THE MAHABHARATA

ADI PARVA

SABHA PARVA

VANA PARVA

VOL. 1

॥ श्रीमहाभारतीयप्रथमखण्डान्तर्गतादिपर्व्वसूचीपत्रं

॥ श्रीमहाभारतीयप्रथमखण्डान्तर्गतादिपर्व्वसूचीपत्रं ॥

॥ श्रीमहाभारतीयप्रथमखण्डान्तर्गतादिपर्व्वसूचीपत्रं ॥

॥ सभापर्व्व ॥

॥ अथ वनपर्व्व

॥ श्रीमहाभारतीयप्रथमखण्डान्तर्गतवनपर्व्वसूचीपत्रं ॥

पित्र्ये पञ्चदश प्रोक्तं गन्धर्व्वेषु चतुर्द्दश । एकं शतसहस्रन्तु मानुषेषु प्रतिष्ठितं ॥ १०५

नारदोऽश्रावयद्देवानसितो देवलः पितॄन् । गन्धर्व्वयक्षरक्षांसि श्रावयामास वै शुकः ।

अस्मिंस्तु मानुषे लोके वैशम्पायन उक्तवान् । शिष्यो व्यासस्य धर्म्मात्मा सर्व्ववेदविदाम्बरः । एकं शतसहस्रन्तु मयोक्तं वै निबोधत ।

दुर्य्योधनो मन्युमयो महाद्रुमः स्कन्धः कर्णः शकुनिस्तस्य शाखाः । दुःशासनः फलपुष्पे समृद्धे मूलं राजा धृतराष्ट्रो मनीषी ।

युधिष्ठिरो धर्म्ममयो महाद्रुमः स्कन्धोऽर्जुनो भीमसेनोऽस्य शाखाः । माद्रीसुतौ पुष्पफले समृद्धे मूलं कृष्णो ब्रह्म च ब्राह्मणाश्च ॥

पाण्डुर्जित्वा बहून् देशान् बुद्ध्या विक्रमणेन च । अरण्ये मृगयाशीलो न्यवसन्मुनिभिः सह । ११०

मृगव्यवायनिधनात् कृच्छ्रां प्राप स आपदं । जन्मप्रभृति पार्थानां तत्राचारविधिक्रमः ।

मात्रोरभ्युपपत्तिश्च धर्म्मोपनिषदं प्रति । धर्म्मस्य वायोः शक्रस्य देवयोश्च तथाऽश्विनोः ।

तापसैः सह संवृद्धा मातृभ्यां परिरक्षिताः । मेध्यारण्येषु पुण्येषु महतामाश्रमेषु च ।

ऋषिभिर्यत्तदा नीता धार्त्तराष्ट्रान् प्रति स्वयं । शिशवश्चाभिरूपाश्च जटिला ब्रह्मचारिणः ।

पुत्राश्च भ्रातरश्चेमे शिष्याश्च सुहृदश्च वः । पाण्डवा एत इत्युक्त्वा मुनयोऽन्तर्हितास्ततः । ११५

तांस्तैर्निवेदितान् दृष्ट्वा पाण्डवान् कौरवास्तदा । शिष्टाश्च वर्णाः पौरा ये ते हर्षाच्चुक्रुशुर्भृशं ।

आहुः केचिन्न तस्यैते तस्यैत इति चापरे । यदा चिरमृतः पाण्डुः कथन्तस्येति चापरे ।

स्वागतं सर्व्वथा दिष्ट्या पाण्डोः पश्याम सन्ततिं । उच्यतां स्वागतमिति वाचोऽश्रूयन्त सर्व्वशः ।

तस्मिन्नुपरते शब्दे दिशः सर्व्वा निनादयन् । अन्तर्हितानां भूतानां निःस्वनस्तुमुलोऽभवत् ।

पुष्पवृष्टिः शुभा गन्धाः शङ्खदुन्दुभिनिस्वनाः । आसन् प्रवेशे पार्थानां तदद्भुतमिवाभवत् । १२०

तत्प्रीत्या चैव सर्व्वेषां पौराणां हर्षसम्भवः । शब्द आसीन्महांस्तत्र दिवस्पृक्कीर्त्तिवर्द्धनः ।

तेऽधीत्य निखिलान्वेदाञ्छास्त्राणि विविधानि च । न्यवसन्पाण्डवास्तत्र पूजिता अकुतोभयाः ।

युधिष्ठिरस्य शौचेन प्रीताः प्रकृतयोऽभवन् । धृत्या च भीमसेनस्य विक्रमेणार्जुनस्य च ।

गुरुशुश्रूषया कुन्त्या यमयोर्विनयेन च । तुतोष लोकः सकलस्तेषां शौर्य्यगुणेन च ।

समवाये ततो राज्ञां कन्यां भर्त्तृस्वयम्वरां । प्राप्तवानर्जुनः कृष्णां कृत्वा कर्म्म सुदुष्करं । १२५

ततः प्रभृति लोकेऽस्मिन्पूज्यः सर्व्वधनुष्मतां । आदित्य इव दुःप्रेक्ष्यः समरेष्वपि चाभवत् ।

स सर्व्वान्पार्थिवान्जित्वा सर्व्वांश्च महतो गणान् । आजहारार्जुनो राज्ञो राजसूयं महाक्रतुं ।

अन्नवान् दक्षिणावांश्च सर्व्वैः समुदितो गुणैः । युधिष्ठिरेण सम्प्राप्तो राजसूयो महाक्रतुः ।

सुनयाद्वासुदेवस्य भीमार्जुनबलेन च । घातयित्वा जरासन्धं चैद्यञ्च बलगर्व्वितम् ।

दुर्य्योधनं समागच्छन्नर्हणानि ततस्ततः । मणिकाञ्चनरत्नानि गोहस्त्यश्वधनानि च । १३०

विचित्राणि च वासांसि प्रावारावरणानि च । कम्बलाजिनरत्नानि राङ्कवास्तरणानि च ।

समृद्धां तां तथा दृष्ट्वा पाण्डवानां तदा श्रियं । ईर्ष्यासमुत्थः सुमहांस्तस्य मन्युरजायत ।

विमानप्रतिमान्तत्र मयेन सुकृतां सभां । पाण्डवानामुपहृतां स दृष्ट्वा पर्य्यतप्यत ।

तत्रावहसितश्चासीत्प्रस्कन्दन्निव सम्भ्रमात् । प्रत्यक्षं वासुदेवस्य भीमेनानभिजातवत् ।

स भोगान् विविधान् भुञ्जन् रत्नानि विविधानि च । कथितो धृतराष्ट्रस्य विवर्णो हरिणः कृशः । १३५
अन्वजानात्ततो द्यूतं धृतराष्ट्रः सुतप्रियः । तच्छ्रुत्वा वासुदेवस्य कोपः समभवन्महान् ।
नातिप्रीतमनाश्चासीद्विवादांश्चान्वमोदत । द्यूतादीननयान् घोरान् विविधांश्चाप्युपैक्षत ।
निरस्य विदुरं भीष्मं द्रोणं शारद्वतं कृपं । विग्रहे तुमुले तस्मिन् दहन् क्षत्रं परस्परं ।
जयत्सु पाण्डुपुत्रेषु श्रुत्वा सुमहदप्रियं । दुर्योधनमतं ज्ञात्वा कर्णस्य शकुनेस्तथा ।
धृतराष्ट्रश्चिरं ध्यात्वा सञ्जयं वाक्यमब्रवीत् । शृणु सञ्जय सर्वं मे न चासूयितुमर्हसि । १४०
श्रुतवानसि मेधावी बुद्धिमान् प्राज्ञसम्मतः । न विग्रहे मम मतिर्न च प्रीये कुलक्षये ।
न मे विशेषः पुत्रेषु स्वेषु पाण्डुसुतेषु वा । वृद्धं मामभ्यसूयन्ति पुत्रा मन्युपरायणाः ।
अहं त्वचक्षुः कार्पण्यात्पुत्रप्रीत्या सहामि तत् । मुह्यन्तं चानुमुह्यामि दुर्योधनमचेतनं ।
राजसूये श्रियं दृष्ट्वा पाण्डवस्य महौजसः । तच्चावहसनं प्राप्य सभारोहणदर्शने ।
अमर्षणः स्वयं जेतुमशक्तः पाण्डवान् रणे । निरुत्साहश्च संप्राप्तुं सुश्रियं क्षत्रियोऽपि सन् । १४५
गान्धारराजसहितश्छद्मद्यूतममन्त्रयत् । तत्र यद्यद्यथा ज्ञातं मया सञ्जय तच्छृणु ।
श्रुत्वा तु मम वाक्यानि बुद्धियुक्तानि तत्त्वतः । ततो ज्ञास्यसि मां सौते प्रज्ञाचक्षुषमित्युत ।

यदाश्रौषं धनुरायम्य चित्रं विद्धं लक्ष्यं पातितं वै पृथिव्यां । कृष्णां हृतां प्रेक्षतां सर्वराज्ञां तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं द्वारकायां सुभद्रां प्रसह्योढां माधवीमर्जुनेन । इन्द्रप्रस्थं वृष्णिवीरौ च यातौ तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं देवराजं प्रहृष्टं शरैर्दिव्यैर्वारितं चार्जुनेन । अग्निं तदा तर्पितं खाण्डवे च तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय । १५०
यदाश्रौषं जातुषाद्वेश्मनस्तान्मुक्तान्पार्थान्पञ्च कुन्त्या समेतान् । युक्तं चैषां विदुरं स्वार्थसिद्धौ तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं द्रौपदीं रङ्गमध्ये लक्ष्यं भित्त्वा निर्जितामर्जुनेन । शूरान्पाञ्चालान्पाण्डवेयांश्च युक्तांस्तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं मागधानां वरिष्ठं जरासन्धं क्षत्रमध्ये ज्वलन्तं । दोर्भ्यां हतं भीमसेनेन गत्वा तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं दिग्जये पाण्डुपुत्रैर्वशीकृतान् भूमिपालान् प्रसह्य । महाक्रतुं राजसूयं कृतञ्च तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं द्रौपदीमश्रुकण्ठीं सभां नीतां दुःखितामेकवस्त्रां । रजस्वलां नाथवतीमनाथवत्तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय । १५५
यदाश्रौषं वाससां तत्र राशिं समाक्षिपत्कितवो मन्दबुद्धिः । दुःशासनो गतवानैव चान्तं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं हृतराज्यं युधिष्ठिरं पराजितं सौबलेनाक्षवत्यां । अन्वागतं भ्रातृभिरप्रमेयैस्तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं विविधास्तत्र चेष्टा धर्मात्मनां प्रस्थितानां वनाय । ज्येष्ठप्रीत्या क्लिश्यतां पाण्डवानां तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं स्नातकानां सहस्रैरन्वागतं धर्मराजं वनस्थं । भिक्षाभुजां ब्राह्मणानां महात्मनां तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषमर्जुनं देवदेवं किरातरूपं त्र्यम्बकं तोष्य युद्धे । अवाप्तवन्तं पाशुपतं महास्त्रं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय । १६०
यदाश्रौषं त्रिदिवस्थं धनञ्जयं शक्रात्साक्षाद्दिव्यमस्त्रं यथावत् । अधीयानं शंसितं सत्यसन्धं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं कालकेयास्ततस्ते पौलोमानो वरदानाच्च दृप्ताः । देवैरजेया निर्जिताश्चार्जुनेन तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषमसुराणां वधार्थे किरीटिनं यातममित्रकर्षणं । कृतार्थं चाप्यागतं शक्रलोकात्तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं वैश्रवणेन सार्द्धं समागतं भीममन्यांश्च पार्थान् । तस्मिन्देशे मानुषाणामगम्ये तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं घोषयात्रागतानां बन्धं गन्धर्वैर्मोक्षणं चार्जुनेन । स्वेषां सुतानां कर्णबुद्धौरतानां तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।१६५

यदाश्रौषं यक्षरूपेण धर्मं समागतं धर्मराजेन सूत । प्रश्नान् कांश्चिद्विवृतांश्च सम्यक् तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं न विदुर्मामकास्तान् प्रच्छन्नरूपान्वसतः पाण्डवेयान् । विराटराष्ट्रे सह कृष्णया तांस्तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं मामकानां वरिष्ठान् धनञ्जयेनैकरथेन भग्नान् । विराटराष्ट्रे वसता महात्मना तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं सत्कृतां मत्स्यराज्ञा सुतां दत्तामुत्तरामर्जुनाय । ताञ्चार्जुनः प्रत्यगृह्णात्सुतार्थे तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं निर्जितस्याधनस्य प्रव्राजितस्य स्वजनात्प्रच्युतस्य । अक्षौहिण्यः सप्त युधिष्ठिरस्य तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय । १७०

यदाश्रौषं माधवं वासुदेवं सर्वात्मना पाण्डवार्थे निविष्टं । यस्येमां गां विक्रममेकमाहुस्तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं नरनारायणौ तौ कृष्णार्जुनौ वदतो नारदस्य । अहं द्रष्टा ब्रह्मलोके च सम्यक् तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं लोकहिताय कृष्णं शमार्थिनमुपयातं कुरूणां । शमं कुर्वाणमकृतार्थञ्च यातं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं कर्णदुर्योधनाभ्यां बुद्धिं कृतां निग्रहे केशवस्य । तं चात्मानं बहुधा दर्शयानं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं वासुदेवे प्रयाते रथस्यैकामग्रतस्तिष्ठमानां । आर्त्तां पृथां सान्त्वितां केशवेन तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय । १७५

यदाश्रौषं मन्त्रिणं वासुदेवं तथा भीष्मं शान्तनवञ्च तेषां । भारद्वाजञ्चाशिषोऽनुब्रुवाणं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदा कर्णो भीष्ममुवाच वाक्यं नाहं योत्स्ये युध्यमाने त्वयीति । हित्वा सेनामपचक्राम चापि तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं वासुदेवार्जुनौ तौ तथा धनुर्गाण्डिवमप्रमेयं । त्रीण्युग्रवीर्य्याणि समागतानि तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं कश्मलेनाभिपन्ने रथोपस्थे सीदमानेऽर्जुने वै । कृष्णं लोकान् दर्शयानं शरीरे तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं भीष्मममित्रकर्षणं निघ्नन्तमाजावयुतं रथानां । नैषां कश्चिद्वध्यते ख्यातरूपस्तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय । १८०

यदाश्रौषं चापगेयेन संख्ये स्वयं मृत्युं विहितं धार्मिकेण । तच्चाकार्षुः पाण्डवेयाः प्रहृष्टास्तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं भीष्ममत्यन्तशूरं हतं पार्थेनाहवेष्वप्रधृष्यं । शिखण्डिनं पुरतः स्थापयित्वा तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं शरतल्पे शयानं वृद्धं वीरं सादितं चित्रपुङ्खैः । भीष्मं कृत्वा सोमकानल्पशेषांस्तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं शान्तनवे शयाने पानीयार्थे चोदितेनार्जुनेन । भूमिं भित्त्वा तर्पितं तत्र भीष्मं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदा वायुः शक्रसूर्य्यौ च युक्तौ कौन्तेयानामनुलोमा जयाय । नित्यं चास्मान् श्वापदा भीषयन्ति तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय । १८५

यदा द्रोणो विविधानस्त्रमार्गान्विदर्शयन् समरे चित्रयोधी । न पाण्डवान् श्रेष्ठतरान्निहन्ति तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं चास्मदीयान्महारथान् व्यवस्थितानर्जुनस्यान्तकाय । संशप्तकान्निहतानर्जुनेन तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं व्यूहमभेद्यमन्यैर्भारद्वाजेनात्तशस्त्रेण गुप्तं । भित्त्वा सौभद्रं वीरमेकं प्रविष्टं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाभिमन्युं परिवार्य्य बालं सर्व्वे हत्वा हृष्टरूपा बभूवुः । महारथाः पार्थमशक्नुवन्तस्तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषमभिमन्युं निहत्य हर्षान्मूढान् क्रोशतो धार्त्तराष्ट्रान् । क्रोधादुक्तं सैन्धवे चार्ज्जुनेन तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय । १९०

यदाश्रौषं सैन्धवार्थे प्रतिज्ञां प्रतिज्ञातां तद्वधायार्ज्जुनेन । सत्यान्तीर्णां शत्रुमध्ये च तेन तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं श्रान्तहये धनञ्जये मुक्त्वा हयान् पाययित्वोपवृत्तान् । पुनर्युक्त्वा वासुदेवं प्रयातं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं वाहनेष्वक्षमेषु रथोपस्थे तिष्ठता पाण्डवेन । सर्वान् योधान्वारितानर्जुनेन तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं नागबलैः सुदुःसहं द्रोणानीकं युयुधानं प्रमथ्य । यातं वार्ष्णेयं यत्र तौ कृष्णपार्थौ तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।

यदाश्रौषं कर्णमासाद्य मुक्तं बधाद्भीमं कुत्सयित्वा वचोभिः । धनुःकोट्यातुद्य कर्णेन वीरं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय । १९५
यदाश्रौषं द्रोणः कृतवर्मा कृपश्च कर्णो द्रौणिर्मद्रराजश्च शूरः । अमर्षयन्सैन्धवं बध्यमानं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं देवराजेन दत्तां दिव्यां शक्तिं व्यंसितां माधवेन । घटोत्कचे राक्षसे घोररूपे तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं कर्णघटोत्कचाभ्यां युद्धे मुक्तां सूतपुत्रेण शक्तिं । यया बध्यः समरे सव्यसाची तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं द्रोणमाचार्य्यमेकं धृष्टद्युम्नेनाभ्यतिक्रम्य धर्मं । रथोपस्थे प्रायगतं विशस्तं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं द्रौणिना द्वैरथस्थं माद्रीसुतं नकुलं लोकमध्ये । समं युद्धे मण्डलशश्चरन्तं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय । २००
यदा द्रोणे निहते द्रोणपुत्रो नारायणं दिव्यमस्त्रं विकुर्व्वन् । नैषामन्तं गतवान् पाण्डवानां तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं भीमसेनेन पीतं रक्तं भ्रातुर्युधि दुःशासनस्य । निवारितं नान्यतमेन भीमं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं कर्णमत्यन्तशूरं हतं पार्थेनाहवेष्वप्रधृष्यं । तस्मिन् भ्रातॄणां विग्रहे देवगुह्ये तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं द्रोणपुत्रञ्च शूरं दुःशासनं कृतवर्माणमुग्रं । युधिष्ठिरं धर्मराजं जयन्तं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं निहतं मद्रराजं रणे शूरं धर्मराजेन सूत । सदा संग्रामे स्पर्द्धते यस्तु कृष्णं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय । २०५
यदाश्रौषं कलहद्यूतमूलं मायाबलं सौबलं पाण्डवेन । हतं संग्रामे सहदेवेन पापं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं श्रान्तमेकं शयानं ह्रदं गत्वा स्तम्भयित्वा तदम्भः । दुर्य्योधनं विरथं भग्नशक्तिं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं पाण्डवांस्तिष्ठमानान् गत्वा ह्रदे वासुदेवेन सार्द्धं । अमर्षणं धर्षयतः सुतं मे तदा नाशंसे विजयायसञ्जय ।
यदाश्रौषं विविधांश्चित्रमार्गान् गदायुद्धे मण्डलशश्चरन्तं । मिथ्याहतं वासुदेवस्य बुद्ध्या तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं द्रोणपुत्रादिभिस्तैर्हतान्पाञ्चालान्द्रौपदेयांश्च सुप्तान् । कृतं बीभत्समयशस्यञ्च कर्म्म तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय । २१०
यदाश्रौषं भीमसेनानुयातेनाश्वत्थाम्ना परमास्त्रं प्रयुक्तं । क्रुद्धेनैषीकमवधीद्येन गर्भं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं ब्रह्मशिरोऽर्जुनेन स्वस्तीत्युक्त्वाऽस्त्रमस्त्रेण शान्तं । अश्वत्थाम्ना मणिरत्नञ्च दत्तं तदा नाशंसे विजयाय सञ्जय ।
यदाश्रौषं द्रोणपुत्रेण गर्भे वैराट्या वै पात्यमाने महास्त्रैः । द्वैपायनः केशवो द्रोणपुत्रं परस्परेणाभिशापैः शशाप ।
शोच्या गान्धारी पुत्रपौत्रैर्विहीना तथा बन्धुभिः पितृभिर्भ्रातृभिश्च । कृतं कार्य्यं दुष्करं पाण्डवेयैः प्राप्तं राज्यमसपत्नं पुनस्तैः ।
कष्टं युद्धे दश शेषाः श्रुता मे त्रयोऽस्माकं पाण्डवानाञ्च सप्त । द्व्यूना विंशतिराहताऽक्षौहिणीनां तस्मिन् संग्रामे भैरवे क्षत्रियाणां । २१५
तमस्त्वतीव विस्तीर्णं मोह आविशतीव मां । संज्ञां नोपलभे सूत मनो विह्वलतीव मे ।
॥ सौतिरुवाच ॥ इत्युक्त्वा धृतराष्ट्रोऽथ विलप्य बहुदुःखितः । मूर्च्छितः पुनराश्वस्तः सञ्जयं वाक्यमब्रवीत् ।
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ सञ्जयैवं गते प्राणांस्त्यक्तुमिच्छामि मा चिरं । स्तोकं ह्यपि न पश्यामि फलं जीवितधारणे ।
॥ सौतिरुवाच ॥ तं तथा वादिनं दीनं विलपन्तं महीपतिं । निश्वसन्तं यथा नागं मुह्यमानं पुनःपुनः ।
गावल्गणिरिदं धीमान्महार्थं वाक्यमब्रवीत् ॥ सञ्जय उवाच ॥ श्रुतवानसि वै राजन्महोत्साहान्महाबलान् । २२०
द्वैपायनस्य वदतो नारदस्य च धीमतः । महत्सु राजवंशेषु गुणैः समुदितेषु च ।
जातान् दिव्यास्त्रविदुषः शक्रप्रतिमतेजसः । धर्म्मेण पृथिवीं जित्वा यज्ञैरिष्ट्वा सुदक्षिणैः ।
अस्मिंल्लोके यशः प्राप्य ततः कालवशं गतान् । शैव्यं महारथं वीरं सृञ्जयं जयतांवरं ।
सुहोत्रं रन्तिदेवञ्च काक्षीवन्तं महाद्युतिं । वाह्लीकं दमनञ्चैव शर्य्यातिमजितं नलं ।

विश्वामित्रममित्रघ्नमम्बरीषं महाबलं । मरुत्तं मनुमिक्ष्वाकुं गयं भरतमेवच । २२०
रामं दाशरथिञ्चैव शशबिन्दुं भगीरथं । कृतवीर्य्यं महाभागं तथैव जनमेजयं ।
ययातिं शुभकर्म्माणं देवैर्य्योयाजितः स्वयं ।
चैत्ययूपाङ्किता भूमिर्यस्येयं सवनाकरा । इति राज्ञां चतुर्विंशं नारदेन सुरर्षिणा ।
पुत्रशोकाभितप्ताय पुरा शैव्याय कीर्त्तितं । तेभ्यश्चान्ये गताः पूर्वं राजानो बलवत्तराः ।
महारथा महात्मानः सर्व्वैः समुदिता गुणैः । पुरुः कुरुर्यदुः शूरो विश्वगश्वो महाद्युतिः । २२५
अणुहो युवनाश्वश्च ककुत्स्थो विक्रमी रघुः । विजयो वीतिहोत्रोऽङ्गो भवः श्वेतो बृहद्गुरुः ।
उशीनरः शतरथः कङ्को दुलिदुहो द्रुमः । दम्भोद्भवः परो वेनः सगरः संकृतिर्निमिः ।
अजेयः परशुः पुण्ड्रः शम्भुर्देवा वृधोऽनघः । देवाह्वयः सुप्रतिमः सुप्रतीको बृहद्रथः ।
महोत्साहो विनीतात्मा सुक्रतुर्नैषधो नलः । सत्यव्रतः शान्तभयः सुमित्रः सुबलः प्रभुः ।
जानुजंघोऽनरण्योऽर्कः प्रियभृत्यः शुचिव्रतः । बलबन्धुर्निरामर्द्दः केतुशृङ्गो बृहद्बलः । २३०
धृष्टकेतु र्बृहत्केतु र्दीप्तकेतु र्निरामयः । अविक्षिच्चपलो धूर्त्तः कृतबन्धुर्दृढेषुधिः ।
महापुराणसम्भाव्यः प्रत्यङ्गः परहा श्रुतिः । एते चान्ये च राजानः शतशोऽथ सहस्रशः ।
श्रूयन्ते शतशश्चान्ये संख्याताश्चैव पद्मशः । हित्वा सुविपुलान् भोगान् बुद्धिमन्तो महाबलाः ।
राजानो निधनं प्राप्तास्तव पुत्रा इव प्रभो । येषां दिव्यानि कर्म्माणि विक्रमस्त्याग एवच ।
माहात्म्यमपि चास्तिक्यं सत्यं शौचं दयार्ज्जवं । विद्वद्भिः कथ्यते लोके पुराणे कविसत्तमैः ।
सर्व्वर्द्धिगुणसम्पन्ना स्तेचापि निधनं गताः । तव पुत्रा दुरात्मानः प्रतप्ताश्चैव मन्युना ।
लुब्धा दुर्वृत्तभूयिष्ठा नताञ्छोचितुमर्हसि । श्रुतवानसि मेधावी बुद्धिमान्प्राज्ञसंमतः ।
येषां शास्त्रानुगा बुद्धिर्नते मुह्यन्ति भारत । निग्रहानुग्रहौ चापि विदितौ ते नराधिप ।
नात्यन्तमेवानुवृत्तिः कार्य्या ते पुत्ररक्षणे । भवितव्यं तथा तच्च नानुशोचितुमर्हसि ।
दैवं प्रज्ञाविशेषेण को निवर्त्तितुमर्हति । विधातृविहितं मार्गं न कश्चिदतिवर्त्तते । कालमूलमिदं सर्व्वं भावाभावौ सुखासुखे । २४०
कालः सृजति भूतानि कालः संहरते प्रजाः । निर्दहति प्रजाः कालः कालः शमयते पुनः ।
कालोहि कुरुते भावान्सर्व्वलोके शुभाशुभान् । कालः संक्षिपते सर्व्वाः प्रजा विसृजते पुनः ।
कालः सुप्तेषु जागर्त्ति कालोहि दुरतिक्रमः । कालः सर्व्वेषु भूतेषु चरत्यविधृतः समः ।
अतीतानागता भावा ये च वर्त्तन्ति सांप्रतं । तान्कालनिर्म्मितान् बुद्ध्वा न संज्ञां हातुमर्हसि ।
॥ सौतिरुवाच ॥ इत्येवं पुत्रशोकार्त्तं धृतराष्ट्रं जनेश्वरं । आश्वास्य स्वस्थमकरोत्सूतो गावल्गणिस्तदा ।
अत्रोपनिषदं पुण्यां कृष्णद्वैपायनोऽब्रवीत् । विद्वद्भिः कथ्यते लोके पुराणे कविसत्तमैः ।
भारताध्ययनं पुण्यमपि पादमधीयतः । श्रद्दधानस्य पूयन्ते सर्व्वपापान्यशेषतः ।
देवा देवर्षयोह्यत्र तथा ब्रह्मर्षयोऽमलाः । कीर्त्त्यन्ते शुभकर्म्माणस्तथा यक्षा महोरगाः ।
भगवान्वासुदेवश्च कीर्त्त्यतेऽत्र सनातनः । स हि सत्यमृतञ्चैव पवित्रं पुण्यमेवच ।

शाश्वतं ब्रह्म परमं ध्रुवं ज्योतिः सनातनं । यस्य दिव्यानि कर्म्माणि कथयन्ति मनीषिणः । २५०
असच्च सदसच्चैव यस्माद्विश्वं प्रवर्त्तते । सन्ततिश्च प्रवृत्तिश्च जन्ममृत्युपुनर्भवाः ।
अध्यात्मं श्रूयते यच्च पञ्चभूतगुणात्मकं । अव्यक्तादि परं यच्च स एव परिगीयते ।
यत्तद्यतिवरा मुक्ता ध्यानयोगबलान्विताः । प्रतिबिम्बमिवादर्शे पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितं ।
श्रद्दधानः सदायुक्तः सदाधर्म्मपरायणः । आसेवन्निममध्यायं नरः पापात्प्रमुच्यते ।
अनुक्रमणिकाध्यायं भारतस्येममादितः । आस्तिकः सततं शृण्वन्न कृच्छ्रेष्ववसीदति । २५५
उभे सन्ध्ये जपन् किञ्चित्सद्यो मुच्येत किल्बिषात् । अनुक्रमण्यायावत्स्यादह्ना रात्र्या च सञ्चितं ।
भारतस्य वपुर्ह्येतत्सत्यं चामृतमेव च । नवनीतं यथा दध्नो द्विपदां ब्राह्मणो यथा ।
आरण्यकं च वेदेभ्य ओषधिभ्योऽमृतं यथा । ह्रदानामुदधिः श्रेष्ठो गौर्व्वरिष्ठा चतुष्पदां ।
यथैतानीतिहासानां तथाभारतमुच्यते । यश्चैनं श्रावयेच्छ्राद्धे ब्राह्मणान् पादमन्ततः । अक्षय्यमन्नपानं वै पितॄंस्तस्योपतिष्ठते ।
इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत् । बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदो मामयं प्रहरिष्यति । २६०
कार्ष्णं वेदमिमं विद्वान् श्रावयित्वार्थमश्नुते । भ्रूणहत्यादिकं चापि पापं जह्यादसंशयं ।
य इमं शुचिरध्यायं पठेत्पर्वणि पर्वणि । अधीतं भारतं तेन कृत्स्नं स्यादिति मे मतिः ।
यश्चैनं शृणुयान्नित्यमार्षं श्रद्धासमन्वितः । स दीर्घमायुः कीर्त्तिञ्च स्वर्गतिं चाप्नुयान्नरः ।
एकतश्चतुरो वेदान् भारतं चैतदेकतः । पुरा किल सुरैः सर्व्वैः समेत्य तुलया धृतं ।
चतुर्भ्यः सरहस्येभ्यो वेदेभ्यो ह्यधिकं यदा । तदा प्रभृति लोकेऽस्मिन्महाभारतमुच्यते । २६५
महत्त्वे च गुरुत्वे च ध्रियमाणं यतोऽधिकं । महत्त्वाद्भारवत्त्वाच्च महाभारतमुच्यते । निरुक्तमस्य यो वेद सर्व्व पापैः प्रमुच्यते।
तपो न कल्कोऽध्ययनं न कल्कः स्वाभाविको वेदविधिर्न कल्कः ।
प्रसह्य वित्ताहरणं न कल्कस्तान्येवभावोपहतानि कल्कः ।
इतिश्री महाभारते शतसाहस्र्यां संहितायांवैयासिक्यां आदिपर्व्वण्यनुक्रमणिकाध्यायः प्रथमः ॥ १ ॥
ऋषय ऊचुः । समन्तपञ्चकमिति यदुक्तं सूतनन्दन । एतत्सर्व्वं यथातत्त्वं श्रोतुमिच्छामहे वयं । २७०
सौतिरुवाच । शृणुध्वं मम भो विप्रा ब्रुवतश्च कथाः शुभाः । समन्तपञ्चकाख्यञ्च श्रोतुमर्हथ सत्तमाः ।
त्रेताद्वापरयोः सन्धौ रामः शस्त्रभृतां वरः । असकृत्पार्थिवं क्षत्रं जघानामर्षचोदितः ।
स सर्व्वं क्षत्रमुत्साद्य स्ववीर्य्येणानलद्युतिः । समन्तपञ्चके पञ्च चकार रौधिरान् ह्रदान् ।
स तेषु रुधिराम्भःसु ह्रदेषु क्रोधमूर्च्छितः । पितॄन्सन्तर्पयामास रुधिरेणेति नः श्रुतं ।
अथर्च्चीकादयोऽभ्येत्य पितरो राममब्रुवन् । राम राम महाभाग प्रीताः स्म तव भार्गव । २७५
अनया पितृभक्त्या च विक्रमेण तव प्रभो । वरं वृणीष्व भद्रं ते यमिच्छसि महाद्युते ।
॥ राम उवाच ॥ यदि मे पितरः प्रीता यद्यनुग्राह्यतामयि । यच्च रोषाभिभूतेन क्षत्रमुत्सादितं मया ।
अतश्च पापान्मुच्येऽहमेष मे प्रार्थितो वरः । ह्रदाश्च तीर्थभूता मे भवेयुर्भुवि विश्रुताः ।
एवंभविष्यतीत्येवं पितरस्तमथाब्रुवन् । तं क्षमस्वेति निषिषिधुस्ततः स विरराम ह ।

तेषां समीपे यो देशो ह्रदानां रुधिराम्भसां । समन्तपञ्चकमिति पुण्यं तत्परिकीर्त्तितं । २८०
येन लिङ्गेन यो देशो युक्तः समुपलक्ष्यते । तेनैव नाम्ना तं देशं वाच्यमाहुर्मनीषिणः ।
अन्तरे चैव सम्प्राप्ते कलिद्वापरयोरभूत् । समन्तपञ्चके युद्धं कुरुपाण्डवसेनयोः ।
तस्मिन्परमधर्मिष्ठे देशे भूदोषवर्जिते । अष्टादश समाजग्मुरक्षौहिण्यो युयुत्सया ।
समेत्य तं द्विजास्ताश्च तत्रैव निधनं गताः । एतन्नामाभिनिर्वृत्तं तस्य देशस्य वै द्विजाः ।
पुण्यश्च रमणीयश्च स देशो वः प्रकीर्त्तितः । तदेतत्कथितं सर्व्वं मया ब्राह्मणसत्तमाः । २८५
यथा देशः स विख्यातस्त्रिषु लोकेषु सुव्रताः ॥ ऋषय ऊचुः ॥ अक्षौहिण्य इति प्रोक्तं यत्त्वया सूतनन्दन । एतदिच्छामहे श्रोतुं सर्व्वमेव यथा तथं ।
अक्षौहिण्याःपरीमाणं नराश्वरथदन्तिनां । यथावच्चैव नोब्रूहि सर्व्वं हि विदितं तव ।
॥ सौतिरुवाच ॥ एको रथो गजश्चैको नराः पञ्च पदातयः । त्रयश्च तुरगास्तज्ज्ञैः पत्तिरित्यभिधीयते ।
पत्तिं तु त्रिगुणामेतामाहुः सेनामुखं बुधाः । त्रीणि सेनामुखान्येको गुल्म इत्यभिधीयते । २९०
त्रयो गुल्मा गणो नाम वाहिनी तु गणास्त्रयः । स्मृतास्तिस्रस्तु वाहिन्यः पृतनेति विचक्षणैः ।
चमूस्तु पृतनास्तिस्रस्तिस्रस्त्वनीकिनी । अनीकिनीं दशगुणां प्राहुरक्षौहिणीं बुधाः ।
अक्षौहिण्याःप्रसंख्याता रथानां द्विजसत्तमाः । संख्यागणिततत्त्वज्ञैः सहस्राण्येकविंशतिः ।
शतान्युपरि चैवाष्टौ तथा भूयश्च सप्ततिः । गजानाञ्च परीमाणमेतदेव विनिर्द्दिशेत् ।
ज्ञेयंशतसहस्रन्तु सहस्राणि नवैव तु । नराणामपि पञ्चाशच्छतानि त्रीणि चानघाः । २९५
पञ्चषष्टिसहस्राणि तथाश्वानां शतानि च । दशोत्तराणि षट् प्राहुर्यथावदिह संख्यया ।
एतामक्षौहिणीं प्राहुः संख्यातत्त्वविदो जनाः । यया कथितवानस्मि विस्तरेण तपोधनाः ।
एतया संख्यया ह्यासन् कुरुपाण्डवसेनयोः । अक्षौहिण्यो द्विजश्रेष्ठाः पिण्डिताष्टादशैव तु ।
समेतास्तत्र वै देशे तत्रैव निधनं गताः । कौरवान् कारणं कृत्वा कालेनाद्भुतकर्म्मणा ।
अहानि युयुधे भीष्मो दशैव परमास्त्रवित् । अहानि पञ्च द्रोणस्तु ररक्ष कुरुवाहिनीं । ३००
अहनी युयुधे द्वे तु कर्णः परबलार्द्दनः । शल्योऽर्द्धदिवसञ्चैव गदायुद्धमतः परं । दुर्य्योधनस्य भीमस्य दिनार्द्धमभवत्तयोः ।
तस्यैव दिवसस्यान्ते द्रौणिहार्दिक्यगौतमाः । प्रसुप्तं निशि विश्वस्तं जघ्नुर्यौधिष्ठिरं बलं ।
यत्तु शौनकसत्रे ते भारताख्यानमुत्तमं । जनमेजयस्य तत्सत्रे व्यासशिष्येण धीमता ।
कथितं विस्तरार्थञ्च यशोवीर्य्यं महीक्षितां । पौष्यं तत्र च पौलोममास्तीकं चादितः स्मृतं ।
विचित्रार्थपदाख्यानमनेकसमयान्वितं । प्रतिपन्नं नरैःप्राज्ञैर्वैराग्यमिव मोक्षिभिः । ३०५
आत्मेव वेदितव्येषु प्रियेष्विव हि जीवितं । इतिहासः प्रधानार्थः श्रेष्ठःसर्वागमेष्वयं ।
अनाश्रित्येदमाख्यानं कथा भुवि न विद्यते । आहारमनपाश्रित्य शरीरस्येव धारणं ।
तदेतद्भारतं नाम कविभिस्तूपजीव्यते । उदयप्रेप्सुभिर्भृत्यैरभिजात इवेश्वरः ।
इतिहासोत्तमेऽस्मिन्नर्पिता बुद्धिरुत्तमा । स्वरव्यञ्जनयोः कृत्स्ना लोकवेदाश्रयेव वाक् ।

तस्य प्रज्ञाभिपन्नस्य विचित्रपदपर्व्वणः । सूक्ष्मार्थन्याययुक्तस्य वेदार्थैर्भूषितस्य च । ११०
भारतस्येतिहासस्य श्रूयतां पर्व्वसंग्रहः । पर्व्वानुक्रमणी पूर्व्वं द्वितीयः पर्व्वसंग्रहः ।
पौष्यं पौलोममास्तीकमादिवंशावतारणं । ततः सम्भवपर्व्वोक्तमद्भुतं रोमहर्षणं ।
दाहो जतुगृहस्यात्र हैडिम्बं पर्व्व चोच्यते । ततो बकवधः पर्व्व पर्व्व चैत्ररथं ततः ।
ततः स्वयम्वरो देव्याः पाञ्चाल्याः पर्व्व चोच्यते । क्षात्रधर्म्मेण निर्जित्य ततो वैवाहिकं स्मृतं ।
विदुरागमनं पर्व्व राज्यलाभस्तथैव च । अर्जुनस्य वने वासः सुभद्राहरणं ततः । ११५
सुभद्राहरणादूर्द्ध्वं ज्ञेयं हरणहारिकं । ततः खाण्डवदाहाख्यं तत्रैव मयदर्शनं ।
सभापर्व्व ततः प्रोक्तं मन्त्रपर्व्व ततः परं । जरासन्धवधः पर्व्व पर्व्व दिग्विजयं तथा ।
पर्व्व दिग्विजयादूर्द्ध्वं राजसूयिकमुच्यते । ततश्चार्घाभिहरणं शिशुपालवधस्ततः ।
द्यूतपर्व्व ततः प्रोक्तमनुद्यूतमतः परं । ततश्चारण्यकं पर्व्व किर्म्मीरवध एव च ।
अर्जुनस्याभिगमनं पर्व्व ज्ञेयमतः परं । ईश्वरार्जुनयोर्युद्धं पर्व्व कैरातसंज्ञितं । १२०
इन्द्रलोकाभिगमनं पर्व्व ज्ञेयमतः परं । नलोपाख्यानमपि च धार्म्मिकं करुणोदयं ।
तीर्थयात्रा ततः पर्व्व कुरुराजस्य धीमतः । जटासुरवधः पर्व्व यक्षयुद्धमतः परं ।
निवातकवचैर्युद्धं पर्व्व चाजगरं ततः । मार्कण्डेयसमस्या च पर्व्वानन्तरमुच्यते ।
संवादश्च ततः पर्व्व द्रौपदीसत्यभामयोः । घोषयात्रा ततः पर्व्व मृगस्वप्नोद्भवस्ततः ।
व्रीहिद्रौणिकमाख्यानमैन्द्रद्युम्नं तथैव च । द्रौपदीहरणं पर्व्व जयद्रथविमोक्षणं । १२५
पतिव्रताया माहात्म्यं सावित्र्याश्चैवमद्भुतं । रामोपाख्यानमत्रैव पर्व्व ज्ञेयमतः परं ।
कुण्डलाहरणं पर्व्व ततः परमिहोच्यते । आरणेयं ततः पर्व्व वैराटं तदनन्तरं । पाण्डवानां प्रवेशश्च समयस्य च पालनं ।
कीचकानां वधः पर्व्व पर्व्व गोग्रहणं ततः । अभिमन्योश्च वैराट्याः पर्व्व वैवाहिकं स्मृतं ।
उद्योगपर्व्व विज्ञेयमत ऊर्द्ध्वं महाद्भुतं । ततः सञ्जययानाख्यं पर्व्व ज्ञेयमतः परं ।
प्रजागरस्तथा पर्व्व धृतराष्ट्रस्य चिन्तया । पर्व्व सानत्सुजातं वै गुह्यमध्यात्मदर्शनं । १३०
यानसन्धिस्ततः पर्व्व भगवद्यानमेव च । मातलीयमुपाख्यानं चरितं गालवस्य च ।
सावित्रं वामदेवञ्च वैन्योपाख्यानमेव च । जामदग्न्यमुपाख्यानं पर्व्व षोडशराजकं ।
सभाप्रवेशः कृष्णस्य विदुलापुत्रशासनं । उद्योगः सैन्यनिर्य्याणं श्वेतोपाख्यानमेव च ।
ज्ञेयं विवादपर्व्वात्र कर्णस्यापि महात्मनः । निर्य्याणञ्च ततः पर्व्व कुरुपाण्डवसेनयोः ।
रथातिरथसंख्या च पर्व्वोक्तं तदनन्तरं । उलूकदूतागमनं पर्व्वामर्षविवर्द्धनं । १३५
अम्बोपाख्यानमत्रैव पर्व्व ज्ञेयमतः परं । भीष्माभिषेचनं पर्व्व ततश्चाद्भुतमुच्यते ।
जम्बूखण्डविनिर्म्माणं पर्व्वोक्तं तदनन्तरं । भूमिपर्व्व ततः प्रोक्तं द्वीपविस्तारकीर्त्तनं ।
पर्व्वोक्तं भगवद्गीतापर्व्व भीष्मवधस्ततः । द्रोणाभिषेचनं पर्व्व संशप्तकवधस्ततः ।
अभिमन्युवधः पर्व्व प्रतिज्ञापर्व्व चोच्यते । जयद्रथवधः पर्व्व घटोत्कचवधस्ततः ।

ततो द्रोणवधः पर्व्व विज्ञेयं लोमहर्षणं । मोक्षो नारायणास्त्रस्य पर्वानन्तरमुच्यते । २४५
कर्णपर्व ततो ज्ञेयं शल्यपर्व ततः परं । ह्रदप्रवेशनं पर्व गदायुद्धमतः परं ।
सारस्वतं ततः पर्व तीर्थवंशानुकीर्त्तनं । अत ऊर्द्धं सुवीभत्सं पर्व सौप्तिकमुच्यते ।
ऐषीकं पर्व चोद्दिष्टमत ऊर्द्धं सुदारुणं । जलप्रदानिकं पर्व स्त्रीविलापस्ततः परं ।
श्राद्धपर्व ततो ज्ञेयं कुरूणामौर्द्धदेहिकं । चार्वाकस्य वधः पर्व रक्षसो ब्रह्मरूपिणः ।
आभिषेचनिकं पर्व धर्मराजस्य धीमतः । प्रविभागो गृहाणाञ्च पर्वोक्तं तदनन्तरं । २५०
शान्तिपर्व ततो यत्र राजधर्मानुशासनं । आपद्धर्मश्च पर्वोक्तं मोक्षधर्मस्ततः परं ।
शुकप्रश्नाभिगमनं ब्रह्मप्रश्नानुशासनं । प्रादुर्भावश्च दुर्वाससः संवादश्चैव मायया ।
ततः पर्व्व परिज्ञेयमानुशासनिकं परं । स्वर्गारोहणिकञ्चैव ततो भीष्मस्य धीमतः ।
ततोऽश्वमेधिकं पर्व्व सर्व्वपापप्रणाशनं । अनुगीता ततः पर्व्व ज्ञेयमध्यात्मवाचकं ।
पर्व्व चाश्रमवासाख्यं पुत्रदर्शनमेव च । नारदागमनं पर्व्व ततः परमिहोच्यते । २५५
मौसलं पर्व्व चोद्दिष्टं ततो घोरं सुदारुणं । महाप्रस्थानिकं पर्व्व स्वर्गारोहणिकं ततः ।
हरिवंशस्ततः पर्व्व पुराणं खिलसंज्ञितं । विष्णुपर्व्व शिशोश्चर्य्या विष्णोः कंसवधस्तथा ।
भविष्यं पर्व्व चाप्युक्तं खिलेष्वेवाद्भुतं महत् । एतत्पर्व्वशतं पूर्णं व्यासेनोक्तं महात्मना ।
यथावत् सूतपुत्रेण लोमहर्षणिना ततः । उक्तानि नैमिषारण्ये पर्व्वाण्यष्टादशैव तु ।
समासो भारतस्यायमत्रोक्तः पर्व्वसंग्रहः । पौष्यं पौलोममास्तीकमादिवंशावतारणं । २६०
सम्भवो जतुवेश्माख्यं हिडिम्बवकयोर्वधः । तथा चैत्ररथं देव्याः पाञ्चाल्याश्च स्वयम्बरः ।
क्षात्रधर्मेण निर्जित्य ततो वैवाहिकं स्मृतं । विदुरागमनञ्चैव राज्यलम्भस्तथैव च ।
वनवासोऽर्जुनस्यापि सुभद्राहरणं ततः । हरणाहरणञ्चैव दहनं खाण्डवस्य च ।
मयस्य दर्शनञ्चैव आदिपर्वणि कथ्यते । पौष्ये पर्वणि माहात्म्यमुत्तङ्कस्योपवर्णितं ।
पौलोमे भृगुवंशस्य विस्तारः परिकीर्त्तितः । आस्तीके सर्वनागानां गरुडस्य च सम्भवः । २६५
क्षीरोदमथनञ्चैव जन्मोच्चैःश्रवसस्तथा । यजतः सर्पसत्रेण राज्ञः पारीक्षितस्य च ।
कथेयमभिनिर्वृत्ता भरतानां महात्मनां । विविधाः सम्भवा राज्ञामुक्ताः सम्भवपर्वणि ।
अन्येषाञ्चैव शूराणामृषेर्द्वैपायनस्य च । अंशावतरणं चात्र देवानां परिकीर्त्तितं ।
दैत्यानां दानवानाञ्च यक्षाणाञ्च महौजसां । नागानामथ सर्पाणां गन्धर्वाणां पतत्रिणां ।
अन्येषाञ्चैव भूतानां विविधानां समुद्भवः । महर्षेराश्रमपदे कण्वस्य च तपस्विनः । २७०
शकुन्तलायां दुष्मन्ताद्भरतश्चापि जज्ञिवान् । यस्य लोकेषु नामेदं प्रथितं भारतं कुलं ।
वसूनां पुनरुत्पत्तिर्भागीरथ्यां महात्मनां । शान्तनोर्वेश्मनि पुनस्तेषाञ्चारोहणं दिवि ।
तेजोंऽशानाञ्च सम्पातो भीष्मस्याप्यत्र सम्भवः । राज्यान्निवर्त्तनं तस्य ब्रह्मचर्य्यव्रते स्थितिः ।
प्रतिज्ञापालनञ्चैव रक्षा चित्राङ्गदस्य च । हते चित्राङ्गदे चैव रक्षा भ्रातुर्य्यवीयसः ।

विचित्रवीर्य्यस्य तथा राज्ये सम्प्रतिपादनं। धर्म्मस्य नृप सम्भूतिरणीमाण्डव्यशापजा। ३७५
कृष्णद्वैपायनाच्चैव प्रसूतिर्वरदानजा। धृतराष्ट्रस्य पाण्डोश्च पाण्डवानाञ्च सम्भवः।
वारणावतयात्रायां मन्त्रो दुर्य्योधनस्य च। कूटस्य धार्त्तराष्ट्रेण प्रेषणं पाण्डवान् प्रति।
हितोपदेशश्च पथि धर्म्मराजस्य धीमतः। विदुरेण कृतो यत्र हितार्थं म्लेच्छभाषया।
विदुरस्य च वाक्येन सुरुङ्गोपक्रमक्रिया। निषाद्याः पञ्चपुत्रायाः सुप्ताया जतुवेश्मनि।
पुरोचनस्य चात्रैव दहनं संप्रकीर्त्तितं। पाण्डवानां वने घोरे हिडिम्बायाश्च दर्शनं। ३८०
तत्रैव च हिडिम्बस्य वधो भीमान्महाबलात्। घटोत्कचस्य चोत्पत्तिरत्रैव परिकीर्त्तिता।
महर्षेर्दर्शनञ्चैव व्यासस्यामिततेजसः। तदाज्ञयैकचक्रायां ब्राह्मणस्य निवेशने।
अज्ञातचर्य्यया वासो यत्र तेषां प्रकीर्त्तितः। वकस्य निधनञ्चैव नागराणाञ्च विस्मयः।
सम्भवश्चैव कृष्णाया धृष्टद्युम्नस्य चैव हि। ब्राह्मणात् समुपश्रुत्य व्यासवाक्यप्रचोदिताः।
द्रौपदीं प्रार्थयन्तस्ते स्वयम्वरदिदृक्षया। पाञ्चालानभितो जग्मुर्यत्र कौतूहलान्विताः। ३८५
अङ्गारपर्णं निर्जित्य गङ्गाकूलेऽर्जुनस्तदा। सख्यं कृत्वा ततस्तेन तस्मादेव च शुश्रुवे।
तापत्यमथ वाशिष्ठमौर्व्वञ्चाख्यानमुत्तमं। भ्रातृभिः सहितः सर्व्वैः पाञ्चालानभितो ययौ।
पाञ्चालनगरे चापि लक्ष्यं भित्त्वा धनञ्जयः। द्रौपदीं लब्धवानत्र मध्ये सर्व्वमहीक्षितां।
भीमसेनार्जुनौ यत्र संरब्धान् पृथिवीपतीन्। शल्यकर्णौ च तरसा जितवन्तौ महामृधे।
दृष्ट्वा तयोश्च तद्वीर्य्यमप्रमेयममानुषं। शङ्कमानौ पाण्डवांस्तौ रामकृष्णौ महामती। ३९०
जग्मतुस्तैः समागन्तुं शालां भार्गववेश्मनि। पञ्चानामेकपत्नीत्वे विमर्षो द्रुपदस्य च।
पञ्चेन्द्राणामुपाख्यानमत्रैवाद्भुतमुच्यते। द्रौपद्या देवविहितो विवाहश्चाप्यमानुषः।
क्षत्तुश्च धार्त्तराष्ट्रेण प्रेषणं पाण्डवान् प्रति। विदुरस्य च सम्प्राप्तिर्दर्शनं केशवस्य च।
खाण्डवप्रस्थवासस्तु तथा राज्यार्द्धशासनं। नारदस्याज्ञया चैव द्रौपद्याः समयक्रिया।
सुन्दोपसुन्दयोस्तद्वदाख्यानं परिकीर्त्तितं। अनन्तरञ्च द्रौपद्या सहासीनं युधिष्ठिरं। ३९५
अनुप्रविश्य विप्रार्थे फाल्गुनो गृह्य चायुधं। मोक्षयित्वा गृहं गत्वा विप्रार्थे कृतनिश्चयः।
समयं पालयन् वीरो वनं यत्र जगाम ह। पार्थस्य वनवासे च उलूप्या पथि सङ्गमः।
पुण्यतीर्थानुसंयानं वभ्रुवाहनजन्म च। तत्रैव मोक्षयामास पञ्च सोऽप्सरसः शुभाः।
शापाद्ग्राहत्वमापन्ना ब्राह्मणस्य तपस्विनः। प्रभासतीर्थे पार्थेन कृष्णस्य च समागमः।
द्वारकायां सुभद्रा च कामयानेन कामिनी। वासुदेवस्यानुमते प्राप्ता चैव किरीटिना। ४००
गृहीत्वा हरणं प्राप्ते कृष्णे देवकिनन्दने। अभिमन्योः सुभद्रायां जन्म चोत्तमतेजसः।
द्रौपद्यास्तनयानाञ्च सम्भवोऽनु प्रकीर्त्तितः। विहारार्थञ्च गतयोः कृष्णयोर्यमुनामनु।
सम्प्राप्तिश्चक्रधनुषोः खाण्डवस्य च दाहनं। मयस्य मोक्षो ज्वलनाद्भुजङ्गस्य च मोक्षणं।
महर्षेर्मन्दपालस्य शार्ङ्ग्यां तनयसम्भवः।

इत्येतदादिपर्व्वोक्तं प्रथमम्बहुविस्तरं। अध्यायानां शते द्वे तु संख्याते परमर्षिणा। सप्तविंशतिरध्याया व्यासेनोत्तमतेजसा। ४०५
अष्टौ श्लोकसहस्राणि अष्टौ श्लोकशतानि च। श्लोकाश्च चतुरशीतिर्मुनिनोक्ता महात्मना।
द्वितीयन्तु सभापर्व्व बहुवृत्तान्तमुच्यते। सभाक्रिया पाण्डवानां किङ्कराणाञ्च दर्शनं।
लोकपालसभाख्यानं नारदाद्देवदर्शिनः। राजसूयस्य चारम्भो जरासन्धवधस्तथा।
गिरिव्रजे निरुद्धानां राज्ञां कृष्णेन मोक्षणं। तथा दिग्विजयोऽचैव पाण्डवानां प्रकीर्त्तितः।
राज्ञामागमनञ्चैव सार्हणानां महाक्रतौ। राजसूयेऽर्घसंवादे शिशुपालवधस्तथा। ४१०
यज्ञे विभूतिं तां दृष्ट्वा दुःखामर्षान्वितस्य च। दुर्य्योधनस्यावहासो भीमेन च सभातले।
यत्रास्य मन्युरुद्भूतो येन द्यूतमकारयत्। यत्र धर्म्मसुतं द्यूते शकुनिः कितवोऽजयत्।
यत्र द्यूतार्णवे मग्नां द्रौपदीं नौरिवार्णवात्। धृतराष्ट्रो महाप्राज्ञः स्नुषां परमदुःखितां।
तारयामास तां स्तीर्णां ज्ञात्वा दुर्य्योधनो नृपः। पुनरेव ततो द्यूते समाह्वयत पाण्डवान्।
जित्वा स वनवासाय प्रेषयामास तांस्ततः। एतत्सर्व्वं सभापर्व्व समाख्यातं महात्मना। ४१५
अध्यायाः सप्ततिर्ज्ञेयास्तथा चाष्टौ प्रसंख्यया। श्लोकानां द्वे सहस्रे तु पञ्च श्लोकशतानि च।
श्लोकाश्चैकादश ज्ञेयाः पर्व्वण्यस्मिन् द्विजोत्तमाः। अतः परं तृतीयन्तु ज्ञेयमारण्यकं महत्।
वनवासं प्रयातेषु पाण्डवेषु महात्मसु। पौरानुगमनञ्चैव धर्म्मपुत्रस्य धीमतः।
अन्नौषधीनाञ्च कृते पाण्डवेन महात्मना। द्विजानां भरणार्थञ्च कृतमाराधनं रवेः।
धौम्योपदेशात्तिग्मांशु प्रसादादन्नसम्भवः। हितञ्च ब्रुवतः क्षत्तुः परित्यागोऽम्बिकासुतात्। ४२०
त्यक्तस्य पाण्डुपुत्राणां समीपगमनं तथा। पुनरागमनञ्चैव धृतराष्ट्रस्य शासनात्।
कर्णप्रोत्साहनाच्चैव धार्त्तराष्ट्रस्य दुर्म्मतेः। वनस्थान्पाण्डवान्हन्तुं मन्त्रो दुर्य्योधनस्य च।
तं दुष्टभावं विज्ञाय व्यासस्यागमनं द्रुतं। निर्य्याणप्रतिषेधश्च सुरभ्याख्यानमेव च।
मैत्रेयागमनं चात्र राज्ञश्चैवानुशासनं। शापोत्सर्गश्च तेनैव राज्ञो दुर्य्योधनस्य च।
किर्म्मीरस्य वधश्चात्र भीमसेनेन संयुगे। वृष्णीनामागमश्चात्र पाञ्चालानाञ्च सर्व्वशः। ४२५
श्रुत्वा शकुनिना द्यूते निकृत्या निर्ज्जितांश्च तान्। क्रुद्धस्यानुप्रशमनं हरेश्चैव किरीटिना।
परिदेवनञ्च पाञ्चाल्या वासुदेवस्य सन्निधौ। आश्वासनञ्च कृष्णेन दुःखार्त्तायाः प्रकीर्त्तितं।
तथा सौभवधाख्यानमत्रैवोक्तं महर्षिणा। सुभद्रायाः सपुत्रायाः कृष्णेन द्वारकां पुरीं।
नयनं द्रौपदेयानां धृष्टद्युम्नेन चैव हि। प्रवेशः पाण्डवेयानां रम्ये द्वैतवने ततः।
धर्म्मराजस्य चात्रैव संवादः कृष्णया सह। संवादश्च तथा राज्ञा भीमस्यापि प्रकीर्त्तितः। ४३०
समीपं पाण्डुपुत्राणां व्यासस्यागमनं तथा। प्रतिस्मृत्याथ विद्याया दानं राज्ञो महर्षिणा।
गमनं काम्यके चापि व्यासे प्रतिगते ततः। अस्त्रहेतोर्व्विवासश्च पार्थस्यामिततेजसः।
महादेवेन युद्धञ्च किरातवपुषा सह। दर्शनं लोकपालानामस्त्रप्राप्तिस्तथैव च।
महेन्द्रलोकगमनमस्त्रार्थे च किरीटिनः। यत्र चिन्ता समुत्पन्ना धृतराष्ट्रस्य भूयसी।

दर्शनं हृहदश्वस्य महर्षेर्भावितात्मनः। युधिष्ठिरस्य चार्त्तस्य व्यसनं परिदेवनं। ४३५

नलोपाख्यानमत्रैव धर्म्मिष्ठं करुणोदयं। दमयन्त्याः स्थितिर्यत्र नलस्य चरितं तथा।

तथाक्षहृदयप्राप्तिस्तस्मादेव महर्षितः। लोमशस्यागमस्तत्र स्वर्गात्पाण्डुसुतान्प्रति।

वनवासगतानाञ्च पाण्डवानां महात्मनां। स्वर्गे प्रवृत्तिराख्याता लोमशेनार्ज्जुनस्य वै।

सन्देशादर्ज्जुनस्याच तीर्थाभिगमनक्रिया। तीर्थानाञ्च फलप्राप्तिः पुण्यत्वञ्चापि कीर्त्तितं।

पुलस्त्यतीर्थयात्रा च नारदेन महर्षिणा। तीर्थयात्रा च तत्रैव पाण्डवानां महात्मनां। ४४०

कर्णस्य परिमोक्षोऽत्र कुण्डलाभ्यां पुरन्दरात्। तथा यज्ञविभूतिश्च गयस्याच प्रकीर्त्तिता।

आगस्त्यमपि चाख्यानं यत्र वातापिभक्षणं। लोपामुद्राभिगमनमपत्यार्थमृषेस्तथा।

ऋष्यशृङ्गस्य चरितं कौमारब्रह्मचारिणः। जामदग्न्यस्य रामस्य चरितं भूरितेजसः।

कार्त्तवीर्य्यवधो यत्र हैहयानाञ्च वर्ण्यते। प्रभासतीर्थे पाण्डूनां वृष्णिभिश्च समागमः।

सौकन्यमपि चाख्यानं च्यवनो यत्र भार्गवः। शर्य्यातियज्ञे नासत्यौ कृतवान्सोमपीतिनौ। ४४५

ताभ्याञ्च यत्र स मुनिर्यौवनं प्रतिपादितः। मान्धातुश्चाप्युपाख्यानं राज्ञोऽत्रैव प्रकीर्त्तितं।

जन्तूपाख्यानमत्रैव यत्र पुत्रेण सोमकः। पुत्रार्थमयजद्राजा लेभे पुत्रशतञ्च सः।

ततः श्येनकपोतीयमुपाख्यानमनुत्तमं। इन्द्राग्नी यत्र धर्म्मश्चाप्यजिज्ञासञ्छिविं नृपः।

अष्टावक्रीयमत्रैव विवादो यत्र वन्दिना। अष्टावक्रस्य विप्रर्षेर्जनकस्याध्वरेऽभवत्।

नैयायिकानां मुख्येन वरुणस्यात्मजेन च। पराजितो यत्र वन्दी विवादेन महात्मना। ४५०

विजित्य सागरं प्राप्तं पितरं लब्धवानृषिः। यवक्रीतस्य चाख्यानं रैभ्यस्य च महात्मनः। गन्धमादनयात्रा च वासो नारायणाश्रमे।

नियुक्तो भीमसेनश्च द्रौपद्या गन्धमादने। व्रजन्पथि महाबाहुर्दृष्टवान्पवनात्मजं।

कदलीषण्डमध्यस्थं हनूमन्तं महाबलं। यत्र सौगन्धिकार्थेऽसौ नलिनीं तामधर्षयत्।

यत्रास्य युद्धमभवत्सुमहद्राक्षसैः सह। यक्षैश्चैव महावीर्य्यैर्मणिमत्प्रमुखैस्तदा।

जटासुरस्य च वधो राक्षसस्य वृकोदरात्। वृषपर्व्वणो राजर्षेस्ततोऽभिगमनं स्मृतं। ४५५

आर्ष्टिषेणाश्रमे चैषां गमनं वास एव च। प्रोत्साहनञ्च पाञ्चाल्या भीमस्याच महात्मनः।

कैलासारोहणं प्रोक्तं यत्र यक्षैर्बलोत्कटैः। युद्धमासीन्महाघोरं मणिमत्प्रमुखैः सह।

समागमश्च पाण्डूनां यत्र वैश्रवणेन च। समागमश्चार्ज्जुनस्य तत्रैव भ्रातृभिः सह।

अवाप्य दिव्यान्यस्त्राणि गुर्व्वर्थं सव्यसाचिना। निवातकवचैर्युद्धं हिरण्यपुरवासिभिः।

निवातकवचैर्घोरैर्दानवैः सुरशत्रुभिः। पौलोमैः कालकेयैश्च यत्र युद्धं किरीटिनः। ४६०

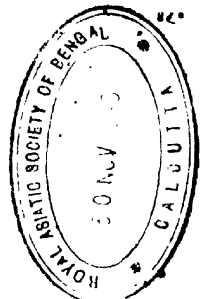
वधश्चैषां समाख्यातो राज्ञस्तेनैव धीमता। अस्त्रसन्दर्शनारम्भो धर्म्मराजस्य सन्निधौ।

पार्थस्य प्रतिषेधश्च नारदेन सुरर्षिणा। अवरोहणं पुनश्चैव पाण्डूनां गन्धमादनात्।

भीमस्य ग्रहणं चात्र पर्व्वताभोगवर्ष्मणा। भुजगेन्द्रेण बलिना तस्मिन् सुगहने वने।

अमोक्षयद्यत्र चैनं प्रश्नानुक्त्वा युधिष्ठिरः। काम्यकागमनञ्चैव पुनस्तेषां महात्मनां।

तत्रस्थांश्च पुनर्द्रष्टुं पाण्डवान् पुरुषर्षभान्। वासुदेवस्यागमनमत्रैव परिकीर्त्तितं। ४६५
मार्कण्डेयसमास्यायामुपाख्यानानि सर्व्वशः। पृथोर्वैन्यस्य यत्रोक्तमाख्यानं परमर्षिणा।
संवादश्च सरस्वत्यास्तार्क्ष्यर्षेः सुमहात्मनः। मत्स्योपाख्यानमत्रैव प्रोच्यते तदनन्तरं।
मार्कण्डेयसमास्या च पुराणं परिकीर्त्त्यते। ऐन्द्रद्युम्नमुपाख्यानं धौन्धुमारन्तथैव च।
पतिव्रतायाश्चाख्यानं तथैवाङ्गिरसं स्मृतं। द्रौपद्याः कीर्त्तितश्चात्र संवादः सत्यभामया।
पुनर्द्वैतवनञ्चैव पाण्डवाः समुपागताः। घोषयात्रा च गन्धर्व्वैर्यत्र बद्धः सुयोधनः। ४७०
ह्रियमाणस्तु मन्दात्मा मोक्षितोऽसौ किरीटिना। धर्म्मराजस्य चात्रैव मृगस्वप्ननिदर्शनं।
काम्यके काननश्रेष्ठे पुनर्गमनमुच्यते। व्रीहिद्रौणिकमाख्यानमत्रैव बहुविस्तरं।
दुर्व्वाससोऽप्युपाख्यानमत्रैव परिकीर्त्तितं। जयद्रथेनापहारो द्रौपद्याश्चाश्रमान्तरात्।
यत्रैतमन्वयाद्भीमो वायुवेगसमो जवे। चक्रे चैनं पञ्चशिखं यत्र भीमो महाबलः।
रामायणमुपाख्यानमत्रैव बहुविस्तरं। यत्र रामेण विक्रम्य निहतो रावणो युधि। ४७५
सावित्र्याश्चाप्युपाख्यानमत्रैव परिकीर्त्तितं। कर्णस्य परिमोक्षोऽत्र कुण्डलाभ्यां पुरन्दरात्।
यत्रास्य शक्तिं तुष्टोऽसावदादेकवधाय च। आरणेयमुपाख्यानं यत्र धर्म्मोऽन्वशात् सुतं।
जग्मुर्लब्धवरा यत्र पाण्डवाः पश्चिमां दिशं। एतदारण्यकं पर्व्व तृतीयं परिकीर्त्तितं।
अत्राध्यायशते द्वे तु संख्यया परिकीर्त्तिते। एकोनसप्ततिश्चैव तथाध्यायाः प्रकीर्त्तिताः।
एकादश सहस्राणि श्लोकानां षट्शतानि च। चतुःषष्टिस्तथा श्लोकाः पर्व्वण्यस्मिन् प्रकीर्त्तिताः। ४८०
अतः परं निबोधेदं वैराटं पर्व्व विस्तरं। विराटनगरे गत्वा श्मशाने विपुलां शमीं।
दृष्ट्वा सन्निदधुस्तत्र पाण्डवा ह्यायुधान्युत। यत्र प्रविश्य नगरं छद्मना न्यवसंस्तु ते।
पाञ्चालीं प्रार्थयानस्य कामोपहतचेतसः। दुष्टात्मनो वधो यत्र कीचकस्य वृकोदरात्।
पाण्डवान्वेषणार्थञ्च राज्ञो दुर्य्योधनस्य च। चराः प्रस्थापितास्तत्र निपुणाः सर्व्वतो दिशं।
न च प्रवृत्तिस्तैर्लब्धा पाण्डवानां महात्मनां। गोग्रहश्च विराटस्य त्रिगर्त्तैः प्रथमं कृतः। ४८५
यत्रास्य युद्धं सुमहत्तैरासील्लोमहर्षणं। ह्रियमाणश्च यत्रासौ भीमसेनेन मोक्षितः।
गोधनञ्च विराटस्य मोक्षितं यत्र पाण्डवैः। अनन्तरञ्च कुरुभिस्तस्य गोग्रहणं कृतं।
समस्ता यत्र पार्थेन निर्ज्जिताः कुरवो युधि। प्रत्याहृतं गोधनञ्च विक्रमेण किरीटिना।
विराटेनोत्तरा दत्ता स्नुषा यत्र किरीटिनः। अभिमन्युं समुद्दिश्य सौभद्रमरिघातिनं।
चतुर्थमेतद्विपुलं वैराटं पर्व्व वर्णितं। अत्रापि परिसंख्याता अध्यायाः परमर्षिणा। ४९०
सप्तषष्टिरथो पूर्णा श्लोकानामपि मे शृणु। श्लोकानां द्वे सहस्रे तु श्लोकाः पञ्चाशदेव तु।
उक्तानि वेदविदुषा पर्व्वण्यस्मिन्महर्षिणा। उद्योगपर्व्व विज्ञेयं पञ्चमं शृण्वतः परं।
उपप्लव्ये निविष्टेषु पाण्डवेषु जिगीषया। दुर्य्योधनोऽर्जुनश्चैव वासुदेवमुपस्थितौ।
साहाय्यमस्मिन्समरे भवान्नौ कर्त्तुमर्हति। इत्युक्ते वचने कृष्णो यत्रोवाच महामतिः।

अयुध्यमानमात्मानं मन्त्रिणं पुरुषर्षभं। अक्षौहिणीं वा सैन्यस्य कस्य किं वा ददाम्यहं। ४९५
वव्रे दुर्य्योधनः सैन्यं मन्दात्मा यत्र दुर्म्मतिः। अयुध्यमानं सचिवं वव्रे कृष्णं धनञ्जयः।
मद्रराजञ्च राजानमायान्तं पाण्डवान्प्रति। उपहारैर्व्वञ्चयित्वा वर्त्मन्येव सुयोधनः।
वरदं तं वरं वव्रे साहाय्यं क्रियतां मम। शल्यस्तस्मै प्रतिश्रुत्य जगामोद्दिश्य पाण्डवान्।
शान्तिपूर्व्वं चाकथयद्यत्रेन्द्रविजयं नृपः। पुरोहितप्रेषणञ्च पाण्डवैः कौरवान्प्रति।
वैचित्रवीर्य्यस्य वचः समादाय पुरोधसः। तथेन्द्रविजयञ्चापि यानञ्चैव पुरोधसः। ५००
सञ्जयं प्रेषयामास शमार्थी पाण्डवान्प्रति। यत्र दूतं महाराजो धृतराष्ट्रः प्रतापवान्।
श्रुत्वा च पाण्डवान्यत्र वासुदेवपुरोगमान्। प्रजागरः संप्रजज्ञे धृतराष्ट्रस्य चिन्तया।
विदुरो यत्र वाक्यानि विचित्राणि हितानि च। श्रावयामास राजानं धृतराष्ट्रं मनीषिणं।
तथा सनत्सुजातेन यत्राध्यात्ममनुत्तमं। मनस्तापान्वितो राजा श्रावितः शोकलालसः।
प्रभाते राजसमितौ सञ्जयो यत्र वा विभोः। ऐकात्म्यं वासुदेवस्य प्रोक्तवानर्ज्जुनस्य च। ५०५
यत्र कृष्णोदयापन्नः सन्धिमिच्छन्महामतिः। स्वयमागाच्छमं कर्त्तुं नगरं नागसाह्वयं।
प्रत्याख्यानञ्च कृष्णस्य राज्ञा दुर्य्योधनेन वै। शमार्थे याचमानस्य पक्षयोरुभयोर्हितं।
दम्भोद्भवस्य चाख्यानमत्रैव परिकीर्त्तितं। वरान्वेषणमत्रैव मातलेश्च महात्मनः।
महर्षेश्चापि चरितं कथितं गालवस्य वै। विदुलायाश्च पुत्रस्य प्रोक्तं चाप्यनुशासनं।
कर्णदुर्य्योधनादीनां दुष्टं विज्ञाय मन्त्रितं। योगेश्वरत्वं कृष्णेन यत्र राज्ञां प्रदर्शितं। ५१०
रथमारोप्य कृष्णेन यत्र कर्णोऽनुमन्त्रितः। उपायपूर्व्वं शौटीर्य्यात्प्रत्याख्यातश्च तेन सः।
आगम्य हास्तिनपुरादुपप्लव्यं मरिन्दमः। पाण्डवानां यथावृत्तं सर्व्वमाख्यातवान् हरिः।
ते तस्य वचनं श्रुत्वा मन्त्रयित्वा च यद्धितं। सांग्रामिकं ततः सर्व्वं सज्जं चक्रुः परन्तपाः।
ततो युद्धाय निर्याता नराश्वरथदन्तिनः। नगराद्धास्तिनपुराद्बलसंख्यानमेव च।
यत्र राज्ञा ह्युलूकस्य प्रेषणं पाण्डवान्प्रति। श्वोभाविनि महायुद्धे दौत्येन कृतवान् प्रभुः। ५१५
रथातिरथसंख्यानमम्बोपाख्यानमेव च। एतत्सुबहुवृत्तान्तं पञ्चमं पर्व्व भारते।
उद्योगपर्व्व निर्द्दिष्टं सन्धिविग्रहमिश्रितं। अध्यायानां शतं प्रोक्तं षडशीतिर्म्महर्षिणा।
श्लोकानां षट्सहस्राणि तावन्त्येव शतानि च। श्लोकाश्च नवतिः प्रोक्तास्तथैवाष्टौ महात्मना।
व्यासेनोदारमतिना पर्व्वण्यस्मिंस्तपोधनाः। अतः परं विचित्रार्थं भीष्मपर्व्व प्रचक्ष्यते।
जम्बूखण्डविनिर्म्माणं यत्रोक्तं सञ्जयेन ह। यत्र यौधिष्ठिरं सैन्यं विषादमगमत्परं। ५२०
यत्र युद्धमभूद्घोरं दशाहानि सुदारुणं। कश्मलं यत्र पार्थस्य वासुदेवो महामतिः।
मोहजं नाशयामास हेतुभिर्म्मोक्षदर्शिभिः। समीक्ष्याधोक्षजः क्षिप्रं युधिष्ठिरहिते रतः।
रथादाप्लुत्य वेगेन स्वयं कृष्ण उदारधीः। प्रतोदपाणिराधावद्भीष्मं हन्तुं व्यपेतभीः।
वाक्यप्रतोदाभिहतो यत्र कृष्णेन पाण्डवः। गाण्डीवधन्वा समरे सर्व्वशस्त्रभृताम्बरः।

शिखण्डिनं पुरस्कृत्य यत्र पार्थो महाधनुः। विनिघ्नन्निशितैर्बाणै रथाद्भीष्ममपातयत्। ५२५

शरतल्पगतश्चैव भीष्मो यत्र बभूव ह। षष्ठमेतन्महाख्यातं भारते पर्व्व विस्तृतं।

अध्यायानां शतं प्रोक्तं तथा सप्तदशापरे। पञ्चश्लोकसहस्राणि संख्ययाऽष्टौ शतानि च।

श्लोकाश्च चतुरशीतिरस्मिन्पर्व्वणि कीर्त्तिताः। व्यासेन वेदविदुषा संख्याता भीष्मपर्व्वणि।

द्रोणपर्व्व ततश्चित्रं बहुवृत्तान्तमुच्यते। सैनापत्येऽभिषिक्तोऽथ यत्राचार्य्यः प्रतापवान्।

दुर्य्योधनस्य प्रीत्यर्थं प्रतिजज्ञे महास्त्रवित्। ग्रहणं धर्म्मराजस्य पाण्डुपुत्रस्य धीमतः। यत्र संशप्तकाः पार्थमप
निन्यूरणाजिरात्। ५३०

भगदत्तो महाराजो यत्र शक्रसमो युधि। सुप्रतीकेन नागेन स हि शान्तः किरीटिना।

यत्राभिमन्युं बहवो जघ्नुरेकं महारथाः। जयद्रथमुखा बालं शूरमप्राप्तयौवनं।

हतेऽभिमन्यौ क्रुद्धेन यत्र पार्थेन संयुगे। अक्षौहिणीः सप्त हत्वा हतो राजा जयद्रथः।

यत्र भीमो महाबाहुः सात्यकिश्च महारथः। अन्वेषणार्थं पार्थस्य युधिष्ठिरनृपाज्ञया। प्रविष्टौ भारतींसेनामप्रधृष्यां सुरैरपि।

संशप्तकावशेषञ्च कृतं निःशेषमाहवे। अलम्बुषः श्रुतायुश्च जलसन्धश्च वीर्य्यवान्। ५३५

सौमदत्तिर्व्विराटश्च द्रुपदश्च महारथः। घटोत्कचादयश्चान्ये निहताद्रोणपर्व्वणि।

अश्वत्थामाऽपि चात्रैव द्रोणे युधि निपातिते। अस्त्रं प्रादुश्चकारोग्रं नारायणममर्षितः।

आग्नेयं कीर्त्यते यत्र रुद्रमाहात्म्यमुत्तमं। व्यासस्य चाप्यागमनं माहात्म्यं कृष्णपार्थयोः।

सप्तमं भारते पर्व्व महदेतदुदाहृतं। यत्र ते पृथिवीपालाः प्रायशो निधनं गताः।

द्रोणपर्व्वणि ये शूरा निर्द्दिष्टाः पुरुषर्षभाः। अत्राध्यायशतं प्रोक्तं तथाध्यायाश्च सप्ततिः। ५४०

अष्टौश्लोकसहस्राणि तथानवशतानि च। श्लोका नव तथैवात्र संख्यातास्तत्त्वदर्शिना। पाराशर्य्येणमुनिनासञ्चिन्त्य द्रोणपर्व्वणि।

अतः परं कर्णपर्व्वप्रोच्यते परमाद्भुतं। सारथ्ये विनियोगश्च मद्रराजस्य धीमतः।

आख्यातं यत्र पौराणं त्रिपुरस्य निपातनं। प्रयाणे परुषश्चात्र संवादः कर्णशल्ययोः। हंसकाकीयमाख्यानं तथैवाक्षेपसंहितं।

बधः पाण्ड्यस्य च तथा अश्वत्थाम्ना महात्मना। दण्डसेनस्य च ततो दण्डस्य च बधस्तथा।

द्वैरथे यत्र कर्णेन धर्म्मराजो युधिष्ठिरः। संशयं गमितो युद्धे मिषतां सर्व्वधन्विनां। ५४५

अन्योन्यं प्रति च क्रोधो युधिष्ठिरकिरीटिनोः। यत्रैवानुनयः प्रोक्तो माधवेनार्ज्जुनस्य हि।

प्रतिज्ञापूर्व्वकञ्चापि वक्षो दुःशासनस्य च। भित्त्वा वृकोदरो रक्तं पीतवान्यत्र संयुगे।

द्वैरथे यत्र पार्थेन हतः कर्णो महारथः। अष्टमं पर्व्व निर्द्दिष्टमेतद्भारतचिन्तकैः।

एकोनसप्ततिः प्रोक्ता अध्यायाः कर्णपर्व्वणि। चत्वार्य्येव सहस्राणि नव श्लोकशतानि च।

चतुःषष्टिस्तथा श्लोकाः पर्व्वण्यस्मिन्प्रकीर्त्तिताः। अतः परं विचित्रार्थं शल्यपर्व्व प्रकीर्त्तितं। ५५०

हतप्रवीरे सैन्ये तु नेता मद्रेश्वरोऽभवत्। वृत्तानि रथयुद्धानि कीर्त्यन्ते यत्र भागशः।

विनाशः कुरुमुख्यानां शल्यपर्व्वणि कीर्त्यते। शल्यस्य निधनं चात्र धर्म्मराजान्महात्मनः।

शकुनेश्च बधोऽत्रैव सहदेवेन संयुगे। सैन्ये च हतभूयिष्ठे किञ्चिच्छिष्टे सुयोधनः।

ह्रदं प्रविश्य यत्रासौ संस्तभ्यापोऽव्यवस्थितः। प्रवृत्तिस्तत्र चाख्याता यत्र भीमस्य लुब्धकैः।
क्षेपयुक्तैर्वचोभिश्च धर्म्मराजस्य धीमतः। ह्रदात्समुत्थितो यत्र धार्त्तराष्ट्रोऽत्यमर्षणः। ५५५
भीमेन गदया युद्धं यत्रासौ कृतवान्सह। समवाये च युद्धस्य रामस्यागमनं स्मृतं।
सरस्वत्याश्च तीर्थानां पुण्यता परिकीर्त्तिता। गदायुद्धञ्च तुमुलमत्रैव परिकीर्त्तितं।
दुर्य्योधनस्य राज्ञोऽथ यत्र भीमेन संयुगे। ऊरू भग्नौ प्रसह्याजौ गदया भीमवेगया।
नवमं पर्व्व निर्दिष्टमेतदद्भुतमर्थवत्। एकोनषष्टिरध्यायाः पर्व्वण्यत्र प्रकीर्त्तिताः।
संख्याता बहुवृत्तान्ताः श्लोकसंख्याऽत्र कथ्यते। त्रीणि श्लोकसहस्राणि द्वे शते विंशतिस्तथा। ५६०
मुनिना सम्प्रणीतानि कौरवाणां यशोभृता। अतः परं प्रवक्ष्यामि सौप्तिकं पर्व दारुणं।
भग्नोरुं यत्र राजानं दुर्य्योधनममर्षणं। अपयातेषु पार्थेषु त्रयस्तेऽभ्याययू रथाः। कृतवर्म्मा कृपो द्रौणिः सायाह्ने रुधिरोक्षितं।
समेत्य ददृशुर्भूमौ पतितं रणमूर्द्धनि। प्रतिजज्ञे दृढक्रोधो द्रौणिर्यत्र महारथः।
अहत्वा सर्व्वपाञ्चालान् धृष्टद्युम्नपुरोगमान्। पाण्डवांश्च सहामात्यान् विमोक्ष्यामि दंशनं।
यत्रैवमुक्त्वा राजानमपक्रम्य त्रयो रथाः। सूर्य्यास्तमनवेलायामासेदुस्ते महद्वनं। ५६५
न्यग्रोधस्याथ महतो यत्राधस्तादवस्थिताः। ततः काकान् बहून् रात्रौ दृष्ट्वोलूकेन हिंसितान्।
द्रौणिः क्रोधसमाविष्टः पितुर्वधमनुस्मरन्। पाञ्चालानां प्रसुप्तानां वधं प्रति मनो दधे।
गत्वाथ शिविरद्वारि दुर्द्दृशं तत्र राक्षसं। घोररूपमपश्यत्स दिवमावृत्यधिष्ठितं।
तेन व्याघातमस्त्राणां क्रियमाणमवेक्ष्य च। द्रौणिर्यत्र विरूपाक्षं रुद्रमाराध्य सत्वरः।
प्रसुप्तान्निशि विश्वस्तान्धृष्टद्युम्नपुरोगमान्। पाञ्चालान् सपरीवारान्द्रौपदेयांश्च सर्व्वशः। कृतवर्म्म
　　निजघ्निवान्। ५७०
यत्रामुच्यन्त वै पार्थाः पञ्च कृष्णबलाश्रयात्। सात्यकिश्च महेष्वासः शेषाश्च निधनं ग
पाञ्चालानां प्रसुप्तानां यत्र द्रोणसुताद्वधः। धृष्टद्युम्नस्य सूतेन पाण्डवेषु निवेदितः।
द्रौपदी पुत्रशोकार्त्ता पितृभ्रातृवधार्द्दिता। कृतानशनसङ्कल्पा यत्र भर्त्तॄनुपाविशत्।
द्रौपदीवचनाद्यत्र भीमो भीमपराक्रमः। प्रियं तस्याश्चिकीर्षन्वै गदामादाय वीर्य्यवान्। अन्वधावत् सुसंक्रुद्धो भारद्वाज
　　गुरोः सुतं।
भीमसेनभयाद्यत्र दैवेनाभिप्रचोदितः। अपाण्डवायेति रुषा द्रौणिरस्त्रमवासृजत्। ५७५
नैवमित्यब्रवीत्कृष्णः शमयंस्तस्य तद्वचः। यत्रास्त्रमस्त्रेण च तच्छमयामास फाल्गुनः।
द्रौणेश्च द्रोहबुद्धित्वं वीक्ष्य पापात्मनस्तदा। द्रौणिद्वैपायनादीनां शापाश्चान्योन्यकारिताः।
मणिं तथा समादाय द्रोणपुत्रान्महारथात्। पाण्डवाः प्रददुर्हृष्टा द्रौपद्यै जितकाशिनः।
एतद्वै दशमं पर्व्व सौप्तिकं समुदाहृतं। अष्टादशास्मिन्नध्यायाः पर्व्वण्युक्ता महात्मना।
श्लोकानां कथितान्यत्र शतान्यष्टौ प्रसंख्यया। श्लोकाश्च सप्ततिः प्रोक्ता मुनिना ब्रह्मवादिना। ५८०
सौप्तिकैषीकसंबद्धे पर्व्वण्युत्तमतेजसा। अत ऊर्द्धमिदं प्राहुः स्त्रीपर्व्व करुणोदयं।

पुत्रशोकाभिसन्तप्तः प्रज्ञाचक्षुर्नराधिपः। कृष्णोपनीतां यत्रासावायसीं प्रतिमां दृढां। भीमसेनद्रोहबुद्धिर्धृतराष्ट्रो बभञ्जह।

तथा शोकाभितप्तस्य धृतराष्ट्रस्य धीमतः। संसारगहनं बुद्ध्या हेतुभिर्मोक्षदर्शनैः।

विदुरेण च यत्रास्य राज्ञ आश्वासनं कृतं। धृतराष्ट्रस्य चात्रैव कौरवायोधनं तथा। सान्तः पुरस्य गमनं शोकार्त्तस्य प्रकीर्त्तितं।

विलापो वीरपत्नीनां यत्रातिकरुणः स्मृतः। क्रोधावेशः प्रमोहश्च गान्धारीधृतराष्ट्रयोः। ५८५

यत्र तान् क्षत्रियाः शूरान् संग्रामेष्वनिवर्त्तिनः। पुत्रान् भ्रातॄन् पितॄंश्चैव ददृशुर्निहतान् रणे।

पुत्रपौत्रवधार्त्तायास्तथाऽत्रैव प्रकीर्त्तिता। गान्धार्य्याश्चापि कृष्णेन क्रोधोपशमनक्रिया।

यत्र राजा महाप्राज्ञः सर्व्वधर्म्मभृतांवरः। राज्ञां तानि शरीराणि दाहयामास शास्त्रतः।

तोयकर्म्मणि चारब्धे राज्ञामुदकदानिके। गूढोत्पन्नस्य चाख्यानं कर्णस्य पृथयात्मनः।

सूतश्चैतदिह प्रोक्तं व्यासेन परमर्षिणा। एतदेकादशं पर्व्व शोकवैक्लव्यकारकं। ५९०

प्रणीतं सज्जनमनोवैक्लव्याश्रुप्रवर्त्तकं। सप्तविंशतिरध्यायाः पर्व्वण्यस्मिन्प्रकीर्त्तिताः।

श्लोकसप्तशती चापि पञ्चसप्ततिसंयुता। संख्यया भारताख्यानमुक्तं व्यासेन धीमता।

अतः परं शान्तिपर्व्व द्वादशम्बुद्धिवर्द्धनं। यत्र निर्व्वेदमापन्नो धर्म्मराजो युधिष्ठिरः। घातयित्वा पितॄन् भ्रातॄन्पुत्रान्सम्बन्धि मातुलान्।

शान्तिपर्वणि धर्म्माश्च व्याख्याताः शारतल्पिकाः। राजभिर्वेदितव्यास्ते सम्यग्ज्ञानबुभुत्सुभिः।

आपद्धर्म्माश्च तत्रैव कालहेतुप्रदर्शिनः। यान्बुद्ध्वा पुरुषः सम्यक् सर्व्वज्ञत्वमवाप्नुयात्। ५९५

मोक्षधर्म्माश्च कथिता विचित्रा बहुविस्तराः। द्वादशं पर्व निर्द्दिष्टमेतत्प्राज्ञजनप्रियं।

अत्र पर्व्वणि विज्ञेयमध्यायानां शतत्रयं। त्रिंशच्चैव तथाध्याया नव चैव तपोधनाः।

चतुर्द्दशसहस्राणि तथा सप्तशतानि च। सप्तश्लोकास्तथैवात्र पञ्चविंशतिसंख्यया।

अतऊर्द्ध्वञ्च विज्ञेयमनुशासनमुत्तमं। यत्र प्रकृतिमापन्नः श्रुत्वा धर्म्मविनिश्चयं। भीष्माद्भागीरथीपुत्रात्कुरुराजो युधिष्ठिरः।

व्यवहारोऽत्र कार्त्स्न्येन धर्म्मार्थीयः प्रकीर्त्तितः। विविधानाञ्च दानानां फलयोगाः प्रकीर्त्तिताः। ६००

तथापात्रविशेषाश्च दानानाञ्च परोविधिः। आचारविधियोगश्च सत्यस्य च परा गतिः।

महाभाग्यं गवाञ्चैव ब्राह्मणानां तथैव च। रहस्यञ्चैव धर्म्माणां देशकालोपसंहितं।

एतत्सुबहुवृत्तान्तमुत्तमं चानुशासनं। भीष्मस्यात्रैव सम्प्राप्तिः स्वर्गस्य परिकीर्त्तिता।

एतत्त्रयोदशं पर्व्व धर्म्मनिश्चयकारकं। अध्यायानां शतन्त्वत्र षट्चत्वारिंशदेव तु।

श्लोकानान्तु सहस्राणि प्रोक्तान्यष्टौ प्रसंख्यया। ततोऽश्वमेधिकं नाम पर्व प्रोक्तं चतुर्द्दशं। ६०५

तत्संवर्त्तमरुत्तीयं यत्राख्यानमनुत्तमं। सुवर्णकोषसम्प्राप्तिर्जन्म चोक्तं परीक्षितः। दग्धस्यास्त्राग्निना पूर्व्वं कृष्णात्सञ्जीवनं पुनः।

चर्य्यायां हयमुत्सृष्टं पाण्डवस्यानुगच्छतः। तत्र तत्र च युद्धानि राजपुत्रैरमर्षणैः।

चित्राङ्गदायाः पुत्रेण पुत्रिकाया धनञ्जयः। संग्रामे बभ्रुवाहेण संशयं चात्र दर्शितं।

अश्वमेधे महायज्ञे नकुलाख्यानमेव च। इत्याश्वमेधिकं पर्व प्रोक्तमेतन्महाद्भुतं।

अध्यायानां शतञ्चैव त्रयोऽध्यायाश्च कीर्त्तिताः। त्रीणि श्लोकसहस्राणि तावन्त्येव शतानि च। विंशतिश्च तथा श्लोकाः संख्यातास्तत्त्वदर्शिना। ६१०

ततस्त्वाश्रमवासाख्यं पर्व्व पञ्चदशं स्मृतं। यत्र राज्यं समुत्सृज्य गान्धार्य्या सहितो नृपः। धृतराष्ट्रोऽश्रमपदं विदुरश्च जगाम ह।

यं दृष्ट्वा प्रस्थितं साध्वी पृथाऽप्यनुययौ तदा। पुत्रराज्यं परित्यज्य गुरुशुश्रूषणे रता।

यत्र राजा हतान् पुत्रान् पौत्रानन्यांश्च पार्थिवान्। लोकान्तरगतान् वीरानपश्यत् पुनरागतान्।

ऋषेः प्रसादात् कृष्णस्य दृष्ट्वाश्चर्य्यमनुत्तमं। त्यक्त्वा शोकं सदारश्च सिद्धिं परमिकां गतः।

यत्र धर्म्मं समाश्रित्य विदुरः सुगतिं गतः। सञ्जयश्च महामात्यो विद्वान् गावल्गणिर्व्वशी। ११५

ददर्श नारदं यत्र धर्म्मराजो युधिष्ठिरः। नारदाच्चैव शुश्राव वृष्णीनां कदनं महत्।

एतदाश्रमवासाख्यं पर्व्वोक्तं सुमहाद्भुतं। द्विचत्वारिंशदध्यायाः पर्व्वैतदभिसंख्यया।

सहस्रमेकं श्लोकानां पञ्चश्लोकशतानि च। षडेव च तथा श्लोकाः संख्यातास्तत्त्वदर्शिना।

अतः परं निबोधेदं मौषलं पर्व्व दारुणं। यत्र ते पुरुषव्याघ्राः शस्त्रस्पर्शहता युधि। ब्रह्मदण्डविनिष्पिष्टाः समीपे लवणाम्भसः।

आपाने पानकलिता दैवेनाभिप्रचोदिताः। एरकारूपिभिर्व्वज्रैर्निजघ्नुरितरेतरं। १२०

यत्र सर्व्वक्षयं कृत्वा तावुभौ रामकेशवौ। नातिचक्रमतुः कालं प्राप्तं सर्व्वहरं महत्।

यत्रार्जुनो द्वारवतीमेत्य वृष्णिविनाकृतां। दृष्ट्वा विषादमगमत्परां चार्त्तिं नरर्षभः।

स संस्कृत्य नरश्रेष्ठं मातुलं शौरिमात्मनः। ददर्श यदुवीराणामापाने वैशसं महत्।

शरीरं वासुदेवस्य रामस्य च महात्मनः। संस्कारं लम्भयामास वृष्णीनां च प्रधानतः।

स वृद्धबालमादाय द्वारवत्यास्ततो जनं। ददर्शापदि कष्टायां गाण्डीवस्य पराभवं। १२५

सर्व्वेषाञ्चैव दिव्यानामस्त्राणामप्रसन्नतां। नाशं वृष्णिकलत्राणां प्रभावाणामनित्यतां।

दृष्ट्वा निर्व्वेदमापन्नो व्यासवाक्यप्रचोदितः। धर्म्मराजं समासाद्य सन्न्यासं समरोचयत्।

इत्येतन्मौषलं पर्व्व षोडशं परिकीर्त्तितं। अध्यायाष्टौ समाख्याताः श्लोकानाञ्च शतत्रयं। श्लोकानां विंशतिश्चैव संख्याता तत्त्वदर्शिना।

महाप्रास्थानिकं तस्मादूर्द्ध्वं सप्तदशं स्मृतं। यत्र राज्यं परित्यज्य पाण्डवाः पुरुषर्षभाः।

द्रौपद्या सहिता देव्या महाप्रस्थानमास्थिताः। यत्र तेऽग्निं ददृशिरे लौहित्यं प्राप्य सागरं। १३०

यत्राग्निना चोदितश्च पार्थस्तस्मै महात्मने। ददौ सम्पूज्य तद्दिव्यं गाण्डीवं धनुरुत्तमं।

यत्र भ्रातॄन्निपतितान् द्रौपदीं च युधिष्ठिरः। दृष्ट्वा हित्वा जगामैव सर्व्वाननवलोकयन्।

एतत्सप्तदशं पर्व्व महाप्रास्थानिकं स्मृतं। यत्राध्यायास्त्रयः प्रोक्ताः श्लोकानाञ्च शतत्रयं। विंशतिश्च तथा श्लोकाः संख्यातास्तत्त्वदर्शिना।

स्वर्गं पर्व्व ततो ज्ञेयं दिव्यं यत्तदमानुषं। प्राप्तं दैवरथं स्वर्गान्नेष्टवान् यत्र धर्म्मराट्। आरोढुं सुमहाप्राज्ञ आनृशंस्याच्छुना विना।

तामस्याविचलां ज्ञात्वा स्थितिं धर्म्मे महात्मनः। स्वरूपं यत्र तत्त्यक्त्वा धर्म्मेणासौ समन्वितः। १३५

स्वर्गं प्राप्तः स च तथा यातना विपुला भृशं। देवदूतेन नरकं यत्र व्याजेन दर्शितं।

शुश्राव यत्र धर्म्मात्मा भ्रातॄणां करुणा गिरः। निदेशे वर्त्तमानानां देशे तत्रैव वर्त्ततां।

अनुदर्शितश्च धर्म्मेण देवराज्ञा च पाण्डवः। आप्लुत्याकाशगङ्गायां देहं त्यक्त्वा स मानुषं।

स्वधर्म्मनिर्जितं स्थानं स्वर्गं प्राप्य स धर्म्मराट्। मुमुदे पूजितः सर्व्वैः सेन्द्रैः सुरगणैः सह।
एतदष्टादशं पर्व प्रोक्तं व्यासेन धीमता। अध्यायाः पञ्च संख्याताः पर्व्वण्यस्मिन्महात्मना। १४०
श्लोकानां द्वे शते चैव प्रसंख्याते तपोधनाः। नव श्लोकास्तथैवान्ये संख्याताः परमर्षिणा।
अष्टादशैवमुक्तानि पर्व्वाण्येतान्यशेषतः। खिलेषु हरिवंशश्च भविष्यश्च प्रकीर्त्तितं।
दशश्लोकसहस्राणि विंशत्श्लोकशतानि च। खिलेषु हरिवंशे च संख्यातानि महर्षिणा।
एतत्सर्व्वं समाख्यातं भारते पर्व्व संग्रहः। अष्टादश समाजग्मुरक्षौहिण्यो युयुत्सया। तन्महादारुणं युद्धमहान्यष्टादशाभवत्।
योविद्याच्चतुरो वेदान्साङ्गोपनिषदो द्विजः। नचाख्यानमिदं विद्यान्नैव स स्याद्विचक्षणः। १४५
अर्थशास्त्रमिदं प्रोक्तं धर्म्मशास्त्रमिदं महत्। कामशास्त्रमिदं प्रोक्तं व्यासेनामितबुद्धिना।
श्रुत्वा त्विदमुपाख्यानं श्रव्यमन्यन्नरोचते। पुंस्कोकिलगिरं श्रुत्वा रुक्षा ध्वाङ्क्षस्य वागिव।
इतिहासोत्तमादस्माज्जायन्ते कविबुद्धयः। पञ्चभ्य इव भूतेभ्यो लोकसंविधयस्त्रयः।
अस्याख्यानस्य विषये पुराणं वर्त्तते द्विजाः। अन्तरीक्षस्य विषये प्रजा इव चतुर्विधाः।
क्रियागुणानां सर्व्वेषामिदमाख्यानमाश्रयः। इन्द्रियाणां समस्तानां चित्रा इव मनःक्रिया। १५०
अनाश्रित्यैतदाख्यानं कथा भुवि न विद्यते। आहारमनपाश्रित्य शरीरस्येव धारणं।
इदं कविवरैः सर्व्वैराख्यानमुपजीव्यते। उदयप्रेप्सुभिर्भृत्यैरभिजात इवेश्वरः।
अस्य काव्यस्य कवयो न समर्था विशेषणे। साधोरिव गृहस्थस्य शेषास्त्रय इवाश्रमाः।
धर्म्मे मतिर्भवतु वः सततोत्थितानां स ह्येक एव परलोकगतस्य बन्धुः। अर्थाः स्त्रियश्च निपुणैरपि सेव्यमाना नैवाप्तभावमुपयान्ति नच स्थिरत्वं।
द्वैपायनौष्ठपुटनिःसृतमप्रमेयं पुण्यं पवित्रमथपापहरं शिवञ्च। योभारतं समधिगच्छति वाच्यमानं किं तस्य पुष्करजलैरभिषेचनेन। १५५
यदह्ना कुरुते पापं ब्राह्मणस्त्विन्द्रियैश्चरन्। महाभारतमाख्याय सन्ध्यां मुच्यति पश्चिमां।
यद्रात्रौ कुरुते पापं कर्म्मणा मनसा गिरा। महाभारतमाख्याय पूर्व्वां सन्ध्यां प्रमुच्यते।
यो गोशतं कनकशृङ्गमयं ददाति विप्राय वेदविदुषे च बहुश्रुताय। पुण्याञ्च भारतकथां शृणुयाच्च नित्यं तुल्यं फलं भवति तस्यच तस्य चैव।
आख्यानं तदिदमनुत्तमं महार्थं विज्ञेयं महदिह पर्व्व संग्रहेण। श्रुत्वादौ भवति नृणां सुखावगाहं विस्तीर्णं लवणजलं यथाप्लवेन।
इतिश्री महाभारते आदिपर्व्वणि पर्व्व संग्रहः समाप्तः। २। १६०

अथ पौष्यपर्व्व। ३।

॥ सौतिरुवाच॥ जनमेजयः पारिक्षितः सहभ्रातृभिः कुरुक्षेत्रे दीर्घसत्रमुपास्ते।
तस्य भ्रातरस्त्रयः श्रुतसेन उग्रसेनो भीमसेन इति। तेषु तत्सत्रमुपासीनेष्वागच्छत्सारमेयः।
स जनमेजयस्य भ्रातृभिरभिहतो रोरूयमाणो मातुः समीपमुपागच्छत्।

तं माता रोरूयमाणमुवाच। किं रोदिषि केनास्यभिहत इति।
स एवमुक्तो मातरं प्रत्युवाच। जनमेजयस्य भ्रातृभिरभिहतोऽस्मीति। १९५
तं माता प्रत्युवाच। व्यक्तं त्वया तत्रापराद्धं येनाऽस्यभिहत इति।
स तां पुनरुवाच। नापराध्यामि किञ्चिन्नावेक्षे हवींषि नावलिह इति।
तच्छ्रुत्वा तस्य माता सरमा पुत्रदुःखार्त्ता तत्सत्रमुपागच्छद्यत्र स जनमेजयः सहभ्रातृभिर्दीर्घसत्रमुपास्ते।
स तया क्रुद्धया तत्रोक्तोऽयं मे पुत्रो न किञ्चिदपराध्यति नावेक्षते हवींषि नावलेढि किमर्थमभिहत इति।
न किञ्चिदूचुस्ते सा तानुवाच यस्मादयमभिहतोऽनपकारी तस्माददृष्टं त्वां भयमागमिष्यतीति। १००
जनमेजय एवमुक्तो देवशुन्या सरमया। भृशं संभ्रान्तो विषण्णश्चासीत्।
स तस्मिन्सत्रे समाप्ते हास्तिनपुरं प्रत्येत्य पुरोहितमनुरूपमन्विच्छमानः परं यत्नमकरोत् यो मे पापकृत्यां शमयेदिति।
स कदाचिन्मृगयां गतः पारीक्षितो जनमेजयः कस्मिंश्चित्स्वविषये आश्रममपश्यत्।
तत्र कश्चिदृषिरासाञ्चक्रे श्रुतश्रवानाम तस्य तपस्यभिरतः पुत्र आस्ते सोमश्रवा नाम।
तस्य तं पुत्रमभिगम्य जनमेजयः पारीक्षितः पौरोहित्याय वव्रे। १०५
स नमस्कृत्य तमृषिमुवाच। भगवन्नयं तव पुत्रो मम पुरोहितोऽस्त्विति।
स एवमुक्तः प्रत्युवाच जनमेजयं भो जनमेजय पुत्रोऽयं मम सर्प्यां जातो महातपस्वी स्वाध्यायसम्पन्नो मत्तपोवीर्यसम्भृतो मच्छुक्रं पीतवत्यास्तस्याः कुक्षौ जातः।
समर्थोऽयं भवतः सर्वाः पापकृत्याः शमयितुमन्तरेण महादेवकृत्यां।
अस्य त्वेकमुपांशुव्रतं यदेनं कश्चिद्ब्राह्मणः कञ्चिदर्थमभियाचेत्तं तस्मै दद्यादयं यद्येतदुत्सहसे ततो नयस्वैनमिति।
तेनैवमुक्तो जनमेजयस्तं प्रत्युवाच। भगवंस्तत्तथा भविष्यतीति। ११०
स तं पुरोहितमुपादायोपावृत्तो भ्रातॄनुवाच। मयाऽयं वृत उपाध्यायो यदयं ब्रूयात्तत्कार्य्यमविचारयद्भिर्भवद्भिरिति।
तेनैवमुक्ता भ्रातरस्तस्य तथाचक्रुः स तथा भ्रातॄन्सन्दिश्य तक्षशिलां प्रत्यभिप्रतस्थे तञ्च देशं वशे स्थापयामास।
एतस्मिन्नन्तरे कश्चिदृषिर्धौम्यो नामायोदस्तस्य शिष्यास्त्रयो बभूवुः उपमन्युरारुणिर्वेदश्चेति।
स एकं शिष्यमारुणिं पाञ्चाल्यं प्रेषयामास गच्छ केदारखण्डं बधानेति। ११५
स उपाध्यायेन संदिष्ट आरुणिः पाञ्चाल्यस्तत्र गत्वा तत्केदारखण्डं बद्धुं नाशकत्।
स क्लिश्यमानोऽपश्यदुपायं भवत्वेवं करिष्यामीति।
स तत्र संविवेश केदारखण्डे शयाने च तथा तस्मिंस्तदुदकं तस्थौ।
ततः कदाचिदुपाध्याय आयोदो धौम्यः शिष्यानपृच्छत् क्व आरुणिः पाञ्चाल्यो गत इति।
ते तं प्रत्यूचुर्भगवंस्त्वयैव प्रेषितो गच्छ केदारखण्डं बधानेति। स एवमुक्तस्ताञ्छिष्यान्प्रत्युवाच तस्मात्तत्र सर्वे गच्छामो यत्र स गत इति। १२०
स तत्र गत्वा तस्याह्वानाय शब्दं चकार। भो आरुणे पाञ्चाल्य क्वासि वत्सैहीति।

स तच्छ्रुत्वारुणिरुपाध्यायवाक्यं तस्मात्केदारखण्डात्सहसोत्थाय तमुपाध्यायमुपतस्थे ।

प्रोवाच चैनमयमस्म्यत्र केदारखण्डे निःसरमाणमुदकमवारणीयं संरोद्धुं संविष्टो भगवच्छब्दं श्रुत्वैव सहसा विदार्य्य केदारखण्डं भवन्तमुपस्थितः ।

तदभिवादये भगवन्तमाज्ञापयतु भवान्कमर्थं करवाणीति ।

स एवमुक्त उपाध्यायःप्रत्युवाच यस्माद्भवान्केदारखण्डं विदार्य्योत्थितस्तस्मादुद्दालक एव नाम्ना भवान् भविष्यतीत्युपाध्यायेनानुगृहीतः ।　६९५

यस्माच्च त्वया मद्वचनमनुष्ठितं तस्माच्छ्रेयोऽवाप्स्यसि । सर्व्वे एव ते वेदाः प्रतिभास्यन्ति सर्व्वाणि च धर्म्मशास्त्राणीति ।

स एवमुक्त उपाध्यायेनेष्टं देशं जगाम अथापरःशिष्यस्तस्यैवायोदधौम्यस्योपमन्युर्नाम ।

तं चोपाध्यायः प्रेषयामास वत्सोपमन्यो गा रक्षस्वेति ।

स उपाध्यायवचनादरक्षद्गाःसचाहनि गा रक्षित्वा दिवसक्षये गुरुगृहमागम्योपाध्यायस्याग्रतः स्थित्वा नमश्चक्रे ।

तमुपाध्यायः पीवानमपश्यदुवाच चैनं वत्सोपमन्यो केन वृत्तिं कल्पयसि पीवानसि दृढमिति ।　७००

स उपाध्यायं प्रत्युवाच भो भैक्षेण वृत्तिं कल्पयामीति तमुपाध्यायः प्रत्युवाच ।

मय्यनिवेद्य भैक्षंनोपयोक्तव्यमिति । स तथेत्युक्तोभैक्षं चरित्वोपाध्यायाय न्यवेदयत् ।

स तस्मादुपाध्यायः सर्व्वमेव भैक्ष्यमगृह्णात् । स तथेत्युक्तः पुनररक्षद्गाः अहनि रक्षित्वा निशामुखे गुरुकुलमागम्य स्थित्वा नमश्चक्रे ।

तमुपाध्यायस्तथापि पीवानमेव दृष्ट्वोवाच वत्सोपमन्यो सर्व्वमशेषतस्ते भैक्षं गृह्णामि केनेदानीं वृत्तिं कल्पयसीति ।

स एवमुक्त उपाध्यायं प्रत्युवाच भगवते निवेद्य पूर्व्वमपरं चरामि तेन वृत्तिं कल्पयामीति तमुपाध्यायः प्रत्युवाच ।　७०५

नैषा न्याय्या गुरुवृत्तिरन्येषामपि भैक्षोपजीविनां वृत्त्युपरोधं करोषि इत्येवं वर्त्तमानो लुब्धोऽसीति ।

स तथेत्युक्त्वा गा अरक्षत् रक्षित्वा च पुनरुपाध्यायगृहमागम्योपाध्यायस्याग्रतः स्थित्वा नमश्चक्रे ।

तमुपाध्यायस्तथापि पीवानमेव दृष्ट्वा पुनरुवाच वत्सोपमन्यो अहं ते सर्व्वं भैक्षं गृह्णामि नचान्यच्चरसि पीवानसि भृशं केन वृत्तिं कल्पयसीति ।

स एवमुक्तस्तमुपाध्यायं प्रत्युवाच भो एतासां गवां पयसा वृत्तिं कल्पयामीति तमुवाचोपाध्यायो नैतन्न्याय्यं पय उपयोक्तुं भवतो मया नाभ्यनुज्ञातमिति ।

स तथेति प्रतिज्ञाय गा रक्षित्वा पुनरुपाध्यायगृहमेत्य गुरोरग्रतः स्थित्वा नमश्चक्रे ।　७१०

तमुपाध्यायः पीवानमेव दृष्ट्वोवाच वत्सोपमन्यो भैक्षं नाश्नासि नचान्यच्चरसि पयो न पिबसि पीवानसि भृशं केनेदानीं वृत्तिं कल्पयसीति ।

स एवमुक्त उपाध्यायं प्रत्युवाच भोः फेनं पिबामि यमिमे वत्सा मातॄणां स्तनान्पिबन्त उद्गिरन्ति ।

तमुपाध्यायः प्रत्युवाच एते त्वदनुकम्पया गुणवन्तो वत्साः प्रभूततरं फेनमुद्गिरन्ति तदेषामपि वत्सानां वृत्त्युपरोधं करोष्येवं वर्त्तमानः फेनमपि भवान्न पातुमर्हतीति स तथेति प्रतिश्रुत्य पुनररक्षद्गाः ।

तथा प्रतिषिद्धोभैक्षं नाश्नाति नचान्यच्चरति पयो न पिबति फेनं नोपयुङ्क्ते सकदाचिदरण्ये क्षुधार्त्तोऽर्कपत्राण्यभक्षयत् ।　७१५

तेऽस्मानद्यस्य चतुर्थेऽहनि पुण्यकं भविता ताभ्यामावद्धाभ्यां शोभमाना ब्राह्मणान्परिवेष्टुमिच्छामि तत्सम्पादयस्व एवं हि कुर्वतः
श्रेयोभविताऽन्यथा कुतः श्रेय इति । ७६०

स एवमुक्तस्तयाप्रातिष्ठतोतङ्कः स पथि गच्छन्नपश्यदृषभमतिप्रमाणं तमधिरूढञ्च पुरुषमतिप्रमाणमेव स पुरुष उतङ्क
मभ्यभाषत ।

भो उतङ्कैतत्पुरीषमस्य ऋषभस्य भक्षयस्वेति स एवमुक्तो नैच्छत् ।

तमाह पुरुषो भूयोभक्षयस्वोतङ्क माविचारयोपाध्यायेनापि ते भक्षितं पूर्व्वमिति ।

स एवमुक्तो बाढमित्युक्त्वा तदा तदृषभस्य मूत्रं पुरीषञ्च भक्षयित्वोतङ्कः स संभ्रमादुत्थित एवापोऽपस्पृश्य प्रतस्थे ।

यत्र स क्षत्रियः पौष्यस्तमुपेत्यासीनमपश्यदुतङ्कं स उतङ्कस्तमुपेत्याशीर्भिरभिनंद्योवाच । ७६५

अर्थी भवन्तमुपागतोऽस्मीति स एनमभिवाद्योवाच भगवन्पौष्यः खल्वहं किङ्करवाणीति ।

स तमुवाच गुर्व्वर्थं कुण्डलयोरर्थेनाभ्यागतोऽस्मीति ये वै ते क्षत्रियया पिनद्धे कुण्डले ते भवान्दातुमर्हतीति ।

तं प्रत्युवाच पौष्यः प्रविश्यान्तःपुरं क्षत्रिया याच्यतामिति स तेनैवमुक्तः प्रविश्यान्तःपुरं क्षत्रियान्नापश्यत् ।

स पौष्यं पुनरुवाच न युक्तं भवताहमनृतेनोपचरितुं नहि तेऽन्तःपुरे क्षत्रिया सन्निहिता नैनां पश्यामि ।

स एवमुक्तः पौष्यः क्षणमात्रं विमृश्योतङ्कं प्रत्युवाच नियतं भवानुच्छिष्टः स्मर नासा हि सा क्षत्रिया उच्छिष्टेनाशु
चिना शक्या द्रष्टुं पतिव्रतात्वात् सैषा नाशुचेर्दर्शनमुपैतीति । ७७०

अथैवमुक्त उतङ्कः स्मृत्वोवाचास्ति खलु मयोत्थितेनोपस्पृष्टं शीघ्रं गच्छता चेति तं पौष्यः प्रत्युवाच एष ते व्यतिक्रमो
नोत्थितेनोपस्पृष्टं भवतीति शीघ्रं गच्छताचेति ।

अथोतङ्कस्तं तथेत्युक्त्वा प्राङ्मुख उपविश्य सुप्रक्षालितपाणिपादवदनो निःशब्दाभिरफेणाभिरनुष्णाभिर्हृद्गताभिरद्भि
स्त्रिःपीत्वा द्विःपरिमृज्य खान्यद्भिरुपस्पृश्य चान्तः पुरं प्रविवेश ।

ततस्तां क्षत्रियामपश्यत् सा च दृष्ट्वैवोतङ्कं प्रत्युत्थायाभिवाद्योवाच स्वागतं ते भगवन्नाज्ञापय किङ्करवाणीति ।

स तामुवाचैते कुण्डले गुर्व्वर्थं मे भिक्षिते दातुमर्हसीति सा प्रीता तेन तस्य सद्भावेन पात्रोऽयमनतिक्रमणीयश्चेति मत्वा
ते कुण्डलेऽवमुच्यास्मै प्रायच्छदाह चैनमेते कुण्डले तक्षको नागराजः सुभृशं प्रार्थयत्यप्रमत्तो नेतुमर्हसीति ।

स एवमुक्तस्तां क्षत्रियां प्रत्युवाच भवती सुनिर्वृत्ता भव न मां शक्तस्तक्षको नागराजो धर्षयितुमिति । ७७५

स एवमुक्त्वा तां क्षत्रियामामन्त्र्य पौष्यसकाशमागच्छत् आह चैनं भोः पौष्य प्रीतोऽस्मीति तमुतङ्कं पौष्यः प्रत्युवाच ।

भगवंश्चिरेण पात्रमासाद्यते भवांश्च गुणवानतिथिस्तदिच्छे श्राद्धं कर्त्तुं क्रियतां क्षण इति ।

तमुतङ्कः प्रत्युवाच कृतक्षण एवास्मि शीघ्रमिच्छामि यथोपपन्नमन्नमुपस्कृतं भवतेति स तथेत्युक्त्वा यथोपपन्नेनान्नेनैनं
भोजयामास ।

अथोतङ्कः सकेशं शीतमन्नं दृष्ट्वा अशुच्येतदिति मत्वा तं पौष्यमुवाच यस्मान्मे अशुच्यन्नं ददासि तस्मादन्धो
भविष्यसीति ।

तं पौष्यः प्रत्युवाच यस्मात्त्वमप्यदुष्टमन्नं दूषयसि तस्मात्त्वमनपत्योभविष्यसीति तमुतङ्कः प्रत्युवाच । ७८०

न युक्तं भवतान्नमशुचि दत्वा प्रतिशापं दातुं तस्मादन्नमेव प्रत्यक्षीकुरु ततः पौष्यस्तदन्नमशुचि दृष्ट्वा तस्याशुचिभावमपरो
क्षयामास ।

अथ तदन्नं मुक्तकेश्यास्त्रिया यत्कृतमनुष्णं सकेशं चाशुच्येतदिति मत्वा तमृषिमुत्तङ्कः प्रसादयामास।

भगवन्नेतदज्ञानादन्नं सकेशमुपाहृतं शीतं तत्क्षामये भवन्तं न भवेयमन्ध इति तमुत्तङ्कः प्रत्युवाच।

न मृषा ब्रवीमि भूत्वा त्वमन्धो नचिरादनन्धोभविष्यसीति ममापि शापो भवता दत्तो न भवेदिति।

तं पौष्यः प्रत्युवाच नचाहं शक्तः शापं प्रत्यादातुं नहि मे मन्युरद्याप्युपशमं गच्छति किञ्चैतद्भवता नज्ञायते यथा। ७८५

नवनीतं हृदयं ब्राह्मणस्य वाचि क्षुरो निशितस्तीक्ष्णधारः। तदुभयमेतद्विपरीतं क्षत्रियस्य वाङ्नवनीतं हृदयं तीक्ष्णधारमिति।

तदेवं गते न शक्तोऽहं तीक्ष्णहृदयत्वात्तं शापमन्यथाकर्त्तुं गम्यतामिति तमुत्तङ्कः प्रत्युवाच भवताहमन्नस्याशुचिभावमा-

लक्ष्य प्रत्यनुनीतः प्राक्तेऽभिहितं।

यस्माददुष्टमन्नं दूषयसि तस्मादनपत्योभविष्यसीति। दुष्टे चान्ने नैव मम शापो भविष्यतीति।

साधयामस्तावदित्युक्त्वा प्रातिष्ठतोत्तङ्कः ते कुण्डले गृहीत्वा सोऽपश्यदथ पथि नग्नं क्षपणकमागच्छन्तं मुहुर्मुहुर्दृश्य-

मानमदृश्यमानञ्च।

अथोत्तङ्कस्ते कुण्डले सन्न्यस्य भूमावुदकार्थं प्रचक्रमे एतस्मिन्नन्तरे स क्षपणकस्त्वरमाण उपसृत्य ते कुण्डले गृहीत्वा

प्राद्रवत्। ७९०

तमुत्तङ्कोऽभिसृत्य कृतोदककार्य्यः शुचिः प्रयतो नमो देवेभ्यो गुरुभ्यश्च कृत्वा महता जवेन तमन्वयात्।

तस्य तक्षको दृढमासन्नः स तं जग्राह गृहीतमात्रः स तद्रूपं विहाय तक्षकस्वरूपं कृत्वा सहसा धरण्यां विवृतं महाविलं

प्रविवेश।

प्रविश्य च नागलोकं स्वभवनमगच्छत् अथोत्तङ्कस्तस्याः क्षत्रियाया वचः स्मृत्वा तं तक्षकमन्वगच्छत्।

स तद्विलं दण्डकाष्ठेन चखान न चाशकत् तं क्लिश्यमानमिन्द्रो ऽपश्यत्स वज्रं प्रेषयामास।

गच्छास्य ब्राह्मणस्य साहाय्यं कुरुष्वेति। अथ वज्रं दण्डकाष्ठमनुप्रविश्य तद्विलमदारयत्। ७९५

तमुत्तङ्कोऽनुविवेश तेनैव विलेन प्रविश्य च तं नागलोकमपर्य्यन्तमनेकविधप्रासादहर्म्यवलभीनिर्य्यूहशतसङ्कुलमुच्चावचक्रीडाश्चर्य्य-

स्थानावकीर्णमपश्यत्।

स तत्र नागांस्तानस्तुवदेभिः श्लोकैः ये ऐरावतराजानः सर्पाः समितिशोभनाः। क्षरन्त इव जीमूताः सविद्युत्पवनेरिताः।

सुरूपा बहुरूपाश्च तथाकल्माषकुण्डलाः। आदित्यवन्नाकपृष्ठे रेजुरैरावतोद्भवाः।

बहूनि नागवेश्मानि गङ्गायास्तीरउत्तरे। तत्रस्थानपि संस्तौमि महतः पन्नगानहं।

इच्छेत्कोऽर्कांशुसेनायां चर्तुमैरावतं विना। शतान्यशीतिरष्टौ च सहस्राणि च विंशतिः। सर्पाणां प्रग्रहा यान्ति धृतराष्ट्रोऽय-

मेजति।

ये चैनमुपसर्पन्ति ये च दूरपथङ्गताः। अहमैरावतज्येष्ठभ्रातृभ्योऽकरवं नमः।

यस्य वासः कुरुक्षेत्रे खाण्डवे चाभवत्पुरा। तं नागराजमस्तौषं कुण्डलार्थाय तक्षकं।

तक्षकश्चाश्वसेनश्च नित्यं सहचरावुभौ। कुरुक्षेत्रे च वसतां नदीमिक्षुमतीमनु।

जघन्यजस्तक्षकस्य श्रुतसेनेति यः सुतः। अवसद्यो महद्युम्नि प्रार्थयन्नागमुख्यतां। करवाणि सदा चाहं नमस्तस्मै महात्मने।

एवं स्तुत्वा स विप्रर्षिरुत्तङ्को भुजगोत्तमान्। नैव ते कुण्डले लेभे ततश्चिन्तामुपागमत्। ८०५

एवं स्तुवन्नपि नागान्यदा ते कुण्डले नालभत तदाऽपश्यत् स्त्रियौ तन्त्रे अधिरोप्य सुवेमे पटं वयन्त्यौ तस्मिंस्तन्त्रे कृष्णाः सिताश्च तन्तवश्चक्रं चापश्यत् द्वादशारं षड्भिः कुमारैः परिवर्त्यमानं पुरुषं चापश्यद्दर्शनीयं ।

स तान्सर्वांस्तुष्टाव एभिर्मन्त्रवादश्लोकैः ।

त्रीण्यर्पितान्यत्र शतानि मध्ये षष्टिश्च नित्यं चरति ध्रुवेऽस्मिन् । चक्रे चतुर्विंशतिपर्व्वयोगे षड्वै कुमाराः परिवर्त्तयन्ति ।

तन्त्रञ्चेदं विश्वरूपे युवत्यौ वयतस्तन्तून् सततं वर्त्तयन्त्यौ कृष्णान्सितांश्चैव विवर्त्तयन्त्यौ भूतान्यजस्रं भुवनानि चैव ।

वज्रस्य भर्त्ता भुवनस्य गोप्ता वृत्रस्य हन्ता नमुचेर्निहन्ता । कृष्णे वसानो वसने महात्मा सत्यानृते यो विविनक्ति लोके । ८१०

यो वाजिनं गर्भमपां पुराणं वैश्वानरं वाहनमभ्युपैति । नमोऽस्तु तस्मै जगदीश्वराय लोकत्रयेशाय पुरन्दराय ।

ततः स एनं पुरुषः प्राह प्रीतोऽस्मि तेऽहमनेन स्तोत्रेण किन्ते प्रियं करवाणीति स तमुवाच ।

नागा मे वशमीयुरिति स चैनं पुरुषः पुनरुवाच एतमश्वमपाने धमस्वेति ।

ततोऽश्वस्यापानमधमत्ततोऽश्वाद्धम्यमानात्सर्व्वस्रोतोभ्यः पावकार्चिषः सधूमा निष्पेतुः ।

ताभिर्नागलोक उपधूपितेऽथ संभ्रान्तस्तक्षकोऽग्नेस्तेजोभयाद्विषण्णः कुण्डले गृहीत्वा सहसा भवनान्निष्क्रम्योत्तङ्कमुवाच । ८१५

इमे कुण्डले गृह्णातु भवानिति स ते प्रतिजग्राहोत्तङ्कः प्रतिगृह्य च कुण्डलेऽचिन्तयत् ।

अद्य तत्पुण्यकमुपाध्यायान्या दूरं चाहमभ्यागतः स कथं सम्भावयेयमिति तत एनं चिन्तयानमेव स पुरुष उवाच ।

उत्तङ्क एनमेवाश्वमधिरोह त्वां क्षणेनैवोपाध्यायकुलं प्रापयिष्यतीति ।

स तथेत्युक्त्वा तमश्वमधिरुह्य प्रत्याजगामोपाध्यायकुलं उपाध्यायानी च स्नाता केशानावापयन्त्युपविष्टोत्तङ्को नागच्छतीति शापायास्य मनो दधे ।

अथैतस्मिन्नन्तरे स उत्तङ्कः प्रविश्योपाध्यायगृहे उपाध्यायानीमभ्यवादयत् ते चास्यै कुण्डले प्रायच्छत्सा चैनं प्रत्युवाच । ८२०

उत्तङ्क देशकालेऽभ्यागतः स्वागतं ते वत्स त्वमनागसि मया न शप्तः श्रेयस्तवोपस्थितं सिद्धिमाप्नुहीति ।

अथोत्तङ्क उपाध्यायमभ्यवादयत् तमुपाध्यायः प्रत्युवाच वत्सोत्तङ्क स्वागतं ते किं चिरं कृतमिति ।

तमुत्तङ्क उपाध्यायं प्रत्युवाच भोस्तक्षकेण मे नागराजेन विघ्नः कृतोऽस्मिन्कर्म्मणि तेनास्मि नागलोकं गतः ।

तत्र च मया दृष्टे स्त्रियौ तन्त्रेऽधिरोप्य पटं वयन्त्यौ तस्मिंश्च कृष्णाः सिताश्च तन्तवः किं तत् ।

तत्र च मया चक्रं दृष्टं द्वादशारं षट् चैनं कुमाराः परिवर्त्तयन्ति तदपि किं पुरुषश्चापि मया दृष्टः स चापि कः अश्वश्चातिप्रमाणो दृष्टः स चापि कः । ८२५

पथि गच्छता च मया ऋषभो दृष्टस्तञ्च पुरुषोऽधिरूढस्तेनास्मि सोपचारमुक्तः उत्तङ्कास्य ऋषभस्य पुरीषं भक्षय उपाध्यायेनापि ते भक्षितमिति ।

ततस्तस्य वचनान्मया तदृषभस्य पुरीषमुपयुक्तं स चापि कः तदेतद्भवतोपदिष्टमिच्छेयं श्रोतुं किं तदिति ।

स तेनैवमुक्त उपाध्यायः प्रत्युवाच ये ते स्त्रियौ धाता विधाता च ये च ते कृष्णाः सितास्तन्तवस्ते रात्र्यहनी यदपि तच्चक्रं द्वादशारं षड्वै कुमाराः परिवर्त्तयन्ति तेऽपि षड्ऋतवः सम्वत्सरश्चक्रं ।

यः पुरुषः स पर्जन्यः योऽश्वः सोऽग्निः य ऋषभस्त्वया पथि गच्छता दृष्टः स ऐरावतो नागराट् ।

यश्चैनमधिरूढः पुरुषः स चेन्द्रः यदपि ते भक्षितं तस्य ऋषभस्य पुरीषं तदमृतं तेन खल्वसि तस्मिन्नागभवने न व्यापन्नस्त्वं । ८३०

स हि भगवानिन्द्रो मम सखा त्वदनुक्रोशादिममनुग्रहं कृतवान् तस्मात्कुण्डले गृहीत्वा पुनरागतोऽस्मि।
तत्सौम्य गम्यतामनुजाने भवन्तं श्रेयोऽवाप्स्यसीति स उपाध्यायेनानुज्ञातो भगवानुतङ्कः क्रुद्धस्तक्षकं प्रतिचिकीर्षमाणो हास्तिनपुरं प्रतस्थे।

स हास्तिनपुरं प्राप्य न चिराद्विप्रसत्तमः। समागच्छत राजानमुतङ्को जनमेजयं।
पुरा तक्षशिलासंस्थं निवृत्तमपराजितं। सम्यग्विजयिनं दृष्ट्वा समन्तान्मन्त्रिभिर्वृतं।
तस्मै जयाशिषः पूर्व्वं यथान्यायं प्रयुज्य सः। उवाचैनं वचः काले शब्दसम्पन्नया गिरा। ८३५

॥ उतङ्क उवाच ॥ अन्यस्मिन्करणीये तु कार्य्ये पार्थिवसत्तम। बाल्यादिवान्यथैव त्वं कुरुषे नृपसत्तम।

॥ सौतिरुवाच ॥ एवमुक्तस्तु विप्रेण स राजा जनमेजयः। अर्च्चयित्वा यथान्यायं प्रत्युवाच द्विजोत्तमं।

॥ जनमेजय उवाच ॥ आसां प्रजानां परिपालनेन स्वं क्षत्रधर्म्मं परिपालयामि। प्रब्रूहि मे किं करणीयमद्य येनासि कार्य्येण समागतस्त्वं।

॥ सौतिरुवाच ॥ स एवमुक्तस्तु नृपोत्तमेन द्विजोत्तमः पुण्यकृतां वरिष्ठः। उवाच राजानमदीनसत्त्वं स्वमेव कार्य्यं नृपते कुरुष्व।

॥ उतङ्क उवाच ॥ तक्षकेण महीन्द्रेन्द्र येन ते हिंसितः पिता। तस्मै प्रतिकुरुष्व त्वं पन्नगाय दुरात्मने। ८४०
कार्य्यकालं हि मन्येऽहं विधिदृष्टस्य कर्म्मणः। तद्गच्छापचितिं राजन्पितुस्तस्य महात्मनः।
तेन ह्यनपराधी स दष्टो दुष्टान्तरात्मना। पञ्चत्वमगमद्राजा वज्राहत इव द्रुमः।
बलदर्पसमुत्सिक्तस्तक्षकः पन्नगाधमः। अकार्य्यं कृतवान् पापो योऽदशत्पितरं तव।
राजर्षिवंशगोप्तारममरप्रतिमं नृपं। यियासुं काश्यपञ्चैव न्यवर्त्तयत पापकृत्।
होतुमर्हसि तं पापं ज्वलिते हव्यवाहने। सर्प्पसत्रे महाराज त्वरितं तद्विधीयतां। ८४५
एवं पितुश्चापचितिं कृतवांस्त्वं भविष्यसि। मम प्रियञ्च सुमहत्कृतं राजन्भविष्यति।
कर्म्मणः पृथिवीपाल मम येन दुरात्मना। विघ्नः कृतो महाराज गुर्व्वर्थं चरतोऽनघ।

॥ सौतिरुवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा तु नृपतिस्तक्षकाय चुकोप ह। उतङ्कवाक्यहविषा दीप्तोऽग्निर्हविषा यथा।
अपृच्छच्च तदा राजा मन्त्रिणस्तान्सुदुःखितः। उतङ्कस्यैव सान्निध्ये पितुः स्वर्गगतिं प्रति।
तदैव हि स राजेन्द्रो दुःखशोकाप्लुतोऽभवत्। यदैव वृत्तं पितरमुतङ्कादशृणोत्तदा। ८५०

इति श्रीमहाभारते आदिपर्व्वणि पौष्याख्यानं समाप्तं तृतीयोऽध्यायः। ३।

अथ पौलोमपर्व्व। ४।

लोमहर्षणपुत्र उग्रश्रवाः सौतिः पौराणिको नैमिषारण्ये शौनकस्य कुलपतेर्द्वादशवार्षिके सत्रे ऋषीनभ्यागतानुपतस्थे।
पौराणिकः पुराणे कृतश्रमः स कृताञ्जलिस्तानुवाच किम्भवन्तः श्रोतुमिच्छन्ति किमहं ब्रुवाणीति।
तमृषय ऊचुः परमं लौमहर्षणे वक्ष्यामस्त्वां नः प्रतिवक्ष्यसि वचः शुश्रूषतां कथायोगं नः कथायोगे।
तत्र भगवान् कुलपतिस्तु शौनकोऽग्निशरणमध्यास्ते।
योऽसौ दिव्याः कथा वेद देवतासुरसंश्रिताः। मनुष्योरगगन्धर्व्वकथा वेद च सर्व्वशः। ८५५

स चाप्यस्मिन्मखे सौते विद्वान् कुलपतिर्द्विजः। दक्षो धृतव्रतो धीमाञ्छास्त्रे चारण्यके गुरुः।
सत्यवादी शमपरस्तपस्वी नियतव्रतः। सर्व्वेषामेव नो मान्यः स तावत्प्रतिपाल्यतां।
तस्मिन्नध्यासति गुरावासनं परमार्च्चितं। ततो वक्ष्यसि यत्त्वां स प्रक्ष्यति द्विजसत्तमः।
॥ सौतिरुवाच ॥ एवमस्तु गुरौ तस्मिन्नुपविष्टे महात्मनि। तेन पृष्टः कथाः पुण्या वक्ष्यामि विविधाश्रयाः।
सोऽथ विप्रर्षभः सर्व्वं कृत्वा कार्य्यं यथाविधि। देवान्वाग्भिः पितॄनद्भिस्तर्पयित्वाजगाम ह। ८१०
यत्र ब्रह्मर्षयः सिद्धाः सुखासीना धृतव्रताः। यज्ञायतनमाश्रित्य सूतपुत्रपुरःसराः।
ऋत्विक्ष्वथ सदस्येषु स वै गृहपतिस्तदा। उपविष्टेषूपविष्टः शौनकोऽथाब्रवीदिदं।
इति आदिपर्व्वणि कथाप्रवेशोनाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

॥ शौनकउवाच ॥ पुराणमखिलं तात पिता तेऽधीतवान्पुरा। कच्चित्त्वमपि तत्सर्व्वमधीषे लौमहर्षणे।
पुराणे हि कथा दिव्या आदिवंशाश्च धीमतां। कथ्यन्ते ये पुराऽस्माभिः श्रुतपूर्व्वाः पितुस्तव।
तत्र वंशमहं पूर्व्वं श्रोतुमिच्छामि भार्गवं। कथयस्व कथामेतां कल्याः स्म श्रवणे तव। ८१५
॥ सूत उवाच ॥ यदधीतं पुरा सम्यक् द्विजश्रेष्ठैर्महात्मभिः। वैशम्पायनविप्राद्यैस्तैश्चापि कथितं यथा।
यदधीतञ्च पित्रा मे सम्यक्चैव ततो मया। तावच्छृणुष्व यो देवैः सेन्द्रैः सर्षिमरुद्गणैः।
पूजितः प्रवरो वंशो भार्गवो भृगुनन्दन। इमं वंशमहं पूर्व्वं भार्गवन्ते महामुने।
निगदामि यथायुक्तं पुराणाश्रयसंयुतं। भृगुर्महर्षिर्भगवान्ब्रह्मणा वै स्वयम्भुवा।
वरुणस्य क्रतौ जातः पावकादिति नः श्रुतं। भृगोः सुदयितः पुत्रश्च्यवनो नाम भार्गवः। ८२०
च्यवनस्य च दायादः प्रमतिर्नाम धार्म्मिकः। प्रमतेरप्यभूत्पुत्रो घृताच्यां रुरुरित्युत।
रुरोरपि सुतो जज्ञे शुनको वेदपारगः। प्रमद्वरायां धर्म्मात्मा तव पूर्व्वपितामहः।
तपस्वी च यशस्वी च श्रुतवान्ब्रह्मवित्तमः। धार्म्मिकः सत्यवादी च नियतो नियताशनः।
॥ शौनकउवाच ॥ सूतपुत्र यथा तस्य भार्गवस्य महात्मनः। च्यवनत्वं परिख्यातं तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः।
॥ सौतिरुवाच ॥ भृगोः सुदयिता भार्य्या पुलोमेत्यभिविश्रुता। तस्यां समभवद्गर्भो भृगुवीर्य्यसमुद्भवः। ८२५
तस्मिन्गर्भेऽथ संभूते पुलोमायां भृगूद्वह। समये समशीलिन्यां धर्म्मपत्न्यां यशस्विनः।
अभिषेकाय निष्क्रान्ते भृगौ धर्मभृतांवरे। आश्रमं तस्य रक्षोऽथ पुलोमाऽभ्याजगाम ह।
तं प्रविश्याश्रमं दृष्ट्वा भृगोर्भार्य्यामनिन्दितां। हृच्छयेन समाविष्टो विचेताः समपद्यत।
अभ्यागतन्तु तद्रक्षः पुलोमा चारुदर्शना। न्यमन्त्रयत वन्येन फलमूलादिना तदा।
तान्तु रक्षस्तदा ब्रह्मन्हृच्छयेनाभिपीडितं। दृष्ट्वा हृष्टमभूद्राजन् जिहीर्षुस्तामनिन्दितां। ८३०
जातमित्यब्रवीत्कार्य्यं जिहीर्षुर्मुदितः शुभां। सा हि पूर्व्वं वृता तेन पुलोम्ना तु शुचिस्मिता।
तान्तु प्रादात्पिता पश्चाद्भृगवे शास्त्रवत्तदा। तस्य तत्किल्बिषं नित्यं हृदि वर्त्तति भार्गव।
इदमन्तरमित्येवं हर्त्तुं चक्रे मनस्तदा। अथाग्निशरणेऽपश्यज्ज्वलन्तं जातवेदसं।

तमपृच्छत्ततो रक्षः पावकं ज्वलितं तदा। शंस मे कस्य भार्य्येयमग्ने पृष्टे ऋतेन वै।
मुखं त्वमसि देवानां वद पावक पृच्छते। मया हीयं वृता पूर्व्वं भार्य्यार्थे वरवर्णिनी। ८८५
पश्चादिमां पिता प्रादाद्भृगवेऽनृतकारिणे। सेयं यदि वरारोहा भृगोर्भार्य्या रहोगता।
तथा सत्यं समाख्याहि जिहीर्षाम्याश्रमादिमां। स मन्युस्तत्र हृदयं प्रदहन्निव तिष्ठति। मत्पूर्व्वभार्य्यां यदिमां भृगुराप सुमध्यमां।
॥ सौतिरुवाच ॥ एवं रक्षस्तमामन्त्र्य ज्वलितं जातवेदसं। शङ्कमानं भृगोर्भार्य्यां पुनः पुनरपृच्छत।
त्वमग्ने सर्व्वभूतानामन्तश्चरसि नित्यदा। साक्षिवत्पुण्यपापेषु सत्यं ब्रूहि कवे वचः।
मत्पूर्व्वाऽपहृता भार्य्या भृगुणाऽनृतकारिणा। सेयं यदि तथा मे त्वं सत्यमाख्यातुमर्हसि। ८९०
श्रुत्वा त्वत्तो भृगोर्भार्य्यां हरिष्याम्याश्रमादिमां। जातवेदः पश्यतस्ते वद सत्यां गिरं मम।
॥ सूतउवाच ॥ तस्यैतद्वचनं श्रुत्वा सप्तार्चिर्दुःखितोऽभवत्। भीतोऽनृताच्च शापाच्च भृगोरित्यब्रवीच्छनैः।
॥ अग्निरुवाच ॥ त्वया वृता पुलोमेयं पूर्व्वं दानवनन्दन। किं त्वियं विधिना पूर्व्वं मन्त्रवन्न वृता त्वया।
पित्रा तु भृगवे दत्ता पुलोमेयं यशस्विनी। प्रदत्तानतुवै तुभ्यं वरलोभान्महायशाः।
अथेमां वेददृष्टेन कर्म्मणा विधि पूर्व्वकं। भार्य्यामृषिर्भृगुः प्राप मां पुरस्कृत्य दानव। ८९५
सेयमित्यवगच्छामि नानृतं वक्तुमुत्सहे। नानृतं हि सदा लोके पूज्यते दानवोत्तम।
इत्यादिपर्व्वणि पौलोमे पञ्चमोऽध्यायः॥५॥
अग्नेरथ वचः श्रुत्वा तद्रक्षः प्रजहार तां। ब्रह्मन्वराहरूपेण मनोमारुतरंहसा।
ततः स गर्भो निवसन्कुक्षौ भृगुकुलोद्वह। रोषान्मातुश्च्युतः कुक्षेश्च्यवन स्तेन सोऽभवत्।
तं दृष्ट्वा मातुरुदराच्च्युतमादित्यवर्चसं। तद्रक्षो भस्मसाद्भूतं पपात परिमुच्य तां।
सा तमादाय सुश्रोणी ससार भृगुनन्दन। च्यवनं भार्गवं पुत्रं पुलोमा दुःखमूर्च्छिता। ९००
तां ददर्श स्वयं ब्रह्मा सर्व्वलोकपितामहः। रुदतीं वाष्पपूर्णाक्षीं भृगोर्भार्य्यामनिन्दितां।
सान्त्वयामास भगवान्वधूं ब्रह्मा पितामहः। अश्रुबिन्दूद्भवा तस्याः प्रावर्त्तत महानदी।
अनुवर्त्माश्रिता तस्या भृगोः पत्न्यास्तपस्विनः। तस्या मार्गं सृतवतीं दृष्ट्वा तु सरितं तदा।
नाम तस्यास्तदा नद्याश्चक्रे लोकपितामहः। वधूसरेति भगवांश्च्यवनस्याश्रमं प्रति।
स एवं च्यवनो जज्ञे भृगोः पुत्रः प्रतापवान्। तं ददर्श पिता तत्र च्यवनं तां च भाविनीं। स पुलोमां ततो भार्य्यां पप्रच्छ कुपितो भृगुः। ९०५
॥ भृगुरुवाच ॥ केनासि रक्षसे तस्मै कथिता त्वं जिहीर्षते। न हि त्वां वेद तद्रक्षो मद्भार्य्यां चारुहासिनि।
तत्त्वमाख्याहि तं ह्यद्य शप्तुमिच्छाम्यहं रुषा। बिभेति को न शापान्मे कस्य चायं व्यतिक्रमः।
पुलोमोवाच ॥ अग्निना भगवंस्तस्मै रक्षसेऽहं निवेदिता। ततो मामनयद्रक्षः क्रोशन्तीं कुररीमिव।
साऽहं तव सुतस्यास्य तेजसा परिमोक्षिता। भस्मीभूतं तु तद्रक्षो मामुत्सृज्य पपात वै।
सूत उवाच॥ इति श्रुत्वा पुलोमाया भृगुः परममन्युमान्। शशापाग्निमतिक्रुद्धः सर्व्वभक्षो भविष्यसि। ९१०
इत्यादिपर्व्वणि पौलोमेऽग्निशापः षष्ठोऽध्यायः।॥६॥

सौतिरुवाच । शप्तस्तु भृगुणा वह्निः क्रुद्धो वाक्यमथाब्रवीत् । किमिदं साहसं ब्रह्मन् कृतवानसि मां प्रति ।
धर्मे प्रयतमानस्य सत्यञ्च वदतः समं । पृष्टो यदब्रुवं सत्यं व्यभिचारोऽत्र को मम ।
पृष्टो हि साक्षी यः साक्ष्यं जानानोऽप्यन्यथा वदेत् । स पूर्व्वानात्मनः सप्त कुले हन्यात्तथापरान् ।
यश्च कार्य्यार्थतत्त्वज्ञो जानानोऽपि न भाषते । सोऽपि तेनैव पापेन लिप्यते नात्र संशयः ।
शक्तोऽहमपि शप्तुं त्वां मान्यास्तु ब्राह्मणा मम । जानतोऽपि च ते ब्रह्मन् कथयिष्ये निबोध तत् । १९५
योगेन बहुधात्मानं कृत्वा तिष्ठामि मूर्त्तिषु । अग्निहोत्रेषु सत्रेषु क्रियासु च मखेषु च ।
वेदोक्तेन विधानेन मयि यद्धूयते हविः । देवताः पितरश्चैव तेन तृप्ता भवन्ति वै ।
आपो देवगणाः सर्व्वे आपः पितृगणास्तथा । दर्शश्च पौर्णमासश्च देवानां पितृभिः सह ।
देवताः पितरस्तस्मात्पितरश्चापि देवताः । एकीभूताश्च पूज्यन्ते पृथक्त्वेन च पर्व्वसु ।
देवताः पितरश्चैव भुञ्जते मयि यद्धुतं । देवतानां पितॄणाञ्च मुखमेतदहं स्मृतं । १९०
अमावास्यां हि पितरः पौर्णमास्यां हि देवताः । मन्मुखेनैव हूयन्ते भुञ्जते च हुतं हविः । सर्व्वभक्षः कथं तेषां भविष्यामि
मुखं त्वहं ।
॥ सौतिरुवाच ॥ चिन्तयित्वा ततो वह्निश्चक्रे संहारमात्मनः । द्विजानामग्निहोत्रेषु यज्ञसत्रक्रियासु च ।
निरोङ्कारवषट्काराः स्वधास्वाहाविवर्जिताः । विनाऽग्निना प्रजाः सर्व्वास्तत आसन्सुदुःखिताः ।
अथर्षयः समुद्विग्ना देवान् गत्वाऽब्रुवन्वचः । अग्निनाशात्क्रियाभ्रंशाद्भ्रान्ता लोकास्त्रयोऽनघाः ।
विदध्वमत्र यत्कार्य्यं नस्यात्कालात्ययो यथा । अथर्षयश्च देवाश्च ब्रह्माणमुपगम्य तु । १९५
अग्नेरावेदयञ्छापं क्रियासंहारमेव च । भृगुणा वै महाभाग शप्तोऽग्निः कारणान्तरे ।
कथं देवमुखो भूत्वा यज्ञभागाग्रभुक्तथा । हुतभुक् सर्व्वलोकेषु सर्व्वभक्षत्वमेष्यति ।
श्रुत्वा तु तद्वचस्तेषामग्निमाहूय विश्वकृत् । उवाच वचनं श्लक्ष्णं भूतभावनमव्ययं ।
लोकानामिह सर्व्वेषां त्वं कर्त्ता चान्त एव च । त्वं धारयसि लोकांस्त्रीन् क्रियाणाञ्च प्रवर्त्तकः ।
स तथा कुरु लोकेश नोच्छिद्येरन्यथा क्रियाः । कस्मादेवं विमूढस्त्वमीश्वरः सन् हुताशन । १९०
त्वं पवित्रं सदा लोके सर्व्वभूतगतिश्च ह । न त्वं सर्व्वशरीरेण सर्व्वभक्षत्वमेष्यसि ।
अपाने ह्यर्चिषो यास्ते सर्व्वं भोक्ष्यन्ति ताः शिखिन् । क्रव्यादा च तनुर्या ते सा सर्व्वं भक्षयिष्यति । यथा सूर्य्यांशुभिः स्पृष्टं
सर्व्वं शुचि विभाव्यते ।
तथा त्वदर्च्चिर्भिर्दग्धं सर्व्वं शुचि भविष्यति । त्वमग्ने परमं तेजः स्वप्रभावाद्विनिर्गतं ।
स्वतेजसैव तं शापं कुरु सत्यमृषेर्व्विभो । देवानां चात्मनो भागं गृहाण त्वं मुखे हुतं ।
॥ सौतिरुवाच ॥ एवमस्त्विति तं वह्निः प्रत्युवाच पितामहं । जगाम शासनं कर्त्तुं देवस्य परमेष्ठिनः । १२५
देवर्षयश्च मुदितास्ततो जग्मुर्यथागतं । ऋषयश्च यथापूर्व्वं क्रियाः सर्व्वाः प्रचक्रिरे ।
दिवि देवा मुमुदिरे भूतसङ्घाश्च लौकिकाः । अग्निश्च परमां प्रीतिमवाप हतकल्मषः ।
एवं स भगवाञ्छापं लेभेऽग्निर्भृगुतः पुरा । एवमेष पुरावृत्त इतिहासोऽग्निशापजः । पुलोमस्य विनाशोऽयं च्यवनस्य च सम्भवः ।
इत्यादि पर्व्वणि पौलोमे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

॥ सूत उवाच ॥ स चापि च्यवनो ब्रह्मन् भार्गवोऽजनयत्सुतं। सुकन्यायां महात्मानं प्रमतिं दीप्ततेजसं।
प्रमतिस्तु रुरुं नाम घृताच्यां समजीजनत्। रुरुः प्रमद्वरायान्तु शुनकं समजीजनत्। ८४०
तस्य ब्रह्मन् रुरोः सर्व्वं चरितं भूरितेजसः। विस्तरेण प्रवक्ष्यामि तच्छृणु त्वमशेषतः।
ऋषिरासीन्महान्पूर्व्वं तपोविद्यासमन्वितः। स्थूलकेश इति ख्यातः सर्व्वभूतहिते रतः।
एतस्मिन्नेव काले तु मेनकायां प्रजज्ञिवान्। गन्धर्व्वराजो विप्रर्षे विश्वावसुरिति स्मृतः।
अप्सरा मेनका तस्य तं गर्भं भृगुनन्दन। उत्ससर्ज यथाकालं स्थूलकेशाश्रमं प्रति।
उत्सृज्य चैव तं गर्भं नद्यास्तीरं जगाम सा। अप्सरा मेनका ब्रह्मन्निर्दया निरपत्रपा। ८४५
कन्याममरगर्भाभां ज्वलन्तीमिव च श्रिया। तान्ददर्श समुत्सृष्टां नदीतीरे महानृषिः।
स्थूलकेशः स तेजस्वी विजने बन्धुवर्ज्जितां। स तां दृष्ट्वा तदा कन्यां स्थूलकेशो महाद्विजः।
जग्राह च मुनिश्रेष्ठः कृपाविष्टः पुपोष च। ववृधे सा वरारोहा तस्याश्रमपदे शुभे।
जातकाद्याः क्रियाश्चास्या विधिपूर्व्वं यथाक्रमं। स्थूलकेशो महाभागश्चकार सुमहानृषिः।
प्रमदाभ्यो वरा सा तु सत्त्वरूपगुणान्विता। ततः प्रमद्वरेत्यस्या नाम चक्रे महानृषिः। ८५०
तामाश्रमपदे तस्य रुरुर्दृष्ट्वा प्रमद्वरां। बभूव किल धर्म्मात्मा मदनोपहतस्तदा।
पितरं सखिभिः सोऽथ श्रावयामास भार्गवं। प्रमतिश्चाभ्ययाचत्तां स्थूलकेशं यशस्विनं।
ततः प्रादात्पिता कन्यां रुरवे तां प्रमद्वरां। विवाहं स्थापयित्वाऽग्रे नक्षत्रे भगदैवते।
ततः कतिपयाहस्य विवाहे समुपस्थिते। सखीभिः क्रीडती सार्द्धं सा कन्या वरवर्णिनी।
नापश्यत्संप्रसुप्तं वै भुजङ्गं तिर्य्यगायतं। पदा चैनं समाक्रामन्मुमूर्षुः कालचोदिता। ८५५
स तस्याः संप्रमत्तायाश्चोदितः कालधर्म्मणा। विषोपलिप्तान्दशनान्भृशमङ्गे न्यपातयत्।
सा दष्टा तेन सर्प्पेण पपात सहसा भुवि। विवर्णा विगतश्रीका भ्रष्टाभरणचेतना।
निरानन्दकरी तेषां बन्धूनां मुक्तमूर्द्धजा। व्यसुरप्रेक्षणीया सा प्रेक्षणीयतमाऽभवत्।
प्रसुप्तेवाभवच्चापि भुवि सर्प्पविषार्द्दिता। भूयो मनोहरतरा बभूव तनुमध्यमा।
ददर्श तां पिता चैव ये चैवान्ये तपस्विनः। विचेष्टमानां पतितां भूतले पद्मवर्च्चसं। ८६०
ततः सर्व्वे द्विजवराः समाजग्मुः कृपान्विताः। स्वस्त्यात्रेयो महाजानुः कुशिकः शङ्खमेखलः।
उद्दालकः कठश्चैव श्वेतश्चैव महायशाः। भरद्वाजः कौणकुत्स्य आर्ष्टिषेणोऽथ गौतमः।
प्रमतिः सह पुत्रेण तथाऽन्ये वनवासिनः। तां ते कन्यां व्यसुं दृष्ट्वा भुजङ्गस्य विषार्द्दितां। रुरुदुः कृपयाविष्टा रुरुस्त्वार्त्तो बहिर्ययौ।

इत्यादिपर्व्वणि पौलोमेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

॥ सौतिरुवाच ॥ तेषु तत्रोपविष्टेषु ब्राह्मणेषु महात्मसु। रुरुश्चुक्रोश गहनं वनं गत्वाऽतिदुःखितः।
शोकेनाभिहतः सोऽथ विलपन् करुणं बहु। अब्रवीद्वचनं शोचन् प्रियां स्मृत्वा प्रमद्वरां। शेते सा भुवि तन्वङ्गी मम शोकविवर्द्धिनी। ८६५

बान्धवानाञ्च सर्व्वेषां किं नु दुःखमतः परं । यदि दत्तं तपस्तप्तं गुरवो वा मया यदि ।
सम्यगाराधितास्तेन सञ्जीवतु मम प्रिया । यथा च जन्मप्रभृति यतात्माऽहं धृतव्रतः ।
प्रमद्वरा तथाऽद्यैषा समुत्तिष्ठतु भाविनी । एवं लालप्यतस्तस्य भार्य्यार्थे दुःखितस्य च ।
देवदूतस्तदाऽभ्येत्य वाक्यमाह रुरुं वने ॥ देवदूत उवाच ॥ अभिधत्सेऽथ यद्वाचं रुरो दुःखेन तन्मृषा ।
यतो मर्त्त्यस्य धर्म्मात्मन्नायुरस्ति गतायुषः । गतायुरेषा कृपणा गन्धर्व्वाप्सरसोः सुता । १७०
तस्माच्छोके मनस्तात मा कृथास्त्वं कथञ्चन । उपायश्चात्र विहितः पूर्व्वं देवैर्महात्मभिः ।
तं यदीच्छसि कर्त्तुं त्वं प्राप्स्यसीह प्रमद्वरां ॥ रुरुरुवाच ॥ क उपायः कृतो देवैर्ब्रूहि तत्त्वेन खेचर ।
करिष्येऽहं तथा श्रुत्वा त्रातुमर्हति मां भवान् ॥ देवदूत उवाच ॥ आयुषोऽर्द्धं प्रयच्छ त्वं कन्यायै भृगुनन्दन ।
एवमुत्थास्यति रुरो तव भार्य्या प्रमद्वरा ॥ रुरुरुवाच ॥ आयुषोऽर्द्धं प्रयच्छामि कन्यायै खेचरोत्तम ।
शृङ्गाररूपाभरणा समुत्तिष्ठतु मे प्रिया ॥ सूत उवाच ॥ ततो गन्धर्व्वराजश्च देवदूतश्च सत्तमौ । १७५
धर्म्मराजमुपेत्येदं वचनं प्रत्यभाषतां । धर्म्मराजायुषोऽर्द्धेन रुरोर्भार्य्या प्रमद्वरा ।
समुत्तिष्ठतु कल्याणी मृतैवं यदि मन्यसे ॥ धर्म्मराज उवाच ॥ प्रमद्वरां रुरोर्भार्य्यां देवदूत यदीच्छसि ।
उत्तिष्ठत्वायुषोऽर्द्धेन रुरोरेव समन्विता ॥ सौतिरुवाच ॥ एवमुक्ते ततः कन्या सोदतिष्ठत्प्रमद्वरा ।
रुरोस्तस्यायुषोऽर्द्धेन सुप्तेव वरवर्णिनी । एतद्दृष्टं भविष्ये हि रुरोरुत्तमतेजसः ।
आयुषोऽतिप्रवृद्धस्य भार्य्यार्थेऽर्द्धमलुप्यत । तत इष्टेऽहनि तयोः पितरौ चक्रतुर्मुदा । १८०
विवाहं तौ च रेमाते परस्परहितैषिणौ । स लब्ध्वा दुर्लभां भार्य्यां पद्मकिञ्जल्कसुप्रभां ।
व्रतं चक्रे विनाशाय जिह्मगानां धृतव्रतः । स दृष्ट्वा जिह्मगान् सर्व्वांस्तीव्रकोपसमन्वितः ।
अभिहन्ति यथासत्त्वं गृह्य प्रहरणं सदा । स कदाचिद्वनं विप्रो रुरुरभ्यागमन्महत् ।
शयानं तत्र चापश्यत् डुण्डुभं वयसाऽन्वितं । तत उद्यम्य दण्डं स कालदण्डोपमं तदा ।
जिघांसुः कुपितो विप्रस्तमुवाचाथ डुण्डुभः । नापराध्यामि ते किञ्चिदहमद्य तपोधन । १८५
संरम्भाच्च किमर्थं मामभिहंसि रुषान्वितः ॥ इत्यादिपर्व्वणि पौलोमे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥
॥ रुरुरुवाच ॥ मम प्राणसमा भार्य्या दष्टासीद्भुजगेन ह । तत्र मे समयो घोर आत्मनोरग वै कृतः ।
भुजङ्गं वै सदा हन्यां यं यं पश्येयमित्युत । ततोऽहं त्वां जिघांसामि जीवितेनाद्य मोक्ष्यसे ।
॥ डुण्डुभ उवाच ॥ अन्ये ते भुजगा ब्रह्मन् ये दशन्तीह मानवान् । डुण्डुभानहिगन्धेन न त्वं हिंसितुमर्हसि ।
एकानर्थान् पृथगर्थानेकदुःखान् पृथक्सुखान् । डुण्डुभान् धर्म्मविद्भूत्वा न त्वं हिंसितुमर्हसि । १९०
॥ सौतिरुवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य भुजगस्य रुरुस्तदा । नावधीद्भयसंविग्नमृषिं मत्वाऽथ डुण्डुभं ।
उवाच चैनं भगवान् रुरुः संशमयन्निव । कामं मां भुजग ब्रूहि कोऽसीमां विक्रियां गतः ।
॥ डुण्डुभ उवाच ॥ अहं पुरा रुरो नाम्ना ऋषिरासं सहस्रपात् । सोऽहं शापेन विप्रस्य भुजगत्वमुपागतः ।
॥ रुरुरुवाच ॥ किमर्थं शप्तवान् क्रुद्धो द्विजस्त्वां भुजगोत्तम । कियन्तं चैव कालं ते वपुरेतद्भविष्यति ।
इत्यादिपर्व्वणि पौलोमे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

॥ डुण्डुभ उवाच ॥ सखा बभूव मे पूर्व्वं खगमो नाम वै द्विजः। भृशं संशितवाक् सोऽथ तपोबलसमन्वितः। ९९५
स मया क्रीडता बाल्ये कृत्वा तार्णं भुजङ्गमं। अग्निहोत्रे प्रसक्तस्तु भीषितः प्रमुमोह वै।
लब्ध्वा स च पुनः संज्ञां मामुवाच तपोधनः। निर्द्दहन्निव कोपेन सत्यवाक्संशितव्रतः।
यथावीर्य्यस्त्वया सर्पः कृतोऽयं मद्विभीषया। तथावीर्य्यो भुजङ्गस्त्वं मम शापाद्भविष्यसि।
तस्याहं तपसोवीर्य्यं जानानस्तं तपोधन। भृशमुद्विग्नहृदयस्तमवोचमहं तदा।
प्रणतः संभ्रमाच्चैव प्राञ्जलिः पुरतः स्थितः। सखेति हसतेदन्ते नर्म्मार्थं वै कृतं मया। १०००
क्षन्तुमर्हसि मे ब्रह्मन् शापोऽयं विनिवर्त्यतां। सोऽथ मामब्रवीद्दृष्ट्वा भृशमुद्विग्नचेतसं।
मुहुरुष्णं विनिश्वस्य सुसंभ्रान्तस्तपोधनः। नानृतं वै मयाप्रोक्तम्भवितेदं कथञ्चन।
यत्तु वक्ष्यामि ते वाक्यं शृणु तन्मे तपोधन। श्रुत्वा च हृदि ते वाक्यमिदमस्तु सदाऽनघ।
उत्पत्स्यति रुरुर्नाम प्रमतेरात्मजः शुचिः। तं दृष्ट्वा शापमोक्षस्ते भविता नचिरादिव।
स त्वं रुरुरिति ख्यातः प्रमतेरात्मजोऽपि च। स्वं रूपं प्रतिपद्याहमद्य वक्ष्यामि ते हितं। १००५
स डौण्डुभं परित्यज्य रूपं विप्रर्षभस्तदा। स्वरूपं भास्वरं भूयः प्रतिपेदे महायशाः।
इदं चोवाच वचनं रुरुमप्रतिमौजसं। अहिंसा परमोधर्म्मः सर्व्वप्राणभृतांवर।
तस्मात्प्राणभृतः सर्व्वान्नहिंस्याद्ब्राह्मणः क्वचित्। ब्राह्मणः सौम्य एवेह भवतीति परा श्रुतिः।
वेदवेदाङ्गविन्नाम सर्व्वभूताभयप्रदः। अहिंसा सत्यवचनं क्षमा चेति विनिश्चितं।
ब्राह्मणस्य परो धर्म्मो वेदानां धारणाऽपि च। क्षत्रियस्य हि योधर्म्मः स हि नेष्येत वै तव। १०१०
दण्डधारणमुग्रत्वं प्रजानां परिपालनं। तदिदं क्षत्रियस्यासीत्कर्म्म वै शृणु मे रुरो।
जनमेजयस्य यज्ञेऽस्मिन्सर्प्पाणां हिंसनं पुरा। परित्राणञ्च भीतानां सर्प्पाणां ब्राह्मणादपि।
तपोवीर्य्यबलोपेताद्वेदवेदाङ्गपारगात्। आस्तीकाद्द्विजमुख्याद्वै सर्प्पसत्रे द्विजोत्तम।
इत्यादिपर्व्वणि पौलोमे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

॥ रुरुरुवाच ॥ कथं हिंसितवान्सर्प्पान्स राजा जनमेजयः। सर्प्पा वा हिंसितास्तत्र किमर्थं द्विजसत्तम।
किमर्थं मोक्षिताश्चैव पन्नगास्तेन धीमता। आस्तीकेन द्विजश्रेष्ठ श्रोतुमिच्छाम्यशेषतः। १०१५
॥ ऋषिरुवाच ॥ श्रोष्यसि त्वं रुरो सर्व्वमास्तीकचरितं महत्। ब्राह्मणानां कथयतामित्युक्त्वाऽन्तरधीयत।
॥ सौतिरुवाच ॥ रुरुश्चापि वनं सर्व्वं पर्य्यधावत्समन्ततः। तमृषिं नष्टमन्विच्छन्संश्रान्तो न्यपतद्भुवि।
स मोहं परमं गत्वा नष्टसंज्ञ इवाभवत्। तदृषेर्व्वचनं तथ्यं चिन्तयानः पुनः पुनः।
लब्धसंज्ञो रुरुश्चायात्तदाचख्यौ पितुस्तदा। पिता चास्य तदाख्यानं पृष्टः सर्व्वं न्यवेदयत्।
इत्यादिपर्व्वणि सर्प्पसत्रप्रस्तावनापौलोमं समाप्तं द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

अथास्तीकपर्व्व।

॥ शौनक उवाच ॥ किमर्थं राजशार्दूलः स राजा जनमेजयः। सर्प्पसत्रेण सर्प्पाणां गतोऽन्तं तद्वदस्व मे। १०२०
निखिलेन यथा तत्त्वं सौते सर्व्वमशेषतः। आस्तीकश्च द्विजश्रेष्ठः किमर्थं जपतां वरः। मोक्षयामास भुजगान्प्रदीप्ताद्वसुरेतसः।

कस्य पुत्रः स राजासीत्सर्पसत्रं य आहरत् । स च द्विजातिप्रवरः कस्य पुत्रोऽभिधत्स्व मे ।
॥ सौतिरुवाच ॥ महदाख्यानमास्तीकं यथैतत्प्रोच्यते द्विज । सर्व्वमेतदशेषेण शृणु मे वदतांवर ।
॥ शौनक उवाच ॥ श्रोतुमिच्छाम्यशेषेण कथामेतां मनोरमां । आस्तीकस्य पुराणर्षेर्ब्राह्मणस्य यशस्विनः ।
॥ सौतिरुवाच ॥ इतिहासमिमं विप्राः पुराणं परिचक्षते । कृष्णद्वैपायनप्रोक्तं नैमिषारण्यवासिषु । १०२५
पूर्व्वं प्रचोदितः सूतः पिता मे लोमहर्षणः । शिष्यो व्यासस्य मेधावी ब्राह्मणेष्विदमुक्तवान् ।
तस्मादहमुपश्रुत्य प्रवक्ष्यामि यथातथं । इदमास्तीकमाख्यानं तुभ्यं शौनक पृच्छते ।
कथयिष्याम्यशेषेण सर्व्वपापप्रणाशनं । आस्तीकस्य पिता ह्यासीत्प्रजापतिसमः प्रभुः ।
ब्रह्मचारी यताहारस्तपस्युग्रे रतः सदा । जरत्कारुरिति ख्यात ऊर्द्ध्वरेता महातपाः ।
यायावराणां प्रवरो धर्म्मज्ञः संशितव्रतः । स कदाचिन्महाभागस्तपोबलसमन्वितः । १०३०
चचार पृथिवीं सर्व्वां यत्र सायंगृहो मुनिः । तीर्थेषु च समाप्लावं कुर्व्वन्नटति सर्व्वशः ।
चरन्दीक्षां महातेजा दुश्चरामकृतात्मभिः । वायुभक्षो निराहारः शुष्यन्ननिमिषो मुनिः ।
इतस्ततः परिचरन्दीप्तपावकसप्रभः । अटमानः कदाचित्स्वान् स ददर्श पितामहान् ।
लम्बमानान्महागर्त्ते पादैरूर्द्ध्वैरवाङ्मुखान् । तानब्रवीत्स दृष्ट्वैव जरत्कारुः पितामहान् ।
के भवन्तोऽवलम्बन्ते गर्त्ते ह्यस्मिन्नधोमुखाः । वीरणस्तम्बके लग्नाः सर्व्वतः परिभक्षिते । मूषिकेण निगूढेन
गर्त्तेऽस्मिन्नित्यवासिना । १०३५
॥ पितर ऊचुः ॥ यायावरा नाम वयमृषयः संशितव्रताः । सन्तानप्रक्षयाद्ब्रह्मन्नधो गच्छाम मेदिनीं ।
अस्माकं सन्ततिस्त्वेको जरत्कारुरिति स्मृतः । मन्दभाग्योऽल्पभाग्यानां तप एकं समास्थितः ।
न स पुत्रान् जनयितुं दारान्मूढश्चिकीर्षति । तेन लम्बामहे गर्त्ते सन्तानस्य क्षयादिह ।
अनाथास्तेन नाथेन यथा दुष्कृतिनस्तथा । कस्त्वं बन्धुरिवास्माकमनुशोचसि सत्तम ।
ज्ञातुमिच्छामहे ब्रह्मन् कोऽभवानिह नः स्थितः । किमर्थञ्चैव नः शोच्याननुशोचसि सत्तम । १०४०
॥ जरत्कारुरुवाच ॥ मम पूर्व्वे भवन्तो वै पितरः सपितामहाः । ब्रूत किं करवाण्यद्य जरत्कारुरहं स्वयं ।
॥ पितर ऊचुः ॥ यतस्व यत्नवांस्तात सन्तानाय कुलस्य नः । आत्मनोऽर्थेऽस्मदर्थे च धर्म्म इत्येव वा विभो ।
न हि धर्म्मफलैस्तात न तपोभिः सुसञ्चितैः । तां गतिं प्राप्नुवन्तीह पुत्रिणो यां व्रजन्ति वै ।
तद्दारग्रहणे यत्नं सन्तत्याञ्च मनः कुरु । पुत्रकास्मन्नियोगात्त्वमेतन्नः परमं हितं ।
॥ जरत्कारुरुवाच ॥ न दारान्वै करिष्येऽहं न धनं जीवितार्थतः । भवतान्तु हितार्थाय करिष्ये दारसंग्रहं । १०४५
समयेन च कर्त्ताऽहमनेन विधिपूर्व्वकं । तथा यद्युपलप्स्यामि करिष्ये नान्यथा ह्यहं ।
सनाम्नी या भवित्री मे दित्सिता चैव बन्धुभिः । भैक्ष्यवत्तामहं कन्यामुपयंस्ये विधानतः ।
दरिद्राय हि भार्य्यां को मे दास्यति विशेषतः । प्रतिग्रहीष्ये भिक्षान्तु यदि कश्चित्प्रदास्यति ।
एवं दारक्रियाहेतोः प्रयतिष्ये पितामहाः । अनेन विधिना शश्वन्न करिष्येऽहमन्यथा ।
तत्र चोत्पत्स्यते जन्तुर्भवतां तारणाय वै । शाश्वतं स्थानमासाद्य मोदन्तां पितरो मम । १०५०

इत्यादिपर्व्वण्यास्तीके त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

॥ सौतिरुवाच ॥ ततो निवेशाय तदा स विप्रः संशितव्रतः। महीं चचार दारार्थी न च दारानविन्दत।

स कदाचिद्वनं गत्वा विप्रः पितृवचः स्मरन्। चुक्रोश कन्याभिक्षार्थी तिस्रो वाचः शनैरिव।

तं वासुकिः प्रत्यगृह्णादुद्यम्य भगिनीं तदा। न स तां प्रतिजग्राह न सनाम्नीति चिन्तयन्।

सनाम्नीं चोद्यतां भार्य्यां गृह्णीयामिति तस्य हि। मनो निविष्टमभवज्जरत्कारोर्महात्मनः।

॥ तमुवाच महाप्राज्ञो जरत्कारुर्महातपाः। किं नाम्नी भगिनीयं ते ब्रूहि सत्यं भुजङ्गम। १०५५

॥ वासुकिरुवाच ॥ जरत्कारो जरत्कारुः स्वसेयमनुजा मम। प्रतिगृह्णीष्व भार्य्यार्थे मया दत्तां सुमध्यमां। त्वदर्थं रक्षिता पूर्व्वं प्रतीच्छेमां द्विजोत्तम।

एवमुक्त्वा ततः प्रादाद्भार्य्यार्थे वरवर्णिनीं। स च तां प्रतिजग्राह विधिदृष्टेन कर्म्मणा।

इत्यादिपर्व्वणि आस्तीके चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

सौतिरुवाच। माता हि भुजगाः शप्ताः पूर्व्वं ब्रह्मविदाम्बर। जनमेजयस्य वो यज्ञे धक्ष्यत्यनिलसारथिः।

तस्य शापस्य शान्त्यर्थं प्रददौ पन्नगोत्तमः। स्वसारमृषये तस्मै सुव्रताय महात्मने।

स च तां प्रतिजग्राह विधिदृष्टेन कर्म्मणा। आस्तीको नाम पुत्त्रश्च तस्यां जज्ञे महामनाः। १०६०

तपस्वी च महात्मा च वेदवेदाङ्गपारगः। समः सर्व्वस्य लोकस्य पितृमातृभयापहः।

अथ दीर्घस्य कालस्य पाण्डवेयो नराधिपः। आजहार महायज्ञं सर्पसत्रमिति श्रुतिः।

तस्मिन्प्रवृत्ते सत्रे तु सर्पाणामन्तकाय वै। मोचयामास तान्नागानास्तीकः सुमहातपाः।

भ्रातृंश्च मातुलांश्चैव तथैवान्यान्स पन्नगान्। पितृंश्च तारयामास सन्तत्या तपसा तथा।

व्रतैश्च विविधैर्ब्रह्मन्स्वाध्यायैश्चानृणो ऽभवत्। देवांश्च तर्पयामास यज्ञैर्विविधदक्षिणैः। १०६५

ऋषींश्च ब्रह्मचर्य्येण सन्तत्या च पितामहान्। अपहृत्य गुरुं भारं पितृणां संशितव्रतः।

जरत्कारुर्गतः स्वर्गं सहितः स्वैः पितामहैः। आस्तीकञ्च सुतं प्राप्य धर्म्मञ्चानुत्तमं मुनिः।

जरत्कारुः सुमहता कालेन स्वर्गमीयिवान्। एतदाख्यानमास्तीकं यथावत्कथितं मया। प्रब्रूहि भृगुशार्दूल किमन्यत्कथयामिते।

इत्यादिपर्व्वणि आस्तीके पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

शौनकउवाच ॥ सौते त्वं कथयस्वेमां विस्तरेण कथां पुनः। आस्तीकस्य कवेः साधोः शुश्रूषा परमा हि नः।

मधुरं कथ्यते सौम्य श्लक्ष्णाक्षरपदं त्वया। प्रीयामहे भृशं तात पितेवेदं प्रभाषसे। १०७०

अस्मच्छुश्रूषणे नित्यं पिता हि निरतस्तव। आचष्टैतद्यथाख्यानं पिता ते त्वं तथावद।

॥ सौतिरुवाच ॥ आयुष्मन्निदमाख्यानमास्तीकं कथयामि ते। यथाश्रुतं कथयतः सकाशाद्वै पितुर्मया।

पुरा देवयुगे ब्रह्मन्प्रजापतिसुते शुभे। आस्तां भगिन्यौ रूपेण समुपेतेऽद्भुतेऽनघ।

ते भार्य्ये कश्यपस्यास्तां कद्रूश्च विनता च ह। प्रादात्ताभ्यां वरं प्रीतः प्रजापतिसमः पतिः।

कश्यपो धर्म्मपत्नीभ्यां मुदा परमया युतः। वरातिसर्गं श्रुत्वैवं कश्यपादुत्तमञ्च ते। १०७५

हर्षादप्रतिमां प्रीतिं प्रापतुः स्म वरस्त्रियौ। वव्रे कद्रूः सुतान्नागान्सहस्रं तुल्यवर्चसः।

द्वौ पुत्रौ विनता वव्रे कद्रूपुत्राधिकौ बले। तेजसा वपुषा चैव विक्रमेणाधिकौ च तौ।
तस्यै भर्त्ता वरं प्रादादत्यर्थं पुत्रमीप्सितं। एवमस्त्विति तं चाह कश्यपं विनता तदा।
यथावत्प्रार्थितं लब्ध्वा वरं तुष्टाऽभवत्तदा। कृतकृत्या तु विनता लब्ध्वा वीर्य्याधिकौ सुतौ।
कद्रूश्च लब्ध्वा पुत्राणां सहस्रं तुल्यवर्चसां। धार्य्यौ प्रयत्नतो गर्भावित्युक्त्वा स महातपाः। १०८०
ते भार्य्ये वरसन्तुष्टे कश्यपो वनमाविशत्।
॥ सौतिरुवाच॥ कालेन महता कद्रूरण्डानां दशतीर्दश। जनयामास विप्रेन्द्र द्वे चाण्डे विनता तदा।
तयोरण्डानि निदधुः प्रहृष्टाः परिचारिकाः। सोपस्वेदेषु भाण्डेषु पञ्चवर्षशतानि च।
ततः पञ्चशते काले कद्रूपुत्रा विनिःसृताः। अण्डाभ्यां विनतायास्तु मिथुनं न व्यदृश्यत।
ततः पुत्रार्थिनी देवी व्रीडिता च तपस्विनी। अण्डं बिभेद विनता तत्र पुत्रमपश्यत। १०८५
पूर्व्वार्द्धकायसम्पन्नमितरेणाप्रकाशता। स पुत्रः क्रोधसंरब्धः शशापैनामिति श्रुतिः।
योऽहमेवं कृतो मातस्त्वया लोभपरीतया। शरीरेणासमग्रेण तस्माद्दासी भविष्यसि।
पञ्चवर्षशतान्यस्या यया विस्पर्द्धसे सह। एष च त्वां सुतो मातर्द्दासीत्वान्मोचयिष्यति।
यद्येनमपि मातस्त्वं मामिवाण्डविभेदनात्। न करिष्यस्यनङ्गं वा व्यङ्गं वापि यशस्विनं।
प्रतिपालयितव्यस्ते जन्मकालोऽस्य धीरया। विशिष्टं बलमीप्सन्त्या पञ्चवर्षशतात्परः। १०९०
एवं शप्त्वा ततः पुत्रो विनतामन्तरीक्षगः। अरुणो दृश्यते ब्रह्मन् प्रभातसमये सदा।
आदित्यरथमध्यास्ते सारथ्यं समकल्पयत्। गरुडोऽपि यथाकालं जज्ञे पन्नगभोजनः।
स जातमात्रो विनतां परित्यज्य खमाविशत्। आदास्यन्नात्मनो भोज्यमन्नं विहितमस्य यत्। विधात्रा भृगुशार्दूल क्षुधितः पतगेश्वरः।

इत्यादिपर्व्वणि आस्तीके षोडशोऽध्यायः॥१६॥

॥ सूतउवाच॥ एतस्मिन्नेव कालेतु भगिन्यौ ते तपोधन। अपश्यतां समायातमुच्चैःश्रवसमन्तिकात्।
यन्तं देवगणाः सर्व्वे हृष्टरूपमपूजयन्। मथ्यमानेऽमृते जातमश्वरत्नमनुत्तमं। १०९५
अमोघबलमश्वानामुत्तमं जगतां वरं। श्रीमन्तमजरं दिव्यं सर्व्वलक्षणपूजितं।
॥ शौनक उवाच॥ कथं तदमृतं देवैर्म्मथितं क्व च शंस मे। यत्र जज्ञे महावीर्य्यः सोऽश्वराजो महाद्युतिः।
॥ सौतिरुवाच॥ ज्वलन्तमचलं मेरुं तेजोराशिमनुत्तमं। आक्षिपन्तं प्रभां भानोः स्वशृङ्गैः काञ्चनोज्ज्वलैः।
कनकाभरणं चित्रं देवगन्धर्व्वसेवितं। अप्रमेयमनाधृष्यमधर्म्मबहुलैर्जनैः।
व्यालैराचरितं घोरैर्द्दिव्यौषधिविदीपितं। नाकमावृत्य तिष्ठन्तमुच्छ्रयेण महागिरिं। ११०५
अगम्यं मनसाऽप्यन्यैर्नदीवृक्षसमन्वितं। नानापतगसङ्घैश्च नादितं सुमनोहरैः।
तस्य शृङ्गमुपारुह्य बहुरत्नाचितं शुभं। अनन्तकल्पमुद्विद्धं सुराः सर्व्वे महौजसः।
ते मन्त्रयितुमारब्धास्तत्रासीना दिवौकसः। अमृताय समागम्य तपोनियमसंयुताः।
तत्र नारायणो देवो ब्रह्माणमिदमब्रवीत्। चिन्तयत्सु सुरेष्वेवं मन्त्रयत्सु च सर्व्वशः।
देवैरसुरसङ्घैश्च मथ्यतां कलशोदधिः। भविष्यत्यमृतं तत्र मथ्यमाने महोदधौ। १११०

सर्व्वौषधीः समावाप्य सर्व्वरत्नानि चैव ह । मथ्नध्वमुदधिं देवा वेत्स्यध्वममृतं ततः ।
इत्यादिपर्व्वणि अमृतमन्थने सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥
॥ सौतिरुवाच ॥ ततोऽभ्रशिखराकारैर्गिरिशृङ्गैरलङ्कृतं । मन्दरं पर्व्वतवरं लताजालसमाकुलं ।
नानाविहगसङ्घुष्टं नानादंष्ट्रिसमाकुलं । किन्नरैरप्सरोभिश्च देवैरपि च सेवितं ।
एकादशसहस्राणि योजनानां समुच्छ्रितं । अधोभूमेः सहस्रेषु तावत्स्वेव प्रतिष्ठितं ।
तमुद्धर्त्तुमशक्ता वै सर्व्वे देवगणास्तदा । विष्णुमासीनमभ्येत्य ब्रह्माणं चेदमब्रुवन् ।　　११११५
भवन्तावत्र कुर्व्वातां बुद्धिं नैःश्रेयसीं परां । मन्दरोद्धरणे यत्नः क्रियताञ्च हिताय नः ।
॥ सौतिरुवाच ॥ तथेति चाब्रवीद्विष्णुर्ब्रह्मणा सह भार्गव । अचोदयदमेयात्मा फणीन्द्रं पद्मलोचनः ।
ततोऽनन्तः समुत्थाय ब्रह्मणा परिचोदितः । नारायणेन चाप्युक्तस्तस्मिन् कर्म्मणि वीर्य्यवान् ।
अथ पर्व्वतराजानं तमनन्तो महाबलः । उज्जहार बलाद्ब्रह्मन् सवनं सवनौकसं ।
ततस्तेन सुराः सार्द्धं समुद्रमुपतस्थिरे । तमूचुरमृतस्यार्थे निर्म्मथिष्यामहे जलं ।　　११२०
अपाम्पतिरथोवाच ममाप्यंशो भवेत्ततः । सोढाऽस्मि विपुलं मर्द्दं मन्दरभ्रमणादिति ।
ऊचुश्च कूर्म्मराजानमकूपारे सुरासुराः । अधिष्ठानं गिरेरस्य भवान्भवितुमर्हति ।
कूर्म्मेण तु तथेत्युक्त्वा पृष्ठमस्य समर्प्पितं । तं शैलं तस्य पृष्ठस्थं वज्रेणेन्द्रोऽन्यपीडयत् ।
मन्थानं मन्दरं कृत्वा तथा नेत्रञ्च वासुकिं । देवामथितुमारब्धाः समुद्रं निधिमम्भसां ।
अमृतार्थे पुरा ब्रह्मंस्तथैवासुरदानवाः । एकमन्तमुपाश्लिष्टा नागराजो महासुराः ।　　११२५
विबुधाः सहिताः सर्व्वे यतः पुच्छं ततः स्थिताः । अनन्तो भगवान्देवो यतो नारायणस्ततः । शिर उत्क्षिप्य नागस्य पुनः पुनरवाक्षिपत् ।
वासुकेरथ नागस्य सहसा क्षिप्यतः सुरैः । सधूमाः सार्च्चिषो वाता निष्पेतुरसकृन्मुखात् ।
ते धूमसङ्घाः सम्भूता मेघसङ्घाः सविद्युतः । अभ्यवर्षन्सुरगणान् श्रमसन्तापकर्षितान् ।
तस्माच्च गिरिकूटाग्रात्प्रच्युताः पुष्पवृष्टयः । सुरासुरगणान्सर्व्वान्समन्तात्समवाकिरन् ।
बभूवात्र महानादो महामेघरवोपमः । उदधेर्मथ्यमानस्य मन्दरेण सुरासुरैः ।　　११३०
तत्र नानाजलचरा विनिष्पिष्टा महाद्रिणा । विलयं समुपाजग्मुः शतशो लवणाम्भसि ।
वारुणानि च भूतानि विविधानि महीधरः । पातालतलवासीनि विलयं समुपानयत् ।
तस्मिंश्च भ्राम्यमाणेऽद्रौ सङ्घृष्यन्तः परस्परं । न्यपतन्पतगोपेताः पर्व्वताग्रान्महाद्रुमाः ।
तेषां सङ्घर्षजश्चाग्निरर्च्चिर्भिः प्रज्वलन्मुहुः । विद्युद्भिरिव नीलाभ्रमावृणोन्मन्दरं गिरिं ।
ददाह कुञ्जरांस्तत्र सिंहांश्चैव विनिर्गतान् । विगतासूनि सर्व्वाणि सत्त्वानि विविधानि च ।　　[illegible]३५
तमग्निममरश्रेष्ठः प्रदहन्तमितस्ततः । वारिणा मेघजेनेन्द्रः शमयामास सर्व्वशः ।
ततो नानाविधास्तत्र सुस्रुवुः सागराम्भसि । महाद्रुमाणां निर्य्यासा बहवश्चौषधीरसाः ।
तेषाममृतवीर्य्याणां रसानां पयसैव च । अमरत्वं सुरा जग्मुः काञ्चनस्य च निस्रवात् ।

ततस्तस्य समुद्रस्य तज्जातमुदकं पयः । रसोत्तमैर्विमिश्रञ्च ततः क्षीरादभूद्घृतं ।
ततो ब्रह्माणमासीनं देवा वरदमब्रुवन् । श्रान्ताः स्म सुभृशं ब्रह्मन्नोद्भवत्यमृतञ्च तत् । ११४०
विना नारायणं देवं सर्व्वेऽन्ये देवदानवाः । चिरारब्धमिदञ्चापि सागरस्यापि मन्थनं ।
ततो नारायणं देवं ब्रह्मा वचनमब्रवीत् । विधत्स्वैषां बलं विष्णो भवानत्र परायणं ।
॥ विष्णुरुवाच ॥ बलं ददामि सर्व्वेषां कर्म्मैतद्ये समास्थिताः । क्षोभ्यतां कलशः सर्व्वै र्मन्दरः परिवर्त्त्यतां ।
॥ सूतउवाच ॥ नारायणवचः श्रुत्वा बलिनस्ते महोदधेः । तत्पयःसहिता भूयश्चक्रिरे भृशमाकुलं ।
ततः शतसहस्रांशुर्म्मथ्यमानात्तु सागरात् । प्रसन्नात्मा समुत्पन्नः सोमः शीतांशुरुज्ज्वलः । ११४५
श्रीरनन्तरमुत्पन्ना घृतात्पाण्डरवासिनी । सुरादेवी समुत्पन्ना तुरगः पाण्डरस्तथा ।
कौस्तुभस्तु मणिर्द्दिव्य उत्पन्नो घृतसम्भवः । मरीचिविकचः श्रीमान्नारायण उरोगतः ।
श्रीः सुरा चैव सोमश्च तुरगश्च मनोजवः । यतो देवास्ततो जग्मुरादित्यपथमाश्रिताः ।
धन्वन्तरिस्ततो देवो वपुष्मानुदतिष्ठत । श्वेतं कमण्डलुं बिभ्रदमृतं यत्र तिष्ठति ।
एतदत्यद्भुतं दृष्ट्वा दानवानां समुत्थितः । अमृतार्थे महान्नादो ममेदमिति जल्पतां । ११५०
श्वेतैर्द्दन्तैश्चतुर्भिस्तु महाकायस्ततः परं । ऐरावणो महानागोऽभवद्वज्रभृता धृतः ।
अतिनिर्म्मथनादेव कालकूटस्तथाऽपरः । जगदावृत्य सहसा सधूमोऽग्निरिव ज्वलन् ।
त्रैलोक्यं मोहितं यस्य गन्धमाघ्राय तद्विषं । प्राग्रसल्लोकरक्षार्थं ब्रह्मणो वचनाच्छिवः ।
दधार भगवान् कण्ठे मन्त्रमूर्त्तिर्म्महेश्वरः । तदा प्रभृति देवस्तु नीलकण्ठ इति श्रुतिः ।
एतत्तदद्भुतं दृष्ट्वा निराशा दानवाः स्थिताः । अमृतार्थे च लक्ष्म्यर्थे महान्तं वैरमाश्रिताः । ११५५
ततो नारायणो मायां मोहिनीं समुपाश्रितः । स्त्रीरूपमद्भुतं कृत्वा दानवानभिसंश्रितः ।
ततस्तदमृतं तस्यै ददुस्ते मूढचेतसः । स्त्रियै दानवदैतेयाः सर्व्वे तद्गतमानसाः ।
इत्यादिपर्व्वण्यमृतमन्थने अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥
॥ सौतिरुवाच ॥ अथावरणमुख्यानि नानाप्रहरणानि च । प्रगृह्याभ्यद्रवन्देवान्सहिता दैत्यदानवाः ।
ततस्तदमृतं देवो विष्णुरादाय वीर्य्यवान् । जहार दानवेन्द्रेभ्यो नरेण सहितः प्रभुः ।
ततो देवगणाः सर्व्वे पपुस्तदमृतं तदा । विष्णोः सकाशात्सम्प्राप्य सम्भ्रमे तुमुले सति । ११६०
ततः पिबत्सु तत्कालं देवेष्वमृतमीप्सितं । राहुर्विबुधरूपेण दानवः प्रापिबत्तदा ।
तस्य कण्ठमनुप्राप्ते दानवस्यामृते तदा । आख्यातं चन्द्रसूर्य्याभ्यां सुराणां हितकाम्यया ।
ततो भगवता तस्य शिरश्छिन्नमलङ्कृतं । चक्रायुधेन चक्रेण पिबतोऽमृतमोजसा ।
तच्छैलशृङ्गप्रतिमं दानवस्य शिरो महत् । चक्रच्छिन्नं खमुत्पत्य ननादातिभयङ्करं ।
तत्कवन्धं पपातास्य विस्फुरद्धरणीतले । सपर्व्वतवनद्वीपां दैत्यस्याकम्पयन्महीं । ११६५
ततो वैरविनिर्व्वन्धः कृतो राहुमुखेन वै । शाश्वतश्चन्द्रसूर्य्याभ्यां ग्रसत्यद्यापि चैव तौ ।
विहाय भगवांश्चापि स्त्रीरूपमतुलं हरिः । नानाप्रहरणैर्भीमैर्द्दानवान्समकम्पयत् ।

ततः प्रवृत्तः संग्रामः समीपे लवणाम्भसः। सुराणामसुराणाञ्च सर्व्वघोरतरो महान्।
प्रासाश्च विपुलास्तीक्ष्णा न्यपतन्त सहस्रशः। तोमराश्च सुतीक्ष्णाग्राः शस्त्राणि विविधानि च। .
ततोऽसुराश्चक्रभिन्ना वमन्तो रुधिरं बहु। असिशक्तिगदारुग्णा निपेतुर्धरणीतले। ११७०
छिन्नानि पट्टिशैश्चैव शिरांसि युधि दारुणैः। तप्तकाञ्चनचित्राणि निपेतुरनिशं तदा।
रुधिरेणानुलिप्ताङ्गा निहताश्च महासुराः। अद्रीणामिव कूटानि धातुरक्तानि शेरते।
हाहाकारः समभवत्तत्र तत्र सहस्रशः। अन्योन्यं छिन्दतां शस्त्रैरादित्ये लोहितायति।
परिघैरायसैस्तीक्ष्णैः सन्निकर्षे च मुष्टिभिः। निघ्नतां समरेऽन्योन्यं शब्दो दिवमिवास्पृशत्।
छिन्धि भिन्धि प्रधाव त्वं पातयाभिसरेति च। व्यश्रूयन्त महाघोराः शब्दास्तत्र समन्ततः। ११७५
एवं सुतुमुले युद्धे वर्त्तमाने महाभये। नरनारायणौ देवौ समाजग्मतुराहवं।
तत्र दिव्यं धनुर्दृष्ट्वा नरस्य भगवानपि। चिन्तयामास तच्चक्रं विष्णुर्दानवसूदनं।
ततोऽम्बराच्चिन्तितमात्रमागतं महाप्रभं चक्रममित्रतापनं। विभावसोस्तुल्यमकुण्ठमण्डलं सुदर्शनं संयति भीमदर्शनं।
तदागतं ज्वलितहुताशनप्रभं भयङ्करं करिकरबाहुरच्युतः। मुमोच वै प्रबलवदुग्रवेगवान्महाप्रभं परनगरावदारणं।
तदन्तकज्वलनसमानवर्चसं पुनः पुनर्न्यपतत वेगवत्तदा। विदारयद्दितिदनुजान्सहस्रशः करेरितं पुरुषवरेण संयुगे। ११८०
दहत् क्वचिज्ज्वलन इवावलेलिहत्प्रसह्य तानसुरगणान्न्यकृन्तत। प्रवेरितं वियति मुहुः क्षितौ तथा पपौ रणे रुधिरमथो पिशाचवत्।
तथाऽसुरा गिरिभिरदीनचेतसो मुहुर्मुहुः सुरगणमर्द्दयंस्तदा। महाबला विगलितमेघवर्चसः सहस्रशो गगनमभिप्रपद्य ह।
अथाम्बराद्भयजननाः प्रपेदिरे सपादपा बहुविधमेघरूपिणः। महाद्रयः परिगलिताग्रसानवः परस्परं द्रुतमभिहत्य सस्वनाः।
ततो मही प्रविचलिता सकानना महाद्रिपाताभिहता समन्ततः। परस्परं भृशमभिगर्जतां मुहूरणाजिरे भृशमभिसम्प्रवर्त्तिते।
नरस्ततोवरकनकाग्रभूषणैर्महेषुभिर्गगनपथं समावृणोत्। विदारयन्गिरिशिखराणि पत्रिभिर्महाभयेऽसुरगणविग्रहे तदा। ११८५
ततो महीं लवणजलञ्च सागरं महासुराः प्रविविशुरर्द्दिताः सुरैः। वियद्गतं ज्वलितहुताशनप्रभं सुदर्शनं परिकुपितं निशम्य ते।
ततः सुरैर्विजयमवाप्य मन्दरः स्वमेव देशं गमितः सुपूजितः। विनाद्य खं दिवमपि चैव सर्व्वशस्ततो गताः सलिलधरा यथागतं।
ततोऽमृतं सुनिहितमेव चक्रिरे सुराः परां मुदमभिगम्य पुष्कलां। ददौ च तं निधिममृतस्य रक्षितुं किरीटिने बलभिदथामरैः सह।

इत्यादि पर्व्वण्यमृतमन्थनं समाप्तं एकोनविंशोऽध्यायः॥ १९ ॥

॥ सौतिरुवाच॥ एतत्ते कथितं सर्व्वममृतं मथितं यथा। यत्र सोऽश्वः समुत्पन्नः श्रीमानतुलविक्रमः।
यं निशम्य तदा कद्रूर्विनतामिदमब्रवीत्। उच्चैःश्रवा हि किंवर्णो भद्रे प्रब्रूहि माचिरं। ११९०
॥ विनतोवाच॥ श्वेत एवाश्वराजोऽयं किं वा त्वं मन्यसे शुभे। ब्रूहि वर्णं त्वमप्यस्य ततोऽत्र विपणावहे।

॥ कद्रूरुवाच ॥ कृष्णवालमहं मन्ये हयमेनं शुचिस्मिते । एहि सार्द्धं मया दीव्य दासीभावाय भामिनि ।
॥ सौतिरुवाच ॥ एवं ते समयं कृत्वा दासीभावाय वै मिथः । जग्मतुः स्वगृहानेव श्वो द्रक्ष्याव इति स्म ह ।
ततः पुत्रसहस्रन्तु कद्रूर्जिह्मं चिकीर्षती । आज्ञापयामास तदा वाला भूत्वाऽञ्जनप्रभाः ।
आविशध्वं हयं क्षिप्रन्दासी नस्यामहं यथा । नावपद्यन्त ये वाक्यं तान् शशाप भुजङ्गमान् । ११९५
सर्प्पसत्रे वर्त्तमाने पावको वः प्रधक्ष्यति । जनमेजयस्य राजर्षेः पाण्डवेयस्य धीमतः ।
शापमेनन्तु शुश्राव स्वयमेव पितामहः । अतिक्रूरं समुत्सृष्टं कद्र्वा दैवादतीव हि ।
सार्द्धं देवगणैः सर्व्वैर्वाचं तामन्वमोदत । बहुत्वं प्रेक्ष्य सर्प्पाणां प्रजानां हितकाम्यया।
तिग्मवीर्य्यविषा ह्येते दन्दशूका महाबलाः । तेषां तीक्ष्णविषत्वाद्धि प्रजानाञ्च हिताय च ।
युक्तं मात्रा कृतं तेषां परपीडोपसर्प्पिणां । अन्येषामपि सत्त्वानां नित्यं दोषपरास्तु ये । १२००
तेषां प्राणान्तिको दण्डो दैवेन विनिपात्यते । एवं सम्भाष्य देवस्तु पूज्य कद्रूञ्च तां तदा ।
आहूय कश्यपं देव इदं वचनमब्रवीत् । यदेते दन्दशूकाश्च सर्प्पा जातास्त्वयाऽनघ ।
विषोल्बणा महाभोगा मात्रा शप्ताः परन्तप । तत्र मन्युस्त्वया तात न कर्त्तव्यः कथञ्चन ।
दृष्टं पुरातनं ह्येतद्यज्ञे सर्प्पविनाशनं । इत्युक्त्वा सृष्टिकृद्देवस्तं प्रसाद्य प्रजापतिं । प्रादाद्विषहरीं विद्यां कश्यपाय महात्मने।
इत्यादिपर्व्वणि सौपर्णे विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥
॥ सौतिरुवाच ॥ ततो रजन्यां व्युष्टायां प्रभातेऽभ्युदिते रवौ । कद्रूश्च विनता चैव भगिन्यौ ते तपोधन । १२०५
अमर्षिते सुसंरब्धे दास्ये कृतपणे तदा । जग्मतुस्तुरगं द्रष्टुमुच्चैःश्रवसमन्तिकात् ।
ददृशातेऽथ ते तत्र समुद्रं निधिमम्भसां । महान्तमुदकागाधं क्षोभ्यमाणं महास्वनं ।
तिमिङ्गिलझषाकीर्णं मकरैरावृतं तथा । सत्त्वैश्च बहुसाहस्रैर्नानारूपैः समावृतं ।
भीषणैर्विकृतैरन्यैर्घोरैर्जलचरैस्तथा । उग्रैर्नित्यमनाधृष्यं कूर्म्मग्राहसमाकुलं ।
आकरं सर्व्वरत्नानामालयं वरुणस्य च । नागानामालयं रम्यमुत्तमं सरितां पतिं । १२१०
पातालज्वलनावासमसुराणाञ्च बान्धवं । भयङ्करञ्च सत्त्वानां पयसां निधिमव्ययं।
शुभं दिव्यममर्त्यानाममृतस्याकरं परं । अप्रमेयमचिन्त्यञ्च सुपुण्यजलमद्भुतं ।
घोरं जलचरारावरौद्रं भैरवनिःस्वनं । गम्भीरावर्त्तकलिलं सर्व्वभूतभयङ्करं ।
वेलादोलानिलचलं क्षोभोद्वेगसमुच्छ्रितं । वीचीहस्तैः प्रचलितैर्नृत्यन्तमिव सर्व्वतः ।
चन्द्रवृद्धिक्षयवशादुद्वृत्तोर्म्मिसमाकुलं । पाञ्चजन्यस्य जननं रत्नाकरमनुत्तमं । १२१५
गां विन्दता भगवता गोविन्देनामितौजसा । वराहरूपिणा चान्तर्विक्षोभितजलाविलं ।
ब्रह्मर्षिणा व्रतवता वर्षाणां शतमत्रिणा । अनासादितगाधञ्च पातालतलमव्ययं ।
अध्यात्मयोगनिद्राञ्च पद्मनाभस्य सेवतः । युगादि कालशयनं विष्णोरमिततेजसः ।
वज्रपातनसन्त्रस्तमैनाकस्याभयप्रदं । डिम्बाहवार्द्दितानाञ्च असुराणां परायणं ।
वडवामुखदीप्ताग्नेस्तोयहव्यप्रदं शिवं । अगाधपारं विस्तीर्णमप्रमेयं सरित्पतिं । १२२०

महानदीभिर्व्विक्रोभिः स्पर्द्धयेव सहस्रशः । अभिसार्य्यमाणमनिशं ददृशाते महार्णवं । आपूर्य्यमाणमत्यर्थं नृत्यमानमिवोर्म्मिभिः ।
गम्भीरं तिमिमकरोग्रसंकुलं तं गर्ज्जन्तं जलचररावरौद्रनादैः । विस्तीर्णं ददृशतुरम्बरप्रकाशं तेऽगाधं निधिमुरुमम्भसामनन्तं ।

इत्यादिपर्व्वणि सौपर्णे एकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥

॥ सौतिरुवाच ॥ नागाश्च संविदं कृत्वा कर्त्तव्यमिति तद्वचः । निःस्नेहा वै दहेन्माता असम्प्राप्तमनोरथा ।
प्रसन्ना मोचयेदस्मांस्तस्माच्छापाच्च भाविनी । कृष्णं पुच्छं करिष्यामस्तुरगस्य न संशयः ।
तथा हि गत्वा ते तस्य पुच्छे वाला इति स्मृताः । एतस्मिन्नन्तरे ते तु सपत्न्यौ पणिते तदा ।   १२२५
ततस्ते पणितं कृत्वा भगिन्यौ द्विजसत्तम । जग्मतुः परमप्रीत्या परं पारं महोदधेः ।
कद्रूश्च विनता चैव दाक्षायण्यौ विहायसा । आलोकयन्त्यावक्षोभ्यं समुद्रं निधिमम्भसां ।
वायुनाऽतीव सहसा क्षोभ्यमाणं महास्वनं । तिमिङ्गिलसमाकीर्णं मकरैरावृतं तथा ।
संयुतं बहुसाहस्रैः सत्त्वैर्नानाविधैरपि । घोरैर्घोरमनाधृष्यं गम्भीरमतिभैरवं ।
आकरं सर्व्वरत्नानामालयं वरुणस्य च । नागानामालयञ्चापि सुरम्यं सरितां पतिं ।   १२३०
पातालज्वलनावासमसुराणां तथालयं भयङ्कराणां सत्त्वानां पयसो निधिमव्ययं ।
शुभं दिव्यममर्त्यानाममृतस्याकरं परं । अप्रमेयमचिन्त्यञ्च सुपुण्यजलसंमितं ।
महानदीभिर्व्विक्रोभिस्तत्र तत्र सहस्रशः । आपूर्य्यमाणमत्यर्थं नृत्यन्तमिव चोर्म्मिभिः ।
इत्येवं तरलतरोर्म्मिसंकुलं तं गम्भीरं विकसितमम्बरप्रकाशं । पातालज्वलनशिखाविदीपिताङ्गं गर्ज्जन्तं द्रुतमभिजग्मतुस्ततस्ते ।

इत्यादिपर्व्वणि सौपर्णे समुद्रदर्शनं नाम द्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २२ ॥

॥ सूतउवाच ॥ तं समुद्रमतिक्रम्य कद्रूर्विनतया सह । न्यपतत्तुरगाभ्यासे नचिरादिव शीघ्रगा ।   १२३५
ततस्ते तं हयश्रेष्ठं ददृशाते महाजवं । शशाङ्ककिरणप्रख्यं कालवालमुभे तदा ।
निशम्य च बहून्वालान् कृष्णान्पुच्छसमाश्रितान् । विषण्णरूपां विनतां कद्रूर्दास्ये न्ययोजयत् ।
ततः सा विनता तस्मिन्पणितेन पराजिता । अभवद्दुःखसन्तप्ता दासीभावं समास्थिता ।
एतस्मिन्नन्तरे चापि गरुडः काल आगते । विना मात्रा महातेजा विदार्य्याण्डमजायत ।
महासत्त्वबलोपेतः सर्व्वा विद्योतयन्दिशः । कामरूपः कामगमः कामवीर्य्यो विहङ्गमः ।   १२४०
अग्निराशिरिवोद्भासन्समिद्धोऽतिभयङ्करः । विद्युद्विस्पष्टपिङ्गाक्षो युगान्ताग्निसमप्रभः ।
प्रवृद्धः सहसा पक्षी महाकायो नभोगतः । घोरो घोरस्वनो. रौद्रो वह्निरौर्व्व इवापरः ।
तं दृष्ट्वा शरणं जग्मुर्देवाः सर्व्वे विभावसुं । प्रणिपत्याब्रुवंश्चैवमासीनं विश्वरूपिणं ।
अग्ने मा त्वं प्रवर्द्धिष्ठाः कच्चिन्नो न दिधक्षसि । असौ हि राशिः सुमहान्समिद्धस्तव सर्प्पति ।
॥ अग्निरुवाच ॥ नैतदेवं यथा यूयं मन्यध्वमसुरार्द्दनाः । गरुडो बलवानेष मम तुल्यश्च तेजसा ।   १२४५
जातः परमतेजस्वी विनतानन्दवर्द्धनः । तेजोराशिमिमं दृष्ट्वा युष्मान्मोहः समाविशत् ।
नागक्षयकरश्चैव काश्यपेयो महाबलः । देवानाञ्च हिते युक्तस्त्वहितो दैत्यरक्षसां ।
न भीः कार्य्या कथं चात्र पश्यध्वं सहिता मम । एवमुक्तास्तदा गत्वा गरुडं वाग्भिरस्तुवन् ।

ते दूरादभ्युपेत्यैनं देवाः सर्षिगणास्तदा ॥ देवा ऊचुः ॥ त्वमृषिस्त्वं महाभागस्त्वं देवः पतगेश्वरः । त्वं प्रभुस्तपनः सूर्य्यः परमेष्ठी प्रजापतिः ।

त्वमिन्द्रस्त्वं हयमुखस्त्वं शरस्त्वं जगत्पतिः । त्वं मुखं पद्मजो विप्रस्त्वमग्निः पवनस्तथा । १२५०

त्वं हि धाता विधाता च त्वं विष्णुः सुरसत्तम । त्वं महानभिभूः शश्वदमृतं त्वं महद्यशः ।

त्वं प्रभास्त्वमभिप्रेतं त्वं नस्त्राणमनुत्तमं । बलोर्म्मिमान्साधुरदीनसत्त्वः समृद्धिमान् दुर्व्विषहस्त्वमेव । त्वत्तः सृतं सर्व्वमहीनकीर्त्ते ह्यनागतं चोपगतं च सर्व्वं ।

त्वमुत्तमः सर्व्वमिदं चराचरं गभस्तिभिर्भानुरिवावभाससे । समाक्षिपन्भानुमतः प्रभां मुहुस्त्वमन्तकः सर्व्वमिदं ध्रुवाध्रुवं ।

दिवाकरः परिकुपितो यथा दहेत्प्रजास्तथा दहसि हुताशनप्रभ । भयङ्करः प्रलय इवाग्निरुत्थितो विनाशयन्युगपरिवर्त्तनान्तकृत् ।

खगेश्वरं शरणमुपागता वयं महौजसं ज्वलनसमानवर्च्चसं । तडित्प्रभं वितिमिरमभ्रगोचरं महाबलं गरुडमुपेत्य खेचरं । १२५५

परावरं वरदमजय्यविक्रमं तवौजसा सर्व्वमिदं प्रतापितं । जगत्प्रभो तप्तसुवर्णवर्च्चसा त्वं पाहि सर्व्वांश्च सुरान्महात्मनः ।

भयान्विता नभसि विमानगामिनो विमानिता विपथगतिं प्रयान्ति ते । ऋषेः सुतस्त्वमसि दयावतः प्रभो महात्मनः खगवर कश्यपस्य ह ।

स माक्रुधः कुरु जगतो दयां परां त्वमीश्वरः प्रशममुपेहि पाहि नः । महाशनिस्फुरितसमस्वनेन ते दिशोऽम्बरं त्रिदिवमियञ्च मेदिनी ।

चलन्ति नः खग हृदयानि चानिशं निगृह्यतां वपुरिदमग्निसन्निभं । तव द्युतिं कुपितकृतान्तसन्निभां निशम्य नश्चलति मनोऽव्यवस्थितं । प्रसीद नः पतगपते प्रयाचतां शिवश्च नो भव भगवन् सुखावहः ।

एवं स्तुतः सुवर्णस्तु देवैः सर्षिगणैस्तदा । तेजसः प्रतिसंहारमात्मनः स चकार ह । १२६०

॥ इत्यादिपर्व्वणि सौपर्णे स्तुतौ त्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥ २३ ॥

स श्रुत्वाऽथात्मनो देहं सुपर्णः प्रेक्ष्य च स्वयं । शरीरप्रतिसंहारमात्मनः संप्रचक्रमे ।

॥ सुपर्ण उवाच ॥ न मे सर्व्वाणि भूतानि विभियुर्देहदर्शनात् । भीमरूपात्समुद्विग्नास्तस्मात्तेजस्तु संहरे ।

॥ सौतिरुवाच ॥ ततः कामगमः पक्षी कामवीर्य्यो विहङ्गमः । अरुणं चात्मनः पृष्ठमारोप्य स पितुर्गृहात् ।

मातुरन्तिकमागच्छत्परं तीरं महोदधेः । तत्रारुणश्च निक्षिप्तो दिशं पूर्व्वां महाद्युतिः । सूर्य्यस्तेजोभिरत्युग्रैर्लोकान्दग्धुमना यदा ।

॥ रुरुरुवाच ॥ किमर्थं भगवान्सूर्य्यो लोकान् दग्धुमनास्तदा । किमस्यापहृतं देवैर्येनेमं मन्युराविशत् । १२६५

॥ प्रमतिरुवाच ॥ चन्द्रादित्यैर्यदा राहुराख्यातो ह्यमृतं पिबन् । वैरानुबन्धं कृतवांश्चन्द्रादित्ये तदाऽनघ ।

वध्यमाने ग्रहेणाथ आदित्ये मन्युराविशत् । सुरार्थाय समुत्पन्नो रोषो राहोस्तु मां प्रति ।

बह्वनर्थकरं पापमेकोऽहं समवाप्नुयां । सहाय एव कार्य्येषु न च कृच्छ्रेषु दृश्यते ।

पश्यन्ति ग्रस्यमानं मां सहन्ते वै दिवौकसः । तस्माल्लोकविनाशार्थं ह्यवतिष्ठे न संशयः ।

एवं कृतमतिः सूर्य्यो ह्यस्तमभ्यगमद्गिरिं । तस्माल्लोकविनाशाय संतापयत भास्करः । १२७०

ततो देवानुपागम्य प्रोचुरेवं महर्षयः । अद्यार्द्धरात्रसमये सर्व्वलोकभयावहः । उत्पत्स्यते महान्दाहस्त्रैलोक्यस्य विनाशनः ।

ततो देवाः सर्षिगणा उपगम्य पितामहं। अब्रुवन् किमिवेदाद्य महद्दाहकृतं भयं।
न तावद्दृश्यते सूर्य्यः क्षयोऽयं प्रतिभाति च। उदिते भगवन् भानौ कथमेतद्भविष्यति।
॥ पितामह उवाच ॥ एष लोकविनाशार्थं रविरुद्यन्तुमुद्यतः। दृश्यन्नेव हि लोकान् स भस्मराशीकरिष्यति ॥
तस्य प्रतिविधानञ्च विहितं पूर्व्वमेव हि। कश्यपस्य सुतो धीमानरुणेत्यभिविश्रुतः। १२७५
महाकायो महातेजाः स स्थास्यति पुरो रवेः। करिष्यति च सारथ्यं तेजश्चास्य हरिष्यति। लोकानां स्वस्ति चैवं स्यादृषीणाञ्च दिवौकसां।
॥ प्रमतिरुवाच ॥ ततः पितामहाज्ञातः सर्व्वं चक्रे तदाऽरुणः। उदितश्चैव सविता ह्यरुणेन समावृतः।
एतत्ते सर्व्वमाख्यातं यत्सूर्य्यं मन्युराविशत्। अरुणश्च यथैवास्य सारथ्यमकरोत् प्रभुः। भूय एवापरं प्रश्नं शृणु पूर्व्वमुदाहृतं।
॥ इत्यादिपर्व्वणि सौपर्णे चतुर्व्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २४ ॥
॥ सौतिरुवाच ॥ ततः कामगमः पक्षी महावीर्य्यो महाबलः। मातुरन्तिकमागच्छत् परं पारं महोदधेः।
यत्र सा विनता तस्मिन् पणितेन पराजिता। अतीव दुःखसन्तप्ता दासीभावमुपागता। १२८०
ततः कदाचिद्विनतां प्रणतां पुत्रसन्निधौ। काल आहूय वचनं कद्रूरिदमभाषत।
नागानामालयं भद्रे सुरम्यं चारुदर्शनं। समुद्रकुक्षावेकान्ते तत्र मां विनते नय।
ततः सुपर्णमाता तामवहत् सर्पमातरं। पन्नगान् गरुडश्चापि मातुर्व्वचनचोदितः
स सूर्य्यमभितो याति वैनतेयो विहङ्गमः। सूर्य्यरश्मिप्रतप्ताश्च मूर्च्छिताः पन्नगाभवन्।
तदवस्थान् सुतान् दृष्ट्वा कद्रूः शक्रमथास्तुवत्। नमस्ते सर्व्वदेवेश नमस्ते बलसूदन। १२८५
नमुचिघ्न नमस्तेऽस्तु सहस्राक्ष शचीपते। सर्पाणां सूर्य्यतप्तानां वारिणा त्वं प्लवो भव।
त्वमेव परमं त्राणमस्माकममरोत्तम। ईशो ह्यसि पयः स्रष्टुं त्वमनल्पं पुरन्दर।
त्वमेव वायुस्त्वं मेघस्त्वमग्निर्व्विद्युतोऽम्बरे। त्वमभ्रगणविक्षेप्ता त्वामेवाहुर्म्महाघनं।
त्वं वज्रमतुलं घोरं घोषवांस्त्वं बलाहकः। स्रष्टा त्वमेव लोकानां संहर्त्ता चापराजितः।
त्वं ज्योतिः सर्व्वभूतानां त्वमादित्यो विभावसुः। त्वं महद्भूतमाश्चर्य्यं त्वं राजा त्वं सुरोत्तमः। १२९०
त्वं विष्णुस्त्वं सहस्राक्षस्त्वं देवस्त्वं परायणं। त्वं सर्व्वममृतं देव त्वं सोमः परमार्च्चितः।
त्वं मुहूर्त्तस्तिथिश्च त्वं लवस्त्वं पुनः क्षणः। शुक्लस्त्वं बहुलश्चैव कला काष्ठा त्रुटिस्तथा। संवत्सरर्त्तवो मासा रजन्यश्च दिनानि च।
त्वमुत्तमा सगिरिवना वसुन्धरा सभास्करं वितिमिरमम्बरं तथा। महोदधिः सतिमितिमिङ्गिलस्तथा महोर्म्मिमान् बहुमकरो झषाकुलः।
महायशास्त्वमिति सदाऽभिपूज्यसे मनीषिभिर्म्मुदितमना महर्षिभिः। अभिष्टुतः पिबसि च सोममध्वरे वषट्कृतान्यपि च हवींषि भूतये।
त्वं विप्रैः सततमिहेज्यसे फलार्थं वेदाङ्गेष्वतुलबलौघ गीयसे च। त्वद्धेतोर्यजनपरायणा द्विजेन्द्रा वेदाङ्गान्यभिगमयन्ति सर्व्वयत्नैः।
इत्यादिपर्व्वण्यास्तीके सौपर्णे पञ्चविंशतितमोऽध्यायः ॥ २५ ॥ १२९५

॥ सौतिरुवाच ॥ एवं स्तुतस्तदा कद्र्वा भगवान् हरिवाहनः । नीलजीमूतसङ्घातैः सर्व्वमम्बरमावृणोत् ।
मेघानाज्ञापयामास वर्षध्वममृतं शुभं । ते मेघामुमुचुस्तोयं प्रभूतं विद्युदुज्ज्वलाः ।
परस्परमिवात्यर्थं गर्ज्जन्तः सततं दिवि । सम्वर्त्तितमिवाकाशं जलदैः सुमहाद्भुतैः ।
सृजद्भिरतुलं तोयमजस्रं सुमहारवैः । संप्रनृत्तमिवाकाशं धारोर्म्मिभिरनेकशः ।
मेघस्तनितनिर्घोषैर्विद्युत्पवनकम्पितैः । तैर्म्मेघैः सततासारं वर्षद्भिरनिशन्तदा । १२००
नष्टचन्द्रार्ककिरणमम्बरं समपद्यत । नागानामुत्तमो हर्षस्तदा वर्षति वासवे ।
आपूर्य्यत महीचापि सलिलेन समन्ततः । रसातलमनुप्राप्तं शीतलं विमलं जलं ।
तदा भूरभवच्छन्ना जलोर्म्मिभिरनेकशः । रामणीयकमागच्छन्मात्रा सह भुजङ्गमाः ।
इत्यादिपर्व्वणि सौपर्णे षड्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २६ ॥
॥ सौतिरुवाच ॥ सम्प्रहृष्टास्ततो नागा जलधाराप्लुतास्तदा । सुपर्णेनोह्यमानास्ते जग्मुस्तं द्वीपमाशु वै ।
तं द्वीपं मकरावासं विहितं विश्वकर्म्मणा । तत्र ते लवणं घोरं ददृशुः पूर्व्वमागताः । १२०५
सुपर्णसहिताः सर्पाः काननञ्च मनोरमं । सागराम्बुपरिक्षिप्तं पक्षिसङ्घनिनादितं ।
विचित्रफलपुष्पाभिर्व्वनराजीभिरावृतं । भवनैरावृतं रम्यैस्तथा पद्माकरैरपि ।
प्रसन्नसलिलैश्चापि ह्रदैर्द्दिव्यैर्व्विभूषितं । दिव्यगन्धवहैः पुण्यैर्म्मारुतैरुपवीजितं ।
उत्पतद्भिरिवाकाशं वृक्षैर्म्मलयजैरपि । शोभितं पुष्पवर्षाणि मुञ्चद्भिर्म्मारुतोद्धुतैः ।
वायुविक्षिप्तकुसुमैस्तथाऽन्यैरपि पादपैः । किरद्भिरिव तत्रस्थान्नागान्पुष्पाम्बुवृष्टिभिः । १२१०
मनःसंहर्षजं दिव्यं गन्धर्व्वाप्सरसां प्रियं । मत्तभ्रमरसङ्घुष्टं मनोज्ञाकृतिदर्शनं ।
रमणीयं शिवं पुण्यं सर्व्वैर्ज्जनमनोहरैः । नानापक्षिरुतं रम्यं कद्रूपुत्रप्रहर्षणं ।
तत्ते वनं समासाद्य विजह्रुः पन्नगास्तदा । अब्रुवंश्च महावीर्य्यं सुपर्णं पतगेश्वरं ।
वहास्मानपरं द्वीपं सुरम्यं विमलोदकं । त्वं हि देशान्बहून् रम्यान्व्रजन्पश्यसि खेचर ।
सविचिन्त्याब्रवीत्पक्षी मातरं विनतां तदा । किं कारणं मया मातः कर्त्तव्यं सर्प्पभाषितं । १२१५
॥ विनतोवाच ॥ दासीभूताऽस्मि दुर्भ्भागात्सपत्न्याः पतगोत्तम । पणं वितथमास्थाय सर्प्पैरुपधिना कृतं ।
तस्मिंस्तु कथिते मात्रा कारणे गगनेचरः । उवाच वचनं सर्प्पांस्तेन दुःखेन दुःखितः ।
किमाहृत्य विदित्वा वा किम्वा कृत्वेह पौरुषं । दास्याद्वो विप्रमुच्येयं तथ्यं वदत लेलिहाः ।
॥ सौतिरुवाच ॥ श्रुत्वा तमब्रुवन्सर्प्पा आहरामृतमोजसा । ततो दास्याद्विप्रमोक्षो भविता तव खेचर ।
इत्यादिपर्व्वणि सौपर्णे सप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥ २७ ॥
॥ सौतिरुवाच ॥ इत्युक्तो गरुडः सर्प्पैस्ततो मातरमब्रवीत् । गच्छाम्यमृतमाहर्त्तुं भक्ष्यमिच्छामि वेदितुं । १२२०
॥ विनतोवाच ॥ समुद्रकुक्षावेकान्ते निषादालयमुत्तमं । निषादानां सहस्राणि तान्भुक्त्वा ऽमृतमानय ।
न च ते ब्राह्मणं हन्तुं कार्य्या बुद्धिः कथञ्चन । अवध्यः सर्व्वभूतानां ब्राह्मणो ह्यनलोपमः ।
अग्निरर्क्को विषं शस्त्रं विप्रो भवति कोपितः । गुरुर्हि सर्व्वभूतानां ब्राह्मणः परिकीर्त्तितः । एवमादिभीरूपैस्तु सतां वै ब्राह्मणो मतः ।

स ते तात न हन्तव्यः संक्रुद्धेनापि सर्वथा। ब्राह्मणानामभिद्रोहो न कर्त्तव्यः कथञ्चन।
नह्येवमग्निर्नादित्यो भस्म कुर्य्यात्तथाऽनघ। यथा कुर्य्यादभिक्रुद्धो ब्राह्मणः संशितव्रतः। १२२५
तदेतैर्विविधैर्लिङ्गैस्त्वं विद्यास्तं द्विजोत्तमम्। भूतानामग्रभुग्विप्रो वर्णश्रेष्ठः पिता गुरुः।
॥ गरुड उवाच ॥ किंरूपो ब्राह्मणो मातः किंशीलः किंपराक्रमः। किं स्विदग्निनिभो भाति किं स्वित्सौम्यप्रदर्शनः।
यथाहमभिजानीयां ब्राह्मणं लक्षणैः शुभैः। तन्मे कारणतो मातः पृच्छतो वक्तुमर्हसि।
॥ विनतोवाच ॥ यस्ते कण्ठमनुप्राप्तो निगीर्णं वडिशं यथा। दहेदङ्गारवत्पुत्र तं विद्या ब्राह्मणर्षभम्।
विप्रस्त्वया न हन्तव्यः संक्रुद्धेनापि सर्वदा। प्रोवाच चैनं विनता पुत्रहार्द्दादिदं वचः। १२३०
जठरे न च जीर्य्येद्यस्तं जानीहि द्विजोत्तमम्। पुनः प्रोवाच विनता पुत्रहार्द्दादिदं वचः।
जानन्त्यप्यतुलं वीर्य्यमाशीर्व्वादपरायणा। प्रीता परमदुःखार्त्ता नागैर्विप्रकृता सती।
॥ विनतोवाच ॥ पक्षौ ते मारुतः पातु चन्द्रसूर्य्यौ च पृष्ठतः। शिरश्च पातु वह्निस्ते वसवः सर्व्वतस्तनुम्।
अहञ्च ते सदा पुत्र शान्तिस्वस्तिपरायणा। इहासीना भविष्यामि स्वस्तिकारे रता सदा।
अरिष्टं व्रज पन्थानं पुत्र कार्य्यार्थसिद्धये॥ सौतिरुवाच॥ ततः स मातुर्वचनं निशम्य वितत्य पक्षौ नभ उत्पपात। ततो निषा-
दान्बलवानुपागतो बुभुक्षितः काल इवान्तकोऽपरः। १२३५
स तान्निषादानुपसंहरंस्तदा रजः समुद्धूय नभःस्पृशं महत्। समुद्रकुक्षौ च विशोषयन्पयः समीपजान्भूधरजान् विचालयन्।
ततः स चक्रे महदाननं तदा निषादमार्गं प्रतिरुध्य पक्षिराट्। ततो निषादास्त्वरिताः प्रवव्रजुर्यतो मुखं तस्य भुजङ्गभोजिनः।
तदाननं विवृतमतिप्रमाणवत्समभ्ययुर्गगनमिवार्द्दिताः खगाः। सहस्रशः पवनरजोऽविमोहिता यथाऽनिलप्रचलितपादपे वने।
ततः खगो वदनममित्रतापनः समाहरत्परिचपलो महाबलः। निषूदयन्बहुविधमत्स्यजीविनो बुभुक्षितो गगनचरेश्वरस्तदा।
इत्यादिपर्व्वणि सौपर्णे अष्टाविंशोऽध्यायः॥ २८॥
॥ सौतिरुवाच ॥ तस्य कण्ठमनुप्राप्तो ब्राह्मणः सह भार्य्यया। दहन्दीप्त इवाङ्गारस्तमुवाचान्तरीक्षगः। १२४०
द्विजोत्तम विनिर्गच्छ तूर्णमास्यादपावृतात्। न हि मे ब्राह्मणो वध्यः पापेष्वपि रतः सदा।
ब्रुवाणमेवं गरुडं ब्राह्मणः प्रत्यभाषत। निषादी मम भार्य्येयं निर्गच्छतु मया सह।
॥ गरुड उवाच ॥ एतामपि निषादीं त्वं परिगृह्याशु निष्पत। तूर्णं सम्भावयात्मानमजीर्णं मम तेजसा।
॥ सौतिरुवाच ॥ ततः स विप्रो निष्क्रान्तो निषादीसहितस्तदा। वर्द्धयित्वा च गरुडमिष्टं देशं जगाम ह।
सहभार्य्ये विनिष्क्रान्ते तस्मिन् विप्रे च पक्षिराट्। वितत्य पक्षावाकाशमुत्पपात मनोजवः। १२४५
ततोऽपश्यत्स पितरं पृष्टश्चाख्यातवान्पितुः। यथान्यायममेयात्मा तञ्चोवाच महानृषिः।
॥ कश्यप उवाच ॥ कच्चिद्वः कुशलं नित्यं भोजने बहुलं सुत। कच्चिच्च मानुषे लोके तवान्नं विद्यते बहु।
॥ गरुड उवाच ॥ माता मे कुशला शश्वत्तथा भ्राता तथा ह्यहम्। नहि मे कुशलं तात भोजने बहुले सदा।
अहं हि सर्पैः प्रहितः सोममाहर्त्तुमुत्तमम्। मातुर्दास्यविमोक्षार्थमाहरिष्ये तमद्य वै।
मात्रा चास्मि समादिष्टो निषादान्भक्षयेति ह। न च मे तृप्तिरभवद्भक्षयित्वा सहस्रशः। १२५०

तस्माद्भक्ष्यं त्वमपरं भगवन्प्रदिशस्व मे। यद्भुक्त्वाऽमृतमाहर्त्तुं समर्थः स्यामहं प्रभो। क्षुत्पिपासा विघातार्थं भक्ष्यमाख्यातु मे भवान्।

॥ कश्यप उवाच ॥ इदं सरो महापुण्यं देवलोकेऽपि विश्रुतं। यत्र कूर्म्मं गजो हस्ती सदा कर्षत्यवाङ्मुखः।

तयोर्जन्मान्तरे वैरं सम्प्रवक्ष्याम्यशेषतः। तन्मे तत्त्वं निबोधस्व यत्प्रमाणौ च तावुभौ।

आसीद्विभावसुर्नाम महर्षिः कोपनो भृशं। भ्राता तस्यानुजश्चासीत्सुप्रतीको महातपाः।

स नेच्छति धनं भ्रात्रा सहैकस्थं महामुनिः। विभागं कीर्त्तयत्येव सुप्रतीको हि नित्यशः। १२५५

अथाब्रवीच्च तं भ्राता सुप्रतीकं विभावसुः। विभागं बहवो मोहात्कर्त्तुमिच्छन्ति नित्यशः।

ततो विभक्तास्त्वन्योन्यं विरुध्यन्तेऽर्थमोहिताः। ततः स्वार्थपरान्मूढान्पृथग्भूतान् स्वकैर्धनैः।

विदित्वा भेदयन्त्येतानमित्रा मित्ररूपिणः। विदित्वा चापरे भिन्नानन्तरेषु पतन्त्यथ।

भिन्नानामतुलो नाशः क्षिप्रमेव प्रवर्त्तते। तस्माद्विभागं भ्रातॄणां न प्रशंसन्ति साधवः।

गुरुशास्त्रे निबद्धानामन्योन्येनाभिशङ्किनां। नियन्तुं नहि शक्यस्त्वं भेदतो धनमिच्छसि। १२६०

यस्मात्तस्मात्सुप्रतीक हस्तित्वं समवाप्स्यसि। शप्तस्त्वेवं सुप्रतीको विभावसुमथाब्रवीत्।

त्वमप्यन्तर्जलचरः कच्छपः संभविष्यसि। एवमन्योन्यशापात्तौ सुप्रतीकविभावसू।

गजकच्छपतां प्राप्तावर्थार्थं मूढचेतसौ। रोषदोषानुषङ्गेण तिर्य्यग्योनिगतावुभौ।

परस्परद्वेषरतौ प्रमाणबलदर्प्पितौ। सरस्यस्मिन्महाकायौ पूर्व्ववैरानुसारिणौ।

तयोरन्यतरः श्रीमान्समुपैति महागजः। यस्य बृंहितशब्देन कूर्म्मोऽप्यन्तर्जलेशयः। १२६५

उत्थितोऽसौ महाकायः कृत्स्नं विक्षोभयन्सरः। यं दृष्ट्वा वेष्टितकरः पतत्येष गजो जलं।

दन्तहस्ताग्रलाङ्गूलपादवेगेन वीर्य्यवान्। विक्षोभयंस्ततो नागः सरो बहुझषाकुलं।

कूर्म्मोऽप्यभ्युद्यतशिरा युद्धायाभ्येति वीर्य्यवान्। षडुच्छ्रितो योजनानि गजस्तद्द्विगुणायतः।

कूर्म्मस्त्रियोजनोत्सेधो दशयोजनमण्डलः। तावुभौ युद्धसम्मत्तौ परस्परवधैषिणौ।

उपयुज्याशु कर्म्मेदं साधयेप्सितमात्मनः। महाभ्रघनसङ्काशं तं भुक्त्वाऽमृतमानय। १२७०

महागिरिसमप्रख्यं घोररूपञ्च हस्तिनं। सौतिरुवाच। इत्युक्त्वा गरुडं सोऽथ माङ्गल्यमकरोत्तदा।

युध्यतः सह देवैस्ते युद्धे भवतु मङ्गलं। पूर्णकुम्भो द्विजा गावो यच्चान्यत्किञ्चिदुत्तमं।

शुभं स्वस्त्ययनं चापि भविष्यति तवाण्डज। युध्यमानस्य संग्रामे देवैः सार्द्धं महाबल।

ऋचो यजूंषि सामानि पवित्राणि हवींषि च। रहस्यानि च सर्व्वाणि सर्व्वे वेदाश्च ते बलं।

इत्युक्तो गरुडः पित्रा गतस्तं ह्रदमन्तिकात्। अपश्यन्निर्म्मलजलं नानापक्षिसमाकुलं। १२७५

स तत्स्मृत्वा पितुर्वाक्यं भीमवेगोऽन्तरीक्षगः। नखेन गजमेकेन कूर्म्ममेकेन चाक्षिपत्।

समुत्पपात चाकाशं तत उच्चैर्विहङ्गमः। सोऽलम्बं तीर्थमासाद्य देववृक्षानुपागमत्।

ते भीताः समकम्पन्त तस्य पक्षानिलाहताः। न नो भञ्ज्यादिति तदा दिव्याः कनकशाखिनः।

प्रचलाङ्गान्स तान् दृष्ट्वा मनोरथफलद्रुमान्। अन्यानतुलरूपाङ्गानुपचक्राम खेचरः।

काञ्चने राजतैश्चैव फलैर्वैदूर्य्यशाखिनः। सागराम्बुपरिक्षिप्तान्भ्राजमानान्महाद्रुमान्। १३८०
तमुवाच खगश्रेष्ठं तत्र रौहिणपादपः। अतिप्रवृद्धः सुमहानापतन्तं मनोजवं।
यैषा मम महाशाखा शतयोजनमायता। एतामास्थाय शाखां त्वं खादेमौ गजकच्छपौ।
ततो द्रुमं पतगसहस्रसेवितं महीधरप्रतिमवपुः प्रकम्पयन्। खगोत्तमो द्रुतमभिपत्य वेगवान्बभञ्ज तामविरलपत्रसञ्चयां।
इत्यादिपर्व्वणि सौपर्णे ऊनत्रिंशोऽध्यायः॥ २९ ॥
॥ सौतिरुवाच॥ स्पृष्टमात्रा तु पद्भ्यां सा गरुडेन बलीयसा। अभज्यत तरोः शाखा भग्नां चैनामधारयत्।
तां भङ्क्त्वा स महाशाखां स्मयमानो विलोकयन्। अथात्र लम्बतोऽपश्यद्वालिखिल्यानधोमुखान्। १३८५
ऋषयो ह्यत्र लम्बन्ते न हन्यामिति तानृषीन्। तपोरतान् लम्बमानान् ब्रह्मर्षीनभिवीक्ष्य सः।
हन्यादेतान्सम्पतन्ती शाखेत्यथ विचिन्त्य सः। नखैर्दृढतरं वीरः संगृह्य गजकच्छपौ।
स तद्विनाशसन्त्रासादभिपत्य खगाधिपः। शाखामास्येन जग्राह तेषामेवान्ववेक्षया।
अतिदैवन्तु तत्तस्य कर्म्म दृष्ट्वा महर्षयः। विस्मयोत्कम्पहृदया नाम चक्रुर्महाखगे।
गुरुं भारं समासाद्योड्डीन एष विहङ्गमः। गरुडस्तु खगश्रेष्ठस्तस्मात्पन्नगभोजनः। १३९०
ततः शनैः पर्य्यपतत्पक्षैः शैलान्प्रकम्पयन्। एवं सोऽभ्यपतद्देशान्बहून्सगजकच्छपः।
दयार्थं वालिखिल्यानां न च स्थानमविन्दत। स गत्वा पर्व्वतश्रेष्ठं गन्धमादनमञ्जसा।
ददर्श कश्यपं तत्र पितरं तपसि स्थितं। ददर्श तं पिता चापि दिव्यरूपं विहङ्गमं।
तेजोवीर्य्यबलोपेतं मनोमारुतरंहसं। शैलशृङ्गप्रतीकाशं ब्रह्मदण्डमिवोद्यतं।
अचिन्त्यमनभिध्येयं सर्व्वभूतभयङ्करं। महावीर्य्यधरं रौद्रं साक्षादग्निमिवोद्यतं। १३९५
अप्रधृष्यमजेयञ्च देवदानवराक्षसैः। भेत्तारं गिरिशृङ्गाणां समुद्रजलशोषणं।
लोकसंलोडनं घोरं कृतान्तसमदर्शनं। तमागतमभिप्रेक्ष्य भगवान्कश्यपस्तदा। विदित्वा चास्य सङ्कल्पमिदं वचनमब्रवीत्।
॥ कश्यप उवाच॥ पुत्र मा साहसं कार्षीर्मासद्यो लप्स्यसे व्यथां। मा त्वां दहेयुः संक्रुद्धा वालिखिल्या मरीचिपाः।
॥ सौतिरुवाच॥ ततः प्रसादयामास कश्यपः पुत्रकारणात्। वालिखिल्यान्महाभागांस्तपसा हतकल्मषान्।
॥ कश्यप उवाच॥ प्रजाहितार्थमारम्भो गरुडस्य तपोधनाः। चिकीर्षति महत्कर्म्म तदनुज्ञातुमर्हथ। १४००
॥ सौतिरुवाच॥ एवमुक्ता भगवता मुनयस्ते समभ्ययुः। मुक्त्वा शाखां गिरिं पुण्यं हिमवन्तं तपोऽर्थिनः।
ततस्तेष्वपयातेषु पितरं विनतासुतः। शाखाव्याक्षिप्तवदनः पर्य्यपृच्छत कश्यपं।
भगवन् क्व विमुञ्चामि तरोः शाखामिमामहं। वर्जितं मानुषैर्देशमाख्यातु भगवान्मम।
ततो निःपुरुषं शैलं हिमसंरुद्धकन्दरं। अगम्यं मनसाऽप्यन्यैस्तस्याचख्यौ स कश्यपः।
तं पर्वतं महाकुक्षिमुद्दिश्य स महाखगः। जवेनाभ्यपतत्तार्क्ष्यः सशाखागजकच्छपः। १४०५
न तां वध्रीः परिणहेच्छतचर्म्मा महातनुं। शाखिनो महतीं शाखां यां प्रगृह्य ययौ खगः।
स ततः शतसाहस्रं योजनान्तरमागतः। कालेन नातिमहता गरुडः पतगेश्वरः।
स तं गत्वा क्षणेनैव पर्वतं वचनात्पितुः। अमुञ्चन्महतीं शाखां सस्वनं तत्र खेचरः।

पक्षानिलहतश्चास्य प्राकम्पत स शैलराट्। मुमोच पुष्पवर्षञ्च समागलितपादपः।

शृङ्गाणि च व्यशीर्य्यन्त गिरेस्तस्य समन्ततः। मणिकाञ्चनचित्राणि शोभयन्ति महागिरिं। १४१०

शाखिनो बहवश्चापि शाखयाऽभिहतास्तया। काञ्चनैः कुसुमैर्भान्ति विद्युत्वन्त इवाम्बुदाः।

ते हेमविकचा भूमौ युताः पर्व्वतधातुभिः। व्यराजञ्छाखिनस्तत्र सूर्य्यांशुप्रतिरञ्जिताः।

ततस्तस्य गिरेः शृङ्गमास्थाय स खगोत्तमः। भक्षयामास गरुडस्तावुभौ गजकच्छपौ।

तावुभौ भक्षयित्वा तु स तार्क्ष्यः कूर्म्मकुञ्जरौ। ततः पर्व्वतकूटाग्रादुत्पपात महाजवः।

प्रावर्त्तन्ताथ देवानामुत्पाता भयशंसिनः। इन्द्रस्य वज्रं दयितं प्रजज्वाल भयात्ततः। १४१५

सधूमा न्यपतत्सार्च्चिर्दिवोल्का नभसश्च्युता। तथा वसूनां रुद्राणामादित्यानाञ्च सर्व्वशः।

साध्यानां मरुताञ्चैव ये चान्ये देवतागणाः। स्वं स्वं प्रहरणं तेषां परस्परमुपाद्रवत्।

अभूतपूर्व्वं संग्रामे तदा देवासुरेऽपि च। ववुर्व्वाताः सनिर्घाताः पेतुरुल्काः सहस्रशः।

निरभ्रमेव चाकाशं प्रजगर्ज्ज महास्वनं। देवानामपि यो देवः सोऽप्यवर्षत शोणितं।

मम्लुर्माल्यानि देवानां नेशुस्तेजांसि चैव हि। उत्पातमेघा रौद्राश्च ववृषुः शोणितं बहु। १४२०

रजांसि मुकुटान्येषामुत्थितानि व्यधर्षयन्। ततस्त्राससमुद्विग्नः सह देवैः शतक्रतुः। उत्पातान्दारुणान्पश्यन्नित्युवाच बृहस्पतिं।

॥ इन्द्र उवाच॥ किमर्थं भगवन् घोरा उत्पाताः सहसोत्थिताः। न च शत्रुं प्रपश्यामि युधि यो नः प्रधर्षयेत्।

॥ बृहस्पतिरुवाच॥ तवापराधाद्देवेन्द्र प्रमादाच्च शतक्रतो। तपसा वालिखिल्यानां महर्षीणां महात्मनां।

कश्यपस्य मुनेः पुत्त्रो विनतायाश्च खेचरः। हर्त्तुं सोममभिप्राप्तो बलवान्कामरूपधृक्।

समर्थो बलिनां श्रेष्ठो हर्त्तुं सोमं विहङ्गमः। सर्व्वं सम्भाव्यमस्मिन्नसाध्यमपि साधयेत्। १४२५

॥ सौतिरुवाच॥ श्रुत्वैतद्वचनं शक्रः प्रोवाचामृतरक्षिणः। महावीर्य्यबलः पक्षी हर्त्तुं सोममिहोद्यतः।

युष्मान्सम्बोधयाम्येष यथा न स हरेद्बलात्। अतुलं हि बलं तस्य बृहस्पतिरुवाच ह।

तच्छ्रुत्वा विबुधा वाक्यं विस्मिता यत्नमास्थिताः। परिवार्य्यामृतं तस्थुर्वज्री चेन्द्रः प्रतापवान्।

धारयन्तो विचित्राणि काञ्चनानि मनस्विनः। कवचानि महार्हाणि वैदूर्य्यविकृतानि च।

चर्म्माण्यपि च गात्रेषु भानुमन्ति दृढानि च। विविधानि च शस्त्राणि घोररूपाण्यनेकशः। १४३०

शिततीक्ष्णाग्रधाराणि समुद्यम्य सुरोत्तमाः। सविस्फुलिङ्गज्वालानि सधूमानि च सर्व्वशः।

चक्राणि परिघांश्चैव त्रिशूलानि परश्वधान्। शक्तीश्च विविधास्तीक्ष्णाः करवालांश्च निर्म्मलान्। स्वदेहरूपाण्यादाय गदाश्चोग्रप्रदर्शनाः।

तैः शस्त्रैर्भानुमद्भिस्ते दिव्याभरणभूषिताः। भानुमन्तः सुरगणास्तस्थुर्विगतकल्मषाः।

अनुपमबलवीर्य्यतेजसो धृतमनसः परिरक्षणेऽमृतस्य। असुरपुरविदारणाः सुरा ज्वलनसमिद्धवपुःप्रकाशिनः।

इति समरवरं सुराः स्थितास्ते परिघसहस्रशतैः समाकुलं। विगलितमिव चाम्बरान्तरं तपनमरीचिविकाशितं बभासे। १४३५

इत्यादिपर्व्वणि सौपर्णे त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

॥ शौनक उवाच ॥ कोऽपराधो महेन्द्रस्य कः प्रमादश्च सूतज । तपसा वालिखिल्यानां संभूतो गरुडः कथं ।
कश्यपस्य द्विजातेश्च कथं वै पक्षिराट् सुतः । अधृष्यः सर्व्वभूतानामवध्यश्चाभवत्कथं ।
कथञ्च कामचारी स कामवीर्य्यश्च खेचरः । एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं पुराणे यदि पठ्यते ।
॥ सौतिरुवाच ॥ विषयोऽयं पुराणस्य यन्मां त्वं परिपृच्छसि । शृणु मे वदतः सर्व्वमेतत्संक्षेपतो द्विज ।
यजतः पुत्रकामस्य कश्यपस्य प्रजापतेः । साहाय्यमृषयो देवा गन्धर्व्वाश्च ददुः किल । १४४०
तत्रेध्मानयने शक्रो नियुक्तः कश्यपेन ह । मुनयो वालिखिल्याश्च ये चान्ये देवतागणाः ।
शक्रस्तु वीर्य्यसदृशमिध्मभारं गिरिप्रभं । समुद्यम्यानयामास नातिकृच्छ्रादिव प्रभुः ।
अथापश्यदृषीन् ह्रस्वानङ्गुष्ठोदरवर्ष्मणः । पलाशवर्त्तिकामेकां वहतः संहतान् पथि ।
प्रलीनान्स्वेष्विवाङ्गेषु निराहारांस्तपोधनान् । क्लिश्यमानान्मन्दबलान् गोष्पदे संप्लुतोदके ।
तान्सर्व्वान् विस्मयाविष्टो वीर्य्योन्मत्तः पुरन्दरः । अवहस्याभ्यगाच्छीघ्रं लङ्घयित्वाऽवमन्य च । १४४५
तेऽथ रोषसमाविष्टाः सुभृशं जातमन्यवः । आरेभिरे महत्कर्म्म तदा शक्रभयङ्करं ।
जुहुवुस्ते सुतपसो विधिवज्जातवेदसं । मन्त्रैरुच्चावचैर्विप्रा येन कामेन तच्छृणु ।
कामवीर्य्यः कामगमो देवराजभयप्रदः । इन्द्रोऽन्यः सर्व्वदेवानां भवेदिति यतव्रताः ।
इन्द्राच्छतगुणः शौर्य्ये वीर्य्ये चैव मनोजवः । तपसो नः फलेनाद्य दारुणः सम्भवत्विति ।
तद्बुद्ध्वा भृशसन्तप्तो देवराजः शतक्रतुः । जगाम शरणं तत्र कश्यपं संशितव्रतं । १४५०
तच्छ्रुत्वा देवराजस्य कश्यपोऽथ प्रजापतिः । वालिखिल्यानुपागम्य कर्म्मसिद्धिमपृच्छत ।
एवमस्त्विति तञ्चापि प्रत्यूचुः सत्यवादिनः । तान् कश्यप उवाचेदं सान्त्वपूर्व्वं प्रजापतिः ।
अयमिन्द्रस्त्रिभुवने नियोगाद्ब्रह्मणः कृतः । इन्द्रार्थे च भवन्तोऽपि यत्नवन्तस्तपोधनाः ।
न मिथ्या ब्रह्मणो वाक्यं कर्त्तुमर्हथ सत्तमाः । भवतां हि न मिथ्याऽयं सङ्कल्पो वै चिकीर्षितः ।
भवत्वेष पतत्रीणामिन्द्रोऽतिबलसत्त्ववान् । प्रसादः क्रियतामस्य देवराजस्य याचतः । १४५५
एवमुक्ताः कश्यपेन वालिखिल्यास्तपोधनाः । प्रत्यूचुरभिसम्पूज्य मुनिश्रेष्ठं प्रजापतिं ।
वालिखिल्या ऊचुः । इन्द्रार्थोऽयं समारम्भः सर्व्वेषां नः प्रजापते । अपत्यार्थं समारम्भो भवतश्चायमीप्सितः ।
तदिदं सफलं कर्म्म त्वयैव प्रतिगृह्यतां । तथा चैवं विधत्स्वात्र यथा श्रेयोऽनुपश्यसि ॥ सौतिरुवाच ॥
एतस्मिन्नेव काले तु देवी दाक्षायणी शुभा । विनता नाम कल्याणी पुत्रकामा यशस्विनी ।
तपस्तप्त्वा व्रतपरा स्नाता पुंसवने शुचिः । उपचक्राम भर्त्तारं तामुवाचाथ कश्यपः । १४६०
आरम्भः सफलो देवि भविता यस्त्वयेप्सितः । जनयिष्यसि पुत्रौ द्वौ वीरौ त्रिभुवनेश्वरौ ।
तपसा वालिखिल्यानां मम सङ्कल्पजौ तथा । भविष्यतो महाभागौ पुत्रौ त्रैलोक्यपूजितौ ।
उवाच चैनां भगवान् कश्यपः पुनरेव ह । धार्य्यतामप्रमादेन गर्भोऽयं सुमहोदयः ।
एतौ सर्व्वपतत्रीणामिन्द्रत्वं कारयिष्यतः । लोकसम्भाविता वीरौ कामरूपौ विहङ्गमौ ।
शतक्रतुमथोवाच प्रीयमाणः प्रजापतिः । त्वत्सहायौ महावीर्य्यौ भ्रातरौ ते भविष्यतः । १४६५

॥ गरुड उवाच ॥ सख्यं मेऽस्तु त्वया देव यथेच्छसि पुरन्दर। बलन्तु मम जानीहि महच्चासह्यमेव च। १४१०
कामं नैतत् प्रशंसन्ति सन्तः स्वबलसंस्तवं। गुणसङ्कीर्त्तनं चापि स्वयमेव शतक्रतो।
सखेति कृत्वा तु सखे पृष्टो वक्ष्याम्यहं त्वया। न ह्यात्मस्तवसंयुक्तं वक्तव्यमनिमित्ततः।
सपर्व्वतवनामुर्व्वीं ससागरजलामिमां। वहे पक्षेण वै शक्र त्वामप्यत्रावलम्बिनं।
सर्व्वान् सम्पीडितान् वापि लोकान् सस्थाणुजङ्गमान्। वहेयमपरिश्रान्तो विद्धीदं मे महद्बलं।
॥ सौतिरुवाच ॥ इत्युक्तवचनं वीरं किरीटी श्रीमतां वरः। आह शौनक देवेन्द्रः सर्व्वलोकहितः प्रभुः। १४१५
एवमेव यथात्थ त्वं सर्व्वं सम्भाव्यते त्वयि। संगृह्यतामिदानीं मे सख्यमत्यन्तमुत्तमं।
न कार्य्यं यदि सोमेन मम सोमः प्रदीयतां। अस्मांस्ते हि प्रबाधेयुर्येभ्यो दद्याद्भवानिमं।
॥ गरुड उवाच ॥ किञ्चित्कारणमुद्दिश्य सोमोऽयं नीयते मया। न दास्यामि समादातुं सोमं कस्मैचिदप्यहं।
यत्रेमन्तु सहस्राक्ष निक्षिपेयमहं स्वयं। त्वमादाय ततस्तूर्णं हरेथास्त्रिदिवेश्वर।
॥ शक्र उवाच ॥ वाक्येनानेन तुष्टोऽहं यत्त्वयोक्तमिहाण्डज। यमिच्छसि वरं मत्तस्तं गृहाण खगोत्तम। १४२०
॥ सौतिरुवाच ॥ इत्युक्तः प्रत्युवाचेदं कद्रूपुत्राननुस्मरन्। स्मृत्वा चैवोपधिकृतं मातुर्दास्यनिमित्ततः।
ईशोऽहमपि सर्व्वस्य करिष्यामि तु तेऽर्थितां। भवेयुर्भुजगाः शक्र मम भक्ष्या महाबलाः।
तथेत्युक्त्वान्वगच्छत्तं ततो दानवसूदनः। देवदेवं महात्मानं योगिनामीश्वरं हरिं।
स चान्वमोदत्तं चार्थं यथोक्तं गरुडेन वै। इदं भूयो वचः प्राह भगवांस्त्रिदशेश्वरः।
हरिष्यामि विनिक्षिप्तं सोममित्यनुभाष्य तं। आजगाम ततस्तूर्णं सुपर्णो मातुरन्तिके। १४२५
अथ सर्पानुवाचेदं सर्व्वान् परमहृष्टवत्। इदमानीतममृतं निक्षेप्स्यामि कुशेषु वः।
स्नाता मङ्गलसंयुक्तास्ततः प्राश्नीत पन्नगाः। भवद्भिरिदमासीनैर्यदुक्तं तद्वचस्तदा।
अदासी चैव मातेयमद्यप्रभृति चास्तु मे। यथोक्तं भवतामेतद्वचो मे प्रतिपादितं।
ततः स्नातुं गताः सर्पाः प्रत्युक्त्वा तं तथेत्युत। शक्रोऽप्यमृतमाक्षिप्य जगाम त्रिदिवं पुनः।
अथागतास्तमुद्देशं सर्पाः सोमार्थिनस्तदा। स्नाताश्च कृतजप्याश्च प्रहृष्टाः कृतमङ्गलाः। १४३०
यत्रैतदमृतं चापि स्थापितं कुशसंस्तरे। तद्विज्ञाय हृतं सर्पाः प्रतिमायाकृतञ्च तत्।
सोमस्थानमिदं चेति दर्भांस्ते लिलिहुस्तदा। ततो द्विधा कृता जिह्वा सर्पाणां तेन कर्म्मणा।
अभवंश्चामृतस्पर्शाद्दर्भास्तेऽथ पवित्रिणः। एवं तदमृतं तेन हृतमाहृतमेव च। द्विजिह्वाश्च कृताः सर्पा गरुडेन महात्मना।
ततः सुपर्णः परमप्रहर्षवान् विहृत्य मात्रा सह तत्र कानने। भुजङ्गभक्षः परमार्च्चितः खगैरहीनकीर्त्तिर्विनतामनन्दयत्।
इमां कथां यः शृणुयान्नरः सदा पठेत वा द्विजगणमुख्यसंसदि। असंशयं त्रिदिवमियात्स पुण्यभाङ्महात्मनः पतगपतेः प्रकीर्त्तनात्। १४३५

इत्यादिपर्व्वणि आस्तीके चतुस्त्रिंशोऽध्यायः॥ ३४ ॥ सौपर्णं समाप्तं॥

॥ शौनक उवाच ॥ भुजङ्गमानां शापस्य मात्रा चैव सुतेन च। विनतायास्त्वया प्रोक्तं कारणं सूतनन्दन।
वरप्रदानं भर्त्रा च कद्रूविनतयोस्तथा। नामनी चैव ते प्रोक्ते पक्षिणोर्वैनतेययोः।

पन्नगानान्तु नामानि न कीर्त्तयसि सूतज । प्राधान्येनापि नामानि श्रोतुमिच्छामहे वयं ।
॥ सौतिरुवाच ॥ बहुत्वान्नामधेयानि पन्नगानां तपोधन । न कीर्त्तयिष्ये सर्व्वेषां प्राधान्येन तु मे शृणु ।
शेषः प्रथमतो जातो वासुकिस्तदनन्तरं । ऐरावतस्तक्षकश्च कर्कोटकधनञ्जयौ । १५५०
कालियो मणिनागश्च नागश्चापूरणस्तथा । नागस्तथा पिञ्जरक एलापत्रोऽथ वामनः ।
नीलानीलौ तथा नागौ कल्माषशबलौ तथा । आर्य्यकश्चोग्रकश्चैव नागः कलशपोतकः ।
सुरामुखो दधिमुखस्तथा विमलपिण्डकः । आप्तः करोटकश्चैव शङ्खो वालिशिखस्तथा ।
निष्ठानको हेमगुहो नहुषः पिङ्गलस्तथा । वाह्यकर्णो हस्तिपदस्तथा मुद्गरपिण्डकः ।
कम्बलाश्वतरौ चापि नागः कालीयकस्तथा । वृत्तसम्वर्त्तकौ नागौ द्वौ च पद्माविति श्रुतौ । १५५५
नागः शङ्खमुखश्चैव तथा कुष्माण्डकोऽपरः । क्षेमकश्च तथा नागो नागः पिण्डारकस्तथा ।
करवीरः पुष्पदंष्ट्रो विल्वको विल्वपाण्डरः । मूषकादः शङ्खशिराः पूर्णभद्रो हरिद्रकः ।
अपराजितो ज्योतिकश्च पन्नगः श्रीवहस्तथा । कौरव्यो धृतराष्ट्रश्च शङ्खपिण्डश्च वीर्य्यवान् ।
विरजाश्च सुवाहुश्च शालिपिण्डश्च वीर्य्यवान् । हस्तिपिण्डः पिठरकः सुमुखः कौणपाशनः ।
कुठरः कुञ्जरश्चैव तथा नागः प्रभाकरः । कुमुदः कुमुदाक्षश्च तित्तिरिर्हलिकस्तथा । १५६०
कर्द्दमश्च महानागो नागश्च बहुमूलकः । कर्कराकर्करौ नागौ कुण्डोदरमहोदरौ ।
एते प्राधान्यतो नागाः कीर्त्तिता द्विजसत्तम । बहुत्वान्नामधेयानामितरे नानुकीर्त्तिताः ।
एतेषां प्रसवो यश्च प्रसवस्य च सन्ततिः । असंख्येति मत्वा तान्न ब्रवीमि तपोधन ।
बहूनीह सहस्राणि प्रयुतान्यर्व्वुदानि च । अशक्यान्येव संख्यातुं पन्नगानां तपोधन ।
इत्यादिपर्व्वणि आस्तीके पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥
॥ शौनक उवाच ॥ आख्याता भुजगास्तात वीर्य्यवन्तो दुरासदाः । शापं तं तेऽभिविज्ञाय कृतवन्तः किमुत्तरं । १५६५
॥ सूत उवाच ॥ तेषान्तु भगवाञ्छेषः कद्रूं त्यक्त्वा महायशाः । उग्रं तपः समातस्थे वायुभक्षो यतव्रतः ।
गन्धमादनमासाद्य वदर्य्याञ्च तपोरतः । गोकर्णे पुष्करारण्ये तथा हिमवतस्तटे ।
तेषु तेषु च पुण्येषु तीर्थेष्वायतनेषु च । एकान्तशीलो नियतः सततं विजितेन्द्रियः ।
तप्यमानं तपोघोरं तं ददर्श पितामहः । संशुष्कमांसत्वक्स्नायुं जटाचीरधरं मुनिं ।
तमब्रवीत्सत्यधृतिं तप्यमानं पितामहः । किमिदं कुरुषे शेष प्रजानां स्वस्ति वै कुरु । १५७०
त्वं हि तीव्रेण तपसा प्रजास्तापयसेऽनघ । ब्रूहि कामञ्च मे शेष यस्ते हृदि व्यवस्थितः ॥ शेष उवाच ॥ सोदर्य्या मम सर्व्वे हि भ्रातरो मन्दचेतसः । सह तैर्नोत्सहे वस्तुं तद्भवाननुमन्यतां ।
अभ्यसूयन्ति सततं परस्परममित्रवत् । ततोऽहं तप आस्थितं नैतान्पश्येयमित्युत ।
न मर्षयन्ति ससुतां सततं विनताञ्च ते । अस्माकं चापरो भ्राता वैनतेयोऽन्तरीक्षगः ।
तञ्च द्विषन्ति सततं सचापिबलवत्तरः । वरप्रदानात्स पितुः कश्यपस्य महात्मनः ।

सोऽहं तपःसमास्थाय मोक्ष्यामीदं कलेवरं । कथं मे प्रेत्यभावेऽपि न तैः स्यात्सह सङ्गमः । १५७५

तमेवं वादिनं शेषं पितामह उवाच ह । जानामि शेष सर्व्वेषां भ्रातॄणां ते विचेष्टितं ।

मातुश्चाप्यपराधाद्वै भ्रातॄणां ते महद्भयं । कृतोऽत्र परिहारश्च पूर्व्वमेव भुजङ्गम ।

भ्रातॄणां तव सर्व्वेषां न शोकं कर्त्तुमर्हसि । वृणीष्व च वरं मत्तः शेष यत्तेऽभिकाङ्क्षितं ।

दास्यामि हि वरं तेऽद्य प्रीतिर्म्मे परमा त्वयि । दिष्ट्या बुद्धिश्च ते धर्म्मे निविष्टा पन्नगोत्तम ।

भूयो भूयश्च ते बुद्धिर्द्धर्म्मे भवतु सुस्थिरा । शेष उवाच । एष एव वरो देव काङ्क्षितो मे पितामह । धर्म्मे मे रमतां बुद्धिः शमे तपसि चेश्वर । १५८०

॥ ब्रह्मोवाच ॥ प्रीतोऽस्म्यनेन ते शेष दमेन च शमेन च । त्वया त्विदं वचः कार्य्यं मन्नियोगात्प्रजाहितं ।

इमां महीं शैलवनोपपन्नां ससागरग्रामविहारपत्तनां । त्वं शेष सम्यक् चलितां यथावत् संगृह्य तिष्ठस्व यथाऽचला स्यात् ।

॥ शेष उवाच ॥ यथाह देवो वरदः प्रजापतिर्महीपतिर्भूतपतिर्जगत्पतिः । तथा महीं धारयिताऽस्मि निश्चलां प्रयच्छ तां मे शिरसि प्रजापते ।

॥ ब्रह्मोवाच ॥ अधो महीं गच्छ भुजङ्गमोत्तम स्वयं तवैषा विवरं प्रदास्यति । इमां धरां धारयता त्वया हि मे महत्प्रियं शेष कृतं भविष्यति ।

॥ सौतिरुवाच ॥ तथेति कृत्वा विवरं प्रविश्य स प्रभुर्भुवो भुजगवराग्रजः स्थितः । बिभर्त्ति देवीं शिरसा महीमिमां समुद्रनेमिं परिगृह्य सर्व्वतः । १५८५

॥ ब्रह्मोवाच ॥ शेषोऽसि नागोत्तम धर्म्मदेवो महीमिमां धारयसे यदेकः । अनन्तभोगैः परिगृह्य सर्व्वां यथाऽहमेवं बलभिद्यथा वा ।

॥ सौतिरुवाच ॥ अधोभूमौ वसत्येवं नागोऽनन्तः प्रतापवान् । धारयन्वसुधामेकः शासनाद्ब्रह्मणो विभुः ।

सुपर्णञ्च सहायं वै भगवानमरोत्तमः । प्रादादनन्ताय तदा वैनतेयं पितामहः ।

इत्यादिपर्वणि आस्तीके षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

॥ सौतिरुवाच ॥ मातुः सकाशात्तं शापं श्रुत्वा वै पन्नगोत्तमः । वासुकिश्चिन्तयामास शापोऽयं न भवेत्कथं ।

ततः स मन्त्रयामास भ्रातृभिः सह सर्व्वशः । ऐरावतप्रभृतिभिः सर्व्वैर्धर्म्मपरायणैः । १५९०

॥ वासुकिरुवाच ॥ अयं शापो यथोद्दिष्टो विदितं वस्तथाऽनघाः । तस्य शापस्य मोक्षार्थं मन्त्रयित्वा यतामहे ।

सर्व्वेषामेव शापानां प्रतिघातो हि विद्यते । नतु मात्राऽभिशप्तानां मोक्षः क्वच न विद्यते ।

अव्ययस्याप्रमेयस्य सत्यस्य च तथाऽग्रतः । शप्ता इत्येव मे श्रुत्वा जायते हृदि वेपथुः ।

नूनं सर्व्वविनाशोऽयमस्माकं समुपागतः । न ह्येतां सोऽव्ययो देवः शपन्तीं प्रत्यषेधयत् ।

तस्मात्संमन्त्रयामोऽद्य भुजङ्गानामनामयं । यथा भवेद्धि सर्व्वेषां मा नः कालोऽत्यगादयं । सर्व्व एव हि नस्तावद्बुद्धिमन्तो विचक्षणाः । अपि मन्त्रयमाणा हि हेतुं पश्याम मोक्षणे । १५९५

यथा नष्टं पुरा देवा गूढमग्निं गुहागतं । यथा स यज्ञो न भवेद्यथा वाऽपि पराभवः । जनमेजयस्य सर्पाणां विनाशकरणाय वै ।

॥ सौतिरुवाच ॥ तथेत्युक्त्वा ततः सर्व्वे काद्रवेयाः समागताः । समयं चक्रिरे तत्र मन्त्रबुद्धिविशारदाः ।

एके तत्राब्रुवन्नागा वयं भूत्वा द्विजर्षभाः । जनमेजयं तु भिक्षामो यज्ञस्ते न भवेदिति ।

अपरे त्वब्रुवन्नागास्तत्र पण्डितमानिनः। मन्त्रिणोऽस्य वयं सर्व्वे भविष्यामः सुसम्मताः।
स नः प्रक्ष्यति सर्व्वेषु कार्य्येष्वर्थविनिश्चयं। तत्र बुद्धिं प्रदास्यामो यथा यज्ञो निवर्त्स्यति। १५००
स नो बहुमतान् राजा बुद्ध्वा बुद्धिमतां वरः। यज्ञार्थं प्रक्ष्यति व्यक्तं नेति वक्ष्यामहे वयं।
दर्शयन्तो बहून्दोषान्प्रेत्य चेह च दारुणान्। हेतुभिः कारणैश्चैव यथा यज्ञो भवेन्न सः।
अथवा य उपाध्यायः क्रतौ तस्य भविष्यति। सर्पसत्रविधानज्ञो राजकार्य्यहिते रतः।
तं गत्वा दशतां कश्चिद्भुजङ्गः स मरिष्यति। तस्मिन्मृते यज्ञकारे क्रतुः स न भविष्यति।
ये चान्ये सर्पसत्रज्ञा भविष्यन्त्यस्य ऋत्विजः। तांश्च सर्व्वान् दशिष्यामः कृतमेवं भविष्यति। १५०५
अपरे त्वब्रुवन्नागा धर्म्मात्मानो दयालवः। अबुद्धिरेषा भवतां ब्रह्महत्या न शोभनं।
सम्यक् सद्धर्म्ममूला वै व्यसने शान्तिरुत्तमा। अधर्म्मोत्तरता नाम कृत्स्नं व्यापादयेज्जगत्।
अपरे त्वब्रुवन्नागाः समिद्धं जातवेदसं। वर्षैर्निर्व्वापयिष्यामो मेघा भूत्वा सविद्युतः।
स्रुग्भाण्डं निशि गत्वा च अपरे भुजगोत्तमाः। प्रमत्तानां हरन्त्वाशु विघ्नमेवं भविष्यति।
यज्ञे वा भुजगास्तस्मिन् शतशोऽथ सहस्रशः। जनान्दशन्तु वै सर्व्वानेवं त्रासो भविष्यति। १५१०
अथवा संस्कृतं भोज्यं दूषयन्तु भुजङ्गमाः। स्वेन मूत्रपुरीषेण सर्व्वभोज्यविनाशिना।
अपरे त्वब्रुवंस्तत्र ऋत्विजोऽस्य भवामहे। यज्ञविघ्नं करिष्यामो दीयतां दक्षिणा इति।
वश्यतां च गतोऽसौ नः करिष्यति यथेप्सितं। अपरे त्वब्रुवंस्तत्र जले प्रक्रीडितं नृपं।
गृहमानीय बध्नीमः क्रतुरेवं भवेन्न सः। अपरे त्वब्रुवंस्तत्र नागाः पण्डितमानिनः।
दशामस्तं प्रगृह्याशु कृतमेवं भविष्यति। छिन्नं मूलमनर्थानां मृते तस्मिन्भविष्यति। १५१५
एषा नो नैष्ठिकी बुद्धिः सर्व्वेषामीक्षणश्रवः। अथ यन्मन्यसे राजन् द्रुतं तत्संविधीयतां।
इत्युक्त्वा समुदैक्षन्त वासुकिं पन्नगोत्तमं। वासुकिश्चापि सञ्चिन्त्य तानुवाच भुजङ्गमान्।
नैषा वो नैष्ठिकी बुद्धिर्म्मता कर्त्तुं भुजङ्गमाः। सर्व्वेषामेव मे बुद्धिः पन्नगानां न रोचते।
किं तत्र संविधातव्यं भवतां स्याद्धितं तु यत्। श्रेयः प्रसादनं मन्ये कश्यपस्य महात्मनः।
ज्ञातिवर्गस्य सौहार्द्दादात्मनश्च भुजङ्गमाः। न च जानाति मे बुद्धिः किञ्चित्कर्त्तुं वचो हि वः। १५२०
मया हीदं विधातव्यं भवतां यद्धितं भवेत्। अनेनाहं भृशं तप्ये गुणदोषौ मदाश्रयौ।
इत्यादिपर्व्वण्यास्तीके सप्तत्रिंशोऽध्यायः॥ ३७॥

॥ सौतिरुवाच ॥ सर्पाणां तु वचः श्रुत्वा सर्व्वेषामिति चेति च। वासुकेश्च वचः श्रुत्वा एलापत्रोऽब्रवीदिदं।
न स यज्ञो न भविता न स राजा तथाविधः। जनमेजयः पाण्डवेयो यतोऽस्माकं महद्भयं।
दैवेनोपहतो राजन् यो भवेदिह पूरुषः। स दैवमेवाश्रयते नान्यत्तत्र परायणं।
तदिदं दैवमस्माकं भयं पन्नगसत्तमाः। दैवमेवाश्रयामोऽत्र शृणुध्वं च वचो मम। १५२५
अहं शापे समुत्सृष्टे समश्रौषं वचस्तदा। मातुरुत्सङ्गमारूढो भयात्पन्नगसत्तमाः।
देवानां पन्नगश्रेष्ठास्तीक्ष्णास्तीक्ष्णा इति प्रभो। पितामहमुपागम्य दुःखार्त्तानां महाद्युते।

॥ देवा ऊचुः ॥ का हि लब्ध्वा प्रियान्पुत्रान् शपेदेवं पितामह। ऋते कद्रूं तीव्ररूपां देवदेव तवाग्रतः।
तथेति च वचस्तस्यास्त्वयाप्युक्तं पितामह। एतदिच्छाम विज्ञातुं कारणं यन्न वारिता।
॥ ब्रह्मोवाच ॥ बहवः पन्नगास्तीक्ष्णा घोररूपा विषोल्बणाः। प्रजानां हितकामोऽहं न च वारितवांस्तदा। १५३०
ये दन्दशूकाः क्षुद्राश्च पापाचारविषोल्बणाः। तेषां विनाशो भविता न तु ये धर्म्मचारिणः।
यन्निमित्तञ्च भविता मोक्षस्तेषां महाभयात्। पन्नगानां निबोधध्वं तस्मिन्काले समागते।
यायावरकुले धीमान्भविष्यति महानृषिः। जरत्कारुरिति ख्यातस्तपस्वी नियतेन्द्रियः।
तस्य पुत्रो जरत्कारोर्भविष्यति तपोधनः। आस्तीको नाम यज्ञं स प्रतिषेत्स्यति तं तदा।
तत्र मोक्ष्यन्ति भुजगा ये भविष्यन्ति धार्म्मिकाः ॥ देवा ऊचुः ॥ स मुनिप्रवरो ब्रह्मन् जरत्कारुर्महातपाः। कस्यां पुत्रं महात्मानं जनयिष्यति वीर्य्यवान्। १५३५
॥ ब्रह्मोवाच ॥ सनामायां सनामा स कन्यायां द्विजसत्तमः। अपत्यं वीर्य्यसम्पन्नं वीर्य्यवान्जनयिष्यति।
वासुकेः सर्प्पराजस्य जरत्कारुः स्वसा किल। स तस्यां भविता पुत्रः शापान्नागांश्च मोक्ष्यति।
॥ एलापत्र उवाच ॥ एवमस्त्विति तं देवाः पितामहमथाब्रुवन्। उक्त्वैवं वचनं देवान् विरिञ्चिस्त्रिदिवं ययौ।
सोऽहमेवं प्रपश्यामि वासुके भगिनी तव। जरत्कारुरिति ख्याता तां तस्मै प्रतिपादय।
भैक्षवद्भिक्षमाणाय नागानां भयशान्तये। ऋषये सुव्रतायैनामेष मोक्षः श्रुतो मया। १५४०
इत्यादिपर्व्वण्यास्तीके अष्टात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

॥ सौतिरुवाच ॥ एलापत्रवचः श्रुत्वा ते नागा द्विजसत्तम। सर्व्वे प्रहृष्टमनसः साधु साध्वित्यथाब्रुवन्।
ततः प्रभृति तां कन्यां वासुकिः पर्य्यरक्षत। जरत्कारुं स्वसारं वै परं हर्षमवाप च।
ततो नातिमहान्कालः समतीत इवाभवत्। अथ देवासुराः सर्व्वे ममन्थुर्व्वरुणालयं।
तत्र नेत्रमभून्नागो वासुकिर्ब्बलिनां वरः। समाप्यैव च तत्कर्म्म पितामहमुपागमन्।
देवा वासुकिना सार्द्धं पितामहमथाब्रुवन्। भगवञ्छापभीतोऽयं वासुकिस्तप्यते भृशं। १५४५
अस्यैतन्मानसं शल्यं समुद्धर्त्तुं त्वमर्हसि। जनन्याः शापजं देव ज्ञातीनां हितमिच्छतः।
हितो ह्ययं सदास्माकं प्रियकारी च नागराट्। प्रसादं कुरु देवेश शमयास्य मनोज्वरं।
॥ ब्रह्मोवाच ॥ मयैव तद्वितीर्णं वै वचनं मनसाऽमराः। एलापत्रेण नागेन यदस्याभिहितं पुरा।
तत्करोत्वेष नागेन्द्रः प्राप्तकालं वचः स्वयं। विनशिष्यन्ति ये पापा न तु ये धर्म्मचारिणः।
उत्पन्नः स जरत्कारुस्तपस्युग्रे रतो द्विजः। तस्यैष भगिनीं काले जरत्कारुं प्रयच्छतु। १५५०
एलापत्रेण यत्प्रोक्तं वचनं भुजगेन ह। पन्नगानां हितं देवास्तत्तथा न तदन्यथा।
॥ सौतिरुवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा तु नागेन्द्रः पितामहवचस्तदा। सन्दिश्य पन्नगान्सर्व्वान्वासुकिः शापमोहितः।
स्वसारमुद्यम्य तदा जरत्कारुमृषिं प्रति। सर्पान्बहून्जरत्कारौ नित्ययुक्तान्समादधत्।
जरत्कारुर्यदा भार्य्यामिच्छेद्वरयितुं प्रभुः। शीघ्रमेत्य तदाख्येयं तन्नः श्रेयो भविष्यति।
इत्यादिपर्व्वण्यास्तीके एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

॥ शौनकउवाच ॥ जरत्कारुरिति ख्यातो यस्त्वया सूतनन्दन। इच्छामि तदहं श्रोतुं ऋषेस्तस्य महात्मनः। २१५५
किं कारणं जरत्कारोर्नामैतत्प्रथितं भुवि। जरत्कारुनिरुक्तिं त्वं यथावद्वक्तुमर्हसि।
॥ सौतिरुवाच ॥ जरेति क्षयमाहुर्वै दारुणं कारुसंज्ञितं। शरीरं कारु तस्यासीत्तत्स धीमाञ्छनैः शनैः।
क्षपयामास तीव्रेण तपसेत्यत उच्यते। जरत्कारुरिति ब्रह्मन् वासुकेर्भगिनी तथा।
एवमुक्तस्तु धर्म्मात्मा शौनकः प्राहसत्तदा। उग्रश्रवसमामन्त्र्य उपपन्नमिति ब्रुवन्।
॥ शौनकउवाच ॥ उक्तं नाम यथापूर्व्वं सर्व्वं तच्छ्रुतवानहं। यथा तु जातो ह्यास्तीक एतदिच्छामि वेदितुं। तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य सूतः प्रोवाच शास्त्रतः। २१६०
॥ सौतिरुवाच ॥ सन्दिश्य पन्नगान्सर्व्वान्वासुकिः सुसमाहितः। स्वसारमुद्यम्य तदा जरत्कारुमृषिं प्रति।
अथ कालस्य महतः स मुनिः संशितव्रतः। तपस्यभिरतो धीमान्स दारान्नाभ्यकाङ्क्षत।
स तूर्द्ध्वरेतास्तपसि प्रसक्तः स्वाध्यायवान्वीतभयः कृतात्मा। चचार सर्व्वां पृथिवीं महात्मा न चापि दारान्मनसा प्यकाङ्क्षत।
ततोऽपरस्मिन्संप्राप्ते काले कस्मिंश्चिदेव तु। परीक्षिन्नाम राजासीद्ब्रह्मन्कौरववंशजः।
यथा पाण्डुर्महाबाहुर्धनुर्द्धरवरो युधि। बभूव मृगयाशीलः पुराऽस्य प्रपितामहः। २१६५
मृगान् विध्यन्वराहांश्च तरक्षून्महिषांस्तथा। अन्यांश्च विविधान्वन्यांश्चचार पृथिवीपतिः।
स कदाचिन्मृगं विद्ध्वा बाणेनानतपर्व्वणा। पृष्ठतो धनुरादाय ससार गहने वने।
यथैव भगवान्रुद्रो विद्ध्वा यज्ञमृगं दिवि। अन्वगच्छद्धनुष्पाणिः पर्य्यन्वेष्टुमितस्ततः।
नहि तेन मृगो विद्धो जीवन्गच्छति वै वने। पूर्व्वरूपन्तु तन्नूनं सोऽगात्स्वर्गगतिं प्रति।
परीक्षितो नरेन्द्रस्य विद्धो यन्नष्टवान्मृगः। दूरं चापहृतस्तेन मृगेण स महीपतिः। २१७०
परिश्रान्तः पिपासार्त्त आससाद मुनिं वने। गवां प्रचारेष्वासीनं वत्सानां मुखनिःसृतं।
भूयिष्ठमुपयुञ्जानं फेनमापिबतां पयः। तमभिद्रुत्य वेगेन स राजा संशितव्रतं।
अपृच्छद्धनुरुद्यम्य तं मुनिं क्षुच्छ्रमान्वितः। भो भो ब्रह्मन्नहं राजा परीक्षिदभिमन्युजः।
मया विद्धो मृगो नष्टः कच्चित्त्वं दृष्टवानसि। स मुनिस्तं तु नोवाच किञ्चिन्मौनव्रते स्थितः।
तस्य स्कन्धे मृतं सर्पं क्रुद्धो राजा समासजत्। समुत्क्षिप्य धनुष्कोट्या स चैनं समुपैक्षत। २१७५
न स किञ्चिदुवाचैनं शुभं वा यदि वाऽशुभं। स राजा क्रोधमुत्सृज्य व्यथितस्तं तथागतं। दृष्ट्वा जगाम नगरं ऋषिस्त्वासीत्तथैव सः।
नहि तं राजशार्दूलं क्षमाशीलो महामुनिः। स्वधर्म्मनिरतं भूपं समाक्षिप्तोऽप्यधर्षयत्।
नहि तं राजशार्दूलस्तथा धर्म्मपरायणं। जानाति भरतश्रेष्ठस्तत एनमधर्षयत्।
तरुणस्तस्य पुत्रोऽभूत्तिग्मतेजा महातपाः। शृङ्गी नाम महाक्रोधो दुःप्रसादो महाव्रतः।
स देवं परमासीनं सर्व्वभूतहिते रतं। ब्रह्माणमुपतस्थे वै काले काले सुसंयतः। २१८०
स तेन समनुज्ञातो ब्रह्मणा गृहमेयिवान्। सख्योक्तः क्रीडमानेन स तत्र हसता किल।

स रक्षात्कोपनोऽतीव विषकल्पो मुनेः सुतः । उद्दिश्य पितरं तस्य यच्छ्रुत्वा रोषमाहरत् । ऋषिपुत्रेण नर्म्मार्थे कृशेन द्विजसत्तम ।

॥ कृश उवाच । तेजस्विनस्तव पिता तथैव च तपस्विनः । शवं स्कन्धेन वहति मा शृङ्गिन्गर्वितो भव ।
व्याहरत्स्वृषिपुत्रेषु मास्म किञ्चिद्वचो वद । अस्मद्विधेषु सिद्धेषु ब्रह्मवित्सु तपस्विषु ।
क्व ते पुरुषमानि त्वं क्व ते वाचस्तथाविधाः । दर्पजाः पितरं द्रष्टा यस्त्वं शवधरं तथा । १९८५
पित्रा च तव तत्कर्म्म नानुरूपमिवात्मनः । कृतं मुनिजनश्रेष्ठ येनाहं भृशदुःखितः ।
इत्यादिपर्व्वणि आस्तीके चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

॥ सौतिरुवाच ॥ एवमुक्तः स तेजस्वी शृङ्गी कोपसमन्वितः । मृतधारं गुरुं श्रुत्वा पर्य्यतप्यत मन्युना । १९९०
स तं कृशमभिप्रेक्ष्य सूनृतां वाचमुत्सृजन् । अपृच्छत्तं कथं तातः स मेऽद्य मृतधारकः ।
॥ कृश उवाच ॥ राज्ञा परीक्षिता तात मृगयां परिधावता । अवसक्तः पितुस्तेऽद्य मृतः स्कन्धे भुजङ्गमः ।
॥ शृङ्ग्युवाच ॥ किं मे पित्रा कृतं तस्य राज्ञोऽनिष्टं दुरात्मनः । ब्रूहि तत्कृश तत्त्वेन पश्य मे तपसो बलं । १९९५
॥ कृश उवाच ॥ स राजा मृगयां यातः परीक्षिदभिमन्युजः । ससार मृगमेकाकी विद्ध्वा बाणेन शीघ्रगं ।
न चापश्यन्मृगं राजा चरंस्तस्मिन्महावने । पितरं ते स दृष्ट्वैव पप्रच्छानभिभाषिणं ।
तं स्थाणुभूतं तिष्ठन्तं क्षुत्पिपासाश्रमातुरः । पुनः पुनर्मृगं नष्टं पप्रच्छ पितरं तव ।
स च मौनव्रतोपेतो नैव तं प्रत्यभाषत । तस्य राजा धनुष्कोट्यासर्पं स्कन्धे समासृजत् ।
शृङ्गिंस्तव पिता सोऽपि तथैवास्ते यतव्रतः । सोऽपि राजा स्वनगरं प्रस्थितो गजसाह्वयं । १०००
॥ सौतिरुवाच ॥ श्रुत्वैवमृषिपुत्रस्तु शवं स्कन्धे प्रतिष्ठितं । कोपसंरक्तनयनः प्रज्वलन्निव मन्युना ।
आविष्टः स हि कोपेन शशाप नृपतिं तदा । वार्य्युपस्पृश्य तेजस्वी क्रोधवेगबलात्कृतः ।
॥ शृङ्गीउवाच ॥ योऽसौ वृद्धस्य तातस्य तथा कृच्छ्रगतस्य ह । स्कन्धे मृतं समास्राक्षीत्पन्नगं राजकिल्बिषी ।
तं पापमतिसंक्रुद्धस्तक्षकः पन्नगेश्वरः । आशीविषस्तिग्मतेजा मद्वाक्यबलचोदितः ।
सप्तरात्रादितो नेता यमस्य सदनं प्रति । द्विजानामवमन्तारं कुरूणामयशस्करं । १००५
॥ सौतिरुवाच ॥ इति शप्त्वाऽति संक्रुद्धः शृङ्गी पितरमभ्यगात् । आसीनं गोव्रजे तस्मिन्वहन्तं शवपन्नगं ।
स तमालक्ष्य पितरं शृङ्गी स्कन्धगतेन वै । शवेन भुजगेनासीद्भूयः क्रोधसमाकुलः ।
दुःखाच्चाश्रूणि मुमुचे पितरं चेदमब्रवीत् । श्रुत्वेमां धर्षणां तात तव तेन दुरात्मना ।
राज्ञा परीक्षिता कोपादशपं तमहं नृपं । यथाऽर्हति स एवोग्रं शापं कुरुकुलाधमः । सप्तमेऽहनि तं पापं तक्षकः पन्नगोत्तमः ।
वैवस्वतस्य सदनं नेता परमदारुणं । तमब्रवीत्पिता ब्रह्मंस्तथाकोपसमन्वितं । १०१०
॥ शमीक उवाच ॥ न मे प्रियं कृतं तात नैष धर्म्मस्तपस्विनां । वयं तस्य नरेन्द्रस्य विषये निवसामहे ।
न्यायतो रक्षितास्तेन तस्य पापं न रोचये । सर्व्वथा वर्त्तमानस्य राज्ञो ह्यस्मद्विधैः सदा ।
क्षन्तव्यं पुत्र धर्म्मो हि हतो हन्ति न संशय । यदि राजा न संरक्षेत्पीडा नः परमा भवेत् ।

न शक्नुयाम चरितुं धर्म्मं पुत्र यथासुखं। रक्ष्यमाणा वयं तात राजभिर्धर्म्मदृष्टिभिः।
चरामो विपुलं धर्म्मं तेषां भागोऽस्ति धर्म्मतः। सर्व्वथा वर्त्तमानस्य राज्ञः क्षन्तव्यमेव हि। १०१५
परीक्षितु विशेषेण यथाऽस्य प्रपितामहः। रक्षत्यस्मांस्तथा राज्ञा रक्षितव्याः प्रजा विभो।
तेनेह क्षुधितेनाद्य श्रान्तेन च तपस्विना। अजानता कृतं मन्ये व्रतमेतदिदं मम।
अराजके जनपदे दोषा जायन्ति वै सदा। उद्वृत्तं सततं लोकं राजा दण्डेन शास्ति वै।
दण्डात्प्रतिभयं भूयः शान्तिरुत्पद्यते तदा। नोद्विग्नश्चरते धर्म्मं नोद्विग्नश्चरते क्रियां।
राज्ञा प्रतिष्ठितो धर्म्मो धर्म्मात्स्वर्गः प्रतिष्ठितः। राज्ञो यज्ञक्रियाः सर्व्वा यज्ञाद्देवाः प्रतिष्ठिताः। १०२०
देवाद्वृष्टिः प्रवर्त्तेत वृष्टेरोषधयः स्मृताः। ओषधिभ्यो मनुष्याणां धारयेत्सततं हितं।
मनुष्याणाञ्च यो धाता राजा राज्यकरः पुनः। दशश्रोत्रियसमो राजा इत्येवं मनुरब्रवीत्।
तेनेह क्षुधितेनाद्य श्रान्तेन च तपस्विना। अजानता कृतं मन्ये व्रतमेतदिदं मम।
कस्मादिदं त्वया बाल्यात्सहसा दुष्कृतं कृतं। नह्यर्हति नृपः शापमस्मत्तः पुत्र सर्व्वथा।
इत्यादिपर्व्वण्यास्तीके एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥
॥ शृङ्ग्युवाच॥ यद्येतत्साहसं तात यदि वा दुष्कृतं कृतं। प्रियं वाप्यप्रियं वा ते वागुक्ता न मृषा भवेत्। १०२५
नैवान्यथेदं भविता पितरेष ब्रवीमि ते। नाहं मृषा ब्रवीम्येव स्वैरेष्वपि कुतः शपन्।
॥ शमीकउवाच॥ जानाम्युग्रप्रभावं त्वां तात सत्यगिरं तथा। नानृतं चोक्तपूर्व्वं ते नैतन्मिथ्या भविष्यति।
पित्रा पुत्रो वयःस्थोऽपि सततं वाच्य एव तु। यथा स्याद्गुणसंयुक्तः प्राप्नुयाच्च महद्यशः।
किं पुनर्ब्बाल एव त्वं तपसा भावितः सदा। वर्द्धते च प्रभवतां कोपोऽतीव महात्मनां।
सोऽहं पश्यामि वक्तव्यं त्वयि धर्म्मभृतां वर। पुत्रत्वं बालताञ्चैव तवावेक्ष्य च साहसं। १०३०
स त्वं शमपरो भूत्वा वन्यमाहारमाचरन्। चर क्रोधमिमं हत्वा नैवं धर्म्मं प्रहास्यसि।
क्रोधोहि धर्म्मं हरति यतीनां दुःखसञ्चितं। ततो धर्म्मविहीनानां गतिरिष्टा न विद्यते।
शम एव यतीनां हि क्षमिणां सिद्धिकारकः। क्षमावतामयं लोकः परश्चैव क्षमावतां।
तस्माच्चरेथाः सततं क्षमाशीलो जितेन्द्रियः। क्षमया प्राप्स्यसे लोकान्ब्रह्मणः समनन्तरान्।
मया तु शममास्थाय यच्छक्यं कर्त्तुमद्य वै। तत्करिष्याम्यहं तात प्रेषयिष्ये नृपाय वै। १०३५
मम पुत्रेण शप्तोऽसि बालेनाकृतबुद्धिना। ममेमां धर्षणां त्वत्तः प्रेक्ष्य राजन्नमर्षिणा।
॥ सौतिरुवाच ॥ एवमादिश्य शिष्यं स प्रेषयामास सुव्रतः। परीक्षिते नृपतये दयापन्नो महातपाः।
संदिश्य कुशलप्रश्नं कार्य्यवृत्तान्तमेव च। शिष्यं गौरमुखं नाम शीलवन्तं समाहितं।
सोऽभिगम्य ततः शीघ्रं नरेन्द्रं कुरुवर्द्धनं। विवेश भवनं राज्ञः पूर्व्वं द्वाःस्थैर्निवेदितः।
पूजितस्तु नरेन्द्रेण द्विजो गौरमुखस्तदा। आचख्यौ च परिश्रान्तो राज्ञः सर्व्वमशेषतः। १०४०
शमीकवचनं घोरं यथोक्तं मन्त्रिसन्निधौ॥ गौरमुखउवाच॥ शमीको नाम राजेन्द्र विषये वर्त्तते तव।
ऋषिः परमधर्म्मात्मा दान्तः शान्तो महातपाः। तस्य त्वया नरव्याघ्र सर्प्पः प्राणैर्वियोजितः।

अवसक्तो धनुष्कोट्या स्कन्धे मौनान्वितस्य च। चान्तवांस्तव तत्कर्म पुत्रस्तस्य न चक्षमे।
तेन शप्तोऽसि राजेन्द्र पितुरज्ञातमद्य वै। तक्षकः सप्तरात्रेण मृत्युस्तव भविष्यति।
तत्र रक्षां कुरुष्वेति पुनः पुनरथाब्रवीत्। तदन्यथा न शक्यञ्च कर्त्तुं केनचिदप्युत। १०४४
नहि शक्नोति तं यन्तुं पुत्रं कोपसमन्वितं। ततोऽहं प्रेषितस्तेन तव राजन् हितार्थिना।
॥ सूतउवाच ॥ इति श्रुत्वा वचो घोरं स राजा कुरुनन्दनः। पर्य्यतप्यत तत्पापं कृत्वा राजा महातपाः।
तञ्च मौनव्रतं श्रुत्वा वने मुनिवरं तदा। भूय एवाभवद्राजा शोकसन्तप्तमानसः।
अनुक्रोशात्मतां तस्य शमीकस्यावधार्य्य च। पर्य्यतप्यत भूयोऽपि कृत्वा तत्किल्बिषं मुनेः।
नहि मृत्युं तथा राजा श्रुत्वा वै सोऽन्वतप्यत। अशोचदमरप्रख्यो यथा कृत्वेह कर्म्म तत्। १०५०
ततस्तं प्रेषयामास राजा गौरमुखं तदा। भूयः प्रसादं भगवान् करोत्विह ममेति वै।
तस्मिंश्च गतमात्रेऽथ राजा गौरमुखे तदा। मन्त्रिभिर्मन्त्रयामास सह संविग्नमानसः।
संमन्त्र्य मन्त्रिभिश्चैव स तथा मन्त्रतत्त्ववित्। प्रासादं कारयामास एकस्तम्भं सुरक्षितं।
रक्षाञ्च विदधे तत्र भिषजश्चौषधानि च। ब्राह्मणान्मन्त्रसिद्धांश्च सर्व्वतो वै न्ययोजयत्।
राजकार्य्याणि तत्रस्थः सर्व्वाण्येवाकरोच्च सः। मन्त्रिभिः सह धर्म्मज्ञः समन्तात्परिरक्षितः। १०५५
नचैनं कश्चिदारूढं लभते राजसत्तमं। वातोऽपि निश्चरंस्तत्र प्रवेशे विनिवार्य्यते।
प्राप्ते च दिवसे तस्मिन्सप्तमे द्विजसत्तमः। काश्यपोऽभ्यागमद्विद्वांस्तं राजानं चिकित्सितुं।
श्रुतं हि तेन तदभूद्यथा तं राजसत्तमं। तक्षकः पन्नगश्रेष्ठो नेष्यते यमसादनं।
तं दष्टं पन्नगेन्द्रेण करिष्येऽहमपज्वरं। तत्र मेऽर्थश्च धर्म्मश्च भवितेति विचिन्तयन्।
तं ददर्श स नागेन्द्रस्तक्षकः काश्यपं पथि। गच्छन्तमेकमनसं द्विजो भूत्वा वयोऽतिगः। १०६०
तमब्रवीत्पन्नगेन्द्रः काश्यपं मुनिपुङ्गवं। क भवांस्त्वरितो याति किञ्च कार्य्यं चिकीर्षति।
॥ काश्यपउवाच ॥ नृपं कुरुकुलोत्पन्नं परीक्षितमरिन्दमं। तक्षकः पन्नगश्रेष्ठस्तेजसाऽद्य प्रधक्ष्यति।
तं दष्टं पन्नगेन्द्रेण तेनाग्निसमतेजसं। पाण्डवानां कुलकरं राजानममितौजसं। गच्छामि त्वरितं सौम्य सद्यः कर्त्तुमपज्वरं।
॥ तक्षकउवाच ॥ अहं स तक्षको ब्रह्मंस्तं धक्ष्यामि महीपतिं। निवर्त्तस्व न शक्तस्त्वं मया दष्टं चिकित्सितुं।
॥ काश्यप उवाच ॥ अहं तं नृपतिं गत्वा त्वया दष्टमपज्वरं। करिष्यामीति मे बुद्धिर्विद्याबलसमन्वितः। १०६५
॥ इत्यादिपर्व्वण्यास्तीके द्वाचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

तक्षकउवाच ॥ यदि दष्टोमयेह त्वं शक्तः किञ्चिच्चिकित्सितुं। ततो वृक्षं मया दष्टमिमं जीवय काश्यप।
परं मन्त्रबलं यत्ते तद्दर्शय यतस्व च। न्यग्रोधमेनं धक्ष्यामि पश्यतस्ते द्विजोत्तम।
॥ काश्यपउवाच। दश नागेन्द्र वृक्षं त्वं यद्येतदभिमन्यसे। अहमेनं त्वया दष्टं जीवयिष्ये भुजङ्गम।
॥ सौतिरुवाच ॥ एवमुक्तः स नागेन्द्रः काश्यपेन महात्मना। अदशद्वृक्षमभ्येत्य न्यग्रोधं पन्नगोत्तमः।
स वृक्षस्तेन दष्टस्तु पन्नगेन महात्मना। आशीविषविषोपेतः प्रजज्वाल समन्ततः। १०७०
तं दग्ध्वा स नगं नागः काश्यपं पुनरब्रवीत्। कुरु यत्नं द्विजश्रेष्ठ जीवयैनं वनस्पतिं।

॥ सौतिरुवाच ॥ भस्मीभूतं ततो वृक्षं पन्नगेन्द्रस्य तेजसा। भस्म सर्वं समाहृत्य काश्यपो वाक्यमब्रवीत्।
विद्याबलं पन्नगेन्द्र पश्य मेऽस्य वनस्पतौ। अहं संजीवयाम्येनं पश्यतस्ते भुजङ्गम।
ततः स भगवान् विद्वान् काश्यपो द्विजसत्तमः। भस्मराशीकृतं वृक्षं विद्यया समजीवयत्।
अङ्कुरं कृतवांस्तत्र ततः पर्णद्वयान्वितं। पलाशिनं शाखिनञ्च तथा विटपिनं पुनः। १००५
तं दृष्ट्वा जीवितं वृक्षं काश्यपेन महात्मना। उवाच तक्षको ब्रह्मन्नेतदत्यद्भुतं त्वयि।
द्विजेन्द्र यद्विषं हन्या मम वा मद्विधस्य वा। कं त्वमर्थमभिप्रेप्सुर्यासि तत्र तपोधन।
यत्तेऽभिलषितं प्राप्तुं फलं तस्मान्नृपोत्तमात्। अहमेव प्रदास्यामि तत्ते यद्यपि दुर्लभं।
विप्रशापाभिभूते च क्षीणायुषि नराधिपे। घटमानस्य ते विप्र सिद्धिः संशयिता भवेत्।
ततो यशःप्रदीप्तं ते त्रिषु लोकेषु विश्रुतं। निरंशुरिव घर्मांशुरन्तर्धानमितो व्रजेत्। १०१०
॥ काश्यप उवाच ॥ धनार्थी याम्यहं तत्र तन्मे देहि भुजङ्गम। ततोऽहं विनिवर्त्तिष्ये स्वापतेयं प्रगृह्य वै।
॥ तक्षक उवाच। यावद्धनं प्रार्थयसे तस्माद्राज्ञस्ततोऽधिकं। अहमेव प्रदास्यामि निवर्त्तस्व द्विजोत्तम।
॥ सौतिरुवाच ॥ तक्षकस्य वचः श्रुत्वा काश्यपो द्विजसत्तमः। प्रदध्यौ सुमहातेजा राजानं प्रति बुद्धिमान्।
दिव्यज्ञानः स तेजस्वी ज्ञात्वा तं नृपतिं तदा। क्षीणायुषं पाण्डवेयमपावर्त्तत काश्यपः।
लब्ध्वा वित्तं मुनिवरस्तक्षकाद्यावदीप्सितं। निवृत्ते काश्यपे तस्मिन्समयेन महात्मनि। १०१५
जगाम तक्षकस्तूर्णं नगरं नागसाह्वयं। अथ शुश्राव गच्छन्स तक्षको जगतीपतिं।
मन्त्रैर्गदैर्विषहरै रक्ष्यमाणं प्रयत्नतः। सूत उवाच। स चिन्तयामास तदा मायायोगेन पार्थिवः।
मया वञ्चयितव्योऽसावुपायः को भवेदिति। ततस्तापसरूपेण प्राहिणोत्स भुजङ्गमान्।
फलदर्भोदकं गृह्य राज्ञे नागोऽथ तक्षकः॥ तक्षक उवाच॥ गच्छध्वं यूयमव्यग्रा राजानं कार्य्यवत्तया।
फलपुष्पोदकं नाम प्रतिग्राहयितुं नृपं॥ सौतिरुवाच॥ ते तक्षकसमादिष्टास्तथा चक्रुर्भुजङ्गमाः। १०२०
उपनिन्युस्तथा राज्ञे दर्भानापःफलानि च। तच्च सर्वं स राजेन्द्रः प्रतिजग्राह वीर्य्यवान्।
कृत्वा तेषाञ्च कार्य्याणि गम्यतामित्युवाच तान्। गतेषु तेषु नागेषु तापसच्छद्मरूपिषु।
अमात्यान्सुहृदश्चैव प्रोवाच स नराधिपः। भक्षयन्तु भवन्तो वै स्वादूनीमानि सर्व्वशः।
तापसैरुपनीतानि फलानि सहिता मया। ततो राजा ससचिवः फलान्यादातुमैच्छत।
विधिना सम्प्रयुक्तो वै ऋषिवाक्येन तेन तु। यस्मिन्नेव फले नागस्तमेवाभक्षयत्स्वयं। १०२५
ततो भक्षयतस्तस्य फलात्कृमिरभूदणुः। ह्रस्वकः कृष्णनयनस्ताम्रवर्णोऽथ शौनक।
स तं गृह्य नृपश्रेष्ठः सचिवानिदमब्रवीत्। अस्तमभ्येति सविता विषादद्य न मे भयं।
सत्यवागस्तु स मुनिः कृमिर्मां दशतामयं। तक्षको नाम भूत्वा वै तथा परिहृतं भवेत्।
ते चैनमन्ववर्त्तन्त मन्त्रिणः कालचोदिताः। एवमुक्त्वा स राजेन्द्रो ग्रीवायां संनिवेश्य ह।
कृमिकं प्राहसत्तूर्णं मुमूर्षुर्नष्टचेतनः। प्रहसन्नेव भोगेन तक्षकेण त्ववेष्ट्यत। १८००
तस्मात्फलाद्विनिष्क्रम्य तद्राज्ञे निवेदितं। वेष्टयित्वा च वेगेन विनद्य च महास्वनं। अदशत्पृथिवीपालं तक्षकः पन्नगेश्वरः।
इत्यादिपर्व्वण्यास्तीके त्रयश्चत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४३॥

॥ सूतउवाच ॥ ते तथा मन्त्रिणो दृष्ट्वा भोगेन परिवेष्टितं । विषण्णवदनाः सर्व्वे रुरुदुर्भृशदुःखिताः ।
तन्तु नादं ततः श्रुत्वा मन्त्रिणस्ते प्रदुद्रुवुः । अपश्यन्त तथा यान्तमाकाशे नागमद्भुतं ।
सीमन्तमिव कुर्व्वाणं नभसः पद्मवर्चसं । तक्षकं पन्नगश्रेष्ठं भृशं शोकपरायणाः ।
ततस्तु ते तद्गृहमग्निना वृतं प्रदीप्यमानं विषजेन भोगिनः। भयात्परित्यज्य दिशः प्रपेदिरे पपात राजाऽशनिताडितो यथा।१८०५
ततो नृपे तक्षकतेजसा हते प्रयुज्य सर्व्वाः परलोकसत्क्रियाः। शुचिर्द्विजो राजपुरोहितस्तदा तथैव ते तस्य नृपस्य मन्त्रिणः।
नृपं शिशुं तस्य सुतं प्रचक्रिरे समेत्य सर्व्वे पुरवासिनो जनाः। नृपं यमाहुस्तममित्रघातिनं कुरुप्रवीरं जनमेजयं जनाः।
सबाल एवार्य्यमतिर्नृपोत्तमः सहैव तैर्मन्त्रिपुरोहितैस्तदा। शशास राज्यं कुरुपुङ्गवाग्रजो यथाऽस्य वीरः प्रपितामहस्तथा।
ततस्तु राजानममित्रतापनं समीक्ष्य ते तस्य नृपस्य मन्त्रिणः। सुवर्णवर्म्माणमुपेत्य काशिपं वपुष्टमार्थं वरयाम्प्रचक्रमुः।
ततः स राजा प्रददौ वपुष्टमां कुरुप्रवीराय परीक्ष्य धर्म्मतः। सचापि तां प्राप्य मुदायुतोऽभवन्नचान्यनारीषु मनोदधे क्वचित्। १८१०
सरःसु फुल्लेषु वनेषु चैव प्रसन्नचेता विजहार वीर्य्यवान्। तथा स राजन्यवरो विजह्रिवान् यथोर्व्वशीं प्राप्य पुरा पुरूरवाः।
वपुष्टमा चापि वरं पतिव्रता प्रतीतरूपा समवाप्य भूपतिं। भावेन रामा रमयाम्बभूव तं विहारकालेष्ववरोधसुन्दरी।
इत्यादि पर्व्वण्यास्तीके चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४४ ॥

॥ सूतउवाच। एतस्मिन्नेव कालेतु जरत्कारुर्महातपाः। चचार पृथिवीं कृत्स्नां यत्र सायंगृहो मुनिः।
चरन्दीक्षां महातेजा दुश्चरामकृतात्मभिः। तीर्थेष्वाप्लवनं कृत्वा पुण्येषु विचचार ह।
वायुभक्षो निराहारः शुष्यन्नहरहर्म्मुनिः। स ददर्श पितॄन्गर्त्ते लम्बमानानधोमुखान्। १८१५
एकतन्त्ववशिष्टं वै वीरणस्तम्बमाश्रितान्। तं तन्तुञ्च शनैराखुमाददानं बिलेशयं।
निराहारान् कृशान् दीनान्गर्त्ते स्वत्राणमिच्छतः। उपसृत्य स तान्दीनान् दीनरूपोऽभ्यभाषत।
के भवन्तोऽवलम्बन्ते वीरणस्तम्बमाश्रिताः। दुर्ब्बलं खादितैर्मूलैराखुना बिलवासिना।
वीरणस्तम्बके मूलं यदप्येकमिह स्थितं। तदप्ययं शनैराखुरादत्ते दशनैः शितैः।
छेत्स्यतेऽल्पावशिष्टत्वादेतदप्यचिरादिव। ततस्तु पतितारोऽत्र गर्त्ते व्यक्तमधोमुखाः। १८२०
तस्य मे दुःखमुत्पन्नं दृष्ट्वा युष्मानधोमुखान्। कृच्छ्रमापदमापन्नान् प्रियं किं करवाणि वः।
तपसोऽस्य चतुर्थेन तृतीयेनाथ वा पुनः। अर्द्धेन वापि निस्तर्त्तुमापदं ब्रूत माचिरं।
अथवाऽपि समग्रेण तरन्तु तपसा मम। भवन्तः सर्व्व एवेह काममेवं विधीयतां।
॥ पितरऊचुः ॥ वृद्धोभवान् ब्रह्मचारी यो नस्त्रातुमिहेच्छसि। नतु विप्राग्र्य तपसा शक्यते तद्व्यपोहितुं।
अस्ति नस्तात तपसः फलं प्रवदतांवर। सन्तानप्रक्षयाद्ब्रह्मन्पताम निरयेऽशुचौ। १८२५
सन्तानं हि परो धर्म्म एवमाह पितामहः। लम्बतामिह नस्तात न ज्ञानं प्रतिभाति वै।
येन त्वां नाभिजानीमो लोके विख्यातपौरुषं। वृद्धो भवान्महाभागो यो नः शोच्यान्सुदुःखितान्।
शोचते चैव कारुण्याच्छृणु ये वै वयं द्विज। यायावरा नाम वयमृषयः संशितव्रताः।
लोकात्पुण्यादिह भ्रष्टाः सन्तानप्रक्षयान्मुने। प्रणष्टं नस्तपस्तीव्रं नहि नस्तन्तुरस्ति वै।

अस्तिवैकोऽद्य नस्तन्तुः सोऽपि नास्ति यथातथा। मन्दभाग्योऽल्पभाग्यानां तप एकं समास्थितः। १८३०
जरत्कारुरिति ख्यातो वेदवेदाङ्गपारगः। नियतात्मा महात्मा च सुव्रतः सुमहातपाः।
तेन स्म तपसो लोभात् कृच्छ्रमापादिता वयं। न तस्य भार्य्या पुत्रो वा बान्धवो वाऽस्ति कश्चन।
तस्माल्लम्बामहे गर्त्ते नष्टसंज्ञा ह्यनाथवत्। स वक्तव्यस्त्वया दृष्ट्वा अस्माकं नाथवत्तया।
पितरस्तेऽवलम्बन्ते गर्त्ते दीना अधोमुखाः। साधु दारान् कुरुष्वेति प्रजामुत्पादयेति च।
कुलतन्तुर्हि नः शिष्टस्त्वमेवैकस्तपोधन। यत्त्वं पश्यसि नो ब्रह्मन् वीरणस्तम्बमाश्रितान्। १८३५
एषोऽस्माकं कुलस्तम्ब आस्ते स्वकुलवर्द्धनः। यानि पश्यसि वै ब्रह्मन् मूलानीहास्य वीरुधः।
एते नस्तन्तवस्तात कालेन परिभक्षिताः। यत्त्वेतत् पश्यसि ब्रह्मन् मूलमस्यार्द्धभक्षितं।
यत्र लम्बामहे गर्त्ते सोऽप्येकस्तप आस्थितः। यमाखुं पश्यसि ब्रह्मन् काल एष महाबलः। स तं तं पारतं मन्दं शनैः क्षपयते तुदन्।
जरत्कारुं तपोलुब्धं मन्दात्मानमचेतसं। नहि नस्तत्तपस्तस्य तारयिष्यति सत्तम।
छिन्नमूलान् परिभ्रष्टान् कालोपहतचेतसः। अधः प्रविष्टान् पश्यास्मान् यथा दुष्कृतिनस्तथा। १८४०
अस्मासु पतितेष्वत्र सहसर्व्वैः सबान्धवैः। छिन्नः कालेन सोऽप्यत्र गन्ता वै नरकं ततः।
तपो वाप्यथवा यज्ञो यच्चान्यत् पावनं महत्। तत्सर्व्वमपरं तात न सन्तत्या समं मतं।
स तात दृष्ट्वा ब्रूयास्त्वं जरत्कारुं तपोधनं। यथा दृष्टमिदं वाच्य त्वयाख्येयमशेषतः।
यथा दारान् प्रकुर्य्यात् स पुत्रानुत्पादयेद्यथा। तथा ब्रह्मंस्त्वया वाच्यः सोऽस्माकं नाथवत्तया।
बान्धवानां हि तस्येह यथा चात्मकुलं तथा। कस्त्वं बन्धुमिवास्माकमनुशोचसि सत्तम। श्रोतुमिच्छाम सर्व्वेषां को भवानिह तिष्ठति। १८४५

इत्यादिपर्व्वण्यास्तीके पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

॥ सौतिरुवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा जरत्कारुर्भृशं शोकपरायणः। उवाच तान् पितॄन् दुःखाद्बाष्पसन्दिग्धया गिरा।
॥ जरत्कारुरुवाच ॥ मम पूर्व्वे भवन्तो वै पितरः सपितामहाः। तद्ब्रूत यन्मया कार्य्यं भवतां प्रियकाम्यया।
अहमेव जरत्कारुः किल्बिषी भवतां सुतः। ते दण्डं धारयत मे दुष्कृतेरकृतात्मनः।
॥ पितर ऊचुः। पुत्र दिष्ट्याऽसि संप्राप्त इमं देशं यदृच्छया। किमर्थञ्च त्वया ब्रह्मन् न कृतो दारसंग्रहः।
॥ जरत्कारुरुवाच। ममायं पितरो नित्यं हृद्यर्थः परिवर्त्तते। ऊर्द्ध्वरेताः शरीरं वै प्रापयेयममुत्र वै। १८५०
न दारान्वै करिष्येऽहमिति मे भाषितं मनः। एवं दृष्ट्वा तु भवतः शकुन्तानिव लम्बतः।
मया निवर्त्तिता बुद्धिर्ब्रह्मचर्य्यात् पितामहाः। करिष्ये वः प्रियं कामं निवेक्ष्येऽहमसंशयं।
सनाम्नीं यद्यहं कन्यामुपलप्स्ये कदाचन। भविष्यति च या काचिद्भैक्षवत् स्वयमुद्यता।
प्रतिग्रहीता तामस्मि न भरेयञ्च यामहं। एवंविधमहं कुर्य्यां निवेशं प्राप्नुयां यदि।
अन्यथा न करिष्येऽहं सत्यमेतत् पितामहाः। तत्र चोत्पत्स्यते जन्तुर्भवतां तारणाय वै। शाश्वतास्थानायैव तिष्ठन्तु पितरो मम। १८५५

॥ सूतउवाच ॥ एवमुक्त्वा तु सर्पिर्व्वेश्चचार पृथिवीं मुनिः। न च स्म लभते भार्य्यां वृद्धोऽयमिति शौनक।
यदा निर्व्वेदमापन्नः पितृभिश्चोदितस्तथा। तदाऽरण्यं स गत्वोच्चैश्चुक्रोश भृशदुःखितः।
सत्वरण्यगतः प्राज्ञः पितृणां हितकाम्यया। उवाच कन्यां याचामि तिस्रो वाचः शनैरिमाः।
यानि भूतानि सन्तीह स्थावराणि चराणि च। अन्तर्हितानि वा यानि तानि शृण्वन्तु मे वचः।
उग्रे तपसि वर्त्तन्तं पितरश्चोदयन्ति मां। निविशस्वेति दुःखार्त्ताः सन्तानस्य चिकीर्षया। १८६०
निवेशायाखिलां भूमिं कन्याभैक्षं चरामि भोः। दरिद्रो दुःखशीलश्च पितृभिः सन्नियोजितः।
यस्य कन्याऽस्ति भूतस्य ये मयेह प्रकीर्त्तिताः। ते मे कन्यां प्रयच्छन्तु चरतः सर्व्वतो दिशं।
मम कन्या सनाम्नी या भैक्षवच्चोद्यता भवेत्। भरेयञ्चैव यां नाहं तां मे कन्यां प्रयच्छत।
ततस्ते पन्नगा ये वै जरत्कारौ समाहिताः। तामादाय प्रवृत्तिं ते वासुकेः प्रत्यवेदयन्।
तेषां श्रुत्वा स नागेन्द्रस्तां कन्यां समलङ्कृतां। प्रगृह्यारण्यमगमत्समीपं तस्य पन्नगः। १८६५
तत्र तां भैक्षवत्कन्यां प्रादात्तस्मै महात्मने। नागेन्द्रो वासुकिर्ब्रह्मन् स तां प्रत्यग्रहीत।
असनामेति वै मत्वा भरणे चाविचारिते। मोक्षभावे स्थितश्चापि द्वन्द्वभूतः परिग्रहे।
ततो नाम स कन्यायाः पप्रच्छ भृगुनन्दन। वासुकिं भरणं चास्या न कुर्य्यामित्युवाच ह।
॥ इत्यादिपर्व्वण्यास्तीके षट्चत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४६ ॥

॥ सौतिरुवाच ॥ वासुकिस्त्वब्रवीद्वाक्यं जरत्कारुमृषिं तदा। सनाम्नी तव कन्येयं स्वसा मे तपसाऽन्विता।
भरिष्यामि च ते भार्य्यां प्रतीच्छेमां द्विजोत्तम। रक्षणञ्च करिष्येऽस्याः सर्व्वशक्त्या तपोधन। त्वदर्थं रक्ष्यते चैषा मया मुनिवरोत्तम। १८७०
॥ ऋषिरुवाच ॥ न भरिष्येऽहमेतां वै एष वै समयः कृतः। अप्रियञ्च न कर्त्तव्यं कृते चैनां त्यजाम्यहं।
॥ सौतिरुवाच ॥ प्रतिश्रुते तु नागेन भरिष्ये भगिनीमिति। जरत्कारुस्तदा वेश्म भुजगस्य जगाम ह।
तत्र मन्त्रविदां श्रेष्ठस्तपोवृद्धो महाव्रतः। जग्राह पाणिं धर्म्मात्मा विधिमन्त्रैः पुरस्कृतं।
ततो वासगृहं रम्यं पन्नगेन्द्रस्य संमतं। जगाम भार्य्यामादाय स्तूयमानो महर्षिभिः।
शयनं तत्र संक्लृप्तं स्पर्द्ध्यास्तरणसंवृतं। तत्र भार्य्यासहायो वै जरत्कारुरुवास ह। १८७५
स तत्र समयं चक्रे भार्य्यया सह सत्तमः। विप्रियं मे न कर्त्तव्यं न च वाच्यं कदाचन।
त्यजेयं विप्रिये च त्वां कृते वासञ्च ते गृहे। एतद्गृहाण वचनं मया यत्समुदीरितं।
ततः परमसंविग्ना स्वसा नागपतेस्तदा। अतिदुःखान्विता वाक्यं तमुवाचैवमस्त्विति।
तथैव सा च भर्त्तारं दुःखशीलमुपाचरत्। उपायैः श्वेतकाकीयैः प्रियकामा यशस्विनी।
ऋतुकाले ततः स्नाता कदाचिद्वासुकेः स्वसा। भर्त्तारं वै यथान्यायमुपतस्थे महामुनिं।
तत्र तस्याः समभवद्गर्भो ज्वलनसन्निभः। अतीव तेजसा युक्तो वैश्वानरसमद्युतिः।
शुक्लपक्षे यथा सोमो व्यवर्द्धत तथैव सः। ततः कतिपयाहस्य जरत्कारुर्महायशाः।
उत्सङ्गेऽस्याः शिरः कृत्वा सुष्वाप परिखिन्नवत्। तस्मिंश्च सुप्ते विप्रेन्द्रे सविताऽस्तमियाद्गिरिं।

अस्तः परिचये ब्रह्मंस्ततः साऽचिन्तयत्तदा । वासुकेर्भगिनी भीता धर्म्मलोपान्मनस्विनी ।
किन्नु मे सुकृतं भूयाद्भर्त्तुरुत्थापनं नवा । दुःखशीलो हि धर्म्मात्मा कथं नास्यापराध्नुयां । १८८५
कोपो वा धर्म्मशीलस्य धर्म्मलोपोऽथवा पुनः । धर्म्मलोपो गरीयान्वै स्यादित्यत्राकरोन्मतिं ।
उत्थापयिष्ये यद्येनं ध्रुवं कोपं करिष्यति । धर्म्मलोपो भवेदस्य सन्ध्याऽतिक्रमणे ध्रुवं ।
इति निश्चित्य मनसा जरत्कारुर्भुजङ्गमा । तमृषिं दीप्ततपसं शयानमनलोपमं ।
उवाचेदं वचः श्लक्ष्णं ततो मधुरभाषिणी । उत्तिष्ठ त्वं महाभाग सूर्य्योऽस्तमुपगच्छति ।
सन्ध्यामुपास्स्व भगवन्नपः स्पृष्ट्वा यतव्रत । प्रादुष्कृताग्निहोत्रोऽयं मुहूर्त्तो रम्यदारुणः । १८९०
सन्ध्या प्रवर्त्तते चेयं पश्चिमस्यां दिशि प्रभो । एवमुक्तः स भगवान् जरत्कारुर्महातपाः ।
भार्य्यां प्रस्फुरमाणोष्ठ इदं वचनमब्रवीत् । अवमानः प्रयुक्तोऽयं त्वया मम भुजङ्गमे ।
समीपे ते न वत्स्यामि गमिष्यामि यथागतं । शक्तिरस्ति न वामोरु मयि सुप्ते विभावसोः ।
अस्तं गन्तुं यथाकालमिति मे हृदि वर्त्तते । न चाऽप्यवमतस्येह वासो रोचेत कस्यचित् ।
किं पुनर्द्धर्म्मशीलस्य मम वा मद्विधस्य वा । एवमुक्ता जरत्कारुर्भर्त्रा हृदयकम्पनं । १८९५
अब्रवीद्भगिनी तत्र वासुकेः सन्निवेशने । नावमानात्कृतवती तवाहं विप्र बोधनं ।
धर्म्मलोपो न ते विप्र स्यादित्येतन्मया कृतं । उवाच भार्य्यामित्युक्तो जरत्कारुर्महातपाः ।
ऋषिः कोपसमाविष्टस्त्यक्तुकामो भुजङ्गमां । न मे वागनृतं प्राह गमिष्येऽहं भुजङ्गमे ।
समयो ह्येष मे पूर्व्वं त्वया सह मिथः कृतः । सुखमस्म्युषितो भद्रे ब्रूयास्त्वं भ्रातरं शुभे ।
इतो मयि गते भीरु गतः स भगवानिति । त्वं चापि मयि निष्क्रान्ते न शोकं कर्त्तुमर्हसि । १९००
इत्युक्ता साऽनवद्याङ्गी प्रत्युवाच मुनिं तदा । जरत्कारुं जरत्कारुश्चिन्ताशोकपरायणा ।
वाष्पगद्गदया वाचा मुखेन परिशुष्यता । कृताञ्जलिर्व्वरारोहा पर्य्यश्रुनयना ततः ।
धैर्य्यमालम्ब्य वामोरूर्हृदयेन प्रवेपता । न मामर्हसि धर्म्मज्ञ परित्यक्तुमनागसं ।
धर्म्मे स्थितां स्थितो धर्म्मे सदा प्रियहिते रतां । प्रदाने कारणं यच्च मम तुभ्यं द्विजोत्तम ।
तदलब्धवतीं मन्दां किं मां वक्ष्यति वासुकिः । मातृशापाभिभूतानां ज्ञातीनां मम सत्तम । १९०५
अपत्यमीप्सितं त्वत्तस्तच्च तावन्न दृश्यते । त्वत्तो ह्यपत्यलाभेन ज्ञातीनां मे शिवं भवेत् ।
संप्रयोगो भवेन्नायं मम मोघस्त्वया द्विज । ज्ञातीनां हितमिच्छन्ती भगवंस्त्वां प्रसादये ।
इममव्यक्तरूपं मे गर्भमाधाय सत्तम । कथं त्यक्त्वा महात्मा सन् गन्तुमिच्छस्यनागसं ।
एवमुक्तस्तु स मुनिर्भार्य्यां वचनमब्रवीत् । यद्युक्तमनुरूपञ्च जरत्कारुं तपोधनः ।
अस्त्ययं सुभगे गर्भस्तव वैश्वानरोपमः । ऋषिः परमधर्म्मात्मा वेदवेदाङ्गपारगः । १९१०
एवमुक्त्वा स धर्म्मात्मा जरत्कारुर्महानृषिः । उग्राय तपसे भूयो जगाम कृतनिश्चयः ।
इत्यादिपर्व्वण्यास्तीके सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥
॥ सौतिरुवाच ॥ गतमात्रं तु भर्त्तारं जरत्कारुरवेदयत् । भ्रातुः सकाशमागत्य यथातथ्यं तपोधन ।

ततः स भुजगश्रेष्ठः श्रुत्वा सुमहदप्रियं । उवाच भगिनीं दीना तद्दुःखेनातरः स्वयं ।
॥ वासुकिरुवाच ॥ जानासि भद्रे यत्कार्य्यं प्रदाने कारणञ्च यत् । पन्नगानां हितार्थाय पुत्रस्ते स्यात्ततो यदि ।
स सर्पसत्रात्किल नो मोक्षयिष्यति वीर्य्यवान् । एवं पितामहः पूर्व्वमुक्तवांस्तु सुरैः सह । अप्यस्ति गर्भः सुभगे तस्मात्ते मुनिसत्तमात् । न चेच्छाम्यफलं तस्य दारकर्म्म मनीषिणः । १९१५
कामञ्च मम न न्याय्यं प्रष्टुं त्वां कार्य्यमीदृशं । किन्तु कार्य्यगरीयस्त्वात्ततस्त्वाऽहमचूचुदं ।
दुर्व्वार्य्यतां विदित्वा च भर्त्तुस्तेऽतितपस्विनः । नैनमन्वागमिष्यामि कदाचिद्धि शपेत्स मां ।
आचक्ष्व भद्रे भर्त्तुस्त्वं सर्व्वमेव विचेष्टितं । उद्धरस्व च शल्यं मे घोरं हृदि चिरस्थितं ।
जरत्कारुस्ततो वाक्यमित्युक्ता प्रत्यभाषत । आश्वासयन्ती सततं वासुकिं पन्नगेश्वरं ।
॥ जरत्कारुरुवाच ॥ पृष्टो मयाऽपत्यहेतोः स महात्मा महातपाः । अस्तीत्युत्तरमुद्दिश्य ममेदं गतवांश्च सः । १९२०
स्वैरेष्वपि न तेनाहं स्मरामि वितथं वचः । उक्तपूर्व्वं कुतो राजन्साम्पराये स वक्ष्यति ।
न सन्तापस्त्वया कार्य्यः कार्य्यं प्रति भुजङ्गमे । उत्पत्स्यति च ते पुत्रो ज्वलनार्कसमप्रभः ।
इत्युक्त्वा स हि मां भ्रातर्गतो भर्त्ता तपोधनः । तस्माद्व्येतु परं दुःखं तवेदं मनसि स्थितं ।
॥ सौतिरुवाच । एतच्छ्रुत्वा स नागेन्द्रो वासुकिः परया मुदा । एवमस्त्विति तद्वाक्यं भगिन्याः प्रत्यगृह्णत ।
सान्त्वमानार्थदानैश्च पूजया चानुरूपया । सोदर्य्यां पूजयामास स्वसारं पन्नगोत्तमः । १९२५
ततः प्रववृधे गर्भो महातेजा महाप्रभः । यथा सोमो द्विजश्रेष्ठ शुक्लपक्षोदितो दिवि ।
अथ काले तु सा ब्रह्मन् प्रजज्ञे भुजगस्वसा । कुमारं देवगर्भाभं पितृमातृभयापहं ।
ववृधे स तु तत्रैव नागराजनिवेशने । वेदांश्चाधिजगे साङ्गान्भार्गवाच्च्यवनात्मजात् ।
चीर्णव्रतो बाल एव बुद्धिसत्त्वगुणान्वितः । नाम चास्याभवत्ख्यातं लोकेष्वास्तीक इत्युत ।
अस्तीत्युक्त्वा गतो यस्मात्पिता गर्भस्थमेव तं । वनं तस्मादिदं तस्य नामास्तीकेति विश्रुतं । १९३०
स बाल एव तत्रस्थश्चरन्नमितबुद्धिमान् । गृहे पन्नगराजस्य प्रयत्नात्परिरक्षितः ।
भगवानिव देवेशः शूलपाणिर्हिरण्मयः । विवर्द्धमानः सर्व्वांस्तान्पन्नगानभ्यहर्षयत् ।
॥ इत्यादिपर्व्वण्यास्तीके अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥
॥ शौनकउवाच ॥ यदपृच्छत्तदा राजा मन्त्रिणो जनमेजयः । पितुः स्वर्गगतिं तन्मे विस्तरेण पुनर्व्वद ।
॥ सौतिरुवाच ॥ शृणु ब्रह्मन्यथापृच्छन्मन्त्रिणो नृपतिस्तदा । यथा चाख्यातवन्तस्ते निधनं तत्परीक्षितः ।
॥ जनमेजयउवाच ॥ जानन्ति स्म भवन्तस्तद्यथावृत्तं पितुर्मम । आसीद्यथा स निधनं गतः काले महायशाः । १९३५
श्रुत्वा भवत्सकाशाद्धि पितुर्वृत्तमशेषतः । कल्याणं प्रतिपत्स्यामि विपरीतं न जातु चित् ।
॥ सौतिरुवाच । मन्त्रिणोऽथाब्रुवन्वाक्यं पृष्टास्तेन महात्मना । सर्व्वे धर्म्मविदः प्राज्ञा राजानं जनमेजयं ।
॥ मन्त्रिणऊचुः । शृणु पार्थिव यद्ब्रूषे पितुस्तव महात्मनः । चरितं पार्थिवेन्द्रस्य यथा निष्ठां गतश्च सः ।
धर्म्मात्मा च महात्मा च प्रजापालः पिता तव । आसीदिह यथावृत्तः स महात्मा शृणुष्व तत् ।
चातुर्व्वर्ण्यं स्वधर्म्मस्थं स कृत्वा पर्य्यरक्षत । धर्म्मतो धर्म्मविद्राजा धर्म्मो विग्रहवानिव । १९४०

ररक्ष पृथिवीं देवीं श्रीमानतुलविक्रमः। द्वेष्टारस्तस्य नैवासन् स च द्वेष्टि न कञ्चन।
समः सर्व्वेषु भूतेषु प्रजापतिरिवाभवत्। ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चैव स्वकर्म्मसु।
स्थिताः सुमनसो राजंस्तेन राज्ञा स्वधिष्ठिताः। विधवाऽनाथविकलान् कृपणांश्च बभार सः।
सुदर्शः सर्व्वभूतानामासीत्सोम इवापरः। तुष्टपुष्टजनः श्रीमान्सत्यवाग्दृढविक्रमः।
धनुर्व्वेदे तु शिष्योऽभून्नृपः शारद्वतस्य सः। गोविन्दस्य प्रियश्चासीत्पिता ते जनमेजय। १९४५.
लोकस्य चैव सर्व्वस्य प्रिय आसीन्महायशाः। परिक्षीणेषु कुरुषु सोत्तरायामजीजनत्।
परीक्षिदभवत्तेन सौभद्रस्यात्मजो बली। राजधर्म्मार्थकुशलो युक्तः सर्व्वगुणैर्वृतः।
जितेन्द्रियश्चात्मवांश्च मेधावी धर्म्मसेविता। षड्वर्गजिन्महाबुद्धिर्नीतिशास्त्रविदुत्तमः।
प्रजा इमास्तव पिता षष्टिवर्षाण्यपालयत्। ततो दिष्टान्तमापन्नः सर्व्वेषां दुःखमावहन्। ततस्त्वं पुरुषश्रेष्ठ धर्म्मेण प्रतिपेदिवान्।
इदं वर्षसहस्राणि राज्यं कुरुकुलागतं। बाल एवाभिषिक्तस्त्वं सर्व्वभूतानुपालकः। १९५०
॥जनमेजयउवाच॥ नास्मिन् कुले जातु बभूव राजा यो न प्रजानां प्रियकृत्प्रियश्च। विशेषतः प्रेक्ष्य पितामहानां वृत्तं महद्वृत्तपरायणानां।
कथं निधनमापन्नः पिता मम तथाविधः। आचक्ष्व मे यथावद्वै श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः।
॥ सौतिरुवाच। एवं सञ्चोदिता राज्ञा मन्त्रिणस्ते नराधिपं। ऊचुः सर्व्वे यथा वृत्तं राज्ञः प्रियहितैषिणः।
॥ मन्त्रिणऊचुः॥ स राजा पृथिवीपालः सर्व्वशस्त्रभृतां वरः। बभूव मृगयाशीलस्तव राजन्पिता सदा।
यथा पाण्डुर्महाबाहुर्धनुर्द्धरवरो युधि। अस्मास्वासज्य सर्व्वाणि राजकार्य्याण्यशेषतः। १९५५
स कदाचिद्वनगतो मृगं विव्याध पत्रिणा। विद्धा चान्वसरत्तूर्णं तं मृगं गहने वने।
पदातिर्ब्बद्धनिस्त्रिंशस्ततायुधकलापवान्। न चाससाद गहने मृगं नष्टं पिता तव।
परिश्रान्तो वयःस्थश्च षष्टिवर्षो जरान्वितः। क्षुधितः स महारण्ये ददर्श मुनिसत्तमं।
स तं पप्रच्छ राजेन्द्रो मुनिं मौनव्रते स्थितं। न च किञ्चिदुवाचेदं पृष्टोऽपि स मुनिस्तदा।
ततो राजा क्षुच्छ्रमार्त्तस्तं मुनिं स्थाणुवत्स्थितं। मौनव्रतधरं शान्तं सद्यो मन्युवशं गतः। १९६०
न बुबोध च तं राजा मौनव्रतधरं मुनिं। स तं क्रोधसमाविष्टो धर्षयामास ते पिता।
मृतं सर्पं धनुष्कोट्या समुत्क्षिप्य धरातलात्। तस्य शुद्धात्मनः प्रादात्स्कन्धे भरतसत्तम।
नचोवाच स मेधावी तमथो साध्वसाधु वा। तस्थौ तथैव चाक्रुद्धः सर्पं स्कन्धेन धारयन्।
इत्यादिपर्व्वण्यास्तीके एकोनपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥
॥ मन्त्रिणऊचुः॥ ततः स राजा राजेन्द्र स्कन्धे तस्य भुजङ्गमं। मुनेः क्षुत्क्षाम आसज्य स्वपुरं प्रययौ पुनः।
ऋषेस्तस्य तु पुत्त्रोऽभूद्गवि जातो महायशाः। शृङ्गी नाम महातेजास्तिग्मवीर्य्योऽतिकोपनः। १९६५
ब्रह्माणं समुपागम्य मुनिः पूजां चकार ह। सोऽनुज्ञातस्ततस्तत्र शृङ्गी शुश्राव तं तदा।
सख्युः सकाशात्पितरं पित्रा ते धर्षितं पुरा। मृतं सर्पं समासक्तं स्थाणुभूतस्य तस्य तं।

वहन्तं राजशार्दूल स्कन्धेनानपकारिणं। तपस्विनमतीवाथ तं मुनिप्रवरं नृप।
जितेन्द्रियं विशुद्धञ्च स्थितं कर्म्मण्यथाद्भुतं। तपसा द्योतितात्मानं स्वेष्वङ्गेषु यतं सदा।
शुभाचारं शुभकथं सुस्थितं तमलोलुपं। अक्षुद्रमनसूयञ्च वृद्धं मौनव्रते स्थितं। शरण्यं सर्व्वभूतानां पिता विनिकृतं तव। १९००
शशापाथ महातेजाः पितरं ते रुषान्वितः। ऋषेः पुत्त्रो महातेजा बालोऽपि स्थविरद्युतिः।
स क्षिप्रमुदकं स्पृष्ट्वा रोषादिदमुवाच ह। पितरं तेऽभिसन्धाय तेजसा प्रज्वलन्निव।
अनागसि गुरौ यो मे मृतसर्पमवासृजत्। तं नागस्तक्षकः क्रुद्धस्तेजसा सन्धक्ष्यति।
आशीविषस्तिग्मतेजा मद्वाक्यबलचोदितः। सप्तरात्रादितः पापं पश्य मे तपसो बलं। इत्युक्त्वा प्रययौ तत्र पिता यत्रास्य सोऽभवत्। दृष्ट्वा च पितरं तस्मै तं शापं प्रत्यवेदयत्।
स चापि मुनिशार्दूलः प्रेषयामास ते पितुः। शिष्यं गौरमुखं नाम शीलवन्तं गुणान्वितं। १९०५
आचख्यौ स च विश्रान्तो राज्ञः सर्व्वमशेषतः। शप्तोऽसि मम पुत्त्रेण यत्तो भव महीपते।
तक्षकस्त्वां महाराज तेजसाऽसौ दहिष्यति। श्रुत्वा च तद्वचो घोरं पिता ते जनमेजय।
यत्तोऽभवत्परित्रस्तस्तक्षकात्पन्नगोत्तमात्। ततस्तस्मिंस्तु दिवसे सप्तमे समुपस्थिते।
राज्ञः समीपं ब्रह्मर्षिः काश्यपो गन्तुमैच्छत। तं ददर्शाथ नागेन्द्रस्तक्षकः काश्यपं तदा। तमब्रवीत्पन्नगेन्द्रः काश्यपं त्वरितं द्विजं। क्व भवांस्त्वरितो याति किञ्च कार्य्यं चिकीर्षति।
॥ काश्यप उवाच ॥ यत्र राजा कुरुश्रेष्ठः परीक्षिन्नाम वै द्विज। तक्षकेण भुजङ्गेन धक्ष्यते किल सोऽद्य वै। १९१०
गच्छाम्यहं तं त्वरितः सद्यः कर्त्तुमपज्वरं। मयाभिपन्नं तञ्चापि न सर्पो धर्षयिष्यति।
॥ तक्षक उवाच ॥ किमर्थं तं मया दष्टं संजीवयितुमिच्छसि। अहं स तक्षको ब्रह्मन्पश्य मे वीर्य्यमद्भुतं।
न शक्तस्त्वं मया दष्टं तं संजीवयितुं नृपं। इत्युक्त्वा तक्षकस्तत्र सोऽदशद्वै वनस्पतिं। सदष्टमात्रो नागेन भस्मीभूतोऽभवन्नगः।
काश्यपश्च ततो राजन्नजीवयत तं नगं।
ततस्तं लोभयामास कामं ब्रूहीति तक्षकः। स एवमुक्तस्तं प्राह काश्यपस्तक्षकं पुनः।
धनलिप्सुरहं तत्र यामीत्युक्तश्च तेन सः। तमुवाच महात्मानं तक्षकः श्लक्ष्णया गिरा। १९१५
यावद्धनं प्रार्थयसे राज्ञस्तस्मात्ततोऽधिकं। गृहाण मत्त एव त्वं संनिवर्त्तस्व चानघ।
स एवमुक्तो नागेन काश्यपो द्विपदां वरः। लब्ध्वा वित्तं निववृते तक्षकाद्यावदीप्सितं।
तस्मिन्प्रतिगते विप्रे छद्मनोपेत्य तक्षकः। तं नृपं नृपतिश्रेष्ठं पितरं धार्म्मिकं तव।
प्रासादस्थं यत्तमपि दग्धवान्विषवह्निना। ततस्त्वं पुरुषव्याघ्र विजयायाभिषेचितः।
एतद्दृष्टं श्रुतं चापि यथावन्नृपसत्तम। अस्माभिर्निखिलं सर्व्वं कथितं तेऽतिदारुणं। १९२०
श्रुत्वा चैतन्नरश्रेष्ठपार्थिवस्य पराभवं। अस्य चर्षेरुतङ्कस्य विधत्स्व यदनन्तरं।
॥ सौतिरुवाच ॥ एतस्मिन्नेव काले तु स राजा जनमेजयः। उवाच मन्त्रिणः सर्व्वानिदं वाक्यमरिन्दमः।
॥ जनमेजय उवाच ॥ अथ तत्कथितं केन यद्वृत्तं तद्वनस्पतौ। आश्चर्य्यभूतं लोकस्य भस्मराशीकृतं तदा।
यद्वृक्षं जीवयामास काश्यपस्तक्षकेण वै। नूनं मन्त्रैर्हतविषो न प्रणश्येत काश्यपात्।

चिन्तयामास पापात्मा मनसा पन्नगाधमः। दष्टं यदि मया विप्रः पार्थिवं जीवयिष्यति। १९९५
तक्षकः संहतविषो लोके यास्यति हास्यतां। विचिन्त्यैवं कृता तेन ध्रुवं तुष्टिर्द्विजस्य वै।
भविष्यति ह्युपायेन यस्य दास्यामि यातनां। एकन्तु श्रोतुमिच्छामि तद्वृत्तं निर्ज्जने वने।
संवादं पन्नगेन्द्रस्य काश्यपस्य वचस्तथा। श्रुतवान् दृष्टवांश्चापि भवता कथमागतं। श्रुत्वा तस्य विधास्येऽहं पन्नगान्तकरीं मतिं।
॥ मन्त्रिण ऊचुः ॥ शृणु राजन्यथाऽस्माकं येन तत्कथितं पुरा। समागमं द्विजेन्द्रस्य पन्नगेन्द्रस्य चाध्वनि।
तस्मिन् वृक्षे नरः कश्चिदिन्धनार्थाय पार्थिव। विचिन्वन्पूर्व्वमारूढः शुष्कशाखां वनस्पतौ। २०००
न बुध्येतामुभौ तौ च नगस्थं पन्नगद्विजौ। सह तेनैव वृक्षेण भस्मीभूतोऽभवन्नृप।
द्विजप्रभावाद्राजेन्द्र व्यजीवत्स वनस्पतिः। तेनागम्य द्विजश्रेष्ठपुंसाऽस्मासु निवेदितं।
यथावृत्तन्तु तत्सर्व्वं तक्षकस्य द्विजस्य च। एतत्ते कथितं राजन् यथा दृष्टं श्रुतञ्च यत्। श्रुत्वा च नृपशार्दूल विधत्स्व यदनन्तरं।
॥ सूत उवाच ॥ मन्त्रिणान्तु वचः श्रुत्वा स राजा जनमेजयः। पर्य्यतप्यत दुःखार्त्तः प्रत्यपिंषत्करं करे।
निःश्वासमुष्णमसकृद्दीर्घं राजीवलोचनः। मुमोचाश्रूणि च तदा नेत्राभ्यां प्ररुदन्नृपः। २००५
दुर्धरं वाष्पमुत्सृज्य स्पृष्ट्वा चापो यथाविधि। मुहूर्त्तमिव च ध्यात्वा निश्चित्य मनसा नृपः।
अमर्षी मन्त्रिणः सर्व्वानिदं वचनमब्रवीत्। जनमेजय उवाच। श्रुत्वैतद्भवतां वाक्यं पितुर्मे स्वर्गतिं प्रति।
निश्चितेयं मम मतिर्या च तां मे निबोधत। अनन्तरञ्च मन्येऽहं तक्षकाय दुरात्मने।
प्रतिकर्त्तव्यमित्येवं येन मे हिंसितः पिता। शृङ्गिणं हेतुमात्रं यः कृत्वा दग्ध्वा च पार्थिवं।
इयं दुरात्मना तस्य काश्यपं यो न्यवर्त्तयत्। यद्यागच्छेत्स वै विप्रो ननु जीवेत्पिता मम। २०१०
परिहीयेत किं तस्य यदि जीवेत्स पार्थिवः। काश्यपस्य प्रसादेन मन्त्रिणां विनयेन च।
स तु वारितवान्मोहात्काश्यपं द्विजसत्तमं। सञ्जिजीवयिषुं प्राप्तं राजानमपराजितं।
महानतिक्रमो ह्येष तक्षकस्य दुरात्मनः। द्विजस्य योऽददद्द्रव्यं मा नृपं जीवयेदिति।
उत्तङ्कस्य प्रियं कर्त्तुमात्मनश्च महत्प्रियं। भवतां चैव सर्व्वेषां गच्छाम्यपचितिं पितुः।
॥ इत्यादिपर्व्वण्यास्तीके पञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५० ॥
॥ सौतिरुवाच। एवमुक्त्वा ततः श्रीमान्मन्त्रिभिश्चानुमोदितः। आरुरोह प्रतिज्ञां स सर्पसत्राय पार्थिवः। २०१५
ब्रह्मन्भरतशार्दूलो राजा पारीक्षितस्तदा। पुरोहितमथाहूय ऋत्विजो वसुधाधिपः।
अब्रवीद्वाक्यसम्पन्नः कार्य्यसम्पत्करं वचः। यो मे हिंसितवांस्तातं तक्षकः स दुरात्मवान्।
प्रतिकुर्य्यां तथा तस्य तद्भवन्तो ब्रुवन्तु मे। अपि तत्कर्म विदितं भवतां येन पन्नगं।
तक्षकं संप्रदीप्तेऽग्नौ प्रक्षिपेयं सबान्धवं। यथा तेन पिता मह्यं पूर्व्वं दग्धो विषाग्निना।
तथाऽहमपि तं पापं दग्धुमिच्छामि पन्नगं। ऋत्विज ऊचुः। अस्ति राजन्महत्सत्रं त्वदर्थं देवनिर्म्मितं। सर्पसत्रमिति ख्यातं पुराणे परिपठ्यते। २०२०
आहर्त्ता तस्य सत्रस्य त्वन्नान्योऽस्ति नराधिप। इति पौराणिकाः प्राहुरस्माकं चास्ति स क्रतुः।

॥ सौतिरुवाच ॥ एवमुक्तः स राजर्षिर्मेने दग्धं हि तक्षकं । हुताशनमुखे दीप्ते प्रविष्टमिति सत्तम ।
ततोऽब्रवीन्मन्त्रविदस्तान्राजा ब्राह्मणांस्तदा । आहरिष्यामि तत्सत्रं सम्भाराः संभ्रियन्तु मे ।
ततस्त ऋत्विजस्तस्य शास्त्रतो द्विजसत्तम । तं देशं मापयामासुर्यज्ञायतनकारणात् ।
यथावद्वेदविद्वांसः सर्व्वे बुद्धेः परं गताः । ऋद्ध्या परमया युक्तमिष्टं द्विजगणैर्युतं । १०२५
प्रभूतधनधान्याढ्यमृत्विग्भिः सुनिषेवितं । निर्माय चापि विधिवद्यज्ञायतनमीप्सितं ।
राजानं दीक्षयामासुः सर्पसत्राप्तये तदा । इदं चासीत्तत्र पूर्व्वं सर्पसत्रे भविष्यति ।
निमित्तं महदुत्पन्नं यज्ञविघ्नकरं तदा । यज्ञस्यायतने तस्मिन् क्रियमाणे वचोऽब्रवीत् ।
स्थपतिर्बुद्धिसम्पन्नो वास्तुविद्याविशारदः । इत्यब्रवीत्सूत्रधारः सूतः पौराणिकस्तदा ।
यस्मिन्देशे च काले च मापनेयं प्रवर्त्तिता । ब्राह्मणं कारणं कृत्वा नायं संस्थास्यते क्रतुः । १०३०
एतच्छ्रुत्वा तु राजाऽसौ प्राग्दीक्षाकालमब्रवीत् । क्षत्तारं न हि मे कश्चिदज्ञातः प्रविशेदिति ।
इत्यादिपर्व्वण्यास्तीके एकपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५१ ॥

॥ सौतिरुवाच ॥ ततःकर्म्म प्रववृते सर्पसत्रविधानतः । पर्य्यक्रामंश्च विधिवत्स्वे स्वे कर्म्मणि याजकाः ।
प्रावृत्य कृष्णवासांसि धूम्रसंरक्तलोचनाः । जुहुवुर्म्मन्त्रवच्चैव समिद्धं जातवेदसं ।
कम्पयन्तश्च सर्व्वेषामुरगाणां मनांसि च । सर्पानाजुहुवुस्तत्र सर्व्वानग्निमुखे तदा ।
ततः सर्प्पाः समापेतुः प्रदीप्ते हव्यवाहने । विचेष्टमानाः कृपणमाह्वयन्तः परस्परं । १०३१
विस्फुरन्तः श्वसन्तश्च वेष्टयन्तः परस्परं । पुच्छैः शिरोभिश्च भृशं चित्रभानुं प्रपेदिरे । श्वेताः कृष्णाश्च नीलाश्च स्थविराः शिशवस्तथा । नदन्तो विविधान्नादान्पेतुर्दीप्ते विभावसौ ।
क्रोशयोजनमात्रा हि गोकर्णस्य प्रमाणतः । तपन्त्यजस्रं वेगेन वह्नावग्निमतां वर ।
एवं शतसहस्राणि प्रयुतान्यर्ब्बुदानि च । अवशानि विनष्टानि पन्नगानान्तु तत्र वै ।
तुरगा इव तत्रान्ये हस्तिहस्ता इवापरे । मत्ता इव च मातङ्गा महाकाया महाबलाः ।
उच्चावचाश्च बहवो नानावर्णा विषोल्बणाः । घोराश्च परिघप्रख्या दन्दशूका महाबलाः । प्रपेतुरग्नावुरगा मातृवाग्दण्डपीडिताः । १०४०
इत्यादिपर्व्वणि सर्प्पसत्रे द्विपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५२ ॥

॥ शौनकउवाच ॥ सर्प्पसत्रे तदा राज्ञः पाण्डवेयस्य धीमतः । जनमेजयस्य केऽत्वासन्नृत्विजः परमर्षयः ।
के सदस्या बभूवुश्च सर्प्पसत्रे सुदारुणे । विषादजननेऽत्यर्थं पन्नगानां महाभये ।
सर्व्वं विस्तरशस्तात भवाञ्छंसितुमर्हति । सर्प्पसत्रविधानज्ञा विज्ञेयाः के च सूतज ।
॥ सौतिरुवाच ॥ हन्त ते कथयिष्यामि नामानीह मनीषिणां । ये ऋत्विजः सदस्याश्च तस्यासन्नृपतेस्तदा ।
तत्र होता बभूवाथ ब्राह्मणश्चण्डभार्गवः । च्यवनस्यान्वये ख्यातो विप्रो वेदविदांवरः । १०४५
उद्गाता ब्राह्मणो वृद्धो विद्वान्कौत्सोऽथ जैमिनिः । ब्रह्माऽभवच्छार्ङ्गरवो अध्वर्य्युश्चापि पिङ्गलः ।
सदस्यश्चाभवद्व्यासः पुत्रशिष्यसहायवान् । उद्दालकः प्रमतकः श्वेतकेतुश्च पिङ्गलः ।

असितो देवलश्चैव नारदः पर्व्वतस्तथा। आत्रेयः कुण्डजठरो द्विजः कालघटस्तथा।
वात्स्यः श्रुतश्रवा वृद्धो जपस्वाध्यायशीलवान्। कोहलो देवशर्म्मा च मौद्गल्यः समसौरभः।
एते चान्ये च बहवो ब्राह्मणा वेदपारगाः। सदस्याश्चाभवंस्तत्र सत्रे पारीक्षितस्य ह। २०५०
जुह्वत्स्वृत्विक्ष्वथ तदा सर्पसत्रे महाक्रतौ। अहयः प्रापतंस्तत्र घोराः प्राणिभयावहाः।
वसामेदोवहाः कुल्या नागानां सम्प्रवर्त्तिताः। ववौ गन्धश्च तुमुलो दह्यतामनिशं तदा।
पततां चैव नागानां धिष्ठितानां तथाऽम्बरे। अश्रूयतानिशं शब्दः पच्यतां चाग्निना भृशं।
तक्षकस्तु स नागेन्द्रः पुरन्दरनिवेशनं। गतः श्रुत्वैव राजानं दीक्षितं जनमेजयं।
ततः सर्व्वं यथावृत्तमाख्याय भुजगोत्तमः। अगच्छच्छरणं भीत आगस्कृत्वा पुरन्दरं। २०५५
तमिन्द्रः प्राह सुप्रीतो न तवास्तीह तक्षक। भयं नागेन्द्र तस्माद्वै सर्पसत्रात्कदाचन।
प्रसादितो मया पूर्व्वं तवार्थाय पितामहः। तस्मात्तव भयं नास्ति व्येतु ते मानसो ज्वरः।
॥ सौतिरुवाच ॥ एवमाश्वासितस्तेन ततः स भुजगोत्तमः। उवास भवने तस्मिन् शक्रस्य मुदितः सुखी।
अजस्रं निपतत्स्वग्नौ नागेषु भृशदुःखितः। अल्पशेषपरीवारो वासुकिः पर्य्यतप्यत।
कश्मलं चाविशद्घोरं वासुकिं पन्नगोत्तमं। स घूर्णमानहृदयो भगिनीमिदमब्रवीत्। २०६०
दह्यन्त्यङ्गानि मे भद्रे न दिशः प्रतिभान्ति च। सीदामीव च सम्मोहाद्घूर्णतीव च मे मनः।
दृष्टिर्भ्राम्यति मेऽतीव हृदयं दीर्य्यतीव च। पतिष्याम्यवशोऽद्याहं तस्मिन्दीप्ते विभावसौ।
पारीक्षितस्य यज्ञोऽसौ वर्त्ततेऽस्मज्जिघांसया। व्यक्तं मयाऽपि गन्तव्यं प्रेतराजनिवेशनं।
अयं स कालः संप्राप्तो यदर्थमसि मे स्वसः। जरत्कारौ मया दत्ता त्रायस्वास्मान्सबान्धवान्।
आस्तीकः किल यज्ञं तं वर्त्तन्तं भुजगोत्तमे। प्रतिषेत्स्यति मां पूर्व्वं स्वयमाह पितामहः। २०६५
तद्वत्से ब्रूहि वत्सं स्वं कुमारं वृद्धसंमतं। ममाद्य त्वं सभृत्यस्य मोक्षार्थं वेदवित्तमं।
इत्यादिपर्व्वणि सर्प्पसत्रे त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५३ ॥
॥ सौतिरुवाच ॥ तत आहूय पुत्रं स्वं जरत्कारुर्भुजङ्गमा। वासुकेर्नागराजस्य वचनादिदमब्रवीत्।
अहं तव पितुः पुत्र भ्रात्रा दत्ता निमित्ततः। कालः स चायं सम्प्राप्तस्तत्कुरुष्व यथातथं।
॥ आस्तीक उवाच ॥ किंनिमित्तं मम पितुर्दत्ता त्वं मातुलेन मे। तन्ममाचक्ष्व तत्त्वेन श्रुत्वा कर्त्तास्मि तत्तथा।
॥ सौतिरुवाच ॥ तत आचष्ट सा तस्मै बान्धवानां हितैषिणी। भगिनी नागराजस्य जरत्कारुरविक्लवा। २०७०
॥ जरत्कारुरुवाच ॥ पन्नगानामशेषाणां माता कद्रूरिति श्रुता। तया शप्ता रुषितया सुता यस्मान्निबोध तत्।
उच्चैःश्रवाः सोऽश्वराजो यन्मिथ्या न कृतो मम। विनतार्थाय पणितं दासभावाय पुत्रकाः।
जनमेजयस्य वो यज्ञे धक्ष्यत्यनिलसारथिः। तत्र पञ्चत्वमापन्नाः प्रेतलोकं गमिष्यथ।
तां च शप्तवतीं देवः साक्षाल्लोकपितामहः। एवमस्त्विति तद्वाक्यं प्रोवाचानुमुमोद च।
वासुकिश्चापि तच्छ्रुत्वा पितामहवचस्तदा। अमृते मथिते तात देवाञ्छरणमीयिवान्। २०७५
सिद्धार्थाश्च सुराः सर्व्वे प्राप्यामृतमनुत्तमं। भ्रातरं मे पुरस्कृत्य पितामहमुपागमन्।

ते तं प्रसादयामासुः सुराः सर्व्वेऽजसम्भवं। राज्ञा वासुकिना सार्द्धं शापोऽसौ न भवेदिति।

॥ देवा ऊचुः ॥ वासुकिर्नागराजोऽयं दुःखितो ज्ञातिकारणात्। अभिशापः स मातुस्तु भगवन्न भवेत्कथं।

॥ ब्रह्मोवाच ॥ जरत्कारुर्जरत्कारुं यां भार्य्यां समवाप्स्यति। तत्र जातो द्विजः शापान्मोचयिष्यति पन्नगान्।

एतच्छ्रुत्वा तु वचनं वासुकिः पन्नगोत्तमः। प्रादान्मामरप्रख्य तव पित्रे महात्मने। १०८०

प्रागेवानागते काले तस्मात्त्वं मय्यजायथाः। अयं स कालः सम्प्राप्तो भयान्नस्त्रातुमर्हसि।

भ्रातरञ्चापि मे तस्मात्त्रातुमर्हसि पावकात्। न मोघन्तु कृतं तत्स्याद्यदहं तव धीमते। पित्रे दत्ता विमोक्षार्थं कथं वा पुत्र मन्यसे।

॥ सौतिरुवाच ॥ एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा आस्तीको मातरं तदा। अब्रवीद्दुःखसन्तप्तं वासुकिं जीवयन्निव।

अहं त्वां मोचयिष्यामि वासुके पन्नगोत्तम। तस्माच्छापान्महासत्त्व सत्यमेतद्ब्रवीमि ते।

भव स्वस्थमना नाग नहि ते विद्यते भयं। प्रयतिष्ये तथा राजन्यथा श्रेयो भविष्यति। १०८५

न मे वागनृतं प्राह स्वैरेष्वपि कुतोऽन्यथा। तं वै नृपवरं गत्वा दीक्षितं जनमेजयं।

वाग्भिर्मङ्गलयुक्ताभिस्तोषयिष्येऽद्य मातुल। यथा स यज्ञो नृपतेर्निवर्त्तिष्यति सत्तम।

स सम्भावय नागेन्द्र मयि सर्व्वं महामते। न ते मयि मनो जातु मिथ्या भवितुमर्हति।

॥ वासुकिरुवाच ॥ आस्तीक परिघूर्णामि हृदयं मे विदीर्य्यते। दिशो न प्रतिजानामि ब्रह्मदण्डनिपीडितः।

॥ आस्तीक उवाच ॥ न सन्तापस्त्वया कार्य्यः कथञ्चित्पन्नगोत्तम। प्रदीप्ताग्नेः समुत्पन्नं नाशयिष्यामि ते भयं। १०९०

ब्रह्मदण्डं महाघोरं कालाग्निसमतेजसं। नाशयिष्यामि माऽत्र त्वं भयं कार्षीः कथञ्चन।

॥ सौतिरुवाच ॥ ततः स वासुकेर्घोरमपनीय मनोज्वरं। आधाय चात्मनोऽङ्गेषु जगाम त्वरितो भृशं।

जनमेजयस्य तं यज्ञं सर्व्वैः समुदितं गुणैः। मोक्षाय भुजगेन्द्राणामास्तीको द्विजसत्तमः।

स गत्वाऽपश्यदास्तीको यज्ञायतनमुत्तमं। वृतं सदस्यैर्ब्बहुभिः सूर्य्यवह्निसमप्रभैः।

स तत्र वारितो द्वास्थैः प्रविशन्द्विजसत्तमः। अभितुष्टाव तं यज्ञं प्रवेशार्थी परन्तपः। १०९५

स प्राप्य यज्ञायतनं वरिष्ठं द्विजोत्तमः पुण्यकृतां वरिष्ठः। तुष्टाव राजानमनन्तकीर्त्तिमृत्विक्सदस्यांश्च तथैव चाग्निं।

इत्यादिपर्व्वणि सर्पसत्रे चतुःपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५४ ॥

॥ आस्तीक उवाच ॥ सोमस्य यज्ञो वरुणस्य यज्ञः प्रजापतेर्यज्ञ आसीत्प्रयागे। तथा यज्ञोऽयं तव भारताग्र्य पारीक्षित स्वस्ति नोऽस्तु प्रियेभ्यः।

शक्रस्य यज्ञः शतसंख्य उक्तस्तथाऽपरं तुल्यसंख्यं शतं वै। तथा यज्ञोऽयंतव भारताग्र्य पारीक्षित स्वस्ति नोऽस्तु प्रियेभ्यः।

यमस्य यज्ञो हरिमेधसश्च यथा यज्ञो रन्तिदेवस्य राज्ञः। तथा यज्ञोऽयं तव भारताग्र्य पारीक्षित स्वस्ति नोऽस्तु प्रियेभ्यः।

गयस्य यज्ञः शशबिन्दोश्च राज्ञो यज्ञस्तथा वैश्रवणस्य राज्ञः। तथा यज्ञोऽयं तव भारताग्र्य पारीक्षित स्वस्तिनोऽस्तु प्रियेभ्यः। ११००

नृगस्य यज्ञस्त्वजमीढस्य चासीद्यथा यज्ञो दाशरथेश्च राज्ञः। तथा यज्ञोऽयं तव भारताग्र्य पारीक्षित स्वस्तिनोऽस्तु प्रियेभ्यः।

यज्ञः श्रुतो दिविदेवस्य सूनोर्युधिष्ठिरस्याजमीढस्य राज्ञः। तथा यज्ञोऽयं तव भारताग्र्य पारीक्षित स्वस्तिनोऽस्तु प्रियेभ्यः।

कृष्णस्य यज्ञः सत्यवत्याः सुतस्य स्वयञ्च कर्म्म प्रचकार यत्र। तथा यज्ञोऽयं तव भारताग्र्य पारीक्षितस्वस्तिनोऽस्तु प्रियेभ्यः।

इमे च ते सूर्य्यसमानवर्च्चसः समासते वृत्रहणः क्रतुं यथा। नैषां ज्ञातुं विद्यते ज्ञानमद्य दत्तं येभ्यो न प्रणश्येत्कदाचित्
ऋत्विक्समो नास्ति लोकेषु चैव द्वैपायनेनेति विनिश्चितं मे। एतस्य शिष्या हि क्षितिं सञ्चरन्ति सर्व्वर्त्विजः कर्म्मसु स्वेषु
दक्षाः। २१०५

विभावसुश्चित्रभानुर्म्महात्मा हिरण्यरेता हुतभुक्कृष्णवर्त्मा। प्रदक्षिणावर्त्तशिखः प्रदीप्तो हव्यं तवेदं हुतभुग्वष्टि देवान्।
नेह त्वदन्यो विद्यते जीवलोके समो नृपः पालयिता प्रजानां। धृत्या च ते प्रीतमनाः सदाऽहं त्वं वा वरुणो धर्म्मराजो यमो वा।
शक्रः साक्षाद्वज्रपाणिर्य्यथेह त्राता लोकेऽस्मिंस्त्वं तथेह प्रजानां। मतस्त्वं नः पुरुषेन्द्रेह लोके न च त्वदन्यो भूपतिरस्ति यज्ञे।
खट्वाङ्गनाभागदिलीपकल्प ययातिमान्धातृसमप्रभाव। आदित्यतेजःप्रतिमानतेजा भीष्मो यथा राजसि सुव्रतस्त्वं।
वाल्मीकिवत्ते निभृतं स्ववीर्य्यं वसिष्ठवत्ते नियतश्च कोपः। प्रभुत्वमिन्द्रत्वसमं मतं मे द्युतिश्च नारायणवद्विभाति। २११०
यमो यथा धर्म्मविनिश्चयज्ञः कृष्णो यथा सर्व्वगुणोपपन्नः। श्रियां निवासोऽसि यथा वसूनां निधानभूतोऽसि तथा क्रतूनां।
दम्भोद्भवेनासि समो बलेन रामो यथा शास्त्रविदस्त्रविच्च। और्व्वत्रिताभ्यामसि तुल्यतेजा दुष्प्रेक्षणीयोऽसि भगीरथेन।
॥ सौतिरुवाच ॥ एवं स्तुताः सर्व्व एव प्रसन्ना राजा सदस्या ऋत्विजो हव्यवाहः। तेषां दृष्ट्वा भावितानीङ्गितानि प्रोवाच राजा
जनमेजयोऽथ।

इत्यादिपर्व्वणि सर्प्पसत्रे पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः॥ ५५ ॥

॥ जनमेजयउवाच ॥ बालोऽप्ययं स्थविर इवावभाषते नायं बालःस्थविरोऽयं मतो मे। इच्छाम्यहं वरमस्मै प्रदातुं तन्मे विप्राः
संविदध्वं यथावत्।
॥ सदस्या ऊचुः ॥ बालोऽपि विप्रो मान्य एवेह राज्ञां विद्वान्यो वै स पुनर्वै यथावत्। सर्व्वान् कामांस्त्वत्त एवार्हतेऽद्य यथा
च नस्तक्षक एति शीघ्रं। २११५
॥ सौतिरुवाच ॥ व्याहर्त्तुकामे वरदे नृपे द्विजं वरं वृणीष्वेति ततोऽभ्युवाच। होता वाक्यं नातिहृष्टान्तरात्मा कर्म्मण्यस्मिंस्तक्षको
नैति तावत्।
॥ जनमेजयउवाच ॥ यथा चेदं कर्म्म समाप्यते मे यथा च वै तक्षक एति शीघ्रं। तथा भवन्तः प्रयतन्तु सर्व्वे परं शक्त्या स हि मे
विद्विषाणः।
॥ ऋत्विजऊचुः ॥ यथा शास्त्राणि नः प्राहुर्यथा शंसति पावकः। इन्द्रस्य भवने राजंस्तक्षको भयपीडितः।
यथा सूतो लोहिताक्षो महात्मा पौराणिको वेदितवान्पुरस्तात्। स राजानं प्राह पृष्टस्तदानीं यथाहुर्व्विप्रास्तद्वदेतन्नृदेव।
पुराणमागम्य ततो ब्रवीम्यहं दत्तं तस्मै वरमिन्द्रेण राजन्। वसेह त्वं मत्सकाशे सुगुप्तो न पावकस्त्वां प्रदहिष्यतीति। २१२०
एतच्छ्रुत्वा दीक्षितस्तप्यमान आस्ते होतारं चोदयन् कर्म्मकाले। होता च यत्तोऽस्याजुहावाथ मन्त्रैरथामरेन्द्रः स्वयमाजगाम।
विमानमारुह्य महानुभावः सर्व्वैर्द्देवैः परिसंस्तूयमानः। बलाहकैश्चाप्यनुगम्यमानो विद्याधरैरप्सरसां गणैश्च।
तस्योत्तरीये निहितः स नागो भयोद्विग्नः शर्म्मनैवाभ्यगच्छत्।
ततो राजा मन्त्रविदोऽब्रवीत्पुनः क्रुद्धो वाक्यं तक्षकस्यान्तमिच्छन्।
॥ जनमेजयउवाच ॥ इन्द्रस्य भवने विप्रा यदि नागः स तक्षकः। तमिन्द्रेणैव सहितं पातयध्वं विभावसौ। २१२५
॥ सौतिरुवाच ॥ जनमेजयेन राज्ञा तु चोदितस्तक्षकं प्रति। होता जुहाव तत्रस्थं तक्षकं पन्नगं तथा।

हूयमाने तथा चैव तक्षकः सपुरन्दरः। आकाशे ददृशे चैव क्षणेन व्यथितस्तदा।
पुरन्दरस्तु तं यज्ञं दृष्ट्वोरुभयमाविशत्। हित्वा तु तक्षकं त्रस्तः स्वमेव भवनं ययौ।
इन्द्रे गते तु राजेन्द्र तक्षको भयमोहितः। मन्त्रशक्त्या पावकार्चिःसमीपमवशो गतः।
॥ ऋत्विज ऊचुः ॥ वर्त्तते तव राजेन्द्र कर्म्मैतद्विधिवत्प्रभो। अस्मै तु विप्रमुख्याय वरं त्वं दातुमर्हसि। २११०
॥ जनमेजयउवाच ॥ बालाभिरूपस्य तवाप्रमेय वरं प्रयच्छामि यथानुरूपं। वृणीष्व यत्तेऽभिमतं हृदिस्थितं तत्ते प्रदास्याम्यपि
चेद्देयं।
॥ ऋत्विजऊचुः ॥ अयमायाति तूर्णं स तक्षकस्ते वशं नृप। श्रूयतेऽस्य महानादो नदतोभैरवं रवं।
नूनं मुक्तो वज्रभृता स नागो भ्रष्टो नाकान्मन्त्रविस्रस्तकायः। घूर्णन्नाकाशे नष्टसंज्ञोऽभ्युपैति तीव्रान्निश्वासान्निश्वसन्पन्नगेन्द्रः।
॥ सौतिरुवाच ॥ पतिष्यमाणे नागेन्द्रे तक्षके जातवेदसि। इदमन्तरमित्येवं तदास्तीकोऽभ्यचोदयत्।
॥ आस्तीकउवाच ॥ वरं ददासि चेन्मह्यं वृणोमि जनमेजय। सत्रं ते विरमत्वेतन्न पतेयुरिहोरगाः। २११५
एवमुक्तस्तदा तेन ब्रह्मन्पारीक्षितस्तु सः। नातिहृष्टमनाश्चेदमास्तीकं वाक्यमब्रवीत्।
सुवर्णं रजतं गाश्च यच्चान्यन्मन्यसे विभो। तं ते दद्यां वरं विप्र न निवर्त्तेत्क्रतुर्मम।
॥ आस्तीक उवाच ॥ सुवर्णं रजतं गाश्च न त्वां राजन्वृणोम्यहं। सत्रं ते विरमत्वेतत्स्वस्ति मातृकुलस्य नः।
॥ सौतिरुवाच ॥ आस्तीकेनैवमुक्तस्तु राजा पारीक्षितस्तदा। पुनःपुनरुवाचेदमास्तीकं वदतांवरः।
अन्यं वरय भद्रं ते वरं द्विजवरोत्तम। अयाचत न चाप्यन्यं वरं स भृगुनन्दन। २१२०
ततो वेदविदस्तात सदस्याः सर्व्व एव तं। राजानमूचुः सहिता लभतां ब्राह्मणो वरं।
इत्यादिपर्व्वण्यास्तीके आस्तीकवरप्रदाने षट्पञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५६ ॥
॥ शौनक उवाच ॥ ये सर्प्पाः सर्पसत्रेऽस्मिन्पतिता हव्यवाहने। तेषां नामानि सर्व्वेषां श्रोतुमिच्छामि सूतज।
॥ सौतिरुवाच ॥ सहस्राणि बहून्यस्मिन्प्रयुतान्यर्बुदानि च। न शक्यं परिसंख्यातुं बहुत्वाद्द्विजसत्तम।
यथास्मृति तु नामानि पन्नगानां निबोध मे। उच्यमानानि मुख्यानां हुतानां जातवेदसि।
वासुकेः कुलजातांस्तु प्राधान्येन निबोध मे। नीलरक्तान्सितान्घोरान्महाकायान्विषोल्बणान्। २१२५
अवशान्मातृवाग्दण्डपीडितान्कृपणान् हुतान्। कोटिशो मानसः पूर्णः शलः पालो हलीमकः।
पिच्छलः कौणपश्चक्रः कालवेगः प्रकालनः। हिरण्यबाहुः शरणः कक्षकः कालदन्तकः।
एते वासुकिजा नागाः प्रविष्टा हव्यवाहने। अन्ये च बहवो विप्र तथा वै कुलसम्भवाः। प्रदीप्ताग्नौ हुताः सर्व्वे घोररूपा
महाबलाः।
तक्षकस्य कुले जातान्प्रवक्ष्यामि निबोध तान्। पुच्छाण्डको मण्डलकः पिण्डसेक्ता रभेणकः।
उच्छिखः शरभो भङ्गो बिल्वतेजा विरोहणः। शिली शलकरो मूकः सुकुमारः प्रवेपनः। २१३०
मुद्गरः शिशुरोमा च सुरोमा च महाहनुः। एते तक्षकजा नागाः प्रविष्टा हव्यवाहनं।
पारावतः पारिजातः पाण्डरो हरिणः कृशः। विहङ्गः शरभो मेदः प्रमोदः संहतापनः।
ऐरावतकुलादेते प्रविष्टा हव्यवाहनं। कौरव्यकुलजान्नागाञ्छृणु मे त्वं द्विजोत्तम।

एरकः कुण्डलो वेणी वेणीस्कन्धः कुमारकः। वाहुकः शृङ्गवेरश्च धूर्त्तकः प्रातरातकौ।
कौरव्यकुलजास्त्वेते प्रविष्टा हव्यवाहनं। धृतराष्ट्रकुले जातान्शृणु नागान्यथातथं। २१५५
कीर्त्त्यमानान्मया ब्रह्मन्वातवेगान् विषोल्वणान्। शङ्कुकर्णः पिठरकः कुठारसुखसेचकौ।
पूर्णाङ्गदः पूर्णमुखः प्रहासः शकुनिर्दरिः। अमाहठः कामठकः सुषेणो मानसो व्ययः।
भैरवो मुण्डवेदाङ्गः पिशङ्गश्चोद्रपारकः। ऋषभो वेगवान्नागः पिण्डारकमहाहनू।
रक्ताङ्गः सर्व्वसारङ्गः समृद्धपटवासकौ। वराहको वीरणकः सुचित्रश्चित्रवेगिकः।
पराशरस्तरुणको मणिस्कन्धस्तथारुणिः। इति नागा मया ब्रह्मन् कीर्त्तिताः कीर्त्तिवर्द्धनाः। २१६०
प्राधान्येन बहुत्वात्तु न सर्व्वे परिकीर्त्तिताः। एतेषां प्रसवो यश्च प्रसवस्य च सन्ततिः।
नशक्यं परिसंख्यातुं ये दीप्तं पावकं गताः। त्रिशीर्षाः सप्तशीर्षाश्च दशशीर्षास्तथाऽपरे।
कालानलविषा घोरा हुताः शतसहस्रशः। महाकाया महावेगाः शैलशृङ्गसमुच्छ्रयाः।
योजनायामविस्तारा द्वियोजनसमायताः। कामरूपाः कामबला दीप्तानलविषोल्वणाः।
दग्धास्तत्र महासत्रे ब्रह्मदण्डनिपीडिताः। २१६५
इत्यादिपर्व्वण्यास्तीके सप्तपञ्चाशोऽध्यायः॥ ५७॥
॥ सौतिरुवाच॥ इदमत्यद्भुतं चान्यदास्तीकस्यानुशुश्रुम। तथा वरैश्छन्द्यमाने राज्ञा पारीक्षितेन हि।
इन्द्रहस्ताच्युतो नागः खएव यदतिष्ठत। ततश्चिन्तापरो राजा बभूव जनमेजयः।
हूयमाने भृशन्दीप्ते विधिवद्वसुरेतसि। न स्म स प्रापतद्वह्नौ तक्षको भयपीडितः।
॥ शौनकउवाच॥ किं सूत तेषां विप्राणां मन्त्रग्रामो मनीषिणां। न प्रत्यभात्तदाऽग्नौ यत्स पपात न तक्षकः।
॥ सौतिरुवाच॥ तमिन्द्रहस्ताद्विस्रस्तं विसंज्ञं पन्नगोत्तमं। आस्तीकस्तिष्ठतिष्ठेति वाचस्तिस्रोऽभ्युदीरयत्। २१७०
वितस्थे सोऽन्तरीक्षे च हृदयेन विदूयता। यथा तिष्ठति वै कश्चित् खञ्च गां चान्तरा नरः।
ततो राजाब्रवीद्वाक्यं सदस्यैश्चोदितो भृशं। काममेतद्भवत्वेवं यथास्तीकस्य भाषितं।
समाप्यतामिदं कर्म्म पन्नगाः सन्त्वनामयाः। प्रीयतामयमास्तीकः सत्यं सूतवचोऽस्तु तत्।
ततो हलहलाशब्दः प्रीतिदः समजायत। आस्तीकस्य वरे दत्ते तथैवोपरराम च।
स यज्ञः पाण्डवेयस्य राज्ञः पारीक्षितस्य ह। प्रीतिमांश्चाभवद्राजा भारतो जनमेजयः। २१७५
ऋत्विग्भ्यः ससदस्येभ्यो ये तत्रासन्समागताः। तेभ्यश्च प्रददौ वित्तं शतशोऽथ सहस्रशः।
लोहिताक्षाय सूताय तथा स्थपतये विभुः। येनोक्तं तस्य तत्राग्रे सर्पसत्रनिवर्त्तने।
निमित्तं ब्राह्मण इति तस्मै वित्तं ददौ बहु। दत्वा द्रव्यं यथान्यायं भोजनाच्छादनान्वितं।
प्रीतस्तस्मै नरपतिरप्रमेयपराक्रमः। ततश्चकारावभृथं विधिदृष्टेन कर्म्मणा।
आस्तीकं प्रेषयामास गृहानेव सुसंस्कृतं। राजा प्रीतमनाः प्रीतं कृतकृत्यं मनीषिणं। २१८०
पुनरागमनं कार्य्यमिति चैनं वचोऽब्रवीत्। भविष्यसि सदस्यो मे वाजिमेधे महाक्रतौ।
तथेत्युक्त्वा प्रदुद्राव तदास्तीको मुदायुतः। कृत्वा स्वकार्य्यमतुलं तोषयित्वा च पार्थिवं।

स गत्वा परमप्रीतो मातुलं मातरञ्च तं । अभिगम्योपसंगृह्य यथावृत्तं न्यवेदयत् ।

॥ सौतिरुवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा प्रीयमाणाः समेता ये तत्रासन्पन्नगा वीतमोहाः । आस्तीके वै प्रीतिमन्तो बभूवुरूचुश्चैनं वरमिष्टं वृणीष्व ।

भूयोभूयः सर्व्वशस्तेऽब्रुवंस्तं किं ते प्रियं करवामाद्य विद्वन् । प्रीता वयं मोक्षिताश्चैव सर्व्वे कामं किं ते करवामाद्य वत्स । २१८५

॥ आस्तीक उवाच ॥ सायं प्रातर्य्ये प्रसन्नात्मरूपा लोके विप्रा मानवा ये परेऽपि । धर्म्माख्यानं ये पठेयुर्म्ममेदं तेषां युष्मन्नैव किञ्चिद्भयं स्यात् ।

तैश्चाप्युक्तो भागिनेयः प्रसन्नैरेतत्सत्यं काममेवं वरं ते । प्रीत्या युक्ताः कामितं सर्व्वशस्ते कर्त्तारः स्म प्रवणा भागिनेय ।

असितं चार्त्तिमन्तञ्च सुनीथं चापि यः स्मरेत् । दिवा वा यदि रात्रौ नास्य सर्पभयं भवेत् ।

यो जरत्कारुणा जातो जरत्कारौ महायशाः । आस्तीकः सर्पसत्रे वः पन्नगान्योऽभ्यरक्षत । तं स्मरन्तं महाभागा न मां हिंसितुमर्हथ ।

सर्पापसर्पभद्रं ते गच्छ सर्प महाविष । जनमेजयस्य यज्ञान्ते आस्तीकवचनं स्मर । २१९०

आस्तीकस्य वचः श्रुत्वा यः सर्पो न निवर्त्तते । शतधा भिद्यते मूर्द्धि शिंशवृक्षफलं यथा ।

॥ सूतउवाच ॥ स एवमुक्तस्तु तदा द्विजेन्द्रः समागतैस्तैर्भुजगेन्द्रमुख्यैः । संप्राप्य प्रीतिं विपुलां महात्मा ततोमनोगमनायाथ दध्रे ।

मोक्षयित्वा तु भुजगान्सर्पसत्राद्द्विजोत्तमः । जगाम काले धर्म्मात्मा दिष्टान्तं पुत्रपौत्रवान् ।

इत्याख्यानं मयास्तीकं यथावत्तव कीर्त्तितं । यत्कीर्त्तयित्वा सर्पेभ्यो न भयं विद्यते क्वचित् ।

यथा कथितवान् ब्रह्मन् प्रमतिः पूर्व्वजस्तव । पुत्राय रुरवे प्रीतः पृच्छते भार्गवोत्तमम् । २१९५

यदाश्च श्रुतवांश्चाहं तथा च कथितं मया । आस्तीकस्य कवेर्व्विप्र श्रीमच्चरितमादितः ।

श्रुत्वा धर्म्मिष्ठमाख्यानमास्तीकं पुण्यवर्द्धनं । यन्मां त्वं पृष्टवान् ब्रह्मञ्छ्रुत्वा डुण्डुभभाषितं । व्येतु ते सुमहद्ब्रह्मन्कौतूहलमरिन्दम ।

इत्यादिपर्व्वणि सर्पसत्रे समाप्तं अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

अथादिवंशावतारणपर्व्व ॥ ६ ॥

॥ शौनक उवाच ॥ भृगुवंशात्प्रभृत्येव त्वया मे कीर्त्तितं महत् । आख्यानमखिलं तात सौते प्रीतोऽस्मि तेन ते ।

वक्ष्यामि चैव भूयस्त्वां यथावत्सूतनन्दन । याः कथा व्याससम्पन्नास्ताश्च भूयो विचक्ष्व मे ।

तस्मिन्परमदुष्पारे सर्पसत्रे महात्मनां । कर्म्मान्तरेषु यज्ञस्य सदस्यानां तथाऽध्वरे । २२००

या बभूवुः कथाश्चित्रा येष्वर्थेषु यथातथं । त्वत्त इच्छामहे श्रोतुं सौते त्वं वै प्रचक्ष्व नः ।

॥ सौतिरुवाच ॥ कर्म्मान्तरेष्वकथयन् द्विजा वेदाश्रयाः कथाः । व्यासस्त्वकथयच्चित्रमाख्यानं भारतं महत् ।

॥ शौनकउवाच ॥ महाभारतमाख्यानं पाण्डवानां यशस्करं । जनमेजयेन पृष्टः सन् कृष्णद्वैपायनस्तदा ।

श्रावयामास विधिवत्तदा कर्म्मान्तरेतु सः । तामहं विधिवत्पुण्यां श्रोतुमिच्छामि वैकथां ।

मनः सागरसम्भूतां महर्षेर्भावितात्मनः । कथयस्व सतां श्रेष्ठ नहि तृप्योमि सूतज । २२०५

॥ सौतिरुवाच ॥ हन्त ते कथयिष्यामि महदाख्यानमुत्तमं। कृष्णद्वैपायनमतं महाभारतमादितः।
शृणु सर्व्वमशेषेण कथ्यमानं मया द्विज। शंसितुं तन्महान्हर्षो ममापीह प्रवर्त्तते।
इत्यादिपर्व्वण्यादिवंशावतारणपर्व्वणि कथानुबन्धे एकोनषष्टितमोऽध्यायः। ५९।
॥ सौतिरुवाच ॥ श्रुत्वा तु सर्पसत्राय दीक्षितं जनमेजयं। अभ्यगच्छदृषिर्व्विद्वान् कृष्णद्वैपायनस्तदा।
जनयामास यं काली शक्तेः पुत्रात्पराशरात्। कन्यैव यमुनाद्वीपे पाण्डवानां पितामहं।
जातमात्रश्च यः सद्य इष्ट्या देहमवीवृधत्। वेदांश्चाधिजगे साङ्गान्सेतिहासान्महायशाः। २२१०
यन्नैति तपसा कश्चिन्न वेदाध्ययनेन च। न व्रतैर्नोपवासैश्च न प्रसूत्या न मन्युना।
विव्यासैकं चतुर्द्धा यो वेदं वेदविदांवरः। परावरज्ञो ब्रह्मर्षिः कविः सत्यव्रतः शुचिः।
यः पाण्डुं धृतराष्ट्रञ्च विदुरं चाप्यजीजनत्। शान्तनोः सन्ततिं तन्वन् पुण्यकीर्त्तिर्महायशाः।
जनमेजयस्य राजर्षेः स महात्मा सदस्तथा। विवेश सहितः शिष्यैर्व्वेदवेदाङ्गपारगैः।
तत्र राजानमासीनं ददर्श जनमेजयं। वृतं सदस्यैर्ब्बहुभिर्द्देवैरिव पुरन्दरं। २२१५
तथा मूर्द्धाभिषिक्तैश्च नानाजनपदेश्वरैः। ऋत्विग्भिर्ब्रह्मकल्पैश्च कुशलैर्यज्ञसंस्तरे।
जनमेजयस्तु राजर्षिर्दृष्ट्वा तमृषिमागतं। सगणोऽभ्युद्ययौ तूर्णं प्रीत्या भरतसत्तमः।
काञ्चनं विष्टरं तस्मै सदस्यानुमतः प्रभुः। आसनं कल्पयामास यथा शक्रो बृहस्पतेः।
तत्रोपविष्टं वरदं देवर्षिगणपूजितं। पूजयामास राजेन्द्रः शास्त्रदृष्टेन कर्म्मणा।
पाद्यमाचमनीयञ्च अर्घ्यं गाञ्च विधानतः। पितामहाय कृष्णाय तदर्हाय न्यवेदयत्। २२२०
प्रतिगृह्य तु तां पूजां पाण्डवाज्जनमेजयात्। गाञ्चैव समनुज्ञाप्य व्यासः प्रीतोऽभवत्तदा। तथा च पूजयित्वा तं प्रणया त्प्रपितामहं।
उपोपविश्य प्रीतात्मा पर्य्यपृच्छदनामयं। भगवानपि तं दृष्ट्वा कुशलं प्रतिवेद्य च।
सदस्यैः पूजितः सर्व्वैः सदस्यान्प्रत्यपूजयत्। ततस्तु सहितः सर्व्वैः सदस्यैर्जनमेजयः। इदं पश्चाद्द्विजश्रेष्ठं पर्य्यपृच्छत्कृताञ्जलिः।
॥ जनमेजय उवाच ॥ कुरूणां पाण्डवानाञ्च भवान् प्रत्यक्षदर्शिवान्। तेषां चरितमिच्छामि कथ्यमानं त्वया द्विज।
कथं समभवद्भेदस्तेषामक्लिष्टकर्म्मणां। तच्च युद्धं कथं वृत्तं भूतान्तकरणं महत्। २२२५
पितामहानां सर्व्वेषां दैवेनाविष्टचेतसां। कार्त्स्न्येनैतत्समाचक्ष्व यथावृत्तं द्विजोत्तम।
॥ सौतिरुवाच ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कृष्णद्वैपायनस्तदा। शशास शिष्यमासीनं वैशम्पायनमन्तिके।
॥ व्यास उवाच ॥ कुरूणां पाण्डवानाञ्च यथा भेदोऽभवत्पुरा। तदस्मै सर्व्वमाचक्ष्व यन्मत्तः श्रुतवानसि।
गुरोर्व्वचनमाज्ञाय स तु विप्रर्षभस्तदा। आचचक्षे ततः सर्व्वमितिहासं पुरातनं।
राज्ञे तस्मै सदस्येभ्यः पार्थिवेभ्यश्च सर्व्वशः। भेदं सर्व्वविनाशञ्च कुरुपाण्डवयोस्तदा। २२२८
इत्यादिपर्व्वण्यादिवंशावतारणपर्व्वणि कथानुबन्धे षष्टितमोऽध्यायः। ६०।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ गुरवे प्राङ्नमस्कृत्य मनोबुद्धिसमाधिभिः। संपूज्य च द्विजान्सर्व्वांस्तथाऽन्यान् विदुषो जनान्।
महर्षेर्व्विश्रुतस्येह सर्व्वलोकेषु धीमतः। प्रवक्ष्यामि मतं कृत्स्नं व्यासस्यास्य महात्मनः।

श्रोतुं पात्रञ्च राजंस्त्वं प्राप्येमां भारतीं कथां। गुरोर्व्वाक्यपरिस्पन्दो मनः प्रोत्साहतीव मे।
शृणु राजन्यथा भेदः कुरुपाण्डवयोरभूत्। राज्यार्थे द्यूतसम्भूतो वनवासस्तथैव च।
यथा च युद्धमभवत्पृथिवीक्षयकारकं। तत्तेऽहं कथयिष्यामि पृच्छते भरतर्षभ। २२३५
मृते पितरि ते वीरा वनादेत्य स्वमन्दिरं। नचिरादेव विद्वांसो वेदे धनुषि चाभवन्।
तांस्तथा सत्त्ववीर्य्यौजःसम्पन्नान्पौरसंमतान्। नामृष्यन् कुरवो दृष्ट्वा पाण्डवाञ्श्रीयशोभृतः।
ततो दुर्य्योधनः क्रूरः कर्णश्च सहसौबलः। तेषां निग्रहनिर्व्वासान् विविधांस्ते समारभन्।
ततो दुर्य्योधनः क्रूरः कणिकस्य मते स्थितः। पाण्डवान्विविधोपायै राज्यहेतोरपीडयत्।
ददावथ विषं पापो भीमाय धृतराष्ट्रजः। जरयामास तद्वीरः सहान्नेन वृकोदरः। २२४०
प्रमाणकोट्यां संसुप्तं पुनर्ब्बद्ध्वा वृकोदरं। तोयेषु भीमं गङ्गायाः प्रक्षिप्य पुरमाव्रजत्।
यदा विबुद्धः कौन्तेयस्तदा संछिद्य बन्धनं। उदतिष्ठन्महाबाहुर्भीमसेनो गतव्यथः।
आशीविषैः कृष्णसर्पैः सुप्तं चैनमदंशयत्। सर्व्वेष्वेवाङ्गदेशेषु न ममार च शत्रुहा।
तेषान्तु विप्रकारेषु तेषु तेषु महामतिः। मोक्षणे प्रतिकारे च विदुरोऽवहितोऽभवत्।
स्वर्गस्थो जीवलोकस्य यथा शक्रः सुखावहः। पाण्डवानां तथा नित्यं विदुरोऽपि सुखावहः। २२४५
यदा तु विविधोपायैः संवृतैर्विवृतैरपि। नाशक्नोद्विनिहन्तुं तान्दैवभाव्यर्थरक्षितान्।
ततः सम्मन्त्र्य सचिवैर्वृषदुःशासनादिभिः। धृतराष्ट्रमनुज्ञाप्य जातुषं गृहमादिशत्।
सुतप्रियैषी तान्राजा पाण्डवानम्बिकासुतः। ततो विवासयामास राज्यभोगबुभुक्षया।
ते प्रातिष्ठन्त सहिता नगरान्नागसाह्वयात्। प्रस्थाने चाभवन्मन्त्री क्षत्ता तेषां महात्मनां।
तेन मुक्ता जतुगृहान्निशीथे प्राद्रवद्वनं। ततः सम्प्राप्य कौन्तेया नगरं वारणावतं। २२५०
न्यवसन्त महात्मानो मात्रा सह परन्तपाः। धृतराष्ट्रेण चाज्ञप्ता उषिता जातुषे गृहे।
पुरोचनात् रक्षमाणाः संवत्सरमतन्द्रिताः। सुरङ्गाङ्कारयित्वा तु विदुरेण प्रचोदिताः। आदीप्य जातुषं वेश्म दग्ध्वा चैव पुरोचनं।
प्राद्रवन्भयसंविग्ना मात्रा सह परन्तपाः। ददृशुर्द्दारुणं रक्षो हिडिम्बं वननिर्झरे।
हत्वा च तं राक्षसेन्द्रं भीताः समवबोधनात्। निशि सम्प्राद्रवन्पार्था धार्त्तराष्ट्रभयार्द्दिताः।
प्राप्ता हिडिम्बा भीमेन यत्र जातो घटोत्कचः। एकचक्रां ततो गत्वा पाण्डवाः संशितव्रताः। २२५५
वेदाध्ययनसम्पन्नास्तेऽभवन् ब्रह्मचारिणः। ते तत्र नियताः कालं कञ्चिदूषुर्नरर्षभाः।
मात्रा सहैकचक्रायां ब्राह्मणस्य निवेशने। तत्राससाद क्षुधितं पुरुषादं वृकोदरः।
भीमसेनो महाबाहुर्बकं नाम महाबलं। तञ्चापि पुरुषव्याघ्रो बाहुवीर्य्येण पाण्डवः।
निहत्य तरसा वीरो नागरान्पर्य्यसान्त्वयत्। ततस्ते शुश्रुवुः कृष्णां पाञ्चालेषु स्वयम्बरां।
श्रुत्वा चैवाभ्यगच्छन्त गत्वा चैवालभन्त तां। ते तत्र द्रौपदीं लब्ध्वा परिसंवत्सरोषिताः। २२६०
विदिता हास्तिनपुरं प्रत्याजग्मुररिन्दमाः। त उक्ता धृतराष्ट्रेण राज्ञा शान्तनवेन च।

भ्रातृभिर्विग्रहस्तात कथं वो न भवेदिति। अस्माभिः खाण्डवप्रस्थे युष्मद्वासोऽनुचिन्तितः।
तस्माज्जनपदोपेतं सुविभक्तमहापथं। वासाय खाण्डवप्रस्थं व्रजध्वं गतमत्सराः।
तयोस्ते वचनाज्जग्मुः सह सर्व्वैः सुहृज्जनैः। नगरं खाण्डवप्रस्थं रत्नान्यादाय सर्व्वशः।
तत्र ते न्यवसन्पार्थाः संवत्सरगणान्बहून्। वशे शस्त्रप्रतापेन कुर्व्वन्तोऽन्यान्महीभृतः। २२६५
एवं धर्म्मप्रधानास्ते सत्यव्रतपरायणाः। अप्रमत्तोत्थिताः क्षान्ताः प्रतपन्तोऽहितान्बहून्।
अजयद्भीमसेनस्तु दिशं प्राचीं महायशाः। उदीचीमर्ज्जुनो वीरः प्रतीचीं नकुलस्तथा।
दक्षिणां सहदेवस्तु विजिग्ये परवीरहा। एवं चक्रुरिमां सर्व्वे वशे कृत्स्नां वसुन्धरां।
पञ्चभिः सूर्य्यसङ्काशैः सूर्य्येण च विराजता। षट्सूर्य्येवाभवत्पृथ्वी पाण्डवैः सत्यविक्रमैः।
ततो निमित्ते कस्मिंश्चिद्धर्म्मराजो युधिष्ठिरः। वनं प्रस्थापयामास तेजस्वी सत्यविक्रमः। २२७०
प्राणेभ्योऽपि प्रियतरं भ्रातरं सव्यसाचिनं। अर्ज्जुनं पुरुषव्याघ्रं स्थिरात्मानं गुणैर्युतं।
स वै संवत्सरं पूर्णं मासं चैकं वनेऽवसत्। ततो गच्छद्धृषीकेशं द्वारवत्यां कदाचन।
लब्धवांस्तत्र बीभत्सुर्भार्य्यां राजीवलोचनां। अनुजां वासुदेवस्य सुभद्रां भद्रभाषिणीं।
सा शचीव महेन्द्रेण श्रीः कृष्णेनेव सङ्गता। सुभद्रा युयुजे प्रीत्या पाण्डवेनार्ज्जुनेन ह।
अतर्पयच्च कौन्तेयः खाण्डवे हव्यवाहनं। बीभत्सुर्व्वासुदेवेन सहितो नृपसत्तम। २२७५
नातिभारो हि पार्थस्य केशवेन सहाभवत्। व्यवसायसहायस्य विष्णोः शत्रुवधेष्विव।
पार्थायाग्निर्ददौ चापि गाण्डीवं धनुरुत्तमं। इषुधी चाक्षयैर्व्वाणैरथञ्च कपिध्वजं।
मोक्षयामास बीभत्सुर्मयं यत्र महासुरं। स चकार सभां दिव्यां सर्व्वरत्नसमन्वितां।
तस्यां दुर्य्योधनो मन्दो लोभं चक्रे सुदुर्म्मतिः। ततोऽक्षैर्व्वञ्चयित्वा च सौबलेन युधिष्ठिरं। वनं प्रस्थापयामास सप्तवर्षाणि पञ्च च।
अज्ञातमेकं राष्ट्रे च ततो वर्षं त्रयोदशं। ततश्चतुर्द्दशे वर्षे याचमानाः स्वकं वसु। २२८०
नालभन्त महाराज ततो युद्धमवर्त्तत। ततस्ते क्षत्रमुत्साद्य हत्वा दुर्य्योधनं नृपं।
राज्यं विहतभूयिष्ठं प्रत्यपद्यन्त पाण्डवाः। एवमेतत्पुरावृत्तं तेषामक्लिष्टकर्म्मणां। भेदो राज्यविनाशाय जयश्च जयतांवर।

इत्यादिपर्व्वण्यादिवंशावतारणपर्व्वणि भारतसूत्रमेकषष्टोऽध्यायः ।६१।

॥ जनमेजयउवाच ॥ कथितं वै समासेन त्वया सर्व्वं द्विजोत्तम। महाभारतमाख्यानं कुरूणां चरितं महत्।
कथां त्वमथ चित्रार्थां कथयस्व तपोधन। विस्तरश्रवणे जातं कौतूहलमतीव मे।
स भवान् विस्तरेणेमां पुनराख्यातुमर्हति। नहि तृप्यामि पूर्व्वेषां शृण्वानश्चरितं महत्। २२८५
न तत्कारणमल्पं वै धर्म्मज्ञा यत्र पाण्डवाः। अवध्यान्सर्व्वशो जघ्नुः प्रशस्यन्ते च मानवैः।
किमर्थं ते नरव्याघ्राः शक्ताः सन्तो ह्यनागसः। प्रयुज्यमानान्संक्लेशान् क्षान्तवन्तो दुरात्मनां।
कथं नागायुतप्राणो बाहुशाली वृकोदरः। परिक्लिश्यन्नपि क्रोधं धृतवान्वै द्विजोत्तम।
कथं सा द्रौपदी कृष्णा क्लिश्यमाना दुरात्मभिः। शक्ता सती धार्त्तराष्ट्रानादहत्क्रोधचक्षुषा।
कथं व्यसनिनं द्यूते पार्थौ माद्रीसुतौ तदा। अन्वयुस्ते नरव्याघ्रा बाध्यमाना दुरात्मभिः। २२९०

कथं धर्मभृतां श्रेष्ठः सुतो धर्मस्य धर्मवित्। अनर्हः परमं क्लेशं सोढवान् स युधिष्ठिरः।
कथञ्च बहुलाः सेनाः पाण्डवैः कृष्णसारथिः। अस्वल्पैर्नैकाऽनयत्सर्व्वाः पितृलोकं धनञ्जयः।
एतदाचक्ष्व मे सर्व्वं यथावृत्तं तपोधन। यद्यच्च कृतवन्तस्ते तत्र तत्र महारथाः।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ क्षणं कुरु महाराज विपुलोऽयमनुक्रमः। पुण्याख्यानस्य वक्तव्यः कृष्णद्वैपायनेरितः।
महर्षेः सर्व्वलोकेषु पूजितस्य महात्मनः। प्रवक्ष्यामि मतं कृत्स्नं व्यासस्यामिततेजसः। २२९५
इदं शतसहस्रं हि श्लोकानां पुण्यकर्म्मणां। सत्यवत्यात्मजेनेह व्याख्यातममितौजसा।
य इदं श्रावयेद्विद्वान् ये चेदं शृणुयुर्नराः। ते ब्रह्मणः स्थानमेत्य प्राप्नुयुर्देवतुल्यतां।
इदं हि वेदैः समितं पवित्रमपि चोत्तमं। श्राव्याणामुत्तमं चेदं पुराणमृषिसंस्तुतं।
अस्मिन्नर्थश्च कामश्च निखिलेनोपदिश्यते। इतिहासे महापुण्ये बुद्धिश्च परिनैष्ठिकी।
अक्षुद्रान्दानशीलांश्च सत्यशीलाननास्तिकान्। कार्ष्णं वेदमिमं विद्वान्श्रावयित्वार्थमश्नुते। २३००
भ्रूणहत्याकृतं चापि पापं जह्यादसंशयं। इतिहासमिमं श्रुत्वा पुरुषोऽपि सुदारुणः।
मुच्यते सर्व्वपापेभ्यो राहुणा चन्द्रमा यथा। जयोनामेतिहासोऽयं श्रोतव्यो विजिगीषुणा।
महीं विजयते राजा शत्रूंश्चापि पराजयेत्। इदं पुंसवनं श्रेष्ठमिदं स्वस्त्ययनं महत्।
महिषीयुवराजाभ्यां श्रोतव्यं बहुशस्तथा। वीरं जनयते पुत्रं कन्यां वा राज्यभागिनीं।
धर्म्मशास्त्रमिदं पुण्यमर्थशास्त्रमिदं परं। मोक्षशास्त्रमिदं पुण्यं व्यासेनामितबुद्धिना। २३०५
सम्प्रत्याचक्षते चेदं तथा श्रोष्यन्ति चापरे। पुत्राः शुश्रूषवः सन्ति प्रेष्याश्च प्रियकारिणः।
शरीरेण कृतं पापं वाचा च मनसैव च। सर्व्वं स त्यजति क्षिप्रं य इदं शृणुयान्नरः।
भरतानां महज्जन्म शृण्वतामनसूयतां। नास्ति व्याधिभयं तेषां परलोकभयं कुतः।
धन्यं यशस्यमायुष्यं पुण्यं स्वर्ग्यं तथैव च। कृष्णद्वैपायनेनेदं कृतं पुण्यं चिकीर्षुणा।
कीर्त्तिं प्रथयता लोके पाण्डवानां महात्मनां। अन्येषां क्षत्रियाणाञ्च भूरिद्रविणतेजसां। २३१०
सर्व्वविद्यावदातानां लोके प्रथितकर्म्मणां। य इदं मानवो लोके पुण्यार्थे ब्राह्मणान् शुचीन्।
श्रावयेत महापुण्यं तस्य धर्म्मः सनातनः। कुरूणां प्रथितं वंशं कीर्त्तयन्सततं शुचिः।
वंशमाप्नोति विपुलं लोके पूज्यतमो भवेत्। योऽधीते भारतं पुण्यं ब्राह्मणो नियतव्रतः। चतुरो वार्षिकान्मासान्सर्व्वपापैः प्रमुच्यते।
विज्ञेयः स च वेदानां पारगो भारतं पठन्। देवा राजर्षयो ह्यत्र पुण्या ब्रह्मर्षयस्तथा।
कीर्त्यन्ते धूतपाप्मानः कीर्त्यते केशवस्तथा। भगवांश्चापि देवेशो यत्र देवी च कीर्त्यते। २३१५
अनेकजननो यत्र कार्त्तिकेयस्य सम्भवः। ब्राह्मणानां गवाञ्चैव माहात्म्यं यत्र कीर्त्यते। सर्व्वश्रुतिसमूहोऽयं श्रोतव्यो धर्म्मबुद्धिभिः।
य इदं श्रावयेद्विद्वान् ब्राह्मणानिह पर्व्वसु। धूतपाप्मा जितस्वर्गो ब्रह्म गच्छति शाश्वतं।
श्रावयेद्ब्राह्मणान् श्राद्धे यश्चेदं पादमन्ततः। अक्षय्यं तस्य तच्छ्राद्धमुपावर्त्तेत्पितॄनिह।

श्रद्धा येदं क्रियते इन्द्रियैर्मनसाऽपि वा। अज्ञानाद्ज्ञानतो वाऽपि प्रकरोति नरश्च यत्। तन्महाभारताख्यानं श्रुत्वैव प्रविलीयते।
भरतानां महज्जन्म महाभारतमुच्यते। निरुक्तमस्य यो वेद सर्व्वपापैः प्रमुच्यते। २३२०
भरतानां यतश्चायमितिहासो महाद्भुतः। महतो ह्येनसो मर्त्त्यान्मोचयेदनुकीर्त्तितः।
त्रिभिर्व्वर्षैर्लब्धकामः कृष्णद्वैपायनो मुनिः। नित्योत्थितः शुचिः शक्तो महाभारतमादितः।
तपो नियममास्थाय कृतमेतन्महर्षिणा। तस्मान्नियमसंयुक्तैः श्रोतव्यं ब्राह्मणैरिदं।
कृष्णप्रोक्तामिमां पुण्यां भारतीमुत्तमां कथां। श्रावयिष्यन्ति ये विप्रा ये च श्रोष्यन्ति मानवाः।
सर्व्वथा वर्त्तमानावै न ते शोच्याः कृताकृतैः। नरेण धर्म्मकामेन सर्व्वः श्रोतव्य इत्यपि। २३२५
निखिलेनेतिहासोऽयं ततः सिद्धिमवाप्नुयात्। न तां स्वर्गगतिं प्राप्य तुष्टिं प्राप्नोति मानवः।
यां श्रुत्वैव महापुण्यमितिहासमुपाश्नुते। शृण्वञ्छ्राद्धः पुण्यशीलः श्रावयंश्चेदमद्भुतं।
नरः फलमवाप्नोति राजसूयाश्वमेधयोः। यथा समुद्रो भगवान्यथा मेरुर्म्महागिरिः।
उभौ ख्यातौ रत्ननिधी तथा भारतमुच्यते। इदं हि वेदैः समितं पवित्रमपि चोत्तमं।
श्रव्यं श्रुतिसुखं चैव पावनं शीलवर्द्धनं। य इदं भारतं राजन्वाचकाय प्रयच्छति। २३३०
तेन सर्व्वा मही दत्ता भवेत्सागरमेखला। पारीक्षितकथां दिव्यां पुण्याय विजयाय च।
कथ्यमानां मया कृत्स्नां शृणु हर्षकरीमिमां। त्रिभिर्व्वर्षैः सदोत्थायी कृष्णद्वैपायनो मुनिः।
महाभारतमाख्यानं कृतवानिदमद्भुतं। धर्म्मे चार्थे च कामे च मोक्षे च भरतर्षभ। यदिहास्ति तदन्यत्र यन्नेहास्ति न तत्क्वचित्।
इत्यादिपर्व्वण्यादिवंशावतरणे भारतप्रशंसा द्विषष्टोऽध्यायः॥ ६२॥
॥ वैशम्पायन उवाच॥ राजोपरिचरो नाम धर्म्मनित्यो महीपतिः। बभूव मृगयां गन्तुं सदा किल धृतव्रतः।
स चेदिविषयं रम्यं वसुः पौरवनन्दनः। इन्द्रोपदेशाज्जग्राह रमणीयं महीपतिः। २३३५
तमाश्रमे न्यस्तशस्त्रं निवसन्तं तपोनिधिं। देवाः शक्रपुरोगा वै राजानमुपतस्थिरे।
इन्द्रत्वमर्हो राजाऽयं तपसेत्यनुचिन्त्य वै। तं सान्त्वेन नृपं साक्षात्तपसः संन्यवर्त्तयन्।
॥ देवा ऊचुः॥ न संकीर्य्येत धर्म्मोऽयं पृथिव्यां पृथिवीपते। त्वया हि धर्म्मो विधृतः कृत्स्नं धारयते जगत्।
॥ इन्द्र उवाच॥ लोके धर्म्मं पालय त्वं नित्ययुक्तः समाहितः। धर्म्मयुक्तस्ततो लोकान्पुण्यान्प्राप्स्यसि शाश्वतान्।
दिविष्ठस्य भुविष्ठस्त्वं सखाभूतो मम प्रियः। रम्यः पृथिव्यां यो देशस्तमावस नराधिप। २३४०
पशव्यश्चैव पुण्यश्च प्रभूतधनधान्यवान्। स्वारक्ष्यश्चैव सौम्यश्च भोग्यैर्भूमिगुणैर्युतः।
अर्थवानेष देशो हि धनरत्नादिभिर्युतः। वसुपूर्णा च वसुधा वस चेदिषु चेदिप।
धर्म्मशीला जनपदाः सुसन्तोषाश्च साधवः। न च मिथ्याप्रलापोऽत्र स्वैरेष्वपि कुतोऽन्यथा।
न च पित्रा विभज्यन्ते पुत्रा गुरुहिते रताः। युञ्जते धुरि नो गाश्च कृशान्सन्धुक्षयन्ति च।
सर्व्वे वर्णाः स्वधर्म्मस्थाः सदा चेदिषु मानद। न तेऽस्त्यविदितं किञ्चित्त्रिषु लोकेषु यद्भवेत्। २३४५
देवोपभोग्यं दिव्यं त्वामाकाशे स्फाटिकं महत्। आकाशगं त्वां मद्दत्तं विमानमुपपत्स्यते।
त्वमेकः सर्व्वमर्त्त्येषु विमानवरमास्थितः। चरिष्यस्युपरिस्थो हि देवो विग्रहवानिव।

ददामि ते वैजयन्तीं मालामम्लानपङ्कजां। धारयिष्यति संग्रामे या त्वां शस्त्रैरविक्षतं।
लक्षणं चैतदेवेह भविता ते नराधिप। इन्द्रमालेति विख्यातं धन्यमप्रतिमं महत्।
।वैशम्पायन उवाच॥ यष्टिञ्च वैणवीं तस्मै ददौ वृत्रनिसूदनः। इष्टप्रदानमुद्दिश्य शिष्टानां प्रतिपालिनीं। २३५०
तस्याः शक्रस्य पूजार्थं भूमौ भूमिपतिस्तदा। प्रवेशं कारयामास गते संवत्सरे तदा।
ततः प्रभृति चाद्यापि यष्टेः क्षितिपसत्तमैः। प्रवेशः क्रियते राजन्यथा तेन प्रवर्त्तितः।
अपरेद्युस्तथास्याः क्रियतेऽत्युच्छ्रयो नृपैः। अलङ्कृतायाः पिटकैर्गन्धैर्माल्यैश्च भूषणैः।
माल्यदामपरिक्षिप्ता विधिवत्क्रियतेऽपि च। भगवान्पूज्यते चात्र हंसरूपेण चेश्वरः। स्वयमेव गृहीतेन वसोः प्रीत्या महात्मनः।
स तां पूजां महेन्द्रस्तु दृष्ट्वा देवः कृतां शुभां। वसुना राजमुख्येन प्रीतिमानब्रवीत्प्रभुः। २३५१
ये पूजयिष्यन्ति नरा राजानश्च महं मम। कारयिष्यन्ति च मुदा यथा चेदिपतिर्नृपः।
तेषां श्रीर्विजयश्चैव सराष्ट्राणां भविष्यति। तथा स्फीतो जनपदो मुदितश्च भविष्यति।
एवं महात्मना तेन महेन्द्रेण नराधिप। वसुः प्रीत्या मघवता महाराजोऽभिसत्कृतः।
उत्सवं कारयिष्यन्ति सदा शक्रस्य ये नराः। भूमिरत्नादिभिर्दानैस्तथा पूज्या भवन्ति ते।
वरदानमहायज्ञैस्तथा शक्रोत्सवेन च। सम्पूजितो मघवता वसुश्चेदीश्वरो नृपः। २३६०
पालयामास धर्म्मेण चेदिस्थः पृथिवीमिमां। इन्द्रप्रीत्या चेदिपतिश्चकारेन्द्रमहं वसुः।
पुत्राश्चास्य महावीर्य्याः पञ्चासन्नमितौजसः। नानाराज्येषु च सुतान्स सम्राडभ्यषेचयत्।
महारथो मागधानां विश्रुतो यो बृहद्रथः। प्रत्यग्रहः कुशाम्बश्च यमाहुर्मणिवाहनं।
मावेल्लश्च यदुश्चैव राजन्यश्चापराजितः। एते तस्य सुता राजन्राजर्षेर्भूरितेजसः।
न्यवेशयन्नामभिः स्वैस्ते देशांश्च पुराणि च। वासवाः पञ्च राजानः पृथग्वंशाश्च शाश्वताः। २३६५
वसन्तमिन्द्रप्रासादे आकाशे स्फाटिके च तं। उपतस्थुर्महात्मानं गन्धर्वाप्सरसो नृपं।
राजोपरिचरेत्येवं नाम तस्याथ विश्रुतं। पुरोपवाहिनीं तस्य नदीं शुक्तिमतीं गिरिः। अरौत्सीच्चेतनायुक्तः कामात्कोलाहलः किल।
गिरिं कोलाहलं तन्तु पदा वसुरताडयत्। निश्चक्राम ततस्तेन प्रहारविवरेण सा।
तस्यां नद्यामजनयन्मिथुनं पर्व्वतः स्वयं। तस्मात् विमोक्षणात्प्रीता नदी राज्ञे न्यवेदयत्।
यः पुमानभवत्तत्र तं स राजर्षिसत्तमः। वसुर्व्वसुप्रदश्चक्रे सेनापतिमरिन्दमः। २३७०
चकार पत्नीं कन्यान्तु तथा तां गिरिकां नृपः। वसोः पत्नी तु गिरिका कामकालं न्यवेदयत्। ऋतुकालमनुप्राप्ता स्नाता पुंसवने शुचिः।
तदहः पितरश्चैनमूचुर्जहि मृगानिति। तं राजसत्तमं प्रीतास्तदा मतिमतां वर।
स पितॄणां नियोगन्तमनतिक्रम्य पार्थिवः। चचार मृगयां कामी गिरिकामेव संस्मरन्। अतीव रूपसम्पन्नां साक्षाच्छ्रियमिवापरां।

अशोकैश्चम्पकैश्चूतैरनेकैरतिमुक्तकैः। पुन्नागैः कर्णिकारैश्च वकुलैर्दिव्यपाटलैः।
पाटलैर्नारिकेलैश्च चन्दनैश्चार्जुनैस्तथा। एतैरन्यैर्महावृक्षैः पुण्यैः स्वादुफलैर्युतं। २३७५
कोकिलाकुलसन्नादं मत्तभ्रमरनादितं। वसन्तकाले तत्तस्य वनं चैत्ररथोपमं।
मन्मथाभिपरीतात्मा नापश्यद्गिरिकां तदा। अपश्यन्कामसन्तप्तश्चरमाणो यदृच्छया।
पुष्पसंछन्नशाखाग्रं पल्लवैरुपशोभितं। अशोकं स्तवकैश्छन्नं रमणीयमपश्यत।
अधस्तात्तस्य छायायां सुखासीनो नराधिपः। मधुगन्धैश्च संयुक्तं पुष्पगन्धमनोहरं। वायुना प्रेर्य्यमाणस्तु धूमाय मुद मन्वगात्।
तस्य रेतः प्रचस्कन्द चरतो गहने वने। स्कन्नमात्रञ्च तद्रेतो वृक्षपत्रेण भूमिपः। प्रतिजग्राह मिथ्या मे न पतेद्रेत इत्युत। २३८०
इदं मिथ्यापरिस्कन्नं रेतो मे न भवेदिति। ऋतुश्च तस्याः पत्न्या मे न मोघः स्यादिति प्रभुः।
सञ्चिन्त्यैवं तदा राजा विचार्य्य च पुनः पुनः। अमोघत्वञ्च विज्ञाय रेतसो राजसत्तमः।
शुक्रप्रस्थापने कालं महिष्याः प्रसमीक्ष्य वै। अभिमन्त्र्याथ तच्छुक्रमाराच्चिष्ठन्तमाशुगं। सूक्ष्मधर्म्मार्थतत्त्वज्ञो गत्वा श्येनं ततोऽब्रवीत्।
मत्प्रियार्थमिदं सौम्य शुक्रं मम गृहं नय। गिरिकायाः प्रयच्छाशु तस्या ह्यार्त्तवमद्य वै।
गृहीत्वा तत्तदा श्येनस्तूर्णमुत्पत्य वेगवान्। जवं परममास्थाय प्रदुद्राव विहङ्गमः। २३८५
तमपश्यदथायान्तं श्येनं श्येनस्तथा परः। अभ्यद्रवच्च तं सद्यो दृष्ट्वैवामिषशङ्कया।
तुण्डयुद्धमथाकाशे तावुभौ सम्प्रचक्रतुः। युध्यतोरपतद्रेतस्तच्चापि यमुनाम्भसि।
तत्राद्रिकेति विख्याता ब्रह्मशापाद्वराप्सराः। मीनभावमनुप्राप्ता बभूव यमुनाचरी।
श्येनपादपरिभ्रष्टं तद्वीर्य्यमथ वासवं। जग्राह तरसोपेत्य साऽद्रिका मत्स्यरूपिणी।
कदाचिदपि मत्सीं तां बबन्धुर्मत्स्यजीविनः। मासे च दशमे प्राप्ते तदा भरतसत्तम। २३९०
उज्जह्रुरुदरात्तस्याः स्त्रीपुमांसञ्च मानुषं। आश्चर्य्यभूतं तद्गत्वा राज्ञेऽथ प्रत्यवेदयन्।
काये मत्स्या इमौ राजन्सम्भूतौ मानुषाविति। तयोः पुमांसं जग्राह राजोपरिचरस्तदा।
स मत्स्यो नाम राजासीद्धार्म्मिकः सत्यसङ्गरः। साऽप्सरा मुक्तशापा च क्षणेन समपद्यत।
या पुरोक्ता भगवता तिर्य्यग्योनिगता शुभा। मानुषौ जनयित्वा त्वं शापमोक्षमवाप्स्यसि।
ततः सा जनयित्वा तौ विशस्ता मत्स्यघातिना। संत्यज्य मत्स्यरूपं सा दिव्यं रूपमवाप्य च। २३९५
सिद्धर्षिचारणपथं जगामाथ वराप्सराः। सा कन्या दुहिता तस्या मत्स्या मत्स्यसगन्धिनी।
राज्ञा दत्ता च दाशाय कन्येयं ते भवत्विति। रूपसत्त्वसमायुक्ता सर्व्वैः समुदिता गुणैः।
सा तु सत्यवती नाम मत्स्यघात्यभिसंश्रयात्। आसीत्सा मत्स्यगन्धैव कञ्चित्कालं शुचिस्मिता।
शुश्रूषार्थं पितुर्नावं वाहयन्तीं जले च तां। तीर्थयात्रां परिक्रामन्नपश्यद्वै पराशरः।
अतीव रूपसम्पन्नां सिद्धानामपि काङ्क्षितां। दृष्ट्वैव च स तां धीमांश्चकमे चारुहासिनीं। २४००

दिव्यां तां वासवीं कन्यां रम्भोरुं मुनिपुङ्गवः। सङ्गमं मम कल्याणि कुरुष्वेत्यभ्यभाषत।
साऽब्रवीत् पश्य भगवन् पारावारे स्थितानृषीन्। आवयोर्दृष्टयोरेभिः कथं तु स्यात् समागमः।
एवं तयोक्तो भगवान्नीहारमसृजत् प्रभुः। येन देशः स सर्व्वस्तु तमोभूत इवाभवत्।
दृष्ट्वा सृष्टन्तु नीहारं ततस्तं परमर्षिणा। विस्मिता साऽभवत् कन्या व्रीडिता च तपस्विनी।
॥ सत्यवत्युवाच ॥ विद्धि मां भगवन् कन्यां सदा पितृवशानुगां। त्वत्संयोगाच्च दुष्येत कन्याभावो ममानघ। २४०५
कन्यात्वे दूषिते चापि कथं शक्ष्ये द्विजोत्तम। गृहं गन्तुमृषे चाहं धीमन्न स्थातुमुत्सहे।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतत्संचिन्त्य भगवन् विधत्स्व यदनन्तरं। एवमुक्तवतीं तान्तु प्रीतिमानृषिसत्तमः।
उवाच मत्प्रियं कृत्वा कन्यैव त्वं भविष्यसि। वृणीष्व च वरं भीरु यं त्वमिच्छसि भाविनि।
वृथा हि न प्रसादो मे भूतपूर्व्वः शुचिस्मिते। एवमुक्ता वरं वव्रे गात्रसौगन्ध्यमुत्तमं।
स चास्यै भगवान् प्रादान्मनसः काङ्क्षितं भुवि। ततो लब्धवरा प्रीता स्त्रीभावगुणभूषिता। २४१०
जगाम सह संसर्गमृषिणाऽद्भुतकर्म्मणा। तेन गन्धवतीत्येवं नामास्याः प्रथितं भुवि।
तस्यास्तु योजनाद्गन्धमाजिघ्रन्त नरा भुवि। तस्या योजनगन्धेति ततो नामापरं स्मृतं।
इति सत्यवती हृष्टा लब्ध्वा वरमनुत्तमं। पराशरेण संयुक्ता सद्यो गर्भं सुषाव सा।
जज्ञे च यमुनाद्वीपे पाराशर्य्यः स वीर्य्यवान्। स मातरमनुज्ञाप्य तपस्येव मनो दधे।
स्मृतोऽहं दर्शयिष्यामि कृत्येष्विति च सोऽब्रवीत्। एवं द्वैपायनो जज्ञे सत्यवत्यां पराशरात्। २४१५
न्यस्तो द्वीपे स यद्बालस्तस्माद्द्वैपायनः स्मृतः। पादापसारिणं धर्म्मं स तु विद्वान् युगे युगे। आयुः शक्तिञ्च मर्त्यानां युगानुगम
वेक्ष्य च।

ब्रह्मणो ब्राह्मणानाञ्च तथानुग्रहकाङ्क्षया। विव्यास वेदान् यस्मात् स तस्माद्व्यास इति स्मृतः।
वेदानध्यापयामास महाभारतपञ्चमान्। सुमन्तुं जैमिनिं पैलं शुकञ्चैव स्वमात्मजं।
प्रभुर्व्वरिष्ठो वरदो वैशम्पायनमेव च। संहितास्तैः पृथक्त्वेन भारतस्य प्रकाशिताः।
तथा भीष्मः शान्तनवो गङ्गायाममितद्युतिः। वसुवीर्य्यात् समभवन्महावीर्य्यो महायशाः। २४२०
वेदार्थविच्च भगवानृषिर्विप्रो महायशाः। शूले प्रोतः पुराणर्षिरचौरश्चौरशङ्कया।
अणीमाण्डव्य इत्येवं विख्यातः स महायशाः। स धर्म्ममाहूय पुरा महर्षिरिदमुक्तवान्।
इषीकया मया बाल्यादिद्धा ह्येका शकुन्तिका। तत्किल्विषं स्मरे धर्म्म नान्यत्पापमहं स्मरे।
तन्मे सहस्रसमितं कस्मान्नेहाजयत्तपः। गरीयान् ब्राह्मणवधः सर्व्वभूतवधाद्यतः।
तस्मात्त्वं किल्विषी धर्म्म शूद्रयोनौ जनिष्यसि। तेन शापेन धर्म्मोऽपि शूद्रयोनावजायत। २४२५
विद्वान् विदुररूपेण धार्म्मी तनुरकिल्विषी। सञ्जयो मुनिकल्पस्तु जज्ञे सूतो गवल्गणात्।
सूर्य्याच्च कुन्तिकन्यायां जज्ञे कर्णो महाबलः। सहजं कवचं बिभ्रत् कुण्डलोद्द्योतिताननः।
अनुग्रहार्थं लोकानां विष्णुर्लोकनमस्कृतः। वसुदेवात्तु देवक्यां प्रादुर्भूतो महायशाः।
अनादिनिधनो देवः स कर्त्ता जगतः प्रभुः। अव्यक्तमक्षरं ब्रह्म प्रधानं त्रिगुणात्मकं।

आत्मानमव्ययञ्चैव प्रकृतिं प्रभवं प्रभुं। पुरुषं विश्वकर्म्माणं सत्त्वयोगं ध्रुवाक्षरं। २४३०

अनन्तमचलं देवं हंसं नारायणं प्रभुं। धातारमजमव्यक्तं यमाहुः परमव्ययं।

कैवल्यं निर्गुणं विश्वमनादिमजमव्ययं। पुरुषः स विभुः कर्त्ता सर्व्वभूतपितामहः। धर्म्मसंवर्द्धनार्थाय प्रजज्ञेऽन्धकवृष्णिषु।

अस्त्रज्ञौ तु महावीर्य्यौ सर्व्वशास्त्रविशारदौ। सात्यकिः कृतवर्म्मा च नारायणमनुव्रतौ।

सत्यकाद्धृदिकाच्चैव जज्ञातेऽस्त्रविशारदौ। भरद्वाजस्य च स्कन्नं द्रोण्यां शुक्रमवर्द्धत।

महर्षेरुग्रतपसस्तस्माद्द्रोणो व्यजायत। गौतमान्मिथुनं जज्ञे शरस्तम्बाच्छरद्वतः। २४३५

अश्वत्थाम्नश्च जननी कृपश्चैव महाबलः। अश्वत्थामा ततो जज्ञे द्रोणादेव महाबलः।

तथैव धृष्टद्युम्नोऽपि साक्षादग्निसमद्युतिः। वैताने कर्म्मणि तते पावकात्समजायत।

वीरो द्रोणविनाशाय धनुरादाय वीर्य्यवान्। तत्रैव वेद्यां कृष्णाऽपि जज्ञे तेजस्विनी शुभा।

विभ्राजमाना वपुषा बिभ्रती रूपमुत्तमं। प्रह्रादशिष्यो नग्नजित्सुबलश्चाभवत्ततः।

तस्य प्रजा धर्म्महन्त्री जज्ञे देवप्रकोपनात्। गन्धारराजपुत्त्रोऽभूच्छकुनिः सौबलस्तथा। २४४०

दुर्य्योधनस्य जननी जज्ञातेऽर्थविशारदौ। कृष्णद्वैपायनाज्जज्ञे धृतराष्ट्रो जनेश्वरः। क्षेत्रे विचित्रवीर्य्यस्य पाण्डुश्चैव महाबलः।

धर्म्मार्थकुशलो धीमान्मेधावी धूतकल्मषः। विदुरः शूद्रयोनौ तु जज्ञे द्वैपायनादपि।

पाण्डोस्तु जज्ञिरे पञ्च पुत्त्रा देवसमाः पृथक्। द्वयोः स्त्रियोर्गुणज्येष्ठस्तेषामासीद्युधिष्ठिरः।

धर्म्माद्युधिष्ठिरो जज्ञे मारुताच्च वृकोदरः। इन्द्राद्धनञ्जयः श्रीमान्सर्व्वशस्त्रभृतां वरः।

जज्ञाते रूपसम्पन्नावश्विभ्याञ्च यमावपि। नकुलः सहदेवश्च गुरुशुश्रूषणे रतौ। २४४५

तथा पुत्त्रशतं जज्ञे धृतराष्ट्रस्य धीमतः। दुर्य्योधनप्रभृतयो युयुत्सुः करणस्तथा।

ततो दुःशासनश्चैव दुःसहश्चापि भारत। दुर्म्मर्षणो विकर्णश्च चित्रसेनो विविंशतिः।

जयः सत्यव्रतश्चैव पुरुमित्रश्च भारत। वैश्यापुत्त्रो युयुत्सुश्च एकादश महारथाः।

अभिमन्युः सुभद्रायामर्ज्जुनादभ्यजायत। स्वस्रीयो वासुदेवस्य पौत्त्रः पाण्डोर्महात्मनः।

पाण्डवेभ्यो हि पाञ्चाल्यां द्रौपद्यां पञ्च जज्ञिरे। कुमारा रूपसम्पन्नाः सर्व्वशस्त्रविशारदाः। २४५०

प्रतिविन्ध्यो युधिष्ठिरात्सुतसोमो वृकोदरात्। अर्ज्जुनाच्छ्रुतकीर्त्तिस्तु शतानीकस्तु नाकुलिः।

तथैव सहदेवाच्च श्रुतसेनः प्रतापवान्। हिडिम्बायाञ्च भीमेन वने जज्ञे घटोत्कचः।

शिखण्डी द्रुपदाज्जज्ञे कन्या पुत्त्रत्वमागता। यां यक्षः पुरुषं चक्रे स्थूणः प्रियचिकीर्षया।

कुरूणां विग्रहे तस्मिन्समागच्छन्बहून्यथ। राज्ञां शतसहस्राणि योत्स्यमानानि संयुगे।

तेषामपरिमेयानां नामधेयानि सर्व्वशः। न शक्यानि समाख्यातुं वर्षाणामयुतैरपि। एते तु कीर्त्तिता मुख्या यैराख्यानमिदं ततं। २४५५

इत्यादिपर्व्वण्यादिवंशावतरणे त्रिषष्टोऽध्यायः॥ ६३ ॥

॥ जनमेजय उवाच॥ य एते कीर्त्तिता सम्यग्ये चान्ये नानुकीर्त्तिताः। सम्यक् तां श्रोतुमिच्छामि राज्ञश्चान्यान्सहस्रशः।

यदर्थमिह सम्भूता देवकल्पा महारथाः। भुवि तन्मे महाभाग सम्यगाख्यातुमर्हसि।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ रहस्यं खल्विदं राजन्देवानामिति नः श्रुतं । तत्तु ते कथयिष्यामि नमस्कृत्वा स्वयम्भुवे ।
त्रिःसप्तकृत्वः पृथिवीं कृत्वा निःक्षत्रियां पुरा । जामदग्न्यस्तपस्तेपे महेन्द्रे पर्व्वतोत्तमे ।
तदा निःक्षत्रिये लोके भार्गवेण कृते सति । ब्राह्मणान् क्षत्रिया राजन्सुतार्थिन्योऽभिचक्रमुः । २४६०
ताभिः सह समापेतुर्ब्राह्मणाः संशितव्रताः । ऋतावृतौ नरव्याघ्र न कामान्नानृतौ तथा ।
तेभ्यस्तु लेभिरे गर्भं क्षत्रियास्ताः सहस्रशः । ततः सुषुविरे राजन् क्षत्रियान् वीर्य्यवत्तरान् ।
कुमारांश्च कुमारीश्च पुनः क्षत्राभिवृद्धये । एवं तद्ब्राह्मणैः क्षत्रं क्षत्रियासु तपस्विभिः ।
जातं वृद्धञ्च धर्म्मेण सुदीर्घेणायुषाऽन्वितं । चत्वारोऽपि ततो वर्णा बभूवुर्ब्राह्मणोत्तराः ।
अभ्यगच्छन्नृतौ नारीं न कामान्नानृतौ तथा । तथैवान्यानि भूतानि तिर्य्यग्योनिगतान्यपि । २४६५
ऋतौ दारांश्च गच्छन्ति तत्तया भरतर्षभ । ततोऽवर्द्धन्त धर्म्मेण सहस्रशतजीविनः ।
ताः प्रजाः पृथिवीपाल धर्म्मव्रतपरायणाः । आधिभिर्व्याधिभिश्चैव विमुक्ताः सर्व्वशो नराः ।
अथेमां सागरापाङ्गीं गाङ्गजेन्द्रगताखिलां । अध्यतिष्ठत्पुनः क्षत्रं सशैलवनपत्तनां । प्रशासति पुनः क्षत्रे धर्म्मेणेमां वसुन्धरां ।
ब्राह्मणाद्यास्ततो वर्णा लेभिरे मुदमुत्तमां ।
कामक्रोधोद्भवान्दोषान्निरस्य च नराधिपाः । धर्म्मेण दण्डं दण्ड्येषु प्रणयन्तोऽन्वपालयन् ।
तथा धर्म्मपरे क्षत्रे सहस्राक्षः शतक्रतुः । स्वादु देशे च काले च वर्षेणापालयत्प्रजाः । २४७०
न बाल एव म्रियते तदा कश्चिज्जनाधिप । न च स्त्रियं प्रजानाति कश्चिदप्राप्तयौवनः ।
एवमायुष्मतीभिस्तु प्रजाभिर्भरतर्षभ । इयं सागरपर्य्यन्ता समापूर्य्यत मेदिनी ।
ईजिरे च महायज्ञैः क्षत्रिया बहुदक्षिणैः । साङ्गोपनिषदान्वेदान् विप्राश्चाधीयते तदा ।
न च विक्रीणते ब्रह्म ब्राह्मणाश्च तदा नृप । न च शूद्रसमाभ्यासे वेदानुच्चारयन्युत ।
कारयन्तः कृषिं गोभिस्तथा वैश्याः क्षितामिह । युञ्जते धुरि नो गाश्च कृशाङ्गांश्चाप्यजीवयन् । २४७५
फेनपांश्च तथा वत्सान्न दुहन्ति स्म मानवाः । न कूटमानैर्व्वणिजः पण्यं विक्रीणते तदा ।
कर्म्माणि च नरव्याघ्र धर्म्मोपेतानि मानवाः । धर्म्ममेवानुपश्यन्तश्चक्रुर्धर्म्मपरायणाः ।
स्वकर्म्मनिरताश्चासन्सर्व्वे वर्णा नराधिप । एवं तदा नरव्याघ्र धर्म्मो न ह्रसते क्वचित् ।
काले गावः प्रसूयन्ते नार्य्यश्च भरतर्षभ । भवन्त्यृतुषु वृक्षाणां पुष्पाणि च फलानि च ।
एवं कृतयुगे सम्यग्वर्त्तमाने तदा नृप । आपूर्य्यत मही कृत्स्ना प्राणिभिर्बहुभिर्भृशं । २४८०
एवं समुदिते लोके मानुषे भरतर्षभ । असुरा जज्ञिरे क्षेत्रे राज्ञान्तु मनुजेश्वर ।
आदित्यैर्हि तदा दैत्या बहुशो निर्जिता युधि । ऐश्वर्य्याद्भ्रंशिताः स्वर्गात्सम्बभूवुः क्षिताविह ।
इह देवत्वमिच्छन्तो मानुषेषु मनस्विनः । जज्ञिरे भुवि भूतेषु तेषु तेष्वसुरा विभो ।
गोष्वश्वेषु च राजेन्द्र खरोष्ट्रमहिषेषु च । क्रव्यात्सु चैव भूतेषु गजेषु च मृगेषु च ।
जातैरिह महीपाल जायमानैश्च तैर्मही । न शशाकात्मनात्मानमियं धारयितुं धरा । २४८५
अथ जाता महीपालाः केचिद्बहुमदान्विताः । दितेः पुत्रा दनोश्चैव तदा लोक इहाच्युताः ।

वीर्य्यवन्तोऽवलिप्तास्ते नानारूपधरा महीं । इमां सागरपर्य्यन्तां परीयुररिमर्द्दनाः ।
ब्राह्मणान् क्षत्त्रियान्वैश्यान् शूद्रांश्चैवाप्यपीडयन् । अन्यानि चैव सत्त्वानि पीडयामासुरोजसा ।
त्रासयन्तोऽभिनिघ्नन्तः सर्व्वभूतगणांश्च ते । विचेरुः सर्व्वशो राजन्महीं शतसहस्रशः ।
आश्रमस्थान्महर्षींश्च धर्षयन्तस्ततस्ततः । अब्रह्मण्या वीर्य्यमदा मत्ता मदबलेन च । २४९०
एवं वीर्य्यबलोत्सिक्तैर्भूरियत्नैर्महासुरैः । पीड्यमाना मही राजन्ब्रह्माणमुपचक्रमे ।
नह्यमी भूतसत्त्वौघाः पन्नगाः सनगां महीं । तदा धारयितुं शेकुः संक्रान्तां दानवैर्बलात् ।
ततो मही महीपाल भारार्त्ता भयपीडिता । जगाम शरणं देवं सर्व्वभूतपितामहं ।
सा संवृतं महाभागैर्देवद्विजमहर्षिभिः । ददर्श देवं ब्रह्माणं लोककर्त्तारमव्ययं ।
गन्धर्व्वैरप्सरोभिश्च दैवकर्म्मसु निष्ठितैः । वन्द्यमानं मुदोपेतैर्ववन्दे चैनमेत्य सा । २४९५
अथ विज्ञापयामास भूमिस्तं शरणार्थिनी । सन्निधौ लोकपालानां सर्व्वेषामेव भारत ।
तत्प्रधानात्मनस्तस्य भूमेः कृत्यं स्वयम्भुवः । पूर्व्वमेवाभवद्राजन् विदितं परमेष्ठिनः ।
स्रष्टा हि जगतः कस्मान्न संबुध्येत भारत । ससुरासुरलोकानामशेषेण मनोगतं ।
तामुवाच महाराज भूमिं भूमिपतिः प्रभुः । प्रभवः सर्व्वभूतानामीशः शम्भुः प्रजापतिः ।
॥ ब्रह्मोवाच ॥ यदर्थमसि संप्राप्ता मत्सकाशं वसुन्धरे । तदर्थं सन्नियोक्ष्यामि सर्व्वानेव दिवौकसः । २५००
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ इत्युक्त्वा स महीं देवो ब्रह्मा राजन् विसृज्य च । आदिदेश तदा सर्व्वान् विबुधान् भूतकृत्स्वयं ।
अस्या भूमेर्निरसितुं भारं भागैः पृथक्पृथक् । अस्यामेव प्रसूयध्वं विरोधायेति चाब्रवीत् ।
तथैव च समानीय गन्धर्व्वाप्सरसां गणान् । उवाच भगवान्सर्व्वानिदं वचनमर्थवत् ।
॥ ब्रह्मोवाच ॥ स्वैः स्वैरंशैः प्रसूयध्वं यथेष्टं मानुषेषु च । अथ शक्रादयः सर्व्वे श्रुत्वा सुरगुरोर्व्वचः । तथ्यमर्थ्यञ्च पथ्यञ्च तस्य ते जगृहुस्तदा ।
अथ ते सर्व्वशोंऽशैः स्वैर्गन्तुं भूमिं कृतक्षणाः । नारायणममित्रघ्नं वैकुण्ठमुपचक्रमुः । २५०५
यः स चक्रगदापाणिः पीतवासाः शितिप्रभः । पद्मनाभः सुरारिघ्नः पृथुवक्षाश्रितेक्षणः ।
प्रजापतिपतिर्देवः सुरनाथो महाबलः । श्रीवत्साङ्को हृषीकेशः सर्व्वदैवतपूजितः ।
तं भुवः शोधनायेन्द्र उवाच पुरुषोत्तमं । अंशेनावतरेत्येवं तथेत्याह च तं हरिः ।
इत्यादिपर्व्वण्यादिवंशावतारेंऽशावतरणे चतुःषष्टोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

॥ अथ सम्भवपर्व्व ३ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ अथ नारायणेनेन्द्रश्चकार सह संविदं । अवतर्त्तुं महीं स्वर्गादंशतः सहितः सुरैः ।
आदिश्य च स्वयं शक्रः सर्व्वानेव दिवौकसः । निर्जगाम पुनस्तस्मात्क्षयान्नारायणस्य ह । २५१०
तेऽमरारिविनाशाय सर्व्वलोकहिताय च । अवतेरुः क्रमेणैव महीं स्वर्गाद्दिवौकसः ।
ततो ब्रह्मर्षिवंशेषु पार्थिवर्षिकुलेषु च । जज्ञिरे राजशार्दूल यथाकामं दिवौकसः ।

दानवान्राक्षसांश्चैव गन्धर्व्वान्पन्नगांस्तथा । पुरुषादानि चान्यानि जज्ञुः सत्त्वान्यनेकशः ।
दानवा राक्षसाश्चैव गन्धर्व्वाः पन्नगास्तथा । न तान्बलस्थान्बाल्येऽपि अन्वभूरन्नसत्तम ।
॥ जनमेजय उवाच ॥ देवदानवसंघानां गन्धर्व्वाप्सरसां तथा । मानवानाञ्च सर्व्वेषां तथा वै यक्षरक्षसां । २५१५
श्रोतुमिच्छामि तत्त्वेन सम्भवं कृत्स्नमादितः । प्राणिनाञ्चैव सर्व्वेषां सम्भवं वक्तुमर्हसि ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ हन्त ते कथयिष्यामि नमस्कृत्य स्वयम्भुवे । सुरादीनामहं सम्यक् लोकानां प्रभवाप्ययं ।
ब्रह्मणो मानसाः पुत्त्रा विदिताः षण्महर्षयः । मरीचिरत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ।
मरीचेः कश्यपः पुत्त्रः कश्यपात्तु इमाः प्रजाः । प्रजज्ञिरे महाभागा दक्षकन्यास्त्रयोदश ।
अदितिर्दितिर्दनुः काला दनायुः सिंहिका तथा । क्रोधा प्रधा च विश्वा च विनता कपिला मुनिः । २५२०
कद्रूश्च मनुजव्याघ्र दक्षकन्यैव भारत । एतासां वीर्य्यसम्पन्नं पुत्त्रपौत्त्रमनन्तकं ।
अदित्यां द्वादशादित्याः सम्भूता भुवनेश्वराः । ये राजन्नामतस्तांस्ते कीर्त्तयिष्यामि भारत ।
धाता मित्रोऽर्य्यमा शक्रो वरुणस्त्वंश एव च । भगो विवस्वान्पूषा च सविता दशमस्तथा ।
एकादशस्तथा त्वष्टा द्वादशो विष्णुरुच्यते । जघन्यजस्तु सर्व्वेषामादित्यानां गुणाधिकः ।
एक एव दितेः पुत्त्रो हिरण्यकशिपुः स्मृतः । नाम्ना ख्यातास्तु तस्येमे पञ्च पुत्त्रा महात्मनः । २५२५
प्रह्लादः पूर्व्वजस्तेषां संह्लादस्तदनन्तरं । अनुह्लादस्तृतीयोऽभूत्तस्माच्च शिविबाष्कलौ ।
प्रह्लादस्य त्रयः पुत्त्राः ख्याताः सर्व्वत्र भारत । विरोचनश्च कुम्भश्च निकुम्भश्चेति भारत ।
विरोचनस्य पुत्त्रोऽभूद्बलिरेकः प्रतापवान् । बलेश्च प्रथितः पुत्त्रो बाणो नाम महासुरः ।
रुद्रस्यानुचरः श्रीमान्महाकालेति यं विदुः । चत्वारिंशद्दनोः पुत्त्राः ख्याताः सर्व्वत्र भारत ।
तेषां प्रथमजो राजा विप्रचित्तिर्महायशाः । शम्बरो नमुचिश्चैव पुलोमा चेति विश्रुतः । २५३०
असिलोमा च केशी च दुर्ज्जयश्चैव दानवः । अयःशिरा अश्वशिरा अश्वशङ्कुश्च वीर्य्यवान् ।
तथा गगनमूर्द्धा च वेगवान् केतुमांश्च सः । स्वर्भानुरश्वोऽश्वपतिर्वृषपर्व्वा अजकस्तथा ।
अश्वग्रीवश्च सूक्ष्मश्च तुहुण्डश्च महाबलः । एकपादेकचक्रश्च विरूपाक्षमहोदरौ ।
निचन्द्रश्च निकुम्भश्च कुपटः कपटस्तथा । शरभः शलभश्चैव सूर्य्याचन्द्रमसौ तथा । एते ख्याता दनोर्वंशे दानवाः परिकीर्त्तिताः ।
अन्यौ तु खलु देवानां सूर्य्याचन्द्रमसौ स्मृतौ । अन्यौ दानवमुख्यानां सूर्य्याचन्द्रमसौ तथा । २५३५
इमे च वंशाः प्रथिताः सत्त्ववन्तो महाबलाः । दनुपुत्त्रा महाराज दशदानववंशजाः ।
एकाक्षोऽमृतपो वीरः प्रलम्बनरकावपि । वातापी शत्रुतपनः शठश्चैव महासुरः ।
गविष्ठश्च वनायुश्च दीर्घजिह्वश्च दानवः । असंख्येयाः स्मृतास्तेषां पुत्त्राः पौत्त्राश्च भारत ।
सिंहिका सुषुवे पुत्त्रं राहुं चन्द्रार्कमर्द्दनं । सुचन्द्रं चन्द्रहन्तारं तथा चन्द्रप्रमर्द्दनं ।
क्रूरस्वभावं क्रूरायाः पुत्त्रपौत्त्रमनन्तकं । गणः क्रोधवशो नाम क्रूरकर्म्मारिमर्द्दनः । २५४०
दनायुषः पुनः पुत्त्राश्चत्वारोऽसुरपुङ्गवाः । विक्षरो बलवीरौ च वृत्रश्चैव महासुरः ।

कालायाः प्रथिताः पुत्राः कालकल्पाः प्रहारिणः । सविख्याता महावीर्य्या दानवेषु परन्तपाः ।
विनाशनश्च क्रोधश्च क्रोधहन्ता तथैव च । क्रोधः शत्रुस्तथैवान्ये कालकेया इतिश्रुताः ।
असुराणामुपाध्यायः शुक्रस्त्वृषिसुतोऽभवत् । ख्याताश्चोशनसः पुत्राश्चत्वारो ऽसुरयाजकाः ।
त्वष्टाधरस्तथात्रिश्च द्वावन्यौ रौद्रकर्म्मिणौ । तेजसा सूर्य्यसङ्काशा ब्रह्मलोकपरायणाः ।　२५४५
इत्येष वंशप्रभवः कथितस्ते तरस्विनाम् । असुराणां सुराणाञ्च पुराणे संश्रुतो मया ।
एतेषां यदपत्यन्तु न शक्यं तदशेषतः । प्रसंख्यातुं महीपाल गुणभूतमनन्तकं ।
तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च तथैव गरुडारुणौ । आरुणिर्वारुणिश्चैव वैनतेयाः प्रकीर्त्तिताः ।
शेषोऽनन्तो वासुकिश्च तक्षकश्च भुजङ्गमः । कूर्म्मश्च कुलिकश्चैवं काद्रवेयाः प्रकीर्त्तिताः ।
भीमसेनोग्रसेनौ च सुपर्णो वरुणस्तथा । गोपतिर्धृतराष्ट्रश्च सूर्य्यवर्च्चाश्च सप्तमः ।　२५५०
सत्यवागर्कपर्णश्च प्रयुतश्चापि विश्रुतः । भीमश्चित्ररथश्चैवं विख्यातः सर्व्वविद्वशी ।
तथा शालिशिरा राजन्पर्ज्जन्यश्च चतुर्द्दशः । कलिःपञ्चदशस्तेषां नारदश्चैव षोडशः । इत्येते देवगन्धर्व्वा मौनेयाः परिकीर्त्तिताः ।
अथ प्रभूतान्यन्यानि कीर्त्तयिष्यामि भारत । अनवद्यां मनुं वंशामसुरां मार्गणप्रियां ।
अनूपां सुभगां भासीमिति प्राधा व्यजायत । सिद्धः पूर्णश्च बर्हीच पूर्णायुश्च महायशाः ।
ब्रह्मचारी रतिगुणः सुपर्णश्चैव सप्तम । विश्वावसुश्च भानुश्च सुचन्द्रो दशमस्तथा ।　२५५५
इत्येते देवगन्धर्व्वाः प्राधेयाः परिकीर्त्तिताः । इमं त्वप्सरसां वंशं विदितं पुण्यलक्षणं ।
प्राधाऽसूत महाभागा देवी देवर्षितः पुरा । अलम्बुषा मिश्रकेशी विद्युत्पर्णा तिलोत्तमा ।
अरुणा रक्षिता चैव रम्भा तद्वन्मनोरमा । केशिनी च सुबाहुश्च सुरता सुरजा तथा ।
सुप्रिया चातिबाहुश्च विख्यातौ च हाहा हूहूः । तुम्बुरुश्चेति चत्वारः स्मृता गन्धर्व्वसत्तमाः ।
अमृतं ब्राह्मणा गावो गन्धर्व्वाप्सरसस्तथा । अपत्यं कपिलायास्तु पुराणे परिकीर्त्तितं ।　२५६०
इति ते सर्व्वभूतानां सम्भवः कथितो मया । यथावत्परिसंख्यातो गन्धर्व्वाप्सरसां तथा ।
भुजगानां सुपर्णानां रुद्राणां मरुतां तथा । गवाञ्च ब्राह्मणानाञ्च श्रीमतां पुण्यकर्म्मणां ।
आयुष्यश्चैव पुण्यश्च धन्यः श्रुतिसुखावहः । श्रोतव्यश्चैव सततं श्राव्यश्चैवानसूयता ।
इमन्तु वंशं नियमेन यः पठेन्महात्मनां ब्राह्मणदेवसन्निधौ । अपत्यलाभं लभते स पुष्कलं श्रियं यशः प्रेत्य च शोभनाङ्गतिं ।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वण्यंशावतरणे पञ्चषष्टोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ब्रह्मणो मानसाः पुत्रा विदिताः षण्महर्षयः । एकादश सुताः स्थाणोः ख्याताः परमतेजसः ।　२५६५
मृगव्याधश्च सर्पश्च निरृतिश्च महायशाः । अजैकपादहिर्बुध्न्यः पिनाकी च परन्तप ।
दहनोऽथेश्वरश्चैव कपाली च महाद्युतिः । स्थाणुर्भगश्च भगवान्रुद्रा एकादश स्मृताः ।
मरीचिरङ्गिरा अत्रिः पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः । षडेते ब्रह्मणः पुत्रा वीर्य्यवन्तो महर्षयः ।
त्रयस्त्वङ्गिरसः पुत्रा लोके सर्व्वत्र विश्रुताः । बृहस्पतिरुतथ्यश्च संवर्त्तश्च धृतव्रताः ।
अत्रेस्तु बहवः पुत्राः श्रूयन्ते मनुजाधिप । सर्व्वे वेदविदः सिद्धाः शान्तात्मानो महर्षयः ।　२५७०

राक्षसाश्च पुलस्त्यस्य वानराः किन्नरास्तथा। यक्षाश्च मनुजव्याघ्र पुत्रास्तस्य च धीमतः।
पुलहस्य सुता राजञ्छरभाश्च प्रकीर्त्तिताः। सिंहाः किंपुरुषा व्याघ्रा यक्षा ईहामृगास्तथा।
क्रतोः क्रतुसमाः पुत्राः पतङ्गसहचारिणः। विश्रुतास्त्रिषु लोकेषु सत्यव्रतपरायणाः।
दक्षस्त्वजायताङ्गुष्ठाद्दक्षिणाद्भगवानृषिः। ब्रह्मणः पृथिवीपाल शान्तात्मा सुमहातपाः।
वामादजायताङ्गुष्ठाद्भार्य्या तस्य महात्मनः। तस्यां पञ्चाशतं कन्याः स एवाजनयन्मुनिः। २५७५
ताः सर्व्वास्त्वनवद्याङ्ग्यः कन्याः कमललोचनाः। पुत्त्रिकाः स्थापयामास नष्टपुत्त्रः प्रजापतिः।
ददौ स दश धर्म्माय सप्तविंशतिमिन्दवे। दिव्येन विधिना राजन् कश्यपाय त्रयोदश।
नामतो धर्म्मपत्न्यस्ताः कीर्त्यमाना निबोध मे। कीर्त्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया तथा।
बुद्धिर्लज्जा मतिश्चैव पत्न्यो धर्म्मस्य ता दश। द्वाराण्येतानि धर्म्मस्य विहितानि स्वयम्भुवा।
सप्तविंशतिः सोमस्य पत्न्यो लोकेषु विश्रुताः। कालस्य नयने युक्ताः सोमपत्न्यः शुचिव्रताः। २५८०
सर्व्वा नक्षत्रयोगिन्यो लोकयात्राविधानतः। पैतामहो मुनिर्देवस्तस्य पुत्त्रः प्रजापतिः। तस्याष्टौ वसवः पुत्रास्तेषां वक्ष्यामि विस्तरं।
धरो ध्रुवश्च सोमश्च अहश्चैवानिलोऽनलः। प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवोऽष्टाविति स्मृताः।
धूम्रायास्तु धरः पुत्रो ब्रह्मविद्यो ध्रुवस्तथा। चन्द्रमास्तु मनस्विन्याः श्वासायाः श्वसनस्तथा।
रतायाश्चाप्यहः पुत्त्रः शाण्डिल्याश्च हुताशनः। प्रत्यूषश्च प्रभासश्च प्रभातायाः सुतौ स्मृतौ।
धरस्य पुत्रो द्रविणो हुतहव्यवहस्तथा। ध्रुवस्य पुत्रो भगवान् कालो लोकप्रकालनः। २५८५
सोमस्य तु सुतो वर्च्चा वर्च्चस्वी येन जायते। मनोहरायाः शिशिरः प्राणोऽथ रमणस्तथा।
अह्नः सुतस्तथा ज्योतिः शमः शान्तस्तथा मुनिः। अग्नेः पुत्त्रः कुमारस्तु श्रीमाञ्छरवणालयः।
तस्य शाखो विशाखश्च नैगमेयश्च पृष्ठजः। कृत्तिकाभ्युपपन्नेश्च कार्त्तिकेय इति स्मृतः।
अनिलस्य शिवा भार्य्या तस्याः पुत्रो मनोजवः। अविज्ञातगतिश्चैव द्वौ पुत्रावनिलस्य तु।
प्रत्यूषस्य विदुः पुत्रमृषिं नाम्नाऽथ देवलं। द्वौ पुत्रौ देवलस्यापि क्षमावन्तौ मनीषिणौ। बृहस्पतेस्तु भगिनी वरस्त्री ब्रह्मवादिनी। २५९०
योगसिद्धा जगत्कृत्स्नमसक्ता विचचार ह। प्रभासस्य तु भार्य्या सा वसूनामष्टमस्य ह।
विश्वकर्म्मा महाभागो जज्ञे शिल्पप्रजापतिः। कर्त्ता शिल्पसहस्राणां त्रिदशानाञ्च वर्द्धकिः।
भूषणानाञ्च सर्व्वेषां कर्त्ता शिल्पवतां वरः। यो दिव्यानि विमानानि त्रिदशानां चकार ह।
मनुष्याश्चोपजीवन्ति यस्य शिल्पं महात्मनः। पूजयन्ति च यं नित्यं विश्वकर्म्माणमव्ययं।
स्तनन्तु दक्षिणं भित्त्वा ब्रह्मणो नरविग्रहः। निःसृतो भगवान्धर्म्मः सर्व्वलोकसुखावहः। २५९५
त्रयस्तस्य वराः पुत्राः सर्व्वभूतमनोहराः। शमः कामश्च हर्षश्च तेजसा लोकधारिणः।
कामस्य तु रतिर्भार्य्या शमस्य प्राप्तिरङ्गना। नन्दा तु भार्य्या हर्षस्य यासु लोकाः प्रतिष्ठिताः।
मरीचेः कश्यपः पुत्त्रः कश्यपस्य सुरासुराः। जज्ञिरे नृपशार्दूल लोकानां प्रभवस्तु सः।
त्वाष्ट्री तु सवितुर्भार्य्या वडवारूपधारिणी। असूयत महाभागा साऽन्तरीक्षेऽश्विनावुभौ॥
द्वादशैवादितेः पुत्राः शक्रमुख्या नराधिप। तेषामवरजो विष्णुर्यत्र लोकाः प्रतिष्ठिताः। २६००

त्रयस्त्रिंशत इत्येते देवास्तेषामहं तव। अन्वयं सम्प्रवक्ष्यामि पक्षैश्च कुलतो गणान्।
रुद्राणामपरः पक्षः साध्यानां मरुतां तथा। वसूनां भार्गवं विद्याद्विश्वेदेवांस्तथैव च।
वैनतेयस्तु गरुडो बलवानरुणस्तथा। बृहस्पतिश्च भगवानादित्येष्वेव गण्यते।
अश्विनौ गुह्यकान् विद्धि सर्व्वौषध्यस्तथा पशून्। एते देवगणा राजन् कीर्त्तितास्तेऽनुपूर्व्वशः।
यान्कीर्त्तयित्वा मनुजः सर्व्वपापैः प्रमुच्यते। ब्रह्मणो हृदयं भित्त्वा निःसृतो भगवान्भृगुः। २६०५
भृगोः पुत्रः कविर्व्विद्वाञ्छुक्रः कविसुतो ग्रहः। त्रैलोक्यप्राणयात्रार्थं वर्षावर्षे भयाभये।
स्वयम्भुवा नियुक्तः सन्भुवनं परिधावति। योगाचार्य्यो महाबुद्धिर्दैत्यानामभवद्गुरुः। सुराणां चापि मेधावी ब्रह्मचारी यतव्रतः।
तस्मिन्नियुक्ते विधिना योगक्षेमाय भार्गवे। अन्यमुत्पादयामास पुत्रं भृगुरनिन्दितं।
च्यवनं दीप्ततपसं धर्म्मात्मानं यशस्विनं। यः स रोषाच्च्युतो गर्भान्मातुर्म्मोक्षाय भारत।
आरुषी तु मनोः कन्या तस्य पत्नी मनीषिणः। और्व्वस्तस्यां समभवदूरुं भित्त्वा महायशाः। २६१०
महातेजा महावीर्य्यो बाल एव गुणैर्युतः। ऋचीकस्तस्य पुत्रस्तु जमदग्निस्ततोऽभवत्।
जमदग्नेस्तु चत्वार आसन्पुत्रा महात्मनः। रामस्तेषां जघन्योऽभूदजघन्यैर्गुणैर्युतः।
सर्व्वशस्त्रेषु कुशलः क्षत्रियान्तकरो वशी। और्व्वस्यासीत्पुत्रशतं जमदग्निपुरोगमं। तेषां पुत्रसहस्राणि बभूवुर्भुवि विस्तरः।
द्वौ पुत्रौ ब्रह्मणस्त्वन्यौ ययोस्तिष्ठति लक्षणं। लोके धाता विधाता च यौ स्थितौ मनुना सह।
तयोरेव स्वसा देवी लक्ष्मीः पद्मगृहा शुभा। तस्यास्तु मानसाः पुत्रास्तुरगा व्योमचारिणः। २६१५
वरुणस्य भार्य्या या ज्येष्ठा शुक्राद्देवी व्यजायत। तस्याः पुत्रं बलं विद्धि सुरां च सुरनन्दिनीं।
प्रजानामन्नकामानामन्योन्यपरिभक्षणात्। अधर्म्मस्तत्र सञ्जातः सर्व्वभूतविनाशकः।
तस्यापि निर्ऋतिर्भार्य्या नैर्ऋता येन राक्षसाः। घोरास्तस्यास्त्रयः पुत्राः पापकर्म्मरताः सदा।
भयो महाभयश्चैव मृत्युर्भूतान्तकस्तथा। न तस्य भार्य्या पुत्रो वा कश्चिदस्त्यन्तको हि सः।
काकीं श्येनीं तथा भासीं धृतराष्ट्रीं तथा शुकीं। ताम्रा तु सुषुवे देवी पञ्चैता लोकविश्रुताः। २६२०
उलूकान्सुषुवे काकी श्येनी श्येनान्व्यजायत। भासी भासानजनयद्गृध्रांश्चैव जनाधिप।
धृतराष्ट्री तु हंसांश्च कलहंसांश्च सर्व्वशः। चक्रवाकांश्च भद्रा तु जनयामास सैव तु।
शुकी च जनयामास शुकानेव यशस्विनी। कल्याणगुणसम्पन्ना सर्व्वलक्षणपूजिता।
नव क्रोधवशा नारीः प्रजज्ञे क्रोधसम्भवाः। मृगी च मृगमन्दा च हरी भद्रमना अपि।
मातङ्गी त्वथ शार्दूली श्वेता सुरभिरेव च। सर्व्वलक्षणसम्पन्ना सुरसा चैव भामिनी। २६२५
अपत्यं तु मृगाः सर्व्वे मृग्या नरवरोत्तम। ऋक्षाश्च मृगमन्दायाः सृमराश्च परन्तप।
ततस्त्वैरावतं नागं जज्ञे भद्रमनाः सुतं। ऐरावतः सुतस्तस्या देवनागो महागजः।
हर्य्याश्च हरयोऽपत्यं वानराश्च तरस्विनः। गोलाङ्गूलांश्च भद्रन्ते हर्य्याः पुत्रान्प्रचक्षते।
प्रजज्ञे त्वथ शार्दूली सिंहान्व्याघ्राननेकशः। द्वीपिनश्च महासत्त्वान्सर्व्वानेव न संशयः।

मातङ्ग्यपि च मातङ्गानपत्यानि नराधिप । दिशां गजांस्तु श्वेताख्यं श्वेताऽजनयदाशुगं । २५२०

तथा दुहितरौ राजन्सुरभिर्वै व्यजायत । रोहिणी चैव भद्रांतु गन्धर्व्वीन्तु यशस्विनी ।

विमलामपि भद्रन्ते अनलामपि भारत । रोहिण्यां जज्ञिरे गावो गन्धर्व्व्यां वाजिनः सुताः । सप्तपिण्डफलान् वृक्षानन लाऽपि व्यजायत ।

अनलायाः शुकी पुत्री कङ्कस्तु सुरसासुतः । अरुणस्य भार्य्या श्येनी तु वीर्य्यवन्तौ महाबलौ ।

सम्पातिं जनयामास वीर्य्यवन्तं जटायुषं । सुरसाऽजनयन्नागान् कद्रूःपुत्रांस्तु पन्नगान् ।

द्वौ पुत्रौ विनतायास्तु विख्यातौ गरुडारुणौ । इत्येष सर्व्वभूतानां महतां मनुजाधिप । प्रभवः कीर्त्तितः सम्यङ्मया मतिमतां वर । २५२५

यं श्रुत्वा पुरुषः सम्यङ्मुक्तो भवति पाप्मनः । सर्व्वज्ञताञ्च लभते गतिमग्र्याञ्च विन्दति ।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वण्यंशावतरणे षट्षष्टोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

॥ जनमेजय उवाच ॥ देवानां दानवानाञ्च गन्धर्व्वोरगरक्षसां । सिंहव्याघ्रमृगाणाञ्च पन्नगानां पतत्रिणां ।

सर्व्वेषाञ्चैव भूतानां सम्भवं भगवन्नहं । श्रोतुमिच्छामि तत्त्वेन मानुषेषु महात्मनां । जन्म कर्म्म च भूतानामेतेषामनुपूर्व्वशः ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ मानुषेषु मनुष्येन्द्र संभूता ये दिवौकसः । प्रथमं दानवांश्चैव तांस्ते वक्ष्यामि सर्व्वशः ।

विप्रचित्तिरितिख्यातो य आसीद्दानवर्षभः । जरासन्ध इति ख्यातः स आसीन्मनुजर्षभः । २५३०

दितेः पुत्रस्तु यो राजन् हिरण्यकशिपुः स्मृतः । स जज्ञे मानुषे लोके शिशुपालो नरर्षभ ।

संह्लाद इति विख्यातः प्रह्लादस्यानुजस्तु यः । स शल्य इति विख्यातो जज्ञे वाह्लीकपुङ्गवः ।

अनुह्लादस्तु तेजस्वी योऽभूत् ख्यातो जघन्यजः । धृष्टकेतुरिति ख्यातः स बभूव नरेश्वरः ।

यस्तु राजञ्छिविर्नाम दैतेयः परिकीर्त्तितः । द्रुम इत्यभिविख्यातः स आसीद्भुवि पार्थिवः ।

वास्कलो नाम यस्तेषामासीदसुरसत्तमः । भगदत्त इति ख्यातः स जज्ञे पुरुषर्षभ । २५३५

अयः शिरा अश्वशिरा अयःशङ्कुश्च वीर्य्यवान् । तथा गगनमूर्द्धा च वेगवांश्चात्र पञ्चमः ।

पञ्चैते जज्ञिरे राजन्वीर्य्यवन्तो महासुराः । कैकयेषु महात्मानः पार्थिवर्षभसत्तमाः । केतुमानिति विख्यातो यस्ततोऽन्यः प्रतापवान् ।

अमितौजा इति ख्यातः सोग्रकर्म्मा नराधिपः । स्वर्भानुरिति विख्यातः श्रीमान्यस्तु महासुरः ।

उग्रसेन इति ख्यात उग्रकर्म्मा नराधिपः । अश्व इति विख्यातः श्रीमानासीन्महासुरः ।

अशोको नाम राजाऽभून्महावीर्य्योऽपराजितः । तस्मादवरजो यस्तु राजन्नश्वपतिः स्मृतः । २५४०

दैतेयः सोऽभवद्राजा हार्द्दिक्यो मनुजर्षभ । वृषपर्व्वेति विख्यातः श्रीमान्यस्तु महासुरः ।

दीर्घप्रज्ञ इति ख्यातः पृथिव्यां सोऽभवन्नृपः । अजकस्त्ववरो राजन्य आसीद्वृषपर्व्वणः ।

स शाल्व इति विख्यातः पृथिव्यामभवन्नृपः । अश्वग्रीव इति ख्यातः सत्त्ववान्यो महासुरः ।

रोचमान इतिख्यातः पृथिव्यां सोऽभवन्नृपः । सूक्ष्मस्तु मतिमान्राजन् कीर्त्तिमान्यः प्रकीर्त्तितः ।

वृहद्रथ इतिख्यातः क्षितावासीत्स पार्थिवः । तुहुण्ड इति विख्यातो य आसीदसुरोत्तमः । २५४५

सेनाविन्दुरिति ख्यातः स बभूव नराधिपः। इषुपोनाम यस्तेषामसुराणां बलाधिकः।

नग्नजिन्नाम राजासीद्भुवि विख्यातविक्रमः। एकचक्र इति ख्यात आसीद्यस्तु महासुरः।

प्रतिविन्ध्य इतिख्यातो बभूव प्रथितः क्षितौ। विरूपाक्षस्तु दैतेयश्चित्रयोधी महासुरः।

चित्रधर्म्मेति विख्यातः क्षितावासीत्स पार्थिवः। हरस्त्वरिहरो वीर आसीद्यो दानवोत्तमः।

सुबाहुरिति विख्यातः श्रीमानासीत्स पार्थिवः। अहरस्तु महातेजाः शत्रुपक्षक्षयङ्करः। २६६०

बाह्लीको नाम राजा स बभूव प्रथितः क्षितौ। निचन्द्रश्चन्द्रवक्त्रस्तु य आसीदसुरोत्तमः।

मुञ्जकेश इति ख्यातः श्रीमानासीत्स पार्थिवः। निकुम्भस्त्वजितः संख्ये महामतिरजायत।

भूमौ भूमिपतिश्रेष्ठो देवाधिप इति स्मृतः। शरभो नाम यस्तेषां दैतेयानां महासुरः।

पौरवो नाम राजर्षिः स बभूव नरोत्तमः। कुपथस्तु महावीर्य्यः श्रीमान् राजन्महासुरः।

सुपार्श्व इति विख्यातः क्षितौ जज्ञे महीपतिः। क्रथस्तु राजन् राजर्षिः क्षितौ जज्ञे महासुरः। २६६५

पार्व्वतेय इति ख्यातः काञ्चनाचलसन्निभः। द्वितीयः शलभस्तेषामसुराणां बभूव यः।

प्रह्लादो नाम बाह्लीकः स बभूव नराधिपः। चन्द्रस्तु दितिजश्रेष्ठो लोके ताराधिपोपमः।

चन्द्रवर्म्मेति विख्यातः काम्बोजानां नराधिपः। अर्क इत्यभिविख्यातो यस्तु दानवपुङ्गवः।

ऋषिको नाम राजर्षिर्बभूव नृपसत्तमः। मृतपा इतिविख्यातो य आसीदसुरोत्तमः।

पश्चिमानूपकं विद्धि तं नृपं नृपसत्तम। गविष्ठस्तु महातेजा यः प्रख्यातो महासुरः। २६७०

द्रुमसेन इति ख्यातः पृथिव्यां सोऽभवन्नृपः। मयूर इति विख्यातः श्रीमान्यस्तु महासुरः।

स विश्व इति विख्यातो बभूव पृथिवीपतिः। सुपर्ण इति विख्यातस्तस्मादवरजस्तु यः।

कालकीर्त्तिरिति ख्यातः पृथिव्यां सोऽभवन्नृपः। चन्द्रहन्तेति यस्तेषां कीर्त्तितः प्रवरोऽसुरः।

शुनको नाम राजर्षिः स बभूव नराधिपः। विनाशनस्तु चन्द्रस्य य आख्यातो महासुरः।

जानकि र्नाम विख्यातः सोऽभवन्मनुजाधिपः। दीर्घजिह्वस्तु कौरव्य य उक्तो दानवर्षभः। २६७५

काशिराजः स विख्यातः पृथिव्यां पृथिवीपते। ग्रहन्तु सुषुवे यन्तु सिंहिकार्केन्दुमर्द्दनं। स क्राथ इति विख्यातो बभूव मनुजाधिपः।

अनायुषस्तु पुत्राणां चतुर्णां प्रवरोऽसुरः। विक्षरो नाम तेजस्वी वसुमित्रो नृपः स्मृतः।

द्वितीयो विक्षराद्यस्तु नराधिप महासुरः। पांशुराष्ट्राधिप इति विख्यातः सोऽभवन्नृपः।

बलीन इतिविख्यातो यस्त्वासीदसुरोत्तमः। पौण्ड्रमात्स्यक इत्येवं बभूव स नराधिपः।

वृत्र इत्यभिविख्यातो यस्तु राजन्महासुरः। मणिमान्नाम राजर्षिः स बभूव नराधिपः। २६८०

क्रोधहन्तेति यस्तस्य बभूवावरजोऽसुरः। दण्ड इत्यभिविख्यातः स आसीन्नृपतिः क्षितौ।

क्रोधवर्द्धन इत्येव यस्त्वन्यः परिकीर्त्तितः। दण्डधार इति ख्यातः सोऽभवन्मनुजर्षभः।

कालेयानान्तु ये पुत्रास्तेषामष्टौ नराधिपाः। जज्ञिरे राजशार्दूल शार्दूलसमविक्रमाः।

मगधेषु जयत्सेनस्तेषामासीत्स पार्थिवः। अष्टानाम्प्रवरस्तेषां कालेयानां महासुरः।

द्वितीयस्तु ततस्तेषां श्रीमान्हरिहयोपमः । अपराजित इत्येवं स बभूव नराधिपः । २६८५

तृतीयस्तु महातेजा महामायो महासुरः । निषादाधिपतिर्जज्ञे भुवि भीमपराक्रमः ।

तेषामन्यतमो यस्तु चतुर्थः परिकीर्त्तितः । श्रेणिमानिति विख्यातः क्षितौ राजर्षिसत्तमः ।

पञ्चमस्त्वभवत्तेषां प्रवरो यो महासुरः । महौजा इति विख्यातो बभूवेह परन्तपः ।

षष्ठस्तु मतिमान्यो वै तेषामासीन्महासुरः । अभीरुरिति विख्यातः क्षितौ राजर्षिसत्तमः ।

समुद्रसेनस्तु नृपस्तेषामेवाभवद्गणात् । विश्रुतः सागरान्तायां क्षितौ धर्म्मार्थतत्त्ववित् । २६९०

बृहन्नामाष्टमस्तेषां कालेयानां नराधिप । बभूव राजा धर्म्मात्मा सर्व्वभूतहिते रतः ।

कुक्षिस्तु राजन् विख्यातो दानवानां महाबलः । पार्व्वतीय इति ख्यातः काञ्चनाचलसन्निभः ।

क्रथनश्च महावीर्य्यः श्रीमानाजन्महासुरः । सूर्य्याक्ष इति विख्यातः क्षितौ जज्ञे महीपतिः ।

असुराणान्तु यः सूर्य्यः श्रीमांश्चैव महासुरः । दरदो नाम वाह्लीको वरः सर्व्वमहीक्षितां ।

गणः क्रोधवशो नाम यस्ते राजन्प्रकीर्त्तितः । ततः सञ्जज्ञिरे वीराः क्षिताविह नराधिपाः । २६९५

मद्रकः कर्णवेष्टश्च सिद्धार्थः कीटकस्तथा । सुवीरश्च सुबाहुश्च महावीरोऽथ वाह्लिकः ।

क्रथो विचित्रः सुरथःश्रीमान्नीलश्च भूमिपः । चीरवासाश्च कौरव्य भूमिपालश्च नामतः ।

दन्तवक्रश्च नामासीद्दुर्जयश्चैव दानवः । रुक्मी च नृपशार्दूलो राजा च जनमेजय ।

आषाढो वायुवेगश्च भूरितेजास्तथैव च । एकलव्यः सुमित्रश्च वाटधानोऽथ गोमुखः ।

कारूषकाश्च राजानः क्षेमधूर्त्तिस्तथैव च । श्रुतायुरुद्वहश्चैव बृहत्सेनस्तथैव च । २७००

क्षेमोऽग्रतीर्थः कुहरः कलिङ्गेषु नराधिपः । मतिमांश्च मनुष्येन्द्र ईश्वरश्चेति विश्रुतः ।

गणात्क्रोधवशादेष राजपूगोऽभवत्क्षितौ । जातः पुरा महाभागो महाकीर्त्तिर्महाबलः ।

कालनेमिरिति ख्यातो दानवानां महाबलः । स कंस इति विख्यात उग्रसेनसुतो बली ।

यस्त्वासीद्देवको नाम देवराजसमद्युतिः । स गन्धर्व्वपति मुख्यःक्षितौ जज्ञे नराधिपः ।

बृहस्पतेर्बृहत्कीर्त्तेर्द्देवर्षेर्विद्धि भारत । अंशाद्द्रोणं समुत्पन्नं भारद्वाजमयोनिजं । २७०५

धन्विनां नृपशार्दूल यः सर्व्वास्त्रविदुत्तमः । महाकीर्त्तिर्महातेजाः स जज्ञे मनुजेश्वरः ।

धनुर्व्वेदे च वेदे च यं तं वेदविदो विदुः । वरिष्ठं चित्रकर्म्माणं द्रोणं स्वकुलवर्द्धनं ।

महादेवान्तकाभ्याञ्च कामात्क्रोधाच्च भारत । एकत्वमुपपन्नानां जज्ञे शूरः परन्तपः ।

अश्वत्थामा महावीर्य्यः शत्रुपक्षक्षयावहः । वीरः कमलपत्राक्षः क्षितावासीन्नराधिप ।

जज्ञिरे वसवस्त्वष्टौ गङ्गायां शान्तनोः सुताः । वशिष्ठस्य च शापेन नियोगाद्वासवस्य च । २७१०

तेषामवरजो भीष्मः कुरूणामभयङ्करः । मतिमान्वेदविद्वाग्मी शत्रुपक्षक्षयङ्करः ।

जामदग्न्येन रामेण सर्व्वास्त्रविदुषां वरः । योऽयुध्यत महातेजा भार्गवेण महात्मना । यस्तु राजन् कृपो नाम ब्रह्मर्षिरभवत् क्षितौ । रुद्राणान्तु गणाद्विद्धि संभूतमतिपौरुषं ।

शकुनिर्नाम यस्त्वासीद्राजा लोके महारथः । द्वापरं विद्धि तं राजन्संभूतमरिमर्द्दनं ।

सात्यकिः सत्यसन्धश्च योऽसौ वृष्णिकुलोद्वहः। पक्षात्स जज्ञे मरुतां देवानामरिमर्द्दनः।

द्रुपदश्चैव राजर्षिस्तत एवाभवद्गणात्। मानुषे नृप लोकेऽस्मिन्सर्व्वशस्त्रभृतांवरः। २७१५

ततश्च कृतवर्म्माणं विद्धि राजन्जनाधिपं। तमप्रतिमकर्म्माणं क्षत्रियर्षभसत्तमं।

मरुतान्तु गणाद्विद्धि सञ्जातमरिमर्द्दनं। विराटं नाम राजानं परराष्ट्रप्रतापनं।

अरिष्टायास्तु यः पुत्त्रो हंस इत्यभिविश्रुतः। स गन्धर्व्वपतिर्जज्ञे कुरुवंशविवर्द्धनः।

धृतराष्ट्र इति ख्यातः कृष्णद्वैपायनात्मजः। दीर्घबाहुर्म्महातेजाः प्रज्ञाचक्षुर्न्नराधिपः।

मातुर्द्दोषादृषेः कोपादन्ध एव व्यजायत। तस्यैवावरजो भ्राता महासत्त्वो महाबलः। २७२०

स पाण्डुरिति विख्यातः सत्यधर्म्मरतः शुचिः। अत्रेस्तु सुमहाभागं पुत्त्रं पुत्त्रवतांवरं। विदुरं विद्धि तं लोके जातं बुद्धिमतांवरं।

कलेरंशस्तु सञ्जज्ञे भुवि दुर्य्योधनो नृपः। दुर्बुद्धिर्द्दुर्म्मतिश्चैव कुरूणामयशस्करः।

जगतो यस्तु सर्व्वस्य विद्विष्टः कलिपूरुषः। यः सर्व्वां घातयामास पृथिवीं पृथिवीपते।

उद्दीपितं येन वैरं भूतान्तकरणं महत्। पौलस्त्या भ्रातरश्चास्य जज्ञिरे मनुजेष्विह।

शतं दुःशासनादीनां सर्व्वेषां क्रूरकर्म्मणां। दुर्म्मुखो दुःसहश्चैव ये चान्ये नानुकीर्त्तिताः। २७२५

दुर्य्योधनसहायास्ते पौलस्त्या भरतर्षभ। वैश्यापुत्त्रो युयुत्सुश्च धार्त्तराष्ट्रः शताधिकः।

॥ जनमेजयउवाच ॥ ज्येष्ठानुज्येष्ठता मेषां नामधेयानि वा विभो। धृतराष्ट्रस्य पुत्त्राणामानुपूर्व्व्येण कीर्त्तय।

॥ वैशम्पायनउवाच ॥ दुर्य्योधनो युयुत्सुश्च राजन्दुःशासनस्तथा। दुःसहो दुःशलश्चैव दुर्म्मुखश्च तथा परः।

विविंशतिर्व्विकर्णश्च जलसन्धः सुलोचनः। विन्दानुविन्दौ दुर्द्धर्षः सुबाहुर्द्दुःप्रधर्षणः।

दुर्म्मर्षणो दुर्म्मुखश्च दुष्कर्णः कर्ण एव च। चित्रोपचित्रौ चित्राक्षश्चारुचित्राङ्गदश्च ह। २७३०

दुर्म्मदो दुःप्रहर्षश्च विवित्सुर्व्विकटः समः। ऊर्णनाभः पद्मनाभस्तथा नन्दोपनन्दकौ।

सेनापतिः सुषेणश्च कुण्डोदरमहोदरौ। चित्रबाहुश्चित्रवर्म्मा सुवर्म्मा दुर्व्विरोचनः।

अयोबाहुर्म्महाबाहुश्चित्रचापसुकुण्डलौ। भीमवेगो भीमबलो बलाकी भीमविक्रमः।

उग्रायुधो भीमशरः कनकायुर्द्दृढायुधः। दृढवर्म्मा दृढक्षत्त्रः सोमकीर्त्तिरनूदरः।

जरासन्धो दृढसन्धः सत्यसन्धः सहस्रवाक्। उग्रश्रवा उग्रसेनः क्षेममूर्त्तिस्तथैव च। २७३५

अपराजितः पण्डितको विशालाक्षो दुराधनः।

दृढहस्तः सुहस्तश्च वातवेगसुवर्च्चसौ। आदित्यकेतुर्व्बह्वाशी नागदत्तानुयायिनौ।

कवची निषङ्गी दण्डी दण्डधारो धनुर्ग्रहः। उग्रो भीमरथो वीरो वीरबाहुरलोलुपः।

अभयो रौद्रकर्म्मा च तथा दृढरथश्च यः। अनाधृष्यः कुण्डभेदी विरावी दीर्घलोचनः।

दीर्घबाहुर्म्महाबाहुर्व्व्यूढोरुः कनकाङ्गदः। कुण्डजश्चित्रकश्चैव दुःशला च शताधिका। २७४०

वैश्यापुत्त्रो युयुत्सुश्च धार्त्तराष्ट्रः शताधिकः। एतदेकशतं राजन्कन्या चैका प्रकीर्त्तिता।

नामधेयानुपूर्व्व्या च ज्येष्ठानुज्येष्ठतां विदुः। सर्व्वेत्वतिरथाः शूराः सर्व्वे युद्धविशारदाः।

सर्व्वे वेदविदश्चैव राजशास्त्रे च पारगाः। सर्व्वे संग्रामविद्यासु विद्याभिजनशोभिनः।

सर्व्वेषामनुरूपाश्च कृता दारा महीपते। दुःशलां समये राजन्सिन्धुराजाय कौरवः।
जयद्रथाय प्रददौ सौवलानुमते तदा। धर्म्मस्यांशन्तु राजानं विद्धि राजन्युधिष्ठिरं। २७४५
भीमसेनन्तु वातस्य देवराजस्य चार्ज्जुनं। अश्विनोस्तु तथैवांशौ रूपेणाप्रतिमौ भुवि।
नकुलः सहदेवश्च सर्व्वभूतमनोहरौ। यस्तु वर्च्चा इतिख्यातः सोमपुत्त्रः प्रतापवान्।
सोऽभिमन्युर्बृहत्कीर्त्तिरर्ज्जुनस्य सुतोऽभवत्। यस्यावतरणे राजन्सुरान्सोमोऽब्रवीदिदं।
नाहं दद्याम्प्रियं पुत्त्रं मम प्राणैर्गरीयसं। समयः क्रियतामेष न शक्यमतिवर्त्तितुं।
सुरकार्य्यं हि नः कार्य्यमसुराणां क्षितौ वधः। तत्र यास्यत्ययं वर्च्चा नच स्थास्यति वै चिरं। २७५०
ऐन्द्रिर्न्नरस्तु भविता यस्य नारायणः सखा। सोऽर्ज्जुनेत्यभिविख्यातो पाण्डोः पुत्त्रः प्रतापवान्।
तस्यायं भविता पुत्त्रो बालो भुवि महारथः। ततः षोडश वर्षाणि स्थास्यत्यमरसत्तमाः।
अस्य षोडशवर्षस्य स संग्रामो भविष्यति। यत्रांशा वः करिष्यन्ति कर्म्म वीरनिसूदनं।
नरनारायणाभ्यां तु स संग्रामो विना कृतः। चक्रव्यूहं समास्थाय योधयिष्यन्ति वः सुराः।
विमुखाञ्छात्रवान्सर्व्वान् कारयिष्यति मे सुतः। बालः प्रविश्य च व्यूहमभेद्यं विचरिष्यति। २७५५
महारथानां वीराणां कदनञ्च करिष्यति। सर्व्वेषामेव शत्रूणां चतुर्थांशं नयिष्यति।
दिनार्द्धेन महाबाहुः प्रेतराजपुरं प्रति। ततो महारथैर्व्वीरैः समेत्य बहुशो रणे।
दिनक्षये महाबाहुर्म्मया भूयः समेष्यति। एकं वंशकरं पुत्त्रं वीरं वै जनयिष्यति।
प्रनष्टं भारतं वंशं स भूयो धारयिष्यति। एतत्सोमवचः श्रुत्वा तथाऽस्त्विति दिवौकसः।
प्रत्यूचुः सहिताः सर्व्वे ताराधिपमपूजयन्। एवं ते कथितं राजंस्तव जन्म पितुः पितुः। २७६०
अग्नेर्भागन्तु विद्धि त्वं धृष्टद्युम्नं महारथं। शिखण्डिनमथो राजन्स्त्रीपूर्व्वं विद्धि राक्षसं।
द्रौपदेयाश्च ये पञ्च बभूवुर्भरतर्षभ। विश्वान्देवगणान् विद्धि सञ्जातान्भरतर्षभ।
प्रतिविन्ध्यः सुतः सोमः श्रुतकीर्त्तिस्तथा परः। नाकुलिस्तु शतानीकः श्रुतसेनश्च वीर्य्यवान्।
शूरो नाम यदुश्रेष्ठो वसुदेवपिताऽभवत्। तस्य कन्या पृथा नाम रूपेणासदृशी भुवि।
पितुः स्वस्रीयपुत्त्राय सोऽनपत्याय वीर्य्यवान्। अग्रमग्रे प्रतिज्ञाय स्वस्यापत्यस्य वै तदा। २७६५
अग्रजातेति तां कन्यां शूरोऽनुग्रहकाङ्क्षया। अददत्कुन्तिभोजाय स तां दुहितरं तदा।
सा नियुक्ता पितुर्गेहे ब्राह्मणातिथिपूजने। उग्रम्पर्य्यचरद्घोरं ब्राह्मणं संशितव्रतं।
निगूढनिश्चयं धर्म्मे यन्तं दुर्व्वाससं विदुः। तमुग्रं संशितात्मानं सर्व्वयत्नैरतोषयत्।
तुष्टोऽभिचारसंयुक्तमाचचक्षे यथाविधि। उवाच चैनां भगवान्प्रीतोऽस्मि सुभगे तव।
यं यं देवं त्वमेतेन मन्त्रेणावाहयिष्यसि। तस्य तस्य प्रसादात्त्वं देवि पुत्त्रान्जनिष्यसि। २७७०
एवमुक्ता च सा बाला तदा कौतूहलान्विता। कन्या सती देवमर्क्कमाजुहाव यशस्विनी।
प्रकाशकर्त्ता भगवांस्तस्यां गर्भं दधौ तदा। अजीजनत्सुतं चास्यां सर्व्वशस्त्रभृतां वरं।
सकुण्डलं सकवचं देवगर्भश्रियान्वितं। दिवाकरसमं दीप्त्या चारुसर्व्वाङ्गभूषितं।

निगूहमाना जातं वै बन्धुपक्षभयात्तदा। उत्ससर्ज्ज जले कुन्ती तं कुमारं यशस्विनं।

तमुत्सृष्टं जले गर्भं राधाभर्त्ता महायशाः। राधायाः कल्पयामास पुत्रं सोऽधिरथस्तदा। २७७५

चक्रतुर्नामधेयञ्च तस्य बालस्य तावुभौ। दम्पती वसुषेणेति दिक्षु सर्व्वासु विश्रुतं।

स वर्द्धमानो बलवान्सर्व्वास्त्रेषूत्तमोऽभवत्। वेदाङ्गानि च सर्व्वाणि जजाप जयतां वरः।

यस्मिन् काले जपन्नास्ते धीमान्सत्यपराक्रमः। नादेयं ब्राह्मणेष्वासीत्तस्मिन्काले महात्मनः।

तमिन्द्रो ब्राह्मणो भूत्वा पुत्रार्थे भूतभावनः। ययाचे कुण्डले वीरं कवचञ्च सहाङ्गजं।

उत्कृत्य कर्णो ह्यददत्कवचं कुण्डले तथा। शक्तिं शक्रो ददौ तस्मै विस्मितश्चेदमब्रवीत्। २७८०

देवासुरमनुष्याणां गन्धर्व्वोरगरक्षसां। यस्मिन् क्षेप्स्यसि दुर्द्धर्ष स एको न भविष्यति।

पुरा नाम च तस्यासीद्वसुषेण इति क्षितौ। ततो वैकर्त्तनः कर्णः कर्म्मणा तेन सोऽभवत्।

आमुक्तकवचो वीरो यस्तु जज्ञे महायशाः। स कर्ण इति विख्यातः पृथायाः प्रथमः सुतः। स तु सूतकुले वीरो ववृधे राजसत्तम।

कर्णं नरवरश्रेष्ठं सर्व्वशस्त्रभृतां वरं।

दुर्य्योधनस्य सचिवं मित्रं शत्रुविनाशनं। दिवाकरस्य तं विद्धि राजन्नंशमनुत्तमं।

यस्तु नारायणो नाम देवदेवः सनातनः। तस्यांशो मानुषेष्वासीद्वासुदेवः प्रतापवान्। २७८५

शेषस्यांशस्तु नागस्य बलदेवो महाबलः। सनत्कुमारं प्रद्युम्नं विद्धि राजन्महौजसं।

एवमन्ये मनुष्येन्द्रा बहवोंऽशा दिवौकसां। जज्ञिरे वसुदेवस्य कुले कुलविवर्द्धनाः।

गणस्त्वप्सरसां यो वै मया राजन् प्रकीर्त्तितः। तस्य भागः क्षितौ जज्ञे नियोगाद्वासवस्य ह।

तानि षोडश देवीनां सहस्राणि नराधिप। बभूवुर्म्मानुषे लोके वासुदेवपरिग्रहाः।

श्रियस्तु भागः सञ्जज्ञे रत्यर्थं पृथिवीतले। भीष्मकस्य कुले साध्वी रुक्मिणी नाम नामतः। २७९०

द्रौपदी त्वथ सञ्जज्ञे शचीभागादनिन्दिता। द्रुपदस्य कुले कन्या वेदिमध्यादनिन्दिता।

नातिह्रस्वा न महती नीलोत्पलसुगन्धिनी। पद्मायताक्षी सुश्रोणी स्वसिताञ्चितमूर्द्धजा।

सर्व्वलक्षणसम्पूर्णा वैदूर्य्यमणिसन्निभा। पञ्चानां पुरुषेन्द्राणां चित्तप्रमथनी रहः।

सिद्धिर्धृतिश्च ये देव्यौ पञ्चानां मातरौ तु ते। कुन्ती माद्री च जज्ञाते मतिस्तु सुबलात्मजा।

इति देवासुराणां ते गन्धर्व्वाप्सरसां तथा। अंशावतरणं राजन्राक्षसानाञ्च कीर्त्तितं। २७९५

ये पृथिव्यां समुद्भूता राजानो युद्धदुर्म्मदाः। महात्मानो यदूनाञ्च ये जाता विपुले कुले।

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या मया ते परिकीर्त्तिताः। धन्यं यशस्यं पुत्रीयमायुष्यं विजयावहं। इदमंशावतरणं श्रोतव्यमनसूयता।

अंशावतरणं श्रुत्वा देवगन्धर्व्वरक्षसां। प्रभवाप्ययवित्प्राज्ञो न कृच्छ्रेष्ववसीदति।

इत्यादिपर्व्वसम्भवपर्व्वण्यंशावतरणं समाप्तं सप्तषष्टोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

॥ जनमेजय उवाच ॥ त्वत्तः श्रुतमिदं ब्रह्मन्देवदानवरक्षसां। अंशावतरणं सम्यग्गन्धर्व्वाप्सरसां तथा।

इमं तु भूय इच्छामि कुरूणां वंशमादितः। कथ्यमानं त्वया विप्र विप्रर्षिगणसन्निधौ। २८००

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ पौरवाणां वंशकरो दुष्मन्तो * नाम वीर्य्यवान्। पृथिव्याश्चतुरन्ताया गोप्ता भरतसत्तम।

* दुष्मन्त इति क्वचित् पुस्तके पाठः।

चतुर्भागं भुवः कृत्स्नं यो भुङ्क्ते मनुजेश्वरः । समुद्रावरणांश्चापि देशान् स समितिञ्जयः ।
आम्लेच्छावधिकान्सर्व्वान् स भुङ्क्ते रिपुमर्दनः । रत्नाकरसमुद्रान्तांश्चातुर्वर्ण्यजनावृतान् ।
न वर्णसङ्करकरो न कृष्याकरकृज्जनः । न पापकृत्कश्चिदासीत्तस्मिन्राजनि शासति ।
धर्म्मे रतिं सेवमाना धर्म्मार्थावभिपेदिरे । तदा नरा नरव्याघ्र तस्मिन् जनपदेश्वरे । २८०५
नासीच्चौरभयं तात न क्षुधाभयमण्वपि । नासीद्व्याधिभयं चापि तस्मिन् जनपदेश्वरे ।
स्वधर्म्मै रेमिरे वर्णा दैवे कर्म्मणि निस्पृहाः । तमाश्रित्य महीपालमासंश्चैवाकुतोभयाः ।
कालवर्षी च पर्ज्जन्यः शस्यानि रसवन्ति च । सर्व्वरत्नसमृद्धा च मही पशुमती तथा ।
स्वकर्म्मनिरता विप्रा नानृतं तेषु विद्यते । स चाद्भुतमहावीर्य्यो वज्रसंहननो युवा ।
उद्यम्य मन्दरं दोर्भ्यां वहेत्सवनकाननं । चतुष्पथगदायुद्धे सर्व्वप्रहरणेषु च । २८१०
नागपृष्ठेऽश्वपृष्ठे च बभूव परिनिष्ठितः । बले विष्णुसमश्चासीत्तेजसा भास्करोपमः ।
अक्षोभ्यत्वेऽर्णवसमः सहिष्णुत्वे धरासमः । सम्मतः स महीपालः प्रसन्नपुरराष्ट्रवान्
भूयो धर्म्मपरैर्भावैर्मुदितं जनमादिशत् ।
इत्यादिपर्व्व सम्भवपर्व्वणि शकुन्तलोपाख्याने अष्टषष्टोऽध्यायः ॥ ६८ ॥
॥ जनमेजय उवाच ॥ सम्भवं भरतस्याहं चरितञ्च महामते । शकुन्तलायाश्चोत्पत्तिं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ।
दुष्मन्तेन च वीरेण यथा प्राप्ता शकुन्तला । तं वै पुरुषसिंहस्य भगवन् विस्तरं त्वहं । २८१५
श्रोतुमिच्छामि तत्त्वज्ञ सर्व्वं मतिमतांवर ॥ वैशम्पायन उवाच ॥ स कदाचिन्महाबाहुः प्रभूतबलवाहनः ।
वनं जगाम गहनं हयनागशतैर्वृतः । बलेन चतुरङ्गेण वृतः परमवल्गुना ।
खड्गशक्तिधरैर्वीरैर्गदामुषलपाणिभिः । प्रासतोमरहस्तैश्च ययौ योधशतैर्वृतः ।
सिंहनादैश्च योधानां शङ्खदुन्दुभिनिःस्वनैः । रथनेमिस्वनैश्चैव समागवरबृंहितैः ।
नानायुधधरैश्चापि नानावेशधरैस्तथा । हेषितस्वनमिश्रैश्च क्ष्वेडितास्फोटितस्वनैः । २८२०
आसीत्किलकिलाशब्दस्तस्मिन्गच्छति पार्थिवे । प्रासादवरशृङ्गस्थाः परया नृपशोभया ।
ददृशुस्तं स्त्रियस्तत्र शूरमात्मयशस्करं । शक्रोपमममित्रघ्नं परवारणवारणं ।
पश्यन्तःस्त्रीगणास्तत्र वज्रपाणिं स्म मेनिरे । अयं स पुरुषव्याघ्रो रणे वसुपराक्रमः ।
यस्य बाहुबलं प्राप्य न भवन्त्यसुहृद्गणाः । इति वाचो ब्रुवन्त्यस्ताः स्त्रियः प्रेम्णा नराधिपं ।
तुष्टुवुः पुष्पवृष्टीश्च ससृजुस्तस्य मूर्द्धनि । तत्र तत्र च विप्रेन्द्रैः स्तूयमानः समन्ततः । २८२५
निर्ययौ परमप्रीत्या वनं मृगजिघांसया । तं देवराजप्रतिमं मत्तवारणधूर्गतं ।
द्विजक्षत्रियविट्शूद्रा निर्यान्तमनुजग्मिरे । ददृशुर्व्वर्द्धयानास्ते आशीर्भिश्च जयेन च ।
सुदूरमनुजग्मुस्तं पौरजानपदास्तथा । न्यवर्त्तन्त ततः पश्चादनुज्ञाता नृपेण च ।
सुपर्णप्रतिमेनाथ रथेन वसुधाधिपः । महीमापूरयामास घोषेण त्रिदिवं तथा ।
स गच्छन्ददृशे धीमान् नन्दनप्रतिमं वनं । बिल्वार्कखदिराकीर्णं कपित्थधवसङ्कुलं । २८३०

विषमं पर्व्वतप्रस्थैरश्मभिश्च समावृतं । निर्जलं निर्म्मनुष्यञ्च बहुयोजनमायतं ।
मृगसंघैर्वृतं घोरैरन्यैश्चापि वनेचरैः । तद्वनं मनुजव्याघ्रः सभृत्यबलवाहनः ।
लोडयामास दुष्यन्तः सूदयन् विविधान्मृगान् । बाणगोचरसम्प्राप्तांस्तत्र व्याघ्रगणान्बहून् ।
पातयामास दुष्यन्तो निर्बिभेद च सायकैः । दूरस्थान्सायकैः कांश्चिदभिनत्स नराधिपः ।
अभ्यासमागतांस्त्वन्यान् खड्गेन निरकृन्तत । कांश्चिदेणान्समाजघ्ने शक्त्या शक्तिमतांवरः । २८२५
गदामण्डलतत्त्वज्ञश्चचारामितविक्रमः । तोमरैरसिभिश्चापि गदामुषलकम्पनैः ।
चचार स विनिघ्नन्वै वन्यांस्तत्र मृगद्विजान् । राज्ञा चाद्भुतवीर्य्येण योधैश्च समरप्रियैः ।
लोड्यमानं महारण्यं तत्यजुः स्म मृगाधिपाः । तत्र विद्रुतयूथानि हतयूथपतीनि च ।
मृगयूथान्यथौत्सुक्याच्छब्दं चक्रुस्ततस्ततः । शुष्कां चापि नदीं गत्वा जलनैराश्यकर्षिताः ।
व्यायामक्लान्तहृदयाः पतन्ति स्म विचेतसः । क्षुत्पिपासापरीताश्च श्रान्ताश्च पतिता भुवि । २८३०
केचित्तत्र नरव्याघ्रैरभक्ष्यन्त बुभुक्षितैः । केचिदग्निमथोत्पाद्य संसाध्य च वनेचराः ।
भक्षयन्ति स्म मांसानि प्रकुट्य विधिवत्तदा । तत्र केचिद्गजा मत्ता बलिनः शस्त्रविक्षताः ।
सङ्कोच्याग्रकरान्भीताः प्राद्रवन्ति स्म वेगिताः । शकृन्मूत्रं सृजन्तश्च क्षरन्तः शोणितं बहु ।
वन्या गजवरास्तत्र ममृदुर्मनुजान्बहून् । तद्वनं बलमेघेन शरधारेण संवृतं । व्यरोचत मृगाकीर्णं राज्ञा हतमृगाधिपं ।
इत्यादिपर्व्व सम्भवपर्व्वणि शकुन्तलोपाख्याने एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो मृगसहस्राणि हत्वा सबलवाहनः । राजा मृगप्रसङ्गेन वनमन्यद्विवेश ह । २८३५
एक एवोत्तमबलः क्षुत्पिपासाश्रमान्वितः । स वनस्यान्तमासाद्य महच्छून्यं समासदत् ।
तच्चाप्यतीत्य नृपतिरुत्तमाश्रमसंयुतं । मनःप्रह्लादजननं दृष्टिकान्तमतीव च ।
शीतमारुतसंयुक्तं जगामान्यन्महद्वनं । पुष्पितैः पादपैः कीर्णमतीव सुखशाद्वलं ।
विपुलं मधुरारावैर्नादितं विहगैस्तथा । पुंस्कोकिलनिनादैश्च झिल्लीकगणनादितं ।
प्रवृद्धविटपैर्वृक्षैः सुखच्छायैः समावृतं । षट्पदाघूर्णिततलं लक्ष्म्या परमया युतं । २८४०
नापुष्पः पादपः कश्चिन्नाफलो नापि कण्टकी । षट्पदैर्वाप्यनाकीर्णस्तस्मिन्वै काननेऽभवत् ।
विहगैर्नादितं पुष्पैरलङ्कृतमतीव च । सर्व्वर्तुकुसुमैर्वृक्षैः सुखच्छायैः समावृतं । मनोरमं महेष्वासो विवेश वनमुत्तमं ।
मारुताकलितास्तत्र द्रुमाः कुसुमशालिनः । पुष्पवृष्टिं विचित्रान्तु व्यसृजंस्ते पुनः पुनः ।
दिवस्पृशोऽथ संघुष्टाः पक्षिभिर्मधुरस्वनैः । विरेजुः पादपास्तत्र विचित्रकुसुमाम्बराः ।
तेषां तत्र प्रवालेषु पुष्पभारावनामिषु । रुवन्ति रावान्मधुरान् षट्पदा मधुलिप्सवः । २८४५
तत्र प्रदेशांश्च बहून् कुसुमोत्करमण्डितान् । लतागृहपरिक्षिप्तान्मनसः प्रीतिवर्द्धनान् ।
सम्पश्यन्सुमहातेजा बभूव मुदितस्तदा । परस्पराश्लिष्टशाखैः पादपैः कुसुमान्वितैः । अशोभत वनं तत्तु महेन्द्रध्वजसन्निभैः ।
सिद्धचारणसङ्घैश्च गन्धर्व्वाप्सरसाङ्गणैः । सेवितं वनमत्यर्थं मत्तवानरकिन्नरं ।
सुखः शीतः सुगन्धी च पुष्परेणुवहोऽनिलः । परिक्रामन्वने वृक्षानुपैतीव रिरंसया ।

एवं गुणसमायुक्तं ददर्श स वनं नृपः। नदीकच्छोद्भवं कान्तमुच्छ्रितध्वजसन्निभं। २८६०
प्रेक्षमाणो वनं तत्तु सुप्रहृष्टविहङ्गमं। आश्रमप्रवरं रम्यं ददर्श च मनोरमं।
नानावृक्षसमाकीर्णं सम्प्रज्वलितपावकं। तं तदाऽप्रतिमं श्रीमानाश्रमं प्रत्यपूजयत्।
यतिभिर्वालिखिल्यैश्च वृतं मुनिगणान्वितं। अग्न्यागारैश्च बहुभिः पुष्पसंस्तरसंस्तृतं।
महाकच्छैर्बृहद्भिश्च विभ्राजितमतीव च। मालिनीमभितो राजन्नदीं पुण्यां सुखोदकां।
नैकपक्षिगणाकीर्णां तपोवनमनोरमां। तत्र व्यालमृगान्सौम्यान्पश्यन् प्रीतिमवाप सः। २८६५
तं चाप्रतिरथः श्रीमानाश्रमं प्रत्यपद्यत। देवलोकप्रतीकाशं सर्व्वतः सुमनोहरं।
नदीमाश्रमसंश्लिष्टां पुण्यतोयां ददर्श सः। सर्व्वप्राणभृतां तत्र जननीमिव विष्ठितां।
सचक्रवाकपुलिनां पुष्पफेनप्रवाहिनीं। सकिन्नरगणावासां वानरर्क्षनिषेवितां।
पुण्यस्वाध्यायसंघुष्टां पुलिनैरुपशोभितां। मत्तवारणशार्दूलभुजगेन्द्रनिषेवितां।
तस्यास्तीरे भगवतः काश्यपस्य महात्मनः। आश्रमप्रवरं रम्यं महर्षिगणसेवितं। २८७०
नदीमाश्रमसम्बद्धां दृष्ट्वाश्रमपदं तथा। चकाराभिप्रवेशाय मतिं स नृपतिस्तदा।
अलङ्कृतं द्वीपवत्या मालिन्या रम्यतीरया। नरनारायणस्थानं गङ्गयेवोपशोभितं।
मत्तबर्हिणसंघुष्टं प्रविवेश महद्वनं। तत्स चैत्ररथप्रख्यं समुपेत्य नरर्षभः।
अतीव गुणसम्पन्नमनिर्देश्यञ्च वर्च्चसा। महर्षिं काश्यपं द्रष्टुमथ कण्वं तपोधनं।
ध्वजिनीमश्वसम्बाधां पदातिगजसङ्कुलां। अवस्थाप्य वनद्वारि सेनामिदमुवाच सः। २८७५
मुनिं विरजसं द्रष्टुं गमिष्यामि तपोधनं। काश्यपं स्थीयतामत्र यावदागमनं मम।
तद्वनं नन्दनप्रख्यमासाद्य मनुजेश्वरः। क्षुत्पिपासे जहौ राजा मुदं चावाप पुष्कलां।
सामात्यो राजलिङ्गानि सोऽपनीय नराधिपः। पुरोहितसहायश्च जगामाश्रममुत्तमं।
दिदृक्षुस्तत्र तमृषिं तपोराशिमथाव्ययं। ब्रह्मलोकप्रतीकाशमाश्रमं सोऽभिवीक्ष्य च।
षट्पदोद्गीतसंघुष्टं नानाद्विजगणायुतं। ऋचो बह्वृचमुख्यैश्च प्रेर्य्यमाणाः पदक्रमैः। शुश्राव मनुजव्याघ्रो विततेष्विह कर्म्मसु। २८८०
यज्ञविद्याङ्गविद्भिश्च यजुर्व्विद्भिश्च शोभितं। मधुरैः सामगीतैश्च ऋषिभिर्नियतव्रतैः।
भारुण्डसामगीताभिरथर्व्वशिरसोद्गतैः। यतात्मभिः सुनियतैः शुशुभे स तदाश्रमः।
अथर्व्ववेदप्रवराः पूगयाज्ञियसामगाः। संहितामीरयन्ति स्म पदक्रमयुतां तु ते।
शब्दसंस्कारसंयुक्तैर्ब्रुवद्भिश्चापरैर्द्विजैः। नादितः स बभौ श्रीमान् ब्रह्मलोक इवापरः।
यज्ञसंस्तरविद्भिश्च क्रमशिक्षाविशारदैः। न्यायतत्त्वात्मविज्ञानसंपन्नैर्व्वेदपारगैः। २८८५
नानावाक्यसमाहारसमवायविशारदैः। विशेषकार्य्यविद्भिश्च मोक्षधर्म्मपरायणैः।
स्थापनाक्षेपसिद्धान्तपरमार्थज्ञतां गतैः। शब्दच्छन्दोनिरुक्तज्ञैः कालज्ञानविशारदैः।
द्रव्यकर्म्मगुणज्ञैश्च कार्य्यकारणवेदिभिः। पक्षिवानररुतज्ञैश्च व्यासग्रन्थसमाश्रितैः।
नानाशास्त्रेषु मुख्यैश्च शुश्राव स्वनमीरितं। लोकायतिकमुख्यैश्च समन्तादनुनादितं।

तत्र तत्र च विप्रेन्द्रान्नियतान् संशितव्रतान् । जपहोमपरान् सम्यग्ददर्श परवीरहा । २८९०

आसनानि विचित्राणि रुचिराणि महीपतिः । प्रयत्नोपहितानि स दृष्ट्वा विस्मयमागमत् ।

देवतायतनानाञ्च प्रेक्ष्य पूजां कृतां द्विजैः । ब्रह्मलोकस्थमात्मानं मेने स नृपसत्तमः ।

स काश्यपतपोगुप्तमाश्रमप्रवरं शुभं । नातृप्यत्प्रेक्षमाणो वै तपोवनगुणैर्युतं ।

स काश्यपस्यायतनं महाव्रतैर्वृतं समन्तादृषिभिस्तपोधनैः । विवेश सामात्यपुरोहितोऽरिहा विविक्तमत्यर्थमनोहरं शुभं ।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि शकुन्तलोपाख्याने सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो गच्छन्महाबाहुरेकोऽमात्यान्विसृज्य तान् । नापश्यदाश्रमे तस्मिंस्तमृषिं संशितव्रतं । २८९५

सोऽपश्यमानस्तमृषिं शून्यं दृष्ट्वा तथाश्रमं । उवाच क इहेत्युच्चैर्वनं सन्नादयन्निव ।

श्रुत्वाऽथ तस्य तं शब्दं कन्या श्रीरिव रूपिणी । निश्चक्रामाश्रमात्तस्मात्तापसीवेशधारिणी ।

सा तं दृष्ट्वैव राजानं दुष्मन्तमसितेक्षणा । स्वागतं त इति क्षिप्रमुवाच प्रतिपूज्य च ।

आसनेनार्चयित्वा च पाद्येनार्घ्येण चैव हि । पप्रच्छानामयं राजन् कुशलञ्च नराधिपं ।

यथावदर्चयित्वाऽथ पृष्ट्वा चानामयं तदा । उवाच स्मयमानेव किङ्कार्यं क्रियतामिति । २९००

तामब्रवीत्ततो राजा कन्यां मधुरभाषिणीं । दृष्ट्वा चैवानवद्याङ्गीं यथावत्प्रतिपूजितः ।

आगतोऽहं महाभागमृषिं कण्वमुपासितुं । क्व गतो भगवान् भद्रे तन्ममाचक्ष्व शोभने ।

॥ शकुन्तलोवाच ॥ गतः पिता मे भगवान् फलान्याहर्त्तुमाश्रमात् । मुहूर्त्तं सम्प्रतीक्षस्व द्रष्टास्येनमुपागतं ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ अपश्यमानस्तमृषिं तथा चोक्तस्तया च सः । तां दृष्ट्वा च वरारोहां श्रीमतीं चारुहासिनीं ।

विभ्राजमानां वपुषा तपसा च दमेन च । रूपयौवनसम्पन्नामित्युवाच महीपतिः । २९०५

का त्वं कस्यासि सुश्रोणि किमर्थं चागता वनं । एवं रूपगुणोपेता कुतस्त्वमसि शोभने ।

दर्शनादेव हि शुभे त्वया मेऽपहृतं मनः । इच्छामि त्वामहं ज्ञातुं तन्ममाचक्ष्व शोभने ।

एवमुक्ता तु सा कन्या तेन राज्ञा तदाश्रमे । उवाच हसती वाक्यमिदं सुमधुराक्षरं ।

कण्वस्याहं भगवतो दुष्मन्त दुहिता मता । तपस्विनो धृतिमतो धर्म्मज्ञस्य महात्मनः ।

॥ दुष्मन्त उवाच ॥ ऊर्द्ध्वरेता महाभागो भगवान् लोकपूजितः । चलेद्धि वृत्ताद्धर्म्मोऽपि न चलेत् संशितव्रतः । २९१०

कथं त्वं तस्य दुहिता सम्भूता वरवर्णिनी । संशयो मे महानत्र तं मे छेत्तुमिहार्हसि ।

॥ शकुन्तलोवाच ॥ यथायमागमो मह्यं यथा चेदमभूत्पुरा । शृणु राजन् यथातत्त्वं यथाऽस्मि दुहिता मुनेः

ऋषिः कश्चिदिहागम्य मम जन्माभ्यचोदयत् । तस्मै प्रोवाच भगवान्यथा तच्छृणु पार्थिव ।

॥ कण्व उवाच ॥ तप्यमानः किल पुरा विश्वामित्रो महत्तपः । सुभृशं तापयामास शक्रं सुरगणेश्वरं ।

तपसा दीप्तवीर्य्योऽयं स्थानान्मां च्यावयेदिति । भीतः पुरन्दरस्तस्मान्मेनकामिदमब्रवीत् । २९१५

गुणैरप्सरसां दिव्यैर्मेनके त्वं विशिष्यसे । श्रेयो मे कुरु कल्याणि यत्त्वां वक्ष्यामि तच्छृणु ।

असावादित्यसङ्काशो विश्वामित्रो महातपाः । तप्यमानस्तपो घोरं मम कम्पयते मनः ।

मेनके तव भारोऽयं विश्वामित्रः सुमध्यमे । संशितात्मा सुदुर्द्धर्ष उग्रे तपसि वर्त्तते ।

स मां न च्यावयेत्स्थानात्तं वै गत्वा प्रलोभय । चर तस्य तपोविघ्नं कुरु मेऽविघ्नमुत्तमं ।
रूपयौवनमाधुर्य्यचेष्टितस्मितभाषितैः । लोभयित्वा वरारोहे तपसस्तं निवर्त्तय । २९२०
॥ मेनकोवाच ॥ महातेजाः स भगवांस्तथैव च महातपाः । कोपनश्च तथा ह्येनं जानाति भगवानपि ।
तेजसस्तपसश्चैव कोपस्य च महात्मनः । त्वमप्युद्विजसे यस्य नोद्विजेयमहं कथं ।
महाभागं वशिष्ठं यः पुत्रैरिष्टैर्व्ययोजयत् । क्षत्रजातश्च यः पूर्व्वमभवद्ब्राह्मणो बलात् ।
शौचार्थं यो नदीं चक्रे दुर्गमां बहुभिर्जलैः । यां तां पुण्यतमां लोके कौशिकीति विदुर्जनाः ।
बभार यत्रास्य पुरा काले दुर्गे महात्मनः । दारान्मतङ्गो धर्म्मात्मा राजर्षिर्व्याधतां गतः । २९२५
अतीतकाले दुर्भिक्षे अभ्येत्य पुनराश्रमं । मुनिः पारेति नद्या वै नाम चक्रे तदा प्रभुः ।
मतङ्गं याजयाञ्चक्रे यत्र प्रीतमनाः स्वयं । त्वञ्च सोमं भयाद्यस्य गतः पातुं सुरेश्वर ।
चकारान्यञ्च लोकं वै क्रुद्धो नक्षत्रसम्पदा । प्रतिश्रवणपूर्व्वाणि नक्षत्राणि चकार यः । गुरुशापहतस्यापि त्रिशङ्कोः शरणं ददौ ।
एतानि यस्य कर्म्माणि तस्याहं भृशमुद्विजे । यथाऽसौ न दहेत् क्रुद्धस्तथाज्ञापय मां विभो ।
तेजसा निर्द्दहेल्लोकान् कम्पयेद्धरणीं पदा । संक्षिपेच्च महामेरुं तूर्णमावर्त्तयेद्दिशः । २९३०
तादृशं तपसा युक्तं प्रदीप्तमिव पावकं । कथमस्मद्विधा नारी जितेन्द्रियमभिस्पृशेत् ।
हुताशनमुखं दीप्तं सूर्य्यचन्द्राक्षितारकं । कालजिह्वं सुरश्रेष्ठ कथमस्मद्विधा स्पृशेत् ।
यमश्च सोमश्च महर्षयश्च साध्या विश्वे वालिखिल्याश्च सर्व्वे । एतेऽपि यस्योद्विजन्ते प्रभावात्तस्मात्कस्मान्मादृशी नोद्विजेत ।
त्वयैवमुक्ता च कथं समीपमृषेर्न्न गच्छेयमहं सुरेन्द्र । रक्षान्तु मे चिन्तय देवराज यथा त्वदर्थं रक्षिताऽहं चरेयं ।
कामन्तु मे मारुतस्तत्र वासः प्रक्रीडितायाः विवृणोतु देव । भवेच्च मे मन्मथस्तत्र कार्य्ये सहायभूतस्तु तव प्रसादात् । २९३५
वनाच्च वायुः सुरभिः प्रवायात्तस्मिन्काले तमृषिं लोभयन्त्याः । तथेत्युक्त्वा विहिते चैव तस्मिंस्ततो ययौ साश्रमं कौशिकस्य ।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि शकुन्तलोपाख्याने एकसप्ततोऽध्यायः ॥ ७१ ॥

॥ कण्व उवाच ॥ एवमुक्तस्तया शक्रः सन्दिदेश सदागतिं । प्रातिष्ठत तदा काले मेनका वायुना सह ।
अथापश्यद्वरारोहा तपसा दग्धकिल्बिषं । विश्वामित्रं तप्यमानं मेनका भीरुराश्रमे ।
अभिवाद्य ततः सा तं प्राक्रीडदृषिसन्निधौ । अपोवाह च वासोऽस्या मारुतः शशिसन्निभं ।
साऽगच्छत्त्वरिता भूमिं वासस्तदभिलिङ्गती । उत्स्मयमानेव सव्रीडं मारुतं वरवर्णिनी । २९४०
पश्यतस्तत्र तत्रर्षेरप्यग्निसमतेजसः । विश्वामित्रस्ततस्तां तु विषमस्थामनिन्दितां ।
गृद्धां वाससि संभ्रान्तां मेनकां मुनिसत्तमः । अनिर्देश्यवयोरूपामपश्यद्विवृतां तदा ।
तस्या रूपगुणान् दृष्ट्वा स तु विप्रर्षभस्तदा । चकार भावं संसर्गात्तया कामवशं गतः ।
न्यमन्त्रयत चाप्येनां सा चाप्यैच्छदनिन्दिता । तौ तत्र सुचिरं कालमुभौ व्यहरतां तदा ।
रममाणौ यथाकामं यथैकदिवसं तथा । जनयामास स मुनिर्म्मेनकायां शकुन्तलां । २९४५

प्रस्थे हिमवतो रम्ये मालिनीमभितो नदीं। जातमुत्सृज्य तं गर्भं मेनका मालिनीमनु। कृतकार्य्या ततस्तूर्णमगच्छच्छक्र संसदं।

तं वने विजने गर्भं सिंहव्याघ्रसमाकुले। दृष्ट्वा शयानं शकुनाः समन्तात्पर्य्यवारयन्।

नेमां हिंस्युर्व्वने बालां क्रव्यादा मांसगृद्धिनः। पर्य्यरक्षन्त तां तत्र शकुन्ता मेनकात्मजां।

उपस्प्रष्टुं गतश्चाहमपश्यं शयितामिमां। निर्जने विपिने रम्ये शकुन्तैः परिवारितां।

आनयित्वा ततश्चैनां दुहितृत्वे न्यवेशयं। शरीरकृत्प्राणदाता यस्य चान्नानि भुञ्जते। क्रमेणैते त्रयोऽप्युक्ताः पितरो धर्म्म शासने। २९९०

निर्जने तु वने यस्मात् शकुन्तैः परिवारिता। शकुन्तलेति नामास्याः कृतं चापि ततो मया।

एवं दुहितरं विद्धि मम विप्र शकुन्तलां। शकुन्तला च पितरं मन्यते मामनिन्दिता।

॥ शकुन्तलोवाच ॥ एतदाचष्ट पृष्टः सन्ममजन्म महर्षये। सुतां कण्वस्य मामेवं विद्धि त्वं मनुजाधिप।

कण्वं हि पितरं मन्ये पितरं स्वमजानती। इति ते कथितं राजन्यथा वृत्तं श्रुतं मया।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि शकुन्तलोपाख्याने द्विसप्ततोऽध्यायः ॥ ७२ ॥

॥ दुष्यन्त उवाच ॥ सुव्यक्तं राजपुत्री त्वं यथा कल्याणि भाषसे। भार्य्या मे भव सुश्रोणि ब्रूहि किं करवाणि ते। २९९१

सुवर्णमालां वासांसि कुण्डले परिहाटके। नानापत्तनजे शुभ्रे मणिरत्ने च शोभने।

आहरामि तवाद्याहं निष्कादीन्यजिनानि च। सर्व्वराज्यं तवाद्यास्तु भार्य्या मे भव शोभने।

गान्धर्व्वेण च मां भीरु विवाहेनैहि सुन्दरि। विवाहानां हि रम्भोरु गान्धर्व्वः श्रेष्ठ उच्यते।

॥ शकुन्तलोवाच ॥ फलाहारो गतो राजन्पिता मे इत आश्रमात्। मुहूर्त्तं सम्प्रतीक्षस्व स मां तुभ्यं प्रदास्यति।

॥ दुष्यन्त उवाच ॥ इच्छामि त्वां वरारोहे भजमानामनिन्दिते। त्वदर्थं मां स्थितं विद्धि त्वद्गतं हि मनो मम। २९९०

आत्मनो बन्धुरात्मैव गतिरात्मैव चात्मनः। आत्मनैवात्मनो दानं कर्त्तुमर्हसि धर्म्मतः।

अष्टावेव समासेन विवाहा धर्म्मतः स्मृताः। ब्राह्मो दैवस्तथैवार्षः प्राजापत्यस्तथासुरः। गान्धर्व्वो राक्षसश्चैव पैशाचश्चाष्टमःस्मृतः।

तेषां धर्म्मान्यथा पूर्व्वं मनुः स्वायम्भुवोऽब्रवीत्। प्रशस्तांश्चतुरः पूर्व्वान्ब्राह्मणस्योपधारय।

षडानुपूर्व्या क्षत्रस्य विद्धि धर्म्म्यानिन्दिते। राज्ञान्तु राक्षसोऽप्युक्तो विट्शूद्रेष्वासुरःस्मृतः।

पञ्चानान्तु त्रयो धर्म्म्या अधर्म्म्यौ द्वौ स्मृताविह। पैशाचश्चासुरश्चैव न कर्त्तव्यौ कदाचन। २९९५

अनेनविधिना कार्य्यो धर्म्मस्यैषा गतिः स्मृता। गान्धर्व्वराक्षसौ क्षत्रे धर्म्म्यौ तौ मा विशङ्कियाः। पृथक्वा यदि वा मिश्रौ कर्त्तव्यौ नात्र संशयः।

सा त्वं मम सकामस्य सकामा वरवर्णिनी। गान्धर्व्वेण विवाहेन भार्य्या भवितुमर्हसि।

॥ शकुन्तलोवाच ॥ यदि धर्म्मपथस्त्वेष यदि चात्मा प्रभुर्मम। प्रदाने पौरवश्रेष्ठ शृणु मे समयं प्रभो।

सत्यं मे प्रतिजानीहि यथा वक्ष्याम्यहं रहः। मयि जायेत यः पुत्रः स भवेत्त्वदनन्तरः।

युवराजो महाराज सत्यमेतद्ब्रवीमि ते। यद्येतदेवं दुष्यन्त अस्तु मे सङ्गमस्त्वया। ३०००

॥ वैशम्पायनउवाच ॥ एवमस्त्विति तां राजा प्रत्युवाचाविचारयन्। अपि च त्वां हि नेष्यामि नगरं स्वं शुचिस्मिते । यथात्व
मर्हा सुश्रोणि सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ।

एवमुक्त्वा स राजर्षिस्तामनिन्दितगामिनीं । जग्राह विधिवत्पाणावुवास च तया सह ।
विश्वास्य चैनां स प्रायादब्रवीच्च पुनः पुनः । प्रेषयिष्ये तवार्थाय वाहिनीं चतुरङ्गिणीं ।
तया त्वामानयिष्यामि निवासं स्वं शुचिस्मिते ।

॥ वैशम्पायनउवाच ॥ इतितस्याःप्रतिश्रुत्य स नृपो जनमेजय । मनसा चिन्तयन् प्रायात्काश्यपं प्रति पार्थिवः । २९७५
भगवांस्तपसा युक्तः श्रुत्वा किन्नु करिष्यति । एवं स चिन्तयन्नेव प्रविवेश स्वकं पुरं ।
मुहूर्त्ते याते तस्मिंस्तु कण्वोऽप्याश्रममागमत् । शकुन्तला च पितरं ह्रिया नोपजगाम तं ।
विज्ञायाथ च तां कण्वो दिव्यज्ञानो महातपाः । उवाच भगवान्प्रीतः पश्यन्दिव्येन चक्षुषा ।
त्वयाऽद्य भद्रे रहसि मामनादृत्य यः कृतः । पुंसा सह समायोगो न स धर्म्मोपघातकः ।
क्षत्रियस्य हि गान्धर्व्वो विवाहः श्रेष्ठ उच्यते । सकामायाः सकामेन निर्मन्त्रो रहसि स्मृतः । २९८०
धर्म्मात्मा च महात्मा च दुष्मन्तः पुरुषोत्तमः । अभ्यगच्छः पतिं यं त्वं भजमानं शकुन्तले ।
महात्मा जनिता लोके पुत्रस्तव महाबलः । य इमां सागरापाङ्गीं कृत्स्नां भोक्ष्यति मेदिनीं ।
परश्चाभिप्रयातस्य चक्रं तस्य महात्मनः । भविष्यत्यप्रतिहतं सततं चक्रवर्त्तिनः ।
ततः प्रक्षाल्य पादौ सा विश्रान्तं मुनिमब्रवीत् । विनिधाय ततो भारं सन्निधाय फलानि च ।
॥ शकुन्तलोवाच ॥ मया पतिर्वृतो राजा दुष्मन्तःपुरुषोत्तमः । तस्मै ससचिवाय त्वं प्रसादं कर्त्तुमर्हसि । २९८५
॥ कण्वउवाच ॥ प्रसन्न एव तस्याहं त्वत्कृते वरवर्णिनि । गृहाण च वरं मत्तस्त्वं शुभे यदभीप्सितं ।
॥ वैशम्पायनउवाच ॥ ततो धर्म्मिष्ठतां वव्रे राज्याच्चास्खलनं तथा । शकुन्तला पौरवाणां दुष्मन्तहितकाम्यया ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि शकुन्तलोपाख्याने त्रिसप्ततोऽध्यायः ॥ ७३ ॥

॥ वैशम्पायनउवाच ॥ प्रतिज्ञाय तु दुष्मन्ते प्रतियाते शकुन्तला । गर्भं सुषाव वामोरूः कुमारममितौजसं ।
त्रिषु वर्षेषु पूर्णेषु दीप्तानलसमद्युतिं । रूपौदार्य्यगुणोपेतं दौष्मन्तिं जनमेजय ।
जातकर्म्मादिसंस्कारं कण्वः पुण्यकृतांवरः । विधिवत्कारयामास वर्द्धमानस्य धीमतः । २९९०
दन्तैः शुक्लैः शिखरिभिः सिंहसंहननो महान् । चक्राङ्कितकरः श्रीमान्महामूर्द्धा महाबलः ।
कुमारो देवगर्भाभः स तत्राशु व्यवर्द्धत । षड्वर्ष एव बालः स कण्वाश्रमपदं प्रति ।
सिंहव्याघ्रान्वराहांश्च महिषांश्च गजांस्तथा । बबन्ध वृक्षे बलवानाश्रमस्य समीपतः ।
आरोहन्दमयंश्चैव क्रीडंश्च परिधावति । ततोऽस्य नाम चक्रुस्ते कण्वाश्रमनिवासिनः ।
अस्त्वयं सर्व्वदमनः सर्व्वं हि दमयत्ययं । स सर्व्वदमनो नाम कुमारः समपद्यत । २९९५
विक्रमेणौजसा चैव बलेन च समन्वितः । तं कुमारमृषिर्दृष्ट्वा कर्म्म चास्यातिमानुषं ।
समयो यौवराज्यायेत्यब्रवीच्च शकुन्तलां । तस्य तद्बलमाज्ञाय कण्वः शिष्यानुवाच ह ।
शकुन्तलामिमां शीघ्रं सहपुत्रामितो गृहात् । भर्त्तुः प्रापयतागारं सर्व्वलक्षणपूजितं ।

नारीणां चिरवासो हि बान्धवेषु न रोचते। कीर्त्तिचारित्रधर्म्मघ्नस्तस्मान्नयत मा चिरं।

तथेत्युक्त्वा तु ते सर्व्वे प्रातिष्ठन्त महौजसः। शकुन्तलां पुरस्कृत्य सपुत्त्रां गजसाह्वयं। १०००

गृहीत्वाऽमरगर्भाभं पुत्त्रं कमललोचनं। आजगाम ततः शुभ्रूर्दुष्मन्तं विदिताद्वनात्।

अभिसृत्य च राजानं विदिता च प्रवेशिता। सह तेनैव पुत्त्रेण बालार्कसमतेजसा।

निवेदयित्वा ते सर्व्वे आश्रमं पुनरागताः। पूजयित्वा यथान्यायमब्रवीच्च शकुन्तला।

अयं पुत्त्रस्त्वया राजन्यौवराज्येऽभिषिच्यतां। त्वया ह्ययं सुतो राजन्मय्युत्पन्नः सुरोपमः। यथासमयमेतस्मिन्वर्त्तस्व पुरुषोत्तम।

यथा मत्सङ्गमे पूर्व्वं यः कृतः समयस्त्वया। तं स्मरस्व महाभाग कण्वाश्रमपदं प्रति। १००५

सोऽथ श्रुत्वैव तद्वाक्यं तस्या राजा स्मरन्नपि। अब्रवीन्न स्मरामीति कस्य त्वं दुष्टतापसि।

धर्म्मकामार्थसम्बन्धं न स्मरामि त्वया सह। गच्छ वा तिष्ठ वा कामं यद्वापीच्छसि तत्कुरु।

सैवमुक्ता वरारोहा व्रीडितेव तपस्विनी। निःसंज्ञेव च दुःखेन तस्थौ स्थूणेव निश्चला।

संरम्भामर्षताम्राक्षी स्फुरमाणोष्ठसंपुटा। कटाक्षैर्निर्दहन्तीव तिर्य्यग्राजानमैक्षत।

आकारं गूहमाना च मन्युना च समीरिता। तपसा सम्भृतं तेजो धारयामास वै तदा। १०१०

सा मुहूर्त्तमिव ध्यात्वा दुःखामर्षसमन्विता। भर्त्तारमभिसम्प्रेक्ष्य क्रुद्धा वचनमब्रवीत्।

जानन्नपि महाराज कस्मादेवं प्रभाषसे। न जानामीति निःसङ्गं यथाऽन्यः प्राकृतो जनः।

अत्र ते हृदयं वेद सत्यस्यैवानृतस्य च। कल्याणं वद साक्ष्येण मात्मानमवमन्यथाः।

योऽन्यथा सन्तमात्मानमन्यथा प्रतिपद्यते। किं तेन न कृतं पापं चौरेणात्मापहारिणा।

एकोऽहमस्मीति च मन्यसे त्वं न हृच्छयं वेत्सि मुनिं पुराणं। यो वेदिता कर्म्मणः पापकस्य तस्यान्तिके त्वं वृजिनं करोषि। १०१५

मन्यते पापकं कृत्वा न कश्चिद्वेत्ति मामिति। विदन्ति चैनं देवाश्च यश्चैवान्तरपूरुषः।

आदित्यचन्द्रावनिलानलौ च द्यौर्भूमिरापो हृदयं यमश्च। अहश्च रात्रिश्च उभे च सन्ध्ये धर्म्मश्च जानाति नरस्य वृत्तं।

यमो वैवस्वतस्तस्य निर्य्यातयति दुष्कृतं। हृदि स्थितः कर्म्मसाक्षी क्षेत्रज्ञो यस्य तुष्यति।

न तु तुष्यति यस्यैष पुरुषस्य दुरात्मनः। तं यमः पापकर्म्माणं निर्य्यातयति दुष्कृतं।

योऽवमन्यात्मनात्मानमन्यथा प्रतिपद्यते। न तस्य देवाः श्रेयांसो यस्यात्मापि न कारणं। १०२०

स्वयं प्राप्तेति मामेवं माऽवमंस्थाः पतिव्रतां। अर्घ्यार्हां नार्च्चयसि मां स्वयं भार्य्यामुपस्थितां।

किमर्थं मां प्राकृतवदुपप्रेक्षसि संसदि। न खल्वहमिदं शून्ये रौमि किं न शृणोषि मे।

यदि मे याचमानाया वचनं न करिष्यसि। दुष्मन्त शतधा मूर्द्धा ततस्तेऽद्य स्फुटिष्यति।

भार्य्यां पतिः सम्प्रविश्य स यस्माज्जायते पुनः। जायायास्तद्धि जायात्वं पौराणाः कवयो विदुः।

यदागमवतः पुंसस्तदपत्यं प्रजायते। तत्तारयति सन्तत्या पूर्व्वप्रेतान्पितामहान्। १०२५

पुन्नाम्नो नरकाद्यस्मात्पितरं त्रायते सुतः। तस्मात्पुत्त्र इति प्रोक्तः स्वयमेव स्वयम्भुवा।

सा भार्य्या या गृहे दक्षा सा भार्य्या या प्रजावती। सा भार्य्या या पतिप्राणा सा भार्य्या या पतिव्रता।

अर्द्धं भार्य्या मनुष्यस्य भार्य्या श्रेष्ठतमः सखा। भार्य्या मूलं त्रिवर्गस्य भार्य्यामूलं तरिष्यतः।

भार्य्यावन्तः क्रियावन्तः सभार्य्या गृहमेधिनः । भार्य्यावन्तः प्रमोदन्ते भार्य्यावन्तः श्रियान्विताः ।

सखायः प्रविविक्तेषु भवन्त्येताः प्रियम्वदाः । पितरो धर्म्मकार्य्येषु भवन्त्यार्त्तस्य मातरः । १०३०

कान्तारेष्वपि विश्रामो जनस्याध्वनिकस्य वै । यः सदारः स विश्वास्यस्तस्माद्दाराः परा गतिः ।

संसरन्तमपि प्रेतं विषमेष्वेकपातिनं । भार्य्यैवान्वेति भर्त्तारं सततं या पतिव्रता ।

प्रथमं संस्थिता भार्य्या पतिं प्रेत्य प्रतीक्षते । पूर्व्वं मृतञ्च भर्त्तारं पश्चात्साध्व्यनुगच्छति ।

एतस्मात्कारणाद्राजन्पाणिग्रहणमिष्यते । यदाप्नोति पतिर्भार्य्यामिह लोके परत्र च ।

आत्मात्मनैव जनितः पुत्र इत्युच्यते बुधैः । तस्माद्भार्य्यां नरः पश्येन्मातृवत्पुत्रमातरं । १०३५

भार्य्यायां जनितं पुत्रमादर्शेष्विव चाननं । ह्लादते जनिता प्रेक्ष्य स्वर्गं प्राप्येव पुण्यकृत् ।

दह्यमाना मनोदुःखैर्व्याधिभिश्चातुरा नराः । ह्लादन्ते स्वेषु दारेषु घर्म्मार्त्ताः सलिलेष्विव ।

सुसंरब्धोऽपि रामाणां न कुर्य्यादप्रियं नरः । रतिं प्रीतिञ्च धर्म्मञ्च तास्वायत्तमवेक्ष्य हि ।

आत्मनो जन्मनः क्षेत्रं पुण्यं रामाः सनातनं । ऋषीणामपि का शक्तिः स्रष्टुं रामामृते प्रजां ।

प्रतिपद्य यदा सूनुर्धरणीरेणुगुण्ठितः । पितुराश्लिष्यतेऽङ्गानि किमस्त्यभ्यधिकं ततः । १०४०

स त्वं स्वयमभिप्राप्तं साभिलाषमिमं सुतं । प्रेक्षमाणं कटाक्षेण किमर्थमवमन्यसे ।

अण्डानि बिभ्रति स्वानि न भिन्दन्ति पिपीलिकाः । न भरेथाः कथन्नु त्वं धर्म्मज्ञः सन् स्वमात्मजं ।

न वाससां न रामाणां नापां स्पर्शस्तथाविधः । शिशोरालिङ्ग्यमानस्य स्पर्शः सूनोर्यथा सुखः ।

ब्राह्मणो द्विपदां श्रेष्ठो गौर्व्वरिष्ठा चतुष्पदां । गुरुर्गरीयसां श्रेष्ठः पुत्रः स्पर्शवतां वरः ।

स्पृशतु त्वां समाश्लिष्य पुत्रोऽयं प्रियदर्शनः । पुत्रस्पर्शात्सुखतरः स्पर्शो लोके न विद्यते । १०४५

त्रिषु वर्षेषु पूर्णेषु प्रजाताऽहमरिन्दम । इमं कुमारं राजेन्द्र तव शोकविनाशनं ।

आहर्त्ता वाजिमेधस्य शतसंख्यस्य पौरव । इति वागन्तरीक्षे मां सूतकेऽभ्यवदत्पुरा ।

ननु नामाङ्कमारोप्य स्नेहाद्ग्रामान्तरं गताः । मूर्द्ध्नि पुत्रानुपाघ्राय प्रतिनन्दन्ति मानवाः ।

वेदेष्वपि वदन्तीमं मन्त्रग्रामं द्विजातयः । जातकर्म्मणि पुत्राणां तवापि विदितं तथा ।

अङ्गादङ्गात्सम्भवसि हृदयादधिजायसे । आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतं । १०५०

जीवितं त्वदधीनं मे सन्तानमपि चाक्षयं । तस्मात्त्वं जीव मे पुत्र सुसुखी शरदां शतं ।

त्वदङ्गेभ्यः प्रसूतोऽयं पुरुषात्पुरुषोऽपरः । सरसीवामले त्मानं द्वितीयं पश्य वै सुतं ।

यथा ह्याहवनीयोऽग्निर्गार्हपत्यात्प्रणीयते । तथा त्वत्तः प्रसूतोऽयं त्वमेकः सन् द्विधाकृतः ।

मृगावकृष्टेन पुरा मृगयां परिधावता । अहमासादिता राजन् कुमारी पितुराश्रमे ।

उर्व्वशीपूर्व्वचित्तिश्च सहजन्या च मेनका । विश्वाची च घृताची च षडेवाप्सरसावराः । १०५५

तासां सा मेनका नाम ब्रह्मयोनिवराप्सराः । दिवः सम्प्राप्य जगतीं विश्वामित्रादजीजनत् ।

सा मां हिमवतः प्रस्थे सुषुवे मेनकाऽप्सराः । अवकीर्य्य च मां याता परात्मजमिवासती ।

किन्नु कर्म्माशुभं पूर्व्वं कृतवत्यस्मि जन्मनि । यदहं बान्धवैस्त्यक्ता बाल्ये सम्प्रति च त्वया ।

कामं त्वया परित्यक्ता गमिष्याम्यहमाश्रमं। इमन्तु बालं सन्त्यक्तुं नार्हस्यात्मजमात्मनः।
॥ दुष्मन्त उवाच ॥ न पुत्रमभिजानामि त्वयि जातं शकुन्तले। असत्यवचना नार्य्यः कस्ते श्रद्धास्यते वचः। ३०१०
मेनका निरनुक्रोशा बन्धकी जननी तव। यया हिमवतः पृष्ठे निर्माल्यमिव चोज्झिता।
सचापि निरनुक्रोशः क्षत्रयोनिः पिता तव। विश्वामित्रो ब्राह्मणत्वे लुब्धः कामवशं गतः।
मेनकाऽप्सरसां श्रेष्ठा महर्षीणां पिता च ते। तयोरपत्यं कस्मात्त्वं पुंश्चलीव प्रभाषसे।
अश्रद्धेयमिदं वाक्यं कथयन्ती न लज्जसे। विशेषतो मत्सकाशे दुष्टतापसि गम्यतां।
क्व महर्षिः सचैवाग्र्यः साऽप्सराः क्व च मेनका। क्व च त्वमेवं कृपणा तापसीवेशधारिणी। ३०१५
अतिकायश्च ते पुत्रो बालोऽतिबलवानयं। कथमल्पेन कालेन शालस्तम्भ इवोद्गतः।
सुनिकृष्टा च ते योनिः पुंश्चलीव प्रभाषसे। यदृच्छया कामरागाज्जाता मेनकया ह्यसि।
सर्व्वमेतत्परोक्षं मे यत्त्वं वदसि तापसि। नाहं त्वामभिजानामि यथेष्टं गम्यतां त्वया।
॥ शकुन्तलोवाच ॥ राजन्सर्षपमात्राणि परच्छिद्राणि पश्यसि। आत्मनो बिल्वमात्राणि पश्यन्नपि न पश्यसि।
मेनका त्रिदशेष्वेव त्रिदशाश्चानुमेनकां। ममैवोद्रिच्यते जन्म दुष्मन्त तव जन्मनः। ३०२०
क्षितावटसि राजेन्द्र अन्तरीक्षे चराम्यहं। आवयोरन्तरं पश्य मेरुसर्षपयोरिव।
महेन्द्रस्य कुबेरस्य यमस्य वरुणस्य च। भवनान्यनुसंयामि प्रभावं पश्य मे नृप।
सत्यश्चापि प्रवादोऽयं यं प्रवक्ष्यामि तेऽनघ। निदर्शनार्थं न द्वेषात्तत्क्षन्तुमर्हसि।
विरूपो यावदादर्शे नात्मनः पश्यते मुखं। मन्यते तावदात्मानमन्येभ्यो रूपवत्तरं।
यदा स्वमुखमादर्शे विकृतं सोऽभिवीक्षते। तदाऽन्तरं विजानीते आत्मानं चेतरं जनं। ३०२५
अतीव रूपसम्पन्नो न किञ्चिदवमन्यते। अतीव जल्पन्दुर्वाचो भवतीह विहेठकः।
मूर्खो हि जल्पतां पुंसां श्रुत्वा वाचः शुभाशुभाः। अशुभं वाक्यमादत्ते पुरीषमिव शूकरः।
प्राज्ञस्तु जल्पतां पुंसां श्रुत्वा वाचः शुभाशुभाः। गुणवद्वाक्यमादत्ते हंसः क्षीरमिवाम्भसः।
अन्यान्परिवदन्साधुर्य्यथा हि परितप्यते। तथा परिवदन्नन्यांस्तुष्टो भवति दुर्ज्जनः।
अभिवाद्य यथावृद्धान्सन्तो गच्छन्ति निर्वृतिं। एवं सज्जनमाक्रुश्य मूर्खो भवति निर्वृतः। ३०३०
सुखं जीवन्त्यदोषज्ञा मूर्खा दोषानुदर्शिनः। यत्र वाच्याः परैः सन्तः परानाहुस्तथाविधान्।
अतो हास्यतरं लोके किञ्चिदन्यन्न विद्यते। यत्र दुर्ज्जनमित्याह दुर्ज्जनः सज्जनं स्वयं।
सत्यधर्म्मच्युतात्पुंसः क्रुद्धादाशीविषादिव। अनास्तिकोऽप्युद्विजते जनः किम्पुनरास्तिकः।
स्वयमुत्पाद्य वै पुत्रं सदृशं यो न मन्यते। तस्य देवाः श्रियं घ्नन्ति न च लोकानुपाश्नुते।
कुलवंशप्रतिष्ठां हि पितरः पुत्रमब्रुवन्। उत्तमं सर्व्वधर्म्माणां तस्मात्पुत्रं न सन्त्यजेत्। ३०३५
स्वपत्नीप्रभवान्पञ्च लब्धान्क्रीतान्विवर्द्धितान्। कृतानन्यासु चोत्पन्नान्पुत्रान्वै मनुरब्रवीत्।
धर्म्मकीर्त्त्यावहा नृणां मनसः प्रीतिवर्द्धनाः। त्रायन्ते नरकाज्जाताः पुत्रा धर्म्मप्लवाः पितॄन्।
स त्वं नृपतिशार्दूल पुत्रं न त्यक्तुमर्हसि। आत्मानं सत्यधर्म्मौ च पालयन्पृथिवीपते।

नरेन्द्र सिंह कपटं नवोढुं त्वमिहार्हसि। वरं कूपशताद्वापी वरं वापीशतात्क्रतुः। वरं क्रतुशतात्पुत्रः सत्यं पुत्रशताद्वरं।

अश्वमेधसहस्रञ्च सत्यञ्च तुलया धृतं। अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेव विशिष्यते। १०९५

सर्ववेदाधिगमनं सर्वतीर्थावगाहनं। सत्यञ्च वचनं राजन्समं वा स्यान्नवा समं।

नास्ति सत्यसमो धर्मो न सत्याद्विद्यते परं। नहि तीव्रतरं किञ्चिदनृतादिह विद्यते।

राजन्सत्यं परं ब्रह्म सत्यञ्च समयः परः। मा त्याक्षीः समयं राजन्सत्यं सङ्गतमस्तु ते।

अनृते चेत्प्रसङ्गस्ते श्रद्दधासि न चेत्स्वयं। आत्मना हन्त गच्छामि त्वादृशे नास्ति सङ्गतं।

ऋतेऽपि त्वयि दुष्यन्त शैलराजावतंसिकां। चतुरन्तामिमामुर्वीं पुत्रो मे पालयिष्यति। ११००

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतावदुक्त्वा राजानं प्रातिष्ठत शकुन्तला। अथान्तरीक्षात् दुष्यन्तं वागुवाचाशरीरिणी। ऋत्विक्पुरोहिताचार्य्यैर्मन्त्रिभिश्च वृतं तदा।

भस्त्रा माता पितुः पुत्रो येन जातः स एव सः। भरस्व पुत्रं दुष्यन्त माऽवमंस्थाः शकुन्तलां।

रेतोधाः पुत्र उन्नयति नरदेव यमक्षयात्। त्वञ्चास्य धाता गर्भस्य सत्यमाह शकुन्तला।

जाया जनयते पुत्रमात्मनोऽङ्गं द्विधाकृतं। तस्माद्भरस्व दुष्यन्त पुत्रं शाकुन्तलं नृप।

अभूतिरेषा यत्त्यक्त्वा जीवेज्जीवन्तमात्मजं। शाकुन्तलं महात्मानं दौष्यन्तिं भर पौरव। ११०५

भर्त्तव्योऽयं त्वया यस्मादस्माकं वचनादपि। तस्माद्भवत्वयं नाम्ना भरतो नाम ते सुतः।

तच्छ्रुत्वा पौरवो राजा व्याहृतं त्रिदिवौकसां। पुरोहितममात्यांश्च सम्प्रहृष्टोऽब्रवीदिदं।

शृण्वन्त्वेतद्भवन्तोऽस्य देवदूतस्य भाषितं। अहं चाप्येवमेवैनं जानामि स्वयमात्मजं।

यद्यहं वचनादेव गृह्णीयामि ममात्मजं। भवेद्धि शङ्क्यो लोकस्य नैव शुद्धो भवेदयं।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तं विशोध्य तदा राजा देवदूतेन भारत। हृष्टः प्रमुदितश्चापि प्रतिजग्राह तं सुतं। १११०

ततस्तस्य तदा राजा पितृकर्म्माणि सर्व्वशः। कारयामास मुदितः प्रीतिमानात्मजस्य ह।

मूर्द्धि चैनमुपाघ्राय सस्नेहं परिषस्वजे। सभाज्यमानो विप्रैश्च स्तूयमानश्च वन्दिभिः।

स मुदं परमां लेभे पुत्रसंस्पर्शजां नृपः। तांश्चैव भार्य्यां दुष्यन्तः पूजयामास धर्मतः। अब्रवीच्चैव तां राजा सान्त्वपूर्व्वमिदं वचः।

कृतो लोकपरोक्षोऽयं सम्बन्धोऽयं त्वया सह। तस्मादेतन्मया देवि त्वच्छुद्ध्यर्थं विचारितं।

मन्यते चैव लोकस्ते स्त्रीभावान्मयि सङ्गतं। सुतश्चायं वृतो राज्ये मया तस्माद्विचारितं। १११५

यच्च कोपितयाऽत्यर्थं त्वयोक्तोऽस्म्यप्रियं प्रिये। प्रणयिन्या विशालाक्षि तत्क्षान्तं ते मया शुभे।

तामेवमुक्त्वा राजर्षिर्दुष्यन्तो महिषीं प्रियां। वासोभिरन्नपानैश्च पूजयामास भारत।

दुष्यन्तस्तु तदा राजा पुत्रं शाकुन्तलं तदा। भरतं नामतः कृत्वा यौवराज्येऽभ्यषेचयत्।

तस्य तत्प्रथितं चक्रं प्रावर्त्तत महात्मनः। भास्वरं दिव्यमजितं लोकसन्नादनं महत्।

स विजित्य महीपालांश्चकार वशवर्त्तिनः। चचार च सतां धर्म्मं प्राप चानुत्तमं यशः।

स राजा चक्रवर्त्त्यासीत्सार्व्वभौमः प्रतापवान्। ईजे च बहुभिर्यज्ञैर्यथा शक्रो मरुत्पतिः। ११२०

याजयामास तं कण्वो विधिवद्भूरिदक्षिणं। श्रीमान् गोविततं नाम वाजिमेधमवाप सः। यस्मिन् सहस्रं पद्मानां कण्वाय भरतो ददौ।

भरताद्भारती कीर्त्तिर्येनेदं भारतं कुलं। अपरे ये च पूर्व्वे वै भारता इति विश्रुताः।

भरतस्यान्ववाये हि देवकल्पा महौजसः। बभूवुर्ब्रह्मकल्पाश्च बहवो राजसत्तमाः।

येषामपरिमेयानि नामधेयानि सर्व्वशः। तेषान्तु ते यथामुख्यं कीर्त्तयिष्यामि भारत। महाभागान्देवकल्पान्सत्यार्ज्जवपरायणान्। ३१२५

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि शाकुन्तलं समाप्तमिति चतुःसप्ततोऽध्यायः॥ ७४ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ प्रजापतेस्तु दक्षस्य मनोर्व्वैवस्वतस्य च। भरतस्य कुरोः पूरोराजमीढस्य चानघ। यादवानामिमं वंशं कौरवाणाञ्च सर्व्वशः। तथैव भरतानाञ्च पुण्यं स्वस्त्ययनं महत्।

धन्यं यशस्यमायुष्यं कीर्त्तयिष्यामि तेऽनघ। तेजोभिरुदिताः सर्व्वे महर्षिसमतेजसः।

दश प्राचेतसः पुत्राः सन्तः पुण्यजनाः स्मृताः। मुखजेनाग्निना यैस्ते पूर्व्वं दग्धा महौजसः।

तेभ्यः प्राचेतसो जज्ञे दक्षो दक्षादिमाः प्रजाः। सम्भूताः पुरुषव्याघ्र स हि लोकपितामहः। ३१३०

वीरिण्या सह सङ्गम्य दक्षः प्राचेतसो मुनिः। आत्मतुल्यानजनयत्सहस्रं संशितव्रतान्।

सहस्रसङ्ख्यान् सम्भूतान् दक्षपुत्रांश्च नारदः। मोक्षमध्यापयामास साङ्ख्यज्ञानमनुत्तमं।

ततः पञ्चाशतं कन्याः पुत्रिका अभिसन्दधे। प्रजापतिः प्रजादक्षः सिसृक्षुर्जनमेजय।

ददौ दश स धर्म्माय कश्यपाय त्रयोदश। कालस्य नयने युक्ताः सप्तविंशतिमिन्दवे।

त्रयोदशानां पत्नीनां या तु दाक्षायणी वरा। मारीचः कश्यपस्तस्यामादित्यान्समजीजनत्। ३१३५

इन्द्रादीन्वीर्य्यसम्पन्नान् विवस्वन्तमथापि च। विवस्वतः सुतो जज्ञे यमो वैवस्वतः प्रभुः।

मार्त्तण्डस्य मनुर्धीमानजायत सुतः प्रभुः। यमश्चापि सुतो जज्ञे ख्यातस्तस्यानुजः प्रभुः।

धर्म्मात्मा स मनुर्द्धीमान्यत्र वंशः प्रतिष्ठितः। मनोर्व्वंशो मानवानां ततोऽयं प्रथितोऽभवत्।

ब्रह्मक्षत्रादयस्तस्मान्मनोर्जातास्तु मानवाः। ततोऽभवन्महाराज ब्रह्म क्षत्रेण सङ्गतं।

ब्राह्मणा मानवास्तेषां साङ्गं वेदमधारयन्। वेनं धृष्णुं नरिष्यन्तं नाभागेक्ष्वाकुमेव च। ३१४०

कारूषमथ शर्य्यातिं तथा चैवाष्टमीमिलां। पृषध्रं नवमं प्राहुः क्षत्रधर्म्मपरायणं।

नाभागारिष्टदशमान्मनोः पुत्रान्प्रचक्षते। पञ्चाशत्तु मनोः पुत्रास्तथैवान्येऽभवन् क्षितौ।

अन्योन्यभेदात्ते सर्व्वे विनेशुरिति नः श्रुतं। पुरूरवास्ततो विद्वानिलायां समपद्यत।

सा वै तस्याऽभवन्माता पिता चैवेति नः श्रुतं। त्रयोदश समुद्रस्य द्वीपानश्नन्पुरूरवाः। अमानुषैर्वृतः सर्व्वैर्मानुषः सन्महायशाः।

विप्रैः स विग्रहं चक्रे वीर्य्योन्मत्तः पुरूरवाः। जहार च स विप्राणां रत्नान्युत्क्रोशतामपि। ३१४५

सनत्कुमारस्तं राजन् ब्रह्मलोकादुपेत्य ह। अनुदर्शं ततश्चक्रे प्रत्यगृह्णान्नचाप्यसौ।

ततो महर्षिभिः क्रुद्धैः सद्यः शप्तो व्यनश्यत। लोभान्वितो बलमदान्नष्टसंज्ञो नराधिपः।

स हि गन्धर्व्वलोकस्थानुर्व्वश्या सहितो विराट्। आनिनाय क्रियार्थेऽग्नीन्यथावद्विहितांस्त्रिधा।

षट्सुता जज्ञिरे चैलादायुर्धीमानमावसुः। दृढायुश्च वनायुश्च शतायुश्चोर्व्वशीसुताः।

नहुषं वृद्धशर्म्माणं रजिङ्गयमनेनसं । स्वर्भानवीसुतानेतानायोः पुत्रान्प्रचक्षते । ३१५०
आयुषो नहुषः पुत्रो धीमान्सत्यपराक्रमः । राज्यं शशास सुमहद्धर्म्मेण पृथिवीपते ।
पितॄन्देवानृषीन्विप्रान् गन्धर्व्वोरगराक्षसान् । नहुषः पालयामास ब्रह्मक्षत्रमथो विशः ।
स हत्वा दस्युसङ्घातानृषीन् करमदापयत् । पशुवच्चैव तान्पृष्ठे वाहयामास वीर्य्यवान् ।
कारयामास चेन्द्रत्वमभिभूय दिवौकसः । तेजसा तपसा चैव विक्रमेणौजसा तथा ।
यतिं ययातिं संयातिमायातिमयतिं ध्रुवं । नहुषो जनयामास षट्सुतान्प्रियवादिनः । ३१५५
यतिस्तु योगमास्थाय ब्रह्मभूतोऽभवन्मुनिः । ययातिर्नाहुषः सम्राडासीत्सत्यपराक्रमः ।
स पालयामास महीमीजे च बहुभिर्म्मखैः । अतिभक्त्या पितॄनर्च्चन्देवांश्च प्रयतः सदा ।
अन्वग्रह्णात्प्रजाः सर्व्वा ययातिरपराजितः । तस्य पुत्रा महेष्वासाः सर्व्वैः समुदिता गुणैः ।
देवयान्यां महाराज शर्म्मिष्ठायाञ्च जज्ञिरे । देवयान्यामजायेतां यदुस्तुर्व्वसुरेव च ।
द्रुह्युश्चानुश्च पूरुश्च शर्म्मिष्ठायां प्रजज्ञिरे । स शाश्वतीः समा राजन् प्रजा धर्म्मेण पालयन् । ३१६०
जरामार्च्छन्महाघोरां नाहुषो रूपनाशिनीं । जराऽभिभूतः पुत्रान्स राजा वचनमब्रवीत् ।
यदुं पूरुं तुर्व्वसुञ्च द्रुह्युं चानुञ्च भारत । यौवनेन चरन्कामान्युवा युवतिभिः सह ।
विहर्त्तुमहमिच्छामि साह्यं कुरुत पुत्रकाः । तं पुत्रो देवयानेयः पूर्व्वजो वाक्यमब्रवीत् ।
किं कार्य्यं भवतः कार्य्यमस्माकं यौवनेन ते । ययातिरब्रवीत्तं वै जरा मे प्रतिगृह्यतां ।
यौवनेन त्वदीयेन चरेयं विषयानहं । यजतो दीर्घसत्रैर्म्मे शापाच्चोशनसो मुनेः । कामार्थः परिहीणोऽयं तप्येयं तेन पुत्रकाः । ३१६५
मामकेन शरीरेण राज्यमेकः प्रशास्तु वः । अहं तन्वाऽभिनवया युवा काममवाप्नुयां ।
ते न तस्य प्रत्यगृह्णन्यदुप्रभृतयो जरां । तमब्रवीत्ततः पूरुः कनीयान्सत्यविक्रमः ।
राजंश्चराभिनवया तन्वा यौवनगोचरः । अहं जरां समादाय राज्ये स्थास्यामि ते यथा ।
एवमुक्तः स राजर्षिस्तपोवीर्य्यसमाश्रयात् । सञ्चारयामास जरां तदा पुत्रे महात्मनि ।
पौरवेणाथ वयसा राजा यौवनमास्थितः । यायातेनापि वयसा राज्यं पूरुरकारयत् । ३१७०
ततो वर्षसहस्रान्ते ययातिरपराजितः । स्थितः स नृपशार्दूलः शार्दूलसमविक्रमः ।
ययातिरपि पत्नीभ्यां दीर्घकालं विहृत्य च । विश्वाच्या सहितो रेमे पुनश्चैत्ररथे वने ।
नाध्यगच्छत्तदा तृप्तिं कामानां स महायशाः । अवेत्य मनसा राजन्निमां गाथां तदा जगौ ।
न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति । हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्द्धते ।
पृथिवी रत्नसंपूर्णा हिरण्यं पशवः स्त्रियः । नालमेकस्य तत्सर्व्वमिति मत्वा शमं व्रजेत् । ३१७५
यदा न कुरुते पापं सर्व्वभूतेषु कर्हिचित् । कर्म्मणा मनसा वाचा ब्रह्म सम्पद्यते तदा ।
यदाचायं न बिभेति यदा चास्मान्न बिभ्यति । यदा नेच्छति न द्वेष्टि ब्रह्म सम्पद्यते तदा ।
इत्यवेक्ष्य महाप्राज्ञः कामानां फल्गुतां नृप । समाधाय मनो बुद्ध्या प्रत्यगृह्णाज्जरां सुतात् ।
दत्त्वा च यौवनं राजा पूरुं राज्येऽभिषिच्य च । अतृप्त एव कामानां पूरुं पुत्रमुवाच ह ।

त्वया दायादवानस्मि त्वं मे वंशकरः सुतः। पौरवो वंश इति ते ख्यातिं लोके गमिष्यति। ३१८०
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः स नृपशार्दूलः पूरुं राज्येऽभिषिच्य च। तपः सुचरितं कृत्वा भृगुतुङ्गे महातपाः।
कालेन महता पश्चात्कालधर्ममुपेयिवान्। कारयित्वा त्वनशनं सदारः स्वर्गमाप्तवान्।
इत्यादिपर्व्व सम्भवपर्व्वणि ययात्युपाख्याने पञ्चसप्ततोऽध्यायः ॥ ७५ ॥
॥ जनमेजय उवाच ॥ ययातिः पूर्व्वजोऽस्माकं दशमो यः प्रजापतेः। कथं स शुक्रतनयां लेभे परमदुर्लभां।
एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं विस्तरेण तपोधन। आनुपूर्व्व्या च मे शंस राज्ञो वंशकरान् पृथक्।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ययातिरासीन्नृपतिर्देवराजसमद्युतिः। तं शुक्रवृषपर्व्वाणौ वव्राते वै यथा पुरा। ३१८५
तत्तेऽहं सम्प्रवक्ष्यामि पृच्छते जनमेजय। देवयान्याश्च संयोगं ययातेर्नाहुषस्य च।
सुराणामसुराणाञ्च समजायत वै मिथः। ऐश्वर्य्यं प्रतिसंघर्षस्त्रैलोक्ये सचराचरे।
जिगीषया ततो देवा वव्रिरेऽङ्गिरसं मुनिं। पौरोहित्येन याज्यार्थे काव्यं तूशनसं परे।
ब्राह्मणौ तावुभौ नित्यमन्योन्यस्पर्द्धिनौ भृशं। तत्र देवा निजघ्नुर्यान्दानवान्युधि सङ्गतान्।
तान्पुनर्जीवयामास काव्यो विद्याबलाश्रयात्। ततस्ते पुनरुत्थाय योधयाञ्चक्रिरे सुरान्। ३१९०
असुरास्तु निजघ्नुर्यान्सुरान्समरमूर्द्धनि। न तान्सञ्जीवयामास बृहस्पतिरुदारधीः।
नहि वेद स तां विद्यां यां काव्यो वेत्ति वीर्य्यवान्। सञ्जीविनीं ततो देवा विषादमगमन्परं।
ते तु देवा भयोद्विग्नाः काव्यादुशनसस्तदा। ऊचुः कचमुपागम्य ज्येष्ठं पुत्रं बृहस्पतेः।
भजमानान्भजस्वास्मान् कुरु नः साह्यमुत्तमं। या सा विद्या निवसति ब्राह्मणेऽमिततेजसि।
शुक्रे तामाहर क्षिप्रं भागभाङ्नो भविष्यसि। वृषपर्व्वसमीपे हि शक्यो द्रष्टुं त्वया द्विजः। ३१९५
रक्षते दानवांस्तत्र न स रक्षत्यदानवान्। तमाराधयितुं शक्तो भवान्पूर्व्ववयाः कविं।
देवयानीञ्च दयितां सुतां तस्य महात्मनः। त्वमाराधयितुं शक्तो नान्यः कश्चन विद्यते।
शीलदाक्षिण्यमाधुर्य्यैराचारेण दमेन च। देवयान्यां हि तुष्टायां विद्यां तां प्राप्स्यसि ध्रुवं।
तथेत्युक्त्वा ततः प्रायाद्बृहस्पतिसुतः कचः। तदाऽभिपूजितो देवैः समीपे वृषपर्व्वणः।
स गत्वा त्वरितो राजन्देवैः सम्प्रेषितः कचः। असुरेन्द्रपुरे शुक्रं दृष्ट्वा वाक्यमुवाच ह। ३२००
ऋषेरङ्गिरसः पौत्रं पुत्रं साक्षाद्बृहस्पतेः। नाम्ना कचमिति ख्यातं शिष्यं गृह्णातु मां भवान्।
ब्रह्मचर्य्यं चरिष्यामि त्वय्यहं परमं गुरौ। अनुमन्यस्व मां ब्रह्मन्सहस्रं परिवत्सरान्।
॥ शुक्र उवाच ॥ कच सुस्वागतं तेऽस्तु प्रतिगृह्णामि ते वचः। अर्चयिष्येऽहमर्च्यं त्वामर्चितोऽस्तु बृहस्पतिः।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ कचस्तु तं तथेत्युक्त्वा प्रतिजग्राह तद्व्रतं। आदिष्टं कविपुत्रेण शुक्रेणोशनसा स्वयं।
व्रतस्य प्राप्तकालं स यथोक्तं प्रत्यगृह्णत। आराधयन्नुपाध्यायं देवयानीञ्च भारत। ३२०५
नित्यमाराधयिष्यंस्तां युवा यौवनगोचरे। गायन्नृत्यन्वादयंश्च देवयानीमतोषयत्।
स शीलयन्देवयानीं कन्यां सम्प्राप्तयौवनां। पुष्पैः फलैः प्रेषणैश्च तोषयामास भारत।
देवयान्यपि तं विप्रं नियमव्रतधारिणं। गायन्ती च ललन्ती च रहः पर्य्यचरत्तथा।

पञ्चवर्षशतान्येवं कचस्य चरतो व्रतं । तत्रातीयुरथो बुद्धा दानवास्तं ततः कचं ।
गा रक्षन्तं वने दृष्ट्वा रहस्येकममर्षिताः । जघ्नुर्बृहस्पतेर्द्वेषाद्विद्यारक्षार्थमेव च । ११९०
हत्वा शालावृकेभ्यश्च प्रायच्छंस्तिलशः कृतं । ततो गावो निवृत्तास्ता अगोपाः स्वं निवेशनं ।
ता दृष्ट्वा रहिता गाश्च कचेनाभ्यागता वनात् । उवाच वचनं काले देवयान्यथ भारत ।
॥ देवयान्युवाच ॥ आहुतं चाग्निहोत्रं ते सूर्यश्चास्तं गतः प्रभो । अगोपाश्चागता गावः कचस्तात न दृश्यते ।
व्यक्तं हतो मृतो वापि कचस्तात भविष्यति । तं विना नच जीवेयमिति सत्यं ब्रवीमि ते ।
॥ शुक्र उवाच ॥ अयमेहीति संशब्द्य मृतं सञ्जीवयाम्यहं । ततः सञ्जीवनीं विद्यां प्रयुज्य कचमाह्वयत् । ११९५
भित्त्वा भित्त्वा शरीराणि वृकाणां स विनिर्गतः । आहूतः प्रादुरभवत्कचो हृष्टोऽथ विद्यया ।
कस्माच्चिरायितोऽसीति पृष्टस्तामाह भार्गवीं । समिधश्च कुशादीनि काष्ठभारञ्च भाविनि ।
गृहीत्वाश्रमभाराक्रान्तं वटवृक्षं समाश्रितः । गावश्च सहिताः सर्व्वा वृक्षच्छायामुपाश्रिताः ।
असुरास्तत्र मां दृष्ट्वा कस्त्वमित्यभ्यचोदयन् । बृहस्पतिसुतश्चाहं कच इत्यभिविश्रुतः ।
इत्युक्तमात्रे मां हत्वा पेषीकृत्वा तु दानवाः । दत्त्वा शालावृकेभ्यस्तु सुखं जग्मुः स्वमालयं । १२००
आहूतो विद्यया भद्रे भार्गवेण महात्मना । त्वत्समीपमिहायातः कथञ्चित्सञ्जीवितः ।
हतोऽहमिति चाचख्यौ पृष्टो ब्राह्मणकन्यया । स पुनर्देवयान्योक्तः पुष्पाहारो यदृच्छया ।
वनं ययौ कचो विप्रो ददृशुर्दानवाश्च तं । पुनस्तं पेषयित्वा तु समुद्राम्भस्यमिश्रयन् ।
चिरङ्गतं पुनः कन्या पित्रे तं संन्यवेदयत् । विप्रेण पुनराहूतो विद्यया गुरुदेहजः । पुनरावृत्य तद्वृत्तं न्यवेदयत तद्यथा ।
ततस्तृतीयं हत्वा तं दग्ध्वा कृत्वा च चूर्णशः । प्रायच्छन् ब्राह्मणायैव सुरायामसुरास्तथा । १२०५
देवयान्यथ भूयोऽपि पितरं वाक्यमब्रवीत् । पुष्पाहारः प्रेषणकृत्कचस्तात न दृश्यते ।
व्यक्तं हतो मृतो वाऽपि कचस्तात भविष्यति । तं विना नच जीवेयं कचं सत्यं ब्रवीमि ते ।
॥ शुक्र उवाच ॥ बृहस्पतेः सुतः पुत्रि कचः प्रेतगतिं गतः । विद्यया जीवितोऽप्येवं हन्यते करवाम किं ।
मैवं शुचो मारुद देवयानि न त्वादृशी मर्त्यमनुप्रशोचेत् । यस्यास्तव ब्रह्म च ब्राह्मणाश्च सेन्द्रा देवा वसवोऽश्विनौ च ।
सुरद्विषश्चैव जगच्च सर्व्वमुपस्थाने सन्नमन्ति प्रभावात् । अशक्योऽसौ जीवयितुं द्विजातिः सञ्जीवितो बध्यते चैव भूयः । १२१०
॥ देवयान्युवाच ॥ यस्याङ्गिरा वृद्धतमः पितामहो बृहस्पतिश्चापि पिता तपोनिधिः । ऋषेः पुत्रं तमथोवाऽपि पौत्रं कथं न शोचेयमहं न रुद्यां ।
स ब्रह्मचारी च तपोधनश्च सदोत्थितः कर्म्मसु चैव दक्षः । कचस्य मार्गं प्रतिपत्स्ये न भोक्ष्ये प्रियो हि मे तात कचोऽभिरूपः ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ स पीडितो देवयान्या महर्षिः समाह्वयत्संरम्भाच्चैव काव्यः । असंशयं मामसुरा द्विषन्ति ये मे शिष्यानागतान् सूदयन्ति ।
अब्राह्मणं कर्त्तुमिच्छन्ति रौद्रास्ते मां यथा व्यभिचरन्ति नित्यं । अप्यस्य पापस्य भवेदिहान्तः कं ब्रह्महत्या न दहेदपीन्द्रं ।

गुरोर्हि भीतो विद्यया चोपहूतः शनैर्वाक्यं जठरे व्याजहार । १२३५

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तमब्रवीत्केन पथोपनीतस्त्वं चोदरे तिष्ठसि ब्रूहि विप्र ।

॥ कच उवाच ॥ तव प्रसादान्न जहाति मां स्मृतिः स्मरामि सर्व्वं यच्च यथा च वृत्तं । नत्वेवं स्यात्तपसः संक्षयो मे ततः क्लेशं घोरमिमं सहामि ।

असुरैः सुरायां भवतोऽस्मि दत्तो हत्वा दग्ध्वा चूर्णयित्वा च काव्य । ब्राह्मीं मायां चासुरीं विप्र मायां त्वयि स्थिते कथमेवातिवर्त्तेत् ।

॥ शुक्र उवाच ॥ किन्ते प्रियं करवाण्यद्य वत्से वधेन मे जीवितं स्यात्कचस्य । नान्यत्र कुक्षेर्मम भेदनेन दृश्येत्कचो मद्गतो देवयानि ।

॥ देवयान्युवाच ॥ द्वौ मां शोकावग्निकल्पौ दहेतां कचस्य नाशस्तव चैवोपघातः । कचस्य नाशे मम शर्म्म नास्ति तवोपघाते जीवितुं नास्मि शक्ता । १२४०

॥ शुक्र उवाच ॥ संसिद्धरूपोऽसि बृहस्पतेः सुत यत्त्वां भक्तं भजते देवयानी । विद्यामिमां प्राप्नुहि जीवनीं त्वं न चेदिन्द्रः कचरूपी त्वमद्य ।

न निवर्त्तेत्पुनर्जीवन् कश्चिदन्यो ममोदरात् । ब्राह्मणं वर्जयित्वैकं तस्माद्विद्यामवाप्नुहि ।

पुत्रो भूत्वा भावय भावितो मामस्माद्देहादुपनिष्क्रम्य तात । समीक्षेथा धर्म्मवतीमवेक्षां गुरोः सकाशात्प्राप्य विद्यां सविद्यः ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ गुरोः सकाशात्समवाप्य विद्यां भित्त्वा कुक्षिं निर्व्विचक्राम विप्रः । कचोऽभिरूपस्तत्क्षणाद्ब्राह्मणस्य शुक्लात्यये पौर्णमास्यामिवेन्दुः ।

दृष्ट्वा च तं पतितं ब्रह्मराशिमुत्थापयामास मृतं कचोऽपि । विद्यां सिद्धां तामवाप्याभिवाद्य ततः कचस्तं गुरुमित्युवाच । १२४५

यः श्रोत्रयोरमृतं संनिषिञ्चेद्विद्यामविद्यस्य यथा ममायं । तं मन्येऽहं पितरं मातरञ्च तस्मै न द्रुह्येत्कृतमस्य जानन् ।

ऋतस्य दातारमनुत्तमस्य निधिं निधीनामपि लब्धविद्याः । ये नाद्रियन्ते गुरुमर्च्चनीयं पापाल्लोकांस्ते व्रजन्त्यप्रतिष्ठाः ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ सुरापानाद्वञ्चनां प्राप्य विद्वान्संज्ञानाशञ्चैव महातिघोरं । दृष्ट्वा कचं चापि तथाऽभिरूपं पीतं तदा सुरया मोहितेन ।

समन्युरुत्थाय महानुभावस्तदोशना विप्रहितं चिकीर्षुः । सुरापानं प्रति सञ्जातमन्युः काव्यः स्वयं वाक्यमिदं जगाद ।

यो ब्राह्मणोऽद्यप्रभृतीह कश्चिन्मोहात्सुरां पास्यति मन्दबुद्धिः । अपेतधर्म्मा ब्रह्महा चैव स स्यादस्मिन् लोके गर्हितः स्यात्परे च । १२५०

मया चेमां विप्रधर्म्मोक्तिसीमां मर्य्यादां वै स्थापितां सर्व्वलोके । सन्तो विप्राः शुश्रुवांसो गुरूणां देवा लोकाश्चोपशृण्वन्तु सर्व्वे ।

इतीदमुक्त्वा स महानुभावस्तपोनिधीनां निधिरप्रमेयः । तान्दानवान्दैवविमूढबुद्धीनिदं समाहूय वचोऽभ्युवाच ।

आचष्टे वो दानवा वालिशाः स्थ सिद्धः कचो वत्स्यति मत्सकाशे। सञ्जीविनीं प्राप्य विद्यां महात्मा तुल्यप्रभावो ब्राह्मणो ब्रह्मभूतः।

एतावदुक्त्वा वचनं विरराम स भार्गवः। दानवा विस्मयाविष्टाः प्रययुः स्वं निवेशनं।

गुरोरस्य सकाशे तु दशवर्षशतानि सः। अनुज्ञातः कचो गन्तुमियेष त्रिदशालयं। ११४५

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि ययात्युपाख्याने षट्सप्ततोऽध्यायः॥ ७६ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ समावृत्तव्रतं तन्तु विसृष्टं गुरुणा तदा। प्रस्थितं त्रिदशावासं देवयान्यब्रवीदिदं।

ऋषेरङ्गिरसः पौत्र वृत्तेनाभिजनेन च। भ्राजसे विद्यया चैव तपसा च दमेन च।

ऋषिर्यथाङ्गिरा मान्यः पितुर्म्मम महायशाः। तथा मान्यश्च पूज्यश्च मम भूयो बृहस्पतिः।

एवं ज्ञात्वा विजानीहि यद्ब्रवीमि तपोधन। व्रतस्थे नियमोपेते यथावर्त्ताम्यहं त्वयि।

स समाप्तविद्यो मां भक्तां भजितुमर्हसि। गृहाण पाणिं विधिवन्मम मन्त्रपुरस्कृतं। ११५०

॥ कच उवाच॥ पूज्यो मान्यश्च भगवान्यथा तव पिता मम। तथा त्वमनवद्याङ्गि पूजनीयतरा मम।

प्राणेभ्योऽपि प्रियतरा भार्गवस्य महात्मनः। त्वं भद्रे धर्म्मतः पूज्या गुरुपुत्री सदा मम।

यथा मम गुरुर्नित्यं मान्यः शुक्रः पिता तव। देवयानि तथैव त्वं नैवं मां वक्तुमर्हसि।

॥ देवयान्युवाच ॥ गुरुपुत्रस्य पुत्रो वै न त्वं पुत्रश्च मे पितुः। तस्मात्पूज्यश्च मान्यश्च ममापि त्वं द्विजोत्तम।

असुरैर्हन्यमाने च कच त्वयि पुनः पुनः। तदा प्रभृति या प्रीतिस्तां त्वमद्य स्मरस्व मे। ११५५

सौहार्द्दे चानुरागे च वेत्थ मे भक्तिमुत्तमां। न मामर्हसि धर्म्मज्ञ त्यक्तुं भक्तामनागसं।

कचउवाच॥ अनियोज्ये नियोगे मां नियुनक्षि शुभव्रते। प्रसीद सुभ्रु त्वं मह्यं गुरोर्गुरुतरा शुभे।

यत्रोषितं विशालाक्षि त्वया चन्द्रनिभानने। तत्राहमुषितो भद्रे कुक्षौ काव्यस्य भाविनि।

भगिनी धर्म्मतो मे त्वं मैवं वोचः सुमध्यमे। सुखमस्म्युषितो भद्रे न मन्युर्विद्यते मम।

आपृच्छे त्वां गमिष्यामि शिवमाशंस मे पथि। अविरोधेन धर्म्मस्य स्मर्त्तव्योऽस्मि कथान्तरे। अप्रमत्तोत्थिता नित्यमाराधय गुरुं मम। ११६०

॥ देवयान्युवाच॥ यदि मां धर्म्मकामार्थे प्रत्याख्यास्यसि याचितः। ततः कच न ते विद्या सिद्धिमेषा गमिष्यति।

॥ कचउवाच ॥ गुरुपुत्रीति कृत्वाऽहं प्रत्याचक्षे न दोषतः। गुरुणा चाननुज्ञातः काममेवं शपस्व मां।

आर्षं धर्म्मं ब्रुवाणोऽहं देवयानि यथा त्वया। शप्तो नार्होऽस्मि शापस्य कामतोऽद्य न धर्म्मतः।

तस्माद्भवत्या यः कामो न तथा स भविष्यति। ऋषिपुत्रो न ते कश्चिज्जातु पाणिं ग्रहीष्यति।

फलिष्यति न ते विद्या यत्त्वं मामात्थ तत्तथा। अध्यापयिष्यामि तु यं तस्य विद्या फलिष्यति। ११६५

॥ वैशम्पायनउवाच॥ एवमुक्त्वा द्विजश्रेष्ठो देवयानीं कचस्तदा। त्रिदशेशालयं शीघ्रं जगाम द्विजसत्तमः।

तमागतमभिप्रेक्ष्य देवा इन्द्रपुरोगमाः। बृहस्पतिं सभाज्येदं कचं वचनमब्रुवन्।

॥ देवा ऊचुः॥ यत्त्वयाऽस्मद्धितं कर्म्म कृतं वै परमाद्भुतं। न ते यशः प्रणशिता भागभाक् च भविष्यसि।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि ययात्युपाख्याने सप्तसप्ततोऽध्यायः॥ ७७ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ कृतविद्ये कचे प्राप्ते हृष्टरूपा दिवौकसः। कचादधीत्य तां विद्यां कृतार्था भरतर्षभ।
सर्व्व एव समागम्य शतक्रतुमथाब्रुवन्। कालस्ते विक्रमस्याद्य जहि शत्रून् पुरन्दर। ३२८०
एवमुक्तस्तु सहितैस्त्रिदशैर्म्मघवांस्तदा। तथेत्युक्त्वा प्रचक्राम सोऽपश्यत वने स्त्रियः।
क्रीडन्तीनान्तु कन्यानां वने चैत्ररथोपमे। वायुभूतः स वस्त्राणि सर्व्वाण्येव व्यमिश्रयत्।
ततो जलात् समुत्तीर्य्य कन्यास्ताः सहितास्तदा। वस्त्राणि जगृहुस्तानि यथासन्नान्यनेकशः।
तत्र वासो देवयान्याः शर्म्मिष्ठा जगृहे तदा। व्यतिमिश्रमजानन्ती दुहिता वृषपर्व्वणः।
ततस्तयोर्म्मिथस्तत्र विरोधः समजायत। देवयान्याश्च राजेन्द्र शर्म्मिष्ठायाश्च तत्कृते। ३२८५
॥ देवयान्युवाच ॥ कस्माद्गृह्णासि मे वस्त्रं शिष्या भूत्वा ममासुरि। समुदाचारहीनाया न ते साधु भविष्यति।
॥ शर्म्मिष्ठोवाच ॥ आसीनञ्च शयानञ्च पिता ते पितरं मम। स्तौति वन्दीव चाभीक्ष्णं नीचैः स्थित्वा विनीतवत्।
याचतस्त्वं हि दुहिता स्तुवतः प्रतिगृह्णतः। सुताऽहं स्तूयमानस्य ददतोऽप्रतिगृह्णतः।
आदुन्वस्व विदुन्वस्व द्रुह्य कुप्यस्व याचकि। अनायुधा सायुधायाः रिक्ता क्षुभ्यसि भिक्षुकि।
लप्स्यसे प्रतियोद्धारं न हि त्वां गणयाम्यहं ॥ वैशम्पायन उवाच ॥ समुच्छ्रयं देवयानीं गतां सक्ताञ्च वाससि। शर्म्मिष्ठा प्राक्षिपत् कूपे ततः स्वपुरमागमत्। ३२९०
हतेयमिति विज्ञाय शर्म्मिष्ठा पापनिश्चया। अनवेक्ष्य ययौ वेश्म क्रोधवेगपरायणा।
अथ तं देशमभ्यागाद्ययातिर्न्नहुषात्मजः। श्रान्तयुग्यः श्रान्तहयो मृगलिप्सुः पिपासितः।
स नाहुषः प्रेक्षमाण उदपानं गतोदकं। ददर्श राजा तां तत्र कन्यामग्निशिखामिव।
तामपृच्छत् स दृष्ट्वैव कन्याममरवर्णिनीं। सान्त्वयित्वा नृपश्रेष्ठः साम्ना परमवल्गुना।
का त्वं ताम्रनखी श्यामा सुमृष्टमणिकुण्डला। दीर्घं ध्यायसि चात्यर्थं कस्माच्छ्वसिषि चातुरा। ३२९५
कथञ्च पतिताऽस्यस्मिन् कूपे वीरुत्तृणावृते। दुहिता चैव कस्य त्वं वद सत्यं सुमध्यमे।
देवयान्युवाच। योऽसौ देवैर्हतान्दैत्यानुत्थापयति विद्यया। तस्य शुक्रस्य कन्याऽहं स मां नूनं न बुध्यते।
एष मे दक्षिणो राजन् पाणिस्ताम्रनखाङ्गुलिः। समुद्धर गृहीत्वा मां कुलीनस्त्वं हि मे मतः।
जानामि हि त्वां संशान्तं वीर्य्यवन्तं यशस्विनं। तस्मान्मां पतितामस्मात् कूपादुद्धर्त्तुमर्हसि।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तामथो ब्राह्मणीं राजा विज्ञाय नहुषात्मजः। गृहीत्वा दक्षिणे पाणावुज्जहार ततोऽवटात्। ३३००
उद्धृत्य चैनां तरसा तस्मात् कूपान्नराधिपः। आमन्त्रयित्वा सुश्रोणीं ययातिः स्वपुरं ययौ।
गते तु नाहुषे तस्मिन् देवयान्यप्यनिन्दिता। उवाच शोकसन्तप्ता घूर्णिकामागतां पुरः।
देवयान्युवाच। त्वरितं घूर्णिके गच्छ शीघ्रमाचक्ष्व मे पितुः। नेदानीं सम्प्रवेक्ष्यामि नगरं वृषपर्व्वणः।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ सा तत्र त्वरितं गत्वा घूर्णिकाऽसुरमन्दिरं। दृष्ट्वा काव्यमुवाचेदं सम्भ्रमाविष्टचेतना।
आचचक्षे महाप्राज्ञ देवयानीं वने हतां। शर्म्मिष्ठया महाभाग दुहित्रा वृषपर्व्वणः। ३३०५
श्रुत्वा दुहितरं काव्यस्तत्र शर्म्मिष्ठया हतां। त्वरया निर्ययौ दुःखान्मार्गमाणः सुतां वने।

दृष्ट्वा दुहितरं काव्यो देवयानीं ततो वने । बाहुभ्यां संपरिष्वज्य दुःखितो वाक्यमब्रवीत् ।

आत्मदोषैर्नियच्छन्ति सर्व्वे दुःखसुखे जनाः । मन्ये दुश्चरितं तेऽस्ति यस्येयं निष्कृतिः कृता ।

॥ देवयान्युवाच ॥ निष्कृतिर्मेऽस्तु वा माऽस्तु शृणुष्वावहितो मम । शर्म्मिष्ठया यदुक्ताऽस्मि दुहित्रा वृषपर्व्वणः ।

सत्यं किलैतत्सा प्राह दैत्यानामसि गायनः । एवं हि मे कथयति शर्म्मिष्ठा वार्षपर्व्वणी । ३३१०

वचनं तीक्ष्णपरुषं क्रोधरक्तेक्षणा भृशं । स्तुवतो दुहिता नित्यं याचतः प्रतिगृह्णतः ।

अहन्तु स्तूयमानस्य ददतोऽप्रतिगृह्णतः । इदं मामाह शर्म्मिष्ठा दुहिता वृषपर्व्वणः । क्रोधसंरक्तनयना दर्पपूर्णा पुनः पुनः ।

यद्यहं स्तुवतस्तात दुहिता प्रतिगृह्णतः । प्रसादयिष्ये शर्म्मिष्ठामित्युक्ता तु सखी मया ।

॥ शुक्र उवाच ॥ स्तुवतो दुहिता न त्वं याचतः प्रतिगृह्णतः । अस्तोतुः स्तूयमानस्य दुहिता देवयान्यसि ।

वृषपर्व्वैव तद्वेद शक्रो राजा च नाहुषः । अचिन्त्यं ब्रह्म निर्द्वन्द्वमैश्वरं हि बलं मम । ३३१५

यच्च किञ्चित्सर्व्वगतं भूमौ वा यदि वा दिवि । तस्याहमीश्वरो नित्यं तुष्टेनोक्तः स्वयम्भुवा ।

अहं जलं विमुञ्चामि प्रजानां हितकाम्यया । पुष्णाम्यौषधयः सर्व्वा इति सत्यं ब्रवीमि ते ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवं विषादमापन्नां मन्युना सम्प्रपीडितां । वचनैर्म्मधुरैः श्लक्ष्णैः सान्त्वयामास तां पिता ।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि ययात्युपाख्यानेऽष्टसप्ततोऽध्यायः ॥ ७८ ॥

॥ शुक्र उवाच । यः परेषां नरो नित्यमतिवादांस्तितिक्षते । देवयानि विजानीहि तेन सर्व्वमिदं जितं ।

यः समुत्पतितं क्रोधं निगृह्णाति हयं यथा । स यन्तेत्युच्यते सद्भिर्न यो रश्मिषु लम्बते । ३३२०

यः समुत्पतितं क्रोधमक्रोधेन निरस्यति । देवयानि विजानीहि तेन सर्व्वमिदं जितं ।

यः समुत्पतितं क्रोधं क्षमयेह निरस्यति । यथोरगस्त्वचं जीर्णं स वै पुरुष उच्यते ।

यः सन्धारयते मन्युं योऽतिवादांस्तितिक्षते । यश्च तप्तो न तपति दृढं सोऽर्थस्य भाजनं ।

यो यजेदपरिश्रान्तो मासि मासि शतं समाः । न क्रुद्ध्येद्यश्च सर्व्वस्य तयोरक्रोधनोऽधिकः ।

यत्कुमाराः कुमार्य्यश्च वैरं कुर्य्युरचेतसः । न तत्प्राज्ञोऽनुकुर्व्वीत न विदुस्ते बलाबलं । ३३२५

॥ देवयान्युवाच ॥ वेदाहं तात बालाऽपि धर्म्माणां यदिहान्तरं । अक्रोधे चातिवादे च वेद चापि बलाबलं ।

शिष्यस्याशिष्यवृत्तेस्तु न क्षन्तव्यं बुभूषता । तस्मात्सङ्कीर्णवृत्तेषु वासो मम न रोचते ।

पुमांसो ये हि निन्दन्ति वृत्तेनाभिजनेन च । न तेषु निवसेत्प्राज्ञः श्रेयोऽर्थी पापबुद्धिषु ।

ये त्वेनमभिजानन्ति वृत्तेनाभिजनेन वा । तेषु साधुषु वस्तव्यं स वासः श्रेष्ठ उच्यते ।

वाग्दुरुक्तं महाघोरं दुहितुर्वृषपर्व्वणः । मम मथ्नाति हृदयमग्निकाम इवारणिं । ३३३०

नह्यतो दुष्करतरं मन्ये लोकेष्वपि त्रिषु । यः सपत्नश्रियं दीप्तां हीनश्रीः पर्य्युपासते । मरणं शोभनं तस्य इति विद्वज्जना विदुः ।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि ययात्युपाख्याने एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः काव्यो भृगुश्रेष्ठः समन्युरुपगम्य ह । वृषपर्व्वाणमासीनमित्युवाचाविचारयन् ।

नाधर्म्मश्चरितो राजन्सद्यः फलति गौरिव। शनैरावर्त्तमानो हि कर्त्तुर्मूलानि कृन्तति।
पुत्रेषु वा नप्तृषु वा नचेदात्मनि पश्यति। फलत्येव ध्रुवं पापं गुरुभुक्तमिवोदरे।
यदघातयिथा विप्रं कचमाङ्गिरसं तदा। अपापशीलं धर्म्मज्ञं शुश्रूषुं मद्गृहे रतं। ११११
वधादनर्हतस्तस्य वधाच्च दुहितुर्म्मम। वृषपर्व्वन्निबोधेदं त्यक्ष्यामि त्वां सबान्धवं।
स्थातुं त्वद्विषये राजन्नशक्ष्यामि त्वया सह। अहो मामभिजानासि दैत्य मिथ्याप्रलापिनं। यथेममात्मनो दोषं न नियच्छस्युपेक्षसे।
॥ वृषपर्व्वोवाच ॥ नाधर्म्मं न मृषा वादं त्वयि जानामि भार्गव। त्वयि धर्म्मश्च सत्यञ्च तत्प्रसीदतु मे भवान्।
यद्यस्मानपहाय त्वमितो गच्छसि भार्गव। समुद्रं सम्प्रवेक्ष्यामो नान्यदस्ति परायणं।
॥ शुक्र उवाच ॥ समुद्रं प्रविशध्वं वा दिशो वा द्रवतासुराः। दुहितुर्नाप्रियं सोढुं शक्तोऽहं दयिता हि मे। ११२०
प्रसाद्यतां देवयानी जीवितं यत्र मे स्थितं। योगक्षेमकरस्तेऽहमिन्द्रस्येव बृहस्पतिः।
॥ वृषपर्व्वोवाच ॥ यत्किञ्चिदसुरेन्द्राणां विद्यते वसु भार्गव। भुवि हस्तिगवाश्वञ्च तस्य त्वं मम चेश्वरः।
॥ शुक्र उवाच ॥ यत्किञ्चिदस्ति द्रविणं दैत्येन्द्राणां महासुर। तस्येश्वरोऽस्मि यद्येषा देवयानी प्रसाद्यतां।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तस्तथेत्याह वृषपर्व्वा महाकविः। देवयान्यन्तिकं गत्वा तमर्थं प्राह भार्गवः।
॥ देवयान्युवाच ॥ यदि त्वमीश्वरस्तात राज्ञो वित्तस्य भार्गव। नाभिजानामि तत्तेऽहं राजा तु वदतु स्वयं। ११२५
॥ वृषपर्व्वोवाच ॥ यं काममभिकामाऽसि देवयानि शुचिस्मिते। तं तेऽहं सम्प्रदास्यामि यदि वाऽपिहि दुर्लभं।
॥ देवयान्युवाच ॥ दासीं कन्यासहस्रेण शर्म्मिष्ठामभिकामये। अनु मां तत्र गच्छेत्सा यत्र दद्याच्च मे पिता।
॥ वृषपर्व्वोवाच ॥ उत्तिष्ठ त्वं गच्छ धात्रि शर्म्मिष्ठां शीघ्रमानय। यञ्च कामयते कामं देवयानी करोतु तं।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो धात्री तत्र गत्वा शर्म्मिष्ठां वाक्यमब्रवीत्। उत्तिष्ठ भद्रे शर्म्मिष्ठे ज्ञातीनां सुखमावह।
त्यजति ब्राह्मणः शिष्यान्देवयान्या प्रचोदितः। सा यं कामयते कामं स कार्य्योऽद्य त्वयाऽनघे। ११३०
॥ शर्म्मिष्ठोवाच ॥ यं सा कामयते कामं करवाण्यहमद्य तं। यद्येवमाह्वयेच्छुक्रो देवयानीकृते हि मां। मद्दोषान्माऽगमच्छुक्रो देवयानी च मत्कृते।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः कन्यासहस्रेण वृता शिविकया तदा। पितुर्नियोगात्त्वरिता निश्चक्राम पुरोत्तमात्।
॥ शर्म्मिष्ठोवाच ॥ अहं दासीसहस्रेण दासी ते परिचारिका। अनु त्वां तत्र यास्यामि यत्र दास्यति ते पिता।
॥ देवयान्युवाच ॥ स्तुवतो दुहिताऽहं ते याचतः प्रतिगृह्णतः। स्तूयमानस्य दुहिता कथं दासी भविष्यसि।
॥ शर्म्मिष्ठोवाच ॥ येन केनचिदार्त्तानां ज्ञातीनां सुखमावहेत्। अतस्त्वामनुयास्यामि यत्र दास्यति ते पिता। ११३५
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ प्रतिश्रुते दासभावे दुहित्रा वृषपर्व्वणः। देवयानी नृपश्रेष्ठ पितरं वाक्यमब्रवीत्।
॥ देवयान्युवाच ॥ प्रविशामि पुरं तात तुष्टाऽस्मि द्विजसत्तम। अमोघं तव विज्ञानमस्ति विद्याबलञ्च ते।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तो दुहित्रा स द्विजश्रेष्ठो महायशाः। प्रविवेश पुरं हृष्टः पूजितः सर्व्वदानवैः।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि ययात्युपाख्यानेऽशीतितमोऽध्यायः॥ ८०॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ अथ दीर्घस्य कालस्य देवयानी नृपोत्तम। वनमादेव निर्याता क्रीडार्थं वरवर्णिनी।

तेन दासीसहस्रेण सार्द्धं शर्म्मिष्ठया तदा । तमेव देशं सम्प्राप्ता यथाकामं चचार सा । ३३६०
ताभिः सखीभिः सहिता सर्व्वाभिर्मुदिता भृशं । क्रीडन्त्योऽभिरताः सर्व्वाः पिबन्त्यो मधुमाधवीं ।
खादन्त्यो विविधान्भक्ष्यान्विदशन्त्यः फलानि च । पुनश्च नाहुषो राजा मृगलिप्सुर्यदृच्छया ।
तमेव देशं सम्प्राप्तो जलार्थी श्रमकर्षितः । ददृशे देवयानीं स शर्म्मिष्ठां ताश्च योषितः ।
पिबन्तीर्ललमानाश्च दिव्याभरणभूषिताः । उपविष्टाञ्च ददृशे देवयानीं शुचिस्मितां ।
रूपेणाप्रतिमां तासां स्त्रीणां मध्ये वराङ्गनां । शर्म्मिष्ठया सेव्यमानां पादसंवाहनादिभिः । ३३६५
॥ ययातिरुवाच ॥ द्वाभ्यां कन्यासहस्राभ्यां द्वे कन्ये परिवारिते । गोत्रे च नामनी चैव द्वयोः पृच्छाम्यहं शुभे ।
॥ देवयान्युवाच ॥ आख्यास्याम्यहमादत्स्व वचनं मे नराधिप । शुक्रो नामासुरगुरुः सुतां जानीहि तस्य मां
इयञ्च मे सखी दासी यत्राहं तत्र गामिनी । दुहिता दानवेन्द्रस्य शर्म्मिष्ठा वृषपर्व्वणः ।
॥ ययातिरुवाच ॥ कथन्नु ते सखी दासी कन्येयं वरवर्णिनी । असुरेन्द्रसुता सुभ्रूः परं कौतूहलं हि मे ।
॥ देवयान्युवाच ॥ सर्व्वएव नरश्रेष्ठ विधानमनुवर्त्तते । विधानविहितं मत्वा मा विचित्राः कथाः कृथाः । ३३७०
राजवद्रूपवेशौ ते ब्राह्मीं वाचं बिभर्षि च । को नाम त्वं कुतश्चासि कस्य पुत्रश्च शंस मे ।
॥ ययातिरुवाच ॥ ब्रह्मचर्य्येण वेदो मे कृत्स्नः श्रुतिपथं गतः । राजाऽहं राजपुत्रश्च ययातिरिति विश्रुतः ।
॥ देवयान्युवाच ॥ केनास्यर्थेन नृपते इमं देशमुपागतः । जिघृक्षुर्व्वारिजं किञ्चिदथ वा मृगलिप्सया ।
॥ ययातिरुवाच ॥ मृगलिप्सुरहं भद्रे पानीयार्थमुपागतः । बहुधाऽप्यनुयुक्तोऽस्मि तदनुज्ञातुमर्हसि ।
॥ देवयान्युवाच ॥ द्वाभ्यां कन्यासहस्राभ्यां दास्या शर्म्मिष्ठया सह । त्वदधीनाऽस्मि भद्रं ते सखा भर्त्ता च मे भव । ३३७५
॥ ययातिरुवाच ॥ विद्ध्यौशनसि भद्रन्ते न त्वामर्होऽस्मि भाविनि । अविवाह्या हि राजानो देवयानि पितुस्तव ।
॥ देवयान्युवाच ॥ संसृष्टं ब्रह्मणा क्षत्रं क्षत्रेण ब्रह्म संहितं । ऋषिश्चाप्यृषिपुत्रस्त्वमा नाहुषाङ्ग वहस्व मां ।
॥ ययातिरुवाच ॥ एकदेहोद्भवा वर्णाश्चत्वारोऽपि वराङ्गने । पृथग्धर्म्माः पृथक्शौचास्तेषान्तु ब्राह्मणो वरः ।
॥ देवयान्युवाच ॥ पाणिधर्म्मो नाहुषायं नपुंभिः सेवितः पुरा । तं मे त्वमग्रहीरग्रे वृणोमि त्वामहं ततः ।
कथं नु मे मनस्विन्याः पाणिमन्यः पुमान्स्पृशेत् । गृहीतमृषिपुत्रेण स्वयं वाप्यृषिणा त्वया । ३३८०
॥ ययातिरुवाच ॥ क्रुद्धादाशीविषात्सर्प्पाज्ज्वलनात्सर्व्वतोमुखात् । दुराधर्षतरो विप्रो ज्ञेयः पुंसा विजानता ।
॥ देवयान्युवाच ॥ कथमाशीविषात्सर्प्पाज्ज्वलनात्सर्व्वतोमुखात् । दुराधर्षतरो विप्र इत्यात्थ पुरुषर्षभ ।
॥ ययातिरुवाच ॥ एकमाशीविषो हन्ति शस्त्रेणैकश्च वध्यते । हन्ति विप्रः सराष्ट्राणि पुराण्यपि हि कोपितः ।
दुराधर्षतरो विप्रस्तस्माद्भीरु मतो मम । अतोऽदत्ताञ्च पित्रा त्वां भद्रे न विवहाम्यहं ।
॥ देवयान्युवाच ॥ दत्तां वहस्व तन्मां त्वं पित्रा राजन्वृतो मया । अयाचतो भयं नास्ति दत्ताञ्च प्रतिगृह्णतः । ३३८५
॥ वैशम्पायनउवाच ॥ त्वरितं देवयान्याथ सन्दिष्टं पितुरात्मनः । सर्व्वं निवेदयामास धात्री तस्मै यथातथं ।
श्रुत्वैव च स राजानं दर्शयामास भार्गवः । दृष्ट्वैव चागतं शुक्रं ययातिः पृथिवीपतिः ।
ववन्दे ब्राह्मणं काव्यं प्राञ्जलिः प्रणतः स्थितः । देवयान्युवाच । राजाऽयं नाहुषस्तात दुर्गमे पाणिमग्रहीत् । नमस्ते देहि मा
न्यस्मै लोके मान्यं पतिं वृणे ।

॥ शुक्र उवाच ॥ वृतोऽनया पतिर्वीर सुतया त्वं ममेष्टया । गृहाणेमां मया दत्तां महिषीं नहुषात्मज ।
॥ ययातिरुवाच ॥ अधर्म्मो न स्पृशेदेव महात्मन्निह भार्गव । वर्णसङ्करजो ब्रह्मन्निति त्वां प्रवृणोम्यहं । १३९०
॥ शुक्र उवाच ॥ अधर्म्मात्त्वां विमुञ्चामि वृणु त्वं वरमीप्सितं । अस्मिन्विवाहे माग्लासीरहं पापं नुदामि ते ।
वहस्व भार्य्यां धर्म्मेण देवयानीं सुमध्यमां । अनया सह सम्प्रीतिमतुलां समवाप्नुहि ।
इयं चापि कुमारी ते शर्म्मिष्ठा वार्षपर्व्वणी । संपूज्या सततं राजन्मा चैनां शयने ह्वये: ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तो ययातिस्तु शुक्रं कृत्वा प्रदक्षिणं । शास्त्रोक्तविधिना राजा विवाहमकरोच्छुभं ।
लब्ध्वा शुक्रान्महद्वित्तं देवयानीं तदोत्तमां । द्विसहस्रेण कन्यानां तथा शर्म्मिष्ठया सह । १३९५
संपूजितश्च शुक्रेण दैत्यैश्च नृपसत्तम: । जगाम स्वपुरं हृष्टोऽनुज्ञातोऽथ महात्मना ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि ययात्युपाख्याने एकाशीतोऽध्याय: ॥ ८१ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ययाति: स्वपुरं प्राप्य महेन्द्रपुरसन्निभं । प्रविश्यान्त:पुरं तत्र देवयानीं न्यवेशयत् ।
देवयान्याश्चानुमते सुतां तां वृषपर्व्वण: । अशोकवनिकाभ्याशे गृहं कृत्वा न्यवेशयत् ।
वृतां दासीसहस्रेण शर्म्मिष्ठां वार्षपर्व्वणीं । वासोभिरन्नपानैश्च संविभज्य सुसत्कृतां ।
देवयान्या तु सहित: स नृपो नहुषात्मज: । विजहार बहूनब्दान्देववन्मुदित: सुखी । १४००
ऋतुकाले तु संप्राप्ते देवयानी वराङ्गना । लेभे गर्भं प्रथमत: कुमारञ्च व्यजायत ।
गते वर्षसहस्रे तु शर्म्मिष्ठा वार्षपर्व्वणी । ददर्श यौवनं प्राप्ता ऋतुं सा चान्वचिन्तयत् ।
ऋतुकालश्च संप्राप्तो न च मेऽस्ति पतिर्वृत: । किं प्राप्तं किन्नु कर्त्तव्यं किम्वा कृत्वा कृतं भवेत् ।
देवयानी प्रजाताऽसौ वृथाऽहं प्राप्तयौवना । यथा तया वृतो भर्त्ता तथैवाहं वृणोमि तं ।
राज्ञा पुत्त्रफलं देयमिति मे निश्चिता मति: । अपीदानीं स धर्म्मात्मा इयान्मे दर्शनं रह: । १४०५
अथ निष्क्रम्य राजाऽसौ तस्मिन्काले यदृच्छया अशोकवनिकाभ्याशे शर्म्मिष्ठां प्रेक्ष्य धिष्ठित: ।
तमेकं रहिते दृष्ट्वा शर्म्मिष्ठा चारुहासिनी । प्रत्युद्गम्याञ्जलिं कृत्वा राजानं वाक्यमब्रवीत् ।
शर्म्मिष्ठोवाच ॥ सोमस्येन्द्रस्य विष्णोर्व्वा यमस्य वरुणस्य च । तव वा नाहुष गृहे क: स्त्रियं द्रष्टु मर्हति ।
रूपाभिजनशीलैर्हि त्वं राजन्वेत्थ मां सदा । सा त्वां याचे प्रसाद्याहमृतुं देहि नराधिप ।
ययातिरुवाच॥ वेद्मि त्वां शीलसम्पन्नां दैत्यकन्यामनिन्दितां । रूपञ्च ते न पश्यामि सूच्यग्रमपि निन्दितं । १४१०
अब्रवीदुशना काव्यो देवयानीं यदाऽवहं । नेयमाह्वयितव्या ते शयने वार्षपर्व्वणी ।
॥ शर्म्मिष्ठोवाच ॥ न नर्म्मयुक्तं वचनं हिनस्ति न स्त्रीषु राजन्न विवाहकाले । प्राणात्यये सर्व्वधनापहारे पञ्चानृतान्याहुर पातकानि ।
पृष्टन्तु साक्ष्ये प्रवदन्तमन्यथा वदन्ति मिथ्या पतितं नरेन्द्र । एकार्थतायान्तु समाहितायां मिथ्यावदन्तं त्वनृतं हिनस्ति ।
॥ ययातिरुवाच ॥ राजा प्रमाणं भूतानां स नश्येत मृषा वदन् । अर्थकृच्छ्रमपि प्राप्य न मिथ्या कर्त्तुमुत्सहे ।
॥ शर्म्मिष्ठोवाच ॥ समावेतौ मतौ राजन्पति: सख्याश्च य: पति: । समं विवाहमित्याहु: सख्या मेऽसि वृत: पति: । १४१५
॥ ययातिरुवाच ॥ दातव्यं याचमानेभ्य इति मे व्रतमाहितं । त्वञ्च याचसि मां कामं ब्रूहि किं करवाणि ते ।

॥ शर्मिष्ठोवाच ॥ अधर्मात्पाहि मां राजन्धर्मञ्च प्रतिपादय । त्वत्तोऽपत्यवती लोके चरेयं धर्ममुत्तमं ।
त्रय एवाधना राजन्भार्या दासस्तथा सुतः । यत्ते समधिगच्छन्ति यस्यैते तस्य तद्धनं ।
देवयान्या भुजिष्याऽस्मि वश्या च तव भार्गवी । सा चाहञ्च त्वया राजन्भजनीये भजस्व मां ।
॥ वैशम्पायनउवाच ॥ एवमुक्तस्तु राजा स तथ्यमित्यभिजज्ञिवान् । पूजयामास शर्मिष्ठां धर्मञ्च प्रत्यपादयत् । ३४२०
स समागम्य शर्मिष्ठां यथाकाममवाप्य च । अन्योन्यं चापि सम्पूज्य जग्मतुस्तौ यथागतं ।
तस्मिन्समागमे सुभ्रूः शर्मिष्ठा चारुहासिनी । लेभे गर्भं प्रथमतस्तस्मान्नृपतिसत्तमात् ।
प्रजज्ञे च ततः काले राजन्राजीवलोचना । कुमारं देवगर्भाभं राजीवनिभलोचनं ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि ययात्युपाख्याने द्व्यशीतोऽध्यायः ॥ ८२ ॥

॥ वैशम्पायनउवाच ॥ श्रुत्वा कुमारं जातन्तु देवयानी शुचिस्मिता । चिन्तयामास दुःखार्त्ता शर्मिष्ठां प्रति भारत ।
अभिगम्य च शर्मिष्ठां देवयान्यब्रवीदिदं ॥ देवयान्युवाच ॥ किमिदं वृजिनं सुभ्रु कृतं वै कामलुब्धया । ३४२५
॥ शर्मिष्ठोवाच ॥ ऋषिरभ्यागतः कश्चिद्धर्मात्मा वेदपारगः । स मया वरदः कामं याचितो धर्म्मसंहितं ।
नाहमन्यायतः काममाचरामि शुचिस्मिते । तस्मादृषेर्ममापत्यमिति सत्यं ब्रवीमि ते ।
॥ देवयान्युवाच ॥ शोभनं भीरु यद्येवमथ स ज्ञायते द्विजः । गोत्रनामाभिजनतो वेत्तुमिच्छामि तं द्विजं ।
॥ शर्मिष्ठोवाच ॥ तपसा तेजसा चैव दीप्यमानं यथा रविं । तं दृष्ट्वा मम सम्प्रष्टुं शक्तिर्नासीच्छुचिस्मिते ।
॥ देवयान्युवाच ॥ यद्येतदेवं शर्मिष्ठे न मन्युर्विद्यते मम । अपत्यं यदि ते लब्धं ज्येष्ठाच्छ्रेष्ठाच्च वै द्विजात् । ३४३०
॥ वैशम्पायनउवाच ॥ अन्योन्यमेव मुक्त्वा तु सम्प्रहस्य च ते मिथः । जगाम भार्गवी वेश्म तथ्यमित्यवजग्मुषी ।
ययातिर्देवयान्यान्तु पुत्रावजनयन्नृपः । यदुञ्च तुर्व्वसुञ्चैव शक्रविष्णू इवापरौ ।
तस्मादेव तु राजर्षेः शर्मिष्ठा वार्षपर्व्वणी । द्रुह्युं चानुञ्च पूरुञ्च त्रीन्कुमारानजीजनत् ।
ततः काले तु कस्मिंश्चिद्देवयानी शुचिस्मिता । ययातिसहिता राजन्जगाम रहितं वनं ।
ददर्श च तदा तत्र कुमारान्देवरूपिणः । क्रीडमानान्सुविस्रब्धान्विस्मिता चेदमब्रवीत् । ३४३५
॥ देवयान्युवाच ॥ कस्यैते दारका राजन्देवपुत्त्रोपमाः शुभाः । वर्चसा रूपतश्चैव सदृशा मे मतास्तव ।
॥ वैशम्पायनउवाच ॥ एवं पृष्ट्वा तु राजानं कुमारान्पर्य्यपृच्छत । देवयान्युवाच । किं नामधेयं वंशो वः पुत्त्रकाः कश्च वः पिता ।
प्रब्रूत मे यथा तथ्यं श्रोतुमिच्छामि तं ह्यहं ।
तेऽदर्शयन्प्रदेशिन्या तमेव नृपसत्तमं । शर्मिष्ठां मातरञ्चैव तथाचख्युश्च दारकाः ।
॥ वैशम्पायनउवाच ॥ इत्युक्त्वा सहितास्ते तु राजानमुपचक्रमुः । नाभ्यनन्दत तान्राजा देवयान्यास्तदन्तिके ।
रुदन्तस्तेऽथ शर्मिष्ठामभ्ययुर्बालकास्ततः । श्रुत्वा तु तेषां बालानां सव्रीड इव पार्थिवः । ३४४०
दृष्ट्वा तु तेषां बालानां प्रणयं पार्थिवं प्रति । बुद्ध्वा च तत्त्वं सा देवी शर्मिष्ठामिदमब्रवीत् ।
॥ देवयान्युवाच ॥ मदधीना सती कस्मादकार्षीर्विप्रियं मम । तमेवासुरधर्म्मं त्वमास्थिता न बिभेषि मे ।
॥ शर्मिष्ठोवाच ॥ यदुक्तमृषिरित्येव तत्सत्यं चारुहासिनि । न्यायतो धर्मतश्चैव चरन्ती न बिभेमि ते ।
यदा त्वया वृतो भर्त्ता वृत एव तदा मया । सखीभर्त्ता हि धर्म्मेण भर्त्ता भवति शोभने ।

पूज्याऽसि मम मान्या च ज्येष्ठा च ब्राह्मणी ह्यसि । त्वत्तोऽपि मे पूज्यतमो राजर्षिः किं न वेत्थ तत् ।   ३४४५
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ श्रुत्वा तस्यास्ततो वाक्यं देवयान्यब्रवीदिदं । राजन्नाद्येह वत्स्यामि विप्रियं मे कृतं त्वया ।
सहसोत्पतितां श्यामां दृष्ट्वा तां साश्रुलोचनां । तूर्णं सकाशं काव्यस्य प्रस्थितां व्यथितस्तदा ।
अनुवव्राज संभ्रान्तः पृष्ठतः सान्त्वयन्नृपः । न्यवर्त्तत नचैव स्म क्रोधसंरक्तलोचना ।
अविब्रुवन्ती किञ्चित्तु राजानं साश्रुलोचना । अचिरादेव सम्प्राप्ता काव्यस्योशनसोऽन्तिकं ।
सा तु दृष्ट्वैव पितरमभिवाद्याग्रतः स्थिता । अनन्तरं ययातिस्तु पूजयामास भार्गवं ।   ३४५०
॥ देवयान्युवाच ॥ अधर्म्मेण जितो धर्म्मः प्रवृत्तमधरोत्तरं । शर्म्मिष्ठयाऽतिवृत्ताऽस्मि दुहित्रा वृषपर्व्वणः ।
त्रयोऽस्यां जनिताः पुत्रा राज्ञा तेन ययातिना । दुर्भगाया मम द्वौ तु पुत्रौ तात ब्रवीमि ते ।
धर्म्मज्ञ इति विख्यात एष राजा भृगूद्वह । अतिक्रान्तश्च मर्य्यादां काव्यैतत्कथयामि ते ।
॥ शुक्र उवाच ॥ धर्म्मज्ञः सन्महाराज योऽधर्म्ममकृथाः प्रियं । तस्माज्जरा त्वामचिराद्धर्षयिष्यति दुर्जया ।
॥ ययातिरुवाच ॥ ऋतुं वै याचमानाया भगवन्नान्यचेतसा । दुहितुर्दानवेन्द्रस्य धर्म्ममेतत्कृतं मया ।   ३४५५
ऋतुं वै याचमानाया न ददाति पुमानृतुं । भ्रूणहेत्युच्यते ब्रह्मन्स इह ब्रह्मवादिभिः ।
अभिकामां स्त्रियं यश्च गम्यां रहसि याचितः । नोपैति स च धर्म्मेषु भ्रूणहेत्युच्यते बुधैः ।
इत्येतानि समीक्ष्याहं कारणानि भृगूद्वह । अधर्म्मभयसंविग्नः शर्म्मिष्ठामुपजग्मिवान् ।
॥ शुक्र उवाच ॥ नन्वहं प्रत्यवेक्ष्यस्ते मदधीनोऽसि पार्थिव । मिथ्याचारस्य धर्म्मेषु चौर्य्यं भवति नाहुष ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ क्रुद्धेनोशनसा शप्तो ययातिर्नाहुषस्तदा । पूर्व्वं वयः परित्यज्य जरां सद्योऽन्वपद्यत ।   ३४६०
॥ ययातिरुवाच ॥ अतृप्तो यौवनस्याहं देवयान्यां भृगूद्वह । प्रसादं कुरु मे ब्रह्मञ्जरेयं न विशेच्च मां ।
॥ शुक्र उवाच ॥ नाहं मृषा ब्रवीम्येतज्जरां प्राप्तोऽसि भूमिप । जरां त्वेतां त्वमन्यस्मिन्संक्रामय यदीच्छसि ।
॥ ययातिरुवाच ॥ राज्यभाक् स भवेद्ब्रह्मन्पुण्यभाक्कीर्त्तिभाक्तथा । यो मे दद्याद्वयः पुत्रस्तद्भवाननुमन्यतां ।
॥ शुक्र उवाच ॥ संक्रामयिष्यसि जरां यथेष्टं नहुषात्मज । मामनुध्याय भावेन न च पापमवाप्स्यसि ।
वयो दास्यति ते पुत्रो यः स राजा भविष्यति । आयुष्मान्कीर्त्तिमांश्चैव बह्वपत्यस्तथैव च ।   ३४६५
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि ययात्युपाख्याने त्र्यशीतोऽध्यायः ॥ ८३ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ जरां प्राप्य ययातिस्तु स्वपुरं प्राप्य चैव हि । पुत्रं ज्येष्ठं वरिष्ठञ्च यदुमित्यब्रवीद्वचः ।
॥ ययातिरुवाच ॥ जरा वली च मां तात पलितानि च पर्य्यगुः । काव्यस्योशनसः शापान्न च तृप्तोऽस्मि यौवने ।
त्वं यदो प्रतिपद्यस्व पाप्मानं जरया सह । यौवनेन त्वदीयेन चरेयं विषयानहं ।
पूर्णे वर्षसहस्रे तु पुनस्ते यौवनं त्वहं । दत्त्वा स्वं प्रतिपत्स्यामि पाप्मानं जरया सह ॥
॥ यदुरुवाच ॥ जरायां बहवो दोषाः पानभोजनकारिताः । तस्माज्जरां न ते राजन् ग्रहीष्य इति मे मतिः ।   ३४७०
सितश्मश्रुर्निरानन्दो जरया शिथिलीकृतः । वलीसङ्गतगात्रस्तु दुर्दर्शो दुर्ब्बलः कृशः ।
अशक्तः कार्य्यकरणे परिभूतः स यौवनैः । सहोपजीविभिश्चैव तां जरां नाभिकामये ।
सन्ति ते बहवः पुत्रा मत्तः प्रियतरा नृप । जरां ग्रहीतुं धर्म्मज्ञ तस्मादन्यं वृणीष्व वै ।

॥ ययातिरुवाच ॥ यत्त्वं मे हृदयाज्जातो वयः स्वं न प्रयच्छसि । तस्माद्राज्यभाक्तात प्रजा तव भविष्यति ।
तुर्व्वसो प्रतिपद्यस्व पाप्मानं जरया सह । यौवनेन चरेयं वै विषयांस्तव पुत्रक । १४७५
पूर्णे वर्षसहस्रे तु पुनर्दास्यामि यौवनं । स्वञ्चैव प्रतिपत्स्यामि पाप्मानंजरया सह ।
॥ तुर्व्वसुरुवाच ॥ न कामये जरां तात कामभोगप्रणाशिनीं । बलरूपान्तकरणीं बुद्धिप्राणप्रणाशिनीं ।
॥ ययातिरुवाच । यत्त्वं मे हृदयाज्जातो वयःस्वं न प्रयच्छसि । तस्मात्प्रजासमुच्छेदं तुर्व्वसो तव यास्यति ।
सङ्कीर्णाचारधर्म्मेषु प्रतिलोमचरेषु च । पिशिताशिषु चान्त्येषु मूढ राजा भविष्यसि ।
गुरुदारप्रसक्तेषु तिर्य्यग्योनिगतेषु च । पशुधर्म्मिषु पापेषु म्लेच्छेषु त्वं भविष्यसि । १४८०
॥ वैशम्पायनउवाच ॥ एवं स तुर्व्वसुं शप्त्वा ययातिः सुतमात्मनः । शर्म्मिष्ठायाः सुतं द्रुह्युमिदं वचनमब्रवीत् ।
॥ ययातिरुवाच॥ द्रुह्यो त्वं प्रतिपद्यस्व वर्णरूपविनाशिनीं । जरां वर्षसहस्रं मे यौवनं स्वन्ददस्व च ।
पूर्णे वर्षसहस्रे तु पुनर्द्दास्यामि यौवनं । स्वं चादास्यामि भूयोऽहं पाप्मानं जरया सह ।
॥ द्रुह्युरुवाच ॥ नगजं न रथं नाश्वं जीर्णो भुङ्क्ते न च स्त्रियं । वाग्भङ्गश्चास्य भवति तां जरां नाभिकामये ।
॥ ययातिरुवाच ॥ यत्त्वं मे हृदयाज्जातो वयः स्वं न प्रयच्छसि । तस्माद्द्रुह्यो प्रियः कामो न ते सम्पत्स्यते क्वचित् ।१४८५
यत्राश्वरथमुख्यानामश्वानां स्याद्गतं नच । हस्तिनां पीठकानाञ्च गर्द्दभानान्तथैव च । वस्तानाञ्चगवाञ्चैवशिविकायास्तथैवच ।
उडुपप्लवसन्तारो यत्र नित्यं भविष्यति । अराजभोजशब्दन्त्वं तत्र प्राप्स्यसि सान्वयः ।
॥ ययातिरुवाच ॥ अनो त्वं प्रतिपद्यस्व पाप्मानं जरया सह । एकं वर्षसहस्रन्तु चरेयं यौवनेन ते ।
॥ अनुरुवाच ॥ जीर्णः शिशुवदादत्ते कालेऽन्नमशुचिर्यथा । न जुहोति च कालेऽग्निंतांजरांनाभिकामये ।
॥ ययातिरुवाच ॥ यत्त्वं मे हृदयाज्जातो वयः स्वं न प्रयच्छसि । जरा दोषस्त्वया प्रोक्तस्तस्मात्त्वं प्रतिपत्स्यसे । १४९०
प्रजाश्च यौवनं प्राप्ता विनशिष्यन्त्यनो तव । अग्निप्रस्कन्दनपरस्त्वं चाप्येवं भविष्यसि ।
॥ ययातिरुवाच ॥ पूरो त्वं मे प्रियःपुत्रस्त्वं वरीयान्भविष्यसि । जरा वलीच मां तात पलितानि च पर्य्यगुः ।
काव्यस्योशनसः शापान्नच तृप्तोऽस्मि यौवने । पूरो त्वं प्रतिपद्यस्व पाप्मानं जरया सह । कञ्चित्कालं चरेयं वै विषयान्वयसा तव ।
पूर्णे वर्षसहस्रे तु पुनर्द्दास्यामि यौवनं । स्वञ्चैव प्रतिपत्स्यामि पाप्मानं जरया सह ।
॥ वैशम्पायनउवाच ॥ एवमुक्तः प्रत्युवाच पूरुः पितरमञ्जसा । यथात्थ मां महाराज तत्करिष्यामि ते वचः । १४९५
प्रतिपत्स्यामि ते राजन् पाप्मानं जरया सह । गृहाण यौवनं मत्तश्चर कामान्यथेप्सितान् ।
जरयाऽहं प्रतिच्छन्नो वयोरूपधरस्तव । यौवनं भवते दत्त्वा चरिष्यामि यथात्थ मां ।
॥ ययातिरुवाच ॥ पूरो प्रीतोऽस्मि ते वत्स प्रीतश्चेदं ददामि ते । सर्व्वकामसमृद्धा ते प्रजा राज्ये भविष्यति ।
एवमुक्त्वा ययातिस्तु स्मृत्वा काव्यं महातपाः । सङ्क्रामयामास जरां तदा पूरौ महात्मनि ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि ययात्युपाख्याने चतुरशीतोऽध्यायः ॥ ८४ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ पौरवेणाथ वयसा ययातिर्नहुषात्मजः । प्रीतियुक्तो नृपश्रेष्ठश्चचार विषयान् प्रियान् । १५००
यथाकामं यथोत्साहं यथाकालं यथासुखं , धर्म्माविरुद्धं राजेन्द्र यथाऽर्हति स एव हि ।
देवानतर्पयद्यज्ञैः श्राद्धैस्तदत्पितृनपि । दीनाननुग्रहैरिष्टैः कामैश्च द्विजसत्तमान् ।

अतिथीनन्नपानैश्च विशश्च परिपालनैः। आनृशंस्येन शूद्रांश्च दस्यून्संनिग्रहेण च।
धर्म्मेण च प्रजाः सर्व्वा यथावदनुरञ्जयन्। ययातिः पालयामास साक्षादिन्द्र इवापरः।
स राजा सिंहविक्रान्तो युवा विषयगोचरः। अविरोधेन धर्म्मस्य चचार सुखमुत्तमं। ३५०५
स संप्राप्य शुभान्कामांस्तृप्तः खिन्नश्च पार्थिवः। कालं वर्षसहस्रान्तं सस्मार मनुजाधिपः।
परिसङ्ख्याय कालज्ञः कलाः काष्ठाश्च वीर्य्यवान्। यौवनं प्राप्य राजर्षिः सहस्रपरिवत्सरान्।
विश्वाच्या सहितो रेमे व्यभ्राजन्नन्दने वने। अलकायां स कालन्तु मेरुशृङ्गे तथोत्तरे।
यदा स पश्यते कालं धर्मात्मा तं महीपतिः। पूर्णं मत्वा ततः कालं पूरुं पुत्त्रमुवाच ह।
यथाकामं यथोत्साहं यथाकालमरिन्दम। सेविता विषयाः पुत्त्र यौवनेन मया तव। ३५१०
न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति। हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्द्धते।
यत्पृथिव्यां व्रीहियवं हिरण्यं पशवः स्त्रियः। एकस्यापि न पर्य्याप्तं तस्मात्तृष्णां परित्यजेत्।
या दुस्त्यजा दुर्म्मतिभिर्या न जीर्य्यति जीर्य्यतः। योऽसौ प्राणान्तिको रोगस्तां तृष्णां त्यजतः सुखं।
पूर्णं वर्षसहस्रं मे विषयासक्तचेतसः। तथाऽप्यनुदिनं तृष्णा ममैतेष्वभिजायते।
तस्मादेनामहं त्यक्त्वा ब्रह्मण्याधाय मानसं। निर्द्वन्द्वो निर्म्ममो भूत्वा चरिष्यामि मृगैः सह। ३५१५
पूरो प्रीतोऽस्मि भद्रन्ते गृहाणेदं स्वयौवनं। राज्यं चेदं गृहाण त्वं त्वं हि मे प्रियकृत्सुतः।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ प्रतिपेदे जरां राजा ययातिर्नाहुषस्तदा। यौवनं प्रतिपेदे च पूरुः स्वं पुनरात्मनः।
अभिषेक्तुकामं नृपतिं पूरुं पुत्त्रं कनीयसं। ब्राह्मणप्रमुखा वर्णा इदं वचनमब्रुवन्।
कथं शुक्रस्य नप्तारं देवयान्याः सुतं प्रभो। ज्येष्ठं यदुमतिक्रम्य राज्यं पूरोः प्रयच्छसि।
यदुर्ज्येष्ठस्तव सुतो जातस्तमनु तुर्व्वसुः। शर्म्मिष्ठायाः सुतो द्रुह्युस्ततोऽनुः पूरुरेव च। ३५२०
कथं ज्येष्ठानतिक्रम्य कनीयान्राज्यमर्हति। एतत्सम्बोधयामस्त्वां धर्म्मं त्वं प्रतिपालय।
॥ ययातिरुवाच ॥ ब्राह्मणप्रमुखा वर्णाः सर्व्वे शृण्वन्तु मे वचः। ज्येष्ठं प्रति यथा राज्यं न देयं मे कथञ्चन।
मम ज्येष्ठेन यदुना नियोगो नानुपालितः। प्रतिकूलः पितुर्यश्च न स पुत्त्रः सतां मतः।
मातापित्रोर्व्वचनकृद्धितः पथ्यश्च यः सुतः। स पुत्त्रः पुत्त्रवद्यश्च वर्त्तते पितृमातृषु।
यदुनाऽहमवज्ञातस्तथा तुर्व्वसुनाऽपि च। द्रुह्युनाचानुना चैव मय्यवज्ञा कृता भृशं। ३५२५
पूरुणा तु कृतं वाक्यं मानितश्च विशेषतः। कनीयान्मम दायादो धृता येन जरा मम।
मम कामः स च कृतः पूरुणा मित्ररूपिणा। शुक्रेण च वरो दत्तो काव्येनोशनसा स्वयं।
पुत्त्रो यस्त्वाऽनुवर्त्तेत स राजा पृथिवीपतिः। भवतोऽनुनयाम्येवं पूरू राज्येऽभिषिच्यतां।
॥ प्रकृतय ऊचुः ॥ यः पुत्त्रो गुणसंपन्नो मातापित्रोर्हितः सदा। सर्व्वमर्हति कल्याणं कनीयानपि सत्तमः।
अर्हः पूरुरिदं राज्यं यः सुतः प्रियकृत्तव। वरदानेन शुक्रस्य न शक्यं वक्तुमुत्तरं। ३५३०
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ पौरजानपदैस्तुष्टैरित्युक्तो नाहुषस्तदा। अभ्यषिञ्चत्ततः पूरुं राज्ये स्वे सुतमात्मनः।
दत्त्वा च पूरवे राज्यं वनवासाय दीक्षितः। पुरात्स निर्ययौ राजा ब्राह्मणैस्तापसैः सह।

यदोस्तु यादवा जाता स्तुर्व्वसोर्यवनाः स्मृताः । द्रुह्योः सुतास्तु वैभोजा अनोस्तु म्लेच्छजातयः ।
पूरोस्तु पौरवो वंशो यत्र जातोऽसि पार्थिव । इदं वर्षसहस्राणि राज्यं कारयितुं वशी ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि ययात्युपाख्यानं समाप्तमितिपञ्चाशीतोऽध्यायः ॥ ८५ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवं स नाहुषो राजा ययातिः पुत्रमीप्सितं । राज्येऽभिषिच्य मुदितो वानप्रस्थोऽभवन्मुनिः । ३५३५
उषित्वा च वने वासं ब्राह्मणैः शंसितव्रतः । फलमूलाशनो दान्तस्ततः स्वर्गमितो गतः ।
स गतः स्वर्निवासन्तं निवसन्मुदितः सुखी । कालेन नातिमहता पुनः शक्रेण पातितः ।
निपतन्प्रच्युतः स्वर्गादप्राप्तो मेदिनीतलं । स्थित आसीदन्तरीक्षे स तदेति श्रुतं मया ।
तत एव पुनश्चापि गतः स्वर्गमिति श्रुतं । राज्ञा वसुमता सार्द्धमष्टकेन च वीर्य्यवान् । प्रतर्द्दनेन शिविना समेत्य किल संसदि ।
॥ जनमेजय उवाच ॥ कर्म्मणा केन स दिवं पुनः प्राप्तो महीपतिः । सर्व्वमेतदशेषेण श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः । ३५४०
कथ्यमानं त्वया विप्र विप्रर्षिगणसन्निधौ । देवराजसमो ह्यासीद्ययातिः पृथिवीपतिः ।
वर्द्धनः कुरुवंशस्य विभावसुसमद्युतिः । तस्य विस्तीर्णयशसः सत्यकीर्त्तेर्महात्मनः । चरितं श्रोतुमिच्छामि दिवि चेह च सर्व्वशः ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ हन्त ते कथयिष्यामि ययातेरुत्तमां कथां । दिवि चेह च पुण्यार्थां सर्व्वपापप्रणाशिनीं ।
ययातिर्नाहुषो राजा पूरुं पुत्रं कनीयसं । राज्येऽभिषिच्य मुदितः प्रवव्राज वनं तदा ।
अन्त्येषु स विनिक्षिप्य पुत्रान्यदुपुरोगमान् । फलमूलाशनो राजा वने स न्यवसच्चिरं । ३५४५
शंसितात्मा जितक्रोधस्तर्पयन्पितृदेवताः । अग्नींश्च विधिवज्जुह्वन्वानप्रस्थविधानतः ।
अतिथीन्पूजयामास वन्येन हविषा विभुः । शिलोञ्छवृत्तिमास्थाय शेषान्नकृतभोजनः ।
पूर्णं वर्षसहस्रञ्च एवंवृत्तिरभून्नृपः । अम्बुभक्षः शरदस्त्रिंशदासीन्नियतवाङ्मनाः ।
ततश्च वायुभक्षोऽभूत्संवत्सरमतन्द्रितः । तथा पञ्चाग्निमध्ये च तपस्तेपे स वत्सरं ।
एकपादस्थितश्चासीत् षण्मासाननिलाशनः । पुण्यकीर्त्तिस्ततः स्वर्गं जगामावृत्य रोदसी । ३५५०
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वण्युत्तरययात्युपाख्याने षडशीतोऽध्यायः ॥ ८६ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ स्वर्गतः स तु राजेन्द्रो निवसन्देववेश्मनि । पूजितस्त्रिदशैः साध्यैर्मरुद्भिर्वसुभिस्तथा ।
देवलोकं ब्रह्मलोकं सञ्चरन्पुण्यकृद्वशी । अवसत्पृथिवीपालो दीर्घकालमिति श्रुतिः ।
स कदाचिन्नृपश्रेष्ठो ययातिः शक्रमागमत् । कथान्ते तत्र शक्रेण स पृष्टः पृथिवीपतिः ।
॥ शक्र उवाच ॥ यदा स पूरुस्तव रूपेण राजञ्जरां गृहीत्वा प्रचचार भूमौ । तदा च राज्यं सम्प्रदायैव तस्मै त्वया किमुक्तः कथयेह सत्यं ।
॥ ययातिरुवाच ॥ गङ्गायमुनयोर्मध्ये कृत्स्नोऽयं विषयस्तव । मध्ये पृथिव्यास्त्वं राजा भ्रातरोऽन्त्याधिपास्तव । ३५५५
अक्रोधनः क्रोधनेभ्यो विशिष्टस्तथा तितिक्षुरतितिक्षोर्विशिष्टः । अमानुषेभ्यो मानुषाश्च प्रधाना विद्वांस्तथैवाविदुषः प्रधानः ।
आक्रुश्यमानो नाक्रोशेन्मन्युरेव तितिक्षतः । आक्रोष्टारं निर्दहति सुकृतं चास्य विन्दति ।
नारुन्तुदः स्यान्न नृशंसवादी न हीनतः परमभ्याददीत । ययाऽस्य वाचा पर उद्विजेत न तां वदेदुषतीं पापलोक्यां ।

अरुन्तुदं परुषं तीक्ष्णवाचं वाक्कण्टकैर्वितुदन्तं मनुष्यान्। विद्यादलक्ष्मीकतमं जनानां मुखे निबद्धां निरृतिं वहन्तं।
सद्भिः पुरस्तादभिपूजितः स्यात् सद्भिस्तथा पृष्ठतो रक्षितः स्यात्। सदाऽसतामतिवादांस्तितिक्षेत् सतां वृत्तं चाददीतार्य्यवृत्तः। ३५६०

वाक्सायका वदनान्निष्पतन्ति यैराहतः शोचति रात्र्यहानि। परस्य नामर्मसु ते पतन्ति तान् पण्डितो नावसृजेत् परेषु।
न हीदृशं संवदनं त्रिषु लोकेषु विद्यते। दया मैत्री च भूतेषु दानञ्च मधुरा च वाक्।
तस्मात् सान्त्वं सदा वाच्यं न वाच्यं परुषं क्वचित्। पूज्यान् संपूजयेद्दद्यान्न च याचेत् कदाचन।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वण्युत्तरयायात्युपाख्याने सप्ताशीतोऽध्यायः॥ ८७॥

॥ इन्द्र उवाच॥ सर्व्वाणि कर्म्माणि समाप्य राजन् गृहं परित्यज्य वनं गतोऽसि। तत्त्वां पृच्छामि नहुषस्य पुत्त्र केनासि तुल्यस्तपसा ययाते।

॥ ययातिरुवाच॥ नाहं देवमनुष्येषु गन्धर्व्वेषु महर्षिषु। आत्मनस्तपसा तुल्यं कञ्चित् पश्यामि वासव। ३५६५

॥ इन्द्र उवाच॥ यदाऽवमंस्थाः सदृशः श्रेयसश्च अल्पीयसश्चाविदितप्रभावः। तस्माल्लोका अन्तवन्तस्तवेमे क्षीणे पुण्ये पतितास्यद्य राजन्।

॥ ययातिरुवाच॥ सुरर्षिगन्धर्व्वनरावमानात् क्षयं गता मे यदि शक्र लोकाः। इच्छेयं वै सुरलोकाद्विहीनः सतां मध्ये पतितुं देवराज।

॥ इन्द्र उवाच॥ सतां सकाशे पतितासि राजंश्च्युतः प्रतिष्ठां यत्र लब्धासि भूयः। एतद्विदित्वा च पुनर्ययाते त्वं माऽवमंस्थाः सदृशः श्रेयसश्च।

॥ वैशम्पायन उवाच॥ ततः प्रहायामरराजजुष्टान् पुण्याल्लोकान् पतमानं ययातिं। संप्रेक्ष्य राजर्षिवरोऽष्टकस्तमुवाच सद्धर्म्मविधानगोप्ता।

॥ अष्टक उवाच॥ कस्त्वं युवा वासवतुल्यरूपः स्वतेजसा दीप्यमानो यथाऽग्निः। पतस्युदीर्णाम्बुधरान्धकारात् खात् खेचराणां प्रवरो यथाऽर्कः। ३५७०

दृष्ट्वा च त्वां सूर्य्यपथात् पतन्तं वैश्वानरार्कद्युतिमप्रमेयं। किन्नुस्विदेतत् पततीति सर्व्वे वितर्कयन्तः परिमोहिताः स्मः।
॥ दृष्ट्वा च त्वां धिष्ठितं देवमार्गे शक्रार्कविष्णुप्रतिमप्रभावं। अभ्युद्गतास्त्वां वयमद्य सर्व्वे तत्त्वञ्च पाते तव जिज्ञासमानाः।
न चापि त्वां धृष्णुमः प्रष्टुमग्रे न च त्वमस्मान् पृच्छसि ये वयं स्मः। तत्त्वां पृच्छामि स्पृहणीयरूप कस्य त्वं वा किं निमित्तं त्वमागाः।

भयन्तु ते व्येतु विषादमोहौ त्यजाशु चैवेन्द्रसमप्रभाव। त्वां वर्त्तमानं हि सतां सकाशे नाऽलं प्रसोढुं बलहाऽपि शक्रः।
सन्तः प्रतिष्ठा हि सुखच्युतानां सतां सदैवामरराजकल्प। ते सङ्गताः स्थावरजङ्गमेशाः प्रतिष्ठितस्त्वं सदृशेषु सत्सु। ३५७५
प्रभुरग्निः प्रतपने भूमिरावपने प्रभुः। प्रभुः सूर्य्यः प्रकाशित्वे सतां चाभ्यागतः प्रभुः।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वण्युत्तरयायात्युपाख्याने अष्टाशीतोऽध्यायः॥ ८८॥

॥ ययातिरुवाच॥ अहं ययातिर्नहुषस्य पुत्त्रः पूरोः पिता सर्व्वभूतावमानात्। प्रभ्रंशितः सुरसिद्धर्षिलोकात् परिच्युतः प्रपताम्यल्पपुण्यः।

अहं हि पूर्व्वो वयसा भवद्भ्यस्तेनाभिवादं भवतां न प्रयुञ्जे । योविद्यया तपसा जन्मना वा वृद्धः स पूज्यो भवति द्विजानां ।

॥ अष्टक उवाच ॥ अवादीस्त्वं वयसा यः प्रवृद्धः स वै राजन्नाभ्यधिकः कथ्यते च । यो विद्यया तपसा संप्रवृद्धः स एव पूज्यो भवति द्विजानां ।

॥ ययातिरुवाच ॥ प्रतिकूलं कर्म्मणां पापमाहुस्तद्वर्त्तते प्रवणे पापलोक्यं । सन्तोऽसतां नानुवर्त्तन्ति चैतद्यथा चैवामनुकूलास्तथासन् । १५८०

अभूद्धनं मे विपुलं गतं तद्विचेष्टमानो नाधिगन्ता तदस्मि । एवं प्रधार्य्यात्महिते निविष्टो यो वर्त्तते स विजानाति धीरः ।

महाधनो यो यजते सुयज्ञैर्यः सर्व्वविद्यासु विनीतबुद्धिः । वेदानधीत्य तपसा योज्य देहं दिवं समायात्पुरुषो वीतमोहः ।

न जातु हृष्येन्महता धनेन वेदानधीयीताऽनहङ्कृतः स्यात् । नानाभावा बहवो जीवलोके दैवाधीना नष्टचेष्टाधिकाराः । तत्तत्प्राप्य न विहन्येत धीरो दिष्टं बलीय इति मत्वात्मबुद्ध्या ।

सुखं हि जन्तुर्यदिवाऽपि दुःखं दैवाधीनं विन्दते नात्मशक्त्या । तस्माद्दिष्टं बलवन्मन्यमानो न संज्वरेन्नापि हृष्येत्कथञ्चित् ।

दुःखैर्न तप्येन्न सुखैः प्रहृष्येत्समेन वर्त्तेत सदैव धीरः । दिष्टं बलीय इतिमन्यमानो न संज्वरेन्नापि हृष्येत्कथञ्चित् । १५८५

भये न मुह्याम्यष्टकाहं कदाचित्सन्तापो मे मानसो नास्ति कश्चित् । धाता यथा मां विदधीत लोके ध्रुवं तथाऽहं भवितेति मत्वा ।

संस्वेदजा अण्डजाउद्भिदश्च सरीसृपाः कृमयोऽथाप्सु मत्स्याः । तथाऽश्मानस्तृणकाष्ठञ्च सर्व्वे दिष्टक्षये स्वां प्रकृतिं भजन्ति ।

अनित्यतां सुखदुःखस्य बुद्ध्वा कस्मात्सन्तापमष्टकाहं भजेयं । किं कुर्य्यां वै किञ्च कृत्वा न तप्ये तस्मात्सन्तापं वर्ज्जयाम्यप्रमत्तः

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवं ब्रुवाणं नृपतिं ययातिमथाऽष्टकः पुनरेवान्वपृच्छत् । मातामहं सर्व्वगुणोपपन्नं तत्र स्थितं स्वर्गलोके यथावत् ।

॥ अष्टक उवाच ॥ ये ये लोकाः पार्थिवेन्द्र प्रधानास्त्वया भुक्ता यच्च कालं यथावत् । तान्मे राजन्ब्रूहि सर्व्वान्यथावत् क्षेत्रज्ञवत् भाषसे त्वं हि धर्म्मान् ।

१५९०

॥ ययातिरुवाच ॥ राजाऽहमासमिह सार्व्वभौमस्ततो लोकान्महतश्चाजयं वै । तत्रावसं वर्षसहस्रमात्रं ततो लोकंपरमस्म्यभ्युपेतः ।

ततः पुरीं पुरुहूतस्य रम्यां सहस्रद्वारां शतयोजनायतां । अध्यावसं वर्षसहस्रमात्रं ततोलोकं परमस्म्यभ्युपेतः ।

ततो दिव्यमजरं प्राप्य लोकं प्रजापतेर्लोकपतेर्दुरापं । तत्रावसं वर्षसहस्रमात्रं ततो लोकं परमस्म्यभ्युपेतः ।

स देवदेवस्य निवेशने च विहृत्य लोकानवसं यथेष्टं । संपूज्यमानस्त्रिदशैः समस्तैस्तुल्यप्रभावद्युतिरीश्वराणां ।

तथाऽवसन्नन्दने कामरूपी संवत्सराणामयुतं शतानां । सहाप्सरोभिर्व्विहरन्पुण्यगन्धान्पश्यन्नगान्पुष्पितांश्चारुरूपान् । १५९५

तत्र स्थितं मां देवसुखेषु सक्तं कालेऽतीते महति ततोऽतिमात्रं । दूतो देवानामब्रवीदुग्ररूपो ध्वंसेत्युच्चैः स्त्रिः प्लुतेन स्वरेण ।

एतावन्मे विदितं राजसिंह ततो भ्रष्टोऽहं नन्दनात् क्षीणपुण्यः। वाचोऽश्रौषं चान्तरीक्षे सुराणां सानुक्रोशाः शोचतां मां, नरेन्द्र।

अहो कष्टं क्षीणपुण्यो ययातिः पतत्यसौ पुण्यकृत् पुण्यकीर्त्तिः। तानब्रुवं पतमानस्ततोऽहं सतां मध्ये निपतेयं कथन्नु।

तैराख्याता भवतां यज्ञभूमिः समीक्ष्य चेमां त्वरितमुपागतोऽस्मि। हविर्गन्धं देशिकं यज्ञभूमेर्धूमापाङ्गं प्रतिगृह्य प्रतीतः।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वण्युत्तरययात्युपाख्याने एकोननवतितमोऽध्यायः॥ ८९॥

॥ अष्टक उवाच॥ यदाऽवसो नन्दने कामरूपो संवत्सराणामयुतं शतानां। किङ्कारणं कार्त्तयुगप्रधान हित्वा च त्वं वसुधाम् न्वपद्यः।

३६००

॥ ययातिरुवाच॥ ज्ञातिः सुहृत्स्वजनो वा यथेह क्षीणे वित्ते त्यज्यते मानवैर्हि। तथा तत्र क्षीणपुण्यं मनुष्यं त्यजन्ति सद्यः सेश्वरा देवसङ्घाः।

॥ अष्टक उवाच॥ तस्मिन्कथं क्षीणपुण्या भवन्ति सम्मुह्यते मेऽत्र मनोऽतिमात्रं। किं वा विशिष्टाः कस्य धामोपयान्ति तद्वै ब्रूहि क्षेत्रवित्त्वं मतो मे।

॥ ययातिरुवाच॥ इमं भौमं नरकं ते पतन्ति लालप्यमाना नरदेव सर्व्वे। ते कङ्कगोमायुबलाशनार्थं क्षीणा विवृद्धिं बहुधा व्रजन्ति।

तस्मादेतद्वर्जनीयं नरेन्द्र दुष्टं लोके गर्हणीयञ्च कर्म्म। आख्यातं ते पार्थिव सर्व्वमेव भूयश्चेदानीं वद किं ते वदामि।

॥ अष्टक उवाच॥ यदा तु तान्वितुदन्ते वयांसि तथा गृध्राः शितिकण्ठाः पतङ्गाः। कथं भवन्ति कथमाभवन्ति न भौममन्यं नरकं शृणोमि।

३६०५

॥ ययातिरुवाच॥ ऊर्द्ध्वं देहात्कर्म्मणा जृम्भमाणाद्व्यक्तं पृथिव्यामनुसञ्चरन्ति। इमं भौमं नरकं ते पतन्ति नावेक्षन्ते वर्षपूगाननेकान्।

षष्टिं सहस्राणि पतन्ति व्योम्नि तथा अशीतिंपरिवत्सराणि। तान्वै तुदन्ति पततः प्रपातं भीमा भौमा राक्षसास्तीक्ष्णदंष्ट्राः।

॥ अष्टक उवाच॥ यदेनसस्ते पततस्तुदन्ति भीमा भौमा राक्षसास्तीक्ष्णदंष्ट्राः। कथं भवन्ति कथमाभवन्ति कथं भूता गर्भभूता भवन्ति।

॥ ययातिरुवाच॥ अस्रं रेतः पुष्पफलानुपृक्तमन्वेति तद्वै पुरुषेण सृष्टं। स वै तस्यारजआपद्यते वै स गर्भभूतः समुपैति तत्र।

वनस्पतीनोषधीश्चाविशन्ति आपोवायुं पृथिवीं चान्तरीक्षं। चतुष्पदं द्विपदं चापि सर्व्वमेवं भूता गर्भ भूता भवन्ति। ३६१०

॥ अष्टक उवाच॥ अन्यद्वपुर्व्विदधातीह गर्भमुताहोस्वित्स्वेन कायेन याति। आपद्यमानो नरयोनिमेतामाचक्ष्व मे संशयात्प्रब्रवीमि।

शरीरभेदाभिसमुच्छ्रयञ्च चक्षुःश्रोत्रे लभते केन संज्ञां। एतत्तत्त्वं सर्व्वमाचक्ष्व पृष्टः क्षेत्रज्ञं त्वां तात मन्याम सर्व्वे।

॥ ययातिरुवाच॥ वायुः समुत्कर्षति गर्भयोनिमृतौ रेतः पुष्परसानुपृक्तं। स तत्र तन्मात्रकृताधिकारः क्रमेण सम्वर्द्धयतीह गर्भं।

स जायमानो विगृहीतमात्रः संज्ञामधिष्ठाय ततो मनुष्यः। स श्रोत्राभ्यां वेदयतीह शब्दं सर्व्वं रूपं पश्यति चक्षुषा च।

घ्राणेन गन्धं जिह्वयाऽथो रसञ्च त्वचा स्पर्शं मनसा वेद भावं। इत्यष्टकेहोपचितं हि विद्धि महात्मनः प्राणभृतां शरीरे। ३६१५

॥ अष्टक उवाच ॥ यः संस्थितः पुरुषो दह्यते वा, निखन्यते वाऽपि निकृष्यते वा । अभावभूतः स विनाशमेत्य केनात्मना चेतयते परस्तात् ।

॥ ययातिरुवाच ॥ हित्वा सोऽसून्सुप्तवन्निष्टनित्वा पुरोधाय सुकृतं दुष्कृतं वा । अन्यां योनिं पवनाग्रानुसारी हित्वा देहं भजते राजसिंह ।

पुण्यां योनिं पुण्यकृतो व्रजन्ति पापां योनिं पापकृतो व्रजन्ति । कीटाः पतङ्गाश्च भवन्ति पापा न मे विवक्षाऽस्ति महानुभाव । चतुष्पदा द्विपदाः षट्पदाश्च तथाभूता गर्भभूता भवन्ति । आख्यातमेतन्निखिलेन सर्व्वं भूयस्तु किं पृच्छसि राजसिंह ।

॥ अष्टक उवाच ॥ किं स्वित्कृत्वा लभते तात लोकान्मर्त्यः श्रेष्ठांस्तपसा विद्यया वा । तन्मे पृष्टः शंस सर्व्वं यथावच्छुभाल्लोकान्येन गच्छेत्क्रमेण । १११०

॥ ययातिरुवाच ॥ तपश्च दानञ्च शमो दमश्च ह्रीरार्जवं सर्व्वभूतानुकम्पा । स्वर्गस्य लोकस्य वदन्ति सन्तो द्वाराणि सप्तैव महान्ति पुंसां । नश्यन्ति मानेन तमोऽभिभूताः पुंसः सदैवेति वदन्ति सन्तः ।

अधीयमानः पण्डितं मन्यमानो यो विद्यया हन्ति यशः परेषां । तस्यान्तवन्तश्च भवन्ति लोका न चास्य तद्ब्रह्म फलं ददाति ।

चत्वारि कर्म्माण्यभयंकराणि भयं प्रयच्छन्त्ययथा कृतानि । मानाग्निहोत्रमुत मानमौनं मानेनाधीतमुत मानयज्ञः । न मानमान्यो मुदमाददीत न सन्तापं प्राप्नुयाच्चावमानात् । सन्तः सतः पूजयन्तीह लोके नासाधवः साधुबुद्धिं लभन्ते । इति दद्यामिति यज इत्यधीय इति व्रतं । इत्येतानि भयान्याहुस्तानि वर्ज्यानि सर्व्वशः । १११२

ये चाश्रयं वेदयन्ते पुराणं मनीषिणो मानसमार्गरुद्धं । तद्वः श्रेयस्तेन संयोगमेत्य परां शान्तिं प्राप्नुयुः प्रेत्य चेह ।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्व उत्तर ययात्युपाख्याने नवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥

॥ अष्टक उवाच । चरन् गृहस्थः कथमेति धर्म्मान्कथं भिक्षुः कथमाचार्य्यकर्म्मा । वानप्रस्थः सत्पथे सन्निविष्टो बहून्यस्मिन्सम्प्रति वेदयन्ति ।

॥ ययातिरुवाच । आहूताध्यायी गुरुकर्म्मस्वचोद्यः पूर्व्वोत्थायी चरमं चोपशायी मृदुर्दान्तो धृतिमानप्रमत्तः स्वाध्यायशीलः सिध्यति ब्रह्मचारी ।

धर्म्मागतं प्राप्य धनं यजेत दद्यात्सदैवातिथीन्भोजयेच्च । अनाददानश्च परैरदत्तं सैषा गृहस्थोपनिषत्पुराणी । स्ववीर्य्यजीवी वृजिनान्निवृत्तो दाता परेभ्यो न परोपतापी । तादृङ्मुनिः सिद्धिमुपैति मुख्यां वसन्नरण्ये नियताहारचेष्टः । १११०

अशिल्पजीवी गुणवांश्चैव नित्यं जितेन्द्रियः सर्व्वतो विप्रयुक्तः । अनोकशायी लघुरल्पप्रचारश्चरन्देशानेकचरः स भिक्षुः । रात्र्या यया वाऽभिजिताश्च लोका भवन्ति कामाभिजिताः सुखाश्च । तामेव रात्रिं प्रयतेत विद्वानरण्यसंस्थो भवितुं यतात्मा ।

दशैव पूर्व्वान्दश चापरांश्च ज्ञातीनथात्मानमथैकविंशं । अरण्यवासी सुकृते दधाति विमुच्यारण्ये स्वशरीरधातून् ।

॥ अष्टक उवाच ॥ कतिस्विदेव मुनयः कति मौनानि चाप्युत । भवन्तीति तदाचक्ष्व श्रोतुमिच्छामहे वयं ।

॥ ययातिरुवाच ॥ अरण्ये वसतो यस्य ग्रामो भवति पृष्ठतः । ग्रामे वा वसतोऽरण्यं स मुनिः स्याज्जनाधिप । १११५

॥ अष्टक उवाच ॥ कथं स्विद्वसतोऽरण्ये ग्रामो भवति पृष्ठतः । ग्रामे वा वसतोऽरण्यं कथं भवति पृष्ठतः ।

॥ ययातिरुवाच ॥ न ग्राम्यमुपयुञ्जीत य आरण्यो मुनिर्भवेत्। तथाऽस्य वसतोऽरण्ये ग्रामो भवति पृष्ठतः।

अनग्निरनिकेतश्चाप्यगोत्रचरणो मुनिः। कौपीनाच्छादनं यावत्तावदिच्छेच्च चीवरं।

यावत्प्राणाभिसन्धानं तावदिच्छेच्च भोजनं। तथाऽस्य वसतो ग्रामेऽरण्यं भवति पृष्ठतः।

यस्तु कामान्परित्यज्य त्यक्तकर्म्मा जितेन्द्रियः। आतिष्ठेच्च मुनिर्मौनं स लोके सिद्धिमाप्नुयात्। ३५३०

धौतदन्तं कृत्तनखं सदा स्नातमलङ्कृतं। असितं सितकर्म्माणं कस्तमर्हति नार्च्चितुं।

तपसा कर्षितः क्षामः क्षीणमांसास्थिशोणितः। स च लोकमिमं जित्वा लोकं विजयते परं।

यदा भवति निर्द्वन्द्वो मुनिर्मौनं समास्थितः। अथ लोकमिमं जित्वा लोकं विजयते परं।

आस्येन तु यदाहारं गोवन्मृगयते मुनिः। अथाऽस्य लोकः सर्व्वोऽयं सोऽमृतत्वाय कल्पते।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वण्युत्तर ययात्युपाख्याने एकनवतोऽध्यायः ॥ ९१ ॥

॥ अष्टक उवाच ॥ कतरस्त्वनयोः पूर्व्वं देवानामेति सात्मतां। उभयोर्द्धावतो राजन् सूर्य्याचन्द्रमसोरिव। ३५३५

॥ ययातिरुवाच ॥ अनिकेतो गृहस्थेषु कामवृत्तेषु संयतः। ग्राम एव वसन् भिक्षुस्तयोः पूर्व्वतरं गतः।

अप्राप्य दीर्घमायुस्तु यः प्राप्तो विकृतिं चरेत्। तप्यते यदि तत्कृत्वा चरेत्सोऽन्यत्ततस्तपः।

पापानां कर्म्मणां नित्यं बिभियाद्यस्तु मानवः। सुखमप्याचरन्नित्यं सोऽत्यन्तसुखमेधते।

तद्वै नृशंसं तदसत्यमाहुर्यः सेवते धर्म्ममनर्थबुद्धिः। अर्थोऽप्यनीशस्य तथैव राजंस्तदार्जवं स समाधिस्तदार्य्यं।

॥ अष्टक उवाच ॥ केनासि दूतः प्रहितोऽद्य राजन्युवा स्रग्वी दर्शनीयः सुवर्च्चाः। कुत आयातः कतरस्यां दिशि त्वमुताहो स्वित्पार्थिवं स्थानमस्ति। ३५४०

॥ ययातिरुवाच ॥ इमं भौमं नरकं क्षीणपुण्यः प्रवेष्टुमुर्व्वीं गगनाद्विप्रहीणः। उक्त्वाऽहं वः प्रपतिष्याम्यनन्तरं त्वरन्ति मां लोकपा ब्रह्मणो ये।

सतां सकाशे तु वृतः प्रपातस्ते सङ्गता गुणवन्तस्तु सर्व्वे। शक्राच्च लब्धो हि वरो मयैष पतिष्यता भूमितलं नरेन्द्र।

॥ अष्टक उवाच ॥ पृच्छामि त्वां माप्रपत प्रपातं यदि लोकाः पार्थिव सन्ति मेऽत्र। यद्यन्तरीक्षे यदि वा दिवि स्थिताः क्षेत्रज्ञं त्वां तस्य धर्म्मस्य मन्ये।

॥ ययातिरुवाच ॥ यावत्पृथिव्यां विहितं गवाश्वं सहारण्यैः पशुभिः पार्व्वतैश्च। तावल्लोका दिवि ते संस्थिता वै तथा विजानीहि नरेन्द्रसिंह।

॥ अष्टक उवाच ॥ तांस्ते ददामि माप्रपत प्रपातं ये मे लोका दिवि राजेन्द्र सन्ति। यद्यन्तरीक्षे यदि वा दिविश्रिता तानाक्रम क्षिप्रमपेतमोहः। ३५४५

॥ ययातिरुवाच ॥ नास्मद्विधो ब्राह्मणो ब्रह्मविच्च प्रतिग्रहे वर्त्तते राजमुख्य। यथा प्रदेयं सततं द्विजेभ्यस्तथाऽददं पूर्व्वमहं नरेन्द्र।

नाब्राह्मणः कृपणो जातु जीवेद्या चापि स्याद्ब्राह्मणी वीरपत्नी। सोऽहं नैवाकृतं पूर्व्वं चरेयं विधित्समानः किमु तत्र साधु।

॥ प्रतर्दन उवाच ॥ पृच्छामि त्वां स्पृहणीयरूप प्रतर्दनोऽहं यदि मे सन्ति लोकाः । यद्यन्तरीक्षे यदि वा दिविश्रिताः क्षेत्रज्ञं त्वां तस्य धर्मस्य मन्ये ।

॥ ययातिरुवाच ॥ सन्ति लोका बहवस्ते नरेन्द्र अप्येकैकः सप्त सप्ताप्यहानि । मधुच्युतो घृतपृक्ता विशोकास्ते नान्तवन्तः प्रतिपालयन्ति ।

॥ प्रतर्दन उवाच ॥ तांस्ते ददामि मा प्रपत प्रपातं ये मे लोकास्तव ते वै भवन्तु । यद्यन्तरीक्षे यदि वा दिविश्रितास्तानाक्रम क्षिप्रमपेतमोहः । ११०

॥ ययातिरुवाच ॥ न तुल्यतेजाः सुकृतं कामयेत योगक्षेमं पार्थिवपार्थिवः सन् । दैवादेशादापदं प्राप्य विद्वांश्चरेन्नृशंसं नहि जातु राजा ।

धर्म्यं मार्गं यतमानो यशस्यं कुर्य्यान्नृपो धर्ममवेक्षमाणः । न मद्विधो धर्मबुद्धिः प्रजानन् कुर्य्यादेवं कृपणं मां यथात्थ ।

कुर्य्यादपूर्व्वं न कृतं यदन्यैर्विधित्समानः किमु तत्र साधु । ब्रुवाणमेवं नृपतिं ययातिं नृपोत्तमो वसुमानब्रवीत्तं ।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वण्युत्तर ययात्युपाख्याने द्विनवतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥

॥ वसुमानुवाच ॥ पृच्छामि त्वां वसुमानौषदश्विर्यद्यस्ति लोको दिवि मे नरेन्द्र । यद्यन्तरीक्षे प्रथितो महात्मन् क्षेत्रज्ञं त्वां तस्य धर्मस्य मन्ये ।

॥ ययातिरुवाच ॥ यदन्तरीक्षं पृथिवी दिशश्च यत्तेजसा तपते भानुमांश्च । लोकास्तावन्तो दिवि संस्थिता वै ते नान्तवन्तः प्रतिपालयन्ति । १११

॥ वसुमानुवाच ॥ तांस्ते ददामि मा प्रपत प्रपातं ये मे लोकास्तव ते वै भवन्तु । क्रीणीष्वैतांस्तृणकेनापि राजन् प्रतिग्रहस्ते यदि धीमन्प्रदुष्टः ।

॥ ययातिरुवाच ॥ न मिथ्याऽहं विक्रयं वै स्मरामि वृथा गृहीतं शिशुकाच्छङ्कमानः । कुर्य्यां न चैवाकृतपूर्व्वमन्यैर्विधित्समानः किमु तत्र साधु ।

॥ वसुमानुवाच ॥ तांस्त्वं लोकान् प्रतिपद्यस्व राजन्मया दत्तान्यदि नेष्टः क्रयस्ते । अहं न तान्वै प्रतिगन्ता नरेन्द्र सर्वे लोकास्तव ते वै भवन्तु ।

॥ शिविरुवाच ॥ पृच्छामि त्वां शिविरौशीनरोऽहं ममापि लोका यदि सन्तीह तात । यद्यन्तरीक्षे यदि वा दिविश्रिताः क्षेत्रज्ञं त्वां तस्य धर्मस्य मन्ये ।

॥ ययातिरुवाच ॥ यत्त्वं वाचा हृदयेनापि साधून्परीप्समानान्नावमंस्था नरेन्द्र । तेनानन्ता दिवि लोकाः श्रितास्ते विद्युद्रूपाः स्वनवन्तो महान्तः । ११२

॥ शिविरुवाच ॥ तांस्त्वं लोकान्प्रतिपद्यस्व राजन्मया दत्तान्यदि नेष्टः क्रयस्ते । न चाहं तान्प्रतिपत्स्येह दत्त्वा यत्र गत्वा नानुशोचन्ति धीराः ।

॥ ययातिरुवाच ॥ यथा त्वमिन्द्रप्रतिमप्रभावस्ते चाप्यनन्ता नरदेव लोकाः । तथाऽद्य लोके न रमेऽन्यदत्ते तस्माच्छिबे नाभिनन्दामि देयं ।

॥ अष्टकउवाच ॥ नचेदेकैकशो राजल्लोकान्नः प्रतिनन्दसि। सर्व्वे प्रदाय भवते गन्तारो नरकं वयं।

॥ ययातिरुवाच ॥ यदर्होऽहं तद्ददध्वं सन्तः सत्याभिनन्दिनः। अहं तन्नाभिजानामि यत्कृतं न मया पुरा।

॥ अष्टकउवाच ॥ कस्यैते प्रतिदृश्यन्ते रथाः पञ्च हिरण्मयाः। यानारुह्य नरा लोकानभिवाञ्छन्ति शाश्वतान्। ३५७५

॥ ययातिरुवाच ॥ युष्मानेते वहिष्यन्ति रथाः पञ्च हिरण्मयाः। उच्चैः सन्तः प्रकाशन्ते ज्वलन्तोऽग्निशिखा इव।

॥ अष्टकउवाच ॥ आतिष्ठस्व रथान्राजन्विक्रमस्व विहायसं। वयमप्यनुयास्यामो यदा कालो भविष्यति।

॥ ययातिरुवाच ॥ सर्व्वैरिदानीं गन्तव्यं सह स्वर्गजितो वयं। एष नो विरजः पन्था दृश्यते देवसद्मनः।

॥ वैशम्पायनउवाच ॥ तेऽधिरुह्य रथान्सर्व्वे प्रयाता नृपसत्तमाः। आक्रमन्तो दिवं भाभिर्धर्म्मेणावृत्य रोदसी।

॥ अष्टकउवाच ॥ अहं मन्ये पूर्व्वमेकोऽस्मि गन्ता सखा चेन्द्रः सर्व्वथा मे महात्मा। कस्मादेवं शिविरौशीनरोऽयमेकोऽत्यगात् सर्व्ववेगेन वाहान्। ३५८०

॥ ययातिरुवाच ॥ अददद्देवयानाय यावद्वित्तमविन्दत। उशीनरस्य पुत्त्रोऽयं तस्माच्छ्रेष्ठो हि वः शिविः।

दानं तपः सत्यमथापि धर्म्मो ह्रीः श्रीः क्षमा सौम्यमथो विधित्सा। राजन्नेतान्यप्रमेयाणि राज्ञः शिवेः स्थितान्यप्रतिमस्य बुद्ध्या। एवं वृत्तो ह्रीनिषेवश्च यस्मात्तस्माच्छिविरत्यगाद्वै रथेन।

॥ वैशम्पायनउवाच ॥ अथाष्टकः पुनरेवान्वपृच्छन्मातामहं कौतुकेनेन्द्रकल्पं। पृच्छामि त्वां नृपते ब्रूहि सत्यं कुतश्च कश्चासि सुतश्च कस्य। कृतन्त्वया यद्धि न तस्य कर्त्ता लोके त्वदन्यः क्षत्त्रियो ब्राह्मणो वा।

॥ ययातिरुवाच ॥ ययातिरस्मि नहुषस्य पुत्त्रः पूरोः पिता सार्व्वभौमस्त्विहासं। गुह्यं चार्थं मामकेभ्यो ब्रवीमि मातामहोऽहं भवतां प्रकाशं।

सर्व्वामिमां पृथिवीं निर्जिगाय प्रादामहं छादनं ब्राह्मणेभ्यः। मेध्यानश्वानेकशतान्सुरूपांस्तदा देवाः पुण्यभाजो भवन्ति। ३५८५

अदामहं पृथिवीं ब्राह्मणेभ्यः पूर्णामिमामखिलां वाहनेन। गोभिः सुवर्णेन धनैश्च मुख्यैस्तत्रासन्गाः शतमर्ब्बुदानि।

सत्येन मे द्यौश्च वसुन्धरा च तथैवाग्निर्ज्वलते मानुषेषु। न मे वृथा व्याहृतमेव वाक्यं सत्यं हि सन्तः प्रतिपूजयन्ति।

यदष्टक प्रब्रवीमीह सत्यं प्रतर्द्दनं चौषदश्वञ्च तथैव। सर्व्वे च लोका मुनयश्च देवाः सत्येन पूज्या इति मे मनोगतं।

यो नः स्वर्गजितः सर्व्वान्यथावृत्तं निवेदयेत्। अनसूयुर्द्विजाग्र्येभ्यः स लभेन्नः सलोकतां।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवं राजा स महात्मा ह्यतीव स्वैर्दौहित्रैस्तारितोऽमित्रसाहः। त्यक्त्वा महीं परमोदारकर्म्मा स्वर्गं गतः कर्म्मभिर्व्याप्य पृथ्वीं। ३५९०

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वण्युत्तरयायात्युपाख्याने समाप्तमिति त्रिनवतोऽध्यायः ॥ ९३ ॥

॥ जनमेजय उवाच ॥ भगवञ्छ्रोतुमिच्छामि पूरोर्वंशकरान्नृपान्। यद्वीर्य्यान् यादृशांश्चापि यावतो यत्पराक्रमान्।

न ह्यस्मिन्शीलहीनो वा निर्व्वीर्य्यो वा नराधिपः। प्रजाविरहितो वाऽपि भूतपूर्व्वः कथञ्चन।

तेषां प्रथितवृत्तानां राज्ञां विज्ञानशालिनां। चरितं श्रोतुमिच्छामि विस्तरेण तपोधन।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ हन्त ते कथयिष्यामि यन्मां त्वं परिपृच्छसि । पूरोर्वंशधरान् वीरान् शक्रप्रतिमतेजसः । भूरिद्रविणविक्रान्तान्सर्व्वलक्षणपूजितान् ।

प्रवीरेश्वररौद्राश्वास्त्रयः पुत्रा महारथाः । पूरोः पौष्ट्यामजायन्त प्रवीरो वंशकृत्ततः । ३७९५

मनस्युरभवत्तस्माच्छूरसेनीसुतः प्रभुः । पृथिव्याश्चतुरन्ताया गोप्ता राजीवलोचनः ।

शक्तः संहननो वाग्मी सौवीरीतनयास्त्रयः । मनस्योरभवन्पुत्राः शूराः सर्व्वे महारथाः ।

अन्वग्भानुप्रभृतयो मिश्रकेश्यां मनस्विनः । रौद्राश्वस्य महेष्वासा दशाप्सरसि सूनवः ।

यज्वानो जज्ञिरे शूराः प्रजावन्तो बहुश्रुताः । सर्व्वे सर्व्वास्त्रविद्वांसः सर्व्वे धर्म्मपरायणाः ।

ऋचेयुरथ कक्षेयुः कृकणेयुश्च वीर्य्यवान् । स्थण्डिलेयुर्व्वनेयुश्च जलेयुश्च महायशाः । ३८००

तेजेयुर्बलवान्धीमान्सत्येयुश्चेन्द्रविक्रमः । धर्म्मेयुः सन्नतेयुश्च दशमो देवविक्रमः ।

अनाधृष्टिरभूत्तेषां विद्वान्भुवि तथैकराट् । ऋचेयुरथ विक्रान्तो देवानामिव वासवः ।

अनाधृष्टिसुतस्त्वासीद्राजसूयाश्वमेधकृत् । मतिनार इतिख्यातो राजा परमधार्म्मिकः ।

मतिनारसुता राजंश्चत्वारोऽमितविक्रमाः । तंसुर्महानतिरथो द्रुह्युश्चाप्रतिमद्युतिः ।

तेषां तंसुर्महावीर्य्यः पौरवं वंशमुद्वहन् । आजहार यशोदीप्तं जिगाय च वसुन्धरां । ३८०५

ईलिनन्तु सुतं तंसुर्जनयामास वीर्य्यवान् । सोऽपि कृत्स्नामिमां भूमिं विजिग्ये जयतां वरः ।

रथन्तर्य्यां सुतान्पञ्च पञ्चभूतोपमांस्ततः । ईलिनो जनयामास दुष्मन्तप्रभृतीन्नृपान् ।

दुष्मन्तं शूरभीमौ च प्रवसुं वसुमेव च । तेषांज्येष्ठोऽभवद्राजा दुष्मन्तो जनमेजय ।

दुष्मन्ताद्भरतो जज्ञे विद्वान्शाकुन्तलो नृपः । तस्माद्भारतवंशस्य विप्रतस्थे महद्यशः ।

भरतस्तिसृषु स्त्रीषु नव पुत्रानजीजनत् । नाभ्यनन्दत तान् राजा नानुरूपा ममेत्युत । ३८१०

ततस्तान्मातरः क्रुद्धाः पुत्रान्निन्युर्य्यमक्षयं । ततस्तस्य नरेन्द्रस्य वितथं पुत्रजन्म तत् ।

ततो महद्भिः क्रतुभिरीजानो भरत स्तदा । लेभे पुत्रं भरद्वाजाद्भुमन्युं नाम भारत ।

ततः पुत्त्रिणमात्मानं ज्ञात्वा पौरवनन्दनः । भुमन्युं भरतश्रेष्ठ यौवराज्येऽभ्यषेचयत् ।

ततो दिविरथोनाम भुमन्योरभवत्सुतः । सुहोत्रश्च सुहोता च सुहविः सुयजुस्तथा । पुष्करिण्यामृचीकश्च भुमन्योरभवन्सुताः ।

तेषां ज्येष्ठः सुहोत्रस्तु राज्यमाप महीक्षितां । राजसूयाश्वमेधाद्यैः सोऽयजद्बहुभिः सवैः । ३८१५

सुहोत्रः पृथिवीं कृत्स्नां बुभुजे सागराम्बरां । पूर्णां हस्तिगवाश्वस्य बहुरत्नसमाकुलां ।

ममज्जेव मही तस्य भूरिभारावपीडिता । हस्त्यश्वरथसम्पूर्णा मनुष्यकलिला भृशं ।

सुहोत्रे राजनि तदा धर्म्मतः शासति प्रजाः । चैत्ययूपाङ्किता चासीद्भूमिः शतसहस्रशः ।

प्रवृद्धजनसस्या च सर्व्वदेव व्यरोचत । ऐक्ष्वाकी जनयामास सुहोत्रात्पृथिवीपते ।

अजमीढं सुमीढञ्च पुरुमीढञ्च भारत । ३८२०

अजमीढोवरस्तेषां तस्मिन् वंशः प्रतिष्ठितः । षट्पुत्रान्सोऽप्यजनयत्तिसृषु स्त्रीषु भारत ।

ऋचं धूमिन्यथो नीली दुष्मन्तपरमेष्ठिनौ । केशिन्यजनयज्जह्नुं सुतौ चाजनरूपिणौ ।
तथेमे सर्व्वपाञ्चाला दुष्मन्तपरमेष्ठिनोः । अन्वयाः कुशिका राजन्जह्नोरमिततेजसः ।
जनरूपिणयोर्ज्येष्ठमृक्षमाहुर्ज्जनाधिपं । ऋक्षात्सम्वरणो जज्ञे राजवंशकरः सुतः ।
आर्क्षे सम्वरणे राजन्प्रशासति वसुन्धरां । संक्षयः सुमहानासीत्प्रजानामिति नः श्रुतं । १०२५
व्यशीर्य्यत ततो राष्ट्रं क्षयैर्न्नानाविधैस्तदा । क्षुन्मृत्युभ्यामनावृष्ट्या व्याधिभिश्च समाहतं ।
अभ्यघ्नन्भारतांश्चैव सपत्नानां बलानि च । चालयन्वसुधाञ्चेमां बलेन चतुरङ्गिणा ।
अभ्ययात्तञ्च पाञ्चाल्यो विजित्य तरसा महीं । अक्षौहिणीभिर्द्दशभिः स एनं समरेऽजयत् ।
ततः सदारः सामात्यः सपुत्त्रः ससुहृज्जनः । राजा सम्वरणस्तस्मात्पलायत महाभयात् ।
सिन्धोर्न्नदस्य महतो निकुञ्जे न्यवसत्तदा । नदीविषयपर्य्यन्ते पर्व्वतस्य समीपतः । १०३०
तत्रावसन्बहून्कालान्भारता दुर्गमाश्रिताः । तेषां निवसतां तत्र सहस्रं परिवत्सरान् ।
अथाभ्यगच्छद्भरतान् वशिष्ठो भगवानृषिः । तमागतं प्रयत्नेन प्रत्युद्गम्याभिवाद्य च ।
अर्घ्यमभ्याहरंस्तस्मै ते सर्व्वे भारतास्तदा । निवेद्य सर्व्वमृषये सत्कारेण सुवर्च्चसे ।
तमासने चोपविष्टं राजा वव्रे स्वयं तदा । पुरोहितो भवान्नोऽस्तु राज्याय प्रयतेमहि ।
ओमित्येवं वशिष्ठोऽपि भारतान्प्रत्यपद्यत । अथाभ्यषिञ्चत्साम्राज्ये सर्व्वक्षत्त्रस्य पौरवं । विषाणभूतं सर्व्वस्यां पृथिव्यामिति नः श्रुतं । १०३५
भरताध्युषितं पूर्व्वं सोऽध्यतिष्ठत्पुरोत्तमं । पुनर्बलिभृतश्चैव चक्रे सर्व्वमहीक्षितः ।
ततः स पृथिवीं प्राप्य पुनरीजे महाबलः । आजमीढो महायज्ञैर्ब्बहुभिर्भूरिदक्षिणैः ।
ततः सम्वरणात्सौरी तपती सुषुवे कुरुं । राजत्वे तं प्रजाः सर्व्वा धर्म्मज्ञ इति वव्रिरे ।
तस्य नाम्नाऽभिविख्यातं पृथिव्यां कुरुजाङ्गलं । कुरुक्षेत्रं स तपसा पुण्यं चक्रे महातपाः ।
अविक्षितमभिष्यन्तं तथा चैत्ररथं मुनिं । जनमेजयञ्च विख्यातं पुत्त्रांश्चास्यानुशुश्रुमः । पञ्चैतान्वाहिनी पुत्त्रान् व्यजायत मनस्विनी । १०४०
अविक्षितः परिक्षित्तु शबलाश्वश्च वीर्य्यवान् । आदिराजो विराजश्च शाल्मलिश्च महाबलः । उच्चैःश्रवा भङ्गकारो जितारिश्चाष्टमः स्मृतः ।
एतेषामन्ववाये तु ख्यातास्ते कर्म्मजैर्गुणैः । जनमेजयादयः सप्त तथैवान्ये महारथाः ।
परीक्षितोऽभवन्पुत्त्राः सर्व्वे धर्म्मार्थकोविदाः । कक्षसेनोग्रसेनौ तु चित्रसेनश्च वीर्य्यवान् ।
इन्द्रसेनः सुषेणश्च भीमसेनश्च नामतः । जनमेजयस्य तनया भुवि ख्याता महाबलाः ।
धृतराष्ट्रः प्रथमजः पाण्डुर्ब्बाह्लीक एव च । निषधश्च महातेजास्तथा जाम्बूनदो बली । १०४५
कुण्डोदरः पदातिश्च वसातिश्चाष्टमः स्मृतः । सर्व्वे धर्म्मार्थकुशलाः सर्व्वभूतहिते रताः ।
धृतराष्ट्रोऽथ राजासीत्तस्य पुत्त्रोऽथ कुण्डिकः । हस्ती वितर्कः क्राथश्च कुण्डिनश्चापि पञ्चमः ।
हविःश्रवास्तथेन्द्राभः भुमन्युश्चापराजितः । धार्त्तराष्ट्रसुतानान्तु त्रीनेतान्प्रथितान्भुवि ।

प्रतीपं धर्म्मनेत्रश्च सुनेत्रं चापि भारत । प्रतीपः प्रथितस्तेषां बभूवाप्रतिमो भुवि ।
प्रतीपस्य त्रयः पुत्रा जज्ञिरे भरतर्षभ । देवापिः शान्तनुश्चैव वाह्लीकश्च महारथः । १०५०
देवापिश्च प्रवव्राज तेषां धर्म्महितेप्सया । शान्तनुश्च महीं लेभे वाह्लीकश्च महारथः ।
भरतस्यान्वये जाताः सत्त्ववन्तो नराधिपाः । देवर्षिकल्पा नृपते बहवो राजसत्तमाः ।
एवं विधाश्चाप्यपरे देवकल्पा महारथाः । जाता मनोरन्ववाये ऐलवंशविवर्द्धनाः ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि पूरुवंशानुकीर्त्तने चतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ९४ ॥

॥ जनमेजय उवाच ॥ श्रुतस्त्वत्तो मया ब्रह्मन् पूर्व्वेषां सम्भवो महान् । उदाराश्चापि वंशेऽस्मिन् राजानो मे परिश्रुताः ।
किन्तु लघ्वर्थसंयुक्तं प्रियाख्यानं न मामति । प्रीणात्यतो भवान् भूयो विस्तरेण ब्रवीतु मे । १०५५
एतामेव कथां दिव्यामाप्रजापतितो मनोः । तेषामाजननं पुण्यं कस्य न प्रीतिमावहेत् ।
सद्धर्म्मगुणमाहात्म्यैरभिवर्द्धितमुत्तमं । विष्टभ्य लोकांस्त्रीनेषां यशः स्फीतमवस्थितं ।
गुणप्रभाववीर्य्यौजः सत्त्वोत्साहवतामहं । न तृप्यामि कथां शृण्वन्नमृतास्वादसम्मितां ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ शृणु राजन् पुरा सम्यङ्मया द्वैपायनाच्छ्रुतं । प्रोच्यमानं मया कृत्स्नं स्ववंशजननं शुभं ।
दक्षाददितिरदितेर्व्विवस्वान् विवस्वतो मनुर्मनोरिला इलायाः पुरूरवाः । पुरूरवस आयुरायुषो नहुषो नहुषाद्ययातिर्ययाते र्द्वे भार्य्ये बभूवतुः । १०६०
उशनसो दुहिता देवयानी वृषपर्व्वणश्च दुहिता शर्म्मिष्ठा नाम ।
अत्रानुवंशश्लोको भवति । यदुञ्च तुर्व्वसुञ्चैव देवयानी व्यजायत । द्रुह्युं चानुञ्च पूरुञ्च शर्म्मिष्ठा वार्षपर्व्वणी ।
तत्र यदोर्यादवाः पूरोः पौरवाः ।
पूरोस्तु भार्य्या कौशल्या नाम तस्यामस्य जज्ञे जनमेजयो नाम । यस्त्रीनश्वमेधानाजहार विश्वजिता चेष्ट्वा वनं विवेश ।
जनमेजयः खल्वनन्तां नामोपयेमे माधवीं तस्यामस्य जज्ञे प्राचिन्वान् । यः प्राचीं दिशं जिगाय यावत्सूर्य्योदयात् ततस्तस्य प्राचिन्वत्त्वं । १०६५
प्राचिन्वान् खल्वश्मकीमुपयेमे यादवीं तस्यामस्य जज्ञे संयातिः ।
संयातिः खलु दृषद्वतो दुहितरं वराङ्गीं नामोपयेमे तस्यामस्य जज्ञे अहंयातिः ।
अहंयातिः खलु कृतवीर्य्यदुहितरमुपयेमे भानुमतीं नाम तस्यामस्य जज्ञे सार्व्वभौमः ।
सार्व्वभौमः खलु जित्वा जहार कैकेयीं सुनन्दां नाम तामुपयेमे तस्यामस्य जज्ञे जयत्सेनो नाम ।
जयत्सेनः खलु वैदर्भीमुपयेमे सुश्रवां नाम तस्यामस्य जज्ञे अवाचीनः । १०७०
अवाचीनोऽपि वैदर्भीमपरामेवोपयेमे मर्य्यादां नाम तस्यामस्य जज्ञे अरिहः ।
अरिहः खल्वाङ्गीमुपयेमे तस्यामस्य जज्ञे महाभौमः ।
महाभौमः खलु प्रासेनजितीमुपयेमे सुयज्ञां नाम तस्यामस्य जज्ञे अयुतनायी यः पुरुषमेधानामयुतमानयत् तेनास्यायुतनायित्वं ।

अयुतनायी खलु पृथुश्रवसो दुहितरमुपयेमे कामां नाम तस्यामस्य जज्ञे अक्रोधनः।

स खलु कालिङ्गीं करम्भां नामोपयेमे तस्यामस्य जज्ञे देवातिथिः। १०७५

देवातिथिः खलु वैदेहीमुपयेमे मर्य्यादां नाम तस्यामस्य जज्ञेऽरिहो नाम।

अरिहः खल्वाङ्गेयीमुपयेमे सुदेवां नाम तस्यां पुत्रमजीजनदृक्षं।

ऋक्षः खलु तक्षकदुहितरमुपयेमे ज्वालां नाम तस्यां पुत्रं मतिनारं नामोत्पादयामास।

मतिनारः खलु सरस्वत्यां गुणसमन्वितं द्वादशवार्षिकं सत्रमाहरत् समाप्ते च सत्रे सरस्वत्यभिगम्य तं भर्त्तारं वरयामास तस्यां पुत्रमजीजनत्तंसुं नाम।

अत्रानुवंशश्लोको भवति। तंसुं सरस्वती पुत्रं मतिनारादजीजनत्। ईलिनं जनयामास कालिङ्ग्यां तंसुरात्मजं। १०८०

ईलिनस्तु रथन्तर्य्यां दुष्मन्ताद्यान् पञ्च पुत्रानजीजनत्।

दुष्मन्तः खलु विश्वामित्रदुहितरं शकुन्तलां नामोपयेमे तस्यामस्य जज्ञे भरतः।

अत्रानुवंशश्लोकौ भवतः। भस्त्रा माता पितुः पुत्रो येन जातः स एव सः। भरस्व पुत्रं दुष्मन्त माऽवमंस्थाः शकुन्तलां।

रेतोधाः पुत्र उन्नयति नरदेव यमक्षयात्। त्वं चास्य धाता गर्भस्य सत्यमाह शकुन्तला।

ततोऽस्य भरतत्वं भरतः खलु काशेयीमुपयेमे सार्व्वसेनीं सुनन्दां नाम तस्यामस्य जज्ञे भुमन्युः। १०८५

भुमन्युः खलु दाशार्हीमुपयेमे विजयां नाम तस्यामस्य जज्ञे सुहोत्रः।

सुहोत्रः खल्विक्ष्वाकुकन्यामुपयेमे सुवर्णां नाम तस्यामस्य जज्ञे हस्ती य इदं हास्तिनपुरं स्थापयामास एतदस्य हास्तिनपुरत्वं।

हस्ती खलु त्रैगर्त्तीमुपयेमे यशोधरां नाम तस्यामस्य जज्ञे विकुण्ठनो नाम।

विकुण्ठनः खलु दाशार्हीमुपयेमे सुदेवां नाम तस्यामस्य जज्ञे अजमीढो नाम।

अजमीढस्य चतुर्व्विंशं पुत्रशतं बभूव कैकेय्यां गान्धार्य्यां विशालायामृक्षायां चेति। पृथक्पृथग्वंशधरा नृपतयः तत्र वंशकरः सम्बरणः। १०९०

सम्बरणः खलु वैवस्वतीं तपतीं नामोपयेमे तस्यामस्य जज्ञे कुरुः।

कुरुः खलु दाशार्हीमुपयेमे शुभाङ्गीं नाम तस्यामस्य जज्ञे विदूरथः।

विदूरथस्तु माधवीमुपयेमे संप्रियां नाम तस्यामस्य जज्ञे अनश्वा नाम।

अनश्वा खलु मागधीमुपयेमे अमृतां नाम तस्यामस्य जज्ञे परीक्षित्।

परीक्षित् खलु बाहुदामुपयेमे सुयशां नाम तस्यामस्य जज्ञे भीमसेनः। १०९५

भीमसेनः खलु कैकेयीमुपयेमे कुमारीं नाम तस्यामस्य जज्ञे प्रतिश्रवा नाम।

प्रतिश्रवसः प्रतीपः खलु शैब्यामुपयेमे सुनन्दां नाम तस्यां पुत्रानुत्पादयामास देवापिं शान्तनुं वाह्लीकं चेति।

देवापिः खलु बाल एवारण्यं विवेश शान्तनुस्तु महीपालो बभूव।

अत्रानुवंशश्लोको भवति। यं यं कराभ्यां स्पृशति जीर्णं स सुखमश्नुते। पुनर्युवा च भवति तस्मात्तं शान्तनुं विदुः इति तदस्य शान्तनुत्वं।

शान्तनुः खलु गङ्गां भागीरथीमुपयेमे तस्यामस्य जज्ञे देवव्रतो नाम यमाहुर्भीष्ममिति ।   ३८००

भीष्मः खलु पितुः प्रियचिकीर्षया सत्यवतीं मातरमुदवाहयत् यमाहुर्गन्धकालीमिति ।

तस्यां पूर्व्वं कानीनो गर्भः पराशराद्द्वैपायनोऽभवत् । तस्यामेव शान्तनोरन्यौ द्वौ पुत्रौ बभूवतुः ।

विचित्रवीर्य्यश्चित्राङ्गदश्च तयोरप्राप्तयौवन एव चित्राङ्गदो गन्धर्व्वेण हतः विचित्रवीर्य्यस्तु राजासीत् ।

विचित्रवीर्य्यः खलु कौशल्यात्मजेऽम्बिकाम्बालिके काशिराजदुहितरावुपयेमे ।

विचित्रवीर्य्यस्त्वनपत्य एव विदेहत्वं प्राप्तः ततः सत्यवत्यचिन्तयन्मा दौष्यन्तो वंश उच्छेदं व्रजेदिति ।   ३८०५

सा द्वैपायनमृषिं मनसा चिन्तयामास । स तस्याः पुरतः स्थितः किङ्करवाणीति ।

सा तमुवाच भ्राता तवानपत्य एव स्वर्यातो विचित्रवीर्य्यः साध्वपत्यं तस्योत्पादयेति ।

स तथेत्युक्त्वा त्रीन्पुत्रानुत्पादयामास । धृतराष्ट्रं पाण्डुं विदुरञ्चेति ।

तत्र धृतराष्ट्रस्य राज्ञः पुत्रशतं बभूव गान्धार्य्यां वरदानाद्द्वैपायनस्य ।

तेषां धृतराष्ट्रस्य पुत्राणां चत्वारः प्रधाना बभूवुः । दुर्य्योधनो दुःशासनो विकर्णश्चित्रसेनश्चेति ।   ३८१०

पाण्डोस्तु द्वे भार्य्ये बभूवतुः कुन्ती पृथा नाम माद्री चेत्युभे स्त्रीरत्ने ।

अथ पाण्डुर्मृगयां चरन्मैथुनगतमृषिमपश्यन्मृग्यां वर्त्तमानं तथैवानाप्लुतमनासादितकामरसमतृप्तञ्च बाणेनाजघान ।

स बाणविद्ध उवाच पाण्डुं चरता धर्म्ममिमं येन त्वयाऽभिज्ञेन कामरसस्याहमनवाप्तकामरसो निहतस्तस्मात्त्वमप्येतामवस्थामासाद्यानवाप्तकामरसः पञ्चत्वमाप्स्यसि क्षिप्रमेवेति स विवर्णरूपस्तथा पाण्डुः शापं परिहरमाणो नोपासर्पत भार्य्ये वाक्यं चोवाच ।

स्वचापल्यादिदं प्राप्तवानहं शृणोमि च नानपत्यस्य लोकाः सन्तीति सा त्वं मदर्थे पुत्रानुत्पादयेति कुन्तीमुवाच सा तथोक्ता पुत्रानुत्पादयामास धर्म्माद्युधिष्ठिरं मारुताद्भीमसेनं शक्रादर्ज्जुनमिति ।

तां संहृष्टः पाण्डुरुवाच इयं ते सपत्न्यनपत्या साध्वस्या अपत्यमुत्पाद्यतामिति ।   ३८१५

एवमस्त्विति कुन्ती तां विद्यां माद्र्याः प्रायच्छत् । माद्र्यामश्विभ्यां नकुलसहदेवावुत्पादितौ ।

माद्रीं खल्वलङ्कृतां दृष्ट्वा पाण्डुर्भावं चक्रे स तां स्पृष्ट्वैव विदेहत्वं प्राप्तः ।

तत्रैनं चिताग्निस्थं माद्री समन्वारुरोह उवाच कुन्तीं यमयोरप्रमत्तया त्वया भवितव्यमिति ।

ततस्ते पाण्डवाः कुन्त्या सहिता हस्तिनपुरमानीय तापसैर्भीष्मस्य विदुरस्य च निवेदिताः । सर्व्ववर्णानाञ्च निवेद्यान्तर्हिता स्तापसा बभूवुः प्रेक्षमाणानां तेषां ।

तच्च वाक्यमुपश्रुत्य भगवतामन्तरीक्षात्पुष्पवृष्टिः पपात देवदुन्दुभयश्च प्रणेदुः ।

प्रतिगृहीताश्च पाण्डवाः पितुर्निधनमावेदयंस्तस्यौर्द्ध्वदेहिकं न्यायतश्च कृतवन्तस्तांस्तत्र निवसतः पाण्डवान् बाल्यात्प्रभृति दुर्य्योधनो नामर्षयत् ।

पापाचारो राक्षसीं बुद्धिमाश्रितोऽनेकैरुपायैरुद्धर्त्तुञ्च व्यवसितो भाविनोऽर्थस्य च रक्षितारस्ते समुद्धर्त्तुं न शकिताः ।   ३८२०

ततश्च धृतराष्ट्रेण व्याजेन वारणावतमनुप्रेषिता गमनमरोचयन् ।

तत्रापि जतुगृहे दग्धुं समारब्धा न शकिता विदुरमन्त्रितेनेति ।

तस्माच्च हिडिम्बमन्तरा हत्वा एकचक्रां गताः ।

तस्यामप्येकचक्रायां बकं नाम राक्षसं हत्वा पाञ्चालनगरमभिगताः । ३८२९

तत्र द्रौपदीं भार्य्यामविन्दन् स्वविषयं चाभिजग्मुः ।

कुशलिनः पुत्त्रांश्चोत्पादयामासुः प्रतिविन्ध्यं युधिष्ठिरः सुतसोमं वृकोदरः । श्रुतकीर्त्तिमर्जुनः शतानीकं नकुलः श्रुतकर्म्माणं सहदेव इति ।

युधिष्ठिरस्तु गोवासनस्य शैव्यस्य देविकां नाम कन्यां स्वयम्वरे लेभे तस्यां पुत्त्रं जनयामास यौधेयं नाम ।

भीमसेनोऽपि काश्यां बलन्धरां नामोपयेमे वीर्य्यशुल्कां तस्यां पुत्त्रं सर्व्वगं नामोत्पादयामास ।

अर्ज्जुनः खलु द्वारवतीं गत्वा भगिनीं वासुदेवस्य सुभद्रां भद्रभाषिणीं भार्य्यामुदावहत् । स्वविषयं चाभ्याजगाम कुशली तस्याः पुत्त्रमभिमन्युं अतीवगुणसम्पन्नं दयितं वासुदेवस्याजनयत् । ३८३०

नकुलस्तु चैद्यां करेणुमतीं नाम भार्य्यामुदावहत्तस्यां पुत्त्रं निरमित्रं नामाजनयत् ।

सहदेवोऽपि माद्रीमेव स्वयम्वरे विजयां नामोपयेमे मद्रराजस्य द्युतिमतो दुहितरं तस्यां पुत्त्रमजनयत्सुहोत्रं नाम ।

भीमसेनस्तु पूर्व्वमेव हिडिम्बायां राक्षसं घटोत्कचं पुत्त्रमुत्पादयामास ।

इत्येते एकादश पाण्डवानां पुत्त्रास्तेषां वंशकरोऽभिमन्युः ।

स विराटस्य दुहितरमुपयेमे उत्तरां नाम । तस्यामस्य परासुर्गर्भोऽभवत्तमुत्सङ्गेन प्रतिजग्राह पृथा नियोगात् । पुरुषोत्तमस्य वासुदेवस्य षाण्मासिकं गर्भमहमेनं जीवयिष्यामीति । ३८३५

स भगवता वासुदेवेनासञ्जातबलवीर्य्यपराक्रमोऽकालजातोऽस्त्राग्निना दग्धस्तेजसा स्वेन स जीवितः जीवयित्वा चैनमुवाच परिक्षीणे कुले जातो भवत्वयं परीक्षिन्नामेति ।

परीक्षित्खलु माद्रवतीं नामोपयेमे त्वन्मातरं तस्यां भवान् जनमेजयः ।

भवतो वपुष्टमायां द्वौ पुत्त्रौ जज्ञाते शतानीकः शङ्कुकर्णश्च शतानीकस्य वैदेह्यां पुत्त्र उत्पन्नोऽश्वमेधदत्त इति ।

एष पूरोर्व्वंशः पाण्डवानाञ्च कीर्त्तितो धन्यः पुण्यः परमपवित्रः सततं श्रोतव्यो ब्राह्मणैर्नियमवद्भिरनन्तरं क्षत्त्रियैः स्वधर्म्मनिरतैः प्रजापालनतत्परैः । वैश्यैरपि च श्रोतव्योऽधिगन्तव्यश्च । तथा शूद्रैरपि त्रिवर्णशुश्रुषुभिः श्रद्दधानैरिति ।

इतिहासमिमं पुण्यमशेषतः श्रावयिष्यन्ति ये नराः । श्रोष्यन्ति वा नियतात्मानो विमत्सरा मैत्रा वेदपरास्तेऽपि स्वर्गजितः पुण्यलोका भवन्ति सततं देवब्राह्मणमनुष्याणां मान्याः पूज्याश्च । ३८४०

परं ह्येदं भारतं भगवता व्यासेन प्रोक्तं पावनं ये ब्राह्मणादयो वर्णाः श्रद्दधाना अमत्सरा मैत्रा वेदसम्पन्नाः श्रोष्यन्ति तेऽपि स्वर्गजितः सुकृतिनोऽशोच्याः कृताकृते भवन्ति ।

भवतिचात्र श्लोकः । इदं हि वेदैः समितं पवित्रमपि चोत्तमं । धन्यं यशस्यमायुष्यं श्रोतव्यं नियतात्मभिः ।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि पूरुवंशानुकीर्त्तने पञ्चनवतोऽध्यायः ॥ ९५ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ इक्ष्वाकुवंशप्रभवो राजासीत्पृथिवीपतिः । महाभिष इतिख्यातः सत्यवाक्सत्यविक्रमः ।

सोऽश्वमेधसहस्रेण राजसूयशतेन च । तोषयामास देवेन्द्रं स्वर्गं लेभे ततः प्रभुः ।

ततः कदाचिद्ब्रह्माणमुपासाञ्चक्रिरे सुराः । तत्र राजर्षयो आसन्स च राजा महाभिषः । ३८४५

अथ गङ्गा सरिच्छ्रेष्ठा समुपायात्पितामहं । तस्या वासः समुद्धूतं मारुतेन शशिप्रभं ।

ततोऽभवन्सुरगणाः सहसावाङ्मुखास्तदा । महाभिषस्तु राजर्षिरशङ्को दृष्टवान्नदीं ।

सोऽपध्यातो भगवता ब्रह्मणा तु महाभिषः । उक्तश्च जातो मर्त्त्येषु पुनर्लोकानवाप्स्यसि ।

स चिन्तयित्वा नृपतिर्नृपान्सर्व्वांस्तपोधनान् । प्रतीपं रोचयामास पितरं भूरितेजसं ।

महाभिषन्तु तं दृष्ट्वा नदी धैर्य्याच्च्युतं नृपं । तमेव मनसा ध्यायन्त्युपावर्त्तत्सरिद्वरा । ३८५०

सा तु विध्वस्तवपुषः कश्मलाभिहतान्नृप । ददर्श पथि गच्छन्ती वसून्देवान् दिवौकसः ।

तथारूपांश्च तान् दृष्ट्वा पप्रच्छ सरितांवरा । किमिदं नष्टरूपाः स्थ कच्चित्क्षेमं दिवौकसां ।

तामूचुर्व्वसवो देवाः शप्ताः स्मो वै महानदि । अल्पेऽपराधे संरम्भाद्वशिष्ठेन महात्मना ।

विमूढा हि वयं सर्व्वे प्रच्छन्नमृषिसत्तमं । सन्ध्यां वशिष्ठमासीनं तमत्यभिसृताः पुरा । तेन कोपाद्वयं शप्ता योनौ सम्भवतेति ह ।

न तच्छक्यं निवर्त्तयितुं यदुक्तं ब्रह्मवादिना । त्वमस्मान्मानुषी भूत्वा सृज पुत्रान्वसून्भुवि । ३८५५

न मानुषीणां जठरं प्रविशेम वयं शुभे । इत्युक्ता तैस्तु वसुभिस्तथेत्युक्त्वाऽब्रवीदिदं ।

॥ गङ्गोवाच ॥ मर्त्त्येषु पुरुषश्रेष्ठः को वः कर्त्ता भविष्यति ।

॥ वसव ऊचुः ॥ प्रतीपस्य सुतो राजा शान्तनुर्लोकविश्रुतः । भविता मानुषे लोके स नः कर्त्ता भविष्यति ।

॥ गङ्गोवाच ॥ ममाप्येवं मतं देवा यथा मां वदतानघाः । प्रियं तस्य करिष्यामि युष्माकं चैतदीप्सितं ।

॥ वसव ऊचुः ॥ जातान् कुमारान्स्वानप्सु प्रक्षेप्तुं वै त्वमर्हसि । यथा नचिरकालं नो निष्कृतिः स्यात्त्रिलोकगे । ३८६०

॥ गङ्गोवाच ॥ एवमेतत्करिष्यामि पुत्रस्तस्य विधीयतां । नास्य मोघः सङ्गमः स्यात्पुत्रहेतोर्मया सह ।

॥ वसव ऊचुः ॥ तुरीयार्द्धं प्रदास्यामो वीर्य्यस्यैकैकशो वयं । तेन वीर्य्येण पुत्रस्ते भविता तस्य चेप्सितः ।

न सम्पत्स्यति मर्त्त्येषु पुनस्तस्य तु सन्ततिः । तस्मादपुत्रः पुत्रस्ते भविष्यति स वीर्य्यवान् ।

एवं ते समयं कृत्वा गङ्गया वसवः सह । जग्मुः प्रहृष्टमनसो यथासङ्कल्पमञ्जसा ।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि महाभिषोपाख्याने षण्णवतितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः प्रतीपो राजासीत्सर्व्वभूतहितः सदा । निषसाद समा बह्वीर्गङ्गाद्वारगतो जपन् । ३८६५

तस्य रूपगुणोपेता गङ्गा स्त्रीरूपधारिणी । उत्तीर्य्य सलिलात्तस्माल्लोभनीयतमाकृतिः ।

अधीयानस्य राजर्षे र्दिव्यरूपा मनस्विनी । दक्षिणं शालसङ्काशमूरुं भेजे शुभानना ।

प्रतीपस्तु महीपालस्तामुवाच यशस्विनीं । करोमि किं ते कल्याणि प्रियं यत्तेऽभिकाङ्क्षितं ।

॥ स्त्र्युवाच ॥ त्वामहं कामये राजन्भजमानां भजस्व मां । त्यागः कामवतीनां हि स्त्रीणां सद्भिर्व्विगर्हितः ।

॥ प्रतीप उवाच ॥ नाहं परस्त्रियं कामाद्गच्छेयं वरवर्णिनि । न चासवर्णां कल्याणि धर्म्म्यमेतद्धि मे व्रतं । ३८७०

॥ स्त्र्युवाच ॥ नाश्रेयस्यस्मि नागम्या न वक्तव्या च कर्हिचित् । भजन्तीं भज मां राजन् दिव्यां कन्यां वरस्त्रियं ।

॥ प्रतीप उवाच ॥ मया निवृत्तमेतत्तु यन्मां चोदयसि प्रियं । अन्यथा प्रतिपन्नं मां नाशयेद्धर्म्मविप्लवः ।

प्राप्य दक्षिणमूरुं मे त्वमाश्लिष्टा वराङ्गने । अपत्यानां स्नुषाणाञ्च भीरु विद्ध्येतदासनं ।

सव्योरुः कामिनीभाग्यस्त्वया स च विवर्जितः । तस्मादहं नाचरिष्ये त्वयि कामं वराङ्गने ।

स्नुषा मे भव सुश्रोणि पुत्रार्थं त्वां वृणोम्यहं । स्नुषापक्षं हि वामोरु त्वमागम्य समाश्रिता । ३८७५

॥ स्त्र्युवाच ॥ एवमप्यस्तु धर्म्मज्ञ संयुज्येयं सुतेन ते। त्वद्भक्त्या तु भजिष्यामि प्रख्यातं भारतं कुलं।
पृथिव्यां पार्थिवा ये च तेषां यूयं परायणं। गुणा न हि मया शक्या वक्तुं वर्षशतैरपि।
कुलस्य ये वः प्रथितास्तत्साधुत्वमथोत्तमं। समर्थेनेह धर्म्मज्ञ आचरेयञ्च यद्विभो। तत्सर्व्वमेव पुत्त्रस्ते न मीमांसेत कर्हिचित्।
एवं वसन्ती पुत्त्रे ते वर्द्धयिष्याम्यहं रतिं। पुत्त्रैः पुण्यैः प्रियैश्चैव स्वर्गं प्राप्स्यति ते सुतः।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तथेत्युक्त्वा तु सा राजंस्तत्रैवान्तरधीयत। पुत्त्रजन्म प्रतीक्षन्ते स राजा तदधारयत्। १८८०
एतस्मिन्नेव काले तु प्रतीपः क्षत्त्रियर्षभः। तपस्तेपे सुतस्यार्थे सभार्य्यः कुरुनन्दनः।
तयोः समभवत्पुत्त्रो वृद्धयोः स महाभिषः। शान्तस्य जज्ञे सन्तानस्तस्मादासीत्स शान्तनुः।
संस्मरंश्चाक्षयाँल्लोकान्विजितान्स्वेन कर्म्मणा। पुण्यकर्म्मकृदेवासीच्छान्तनुः कुरुसत्तमः।
प्रतीपः शान्तनुं पुत्त्रं यौवनस्थं ततोऽन्वशात्। पुरा मां स्त्री समभ्यागाच्छान्तनो भूतये तव।
त्वामाव्रजेद्यदि रहः सा पुत्त्र वरवर्णिनी। कामयानाभिरूपाढ्या दिव्यस्त्री पुत्त्रकाम्यया। १८८५
सा त्वया नानुयोक्तव्या कासि कस्यासि चाङ्गने। यच्च कुर्य्यान्न तत्कर्म्म सा प्रष्टव्या त्वयाऽनघ। मन्नियोगाद्भजन्तीं तां भजेथा इत्युवाच तं।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवं सन्दिश्य तनयं प्रतीपः शान्तनुं तदा। स्वे च राज्येऽभिषिच्यैनं वनं राजा विवेश ह।
स राजा शान्तनुर्धीमान्देवराजसमद्युतिः। बभूव मृगयाशीलः सततं वनगोचरः।
स मृगान्महिषांश्चैव विनिघ्नन्राजसत्तमः। गङ्गामनु चचारैकः सिद्धचारणसेवितां।
स कदाचिन्महाराज ददर्श परमां स्त्रियं। जाज्वल्यमानां वपुषा साक्षाच्छ्रियमिवापरां। १८९०
सर्व्वानवद्यां सुदतीं दिव्याभरणभूषितां। सूक्ष्माम्बरधरामेकां पद्मोदरसमप्रभां।
तां दृष्ट्वा हृष्टरोमाऽभूद्विस्मितो रूपसम्पदा। पिबन्निव च नेत्राभ्यां नातृप्यत नराधिपः।
सा च दृष्ट्वैव राजानं विचरन्तं महाद्युतिं। स्नेहादागतसौहार्दा नातृप्यत विलासिनी।
॥ तामुवाच ततो राजा सान्त्वयन्श्लक्ष्णया गिरा। देवी वा दानवी वा त्वं गन्धर्व्वी चाथवाऽप्सराः।
यक्षी वा पन्नगी वाऽपि मानुषी वा सुमध्यमे। याचे त्वां सुरगर्भाभे भार्य्या मे भव शोभने। १८९५
इत्यादिपर्व्वणि सम्भव पर्व्वणि शान्तनूपाख्याने सप्तनवतोऽध्यायः ॥ ९७ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा वचो राज्ञः सस्मितं मृदु वल्गु च। वसूनां समयं स्मृत्वाऽथाभ्यगच्छदनिन्दिता।
उवाच चैव राज्ञः सा ह्लादयन्ती मनो गिरा। भविष्यामि महीपाल महिषी ते वशानुगा।
यत्तु कुर्य्यामहं राजन्शुभं वा यदि वाऽशुभं। न तद्वारयितव्याऽस्मि न वक्तव्या तथाऽप्रियं।
एवं हि वर्त्तमानेऽहं त्वयि वत्स्यामि पार्थिव। वारिता विप्रियं चोक्ता त्यजेयं त्वामसंशयं।
तथेति राज्ञा सा तूक्ता तदा भरतसत्तम। प्रहर्षमतुलं लेभे प्राप्य तं पार्थिवोत्तमं। १९००
आसाद्य शान्तनुस्ताञ्च बुभुजे कामतो वशी। न प्रष्टव्येति मन्वानो न स तां किञ्चिदूचिवान्।
स तस्याः शीलवृत्तेन रूपौदार्य्यगुणेन च। उपचारेण च रहस्तुतोष जगतीपतिः।

दिव्यरूपा हि सा देवी गङ्गा त्रिपथगामिनी । मानुषं विग्रहं कृत्वा श्रीमन्तं वरवर्णिनी ।
भाग्योपनतकामस्य भार्य्या चोपनताऽभवत् । शान्तनोर्नृपसिंहस्य देवराजसमद्युतेः ।
सम्भोगस्नेहचातुर्य्यैर्हावलास्यमनोहरैः । राजानं रमयामास यथा रेमे तथैव सः । ३९०५
स राजा रतिसक्तत्वादुत्तमस्त्रीगुणैर्हृतः । सम्वत्सरानृतून्मासान्न बुबुधे न बह्वन्गतान् ।
रममाणस्तया सार्द्धं यथाकामं नरेश्वरः । अष्टावजनयत्पुत्त्रांस्तस्याममरसन्निभान् ।
जातं जातञ्च सा पुत्त्रं क्षिपत्यम्भसि भारत । प्रीणाम्यहं त्वामित्युक्त्वा गङ्गा स्रोतस्यमज्जयत् ।
तस्य तन्नप्रियं राज्ञः शान्तनोरभवत्तदा । न च तां किञ्चनोवाच त्यागाद्भीतो महीपतिः ।
अथैनामष्टमे पुत्त्रे जाते प्रहसतीमिव । उवाच राजा दुःखार्त्तः परीप्सन्पुत्त्रमात्मनः । ३९१०
मा वधीः कस्य काऽसीति किं हिनस्सि सुतानिति । पुत्त्रघ्नि सुमहत्पापं सम्प्राप्तं ते सुगर्हितं ।
॥ स्त्र्युवाच ॥ पुत्त्रकाम न ते हन्मि पुत्त्रं पुत्त्रवतां वरं । जीर्णोऽस्तु मम वासोऽयं यथास स मया कृतः ।
अहं गङ्गा जह्नुसुता महर्षिगणसेविता । देवकार्य्यार्थसिद्ध्यर्थमुषिताऽहं त्वया सह ।
इमेऽष्टौ वसवो देवा महाभागा महौजसः । वशिष्ठशापदोषेण मानुषत्वमुपागताः ।
तेषां जनयिता नान्यस्त्वदृते भुवि विद्यते । मद्विधा मानुषी धात्री लोके नास्तीह काचन । ३९१५
तस्मात्तज्जननीहेतोर्मानुषत्वमुपागता । जनयित्वा वसूनष्टौ जिता लोकास्त्वयाऽक्षयाः ।
देवानां समयस्त्वेष वसूनां संश्रुतो मया । जातं जातं मोक्षयिष्ये जन्मतो मानुषादिति ।
तत्ते शापाद्विनिर्मुक्ता आपवस्य महात्मनः । स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि पुत्त्रं पाहि महाव्रतं ।
एष पर्य्यायवासो मे वसूनां सन्निधौ कृतः । मत्प्रसूतं विजानीहि गङ्गादत्तमिमं सुतं ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि भीष्मोत्पत्तावष्टनवतितमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥

॥ शान्तनुरुवाच ॥ आपवो नाम कोन्वेष वसूनां किञ्च दुष्कृतं । यस्याभिशापात्ते सर्व्वे मानुषीं योनिमागताः । ३९२०
अनेन च कुमारेण त्वया दत्तेन किं कृतं । यस्य चैवकृते नायं मानुषेषु निवत्स्यति ।
ईशा वै सर्व्वलोकस्य वसवस्ते च वै कथं । मानुषेषूदपद्यन्त तन्ममाचक्ष्व जाह्नवि ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्ता तदा गङ्गा राजानमिदमब्रवीत् । भर्त्तारं जाह्नवी देवी शान्तनुं पुरुषर्षभं ।
गङ्गोवाच । यं लेभे वरुणः पुत्त्रं पुरा भरतसत्तम । वशिष्ठनामा स मुनिः ख्यात आपव इत्युत ।
तस्याश्रमपदं पुण्यं मृगपक्षिसमन्वितं । मेरोः पार्श्वे नगेन्द्रस्य सर्व्वर्त्तुकुसुमावृतं । ३९२५
स वारुणिस्तपस्तेपे तस्मिन्भरतसत्तम । वने पुण्यकृतां श्रेष्ठः स्वादुमूलफलोदके ।
दक्षस्य दुहिता यातु सुरभीत्यभिशब्दिता । गां प्रजाता तु सा देवी कश्यपाद्भरतर्षभ ।
अनुग्रहार्थं जगतः सर्व्वकामदुघां वरां । तां लेभे गान्तु धर्म्मात्मा होमधेनुं स वारुणिः ।
सा तस्मिंस्तापसारण्ये वसन्ती मुनिसेविते । चचार पुण्ये रम्ये च गौरपेतभया तदा ।
अथ तद्वनमाजग्मुः कदाचिद्भरतर्षभ । पृथ्वाद्या वसवः सर्व्वे देवा देवर्षिसेवितं । ३९३०
ते सदारा वनं तच्च व्यचरन्त समन्ततः । रेमिरे रमणीयेषु पर्व्वतेषु वनेषु च ।

तस्यैकस्याथ भार्य्या तु वसोर्व्वासवविक्रम । सञ्चरन्ती वने तस्मिन् गां ददर्श सुमध्यमा ।

नन्दिनीं नाम राजेन्द्र सर्व्वकामधुगुत्तमां । सा विस्मयसमाविष्टा शीलद्रविणसम्पदा ।

वसवे वै दर्शयामास तां गां गोवृषभेक्षणां । आपीनाञ्च सुदोग्ध्रीञ्च सुबालधिखुरां शुभां । उपपन्नां गुणैः सर्व्वैः शीलेनानुत्तमेन च ।

एवं गुणसमायुक्ता वसवे वसुनन्दिनी । दर्शयामास राजेन्द्र पुरा पौरवनन्दन ।   १९३५

द्यौस्तदा तां तु दृष्ट्वैव गां गजेन्द्रेन्द्रविक्रम । उवाच राजंस्तां देवीं तस्या रूपगुणान्वदन् ।

एषा गौरुत्तमा देवी वारुणेरसितेक्षणा । ऋषेस्तस्य वरारोहे यस्येदं वनमुत्तमं ।

अस्याः क्षीरं पिबेन्मर्त्यः स्वादु यो वै सुमध्यमे । दशवर्षसहस्राणि स जीवेत् स्थिरयौवनः ।

एतच्छ्रुत्वा तु सा देवी नृपोत्तम सुमध्यमा । तमुवाचानवद्याङ्गी भर्त्तारं दीप्ततेजसं ।

अस्ति मे मानुषे लोके नरदेवात्मजा सखी । नाम्ना जितवती नाम रूपयौवनशालिनी ।   १९४०

उशीनरस्य राजर्षेः सत्यसन्धस्य धीमतः । दुहिता प्रथिता लोके मानुषे रूपसम्पदा ।

तस्या हेतोर्महाभाग सवत्सां गां ममेप्सितां । आनयस्वामरश्रेष्ठ त्वरितं पुण्यवर्द्धन ।

यावदस्याः पयः पीत्वा सा सखी मम मानद । मानुषेषु भवत्वेका जरारोगविवर्जिता ।

एतन्मम महाभाग कर्त्तुमर्हस्यनिन्दित । प्रियं प्रियतरं ह्यस्मान्नास्ति मेऽन्यत्कथञ्चन ।

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्या देव्याः प्रियचिकीर्षया । पृथ्वाद्यैर्भ्रातृभिः सार्द्धं द्यौस्तदा तां जहार गां ।   १९४५

तया कमलपत्राक्ष्या नियुक्तो द्यौस्तदा नृप । ऋषेस्तस्य तपस्तीव्रं न शशाक निरीक्षितुं । हृता गौः सा तदा तेन प्रपातस्तु न तर्कितः ।

अथाश्रमपदं प्राप्तः फलान्यादाय वारुणिः । न चापश्यत्स गां तत्र सवत्सां काननोत्तमे ।

ततः स मृगयामास वने तस्मिंस्तपोधनः । नाध्यगमच्च मृगयंस्तां गां मुनिरुदारधीः ।

ज्ञात्वा तथाऽपनीतां तां वसुभिर्दिव्यदर्शनः । ययौ क्रोधवशं सद्यः शशाप च वसूंस्तदा ।

यस्मान्मे वसवो जह्रुर्गां वै दोग्ध्रीं सुबालधिं । तस्मात्सर्व्वे जनिष्यन्ति मानुषेषु न संशयः ।   १९५०

एवं शशाप भगवान् वसूंस्तान्भरतर्षभ । वशं क्रोधस्य सम्प्राप्त आपवो मुनिसत्तमः ।

शप्त्वा च तान्महाभागस्तपस्येव मनो दधे । एवं स शप्तवान् राजन्वसूनष्टौ तपोधनः । महाप्रभावो ब्रह्मर्षिर्देवान् क्रोधसमन्वितः ।

अथाश्रमपदं प्राप्तास्ते वै भूयो महात्मनः । शप्ताःस्म इति जानन्त ऋषिं तमुपचक्रमुः ।

प्रसादयन्तस्तमृषिं वसवः पार्थिवर्षभ । लेभिरे न च तस्मात्ते प्रसादमृषिसत्तमात् ।

आपवात्पुरुषव्याघ्र सर्व्वधर्म्मविशारदात् ।   १९५५

उवाच च स धर्म्मात्मा शप्ता यूयं धरादयः । अनुसम्वत्सरात्सर्व्वे शापमोक्षमवाप्स्यथ ।

अयन्तु यत्कृते यूयं मया शप्ताः स वत्स्यति । द्यौस्तदा मानुषे लोके दीर्घकालं स्वकर्म्मणा ।

नानृतं तच्चिकीर्षामि क्रुद्धो युष्मान्यदब्रुवं । न प्रजास्यति चाप्येष मानुषेषु महामनाः ।

भविष्यति च धर्म्मात्मा सर्व्वशास्त्रविशारदः । पितुः प्रियहिते युक्तः स्त्रीभोगान्वर्जयिष्यति ।

एवमुक्त्वा वसून्सर्व्वान्स जगाम महानृषिः । ततो मामुपजग्मुस्ते समेता वसवस्तदा । ३९६०
अयाचन्त च मां राजन्वरं तच्च मया कृतं । जातान् जातान्प्रक्षिपाम्यान् स्वयं गङ्गे त्वमम्भसि ।
एवं तेषामहं सम्यक् शप्तानां राजसत्तम । मोक्षार्थं मानुषाल्लोकाद्यथावत्कृतवत्यहं ।
अयं शापादृषेस्तस्य एक एव नृपोत्तम । द्यौ राजन्मानुषे लोके चिरं वत्स्यति भारत ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतदाख्याय सा देवी तत्रैवान्तरधीयत । आदाय च कुमारं तं जगामाथ यथेप्सितं ।
स तु देवव्रतो नाम गाङ्गेय इति चाभवत् । द्युनामा शान्तनोः पुत्रः शान्तनोरधिको गुणैः । ३९६५
शान्तनुश्चापि शोकार्त्तो जगाम स्वपुरं ततः । तस्याहं कीर्त्तयिष्यामि शान्तनोरधिकान् गुणान् ।
महाभाग्यञ्च नृपतेर्भारतस्य महात्मनः । यस्येतिहासो द्युतिमान्महाभारतमुच्यते ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वण्यापवोपाख्याने नवनवतोऽध्यायः ॥ ९९ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ स राजा शान्तनुर्धीमान्देवराजर्षिसत्कृतः । धर्म्मात्मा सर्व्वलोकेषु सत्यवागिति विश्रुतः ।
दमो दानं क्षमा बुद्धिर्ह्रीर्धृतिस्तेज उत्तमं । नित्यान्यासन्महासत्त्वे शान्तनौ पुरुषर्षभे ।
एवं स गुणसम्पन्नो धर्म्मार्थकुशलो नृपः । आसीद्भरतवंशस्य गोप्ता सर्व्वजनस्य च । ३९७०
कम्बुग्रीवः पृथुव्यंसो मत्तवारणविक्रमः । अन्वितः परिपूर्णार्थैः सर्व्वैर्नृपतिलक्षणैः ।
तस्य कीर्तिमतो वृत्तमवेक्ष्य सततं नराः । धर्म्म एव परः कामादर्थाच्चेति व्यवस्थिताः ।
एतान्यासन्महासत्त्वे शान्तनौ पुरुषर्षभे । न चास्य सदृशः कश्चिद्धर्म्मतः पार्थिवोऽभवत् ।
वर्त्तमानं हि धर्म्मेषु सर्व्वधर्म्मभृतांवरं । तं महीपा महीपालं राजराज्येऽभ्यषेचयन् ।
वीतशोकभयाबाधाः सुखस्वप्नविबोधनाः । पतिं भारतगोप्तारं समपद्यन्त भूमिपाः । ३९७५
तेन कीर्त्तिमता शिष्टाः शक्रप्रतिमतेजसा । यज्ञदानक्रियाशीलाः समपद्यन्त भूमिपाः । शान्तनुप्रमुखैर्गुप्ते लोके नृपतिभिस्तदा ।
नियमात्सर्व्ववर्णानां धर्म्मोत्तरमवर्त्तत ।
ब्रह्म पर्य्यचरत् क्षत्रं विशः क्षत्रमनुव्रताः । ब्रह्मक्षत्रानुरक्ताश्च शूद्राः पर्य्यचरन् विशः ।
स हास्तिनपुरे रम्ये कुरूणां पुटभेदने । वसन्सागरपर्य्यन्तामन्वशासद्वसुन्धरां ।
स देवराजसदृशो धर्म्मज्ञः सत्यवागृजुः । दानधर्म्मतपोयोगात्श्रिया परमया युतः ।
अरागद्वेषसंयुक्तः सोऽभवत्प्रियदर्शनः । तेजसा सूर्य्यकल्पोऽभूद्वायुवेगसमो जवे । अन्तकप्रतिमः कोपे क्षमया पृथिवीसमः । ३९८०
बधः पशुवराहाणां तथैव मृगपक्षिणां । शान्तनौ पृथिवीपाले नावर्त्तत तथा नृप ।
ब्रह्मधर्म्मोत्तरे राज्ये शान्तनुर्विनयात्मवान् । समं शशास भूतानि कामरागविवर्ज्जितः ।
देवर्षिपितृयज्ञार्थमारभ्यन्त तदा क्रियाः । न चाधर्म्मेण केषाञ्चित्प्राणिनामभवद्बधः ।
असुखानामनाथानां तिर्य्यग्योनिषु वर्त्ततां । स एव राजा सर्व्वेषां भूतानामभवत्पिता ।
तस्मिन्कुरुपतिश्रेष्ठे राजराजेश्वरे सति । श्रिता वागभवत्सत्यं दानधर्म्माश्रितं मनः । ३९८५
स समाः षोडशाष्टौ च चतस्रोऽष्टौ तथापराः । रतिमप्राप्नुवन्स्त्रीषु बभूव वनगोचरः ।
तथारूपस्तथाचारस्तथावृत्तस्तथाश्रुतः । गाङ्गेयस्तस्य पुत्रोऽभून्नाम्ना देवव्रतो वसुः ।

सर्व्वास्त्रेषु स निष्णातः पार्थिवेष्वितरेषु च । महाबलो महासत्त्वो महावीर्य्यो महारथः ।
स कदाचिन्मृगं विद्ध्वा गङ्गामनुसरन्नदीं । भागीरथीमल्पजलां शान्तनुर्दृष्टवान्नृपः ।
तां दृष्ट्वा चिन्तयामास शान्तनुः पुरुषर्षभः । स्यन्दते किं त्वियं नाद्य सरिच्छ्रेष्ठा यथा पुरा । ३९९०
ततो निमित्तमन्विच्छन्ददर्श स महामनाः । कुमारं रूपसम्पन्नं बृहन्तं चारुदर्शनं ।
दिव्यमस्त्रं विकुर्व्वाणं यथा देवं पुरन्दरं । कृत्स्नां गङ्गां समावृत्य शरैस्तीक्ष्णैरवस्थितं ।
तां शरैराचितां दृष्ट्वा नदीं गङ्गां तदन्तिके । अभवद्विस्मितो राजा दृष्ट्वा कर्म्मातिमानुषं ।
जातमात्रं पुरा दृष्ट्वा तं पुत्रं शान्तनुस्तदा । नोपलेभे स्मृतिं धीमानभिज्ञातुं तमात्मजं ।
स तु तं पितरं दृष्ट्वा मोहयामास मायया । संमोह्य तु ततः क्षिप्रं तत्रैवान्तरधीयत । ३९९५
तदद्भुतं ततो दृष्ट्वा तत्र राजा स शान्तनुः । शङ्कमानः सुतं गङ्गामब्रवीद्दर्शयेति ह ।
दर्शयामास तं गङ्गा बिभ्रती रूपमुत्तमं । गृहीत्वा दक्षिणे पाणौ तं कुमारमलङ्कृतं ।
अलङ्कृतामाभरणैर्विरजोऽम्बरसंवृतां । दृष्टपूर्व्वामपि स तां नाभ्यजानात्स शान्तनुः ।
॥ गङ्गोवाच ॥ यं पुत्रमष्टमं राजंस्त्वं पुरा मय्यविन्दथाः । स चायं पुरुषव्याघ्र सर्व्वास्त्रविदनुत्तमः ।
गृहाणेमं महाराज मया संवर्द्धितं सुतं । आदाय पुरुषव्याघ्र नयस्वैनं गृहं विभो । ४०००
वेदानधिजगे साङ्गान्वशिष्ठादेष वीर्य्यवान् । कृतास्त्रः परमेष्वासो देवराजसमो युधि ।
सुराणां सम्मतो नित्यमसुराणाञ्च भारत । उशना वेद यच्छास्त्रमयं तद्वेद सर्व्वशः ।
तथैवाङ्गिरसः पुत्रः सुरासुरनमस्कृतः । यद्वेद शास्त्रं तच्चापि कृत्स्नमस्मिन्प्रतिष्ठितं ।
तव पुत्रे महाबाहौ साङ्गोपाङ्गं महात्मनि । ऋषिः परैरनाधृष्यो जामदग्न्यः प्रतापवान् ।
यदस्त्रं वेद रामश्च तदेतस्मिन्प्रतिष्ठितं । महेष्वासमिमं राजन्राजधर्म्मार्थकोविदं । मया दत्तं निजं पुत्रं वीरं वीर गृहं नय । ४००५
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तयैवं समनुज्ञातः पुत्रमादाय शान्तनुः । भ्राजमानं यथादित्यमाययौ स्वपुरं प्रति ।
पौरवस्तु पुरीं गत्वा पुरन्दरपुरोपमां । सर्व्वकामसमृद्धार्थं मेने चात्मानमात्मना ।
पौरवेषु ततः पुत्रं राज्यार्थमभयप्रदं । गुणवन्तं महात्मानं यौवराज्येऽभ्यषेचयत् ।
पौरवाञ्छान्तनोः पुत्रः पितरञ्च महायशाः । राष्ट्रञ्च रञ्जयामास वृत्तेन भरतर्षभ ।
स तथा सह पुत्रेण रममाणो महीपतिः । वर्त्तयामास वर्षाणि चत्वार्य्यमितविक्रमः । ४०१०
स कदाचिद्वनं यातो यमुनामभितो नदीं । महीपतिरनिर्देश्यमाजिघ्रद्गन्धमुत्तमं ।
तस्य प्रभवमन्विच्छन्विचचार समन्ततः । स ददर्श तदा कन्यां दाशानां देवरूपिणीं ।
तामपृच्छत्स दृष्ट्वैव कन्यामसितलोचनां । कस्य त्वमसि का चासि किञ्च भीरु चिकीर्षसि ।
साऽब्रवीद्दाशकन्याऽस्मि धर्म्मार्थं वाहये तरिं । पितुर्न्नियोगाद्भद्रं ते दाशराज्ञो महात्मनः ।
रूपमाधुर्य्यगन्धैस्तां संयुक्तां देवरूपिणीं । समीक्ष्य राजा दाशेयीं कामयामास शान्तनुः । ४०१५
स गत्वा पितरं तस्या वरयामास तां तदा । पर्य्यपृच्छत्ततस्तस्याः पितरं सोत्मकारणात् ।

स च तं प्रत्युवाचेदं दाशराजो महीपतिं। जातमात्रैव मे देयां वराय वरवर्णिनी। यदि कामस्तु मे कश्चित्तं निबोध जनेश्वर।

यदीमां धर्मपत्नीं त्वमत्तः प्रार्थयसेऽनघ। सत्यवागसि सत्येन समयं कुरु मे ततः।

समयेन प्रदद्यां ते कन्यामहमिमां नृप। नहि मे त्वत्समः कश्चिद्वरो जातु भविष्यति।

॥ शान्तनुरुवाच ॥ श्रुत्वा तव वरं दाश व्यवस्येयमहं तव। दातव्यं चेत्प्रदास्यामि नत्वदेयं कथञ्चन। ४०१०

॥ दाशउवाच ॥ अस्यां जायेत यः पुत्त्रः स राजा पृथिवीपते। त्वदूर्द्धमभिषेक्तव्यो नान्यः कश्चन पार्थिव।

॥ वैशम्पायनउवाच ॥ नाकामयत तं दातुं वरं दाशाय शान्तनुः। शरीरजेन तीव्रेण दह्यमानोऽपि भारत।

स चिन्तयन्नेव तदा दाशकन्यां महीपतिः। प्रत्ययाद्धास्तिनपुरं कामोपहतचेतनः।

ततः कदाचिच्छोचन्तं शान्तनुं ध्यानमास्थितं। पुत्त्रो देवव्रतोऽभ्येत्य पितरं वाक्यमब्रवीत्।

सर्व्वतो भवतः क्षेमं विधेयाः सर्व्वपार्थिवाः। तत्किमर्थमिहाभीक्ष्णं परिशोचसि दुःखितः। ४०११

ध्यायन्निव च मां राजन्नाभिभाषसि किञ्चन। नचाश्वेन विनिर्यासि विवर्णो हरिणः कृशः।

व्याधिमिच्छामि ते ज्ञातुं प्रतिकुर्य्यां हि तत्र वै। एवमुक्तः स पुत्त्रेण शान्तनुः प्रत्यभाषत।

असंशयं ध्यानपरो यथावत्स तथा शृणु। अपत्यं नस्त्वमेवैकः कुले महति भारत।

शस्त्रनित्यश्च सततं पौरुषे पर्य्यवस्थितः। अनित्यताञ्च लोकानामनुशोचामि पुत्त्रक। कथञ्चित्तव गाङ्गेय विपत्तौ नास्ति नः कुलं।

असंशयं त्वमेवैकः शतादपि वरः सुतः। नचाप्यहं वृथा भूयो दारान्कर्तुमिहोत्सहे। ४०२०

सन्तानस्याविनाशाय कामये भद्रमस्तु ते। अनपत्यत्वैकपुत्त्रत्वमित्याहुर्द्धर्मवादिनः।

अग्निहोत्रं त्रयी विद्या सन्तानमपि चाक्षयं। सर्व्वाण्येतान्यपत्यस्य कलां नार्हन्ति षोडशीं।

एवमेतन्मनुष्येषु तच्च सर्व्वं प्रजास्विति। यदपत्यं महाप्राज्ञ तत्र मे नास्ति संशयः।

एषा त्रयी पुराणानां देवतानाञ्च शाश्वती। त्वञ्च शूरः सदामर्षी शस्त्रनित्यश्च भारत। नान्यत्र युद्धात्तस्मात्ते निधनं विद्यते क्वचित्।

सोऽस्मि संशयमापन्नस्त्वयि शान्ते कथं भवेत्। इति ते कारणं तात दुःखशोकमशेषतः। ४०२४

॥ वैशम्पायनउवाच ॥ ततस्तत्कारणं राज्ञो ज्ञात्वा सर्व्वमशेषतः। देवव्रतो महाबुद्धिः प्रज्ञया चान्वचिन्तयत्।

अभ्यगच्छत्तदैवाशु वृद्धामात्यं पितुर्हितं। तमपृच्छत्तदाऽभ्येत्य पितुस्तच्छोककारणं।

तस्मै स कुरुमुख्याय यथावत्परिपृच्छते। वरं शशंस कन्यां तामुद्दिश्य भरतर्षभ

ततो देवव्रतो वृद्धैः क्षत्त्रियैः सहितस्तदा। अभिगम्य दाशराजं कन्यां वव्रे पितुः स्वयं

तं दाशः प्रतिजग्राह विधिवत्प्रतिपूज्य च। अब्रवीच्चैनमासीनं राजसंसदि भारत।

त्वमेव नाथः पर्य्याप्तः शान्तनोर्भरतर्षभ। पुत्त्रः शस्त्रभृतां श्रेष्ठः किन्तु वक्ष्यामि ते वचः।

को हि सम्बन्धकं श्लाघ्यमीप्सितं यौनमीदृशं। अतिक्रामन्न तप्येत साक्षादपि शतक्रतुः।

अपत्यं चैतदार्य्यस्य यो युष्माकं समो गुणैः। यस्य शुक्रात्सत्यवती संभूता वरवर्णिनी।

तेन मे बहुशस्तात पिता ते परिकीर्त्तितः। अर्हः सत्यवतीं वोढुं धर्मज्ञः स नराधिपः।

असितोऽप्यपि देवर्षिः प्रत्याख्यातः पुरा मया। सत्यवत्या भृशं ह्यर्थी स आसीदृषिसत्तमः। ४०४६
कन्यापितृत्वात् किञ्चित्तु वक्ष्यामि त्वां नराधिप। बलवत्सपत्नतामत्र दोषं पश्यामि केवलं।
यस्य हि त्वं सपत्नः स्या गन्धर्व्वस्यासुरस्य वा। न स जातु चिरं जीवेत्त्वयि क्रुद्धे परन्तप।
एतावानत्र दोषो हि नान्यः कश्चन पार्थिव। एतज्जानीहि भद्रन्ते दानादाने परन्तप।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तस्तु गाङ्गेयस्तद्युक्तं प्रत्यभाषत। शृण्वतां भूमिपालानां पितुरर्थाय भारतः।
इदं मे व्रतमादत्स्व सत्यं सत्यवतांवर। नैवजातो नवाऽजात ईदृशं वक्तुमुत्सहेत्। ४०५०
एवमेतत्करिष्यामि यथात्वमनुभाषसे। योऽस्यां जनिष्यते पुत्त्रः स नो राजा भविष्यति।
इत्युक्तः पुनरेवाथ तं दाशः प्रत्यभाषत। चिकीर्षुर्दुष्करं कर्म्म राज्यार्थे भरतर्षभ।
त्वमेव नाथः सम्प्राप्तः शान्तनोरमितद्युते। कन्यायाश्चैव धर्म्मात्मन्प्रभुर्दानाय चेश्वरः।
इदं तु वचनं सौम्य कार्य्यं चैव निबोध मे। कौमारिकाणां शीलेन वक्ष्याम्यहमरिन्दम।
यत्त्वया सत्यवत्यर्थे सत्यधर्म्मपरायण। राजमध्ये प्रतिज्ञातमनुरूपं तवैव तत्। ४०५५
नान्यथा तन्महाबाहो संशयोऽत्र न कश्चन। तवापत्यं भवेद्यत्तु तत्र नः संशयो महान्।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तस्यैतन्मतमाज्ञाय सत्यधर्म्मपरायणः। प्रत्यजानात्तदा राजन्पितुःप्रियचिकीर्षया।
॥ गाङ्गेयउवाच ॥ दाशराज निबोधेदं वचनं मे नृपोत्तम। शृण्वतां भूमिपालानां यद्ब्रवीमि पितुः कृते।
राज्यं तावत्पूर्व्वमेव मया त्यक्तं नराधिपाः। अपत्यहेतोरपि च करिष्येऽद्य विनिश्चयं।
अद्यप्रभृति मे दाश ब्रह्मचर्य्यं भविष्यति। अपुत्त्रस्यापि मे लोका भविष्यन्त्यक्षया दिवि। ४०६०
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सम्प्रहृष्टतनूरुहः। ददानीत्येव तं दाशो धर्म्मात्मा प्रत्यभाषत।
ततोऽन्तरीक्षेऽप्सरसो देवाः सर्षिगणास्तदा। अभ्यवर्षन्त कुसुमैर्भीष्मोऽयमिति चाब्रुवन्।
ततः स पितुरर्थाय तामुवाच यशस्विनीं। अधिरोह रथं मातर्गच्छावः स्वगृहानिति।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्त्वा तु भीष्मस्तां रथमारोप्य भाविनीं। आगम्य हास्तिनपुरं शान्तनोः संन्यवेदयत्।
तस्य तद्दुष्करं कर्म्म प्रशशंसुर्नराधिपाः। समेताश्च पृथक्चैव भीष्मोऽयमिति चाब्रुवन्। ४०६५
तच्छ्रुत्वा दुष्करं कर्म्म कृतं भीष्मेण शान्तनुः। स्वच्छन्दमरणं तुष्टो ददौ तस्मै महात्मने।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि सत्यवतीलाभोपाख्याने शततमोऽध्यायः॥ १००॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो विवाहे निर्वृत्ते स राजा शान्तनुर्नृप। तां कन्यां रूपसम्पन्नां स्वगृहे सन्न्यवेशयत्।
ततः शान्तनवो धीमान्सत्यवत्यामजायत। वीरश्चित्राङ्गदो नाम वीर्य्यवान्पुरुषेश्वरः।
अथापरं महेष्वासं सत्यवत्यां सुतं प्रभुः। विचित्रवीर्य्यं राजानं जनयामास वीर्य्यवान्।
अप्राप्तवति तस्मिंस्तु यौवनं पुरुषर्षभे। स राजा शान्तनुर्धीमान्कालधर्म्ममुपेयिवान्। ४०७०
स्वर्गते शान्तनौ भीष्मश्चित्राङ्गदमरिन्दमं। स्थापयामास वै राज्ये सत्यवत्या मते स्थितः।
स तु चित्राङ्गदः शौर्य्यात्सर्व्वांश्चिक्षेप पार्थिवान्। मनुष्यं न हि मेने स कञ्चित्सदृशमात्मनः।
तं क्षिपन्तं सुरांश्चैव मनुष्यानसुरांस्तथा। गन्धर्व्वराजो बलवांस्तुल्यनामाऽभ्ययात्तदा।

तेनास्य सुमहद्युद्धं कुरुक्षेत्रे बभूव ह । तयोर्बलवतोस्तत्र गन्धर्वकुरुमुख्ययोः । नद्यास्तीरे सरस्वत्याः समास्तिस्रोऽभवद्रणः ।

तस्मिन्विमर्द्दे तुमुले शस्त्रवर्षसमाकुले । मायाधिकोऽवधीद्वीरं गन्धर्व्वः कुरुसत्तम । ४००५

स हत्वा तु नरश्रेष्ठं चित्राङ्गदमरिन्दमं । अन्ताय कृत्वा गन्धर्व्वो दिवमाचक्रमे ततः ।

तस्मिन्पुरुषशार्दूले निहते भूरितेजसि । भीष्मः शान्तनवो राजा प्रेतकार्य्याण्यकारयत् ।

विचित्रवीर्य्यञ्च तदा बालमप्राप्तयौवनं । कुरुराज्ये महाबाहुरभ्यषिञ्चदनन्तरं ।

विचित्रवीर्य्यः स तदा भीष्मस्य वचने स्थितः । अन्वशासन्महाराज पितृपैतामहं पदं ।

स धर्मशास्त्रकुशलं भीष्मं शान्तनवं नृपः । पूजयामास धर्म्मेण स चैनं प्रत्यपालयत् । ४०१०

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि चित्राङ्गदोपाख्याने एकाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ हते चित्राङ्गदे भीष्मो बाले भ्रातरि कौरव । पालयामास तद्राज्यं सत्यवत्या मते स्थितः ।

संप्राप्तयौवनं दृष्ट्वा भ्रातरं धीमतां वरः । भीष्मो विचित्रवीर्य्यस्य विवाहायाकरोन्मतिं ।

अथ काशिपतेर्भीष्मः कन्यास्तिस्रोऽप्सरोपमाः । शुश्राव सहिता राजन्वृण्वाना वै स्वयम्बरं ।

ततः स रथिनां श्रेष्ठो रथेनैकेन शत्रुजित् । जगामानुमते मातुः पुरीं वाराणसीं प्रभुः ।

तत्र राज्ञः समुदितान्सर्व्वतः समुपागतान् । ददर्श कन्यास्ताश्चैव भीष्मः शान्तनुनन्दनः । ४०१५

कीर्त्यमानेषु राज्ञान्तु तदा नामसु सर्व्वशः । भीष्मस्तदा स्वयं कन्या वरयामास ताः प्रभुः ।

उवाच च महीपालान् राजन्जलदनिस्वनः । रथमारोप्य ताः कन्या भीष्मः प्रहरतां वरः ।

आहूय दानं कन्यानां गुणवद्भ्यः स्मृतं बुधैः । अलङ्कृत्य यथाशक्ति प्रदाय च धनान्यपि ।

प्रयच्छन्त्यपरे कन्यां मिथुनेन गवामपि । वित्तेन कथितेनान्ये बलेनान्येऽनुमान्य च ।

प्रमत्तामुपयन्त्यन्ये स्वयमन्ये च विन्दते । आर्षं विधिं पुरस्कृत्य दारान्विन्दन्ति चापरे । ४०२०

अष्टमं तमथो वित्तविवाहं कविभिः स्मृतं । स्वयम्बरन्तु राजन्याः प्रशंसन्त्युपयान्ति च । प्रमथ्य तु हृतामाहुर्ज्यायसीं धर्म्मवादिनः ।

ता इमाः पृथिवीपाला जिहीर्षामि बलादितः । ते यतध्वं परं शक्त्या विजयायेतराय वा ।

स्थितोऽहं पृथिवीपाला युद्धाय कृतनिश्चयः । एवमुक्त्वा महीपालान् काशिराजञ्च वीर्य्यवान् ।

सर्व्वाः कन्याः स कौरव्यो रथमारोप्य च स्वकं । आमन्त्र्य च स तान्प्रायाच्छीघ्रं कन्याः प्रगृह्य ताः । ततस्ते पार्थिवाः सर्व्वे समुत्पेतु रमर्षिताः । संस्पृशन्तः स्वकान्बाहून्दशन्तो दशनच्छदान् ।

तेषामाभरणान्याशु त्वरितानां विमुञ्चतां । आमुञ्चताञ्च वर्म्माणि संभ्रमः सुमहानभूत् । ४०२५

ताराणामिव सम्पातो बभूव जनमेजय । भूषणानाञ्च सर्व्वेषां कवचानाञ्च सर्व्वशः ।

सवर्म्मभिर्भूषणैश्च प्रकीर्य्यद्भिरितस्ततः । सक्रोधामर्षजिह्मभ्रूकषायीकृतलोचनाः ।

सूतोपक्लृप्तान्रुचिरान्सदश्वैरुपकल्पितान् । रथानास्थाय ते वीराः सर्व्वप्रहरणान्विताः ।

प्रयान्तमुपकौरव्यमनुसस्रुरुदायुधाः । ततः समभवद्युद्धं तेषां तस्य च भारत ।

एकस्य च बहूनाञ्च तुमुलं लोमहर्षणं । ते त्विषून्दशसाहस्रांस्तस्मिन्युगपदाक्षिपन् । अप्राप्तांश्चैव तानाशु भीष्मः सर्व्वांस्तथाऽन्तरा ।

अच्छिनच्छरवर्षेण महता लोमवाहिना । ४०३०

ततस्ते पार्थिवाः सर्व्वे सर्व्वतः परिवार्य्य तं। ववृषुः शरवर्षेण वर्षेणेवाद्रिमम्बुदाः।
स तं बाणमयं वर्षं शरैरावार्य्य सर्व्वतः। ततः सर्व्वान्महीपालान्पर्य्यविध्यत्त्रिभिस्त्रिभिः।
एकैकस्तु ततो भीष्मं राजन्विव्याध पञ्चभिः। स च तान्प्रतिविव्याध द्वाभ्यां द्वाभ्यां पराक्रमन्।
तद्युद्धमासीत्तुमुलं घोरं देवासुरोपमं। पश्यतां लोकवीराणां शरशक्तिसमाकुलं।
स धनूंषि ध्वजाग्राणि वर्म्माणि च शिरांसि च। चिच्छेद समरे भीष्मः शतशोऽथ सहस्रशः। ॥१०५
तस्यातिपुरुषानन्याँल्लाघवं रथचारिणः। रक्षणं चात्मनः सङ्ख्ये शत्रवोऽप्यभ्यपूजयन्।
तान्विनिर्ज्जित्य तु रणे सर्व्वशस्त्रभृतां वरः। कन्याभिः सहितः प्रायाद्भारतो भारतान्प्रति।
ततस्तं पृष्ठतो राजञ्छाल्वराजो महारथः। अभ्यगच्छदमेयात्मा भीष्मं शान्तनवं रणे।
वारणं जघने भिन्दन्दन्ताभ्यामपरो यथा। वासितामनुसम्प्राप्तो यूथपो बलिनांवरः।
स्त्रीकामस्तिष्ठ तिष्ठेति भीष्ममाह स पार्थिवः। शाल्वराजो महाबाहुरमर्षेण प्रचोदितः। ॥११०
ततः स पुरुषव्याघ्रो भीष्मः परबलार्द्दनः। तद्वाक्याकुलितः क्रोधाद्विधूमोऽग्निरिव ज्वलन्।
विततेषुधनुष्पाणिर्व्विकुञ्चितललाटभृत्। क्षत्रधर्म्मं समास्थाय व्यपेतभयसंभ्रमः।
निवर्त्तयामास रथं शाल्वं प्रति महारथः। निवर्त्तमानं तं दृष्ट्वा राजानः सर्व्व एव ते। प्रेक्षकाः समपद्यन्त भीष्मशाल्व
समागमं।
तौ वृषाविव नर्द्दन्तौ बलिनौ वासितान्तरे। अन्योन्यमभिवर्त्तेतां बलविक्रमशालिनौ।
ततो भीष्मं शान्तनवं शरैः शतसहस्रशः। शाल्वराजो नरश्रेष्ठः समवाकिरदाशुगैः। ॥११५
पूर्व्वमभ्यर्द्दितं दृष्ट्वा भीष्मं शाल्वेन ते नृपाः। विस्मिताः समपद्यन्त साधु साध्विति चाब्रुवन्।
लाघवं तस्य ते दृष्ट्वा समरे सर्व्वपार्थिवाः। अपूजयन्त संहृष्टा वाग्भिः शाल्वं नराधिपं।
क्षत्रियाणां ततो वाचः श्रुत्वा परपुरञ्जयः। क्रुद्धः शान्तनवो भीष्मस्तिष्ठ तिष्ठेत्यभाषत।
सारथिं चाब्रवीत्क्रुद्धो याहि यत्रैष पार्थिवः। यावदेनं निहन्म्यद्य भुजङ्गमिव पक्षिराट्।
ततोऽस्त्रं वारुणं सम्यग्योजयामास कौरवः। तेनाश्वांश्चतुरोऽमृद्नाच्छाल्वराजस्य भूपते। ॥१२०
अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य्य शाल्वराजस्य कौरवः। भीष्मो नृपतिशार्दूल न्यवधीत्तस्य सारथिं।
अस्त्रेण चाप्यथैन्द्रेण न्यवधीत्तुरगोत्तमान्। कन्याहेतोर्नरश्रेष्ठ भीष्मः शान्तनवस्तदा।
जित्वा विसर्ज्जयामास जीवन्तं नृपसत्तमं। ततः शाल्वः स्वनगरं प्रययौ भरतर्षभ।
स्वराज्यमन्वशाच्चैव धर्म्मेण नृपतिस्तदा। राजानो ये च तत्रासन्स्वयम्बरदिदृक्षवः। स्वान्येव तेऽपि राष्ट्राणि जग्मुः
परपुरञ्जयाः।
एवं विजित्य ताः कन्या भीष्मः प्रहरतां वरः। प्रययौ हास्तिनपुरं यत्र राजा स कौरवः। ॥१२५
विचित्रवीर्य्यो धर्म्मात्मा प्रशास्ति वसुधामिमां। यथा पिताऽस्य कौरव्यः शान्तनुर्नृपसत्तमः।
सोऽचिरेणैव कालेन अत्यक्रामन्नराधिप। वनानि सरितश्चैव शैलांश्च विविधद्रुमान्।
अक्षतः क्षपयित्वाऽरीन्संख्येऽसंख्येयविक्रमः। आनयामास काश्यस्य सुताः सागरगासुतः।

स्नुषा इव स धर्म्मात्मा भगिनीरिव चानुजाः । यथा दुहितरश्चैव परिगृह्य ययौ कुरून् ।
आनिन्ये स महाबाहुर्भ्रातुः प्रियचिकीर्षया । ताः सर्व्वगुणसम्पन्ना भ्राता भ्रात्रे यवीयसे । ४११०
भीष्मो विचित्रवीर्य्याय प्रददौ विक्रमाहृताः । एवं धर्म्मेण धर्म्मज्ञः कृत्वा कर्म्मातिमानुषं । भ्रातुर्विचित्रवीर्य्यस्य विवाहायोप चक्रमे ।
सत्यवत्या सह मिथः कृत्वा निश्चयमात्मवान् । विवाहं कारयिष्यन्तं भीष्मं काशिपतेः सुता । ज्येष्ठा तासामिदं वाक्यमब्रवी द्धसती तदा ।
मया सौभपतिः पूर्व्वं मनसा हि वृतः पतिः । तेन चास्मि वृता पूर्व्वमेष कामश्च मे पितुः ।
मया वरयितव्योऽभूच्छाल्वस्तस्मिन्स्वयम्बरे । एतद्विज्ञाय धर्म्मज्ञ धर्म्मतत्त्वं समाचर ।
एवमुक्तस्तया भीष्मः कन्यया विप्रसंसदि । चिन्तामभ्यगमद्वीरो युक्तां तस्यैव कर्म्मणः । ४११५
विनिश्चित्य स धर्म्मज्ञो ब्राह्मणैर्व्वेदपारगैः । अनुजज्ञे तदा ज्येष्ठामम्बां काशीपतेः सुतां ।
अम्बिकाम्बालिके भार्य्ये प्रादाद्भ्रात्रे यवीयसे । भीष्मो विचित्रवीर्य्याय विधिदृष्टेन कर्म्मणा ।
तयोः पाणी गृहीत्वा तु रूपयौवनदर्पितः । विचित्रवीर्य्यो धर्म्मात्मा कामात्मा समपद्यत ।
ते चापि बृहती श्यामे नीलकुञ्चितमूर्द्धजे । रक्ततुङ्गनखोपेते पीनश्रोणिपयोधरे ।
आत्मनः प्रतिरूपोऽसौ लब्धः पतिरिति स्थिते । विचित्रवीर्य्यं कल्याणौ पूजयामासतुः शुभे । ४१२०
स चाश्विरूपसदृशो देवतुल्यपराक्रमः । सर्व्वासामेव नारीणां चित्तप्रमथनो रहः ।
ताभ्यां सह समाः सप्त विहरन्पृथिवीपतिः । विचित्रवीर्य्यस्तरुणो यक्ष्मणा समगृह्यत ।
सुहृदां यतमानानामाप्तैः सह चिकित्सकैः । जगामास्तमिवादित्यः कौरव्यो यमसादनं ।
धर्म्मात्मा स तु गाङ्गेयश्चिन्ताशोकपरायणः । प्रेतकार्य्याणि सर्व्वाणि तस्य सम्यगकारयत् ।
राज्ञो विचित्रवीर्य्यस्य सत्यवत्या मते स्थितः । ऋत्विग्भिः सहितो भीष्मः सर्व्वैश्च कुरुपुङ्गवैः । ४१२४

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि विचित्रवीर्य्योपरमे द्व्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥

वैशम्पायन उवाच ॥ ततः सत्यवती दीना कृपणा पुत्रगृद्धिनी । पुत्रस्य कृत्वा कार्य्याणि स्नुषाभ्यां सह भारत ।
समाश्वास्य स्नुषे ते च भीष्मं शस्त्रभृतांवरं । धर्म्मञ्च पितृवंशञ्च मातृवंशञ्च भाविनी । प्रसमीक्ष्य महाभागा गाङ्गेयं वाक्यमब्रवीत् ।
शान्तनोर्धर्म्मनित्यस्य कौरव्यस्य यशस्विनः । त्वयि पिण्डश्च कीर्त्तिश्च सन्तानञ्च प्रतिष्ठितं ।
यथा कर्म्म शुभं कृत्वा स्वर्गोपगमनं ध्रुवं । यथा चायुर्ध्रुवं सत्ये त्वयि धर्म्मस्तथा ध्रुवः ।
वेत्थ धर्म्मांश्च धर्म्मज्ञ समासेनेतरेण च । विविधास्त्वं श्रुतीर्व्वेत्थ वेदाङ्गानि च सर्व्वशः । ४१५०
व्यवस्थानञ्च ते धर्म्मे कुलाचारञ्च लक्षये । प्रतिपत्तिञ्च कृच्छ्रेषु शुक्राङ्गिरसयोरिव ।
तस्मात्सुभृशमाश्वस्य त्वयि धर्म्मभृतांवर । कार्य्ये त्वां विनियोक्ष्यामि तच्छ्रुत्वा कर्त्तुमर्हसि ।
मम पुत्रस्तव भ्राता वीर्य्यवान्सुप्रियश्च ते । बाल एव गतः स्वर्गमपुत्रः पुरुषर्षभ ।
इमे महिष्यौ भ्रातुस्ते काशिराजसुते शुभे । रूपयौवनसम्पन्ने पुत्रकामे च भारत ।
तयोरुत्पादयापत्यं सन्तानाय कुलस्य नः । मन्नियोगान्महाभाग धर्म्मं कर्त्तुमिहार्हसि । ४१५५

राज्ये चैवाभिषिच्यस्व भारतानमनुशाधि च। दारांश्च कुरु धर्म्मेण मा निमज्जीः पितामहान्।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तथोच्यमानो मात्रा स सुहृद्भिश्च परन्तपः। इत्युवाचाथ धर्म्मात्मा धर्म्म्यमेवोत्तरं वचः।

असंशयं परो धर्म्मस्त्वया मातरुदाहृतः। त्वमपत्यं प्रति च मे प्रतिज्ञां वेत्थ वै पराम्।

जानासि च यथावृत्तं शुल्कहेतोस्त्वदन्तरे। स सत्यवति सत्यं ते प्रतिजानाम्यहं पुनः।

परित्यजेयं त्रैलोक्यं राज्यं देवेषु वा पुनः। यद्वाऽप्यधिकमेताभ्यां न तु सत्यं कथञ्चन। ४१६०

त्यजेच्च पृथिवी गन्धमापश्च रसमात्मनः। ज्योतिस्तथा त्यजेद्रूपं वायुः स्पर्शगुणं त्यजेत्।

प्रभां समुत्सृजेदर्को धूमकेतुस्तथोष्मताम्। त्यजेच्छब्दं तथाकाशं सोमः शीतांशुतां त्यजेत्।

विक्रमं वृत्रहा जह्याद्धर्म्मं जह्याच्च धर्म्मराट्। न त्वहं सत्यमुत्स्रष्टुं व्यवसेयं कथञ्चन।

एवमुक्ता तु पुत्त्रेण भूरिद्रविणतेजसा। माता सत्यवती भीष्ममुवाच तदनन्तरम्।

जानामि ते स्थितिं सत्ये परां सत्यपराक्रम। इच्छन्सृजेथास्त्रींल्लोकानन्यांस्त्वं स्वेन तेजसा। ४१६५

जानामि चैवं सत्यं तन्मदर्थं यच्च भाषितम्। आपद्धर्म्मं त्वमावेक्ष्य वह पैतामहीं धुरम्।

यथा ते कुलतन्तुश्च धर्म्मश्च न पराभवेत्। सुहृदश्च प्रहृष्येरंस्तथा कुरु परन्तप।

लालप्यमानां तामेवं कृपणां पुत्त्रगृद्धिनीम्। धर्म्मादपेतं ब्रुवतीं भीष्मो भूयोऽब्रवीदिदम्।

राज्ञि धर्म्मानवेक्षस्व मा नः सर्व्वान्व्यनीनशः। सत्याच्च्युतिः क्षत्त्रियस्य न धर्म्मेषु प्रशस्यते।

शान्तनोरपि सन्तानं यथा स्यादक्षयं भुवि। तत्ते धर्म्मं प्रवक्ष्यामि क्षात्त्रं राज्ञि सनातनम्। ४१७०

श्रुत्वा तं प्रतिपद्यस्व प्राज्ञैः सह पुरोहितैः। आपद्धर्म्मार्थकुशलैर्लोकतन्त्रमवेक्ष्य च।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि भीष्मसत्यवतीसंवादे त्र्यधिकशततोऽध्यायः॥ १०३ ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ जामदग्न्येन रामेण पितुर्व्वधममृष्यता। राजा परशुना पूर्व्वं हैहयाधिपतिर्हतः।

शतानि दश बाहूनां निकृत्तान्यर्ज्जुनस्य वै। लोकस्याचरितो धर्म्मस्तेनाति किल दुश्चरः।

पुनश्च धनुरादाय महास्त्राणि प्रमुञ्चता। निर्द्दग्धं क्षत्त्रमसकृद्रथेन जयता महीम्।

एवमुच्चावचैरस्त्रैर्भार्गवेण महात्मना। त्रिःसप्तकृत्वः पृथिवी कृता निःक्षत्त्रिया पुरा। ४१७५

एवं निःक्षत्त्रिये लोके कृते तेन महर्षिणा। उत्पादितान्यपत्यानि ब्राह्मणैर्व्वेदपारगैः।

पाणिग्राहस्य तनय इति वेदेषु निश्चितम्। धर्म्मं मनसि संस्थाप्य ब्राह्मणांस्ताः समभ्ययुः।

लोकेऽप्याचरितो दृष्टः क्षत्त्रियाणां पुनर्भवः। ततः पुनः समुदितं क्षत्त्रं समभवत्तदा। इमञ्चैवात्र वक्ष्येऽहमितिहासं पुरातनम्।

अथोतथ्य इति ख्यात आसीद्धीमानृषिः पुरा। ममता नाम तस्यासीद्भार्य्या परमसम्मता।

उतथ्यस्य यवीयांस्तु पुरोधास्त्रिदिवौकसाम्। बृहस्पतिर्बृहत्तेजा ममतामन्वपद्यत। ४१८०

उवाच ममता तन्तु देवरं वदतांवरम्। अन्तर्व्वत्नी त्वहं भ्रात्रा ज्येष्ठेनारम्यतामिति।

अयञ्च मे महाभाग कुक्षावेव बृहस्पते। औतथ्यो वेदमत्रापि षडङ्गं प्रत्यधीयत।

अमोघरेतास्त्वञ्चापि द्वयोर्नास्त्यत्र सम्भवः। तस्मादेवङ्गते त्वद्य उपारमितुमर्हसि।

एवमुक्तस्तदा सम्यग्बृहस्पतिरुदारधीः। कामात्मानं तदात्मानं न शशाक नियच्छितुम्।

स बभूव ततः कामी तया सार्द्धमकामया। उतथ्यजन्तमु तं देवः स गर्भस्थोऽभ्यभाषत। ४१८५

भोस्तात मागमः कामं द्वयोर्नास्तीह सम्भवः। अल्पावकाशो भगवन्पूर्व्वं चाहमिहागतः।

अमोघरेताश्च भवान् पीडां कर्त्तुमर्हसि। अश्रुत्वैव तु तद्वाक्यं गर्भस्थस्य बृहस्पतिः।

जगाम मैथुनायैव ममतां चारुलोचनां। शुक्रोत्सर्गे ततो बुद्ध्वा तस्या गर्भगतो मुनिः। पद्भ्यामारोधयन्मार्गं शुक्रस्य च बृहस्पतेः।

स्थानमप्राप्तमथतद्रेतः प्रतिहतं तदा। पपात सहसा भूमौ ततः क्रुद्धो बृहस्पतिः।

तद्दृष्ट्वा पतितं शुक्रं शशाप स रुषाऽन्वितः। उतथ्यपुत्रं गर्भस्थं निर्भर्त्स्य भगवानृषिः। ४१९०

यन्मां त्वमीदृशे काले सर्व्वभूतेप्सिते सति। एवमात्थ वचस्तस्मात्तमो दीर्घं प्रवेक्ष्यसि।

स वै दीर्घतमा नाम शापादृषिरजायत। बृहस्पते र्बृहत्कीर्त्तेर्बृहस्पतिरिवौजसा।

जात्यन्धो वेदवित्प्राज्ञः पत्नीं लेभे स विद्यया। तरुणीं रूपसम्पन्नां प्रद्वेषीं नाम ब्राह्मणीं

स पुत्राञ्जनयामास गौतमादीन्महायशाः। ऋषेरुतथ्यस्य तदा सन्तानकुलवृद्धये।

धर्म्मात्मा च महात्मा च वेदवेदाङ्गपारगः। गोधर्म्मं सौरभेयाच्च सोऽधीत्य निखिलं मुनिः। प्रावर्त्तत तदा कर्त्तुं श्रद्धावांस्तम शङ्कया। ४१९५

ततो वितथमर्य्यादं तं दृष्ट्वा मुनिसत्तमाः। क्रुद्धा मोहाभिभूतास्ते सर्व्वे तत्राश्रमौकसः।

अहोऽयं भिन्नमर्य्यादो नाश्रमे वस्तुमर्हति। तस्मादेनं वयं सर्व्वे पापात्मानं त्यजामहे।

इत्यन्योन्यं समाभाष्य ते दीर्घतमसं मुनिं। पुत्रलाभा च सा पत्नी न तुतोष पतिं तदा। प्रद्विषन्तीं पतिं भार्य्यां किं मां द्वेषी ति चाब्रवीत्।

॥ प्रद्वेष्युवाच ॥ भार्य्याया भरणाद्भर्त्ता पालनाच्च पतिः स्मृतः। अहं त्वां भरणं कृत्वा जात्यन्धं ससुतं तदा।

नित्यकालं श्रमेणार्त्ता न भरेयं महातपाः ॥ भीष्म उवाच ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा ऋषिः कोपसमन्वितः। प्रत्युवाच ततः पत्नीं प्रद्वेषीं ससुतां तदा। नीयतां क्षत्रियकुले धनार्थी त्वं भविष्यसि। ४२००

प्रद्वेष्युवाच ॥ त्वया दत्तं धनं विप्र नेच्छेयं दुःखकारणं। यथेष्टं कुरु विप्रेन्द्र न भरेयं पुरा यथा।

॥ दीर्घतमा उवाच ॥ अद्यप्रभृति मर्य्यादा मया लोके प्रतिष्ठिता। एक एव पतिर्नार्य्या यावज्जीवं परायणं।

मृते जीवति वा तस्मिन्नापरं प्राप्नुयान्नरं। अभिगम्य परं नारी पतिष्यति न संशयः। अपतीनान्तु नारीणामद्यप्रभृति पातकं। यद्यस्ति चेद्धनं सर्व्वं वृथाभोगा भवन्तु ताः।

अकीर्त्तिः परिवादाश्च नित्यं तासां भवन्तु वै। इति तद्वचनं श्रुत्वा ब्राह्मणी भृशकोपिता। गङ्गायां नीयतामेष पुत्र इत्येवमब्रवीत्।

लोभमोहाभिभूतास्ते पुत्रास्तं गौतमादयः। बद्ध्वोडुपे परिक्षिप्य गङ्गायां समवासृजन्। ४२०५

कस्मादन्धश्च वृद्धश्च भर्त्तव्योऽयमिति स्म ते। चिन्तयित्वा ततः क्रूराः प्रतिजग्मुरथो गृहान्।

सोऽनुस्रोतस्तदा विप्रः प्लवमानो यदृच्छया। जगाम सुबहून्देशानन्धस्तेनोडुपेन ह।

तन्तु राजा बलिर्नाम सर्व्वधर्म्मविदांवरः। अपश्यन्मज्जनगतः स्रोतसाऽभ्यासमागतं।

जग्राह चैनं धर्म्मात्मा बलिः सत्यपराक्रमः। ज्ञात्वेवं स च वव्रेऽथ पुत्रार्थे भरतर्षभ।
सन्तानार्थं महाभाग भार्य्यासु मम मानद। पुत्रान्धर्म्मार्थकुशलानुत्पादयितुमर्हसि। ॥४११०
एवमुक्तः स तेजस्वी तं तथेत्युक्तवानृषिः। तस्मै स राजा स्वां भार्य्यां सुदेष्णां प्राहिणोत्तदा।
अन्धं वृद्धञ्च तं मत्वा न सा देवी जगाम ह। स्वान्तु धात्रेयिकां तस्मै वृद्धाय प्राहिणोत्तदा।
तस्यां काक्षीवदादीन्स शूद्रयोनावृषिस्तदा। जनयामास धर्म्मात्मा पुत्रानेकादशैव ह।
काक्षीवदादीन्पुत्रांस्तान् दृष्ट्वा सर्व्वानधीयतः। उवाच तमृषिं राजा ममैम इति भारत।
नेत्युवाच महर्षिस्तं ममैमइति चाब्रवीत्। शूद्रयोनौ मया हीमे जाताः काक्षीवदादयः। ॥४११५
अन्धं वृद्धञ्च मां दृष्ट्वा सुदेष्णा महिषी तव। अवमन्य ददौ मूढा शूद्रां धात्रेयिकां मम।
ततः प्रसादयामास पुनस्तमृषिसत्तमं। बलिः सुदेष्णां स्वां भार्य्यां तस्मै स प्राहिणोत्पुनः।
तां स दीर्घतमाऽङ्गेषु स्पृष्ट्वा देवीमथाब्रवीत्। भविष्यन्ति कुमारास्ते तेजसादित्यवर्चसः।
अङ्गो वङ्गः कलिङ्गश्च पुण्ड्रः सुह्मश्च ते सुताः। तेषां देशाः समाख्याताः स्वनामकथिता भुवि।
अङ्गस्याङ्गोऽभवद्देशो वङ्गो वङ्गस्य च स्मृतः। कलिङ्गविषयश्चैव कलिङ्गस्य च स स्मृतः। ॥४१२०
पुण्ड्रस्य पुण्ड्राः प्रख्याताः सुह्माः सुह्मस्य च स्मृताः। एवं बलेः पुरा वंशः प्रख्यातो वै महर्षिजः।
एवमन्ये महेष्वासा ब्राह्मणैः क्षत्रिया भुवि। जाताः परमधर्म्मज्ञा वीर्य्यवन्तो महाबलाः। एतच्छ्रुत्वा त्वमप्यत्र मातः कुरु यथेप्सितं।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि भीष्मसत्यवतीसंवादे चतुरधिकशततमोऽध्यायः॥ १०४ ॥

भीष्मउवाच। पुनर्भरतवंशस्य हेतुं सन्तानवृद्धये। वक्ष्यामि नियतं मातस्तन्मे निगदतः शृणु।
ब्राह्मणो गुणवान् कश्चिद्धनेनोपनिमन्त्र्यतां। विचित्रवीर्य्यक्षेत्रेषु यः समुत्पादयेत्प्रजाः।
वैशम्पायनउवाच॥ ततः सत्यवती भीष्मं वाचा संसज्जमानया। विहसन्तीव सव्रीडमिदं वचनमब्रवीत्। ॥४१२५
सत्यमेतन्महाबाहो यथावदसि भारत। विश्वासात्ते प्रवक्ष्यामि सन्तानाय कुलस्य नः।
न ते शक्यमनाख्यातुमापद्धीयं तथाविधं। त्वमेव नः कुले धर्म्मस्त्वं सत्यं त्वं परा गतिः।
तस्मान्निशम्य सत्यं मे कुरुष्व यदनन्तरं। धर्म्मयुक्तस्य धर्म्मार्थं पितुरासीत्तरी मम।
सा कदाचिदहं तत्र गता प्रथमयौवनं। अथ धर्म्मविदां श्रेष्ठः परमर्षिः पराशरः। आजगाम तरीं धीमांस्तरिष्यन्यमुनां नदीं।
स तार्य्यमाणो यमुनां मामुपेत्याब्रवीत्तदा। सान्त्वपूर्व्वं मुनिश्रेष्ठः कामार्त्तो मधुरं वचः। ॥४१३०
तमहं शापभीता च पितुर्भीता च भारत। वरैरसुलभैरुक्ता न प्रत्याख्यातुमुत्सहे।
अभिभूय स मां बालां तेजसा वशमानयत्। तमसा लोकमावृत्य नौगतामेव भारत।
मत्स्यगन्धो महानासीत्पुरा मम जुगुप्सितः। तमपास्य शुभं गन्धमिमं प्रादात्स मे मुनिः।
ततो मामाह स मुनिर्गर्भमुत्सृज्य मामकं। द्वीपेऽस्या एव सरितः कन्यैव त्वं भविष्यसि।
पाराशर्य्यो महायोगी स बभूव महानृषिः। कन्यापुत्रो मम पुरा द्वैपायन इति श्रुतः। ॥४१३५
यो व्यस्य वेदांश्चतुरस्तपसा भगवानृषिः। लोके व्यासत्वमापेदे कार्ष्ण्यात् कृष्णत्वमेव च।

सत्यवादी शमपरस्तपस्वी दग्धकिल्बिषः। सद्योत्पन्नः स तु महान् सह पित्रा ततो गतः।
स नियुक्तो मया व्यक्तं त्वया चाप्रतिमद्युतिः। भ्रातुः क्षेत्रेषु कल्याणमपत्यं जनयिष्यति।
स हि मामुक्तवांस्तत्र स्मरेः कृच्छ्रेषु मामिति। तं स्मरिष्ये महाबाहो यदि भीष्म त्वमिच्छसि।
तव ह्यनुमते भीष्म नियतं स महातपाः। विचित्रवीर्य्यक्षेत्रेषु पुत्रानुत्पादयिष्यति। ४२४०
वैशम्पायन उवाच॥ महर्षेः कीर्त्तने तस्य भीष्मः प्राञ्जलिरब्रवीत्। धर्म्ममर्थञ्च कामञ्च योनेतान्योऽनुपश्यति। अर्थमर्थानुबन्धञ्च धर्म्मं धर्म्मानुबन्धनं।
कामं कामानुबन्धञ्च विपरीतान्पृथक्पृथक्। यो विचिन्त्य धिया धीरो व्यवस्यति स बुद्धिमान्।
तदिदं धर्म्मयुक्तञ्च हितं चैव कुलस्य नः। उक्तं भवत्या यच्छ्रेयस्तन्मह्यं रोचते भृशं।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततस्तस्मिन् प्रतिज्ञाते भीष्मेण कुरुनन्दन। कृष्णद्वैपायनं काली चिन्तयामास वै मुनिं।
स वेदान्विब्रुवन्धीमान्मातुर्विज्ञाय चिन्तितं। प्रादुर्ब्बभूवाविदितः क्षणेन कुरुनन्दन। ४२४५
तस्मै पूजां ततः कृत्वा सुताय विधिपूर्व्वकं। परिष्वज्य च बाहुभ्यां प्रस्रवैरभ्यषिञ्चत।
मुमोच बाष्पं दाशेयी पुत्त्रं दृष्ट्वा चिरस्य तु। तामद्भिः परिषिच्यार्त्तां महर्षिरभिवाद्य च। मातरं पूर्व्वजः पुत्त्रो व्यासो वचनमब्रवीत्।
भवत्या यदभिप्रेतं तदहं कर्त्तुमागतः। शाधि मां धर्म्मतत्त्वज्ञे करवाणि प्रियं तव।
तस्मै पूजां ततोऽकार्षीत्पुरोधाः परमर्षये। स च तां प्रतिजग्राह विधिवन्मन्त्रपूर्व्वकं।
पूजितो मन्त्रपूर्व्वं तु विधिवत्प्रीतिमाप सः। तमासनगतं माता पृष्ट्वा कुशलमव्ययं। ४२५०
सत्यवत्यथ वीक्ष्यैनमुवाचेदमनन्तरं। मातापित्रोः प्रजायन्ते पुत्त्राः साधारणाः कवे।
तेषां पिता यथा स्वामी तथा माता न संशयः। विधानविहितः स त्वं यथा मे प्रथमः सुतः।
विचित्रवीर्य्यो ब्रह्मर्षे तथा मे ऽवरजः सुतः। यथा च पितृतो भीष्मस्तथा त्वमपि मातृतः।
भ्राता विचित्रवीर्य्यस्य यथा वा पुत्त्र मन्यसे। अयं शान्तनवः सत्यं पालयन्सत्यविक्रमः। बुद्धिं न कुरुतेऽपत्ये तथा राज्यानुशासने।
स त्वं व्यपेक्षया भ्रातुः सन्तानाय कुलस्य च। भीष्मस्य चास्य वचनान्नियोगाच्च ममानघ। ४२५५
अनुक्रोशाच्च भूतानां सर्व्वेषां रक्षणाय च। आनृशंस्याच्च यद्ब्रूयां तच्छ्रुत्वा कर्त्तुमर्हसि। यवीयसस्तव भ्रातुर्भार्य्ये सुरसुतोपमे।
रूपयौवनसम्पन्ने पुत्त्रकामे च धर्म्मतः। तयोरुत्पादयापत्यं समर्थो ह्यसि पुत्त्रक। अनुरूपं कुलस्यास्य सन्तत्याः प्रसवस्य च।
व्यास उवाच॥ वेत्थ धर्म्मं सत्यवति परं चापरमेव च। तथा तव महाप्राज्ञे धर्म्मे प्रणिहिता मतिः।
तस्मादहं त्वन्नियोगाद्धर्म्ममुद्दिश्य कारणं। ईप्सितं ते करिष्यामि दृष्टं ह्येतत्सनातनं।
भ्रातुः पुत्त्रान्प्रदास्यामि मित्रावरुणयोः समान्। व्रतं चरेतां ते देव्यौ निर्द्दिष्टमिह यन्मया। ४२६०
सम्वत्सरं यथान्यायं ततः शुद्धे भविष्यतः। नहि मामव्रतोपेता उपेयात्काचिदङ्गना।
सत्यवत्युवाच॥ सद्यो यथा प्रपद्येत देवी गर्भं तथा कुरु। अराजकेषु राष्ट्रेषु प्रजाऽनाथा विनश्यति।
नश्यन्ति च क्रियाः सर्व्वा नास्ति वृष्टिर्न देवता।
कथं चाराजकं राष्ट्रं शक्यं धारयितुं प्रभो। तस्माद्गर्भं समाधत्स्व भीष्मः संवर्द्धयिष्यति।

व्यासउवाच। यदि पुत्त्रः प्रदातव्यो मया भ्रातुरकालिकः। विरूपतां मे सहतां तयोरेतत्परं व्रतं। ४२६५
यदि मे सहते गन्धं रूपं वेशं तथा वपुः। अद्यैव गर्भं कौशल्या विशिष्टं प्रतिपद्यतां।
वैशम्पायन उवाच। एवमुक्ता महातेजा व्यासः सत्यवतीं तदा। शयने साच कौशल्या शुचिवस्त्रा स्वलङ्कृता।
समागमनमाकाङ्क्षेदिति सोऽन्तर्हितो मुनिः। ततोऽभिगम्य सा देवी स्नुषां रहसि सङ्गतां।
धर्म्म्यमर्थसमायुक्तमुवाच वचनं हितं। कौशल्ये धर्म्मतन्त्रं त्वां यद्ब्रवीमि निबोध तत्।
भरतानां समुच्छेदो व्यक्तं मद्भाग्यसंचयात्। व्यथितां मां च संप्रेक्ष्य पितृवंशञ्च पीडितं। ४२७०
भीष्मो बुद्धिमदान्मह्यं कुलस्यास्य विवृद्धये। सा च बुद्धिस्त्वय्यधीना पुत्त्रि प्रापय मां तथा। नष्टञ्च भारतं वंशं पुनरेव समुद्धर।
पुत्त्रं जनय सुश्रोणि देवराजसमप्रभं। स हि राज्यधुरं गुर्व्वीमुद्वक्ष्यति कुलस्य नः।
सा धर्म्मतोऽनुनीयैनां कथञ्चिद्धर्म्मचारिणीं। भोजयामास विप्रांश्च देवर्षीनतिथींस्तथा।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि सत्यवत्युपदेशे पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः॥ १०५ ॥
वैशम्पायन उवाच॥ ततः सत्यवती काले वधूं स्नातामृतौ तदा। संवेशयन्ती शयने शनैर्व्वचनमब्रवीत्।
कौशल्ये देवरस्तेऽस्ति सोऽद्य त्वानुप्रवेक्ष्यति। अप्रमत्ता प्रतीक्षैनं निशीथे ह्यागमिष्यति। ४२७५
श्वश्र्वास्तद्वचनं श्रुत्वा शयाना शयने शुभे। साऽचिन्तयत्तदा भीष्ममन्यांश्च कुरुपुङ्गवान्।
ततोऽम्बिकायां प्रथमं नियुक्तः सत्यवागृषिः। दीप्यमानेषु दीपेषु शरणं प्रविवेश ह।
तस्य कृष्णस्य कपिला जटा दीप्ते च लोचने। बभ्रूणि चैव श्मश्रूणि दृष्ट्वा देवी न्यमीलयत्।
संबभूव तया सार्द्धं मातुः प्रियचिकीर्षया। भयात्काशिसुता तन्तु नाशक्नोदभिवीक्षितुं।
ततोऽनिष्क्रान्तमागम्य माता पुत्त्रमुवाच ह। अप्यस्यां गुणवान् पुत्त्र राजपुत्त्रो भविष्यति। ४२८०
निशम्य तद्वचो मातुर्व्यासः सत्यवतीसुतः। प्रोवाचातीन्द्रियज्ञानो विधिना संप्रचोदितः।
नागायुतसमप्राणो विद्वान्राजर्षिसत्तमः। महाभागो महावीर्य्यो महाबुद्धिर्भविष्यति।
तस्य चापि शतं पुत्त्रा भविष्यन्ति महात्मनः। किन्तु मातुः स वैगुण्यादन्ध एव भविष्यति।
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा माता पुत्त्रमथाब्रवीत्। नान्धः कुरूणां नृपतिरनुरूपस्तपोधन।
ज्ञातिवंशस्य गोप्तारं पितॄणां वंशवर्द्धनं। द्वितीयं कुरुवंशस्य राजानं दातुमर्हसि। ४२८५
स तथेति प्रतिज्ञाय निश्चक्राम महायशाः। साऽपि कालेन कौशल्या सुषुवेऽन्धं तमात्मजं।
पुनरेव तु सा देवी परिभाष्य स्नुषां ततः। ऋषिमावाहयत्सत्या यथा पूर्व्वमरिन्दम।
ततस्तेनैव विधिना महर्षिस्तामपद्यत। अम्बालिकामथाभ्यागादृषिं दृष्ट्वा च साऽपि तं।
विवर्णा पाण्डुसङ्काशा समपद्यत भारत। तां भीतां पाण्डुसङ्काशां विषण्णां प्रेक्ष्य भारत।
व्यासः सत्यवतीपुत्त्र इदं वचनमब्रवीत्। यस्मात्पाण्डुत्वमापन्ना विरूपं प्रेक्ष्य मामिह। ४२९०
तस्मादेष सुतस्तेवै पाण्डुरेव भविष्यति। नाम चास्य तदेवेह भविष्यति शुभानने।
इत्युक्त्वा स निराक्रामद्भगवानृषिसत्तमः। ततो निष्क्रान्तमालोक्य सत्या पुत्त्रमथाब्रवीत्।
शशंस स पुनर्म्मात्रे तस्य बालस्य पाण्डुतां। तं माता पुनरेवान्यमेकं पुत्त्रमयाचत।

तथेति च महर्षिस्तां मातरं प्रत्यभाषत । ततः कुमारं सा देवी प्राप्तकालमजीजनत् ।

पाण्डुलक्षणसम्पन्नं दीप्यमानं वरश्रिया । यस्य पुत्रा महेष्वासा जज्ञिरे पञ्च पाण्डवाः । ४२९५

ऋतुकाले ततो ज्येष्ठां वधूं तस्मै न्ययोजयत् । सा तु रूपञ्च गन्धञ्च महर्षेः प्रविचिन्त्य तं ।

नाकरोद्वचनं देव्या भयात् सुरसुतोपमा । ततः स्वैर्भूषणैर्दासीं भूषयित्वाऽप्सरोपमां ।

प्रेषयामास कृष्णाय ततः काशिपतेः सुता । सा तं ऋषिमनुप्राप्तं प्रत्युद्गम्याभिवाद्य च ।

संविवेशाभ्यनुज्ञाता सत्कृत्योपचचार ह । कामोपभोगेन रहस्तस्यां तुष्टिमगादृषिः । तया सहोषितो राजन्महर्षिः संशितव्रतः ।

उत्तिष्ठन्नब्रवीदेनामभुजिष्या भविष्यसि । अयञ्च ते शुभे गर्भः श्रेयानुदरमागतः । धर्म्मात्मा भविता लोके सर्व्वबुद्धिमतां वरः । ४३००

स जज्ञे विदुरो नाम कृष्णद्वैपायनात्मजः । धृतराष्ट्रस्य वै भ्राता पाण्डोश्चैव महात्मनः ।

धर्म्मो विदुररूपेण शापात्तस्य महात्मनः । माण्डव्यस्यार्थतत्त्वज्ञः कामक्रोधविवर्जितः । कृष्णद्वैपायनोऽप्येतत् सत्यवत्यै न्यवेदयत् ।

प्रलम्भमात्मनश्चैव शूद्रायाः पुत्रजन्म च । स धर्म्मस्यानृणो भूत्वा पुनर्म्मात्रा समेत्य च । तस्यै गर्भं समावेद्य तत्रैवान्तरधीयत ।

एते विचित्रवीर्य्यस्य क्षेत्रे द्वैपायनादपि । जज्ञिरे देवगर्भाभाः कुरुवंशविवर्द्धनाः ।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि विचित्रवीर्य्यसुतोत्पत्तौ षडधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥

॥ जनमेजय उवाच ॥ किं कृतं कर्म्म धर्म्मेण येन शापमुपेयिवान् । कस्य शापाच्च ब्रह्मर्षेः शूद्रयोनावजायत । ४३०५

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ बभूव ब्राह्मणः कश्चिन्माण्डव्य इति विश्रुतः । धृतिमान् सर्व्वधर्म्मज्ञः सत्ये तपसि च स्थितः ।

स आश्रमपदद्वारि वृक्षमूले महातपाः । ऊर्द्ध्वबाहुर्म्महायोगी तस्थौ मौनव्रतान्वितः ।

तस्य कालेन महता तस्मिंस्तपसि वर्त्ततः । तमाश्रममनुप्राप्ता दस्यवो लोप्त्रहारिणः ।

अनुसार्य्यमाणा बहुभी रक्षिभिर्भरतर्षभ । ते तस्यावसथे लोप्त्रं दस्यवः कुरुसत्तम ।

निधाय च भयाल्लीनास्तत्रैवानागते बले । तेषु लीनेष्वथो शीघ्रं ततस्तद्रक्षिणां बलं । ४३१०

आजगाम ततोऽपश्यंस्तमृषिं तस्करानुगाः । तमपृच्छंस्ततो राजंस्तथावृत्तं तपोधनं ।

कतरेण पथा याता दस्यवो द्विजसत्तम । तेन गच्छामहे ब्रह्मन् यथा शीघ्रतरं वयं ।

तथा तु रक्षिणां तेषां ब्रुवतां स तपोधनः । न किञ्चिद्वचनं राजन्नब्रवीत् साध्वसाधु वा ।

ततस्ते राजपुरुषा विचिन्वानास्तमाश्रमं । ददृशुस्तत्र लीनांस्तांश्चौरांस्तद्द्रव्यमेव च ।

ततः शङ्का समभवद्रक्षिणां तं मुनिं प्रति । संयम्यैनं ततो राज्ञे दस्यूंश्चैव न्यवेदयन् । ४३१५

तं राजा सह तैश्चौरैरन्वशाद्वध्यतामिति । स रक्षिभिस्तैरज्ञातः शूले प्रोतो महातपाः ।

ततस्ते शूलमारोप्य तं मुनिं रक्षिणस्तदा । प्रतिजग्मुर्म्महीपालं धनान्यादाय तान्यथ ।

शूलस्थः स तु धर्म्मात्मा कालेन महता ततः । निराहारोऽपि विप्रर्षिर्म्मरणं नाभ्यपद्यत ।

धारयामास च प्राणानृषींश्च समुपानयत् । शूलाग्रे तप्यमानेन तपस्तेन महात्मना ।

सन्तापं परमं जग्मुर्म्मुनयस्तपसाऽन्विताः । ते रात्रौ शकुना भूत्वा सन्निपत्य तु भारत । ४३२०

दर्शयन्तो यथाशक्ति तमपृच्छन्द्विजोत्तमं। श्रोतुमिच्छामहे ब्रह्मन्किं पापं कृतवानसि। येनेह समनुप्राप्तं शूले दुःखभयं महत्।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि अणीमाण्डव्योपाख्याने सप्ताधिकशततोऽध्यायः॥ १०७॥

वैशम्पायनउवाच॥ ततः स मुनिशार्दूलस्तानुवाच तपोधनान्। दोषतः कङ्गमिष्यामि नहि मेऽन्योऽपराध्यति।

तं दृष्ट्वा रक्षिणस्तत्र तथा बहुतिथेऽहनि। न्यवेदयंस्तथा राज्ञे यथावृत्तं नराधिप।

श्रुत्वा च वचनं तेषां निश्चित्य सह मन्त्रिभिः। प्रसादयामास तदा शूलस्थमृषिसत्तमं।

राजोवाच॥ यन्मयाऽपकृतं मोहादज्ञानादृषिसत्तम। प्रसादये त्वां तत्राहं न मे त्वं क्रोद्धुमर्हसि। ॥४२१५

एवमुक्तस्ततो राज्ञा प्रसादमकरोन्मुनिः। कृतप्रसादं राजा तं ततः समवतारयत्।

अवतार्य्य च शूलाग्रात्तच्छूलं निश्चकर्ष ह। अशक्नुवंश्च निष्क्रष्टुं शूलं मूले स चिच्छिदे।

स तथान्तर्गतेनैव शूलेन व्यचरन्मुनिः। तेनातितपसा, लोकान्विजिग्ये दुर्लभान्परैः।

अणीमाण्डव्य इति च ततो लोकेषु गीयते। स गत्वा सदनं विप्रो धर्म्मस्य परमात्मवित्।

आसनस्थं ततो धर्म्मं दृष्ट्वोपालभत प्रभुः। किन्नु तद्दुष्कृतं कर्म्म मया कृतमजानता। ॥४२२०

यस्येयं फलनिर्वृत्तिरीदृश्यासादिता मया। शीघ्रमाचक्ष्व मे तत्त्वं पश्य मे तपसो बलं।

धर्म्म उवाच॥ पतङ्गिकानां पुच्छेषु त्वयेषीका प्रवेशिता। कर्म्मणस्तस्य ते प्राप्तं फलमेतत्तपोधन।

अणीमाण्डव्यउवाच॥ अल्पेऽपराधेऽपि महान्मम दण्डस्त्वया धृतः। शूद्रयोनावतो धर्म्म मानुषः संभविष्यसि।

मर्य्यादां स्थापयाम्यद्य लोके धर्म्मफलोदयां। आचतुर्दशकाद्वर्षान्न भविष्यति पातकं। परतः कुर्व्वतामेव दोष एव भविष्यति।

वैशम्पायनउवाच॥ एतेन त्वपराधेन शापात्तस्य महात्मनः। धर्म्मो विदुररूपेण शूद्रयोनावजायत। ॥४२२५

धर्म्मे चार्थे च कुशलो लोभक्रोधविवर्जितः। दीर्घदर्शी शमपरः कुरूणाञ्च हिते रतः।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि अणीमाण्डव्योपाख्याने अष्टाधिकशततोऽध्यायः॥ १०८॥

॥ वैशम्पायन उवाच॥ तेषु त्रिषु कुमारेषु जातेषु कुरुजाङ्गलं। कुरवोऽथ कुरुक्षेत्रं त्रयमेतदवर्द्धत।

ऊर्द्ध्वशस्याऽभवद्भूमिः शस्यानि रसवन्ति च। यथर्त्तु वर्षी पर्जन्यो बहुपुष्पफला द्रुमाः।

वाहनानि प्रहृष्टानि मुदिता मृगपक्षिणः। गन्धवन्ति च माल्यानि रसवन्ति फलानि च।

वणिग्भिश्चान्वकीर्य्यन्त नगराण्यथ शिल्पिभिः। शूराश्च कृतविद्याश्च सन्तश्च सुखिनोऽभवन। ॥४२३०

नाभवन् दस्यवः केचिन्नाधर्म्मरुचयो जनाः। प्रदेशेष्वपि राष्ट्राणां कृतं युगमवर्त्तत।

धर्म्मक्रिया यज्ञशीलाः सत्यव्रतपरायणाः। अन्योन्यप्रीतिसंयुक्ता व्यवर्द्धन्त प्रजास्तदा।

मानक्रोधविहीनाश्च नरा लोभविवर्जिताः। अन्योऽन्यमभ्यनन्दन्त धर्म्मोत्तरमवर्त्तत।

तन्महोदधिवत्पूर्णं नगरं वै व्यरोचत। द्वारतोरणनिर्यूहैर्युक्तमभ्रचयोपमैः।

प्रासादशतसम्बाधं महेन्द्रपुरसन्निभं। नदीषु वनखण्डेषु वापीपल्वलसानुषु। काननेषु च रम्येषु विजह्रुर्मुदिता जनाः। ॥४२३५

उत्तरैः कुरुभिः सार्द्धं दक्षिणाः कुरवस्तथा। विस्पर्द्धमाना व्यचरंस्तथा देवर्षिचारणैः।

नाभवत्कृपणः कश्चिन्नाभवन्विधवाः स्त्रियः। तस्मिञ्जनपदे रम्ये कुरुभिर्बहुलीकृते।

कूपारामसभावाप्यो ब्राह्मणावसथास्तथा । बभूवुः सर्व्वर्द्धियुतास्तस्मिन्राष्ट्रे सदोत्सवाः ।
भीष्मेण धर्म्मतो राजन्सर्व्वतः परिरक्षिते । बभूव रमणीयश्च चैत्ययूपशताङ्कितः ।
स देशः परराष्ट्राणि विमृज्याभिप्रवर्द्धितः । भीष्मेण विहितं राष्ट्रे धर्म्मचक्रमवर्तत । ४२५०
क्रियमाणेषु कृत्येषु कुमाराणां महात्मनां । पौरजानपदाः सर्व्वे बभूवुः परमोत्सुकाः ।
गृहेषु कुरुमुख्यानां पौराणाञ्च नराधिप । दीयतां भुज्यतां चेति वाचोऽश्रूयन्त सर्व्वशः ।
धृतराष्ट्रश्च पाण्डुश्च विदुरश्च महामतिः । जन्मप्रभृति भीष्मेण पुत्त्रवत्परिपालिताः ।
संस्कारैः संस्कृतास्ते तु ततोऽध्ययनसंयुताः । श्रमव्यायामकुशलाः समपद्यन्त यौवनं ।
धनुर्व्वेदे च वेदे च गदायुद्धेऽसिचर्म्मणि । तथैव गजशिक्षायां नीतिशास्त्रेषु पारगाः । ४२५५
इतिहासपुराणेषु नानाशिक्षासु बोधिताः । वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञाः सर्व्वत्र कृतनिश्चयाः ।
पाण्डुर्धनुषि विक्रान्तो नरेष्वभ्यधिकोऽभवत् । अन्येभ्यो बलवानासीद्धृतराष्ट्रो महीपतिः ।
त्रिषु लोकेषु न त्वासीत्कश्चिद्विदुरसम्मितः । धर्म्मनित्यस्तथा राजन्धर्म्मे च परमं गतः ।
प्रनष्टं शान्तनोर्व्वंशं समीक्ष्य पुनरुद्धृतं । ततो निर्व्वचनं लोके सर्व्वराष्ट्रेष्ववर्त्तत ।
वीरसूनां काशिसुते देशानां कुरुजाङ्गलं । सर्व्वधर्म्मविदां भीष्मः पुराणां गजसाह्वयं । ४२६०
धृतराष्ट्रस्त्वचक्षुष्ट्वाद्राज्यं न प्रत्यपद्यत । पारसवत्वाद्विदुरो राजा पाण्डुर्ब्बभूव ह ।
कदाचिदथ गाङ्गेयः सर्व्वनीतिमतां वरः । विदुरं धर्म्मतत्त्वज्ञं वाक्यमाह यथोचितं ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि पाण्डुराज्याभिषेके नवाधिकशततोऽध्यायः ॥ १०९ ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ गुणैः समुदितं सम्यगिदं नः प्रथितं कुलं । अत्यन्यान्पृथिवीपालान्पृथिव्यामधिराज्यभाक् ।
रक्षितं राजभिः पूर्व्वं धर्म्मविद्भिर्म्महात्मभिः । नोत्सादमगमच्चेदं कदाचिदिह नः कुलं ।
मया च सत्यवत्या च कृष्णेन च महात्मना । समवस्थापितं भूयो युष्मासु कुलतन्तुषु । ४२६५
तच्चैतद्वर्द्धते भूयः कुलं सागरवद्यथा । तथा मया विधातव्यं त्वया चैव न संशयः ।
श्रूयते यादवी कन्या स्वनुरूपा कुलस्य नः । सुबलस्यात्मजा चैव तथा मद्रेश्वरस्य च ।
कुलीना रूपवत्यश्च ताः कन्याः पुत्त्र सर्व्वशः । उचिताश्चैव सम्बन्धे ह्यस्माकं क्षत्त्रियर्षभाः ।
मन्ये वरयितव्यास्ता इत्यहं धीमतां वरः । सन्तानार्थं कुलस्यास्य यद्वा विदुर मन्यसे ।
॥ विदुर उवाच ॥ भवान्पिता भवान्माता भवान्नः परमो गुरुः । तस्मात्स्वयं कुलस्यास्य विचार्य्य कुरु यद्धितं । ४२७०
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ अथ शुश्राव विप्रेभ्यो गान्धारीं सुबलात्मजां । आराध्य वरदं देवं भगनेत्रहरं हरं ।
गान्धारी किल पुत्त्राणां शतं लेभे वरं शुभा । इति शुश्राव तत्त्वेन भीष्मः कुरुपितामहः ।
ततो गान्धारराजस्य प्रेषयामास भारत । अचक्षुरिति तत्रासीत्सुबलस्य विचारणा ।
कुलं ख्यातिञ्च वृत्तञ्च बुद्ध्या तु प्रसमीक्ष्य सः । ददौ तां धृतराष्ट्राय गान्धारीं धर्म्मचारिणीं ।
गान्धारी त्वथ शुश्राव धृतराष्ट्रमचक्षुषं । आत्मानं दित्सितं चास्मै पित्रा मात्रा च भारत । ४२७५
ततः सा पटमादाय कृत्वा बहुगुणं तदा । बबन्ध नेत्रे स्वे राजन्पतिव्रतपरायणा ।

नाभ्यसूयां पतिमहमित्येवं कृतनिश्चया । ततो गान्धारराजस्य पुत्त्रः शकुनिरभ्ययात् ।
स्वसारं वयसा लक्ष्म्या युक्तामादाय कौरवान् । तां तदा धृतराष्ट्राय ददौ परमसत्कृतां ।
भीष्मस्यानुमते चैव विवाहं समकारयत् । दत्त्वा स भगिनीं वीरो यथार्हञ्च परिच्छदं । पुनरायात्स्वनगरं भीष्मेण प्रतिपूजितः ।
गान्धार्य्यपि वरारोहा शीलाचारविचेष्टितैः । तुष्टिं कुरूणां सर्व्वेषां जनयामास भारत । ४३७०
वृत्तेनाराध्य तान् सर्व्वान् गुरून् पतिपरायणा । वाचाऽपि पुरुषानन्यान् सुव्रता नान्वकीर्त्तयत् ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि धृतराष्ट्रविवाहे दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ शूरो नाम यदुश्रेष्ठो वसुदेवपिताऽभवत् । तस्य कन्या पृथा नाम रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
पितृष्वस्रीयाय स तामनपत्याय भारत । अग्र्यमग्रे प्रतिज्ञाय स्वस्यापत्यं स सत्यवाक् । अग्रजातेति तां कन्यां शूरोऽनुग्रहकाङ्क्षिणे । प्रददौ कुन्तिभोजाय सखा सख्ये महात्मने ।
नियुक्ता सा पितुर्गेहे ब्राह्मणातिथिपूजने । उग्रं पर्य्यचरत्तत्र ब्राह्मणं संशितव्रतं ।
निगूढनिश्चयं धर्म्मे यन्तं दुर्व्वाससं विदुः । तमुग्रं संशितात्मानं सर्व्वयत्नैरतोषयत् । ४३७५
तस्यै स प्रददौ मन्त्रमापद्धर्म्मान्ववेक्षया । अभिचाराभिसंयुक्तमब्रवीच्चैव तां मुनिः ।
यं यं देवं त्वमेतेन मन्त्रेणावाहयिष्यसि । तस्य तस्य प्रसादेन तव पुत्त्रो भविष्यति ।
तथोक्ता सा तु विप्रेण कुन्ती कौतूहलान्विता । कन्या सती देवमर्कमाजुहाव यशस्विनी ।
सा ददर्श तमायान्तं भास्करं लोकभावनं । विस्मिता चानवद्याङ्गी दृष्ट्वा तन्महदद्भुतं ।
तां समासाद्य देवस्तु विवस्वानिदमब्रवीत् । अयमस्म्यसितापाङ्गि ब्रूहि किं करवाणि ते । ४३८०
॥ कुन्त्युवाच ॥ कश्चिन्मे ब्राह्मणः प्रादाद्वरं विद्याञ्च शत्रुहन् । तद्विजिज्ञासयाह्वानं कृतवत्यस्मि ते विभो ।
एतस्मिन्नपराधे त्वां शिरसाऽहं प्रसादये । योषितो हि सदा रक्ष्याः स्वपराद्धाऽपि नित्यशः ।
॥ सूर्य्य उवाच ॥ वेदाहं सर्व्वमेवैतद्यद्दुर्व्वासा वरं ददौ । सन्त्यज्य भयमेवेह क्रियतां सङ्गमो मम ।
अमोघं दर्शनं मह्यमाहूतश्चास्मि ते शुभे । वृथाह्वानेऽपि ते भीरु दोषः स्यान्नात्र संशयः ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्ता बहुविधं सान्त्वपूर्व्वं विवस्वता । सा तु नैच्छद्वरारोहा कन्याऽहमिति भारत । ४३८५
बन्धुपक्षभयाद्भीता लज्जया च यशस्विनी । तामर्कः पुनरेवेदमब्रवीद्भरतर्षभ ।
मत्प्रसादान्न ते राज्ञि भविता दोष इत्युत । एवमुक्त्वा स भगवान् कुन्तिराजसुतां तदा ।
प्रकाशकर्त्ता तपनः सम्बभूव तया सह । तत्र वीरः समभवत् सर्व्वशस्त्रभृतां वरः । आमुक्तकवचः श्रीमान्देवगर्भः श्रियाऽन्वितः ।
सहजं कवचं बिभ्रत्कुण्डलोद्योतिताननः । अजायत सुतः कर्णः सर्व्वलोकेषु विश्रुतः ।
प्रादाच्च तस्यै कन्यात्वं पुनः स परमद्युतिः । दत्त्वा च तपतां श्रेष्ठो दिवमाचक्रमे ततः ॥ ४४००
दृष्ट्वा कुमारं जातं सा वार्ष्णेयी दीनमानसा । एकाग्रं चिन्तयामास किं कृत्वा सुकृतं भवेत् ।
गूहमानाऽपचारं सा बन्धुपक्षभयात्तदा । उत्ससर्ज्ज कुमारं तं जले कुन्ती महाबलं ।

तमुत्सृष्टं जले गर्भं राधाभर्त्ता महायशाः । पुत्त्रत्वे कल्पयामास सभार्य्यः सूतनन्दनः ।
नामधेयञ्च चक्राते तस्य बालस्य तावुभौ । वसुना सह जातोऽयं वसुषेणो भवत्विति ।
स वर्द्धमानो बलवान्सर्व्वास्त्रेषूद्यतोऽभवत् । आपृष्ठतापादादित्यमुपातिष्ठत वीर्य्यवान् । ४४०५
तस्मिन्काले तु जपतस्तस्य वीरस्य धीमतः । नादेयं ब्राह्मणेष्वासीत्किञ्चिद्वसु महीतले ।
तमिन्द्रो ब्राह्मणो भूत्वा भिक्षार्थी समुपागमत् । कवचं प्रार्थयामास फाल्गुनस्य हिते रतः ।
स्वशरीरात्समुत्कृत्य कवचं स्वनिसर्गजं । विप्ररूपाय शक्राय ददौ कर्णः कृताञ्जलिः ।
प्रतिगृह्य तु देवेशस्तुष्टस्तेनास्य कर्म्मणा । ददौ शक्तिं सुरपतिर्व्विस्मितश्चेदमुवाच ह ।
देवासुरमनुष्याणां गन्धर्व्वोरगरक्षसां । यमेकं जेतुमिच्छेथाः सोऽनया न भविष्यति ४४१०
प्राङ्नाम तस्य कथितं वसुषेण इति क्षितौ । कर्णो वैकर्त्तनश्चैव कर्म्मणा तेन सोऽभवत् ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि ऐन्द्रशक्तिलाभे एकादशाधिकशततोऽध्यायः ॥ १११ ॥

वैशम्पायन उवाच ॥ सत्त्वरूपगुणोपेता धर्म्मारामा महाव्रता । दुहिता कुन्तिभोजस्य पृथा पृथुललोचना ।
तान्तु तेजस्विनीं कन्यां रूपयौवनशालिनीं । व्यवृण्वन् पार्थिवाः केचिदतीव स्त्रीगुणैर्युतां ।
ततः सा कुन्तिभोजेन राज्ञाहूय नराधिपान् । पित्रा स्वयम्वरे दत्ता दुहिता राजसत्तम ।
ततः सा रङ्गमध्यस्थं तेषां राज्ञां मनस्विनी । ददर्श राजशार्दूलं पाण्डुं भरतसत्तमं । ४४१५
सिंहदर्पं महोरस्कं वृषभाक्षं महाबलं । आदित्यमिव सर्व्वेषां राज्ञां प्रच्छाद्य वै प्रभाः ।
तिष्ठन्तं राजसमितौ पुरन्दरमिवापरं । तं दृष्ट्वा साऽनवद्याङ्गी कुन्तिभोजसुता शुभा । पाण्डुं नरवरं रङ्गे हृदयेनाकुलाऽभवत् ।
ततः कामपरीताङ्गी सकृत्प्रचलमानसा । व्रीडमाना स्रजं कुन्ती राज्ञः स्कन्धे समासजत् ।
तं निशम्य वृतं पाण्डुं कुन्त्या सर्व्वे नराधिपाः । यथागतं समाजग्मुर्गजैरश्वै रथैस्तथा ।
ततस्तस्याः पिता राजन्विवाहमकरोत्प्रभुः । स तया कुन्तिभोजस्य दुहित्रा कुरुनन्दनः । ४४२०
युयुजेऽमितसौभाग्यः पौलोम्या मघवानिव । कुन्त्याः पाण्डोश्च राजेन्द्र कुन्तिभोजो महीपतिः ।
कृत्वोद्वाहं तदा तन्तु नानावसुभिरर्च्चितं । स्वपुरं प्रेषयामास स राजा कुरुसत्तम ।
ततो बलेन महता नानाध्वजपताकिना । स्तूयमानः सचाशीर्भिर्ब्राह्मणैश्च महर्षिभिः ।
संप्राप्य नगरं राजा पाण्डुः कौरवनन्दनः । न्यवेशयत तां भार्य्यां कुन्तीं स्वभवने प्रभुः ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि कुन्तीविवाहे द्वादशाधिकशततोऽध्यायः ॥ ११२ ॥

वैशम्पायन उवाच । ततः शान्तनवो भीष्मो राज्ञः पाण्डोर्यशस्विनः । विवाहस्यापरस्यार्थे चकार मतिमान्मतिं । ४४२५
सोऽमात्यैः स्थविरैः सार्द्धं ब्राह्मणैश्च महर्षिभिः । बलेन चतुरङ्गेण ययौ मद्रपतेः पुरं ।
तमागतमभिश्रुत्य भीष्मं वाह्लीकपुङ्गवः । प्रत्युद्गम्यार्च्चयित्वा च पुरं प्रावेशयन्नृपः ।
दत्त्वा तस्यासनं शुभ्रं पाद्यमर्घ्यं तथैव च । मधुपर्कञ्च मद्रेशः पप्रच्छागमनेऽर्थितां ।
तं भीष्मः प्रत्युवाचेदं मद्रराजं कुरूद्वहः । आगतं मां विजानीहि कन्यार्थिनमरिन्दम ।
श्रूयते भवतः साध्वी स्वसा माद्री यशस्विनी । तामहं वरयिष्यामि पाण्डोरर्थे यशस्विनीं । ४४३०

युक्तरूपो हि सम्बन्धे त्वं नो राजन्वयं तव । एतत्सञ्चिन्त्य मद्रेश ग्रहाणास्मान्यथाविधि ।
तमेवं वादिनं भीष्मं प्रत्यभाषत मद्रपः । न हि मेऽन्यो वरस्त्वत्तः श्रेयानिति मतिर्मम ।
पूर्व्वैः प्रवर्त्तितं किञ्चित्कुलेऽस्मिन्नृपसत्तमैः । साधु वा यदि वाऽसाधु तन्नातिक्रान्तुमुत्सहे ।
व्यक्तं तद्भवतश्चापि विदितं नात्र संशयः । न चायुक्तं तथा वक्तुं भवान्देहीति सत्तम ।
कुलधर्म्मः स नो वीर प्रमाणं परमञ्च तत् । तेन त्वां न ब्रवीम्येतदसन्दिग्धं वचोऽरिहन् । ४४३५
तं भीष्मः प्रत्युवाचेदं मद्रराजं जनाधिपः । धर्म्म एष परो राजन् स्वयमुक्तः स्वयम्भुवा ।
नात्र कश्चन दोषोऽस्ति पूर्व्वैर्विधिरयं कृतः । विदितेयञ्च ते शल्य मर्य्यादा साधुसम्मता ।
इत्युक्त्वा स महातेजाः शातकुम्भं कृताकृतं । रत्नानि च विचित्राणि शल्यायादात्सहस्रशः ।
गजानश्वान्रथांश्चैव वासांस्याभरणानि च । मणिमुक्ताप्रवालञ्च गाङ्गेयो व्यसृजच्छुभं ।
तत्प्रगृह्य धनं सर्व्वं शल्यः सम्प्रीतमानसः । ददौ तां समलङ्कृत्य स्वसारं कौरवर्षभे । ४४४०
स तां माद्रीमुपादाय भीष्मः सागरगासुतः । आजगाम पुरीं धीमान्प्रविष्टो गजसाह्वयं ।
तत इष्टेऽहनि प्राप्ते मुहूर्त्ते साधुसम्मते । जग्राह विधिवत्पाणिं माद्र्याः पाण्डुर्नराधिपः ।
ततो विवाहे निर्वृत्ते स राजा कुरुनन्दनः । स्थापयामास तां भार्य्यां शुभे वेश्मनि भाविनीं ।
स ताभ्यां व्यचरत् सार्द्धं भार्य्याभ्यां राजसत्तमः । कुन्त्या माद्र्या च राजेन्द्रो यथाकामं यथासुखं ।
ततः स कौरवो राजा विहृत्य त्रिदशा निशाः । जिगीषया महीं पाण्डुर्निरक्रामत्पुरात्प्रभो । ४४४५
स भीष्मप्रमुखान् वृद्धानभिवाद्य प्रणम्य च । धृतराष्ट्रञ्च कौरव्यं तथाऽन्यान् कुरुसत्तमान् ।
आमन्त्र्य प्रययौ राजा तैश्चैवाभ्यनुमोदितः । मङ्गलाचारयुक्ताभिराशीर्भिरभिनन्दितः ।
गजवाजिरथौघेन बलेन महताऽगमत् । स राजा देवगर्भाभो विजिगीषुर्व्वसुन्धरां ।
हृष्टपुष्टबलैः प्रायात्पाण्डुः शत्रूननेकशः । पूर्व्वमागस्कृतो गत्वा दशार्णाः समरे जिताः । पाण्डुना नरसिंहेन कौरवाणां यशोभृता ।
ततः सेनामुपादाय पाण्डुर्नानाविधध्वजां । प्रभूतहस्त्यश्वयुतां पदातिरथसङ्कुलां । ४४५०
आगस्कारी महीपानां बहूनां बलदर्पितः । गोप्ता मगधराष्ट्रस्य दीर्घो राजगृहे हतः ।
ततः कोषं समादाय वाहनानि च भूरिशः । पाण्डुना मिथिलां गत्वा विदेहाः समरे जिताः ।
तथा काशिषु सुह्मेषु पुण्ड्रेषु च नरर्षभ । स्वबाहुबलवीर्य्येण कुरूणामकरोद्यशः ।
तं शरौघमहाज्वालं शस्त्रार्च्चिषमरिन्दमं । पाण्डुपावकमासाद्य व्यदह्यन्त नराधिपाः ।
ते ससेनाः ससेनेन विध्वंसितबला नृपाः । पाण्डुना वशगाः कृत्वा कुरुकर्म्मसु योजिताः । ४४५५
तेन ते निर्जिताः सर्व्वे पृथिव्यां सर्व्वपार्थिवाः । तमेकं मेनिरे शूरं देवेष्विव पुरन्दरं ।
तं कृताञ्जलयः सर्व्वे प्रणता वसुधाधिपाः । उपाजग्मुर्धनं गृह्य रत्नानि विविधानि च ।
मणिमुक्ताप्रवालञ्च सुवर्णं रजतं बहु । गोरत्नान्यश्वरत्नानि रथरत्नानि कुञ्जरान् ।
खरोष्ट्रमहिषांश्चैव यच्च किञ्चिदजाविकं । कम्बलाजिनरत्नानि राङ्कवास्तरणानि च । तत्सर्व्वं प्रतिजग्राह राजा नागपुराधिपः ।

तदादाय ययौ पाण्डुः पुनर्मुदितवाहनः । हर्षयिष्यन् स्वराष्ट्राणि पुरञ्च गजसाह्वयं । ॥४४९०

शान्तनोराजसिंहस्य भरतस्य च धीमतः । प्रणष्टः कीर्त्तिजः शब्दः पाण्डुना पुनराहृतः ।

ये पुरा कुरुराष्ट्राणि जह्रुः कुरुधनानि च । ते नागपुरसिंहेन पाण्डुना करदीकृताः ।

इत्यभाषन्त राजानो राजामात्याश्च सङ्गताः । प्रतीतमनसो हृष्टाः पौरजानपदैः सह । प्रत्युद्ययुस्तं सम्प्राप्तं सर्वे भीष्मपुरोगमाः ।

ते न दूरमिवाध्वानं गत्वा नागपुरालयात् । आवृतं ददृशुर्हृष्टा लोकं बहुविधैर्धनैः ।

नानायानसमानीतै रत्नैरुच्चावचैस्तदा । हस्त्यश्वरथरत्नैश्च गोभिरुष्ट्रैस्तथाऽविभिः । ॥४४९५

नान्तं ददृशुरासाद्य भीष्मेण सह कौरवाः । सोऽभिवाद्य पितुः पादौ कौशल्यानन्दवर्द्धनः ।

यथार्हं मानयामास पौरजानपदानपि । प्रमृद्य पररष्ट्राणि कृतार्थं पुनरागतं ।

पुत्रमाश्लिष्य भीष्मस्तु हर्षादश्रूण्यवर्त्तयत् । स तूर्य्यशतसङ्घानां भेरीणाञ्च महास्वनैः । हर्षयन् सर्वशः पौरान् विवेश गजसाह्वयं ।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि पाण्डुदिग्विजये त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥

वैशम्पायन उवाच ॥ धृतराष्ट्राभ्यनुज्ञातः स्वबाहुविजितं धनं । भीष्माय सत्यवत्यै च मात्रे चोपजहार सः ।

विदुराय च वै पाण्डुः प्रेषयामास तद्धनं । सुहृदश्चापि धर्म्मात्मा धनेन समतर्पयत् । ॥४५००

ततः सत्यवतीं भीष्मं कौशल्याञ्च यशस्विनीं । शुभैः पाण्डुजितैरर्थैस्तोषयामास भारत ।

ननन्द माता कौशल्या तमप्रतिमतेजसं । जयन्तमिव पौलोमी परिष्वज्य नरर्षभं ।

तस्य वीरस्य विक्रान्तैः सहस्रशतदक्षिणैः । अश्वमेधशतैरीजे धृतराष्ट्रो महामखैः ।

सम्प्रयुक्तस्तु कुन्त्या च माद्र्या च भरतर्षभ । जिततन्द्रीस्तदा पाण्डुर्बभूव वनगोचरः ।

हित्वा प्रासादनिलयं शुभानि शयनानि च । अरण्यनित्यः सततं बभूव मृगयापरः । ॥४५०५

स चरन्दक्षिणं पार्श्वं रम्यं हिमवतो गिरेः । उवास गिरिपृष्ठेषु महाशालवनेषु च ।

रराज कुन्त्या माद्र्या च पाण्डुः सह वने चरन् । करेण्वोरिव मध्यस्थः श्रीमान्पौरन्दरो गजः ।

भारतं सह भार्य्याभ्यां खड्गबाणधनुर्धरं । विचित्रकवचं वीरं परमास्त्रविदं नृपं ।

देवोऽयमित्यमन्यन्त चरन्तं वनवासिनः । तस्य कामांश्च भोगांश्च नरा नित्यमतन्द्रिताः । उपजह्रुर्वनान्तेषु धृतराष्ट्रेण चोदिताः ।

अथ पारशवीं कन्यां देवकस्य महीपतेः । रूपयौवनसम्पन्नां स शुश्रावापगासुतः । ॥४५१०

ततस्तु वरयित्वा तामानीय भरतर्षभः । विवाहं कारयामास विदुरस्य महामतेः ।

तस्यां चोत्पादयामास विदुरः कुरुनन्दनः । पुत्रान् विनयसम्पन्नानात्मनः सदृशान् गुणैः ।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि विदुरपरिणये चतुर्द्दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११४ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः पुत्रशतं जज्ञे गान्धार्य्यां जनमेजय । धृतराष्ट्रस्य वैश्यायामेकश्चापि शतात्परः ।

पाण्डोः कुन्त्याञ्च माद्र्याञ्च पुत्राः पञ्च महारथाः । देवेभ्यः समपद्यन्त सन्तानाय कुलस्य वै ।

॥ जनमेजय उवाच ॥ कथं पुत्रशतं जज्ञे गान्धार्य्यां द्विजसत्तम । कियता चैव कालेन तेषामायुश्च किं परं । ॥४५१५

कथं चैकः स वैश्यायां धृतराष्ट्रसुतोऽभवत । कथञ्च सदृशीं भार्य्यां गान्धारीं धर्म्मचारिणीं । आनुकूल्ये वर्त्तमानां धृतराष्ट्रो
ऽभ्यवर्त्तत ।

कथञ्च शतस्य सत: पाण्डोस्तेन महात्मना। समुत्पन्ना दैवतेभ्य: पुत्रा: पञ्च महारथा:।

एतदिच्छाम्यथाख्यातं विस्तरेण तपोधन। कथयस्व न मे तृप्ति: कथ्यमानेषु बन्धुषु।

॥ वैशम्पायनउवाच ॥ क्षुच्छ्रमाभिपरिम्लानं द्वैपायनमुपस्थितं। तोषयामास गान्धारी व्यासस्तस्यै वरं ददौ।

सा वव्रे सदृशं भर्त्तु: पुत्राणां शतमात्मन:। तत: कालेन सा गर्भं धृतराष्ट्रादथाग्रहीत्। ४४९०

सम्वत्सरद्वयं तन्तु गान्धारी गर्भमाहितं। अप्रजा धारयामास ततस्तां दु:खमाविशत्।

श्रुत्वा कुन्तीसुतं जातं बालार्कसमतेजसं। उदरस्यात्मन: स्थैर्य्यमुपलभ्यान्वचिन्तयत्।

अज्ञातं धृतराष्ट्रस्य यत्नेन महता तत:। सोदरं घातयामास गान्धारी दु:खमूर्च्छिता।

ततो जज्ञे मांसपेशी लोहाष्ठीलेव संहता। द्विवर्षसम्भृता कुक्षौ तामुत्स्रष्टुं प्रचक्रमे।

अथ द्वैपायनो ज्ञात्वा त्वरित: समुपागमत्। तां स मांसमयीं पेशीं ददर्श जयतां वर:। ४४९५

ततोऽब्रवीत्सौबलेयीं किमिदं ते चिकीर्षितं। साचात्मनो मतं सत्यं शशंस परमर्षये।

॥ गान्धार्य्युवाच ॥ ज्येष्ठं कुन्तीसुतं जातं श्रुत्वा रविसमप्रभं। दु:खेन परमेणेदमुदरं घातितं मया।

शतञ्च किल पुत्राणां वितीर्णं मे त्वया पुरा। इयञ्च मे मांसपेशी जाता पुत्रशताय वै।

॥ व्यासउवाच ॥ एवमेतत्सौबलेयि नैतज्जात्वन्यथा भवेत्। वितथं नोक्तपूर्व्वं मे स्वैरेष्वपि कुतोऽन्यथा।

घृतपूर्णं कुण्डशतं क्षिप्रमेव विधीयतां। सुगुप्तेषु च देशेषु रक्षा चैव विधीयतां। शीताभिरद्भिरष्ठीलामिमाञ्च परिषिञ्चय। ४५००

॥ वैशम्पायनउवाच ॥ सा सिच्यमाना त्वष्ठीला बभूव शतधा तदा। अङ्गुष्ठपर्व्वमात्राणां गर्भाणां पृथगेव तु।

एकाधिकशतं पूर्णं यथायोगं विशाम्पते। मांसपेश्यास्तदा राजन् क्रमश: कालपर्य्ययात्।

ततस्तांस्तेषु कुण्डेषु गर्भानवदधे तदा। स्वनुगुप्तेषु देशेषु रक्षां वै व्यदधात्तत:।

शशंस चैव भगवान् कालेनैतावता पुन:। उद्घाटनीयान्येतानि कुण्डानीति च सौबलीं।

इत्युक्त्वा भगवान्व्यासस्तथा प्रतिविधाय च। जगाम तपसे धीमान्हिमवन्तं शिलोच्चयं। ४५०५

जज्ञे क्रमेण चैतेन तेषां दुर्य्योधनो नृप:। जन्मतस्तु प्रमाणेन ज्येष्ठो राजा युधिष्ठिर:।

तदाख्यातन्तु भीष्माय विदुराय च धीमते। यस्मिन्नहनि दुर्धर्षो जज्ञे दुर्योधनस्तदा। तस्मिन्नेव महाबाहुर्जज्ञे भीमोऽपि वीर्य्यवान।

स जातमात्र एवाथ धृतराष्ट्रसुतो नृप। रासभारावसदृशं रुराव च ननाद च।

तं खरा: प्रत्यभाषन्त गृध्रगोमायुवायसा:। वाताश्च प्रववुश्चापि दिग्दाहश्चाभवत्तदा।

ततस्तु भीतवद्राजा धृतराष्ट्रोऽब्रवीदिदं। समानीय बहून्विप्रान्भीष्मं विदुरमेव च। ४५१०

अन्यांश्च सुहृदो राजन्कुरून्सर्व्वांस्तथैव च। युधिष्ठिरो राजपुत्रो ज्येष्ठो न: कुलवर्द्धन:। प्राप्त: स्वगुणतो राज्यं न तस्मिन् वाच्यमस्ति न:। अयं त्वनन्तरस्तस्मादपि राजा भविष्यति। एतद्धि ब्रूत मे तथ्यं यदत्र भविता ध्रुवं।

वाक्यस्यैतस्य निधने दिक्षु सर्व्वासु भारत। क्रव्यादा: प्राणदन्घोरा: शिवाश्चाशिवशंसिन:।

लक्षयित्वा निमित्तानि तानि घोराणि सर्व्वश:। तेऽब्रुवन्ब्राह्मणा राजन्विदुरश्च महामति:।

यथेमानि निमित्तानि घोराणि मनुजाधिप। उत्थितानि सुते ज्येष्ठे तानि ते पुरुषर्षभ।

व्यक्तं कुलान्तकरणो भवितैष सुतस्तव । तस्य शान्तिः परित्यागे गुप्तावपनयो महान् । ॥४१६
शतमेकोनमप्यस्तु पुत्त्राणां ते महीपते । त्यजैनमेकं शान्तिं चेत्कुलस्येच्छसि भारत ।
एकेन कुरु वै क्षेमं कुलस्य जगतस्तथा । त्यजेदेकं कुलस्यार्थे ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत् ।
ग्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत् । स तथा विदुरेणोक्तस्तैश्च सर्व्वैर्द्विजोत्तमैः । न चकार तथा राजा पुत्त्रस्नेहसमन्वितः ।
ततः पुत्त्रशतं पूर्णं धृतराष्ट्रस्य पार्थिव । मासमात्रेण संजज्ञे कन्या चैका शताधिका ।
गान्धार्य्यां क्लिश्यमानायामुदरेण विवर्द्धता । धृतराष्ट्रं महाराजं वैश्या पर्य्यचरत्किल । ॥४२०
तस्मिन्संवत्सरे राजन्धृतराष्ट्रान्महायशाः । जज्ञे धीमांस्ततस्तस्यां युयुत्सुः करणो नृप ।
एवं पुत्त्रशतं जज्ञे धृतराष्ट्रस्य धीमतः । महारथानां वीराणां कन्या चैका शताधिका । युयुत्सुश्च महातेजा वैश्यापुत्त्रः प्रतापवान् ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि गान्धारीपुत्त्रोत्पत्तौ पञ्चदशाधिकशततोऽध्यायः ॥ ११५ ॥
॥ जनमेजय उवाच । धृतराष्ट्रस्य पुत्त्राणामादितः कथितं त्वया । ऋषेः प्रसादात्तु शतं न च कन्या प्रकीर्त्तिता ।
वैश्यापुत्त्रो युयुत्सुश्च कन्या चैका शताधिका । गान्धारराजदुहिता शतपुत्त्रेति चानघ ।
उक्ता महर्षिणा तेन व्यासेनामिततेजसा । कथं त्विदानीं भगवन् कन्यां त्वं तु ब्रवीषि मे । ॥४२५
यदि भागशतं पेशी कृता तेन महर्षिणा । न प्रजास्यति चेद्भूयः सौबलेयी कथञ्चन ।
कथन्तु सम्भवस्तस्या दुःशलाया वदस्व मे । यथावदिह विप्रर्षे परं मेऽत्र कुतूहलं ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ साध्वयं प्रश्न उद्दिष्टः पाण्डवेय ब्रवीमि ते । तां मांसपेशीं भगवान् स्वयमेव महातपाः ।
शीताभिरद्भिरासिच्य भागंभागमकल्पयत । यो यथा कल्पितो भागस्तं तं धात्र्या तथा नृप । घृतपूर्णेषु कुम्भेषु एकैकं प्राक्षिपत्तदा ।
एतस्मिन्नन्तरे साध्वी गान्धारी सुदृढव्रता । दुहितुः स्नेहसंयोगमनुध्याय वराङ्गना । ॥४३०
मनसाऽचिन्तयद्देवी एतत्पुत्त्रशतं मम । भविष्यति न सन्देहो न ब्रवीत्यन्यथा मुनिः ।
ममेयं परमा तुष्टिर्दुहिता मे भवेद्यदि । एका शताधिका बाला भविष्यति कनीयसी ।
ततो दौहित्रजाल्लोकानवाप्नोऽसौ पतिर्मम । अधिका किल नारीणां प्रीतिर्ज्जामातृजा भवेत् ।
यदि नाम ममापि स्याद्दुहितैका शताधिका । कृतकृत्या भवेयं वै पुत्त्रदौहित्रसंवृता ।
यदि सत्यं तपस्तप्तं दत्तं वाऽप्यथ वा हुतं । गुरवस्तोषिता वापि तथाऽस्तु दुहिता मम । ॥४३५
एतस्मिन्नेव काले तु कृष्णद्वैपायनः स्वयं । व्यभजत्स तदा पेशीं भगवानृषिसत्तमः । गणयित्वा शतं पूर्णमंशानामाह सौबलीं ।
॥ व्यास उवाच ॥ पूर्णं पुत्त्रशतं त्वेतन्न मिथ्या वागुदाहृता । दौहित्रयोगाय भाग एकः शिष्टः शतात्परः ।
एषा ते सुभगा कन्या भविष्यति यथेप्सिता । ततोऽन्यं घृतकुम्भञ्च
तत्रापि प्राक्षिपत्तत्र कन्याभागं तपोधनः । एतत्ते कथितं राजन्दुःशलाजन्म भारत । ब्रूहि राजेन्द्र किम्भूयो वर्त्तयिष्यामि तेऽनघ ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि दुःशलोत्पत्तौ षोडशाधिकशततोऽध्यायः ॥ ११६ ॥

॥ जनमेजय उवाच ॥ ज्येष्ठाऽनुज्येष्ठतां तेषां नामानि च पृथक् पृथक्। धृतराष्ट्रस्य पुत्त्राणामानुपूर्व्या प्रकीर्त्तय। ४५४०
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ दुर्य्योधनो युयुत्सुश्च राजन् दुःशासनस्तथा। दुःसहो दुःशलश्चैव जलसन्धः समः सहः।
विन्दानुविन्दौ दुर्द्धर्षः सुबाहुर्दुःप्रधर्षणः। दुर्म्मर्षणो दुर्म्मुखश्च दुःकर्णः कर्ण एव च।
विविंशतिर्व्विकर्णश्च शलः सत्त्वः सुलोचनः। चित्रोपचित्रौ चित्राक्षश्चारुचित्रः शरासनः।
दुर्म्मदो दुर्व्विगाहश्च विवित्सुर्व्विकटाननः। ऊर्णनाभः सुनाभश्च तथा नन्दोपनन्दकौ।
चित्रबाणश्चित्रवर्म्मा सुवर्म्मा दुर्व्विमोचनः। अयोबाहुर्म्महाबाहुश्चित्राङ्गश्चित्रकुण्डलः। ४५४५
भीमवेगो भीमबलो बलाकी बलवर्द्धनः। उग्रायुधः सुषेणश्च कुण्डधारो महोदरः।
चित्रायुधो निषङ्गी च पाशी वृन्दारकस्तथा। दृढवर्म्मा दृढक्षत्त्रः सोमकीर्त्तिरनूदरः।
दृढसन्धो जरासन्धः सत्यसन्धः सदः सुवाक्। उग्रश्रवा उग्रसेनः सेनानीर्दुष्पराजयः।
अपराजितः कुण्डशायी विशालाक्षो दुराधरः। दृढहस्तः सुहस्तश्च वातवेगसुवर्च्चसौ।
आदित्यकेतुर्ब्बह्वाशी नागदत्तोऽग्रयाय्यपि। कवची क्रथनः कुण्डी कुण्डधारो धनुर्द्धरः। ४५५०
उग्रभीमरथौ वीरौ वीरबाहुरलोलुपः। अभयो रौद्रकर्म्मा च तथा दृढरथाश्रयः।
अनाधृष्यः कुण्डभेदी विरावी चित्रकुण्डलः। प्रमथश्च प्रमाथी च दीर्घरोमश्च वीर्य्यवान्।
दीर्घबाहुर्म्महाबाहुर्व्यूढोरुः कनकध्वजः। कुण्डाशी विरजाश्चैव दुःशला च शताधिका।
इति पुत्त्रशतं राजन् कन्या चैव शताधिका। नामधेयानुपूर्व्व्येण विद्धि जन्मक्रमं नृप।
सर्व्वेऽतिरथाः शूराः सर्व्वे युद्धविशारदाः। सर्व्वे वेदविदश्चैव सर्व्वे सर्व्वास्त्रकोविदाः। ४५५५
सर्व्वेषामनुरूपाश्च कृता दारा महीपते। धृतराष्ट्रेण समये परीक्ष्य विधिवन्नृप।
दुःशलां चापि समये धृतराष्ट्रो नराधिपः। जयद्रथाय प्रददौ विधिना भरतर्षभ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि धृतराष्ट्रपुत्त्रनामकथने सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः॥ ११७॥
जनमेजय उवाच। कथितो धार्त्तराष्ट्राणामार्षः सम्भव उत्तमः। अमानुषो मनुष्याणां भवता ब्रह्मवादिना।
नामधेयानि चाप्येषां कथ्यमानानि भागशः। त्वत्तः श्रुतानि मे ब्रह्मन् पाण्डवानाञ्च कीर्त्तय।
ते हि सर्व्वे महात्मानो देवराजपराक्रमाः। त्वयैवांशावतरणे देवभागाः प्रकीर्त्तिताः। ४५६०
एतदिच्छाम्यहं श्रोतुमतिमानुषकर्म्मणां। तेषामाजननं सर्व्वं वैशम्पायन कीर्त्तय।
वैशम्पायन उवाच। राजा पाण्डुर्म्महारण्ये मृगव्यालनिषेविते। चरन्मैथुनधर्म्मस्थं ददर्श मृगयूथपं।
ततस्ताञ्च मृगीं तञ्च रुक्मपुङ्खैः सुपत्त्रिभिः। निर्व्बिभेद शरैस्तीक्ष्णैः पाण्डुः पञ्चभिराशुगैः।
स च राजन्महातेजा ऋषिपुत्त्रस्तपोधनः। भार्य्यया सह तेजस्वी मृगरूपेण सङ्गतः।
संसक्तश्च तया मृग्या मानुषीमीरयन्गिरं। क्षणेन पतितो भूमौ विललापाकुलेन्द्रियः। ४५६५
मृग उवाच॥ काममन्युपरीताहि बुद्ध्या विरहिता अपि। वर्जयन्ति नृशंसानि पापेष्वपि रता नराः।
न विधिं ग्रसते प्रज्ञा प्रज्ञान्तु ग्रसते विधिः। विधिपर्य्यागतानर्थान्प्राज्ञो न प्रतिपद्यते।
शश्वद्धर्म्मात्मनां मुख्ये कुले जातस्य भारत। कामलोभाभिभूतस्य कथं ते चलिता मतिः।

पाण्डुरुवाच। शत्रूणां या बधे वृत्तिः सा मृगाणां बधे स्मृता। राज्ञां मृग न मां मोहात्त्वं गर्हयितुमर्हसि।
अच्छद्मना मायया च मृगाणां बध इष्यते। स एव धर्म्मो राज्ञान्तु तद्धि त्वं किं नु गर्हसे। ४५७०
अगस्त्यः सत्रमासीनश्चकार मृगयामृषिः। आरण्यान्सर्व्वदैवत्यान्मृगान्प्रोक्ष्य महावने।
प्रमाणदृष्टधर्म्मेण कथमस्मान्विगर्हसे। अगस्त्यस्याभिचारेण युष्माकञ्च वपा हुता।
मृग उवाच॥ न रिपून्वै समुद्दिश्य विमुञ्चन्ति नराः शरान्। रन्ध्र एषां विशेषेण बधकालः प्रशस्यते।
पाण्डुरुवाच। प्रमत्तमप्रमत्तं वा विवृतं घ्नन्ति चौजसा। उपायैर्वि विधैस्तीक्ष्णैः कस्मान्मृग विगर्हसे।
॥ मृगउवाच॥ नाहं घ्नन्तं मृगान्राजन्विगर्हे चात्मकारणात्। मैथुनन्तु प्रतीक्ष्यं मे त्वयेहाद्यानृशंस्यतः। ४५७५
सर्व्वभूतहिते काले सर्व्वभूतेप्सिते तथा। को हि विद्वान्मृगं हन्याच्चरन्तं मैथुनं वने।
अस्यां मृग्याञ्च राजेन्द्र हर्षान्मैथुनमाचरं। पुरुषार्थफलं कर्त्तुं तत्त्वया विफलीकृतं।
पौरवाणां महाराज तेषामक्लिष्टकर्म्मणां। वंशे जातस्य कौरव्य नानुरूपमिदं तव।
नृशंसं कर्म्म सुमहत्सर्व्वलोकविगर्हितं। अस्वर्ग्यमयशस्यं चाप्यधर्म्मिष्ठञ्च भारत।
स्त्रीभोगानां विशेषज्ञः शास्त्रधर्म्मार्थतत्त्ववित्। नार्हस्त्वं सुरसङ्काश कर्तुमस्वर्ग्यमीदृशं। ४५८०
त्वया नृशंसकर्तारः पापाचाराश्च मानवाः। निग्राह्याः पार्थिवश्रेष्ठ त्रिवर्गपरिवर्जिताः।
किं कृतं ते नरश्रेष्ठ मामिहानागसं घ्नता। मुनिं मूलफलाहारं मृगवेशधरं नृप।
वसमानमरण्येषु नित्यं शमपरायणं। त्वयाऽहं हिंसितो यस्मात्तस्मात्त्वामप्यहं शपे।
द्वयोर्नृशंसकर्त्तारमवशं काममोहितं। जीवितान्तकरो भाव एवमेवागमिष्यति।
अहं हि किन्दमो नाम तपसा भावितो मुनिः। व्यपत्रपन्मनुष्याणां मृग्यां मैथुनमाचरं। ४५८५
मृगो भूत्वा मृगैः सार्द्धं चरामि गहने वने। नतु ते ब्रह्महत्येयं भविष्यत्यविजानतः।
मृगरूपधरं हत्वा मामेवं काममोहितं। अस्यतु त्वं फलं मूढ प्राप्स्यसीदृशमेव हि।
प्रियया सह संवासं प्राप्य कालविमोहितः। त्वमप्यस्यामवस्थायां प्रेतलोकं गमिष्यसि।
अन्तकाले हि संवासं यया गन्तासि कान्तया। प्रेतराजपुरं प्राप्तं सर्व्वभूतदुरत्ययं। भक्त्यामतिमतां श्रेष्ठ सैव त्वामनुगमिष्यति।
वर्तमानः सुखे दुःखं यथाऽहं प्रापितस्त्वया। तथा त्वाञ्च सुखं प्राप्तं दुःखमभ्यागमिष्यति। ४५९०
॥ वैशम्पायन उवाच॥ एवमुक्त्वा सुदुःखार्त्तो जीवितात्स व्यमुच्यत। मृगः पाण्डुश्च दुःखार्त्तः क्षणेन समपद्यत।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि पाण्डुमृगशापेऽष्टादशाधिकशततोऽध्यायः॥ ११८॥

॥ वैशम्पायन उवाच॥ तं व्यतीतमतिक्रम्य राजा स्वमिव बान्धवं। सभार्य्यः शोकदुःखार्तः पर्य्यदेवयदातुरः।
॥ पाण्डुरुवाच॥ सतामपि कुले जाताः कर्म्मणा बत दुर्गतिं। प्राप्नुवन्त्यकृतात्मानः कामजालविमोहिताः।
शश्वद्धर्म्मात्मना जातो बाल एव पिता मम। जीवितान्तमनुप्राप्तः कामात्मैवेति नः श्रुतं
तस्य कामात्मनः क्षेत्रे राज्ञः संयतवागृषिः। कृष्णद्वैपायनः साक्षाद्भगवान्मामजीजनत्। ४५९५
तस्याद्य व्यसने बुद्धिः सञ्जातेयं ममाधमा। त्यक्तस्य देवैरनयान्मृगयां परिधावतः।

मोक्षमेव व्यवस्यामि बन्धो हि व्यसनं महत्। स्ववृत्तिमनुवर्त्स्येऽहं तामक्षय्यां पितुरव्ययां।
अतीव तपसात्मानं योजयिष्याम्यसंशयं। तस्मादेकोऽहमेकाकी एकैकस्मिन्वनस्पतौ। चरन्भैक्ष्यं मुनिर्मुण्डश्चरिष्याम्याश्रमानिमान्।
पांशुना समवच्छन्नः शून्यागारकृतालयः। वृक्षमूलनिकेतो वा त्यक्तसर्व्वप्रियाप्रियः।
न शोचन्नप्रहृष्यंश्च तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः। निराशीर्निर्नमस्कारो निर्द्वन्द्वो निष्परिग्रहः। ४६००
न चाप्यवहसन् कंचिन्न कुर्व्वन्भ्रूकुटीं क्वचित्। प्रसन्नवदनो नित्यं सर्व्वभूतहिते रतः।
जङ्गमाजङ्गमं सर्व्वमविहिंसंश्चतुर्व्विधं। स्वासु प्रजास्विव सदा समः प्राणभृतः प्रति।
एककालञ्चरन्भैक्ष्यं कुलानि द्वे च पञ्च वा। असम्भवे वा भैक्ष्यस्य चरन्ननशनान्यपि। अल्पमल्पञ्च भुञ्जानः पूर्व्वालाभे न जातु चित्।
अन्यानविचरन्लोभादलाभे सप्त पूरयन्। अलाभे यदि वा लाभे समदर्शी महातपाः।
वास्यैकं तक्षतो बाहुं चन्दनेनैकमुक्षतः। नाकल्याणं न कल्याणं चिन्तयन्नुभयोस्तयोः। ४६०५
न जिजीविषुवत्किञ्चिन्न मुमूर्षुवदाचरन्। जीवितं मरणञ्चैव नाभिनन्दन्न च द्विषन्।
याः काश्चिज्जीवता शक्याः कर्त्तुमभ्युदयक्रियाः। ताः सर्व्वाः समतिक्रम्य निमेषादिष्ववस्थिताः।
तासु चाप्यनवस्थासु त्यक्तसर्व्वेन्द्रियक्रियाः। संपरित्यक्तधर्म्मार्थः सुनिर्णिक्तात्मकल्मषः।
निर्मुक्तः सर्व्वपापेभ्यो व्यतीतः सर्व्ववागुराः। न वशे कस्यचित्तिष्ठन्सधर्म्मा मातरिश्वनः।
एतया सततं धृत्या चरन्नेवंप्रकारया। देहं संस्थापयिष्यामि निर्भयं मार्गमास्थितः। ४६१०
नाहं सुकृपणे मार्गे स्ववीर्य्यक्षयशोचिते। स्वधर्म्मात् सततापेते चरेयं वीर्य्यवर्जितः।
सत्कृतोऽसत्कृतो वाऽपि योऽन्यं कृपणचक्षुषा। उपैति वृत्तिं कामात्मा स शुनां वर्त्तते पथि।
वैशम्पायन उवाच॥ एवमुक्त्वा सुदुःखार्त्तो निश्वासपरमो नृपः। अवेक्षमाणः कुन्तीञ्च माद्रीञ्च समभाषत।
कौशल्या विदुरः क्षत्ता राजा च सह बन्धुभिः। आर्य्या सत्यवती भीष्मस्ते च राजपुरोहिताः।
ब्राह्मणाश्च महात्मानः सोमपाः संशितव्रताः। पौरवृद्धाश्च ये तत्र निवसन्त्यस्मदाश्रयाः। प्रसाद्य सर्व्वे वक्तव्याः पाण्डुः प्रव्रजितो वनं। ४६१५
निशम्य वचनं भर्त्तुर्व्वनवासे धृतात्मनः। तत्समं वचनं कुन्ती माद्री च समभाषतां।
अन्येऽपि ह्याश्रमाः सन्ति ये शक्या भरतर्षभ। आवाभ्यां धर्म्मपत्नीभ्यां सह तप्तुं तपो महत्।
शरीरस्यापि मोक्षाय स्वर्ग्यं प्राप्य महाफलं। त्वमेव भविता भर्त्ता स्वर्गस्यापि न संशयः।
प्रणिधायेन्द्रियग्रामं भर्तृलोकपरायणे। त्यक्त्वा कामसुखे ह्यावां तप्स्यावो विपुलं तपः।
यदि चावां महाप्राज्ञ त्यक्ष्यसि त्वं विशाम्पते। अद्यैवावां प्रहास्यावो जीवितं नात्र संशयः। ४६२०
पाण्डुरुवाच॥ यदि व्यवसितं ह्येतद्युवयोर्धर्म्मसंहितं। स्ववृत्तिमनुवर्त्स्येऽहं तामक्षय्यां पितुरव्ययां।
त्यक्त्वा ग्राम्यसुखाहारं तप्यमानो महत्तपः। वल्कली फलमूलाशी चरिष्यामि महावने।
अग्नौ जुह्वदुभौ कालावुभौ कालावुपस्पृशन्। कृशः परिमिताहारश्चीरचर्म्मजटाधरः।

शीतवातातपसहः क्षुत्पिपासानवेक्षकः । तपसा दुश्चरेणेदं शरीरमुपशोषयन् ।

एकान्तशीली विमृशन् पक्वापक्वेन वर्त्तयन् । पितॄन्देवांश्च वन्येन वाग्भिरद्भिश्च तर्पयन् । ४६२५

वानप्रस्थजनस्यापि दर्शनं कुलवासिनां । नाप्रियाण्याचरिष्यामि किम्पुनर्ग्रामवासिनां ।

एवमारण्यशास्त्राणामुग्रमुग्रतरं विधिं । काङ्क्षमाणोऽहमासिष्ये देहस्यास्यासमापनात् ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ इत्येवमुक्त्वा भार्य्ये ते राजा कौरवनन्दनः । ततश्चूडामणिं निष्कमङ्गदे कुण्डलानि च ।

वासांसि च महार्हाणि स्त्रीणामाभरणानि च । प्रदाय सर्व्वं विप्रेभ्यः पाण्डुः पुनरभाषत ।

गत्वा नागपुरं वाच्यं पाण्डुः प्रव्रजितो वनं । अर्थं कामं सुखञ्चैव रतिञ्च परमात्मिकां । प्रतस्थे सर्व्वमुत्सृज्य सभार्य्यः कुरुनन्दनः । ४६३०

ततस्तस्यानुयातारस्ते चैव परिचारकाः । श्रुत्वा भरतसिंहस्य विविधाः करुणा गिरः । भीममार्त्तस्वरं कृत्वा हाहेति परिचुक्रुशुः ।

उष्णमश्रु विमुञ्चन्तस्तं विहाय महीपतिं । ययुर्नागपुरं तूर्णं सर्व्वमादाय तद्धनं ।

ते गत्वा नगरं राज्ञो यथावृत्तं महात्मनः । कथयाञ्चक्रिरे राज्ञस्तद्धनं विविधं ददुः ।

श्रुत्वा तेभ्यस्ततः सर्व्वं यथावृत्तं महावने । धृतराष्ट्रो नरश्रेष्ठः पाण्डुमेवान्वशोचत ।

न शय्यासनभोगेषु रतिं विन्दति कर्हिचित् । भ्रातृशोकसमाविष्टस्तमेवार्थं विचिन्तयन् । ४६३५

राजपुत्त्रस्तु कौरव्य पाण्डुर्मूलफलाशनः । जगाम सह पत्नीभ्यां ततो नागशतं गिरिं ।

स चैत्ररथमासाद्य कालकूटमतीत्य च । हिमवन्तमतिक्रम्य प्रययौ गन्धमादनं ।

रक्ष्यमाणो महाभूतैः सिद्धैश्च परमर्षिभिः । उवास स महाराज समेषु विषमेषु च ।

इन्द्रद्युम्नसरः प्राप्य हंसकूटमतीत्य च । शतशृङ्गे महाराज तापसः समतप्यत ।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि पाण्डुचरिते ऊनविंशत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ ११९ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तत्रापि तपसि श्रेष्ठे वर्त्तमानः स वीर्य्यवान् । सिद्धचारणसंघानां बभूव प्रियदर्शनः । ४६४०

शुश्रूषुरनहंवादी संयतात्मा जितेन्द्रियः । स्वर्गं गन्तुं पराक्रान्तः स्वेन वीर्य्येण भारत ।

केषाञ्चिदभवद्भ्राता केषाञ्चिदभवत्सखा । ऋषयस्त्वपरे चैनं पुत्त्रवत्परिपालयन् ।

स तु कालेन महता प्राप्य निष्कल्मषं तपः । ब्रह्मर्षिसदृशः पाण्डुर्बभूव भरतर्षभ ।

अमावास्यान्तु सहिता ऋषयः संशितव्रताः । ब्रह्माणं द्रष्टुकामास्ते सम्प्रतस्थुर्महर्षयः ।

सम्प्रयातानृषीन्दृष्ट्वा पाण्डुर्व्वचनमब्रवीत् । भवन्तः क्व गमिष्यन्ति ब्रूत मे वदतांवराः । ४६४५

॥ ऋषय ऊचुः ॥ समवायो महानद्य ब्रह्मलोके महात्मनां । देवानाञ्च ऋषीणाञ्च पितॄणाञ्च महात्मनां । वयं तत्र गमिष्यामो द्रष्टुकामाः स्वयम्भुवं ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ पाण्डुरुत्थाय सहसा गन्तुकामो महर्षिभिः । स्वर्गपारं तितीर्षुः स शतशृङ्गादुदङ्मुखः । प्रतस्थे सह पत्नीभ्यामब्रुवंस्तञ्च तापसाः ।

उपर्य्युपरि गच्छन्तः शैलराजमुदङ्मुखाः । दृष्टवन्तो गिरौ रम्ये दुर्गान्देशान्बहून् वयं ।

विमानशतसम्बाधां गीतस्वरनिनादितां । आक्रीडभूमिं देवानां गन्धर्व्वाप्सरसां तथा ।

उद्यानानि कुवेरस्य समानि विषमाणि च। महानदीनितम्बांश्च गह्वरान् गिरिगह्वरान्। ४९५०
सन्ति नित्यहिमा देशा निर्वृक्षमृगपक्षिणः। सन्ति क्वचिन्महाद्वर्य्यो दुर्गाः काश्चिद्दुरासदाः।
नाति क्रामेत पक्षी यान् कुत एवेतरे मृगाः। वायुरेको हि यात्यत्र सिद्धाश्च परमर्षयः।
गच्छन्त्यौ शैलराजेऽस्मिन् राजपुत्र्यौ कथं त्विमे। न सीदेतामदुःखार्हे मागमो भरतर्षभ।
॥ पाण्डुरुवाच ॥ अप्रजस्य महाभागा न द्वारं परिचक्षते। स्वर्गे तेनाभितप्तोऽहमप्रजस्तु ब्रवीमि वः।
पित्र्यादृणादनिर्मुक्तस्तेन तप्ये तपोधनाः। देहनाशे ध्रुवो नाशः पितॄणामेव निश्चयः। ४९५५
ऋणैश्चतुर्भिः संयुक्ता जायन्ते मानवा भुवि। पितृदेवर्षिमनुजैर्देयं तेभ्यश्च धर्म्मतः।
एतानि तु यथाकालं यो न बुध्यति मानवः। न तस्य लोकाः सन्तीति धर्म्मविद्भिः प्रतिष्ठितं।
यज्ञैस्तु देवान् प्रीणाति स्वाध्यायतपसा मुनीन्। पुत्रैः श्राद्धैः पितॄंश्चापि आनृशंस्येन मानवान्।
ऋषिदेवमनुष्याणां परिमुक्तोऽस्मि धर्म्मतः। त्रयाणामितरेषान्तु नाश आत्मनि नश्यति।
पित्र्यादृणादनिर्मुक्त इदानीमस्मि तापसाः। इह तस्मात्प्रजाहेतोः प्रजायन्ते नरोत्तमाः। ४९६०
यथैवाहं पितुः क्षेत्रे जातस्तेन महर्षिणा। तथैवास्मिन्मम क्षेत्रे कथं वै सम्भवेत्प्रजा।
॥ ऋषय ऊचुः ॥ अस्ति वै तव धर्म्मात्मन्विद्म देवोपमं शुभं। अपत्यमनघं राजन्वयं दिव्येन चक्षुषा।
दैवोद्दिष्टं नरव्याघ्र कर्म्मणेहोपपादय। अक्लिष्टं फलमव्यग्रो विन्दते बुद्धिमान्नरः।
तस्मिन्दृष्टे फले राजन् प्रयत्नं कर्त्तुमर्हसि। अपत्यं गुणसम्पन्नं लब्ध्वा प्रीतिकरं ह्यसि।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा तापसवचः पाण्डुश्चिन्तापरोऽभवत्। आत्मनो मृगशापेन जानन्नुपहतां क्रियां। ४९६५
सोऽब्रवीद्विजने कुन्तीं धर्म्मपत्नीं यशस्विनीं। अपत्योत्पादने यत्नमापदि त्वं समर्थय।
अपत्यं नाम लोकेषु प्रतिष्ठा धर्म्मसंहिता। इति कुन्ति विदुर्धीराः शाश्वतं धर्म्मवादिनः।
इष्टं दत्तं तपस्तप्तं नियमश्च स्वनुष्ठितः। सर्व्वमेवानपत्यस्य न पावनमिहोच्यते।
सोऽहमेवं विदित्वैतत्प्रपश्यामि शुचिस्मिते। अनपत्यः शुभाँल्लोकान्नावाप्स्यामीति चिन्तयन्।
मृगाभिशापान्नष्टं मे जननं ह्यकृतात्मनः। नृशंसकारिणो भीरु यथैवोपहतं पुरा। ४९७०
इमे वै बन्धुदायादाः षट्पुत्रा धर्म्मदर्शने। षडेवाबन्धुदायादाः पुत्रास्तान् शृणु मे पृथे।
स्वयं जातः प्रणीतश्च परिक्रीतश्च यः सुतः। पौनर्भवश्च कानीनः स्वैरिण्यां यश्च जायते।
दत्तः क्रीतः कृत्रिमश्च उपगच्छेत्स्वयञ्च यः। सहोढो ज्ञातिरेताश्च हीनयोनिधृतश्च यः।
पूर्व्वपूर्व्वतमाभावे मत्वा लिप्सेत वै सुतं। उत्तमाद्देवरात् पुंसः काङ्क्षन्ते पुत्रमापदि।
अपत्यं धर्म्मफलदं श्रेष्ठं विन्दन्ति मानवाः। आत्मशुक्रादपि पृथे मनुः स्वायम्भुवोऽब्रवीत्। ४९७५
तस्मात्प्रहेष्याम्यद्य त्वां हीनः प्रजननात्स्वयं। सदृशाच्छ्रेयसो वा त्वं विद्ध्यपत्यं यशस्विनं।
शृणु कुन्ति कथामेतां शारदण्डायनीं प्रति। सा वीरपत्नी गुरुणा नियुक्ता पुत्रजन्मनि। पुष्पेण प्रयता स्नाता निशि कुन्ति चतुष्पथे।
वरयित्वा द्विजं सिद्धं हुत्वा पुंसवनेऽनलं। कर्म्मण्यवसिते तस्मिन्सा तेनैव सहाऽवसत्।
तत्र त्रीन् जनयामास दुर्जयादीन्महारथान्। तथा त्वमपि कल्याणि ब्राह्मणात् तपसाऽधिकात्। मन्नियोगाद्यत क्षिप्रमपत्योत्पादनं प्रति।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि पाण्डुपृथासंवादे विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२० ॥

वैशम्पायन उवाच । एवमुक्ता महाराज कुन्ती पाण्डुमभाषत । कुरूणामृषभं वीरं तदा भूमिपतिं पतिं । ४६८०

न मामर्हसि धर्म्मज्ञ वक्तुमेवं कथञ्चन । धर्म्मपत्नीमभिरतां त्वयि राजीवलोचने ।

त्वमेव तु महाबाहो मय्यपत्यानि भारत । वीर वीर्य्योपपन्नानि धर्म्मतो जनयिष्यसि ।

स्वर्गं मनुजशार्दूल गच्छेयं सहिता त्वया । अपत्याय च मां गच्छ त्वमेव कुरुनन्दन ।

नह्यहं मनसाऽप्यन्यं गच्छेयं त्वदृते नरं । त्वत्तः प्रतिविशिष्टश्च कोऽन्योऽस्ति भुवि मानवः ।

इमाञ्च तावद्धर्म्मात्मन् पौराणीं शृणु मे कथां । परिश्रुतां विशालाक्ष कीर्त्तयिष्यामि यामहं । ४६८५

व्युषिताश्व इति ख्यातो बभूव किल पार्थिवः । पुरा परमधर्म्मिष्ठः पूरोर्वंशविवर्द्धनः ।

तस्मिंश्च यजमाने वै धर्म्मात्मनि महाभुजे । उपागमंस्ततो देवाः सेन्द्रा देवर्षिभिः सह ।

अमाद्यदिन्द्रः सोमेन दक्षिणाभिर्द्विजातयः । व्युषिताश्वस्य राजर्षेस्ततो यज्ञे महात्मनः । देवा ब्रह्मर्षयश्चैव चक्रुः कर्म्म स्वयं तदा ।

व्युषिताश्वस्ततो राजन्नतिमर्त्यान् व्यरोचत । सर्व्वभूतान् प्रति यथा तपनः शिशिरात्यये ।

स विजित्य गृहीत्वा च नृपतीन्राजसत्तम । प्राच्यानुदीच्यान् पाश्चात्यान् दाक्षिणात्यानकालयत् । ४६९०

अश्वमेधे महायज्ञे व्युषिताश्वः प्रतापवान् । बभूव स हि राजेन्द्रो दशनागबलान्वितः ।

अप्यत्र गाथां गायन्ति ये पुराणविदो जनाः । व्युषिताश्वे यशोवृद्धे मनुष्येन्द्रे कुरूद्वह ।

व्युषिताश्वः समुद्रान्तां विजित्येमां वसुन्धरां । अपालयत्सर्व्ववर्णान् पिता पुत्रानिवौरसान् ।

यजमानो महायज्ञैर्ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ । अनन्तरत्नान्यादाय स जहार महाक्रतून् ।

सुषाव च बहून्सोमान्सोमसंस्थास्ततान च । आसीत्काक्षीवती चास्य भार्य्या परमसंमता । भद्रा नाम मनुष्येन्द्र रूपेणासदृशी भुवि । ४६९५

कामयामासतुस्तौ च परस्परमितिश्रुतं । स तस्यां कामसम्मत्तो यक्ष्मणा समपद्यत ।

तेनाचिरेण कालेन जगामास्तमिवांशुमान् । तस्मिन्प्रेते मनुष्येन्द्रे भार्य्याऽस्य भृशदुःखिता ।

अपुत्रा पुरुषव्याघ्र विललापेति नः श्रुतं । भद्रा परमदुःखार्त्ता तन्निबोध जनाधिप ।

॥ भद्रोवाच ॥ नारी परमधर्म्मज्ञ सर्व्वा भर्त्तृविनाकृता । पतिं विना जीवति या न सा जीवति दुःखिता ।

पतिं विना मृतं श्रेयो नार्य्याः क्षत्रियपुङ्गव । त्वद्गतिं गन्तुमिच्छामि प्रसीदस्व नयस्व मां । ४७००

त्वया हीना क्षणमपि नाहं जीवितुमुत्सहे । प्रसादं कुरु मे राजन्नितस्तूर्णं नयस्व मां ।

पृष्ठतोऽनुगमिष्यामि समेषु विषमेषु च । त्वामहं नरशार्दूल गच्छन्तमनिवर्त्तितुं ।

छायेवानुगता राजन्सततं वशवर्त्तिनी । भविष्यामि नरव्याघ्र नित्यं प्रियहिते रता ।

अद्य प्रभृति मां राजन् कष्टा हृदयशोषणाः । आधयोऽभिभविष्यन्ति त्वामृते पुष्करेक्षण ।

अभाग्यया मया नूनं वियुक्ताः सहचारिणः । तेन मे विप्रयोगोऽयमुपपन्नस्त्वया सह । ४७०५

विप्रयुक्ता तु या पत्या मुहूर्त्तमपि जीवति । दुःखं जीवति सा पापा नरकस्थेव पार्थिव ।

संयुक्ता विप्रयुक्ताश्च पूर्व्वदेहे कृता मया। तमोभिः कर्म्मभिः पापैः पूर्व्वदेहेषु सञ्चितं।
दुःखं मामनुसम्प्राप्तं राजंस्त्वद्विप्रयोगजं। अद्यप्रभृत्यहं राजन्कुशसंस्तरशायिनी।
भविष्याम्यसुखाविष्टा तद्दर्शनपरायणा। दर्शयस्व नरव्याघ्र साधि मामसुखान्वितां। कृपणां नाथकरुणां विलपन्तीं नरेश्वर।
॥ कुन्त्युवाच ॥ एवं बहुविधं तस्यां विलपन्त्यां पुनः पुनः। तं शवं सम्परिष्वज्य वाक्शिलाऽन्तर्हिताऽब्रवीत्। ४७१०
उत्तिष्ठ भद्रे गच्छ त्वं ददानीह वरं तव। जनयिष्याम्यपत्यानि त्वय्यहं चारुहासिनि।
आत्मकीये वरारोहे शयनीये चतुर्दशीं। अष्टमीं वा ऋतुस्नातां संविशेथा मया सह।
एवमुक्ता तु सा देवी तथा चक्रे पतिव्रता। यथोक्तमेव तद्वाक्यं भद्रा पुत्रार्थिनी तदा।
सा तेन सुषुवे देवी शवेन भरतर्षभ। चीनशाल्वांश्चतुरो मद्रान्सुतान् भरतसत्तम।
तथात्वमपि मय्येवं मनसा भरतर्षभ। शक्तो जनयितुं पुत्रांस्तपोयोगबलान्वितः। ४७१५
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि व्युषिताश्वसंवादे एकविंशत्यधिकशततोऽध्यायः॥ २१ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तस्तया राजा तां देवीं पुनरब्रवीत्। धर्म्मविद्धर्म्मसंयुक्तमिदं वचनमुत्तमं।
॥ पाण्डुरुवाच ॥ एवमेतत्पुरा कुन्ति व्युषिताश्वश्चकार ह। यथा त्वयोक्तं कल्याणि स ह्यासीदमरोपमः।
अथ त्विदं प्रवक्ष्यामि धर्मतत्त्वं निबोध मे। पुराणमृषिभिर्दृष्टं धर्म्मविद्भिर्महात्मभिः।
अनावृताः किल पुरा स्त्रिय आसन्वरानने। कामचारविहारिण्यः स्वतन्त्राश्चारुहासिनि।
तासां व्युच्चरमाणानां कौमारात्सुभगे पतीन्। नाधर्म्मोऽभूद्वरारोहे स हि धर्म्मः पुराऽभवत्। ४७२०
तञ्चैव धर्म्मं पौराणं तिर्य्यग्योनिगताः प्रजाः। अद्याप्यनुविधीयन्ते कामक्रोधविवर्जिताः।
प्रमाणदृष्टो धर्म्मोऽयं पूज्यते च महर्षिभिः। उत्तरेषु च रम्भोरु कुरुष्वद्यापि पूज्यते।
स्त्रीणामनुग्रहकरः स हि धर्म्मः सनातनः। अस्मिंस्तु लोके न चिरान्मर्य्यादेयं शुचिस्मिते। स्थापिता येन यस्माच्च तन्मे विस्तरतः शृणु।
बभूवोद्दालको नाम महर्षिरिति नः श्रुतं। श्वेतकेतुरिति ख्यातः पुत्रस्तस्याभवन्मुनिः।
मर्य्यादेयं कृता तेन धर्म्या वै श्वेतकेतुना। कोपात्कमलपत्राक्षि यदर्थं तं निबोध मे। ४७२५
श्वेतकेतोः किल पुरा समक्षं मातरं पितुः। जग्राह ब्राह्मणः पाणौ गच्छाव इति चाब्रवीत्।
ऋषिपुत्रस्ततः कोपं चकारामर्षचोदितः। मातरं तां तथा दृष्ट्वा नीयमानां बलादिव।
क्रुद्धं तन्तु पिता दृष्ट्वा श्वेतकेतुमुवाच ह। मा तात कोपं कार्षीस्त्वमेष धर्म्मः सनातनः।
अनावृता हि सर्व्वेषां वर्णानामङ्गना भुवि। यथा गावः स्थितास्तात स्वे स्वे वर्णे तथा प्रजाः।
ऋषिपुत्रोऽथ तं धर्म्मं श्वेतकेतुर्न चक्षमे। चकार चैव मर्य्यादामिमां स्त्रीपुंसयोर्भुवि। ४७३०
मानुषेषु महाभागे नत्वेवान्येषु जन्तुषु। तदाप्रभृति मर्य्यादा स्थितेयमिति नः श्रुतं।
व्युच्चरन्त्याः पतिं नार्य्या अद्यप्रभृति पातकं। भ्रूणहत्यासमं घोरं भविष्यत्यसुखावहं।
भार्य्यां तथा व्युच्चरतः कौमारब्रह्मचारिणीं। पतिव्रतामेतदेव भविता पातकं भुवि।
पत्या नियुक्ता या चैव पत्नी पुत्रार्थमेव च। न करिष्यति तस्याश्च भविष्यति तदेव हि।

इति तेन पुरा भीरु मर्य्यादा स्थापिता बलात् । उद्दालकस्य पुत्त्रेण धर्म्या वै श्वेतकेतुना । ४७३५

सौदासेन च रम्भोरु नियुक्ता पुत्त्रजन्मनि । मदयन्ती जगामर्षिं वशिष्ठमिति नः श्रुतं ।

तस्माल्लेभे च सा पुत्त्रमश्मकं नाम भाविनी । भार्य्या कल्माषपादस्य भर्त्तुः प्रियचिकीर्षया ।

अस्माकमपि ते जन्म विदितं कमलेक्षणे । कृष्णद्वैपायनाद्भीरु कुरूणां वंशवृद्धये ।

अत एतानि सर्व्वाणि कारणानि समीक्ष्य वै । ममैतद्वचनं धर्म्यं कर्त्तुमर्हस्यनिन्दिते ।

ऋतावृतौ राजपुत्त्रि स्त्रिया भर्त्ता पतिव्रते । नातिवर्त्तव्य इत्येवं धर्म्मं धर्म्मविदो विदुः । ४७४०

शेषेष्वन्येषु कालेषु स्वातन्त्र्यं स्त्री किलार्हति । धर्म्ममेवं जनाः सन्तः पुराणं परिचक्षते ।

भर्त्ता भार्य्यां राजपुत्त्रि धर्म्यं वाऽधर्म्यमेव वा । यद्ब्रूयात्तत्तथा कार्य्यमिति वेदविदो विदुः ।

विशेषतः पुत्त्रगृद्धी हीनः प्रजननात्स्वयं । यथाऽहमनवद्याङ्गि पुत्त्रदर्शनलालसः ।

तथा रक्ताङ्गुलितलः पद्मपत्त्रनिभः शुभे । प्रसादार्थं मया तेऽयं शिरस्यभ्युद्यतोऽञ्जलिः ।

मन्नियोगात्सुकेशान्ते द्विजातेस्तपसाऽधिकात् । पुत्त्रान्गुणसमायुक्तानुत्पादयितुमर्हसि । त्वत्कृतेऽहं पृथुश्रोणि गच्छेयं पुत्त्रिणां गतिं । ४७४५

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्ता ततः कुन्ती पाण्डुं परपुरञ्जयं । प्रत्युवाच वरारोहा भर्त्तुः प्रियहिते रता ।

पितृवेश्मन्यहं बाला नियुक्ताऽतिथिपूजने । उग्रं पर्य्यचरं तत्र ब्राह्मणं संशितव्रतं ।

निगूढनिश्चयं धर्म्मे यन्तं दुर्व्वाससं विदुः । तमहं संशितात्मानं सर्व्वयत्नैरतोषयं । स मेऽभिचारसंयुक्तमाचष्ट भगवान्वरं ।

मन्त्रं त्विमञ्च मे प्रादादब्रवीच्चैव मामिदं । यं यं देवं त्वमेतेन मन्त्रेणावाहयिष्यसि । अकामो वा सकामो वा वशं ते समुपैष्यति ।

तस्य तस्य प्रसादात्ते राज्ञि पुत्त्रो भविष्यति । इत्युक्ताऽहं तदा तेन पितृवेश्मनि भारत । ४७५०

ब्राह्मणस्य वचस्तथ्यं तस्य कालोऽयमागतः । अनुज्ञाता त्वया देवमाह्वयेयमहं नृप ।

तेन मन्त्रेण राजर्षे यथास्यान्नौ प्रजा हिता । आवाहयामि कं देवं ब्रूहि सत्यवतां वर ।

त्वत्तोऽनुज्ञाप्रतीक्षां मां विद्ध्यस्मिन्कर्म्मणि स्थितां ।

॥ पाण्डुरुवाच ॥ अद्यैव त्वं वरारोहे प्रयतस्व यथाविधि । धर्म्ममावाहय शुभे स हि लोकेषु पुण्यभाक् ।

अधर्म्मेण न नो धर्म्मः संयुज्येत कथञ्चन । लोकश्चायं वरारोहे धर्म्मोऽयमिति मन्यते । ४७५५

धार्म्मिकश्च कुरूणां स भविष्यति न संशयः । धर्म्मेण चापि दत्तस्य नाधर्म्मे रंस्यते मनः ।

तस्माद्धर्म्मं पुरस्कृत्य नियता त्वं शुचिस्मिते । उपचाराभिचाराभ्यां धर्म्ममावाहयस्व वै ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ सा तथोक्ता तथेत्युक्ता तेन भर्त्रा वराङ्गना । अभिवाद्याभ्यनुज्ञाता प्रदक्षिणमवर्त्तत ।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि कुन्तीपुत्त्रोत्पत्त्यनुज्ञाने द्वाविंशत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १२२ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ संवत्सरधृते गर्भे गान्धार्य्या जनमेजय । आह्वयामास वै कुन्ती गर्भार्थं धर्म्ममच्युतं ।

सा बलिं त्वरिता देवी धर्म्मायोपजहार ह । जजाप विधिवज्जप्यं दत्तं दुर्व्वाससा पुरा । ४७६०

आजगाम ततो देवो धर्म्मो मन्त्रबलात्ततः । विमाने सूर्य्यसङ्काशे कुन्ती यत्र जपस्थिता ।

विहस्य तां ततो ब्रूयाः कुन्ति किन्ते ददाम्यहं । सा तं विहस्यमानाऽपि पुत्त्रं देह्यब्रवीदिदं ।

संयुक्ता सा हि धर्म्मेण योगमूर्त्तिधरेण ह। लेभे पुत्रं वरारोहा सर्व्वप्राणभृतां हितं।
ऐन्द्रे चन्द्रसमायुक्ते मुहूर्त्तेऽभिजितेऽष्टमे। दिवामध्यगते सूर्य्ये तिथौ पूर्णेऽतिपूजिते।
समृद्धयशसं कुन्ती सुषाव प्रवरं सुतं। जातमात्रे सुते तस्मिन्वागुवाचाशरीरिणी। ४७६५
एष धर्म्मभृतां श्रेष्ठो भविष्यति नरोत्तमः। विक्रान्तः सत्यवाक्चैव राजा पृथ्व्यां भविष्यति।
युधिष्ठिर इति ख्यातः पाण्डोः प्रथमजः सुतः। भविता प्रथितो राजा त्रिषु लोकेषु विश्रुतः।
यशसा तेजसा चैव व्रतेन च समन्वितः। धार्म्मिकं तं सुतं लब्ध्वा पाण्डुस्तां पुनरब्रवीत्।
प्राहुः क्षत्रं बलज्येष्ठं बलज्येष्ठं सुतं वृणु। ततस्तथोक्ता भर्त्रा तु वायुमेवाजुहाव सा।
ततस्तामागतो वायुर्मृगारूढो महाबलः। किन्ते कुन्ति ददाम्यद्य ब्रूहि यत्ते हृदि स्थितं। ४७७०
सा सलज्जा विहस्याह पुत्रं देहि सुरोत्तम। बलवन्तं महाकायं सर्व्वदर्प्पप्रभञ्जनं।
तस्माज्जज्ञे महाबाहुर्भीमो भीमपराक्रमः। तमप्यतिबलं जातं वागुवाचाशरीरिणी।
सर्व्वेषां बलिनां श्रेष्ठो जातोऽयमिति भारत। इदमत्यद्भुतं चासीज्जातमात्रे वृकोदरे। यदङ्कात्पतितो मातुः शिलां गात्रैर्व्यचूर्णयत्।
कुन्ती व्याघ्रभयोद्विग्ना सहसोत्पतिता किल। नान्वबुध्यत संसुप्तमुत्सङ्गे स्वे वृकोदरं।
ततः स वज्रसंघातः कुमारो न्यपतद्गिरौ। पपात तेन शतधा शिला गात्रैर्विचूर्णिता। ४७७५
तां शिलां चूर्णितां दृष्ट्वा पाण्डुर्विस्मयमागतः। यस्मिन्नहनि भीमस्तु जज्ञे भरतसत्तम।
दुर्य्योधनोऽपि तत्रैव प्रजज्ञे वसुधाधिपः। जाते वृकोदरे पाण्डुरिदं भूयोऽन्वचिन्तयत्। कथं नु मे वरः पुत्रो लोकश्रेष्ठो भवेदिति।
दैवे पुरुषकारे च लोकोऽयं संप्रतिष्ठितः। तत्र दैवन्तु विधिना कालयुक्तेन लभ्यते।
इन्द्रो हि राजा देवानां प्रधान इति नः श्रुतं। अप्रमेयबलोत्साहो वीर्य्यवानमितद्युतिः।
तं तोषयित्वा तपसा पुत्रं लप्स्ये महाबलं। यं दास्यति स मे पुत्रं स वरीयान्भविष्यति। ४७८०
अमानुषान्मानुषांश्च संग्रामे स हनिष्यति। कर्म्मणा मनसा वाचा तस्मात्तप्स्ये महत्तपः।
ततः पाण्डुर्महाराजो मन्त्रयित्वा महर्षिभिः। दिदेश कुन्त्याः कौरव्यो व्रतं सम्वत्सरं शुभं।
आत्मना च महाबाहुरेकपादस्थितोऽभवत्। उग्रं स तप आस्थाय परमेण समाधिना।
आरिराधयिषुर्देवं त्रिदशानां तमीश्वरं। सूर्य्येण सह धर्म्मात्मा पर्य्यतप्यत भारत। तं तु कालेन महता वासवः प्रत्यपद्यत।
शक्र उवाच ॥ पुत्रं तव प्रदास्यामि त्रिषु लोकेषु विश्रुतं। ब्राह्मणानां गवाञ्चैव सुहृदां चार्थसाधकं। ४७८५
दुर्हृदां शोकजननं सर्व्वबान्धवनन्दनं। सुतं तेऽग्र्यं प्रदास्यामि सर्व्वामित्रविनाशनं।
इत्युक्तः कौरवो राजा वासवेन महात्मना। उवाच कुन्तीं धर्म्मात्मा देवराजवचः स्मरन्।
उदर्कस्तव कल्याणि तुष्टो देवगणेश्वरः। दातुमिच्छति ते पुत्रं यथासङ्कल्पितं त्वया।
अतिमानुषकर्म्माणं यशस्विनमरिन्दमं। नीतिमन्तं महात्मानमादित्यसमतेजसं।
दुराधर्षं क्रियावन्तमतीवाद्भुतदर्शनं। पुत्रं जनय सुश्रोणि धाम क्षत्रियतेजसां। लब्धः प्रसादो देवेन्द्रात्तमाह्वय शुचिस्मिते। ४७९०
वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्ता ततः शक्रमाजुहाव यशस्विनी। अथाजगाम देवेन्द्रो जनयामास चार्जुनं।

जातमात्रे कुमारे तु वागुवाचाशरीरिणी । महागम्भीरनिर्घोषा नभो नादयती तदा ।
शृण्वतां सर्व्वभूतानां तेषां चाश्रमवासिनां । कुन्तीमाभाष्य विस्पष्टमुवाचेदं शुचिस्मितां ।
कार्त्तवीर्य्यसमः कुन्ति शिवतुल्यपराक्रमः । एष शक्र इवाजय्यो यशस्ते प्रथयिष्यति ।
अदित्या विष्णुना प्रीतिर्य्यथाऽभूदभिवर्द्धिता । तथा विष्णुसमः प्रीतिं वर्धयिष्यति तेऽर्जुनः । ४७९५
एष मद्रान्वशे कृत्वा कुरूंश्च सह सोमकैः । चेदिकाशिकरूषांश्च कुरुलक्ष्मीं वहिष्यति ।
एतस्य भुजवीर्य्येण खाण्डवे हव्यवाहनः । मेदसा सर्व्वभूतानां तृप्तिं यास्यति वै परां ।
ग्रामणीश्च महीपालानेष जित्वा महाबलः । भ्रातृभिः सहितो वीर स्त्रीन्मेधानाहरिष्यति ।
जामदग्न्यसमः कुन्ति विष्णुतुल्यपराक्रमः । एष वीर्य्यवतां श्रेष्ठो भविष्यति महायशाः ।
एष युद्धे महादेवं तोषयिष्यति शङ्करं । अस्त्रं पाशुपतं नाम तस्मात्तुष्टादवाप्स्यति । ४८००
निवातकवचा नाम दैत्या विबुधविद्विषः । शक्राज्ञया महाबाहुस्तान्वधिष्यति ते सुतः ।
तथा दिव्यानि चास्त्राणि निखिलेनाहरिष्यति । विप्रनष्टां श्रियं चायमाहर्त्ता पुरुषर्षभः ।
एतामत्यद्भुतां वाचं कुन्ती शुश्राव सूतके । वाचमुच्चरितामुच्चैस्तां निशम्य तपस्विनां ।
बभूव परमो हर्षः शतशृङ्गनिवासिनां । तथा देवनिकायानां सेन्द्राणाञ्च दिवौकसां ।
आकाशे दुन्दुभीनाञ्च बभूव तुमुलस्वनः । उदतिष्ठन्महाघोषः पुष्पवृष्टिभिरावृतः । ४८०५
समवेत्य च देवानां गणाः पार्थमपूजयन् । काद्रवेया वैनतेया गन्धर्व्वाप्सरसस्तथा ।
प्रजानां पतयः सर्व्वे सप्त चैव महर्षयः । भरद्वाजः काश्यपो गौतमश्च विश्वामित्रो जमदग्निर्व्वसिष्ठः । यश्चोदितो भास्करेऽभूत्प्रनष्टे सोऽप्यत्रात्रिर्भगवानाजगाम ।
मरीचिरङ्गिराश्चैव पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः । दक्षः प्रजापतिश्चैव गन्धर्व्वाप्सरसस्तथा ।
दिव्यमाल्याम्बरधराः सर्व्वालङ्कारभूषिताः । उपगायन्ति बीभत्सुं नृत्यन्त्यप्सरसाङ्गणाः ।
तथा महर्षयश्चापि तेपुस्तत्र समन्ततः । गन्धर्व्वैः सहितः श्रीमान्प्रागायत च तुम्बुरुः । ४८१०
भीमसेनोग्रसेनौ च ऊर्णायुरनघस्तथा । गोपतिर्धृतराष्ट्रश्च सूर्य्यवर्चास्तथाऽष्टमः ।
युगपस्तृणपः कार्ष्णिर्नन्दिश्चित्ररथस्तथा । त्रयोदशः शालिशिराः पर्ज्जन्यश्च चतुर्दशः ।
कलिः पञ्चदशश्चैव नारदश्चात्र षोडशः । सद्वाबृहद्वाबृहकः करालश्च महामनाः ।
ब्रह्मचारी बहुगुणः सुवर्णश्चेति विश्रुतः । विश्वावसुःसुमन्युश्च सुचन्द्रश्च शरुस्तथा ।
गीतमाधुर्य्यसम्पन्नौ विख्यातौ च हाहाहूहू । इत्येते देवगन्धर्व्वा जगुस्तत्र नराधिप । ४८१५
तथैवाप्सरसो हृष्टाःसर्व्वालङ्कारभूषिताः । ननृतुर्व्वै महाभागा जगुश्चायतलोचनाः ।
अनूचानाऽनवद्या च गुणमुख्या गुणावरा । अद्रिका च तथा सोमा मिश्रकेशी त्वलम्बुषा ।
मरीचिः शुचिका चैव विद्युत्पर्णा तिलोत्तमा । अम्बिका लक्षणा क्षेमा देवी रम्भा मनोरमा ।
असिता च सुबाहुश्च सुप्रिया च वपुस्तथा । पुण्डरीका सुगन्धा च सुरसा च प्रमाथिनी ।
काम्या शारद्वती चैव ननृतुस्तत्र सङ्घशः । मेनका सहजन्या च कर्णिका पुञ्जिकस्थला । ४८२०

ऋतुस्थला घृताची च विश्वाची पूर्व्वचित्त्यपि। उम्लोचेति च विख्याता प्रम्लोचेति च नामतः।
उर्व्वश्येकादशी तासां जगुश्चायतलोचनाः। धाताऽर्य्यमा च मित्रश्च वरुणोंऽशो भगस्तथा।
इन्द्रो विवस्वान्पूषा च त्वष्टा च सविता तथा। पर्ज्जन्यश्चैव विष्णुश्च आदित्या द्वादश स्मृताः।
महिमानं पाण्डवस्य वर्धयन्तोऽम्बरे स्थिताः। मृगव्याधश्च सर्पश्च निर्ऋतिश्च महायशाः। ४८२५
अजैकपादहिर्ब्बुध्नः पिनाकी च परन्तप। दहनोऽथेश्वरश्चैव कपाली च विशांपते। स्थाणुर्भगश्च भगवान्रुद्रास्तत्रावतस्थिरे।
अश्विनौ वसवश्चाष्टौ मरुतश्च महाबलाः। विश्वेदेवास्तथा साध्यास्तत्रासन्परिसंस्थिताः।
कर्क्कोटकोऽथ सर्पश्च वासुकिश्च भुजङ्गमः। कच्छपश्चाथ कुण्डश्च तक्षकश्च महोरगः।
आययुस्तपसा युक्ता महाक्रोधा महाबलाः। एते चान्ये च बहवस्तत्र नागा व्यवस्थिताः।
तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च गरुडश्चासितध्वजः। अरुणश्चारुणिश्चैव वैनतेया व्यवस्थिताः। ४८३०
तांश्च देवगणान्सर्व्वांस्तपःसिद्धा महर्षयः। विमानगिर्य्यग्रगतान्ददृशुर्नेतरे जनाः।
तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्य्यं विस्मिता मुनिसत्तमाः। अधिकां स्म ततो वृत्तिमवर्त्तन्पाण्डवान्प्रति।
पाण्डुस्तु पुनरेवैनां पुत्रलोभान्महायशाः। वक्तुमैच्छद्धर्म्मपत्नीं कुन्ती त्वेनमथाब्रवीत्।
नातश्चतुर्थं प्रसवमापत्स्वपि वदन्त्युत। अतः परं स्वैरिणी स्याद्बन्धकी पञ्चमे भवेत्।
स त्वं विद्वन्धर्म्ममिममधिगम्य कथं नु मां। अपत्यार्थं समुत्क्रम्य प्रमादादिव भाषसे। ४८३५
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि पाण्डवोत्पत्तौ त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १२३॥
वैशम्पायन उवाच। कुन्त्यां पुत्रेषु जातेषु धृतराष्ट्रात्मजेषु च। मद्रराजसुता पाण्डुं रहो वचनमब्रवीत्।
न मेऽस्ति त्वयि सन्तापो विगुणेऽपि परन्तप। नावरत्वे वरार्हायाः स्थित्वा चानघ नित्यदा।
गान्धार्य्याश्चैव नृपते जातं पुत्रशतं तथा। श्रुत्वा न मे तथा दुःखमभवत्कुरुनन्दन।
इदन्तु मे महद्दुःखं तुल्यतायामपुत्रता। दिष्ट्या त्विदानीं भर्त्तुर्मे कुन्त्यामप्यस्ति सन्ततिः।
यदि त्वपत्यसन्तानं कुन्तिराजसुता मयि। कुर्य्यादनुग्रहो मे स्यात्तव चापि हितं भवेत्। ४८४०
संरम्भो हि सपत्नीत्वाद्वक्तुं कुन्तिसुतां प्रति। यदि तु त्वं प्रसन्नो मे स्वयमेनां प्रचोदय।
पाण्डुरुवाच॥ ममाप्येष सदा माद्रि हृद्यर्थः परिवर्त्तते। न तु त्वां प्रसहे वक्तुमिष्टानिष्टविवक्षया।
तवत्विदंमतं मत्वा प्रयतिष्याम्यतः परं। मन्ये ध्रुवं मयोक्ता सा वचनं प्रतिपत्स्यते।
वैशम्पायन उवाच। ततः कुन्तीं पुनः पाण्डुर्विविक्त इदमब्रवीत्। कुलस्य मम सन्तानं लोकस्य च कुरु प्रियं।
मम चापिण्डनाशाय पूर्व्वेषामपि चात्मनः। मत्प्रियार्थञ्च कल्याणि कुरु कल्याणमुत्तमं। ४८४५
यशसोऽर्थाय चैव त्वं कुरु कर्म्म सुदुष्करं। प्राप्याधिपत्यमिन्द्रेण यज्ञैरिष्टं यशोऽर्थिना।
तथा मन्त्रविदो विप्रास्तपस्तप्त्वा सुदुष्करं। गुरूनभ्युपगच्छन्ति यशसोऽर्थाय भाविनि।
तथा राजर्षयः सर्व्वे ब्राह्मणाश्च तपोधनाः। चक्रुरुच्चावचं कर्म्म यशसोऽर्थाय दुष्करं।
सा त्वं माद्रीं प्लवेनेव तारयेनामनिन्दिते। अपत्यसंविभागेन परां कीर्त्तिमवाप्नुहि। एवमुक्ताऽब्रवीन्माद्रीं सकृच्चिन्तय दैवतं।
तस्मात्ते भविताऽपत्यमनुरूपमसंशयं।

ततो माद्री विचार्य्यैवं जगाम मनसाऽश्विनौ । तावागम्य सुतौ तस्यां जनयामासतुर्यमौ । ४८१०

नकुलं सहदेवञ्च रूपेणाप्रतिमौ भुवि । तथैव तावपि यमौ वागुवाचाशरीरिणी ।

सत्त्वरूपगुणोपेतौ भवतोऽत्यश्विनाविति । भासतस्तेजसाऽत्यर्थं रूपद्रविणसम्पदा ।

नामानि चक्रिरे तेषां शतशृङ्गनिवासिनः । भक्त्या च कर्म्मणा चैव तथाशीर्भिर्विशाम्पते ।

ज्येष्ठं युधिष्ठिरेत्येवं भीमसेनेति मध्यमं । अर्जुनेति तृतीयञ्च कुन्तीपुत्रानकल्पयन् ।

पूर्व्वजं नकुलेत्येवं सहदेवेति चापरं । माद्रीपुत्रावकथयंस्ते विप्राः प्रीतमानसाः । ४८१५

अनुसम्वत्सरं जाता अपि ते कुरुसत्तमाः । पाण्डुपुत्रा व्यराजन्त पञ्च सम्वत्सरा इव ।

महासत्त्वा महावीर्य्या महाबलपराक्रमाः । पाण्डुर्दृष्ट्वा सुतांस्तांस्तु देवरूपान्महौजसः ।

मुदं परमिकां लेभे ननन्द च नराधिपः । ऋषीणामपि सर्व्वेषां शतशृङ्गनिवासिनां ।

प्रिया बभूवुस्तासाञ्च तथैव मुनियोषितां । कुन्तीमथ पुनः पाण्डुर्माद्र्यर्थे समचोदयत् ।

तमुवाच पृथा राजन्रहस्युक्ता तदा सती । उक्ता सकृद्द्वन्द्वमेषा लेभे तेनास्मि वञ्चिता । ४८२०

बिभेम्यस्याः परिभवात्कुस्त्रीणां गतिरीदृशी । नाज्ञासिषमहं मूढा द्वन्द्वाह्वाने फलद्वयं ।

तस्मान्नाहं नियोक्तव्या त्वयैषोऽस्तु वरो मम । एवं पाण्डोः सुताः पञ्च देवदत्ता महाबलाः । सम्भूताः कीर्त्तिमन्तश्च कुरुवंशविवर्द्धनाः ।

शुभलक्षणसम्पन्नाः सोमवत्प्रियदर्शनाः । सिंहदर्पा महेष्वासाः सिंहविक्रान्तगामिनः ।

सिंहग्रीवा मनुष्येन्द्रा ववृधुर्देवविक्रमाः । विवर्द्धमानास्ते तत्र पुण्ये हैमवते गिरौ । विस्मयं जनयामासुर्महर्षीणां समेयुषां ।

ते च पञ्च शतञ्चैव कुरुवंशविवर्द्धनाः । सर्व्वे ववृधुरल्पेन कालेनाप्सिव नीरजाः । ४८२१

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि पाण्डवोत्पत्तौ चतुर्व्विंशत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १२४ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ दर्शनीयांस्ततः पुत्रान् पाण्डुः पञ्च महावने । तान्पश्यन्पर्व्वते रम्ये स्वबाहुबलमाश्रितः ।

सुपुष्पितवने काले कदाचिन्मधुमाधवे । भूतसम्मोहने राजा सभार्य्यो व्यचरद्वनं ।

पलाशैस्तिलकैश्चूतैश्चम्पकैः पारिभद्रकैः । अन्यैश्च बहुभिर्वृक्षैः फलपुष्पसमृद्धिभिः ।

जलस्थानैश्च विविधैः पद्मिनीभिश्च शोभितं । पाण्डोर्व्वनं तत्समीक्ष्य प्रजज्ञे हृदि मन्मथः ।

प्रहृष्टमनसं तत्र विचरन्तं यथाऽमरं । तं माद्र्यनुजगामैका वसनं बिभ्रती शुभं । ४८३०

समीक्षमाणः स तु तां वयस्थां तनुवाससं । तस्य कामः प्रववृधे गहनेऽग्निरिवोद्गतः ।

रहस्येकान्तु तां दृष्ट्वा राजा राजीवलोचनां । न शशाक नियन्तुं तं कामं कामवशीकृतः ।

तत एनां बलाद्राजा निजग्राह रहोगतां । वार्य्यमाणस्तया देव्या विस्फुरन्त्या यथाबलं ।

स तु कामपरीतात्मा तं शापं नान्वबुध्यत । माद्रीं मैथुनधर्म्मेण सोऽन्वगच्छद्बलादिव ।

जीवितान्ताय कौरव्य मन्मथस्य वशङ्गतः । शापजं भयमुत्सृज्य विधिना संप्रचोदितः । ४८३५

तस्य कामात्मनो बुद्धिः साक्षात्कालेन मोहिता । संप्रमथ्येन्द्रियग्रामं प्रनष्टा सह चेतसा ।

स तया सह सङ्गम्य भार्य्यया कुरुनन्दनः। पाण्डुः परमधर्म्मात्मा युयुजे कालधर्म्मणा।
ततो माद्री समालिङ्ग्य राजानं गतचेतसं। मुमोच दुःखजं शब्दं पुनः पुनरतीव हि।
सह पुत्रैस्ततः कुन्ती माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ। आजग्मुः सहितास्तत्र यत्र राजा तथा गतः।
ततो माद्र्यब्रवीद्राजन्नार्त्ता कुन्तीमिदं वचः। एकैव त्वमिहागच्छ तिष्ठन्त्वत्रैव दारकाः। ४८८०
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्यास्तत्रैवाधाय दारकान्। हताऽहमिति विक्रुश्य सहसैवाजगाम सा।
दृष्ट्वा पाण्डुञ्च माद्रीञ्च शयानौ धरणीतले। कुन्ती शोकपरीताङ्गी विललाप सुदुःखिता।
रक्ष्यमाणो मया नित्यं वीरः सततमात्मवान्। कथं त्वामत्यतिक्रान्तः शापं जानन्वनौकसः।
ननु नाम त्वया माद्रि रक्षितव्यो नराधिपः। सा कथं लोभितवती विजने त्वं नराधिपं।
कथं दीनस्य सततं त्वामासाद्य रहोगतां। तं विचिन्तयतः शापं प्रहर्षः समजायत। ४८८५
धन्या त्वमसि वाह्लीकि मत्तो भाग्यतरा तथा। दृष्टवत्यसि यद्वक्त्रं प्रहृष्टस्य महीपतेः।
माद्र्युवाच। विलपन्त्या मया देवि वार्य्यमाणेन चासकृत्। आत्मा न वारितोऽनेन सत्यं दिष्टं चिकीर्षुणा।
कुन्त्युवाच। अहं ज्येष्ठा धर्म्मपत्नी ज्येष्ठं धर्म्मफलं मम। अवश्यंभाविनो भावान्मा मां माद्रि निवर्त्तय।
अन्विष्यामीह भर्त्तारमहं प्रेतवशं गतं। उत्तिष्ठ त्वं विसृज्यैनमिमान्पालय दारकान्।
माद्र्युवाच। अहमेवानुयास्यामि भर्त्तारमपलायिनं। नहि तृप्ताऽस्मि कामानां ज्येष्ठा मामनुमन्यतां। ४८९०
मां चाभिगम्य क्षीणोऽयं कामाद्भरतसत्तमः। तमुच्छिन्द्यामस्य कामं कथं नु यमसादने।
नचाप्यहं वर्त्तयन्ती निर्व्विशेषं सुतेषु ते। वृत्तिमार्य्ये चरिष्यामि स्पृशेदेनस्तथा च मां।
तस्मान्मे सुतयोः कुन्ति वर्त्तितव्यं स्वपुत्त्रवत्। मां हि कामयमानोऽयं राजा प्रेतवशं गतः।
राज्ञः शरीरेण सह ममापीदं कलेवरं। दग्धव्यं सुप्रतिच्छन्नमेतदार्य्ये प्रियं कुरु।
दारकेष्वप्रमत्ता च भवेथाश्च हिता मम। अतोऽन्यं न प्रपश्यामि संदेष्टव्यं हि किञ्चन। ४८९५
वैशम्पायन उवाच॥ इत्युक्त्वा तं चिताग्निस्थं धर्म्मपत्नी नरर्षभं। मद्रराजसुता तूर्णमन्वारोहद्यशस्विनी।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि पाण्डूपरमे पञ्चविंशत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १२५॥
॥ वैशम्पायन उवाच॥ पाण्डोरुपरमं दृष्ट्वा देवकल्पा महर्षयः। ततो मन्त्रविदः सर्व्वे मन्त्रयाञ्चक्रिरे मिथः।
॥ तापसा ऊचुः॥ हित्वा राज्यञ्च राष्ट्रञ्च स महात्मा महायशाः। अस्मिन् स्थाने तपस्तप्तुं तापसान् शरणं गतः।
स जातमात्रान्पुत्त्रांश्च दारांश्च भवतामिह। प्रादायोपनिधिं राजा पाण्डुः स्वर्गमितो गतः।
तस्येमानात्मजान्देहं भार्य्याञ्च सुमहात्मनः। स्वराष्ट्रं गृह्य गच्छामो धर्म्म एष हि नः स्मृतः। ४९००
॥ वैशम्पायन उवाच॥ ते परस्परमामन्त्र्य देवकल्पा महर्षयः। पाण्डोः पुत्त्रान्पुरस्कृत्य नगरं नागसाह्वयं।
उदारमनसः सिद्धा गमने चक्रिरे मनः। भीष्माय पाण्डवान् दातुं धृतराष्ट्राय चैव हि।
तस्मिन्नेव क्षणे सर्व्वे तानादाय प्रतस्थिरे। पाण्डोर्दारांश्च पुत्त्रांश्च शरीरे ते च तापसाः।
सुखिनी सा पुरा भूत्वा सततं पुत्त्रवत्सला। प्रपन्ना दीर्घमध्वानं संक्षिप्तं तदमन्यत।
सात्वदीर्घेण कालेन सम्प्राप्ता कुरुजाङ्गलं। वर्द्धमानपुरद्वारमाससाद यशस्विनी। ४९०५

द्वारिणं तापसा जग्मूराजानञ्च प्रकाशय । ते तु गत्वा क्षणेनैव सभायां विनिवेदिताः ।
तं चारणसहस्राणां मुनीनामागमं तदा । श्रुत्वा नागपुरे नृणां विस्मयः समपद्यत ।
मुहूर्त्तोदित आदित्ये सर्व्वे बालपुरस्कृताः । सदारास्तापसान्द्रष्टुं निर्ययुः पुरवासिनः ।
स्त्रीसङ्घाः क्षत्रसङ्घाश्च यानसङ्घसमास्थिताः । ब्राह्मणैःसह निर्ज्जग्मुर्ब्राह्मणानाञ्च योषितः ।
तथा विट्शूद्रसङ्घानां महान् व्यतिकरोऽभवत् । न कश्चिदकरोदीर्षामभवन् धर्म्मबुद्धयः ॥ ४९९०
तथा भीष्मः शान्तनवः सोमदत्तोऽथ बाह्लिकः । प्रज्ञाचक्षुश्च राजर्षिः क्षत्ता च विदुरः स्वयं ।
सा च सत्यवती देवी कौशल्या च यशस्विनी । राजदारैः परिवृता गान्धारी चापि निर्ययौ ।
धृतराष्ट्रस्य दायादा दुर्य्योधनपुरोगमाः । भूषिता भूषणैश्चित्रैः शतसङ्ख्या विनिर्ययुः ।
तान्महर्षिगणान्दृष्ट्वा शिरोभिरभिवाद्य च । उपोपविविशुः सर्व्वे कौरव्याः स पुरोहिताः ।
तथैव शिरसा भूमावभिवाद्य प्रणम्य च ।। उपोपविविशुः सर्व्वे पौरजानपदा अपि ॥ ४९९५
तमकूजमभिज्ञाय जनौघं सर्व्वशस्तदा । पूजयित्वा यथान्यायं पाद्येनार्घ्येण च प्रभो ।
भीष्मो राज्यञ्च राष्ट्रञ्च महर्षिभ्यो न्यवेदयत् । तेषामथो वृद्धतमः प्रत्युत्थाय जटाजिनी ।
ऋषीणां मतमाज्ञाय महर्षिरिदमब्रवीत् । यः स कौरव्यदायादः पाण्डुर्नाम नराधिपः । कामभोगान्परित्यज्य शतशृङ्गमितो गतः ।
ब्रह्मचर्य्यव्रतस्थस्य तस्य दिव्येन हेतुना । साक्षाद्धर्म्मादयं पुत्त्रस्तत्र जातो युधिष्ठिरः ।
तथैनं बलिनां श्रेष्ठं तस्य राज्ञो महात्मनः । मातरिश्वा ददौ पुत्त्रं भीमं नाम महाबलं । ४९२०
पुरुहूतादयं जज्ञे कुन्त्यामेव धनञ्जयः । यस्य कीर्त्तिर्महेष्वासान्सर्व्वानभिभविष्यति ।
यौ तु माद्री महेष्वासावसूत पुरुषोत्तमौ । अश्विभ्यां पुरुषव्याघ्राविमौ तावपि पश्यत ।
चरता धर्म्मनित्येन वनवासं यशस्विना । नष्टः पैतामहो वंशः पाण्डुना पुनरुद्धृतः ।
पुत्त्राणां जन्म वृद्धिञ्च वैदिकाध्ययनानि च । पश्यन्नः सततं पाण्डोः परांप्रीतिमवाप्स्यथ ।
वर्त्तमानः सतां वृत्ते पुत्त्रलाभमवाप्य च । पितृलोकं गतः पाण्डुरितः सप्तदशेऽहनि । ४९२४
तं चितागतमाज्ञाय वैश्वानरमुखे हुतं । प्रविष्टा पावकं माद्री हित्वा जीवितमात्मनः ।
सा गता सह तेनैव पतिलोकमनुव्रता । तस्यास्तस्य च यत्कार्य्यं क्रियतां तदनन्तरं ।
इमे तयोः शरीरे द्वे पुत्त्राश्चेमे तयोर्व्वराः । क्रियाभिरनुगृह्णन्तां सह मात्रा परन्तपाः ।
प्रेतकार्य्ये निवृत्ते तु पितृमेधं महायशाः । लभतां सर्व्वधर्म्मज्ञः पाण्डुः कुरुकुलोद्वहः ।
वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्त्वा कुरून्सर्व्वान् कुरूणामेव पश्यतां । क्षणेनान्तर्हिताः सर्व्वे तापसा गुह्यकैः सह । ४९३०
गन्धर्व्वनगराकारं तथैवान्तर्हितं पुनः । ऋषिसिद्धगणान्दृष्ट्वा विस्मयं ते परं ययुः ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि ऋषिसंवादे षड्विंशत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १२६ ॥
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ पाण्डोर्व्विदुर सर्व्वाणि प्रेतकार्य्याणि कारय । राजवद्राजसिंहस्य माद्र्याश्चैव विशेषतः ।
पशून्वासांसि रत्नानि धनानि विविधानि च । पाण्डोः प्रयच्छ माद्र्याश्च येभ्यो यावच्च वाञ्छितं ।

यथा च कुन्ती सत्कारं कुर्य्यान्माद्र्यास्तथा कुरु । यथा न वायुर्नादित्यः पश्येतां तां सुसंवृतां ।
न शोच्यः पाण्डुरनघः प्रशस्यः स नराधिपः । यस्य पञ्च सुता वीरा जाताः सुरसुतोपमाः । ४९२५
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ विदुरस्तं तथेत्युक्त्वा भीष्मेण सह भारत । पाण्डुं संस्कारयामास देशे परमपूजिते ।
ततस्तु नगरात्तूर्णमाज्यगन्धपुरस्कृताः । निर्हृताः पावका दीप्ताः पाण्डो राजन्पुरोहितैः ।
अथैनमार्त्तवैः पुष्पैर्गन्धैश्च विविधैर्वरैः । शिबिकां तामलङ्कृत्य वाससाच्छाद्य सर्व्वशः ।
तां तथा शोभितां माल्यैर्व्वासोभिश्च महाधनैः । अमात्या ज्ञातयश्चैनं सुहृदश्चोपतस्थिरे ।
नृसिंहं नरयुक्तेन परमालङ्कृतेन तं । अवहन्यानमुख्येन सह माद्र्या सुसंवृतं । ४९३०
पाण्डुरेणातपत्रेण चामरव्यजनेन च । सर्व्ववादित्रनादैश्च समलञ्चक्रिरे ततः ।
रत्नानि चाप्युपादाय बहूनि शतशो नराः । प्रददुः काङ्क्षमाणेभ्यः पाण्डोस्तत्रौर्द्धदेहिके ।
अथच्छत्राणि शुभ्राणि चामराणि बृहन्ति च । आजह्रुः कौरवस्यार्थे वासांसि रुचिराणि च ।
याजकैः शुक्लवासोभिर्हूयमाना हुताशनाः । अगच्छन्नग्रतस्तस्य दीप्यमानाः स्वलङ्कृताः ।
ब्राह्मणाः क्षत्त्रिया वैश्याः शूद्राश्चैव सहस्रशः । रुदन्तः शोकसन्तप्ता अनुजग्मुर्नराधिपं । ४९३५
अयमस्मानपाहाय दुःखे चाधाय शाश्वते । कृत्वा चास्माननाथांश्च क्व यास्यसि नराधिप ।
क्रोशन्तः पाण्डवाः सर्व्वे भीष्मो विदुर एव च । रमणीये वनोद्देशे गङ्गातीरे समे शुभे ।
न्यासयामासुरथ तां शिबिकां सत्यवादिनः । सभार्य्यस्य नृसिंहस्य पाण्डोरक्लिष्टकर्म्मणः ।
ततस्तस्य शरीरन्तु सर्व्वगन्धाधिवासितं । शुचिकालीयकादिग्धं दिव्यचन्दनरूषितं ।
पर्य्यषिञ्चन् जलेनाशु शातकुम्भमयैर्घटैः । चन्दनेन च शुक्लेन सर्व्वतः समलेपयन् । ४९४०
कालागुरुविमिश्रेण तथा तुङ्गरसेन च । अथैनं देशजैः शुक्लैर्व्वासोभिः समयोजयन् ।
संछन्नः सतु वासोभिर्जीवन्निव नराधिपः । शुशुभे स नरव्याघ्रो महार्हशयनोचितः ।
याजकैरभ्यनुज्ञाते प्रेतकर्म्मण्यनुष्ठिते । घृतावसिक्तं राजानं सहमाद्र्या स्वलङ्कृतं ।
तुङ्गपद्मविमिश्रेण चन्दनेन सुगन्धिना । अन्यैश्च विविधैर्गन्धैर्व्विधिना समदाहयन् ।
ततस्तयोः शरीरे द्वे दृष्ट्वा मोहवशं गता । हाहा पुत्रेति कौशल्या पपात सहसा भुवि । ४९४५
तां प्रेक्ष्य पतितामार्त्तां पौरजानपदो जनः । रुरोद दुःखसन्तप्तो राजभक्त्या कृपाऽन्वितः ।
कुन्त्याश्चैवार्त्तनादेन सर्व्वाणि च विचुक्रुशुः । मानुषैः सह भूतानि तिर्य्यग्योनिगतान्यपि ।
तथा भीष्मः शान्तनवो विदुरश्च महामतिः । सर्व्वशः कौरवाश्चैव प्राणदन् भृशदुःखिताः ।
ततो भीष्मोऽथ विदुरो राजा च सह पाण्डवैः । उदकं चक्रिरे तस्य सर्व्वाश्च कुरुयोषितः ।
चुक्रुशुः पाण्डवाः सर्व्वे भीष्मः शान्तनवस्तथा । विदुरो ज्ञातयश्चैव चक्रुश्चाप्युदकक्रियाः । ४९५०
कृतोदकांस्तानादाय पाण्डवाञ्छोककर्षितान् । सर्व्वाः प्रकृतयो राजञ्छोचमाना न्यवारयन् ।
यथैव पाण्डवा भूमौ सुषुपुः सह बान्धवैः । तथैव नागरा राजन् शिश्यिरे ब्राह्मणादयः ।

तद्गतानन्दमस्वस्थमाकुमारमवृत्तवत् । बभूव पाण्डवैः सार्द्धं नगरं वारणावतम् ।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि पाण्डुदाहे सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२७ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः कुन्ती च राजा च भीष्मश्च सह बन्धुभिः । ददुः श्राद्धं तदा पाण्डोः स्वधामृतमयं तदा ।

कुरूंश्च विप्रमुख्यांश्च भोजयित्वा सहस्रशः । रत्नौघान्विप्रमुख्येभ्यो दत्त्वा ग्रामवरांस्तथा । ४८६५

कृतशौचांस्ततस्तांस्तु पाण्डवान् भरतर्षभान् । आदाय विविशुः सर्व्वे पुरं वारणसाह्वयं ।

सततं स्मानुशोचन्तस्तमेव भरतर्षभं । पौरजानपदाः सर्व्वे मृतं स्वमिव बान्धवाः ।

श्राद्धावसाने तु तदा दृष्ट्वा तं दुःखितं जनं । सम्मूढां दुःखशोकार्त्तां व्यासो मातरमब्रवीत् ।

अतिक्रान्तसुखाः कालाः पर्य्युपस्थितदारुणाः । श्वःश्वःपापिष्ठदिवसाः पृथिवी गतयौवना ।

बहुमायासमाकीर्णो नानादोषसमाकुलः । लुप्तधर्म्मक्रियाचारो घोरः कालो भविष्यति । ४८७०

कुरूणामनयाच्चापि पृथिवी न भविष्यति । गच्छ त्वं योगमास्थाय युक्ता वस तपोवने ।

मा द्राक्षीस्त्वं कुलस्यास्य घोरं सङ्क्षयमात्मनः । तथेति समनुज्ञाय सा प्रविश्याब्रवीत्स्नुषां ।

अम्बिके तव पौत्रस्य दुर्नयात्किल भारताः । सानुबन्धा विनङ्क्ष्यन्ति पौराश्चैवेति नः श्रुतं ।

तत्कौशल्यामिमामार्त्तां पुत्रशोकाभिपीडितां । वनमादाय भद्रं ते गच्छामि यदि मन्यसे ।

तथेत्युक्ता त्वम्बिकया भीष्ममामन्त्र्य सुव्रता । वनं ययौ सत्यवती स्नुषाभ्यां सह भारत । ४८७५

ताः सुघोरं तपस्तप्त्वा देव्यो भरतसत्तम । देहं त्यक्त्वा महाराज गतिमिष्टां ययुस्तदा ।

वैशम्पायन उवाच । अथाप्रवन्तो वेदोक्तान्संस्कारान् पाण्डवास्तदा । संव्यवर्द्धन्त भोगांस्ते भुञ्जानाः पितृवेश्मनि ।

धार्त्तराष्ट्रैश्च सहिताः क्रीडन्तो मुदिताः सुखं । बालक्रीडासु सर्व्वासु विशिष्टास्तेजसा ऽभवन् ।

जवे लक्ष्याभिहरणे भोज्ये पांशुविकर्षणे । धार्त्तराष्ट्रान् भीमसेनः सर्व्वान्स परिमर्दति ।

हर्षात्प्रक्रीडमानांस्तान् गृह्य राजन्निलीयते । शिरःसु विनिगृह्यैतान् योधयामास पाण्डवः । ४८८०

शतमेकोत्तरं तेषां कुमाराणां महौजसां । एक एव निगृह्णाति नातिकृच्छ्राद्वृकोदरः ।

कचेषु च निगृह्यैनान्विनिहत्य बलाद्बली । चकर्ष क्रोशतो भूमौ घृष्टजानुशिरोंऽसकान् ।

दशबालान् जले क्रीडन् भुजाभ्यां परिगृह्य सः । आस्ते स्म सलिले मग्नो मृतकल्पान्विमुञ्चति ।

फलानि वृक्षमारुह्य विचिन्वन्ति च ते यदा । तदा पादप्रहारेण भीमः कम्पयते द्रुमान् ।

प्रहारवेगाभिहता द्रुमा व्याघूर्णितास्ततः । सफलाः प्रपतन्ति स्म द्रुतं स्रस्ताः कुमारकाः । ४८८५

न ते नियुद्धे न जवे न योग्यासु कदाचन । कुमारा उत्तरं चक्रुः स्पर्द्धमाना वृकोदरं ।

एवं स धार्त्तराष्ट्रांश्च स्पर्द्धमानो वृकोदरः । अप्रियेऽतिष्ठदत्यन्तं बाल्यान्न द्रोहचेतसा ।

ततो बलमतिख्यातं धार्त्तराष्ट्रः प्रतापवान् । भीमसेनस्य तज्ज्ञात्वा दुष्टभावमदर्शयत् ।

तस्य धर्म्मादपेतस्य पापानि परिपश्यतः । मोहादैश्वर्य्यलोभाच्च पापा मतिरजायत ।

अयं बलवतां श्रेष्ठः कुन्तीपुत्रो वृकोदरः । मध्यमः पाण्डुपुत्राणां निकृत्या सं निगृह्यतां ।

प्राणवान्विक्रमी चैव शौर्य्येण महताऽन्वितः । स्पर्द्धते चापि सहितानस्मानेको वृकोदरः ।

तन्तु सुप्तं पुरोद्याने गङ्गायां प्रक्षिपामहे। अथ तस्मादवरजं श्रेष्ठं चैव युधिष्ठिरं।
प्रसह्य बन्धने बद्ध्वा प्रशासिष्ये वसुन्धरां। एवं स निश्चयं पापः कृत्वा दुर्य्योधनस्तदा। नित्यमेवान्तरप्रेक्षी भीमस्यासीन्महात्मनः।

ततो जलविहारार्थं कारयामास भारत। चेलकम्बलवेश्मानि विचित्राणि महान्ति च।
सर्व्वकामैः सुपूर्णानि पताकोच्छ्रायवन्ति च। तत्र सञ्जनयामास नानागाराण्यनेकशः। ४९९५
उदकक्रीडनं नाम कारयामास भारत। प्रमाणकोट्यां तं देशं स्थलं किञ्चिदुपेत्य ह।
भक्ष्यं भोज्यञ्च पेयञ्च चोष्यं लेह्यमथापि च। उपपादितं नरैस्तत्र कुशलैः सूदकर्म्मणि।
न्यवेदयंस्तत्पुरुषा धार्त्तराष्ट्राय वै तदा। ततो दुर्य्योधनस्तत्र पाण्डवानाह दुर्म्मतिः।
गङ्गां चैवानुयास्याम उद्यानवनशोभितां। सहिता भ्रातरः सर्व्वे जलक्रीडामवाप्नुमः।
एवमस्त्विति तं चापि प्रत्युवाच युधिष्ठिरः। ते रथैर्नगराकारैर्देशजैश्च गजोत्तमैः। ५०००
निर्य्ययुर्नगराच्छूराः कौरवाः पाण्डवैः सह। उद्यानवनमासाद्य विसृज्य च महाजनं।
विशन्ति स्म तदा वीराः सिंहा इव गिरेर्गुहां। उद्यानमभिपश्यन्तो भ्रातरः सर्व्व एव ते।
उपस्थानगृहैः शुभ्रैर्व्वलभीभिश्च शोभितं। गवाक्षकैस्तथाजालैर्यन्त्रैः साञ्चारिकैरपि।
सम्मार्जितं सौधकारैश्चित्रकारैश्च चित्रितं। दीर्घिकाभिश्च पूर्णाभिस्तथा पुष्करिणीभिर्हि।
जलं तच्छुशुभे छन्नं फुल्लैर्जलरुहैस्तथा। उपच्छन्ना वसुमती तथा पुष्पैर्यथर्त्तुकैः। ५००५
तत्रोपविष्टास्ते सर्व्वे पाण्डवाः कौरवाश्च ह। उपच्छन्नान्बहून् कामांस्ते भुञ्जन्ति ततस्ततः।
अथोद्यानवरे तस्मिंस्तथाक्रीडागताश्च ते। परस्परस्य वक्त्रेभ्यो ददुर्भक्ष्यांस्ततस्ततः।
ततो दुर्य्योधनः पापस्तद्भक्ष्ये कालकूटकं। विषं प्रक्षेपयामास भीमसेनजिघांसया।
स्वयमुत्थाय चैवाथ हृदयेन क्षुरोपमः। स वाचाऽमृतकल्पश्च भ्रातृवच्च सुहृद्यथा।
स्वयं प्रक्षिपते भक्ष्यं बहु भीमस्य पापकृत्। प्रतीच्छितं स्म भीमेन तं वै दोषमजानता। ५०१०
ततो दुर्य्योधनस्तत्र हृदयेन हसन्निव। कृतकृत्यमिवात्मानं मन्यते पुरुषाधमः।
ततस्ते सहिताः सर्व्वे जलक्रीडामकुर्व्वत। पाण्डवा धार्त्तराष्ट्राश्च तदा मुदितमानसाः।
क्रीडावसाने ते सर्व्वे शुचिवस्त्राः स्वलङ्कृताः। दिवसान्ते परिश्रान्ता विहृत्य च कुरूद्वहाः।
विहारावसथेष्वेव वीरा वासमरोचयन्। खिन्नस्तु बलवान्भीमो व्यायामाभ्यधिकं तदा।
वाहयित्वा कुमारांस्तान्जलक्रीडागतांस्तदा। प्रमाणकोट्यां वासार्थी सुष्वापावाप्य तत् स्थलं। ५०१५
शीतं वातं समासाद्य श्रान्तो मदविमोहितः। विषेण च परीताङ्गो निश्चेष्टः पाण्डुनन्दनः।
ततो बद्ध्वा लतापाशैर्भीमं दुर्य्योधनः स्वयं। मृतकल्पं तदा वीरं स्थलाज्जलमपातयत्।
स निःसंज्ञो जलस्यान्तमथ वै पाण्डवोऽविशत्। आक्रामन्नागभवने तदा नागकुमारकान्। ततः समेत्य बहुभिस्तदा नागैर्महाविषैः। अदश्यत भृशं भीमो महादंष्ट्रैर्विषोल्बणैः।
ततोऽस्य दश्यमानस्य तद्विषं कालकूटकं। हतं सर्पविषेणैव स्थावरं जङ्गमेन तु।

दंष्ट्राश्च दंष्ट्रिणां तेषां मर्म्मस्वपि निपातिताः । त्वचं नैवास्य विभिदुः सारत्वात्पृथुवक्षसः । १०२०
ततः प्रबुद्धः कौन्तेयः सर्व्वं संछिद्य बन्धनं । पोथयामास तान्सर्व्वान् केचिद्भीताः प्रदुद्रुवुः ।
हतावशेषा भीमेन सर्व्वे वासुकिमभ्ययुः । ऊचुश्च सर्प्पराजानं वासुकिं वासवोपमं ।
अयं नरो वै नागेन्द्र ह्यप्सु बद्धा प्रवेशितः । यथा च नो मतिर्वीर विषपीतो भविष्यति ।
निश्चेष्टोऽस्माननुप्राप्तः स च दष्टोऽव्यबुध्यत । ससंज्ञश्चापि संवृत्तश्छित्वा बन्धनमाशु नः ।
पोथयन्तं महाबाहुं त्वं चैनं ज्ञातुमर्हसि । ततो वासुकिरभ्येत्य नागैरनुगतस्तदा । पश्यति स्म महाबाहुं भीमं भीमपराक्रमं । १०२५
आर्य्यकेण च दृष्टः स पृथाया आर्य्यकेण च । तदा दौहित्रदौहित्रः परिष्वक्तः सुपीडितं ।
सुप्रीतश्चाभवत्तस्य वासुकिः सुमहायशाः । अब्रवीत्तञ्च नागेन्द्रः किमस्य क्रियतां प्रियं ।
धनौघो रत्ननिचयो वसु चास्य प्रदीयतां । एवमुक्तस्तदा नागो वासुकिं प्रत्यभाषत ।
यदि नागेन्द्र तुष्टोऽसि किमस्य धनसञ्चयैः । रसम्पिबेत्कुमारोऽयं त्वयि प्रीते महाबलः ।
बलं नागसहस्रस्य यस्मिन् कुण्डे प्रतिष्ठितं । यावत्पिबति बालोऽयं तावदस्मै प्रदीयतां । १०३०
एवमस्त्विति तं नागं वासुकिः प्रत्यभाषत । ततो भीमस्तदा नागैः कृतस्वस्त्ययनः शुचिः ।
प्राङ्मुखश्चोपविष्टः स रसं पिबति पाण्डवः । एकोच्छ्वासात्ततः कुण्डं पिबति स्म महाबलः ।
एवमष्टौ स कुण्डानि ह्यपिवत्पाण्डुनन्दनः । ततस्तु शयने दिव्ये नागदत्ते महाभुजः । अशेत भीमसेनस्तु यथासुखमरिन्दमः ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि भीमसेनरसपाने अष्टाविंशत्यधिकशतोऽध्यायः ॥ १२८ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच । ततस्ते कौरवाः सर्व्वे विना भीमञ्च पाण्डवाः । कृतक्रीडाविहारास्तु प्रतस्थुर्गजसाह्वयं ।
रथैर्गजैस्तथा चाश्वैर्यानैश्चान्यैरनेकशः । ब्रुवन्तो भीमसेनस्तु यातो ह्यग्रत एव नः । १०३५
ततो दुर्य्योधनः पापस्तत्रापश्यन् वृकोदरं । भ्रातृभिः सहितो हृष्टो नगरं प्रविवेश ह ।
युधिष्ठिरस्तु धर्म्मात्मा ह्यविदन् पापमात्मनि । स्वेनानुमानेन परं साधुं समनुपश्यति ।
सोऽभ्युपेत्य तदा पार्थो मातरं भ्रातृवत्सलः । अभिवाद्याब्रवीत्कुन्तीमम्ब भीम इहागतः ।
क्व गतो भविता मातर्नेह पश्यामि तं शुभे । उद्यानानि वनञ्चैव विचितानि समन्ततः ।
तदर्थं भवं तं वीरं दृष्टवन्तो वृकोदरं । मन्यमानास्ततः सर्व्वे यातो नः पूर्व्वमेव सः । १०४०
आगताः स्म महाभागे व्याकुलेनान्तरात्मना । इहागम्य क्व नु गतस्त्वया वा प्रेषितः क्व नु ।
कथयस्व महाबाहुं भीमसेनं यशस्विनि । नहि मे शुध्यते भावस्तं वीरं प्रति शोभने ।
यतः प्रसुप्तं मन्येऽहं भीमं नेति हतस्तु सः । इत्युक्ता च ततः कुन्ती धर्म्मराजेन धीमता । हाहेति कृत्वा संभ्रान्ता प्रत्युवाच युधिष्ठिरं ।
न पुत्त्र भीमं पश्यामि न मामभ्येत्यसाविति । शीघ्रमन्वेषणे यत्नं कुरु तस्यानुजैः सह ।
इत्युक्त्वा तनयं ज्येष्ठं हृदयेन विदूयता । क्षत्तारमानाय्य तदा कुन्ती वचनमब्रवीत् । १०४५
क्व गतो भगवन्क्षत्तर्भीमसेनो न दृश्यते । उद्यानान्निर्गताः सर्व्वे भ्रातरो भ्रातृभिः सह ।
तत्रैकस्तु महाबाहुर्भीमो नाभ्येति मामिह । न च प्रीणयते चक्षुः सदा दुर्य्योधनस्य सः ।

क्रूरोऽसौ दुर्म्मतिः क्षुद्रो राज्यलुब्धोऽनपत्रपः। निहन्यादपि तं वीरं जातमन्युः सुयोधनः। तेन मे व्याकुलं चित्तं हृदयं दह्यतीव च।

॥ विदुर उवाच ॥ मैवं वदस्व कल्याणि शेषसंरक्षणं कुरु। प्रत्यादिष्टो हि दुष्टात्मा शेषेऽपि प्रहरेत्तव।

दीर्घायुषस्तव सुता यथोवाच महामुनिः। आगमिष्यति ते पुत्त्रः प्रीतिं चोत्पादयिष्यति। ५०५०

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्त्वा ययौ विद्वान्विदुरः स्वं निवेशनं। कुन्ती चिन्तापरा भूत्वा सहासीना सुतैर्गृहे।

ततोऽष्टमे तु दिवसे प्रत्यबुध्यत पाण्डवः। तस्मिंस्तदा रसे जीर्णे सोऽप्रमेयबलो बली।

तं दृष्ट्वा प्रतिबुध्यन्तं पाण्डवं ते भुजङ्गमाः। सान्त्वयामासुरव्यग्रा वचनं चेदमब्रुवन्।

यत्ते पीतो महाबाहो रसोऽयं वीर्य्यसम्भृतः। तस्मान्नागायुतबलो रणेऽधृष्यो भविष्यसि।

गच्छाद्य त्वञ्च स्वगृहं स्नातो दिव्यैरिमैर्ज्जलैः। भ्रातरस्तेऽनुतप्यन्ति त्वां विना कुरुपुङ्गव। ५०५५

ततः स्नातो महाबाहुः शुचिः शुक्लाम्बरस्रजः। ततो नागस्य भवने कृतकौतुकमङ्गलः।

ओषधीभिर्व्विषघ्नीभिः सुरभीभिर्व्विशेषतः। भुक्तवान्परमान्नञ्च नागैर्द्दत्तं महाबलैः।

पूजितो भुजगैर्व्वीर आशीर्भिश्चाभिनन्दितः। दिव्याभरणसञ्छन्नो नागानामन्त्र्य पाण्डवः।

उदतिष्ठत्प्रहृष्टात्मा नागलोकादरिन्दमः। उत्क्षिप्तः स तु नागेन जलाज्जलरुहेक्षणः।

तस्मिन्नेव वनोद्देशे स्थापितः कुरुनन्दनः। ते चान्तर्द्दधिरे नागाः पाण्डवस्यैव पश्यतः। ५०६०

तत उत्थाय कौन्तेयो भीमसेनो महाबलः। आजगाम महाबाहुर्म्मातुरन्तिकमञ्जसा।

ततोऽभिवाद्य जननीं ज्येष्ठं भ्रातरमेव च। कनीयसः समाघ्राय शिरःस्वरिविमर्द्दनः।

तैश्चापि सम्परिष्वक्तः सह मात्रा नरर्षभैः। अन्योन्यगतसौहार्द्दाद्दिष्ट्या दिष्ट्येति चाब्रुवन्।

ततस्तत्सर्व्वमाचष्ट दुर्य्योधनविचेष्टितं। भ्रातॄणां भीमसेनस्तु महाबलपराक्रमः।

नागलोके च यद्वृत्तं गुणदोषमशेषतः। तच्च सर्व्वमशेषेण कथयामास पाण्डवः। ५०६५

ततो युधिष्ठिरो राजा भीममाह वचोऽर्थवत्। तूष्णीं भव न ते जल्प्यमिदं कार्य्यं कथञ्चन। इतःप्रभृति कौन्तेया रक्षतान्योन्यमादृताः।

एवमुक्त्वा महाबाहुर्द्धर्म्मराजो युधिष्ठिरः। भ्रातृभिः सहितः सर्व्वैरप्रमत्तोऽभवत्तदा।

कुमारान्क्रीडमानांस्तान्दृष्ट्वा राजा च दुर्म्मदान्। एवं दुर्य्योधनः कर्णः शकुनिश्चापि सौबलः।

अनेकैरभ्युपायैस्ताञ्जिघांसन्ति स्म पाण्डवान्। पाण्डवा अपि तत्सर्व्वं प्रत्यजानन्नमर्षिताः।

उद्भावनमकुर्व्वन्तो विदुरस्य मते स्थिताः। गुरुं शिक्षार्थमन्विष्य गौतमं तान्न्यवेदयत्। शरस्तम्बे समुद्भूतं वेदशास्त्रार्थपारगं। ५०७०

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि भीमप्रत्यागमने ऊनत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १२९॥

॥ जनमेजय उवाच ॥ कृपस्यापि मम ब्रह्मन्सम्भवं वक्तुमर्हसि। शरस्तम्बात्कथं जज्ञे कथं वाऽस्त्राण्यवाप्तवान्।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ महर्षेर्गौतमस्यासीच्छरद्वान्नाम गौतमः। पुत्त्रः किल महाराज जातः सह शरैर्व्विभो।

न तस्य वेदाध्ययने तथा बुद्धिरजायत। यथाऽस्य बुद्धिरभवद्धनुर्व्वेदे परन्तप।

अधिजग्मुर्य्यथा वेदांस्तपसा ब्रह्मचारिणः। तथा स तपसोपेतः सर्व्वाण्यस्त्राण्यवाप ह।

धनुर्व्वेदपरत्वाच्च तपसा विपुलेन च। भृशं सन्तापयामास देवराजं स गौतमः। ५०७५

ततो जानपदीं नाम देवकन्यां सुरेश्वरः। प्राहिणोत्तपसो विघ्नं कुरु तस्येति कौरव।

सा हि गत्वाश्रमं तस्य रमणीयं शरद्वतः। धनुर्बाणधरं बाला लोभयामास गौतमं।

तामेकवसनां दृष्ट्वा गौतमोऽप्सरसं वने। लोकेऽप्रतिमसंस्थानां प्रोत्फुल्लनयनोऽभवत्।

धनुश्च हि शरास्तस्य कराभ्यामपतन्भुवि। वेपथुश्चापि तां दृष्ट्वा शरीरे समजायत।

स तु ज्ञानगरीयस्त्वात्तपसश्च समर्थनात्। अवतस्थे महाप्राज्ञो धैर्य्येण परमेण ह। ५०८०

यस्तस्य सहसा राजन्विकारः समदृश्यत। तेन सुस्राव रेतोऽस्य स च तं नावबुध्यत।

स विहायाश्रमं तञ्च ताञ्चैवाप्सरसं मुनिः। जगाम रेतस्तत्तस्य शरस्तम्बे पपात च।

शरस्तम्बे च पतितं द्विधा तदभवन्नृप। तस्याथ मिथुनं जज्ञे गौतमस्य शरद्वतः।

मृगयाञ्चरतो राज्ञः शान्तनोस्तु यदृच्छया। कश्चित्सेनाचरोऽरण्ये मिथुनं तदपश्यत।

धनुश्च सशरं दृष्ट्वा तथा कृष्णाजिनानि च। ज्ञात्वा द्विजस्य चापत्ये धनुर्व्वेदान्तगस्य ह। ५०८५

स राज्ञे दर्शयामास मिथुनं सशरं धनुः। स तदादाय मिथुनं राजा च कृपयाऽन्वितः।

आजगाम गृहानेव मम पुत्त्राविति ब्रुवन्। ततः संवर्द्धयामास संस्कारैश्चाप्ययोजयत्।

प्रातिपेयो नरश्रेष्ठो मिथुनं गौतमस्य तत्। गौतमोऽपि ततोऽभ्येत्य धनुर्व्वेदपरोऽभवत्।

कृपया यन्मया बालाविमौ संवर्द्धिताविति। तस्मात्तयोर्नाम चक्रे तदेव स महीपतिः।

गोपितौ गौतमस्तत्र तपसा समविन्दत। आगत्य तस्मै गोत्रादि सर्व्वमाख्यातवांस्तदा। ५०९०

चतुर्विधं धनुर्व्वेदं शास्त्राणि विविधानि च। निखिलेनास्य तत्सर्व्वं गुह्यमाख्यातवांस्तदा।

सोऽचिरेणैव कालेन परमाचार्य्यतां गतः। ततोऽधिजग्मुः सर्व्वे ते धनुर्व्वेदं महारथाः।

धृतराष्ट्रात्मजाश्चैव पाण्डवाः सह यादवैः। वृष्णयश्च नृपाश्चान्ये नानादेशसमागताः।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ विशेषार्थी ततो भीष्मः पौत्त्राणां विनयेप्सया। इष्वस्त्रज्ञान् पर्य्यपृच्छदाचार्य्यान्वीर्य्यसम्मतान्।

नाल्पधीर्न्नामहाभागस्तथा नानास्त्रकोविदः। नादेवसत्त्वो विनयेत् कुरूनस्त्रे महाबलान्। ५०९५

इति सञ्चिन्त्य गाङ्गेयस्तदा भरतसत्तमः। द्रोणाय वेदविदुषे भारद्वाजाय धीमते।

पाण्डवान्कौरवांश्चैव ददौ शिष्यान्नरर्षभ। शास्त्रतः पूजितश्चैव सम्यक्तेन महात्मना।

स भीष्मेण महाभागस्तुष्टोऽस्त्रविदुषां वरः। प्रतिजग्राह तान्सर्व्वाञ्छिष्यत्वेन महायशाः।

शिक्षयामास च द्रोणो धनुर्वेदमशेषतः। तेऽचिरेणैव कालेन सर्व्वशस्त्रविशारदाः। बभूवुः कौरवा राजन्पाण्डवाश्चामितौजसः।

जनमेजय उवाच। कथं समभवद्द्रोणः कथं चास्त्राण्यवाप्तवान्। कथञ्चागात्कुरून्ब्रह्मन्कस्य पुत्त्रः स वीर्य्यवान्। ५१००

कथं चास्य सुतो जातः सोऽश्वत्थामाऽस्त्रवित्तमः। एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं विस्तरेण प्रकीर्त्तय।

वैशम्पायन उवाच। गङ्गाद्वारं प्रति महान् बभूव भगवानृषिः। भरद्वाज इति ख्यातः सततं संशितव्रतः।

सोऽभिषेक्तुं ततो गङ्गां पूर्व्वमेवागमन्नदीं। महर्षिभिर्भरद्वाजो हविर्द्धाने चरन्पुरा। ददर्शाप्सरसं साक्षादृताचीमाप्लुतामृषिः।

रूपयौवनसम्पन्नां मदहृप्तां मदालसां। तस्याः पुनर्नदीतीरे वसनं पर्य्यवर्त्तत। व्यपकृष्टाम्बरां दृष्ट्वा तामृषिश्चकमे ततः।

तत्र संसक्तमनसो भरद्वाजस्य धीमतः। ततोऽस्य रेतश्चस्कन्द तदृषिर्द्रोण आदधे। ५१०५

ततः समभवद्द्रोणः कलशे तस्य धीमतः। अध्यगीष्ट स वेदांश्च वेदाङ्गानि च सर्व्वशः।

अग्निवेशं महाभागं भरद्वाजः प्रतापवान्। प्रत्यपादयदाग्नेयमस्त्रमस्त्रविदां वरः।

अग्नेस्तु जातः स मुनिस्ततो भरतसत्तम। भारद्वाजं तदाग्नेयं महास्त्रं प्रत्यपादयत्।

भरद्वाजसखा चासीत्पृषतो नाम पार्थिवः। तस्यापि द्रुपदो नाम तदा समभवत्सुतः।

स नित्यमाश्रमं गत्वा द्रोणेन सह पार्थिवः। चिक्रीडाध्ययनञ्चैव चकार क्षत्रियर्षभः। ५११०

ततो व्यतीते पृषते स राजा द्रुपदोऽभवत्। पाञ्चालेषु महाबाहुरुत्तरेषु नरेश्वर।

भरद्वाजोऽपि भगवानारुरोह दिवं तदा। तत्रैव च वसन्द्रोणस्तपस्तेपे महातपाः।

वेदवेदाङ्गविद्वान्स तपसा दग्धकिल्बिषः। ततः पितृनियुक्तात्मा पुत्त्रलोभान्महायशाः।

शारद्वतीं ततो भार्य्यां कृपीं द्रोणोऽन्वविन्दत। अग्निहोत्रे च धर्म्मे च दमे च सततं रताम्।

अलभद्गौतमी पुत्त्रमश्वत्थामानमेव च। स जातमात्रो व्यनदद्यथैवोच्चैःश्रवा हयः। ५११५

तच्छ्रुत्वान्तर्हितं भूतमन्तरीक्षस्थमब्रवीत्। अश्वस्येवास्य यत्स्थाम नदतः प्रदिशो गतम्। अश्वत्थामैव बालोऽयं तस्मान्नाम्ना भविष्यति।

सुतेन तेन सुप्रीतो भारद्वाजस्ततोऽभवत्। तत्रैव च वसन्धीमान्धनुर्व्वेदपरोऽभवत्।

स शुश्राव महात्मानं जामदग्न्यं परन्तपं। सर्व्वज्ञानविदं विप्रं सर्व्वशस्त्रभृतां वरं।

ब्राह्मणेभ्यस्तदा राजन्दित्सन्तं वसु सर्व्वशः। स रामस्य धनुर्व्वेदं दिव्यान्यस्त्राणि चैव ह। श्रुत्वा तेषु मनश्चक्रे नीतिशास्त्रे तथैव च।

ततः स व्रतिभिः शिष्यैस्तपोयुक्तैर्महातपाः। वृतः प्रायान्महाबाहुर्महेन्द्रं पर्व्वतोत्तमं। ५१२०

ततो महेन्द्रमासाद्य भारद्वाजो महातपाः। क्षान्तं दान्तममित्रघ्नमपश्यद्भृगुनन्दनं।

ततो द्रोणो वृतः शिष्यैरुपगम्य भृगूद्वहं। आचख्यावात्मनो नाम जन्म चाङ्गिरसः कुले।

निवेद्य शिरसा भूमौ पादौ चैवाभ्यवादयत्। ततस्तं सर्व्वमुत्सृज्य वनं जिगमिषुं तदा। जामदग्न्यं महात्मानं भारद्वाजो ऽब्रवीदिदं।

भरद्वाजात्समुत्पन्नं तथा त्वं मामयोनिजं। आगतं वित्तकामं मां विद्धि द्रोणं द्विजोत्तमं।

तमब्रवीन्महात्मा स सर्व्वक्षत्रियमर्द्दनः। स्वागतं ते द्विजश्रेष्ठ यदीच्छसि वदस्व मे। ५१२५

एवमुक्तस्तु रामेण भारद्वाजोऽब्रवीद्वचः। रामं प्रहरतां श्रेष्ठं दित्सन्तं विविधं वसु। अहं धनमनन्तं हि प्रार्थये विपुलव्रत।

॥ राम उवाच ॥ हिरण्यं मम यच्चान्यद्वसु किञ्चिदिह स्थितं। ब्राह्मणेभ्यो मया दत्तं सर्व्वमेतत्तपोधन।

तथैवेयं धरा देवी सागरान्ता सपत्तना। कश्यपाय मया दत्ता कृत्स्ना नगरमालिनी।

शरीरमात्रमेवाद्य ममेदमवशेषितं। अस्त्राणि च महार्हाणि शस्त्राणि विविधानि च।

अस्त्राणि वा शरीरं वा वरयैतन्मयोद्यतं। वृणीष्व किं प्रयच्छामि तुभ्यं द्रोण वदाशु तत्। ५१३०

॥ द्रोण उवाच ॥ अस्त्राणि मे समग्राणि ससंहाराणि भार्गव। सप्रयोगरहस्यानि दातुमर्हस्यशेषतः।

तथेत्युक्त्वा ततस्तस्मै प्रादादस्त्राणि भार्गवः। सरहस्यव्रतञ्चैव धनुर्व्वेदमशेषतः।

प्रतिगृह्य तु तत्सर्व्वं कृतास्त्रो द्विजसत्तमः । प्रियं सखायं सुप्रीतो जगाम द्रुपदं प्रति ।

इत्यादि पर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि द्रोणभार्गवसंवादे त्रिंशदधिकशततोऽध्यायः ॥ १ ३ ० ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो द्रुपदमासाद्य भारद्वाजः प्रतापवान् । अब्रवीत्पार्थिवं राजन्सखायं विद्धि मामिह ।

इत्येवमुक्तः सख्या स प्रीतिपूर्व्वं जनेश्वरः । भारद्वाजेन पाञ्चाल्यो नामृष्यत वचोऽस्य तत् । ५१२५

स क्रोधामर्षजिह्मभ्रूः कषायीकृतलोचनः । ऐश्वर्य्यमदसम्पन्नो द्रोणं राजाऽब्रवीदिदं ।

॥ द्रुपद उवाच ॥ अकृतेयं तव प्रज्ञा ब्रह्मन्नातिसमञ्जसी । यन्मां ब्रवीषि प्रसभं सखा तेऽहमिति द्विज ।

न हि राज्ञामुदीर्णानामेवं भूतैर्नरैः क्वचित् । सख्यं भवति मन्दात्मन्श्रिया हीनैर्द्धनच्युतैः ।

सौहृदान्यपि जीर्य्यन्ते कालेन परिजीर्य्यतः । सौहृदं मे त्वया ह्यासीत्पूर्व्वं सामर्थ्यबन्धनं ।

न सख्यमजरं लोके हृदि तिष्ठति कस्यचित् । कालो ह्येनं विहरति क्रोधो वैनं हरत्युत । ५१३०

मैवं जीर्णमुपास्स्व त्वं सख्यं भवत्त्वपाकृधि । आसीत्सख्यं द्विजश्रेष्ठ त्वया मेऽर्थनिबन्धनं ।

न दरिद्रो वसुमतो नाविद्वान्विदुषः सखा । न शूरस्य सखा क्लीवः सखिपूर्व्वं किमिष्यते ।

ययोरेव समं वित्तं ययोरेव समं श्रुतं । तयोर्विवाहः सख्यञ्च नतु पुष्टविपुष्टयोः ।

नाश्रोत्रियः श्रोत्रियस्य नारथी रथिनः सखा । नाराजा पार्थिवस्यापि सखिपूर्व्वं किमिष्यते ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ द्रुपदेनैवमुक्तस्तु भारद्वाजः प्रतापवान् । मुहूर्त्तं चिन्तयित्वा तु मन्युनाऽभिपरिप्लुतः । ५१३५

स विनिश्चित्य मनसा पाञ्चाल्यं प्रतिबुद्धिमान् । जगाम कुरुमुख्यानां नगरं नागसाह्वयं ।

स नागपुरमागम्य गौतमस्य निवेशने । भारद्वाजोऽवसत्तत्र प्रच्छन्नं द्विजसत्तमः ।

ततोऽस्य तनुजः पार्थान् कृपस्यानन्तरं प्रभुः । अस्त्राणि शिक्षयामास नाबुध्यन्त च तं जनाः ।

एवं स तत्र गूढात्मा कञ्चित्कालमुवास ह । कुमारास्त्वथ निष्क्रम्य समेता गजसाह्वयात् ।

क्रीडन्तो वीटया तत्र वीराः पर्य्यचरन्मुदा । पपात कूपे सा वीटा तेषां वै क्रीडतां तदा । ५१४०

ततस्ते यत्नमातिष्ठन्वीटामुद्धर्तुमादृताः । नच ते प्रत्यपद्यन्त कर्म्म वीटोपलब्धये ।

ततोऽन्योन्यमवैक्षन्त व्रीडयाऽवनताननाः । तस्या योगमविन्दन्तो भृशं चोत्कण्ठिताभवन् ।

तेऽपश्यन्ब्राह्मणं श्याममापन्नं पलितं कृशं । कृत्यवन्तमदूरस्थमग्निहोत्रपुरस्कृतं ।

ते तं दृष्ट्वा महात्मानमुपगम्य कुमारकाः । भग्नोत्साहक्रियात्मानो ब्राह्मणं पर्य्यवारयन् ।

अथ द्रोणः कुमारांस्तान् दृष्ट्वा कृत्यवतस्तदा । प्रहस्य मन्दं पैशल्यादभ्यभाषत वीर्य्यवान् । ५१४५

अहो वो धिग्बलं क्षात्रं धिगेतां वः कृतास्त्रतां । भरतस्यान्वये जाता ये वीटां नाधिगच्छत ।

वीटाञ्च मुद्रिकाञ्चैव ह्यहमेतदपि द्वयं । उद्धरेयमिषीकाभिर्भोजनं मे प्रदीयतां ।

एवमुक्त्वा कुमारांस्तान्द्रोणः स्वाङ्गुलिवेष्टनं । कूपे निरुदके तस्मिन्नपातयदरिन्दमः । ततोऽब्रवीत्तदा द्रोणं कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ।

॥ युधिष्ठिर उवाच । कृपस्यानुमते ब्रह्मन्भिक्षामाप्नुहि शाश्वतीं । एवमुक्तः प्रत्युवाच प्रहस्य भरतानिदं ।

॥ द्रोणउवाच । एषा मुष्टिरिषीकाणां मयास्त्रेणाभिमन्त्रिता । अस्या वीर्य्यं निरीक्षध्वं यदन्यस्य न विद्यते । ५१५०

भेत्स्यामीषीकया वीटां तामिषीकां तथाऽन्यया । तामन्यया समायोगे वीटाया ग्रहणं मम ।

वैशम्पायन उवाच। ततो यथोक्तं द्रोणेन तत्सर्व्वं कृतमञ्जसा। तदवेक्ष्य कुमारास्ते विस्मयोत्फुल्ललोचनाः।
आश्चर्य्यमिदमत्यन्तमिति मत्वा वचोऽब्रुवन्॥ कुमारा ऊचुः॥ मुद्रिकामपि विप्रर्षे शीघ्रमेतां समुद्धर।
वैशम्पायन उवाच। ततः शरं समादाय धनुर्द्रोणो महायशाः। शरेण विद्ध्वा मुद्रां तामूर्द्धमावाहयत्प्रभुः।
सशरं समुपादाय कूपादङ्गुलिवेष्टनं। ददौ ततः कुमाराणां विस्मितानामविस्मितः। ५१९५
मुद्रिकामुद्धृतां दृष्ट्वा तमाहुस्ते कुमारकाः। कुमारा ऊचुः। अभिवादयामहे ब्रह्मन्नैतदन्येषु विद्यते। कोऽसि कस्यासि जानीमो वयं किं करवामहे।
वैशम्पायन उवाच। एवमुक्तस्ततो द्रोणः प्रत्युवाच कुमारकान्।
द्रोण उवाच। आचक्षध्वञ्च भीष्माय रूपेण च गुणैश्च मां। स एव सुमहातेजाः साम्प्रतं प्रतिपत्स्यते।
वैशम्पायन उवाच। तथेत्युक्त्वा च गत्वा च भीष्ममूचुः कुमारकाः। ब्राह्मणस्य वचस्तथ्यं तच्च कर्म्म तथाविधं।
भीष्मः श्रुत्वा कुमाराणां द्रोणस्य प्रत्यजानत। युक्तरूपः स हि गुरुरित्येवमनुचिन्त्य च। ५२००
अथैनमानीय तदा स्वयमेव सुसत्कृतं। परिपप्रच्छ निपुणं भीष्मः शस्त्रभृतां वरः। हेतुमागमने तच्च द्रोणः सर्व्वं न्यवेदयत्।
॥ द्रोण उवाच ॥ महर्षेरग्निवेशस्य सकाशमहमच्युत। अस्त्रार्थमगमं पूर्व्वं धनुर्व्वेदचिकीर्षया।
ब्रह्मचारी विनीतात्मा जटिलो बहुलाः समाः। अवसं सुचिरं तत्र गुरुशुश्रूषणे रतः।
पाञ्चाल्यो राजपुत्रश्च यज्ञसेनो महाबलः। इष्वस्त्रहेतोर्न्यवसत्तस्मिन्नेव गुरौ प्रभुः।
स मे तत्र सखा चासीदुपकारी प्रियश्च मे। तेनाहं सह सङ्गम्य वर्त्तयन् सुचिरं प्रभो। ५२०५
बाल्यात्प्रभृति कौरव्य सहाध्ययनमेव च। स मे सखा सदा तत्र प्रियवादी प्रियङ्करः।
अब्रवीदिति मां भीष्म वचनं प्रीतिवर्द्धनं। अहं प्रियतमः पुत्रः पितुर्द्रोण महात्मनः।
अभिषेक्ष्यति मां राज्ये स पाञ्चाल्यो यदा तदा। त्वद्भोग्यं भविता तात सखे सत्येन ते शपे।
मम भोगाश्च वित्तञ्च त्वदधीनं सुखानि च। एवमुक्तोऽथ वव्राज कृतास्त्रः पूजितो मया।
तच्च वाक्यमहं नित्यं मनसा धारयंस्तदा। सोऽहं पितृनियोगेन पुत्रलोभाद्यशस्विनीं। ५२१०
नातिकेशीं महाप्रज्ञामुपयेमे महाव्रतां। अग्निहोत्रे च सत्रे च दमे च सततं रतां।
अलभद्गौतमी पुत्रमश्वत्थामानमौरसं। भीमं विक्रमकर्म्माणमादित्यसमतेजसं।
पुत्रेण तेन प्रीतोऽहं भरद्वाजो मया यथा। गोक्षीरं पिबतो दृष्ट्वा धनिनस्तत्र पुत्रकान्। अश्वत्थामाऽरुदद्बालस्तन्मे सन्देहयद्दिशः।
न स्नातकोऽवसीदेत वर्त्तमानः स्वकर्म्मसु। इति सञ्चिन्त्य मनसा तं देशं बहुशो भ्रमन्।
विशुद्धमिच्छन् गाङ्गेय धर्म्मोपेतं प्रतिग्रहं। अन्तादन्तं परिक्रम्य नाध्यगच्छं पयस्विनीं। ५२१५
अथ पिष्टोदकेनैनं लोभयन्ति कुमारकाः। पीत्वा पिष्टरसं बालः क्षीरं पीतं मयाऽपि च।
ननर्त्तोत्थाय कौरव्य हृष्टो बाल्याद्विमोहितः। तं दृष्ट्वा नृत्यमानन्तु बालैः परिवृतं सुतं।
हास्यतामुपसम्प्राप्तं कश्मलं तत्र मेऽभवत्। द्रोणं धिगस्त्वधनिनं यो धनं नाधिगच्छति।
पिष्टोदकं सुतो यस्य पीत्वा क्षीरस्य तृष्णया। नृत्यति स्म मुदाविष्टः क्षीरं पीतं मयाऽप्युत।

इति सम्भाषतां वाचं श्रुत्वा मे बुद्धिरच्यवत्। आत्मानं चात्मना गर्हन्मनसेदं व्यचिन्तयं। ५१९०

अपिचाहं पुरा विप्रैर्वर्ज्जितो गर्हितो वसे। परोपसेवां पापिष्ठां नच कुर्य्यां धनेप्सया।

इति मत्वा प्रियं पुत्रं भीष्मादाय ततो ह्यहं। पूर्व्वस्नेहानुरागित्वात्सदारः सौमकिं गतः।

अभिषिक्तन्तु श्रुत्वैव कृतार्थोऽस्मीति चिन्तयन्। प्रियं सखायं सुप्रीतो राज्यस्थं समुपागमं। संस्मरन्सङ्गमं चैव वचनं चैव तस्य तत्।

ततो द्रुपदमागम्य सखिपूर्व्वमहं प्रभो। अब्रुवं पुरुषव्याघ्र सखाऽयं विद्धि मामिति।

उपस्थितस्तु द्रुपदं सखिवच्चास्मि सङ्गतः। स मां निराकारमिव प्रहसन्निदमब्रवीत्। ५१९५

अकृतेयं तव प्रज्ञा ब्रह्मन्नातिसमञ्जसी। यदात्थ मां त्वं प्रसभं सखा तेऽहमिति द्विज।

सङ्गतानीह जीर्य्यन्ति कालेन परिजीर्य्यतः। सौहृदं मे त्वया ह्यासीत्पूर्व्वं सामर्थ्यबन्धनं।

नाश्रोत्रियः श्रोत्रियस्य नारथी रथिनः सखा। साम्याद्धि सख्यं भवति वैषम्यान्नोपपद्यते।

न सख्यमजरं लोके विद्यते जातु कस्यचित्। कालो वैनं विहरति क्रोधो वैनं हरत्युत।

मैवं जीर्णमुपास्स्व त्वं सख्यं भवत्त्वपाकृधि। आसीत्सख्यं द्विजश्रेष्ठ त्वया मेऽर्थनिबन्धनं। ५२००

न ह्यनाढ्यः सखाढ्यस्य नाविद्वान्विदुषः सखा। न शूरस्य सखा क्लीवः सखिपूर्व्वं किमिष्यते।

नहि राज्ञामुदीर्णानामेवं भूतैर्नरैः क्वचित्। सख्यं भवति मन्दात्मन् श्रिया हीनैर्धनच्युतैः।

नाश्रोत्रियः श्रोत्रियस्य नारथी रथिनः सखा। नाराजा पार्थिवस्यापि सखिपूर्व्वं किमिष्यते।

अहं त्वया न जानामि राज्यार्थे संविदं कृतां। एकरात्रन्तु ते ब्रह्मन् कामं दास्यामि भोजनं।

एवमुक्तस्त्वहं तेन सदारः प्रस्थितस्तदा। तां प्रतिज्ञां प्रतिज्ञाय यां कर्त्ताऽस्म्यचिरादिव। ५२०५

द्रुपदेनैवमुक्तोऽहं मन्युनाऽभिपरिप्लुतः। अभ्यागच्छं कुरून्भीष्म शिष्यैरर्थी गुणान्वितैः।

ततोऽहं भवतः कामं संवर्द्धयितुमागतः। इदं नागपुरं रम्यं ब्रूहि किं करवाणि ते।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तस्तदा भीष्मो भारद्वाजमभाषत। भीष्म उवाच। अपज्यं क्रियतां चापं साध्वस्त्रं प्रतिपादय। भुङ्क्ष्व भोगान् भृशं प्रीतः पूज्यमानः कुरुक्षये। कुरूणामस्ति यद्वित्तं राज्यं चेदं सराष्ट्रकं। त्वमेव परमो राजा सर्व्वे च कुरवस्तव। यच्च ते प्रार्थितं ब्रह्मन् कृतं तदिति चिन्त्यतां।

दिष्ट्या प्राप्तोऽसि विप्रर्षे महान्मेऽनुग्रहः कृतः। ५२१०

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि भीष्मद्रोणसंवादे एकत्रिंशदधिकशततोऽध्यायः ॥ १३१ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः सम्पूजितो द्रोणो भीष्मेण द्विपदां वरः। विशश्राम महातेजाः पूजितः कुरुवेश्मनि।

विश्रान्तेऽथ गुरौ तस्मिन्पौत्रानादाय कौरवान्। शिष्यत्वेन ददौ भीष्मो वसूनि विविधानि च।

गृहञ्च सुपरिच्छन्नं धनधान्यसमाकुलं। भारद्वाजाय सुप्रीतः प्रत्यपादयत प्रभुः।

स ताञ्छिष्यान्महेष्वासः प्रतिजग्राह कौरवान्। पाण्डवान्धार्त्तराष्ट्रांश्च द्रोणो मुदितमानसः।

प्रतिगृह्य च तान्सर्व्वान्द्रोणो वचनमब्रवीत्। रहस्येकः प्रतीतात्मा कृतोपसदनांस्तथा। ५२१५

॥ द्रोण उवाच ॥ कार्य्यं मे काङ्क्षितं किञ्चिद्धृदि सम्परिवर्तते। कृतास्त्रैस्तत्प्रदेयं मे तदेतद्वदतानघाः।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा कौरवेयास्ते तूष्णीमासन्विशाम्पते । अर्जुनस्तु ततः सर्व्वं प्रतिजज्ञे परन्तप।
ततोऽर्जुनं तदा मूर्द्ध्नि समाघ्राय पुनः पुनः। प्रीतिपूर्व्वं परिष्वज्य प्ररुरोद मुदा तदा।
ततो द्रोणः पाण्डुपुत्त्रानस्त्राणि विविधानि च। ग्राहयामास दिव्यानि मानुषाणि च वीर्य्यवान्।
राजपुत्त्रास्तथा चान्ये समेत्य भरतर्षभ। अभिजग्मुस्ततो द्रोणमस्त्रार्थे द्विजसत्तमं। ५२२०
वृष्णयश्चान्धकाश्चैव नानादेश्याश्च पार्थिवाः। सूतपुत्त्रश्च राधेयो गुरुं द्रोणमियात्तदा।
स्पर्द्धमानस्तु पार्थेन सूतपुत्त्रोऽत्यमर्षणः। दुर्य्योधनं समाश्रित्य सोऽवमन्यत पाण्डवान्।
अभ्ययात्स ततो द्रोणं धनुर्व्वेदचिकीर्षया। शिक्षाभुजबलोद्योगैस्तेषु सर्व्वेषु पाण्डवः।
अस्त्रविद्यानुरागाच्च विशिष्टोऽभवदर्जुनः। तुल्येष्वस्त्रप्रयोगेषु लाघवे सौष्ठवेषु च।
सर्व्वेषामेव शिष्याणां बभूवाभ्यधिकोऽर्जुनः। ऐन्द्रिमप्रतिमं द्रोण उपदेशेष्वमन्यत। ५२२५
एवं सर्व्वकुमाराणामिष्वस्त्रं प्रत्यपादयत्। कमण्डलुञ्च सर्व्वेषां प्रायच्छच्चिरकारणात्।
पुत्त्राय च ददौ कुम्भमविलम्बनकारणात्। यावत्ते नोपगच्छन्ति तावदस्मै परां क्रियां।
द्रोण आचष्ट पुत्त्राय तत्कर्म्म जिष्णुरौहत। ततः स वारुणास्त्रेण पूरयित्वा कमण्डलुं। सममाचार्य्यपुत्त्रेण गुरुमभ्येति फाल्गुनः।
आचार्य्यपुत्त्रात्तस्मात्तु विशेषोपचये पृथक्। न व्यहीयत मेधावी पार्थोऽप्यस्त्रविदां वरः।
अर्जुनः परमं यत्नमातिष्ठद्गुरुपूजने। अस्त्रे च परमं योगं प्रियो द्रोणस्य चाभवत्। ५२३०
तं दृष्ट्वा नित्यमुद्युक्तमिष्वस्त्रं प्रति फाल्गुनं। आहूय वचनं द्रोणो रहः सूदमभाषत।
अन्धकारेऽर्जुनायान्नं न देयं ते कदाचन। न चाख्येयमिदं चापि मद्वाक्यं विजये त्वया।
ततः कदाचिद्भुञ्जाने प्रववौ वायुरर्जुने। तेन तत्र प्रदीपः स दीप्यमानो विलोपितः।
भुङ्क्त एव तु कौन्तेयो नास्यादन्यत्र वर्त्तते। हस्तस्तेजस्विनस्तस्य अनुग्रहणकारणात्।
तदभ्यासकृतं मत्वा रात्रावपि स पाण्डवः। योग्यां चक्रे महाबाहुर्धनुषा पाण्डुनन्दनः। ५२३५
तस्य ज्यातलनिर्घोषं द्रोणः शुश्राव भारत। उपेत्य चैनमुत्थाय परिष्वज्येदमब्रवीत्।
॥ द्रोण उवाच ॥ प्रयतिष्ये तथा कर्त्तुं यथा नान्यो धनुर्धरः। त्वत्समो भविता लोके सत्यमेतद्ब्रवीमि ते।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो द्रोणोऽर्जुनं भूयो हयेषु च गजेषु च। रथेषु भूमावपि च रणशिक्षामशिक्षयत्।
गदायुद्धेऽसिचर्य्यायां तोमरप्रासशक्तिषु। द्रोणः सङ्कीर्णयुद्धे च शिक्षयामास कौरवान्।
तस्य तत्कौशलं श्रुत्वा धनुर्व्वेदजिघृक्षवः। राजानो राजपुत्त्राश्च समाजग्मुः सहस्रशः। ५२४०
ततो निषादराजस्य हिरण्यधनुषः सुतः। एकलव्यो महाराज द्रोणमभ्याजगाम ह।
न स तं प्रतिजग्राह नैषादिरिति चिन्तयन्। शिष्यं धनुषि धर्म्मज्ञस्तेषामेवान्ववेक्षया।
स तु द्रोणस्य शिरसा पादौ गृह्य परन्तपः। अरण्यमनुसम्प्राप्य कृत्वा द्रोणं महीमयं।
तस्मिन्नाचार्य्यवृत्तिञ्च परमामास्थितस्तदा। इष्वस्त्रे योगमातस्थे परं नियममास्थितः।
परया श्रद्धयोपेतो योगेन परमेण च। विमोक्षादानसन्धाने लघुत्वं परमाप सः। ५२४५

अथ द्रोणाभ्यनुज्ञाताः कदाचित्कुरुपाण्डवाः। रथैर्विनिर्ययुः सर्व्वे मृगयामरिमर्दन।
तत्रोपकरणं गृह्य नरः कश्चिद्यदृच्छया। राजन्ननुजगामैकः श्वानमादाय पाण्डवान्।
तेषां विचरतां तत्र तत्तत्कर्म्म चिकीर्षया। श्वा चरन् स वने मूढो नैषादिं प्रति जग्मिवान्।
स कृष्णमलदिग्धाङ्गं कृष्णाजिनजटाधरं। नैषादिं श्वा समालक्ष्य भषंस्तस्थौ तदन्तिके।
तदा तस्याथ भषतः शुनः सप्त शरान्मुखे। लाघवं दर्शयन्नस्त्रे मुमोच युगपद्यथा। ५२५०
स तु श्वा शरपूर्णास्यः पाण्डवानाजगाम ह। तं दृष्ट्वा पाण्डवा वीराः परं विस्मयमागताः।
लाघवं शब्दवेधित्वं दृष्ट्वा तत्परमं तदा। प्रेक्ष्य तं व्रीडिताश्चासन् प्रशशंसुश्च सर्व्वशः।
तं ततोऽन्वेषमाणास्ते वने वननिवासिनं। ददृशुः पाण्डवा राजन्नस्यन्तमनिशं शरान्।
न चैनमभिजानंस्ते तदा विकृतदर्शनं। तथैनं परिपप्रच्छुः को भवान्कस्य वेत्युत।
एकलव्य उवाच। निषादाधिपतेर्वीरा हिरण्यधनुषः सुतं। द्रोणशिष्यञ्च मां वित्त धनुर्व्वेदकृतश्रमं। ५२५५
वैशम्पायन उवाच। ते तमाज्ञाय तत्त्वेन पुनरागम्य पाण्डवाः। यथावृत्तं वने सर्व्वं द्रोणायाचख्युरद्भुतं।
कौन्तेयस्त्वर्जुनो राजन्नेकलव्यमनुस्मरन्। रहो द्रोणं समासाद्य प्रणयादिदमब्रवीत्।
अर्जुन उवाच॥ तदाऽहं परिरभ्यैकः प्रीतिपूर्व्वमिदं वचः। भवतोक्तो न मे शिष्यस्त्वद्विशिष्टो भविष्यति।
अथ कस्मान्मद्विशिष्टो लोकादपि च वीर्य्यवान्। अन्योऽस्ति भवतः शिष्यो निषादाधिपतेः सुतः।
वैशम्पायन उवाच। मुहूर्त्तमिव तं द्रोणश्चिन्तयित्वा विनिश्चयं। सव्यसाचिनमादाय नैषादिं प्रति जग्मिवान्। ५२६०
ददर्श मलदिग्धाङ्गं जटिलं चीरवाससं। एकलव्यं धनुष्पाणिमस्यन्तमनिशं शरान्।
एकलव्यस्तु तं दृष्ट्वा द्रोणमायान्तमन्तिकात्। अभिगम्योपसंगृह्य जगाम शिरसा महीं।
पूजयित्वा ततो द्रोणं विधिवत्स निषादजः। निवेद्य शिष्यमात्मानं तस्थौ प्राञ्जलिरग्रतः।
ततो द्रोणोऽब्रवीद्राजन्नेकलव्यमिदं वचः। यदि शिष्योऽसि मे वीर वेतनं दीयतां मम।
एकलव्यस्तु तच्छ्रुत्वा प्रीयमाणोऽब्रवीदिदं। एकलव्य उवाच। किं प्रयच्छामि भगवन्नाज्ञापयतु मां गुरुः। नहि किञ्चिददेयं मे गुरवे ब्रह्मवित्तम। ५२६५
वैशम्पायन उवाच। तमब्रवीत्त्वयाऽङ्गुष्ठो दक्षिणो दीयतामिति। एकलव्यस्तु तच्छ्रुत्वा वचो द्रोणस्य दारुणं।
प्रतिज्ञामात्मनो रक्षन्सत्ये च नियतः सदा। तथैव हृष्टवदनस्तथैवादीनमानसः।
छित्वा विचार्य्य तं प्रादाद्द्रोणायाङ्गुष्ठमात्मनः। ततः शरन्तु नैषादिरङ्गुलीभिर्व्यकर्षत। न तथा च स शीघ्रोऽभूद्यथा पूर्व्वं नराधिप।
ततोऽर्ज्जुनः प्रीतमना बभूव विगतज्वरः। द्रोणश्च सत्यवागासीन्नान्योऽभिभवितार्ज्जुनं।
द्रोणस्य तु तदा शिष्यौ गदायोग्यौ बभूवतुः। दुर्य्योधनश्च भीमश्च सदा संरब्धमानसौ। ५२७०
अश्वत्थामा रहस्येषु सर्व्वेष्वभ्यधिकोऽभवत्। तथाऽति पुरुषानन्यान्त्सारुकौ यमजावुभौ।
युधिष्ठिरो रथिश्रेष्ठः सर्व्वत्र तु धनञ्जयः। प्रथितः सागरान्तायां रथयूथपयूथपः।
बुद्धियोगबलोत्साहैः सर्व्वास्त्रेषु च निष्ठितः। अस्त्रे गुर्व्वनुरागे च विशिष्टोऽभवदर्जुनः।

मुख्येष्वस्त्रोपदेशेषु सौष्ठवेन च वीर्य्यवान्। एकः सर्व्वकुमाराणां बभूवातिरथोऽर्जुनः।
प्राणाधिकं भीमसेनं कृतविद्यं धनञ्जयं। धार्त्तराष्ट्रा दुरात्मानो नामृष्यन्त परस्परं। ५२७५
तांस्तु सर्व्वान्समानीय सर्व्वविद्याऽस्त्रशिक्षितान्। द्रोणः प्रहरणज्ञाने जिज्ञासुः, पुरुषर्षभः।
कृत्रिमं भासमारोप्य वृक्षाग्रे शिल्पिभिः कृतं। अविज्ञातं कुमाराणां लक्ष्यभूतमुपादिशत्।
॥ द्रोण उवाच ॥ शीघ्रं भवन्तः सर्व्वेऽपि धनूंष्यादाय सर्व्वशः। भासमेतं समुद्दिश्य तिष्ठध्वं सन्धितेषवः।
मद्वाक्यसमकालन्तु शिरोऽस्य विनिपात्यतां। एकैकशो नियोक्ष्यामि तथा कुरुत पुत्रकाः।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो युधिष्ठिरं पूर्व्वमुवाचाङ्गिरसां वरः। सन्धत्स्व बाणं दुर्द्धर्ष मद्वाक्यान्ते विमुञ्च तं। ५२८०
ततो युधिष्ठिरः पूर्व्वं धनुर्गृह्य परन्तपः। तस्थौ भासं समुद्दिश्य गुरुवाक्यप्रचोदितः।
ततो विततधन्वानं द्रोणस्तं कुरुनन्दनं। स मुहूर्त्तादुवाचेदं वचनं भरतर्षभ।
पश्यैनं त्वं द्रुमाग्रस्थं भासं नरवरात्मज। पश्यामीत्येवमाचार्य्यं प्रत्युवाच युधिष्ठिरः।
स मुहूर्त्तादिव पुनर्द्रोणस्तं प्रत्यभाषत ॥ द्रोण उवाच ॥ अथ वृक्षमिमं मां वा भ्रातॄन्वाऽपि प्रपश्यसि।
तमुवाच स कौन्तेयः पश्याम्येनं वनस्पतिं। भवन्तञ्च तथा भ्रातॄन् भासञ्चेति पुनः पुनः। ५२८५
तमुवाचापसर्पेति द्रोणोऽप्रीतमना इव। नैतच्छक्यं त्वया वेद्धुं लक्ष्यमित्येव कुत्सयन्।
ततो दुर्य्योधनादींस्तान्धार्त्तराष्ट्रान्महायशाः। तेनैव क्रमयोगेन जिज्ञासुः पर्य्यपृच्छत।
अन्यांश्च शिष्यान् भीमादीन् राज्ञश्चैवान्यदेशजान्। तथा च सर्व्वे तत्सर्व्वं पश्याम इति कुत्सिताः।
इत्यादि पर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि द्रोणशिष्यपरीक्षायां द्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३२ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो धनञ्जयं द्रोणः स्मयमानोऽभ्यभाषत। त्वयेदानीं प्रहर्त्तव्यमेतल्लक्ष्यं विलोक्यतां।
मद्वाक्यसमकालं ते मोक्तव्योऽत्र भवेच्छरः। वितत्य कार्मुकं पुत्त्र तिष्ठ तावन्मुहूर्त्तकं। ५२९०
एवमुक्तः सव्यसाची मण्डलीकृत कार्मुकः। तस्थौ भासं समुद्दिश्य गुरुवाक्यप्रचोदितः।
मुहूर्त्तादिव तं द्रोणस्तथैव समभाषत। पश्यस्येनं स्थितं भासं द्रुमं मामपि चार्जुन।
पश्याम्येकं भासमिति द्रोणं पार्थोऽभ्यभाषत। न तु वृक्षं भवन्तं वा पश्यामीति च भारत।
ततः प्रीतमना द्रोणो मुहूर्त्तादिव तं पुनः। प्रत्यभाषत दुर्द्धर्षः पाण्डवानां महारथं।
भासं पश्यसि यद्येनं तथा ब्रूहि पुनर्व्वचः। शिरः पश्यामि भासस्य न गात्रमिति सोऽब्रवीत्। ५२९५
अर्जुनेनैवमुक्तस्तु द्रोणो हृष्टतनूरुहः। मुञ्चस्वेत्यब्रवीत्पार्थं स मुमोचाविचारयन्।
ततस्तस्य नगस्थस्य क्षुरेण निशितेन च। शिर उत्कृत्य तरसा पातयामास पाण्डवः।
तस्मिन् कर्म्मणि संसिद्धे पर्य्यष्वजत पाण्डवं। मेने च द्रुपदं संख्ये सानुबन्धं पराजितं।
कस्यचित्त्वथ कालस्य स शिष्योऽङ्गिरसां वरः। जगाम गङ्गामभितो मज्जितुं भरतर्षभ।
अवगाढमथो द्रोणं सलिले सलिलेचरः। ग्राहो जग्राह बलवाञ्जङ्घान्ते कालचोदितः। ५३००
स समर्थोऽपि मोक्षाय शिष्यान्सर्व्वानचोदयत्। ग्राहं हत्वा मोक्षयध्वं मामिति त्वरयन्निव।
तद्वाक्यसमकालन्तु बीभत्सुर्निशितैः शरैः। अवार्य्यैः पञ्चभिर्ग्राहं मग्नमम्भस्यताडयत्।

इतरेत्वथ संमूढास्तत्र तत्र प्रपेदिरे । तन्तु दृष्ट्वा श्रियोपेतं द्रोणोऽमन्यत पाण्डवं ।
विशिष्टं सर्व्वशिष्येभ्यः प्रीतिमांश्चाऽभवत्तदा । स पार्थबाणैर्ब्बहुधा खण्डशः परिकल्पितः ।
ग्राहः पञ्चत्वमापेदे जङ्घां त्यक्त्वा महात्मनः । अथाऽब्रवीन्महात्मानं भारद्वाजो महारथं । ५२०५
गृहाणेमं महाबाहो विशिष्टमतिदुर्द्धरं । अस्त्रं ब्रह्मशिरो नाम सप्रयोगनिवर्त्तनं ।
न च ते मानुषेष्वेतत्प्रयोक्तव्यं कथञ्चन । जगद्विनिर्द्दहेदेतदल्पतेजसि पातितं ।
असामान्यमिदं तात लोकेष्वस्त्रं निगद्यते । तद्धारयेथाः प्रयतः शृणु चेदं वचो मम ।
बाधेतामानुषः शत्रुर्यदि त्वां वीर कश्चन । तद्बधाय प्रयुञ्जीथास्तदस्त्रमिदमाहवे ।
तथेति स प्रतिश्रुत्य बीभत्सुः प्रकृताञ्जलिः । जग्राह परमास्त्रं तदाह चैनं पुनर्गुरुः । ५२१०
भविता त्वत्समो नान्यः पुमांल्लोके धनुर्द्धरः ।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि द्रोणग्राहमोचने त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥

वैशम्पायन उवाच । कृतास्त्रान्धार्त्तराष्ट्रांश्च पाण्डुपुत्त्रांश्च भारत । दृष्ट्वा द्रोणोऽब्रवीद्राजन् धृतराष्ट्रं जनेश्वरं ।
कृपस्य सोमदत्तस्य वाह्लीकस्य च धीमतः । गाङ्गेयस्य च सान्निध्ये व्यासस्य विदुरस्य च ।
राजन् संप्राप्तविद्यास्ते कुमाराः कुरुसत्तम । ते दर्शयेयुः स्वां शिक्षां राजन्ननुमते तव ।
ततोऽब्रवीन्महाराजः प्रहृष्टेनान्तरात्मना । धृतराष्ट्र उवाच । भारद्वाज महत्कर्म्म कृतं ते द्विजसत्तम । ५२१५
यदाऽनुमन्यसे कालं यस्मिन्देशे यथा यथा । तथातथा विधानाय स्वयमाज्ञापयस्व मां ।
स्पृहयाम्यद्य निर्व्वेदात्पुरुषाणां सचक्षुषां । अस्त्रहेतोः पराक्रान्तान्ये मे द्रक्ष्यन्ति पुत्त्रकान् ।
क्षत्तर्यद्गुरुराचार्य्यो ब्रवीति कुरु तत्तथा । नहीदृशं प्रियं मन्ये भविता धर्म्मवत्सल ।
ततो राजानमामन्त्र्य निर्गतो विदुरो वहिः । भारद्वाजो महाप्राज्ञो मापयामास मेदिनीं ।
समामवृक्षां निर्गुल्मामुदक्प्रस्रवणान्वितां । तस्यां भूमौ बलिं चक्रे तिथौ नक्षत्रपूजिते । ५२२०
अवघुष्टे समाजे च तदर्थं वदतांवर । रङ्गभूमौ सुविपुलं शास्त्रदृष्टं यथा विधि ।
प्रेक्षागारं सुविहितं चक्रुस्ते तस्य शिल्पिनः । राज्ञः सर्व्वायुधोपेतं स्त्रीणाञ्चैव नरर्षभ ।
मञ्चांश्च कारयामासुस्तत्र जानपदा जनाः । विपुलानुच्छ्रयोपेताञ्छिबिकाश्च महाधनाः ।
तस्मिंस्ततोऽहनि प्राप्ते राजा ससचिवस्तदा । भीष्मं प्रमुखतः कृत्वा कृपं चाचार्य्यसत्तमं ।
मुक्ताजालपरिक्षिप्तं वैदुर्य्यमणिशोभितं । शातकुम्भमयं दिव्यं प्रेक्षागारमुपागमत् । ५२२५
गान्धारी च महाभागा कुन्ती च जयतांवर । स्त्रियश्च राज्ञः सर्व्वास्ताः सप्रेष्याः सपरिच्छदाः ।
हर्षादारुरुहुर्म्मञ्चान्मेरुं देवस्त्रियो यथा । ब्राह्मणक्षत्त्रियाद्यञ्च चातुर्व्वर्ण्यं पुराद्द्रुतं ।
दर्शनेप्सु समभ्यागात्कुमाराणां कृतास्त्रतां । क्षणेनैकस्थतां तत्र दर्शनेप्सु जगाम ह ।
प्रवादितैश्च वादित्रैर्जनकौतूहलेन च । महार्णव इव क्षुब्धः समाजः सोऽभवत्तदा ।
ततः शुक्लाम्बरधरः शुक्लयज्ञोपवीतवान् । शुक्लकेशः सितश्मश्रुः शुक्लमाल्याऽनुलेपनः । ५२३०
रङ्गमध्यं तदाचार्य्यः सपुत्त्रः प्रविवेश ह । नभो जलधरैर्हीनं साङ्गारक इवांशुमान् ।

स यथासमयं चक्रे बलिं बलवतांवरः। ब्राह्मणांस्तु सुमन्त्रज्ञान् कारयामास मङ्गलं।
सुखपुण्याहघोषस्य पुण्यस्य समनन्तरं। विविशुर्विविधं गृह्य शस्त्रोपकरणं नराः।
ततो बद्धाङ्गुलित्राणा बद्धकक्षा महारथाः। बद्धतूणाः सधनुषो विविशुर्भरतर्षभाः।
अनुज्येष्ठन्तु ते तत्र युधिष्ठिरपुरोगमाः। चक्रुरस्त्रं महावीर्य्याः कुमाराः परमाद्भुतं। ५३१५
केचिच्छराक्षेपभयाच्छिरांस्यवननामिरे। मनुजा धृष्टमपरे वीक्षाञ्चक्रुः सुविस्मिताः।
ते स्म लक्ष्याणि विभिदुर्बाणैर्नामाङ्कशोभितैः। विविधैर्लाघवोत्सृष्टैरुह्यन्तो वाजिभिर्द्रुतं।
तत्कुमारबलं तत्र गृहीतशरकार्मुकं। गन्धर्व्वनगराकारं प्रेक्ष्य ते विस्मिताऽभवन्।
सहसा चुक्रुशुश्चान्ये नराः शतसहस्रशः। विस्मयोत्फुल्लनयनाः साधु साध्विति भारत।
कृत्वा धनुषि ते मार्गान् रथचर्य्यासु चासकृत्। गजपृष्ठेऽश्वपृष्ठे च नियुद्धे च महाबलाः। ५३२०
गृहीतखड्गचर्म्माणस्ततो भूयः प्रहारिणः। त्सरुमार्गान्यथोद्दिष्टांश्चेरुः सर्व्वासु भूमिषु।
लाघवं सौष्ठवं शोभां स्थिरत्वं दृढमुष्टितां। ददृशुस्तत्र सर्व्वेषां प्रयोगं खड्गचर्म्मणोः।
अथ तौ नित्यसंहृष्टौ सुयोधनवृकोदरौ। अवतीर्णौ गदाहस्तावेकशृङ्गाविवाचलौ।
बद्धकक्षौ महाबाहू पौरुषे पर्य्यवस्थितौ। बृंहन्तौ वासिताहेतोः समदाविव कुञ्जरौ।
तौ प्रदक्षिणसव्यानि मण्डलानि महाबलौ। चेरतुर्निर्म्मलगदौ समदाविव कुञ्जरौ। ५३२५
विदुरो धृतराष्ट्राय गान्धार्य्याः पाण्डवारणिः। न्यवेदयेतां तत्सर्व्वं कुमाराणां विचेष्टितं।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वण्यस्त्रदर्शने चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १३४ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ कुरुराजे हि रङ्गस्थे भीमे च बलिनांवरे। पक्षपातकृतस्नेहः स द्विधेवाभवज्जनः।
हा वीर कुरुराजेति हा भीम इति जल्पतां। पुरुषाणां सुविपुलाः प्रणादाः सहसोत्थिताः।
ततः क्षुब्धार्णवनिभं रङ्गमालोक्य बुद्धिमान्। भारद्वाजः प्रियं पुत्रमश्वत्थामानमब्रवीत्।
॥ द्रोण उवाच ॥ वारयैतौ महावीर्य्यौ कृतयोग्यावुभावपि। माभूद्रङ्गप्रकोपोऽयं भीमदुर्य्योधनोद्भवः। ५३३०
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततस्तावुद्यतगदौ गुरुपुत्रेण वारितौ। युगान्तानिलसंक्षुब्धौ महावेलाविवार्णवौ।
ततो रङ्गाङ्गणगतो द्रोणो वचनमब्रवीत्। निवार्य्य वादित्रगणं महामेघनिभस्वनं।
यो मे पुत्रात्प्रियतरः सर्व्वशस्त्रविशारदः। ऐन्द्रिरिन्द्रानुजसमः स पार्थो दृश्यतामिति।
आचार्य्यवचनेनाथ कृतस्वस्त्ययनो युवा। बद्धगोधाङ्गुलित्राणः पूर्णतूणः सकार्मुकः।
काञ्चनं कवचं बिभ्रत्प्रत्यदृश्यत फाल्गुनः। सार्कः सेन्द्रायुधतडित्ससन्ध्य इव तोयदः। ५३३५
ततः सर्व्वस्य रङ्गस्य समुत्पिञ्जलकोऽभवत्। प्रावाद्यन्त च वाद्यानि सशङ्खानि समन्ततः।
एष कुन्तीसुतः श्रीमानेष मध्यमपाण्डवः। एष पुत्रो महेन्द्रस्य कुरूणामेष रक्षिता।
एषोऽस्त्रविदुषां श्रेष्ठ एष धर्म्मभृतां वरः। एष शीलवताञ्चापि शीलज्ञाननिधिः परः।
इत्येवं तुमुला वाचः शुश्रुवुः प्रेक्षकेरिताः। कुन्त्याः प्रस्नवसंयुक्तैरस्रैः क्लिन्नमुरोऽभवत्।
तेन शब्देन महता पूर्णश्रुतिरथाब्रवीत्। धृतराष्ट्रो नरश्रेष्ठो विदुरं हृष्टमानसः। ५३४०

घनः क्षुब्धार्णवनिभः किमेष सुमहास्वनः । सहसैवोत्थितो रङ्गे भिन्दन्निव नभस्तलं ।
॥ विदुर उवाच ॥ एष पार्थो महाराज फाल्गुनः पाण्डुनन्दनः । अवतीर्णः सकवचस्तत्रैष सुमहास्वनः ।
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि रक्षितोऽस्मि महामते । पृथारणिसमुद्भूतैस्त्रिभिः पाण्डववह्निभिः ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तस्मिन् प्रमुदिते रङ्गे कथञ्चित्प्रत्युपस्थिते । दर्शयामास बीभत्सुराचार्य्यायास्त्रलाघवं ।
आग्नेयेनासृजदग्निं वारुणेनासृजत्पयः । वायव्येनासृजद्वायुं पार्ज्जन्येनासृजद्घनान् । ५२६५
भौमेन प्राविशद्भूमिं पार्व्वतेनाभवद्गिरिं । अन्तर्धानेन चास्त्रेण पुनरन्तर्हितोऽभवत् ।
क्षणात्प्रांशुः क्षणाद्ध्रस्वः क्षणाच्च रथधूर्गतः । क्षणेन रथमध्यस्थः क्षणेनावतरन्महीं ।
सुकुमारञ्च सूक्ष्मञ्च गुरुञ्चापि गुरुप्रियः । सौष्टवेनाभिसंक्षिप्तः सोऽविध्यद्विविधैः शरैः ।
भ्रमतश्च वराहस्य लौहस्य प्रमुखे समं । पञ्च बाणानसंसक्तानसंमुमोचैकबाणवत् ।
गव्ये विषाणकोषे च चले रज्ज्ववलम्बिनि । निचखान महावीर्य्यः सायकानेकविंशति । ५२७०
इत्येवमादिसु महत्खड्गे धनुषि चानघ । गदायां शस्त्रकुशलो मण्डलानि प्रदर्शयन् ।
ततः समाप्तभूयिष्ठे तस्मिन् कर्म्मणि भारत । मन्दीभूते समाजे च वादित्रस्य च निःस्वने ।
द्वारदेशात्समुद्भूतो माहात्म्यबलसूचकः । वज्रनिष्पेषसदृशः शुश्रुवे भुजनिःस्वनः ।
दीर्य्यन्ते किंनु गिरयः किंस्विद्भूमिर्विदीर्य्यते । किंस्विदापूर्य्यते व्योम जलधाराघनैर्घनैः ।
रङ्गस्यैवं मतिरभूत्क्षणेन वसुधाऽधिप । द्वारञ्चाभिमुखाः सर्व्वे बभूवुः प्रेक्षकास्तदा । ५२७५
पञ्चभिर्भ्रातृभिः पार्थैर्द्रोणः परिवृतो बभौ । पञ्चतारेण संयुक्तः सावित्रेणेव चन्द्रमाः ।
अश्वत्थामा च सहितं भ्रातॄणां शतमूर्ज्जितं । दुर्य्योधनममित्रघ्नमुत्थितं पर्य्यवारयत् ।
स तैस्तदा भ्रातृभिरुद्यतायुधैर्गदाग्रपाणिः समवस्थितैर्वृतः । बभौ यथा दानवसंक्षये पुरा पुरन्दरो देवगणैः समावृतः ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वण्यस्त्रदर्शने पञ्चत्रिंशदधिकशततोऽध्यायः ॥ १३५ ॥
वैशम्पायन उवाच । दत्तेऽवकाशे पुरुषैर्विस्मयोत्फुल्ललोचनः । विवेश रङ्गं विस्तीर्णं कर्णः परपुरञ्जयः ।
सहजं कवचं बिभ्रत्कुण्डलोद्द्योतिताननः । सधनुर्बद्धनिस्त्रिंशः पादचारीव पर्व्वतः । ५२८०
कन्यागर्भः पृथुयशाः पृथायाः पृथुलोचनः । तीक्ष्णांशोर्भास्करस्यांशः कर्णोऽरिगणसूदनः ।
सिंहर्षभगजेन्द्राणां बलवीर्य्यपराक्रमः । दीप्तिकान्तिद्युतिगुणैः सूर्य्येन्दुज्वलनोपमः ।
प्रांशुः कनकतालाभः सिंहसंहननो युवा । असंख्येयगुणः श्रीमान्भास्करस्यात्मसम्भवः ।
स निरीक्ष्य महाबाहुः सर्व्वतो रङ्गमण्डलं । प्रणामं द्रोणकृपयोर्नात्यादृतमिवाऽकरोत् ।
स समाजजनः सर्व्वो निश्चलः स्थिरलोचनः । कोऽयमित्यागतक्षोभः कौतूहलपरोऽभवत् । ५२८५
सोऽब्रवीन्मेघगम्भीरस्वरेण वदतां वरः । भ्राता भ्रातरमज्ञातं सावित्रः पाकशासनिं ।
पार्थ यत्ते कृतं कर्म्म विशेषवदहन्ततः । करिष्ये पश्यतां नृणामात्मानं विस्मयंगमः ।
असमाप्ते ततस्तस्य वचने वदतांवर । यन्त्रोत्क्षिप्त इवोत्तस्थौ क्षिप्रं वै सर्व्वतो जनः ।
प्रीतिश्च मनुजव्याघ्र दुर्य्योधनमुपाविशत् । ह्रीश्च क्रोधश्च बीभत्सुं क्षणेनान्वाविवेश ह ।

ततो द्रोणाभ्यनुज्ञातः कर्णः प्रियरणः सदा। यत्कृतं तत्र पार्थेन तच्चकार महाबलः। ५३९०

अथ दुर्य्योधनस्तत्र भ्रातृभिः सह भारत। कर्णं परिष्वज्य मुदा ततो वचनमब्रवीत्।

॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ स्वागतं ते महाबाहो दिष्ट्या प्राप्तोऽसि मानद। अहञ्च कुरुराज्यञ्च यथेष्टमुपभुज्यतां।

॥ कर्ण उवाच ॥ कृतं सर्व्वमहं मन्ये सखित्वञ्च त्वया वृणे। द्वन्द्वयुद्धञ्च पार्थेन कर्त्तुमिच्छाम्यहं प्रभो।

॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ भुङ्क्ष्व भोगान्मया सार्द्धं बन्धूनां प्रियकृद्भव। दुर्हृदां कुरु सर्व्वेषां मूर्द्ध्नि पादमरिन्दम।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः क्षिप्तमिवात्मानं मत्वा पार्थोऽभ्यभाषत। कर्णं भ्रातृसमूहस्य मध्येऽचलमिव स्थितं। ५३९५

॥ अर्जुन उवाच ॥ अनाहूतोपदिष्टानामनाहूतोपजल्पिनां। ये लोकास्तान्हतः कर्ण मया त्वं प्रतिपत्स्यसे।

॥ कर्ण उवाच ॥ रङ्गोऽयं सर्व्वसामान्यः किमत्र तव फाल्गुन। वीर्य्यश्रेष्ठाश्च राजानो बलं धर्म्मोऽनुवर्त्तते।

किं क्षेपैर्द्दुर्ब्बलायासैः शरैः कथय भारत। गुरोः समक्षं यावत्ते हराम्यद्य शिरः शरैः।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो द्रोणाभ्यनुज्ञातः पार्थः परपुरञ्जयः। भ्रातृभिस्त्वरयाश्लिष्टो रणायोपजगाम तं।

ततो दुर्य्योधनेनापि सभ्रात्रा समरोद्यतः। परिष्वक्तः स्थितः कर्णः प्रगृह्य सशरं धनुः। ५४००

ततः सविद्युत्स्तनितैः सेन्द्रायुधपुरोजवैः। आवृतं गगनं मेघैर्ब्बलाकापङ्क्तिहासिभिः।

ततः स्नेहाद्धरिहयं दृष्ट्वा रङ्गावलोकिनं। भास्करोऽप्यनयन्नाशं समीपोपगतान्घनान्।

मेघच्छायोपगूढस्तु ततोऽदृश्यत फाल्गुनः। सूर्य्यातपपरिक्षिप्तः कर्णोऽपि समदृश्यत।

धार्त्तराष्ट्रा यतः कर्णस्तस्मिन्देशे व्यवस्थिताः। भारद्वाजः कृपो भीष्मो यतः पार्थस्ततोऽभवन्।

द्विधारङ्गः समभवत्स्त्रीणां द्वैधमजायत। कुन्तिभोजसुता मोहं विज्ञातार्था जगाम ह। ५४०५

तां तथा मोहमापन्नां विदुरः सर्व्वधर्म्मवित्। कुन्तीमाश्वासयामास प्रेष्याभिश्चन्दनोदकैः।

ततः प्रत्यागतप्राणा तावुभौ परिदंशितौ। पुत्रौ दृष्ट्वा सुसंभ्रान्ता नान्वपद्यत किञ्चन।

तावुद्यतमहाचापौ कृपः शारद्वतोऽब्रवीत्। द्वन्द्वयुद्धसमाचारे कुशलः सर्व्वधर्म्मवित्।

अयं पृथायास्तनयः कनीयान्पाण्डुनन्दनः। कौरवो भवता सार्द्धं द्वन्द्वयुद्धं करिष्यति।

त्वमप्येवं महाबाहो मातरं पितरं कुलं। कथयस्व नरेन्द्राणां येषां त्वं कुलभूषणः। ५४१०

ततो विदित्वा पार्थस्त्वां प्रतियोत्स्यति वा नवा। वृथाकुलसमाचारैर्न युध्यन्ते नृपात्मजाः।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तस्य कर्णस्य व्रीडावनतमाननं। बभौ वर्षाम्बुविक्लिन्नं पद्ममागलितं यथा।

॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ आचार्य्य त्रिविधा योनी राज्ञां शास्त्रविनिश्चये। सत्कुलीनश्च शूरश्च यश्च सेनां प्रकर्षति।

यद्ययं फाल्गुनो युद्धे नाराज्ञा योद्धुमिच्छति। तस्मादेषोऽङ्गविषये मया राज्येऽभिषिच्यते।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततस्तस्मिन्क्षणे कर्णः सलाजकुसुमैर्घटैः। काञ्चनैः काञ्चने पीठे मन्त्रविद्भिर्म्महारथः। अभिषिक्तोऽङ्गराज्यस्य श्रिया युक्तो महाबलः। ५४१५

सच्छत्रबालव्यजनो जयशब्दोत्तरेण च। उवाच कौरवं राजा वचनं स वृषस्तदा।

अस्य राज्यप्रदानस्य सदृशं किं ददानि ते। प्रब्रूहि राजशार्दूल कर्त्ता ह्यस्मि तथा नृप। अत्यन्तं सख्यमिच्छामीत्याह तं स सुयोधनः।

एवमुक्तस्ततः कर्णस्तथेति प्रत्युवाच तं । हर्षाच्चोभौ समाश्लिष्य परां मुदमवापतुः ।

इत्यादिपर्व्वसम्भवपर्व्वण्यस्त्रदर्शने षट्त्रिंशदधिकशततोऽध्यायः ॥ १३६ ॥

वैशम्पायन उवाच । ततः स्रस्तोत्तरपटः सप्रस्वेदः सवेपथुः । विवेशाधिरथो रङ्गं यष्टिप्राणो ह्वयन्निव ।

तमालोक्य धनुस्त्यक्त्वा पितृगौरवयन्त्रितः । कर्णोऽभिषेकार्द्रशिराः शिरसा समवन्दत । ५४१०

ततः पादाववच्छाद्य पटान्तेन ससंभ्रमः । पुत्रेति परिपूर्णार्थमब्रवीद्रथसारथिः ।

परिष्वज्य च तस्याथ मूर्द्धानं स्नेहविक्लवः । अङ्गराज्याभिषेकार्द्रमश्रुभिः सिषिचे पुनः ।

तं दृष्ट्वा सूतपुत्रोऽयमिति संचिन्त्य पाण्डवः । भीमसेनस्तदा वाक्यमब्रवीत्प्रहसन्निव ।

न त्वमर्हसि पार्थेन सूतपुत्र रणे वधं । कुलस्य सदृशस्तूर्णं प्रतोदो गृह्यतां त्वया ।

अङ्गराज्यञ्च नार्हस्त्वमुपभोक्तुं नराधम । श्वा हुताशसमीपस्थं पुरोडाशमिवाध्वरे । ५४१५

एवमुक्तस्ततः कर्णः किञ्चित्प्रस्फुरिताधरः । गगनस्थं विनिःश्वस्य दिवाकरमुदैक्षत ।

ततो दुर्य्योधनः कोपादुत्पपात महाबलः । भ्रातृपद्मवनात्तस्मान्मदोत्कट इव द्विपः ।

सोऽब्रवीद्भीमकर्म्माणं भीमसेनमवस्थितं । वृकोदर न युक्तं ते वचनं वक्तुमीदृशं ।

क्षत्रियाणां बलं ज्येष्ठं योद्धव्यं क्षत्रबन्धुना । शूराणाञ्च नदीनाञ्च दुर्विदाः प्रभवाः किल ।

सलिलादुत्थितो वह्निर्येन व्याप्तं चराचरं । दधीचस्यास्थितो वज्रं कृतं दानवसूदनं । ५४२०

आग्नेयः कृत्तिकापुत्रो रौद्रो गाङ्गेय इत्यपि । श्रूयते भगवान्देवः सर्व्वगुह्यमयो गुहः ।

क्षत्रियेभ्यश्च ये जाता ब्राह्मणास्ते च ते श्रुताः । विश्वामित्रप्रभृतयः प्राप्ता ब्रह्मत्वमव्ययं ।

आचार्य्यः कलशाज्जातो द्रोणः शस्त्रभृतांवरः । गौतमस्यान्ववाये च शरस्तम्बाच्च गौतमः ।

भवताञ्च यथा जन्म तदप्यागमितं मया । सकुण्डलं सकवचं सर्व्वलक्षणलक्षितं । कथमादित्यसदृशं मृगी व्याघ्रं जनिष्यति ।

पृथिवीराज्यमर्होऽयं नाङ्गराज्यं नरेश्वरः । अनेन बाहुवीर्य्येण मया चाज्ञानुवर्त्तिना । ५४२५

यस्य वा मनुजस्येदं न क्षान्तं मद्विचेष्टितं । रथमारुह्य पद्भ्यां स विनामयतु कार्म्मुकं ।

ततः सर्व्वस्य रङ्गस्य हाहाकारो महानभूत् । साधुवादानुसंबद्धः सूर्य्यश्चास्तमुपागमत् ।

ततो दुर्य्योधनः कर्णमालम्ब्याग्रकरे नृपः । दीपिकाग्निकृतालोकस्तस्माद्रङ्गाद्विनिर्ययौ ।

पाण्डवाश्च सद्रोणाः सकृपाश्च विशाम्पते । भीष्मेण सहिताः सर्व्वे ययुः स्वं स्वं निवेशनं ।

अर्ज्जुनेति जनः कश्चित्कश्चित्कर्णेति भारत । कश्चिद्दुर्य्योधनेत्येवं ब्रुवन्तः प्रस्थितास्तदा । ५४३०

कुन्त्याश्च प्रत्यभिज्ञाय दिव्यलक्षणसूचितं । पुत्रमङ्गेश्वरं स्नेहाच्छन्ना प्रीतिरजायत ।

दुर्य्योधनस्यापि तदा कर्णमासाद्य पार्थिव । भयमर्ज्जुनसञ्जातं क्षिप्रमन्तरधीयत ।

स चापि वीरः कृतशस्त्रनिःश्रमः परेण साम्नाभ्यवदत्सुयोधनं । युधिष्ठिरस्याप्यभवत्तदा मतिर्न कर्णतुल्योऽस्ति धनुर्धरः क्षितौ ।

इत्यादिपर्व्वसम्भवपर्व्वण्यस्त्रदर्शने सप्तत्रिंशदधिकशततोऽध्यायः ॥ १३७ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ पाण्डवान्धार्त्तराष्ट्रांश्च कृतास्त्रान् प्रसमीक्ष्य सः । गुर्व्वर्थं दक्षिणाकाले प्राप्तेऽमन्यत वै गुरुः ।

ततः शिष्यान्समानीय आचार्य्योऽर्थमचोदयत् । द्रोणः सर्व्वानशेषेण दक्षिणार्थं महीपते । ५४३५

पाञ्चालराजं द्रुपदं गृहीत्वा रणमूर्द्धनि। पर्य्यानयत भद्रं वः साक्षात्परमदक्षिणा।
तथेत्युक्त्वा तु ते सर्व्वे रथैस्तूर्णं प्रहारिणः। आचार्य्यधनदानार्थं द्रोणेन सहिता ययुः।
ततोऽभिजग्मुः पाञ्चालान्निघ्नन्तस्ते नरर्षभाः। ममृदुस्तस्य नगरं द्रुपदस्य महौजसः।
दुर्य्योधनश्च कर्णश्च युयुत्सुश्च महाबलः। दुःशासनो विकर्णश्च जलसन्धः सुलोचनः।
एते चान्ये च बहवः कुमारा बहुविक्रमाः। अहं पूर्व्वमहंपूर्व्वमित्येवं क्षत्रियर्षभाः। ५४५०
ततो वररथारूढाः कुमाराः सादिभिः सह। प्रविश्य नगरं सर्व्वे राजमार्गमुपाययुः।
तस्मिन्काले तु पाञ्चाल्यः श्रुत्वा दृष्ट्वा महद्बलं। भ्रातृभिः सहितो राजंस्त्वरया निर्ययौ गृहात्। ततस्तु कृतसन्नाहो यज्ञसेनो महीधरः। शरवर्षाणि मुञ्चन्तः प्रणेदुः सर्व्व एव ते।
ततो रथेन शुभ्रेण समासाद्य तु कौरवान्। यज्ञसेनः शरान्घोरान्ववर्ष युधि दुर्ज्जयः।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ पूर्व्वमेव तु सम्मन्त्र्य पार्थो द्रोणमथाब्रवीत्। दर्पोद्रेकात्कुमाराणामाचार्य्यं द्विजसत्तमं।
एषां पराक्रमस्यान्ते वयं कुर्य्याम साहसं। एतैरशक्यः पाञ्चाल्यो ग्रहीतुं रणमूर्द्धनि। ५४५५
एवमुक्त्वा तु कौन्तेयो भ्रातृभिः सहितोऽनघः। अर्द्धक्रोशे तु नगरादतिष्ठद्बहिरेव सः।
द्रुपदः कौरवान्दृष्ट्वा प्राधावत समन्ततः। शरजालेन महता मोहयन्कौरवीं चमूं।
तमुद्यतं रथेनैकमाशुकारिणमाहवे। अनेकमिव सन्त्रासान्मेनिरे तत्र कौरवाः।
द्रुपदस्य शरा घोरा विचेरुः सर्व्वतो दिशं। ततः शङ्खाश्च भेर्य्यश्च मृदङ्गाश्च सहस्रशः।
प्रावाद्यन्त महाराज पाञ्चालानां निवेशने। सिंहनादश्च सञ्जज्ञे पाञ्चालानां महात्मनां। धनुर्ज्यातलशब्दश्च संस्पृश्य गगनं महत्। ५४६०
दुर्य्योधनो विकर्णश्च सुबाहुर्द्दीर्घलोचनः। दुःशासनश्च संक्रुद्धाः शरवर्षैरवाकिरन्।
सोऽतिविद्धो महेष्वासः पार्षतो युधि दुर्जयः। व्यधमत्तान्यनीकानि तत्क्षणादेव भारत।
दुर्य्योधनं विकर्णञ्च कर्णञ्चापि महाबलं। नानानृपसुतान्वीरान्सैन्यानि विविधानि च। अलातचक्रवत्सर्व्वं चरन्बाणैरतर्पयत्।
ततस्तु नागराः सर्व्वे मुषलैर्यष्टिभिस्तदा। अभ्यवर्षन्त कौरव्यान्वर्षमाणा घना इव।
सबालवृद्धास्ते पौराः कौरवानभ्ययुस्तदा। श्रुत्वा तु तुमुलं युद्धं कौरवानेव भारत। द्रवन्ति स्म नदन्ति स्म क्रोशन्तः पाण्डवान्प्रति। ५४६५
पाण्डवास्तु स्वनं श्रुत्वा आर्त्तानां लोमहर्षणं। अभिवाद्य ततो द्रोणं रथानारुरुहुस्तदा।
युधिष्ठिरं निवार्य्याशु मा युध्यस्वेति पाण्डवं। माद्रेयौ चक्ररक्षौ तु फाल्गुनश्च तदाऽकरोत्।
सेनाग्रगो भीमसेनः सदाऽभूद्गदया सह। तदा शत्रुस्वनं श्रुत्वा भ्रातृभिः सहितोऽनघः। आयाज्जवेन कौन्तेयो रथेनानादयन्दिशः।
पाञ्चालानां ततः सेनामुद्धूतार्णवनिस्वनां। भीमसेनो महाबाहुर्दण्डपाणिरिवान्तकः। प्रविवेश महासेनां मकरः सागरं यथा।
स्वयमभ्यद्रवद्भीमो नागानीकं गदाधरः। स युद्धकुशलः पार्थो बाहुवीर्य्येण चातुलः। अहनत्कुञ्जरानीकं गदया कालरूपधृक्। ५४७०

ते गजा गिरिसङ्काशाः क्षरन्तो रुधिरं बहु । भीमसेनस्य गदया भिन्नमस्तकपिण्डकाः । पतन्ति द्विरदा भूमौ वज्रघाता दिवाचलाः ।

गजानश्वान्रथांश्चैव पातयामास पाण्डवः । पदातींश्च रथांश्चैव न्यवधीदर्जुनाग्रजः ।

गोपालइव दण्डेन यथा पशुगणान्वने । चालयन्रथ नागांश्च सञ्चचाल वृकोदरः ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ भारद्वाजप्रियं कर्त्तुमुद्यतः फाल्गुनस्तदा । पार्षतं शरजालेन क्षिपन्नागात्स पाण्डवः ।

हयौघांश्च रथौघांश्च गजौघांश्च समन्ततः । पातयन्समरे राजन्युगान्ताग्निरिव ज्वलन् । ५४७५

ततस्ते हन्यमाना वै पाञ्चालाः सृञ्जयास्तथा । शरैर्नानाविधैस्तूर्णं पार्थं संछाद्य सर्व्वशः

सिंहनादं मुखैः कृत्वा समयुध्यन्त पाण्डवं । तद्युद्धमभवद्घोरं सुमहाद्भुतदर्शनं । सिंहनादस्वनं श्रुत्वा नामृष्यत्पाकशासनिः ।

ततः किरीटी सहसा पाञ्चालान्समरेऽद्रवत् । छादयन्निषुजालेन महता मोहयन्निव ।

शीघ्रमभ्यस्यतो बाणान्सन्दधानस्य चानिशं । नान्तरं ददृशे किञ्चित्कौन्तेयस्य यशस्विनः ।

सिंहनादश्च सञ्जज्ञे साधुशब्देन मिश्रितः । ततः पाञ्चालराजस्तु तथा सत्यजिता सह । ५४८०

त्वरमाणोऽभिदुद्राव महेन्द्रं शम्बरो यथा । महता शरवर्षेण पार्थः पाञ्चालमावृणोत् ।

ततो हलहलाशब्द आसीत्पाञ्चालके बले । जिघृक्षति महासिंहो गजानामिव यूथपं ।

दृष्ट्वा पार्थं तदायान्तं सत्यजित्सत्यविक्रमः । पाञ्चालं वै परिप्रेप्सुर्धनञ्जयमदुद्रवत् ।

ततस्त्वर्जुनपाञ्चालौ युद्धाय समुपागतौ । व्यक्षोभयेतां तौ सैन्यमिन्द्रवैरोचनाविव ।

ततः सत्यजितं पार्थो दशभिर्मर्म्मभेदिभिः । विव्याध बलवद्गाढं तदद्भुतमिवाभवत् । ५४८५

ततः शरशतैः पार्थं पाञ्चालः शीघ्रमार्द्दयत् । पार्थस्तु शरवर्षेण छाद्यमानो महारथः ।

वेगं चक्रे महावेगो धनुर्ज्यामवमृज्य च । ततः सत्यजितश्चापं छित्वा राजानमभ्ययात् ।

अथान्यद्धनुरादाय सत्यजिद्वेगवत्तरं । साश्वं ससूतं सरथं पार्थं विव्याध सत्वरः ।

स तं न ममृषे पार्थः पाञ्चालेनार्द्दितो युधि । ततस्तस्य विनाशार्थं सत्वरं व्यसृजच्छरान् ।

हयान्ध्वजं धनुर्मुष्टिमुभौ तौ पार्ष्णिसारथी । स तथा भिद्यमानेषु कार्म्मुकेषु पुनःपुनः । ५४९०

हयेषु विनियुक्तेषु विमुखोऽभवदाहवे । स सत्यजितमालोक्य तथा विमुखमाहवे ।

वेगेन महता राजन्नभ्यवर्षत पाण्डवं । तदा चक्रे महद्युद्धमर्जुनो जयतांवर ।

तस्य पार्थो धनुश्छित्वा ध्वजञ्चोर्व्यामपातयत् । पञ्चभिस्तस्य विव्याध हयान् सूतञ्च सायकैः ।

तत उत्सृज्य तच्चापमाददानं शरावरं । खड्गमुद्धृत्य कौन्तेयः सिंहनादमथाऽकरोत् ।

पाञ्चालस्य रथस्येषामाप्लुत्य सहसाऽपतत् । ५४९५

पाञ्चालरथमास्थाय अवित्रस्तो धनञ्जयः । विक्षोभ्याम्भोनिधिं पार्थस्तं नागमिव सोऽग्रहीत् ।

ततस्तु सर्व्वपाञ्चाला विद्रवन्ति दिशो दश ।

दर्शयन्सर्व्वसैन्यानां स बाह्वोर्बलमात्मनः । सिंहनादस्वनं कृत्वा निर्जगाम धनञ्जयः ।

आयान्तमर्जुनं दृष्ट्वा कुमाराः सहितास्तदा । महेन्द्रसमरं द्रुपदस्य बलान्तकम् ।
॥ अर्जुन उवाच ॥ सम्बन्धी कुरुवीराणां द्रुपदो राजसत्तमः । मावधीस्तद्बलं भीम गुरुदानं प्रदीयताम् । ५५००
वैशम्पायन उवाच ॥ भीमसेनस्तदा राजन्नर्जुनेन निवारितः । अतृप्तो युद्धधर्मेषु न्यवर्त्तत महाबलः ।
ते यज्ञसेनं द्रुपदं गृहीत्वा रणमूर्द्धनि । उपाजह्रुः सहामात्यं द्रोणाय भरतर्षभ ।
भग्नदर्पं हृतधनं तं तथा वशमागतं । स वैरं मनसा ध्यात्वा द्रोणो द्रुपदमब्रवीत् ।
विमृद्य तरसा राष्ट्रं पुरं ते मृदितं मया । प्राप्य जीवं रिपुवशं सखिपूर्व्वं किमिष्यते ।
एवमुक्त्वा प्रहस्यैवं किञ्चित् स पुनरब्रवीत् । मा भैः प्राणभयाद्वीर क्षमिणो ब्राह्मणा वयं । ५५०५
आश्रमे क्रीड़ितं यत्तु त्वया बाल्ये मया सह । तेन संवर्द्धितः स्नेहः प्रीतिश्च क्षत्रियर्षभ ।
प्रार्थयेयं त्वया सख्यं पुनरेव जनाधिप । वरं ददामि ते राजन् राज्यस्यार्द्धमवाप्नुहि ।
अराजा किल नो राज्ञः सखा भवितुमर्हति । अतः प्रयतितं राज्ये यज्ञसेन मया तव ।
राजाऽसि दक्षिणे कूले भागीरथ्याहमुत्तरे । सखायं मां विजानीहि पाञ्चाल यदि मन्यसे ।
द्रुपद उवाच ॥ अनाश्चर्य्यमिदं ब्रह्मन् विक्रान्तेषु महात्मसु । प्रीये त्वयाऽहं त्वत्तश्च प्रीतिमिच्छामि शाश्वतीं । ५५१०
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तः स तं द्रोणो मोक्षयामास भारत । सत्कृत्य चैनं प्रीतात्मा राज्यार्द्धं प्रत्यपादयत् ।
माकन्दीमथ गङ्गायास्तीरे जनपदायुतां । सोऽध्यावसद्दीनमनाः काम्पिल्यञ्च पुरोत्तमं ।
दक्षिणांश्चापि पाञ्चालान् यावच्चर्म्मण्वती नदी । द्रोणेन चैवं द्रुपदः परिभूयाथ पालितः ।
क्षात्रेण च बलेनास्य नापश्यत् स पराजयं । हीनं विदित्वा चात्मानं ब्राह्मेण स बलेन तु ।
पुत्रजन्म परीप्सन् वै पृथिवीमन्वसञ्चरत् । अहिच्छत्रञ्च विषयं द्रोणः समभिपद्यत । ५५१५
एवं राजन्नहिच्छत्रा पुरी जनपदायुता । युधि निर्ज्जित्य पार्थेन द्रोणाय प्रतिपादिता ।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि द्रुपदशासनेऽष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३८ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः संवत्सरस्यान्ते यौवराज्याय पार्थिव । स्थापितो धृतराष्ट्रेण पाण्डुपुत्रो युधिष्ठिरः ।
धृतिस्थैर्य्यसहिष्णुत्वादानृशंस्यात्तथार्ज्जवात् । भृत्यानामनुकम्पार्थं तथैव स्थिरसौहृदात् ।
ततो दीर्घेण कालेन कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः । पितुरन्तर्दधे कीर्त्तिं शीलवृत्तसमाधिभिः ।
असियुद्धे गदायुद्धे रथयुद्धे च पाण्डवः । सङ्कर्षणादशिक्षद्वै शश्वच्छिक्षां वृकोदरः । ५५२०
समाप्तशिक्षो भीमस्तु द्युमत्सेनसमो बले । पराक्रमेण सम्पन्नो भ्रातृणामचरद्वशे ।
प्रगाढ़दृढ़मुष्टित्वे लाघवे वेधने तथा । क्षुरनाराचभल्लानां विपाठानाञ्च तत्त्ववित् ।
लाघवे सौष्ठवे चैव नान्यः कश्चन विद्यते । बीभत्सुसदृशो लोके इति द्रोणो व्यवस्थितः ।
ततोऽब्रवीद्गुडाकेशं द्रोणः कौरवसंसदि । अगस्त्यस्य धनुर्वेदे शिष्यो मम गुरुः पुरा ।
अग्निवेश इति ख्यातस्तस्य शिष्योऽस्मि भारत । तीर्थात्तीर्थं गमयितुमहमेतत् समुद्यतः । तपसा यन्मया प्राप्तममोघमशनिप्रभं ।
अस्त्रं ब्रह्मशिरो नाम यद्दहेत् पृथिवीमपि । ५५२५
ददता गुरुणा चोक्तं न मनुष्येष्विदं त्वया । भारद्वाज विमोक्तव्यमल्पवीर्य्येष्वपि प्रभो ।

त्वया प्राप्तमिदं वीर दिव्यं नान्योऽर्हति त्विदं। समयस्तु त्वया रक्ष्यो मुनिसृष्टो विशाम्पते।

आचार्य्यदक्षिणां देहि ज्ञातिग्रामस्य पश्यतः। ददानीति प्रतिज्ञाते फाल्गुनेनाब्रवीद्गुरुः।

युद्धेऽहं प्रतियोद्धव्यो युध्यमानस्त्वयाऽनघ। तथेति च प्रतिज्ञाय द्रोणाय कुरुपुङ्गवः। उपसङ्गृह्य चरणौ स प्रायादुत्तरां दिशं।

स्वभावादगमच्छब्दो महीं सागरमेखलां। अर्जुनस्य समो लोके नास्ति कश्चिद्धनुर्धरः। ५५१०

गदायुद्धेऽसियुद्धे च रथयुद्धे च पाण्डवः। पारगश्च धनुर्युद्धे बभूवाथ धनञ्जयः।

नीतिमान्सकलां नीतिं विबुधाधिपतेस्तदा। अवाप्य सहदेवोऽपि भ्रातॄणां वर्त्तते वशे।

द्रोणेनैव विनीतश्च भ्रातॄणां नकुलः प्रियः। चित्रयोधी समाख्यातो बभूवातिरथोदितः।

त्रिवर्षकृतयज्ञस्तु गन्धर्व्वाणामुपप्लवे। अर्जुनप्रमुखैः पार्थैः सौवीरः समरे हतः।

न शशाक वशे कर्त्तुं यं पाण्डुरपि वीर्य्यवान्। सोऽर्जुनेन वशं नीतो राजासीद्यवनाधिपः। ५५१५

अतीव बलसम्पन्नः सदा मानी कुरून्प्रति। विपुलो नाम सौवीरः शस्तः पार्थेन धीमता।

दत्तामित्र इति ख्यातं संग्रामे कृतनिश्चयं। सुमित्रं नाम सौवीरमर्जुनोऽदमयच्छरैः।

भीमसेनसहायश्च रथानामयुतञ्च सः। अर्जुनः समरे प्राच्यान्सर्व्वानेकरथोऽजयत्।

तथैवैकरथो गत्वा दक्षिणामजयद्दिशं। धनौघं प्रापयामास कुरुराष्ट्रं धनञ्जयः।

एवं सर्व्वे महात्मानः पाण्डवा मनुजोत्तमाः। परराष्ट्राणि निर्जित्य स्वराष्ट्रं ववृधुः पुरा। ५५२०

ततो बलमतिख्यातं विज्ञाय दृढधन्विनां। दूषितः सहसा भावो धृतराष्ट्रस्य पाण्डुषु।

स चिन्तापरमो राजा न निद्रामलभन्निशि।

इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि धृतराष्ट्रचिन्तायामूनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १३९ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच॥ श्रुत्वा पाण्डुसुतान्वीरान् बलोद्रिक्तान्महौजसः। धृतराष्ट्रो महीपालश्चिन्तामगमदातुरः।

तत आहूय मन्त्रज्ञं राजशास्त्रार्थवित्तमं। कणिकं मन्त्रिणां श्रेष्ठं धृतराष्ट्रोऽब्रवीदिदं।

॥ धृतराष्ट्र उवाच॥ उत्सिक्ताः पाण्डवा नित्यं तेभ्योऽसूये द्विजोत्तम। तत्र मे निश्चिततमं सन्धिविग्रहकारणं। कणिक त्वं ममाचक्ष्व करिष्ये वचनं तव। ५५२५

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ स प्रसन्नमनास्तेन परिपृष्टो द्विजोत्तमः। उवाच वचनं तीक्ष्णं राजशास्त्रार्थदर्शनः।

॥ कणिक उवाच ॥ शृणु राजन्निदं तत्र प्रोच्यमानं मयाऽनघ। न मेऽभ्यसूया कर्त्तव्या श्रुत्वैतत्कुरुसत्तम।

नित्यमुद्यतदण्डः स्यान्नित्यं विवृतपौरुषः। अच्छिद्रश्छिद्रदर्शी स्यात्परेषां विवरानुगः।

नित्यमुद्यतदण्डाद्धि भृशमुद्विजते जनः। तस्मात्सर्व्वाणि कार्य्याणि दण्डेनैव विधारयेत्।

नास्य छिद्रं परः पश्येच्छिद्रेण परमन्वियात्। गूहेत्कूर्म इवाङ्गानि रक्षेद्विवरमात्मनः। ५५३०

नासम्यक्कृतकारी स्यादुपक्रम्य कदाचन। कण्टको ह्यपि दुश्छिन्न आस्रावं जनयेच्चिरं।

वधमेव प्रशंसन्ति शत्रूणामपकारिणां। सुविदीर्णं सुविक्रान्तं सुयुद्धं सुपलायितं।

आपद्यापदि काले च कुर्व्वीत न विचारयेत्। नावज्ञेयो रिपुस्तात दुर्व्वलोऽपि कथञ्चन। अल्पोऽप्यग्निर्वनं कृत्स्नं दहत्याश्रयसंश्रयात्।

अन्धः स्यादन्धवेलायां बाधिर्य्यमपि चाश्रयेत्। कुर्य्यात्तृणमयं चापं शयीत मृगशायिकां।
सान्त्वादिभिरुपायैस्तु हन्याच्छत्रुं वशे स्थितं। दया न तस्मिन् कर्त्तव्या शरणागत इत्युत। ५५५५
निरुद्विग्नो हि भवति न हताज्जायते भयं। हन्यादमित्रं दानेन तथा पूर्व्वापकारिणं।
हन्यात्त्रीन्पञ्च सप्तेति परपक्षस्य सर्व्वशः। मूलमेवादितश्छिन्द्यात्परपक्षस्य नित्यशः। ततः सहायांस्तत्पक्षान्सर्व्वांश्च तदनन्तरं।
छिन्नमूले ह्यधिष्ठाने सर्व्वे तज्जीविनो हताः। कथं नु शाखास्तिष्ठेरंश्छिन्नमूले वनस्पतौ।
एकाग्रः स्यादविवृतो नित्यं विवरदर्शकः। राजन्नित्यं सपत्नेषु नित्योद्विग्नः समाचरेत्।
अग्न्याधानेन यज्ञेन काषायेण जटाऽजिनैः। लोकान्विश्वासयित्वैव ततो लुम्पेद्यथा वृकः। ५५६०
अङ्कुशं शौचमित्याहुरर्थानामुपधारणे। आनाम्य फलितां शाखां पक्वं पक्वं प्रशातयेत्।
फलार्थोऽयं समारम्भो लोके पुंसां विपश्चितां।
वहेदमित्रं स्कन्धेन यावत्कालस्य पर्य्ययः। ततः प्रत्यागते काले भिन्द्याद्घटमिवाश्मनि।
अमित्रो न विमोक्तव्यः कृपणं बह्वपि ब्रुवन्। कृपा न तस्मिन् कर्त्तव्या हन्यादेवापकारिणं।
हन्यादमित्रं सान्त्वेन तथा दानेन वा पुनः। तथैव भेददण्डाभ्यां सर्व्वोपायैः प्रशातयेत्। ५५६५
धृतराष्ट्र उवाच॥ कथं सान्त्वेन दानेन भेदैर्दण्डेन वा पुनः। अमित्रः शक्यते हन्तुं तन्मे ब्रूहि यथातथं।
कणिक उवाच॥ शृणु राजन्यथावृत्तं वने निवसतः पुरा। जम्बुकस्य महाराज नीतिशास्त्रार्थदर्शिनः।
अथ कश्चित्कृतप्रज्ञः शृगालः स्वार्थपण्डितः। सखिभिर्न्यवसत्सार्द्धं व्याघ्राखुवृकबभ्रुभिः।
तेऽपश्यन्विपिने तस्मिन्बलिनं मृगयूथपं। अशक्ता ग्रहणे तस्य ततो मन्त्रममन्त्रयन्।
जम्बुक उवाच॥ असकृद्यतितो ह्येष हन्तुं व्याघ्र वने त्वया। युवा वै जवसंपन्नो बुद्धिशाली न शक्यते। ५५७०
मूषिकोऽस्य शयानस्य चरणौ भक्षयत्वयं। अथैनं भक्षितैः पादैर्व्याघ्रो गृह्णातु वै ततः।
ततो वै भक्षयिष्यामः सर्व्वे मुदितमानसाः। जम्बुकस्य तु तद्वाक्यं तथा चक्रुः समाहिताः।
मूषिकाभक्षितैः पादैर्मृगं व्याघ्रोऽवधीत्तदा। दृष्ट्वा चेष्टमानन्तु भूमौ मृगकलेवरं। स्नात्वागच्छत भद्रं वो रक्षामीत्याह जम्बुकः।
शृगालवचनात्तेऽपि गताः सर्व्वे नदीं ततः। स चिन्तापरमो भूत्वा तस्थौ तत्रैव जम्बुकः।
अथाजगाम पूर्व्वन्तु स्नात्वा व्याघ्रो महाबलः। ददर्श जम्बुकञ्चैव चिन्ताकुलितमानसं। ५५७५
व्याघ्र उवाच॥ किं शोचसि महाप्राज्ञ त्वं नो बुद्धिमतां वरः। अशित्वा पिशितान्यद्य विहरिष्यामहे वयं।
जम्बुक उवाच। शृणु मे त्वं महाबाहो यद्वाक्यं मूषिकोऽब्रवीत्। धिग्बलं मृगराजस्य मयाऽद्यायं मृगो हतः।
मद्बाहुबलमाश्रित्य तृप्तिमद्य गमिष्यति। गर्जमानस्य तस्यैवमतो भक्ष्यं न रोचये।
व्याघ्र उवाच॥ ब्रवीति यदि स ह्येवं काले ह्यस्मिन् प्रबोधितः। स्वबाहुबलमाश्रित्य हनिष्येऽहं वनेचरान्।
खादिष्ये तत्र मांसानि इत्युक्त्वा प्रस्थितो वनं। ५५८०
एतस्मिन्नेव काले तु मूषिकोऽप्याजगाम ह। तमागतमभिप्रेक्ष्य शृगालोऽप्यब्रवीद्वचः।
॥ जम्बुक उवाच॥ शृणु मूषिक भद्रं ते नकुलो यद्विहाब्रवीत्। मृगमांसं न खादेयं गरमेतन्न रोचते।
मूषिकं भक्षयिष्यामि तद्भवाननुमन्यतां। तच्छ्रुत्वा मूषिको वाक्यं सन्त्रस्तः प्रगतो बिलं।

ततः स्नात्वा स वै तत्र आजगाम वृको नृप। तमागतमिदं वाक्यमब्रवीज्जम्बुकस्तदा।
मृगराजो हि संक्रुद्धो न ते साधु भविष्यति। सकलत्रस्त्विहायाति कुरुष्व यदनन्तरं। ५५८५
एवं सञ्चोदितस्तेन जम्बुकेन तदा वृकः। ततोऽवलुम्पनं कृत्वा प्रयातः पिशिताशनः।
एतस्मिन्नेव काले तु नकुलोऽप्याजगाम ह। तमुवाच महाराज नकुलं जम्बुको वने।
स्वबाहुबलमाश्रित्य निर्जितास्तेऽन्यतो गताः। मम दत्त्वा नियुद्धं त्वं भुङ्क्ष्व मांसं यथेप्सितं।
॥ नकुल उवाच ॥ मृगराजो वृकश्चैव बुद्धिमानपि मूषिकः। निर्जिता यत्त्वया वीरास्तस्माद्वीरतरो भवान्।
न त्वयाऽप्युत्सहे योद्धुमित्युक्त्वा सोऽप्युपागमत्। कणिक उवाच। एवं तेषु प्रयातेषु जम्बुको हृष्टमानसः। ५५९०
खादति स्म तदा मांसमेकः सन्मन्त्रनिश्चयात्। एवं समाचरन्नित्यं सुखमेधेत भूपतिः।
भयेन भेदयेद्भीरुं शूरमञ्जलिकर्म्मणा। लुब्धमर्थप्रदानेन समं न्यूनं तथौजसा।
एवं ते कथितं राजन् शृणु चाप्यपरं तथा। पुत्रः सखा वा भ्राता वा पिता वा यदि वा गुरुः। रिपुस्थानेषु वर्त्तन्तः कर्त्तव्या भूतिमिच्छता।
शपथेनाप्यरिं हन्यादर्थदानेन वा पुनः। विषेण मायया वाऽपि नोपेक्षेत कथञ्चन। उभौ चेत्संशयोपेतौ श्रद्धावांस्तत्र वर्द्धते।
गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्य्याकार्य्यमजानतः। उत्पथप्रतिपन्नस्य न्याय्यं भवति शासनं। ५५९५
क्रुद्धोऽप्यक्रुद्धरूपः स्यात् स्मितपूर्व्वाभिभाषिता। न चाप्यन्यमपध्वंसेत् कदाचित् कोपसंयुतः।
प्रहरिष्यन् प्रियं ब्रूयात् प्रहरन्नपि भारत। प्रहृत्य च कृपायीत शोचेत च रुदेत च।
आश्वासयेच्चापि परं सान्त्वधर्म्मार्थवृत्तिभिः। अथास्य प्रहरेत्काले यदा विचलिते पथि।
अपि घोरापराधस्य धर्म्ममाश्रित्य तिष्ठतः। स हि प्रच्छाद्यते दोषः शैलो मेघैरिवासितैः।
यः स्यादनुप्राप्तवधस्तस्यागारं प्रदीपयेत्। अधनान्नास्तिकांश्चोरान् विषये स्वे न वासयेत्। ५६००
प्रत्युत्थानासनाद्येन सम्प्रदानेन केनचित्। प्रतिविश्रब्धघाती स्यात्तीक्ष्णदंष्ट्रो निमग्नकः।
अशङ्कितेभ्यः शङ्केत शङ्कितेभ्यश्च सर्व्वशः। अशङ्क्याद्भयमुत्पन्नमपि मूलं निकृन्तति।
न विश्वसेदविश्वस्ते विश्वस्ते नातिविश्वसेत्। विश्वासाद्भयमुत्पन्नं मूलान्यपि निकृन्तति।
चारः सुविहितः कार्य्य आत्मनश्च परस्य वा। पाषण्डांस्तापसादींश्च परराष्ट्रेषु योजयेत्।
उद्यानेषु विहारेषु देवतायतनेषु च। पानागारेषु रथ्यासु सर्व्वतीर्थेषु चाप्यथ। चत्वरेषु च कूपेषु पर्व्वतेषु वनेषु च। समवायेषु सर्व्वेषु सरित्सु च विचारयेत्। ५६०५
वाचा भृशं विनीतः स्याद्धृदयेन तथा क्षुरः। स्मितपूर्व्वाभिभाषी स्यात् सृष्टो रौद्रेण कर्म्मणा।
अञ्जलिः शपथः सान्त्वं शिरसा पादवन्दनं। आशाकरणमित्येवं कर्त्तव्यं भूतिमिच्छता।
सुपुष्पितः स्यादफलः फलवान् स्याद्दुरारुहः। आमः स्यात्पक्वसङ्काशो न च जीर्य्येत कर्हिचित्।
त्रिवर्गे त्रिविधा पीडा ह्यनुबन्धास्तथैव च। अनुबन्धाः शुभा ज्ञेयाः पीडास्तु परिवर्ज्जयेत्।
धर्म्मं विचरतः पीडा साऽपि द्वाभ्यां नियच्छति। अर्थं चाप्यर्थलुब्धस्य कामञ्चातिप्रवर्त्तिनः। ५६१०

अगर्व्वितात्मा युक्तश्च सान्त्वयुक्तोऽनसूयिता। अवेक्षितार्थः शुद्धात्मा मन्त्रयीत द्विजैः सह।
कर्म्मणा येन तेनैव मृदुना दारुणेन च। उद्धरेद्दीनमात्मानं समर्थो धर्म्ममाचरेत्।
न संशयमनारुह्य नरो भद्राणि पश्यति। संशयं पुनरारुह्य यदि जीवति पश्यति।
यस्य बुद्धिः परिभवेत्तमतीतेन सान्त्वयेत्। अनागतेन दुर्ब्बुद्धिं प्रत्युत्पन्नेन पण्डितं।
योऽरिणा सह सन्धाय शयीत कृतकृत्यवत्। स वृक्षाग्रे यथा सुप्तः पतितः प्रतिबुध्यते। ५११५
मन्त्रसंवरणे यत्नः सदा कार्य्योऽनसूयता। आकारमभिरक्षेत चारेणाप्यनुपालितः।
नाच्छित्वा परमर्म्माणि नाकृत्वा कर्म्म दारुणं। नाहत्वा मत्स्यघातीव प्राप्नोति महतीं श्रियं।
कर्षितं व्याधितं क्लिन्नमपानीयमघासकं। परिविश्वस्तमन्दञ्च प्रहर्त्तव्यमरेर्ब्बलं।
नार्थिकोऽर्थिनमभ्येति कृतार्थे नास्ति सङ्गतं। तस्मात्सर्व्वाणि साध्यानि सावशेषाणि कारयेत्।
संग्रहे विग्रहे चैव यत्नः कार्य्यो ऽनसूयता। उत्साहश्चापि यत्नेन कर्त्तव्यो भूतिमिच्छता। ५१२०
नास्य कृत्यानि बुध्येरन्मित्राणि रिपवस्तथा। आरब्धान्येव पश्येरन्सुपर्य्यवसितान्यपि।
भीतवत्संविधातव्यं यावद्भयमनागतं। आगतन्तु भयं दृष्ट्वा प्रहर्त्तव्यमभीतवत्।
दण्डेनोपनतं शत्रुमनुगृह्णाति यो नरः। स मृत्युमुपगृह्णीयाद्गर्भमश्वतरी तथा।
अनागतं हि बुध्येत यच्च कार्य्यं पुरःस्थितं। नतु बुद्धिक्षयात्किञ्चिदतिक्रामेत्प्रयोजनं।
उत्साहश्चापि यत्नेन कर्त्तव्यो भूतिमिच्छता। विभज्य देशकालौ च दैवं धर्म्मादयस्त्रयः। ५१२५
नैःश्रेयसौ तु तौ ज्ञेयौ देशकालाविति स्थितिः।
तालवत्कुरुते मूलं बालः शत्रुरुपेक्षितः। गहनेऽग्निरिवोत्सृष्टः क्षिप्रं सञ्जायते महान्।
अग्निस्तोकमिवात्मानं संधुक्षयति यो नरः। स वर्द्धमानो ग्रसते महान्तमपि सञ्चयं।
आशाङ्कालवतीं कुर्य्यात्कालं विघ्नेन योजयेत्। विघ्नं निमित्ततो ब्रूयान्निमित्तं वाऽपि हेतुतः।
क्षुरो भूत्वा हरेत्प्राणान्निशितः कालसाधनः। प्रतिच्छन्नो लोमहारी द्विषतां परिकर्त्तनः। ५१३०
पाण्डवेषु यथान्यायमन्येषु च कुरूद्वह। वर्त्तमानो न मज्जेस्त्वं तथा कृत्यं समाचर।
सर्व्वकल्याणसम्पन्नो विशिष्ट इति निश्चयः। तस्मात्त्वं पाण्डुपुत्रेभ्यो रक्षात्मानं नराधिप।
भ्रातृव्या बलिनो यस्मात्पाण्डुपुत्रा नराधिप। पश्चात्तापो यथा न स्यात्तथा नीतिर्व्विधीयतां।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्त्वा सम्प्रतस्थे कणिकः स्वगृहं ततः। धृतराष्ट्रोऽपि कौरव्यः शोकार्त्तः समपद्यत।
इत्यादिपर्व्वणि सम्भवपर्व्वणि कणिकवाक्ये चत्वारिंशदधिकशततोऽध्यायः समाप्तञ्च सम्भवपर्व्व ॥ १४० ॥

॥ अथ जतुगृहपर्व्व ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः सुबलपुत्रस्तु राजा दुर्य्योधनश्च ह। दुःशासनश्च कर्णश्च दुष्टं मन्त्रममन्त्रयन्। ५१३५
ते कौरव्यमनुज्ञाप्य धृतराष्ट्रं नराधिपं। दहने तु सपुत्रायाः कुन्त्या बुद्धिमकारयन्।
तेषामिङ्गितभावज्ञो विदुरस्तत्त्वदर्शिवान्। आकारेण च तं मन्त्रं बुबुधे दुष्टचेतसां।

ततो विदितवेद्यात्मा पाण्डवानां हिते रतः । पलायने मतिं चक्रे कुन्त्याः पुत्रैः सहानघः ।
ततो वातसहां नावं यन्त्रयुक्तां पताकिनीं । ऊर्म्मिक्षमां दृढां कृत्वा कुन्तीमिदमुवाच ह ।
॥ विदुर उवाच ॥ एष जातः कुलस्यास्य कीर्त्तिवंशप्रणाशनः । धृतराष्ट्रः परीतात्मा धर्मं त्यजति शाश्वतं । ५९४०
इयं वारिपथे युक्ता तरङ्गपवनक्षमा । नौर्यया मृत्युपाशात्त्वं सपुत्रा मोक्ष्यसे शुभे ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा व्यथिता कुन्ती पुत्रैः सह यशस्विनी । नावमारुह्य गङ्गायां प्रययौ भरतर्षभ ।
ततो विदुरवाक्येन नावं विक्षिप्य पाण्डवाः । धनं चादाय तैर्दत्तमरिष्टं प्राविशन्वनं ।
निषादी पञ्चपुत्रा तु जातुषे तत्र वेश्मनि । कारणाभ्यागता दग्धा सह पुत्रैरनागसा ।
स च म्लेच्छाधमः पापो दग्धस्तत्र पुरोचनः । वञ्चिताश्च दुरात्मानो धार्त्तराष्ट्राः सहानुगाः । ५९४५
अविज्ञाता महात्मानो जनानामक्षतास्तथा । जनन्या सह कौन्तेया मुक्ता विदुरमन्त्रिताः ।
ततस्तस्मिन्पुरे लोका नगरे वारणावते । दृष्ट्वा जतुगृहं दग्धमन्वशोचन्त दुःखिताः ।
प्रेषयामासू राजानं यथावृत्तं निवेदितुं । संवृत्तस्ते महान्कामः पाण्डवान्दग्धवानसि ।
सकामो भव कौरव्य भुङ्क्ष्व राज्यं सपुत्रकः । तच्छ्रुत्वा धृतराष्ट्रस्तु सह पुत्रेण शोचयन् ।
प्रेतकार्य्याणि च तथा चकार सह बान्धवैः । पाण्डवानां तथा चक्रे भीष्मश्च कुरुसत्तमः । ५९५०
॥ जनमेजय उवाच ॥ पुनर्व्विस्तरशः श्रोतुमिच्छामि द्विजसत्तम । दाहं जतुगृहस्यैव पाण्डवानाञ्च मोक्षणं ।
सुनृशंसमिदं कर्म्म तेषां क्रूरोपसंहितं । कीर्त्तयस्व यथावृत्तं परं कौतूहलं मम ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ शृणु विस्तरशो राजन्वदतो मे परन्तप । दाहं जतुगृहस्यैतत्पाण्डवानाञ्च मोक्षणं ।
प्राणाधिकं भीमसेनं कृतविद्यं धनञ्जयं । दुर्य्योधनो लक्षयित्वा पर्य्यतप्यत दुर्म्मनाः ।
ततो वैकर्त्तनः कर्णः शकुनिश्चापि सौबलः । अनेकैरभ्युपायैस्ते जिघांसन्ति स्म पाण्डवान् । ५९५५
पाण्डवा अपि तत्सर्व्वं प्रतिचक्रुर्यथागतं । उद्भावनमकुर्व्वन्तो विदुरस्य मते स्थिताः ।
गुणैः समुदितान्दृष्ट्वा पौराः पाण्डुसुतांस्तदा । कथयाञ्चक्रिरे तेषां गुणान्संसत्सु भारत ।
राज्यप्राप्तिञ्च सम्प्राप्तं ज्येष्ठं पाण्डुसुतं तदा । कथयन्ति स्म सम्भूय चत्वरेषु सभासु च ।
प्रज्ञाचक्षुरचक्षुष्ट्वाद्धृतराष्ट्रो जनेश्वरः । राज्यं न प्राप्तवान्पूर्व्वं स कथं नृपतिर्भवेत् ।
तथा शान्तनवो भीष्मः सत्यसन्धो महाव्रतः । प्रत्याख्याय पुरा राज्यं न स जातु ग्रहीष्यति । ५९६०
ते वयं पाण्डवज्येष्ठं तरुणं वृद्धशीलिनं । अभिषिञ्चाम साध्वद्य सत्यकारुण्यवेदिनं ।
स हि भीष्मं शान्तनवं धृतराष्ट्रञ्च धर्म्मवित् । सपुत्रं विविधैर्भोगैर्योजयिष्यति पूजयन् ।
तेषां दुर्य्योधनः श्रुत्वा तानि वाक्यानि जल्पतां । युधिष्ठिरानुरक्तानां पर्य्यतप्यत दुर्म्मतिः ।
स तप्यमानो दुष्टात्मा तेषां वाचो न चक्षमे । ईर्ष्यया चापि सन्तप्तो धृतराष्ट्रमुपागमत् ।
ततो विरहितं दृष्ट्वा पितरं प्रतिपूज्य सः । पौरानुरागसन्तप्तः पश्चादिदमभाषत । ५९६५
॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ श्रुता मे जल्पतां तात पौराणामशिवा गिरः । त्वामनादृत्य भीष्मञ्च पतिमिच्छन्ति पाण्डवं ।
मतमेतच्च भीष्मस्य न स राज्यं बुभुक्षति । अस्माकन्तु परां पीडां चिकीर्षन्ति पुरे जनाः ।

पितृतः प्राप्तवान्राज्यं पाण्डुरात्मगुणैः पुरा। त्वमप्यगुणसंयोगात्प्राप्तं राज्यं न लब्धवान्।
स एष पाण्डोर्दायाद्यं यदि प्राप्नोति पाण्डवः। तस्य पुत्रो ध्रुवं प्राप्तस्तस्य तस्यापि चापरः।
ते वयं राजवंशेन हीनाः सह सुतैरपि। अवज्ञाता भविष्यामो लोकस्य जगतीपते। ५६००
सततं निरयं प्राप्ताः परपिण्डोपजीविनः। न भवेम यथा राजंस्तथा नीतिर्विधीयतां।
यदि त्वं हि पुरा राजन्निदं राज्यमवाप्तवान्। ध्रुवं प्राप्स्याम च वयं राज्यमप्यवशे जने।
इत्यादिपर्व्वणि जतुगृहपर्व्वणि दुर्योधनेर्ष्यायामेकचत्वारिंशदधिकशततोऽध्यायः॥ १४१॥
॥ वैशम्पायन उवाच॥ एवं श्रुत्वा तु पुत्रस्य प्रज्ञाचक्षुर्नराधिपः। कणिकस्य च वाक्यानि तानि श्रुत्वा स सर्व्वशः। धृतराष्ट्रो द्विधा चित्तः शोकार्त्तः समपद्यत।
दुर्योधनश्च कर्णश्च शकुनिः सौबलस्तथा। दुःशासनचतुर्थास्ते मन्त्रयामासुरेकतः।
ततो दुर्योधनो राजा धृतराष्ट्रमभाषत। पाण्डवेभ्यो भयं न स्यात्तान्विवासयतां भवान्। निपुणेनाभ्युपायेन नगरं वारणावतं। ५६०५
धृतराष्ट्रस्तु पुत्रेण श्रुत्वा वचनमीरितं। मुहूर्त्तमिव सञ्चिन्त्य दुर्योधनमथाऽब्रवीत्।
॥ धृतराष्ट्र उवाच॥ धर्म्मनित्यः सदा पाण्डुस्तथा धर्म्मपरायणः। सर्व्वेषु ज्ञातिषु तथा मयि त्वासीद्विशेषतः।
नासौ किञ्चिद्विजानाति भोजनादि चिकीर्षितं। निवेदयति नित्यं हि मम राज्यं धृतव्रतः।
तस्य पुत्रो यथा पाण्डुस्तथा धर्म्मपरायणः। गुणवाँल्लोकविख्यातः पौरवाणां सुसम्मतः।
स कथं शक्यतेऽस्माभिरपाकर्त्तुं बलादितः। पितृपैतामहाद्राज्यात्ससहायो विशेषतः। ५६१०
भृता हि पाण्डुनाऽमात्या बलञ्च सततं भृतं। भृताः पुत्राश्च पौत्राश्च तेषामपि विशेषतः।
ते पुरा सत्कृतास्तात पाण्डुना नागरा जनाः। कथं युधिष्ठिरस्यार्थे न नो हन्युः सबान्धवान्।
॥ दुर्योधन उवाच॥ एवमेतन्मया तात भावितं दोषमात्मनः। दृष्ट्वाः प्रकृतयः सर्व्वा अर्थमानेन पूजिताः।
ध्रुवमस्मत्सहायास्ते भविष्यन्ति प्रधानतः। अर्थवर्गः सहामात्यो मत्संस्थोऽद्य महीपते।
स भवान्पाण्डवानाशु विवासयितुमर्हति। मृदुनैवाभ्युपायेन नगरं वारणावतं। ५६१५
यदा प्रतिष्ठितं राज्यं मयि राजन्भविष्यति। तदा कुन्ती सहापत्या पुनरेष्यति भारत।
॥ धृतराष्ट्र उवाच॥ दुर्योधन ममाप्येतद्धृदि संपरिवर्त्तते। अभिप्रायस्य पापत्वान्नैवं तु विवृणोम्यहं।
नच भीष्मो नच द्रोणो नच क्षत्ता न गौतमः। विवास्यमानान्कौन्तेयाननुमंस्यन्ति कर्हिचित्।
समा हि कौरवेयाणां वयन्ते चैव पुत्रक। नैते विषममिच्छेयुर्धर्म्मयुक्ता मनस्विनः।
ते वयं कौरवेयाणामेतेषाञ्च महात्मनां। कथं न वध्यतान्तात गच्छेम जगतस्तथा। ५६२०
॥ दुर्योधन उवाच॥ मध्यस्थः सततं भीष्मो द्रोणपुत्रो मयि स्थितः। यतः पुत्रस्ततो द्रोणो भविता नात्र संशयः।
कृपः शारद्वतश्चैव यत एतौ ततो भवेत्। द्रोणञ्च भागिनेयञ्च न स त्यक्ष्यति कर्हिचित्।
क्षत्ताऽर्थबद्धस्त्वस्माकं प्रच्छन्नं संयतः परैः। न चैकः स समर्थोऽस्मान्पाण्डवार्थेऽधिबाधितुं।
सुविस्रब्धः पाण्डुपुत्रान्सह मात्रा प्रवासय। वारणावतमद्यैव यथा यान्ति तथा कुरु।

विनिद्रकरणं घोरं हृदि शल्यमिवार्पितं। शोकपावकमुद्भूतं कर्म्मणैतेन नाशय। ४९९५

इत्यादिपर्व्वणि जतुगृहपर्व्वणि दुर्य्योधनपरामर्शे द्विचत्वारिंशदधिकशततोऽध्यायः ॥ १४२ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो दुर्य्योधनो राजा सर्व्वाः प्रकृतयः शनैः। अर्थमानप्रदानाभ्यां संजहार सहानुजः।
धृतराष्ट्रप्रयुक्तास्ते केचित्कुशलमन्त्रिणः। कथयाञ्चक्रिरे रम्यं नगरं वारणावतं।
अयं समाजः सुमहान् रमणीयतमो भुवि। उपस्थितः पशुपतेर्नगरे वारणावते।
सर्व्वरत्नसमाकीर्णे पुंसां देशे मनोरमे। इत्येवं धृतराष्ट्रस्य वचनाच्चक्रिरे कथाः।
कथ्यमाने तथा रम्ये नगरे वारणावते। गमने पाण्डुपुत्त्राणां जज्ञे तत्र मतिर्नृप। ५०००
यदात्वमन्यत नृपो जातकौतूहला इति। उवाच चैनानथ तान् पाण्डवानम्बिकासुतः।
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ ममेते पुरुषा नित्यं कथयन्ति पुनः पुनः। रमणीयतमं लोके नगरं वारणावतं।
ते ताता यदि मन्यध्वमुत्सवं वारणावते। सगणाः सान्वयाश्चैव विहरध्वं यथाऽमराः।
ब्राह्मणेभ्यश्च रत्नानि गायनेभ्यश्च सर्व्वशः। प्रयच्छध्वं यथाकामं देवा इव सुवर्च्चसः।
किञ्चित्कालं विहृत्यैवमनुभूय परां मुदं। इदं वै हास्तिनपुरं सुखिनः पुनरेष्यथ। ५००५
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ धृतराष्ट्रस्य तं काममनुबुद्ध्वा युधिष्ठिरः। आत्मनश्चासहायत्वं तथेति प्रत्युवाच तं।
ततो भीष्मं शान्तनवं विदुरञ्च महामतिं। द्रोणञ्च वाह्लिकञ्चैव सोमदत्तञ्च कौरवं।
कृपमाचार्य्यपुत्त्रञ्च भूरिश्रवसमेव च। मान्यानन्यानमात्यांश्च ब्राह्मणांश्च तपोधनान्।
पुरोहितांश्च पौरांश्च गान्धारीञ्च यशस्विनीं। युधिष्ठिरः शनैर्दीन उवाचेदं वचस्तदा।
रमणीये जनाकीर्णे नगरे वारणावते। सगणास्तत्र यास्यामो धृतराष्ट्रस्य शासनात्। ५०१०
प्रसन्नमनसः सर्व्वे पुण्या वाचो विमुञ्चत। आशीर्भिर्वृंहितानस्मान्न पापं प्रसहिष्यते।
एवमुक्तास्तु ते सर्व्वे पाण्डुपुत्त्रेण कौरवाः। प्रसन्नवदना भूत्वा तेऽन्ववर्त्तन्त पाण्डवान्।
स्वस्त्यस्तु वः पथि सदा भूतेभ्यश्चैव सर्व्वशः। मा च वोऽस्त्वशुभं किञ्चित्सर्व्वशः पाण्डुनन्दनाः।
ततः कृतस्वस्त्ययना राज्यलम्भाय पार्थिवाः। कृत्वा सर्व्वाणि कार्य्याणि प्रययुर्व्वारणावतं।

इत्यादिपर्व्वणि जतुगृहपर्व्वणि वारणावतयात्रायां त्रिचत्वारिंशदधिकशततोऽध्यायः ॥ १४३ ॥

एवमुक्तेषु राज्ञा तु पाण्डुपुत्त्रेषु भारत। दुर्य्योधनः परं हर्षमगच्छत्स दुरात्मवान्। ५०१५
स पुरोचनमेकान्तमानीय भरतर्षभ। गृहीत्वा दक्षिणे पाणौ सचिवं वाक्यमब्रवीत्।
॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ ममेयं वसुसम्पूर्णा पुरोचन वसुन्धरा। यथेयं मम तद्वत्ते स तां रक्षितुमर्हसि।
नहि मे कश्चिदन्योऽस्ति विश्वासिकतरस्त्वया। सहायो येन सन्धाय मन्त्रयेयं यथा त्वया।
संरक्ष तात मन्त्रञ्च सपत्नांश्च ममोद्धर। निपुणेनाभ्युपायेन यद्ब्रवीमि तथा कुरु।
पाण्डवा धृतराष्ट्रेण प्रेषिता वारणावतं। उत्सवे विहरिष्यन्ति धृतराष्ट्रस्य शासनात्। ५०२०
स त्वं रासभयुक्तेन स्यन्दनेनाशुगामिना। वारणावतमद्यैव यथा यासि तथा कुरु।
तत्र गत्वा चतुःशालं गृहं परमसंवृतं। नगरोपान्तमाश्रित्य कारयेथा महाधनं।

शणसर्ज्जरसादीनि यानि द्रव्याणि कानिचित्। आग्नेयान्युत सन्तीह तानि तत्र प्रदापय।
सर्पिस्तैलवसाभिश्च लाक्षया चाप्यनल्पया। मृत्तिकां मिश्रयित्वा त्वं लेपं कुड्येषु दापय।
शणं तैलं घृतं चैव जतु दारूणि चैव हि। तस्मिन्वेश्मनि सर्व्वाणि निक्षिपेथाः समन्ततः। ५०२५
यथा च तन्न पश्येरन्परीक्षन्तोऽपि पाण्डवाः। आग्नेयमिति तत्कार्य्यमपि चान्येऽपि मानवाः।
वेश्मन्येवं कृते तत्र गत्वा तान् परमार्च्चितान्। वासयेथाः पाण्डवेयान् कुन्तीञ्च ससुहृज्जनां।
आसनानि च दिव्यानि यानानि शयनानि च। विधातव्यानि पाण्डूनां यथा तुष्येत वै पिता।
यथा च तन्न जानन्ति नगरे वारणावते। तथा सर्व्वं विधातव्यं यावत्कालस्य पर्य्ययः।
ज्ञात्वा च तान्सुविश्वस्तान् शयानानकुतोभयान्। अग्निस्त्वया ततो देयो द्वारतस्तस्य वेश्मनः। ५०३०
दह्यमाने स्वके गेहे दग्धा इति ततो जनाः। न गर्हयेयुरस्मान्वै पाण्डवार्थाय कर्हिचित्।
स तथेति प्रतिज्ञाय कौरवाय पुरोचनः। प्रायाद्रासभयुक्तेन स्यन्दनेनाशुगामिना।
स गत्वा त्वरितं राजन्दुर्य्योधनमते स्थितः। यथोक्तं राजपुत्त्रेण सर्व्वं चक्रे पुरोचनः।
इत्यादिपर्व्वणि जतुगृहपर्व्वणि पुरोचनोपदेशे चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १४४॥

वैशम्पायन उवाच॥ पाण्डवास्तु रथान्युक्त्वा सदश्वैरनिलोपमैः। आरोहमाणा भीष्मस्य पादौ जगृहुरार्त्तवत्।
राज्ञश्च धृतराष्ट्रस्य द्रोणस्य च महात्मनः। अन्येषाञ्चैव वृद्धानां कृपस्य विदुरस्य च। ५०३५
एवं सर्व्वान् कुरून् वृद्धानभिवाद्य यतव्रताः। समालिङ्ग्य समानांश्च बालैश्चाप्यभिवादिताः।
सर्व्वा मातॄस्तथापृष्ट्वा कृत्वा चैव प्रदक्षिणं। सर्व्वाः प्रकृतयश्चैव प्रययुर्व्वारणावतं।
विदुरश्च महाप्राज्ञस्तथाऽन्ये कुरुपुङ्गवाः। पौराश्च पुरुषव्याघ्रानन्वयुः शोककर्षिताः।
तत्र केचिद्ब्रुवन्ति स्म ब्राह्मणा निर्भयास्तदा। दीनान् दृष्ट्वा पाण्डुसुतानतीव भृशदुःखिताः।
विषमं पश्यते राजा सर्व्वथा स सुमन्दधीः। कौरव्यो धृतराष्ट्रस्तु नच धर्म्मं प्रपश्यति। ५०४०
नहि पापमपापात्मा रोचयिष्यति पाण्डवः। भीमो वा बलिनां श्रेष्ठः कौन्तेयो वा धनञ्जयः।
कुत एव महात्मानौ माद्रीपुत्त्रौ करिष्यतः। तान् राज्यं पितृतः प्राप्तान् धृतराष्ट्रो न मृष्यते।
अधर्म्म्यमिदमत्यन्तं कथं भीष्मोऽनुमन्यते। विवास्यमानानस्थाने नगरे योऽभिमन्यते।
पितेव हि नृपोऽस्माकमभूच्छान्तनवः पुरा। विचित्रवीर्य्यो राजर्षिः पाण्डुश्च कुरुनन्दनः।
स तस्मिन्पुरुषव्याघ्रे देवभावं गते सति। राजपुत्त्रानिमान् बालान् धृतराष्ट्रो न मृष्यते। ५०४५
वयमेतदनिच्छन्तः सर्व्व एव पुरोत्तमात्। गृहान्विहाय गच्छामो यत्र गन्ता युधिष्ठिरः।
तांस्तथा वादिनः पौरान् दुःखितान्दुःखकर्षितः। उवाच मनसा ध्यात्वा धर्म्मराजो युधिष्ठिरः।
पिता मान्यो गुरुः श्रेष्ठो यदाह पृथिवीपतिः। अशङ्कमानैस्तत्कार्य्यमस्माभिरिति नो व्रतं।
भवन्तः सुहृदोऽस्माकमस्मान् कृत्वा प्रदक्षिणं। प्रतिनन्द्य तथाशीर्भिर्निवर्त्तध्वं यथागृहं।
यदा तु कार्य्यमस्माकं भवद्भिरुपपत्स्यते। तदा करिष्यथास्माकं प्रियाणि च हितानि च। ५०५०
एवमुक्तास्तदा पौराः कृत्वा चापि प्रदक्षिणं। आशीर्भिश्चाभिनन्द्यैतान् जग्मुर्नगरमेव हि।

पौरेषु विनिवृत्तेषु विदुरः सर्व्वधर्म्मवित् । बोधयन्पाण्डवश्रेष्ठमिदं वचनमब्रवीत ।
प्राज्ञः प्राज्ञप्रलापज्ञः प्रलापज्ञमिदं वचः । प्राज्ञम्प्राज्ञः प्रलापज्ञः प्रलापज्ञं वचोऽब्रवीत् ।
यो जानाति परप्रज्ञां नीतिशास्त्रानुसारिणीं । विज्ञायेह तथा कुर्य्यादापदं निस्तरेद्यथा ।
अलोहं निशितं शस्त्रं शरीरपरिकर्त्तनं । यो वेत्ति नतु तं घ्नन्ति प्रतिघातविदं द्विषः । ५०५५
कक्षघ्नः शिशिरघ्नश्च महाकक्षे विलौकसः । न दहेदिति चात्मानं यो रक्षति स जीवति ।
नाचक्षुर्व्वेत्ति पन्थानं नाचक्षुर्विन्दते दिशः । नाधृतिर्बुद्धिमाप्नोति बुध्यस्वैवं प्रबोधितः ।
अनाप्तैर्दत्तमादत्ते नरः शस्त्रमलोहजं । श्वाविच्छरणमासाद्य प्रमुच्येत हुताशनात् ।
चरन्मार्गान्विजानाति नक्षत्रैर्विन्दते दिशः । आत्मना चात्मनः पञ्च पीडयन्नानुपीड्यते ।
एवमुक्तः प्रत्युवाच धर्म्मराजो युधिष्ठिरः । विदुरं विदुषां श्रेष्ठं ज्ञातमित्येव पाण्डवः । ५०६०
अनुशिक्ष्यानुगम्यैतान् कृत्वा चैव प्रदक्षिणं । पाण्डवानभ्यनुज्ञाय विदुरः प्रययौ गृहान् ।
निवृत्ते विदुरे चापि भीष्मे पौरजने तथा । अजातशत्रुमासाद्य कुन्ती वचनमब्रवीत् ।
क्षत्ता यदब्रवीद्वाक्यं जनमध्ये ब्रुवन्निव । त्वया च स तथेत्युक्तो जानीमो न च तद्वयं ।
यदीदं शक्यमस्माभिर्ज्ञातुं न च स दोषवत् । श्रोतुमिच्छामि तत्सर्व्वं संवादं तव तस्य च ।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ गृहादग्निश्च बोद्धव्य इति मां विदुरोऽब्रवीत् । पन्थाश्च वो नाविदितः कश्चित्स्यादिति धर्म्मधीः । ५०६५
जितेन्द्रियश्च वसुधां प्राप्स्यतीति च मेऽब्रवीत् । विज्ञातमिति तत्सर्व्वं प्रत्युक्तो विदुरो मया ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ अष्टमेऽहनि रोहिण्यां प्रयाताः फाल्गुनस्य ते । वारणावतमासाद्य ददृशुर्नागरं जनं ।
इत्यादिपर्व्वणि जतुगृहपर्व्वणि वारणावतागमने पञ्चचत्वारिंशदधिकशततोऽध्यायः ॥ १४५ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः सर्व्वाः प्रकृतयो नगराद्वारणावतात् । सर्व्वमङ्गलसंयुक्ता यथाशास्त्रमतन्द्रिताः ।
श्रुत्वागतान्पाण्डुपुत्त्रान्नानायानैः सहस्रशः । अभिजग्मुर्नरश्रेष्ठान् श्रुत्वैव परया मुदा ।
ते समासाद्य कौन्तेयान्वारणावतका जनाः । कृत्वाजयाशिषः सर्व्वे परिवार्य्यावतस्थिरे । ५०७०
तैर्वृतः पुरुषव्याघ्रो धर्म्मराजो युधिष्ठिरः । विबभौ देवसङ्काशो वज्रपाणिरिवामरैः ।
सत्कृतास्चैव पौरैस्ते पौरान्सत्कृत्य चानघ । अलङ्कृतं जनाकीर्णं विविशुर्व्वारणावतं ।
ते प्रविश्य पुरीं वीरास्तूर्णं जग्मुरथो गृहान् । ब्राह्मणानां महीपाल रतानां स्वेषु कर्म्मसु ।
नगराधिकृतानाञ्च गृहाणि रथिनां तदा । उपतस्थुर्नरश्रेष्ठा वैश्यशूद्रगृहाण्यपि ।
अर्च्चिताश्च नरैः पौरैः पाण्डवा भरतर्षभ । जग्मुरावसथं पश्चात्पुरोचनपुरःसराः । ५०७५
तेभ्यो भक्ष्याणि पानानि शयनानि शुभानि च । आसनानि च मुख्यानि प्रददौ स पुरोचनः ।
तत्र ते सत्कृतास्तेन सुमहार्हपरिच्छदाः । उपास्यमानाः पुरुषैरूषुः पुरनिवासिभिः ।
दशरात्रोषितानान्तु तत्र तेषां पुरोचनः । निवेदयामास गृहं शिवाख्यमशिवं तदा ।
तत्र ते पुरुषव्याघ्रा विविशुः सपरिच्छदाः । पुरोचनस्य वचनात्कैलासमिव गुह्यकाः ।
तच्चागारमभिप्रेक्ष्य सर्व्वधर्म्मभृतांवरः । उवाचाग्नेयमित्येवं भीमसेनं युधिष्ठिरः । ५०८०

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ जिघ्राणोऽस्य वसागन्धं सर्पिर्जतुविमिश्रितं। कृतं हि व्यक्तमाग्नेयमिदं वेश्म परन्तप।
शणसर्जरसं व्यक्तमानीयगृहकर्म्मणि। मुञ्जवल्वजवंशादि द्रव्यं सर्व्वं घृतोक्षितं। शिल्पिभिः सुकृतं ह्याप्तैर्व्विनीतैर्व्वेश्मकर्म्मणि।
विश्वस्तं मामयं पापो दग्धुकामः पुरोचनः। तथाहि वर्त्तते मन्दः सुयोधनवशे स्थितः।
इमान्तु तां महाबुद्धिर्विदुरो दृष्टवांस्तदा। आपदं तेन मां पार्थ स संबोधितवान् पुरा।
ते वयं बोधितास्तेन नित्यमस्मद्धितैषिणा। पित्रा कनीयसा स्नेहाद् बुद्धिमन्तोऽशिवं गृहं। अनार्य्यैः सुकृतं गूढैर्दुर्य्योधनवशानुगैः।१७८८
॥ भीमसेन उवाच ॥ यदीदं गृहमाग्नेयं विहितं मन्यते भवान्। तथैव साधु गच्छामो यत्र पूर्व्वोषिता वयं।
युधिष्ठिर उवाच ॥ इह यत्तैर्निराकारैर्व्वस्तव्यमिति रोचये। अप्रमत्तैर्व्विचिन्वद्भिर्गतिमिष्टां ध्रुवामितः।
यदि विन्देत चाकारमस्माकं स पुरोचनः। क्षिप्रकारी ततो भूत्वा प्रसह्यापि दहेत नः।
नायं बिभेत्युपक्रोशादधर्म्माद्वा पुरोचनः। तथाहि वर्त्तते मन्दः सुयोधनवशे स्थितः।
अपिचायं प्रदग्धेषु भीष्मोऽस्मासु पितामहः। कोऽयं कुर्य्यात् किमर्थं वा कौरवान् कोपयीत सः। १७९०
अथवाऽपीह दग्धेषु भीष्मोऽस्माकं पितामहः। धर्म्म इत्येव कुप्येरन्ये चान्ये कुरुपुङ्गवाः।
वयन्तु यदि दाहस्य बिभ्यतः प्रद्रवेम हि। स्पशैर्न्निघातयेत् सर्व्वान् राज्यलुब्धः सुयोधनः।
अपदस्थान्पदे तिष्ठन्नपक्षान्पक्षसंस्थितः। हीनकोषान्महाकोषः प्रयोगैर्घातयेद् ध्रुवं।
तदस्माभिरिमं पापं तञ्च पापं सुयोधनं। वञ्चयद्भिर्निवस्तव्यं छन्नावासं क्वचित् क्वचित्।
ते वयं मृगयाशीलाश्चराम वसुधामिमां। तथा नो विदिता मार्गा भविष्यन्ति पलायतां। १७९५
भौमञ्च बिलमद्यैव करवाम सुसंवृतं। गूढोच्छ्वासान्नमस्तत्र हुताशः संप्रधक्ष्यति।
वसतोऽत्र यथा चास्मान्न बुध्येत पुरोचनः। पौरो वाऽपि जनः कश्चित्तथा कार्य्यमतन्द्रितैः।
इत्यादिपर्व्वणि जतुगृहपर्व्वणि भीमसेनयुधिष्ठिरसंवादे षट्चत्वारिंशदधिकशततोऽध्यायः॥ १४६॥
वैशम्पायन उवाच ॥ विदुरस्य सुहृत्कश्चित् खनकः कुशलो नरः। विविक्ते पाण्डवान् राजन्निदं वचनमब्रवीत्।
प्रहितो विदुरेणास्मि खनकः कुशलो ह्यहं। पाण्डवानां प्रियं कार्य्यमिति किं करवाणि वः।
प्रच्छन्नं विदुरेणोक्तः श्रेयस्त्वमिह पाण्डवान्। प्रतिपादय विश्वासादिति किं करवाणि वः। १८००
कृष्णपक्षे चतुर्द्दश्यां रात्रावस्यां पुरोचनः। भवनस्य तव द्वारि प्रदास्यति हुताशनं।
मात्रा सह प्रदग्धव्याः पाण्डवाः पुरुषर्षभाः। इति व्यवसितं तस्य धार्त्तराष्ट्रस्य दुर्म्मतेः।
किञ्चिच्च विदुरेणोक्तो म्लेच्छवाचाऽसि पाण्डव। त्वया च तत्तथेत्युक्तमेतद्विश्वासकारणं।
उवाच तं सत्यधृतिः कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ अभिजानामि सौम्य त्वां सुहृदं विदुरस्य वै।
शुचिमाप्तं प्रियञ्चैव सदा च दृढभक्तिकं। न विद्यते कवेः किञ्चिदविज्ञातं प्रयोजनं। १८०५
यथा तस्य तथा नस्त्वं निर्व्विशेषा वयं त्वयि। भवतश्च यथा तस्य पालयास्मान्यथा कविः।
इदं शरणमाग्नेयं मदर्थमिति मे मतिः। पुरोचनेन विहितं धार्त्तराष्ट्रस्य शासनात्।
स पापः कोषवांश्चैव ससहायश्च दुर्म्मतिः। अस्मानपि च पापात्मा नित्यकालं प्रबाधते।
स भवान्मोक्षयत्वस्मान्यत्नेनास्माद्धुताशनात्। अस्मास्विह हि दग्धेषु सकामः स्यात्सुयोधनः।

सन्दिग्धमायुधागारमिदं तस्य दुरात्मनः । वप्रान्तं निःप्रतीकारमाश्रित्येदं कृतं महत् । ५८१०

इदं तदशुभं नूनं तस्य कर्म्म चिकीर्षितं । प्रागेव विदुरो वेद तेनास्मानवबोधयत् ।

सेयमापदनुप्राप्ता क्षत्ता यां दृष्टवान्पुरा । पुरोचनस्याविदितानस्मांस्त्वं प्रतिमोचय ।

स तथेति प्रतिश्रुत्य खनको यत्नमास्थितः । परिखामुत्किरन्नाम चकार च महाबिलं ।

चक्रे च वेश्मनस्तस्य मध्ये नातिमहद्बिलं । कपाटयुक्तमज्ञातं समं भूम्याश्च भारत ।

पुरोचनभयादेव व्यदधात्संवृतं मुखं । ५८१५

स तस्य तु गृहद्वारि वसत्यशुभधीः सदा । तत्र ते सायुधाः सर्व्वे वसन्ति स्म क्षपां नृप ।

दिवा चरन्ति मृगयां पाण्डवेया वनाद्वनं । विश्वस्तवदविश्वस्ता वञ्चयन्तः पुरोचनं ।

अतुष्टास्तुष्टवद्राजन्नूषुः परमविस्मिताः । नचैनानन्वबुध्यन्त नरा नगरवासिनः । अन्यत्र विदुरामात्यात्तस्मात् खनकसत्तमात् ।

इत्यादिपर्व्वणि जतुगृहपर्व्वणि जतुगृहवासे सप्तचत्वारिंशदधिकशततोऽध्यायः ॥ १४७ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तांस्तु दृष्ट्वा सुमनसः परिसम्वत्सरोषितान् । विश्वस्तानिव संलक्ष्य हर्षञ्चक्रे पुरोचनः ।

पुरोचने तथा हृष्टे कौन्तेयोऽथ युधिष्ठिरः । भीमसेनार्जुनौ चोभौ यमौ प्रोवाच धर्म्मवित् । ५८२०

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ अस्मानयं सुविश्वस्तान्वेत्ति पापः पुरोचनः । वञ्चितोऽयं नृशंसात्मा कालं मन्ये पलायने ।

आयुधागारमादीप्य दग्ध्वा चैव पुरोचनं । षट्प्राणिनो निधायेह द्रवामोऽनभिलक्षिताः ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ अथ दानापदेशेन कुन्ती ब्राह्मणभोजनं । चक्रे निशि महाराज आजग्मुस्तत्र योषितः ।

ता विहृत्य यथाकामं भुक्त्वा पीत्वा च भारत । जग्मुर्निशि गृहानेव समनुज्ञाप्य माधवीं ।

निषादी पञ्चपुत्त्रा तु तस्मिन्भोज्ये यदृच्छया । अन्नार्थिनी समभ्यागात्सपुत्त्रा कालचोदिता । ५८२५

सा पीत्वा मदिरां मत्ता सपुत्त्रा मदविह्वला । सह सर्व्वैः सुतै राजंस्तस्मिन्नेव निवेशने ।

सुष्वाप विगतज्ञाना मृतकल्पा नराधिप । अथ प्रवाते तुमुले निशि सुप्ते जने तदा ।

तदुपादीपयद्भीमः शेते यत्र पुरोचनः । ततो जतुगृहद्वारं दीपयामास पाण्डवः ।

समन्ततो ददौ पश्चादग्निं तत्र निवेशने । ज्ञात्वा तु तद्गृहं सर्व्वमादीप्तं पाण्डुनन्दनाः ।

सुरुङ्गां विविशुस्तूर्णं मात्रा सार्द्धमरिन्दमाः । ५८३०

ततः प्रतापः सुमहाञ्छब्दश्चैव विभावसोः । प्रादुरासीत्तदा तेन बुबुधे स जनव्रजः । तदवेक्ष्य गृहं दीप्तमाहुः पौराः कृशानना ।

॥ पौरा ऊचुः ॥ दुर्य्योधनप्रयुक्तेन पापेनाकृतबुद्धिना । गृहमात्मविनाशाय कारितं दाहितञ्च तत् ।

अहो धिग्धृतराष्ट्रस्य बुद्धिर्नातिसमञ्जसी । यः शुचीन्पाण्डुदायादान्दाहयामास शत्रुवत् ।

दिष्ट्या त्विदानीं पापात्मा दग्धोऽयमतिदुर्म्मतिः । अनागसः सुविश्वस्तान्यो ददाह नरोत्तमान् ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवन्ते विलपन्ति स्म वारणावतका जनाः । परिवार्य्य गृहं तच्च तस्थू रात्रौ समन्ततः । ५८३५

पाण्डवाश्चापि ते सर्व्वे सह मात्रा सुदुःखिताः । बिलेन तेन निर्गत्य जग्मुर्द्रुतमलक्षिताः ।

तेन निद्रोपरोधेन साध्वसेन च पाण्डवाः । न शेकुः सहसा गन्तुं सह मात्रा परन्तपाः ।

भीमसेनस्तु राजेन्द्र भीमवेगपराक्रमः । जगाम भ्रातॄनादाय सर्व्वान्मातरमेव च ।

स्कन्धमारोप्य जननीं यमावङ्केन वीर्य्यवान्। पार्थौ गृहीत्वा पाणिभ्यां भ्रातरौ सुमहाबलः।
उरसा पादपान् भञ्जन्महीं पद्भ्यां विदारयन्। स जगामाशु तेजस्वी वातरंहा वृकोदरः। ५८१०
इत्यादिपर्व्वणि जतुगृहपर्व्वणि जतुगृहदाहेऽष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १४८ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतस्मिन्नेव काले तु यथासम्प्रत्ययं कविः। विदुरः प्रेषयामास तद्वनं पुरुषं शुचिं।
स गत्वा तु यथोद्देशं पाण्डवान्ददृशे वने। जनन्या सह कौरव्य मापयानान्नदीजलं।
विदितं तन्महाबुद्धेर्व्विदुरस्य महात्मनः। ततस्तस्यापि चारेण चेष्टितं पापचेतसः।
ततः स प्रेषितो विद्वान् विदुरेण नरस्तदा। पार्थानां दर्शयामास मनोमारुतगामिनीं।
सर्व्ववातसहां नावं यन्त्रयुक्तां पताकिनीं। शिवे भागीरथीतीरे नरैर्व्विस्रम्भिभिः कृतां। ५८१५
ततः पुनरथोवाच ज्ञापकं पूर्व्वचोदितं। युधिष्ठिर निबोधेदं संज्ञार्थं वचनं कवेः।
कक्षघ्नः शिशिरघ्नश्च महाकक्षे बिलौकसः। न हन्तीत्येवमात्मानं यो रक्षति स जीवति।
तेन मां प्रेषितं विद्धि विश्वस्तं संज्ञयाऽनया। भूयश्चैवाह मां क्षत्ता विदुरः सर्व्वतोऽर्थवित्।
कर्णं दुर्य्योधनञ्चैव भ्रातृभिः सहितं रणे। शकुनिञ्चैव कौन्तेय विजेताऽसि न संशयः।
इयं वारिपथे युक्ता नौरप्सुसुखगामिनी। मोचयिष्यति वः सर्व्वानस्माद्देशान्न संशयः। ५८२०
अथ तान् व्यथितान् दृष्ट्वा सह मात्रा नरोत्तमान्। नावमारोप्य गङ्गायां प्रस्थितानब्रवीत्पुनः।
विदुरो मूर्द्ध्न्युपाघ्राय परिष्वज्य वचो मुहुः। अरिष्टं गच्छताव्यग्राः पन्थानमिति चाब्रवीत्।
इत्युक्त्वा स तु तान्वीरान् पुमान्विदुरचोदितः। तारयामास राजेन्द्र गङ्गां नावा नरर्षभान्।
तारयित्वा ततो गङ्गां पारं प्राप्तांश्च सर्व्वतः। जयाशिषः प्रयुज्याथ यथागतमगाद्धि सः।
पाण्डवाश्च महात्मानः प्रतिसन्दिश्य वै कवेः। गङ्गामुत्तीर्य्य वेगेन जग्मुर्गूढमलक्षिताः। ५८२५
इत्यादिपर्व्वणि जतुगृहपर्व्वणि गङ्गोत्तरणे ऊनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १४९ ॥
वैशम्पायन उवाच। अथ रात्र्यां व्यतीतायामशेषो नागरो जनः। तत्राजगाम त्वरितो दिदृक्षुः पाण्डुनन्दनान्।
निर्व्वापयन्तो ज्वलनं ते जना ददृशुस्ततः। जातुषं तद्गृहं दग्धममात्यञ्च पुरोचनं।
नूनं दुर्य्योधनेनेदं विहितं पापकर्म्मणा। पाण्डवानां विनाशायेत्येवं ते चुक्रुशुर्जनाः।
विदिते धृतराष्ट्रस्य धार्त्तराष्ट्रो न संशयः। दग्धवान् पाण्डुदायादान्न ह्येनं प्रतिषिद्धवान्।
नूनं शान्तनवोऽपीह न धर्म्ममनुवर्त्तते। द्रोणश्च विदुरश्चैव कृपश्चान्ये च कौरवाः। ५८३०
ते वयं धृतराष्ट्रस्य प्रेषयामो दुरात्मनः। संवृत्तस्ते परः कामः पाण्डवान्दग्धवानसि।
ततो व्यपोहमानास्ते पाण्डवार्थे हुताशनं। निषादीं ददृशुर्दग्धां पञ्चपुत्रामनागसं।
खनकेन तु तेनैव वेश्म शोधयता बिलं। पांशुभिः पिहितं तच्च पुरुषैस्तैर्न लक्षितं।
ततस्ते ज्ञापयामासुर्धृतराष्ट्रस्य नागराः। पाण्डवानग्निना दग्धानमात्यञ्च पुरोचनं।
श्रुत्वा तु धृतराष्ट्रस्तद्राजा सुमहदप्रियं। विनाशं पाण्डुपुत्राणां विललाप सुदुःखितः। ५८३५
अथ पाण्डुर्मृतो राजा मम भ्राता महायशाः। तेषु वीरेषु दग्धेषु मात्रा सह विशेषतः।

गच्छन्तु पुरुषाः शीघ्रं नगरं वारणावतं। सत्कारयन्तु तान्वीरान् कुन्तिराजसुतां च तां।
कारयन्तु च कुल्यानि शुभानि च हृहन्ति च। ये च तत्र मृतास्तेषां सुहृदो यान्तु तानपि।
एवं गते मया शक्यं यद्यत्कारयितुं हितं। पाण्डवानाञ्च कुन्त्याश्च तत्सर्वं क्रियतां धनैः।
एवमुक्त्वा ततश्चक्रे ज्ञातिभिः परिवारितः। उदकं पाण्डुपुत्राणां धृतराष्ट्रोऽम्बिकासुतः। १८७०
रुरुदुः सहिताः सर्वे भृशं शोकपरायणाः। हा युधिष्ठिर कौरव्य हा भीम इति चापरे।
हा फाल्गुनेति चाप्यन्ये हा यमाविति चापरे। कुन्तीमार्त्ताश्च शोचन्त उदकं चक्रिरे जनाः।
अन्ये पौरजनाश्चैवमन्वशोचन्त पाण्डवान्। विदुरस्त्वल्पशश्चक्रे शोकं वेद परं हि सः।
पाण्डवाश्चापि निर्गत्य नगराद्वारणावतात्। नदीं गङ्गामनुप्राप्ता मातृषष्ठा महाबला।
दाशानां भुजवेगेन नद्याः स्रोतो जवेन च। वायुना चानुकूलेन तूर्णं पारमवाप्नुवन्। १८७५
ततो नावं परित्यज्य प्रययुर्दक्षिणां दिशं। विज्ञाय निशि पन्थानं नक्षत्रगणसूचितं।
यतमाना वनं राजन् गहनं प्रतिपेदिरे। ततः श्रान्ताः पिपासार्त्ता निद्रान्धाः पाण्डुनन्दनाः।
पुनरूचुर्महावीर्य्यं भीमसेनमिदं वचः। इतः कष्टतरं किन्नु यद्वयं गहने वने। दिशश्च न विजानीमो गन्तुं चैव न शक्नुमः।
तञ्च पापं न जानीमो यदि दग्धः पुरोचनः। कथन्नु विप्रमुच्येम भयादस्मादलक्षिताः।
पुनरस्मानुपादाय तथैव व्रज भारत। त्वं हि नो बलवानेको यथा सततगस्तथा। १८८०
इत्युक्तो धर्म्मराजेन भीमसेनो महाबलः। आदाय कुन्तीं भ्रातॄंश्च जगामाशु महाबलः।
इत्यादिपर्व्वणि जतुगृहपर्व्वणि पाण्डववनप्रवेशे पञ्चाशदधिकशततोऽध्यायः ॥ १५० ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तेन विक्रममाणेन ऊरुवेगसमीरितं। वनं सवृक्षविटपं व्याघूर्णितमिवाभवत्।
जङ्घावातो ववौ चास्य शुचिशुक्रागमे यथा। आवर्जितलतावृक्षं मार्गं चक्रे महाबलः।
स मृद्नन् पुष्पितांश्चैव फलितांश्च वनस्पतीन्। अवरुज्य ययौ गुल्मान् पथस्तस्य समीपजान्।
स रोषित इव क्रुद्धो वने भञ्जन्महाद्रुमान्। त्रिःप्रस्रुतमदः शुष्मी षष्टिवर्षी मतङ्गराट्। १८८५
गच्छतस्तस्य वेगेन तार्क्ष्यमारुतरंहसः। भीमस्य पाण्डुपुत्राणां मूर्च्छेव समजायत।
असकृच्चापि सन्तीर्य्य दूरपारं भुजप्लवैः। पथि प्रच्छन्नमासेदुर्धार्त्तराष्ट्रभयात्तदा।
कृच्छ्रेण मातरञ्चैव सुकुमारीं यशस्विनीं। अवहत्स तु पृष्ठेन रोधःसु विषमेषु च।
अगमच्च वनोद्देशमल्पमूलफलोदकं। क्रूरपक्षिमृगं घोरं सायाह्ने भरतर्षभ।
घोरा समभवत्सन्ध्या दारुणा मृगपक्षिणः। अप्रकाशा दिशः सर्व्वा वातैरासन्ननार्त्तवैः। १८९०
शीर्णपर्णफलैराजन् बहुगुल्मक्षुपैर्द्रुमैः। भग्नावभग्नभूयिष्ठैर्नानाद्रुमसमाकुलैः।
ते श्रमेण च कौरव्यास्तृष्णया च प्रपीडिताः। नाशक्नुवंस्तदा गन्तुं निद्रया च प्रवृद्धया।
न्यविशन्त हि ते सर्व्वे निरास्वादे महावने। ततस्तृषा परिक्लान्ता कुन्ती पुत्रानथाब्रवीत्।
माता सती पाण्डवानां पञ्चानां मध्यतः स्थिता। तृष्णया हि परीताऽस्मि पुत्रान्भृशमथाब्रवीत्।
तच्छ्रुत्वा भीमसेनस्य मातृस्नेहात्प्रजल्पितं। कारुण्येन मनस्तप्तं गमनायोपचक्रमे। १८९५

ततो भीमो वनं घोरं प्रविश्य विजनं महत्। न्यग्रोधं विपुलच्छायं रमणीयं ददर्श ह।
तत्र निक्षिप्य तान्सर्व्वानुवाच भरतर्षभः। पानीयं मृगयामीह विश्रमध्वमिति प्रभो।
एते रुवन्ति मधुरं सारसा जलचारिणः। ध्रुवमत्र जलस्थानं महच्चेति मतिर्म्मम।
अनुज्ञातः स गच्छेति भ्रात्रा ज्येष्ठेन भारत। जगाम तत्र यत्र स्म सारसा जलचारिणः।
स तत्र पीत्वा पानीयं स्नात्वा च भरतर्षभ। तेषामर्थे च जग्राह भ्रातॄणां भ्रातृवत्सलः। ५९००
उत्तरीयेण पानीयमानयामास भारत। गव्यूतिमात्रादागत्य त्वरितो मातरं प्रति। शोकदुःखपरीतात्मा निशश्वासोरगो यथा।
स सुप्तां मातरं दृष्ट्वा भ्रातॄंश्च वसुधातले। भृशं शोकपरीतात्मा विललाप वृकोदरः।
अतः कष्टतरं किन्नु द्रष्टव्यं हि भविष्यति। यत्पश्यामि महीसुप्तान् भ्रातॄनद्य सुमन्दभाक्।
शयनेषु परार्द्ध्येषु ये पुरा वारणावते। नाधिजग्मुस्तदा निद्रां तेऽद्य सुप्ता महीतले।
स्वसारं वसुदेवस्य शत्रुसङ्घावमर्द्दिनः। कुन्तिराजसुतां कुन्तीं सर्व्वलक्षणपूजितां। ५९०५
स्नुषां विचित्रवीर्य्यस्य भार्य्यां पाण्डोर्महात्मनः। तथैव चास्मज्जननीं पुण्डरीकोदरप्रभां।
सुकुमारतरामेनां महार्हशयनोचितां। शयानां पश्यताद्येह पृथिव्यामतथोचितां।
धर्म्मादिन्द्राच्च वाताच्च सुषुवे या सुतानिमान्। सेयं भूमौ परिश्रान्ता शेते प्रासादशायिनी।
किन्नु दुःखतरं शक्यं मया द्रष्टुमतः परं। योऽहमद्य नरव्याघ्रान्सुप्तान्पश्यामि भूतले।
त्रिषु लोकेषु यो राज्यं धर्म्मनित्योऽर्हते नृपः। सोऽयं भूमौ परिश्रान्तः शेते प्राकृतवत्कथं। ५९१०
अयं नीलाम्बुदश्यामो नरेष्वप्रतिमोऽर्जुनः। शेते प्राकृतवद्भूमौ ततो दुःखतरं नु किं।
अश्विनाविव देवानां याविमौ रूपसम्पदा। तौ प्राकृतवदद्येमौ प्रसुप्तौ धरणीतले।
ज्ञातयो यस्य नैव स्युर्विषमाः कुलपांसनाः। स जीवेत सुखं लोके ग्रामद्रुम इवैकजः।
एको वृक्षो हि यो ग्रामे भवेत्पर्णफलान्वितः। चैत्यो भवति निर्ज्ञातिरर्चनीयः सुपूजितः।
येषाञ्च बहवः शूरा ज्ञातयो धर्म्ममाश्रिताः। ते जीवन्ति सुखं लोके भवन्ति च निरामयाः। ५९१५
बलवन्तः समृद्धार्था मित्रबान्धवनन्दनाः। जीवन्त्यन्योन्यमाश्रित्य द्रुमाः काननजा इव।
वयन्तु धृतराष्ट्रेण सपुत्त्रेण दुरात्मना। विवासिता न दग्धाश्च कथञ्चिद्दैवसंश्रयात्।
तस्मान्मुक्ता वयं दाहादिमं वृक्षमुपाश्रिताः। कान्दिशं प्रतिपत्स्यामः प्राप्ताः क्लेशमनुत्तमं।
सकामो भव दुर्ब्बुद्धे धार्त्तराष्ट्राल्पदर्शन। नूनं देवाः प्रसन्नास्ते नानुज्ञां मे युधिष्ठिरः। प्रयच्छति वधे तुभ्यं तेन जीवसि दुर्म्मते।
नन्वद्य ससुतामात्यं सकर्णानुजसौबलं। गत्वा क्रोधसमाविष्टः प्रेषयिष्ये यमक्षयं। ५९२०
किन्नु शक्यं मया कर्त्तुं यत्ते न क्रुध्यते नृपः। धर्म्मात्मा पाण्डवश्रेष्ठः पापाचार युधिष्ठिरः।
एवमुक्त्वा महाबाहुः क्रोधसन्दीप्तमानसः। करं करेण निष्पिष्य निःश्वसन् दीनमानसः।
पुनर्दीनमना भूत्वा शान्तार्च्चिरिव पावकः। भ्रातॄन्महीतले सुप्तानवैक्षत वृकोदरः।
विश्वस्तानिव संविष्टान् पृथग्जनसमानिव। नातिदूरेण नगरं वनादस्माद्धि लक्षये।

जागर्त्तव्ये स्वपन्तीमे हन्त जागर्म्यहं स्वयं । प्रास्यन्तीमे जयं पश्चात्प्रतिबुद्धा जितक्लमाः । ६९११
इति भीमो व्यवस्यैव जजागार स्वयं तदा ।
इत्यादिपर्व्वणि जतुगृह पर्व्वणि भीमजलाहरणे एकपञ्चाशदधिकशततोऽध्यायः समाप्तञ्च जतुगृहपर्व्व ॥ १५१ ॥

॥ अथ हिडिम्बवधपर्व्व ॥ ९ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तत्र तेषु शयानेषु हिडिम्बो नाम राक्षसः । अविदूरे वनात्तस्माच्छालवृक्षं समाश्रितः ।
क्रूरो मानुषमांसादो महावीर्य्यपराक्रमः । प्रावृड्जलधरश्यामः पिङ्गाक्षो दारुणाकृतिः ।
दंष्ट्राकरालवदनः पिशितेप्सुः क्षुधार्द्दितः । लम्बस्फिक् लम्बजठरो रक्तश्मश्रुशिरोरुहः ।
महावृक्षगलस्कन्धः शङ्कुकर्णो विभीषणः । यदृच्छया तानपश्यत्पाण्डुपुत्रान्महारथान् । ६९१०
विरूपरूपः पिङ्गाक्षः करालो घोरदर्शनः । पिशितेप्सुः क्षुधार्त्तश्च तानपश्यद्यदृच्छया ।
ऊर्द्धाङ्गुलिः स कण्डूयन्धुन्वन् रूक्षान् शिरोरुहान् । जृम्भमाणो महावक्त्रः पुनःपुनरवेक्ष्य च ।
हृष्टो मानुषमांसस्य महाकायो महाबलः । आघ्राय मानुषं गन्धं भगिनीमिदमब्रवीत् ।
उपपन्नश्चिरस्याद्य भक्ष्योऽयं मम सुप्रियः । स्नेहस्रवान्प्रस्रवति जिह्वा पर्य्येति मे मुखं ।
अष्टौ दंष्ट्राः सुतीक्ष्णाग्राश्चिरस्यापातदुःसहाः । देहेषु मज्जयिष्यामि स्निग्धेषु पिशितेषु च । ६९१५
आक्रम्य मानुषं कण्ठमाच्छिद्य धमनीमपि । उष्णं नवं प्रपास्यामि फेनिलं रुधिरं बहु । गच्छ जानीहि के त्वेते शेरते वनमाश्रिताः । मानुषो बलवान् गन्धो घ्राणं तर्पयतीव मे ।
हत्वैतान्मानुषान्सर्व्वानानयस्व ममान्तिकं । अस्मद्विषयसुप्तेभ्यो नैतेभ्यो भयमस्ति ते ।
एषामुत्कृत्य मांसानि मानुषाणां यथेष्टतः । भक्षयिष्याव सहितौ कुरु तूर्णं वचो मम ।
भक्षयित्वा च मांसानि मानुषाणां प्रकामतः । नृत्याव सहितावावां दत्ततालावनेकशः ।
एवमुक्ता हिडिम्बा तु हिडिम्बेन तदा वने । भ्रातुर्व्वचनमाज्ञाय त्वरमाणेव राक्षसी । ६९२०
जगाम तत्र यत्र स्म पाण्डवा भरतर्षभ । ददर्श तत्र सा गत्वा पाण्डवान्पृथया सह । शयानान् भीमसेनञ्च जाग्रतं त्वपराजितं ।
दृष्ट्वैव भीमसेनं सा शालपोतमिवोद्गतं । राक्षसी कामयामास रूपेणाप्रतिमं भुवि ।
अयं श्यामो महाबाहुः सिंहस्कन्धो महाद्युतिः । कम्बुग्रीवः पुष्कराक्षो भर्त्ता युक्तो भवेन्मम ।
नाहं भ्रातुर्व्वचो जातु कुर्य्यां क्रूरोपसंहितं । पतिस्नेहोऽतिबलवान्न तथा भ्रातृसौहृदं ।
मुहूर्त्तमेव तृप्तिश्च भवेद्भ्रातुर्ममैव च । हतैरेतैरहत्वा तु मोदिष्ये शाश्वतीः समाः । ६९२५
सा कामरूपिणी रूपं कृत्वा मानुषमुत्तमं । उपतस्थे महाबाहुं भीमसेनं शनैः शनैः ।
लज्जमानेव ललना दिव्याभरणभूषिता । स्मितपूर्व्वमिदं वाक्यं भीमसेनमथाब्रवीत् ।
कुतस्त्वमसि संप्राप्तः कश्चासि पुरुषर्षभ । क इमे शेरते चेह पुरुषा देवरूपिणः ।
केयं वै बृहती श्यामा सुकुमारी तवाऽनघ । शेते वनमिदं प्राप्य विश्वस्ता स्वगृहे यथा ।
नेदं जानाति गहनं वनं राक्षससेवितं । वसति ह्यत्र पापात्मा हिडिम्बो नाम राक्षसः । ६९३०

तेनाहं प्रेषिता भ्रात्रा दुष्टभावेन रक्षसा। बिभक्षयिषता मांसं युष्माकममरोपमाः।
साऽहं त्वामभिसंप्रेक्ष्य देवगर्भसमप्रभं। नान्यं भर्त्तारमिच्छामि सत्यमेतद्ब्रवीमि ते।
एतद्विज्ञाय धर्म्मज्ञ युक्तं मयि समाचर। कामोपहतचित्ताङ्गीं भजमानां भजस्व मां।
त्रास्यामि त्वां महाबाहो राक्षसात्पुरुषादकात्। वत्स्यावो गिरिदुर्गेषु भर्त्ता भव ममाऽनघ।
अन्तरीक्षचरी ह्यस्मि कामतो विचरामि च। अतुलामाप्नुहि प्रीतिं तत्र तत्र मया सह। ५९५५
भीमसेन उवाच॥ मातरं भ्रातरं ज्येष्ठं सुखसुप्तान् कथं त्विमान्। परित्यजेत कोऽन्वद्य प्रभवन्निह राक्षसि।
को हि सुप्तानिमान् भ्रातॄन्दत्त्वा राक्षसभोजनं। मातरञ्च नरो गच्छेत्कामार्त्त इव मद्विधः।
राक्षस्युवाच॥ यत्ते प्रियं तत्करिष्ये सर्व्वानेतान्प्रबोधय। मोक्षयिष्याम्यहं कामं राक्षसात्पुरुषादकात्।
भीम उवाच। सुखसुप्तान् वने भ्रातॄन्मातरं चैव राक्षसि। न भयाद्बोधयिष्यामि भ्रातुस्तव दुरात्मनः।
नहि मे राक्षसा भीरु सोढुं शक्ताः पराक्रमं। न मनुष्या न गन्धर्व्वा न यक्षाश्चारुलोचने। ५९६०
गच्छ वा तिष्ठ वा भद्रे यद्वापीच्छसि तत्कुरु। तं वा प्रेषय तन्वङ्गि भ्रातरं पुरुषादकं।
इत्यादिपर्व्वणि हिडिम्बवधपर्व्वणि हिडिम्बाभीमसंवादे द्विपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १५२॥
वैशम्पायन उवाच॥ तां विदित्वा चिरगतां हिडिम्बो राक्षसेश्वरः। अवतीर्य्य द्रुमात्तस्मादाजगामाशु पाण्डवान्।
लोहिताक्षो महाबाहुरूर्द्ध्वकेशो महाननः। मेघसंघातवर्ष्मा च तीक्ष्णदंष्ट्रो भयानकः।
तमापतन्तं दृष्ट्वैव तथा विकृतदर्शनं। हिडिम्बोवाच वित्रस्ता भीमसेनमिदं वचः।
आपतत्येष दुष्टात्मा संक्रुद्धः पुरुषादकः। साऽहं त्वां भ्रातृभिः सार्द्धं यद्ब्रवीमि तथा कुरु। ५९६५
अहं कामगमा वीर रक्षोबलसमन्विता। आरुहेमां मम श्रोणिं नेष्यामि त्वां विहायसा।
प्रबोधयैतान्संसुप्तान्मातरं च परन्तप। सर्व्वानेव गमिष्यामि गृहीत्वा वो विहायसा।
भीम उवाच॥ माभैस्त्वं पृथुसुश्रोणि नैष कश्चिन्मयि स्थिते। अहमेनं हनिष्यामि प्रेक्षन्त्यास्ते सुमध्यमे।
नायं प्रतिबलो भीरु राक्षसापसदो मम। सोढुं युधि परिस्पन्दमथवा सर्व्वराक्षसाः।
पश्य बाहू सुवृत्तौ मे हस्तिहस्तनिभाविमौ। ऊरू परिघसङ्काशौ संहतं चाप्युरो महत्। ५९७०
विक्रमं मे यथेन्द्रस्य साऽद्य द्रक्ष्यसि शोभने। माऽवमंस्थाः पृथुश्रोणि मत्वा मामिह मानुषं।
हिडिम्बोवाच॥ नावमन्ये नरव्याघ्र त्वामहं देवरूपिणं। दृष्टप्रभावस्तु मया मानुषेष्वेव राक्षसः।
वैशम्पायन उवाच॥ तथा सञ्जल्पतस्तस्य भीमसेनस्य भारत। वाचः शुश्राव ताः क्रुद्धो राक्षसः पुरुषादकः।
अवेक्षमाणस्तस्याश्च हिडिम्बो मानुषं वपुः। स्रग्दामपूरितशिखं समग्रेन्दुनिभाननं।
सुभ्रुनासाक्षिकेशान्तं सुकुमारनखत्वचं। सर्व्वाभरणसंयुक्तं सुसूक्ष्माम्बरवाससं। ५९७५
तां तथा मानुषं रूपं बिभ्रतीं सुमनोहरं। पुंस्कामां शङ्कमानश्च चुक्रोध पुरुषादकः।
संक्रुद्धो राक्षसस्तस्या भगिन्याः कुरुसत्तम। उत्फाल्य विपुले नेत्रे ततस्तामिदमब्रवीत्।
को हि मे भोक्तुकामस्य विघ्नं चरति दुर्म्मतिः। न बिभेषि हिडिम्बे किं मत्कोपाद्विप्रमोहिता।
धिक्त्वामसति पुंस्कामे मम विप्रियकारिणि। पूर्व्वेषां राक्षसेन्द्राणां सर्व्वेषामयशस्करि।

यानिमानाश्रिताऽकार्षीर्विप्रियं सुमहन्मम। एष तानद्य वै सर्व्वान्हनिष्यामि त्वया सह। ५९८०

एवमुक्त्वा हिडिम्बां स हिडिम्बो लोहितेक्षणः। वधायाभिपपातैनान् दन्तैर्दन्तानुपस्पृशन्।

तमापतन्तं संप्रेक्ष्य भीमः प्रहरतांवरः। भर्त्सयामास तेजस्वी तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत्।

वैशम्पायन उवाच॥ भीमसेनस्तु तं दृष्ट्वा राक्षसं प्रहसन्निव। भगिनीं प्रति संक्रुद्धमिदं वचनमब्रवीत्।

किन्ते हिडिम्ब एतैर्व्वा सुखसुप्तैः प्रबोधितैः। मामासादय दुर्बुद्धे तरसा त्वं नराशन।

मय्येव प्रहरेहि त्वं न स्त्रियं हन्तुमर्हसि। विशेषतोऽनपकृते परेणापकृते सति। ५९८५

नह्येयं स्ववशा बाला कामयत्यद्य मामिह। चोदितैषा ह्यनङ्गेन शरीरान्तरचारिणा।

भगिनी तव दुर्बुद्धे रक्षसां वै यशोहर। त्वन्नियोगेन चैवेयं रूपं मम समीक्ष्य च।

कामयत्यद्य मां भीरुर्नैषा दूषयते कुलम्। अनङ्गेन कृते दोषे नेमां गर्हितुमर्हसि।

मयि तिष्ठति दुष्टात्मन्स्त्रियं हन्तुमर्हसि। सङ्गच्छस्व मया सार्द्धमेकेनैको नराशन।

अहमेको नयिष्यामि त्वामद्य यमसादनं। अद्य मद्बलनिष्पिष्टं शिरो राक्षस दीर्य्यतां। ५९९०

कुञ्जरस्येव पादेन विनिष्पिष्टं बलीयसः। अद्य गात्राणि ते कङ्काः श्येना गोमायवस्तथा।

कर्षन्तु भुवि संहृष्टा निहतस्य मया मृधे। क्षणेनाद्य करिष्येऽहमिदं वनमराक्षसं। पुरा यद्दूषितं नित्यं त्वया भक्षयता नरान्।

अद्य त्वां भगिनी रक्षः कृष्यमाणं मयाऽसकृत्। द्रक्ष्यत्यद्रिप्रतीकाशं सिंहेनेव महाद्विपं।

निराबाधास्त्वयि हते मया राक्षसपांसन। वनमेतच्चरिष्यन्ति पुरुषा वनचारिणः।

हिडिम्ब उवाच॥ गर्जितेन वृथा किं ते कत्थितेन च मानुष। कृत्वैतत्कर्म्मणा सर्व्वं कत्थेथा मा चिरं कृथाः। ५९९५

बलिनं मन्यसे यच्चाप्यात्मानं सपराक्रमं। ज्ञास्यस्यद्य समागम्य मयात्मानं बलाधिकं।

न तावदेतान् हिंसिष्ये स्वपन्त्वेते यथा सुखं। एष त्वामेव दुर्बुद्धे निहन्म्यद्याप्रियम्वदं।

पीत्वा तवासृग्गात्रेभ्यस्ततः पश्चादिमानपि। हनिष्यामि ततः पश्चादिमां विप्रियकारिणीं।

॥ वैशम्पायन उवाच॥ एवमुक्त्वा ततो बाहुं प्रगृह्य पुरुषादकः। अभ्यद्रवत संक्रुद्धो भीमसेनमरिन्दमं।

तस्याभिद्रवतस्तूर्णं भीमो भीमपराक्रमः। वेगेन प्रहितं बाहुं निजग्राह हसन्निव। ६०००

निगृह्य तं बलाद्भीमो विस्फुरन्तं चकर्ष ह। तस्माद्देशाद्धनूंष्यष्टौ सिंहः क्षुद्रमृगं यथा।

ततः स राक्षसः क्रुद्धः पाण्डवेन बलार्दितः। भीमसेनं समालिङ्ग्य व्यनदद्भैरवं रवं।

पुनर्भीमो बलादेनं विचकर्ष महाबलः। मा शब्दः सुखसुप्तानां भ्रातॄणां मे भवेदिति।

अन्योन्यं तौ समासाद्य विचकर्षतुरोजसा। हिडिम्बो भीमसेनश्च विक्रमं चक्रतुः परं।

बभञ्जतुस्तदा वृक्षांल्लतास्याकर्षतुस्तदा। मत्ताविव च संरब्धौ वारणौ षष्टिहायनौ। ६००५

तयोः शब्देन महता विबुद्धास्ते नरर्षभाः। सहमात्रा च ददृशुर्हिडिम्बामग्रतः स्थितां।

इत्यादिपर्व्वणि हिडिम्बवधपर्व्वणि हिडिम्बभीमयुद्धे त्रयःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १५३॥

॥ वैशम्पायन उवाच॥ प्रबुद्धास्ते हिडिम्बाया रूपं दृष्ट्वाऽतिमानुषं। विस्मिताः पुरुषव्याघ्रा बभूवुः पृथया सह।

ततः कुन्ती समीक्ष्यैनां विस्मिता रूपसम्पदा। उवाच मधुरं वाक्यं सान्त्वपूर्व्वमिदं शनैः।

कस्य त्वं सुरगर्भाभे का वाऽसि वरवर्णिनि। केन कार्य्येण सम्प्राप्ता कुतश्चागमनं तव।
यदि वाऽस्य वनस्य त्वं देवता यदि वाऽप्सराः। आचक्ष्व मम तत्सर्व्वं किमर्थं चेह तिष्ठसि। ६०१०
॥ हिडिम्बोवाच ॥ यदेतत्पश्यसि वनं नीलमेघनिभं महत्। निवासो राक्षसस्यैव हिडिम्बस्य ममैव च।
तस्य मां राक्षसेन्द्रस्य भगिनीं विद्धि भाविनि। भ्रात्रा सम्प्रेषिता मार्य्ये त्वां सपुत्त्रां जिघांसितुं।
क्रूरबुद्धेरहं तस्य वचनादागता त्विह। अद्राक्षं नवहेमाभं तव पुत्त्रं महाबलं।
ततोऽहं सर्व्वभूतानां भावे विचरता शुभे। चोदिता तव पुत्त्रस्य मन्मथेन वशानुगा।
ततो वृतो मया भर्त्ता तव पुत्त्रो महाबलः। अपनेतुं च यतितो न चैव शकितो मया। ६०१५
चिरायमाणां मां ज्ञात्वा ततः स पुरुषादकः। स्वयमेवागतो हन्तुमिमान्सर्व्वांस्तवात्मजान्।
स तेन मम कान्तेन तव पुत्त्रेण धीमता। बलादितो विनिष्पिष्य व्यपनीतो महात्मना।
विकर्षन्तौ महावेगौ गर्ज्जमानौ परस्परं। पश्यतौ युधि विक्रान्तावेतौ च नरराक्षसौ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तस्याः श्रुत्वैव वचनमुत्पपात युधिष्ठिरः। अर्जुनो नकुलश्चैव सहदेवश्च वीर्य्यवान्।
तौ ते ददृशुरासक्तौ विकर्षन्तौ परस्परं। काङ्क्षमाणौ जयं चैव सिंहाविव बलोत्कटौ। ६०२०
अथाऽन्योन्यं समाश्लिष्य विकर्षन्तौ पुनः पुनः। दावाग्निधूमसदृशं चक्रतुः पार्थिवं रजः।
वसुधारेणुसंवीतौ वसुधाधरसन्निभौ। विभ्राजतुर्यथा शैलौ नीहारेणाभिसंवृतौ।
राक्षसेन तदा भीमं क्लिश्यमानं निरीक्ष्य च। उवाचेदं वचः पार्थः प्रहसञ्छनकैरिव।
भीम माभैर्म्महाबाहो न त्वां बुध्यामहे वयं। समेतं भीमरूपेण रक्षसा श्रमकर्षितः।
साहाय्येऽस्मि स्थितः पार्थ पातयिष्यामि राक्षसं। नकुलः सहदेवश्च मातरं गोपयिष्यतः। ६०२५
॥ भीमउवाच ॥ उदासीनो निरीक्षस्व न कार्य्यः संभ्रमस्त्वया। न जात्वयं पुनर्जीवेन्मद्बाह्वन्तरमागतः।
॥ अर्जुन उवाच ॥ किमनेन चिरं भीम जीवता पापरक्षसा। गन्तव्यं न चिरं स्थातुमिह शक्यमरिन्दम।
पुरा संरज्यते प्राची पुरा सन्ध्या प्रवर्त्तते। रौद्रे मुहूर्त्ते रक्षांसि प्रबलानि भवन्त्युत।
त्वरस्व भीम माक्रीड जहि रक्षो विभीषणं। पुरा विकुरुते मायां भुजयोः सारमर्पय।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ अर्ज्जुनेनैवमुक्तस्तु भीमो रोषाज्ज्वलन्निव। बलमाहारयामास यद्वायोर्जगतः क्षये। ६०३०
ततस्तस्याम्बुदाभस्य भीमो रोषात्तु रक्षसः। उत्क्षिप्याभ्रामयद्देहं तूर्णं शतगुणं तदा।
॥ भीमउवाच ॥ वृथा मांसैर्वृथा पुष्टो वृथावृद्धो वृथामतिः। वृथा मरणमर्हस्त्वं वृथाऽद्य न भविष्यति।
क्षेममद्य करिष्यामि यथा वनमकण्टकं। न पुनर्म्मानुषान् हत्वा भक्षयिष्यसि राक्षस।
॥ अर्जुन उवाच ॥ यदि वा मन्यसे भारं त्वमिमं राक्षसं युधि। करोमि तव साहाय्यं शीघ्रमेव निपात्यतां।
अथ वाऽप्यहमेवैनं हनिष्यामि वृकोदर। कृतकर्म्मा परिश्रान्तः साधु तावदुपारम। ६०३५
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भीमसेनोऽत्यमर्षणः। निष्पिष्यैनं बलाद्भूमौ पशुमारममारयत्।
स मार्य्यमाणो भीमेन ननाद विपुलं स्वनं। पूरयंस्तद्वनं सर्व्वं जलार्द्र इव दुन्दुभिः।
बाहुभ्यां योक्त्रयित्वा तु बलवान् पाण्डुनन्दनः। मध्ये भङ्क्त्वा महाबाहुर्हर्षयामास पाण्डवान्। हिडिम्बं निहतं दृष्ट्वा संहृष्टा
स्ते तरस्विनः। अपूजयन्नरव्याघ्रं भीमसेनमरिन्दमं।

अभिपूज्य महात्मानं भीमं भीमपराक्रमं। पुनरेवार्जुनो वाक्यमुवाचेदं वृकोदरं।
नदूरे नगरं मन्ये वनादस्मादहं विभो। शीघ्रं गच्छाम भद्रं ते न नो विद्यात् सुयोधनः। १०४०
ततः सर्व्वे तथेत्युक्त्वा मात्रा सह महारथाः। प्रययुः पुरुषव्याघ्रा हिडिम्बा चैव राक्षसी।
इत्यादिपर्व्वणि हिडिम्बबधपर्व्वणि हिडिम्बबधे चतुःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १५४॥
॥ भीमसेन उवाच॥ स्मरन्ति वैरं रक्षांसि मायामाश्रित्य मोहिनीं। हिडिम्बे व्रज पन्थानं त्वमिमं भ्रातृसेवितं।
॥ युधिष्ठिर उवाच॥ क्रुद्धोऽपि पुरुषव्याघ्र भीम मास्म स्त्रियं बधीः। शरीरगुप्त्यभ्यधिकं धर्म्मं गोपाय पाण्डव।
बधाभिप्रायमायान्तमवधीस्त्वं महाबलं। रक्षसस्तस्य भगिनी किं नः क्रुद्धा करिष्यति।
॥ वैशम्पायन उवाच॥ हिडिम्बा तु ततः कुन्तीमभिवाद्य कृताञ्जलिः। युधिष्ठिरन्तु कौन्तेयमिदं वचनमब्रवीत्। १०४५
आर्य्ये जानासि यद्दुःखमिह स्त्रीणामनङ्गजं। तदिदं मामनुप्राप्तं भीमसेनकृतं शुभे।
सोढं तत्परमं दुःखं मया कालप्रतीक्षया। सोऽयमभ्यागतः कालो भविता मे सुखोदयः।
मया ह्युत्सृज्य सुहृदः स्वधर्म्मं स्वजनं तथा। वृतोऽयं पुरुषव्याघ्रस्तव पुत्त्रः पतिः शुभे।
वीरेणाहं तथा तेन त्वया वाऽपि यशस्विनि। प्रत्याख्याता न जीवामि सत्यमेतद्ब्रवीमि ते।
तदर्हसि कृपां कर्त्तुं मयि त्वं वरवर्णिनि। मत्वा मूढेति तन्मां त्वं भक्ता वाऽनुगतेति वा। १०५०
भर्त्त्राऽनेन महाभागे संयोजय सुतेन ते। तमुपादाय गच्छेयं यथेष्टं देवरूपिणं। पुनश्चैवानयिष्यामि विस्रम्भं कुरु मे शुभे।
अहं हि मनसा ध्याता सर्व्वान्नेष्यामि वः सदा। वृजिनात्तारयिष्यामि दुर्गेषु विषमेषु च।
पृष्ठेन वो वहिष्यामि शीघ्रां गतिमभीप्सतः। यूयं प्रसादं कुरुत भीमसेनो भजेत मां।
आपदस्तरणे प्राणान्धारयेद्येन तेन वा। सर्व्वमादृत्य कर्त्तव्यं तं धर्म्ममनुवर्त्तता।
आपत्सु यो धारयति धर्म्मं धर्म्मविदुत्तमः। व्यसनं ह्येव धर्म्मस्य धर्म्मिणामापदुच्यते। १०५५
पुण्यं प्राणान्धारयति पुण्यं प्राणदमुच्यते। येन येनाचरेद्धर्म्मं तस्मिन्गर्हा न विद्यते।
॥ युधिष्ठिर उवाच॥ एवमेव यथात्थ त्वं हिडिम्बे नात्र संशयः। स्थातव्यं तु त्वया सत्ये यथा ब्रूयाः सुमध्यमे।
स्नातं कृताह्निकं भद्रे कृतकौतुकमङ्गलं। भीमसेनं भजेथास्त्वं प्रागस्तगमनाद्रवेः।
अहःसु विहरानेन यथाकामं मनोजवा। अयं त्वानयितव्यस्ते भीमसेनः सदा निशि।
॥ वैशम्पायन उवाच॥ तथेति तत्प्रतिज्ञाय भीमसेनोऽब्रवीदिदं। शृणु राक्षसि सत्येन समयं ते वदाम्यहं। १०६०
यावत्कालेन भवति पुत्त्रस्योत्पादनं शुभे। तावत्कालं गमिष्यामि त्वया सह सुमध्यमे।
॥ वैशम्पायन उवाच॥ तथेति तत्प्रतिज्ञाय हिडिम्बा राक्षसी तदा। भीमसेनमुपादाय सोर्द्ध्वमाचक्रमे ततः।
शैलशृङ्गेषु रम्येषु देवतायतनेषु च। मृगपक्षिविघुष्टेषु रमणीयेषु सर्व्वदा।
कृत्वा च रूपं परमं सर्व्वाभरणभूषिता। सञ्जल्पन्ती सुमधुरं रमयामास पाण्डवं।
तथैव वनदुर्गेषु पुष्पितद्रुमसानुषु। सरःसु रमणीयेषु पद्मोत्पलयुतेषु च। १०६५
नदीद्वीपप्रदेशेषु वैदूर्य्यसिकतासु च। सुतीर्थवननद्यासु तथा गिरिनदीषु च।
काननेषु विचित्रेषु पुष्पितद्रुमवल्लिषु। हिमवद्गिरिकुञ्जेषु गुहासु विविधासु च।

प्रफुल्लशतपत्रेषु सरःस्वमलवारिषु । सागरस्य प्रदेशेषु मणिहेमचितेषु च ।
पल्वलेषु च रम्येषु महाशालवनेषु च । देवारण्येषु पुण्येषु तथा पर्व्वतसानुषु ।
गुह्यकानां निवासेषु तापसायतनेषु च । सर्व्वर्तुफलरम्येषु मानसेषु सरःसु च । १०७०
बिभ्रती परमं रूपं रमयामास पाण्डवं । रमयन्ती तथा भीमं तत्र तत्र मनोजवा ।
प्रजज्ञे राक्षसी पुत्रं भीमसेनान्महाबलं । विरूपाक्षं महावक्त्रं शङ्कुकर्णं विभीषणं ।
भीमनादं सुताम्रोष्ठं तीक्ष्णदंष्ट्रं महाबलं । महेष्वासं महावीर्य्यं महासत्त्वं महाभुजं ।
महाजवं महाकायं महामायमरिन्दमं । दीर्घघ्राणं महोरस्कं विकटोद्बद्धपिण्डिकं ।
अमानुषं मानुषजं भीमवेगं महाबलं । यः पिशाचानतीत्यान्यान् बभूवातीव राक्षसान् । १०७५
बालोऽपि यौवनं प्राप्तो मानुषेषु विशाम्पते । सर्व्वास्त्रेषु परं वीरः प्रकर्षमगमद्बली ।
सद्यो हि गर्भान् राक्षस्यो लभन्ते प्रसवन्ति च । कामरूपधराश्चैव भवन्ति बहुरूपिकाः ।
प्रणम्य विकचः पादावगृह्णात्स पितुस्तदा । मातुश्च परमेष्वासस्तौ च नामास्य चक्रतुः ।
घटो हास्योत्कच इति माता तं प्रत्यभाषत । अब्रवीत्तेन नामास्य घटोत्कच इति स्म ह ।
अनुरक्तश्च तानासीत्पाण्डवान्स घटोत्कचः । तेषाञ्च दयितो नित्यमात्मनित्यो बभूव ह । १०८०
संवाससमयो जीर्ण इत्याभाष्य ततस्तु तान् । हिडिम्बा समयं कृत्वा स्वां गतिं प्रत्यपद्यत ।
कृत्यकाल उपस्थास्ये पितॄनिति घटोत्कचः । आमन्त्र्य रक्षसां श्रेष्ठः प्रतस्थे चोत्तरां दिशं ।
स हि सृष्टो मघवता शक्तिहेतोर्महात्मना । कर्णस्याप्रतिवीर्य्यस्य प्रतियोद्धा महारथः ।
इत्यादिपर्व्वणि हिडिम्बबधपर्व्वणि घटोत्कचोत्पत्तौ पञ्चपञ्चाशदधिकशततोऽध्यायः ॥ १५५ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ते वनेन वनं गत्वा घ्नन्तो मृगगणान्बहून् । अपक्रम्य ययू राजंस्त्वरमाणा महारथाः ।
मत्स्यांस्त्रिगर्त्तान्पाञ्चालान् कीचकानन्तरेण च । रमणीयान्वनोद्देशान् प्रेक्षमाणाः सरांसि च । १०८५
जटाः कृत्वात्मनः सर्व्वे वल्कलाजिनवाससः । सह कुन्त्या महात्मानो बिभ्रतस्तापसं वपुः ।
क्वचिद्वहन्तो जननीं त्वरमाणा महारथाः । क्वचिच्छन्देन गच्छन्तस्ते जग्मुः प्रसभं पुनः । ब्राह्मं वेदमधीयाना वेदाङ्गानि च सर्व्वशः । नीतिशास्त्रञ्च सर्व्वज्ञा ददृशुस्ते पितामहं ।
तेऽभिवाद्य महात्मानं कृष्णद्वैपायनं तदा । तस्थुः प्राञ्जलयः सर्व्वे सह मात्रा परन्तपाः ।
॥ व्यास उवाच ॥ मयेदं व्यसनं पूर्व्वं विदितं भरतर्षभाः । यथा तु तैरधर्म्मेण धार्त्तराष्ट्रैर्विवासिताः ।
तद्विदित्वाऽस्मि सम्प्राप्तश्चिकीर्षुः परमं हितं । न विषादोऽत्र कर्त्तव्यः सर्व्वमेतत्सुखाय वः । १०९०
समास्ते चैव मे सर्व्वे यूयं चैव न संशयः । दीनतो बालतश्चैव स्नेहं कुर्व्वन्ति मानवाः ।
तस्मादभ्यधिकः स्नेहो युष्मासु मम साम्प्रतं । स्नेहपूर्व्वं चिकीर्षामि हितं वस्तन्निबोधत ।
इदं नगरमभ्यासे रमणीयं निरामयं । वसतेह प्रतिच्छन्ना ममागमनकाङ्क्षिणः ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवं स तान्समाश्वास्य व्यासः सत्यवतीसुतः । एकचक्रामभिगतः कुन्तीमाश्वासयत्प्रभुः ।
॥ व्यास उवाच ॥ जीवत्पुत्रि सुतस्तेऽयं धर्म्मनित्यो युधिष्ठिरः । धर्म्मेण पृथिवीं जित्वा महात्मा पुरुषर्षभः । पृथिव्यां पार्थिवान्सर्व्वान् प्रशासिष्यति धर्म्मराट् । १०९५

पृथिवीमखिलां जित्वा सर्व्वां सागरमेखलां । भीमसेनार्जुनबलाद्भोच्यते नाच संशयः ।
पुत्रास्तव च माद्र्याश्च सर्व्वे एव महारथाः । स्वराष्ट्रे विहरिष्यन्ति सुखं सुमनसः सदा ।
यक्ष्यन्ति च नरव्याघ्रा निर्जित्य पृथिवीमिमां । राजसूयाश्वमेधाद्यैः क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः ।
अनुगृह्य सुहृद्वर्गं भोगैश्वर्य्यसुखेन च । पितृपैतामहं राज्यमिमे भोक्ष्यन्ति ते सुताः ।
वैशम्पायन उवाच । एवमुक्त्वा निवेश्यैतान् ब्राह्मणस्य निवेशने । अब्रवीत्पाण्डवश्रेष्ठमृषिर्द्वैपायनस्तदा । ६१००
इह मासं प्रतीक्षध्वमागमिष्याम्यहं पुनः । देशकालौ विदित्वैव लप्स्यध्वं परमां मुदं ।
स तैः प्राञ्जलिभिः सर्व्वैस्तथेत्युक्तो नराधिप । जगाम भगवान् व्यासो यथागतमृषिः प्रभुः ।
इत्यादिपर्व्वणि हिडिम्बवधपर्व्वणि व्यासदर्शने षट्पञ्चाशदधिकशततोऽध्यायः समाप्तञ्चेदं हिडिम्बवधपर्व्व ॥ १५६ ॥

॥ अथ वकवधपर्व्व ॥ १० ॥

॥ जनमेजय उवाच ॥ एकचक्रां गतास्ते तु कुन्तीपुत्रा महारथाः । अत ऊर्द्ध्वं द्विजश्रेष्ठ किमकुर्व्वत पाण्डवाः ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एकचक्रां गतास्ते तु कुन्तीपुत्रा महारथाः । ऊषुर्नातिचिरं कालं ब्राह्मणस्य निवेशने ।
रमणीयानि पश्यन्तो वनानि विविधानि च । पार्थिवानपि चोद्देशान्सरितश्च सरांसि च । ६१०५
चेरुर्भैक्षं तदा ते तु सर्व्वे एव विशाम्पते । बभूवुर्नागराणाञ्च स्वैर्गुणैः प्रियदर्शनाः ।
निवेदयन्ति स्म तदा कुन्त्या भैक्षं सदा निशि । तया विभक्तान् भागांस्ते भुञ्जते स्म पृथक् पृथक् ।
अर्द्धं ते भुञ्जते वीराः सह मात्रा परन्तपाः । अर्द्धं सर्वस्य भैक्षस्य भीमो भुङ्क्ते महाबलः ।
तथा तु तेषां वसतां तस्मिन् राष्ट्रे महात्मनां । अतिचक्राम सुमहान् कालोऽथ भरतर्षभ ।
ततः कदाचित् भैक्षाय गतास्ते पुरुषर्षभाः । सङ्गत्या भीमसेनस्तु तत्रास्ते पृथया सह । ६११०
अथार्त्तिजं महाशब्दं ब्राह्मणस्य निवेशने । भृशमुत्पतितं घोरं कुन्ती शुश्राव भारत ।
रोरूयमाणांस्तान् दृष्ट्वा परिदेवयतश्च सा । कारुण्यात्साधुभावाच्च कुन्ती राजन्न चक्षमे ।
मथ्यमानेन दुःखेन हृदयेन पृथा तदा । उवाच भीमं कल्याणी कृपान्वितमिदं वचः ।
वसाम सुसुखं पुत्र ब्राह्मणस्य निवेशने । अज्ञाता धार्त्तराष्ट्रस्य सत्कृता वीतमन्यवः ।
सा चिन्तये सदा पुत्र ब्राह्मणस्यास्य किन्वहं । प्रियं कुर्य्यामिति गृहे यत्कुर्य्युरुषिताः सुखं । ६११५
एतावान् पुरुषस्तात कृतं यस्मिन्न नश्यति । यावच्च कुर्य्यादन्योऽस्य कुर्य्यादभ्यधिकं ततः ।
तदिदं ब्राह्मणस्यास्य दुःखमापतितं ध्रुवं । तत्रास्य यदि साहाय्यं कुर्य्यामुपकृतं भवेत् ।
॥ भीमसेन उवाच ॥ ज्ञायतामस्य यद्दुःखं यतश्चैव समुत्थितं । विदित्वा व्यवसिष्यामि यद्यपि स्यात्सुदुष्करं ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवं तौ कथयन्तौ च भूयः शुश्रुवतुः स्वनं । आर्त्तिजं तस्य विप्रस्य सभार्य्यस्य विशाम्पते ।
अन्तःपुरं ततस्तस्य ब्राह्मणस्य महात्मनः । विवेश त्वरिता कुन्ती बद्धवत्सेव सौरभी । ६१२०
ततस्तं ब्राह्मणं तत्र भार्य्यया च सुतेन च । दुहित्रा चैव सहितं ददर्शावनताननं ।
॥ ब्राह्मण उवाच ॥ धिगिदं जीवितं लोके गतसारमनर्थकं । दुःखमूलं पराधीनं भृशमप्रियभागि च ।

जीविते परमं दुःखं जीविते परमो ज्वरः। जीविते वर्त्तमानस्य दुःखानामागमो ध्रुवः।
आत्मा ह्येको हि धर्म्मार्थौ कामं चैव निषेवते। एतैश्च विप्रयोगोऽपि दुःखं परममनन्तकं।
आहुः केचित्परं मोक्षं स च नास्ति कथञ्चन। अर्थप्राप्तौ तु नरकः कृत्स्न एवोपपद्यते। ११२५
अर्थेप्सुता परं दुःखमर्थप्राप्तौ ततोऽधिकं। जातस्नेहस्य चार्थेषु विप्रयोगे महत्तरं।
नहि योगं प्रपश्यामि येन मुच्येयमापदः। पुत्रदारेण वा सार्द्धं प्राद्रवेयमनामयं।
यतितं वै मया पूर्व्वं वेत्थ ब्राह्मणि तत्तथा। क्षेमं यतस्ततो गन्तुं त्वया तु मम न श्रुतं।
इह जाता विवृद्धाऽस्मि पिता चापि ममेति वै। उक्तवत्यसि दुर्म्मेधे याच्यमाना मयाऽसकृत्।
स्वर्गतोऽपि पिता वृद्धस्तथा माता चिरं तव। बान्धवा भूतपूर्व्वाश्च तत्र वासे तु का रतिः। ११३०
सोऽयं ते बन्धुकामाया अशृण्वन्त्या वचो मम। बन्धुप्रणाशः सम्प्राप्तो भृशं दुःखकरो मम।
अथ वा मद्विनाशोऽयं नहि शक्ष्यामि किञ्चन। परित्यक्तुमहं बन्धुं स्वयं जीवन्नृशंसवत्।
सह धर्म्मचरीं दान्तां नित्यं मातृसमां मम। सखायं विहितां देवैर्नित्यं परमिकां गतिं।
पित्रा मात्रा च विहितां सदा गार्हस्थ्यभागिनीं। वरयित्वा यथा न्यायं मन्त्रवत्परिणीय च।
कुलीनां शीलसम्पन्नामपत्यजननीमपि। त्वामहं जीवितस्यार्थे साध्वीमनपकारिणीं। परित्यक्तुं न शक्ष्यामि भार्य्यां नित्यमनुव्रतां। ११३५
कुत एव परित्यक्तुं सुतं शक्ष्याम्यहं स्वयं। बालमप्राप्तवयसमजातव्यञ्जनाकृतिं।
भर्त्तुरर्थाय निक्षिप्तां न्यासं धात्रा महात्मना। यया दौहित्रजाल्लोकानाशंसे पितृभिः सह।
स्वयमुत्पाद्य तां बालां कथमुत्स्रष्टुमुत्सहे। मन्यन्ते केचिदधिकं स्नेहं पुत्रे पितुर्न्नराः। कन्यायां केचिदपरे मम तुल्यावुभौ स्मृतौ।
यस्यां लोकाः प्रसूतिश्च स्थिता नित्यमथो सुखं। अपापां तामहं बालां कथमुत्स्रष्टुमुत्सहे।
आत्मानमपि चोत्सृज्य तप्स्यामि परलोकगः। त्यक्ता ह्येते मया व्यक्तं नेह शक्ष्यन्ति जीवितुं। ११४०
एषां चान्यतमत्यागो नृशंसो गर्हितो बुधैः। आत्मत्यागे कृते चेमे मरिष्यन्ति मया विना।
स कृच्छ्रामहमापन्नो न शक्तस्तर्त्तुमापदं। अहो धिक् कां गतिं त्वद्य गमिष्यामि सबान्धवः। सर्व्वैः सह मृतं श्रेयो न च मे जीवितं क्षमं।

इत्यादिपर्व्वणि वकवधपर्व्वणि ब्राह्मणचिन्तायां सप्तपञ्चाशदधिकशततोऽध्यायः॥ १५७॥

॥ ब्राह्मण्युवाच॥ न सन्तापस्त्वया कार्य्यः प्राकृतेनेव कर्हिचित्। न हि सन्तापकालोऽयं वैद्यस्य तव विद्यते।
अवश्यं निधनं सर्व्वैर्गन्तव्यमिह मानवैः। अवश्यम्भाविन्यर्थे वै सन्तापो नेह विद्यते।
भार्य्या पुत्रोऽथ दुहिता सर्व्वमात्मार्थमिष्यते। व्यथां जहि सुबुद्ध्या त्वं स्वयं यास्यामि तत्र च। ११४५
एतद्धि परमं नार्य्याः कार्य्यं लोके सनातनं। प्राणानपि परित्यज्य यद्भर्त्तृहितमाचरेत्।
तच्च तत्र कृतं कर्म्म तवापीदं सुखावहं। भवत्यमुत्र चाक्षय्यं लोकेऽस्मिंश्च यशस्करं।
एष चैव गुरुर्धर्म्मो यं प्रवक्ष्याम्यहं तव। अर्थश्च तव धर्म्मश्च भूयानत्र प्रदृश्यते।
यदर्थमिष्यते भार्य्या प्राप्तः सोऽर्थस्त्वया मयि। कन्या चैका कुमारश्च कृताऽहमनृणा त्वया।

समर्थः पोषणे चापि सुतयोरक्षणे तथा । मद्विधे सुतयोः शक्ता तथा रक्षणपोषणे । ६१५०
मम हि त्वद्विहीनायाः सर्व्वप्राणधनेश्वर । कथं स्यातां सुतौ बालौ भवेयं च कथं त्वहं ।
कथं हि विधवाऽनाथा बालपुत्त्रा विना त्वया । मिथुनं जीवयिष्यामि स्थिता साधुगते पथि ।
अहङ्कृताऽवलिप्तैश्च प्रार्थ्यमानामिमां सुतां । अयुक्तैस्तव सम्बन्धे कथं शक्ष्यामि रक्षितुं ।
उत्सृष्टमामिषं भूमौ प्रार्थयन्ति यथा खगाः । प्रार्थयन्ति जनाः सर्व्वे पतिहीनां तथा स्त्रियं ।
साऽहं विचाल्यमाना वै प्रार्थ्यमाना दुरात्मभिः । स्थातुं पथि न शक्ष्यामि सज्जनेष्टे द्विजोत्तम । ६१५५
कथं तव कुलस्यैकामिमां बालामनागसं । पितृपैतामहे मार्गे नियोक्तुमहमुत्सहे ।
कथं शक्ष्यामि बालेऽस्मिन् गुणानाधातुमीप्सितान् । अनाथे सर्व्वतो लुप्ते यथा त्वं धर्म्मदर्शिवान् ।
इमामपि च ते बालामनाथां परिभूय मां । अनर्हाः प्रार्थयिष्यन्ति शूद्रा वेदश्रुतिं यथा ।
तां चेदहं न दित्सेयं त्वद्गुणैरुपबृंहितां । प्रमथ्यैनां हरेयुस्ते हविर्ध्वाङ्क्षा इवाध्वरात् ।
संप्रेक्षमाणा पुत्त्रं ते नानुरूपमिवात्मनः । अनर्हवशमापन्नामिमां चापि सुतां तव । ६१६०
अवज्ञाता च लोकेषु तथात्मानमजानती । अवलिप्तैर्नरैर्ब्रह्मन्मरिष्यामि न संशयः ।
तौ च हीनौ मया बालौ त्वया चैव तथात्मजौ । विनश्येतां न सन्देहो मत्स्याविव जलक्षये ।
त्रितयं सर्वथाऽप्येवं विनशिष्यत्यसंशयं । त्वया विहीनं तस्मात्त्वं मां परित्यक्तुमर्हसि ।
व्युष्टिरेषा परा स्त्रीणां पूर्व्वं भर्त्तुः परां गतिं । गन्तुं ब्रह्मन्सपुत्त्राणामितिधर्म्मविदो विदुः ।
परित्यक्तः सुतश्चायं दुहितेयं तथा मया । बान्धवाश्च परित्यक्तास्त्वदर्थं जीवितञ्च मे । ६१६५
यज्ञैस्तपोभिर्न्नियमैर्द्दानैश्च विविधैस्तथा । विशिष्यते स्त्रिया भर्त्तुर्न्नित्यं प्रियहिते स्थितिः ।
तदिदं यच्चिकीर्षामि धर्म्मं परमसम्मतं । इष्टञ्चैव हितञ्चैव तव चैव कुलस्य च ।
इष्टानि चाप्यपत्यानि द्रव्याणि सुहृदः प्रियाः । आपद्धर्म्मप्रमोक्षाय भार्य्या चापि सतां मतं ।
आपदर्थं धनं रक्षेद्दारान् रक्षेद्धनैरपि । आत्मानं सततं रक्षेद्दारैरपि धनैरपि ।
दृष्टादृष्टफलार्थं हि भार्य्या पुत्त्रो धनं गृहं । सर्व्वमेतद्विधातव्यं बुधानामेष निश्चयः । ६१७०
एकतो वा कुलं कृत्स्नमात्मा वा कुलवर्द्धन । न समं सर्व्वमेवेति बुधानामेष निश्चयः ।
स कुरुष्व मया कार्य्यं तारयात्मानमात्मना । अनुजानीहि मामार्य्य सुतौ मे परिपालय ।
अवध्यां स्त्रियमित्याहुर्द्धर्म्मज्ञा धर्म्मनिश्चये । धर्म्मज्ञान् राक्षसानाहुर्न्न हन्यात्स च मामपि ।
निःसंशयं वधः पुंसां स्त्रीणां संशयितो वधः । अतो मामेव धर्म्मज्ञ प्रस्थापयितुमर्हसि ।
भुक्तं प्रियाण्यवाप्तानि धर्म्मश्च चरितो महान् । त्वत्प्रसूतिः प्रिया प्राप्ता न मां तप्स्यत्यजीवितं । ६१७५
जातपुत्त्रा च वृद्धा च प्रियकामा च ते सदा । समीक्ष्यैतदहं सर्व्वं व्यवसायं करोम्यतः ।
उत्सृज्यापि हि मामार्य्य प्राप्स्यस्यन्यामपि स्त्रियं । ततः प्रतिष्ठितो धर्म्मो भविष्यति पुनस्तव ।
न चाप्यधर्म्मः कल्याण बहुपत्नीकता नृणां । स्त्रीणामधर्म्मः सुमहान् भर्त्तुः पूर्व्वस्य लङ्घने ।
एतत्सर्व्वं समीक्ष्य त्वमात्मत्यागं च गर्हितं । आत्मानं तारयाद्याशु कुलं चेमौ च दारकौ ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तस्तया भर्त्ता तां समालिङ्ग्य भारत । मुमोच वाष्पं शनकैः सभार्य्यो भृशदुःखितः ।　६१८०
इत्यादिपर्व्वणि वकबधपर्व्वणि ब्राह्मणीवाक्ये अष्टपञ्चाशदधिकशततोऽध्यायः ॥ १५८ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तयोर्दुःखितयोर्वाक्यमतिमात्रं निशम्य तु । ततो दुःखपरीताङ्गी कन्या तावभ्यभाषत ।
किमेवं भृशदुःखार्त्तौ रोरूयेतामनाथवत् । ममापि श्रूयतां वाक्यं श्रुत्वा च क्रियतां क्षमं ।
धर्म्मतोऽहं परित्याज्या युवयोर्नात्र संशयः । त्यक्तव्यां मां परित्यज्य त्राहि सर्व्वं मयैकया ।
इत्यर्थमिष्यतेऽपत्यं तारयिष्यति मामिति । अस्मिन्नुपस्थिते काले तरध्वं प्लववन्मया ।
इह वा तारयेद्दुर्गादुत वा प्रेत्य भारत । सर्व्वथा तारयेत्पुत्त्रः पुत्त्र इत्युच्यते बुधैः ।　६१८५
आकाङ्क्षन्ते च दौहित्रान्मयि नित्यं पितामहाः । तत्स्वयं वै परित्रास्ये रक्षन्ती जीवितं पितुः ।
भ्राता च मम बालोऽयं गते लोकममुं त्वयि । अचिरेणैव कालेन विनश्येत न संशयः ।
तातेऽपि हि गते स्वर्गं विनष्टे च ममानुजे । पिण्डः पितॄणां व्युच्छिद्येत्तत्तेषां विप्रियं भवेत् ।
पित्रा त्यक्ता तथा मात्रा भ्रात्रा चाहमसंशयं । दुःखाद्दुःखतरं प्राप्य म्रियेयमतथोचिता ।
त्वयि त्वरोगे निर्म्मुक्ते माता भ्राता च मे शिशुः । सन्तानश्चैव पिण्डश्च प्रतिष्ठास्यत्यसंशयं ।　६१९०
आत्मा पुत्त्रः सखा भार्य्या कृच्छ्रन्तु दुहिता किल । स कृच्छ्रान्मोचयात्मानं माञ्च धर्म्मे नियोजय ।
अनाथा कृपणा बाला यत्र क्वचन गामिनी । भविष्यामि त्वया तात विहीना कृपणा सदा ।
अथवाऽहं करिष्यामि कुलस्यास्य विमोचनं । फलसंस्था भविष्यामि कृत्वा कर्म्म सुदुष्करं ।
अथवा यास्यसे तत्र त्यक्त्वा मां द्विजसत्तम । पीडिताऽहं भविष्यामि तदवेक्षस्व मामपि ।
तदस्मदर्थं धर्म्मार्थं प्रसवार्थञ्च सत्तम । आत्मानं परिरक्षस्व त्यक्तव्यां माञ्च सन्त्यज ।　६१९५
अवश्यकरणीये च मा त्वां कालोऽत्यगादयं । किन्ततः परमं दुःखं यद्वयं स्वर्गते त्वयि ।
याचमानाः परादन्नं परिधावेमहि श्ववत् । त्वयि त्वरोगे निर्म्मुक्ते क्लेशादस्मात्सबान्धवे । अमृतेव सती लोके भविष्यामि सुखान्विता ।
इतः प्रदाने देवाश्च पितरश्चेति नः श्रुतं । त्वया दत्तेन तोयेन भविष्यन्ति हिताय वै ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवं बहुविधं तस्या निशम्य परिदेवितं । पिता माता च सा चैव कन्या प्ररुरुदुस्त्रयः ।
ततः प्ररुदितान्सर्व्वान्निशम्याथ सुतस्तदा । उत्फुल्लनयनो बालः कलमव्यक्तमब्रवीत् ।　६२००
मा पितः क्रन्द मा मातर्म्मा स्वसस्त्विति चाब्रवीत् । प्रहसन्निव सर्व्वांस्तानेकैकमनुसर्पति ।
ततः स तृणमादाय प्रहृष्टः पुनरब्रवीत् । अनेनाहं हनिष्यामि राक्षसं पुरुषादकं ।
तथापि तेषां दुःखेन परीतानां निशम्य तत् । बालस्य वाक्यमव्यक्तं हर्षः समभवन्महान् ।
अयं दकाल इति ज्ञात्वा कुन्ती समुपसृत्य तान् । गतासूनमृतेनेव जीवयन्तीदमब्रवीत् ।
इत्यादिपर्व्वणि बकबधपर्व्वणि ब्राह्मणकन्यापुत्त्रवाक्ये ऊनषष्ट्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १५९ ॥
॥ कुन्त्युवाच ॥ कुतोमूलमिदं दुःखं ज्ञातुमिच्छामि तत्त्वतः । विदित्वाऽप्यपकर्षेयं शक्यं चेदपकर्षितुं ।　६२०५
॥ ब्राह्मण उवाच ॥ उपपन्नं सतामेतद्यद्ब्रवीषि तपोधने । नतु दुःखमिदं शक्यं मानुषेण व्यपोहितुं ।

समीपे नगरस्यास्य बको वसति राक्षसः। ईशो जनपदस्यास्य पुरस्य च महाबलः।
पुष्टो मानुषमांसेन दुर्बुद्धिः पुरुषादकः। रक्षत्यसुरराट् नित्यमिमं जनपदं बली।
नगरं चैव देशञ्च रक्षोबलसमन्वितं। तत्कृते परचक्राच्च भूतेभ्यश्च न नो भयं।
वेतनं तस्य विहितं शालिवाहस्य भोजनं। महिषौ पुरुषश्चैको यस्तदादाय गच्छति। ६२१०
एकैकश्चापि पुरुषस्तत्प्रयच्छति भोजनं। स वारो बहुभिर्वर्षैर्भवत्यसुकरो नरैः।
तद्विमोक्षाय ये केचिद्यतन्ति पुरुषाः क्वचित्। सपुत्रदारांस्तान् हत्वा तद्रक्षो भक्षयत्युत।
वेत्रकीयगृहे राजा नायं नयमिहास्थितः। उपायं तं न कुरुते यत्नादपि स मन्दधीः।
अनामयं जनस्यास्य येन स्यादद्य शाश्वतं। एतदर्हा वयं नूनं वसामो दुर्बलस्य ये। विषये नित्यमुद्विग्नाः कुराजानमुपाश्रिताः।
ब्राह्मणाः कस्य वक्तव्याः कस्य वा छन्दचारिणः। गुणैरेते हि वत्स्यन्ति कामगाः पक्षिणो यथा। ६२१५
राजानं प्रथमं विन्देत्ततो भार्य्यां ततो धनं। त्रयस्य सञ्चयेनास्य ज्ञातीन् पुत्रांश्च तारयेत्।
विपरीतं मया चेदं त्रयं सर्व्वमुपार्ज्जितं। तदिमामापदं प्राप्य भृशं तप्यामहे वयं।
सोऽयमस्माननुप्राप्तो वारः कुलविनाशनः। भोजनं पुरुषश्चैकः प्रदेयं वेतनं मया।
न च मे विद्यते वित्तं संक्रेतुं पुरुषं क्वचित्। सुहृज्जनं प्रदातुञ्च न शक्ष्यामि कदाचन।
गतिञ्चैव न पश्यामि तस्मान्मोक्षाय रक्षसः। सोऽहं दुःखार्णवे मग्नो महत्यसुकरे भृशं। ६२२०
सहैवैतैर्गमिष्यामि बान्धवैरद्य राक्षसं। ततो नः सहितान् क्षुद्रः सर्व्वानेवोपयोक्ष्यति।
इत्यादिपर्व्वणि बकवधपर्व्वणि कुन्तीप्रश्ने षष्ट्यधिकशतोध्यायः॥ १६० ॥

॥ कुन्त्युवाच ॥ न विषादस्त्वया कार्य्यो भयादस्मात्कथञ्चन। उपायः परिदृष्टोऽत्र तस्मान्मोक्षाय रक्षसः।
एकस्तव सुतो बालः कन्या चैका तपस्विनी। न चैतयोस्तथा पत्न्या गमनं तव रोचये।
मम पञ्च सुता ब्रह्मंस्तेषामेको गमिष्यति। त्वदर्थं बलिमादाय तस्य पापस्य रक्षसः।
ब्राह्मण उवाच। नाहमेतत्करिष्यामि जीवितार्थी कथञ्चन। ब्राह्मणस्यातिथेश्चैव स्वार्थे प्राणान्वियोजयन्। नत्वेतदकुलीनासु नाधर्म्मिष्ठासु विद्यते। ६२२५
यद्ब्राह्मणार्थे विसृजेदात्मानमपि चात्मजं। आत्मनस्तु मया श्रेयो बोद्धव्यमिति रोचये।
ब्रह्मवध्यात्मवध्या वा श्रेयानात्मवधो मम। ब्रह्मवध्या परं पापं निष्कृतिर्नात्र विद्यते।
अबुद्धिपूर्व्वं कृत्वाऽपि वरमात्मवधो मम। नत्वहं वधमाकाङ्क्षे स्वयमेवात्मनः शुभे। परैः कृते वधे पापं नकिञ्चिन्मयि विद्यते।
अभिसन्धिकृते तस्मिन् ब्राह्मणस्य वधे मया। निष्कृतिं न प्रपश्यामि नृशंसं क्षुद्रमेव च।
आगतस्य गृहं त्यागस्तथैव शरणार्थिनः। याचमानस्य च वधो नृशंसो गर्हितो बुधैः। ६२३०
कुर्य्यान्न निन्दितं कर्म्म न नृशंसं कथञ्चन। इति पूर्व्वे महात्मान आपद्धर्म्मविदो विदुः।
श्रेयांस्तु सहदारस्य विनाशोऽद्य मम स्वयं। ब्राह्मणस्य वधं नाहमनुमंस्ये कदाचन।
॥ कुन्त्युवाच ॥ ममाप्येषा मतिर्ब्रह्मन्विप्रा रक्ष्या इति स्थिरा। न चाप्यनिष्टः पुत्रो मे यदि पुत्रशतं भवेत्।

नचासौ राक्षसः शक्तो मम पुत्त्रविनाशने। वीर्य्यवान्मन्त्रसिद्धश्च तेजस्वी च सुतो मम।
राक्षसाय च तत्सर्व्वं प्रापयिष्यति भोजनं। मोचयिष्यति चात्मानमिति मे निश्चिता मतिः। ६२३५
समागताश्च वीरेण दृष्टपूर्व्वाश्च राक्षसाः। बलवन्तो महाकाया निहताश्चाप्यनेकशः।
नत्विदं केषुचिद्ब्रह्मन्व्याहर्त्तव्यं कथञ्चन। विद्यार्थिनो हि मे पुत्त्रान्विप्रकुर्य्युः कुतूहलात्।
गुरुणा चाननुज्ञातो ग्राहयेद्यं सुतो मम। न स कुर्य्यात्तया कार्य्यं विद्ययेति सतां मतं।
एवमुक्तस्तु पृथया स विप्रो भार्य्यया सह। हृष्टः सम्पूजयामास तद्वाक्यममृतोपमं।
ततः कुन्ती च विप्रश्च सहितावनिलात्मजं। तमब्रूतां कुरुष्वेति स तथेत्यब्रवीच्च तौ। ६२४०
इत्यादिपर्व्वणि बकबधपर्व्वणि भीमबकबधाङ्गीकारे एकषष्ठ्यधिकशततोऽध्यायः॥ १६१ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ करिष्य इति भीमेन प्रतिज्ञातेऽथ भारत। आजग्मुस्ते ततः सर्व्वे भैक्ष्यमादाय पाण्डवाः।
आकारेणैव तं ज्ञात्वा पाण्डुपुत्त्रो युधिष्ठिरः। रहः समुपविश्यैकस्ततः पप्रच्छ मातरं।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ किञ्चिकीर्षत्ययं कर्म्म भीमो भीमपराक्रमः। भवत्यनुमते कच्चिदयं वा कर्त्तुमिच्छति।
॥ कुन्त्युवाच ॥ ममैव वचनादेष करिष्यति परन्तपः। ब्राह्मणार्थे महत्कृत्यं मोक्षाय नगरस्य च।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ किमिदं साहसं तीक्ष्णं भवत्या दुष्करं कृतं। परित्यागं हि पुत्त्रस्य न प्रशंसन्ति साधवः। ६२४५
कथं परसुतस्यार्थे स्वसुतं त्यक्तुमिच्छसि। लोकवेदविरुद्धं हि पुत्त्रत्यागात्कृतं त्वया।
यस्य बाहू समाश्रित्य सुखं सर्व्वे शयामहे। राज्यं चापहृतं क्षुद्रैराजिहीर्षामहे पुनः।
यस्य दुर्य्योधनो वीर्य्यं चिन्तयन्नमितौजसः। न शेते रजनीः सर्व्वा दुःखाच्छकुनिना सह।
यस्य वीरस्य वीर्य्येण मुक्ता जतुगृहाद्वयं। अन्येभ्यश्चैव पापेभ्यो निहतश्च पुरोचनः।
यस्य वीर्य्यं समाश्रित्य वसुपूर्णां वसुन्धरां। इमां मन्यामहे प्राप्तां निहत्य धृतराष्ट्रजाम्। ६२५०
तस्य व्यवसितस्त्यागो बुद्धिमास्थाय कां त्वया। कच्चिन्नु दुःखैर्बुद्धिस्ते विलुप्ता गतचेतसः।
॥ कुन्त्युवाच ॥ युधिष्ठिर न सन्तापस्त्वया कार्य्यो वृकोदरे। नचायं बुद्धिदौर्ब्बल्याद्व्यवसायः कृतो मया।
इह विप्रस्य भवने वयं पुत्त्र सुखोषिताः। अज्ञाता धार्त्तराष्ट्राणां सत्कृता वीतमन्यवः।
तस्य प्रतिक्रिया पार्थ मयेयं प्रसमीक्षिता। एतावानेव पुरुषः कृतं यस्मिन्न नश्यति।
यावच्च कुर्य्यादन्योऽस्य कुर्य्याद्बहुगुणं ततः। दृष्ट्वा भीमस्य विक्रान्तं तदा जतुगृहे महत्। ६२५५
हिडिम्बस्य वधाच्चैव विश्वासो मे वृकोदरे। बाह्वोर्बलं हि भीमस्य नागायुतसमं महत्।
येन यूयं गजप्रख्या निर्व्यूढा वारणावतात्। वृकोदरेण सदृशो बलेनान्यो न विद्यते। यो व्यतीयाद्युधि श्रेष्ठमपि वज्रधरं स्वयं।
जातमात्रः पुरा चैव ममाङ्कात् पतितो गिरौ। शरीरगौरवादस्य शिला गात्रैर्व्विचूर्णिता।
तदहं प्रज्ञया ज्ञात्वा बलं भीमस्य पाण्डव। प्रतिकार्य्ये च विप्रस्य ततः कृतवती मतिं।
नेदं लोभान्नचाज्ञानान्न च मोहाद्विनिश्चितं। बुद्धिपूर्व्वन्तु धर्म्मस्य व्यवसायः कृतो मया। ६२६०
अर्थौ द्वावपि निष्पन्नौ युधिष्ठिर भविष्यतः। प्रतीकारश्च वासस्य धर्म्मश्च चरितो महान्।

यो ब्राह्मणस्य साहाय्यं कुर्य्यादर्थेषु कर्हिचित्। क्षत्रियः स शुभाल्लोकान् प्राप्नुयादिति मे मतिः।
क्षत्रियस्यैव कुर्व्वाणः क्षत्रियो बधमोक्षणं। विपुलां कीर्त्तिमाप्नोति लोकेऽस्मिंश्च परत्र च।
वैश्यस्यार्थे च साहाय्यं कुर्व्वाणः क्षत्रियो भुवि। स सर्व्वेष्वपि लोकेषु प्रजारञ्जयते ध्रुवं।
शूद्रन्तु मोक्षयेद्राजा शरणार्थिनमागतं। प्राप्नोतीह कुले जन्म सद्द्रव्ये राजपूजिते। १२६५
एवं मां भगवान् व्यासः पुरा पौरवनन्दन। प्रोवाचासुकरप्रज्ञस्तस्मादेवं चिकीर्षितं।
इत्यादिपर्व्वणि बकवधपर्व्वणि कुन्तीयुधिष्ठिरवाक्ये द्विषष्ट्यधिकशततोऽध्यायः॥ १६२ ॥
॥ युधिष्ठिर उवाच॥ उपपन्नमिदं मातस्त्वया यद्बुद्धिपूर्व्वकं। आर्त्तस्य ब्राह्मणस्यैतदनुक्रोशादिदं कृतं।
ध्रुवमेष्यति भीमोऽयं निहत्य पुरुषादकं। सर्व्वथा ब्राह्मणस्यार्थे यदनुक्रोशवत्यसि।
यथात्विदं न विन्देयुर्न्नरा नगरवासिनः। तथाऽयं ब्राह्मणो वाच्यः परिग्राह्यश्च यत्नतः।
॥ वैशम्पायन उवाच॥ ततो रात्र्यां व्यतीतायामन्नमादाय पाण्डवः। भीमसेनो ययौ तत्र यत्रासौ पुरुषादकः। १२७०
आसाद्य तु वनं तस्य रक्षसः पाण्डवो बली। आजुहाव ततो नाम्ना तदन्नमुपपादयन्।
ततः स राक्षसः क्रुद्धो भीमस्य वचनात्तदा। आजगाम सुसंक्रुद्धो यत्र भीमो व्यवस्थितः।
महाकायो महावेगो दारयन्निव मेदिनीं। लोहिताक्षः करालश्च लोहितश्मश्रुमूर्द्धजः।
आकर्णाद्भिन्नवक्त्रश्च शङ्कुकर्णो विभीषणः। त्रिशिखां भ्रुकुटीं कृत्वा सन्दश्य दशनच्छदं।
भुञ्जानमन्नं तं दृष्ट्वा भीमसेनं स राक्षसः। विवृत्य नयने क्रुद्ध इदं वचनमब्रवीत्। १२७५
कोऽयमन्नमिदं भुङ्क्ते मदर्थमुपकल्पितं। पश्यतो मम दुर्बुद्धिर्यियासुर्यमसादनं।
भीमसेनस्ततः श्रुत्वा प्रहसन्निव भारत। राक्षसं तमनादृत्य भुङ्क्त एव पराङ्मुखः।
एवं स भैरवं कृत्वा समुद्यम्य करावुभौ। अभ्यद्रवद्भीमसेनं जिघांसुः पुरुषादकः।
तथाऽपि परिभूयैनं प्रेक्षमाणो वृकोदरः। राक्षसं भुङ्क्त एवान्नं पाण्डवः परवीरहा।
अमर्षेण तु संपूर्णः कुन्तीपुत्रं वृकोदरं। जघान पृष्ठे पाणिभ्यामुभाभ्यां पृष्ठतः स्थितः। १२८०
तथा बलवता भीमः पाणिभ्यां भृशमाहतः। नैवावलोकयामास राक्षसं भुङ्क्त एव सः।
ततः स भूयः संक्रुद्धो वृक्षमादाय राक्षसः। ताडयिष्यंस्तदा भीमं पुनरभ्यद्रवद्बली।
ततो भीमः शनैर्भुक्त्वा तदन्नं पुरुषर्षभः। वार्य्युपस्पृश्य संहृष्टस्तस्थौ युधि महाबलः।
क्षिप्तं क्रुद्धेन तं वृक्षं प्रतिजग्राह वीर्य्यवान्। सव्येन पाणिना भीमः प्रहसन्निव भारत।
ततः स पुनरुद्यम्य वृक्षान् बहुविधान् बली। प्राहिणोद्भीमसेनाय तस्मै भीमश्च पाण्डवः। १२८५
तद्वृक्षयुद्धमभवन्महीरुहविनाशनं। घोररूपं महाराज नरराक्षसराजयोः।
नाम विश्राव्य तु बकः समभिद्रुत्य पाण्डवं। भुजाभ्यां परिजग्राह भीमसेनं महाबलं।
भीमसेनोऽपि तद्रक्षः परिरभ्य महाभुजः। विस्फुरन्तं महाबाहुं विचकर्ष बलाद्बली।
स कृष्यमाणो भीमेन कर्षमाणश्च पाण्डवं। समयुज्यत तीव्रेण श्रमेण पुरुषादकः।
तयोर्व्वेगेन महता पृथिवी समकम्पत। पादपांश्च महाकायांश्चूर्णयामासतुस्तदा। १२९०

हीयमानन्तु तद्रक्षः समीक्ष्य पुरुषादकं। निष्पिष्य भूमौ जानुभ्यां समाजघ्ने वृकोदरः।
ततोऽस्य जानुना पृष्ठमवपीड्य बलादिव। बाहुना परिजग्राह दक्षिणेन शिरोधरां।
सव्येन च कटीदेशे गृह्य वाससि पाण्डवः। तद्रक्षो द्विगुणं चक्रे रवन्तं भैरवं रवं।
ततोऽस्य रुधिरं वक्त्रात्प्रादुरासीद्विशाम्पते। भज्यमानस्य भीमेन तस्य घोरस्य रक्षसः।
इत्यादिपर्वणि वकबधपर्व्वणि वकभीमयुद्धे त्रिषष्ट्यधिकशततोऽध्यायः॥ १६३ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः स भग्नपार्श्वाङ्गो नदित्वा भैरवं रवं। शैलराजप्रतीकाशो गतासुरभवद्बकः। ६२९५
तेन शब्देन वित्रस्तो जनस्तस्याथ रक्षसः। निष्पपात गृहाद्राजन्सहैव परिचारिभिः।
तान् भीतान् विगतज्ञानान् भीमः प्रहरतां वरः। सान्त्वयामास बलवान् समये च न्यवेशयत्।
न हिंस्या मानुषा भूयो युष्माभिरिति कर्हिचित्। हिंसतां हि बधः शीघ्रमेवमेव भवेदिति।
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा तानि रक्षांसि भारत। एवमस्त्विति तं प्राहुर्जगृहुः समयञ्च तं।
ततः प्रभृति रक्षांसि तत्र सौम्यानि भारत। नगरे प्रत्यदृश्यन्त नरैर्नगरवासिभिः। ६३००
ततो भीमस्तमादाय गतासुं पुरुषादकं। द्वारदेशे विनिक्षिप्य जगामानुपलक्षितः।
दृष्ट्वा भीमबलोद्भूतं वकं विनिहतं तदा। ज्ञातयोऽस्य भयोद्विग्नाः प्रतिजग्मुस्ततस्ततः।
ततः स भीमस्तं हत्वा गत्वा ब्राह्मणवेश्म तत्। आचचक्षे यथावृत्तं राज्ञः सर्व्वमशेषतः।
ततो नरा विनिष्क्रान्ता नगरात्कल्यमेव तु। ददृशुर्निहतं भूमौ राक्षसं रुधिरोक्षितं।
तमद्रिकूटसदृशं विनिकीर्णं भयानकं। दृष्ट्वा संहृष्टरोमाणो बभूवुस्तत्र नागराः। ६३०५
एकचक्रां ततो गत्वा प्रवृत्तिं प्रददुः पुरे। ततः सहस्रशो राजन्नरा नगरवासिनः।
तत्राजग्मुर्व्वकं द्रष्टुं सस्त्रीवृद्धकुमारकाः। ततस्ते विस्मिताः सर्व्वे कर्म दृष्ट्वाऽतिमानुषं। दैवतान्यर्चयाञ्चक्रुः सर्व्व एव विशाम्पते।
ततः प्रगणयामासुः कस्य वारोऽद्य भोजने। ज्ञात्वा चागम्य तं विप्रं पप्रच्छुः सर्व्व एव ते।
एवं पृष्टः स बहुशो रक्षमाणस्तु पाण्डवान्। उवाच नागरान्सर्व्वानिदं विप्रर्षभस्तदा।
आज्ञापितं मामशने रुदन्तं सह बन्धुभिः। ददर्श ब्राह्मणः कश्चिन्मन्त्रसिद्धो महामनाः। ६३१०
परिपृच्छ्य स मां पूर्व्वं परिक्लेशं पुरस्य च। अब्रवीद्ब्राह्मणश्रेष्ठो विश्वास्य प्रहसन्निव।
प्रापयिष्याम्यहं तस्मा अन्नमेतद्दुरात्मने। मन्निमित्तं भयं चापि न कार्य्यमिति चाऽब्रवीत्।
स तदन्नमुपादाय गतो वकवनं प्रति। तेन नूनं भवेदेतत्कर्म्म लोकहितं कृतं।
ततस्ते ब्राह्मणाः सर्व्वे क्षत्रियाश्च सुविस्मिताः। वैश्याः शूद्राश्च मुदिताश्चक्रुर्ब्रह्ममहं तदा।
ततो जानपदाः सर्व्वे आजग्मुर्नगरं प्रति। तदद्भुततमं दृष्ट्वा पार्थास्तत्रैव चावसन्। ६३१५
इत्यादिपर्व्वणि वकबधपर्व्वणि वकबधे चतुःषष्ट्यधिकशततोऽध्यायः समाप्तञ्च बकवधपर्व्व॥ १६४ ॥

॥ अथ चैत्ररथपर्व्व ॥ ११ ॥

॥ जनमेजय उवाच ॥ ते तथा पुरुषव्याघ्रा निहत्य वकराक्षसं । अतऊर्द्धं ततो ब्रह्मन्किमकुर्व्वत पाण्डवाः ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तत्रैव न्यवसन् राजन्निहत्य वकराक्षसं । अधीयानाः परं ब्रह्म ब्राह्मणस्य निवेशने ।
ततः कतिपयाहस्य ब्राह्मणः संशितव्रतः । प्रतिश्रयार्थी तद्वेश्म ब्राह्मणस्याजगाम ह ।
स सम्यक् पूजयित्वा तं विप्रं विप्रर्षभस्तदा । ददौ प्रतिश्रयं तस्मै सदा सर्व्वातिथिव्रतः ।
ततस्ते पाण्डवाः सर्व्वे सह कुन्त्या नरर्षभाः । उपासाञ्चक्रिरे विप्रं कथयन्तं कथाः शुभाः । १२२०
कथयामास देशांश्च तीर्थानि सरितस्तथा । राज्ञश्च विविधाश्चर्य्यान्देशांश्चैव पुराणि च ।
स तत्राकथयद्विप्रः कथान्ते जनमेजय । पाञ्चालेष्वद्भुताकारं याज्ञसेन्याः स्वयम्बरं ।
धृष्टद्युम्नस्य चोत्पत्तिमुत्पत्तिञ्च शिखण्डिनः । अयोनिजत्वं कृष्णाया द्रुपदस्य महामखे ।
तदद्भुततमं श्रुत्वा लोके तस्य महात्मनः । विस्तरेणैव पप्रच्छुः कथान्ते पुरुषर्षभाः ।
॥ पाण्डवा ऊचुः ॥ कथं द्रुपदपुत्त्रस्य धृष्टद्युम्नस्य पावकात् । वेदीमध्याच्च कृष्णायाः सम्भवः कथमद्भुतः । १२२५
कथं द्रोणान्महेष्वासात्सर्व्वाण्यस्त्राण्यशिक्षत । कथं विप्र सखायौ तौ भिन्नौ कस्य कृतेन वा ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवं तैश्चोदितो राजन्स विप्रः पुरुषर्षभैः । कथयामास तत्सर्व्वं द्रौपदीसम्भवं तदा ।
इत्यादिपर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वणि द्रौपदीसम्भवे पञ्चषष्ट्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १६५ ॥

॥ ब्राह्मण उवाच ॥ गङ्गाद्वारं प्रति महान्बभूवर्षिर्महातपाः । भरद्वाजो महाप्राज्ञः सततं संशितव्रतः ।
सोऽभिषेक्तुं ततो गङ्गां पूर्व्वमेवागतां सतीं । ददर्शाप्सरसं तत्र घृताचीमाप्लुतामृषिः ।
तस्या वायुर्नदीतीरे वसनं व्यहरत्तदा । अपकृष्टाम्बरां दृष्ट्वा तामृषिश्चकमे तदा । १२३०
तस्यां संसक्तमनसः कौमारब्रह्मचारिणः । चिरस्यरेतश्चस्कन्द तदृषिर्द्रोण आदधे ।
ततः समभवद्द्रोणः कुमारस्तस्य धीमतः । अध्यगीष्ट स वेदांश्च वेदाङ्गानि च सर्व्वशः ।
भारद्वाजस्य तु सखा पृषतो नाम पार्थिवः । तस्यापि द्रुपदो नाम तदा समभवत्सुतः ।
स नित्यमाश्रमं गत्वा द्रोणेन सह पार्षतः । चिक्रीडाध्ययनं चैव चकार क्षत्त्रियर्षभः ।
ततस्तु पृषतेऽतीते स राजा द्रुपदोऽभवत् । द्रोणोऽपि रामं शुश्राव दित्सन्तं वसु सर्व्वशः । १२३५
वनन्तु प्रस्थितं रामं भरद्वाजसुतोऽब्रवीत् । आगतं वित्तकामं मां विद्धि द्रोणं द्विजोत्तम ।
॥ राम उवाच ॥ शरीरमात्रमेवाद्य मया समवशेषितं । अस्त्राणि वा शरीरं वा ब्रह्मन्नेकतमं वृणु ।
॥ द्रोण उवाच ॥ अस्त्राणि चैव सर्व्वाणि तेषां संहारमेव च । प्रयोगञ्चैव सर्व्वेषां दातुमर्हति मे भवान् ।
॥ ब्राह्मण उवाच ॥ तथेत्युक्त्वा ततस्तस्मै प्रददौ भृगुनन्दनः । प्रतिगृह्य तदा द्रोणः कृतकृत्योऽभवत्तदा ।
संप्रहृष्टमना द्रोणो रामात्परमसम्मतं । ब्रह्मास्त्रं समनुज्ञाप्य नरेष्वभ्यधिकोऽभवत् । १२४०
ततो द्रुपदमासाद्य भारद्वाजः प्रतापवान् । अब्रवीत्पुरुषव्याघ्रः सखायं विद्धि मामिति ।
॥ द्रुपद उवाच ॥ नाश्रोत्रियः श्रोत्रियस्य नारथी रथिनः सखा । नाराजा पार्थिवस्यापि सखिपूर्व्वं किमिष्यते ।
॥ ब्राह्मण उवाच ॥ स विनिश्चित्य मनसा पाञ्चाल्यं प्रति बुद्धिमान् । जगाम कुरुमुख्यानां नगरं नागसाह्वयं ।

तस्मै पौत्रान्समादाय वसूनि विविधानि च। प्राप्नाय प्रददौ भीष्मः शिष्यान्द्रोणाय धीमते।
द्रोणः शिष्यांस्ततः पार्थानिदं वचनमब्रवीत्। समानीय तु तान् शिष्यान् द्रुपदस्यासुखाय वै। ६३४५
आचार्य्य वेतनं किञ्चिद्धृदि यद्वर्त्तते मम। कृतास्त्रैस्तत्प्रदेयं स्यात्तदृतं वदतानघाः। सोऽर्जुनप्रमुखैरुक्तस्तथाऽस्त्विति गुरुस्तदा।
यदा च पाण्डवाः सर्व्वे कृतास्त्राः कृतनिश्चयाः। ततो द्रोणोऽब्रवीद्भूयो वेतनार्थमिदं वचः।
पार्षतो द्रुपदो नाम छत्रवत्या नरेश्वरः। तस्मादाकृष्य तद्राज्यं मम शीघ्रं प्रदीयतां।
ततः पाण्डुसुताः पञ्च निर्जित्य द्रुपदं युधि। द्रोणाय दर्शयामासुर्बद्ध्वा ससचिवं तदा।
द्रोण उवाच॥ प्रार्थयामि त्वया सख्यं पुनरेव नराधिप। अराजा किल नो राज्ञः सखा भवितुमर्हति। ६३५०
अतः प्रयतितं राज्ये यज्ञसेन त्वया सह। राजाऽसि दक्षिणे कूले भागीरथ्याऽहमुत्तरे।
॥ब्राह्मण उवाच॥ एवमुक्तो हि पाञ्चाल्यो भारद्वाजेन धीमता। उवाचास्त्रविदां श्रेष्ठो द्रोणं ब्राह्मणसत्तमं।
एवं भवतु भद्रन्ते भारद्वाज महामते। सख्यं तदेव भवतु शश्वद्यदभिमन्यसे।
एवमन्योन्यमुक्त्वा तौ कृत्वा सख्यमनुत्तमं। जग्मतुर्द्रोणपाञ्चाल्यौ यथागतमरिन्दमौ।
असत्कारः स तु महान्मुहूर्त्तमपि तस्य तु। नापैति हृदयाद्राज्ञो दुर्मनाः स कृशोऽभवत्। ६३५५
इत्यादिपर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वणि द्रौपदीसम्भवे षट्षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६६ ॥
ब्राह्मण उवाच। अमर्षी द्रुपदो राजा कर्म्मसिद्धान्द्विजर्षभान्। अन्विच्छन्परिचक्राम ब्राह्मणावसथान्बहून्।
पुत्त्रजन्म परीप्सन्वै शोकोपहतचेतनः। नास्ति श्रेष्ठमपत्यं मे इति नित्यमचिन्तयत्।
जातान्पुत्त्रान्स निर्व्वेदाद्धिग्बन्धूनिति चाब्रवीत्। निःश्वासपरमश्चासीद्द्रोणं प्रतिचिकीर्षया।
प्रभावं विनयं शिक्षां द्रोणस्य चरितानि च। क्षात्त्रेण च बलेनास्य चिन्तयन्नाध्यगच्छत।
प्रतिकर्त्तुं नृपश्रेष्ठो यतमानोऽपि भारत। अभितः सोऽथ कल्माषीं गङ्गाकूले परिभ्रमन्। ६३६०
ब्राह्मणावसथं पुण्यमाससाद महीपतिः। तत्र नास्नातकः कश्चिन्नचासीदव्रती द्विजः।
तथैव च महाभागः सोऽपश्यत्संशितव्रतौ। याजोपयाजौ ब्रह्मर्षी शाम्यन्तौ परमेष्ठिनौ।
संहिताध्ययने युक्तौ गोत्रतश्चापि काश्यपौ। तारणेयौ युक्तरूपौ ब्राह्मणावृषिसत्तमौ।
स तावामन्त्रयामास सर्व्वकामैरतन्द्रितः। बुद्ध्वा बलं तयोस्तत्त्व कनीयांसमुपह्वरे।
प्रपेदे छन्दयन्कामैरुपयाजं धृतव्रतं। पादशुश्रूषणे युक्तः प्रियवाक् सर्व्वकामदः। ६३६५
अर्चयित्वा यथान्यायमुपयाजमुवाच सः। येन मे कर्म्मणा ब्रह्मन्पुत्त्रः स्यात् द्रोणमृत्यवे। उपयाज कृते तस्मिन् गवां दाताऽस्मि तेऽर्व्वुदं।
यदा तेऽन्यद्द्विजश्रेष्ठ मनसः सुप्रियं भवेत्। सर्व्वं तत्ते प्रदाताऽहं नहि मेऽत्रास्ति संशयः।
इत्युक्तो नाहमित्येवं तमृषिः प्रत्यभाषत। आराधयिष्यन्द्रुपदः स तं पर्य्यचरत्पुनः।
ततः संवत्सरस्यान्ते द्रुपदं स द्विजोत्तमः। उपयाजोऽब्रवीत्काले राजन्मधुरया गिरा।
ज्येष्ठो भ्राता ममागृह्णाद्विचरन्गहने वने। अपरिज्ञातशौचायां भूमौ निपतितं फलं। ६३७०
तदपश्यमहं भ्रातुरसाम्प्रतमनुव्रजन्। विमर्षं सङ्करादाने नायं कुर्य्यात्कदाचन।

दृष्ट्वा फलस्य नापश्यद्दोषान्पापानुबन्धकान् । विविनक्ति न शौचं यः सोऽन्यत्रापि कथं भवेत् ।
संहिताध्ययनं कुर्व्वन्वसन्गुरुकुले च यः । भैक्ष्यमुत्सृष्टमन्येषां भुङ्क्ते स्म च यदा तदा ।
कीर्त्तयन्गुणमन्नानामघृणी च पुनः पुनः । तं वै फलार्थिनं मन्ये भ्रातरं तर्कचक्षुषा ।
तं वै गच्छस्व नृपते स त्वां संयाजयिष्यति । जुगुप्समानो नृपतिर्मनसेदं विचिन्तयन् । ६३७५
उपयाजवचः श्रुत्वा याजस्याश्रममभ्यगात् । अभिसंपूज्य पूजार्हमथ याजमुवाच ह ।
अयुतानि ददाम्यष्टौ गवां याजय मां विभो । द्रोणवैराभिसन्तप्तं प्रह्लादयितुमर्हसि ।
स हि ब्रह्मविदां श्रेष्ठो ब्रह्मास्त्रेष्वप्यनुत्तमः । तस्मात् द्रोणः पराजैष्ट मां वै स सखिविग्रहे ।
क्षत्त्रियो नास्ति तस्यास्यां पृथिव्यां कश्चिदग्रणीः । कौरवाचार्य्यमुख्यस्य भारद्वाजस्य धीमतः ।
द्रोणस्य शरजालानि प्राणिदेहहराणि च । षडरत्नि धनुश्चास्य दृश्यते परमं महत् । ६३८०
स हि ब्राह्मणवेशेण क्षात्त्रं वेगमसंशयं । प्रतिहन्ति महेष्वासो भारद्वाजो महामनाः ।
क्षत्त्रोच्छेदाय विहितो जामदग्न्य इवास्थितः । तस्य ह्यस्त्रबलं घोरमप्रधृष्यं नरैर्भुवि ।
ब्राह्मं सन्धारयंस्तेजो हुताहुतिरिवानलः । समेत्य स दहत्याजौ क्षात्त्रधर्म्मपुरःसरः ।
ब्रह्मक्षत्त्रे च विहिते ब्राह्मं तेजो विशिष्यते । सोऽहं क्षात्त्राद्बलाद्धीनो ब्राह्मं तेजः प्रपेदिवान् ।
द्रोणाद्विशिष्टमासाद्य भवन्तं ब्रह्मवित्तमं । द्रोणान्तकमहं पुत्त्रं लभेयं युधि दुर्ज्जयं । तत्कर्म्म कुरु मे याज वितराम्यर्ब्बुदं गवां । ६३८५
तथेत्युक्त्वा तु तं याजो याज्यार्थमुपकल्पयत् । गुर्व्वर्थ इति चाकाममुपयाजमचोदयत् । याजो द्रोणविनाशाय प्रतिजज्ञे तथा च सः ।
ततस्तस्य नरेन्द्रस्य उपयाजो महातपाः । आचख्यौ कर्म्म वैतानं तदा पुत्त्रफलाय वै ।
स च पुत्त्रो महावीर्य्यो महातेजा महाबलः । इष्यते यद्विधो राजन्भविता ते तथाविधः ।
भारद्वाजस्य हन्तारं सोऽभिसन्धाय भूपतिः । आजह्रे तत्तथा सर्व्वं द्रुपदः कर्म्मसिद्धये ।
याजस्तु हवनस्यान्ते देवीमाह्वापयत्तदा । प्रैहि मां राज्ञि पृषति मिथुनं त्वामुपस्थितं । ६३९०
॥ राज्ञ्युवाच ॥ अवलिप्तं मुखं ब्रह्मन्दिव्यान्गन्धान्बिभर्म्मि च । सुतार्थे नोपलब्धाऽस्मि तिष्ठ याज मम प्रिये ।
॥ याज उवाच ॥ याजेन श्रपितं हव्यमुपयाजाभिमन्त्रितं । कथं कामं न सन्दध्यात्सा त्वं विप्रैहि तिष्ठ वा ।
॥ ब्राह्मण उवाच ॥ एवमुक्त्वा तु याजेन हुते हविषि संस्कृते । उत्तस्थौ पावकात्तस्मात्कुमारो देवसन्निभः ।
ज्वालावर्णो घोररूपः किरीटी वर्म्म चोत्तमं । बिभ्रत्सखड्गसशरो धनुष्मान्विनदन्मुहुः ।
सोऽध्यारोहद्रथवरं तेन च प्रययौ तदा । ततः प्रणेदुः पाञ्चालाः प्रहृष्टाः साधुसाध्विति । ६३९५
हर्षाविष्टांस्ततश्चैतान्नेयं सेहे वसुन्धरा ।। भयापहो राजपुत्त्रः पाञ्चालानां यशस्करः ।
राज्ञः शोकापहो जात एष द्रोणवधाय वै । इत्युवाच महद्भूतमदृश्यं खेचरं तदा ।
कुमारी चापि पाञ्चाली वेदीमध्यात्समुत्थिता । सुभगा दर्शनीयाङ्गी स्वसितायतलोचना ।
श्यामा पद्मपलाशाक्षी नीलकुञ्चितमूर्द्धजा । ताम्रतुङ्गनखी सुभ्रूश्चारुपीनपयोधरा ।

मानुषं विग्रहं कृत्वा साक्षादमरवर्णिनी। नीलोत्पलसमो गन्धो यस्याः क्रोशात् प्रधावति। १४००
या बिभर्ति परं रूपं यस्या नास्त्युपमा भुवि। देवदानवयक्षाणामीप्सितां देवरूपिणीं।
तां चापि जातां सुश्रोणीं वागुवाचाशरीरिणी। सर्व्वयोषिद्वरा कृष्णा निनीषुः क्षत्रियान् क्षयं।
सुरकार्य्यमियं काले करिष्यति सुमध्यमा। अस्या हेतोः कौरवाणां महद्‌दुत्पत्स्यते भयं।
तच्छ्रुत्वा सर्व्वपाञ्चालाः प्रणेदुः सिंहसंघवत्। न चैतान्हर्षसम्पूर्णानियं सेहे वसुन्धरा।
तौ दृष्ट्वा पार्षती याजं प्रपेदे वै सुतार्थिनी। न वै मदन्यां जननीं जानीयातामिमाविति। १४०५
तथेत्युवाच तां याजो राज्ञः प्रियचिकीर्षया। तयोश्च नामनी चक्रुर्द्विजाः सम्पूर्णमानसाः। धृष्टत्वादतिधृष्णुत्वाद्द्युम्नाद्युत्सम्भवादपि। धृष्टद्युम्नः कुमारोऽयं द्रुपदस्य भवत्विति।
कृष्णेत्येवाब्रुवन्कृष्णां कृष्णा भूता हि वर्णतः। तथा तन्मिथुनं जज्ञे द्रुपदस्य महामखे।
धृष्टद्युम्नन्तु पाञ्चाल्यमानीय स्वं निवेशनं। उपाकरोदस्त्रहेतोर्भारद्वाजः प्रतापवान्।
अमोक्षणीयं दैवं हि भावि मत्वा महामतिः। तथा तत्कृतवान्द्रोण आत्मकीर्त्त्यनुरक्षणात्।
इत्यादि पर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वणि सप्तषष्ट्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १६७ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा तु कौन्तेयाः शल्यविद्धा इवाभवन्। सर्व्वे चास्वस्थमनसो बभूवुस्ते महाबलाः। १४१०
ततः कुन्ती सुतान्दृष्ट्वा सर्व्वांस्तद्गतचेतसः। युधिष्ठिरमुवाचेदं वचनं सत्यवादिनी।
॥ कुन्त्युवाच ॥ चिररात्रोषिताः स्मेह ब्राह्मणस्य निवेशने। रममाणाः पुरे रम्ये लब्धभैक्षा महात्मनः।
यानीह रमणीयानि वनान्युपवनानि च। सर्व्वाणि तानि दृष्टानि पुनःपुनररिन्दम।
पुनर्दृष्टुं हि तानीह प्रीणयन्ति न नस्तथा। भैक्ष्यञ्च न तथा वीर लभ्यते कुरुनन्दन।
ते वयं साधु पाञ्चालान्गच्छाम यदि मन्यसे। अपूर्व्वदर्शनं वीर रमणीयं भविष्यति। १४१५
सुभिक्षाश्चैव पाञ्चालाः श्रूयन्ते शत्रुकर्षन। यज्ञसेनश्च राजाऽसौ ब्रह्मण्य इति शुश्रुम।
एकत्र चिरवासश्च क्षमो न च मतो मम। ते तत्र साधु गच्छामो यदि त्वं पुत्र मन्यसे।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ भवत्या यन्मतं कार्य्यं तदस्माकं परं हितं। अनुजांस्तु न जानामि गच्छेयुर्नेति वा पुनः।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः कुन्ती भीमसेनमर्ज्जुनं यमजौ तथा। उवाच गमनं ते च तथेत्येवाब्रुवंस्तदा।
तत आमन्त्र्य तं विप्रं कुन्ती राजन्सुतैः सह। प्रतस्थे नगरीं रम्यां द्रुपदस्य महात्मनः। १४२०
इत्यादिपर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वणि पाञ्चालदेशयात्रायामष्टषष्ट्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १६८ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ वसत्सु तेषु प्रच्छन्नं पाण्डवेषु महात्मसु। आजगामाथ तान्द्रष्टुं व्यासः सत्यवतीसुतः।
तमागतमभिप्रेक्ष्य प्रत्युद्गम्य परन्तपाः। प्रणिपत्याभिवाद्यैनं तस्थुः प्राञ्जलयस्तदा।
समनुज्ञाप्य तान्सर्व्वानासीनान्मुनिरब्रवीत्। प्रच्छन्नं पूजितः पार्थैः प्रीतिपूर्व्वमिदं वचः।
अपि धर्म्मेण वर्त्तध्वं शास्त्रेण च परन्तपाः। अपि विप्रेषु पूजा वः पूजार्हेषु न हीयते।
अथ धर्म्मार्थवद्वाक्यमुक्त्वा स भगवानृषिः। विचित्राश्च कथास्तास्ताः पुनरेवेदमब्रवीत्। १४२५
॥ व्यास उवाच ॥ आसीत्तपोवने काचिदृषेः कन्या महात्मनः। विलग्नमध्या सुश्रोणी सुभ्रूः सर्व्वगुणान्विता।

कर्म्मभिः स्वकृतैः सा तु दुर्भगा समपद्यत। नाध्यगच्छत्पतिं सा तु कन्यारूपवती सती।
तपस्तप्तुमथारेभे पत्यर्थमसुखा ततः। तोषयामास तपसा सां किलोग्रेण शङ्करं।
तस्याः स भगवांस्तुष्टस्तामुवाच यशस्विनीं। वरं वरय भद्रं ते वरदोऽस्मीति शङ्करः।
अथेश्वरमुवाचेदमात्मनः सा वचो हितं। पतिं सर्व्वगुणोपेतमिच्छामीति पुनः पुनः। ६४४०
तामथ प्रत्युवाचेदमीशानो वदतां वरः। पञ्च ते पतयो भद्रे भविष्यन्तीति भारताः।
एवमुक्ता ततः कन्या देवं वरदमब्रवीत्। एकमिच्छाम्यहं देव त्वत्प्रसादात्पतिं प्रभो।
पुनरेवाब्रवीद्देव इदं वचनमुत्तमं। पञ्चकृत्वस्त्वयाप्युक्तः पतिं देहीत्यहं पुनः।
देहमन्यङ्गतायास्ते यथोक्तं तद्भविष्यति। द्रुपदस्य कुले जज्ञे सा कन्या देवरूपिणी। निर्दिष्टा भवतां पत्नी कृष्णा पार्षत्यनिन्दिता।
पाञ्चालनगरे तस्मान्निवसध्वं महाबलाः। सुखिनस्तामनुप्राप्य भविष्यथ न संशयः। ६४४५
एवमुक्ता महाभागः पाण्डवान्स पितामहः। पार्थानामन्त्र्य कुन्तीञ्च प्रातिष्ठत महातपाः।
इत्यादिपर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वणि ऊनसप्तत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १६८॥
वैशम्पायनउवाच॥ गते भगवति व्यासे पाण्डवा हृष्टमानसाः। ते प्रतस्थुः पुरस्कृत्य मातरं पुरुषर्षभाः।
समैरुदङ्मुखैर्मार्गैर्यथोद्दिष्टं परन्तपाः। ते त्वगच्छन्नहोरात्रात्तीर्थं सोमाश्रयायणं।
आसेदुः पुरुषव्याघ्रा गङ्गायां पाण्डुनन्दनाः। उल्मुकन्तु समुद्यम्य तेषामग्रे धनञ्जयः। प्रकाशार्थं ययौ तत्र रक्षार्थञ्च महारथः।
तत्र गङ्गाजले रम्ये विविक्ते क्रीडयन्स्त्रियः। ईर्षुर्गन्धर्व्वराजो वै जलक्रीडामुपागतः। ६४५०
शब्दं तेषां स शुश्राव नदीं समुपसर्पतां। तेन शब्देन चाविष्टश्चुक्रोध बलवद्बली।
स दृष्ट्वा पाण्डवांस्तत्र सह मात्रा परन्तपान्। विस्फारयन्धनुर्घोरमिदं वचनमब्रवीत्।
सन्ध्या संरज्यते घोरा पूर्व्वरात्रागमेषु या। अशीतिभिर्लवैर्हीनं तन्मुहूर्त्तं प्रचक्षते।
विहितं कामचाराणां यक्षगन्धर्व्वरक्षसां। शेषमन्यन्मनुष्याणां कर्म्मचारेषु वै स्मृतं।
लोभात्प्रचारं चरतस्तासु वेलासु वै नरान्। उपक्रान्ता निगृह्णीमो राक्षसैः सह बालिशान्। ६४५५
अतो रात्रौ प्राप्नुवतो जलं ब्रह्मविदो जनाः। गर्हयन्ति नरान्सर्व्वान्बलस्थान्नृपतीनपि।
आरात्तिष्ठत मा मह्यं समीपमुपसर्पत। कस्मान्मां नाभिजानीत प्राप्तं भागीरथीजलं।
अङ्गारपर्णं गन्धर्व्वं वित्त मां स्वबलाश्रयं। अहं हि मानी चेर्षुश्च कुवेरस्य प्रियः सखा।
अङ्गारपर्णमित्येवं ख्यातं चेदं वनं मम। अनुगङ्गं चरन्कामांश्चित्रं यत्र रमाम्यहं।
न कौणपाः शृङ्गिणो वा न देवा नच मानुषाः। इदं समुपसर्पन्ति तत्किं समनुसर्पथ। ६४६०
॥ अर्जुन उवाच॥ समुद्रे हिमवत्पार्श्वे नद्यामस्याञ्च दुर्म्मते। रात्रावहनि सन्ध्यायां कस्य गुप्तः परिग्रहः।
भुक्तो वाऽप्यथ वाऽभुक्तो रात्रावहनि खेचर। न कालनियमो ह्यस्ति गङ्गां प्राप्य सरिद्वरां।
वयञ्च शक्तिसम्पन्ना अकाले त्वामधृष्णुम। अशक्ता हि रणे क्रूर युष्मानर्च्चन्ति मानवाः।
पुरा हिमवतश्चैषा हेमशृङ्गाद्विनिःसृता। गङ्गा गत्वा समुद्राम्भः सप्तधा समपद्यत।

गङ्गाञ्च यमुनाञ्चैव प्लक्षजातां सरस्वतीं। रथस्थां शरयूञ्चैव गोमतीं गण्डकीं तथा। १४५५

अपर्य्युषितपापास्ते नदी: सप्त पिबन्ति ये। इयं भूत्वा चैकवप्रा शुचिराकाशगा पुन:। देवेषु गङ्गा गन्धर्व्व प्राप्नोत्यलक नन्दतां।

तथा पितॄन्वैतरणी दुस्तरा पापकर्म्मभि:। गङ्गा भवति वै प्राप्य कृष्णद्वैपायनोऽब्रवीत्।

असम्बाधा देवनदी स्वर्गसम्पादनी शुभा। कथमिच्छसि तां रोद्धुं नैष धर्म्म: सनातन:।

अनिवार्य्यमसम्बाधं तव वाचा कथं वयं। न स्पृशेम यथाकामं पुण्यं भागीरथीजलं।

॥ वैशम्पायन उवाच॥ अङ्गारपर्णस्तच्छ्रुत्वा क्रुद्ध आयम्य कार्म्मुकं। मुमोच वाणान्निशितानहीनाशीविषानिव। १४६०

उल्मुकं भ्रामयंस्तूर्णं पाण्डवश्चर्म्म चोत्तरं। व्यपोहत शरांस्तस्य सर्व्वानेव धनञ्जय:।

अर्ज्जुन उवाच॥ विभीषिका वै गन्धर्व्व नास्त्रज्ञेषु प्रयुज्यते। अस्त्रज्ञेषु प्रयुक्तेयं फेनवत्प्रविलीयते।

मानुषानतिगन्धर्व्वान्सर्व्वान्गन्धर्व्व लक्षये। तस्मादस्त्रेण दिव्येन योत्स्येऽहं नतु मायया।

पुराऽस्त्रमिदमाग्नेयं प्रादात्किल बृहस्पति:। भरद्वाजाय गन्धर्व्व गुरुर्मान्य: शतक्रतो:।

भरद्वाजादग्निवेश्य अग्निवेश्याद्गुरुर्म्मम। साध्विदं मह्यमददद्द्रोणो ब्राह्मणसत्तम:। १४६५

वैशम्पायन उवाच॥ इत्युक्त्वा पाण्डव: क्रुद्धो गन्धर्व्वाय मुमोच ह। प्रदीप्तमस्त्रमाग्नेयं ददाहास्य रथन्तु तत्।

विरथं विप्लुतं तन्तु स गन्धर्व्वं महाबलं। अस्त्रतेज:प्रमूढञ्च प्रपतन्तमवाङ्मुखं।

शिरोरुहेषु जग्राह माल्यवत्सु धनञ्जय:। भ्रातॄन्प्रति चकर्षाथ सोऽस्त्रपातादचेतसं।

युधिष्ठिरं तस्य भार्य्या प्रपेदे शरणार्थिनी। नाम्ना कुम्भीनसी नाम पतित्राणमभीप्सती।

॥ गन्धर्व्युवाच॥ त्रायस्व मां महाभाग पतिं चेमं विमुञ्च मे। गन्धर्व्वी शरणं प्राप्ता नाम्ना कुम्भीनसी प्रभो। १४७०

॥ युधिष्ठिर उवाच॥ युद्धे जितं यशोहीनं स्त्रीनाथमपराक्रमं। को निहन्याद्रिपुं तात मुञ्चेमं रिपुसूदन।

अर्ज्जुन उवाच॥ जीवितं प्रतिपद्यस्व गच्छ गन्धर्व्व माशुच:। प्रदिशत्यभयं तेऽद्य कुरुराजो युधिष्ठिर:।

॥ गन्धर्व्व उवाच ॥ जितोऽहं पूर्व्वकं नाम मुञ्चाम्यङ्गारपर्णतां। नच श्लाघे बलेनाङ्ग न नाम्ना जनसंसदि।

साध्विमं लब्धवाँल्लाभं योऽहं दिव्यास्त्रधारिणं। गान्धर्व्व्या माययेच्छामि संयोजयितुमर्ज्जुनं।

अस्त्राग्निना विचित्रोऽयं दग्धो मे रथ उत्तम:। सोऽहं चित्ररथो भूत्वा नाम्ना दग्धरथोऽभवं। १४७५

सम्भृता चैव विद्येयं तपसेह मया पुरा। निवेदयिष्ये तामद्य प्राणदाय महात्मने।

संस्तम्भयित्वा तरसा जितं शरणमागतं। यो रिपुं योजयेत्प्राणै: कल्याणं किं न सोऽर्हति।

चाक्षुषी नाम विद्येयं यां सोमाय ददौ मनु:। ददौ स विश्वावसवे मम विश्वावसुर्ददौ।

सेयं कापुरुषं प्राप्ता गुरुदत्ता प्रणश्यति। आगमोऽस्या मया प्रोक्तो वीर्य्यं प्रति निबोध मे।

यच्चक्षुषा द्रष्टुमिच्छेत्त्रिषु लोकेषु किञ्चनं। तत्पश्येद्यादृशं चेच्छेत्तादृशं द्रष्टुमर्हति। १४८०

एकपादेन षण्मासान्स्थितो विद्यां लभेदिमां। अनुनेष्याम्यहं विद्यां स्वयं तुभ्यं व्रतेऽकृते।

विद्यया ह्यनया राजन्वयं नृभ्यो विशेषिता:। अविशिष्टाश्च देवानामनुभावप्रदर्शिन:।

गन्धर्व्वजानामश्वानामहं पुरुषसत्तम। भ्रातृभ्यस्तव तुभ्यञ्च पृथग्दाता शतं शतं।

देवगन्धर्ववाहास्ते दिव्यवर्णा मनोजवाः। क्षीणाक्षीणा भवन्त्येते नहीयन्ते च रंहसः।
पुरा कृतं महेन्द्रस्य वज्रं वृत्रनिबर्हणं। दशधा शतधा चैव तच्छीर्णं वृत्रमूर्द्धनि। १०८१
ततो भागीकृतो देवैर्वज्रभाग उपास्यते। लोके यशोधनं किञ्चित्सा वै वज्रतनुः स्मृता।
वज्रपाणिर्ब्राह्मणः स्यात्क्षत्रं वज्ररथं स्मृतं। वैश्या वै दानवज्राश्च कर्मवज्रा यवीयसः।
क्षत्रं वज्रस्य भागेन अवध्या वाजिनः स्मृताः। रथाङ्गं वडवा सूते शूराश्चाश्वेषु ये मताः।
कामवर्णाः कामजवाः कामतः समुपस्थिताः। इति गन्धर्वजाः कामं पूरयिष्यन्ति मे हयाः।
अर्जुन उवाच॥ यदि प्रीतेन मे दत्तं संशये जीवितस्य वा। विद्याधनं श्रुतं वाऽपि न तद्गन्धर्व रोचये। १०९०
गन्धर्व उवाच। संयोगो वै प्रीतिकरो महत्सु प्रतिदृश्यते। जीवितस्य प्रदानेन प्रीतो विद्यां ददामि ते।
त्वत्तोऽप्यहं ग्रहीष्यामि अस्त्रमाग्नेयमुत्तमं। तथैव योग्यं बीभत्सो चिराय भरतर्षभ।
अर्जुन उवाच। त्वत्तोऽस्त्रेण वृणोम्यश्वान्संयोगः शाश्वतोऽस्तु नौ। सखे तद्ब्रूहि गन्धर्व युष्मभ्यो यद्भयं भवेत्।
कारणं ब्रूहि गन्धर्व किं तद्येन स्म धर्षिताः। यान्तो वेदविदः सर्वे सन्तो रात्रावरिन्दमाः।
गन्धर्व उवाच। अनग्नयोऽनाहुतयो न च विप्रपुरस्कृताः। यूयं ततो धर्षिताः स्थ मया वै पाण्डुनन्दनाः। १०९५
यक्षराक्षसगन्धर्वाः पिशाचोरगदानवाः। विस्तरं कुरुवंशस्य धीमन्तः कथयन्ति ते।
नारदप्रभृतीनान्तु देवर्षीणां मया श्रुतं। गुणान् कथयतां वीर पूर्वेषां तव धीमतां।
स्वयञ्चापि मया दृष्टश्चरता सागराम्बरां। इमां वसुमतीं कृत्स्नां प्रभावः सुकुलस्य ते।
वेदे धनुषि चाचार्यमभिजानामितेऽर्जुन। विश्रुतं त्रिषुलोकेषु भारद्वाजं यशस्विनं।
धर्मं वायुञ्च शक्रञ्च विजानाम्यश्विना तथा। पाण्डुञ्च कुरुशार्दूल षडेतान्कुरुवर्धनान्। पितॄनेतानहं पार्थ देवमानुषसत्तमान्। ११००
दिव्यात्मानो महात्मानः सर्वशस्त्रभृतांवराः। भवन्तो भ्रातरः शूराः सर्वे सुचरितव्रताः।
उत्तमाञ्च मनोबुद्धिं भवतां भावितात्मनां। जानन्नपि च वः पार्थ कृतवानिह धर्षणं।
स्त्रीसकाशे च कौरव्य न पुमान्क्षन्तुमर्हति। धर्षणामात्मनः पश्यन् बाहुद्रविणमाश्रितः।
नक्तञ्च बलमस्माकं भूय एवाभिवर्द्धते। यतस्ततो मां कौन्तेय सदारं मन्युराविशत्।
सोऽहं त्वयेह विजितः संख्ये तापत्यवर्द्धन। येन तेनेह विधिना कीर्त्यमानं निबोध मे। ११०५
ब्रह्मचर्यं परो धर्मः स चापि नियतस्त्वयि। यस्मात्तस्मादहं पार्थ रणेऽस्मि विजितस्त्वया।
यस्तु स्यात्क्षत्रियः कश्चित्कामवृत्तः परन्तप। नक्तञ्च युधि युध्येत न स जीवेत्कथञ्चन।
यस्तु स्यात्कामवृत्तोऽपि पार्थ ब्रह्मपुरस्कृतः। जयेन्नक्तञ्चरान्सर्वान्स पुरोहितधूर्गतः।
तस्मात्तापत्य यत्किञ्चिन्नृणां श्रेय इहेप्सितं। तस्मिन् कर्मणि योक्तव्या दान्तात्मानः पुरोहिताः।
वेदे षडङ्गे निरताः शुचयः सत्यवादिनः। धर्मात्मानः कृतात्मानः स्युर्नृपाणां पुरोहिताः। १११०
जयश्च नियतो राज्ञः स्वर्गश्च तदनन्तरं। यस्य स्याद्धर्मविद्वाग्मी पुरोधाः शीलवान् शुचिः।
लाभं लब्धुमलब्धं वा लब्धं वा परिरक्षितुं। पुरोहितं प्रकुर्वीत राजा गुणसमन्वितं।
पुरोहितमते तिष्ठेद्य इच्छेद्भूतिमात्मनः। प्राप्तुं वसुमतीं सर्वां सर्वशः सागराम्बरां।

नहि केवलशौर्य्येण तापत्याभिजनेन च । जयेद्ब्राह्मणः कश्चिद्भूमिं भूमिपतिः क्वचित् ।
तस्मादेवं विजानीहि कुरूणां वंशवर्द्धन । ब्राह्मणप्रमुखं राज्यं शक्यं पालयितुं चिरं । ६५१५
इत्यादिपर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वणि गन्धर्व्ववाक्ये सप्तत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १७० ॥
॥ अर्जुन उवाच ॥ तापत्य इति यद्वाक्यमुक्तवानसि मामिह । तदहं ज्ञातुमिच्छामि तापत्यार्थविनिश्चयं ।
तपती नाम का चैषा तापत्या यत्कृते वयं । कौन्तेया हि वयं साधो तत्त्वमिच्छामि वेदितुं ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तः स गन्धर्व्वः कुन्तीपुत्त्रं धनञ्जयं । विश्रुतं त्रिषु लोकेषु श्रावयामास वै कथां ।
॥ गन्धर्व्व उवाच ॥ हन्त ते कथयिष्यामि कथामेतां मनोरमां । यथावदखिलां पार्थ सर्व्वबुद्धिमतां वर ।
उक्तवानस्मि येन त्वां तापत्य इति यद्वचः । तत्तेऽहं कथयिष्यामि शृणुष्वैकमना भव । ६५२०
य एष दिवि धिष्ण्येन नाकं व्याप्नोति तेजसा । एतस्य तपती नाम बभूव सदृशी सुता ।
विवस्वतो वै देवस्य सावित्र्यवरजा विभो । विश्रुता त्रिषु लोकेषु तपती तपसा युता ।
न देवी नासुरी चैव न यक्षी नच राक्षसी । नाप्सरा नच गन्धर्व्वी तथा रूपेण काचन ।
सुविभक्ताऽनवद्याङ्गी स्वसितायतलोचना । स्वाचारा चैव साध्वी च सुवेशा चैव भामिनी ।
न तस्याः सदृशं किञ्चित्त्रिषु लोकेषु भारत । भर्त्तारं सविता मेने रूपशीलगुणश्रुतैः । ६५२५
सम्प्राप्तयौवनां पश्यन्देयां दुहितरन्तु तां । नोपलेभे ततः शान्तिं सम्प्रदानं विचिन्तयन् ।
अथर्क्षपुत्त्रः कौन्तेय कुरूणामृषभो बली । सूर्य्यमाराधयामास नृपः सम्वरणस्तदा ।
अर्घ्यमाल्योपहाराद्यैर्गन्धैश्च नियतः शुचिः । नियमैरुपवासैश्च तपोभिर्व्विविधैरपि ।
शुश्रूषुरनहंवादी शुचिः पौरवनन्दनः । अंशुमन्तं समुद्यन्तं पूजयामास भक्तिमान् ।
ततः कृतज्ञं धर्म्मज्ञं रूपेणासदृशं भुवि । तपत्याः सदृशं मेने सूर्य्यः सम्वरणं पतिं । ६५३०
दातुमैच्छत्ततः कन्यां तस्मै सम्वरणाय तां । नृपोत्तमाय कौरव्य विश्रुताभिजनाय च ।
यथा हि दिवि दीप्तांशुः प्रभासयति तेजसा । तथा भुवि महीपालो दीप्त्या सम्वरणोऽभवत् ।
यथाऽर्चयन्ति चादित्यमुद्यन्तं ब्रह्मवादिनः । तथा सम्वरणं पार्थ ब्राह्मणावरजाः प्रजाः ।
स सोममतिकान्तत्वादादित्यमतितेजसा । बभूव नृपतिः श्रीमान्सुहृदां दुर्हृदामपि ।
एवंगुणस्य नृपतेस्तथावृत्तस्य कौरव । तस्मै दातुं मनश्चक्रे तपतीं तपनः स्वयं । ६५३५
स कदाचिदथो राजा श्रीमानमितविक्रमः । चचार मृगयां पार्थ पर्व्वतोपवने किल ।
चरतो मृगयां तस्य क्षुत्पिपासासमन्वितः । ममार राज्ञः कौन्तेय गिरावप्रतिमो हयः ।
स मृताश्वश्चरन् पार्थ पद्भ्यामेव गिरौ नृपः । ददर्शासदृशीं लोके कन्यामायतलोचनां ।
स एक एकामासाद्य कन्यां परबलार्दनः । तस्थौ नृपतिशार्दूलः पश्यन्नविचलेक्षणः ।
स हि तां तर्कयामास रूपतो नृपतिः श्रियं । पुनः सन्तर्कयामास रवेर्भ्रष्टामिव प्रभां । ६५४०
वपुषा वर्चसा चैव शिखामिव विभावसोः । प्रसन्नत्वेन कान्त्या च चन्द्ररेखामिवामलां ।
गिरिपृष्ठे तु सा यस्मिन् स्थिता स्वसितलोचना । विभ्राजमाना शुशुभे प्रतिमेव हिरण्मयी ।

तस्या रूपेण स गिरिर्वेशेन च विशेषतः। सवृक्षक्षुपलतो हिरण्मय इवाऽभवत्।
अवमेने च तां दृष्ट्वा सर्व्वलोकेषु योषितः। अवाप्तं चात्मनो मेने स राजा चक्षुषः फलं।
जन्मप्रभृति यत्किञ्चिद्दृष्टवान्स महीपतिः। रूपं न सदृशं तस्यास्तर्कयामास किञ्चन। ६५४५
तया बद्धमनश्चक्षुः पाशैर्गुणमयैस्तदा। न चचाल ततो देशाद्बुबुधे न च किञ्चन।
अस्या नूनं विशालाक्ष्याः सदेवासुरमानुषं। लोकं निर्मथ्य धात्रेदं रूपमाविष्कृतं कृतं।
एवं सन्तर्कयामास रूपद्रविणसम्पदा। कन्यामसदृशीं लोके नृपः संवरणस्तदा।
ताञ्च दृष्ट्वैव कल्याणीं कल्याणाभिजनो नृपः। जगाम मनसा चिन्तां कामबाणेन पीडितः।
दह्यमानः स तीव्रेण नृपतिर्मन्मथाग्निना। अप्रगल्भां प्रगल्भस्तां तदोवाच मनोहरां। ६५५०
काऽसि कस्यासि रम्भोरु किमर्थं चेह तिष्ठसि। कथञ्च निर्जनेऽरण्ये चरस्येका शुचिस्मिते।
त्वं हि सर्व्वानवद्याङ्गी सर्व्वाभरणभूषिता। विभूषणमिवैतेषां भूषणानामभीप्सितं।
न देवीं नासुरीं चैव न यक्षीं न च राक्षसीं। न च भोगवतीं मन्ये न गन्धर्व्वीं न मानुषीं।
या हि दृष्टा मया काश्चिच्छ्रुता वाऽपि वराङ्गनाः। न तासां सदृशीं मन्ये त्वामहं मत्तकाशिनि।
दृष्ट्वैव चारुवदने चन्द्रात्कान्ततरं तव। वदनं पद्मपत्राक्षि मां मथ्नातीव मन्मथः। ६५५५
एवं तां स महीपालो बभाषे न तु सा तदा। कामार्त्तं निर्जनेऽरण्ये प्रत्यभाषत किञ्चन।
ततो लालप्यमानस्य पार्थिवस्यायतेक्षणा। सौदामिनीव चाभ्रेषु तत्रैवान्तरधीयत।
तामन्वेष्टुं स नृपतिः परिचक्राम सर्व्वतः। वनं वनजपत्राक्षीं भ्रमन्नुन्मत्तवत्तदा।
अपश्यमानः स तु तां बहु तत्र विलप्य च। निश्चेष्टः पार्थिवश्रेष्ठो मुहूर्त्तं स व्यतिष्ठत।
इत्यादिपर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वणि तपत्युपाख्याने एकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १७१ ॥
गन्धर्व्व उवाच॥ अथ तस्यामदृश्यायां नृपतिः काममोहितः। पातनः शत्रुसंघानां पपात धरणीतले। ६५६०
तस्मिन्निपतिते भूमावथ सा चारुहासिनी। पुनः पीनायतश्रोणी दर्शयामास तं नृपं।
अथावभाषे कल्याणी वाचा मधुरया नृपं। तं कुरूणां कुलकरं कामाभिहतचेतसं।
उवाच मधुरं वाक्यं तपती प्रहसन्निव। उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रन्ते न त्वमर्हस्यरिन्दम।
मोहं नृपतिशार्दूल गन्तुमाविष्कृतः क्षितौ। एवमुक्तोऽथ नृपतिर्व्वाचा मधुरया तदा। ददर्श विपुलश्रोणीं तामेवाभिमुखे स्थितां।
अथ तामसितापाङ्गीमाबभाषे स पार्थिवः। मन्मथाग्निपरीतात्मा सन्दिग्धाक्षरया गिरा। ६५६५
साधु त्वमसितापाङ्गि कामार्त्तं मत्तकाशिनि। भजस्व भजमानं मां प्राणा हि प्रजहन्ति मां।
त्वदर्थं हि विशालाक्षि मामयं निशितैः शरैः। कामः कमलगर्भाभे प्रति विध्यन्न शाम्यति।
दष्टमेवमनाक्रन्दे भद्रे काममहाहिना। सा त्वं पीनायतश्रोणि मामाप्नुहि वरानने।
त्वदधीना हि मे प्राणाः किन्नरोद्गीतभाषिणि। चारुसर्व्वानवद्याङ्गि पद्मेन्दुप्रतिमानने।
नह्यहं त्वदृते भीरु शक्ष्यामि खलु जीवितुं। कामः कमलपत्राक्षि प्रतिविध्यति मामयं। ६५७०

तस्मात्कुरु विशालाक्षि मय्यनुक्रोशमङ्गने। भक्तं मामसितापाङ्गि न परित्यक्तुमर्हसि।
त्वं हि मां प्रीतियोगेन त्रातुमर्हसि भाविनि। त्वद्दर्शनकृतस्नेहं मनश्चलति मे भृशं।
न त्वां दृष्ट्वा पुनरन्यां द्रष्टुं कल्याणि रोचते। प्रसीद वशगोऽहं ते भक्तं मां भज भाविनि।
दृष्ट्वैव त्वां वरारोहे मन्मथो भृशमङ्गने। अन्तर्गतं विशालाक्षि विध्यति स्म पतत्त्रिभिः।
मन्मथाग्निसमुद्भूतं दाहं कमललोचने। प्रीतिसंयोगयुक्ताभिरद्भिः प्रह्लादयस्व मे। ६५७५
पुष्पायुधं दुराधर्षं प्रचण्डशरकार्म्मुकं। त्वद्दर्शनसमुद्भूतं विध्यन्तं दुःसहैः शरैः।
उपशामय कल्याणि आत्मदानेन भाविनि। गान्धर्व्वेण विवाहेन मामुपैहि वराङ्गने।
विवाहानां हि रम्भोरु गान्धर्व्वः श्रेष्ठ उच्यते। तपत्युवाच। नाहमीशात्मनो राजन् कन्या पितृमती ह्यहं। मयि चेदस्ति ते प्रीतिर्याचस्व पितरं मम। यथा हि ते मया प्राणाः संगृहीता नरेश्वर। दर्शनादेव भूयस्त्वं तथा प्राणान्ममाहरः।
न चाहमीशा देहस्य तस्मान्नृपतिसत्तम। समीपं नोपगच्छामि न स्वतन्त्रा हि योषितः।
का हि सर्व्वेषु लोकेषु विश्रुताभिजनं नृपं। कन्या नाभिलषेन्नाथं भर्त्तारं भक्तवत्सलं। ६५८०
तस्मादेवं गते काले याचस्व पितरं मम। आदित्यं प्रणिपातेन तपसा नियमेन च।
स चेत्कामयते दातुं तव मामरिसूदन। भविष्याम्यद्य ते राजन्सततं वशवर्त्तिनी।
अहं हि तपती नाम सावित्र्यवरजा सुता। अस्य लोकप्रदीपस्य सवितुः क्षत्रियर्षभ।
इत्यादिपर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वणि तपत्युपाख्याने द्विसप्तत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १७२॥
॥ गन्धर्व्व उवाच॥ एवमुक्त्वा ततस्तूर्णं जगामोर्द्ध्वमनिन्दिता। स तु राजा पुनर्भूमौ तत्रैव निपपात ह।
अन्विषमाणः सबलस्तं राजानं नृपोत्तमं। अमात्यः सानुयात्रश्च तं ददर्श महावने। ६५८५
क्षितौ निपतितं काले शक्रध्वजमिवोच्छ्रितं। तं हि दृष्ट्वा महेष्वासं निरस्तं पतितं भुवि।
बभूव सोऽस्य सचिवः संप्रदीप्त इवाग्निना। त्वरया चोपसङ्गम्य स्नेहादागतसम्भ्रमः।
तं समुत्थापयामास नृपतिं काममोहितं। भूतलाद्भूमिपालेशं पितेव पतितं सुतं।
प्रज्ञया वयसा चैव वृद्धः कीर्त्या नयेन च। अमात्यस्तं समुत्थाप्य बभूव विगतज्वरः।
उवाच चैनं कल्याण्या वाचा मधुरयोत्थितं। माभैर्मनुजशार्दूल भद्रमस्तु तवानघ। ६५९०
क्षुत्पिपासापरिश्रान्तं तर्कयामास वै नृपं। पतितं पातनं संख्ये शात्रवाणां महीतले।
वारिणा च सुशीतेन शिरस्तस्याऽभ्यषेचयत्। अस्पृशन्मुकुटं राज्ञः पुण्डरीकसुगन्धिना।
ततः प्रत्यागतप्राणस्तद्बलं बलवान्नृपः। सर्व्वं विसर्जयामास तमेकं सचिवं विना।
ततस्तस्याज्ञया राज्ञो विप्रतस्थे महद्बलं। स तु राजा गिरिप्रस्थे तस्मिन्पुनरुपाविशत्।
ततस्तस्मिन्गिरिवरे शुचिर्भूत्वा कृताञ्जलिः। आरिराधयिषुः सूर्य्यं तस्थावूर्द्ध्वमुखः क्षितौ। ६५९५
जगाम मनसा चैव वशिष्ठमृषिसत्तमं। पुरोहितममित्रघ्नं तदा संवरणो नृपः।
नक्तन्दिनमथैकत्र स्थिते तस्मिन् जनाधिपे। अथाजगाम विप्रर्षिस्तदा द्वादशमेऽहनि।
स विदित्वैव नृपतिं तपत्या हृतमानसं। दिव्येन विधिना ज्ञात्वा भावितात्मा महानृषिः।

तथा तु नियतात्मानं तं नृपं मुनिसत्तमः । आवभाषे स धर्म्मात्मा तस्यैवार्थचिकीर्षया ।

स तस्य मनुजेन्द्रस्य पश्यतो भगवानृषिः । ऊर्द्ध्वमाचक्रमे द्रष्टुं भास्करं भास्करद्युतिः । ६६००

सहस्रांशुं ततो विप्रः कृताञ्जलिरुपस्थितः । वशिष्ठोऽहमिति प्रीत्या स चात्मानं न्यवेदयत् ।

तमुवाच महातेजा विवस्वान्मुनिसत्तमं । महर्षे स्वागतं तेऽस्तु कथयस्व यथेप्सितं ।

यदिच्छसि महाभाग मत्तः प्रवदतांवर । तत्ते दद्यामभिप्रेतं यद्यपि स्यात्सुदुष्करं ।

एवमुक्तः स तेनर्षिर्वशिष्ठः प्रत्यभाषत । प्रणिपत्य विवस्वन्तं भानुमन्तं महातपाः ।

॥ वशिष्ठ उवाच ॥ येषा ते तपती नाम सावित्र्यवरजा सुता । तां त्वां सम्बरणस्यार्थे वरयामि विभावसो । ६६०५

स हि राजा बृहत्कीर्त्तिर्द्धर्म्मार्थविदुदारधीः । युक्तः सम्बरणो भर्त्ता दुहितुस्ते विहङ्गम ।

इत्युक्तः स तदा तेन ददानीत्येव निश्चितः । प्रत्यभाषत तं विप्रं प्रतिनन्द्य दिवाकरः ।

वरः सम्बरणो राज्ञां त्वमृषीणां वरो मुने । तपती योषितां श्रेष्ठा किमन्यदपवर्जनात् ।

ततः सर्व्वानवद्याङ्गीं तपतीं तपनः स्वयं । ददौ सम्बरणस्यार्थे वशिष्ठाय महात्मने ।

प्रतिजग्राह तां कन्यां महर्षिस्तपतीं तदा । वशिष्ठोऽथ विसृष्टस्तु पुनरेवाजगाम ह । ६६१०

यत्र विख्यातकीर्त्तिः स कुरूणामृषभोऽभवत् । स राजा मन्मथाविष्टस्तद्गतेनान्तरात्मना ।

दृष्ट्वा च देवकन्यां तां तपतीं चारुहासिनीं । वशिष्ठेन सहायान्तीं संहृष्टोऽभ्यधिकं बभौ ।

रुरुचे साऽधिकं सुभ्रूरापतन्ती नभस्तलात् । सौदामिनीव विभ्रष्टा द्योतयन्ती दिशस्त्विषा ।

कृच्छ्रात्द्वादशरात्रे तु तस्य राज्ञः समाहिते । आजगाम विशुद्धात्मा वशिष्ठो भगवानृषिः ।

तपसाराध्य वरदं देवं गोपतिमीश्वरं । लेभे सम्बरणो भार्य्यां वशिष्ठस्यैव तेजसा । ६६१५

ततस्तस्मिन्गिरिश्रेष्ठे देवगन्धर्व्वसेविते । जग्राह विधिवत्पाणिं तपत्याः स नरर्षभः ।

वशिष्ठेनाभ्यनुज्ञातस्तस्मिन्नेव धराधरे । सोऽकामयत राजर्षिर्विहर्त्तुं सह भार्य्यया ।

ततः पुरे च राष्ट्रे च वनेषूपवनेषु च । आदिदेश महीपालस्तमेवसचिवं तदा ।

नृपतिं त्वभ्यनुज्ञाप्य वशिष्ठोऽथापचक्रमे । सोऽथ राजा गिरौ तस्मिन्विजहारामरो यथा ।

ततो द्वादशवर्षेषु काननेषु वनेषु च । रेमे तस्मिन्गिरौ राजा तथैव सह भार्य्यया । ६६२०

तस्य राज्ञः पुरे तस्मिन्समा द्वादश सत्तम । न ववर्ष सहस्राक्षो राष्ट्रे चैवास्य भारत ।

ततस्तस्यामनावृष्ट्यां प्रवृत्तायामरिन्दम । प्रजाः क्षयमुपाजग्मुः सर्व्वाः सस्थाणुजङ्गमाः ।

तस्मिंस्तथाविधे काले वर्त्तमाने सुदारुणे । नावश्यायः पपातोर्व्व्यां ततः सस्यानि नारुहन् ।

ततो विभ्रान्तमनसो जनाः क्षुद्भयपीडिताः । गृहाणि सम्परित्यज्य बभ्रमुः प्रदिशो दिशः ।

ततस्तस्मिन्पुरे राष्ट्रे त्यक्तदारपरिग्रहाः । परस्परममर्य्यादाः क्षुधार्त्ता जघ्निरे जनाः । ६६२५

तत्क्षुधार्त्तैर्निराहारैः शवभूतैस्तथा नरैः । अभवत्प्रेतराजस्य पुरं प्रेतैरिवावृतं ।

ततस्तु तादृशं दृष्ट्वा स एव भगवानृषिः । अभ्यवर्षत धर्म्मात्मा वशिष्ठो मुनिसत्तमः ।

तञ्च पार्थिवशार्दूलमानयामास तत्पुरं । तपत्या सहितं राजन् व्युषितं शाश्वतीः समाः ।

ततः प्रविष्टस्तत्रासीद्यथापूर्व्वं सुरारिहा। तस्मिन्नृपतिशार्दूले प्रविष्टे नगरं पुनः।
प्रववर्ष सहस्राक्षः शस्यानि जनयन्प्रभुः। ततः सराष्ट्रं मुमुदे तत्पुरं परया मुदा। तेन पार्थिवमुख्येन भावितं भावितात्मना। ६६१०
ततो द्वादशवर्षाणि पुनरीजे नराधिपः। तपत्या सहितः पत्न्या यथा शच्या मरुत्पतिः।
॥ गन्धर्व्व उवाच ॥ एवमासीन्महाभागा तपती नाम पौर्व्विकी। तव वैवस्वती पार्थ तापत्यस्त्वं यया मतः।
तस्यां सञ्जनयामास कुरुं संवरणो नृपः। तपत्यां तपतां श्रेष्ठ तापत्यस्त्वं ततोऽर्ज्जुन।
इत्यादिपर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वणि तापत्ये त्रिसप्तत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १७३॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ स गन्धर्व्ववचः श्रुत्वा तत्तदा भरतर्षभ। अर्ज्जुनः परया भक्त्या पूर्णचन्द्र इवाबभौ।
उवाच च महेष्वासो गन्धर्व्वं कुरुसत्तमः। जातकौतूहलोऽतीव वशिष्ठस्य तपोबलात्। ६६१५
वशिष्ठ इति यस्यैतदृषेर्नाम त्वयेरितं। एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं यथावत्तद्वदस्व मे।
य एष गन्धर्व्वपते पूर्व्वेषां नः पुरोहितः। आसीदेतन्ममाचक्ष्व क एष भगवानृषिः।
गन्धर्व्व उवाच॥ ब्रह्मणो मानसः पुत्त्रो वशिष्ठोऽरुन्धतीपतिः। तपसा निर्ज्जितौ शश्वदजेयावमरैरपि।
कामक्रोधावुभौ यस्य चरणौ संववाहतुः। यस्तु नोच्छेदनं चक्रे कुशिकानामुदारधीः। विश्वामित्रापराधेन धारयन्मन्युमुत्तमं।
पुत्त्रव्यसनसन्तप्तः शक्तिमानप्यशक्तवत्। विश्वामित्रविनाशाय न चक्रे कर्म्म दारुणं। ६६२०
मृतांश्च पुनराहर्त्तुं यः स पुत्त्रान्यमक्षयात्। कृतान्तं नातिचक्राम वेलामिव महोदधिः।
यं प्राप्य विजितात्मानं महात्मानं नराधिपाः। इक्ष्वाकवो महीपाला लेभिरे पृथिवीमिमां।
पुरोहितमिमं प्राप्य वशिष्ठमृषिसत्तमं। ईजिरे क्रतुभिश्चैव नृपास्ते कुरुनन्दन।
स हि तान्याजयामास सर्व्वान्नृपतिसत्तमान्। ब्रह्मर्षिः पाण्डवश्रेष्ठ वृहस्पतिरिवामरान्।
तस्माद्धर्म्मप्रधानात्मा वेदधर्म्मविदीप्सितः। ब्राह्मणो गुणवान् कश्चित्पुरोधाः प्रविमृश्यतां। ६६२५
क्षत्त्रियेणाभिजातेन पृथिवीं जेतुमिच्छता। पूर्व्वं पुरोहितः कार्य्यः पार्थ राज्याभिवृद्धये।
महीं जिगीषता राज्ञा ब्रह्मकार्य्यं पुरःसरं।
तस्मात्पुरोहितः कश्चिद्गुणवान्विजितेन्द्रियः। विद्वान्भवतु वो विप्रो धर्म्मकामार्थतत्त्ववित्।
इत्यादिपर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वणि पुरोहितकरणकथने चतुःसप्तत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १७४॥
अर्ज्जुन उवाच। किंनिमित्तमभूद्वैरं विश्वामित्रवशिष्ठयोः। वसतोराश्रमे दिव्ये शंस नः सर्व्वमेव तत्।
गन्धर्व्व उवाच। इदं वाशिष्ठमाख्यानं पुराणं परिचक्षते। पार्थ सर्व्वेषु लोकेषु यथावत्तन्निबोध मे। ६६३०
कान्यकुब्जे महानासीत्पार्थिवो भरतर्षभ। गाधीति विश्रुतो लोके कुशिकस्यात्मसम्भवः।
तस्य धर्म्मात्मनः पुत्त्रः समृद्धबलवाहनः। विश्वामित्र इतिख्यातो बभूव रिपुमर्दनः।
स चचार सहामात्यो मृगयां गहने वने। मृगान्विध्यन्वराहांश्च रम्येषु मरुधन्वसु।
व्यायामकर्षितः सोऽथ मृगलिप्सुः पिपासितः। आजगाम नरश्रेष्ठ वशिष्ठस्याश्रमं प्रति।
तमागतमभिप्रेक्ष्य वशिष्ठः श्रेष्ठभागृषिः। विश्वामित्रं नरश्रेष्ठं प्रतिजग्राह पूजया। ६६३५

पाद्यार्घ्याचमनीयैस्तं स्वागतेन च भारत । तथैव परिजग्राह वन्येन हविषा तथा ।
तस्याथ कामधुग्धेनुर्व्वशिष्ठस्य महात्मनः । उक्ता कामान्प्रयच्छेति सा कामान्दुदुहे तदा
ग्राम्यारण्याश्चौषधीश्च दुदुहे पय एव च । षड्रसं चामृतनिभं रसायनमनुत्तमं ।
भोजनीयानि पेयानि भक्ष्याणि विविधानि च । लेह्यान्यमृतकल्पानि चोष्याणि च तथाऽर्जुन ।
रत्नानि च महार्हाणि वासांसि विविधानि च । तैः कामैः सर्व्वसंपूर्णैः पूजितश्च महीपतिः । सामात्यः सबलश्चैव तुतोष स भृशं तदा । १११०
षडुन्नतां सुपार्श्वोरुं पृथुपञ्चसमायतां । मण्डूकनेत्रां स्वाकारां पीनोधसमनिन्दितां ।
सुवालधिं शङ्कुकर्णां चारुशृङ्गां मनोरमां । पुष्टायतशिरोग्रीवां विस्मितः सोऽभिवीक्ष्य तां ।
अभिनन्द्य स तां राजन्नन्दिनीं गाधिनन्दनः । अब्रवीच्च भृशं तुष्टः स राजा तमृषिं तदा ।
अर्बुदेन गवां ब्रह्मन्मम राज्येन वा पुनः । नन्दिनीं संप्रयच्छस्व भुङ्क्ष्व राज्यं महामुने ।
॥ वशिष्ठ उवाच ॥ देवतातिथिपित्रर्थं याज्यार्थञ्च पयस्विनी । अदेया नन्दिनीयं वै राज्येनापि तवानघ । १११५
॥ विश्वामित्र उवाच ॥ क्षत्रियोऽहं भवान्विप्रस्तपःस्वाध्यायसाधनः । ब्राह्मणेषु कुतो वीर्यं प्रशान्तेषु धृतात्मसु ।
अर्ब्बुदेन गवां यस्त्वं न ददासि ममेप्सितं । स्वधर्मं न प्रहास्यामि नेष्यामि च बलेन गां ।
॥ वशिष्ठ उवाच ॥ बलस्थश्चासि राजा च बाहुवीर्य्यश्च क्षत्रियः । यथेच्छसि तथा क्षिप्रं कुरु मा त्वं विचारय
॥ गन्धर्व्व उवाच ॥ एवमुक्तस्तया पार्थ विश्वामित्रो बलादिव । हंसचन्द्रप्रतीकाशां नन्दिनीं तां जहार गां ।
कशादण्डप्रणुदिता काल्यमाना ततस्ततः । हम्भायमाना कल्याणी वशिष्ठस्याथ नन्दिनी । ११२०
आगम्याभिमुखी पार्थ तस्थौ भगवदुन्मुखी । भृशञ्च ताड्यमाना वै न जगामाश्रमात्ततः ।
॥ वशिष्ठ उवाच ॥ शृणोमि ते रवं भद्रे विनदन्त्याः पुनः पुनः । ह्रियसि त्वं बलाद्भद्रे विश्वामित्रेण नन्दिनि किंकर्त्तव्यं मया तत्र क्षमावान्ब्राह्मणो ह्यहं ।
॥ गन्धर्व्व उवाच ॥ सा भयान्नन्दिनी तेषां बलानां भरतर्षभ । विश्वामित्रभयोद्विग्ना वशिष्ठं समुपागमत् ।
॥ गौरुवाच ॥ कशाग्रदण्डाभिहतां क्रोशन्तीं मामनाथवत् । विश्वामित्रबलैर्घोरैर्भगवन्किमुपेक्षसे ।
॥ गन्धर्व्व उवाच ॥ नन्दिन्यामेवं क्रन्दन्त्यां धर्षितायां महामुनिः । न चुक्षुभे तदा धैर्य्यान्न चचाल धृतव्रतः । ११२५
॥ वशिष्ठ उवाच ॥ क्षत्रियाणां बलं तेजो ब्राह्मणानां क्षमा बलं । क्षमा मां भजते यस्माद्गम्यतां यदि रोचते ।
॥ नन्दिन्युवाच ॥ किन्नु त्यक्ताऽस्मि भगवन्यदेवं त्वं प्रभाषसे । अत्यक्ताऽहं त्वया ब्रह्मन्नेतुं शक्या नवै बलात् ।
॥ वशिष्ठ उवाच ॥ न त्वां त्यजामि कल्याणि स्थीयतां यदि शक्यते । दृढेन दाम्ना बद्धैष वत्सस्ते ह्रियते बलात् ।
॥ गन्धर्व्व उवाच ॥ स्थीयतामिति तच्छ्रुत्वा वशिष्ठस्य पयस्विनी । ऊर्द्धाञ्चितशिरोग्रीवा प्रबभौ रौद्रदर्शना ।
क्रोधरक्तेक्षणा सा गौर्हम्भारवघनस्वना । विश्वामित्रस्य तत्सैन्यं व्यद्रावयत सर्व्वशः । ११३०
कशाग्रदण्डाभिहता काल्यमाना ततस्ततः । क्रोधरक्तेक्षणा क्रोधं भूय एव समादधे ।
आदित्य इव मध्याह्ने क्रोधदीप्तवपुर्व्बभौ । अङ्गारवर्षं मुञ्चन्ती मुहुर्व्वालधितो महत् ।
असृजत्पह्लवान्पुच्छात्प्रस्रवाद्द्राविडाञ्छकान् । योनिदेशाच्च यवनान् शकृतः शवरान्बहून् ।

सुतस्यास्त्वसृजत्काञ्चीञ्छकरभांश्चैव पार्श्वतः। पौण्ड्रान्किरातान्यवनान्सिंहलान्बर्व्वरान् वशान्।
चिबुकांश्च पुलिन्दांश्च चीनान्हूनान्सकेरलान्। ससर्ज फेनतः सा गौर्म्लेच्छान्बहुविधानपि। ६६८५
तैर्विसृष्टैर्महासैन्यैर्नानाम्लेच्छगणैस्तदा। नानावरणसंच्छन्नैर्नानायुधधरैस्तथा।
अवाकीर्य्यत संरब्धैर्विश्वामित्रस्य पश्यतः। एकैकश्च तदा योधः पञ्चभिः सप्तभिर्वृतः।
अस्त्रवर्षेण महता वध्यमानं बलं तदा। प्रभग्नं सर्व्वतस्त्रस्तं विश्वामित्रस्य पश्यतः।
न च प्राणैर्वियुज्यन्ते केचित्तत्रास्य सैनिकाः। विश्वामित्रस्य संक्रुद्धैर्वाशिष्ठैर्भरतर्षभ।
सा गौस्तत्सकलं सैन्यं कालयामास दूरतः। विश्वामित्रस्य तत्सैन्यं काल्यमानं त्रियोजनं। ६६९०
क्रोशमानं भयोद्विग्नं त्रातारं नाध्यगच्छत। दृष्ट्वा तन्महदाश्चर्य्यं ब्रह्मतेजोभवन्तदा।
विश्वामित्रः क्षत्त्रभावान्निर्व्विण्णो वाक्यमब्रवीत्। धिग्बलं क्षत्त्रियबलं ब्रह्मतेजो बलं बलं।
बलाबलं विनिश्चित्य तप एव परं बलं। स राज्यं स्फीतमुत्सृज्य ताञ्च दीप्तां नृपश्रियं।
भोगांश्च पृष्ठतः कृत्वा तपस्येव मनो दधे। स गत्वा तपसा सिद्धिं लोकान्विष्टभ्य तेजसा।
तताप सर्व्वान्दीप्तौजा ब्राह्मणत्वमवाप्तवान्। अपिबच्च ततः सोममिन्द्रेण सह कौशिकः। ६६९५
इत्यादिपर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वणि वाशिष्ठे विश्वामित्रपराभवे पञ्चसप्तत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १७५॥
॥ गन्धर्व्व उवाच ॥ कल्माषपाद इत्येवं लोके राजा बभूव ह। इक्ष्वाकुवंशजः पार्थ तेजसाऽसदृशो भुवि।
स कदाचिद्वनं राजा मृगयां निर्य्ययौ पुरात्। मृगान्विध्यन्वराहांश्च चचार रिपुमर्दनः।
तस्मिन् वने महाघोरे खड्गांश्च बहुशोऽहनत्। हत्वा च सुचिरं श्रान्तो राजा निववृते ततः।
अकामयत्तं याज्यार्थे विश्वामित्रः प्रतापवान्। स तु राजा महात्मानं वाशिष्ठमृषिसत्तमं।
तृष्णार्त्तश्च क्षुधार्त्तश्च एकायनगतः पथि। अपश्यदजितः संख्ये मुनिं प्रतिमुखागतं। ६७००
शक्तिं नाम महाभागं वशिष्ठकुलवर्द्धनं। ज्येष्ठं पुत्त्रं पुत्त्रशताद्वशिष्ठस्य महात्मनः।
अपगच्छ पथोऽस्माकमित्येवं पार्थिवोऽब्रवीत्। तथा ऋषिरुवाचैनं सान्त्वयन्श्लक्ष्णया गिरा।
मम पन्था महाराज धर्म्म एष सनातनः। राज्ञा सर्व्वेषु धर्म्मेषु देयः पन्था द्विजातये।
एवं परस्परं तौ तु पथोऽर्थं वाक्यमूचतुः। अपसर्प्पापसर्प्पेति वागुत्तरमकुर्व्वतां।
ऋषिस्तु नापचक्राम तस्मिन्धर्म्मपथे स्थितः। नापि राजा मुनेर्म्मानात्क्रोधाच्चापि जगाम ह। ६७०५
अमुञ्चन्तन्तु पन्थानं तमृषिं नृपसत्तमः। जघान कशया मोहात्तदा राक्षसवन्मुनिं।
कशाप्रहाराभिहतस्ततः स मुनिसत्तमः। तं शशाप नृपश्रेष्ठं वाशिष्ठः क्रोधमूर्च्छितः।
हंसि राक्षसवद्यस्माद्राजापसद तापसं। तस्मात्त्वमद्यप्रभृति पुरुषादो भविष्यसि।
मनुष्यपिशिते सक्तश्चरिष्यसि महीमिमां। गच्छ राजाधमेत्युक्तः शक्तिना वीर्य्यशक्तिना।
ततो याज्यनिमित्तन्तु विश्वामित्रवशिष्ठयोः। वैरमासीत्तदा तन्तु विश्वामित्रोऽन्वपद्यत। ६७१०
तयोर्विवदतोरेवं समीपमुपचक्रमे। ऋषिरुग्रतपाः पार्थ विश्वामित्रः प्रतापवान्।
ततः स बुबुधे पश्चात्तमृषिं नृपसत्तमः। ऋषेः पुत्त्रं वशिष्ठस्य वशिष्ठमिव तेजसा।

अन्तर्हीय ततोत्मानं विश्वामित्रोऽपि भारत। तावुभावक्तिचकाम चिकीर्षन्नात्मनः प्रियं।
सतु शप्तस्तदा तेन शक्तिना वै नृपोत्तमः। जगाम शरणं शक्तिं प्रसादयितुमर्हयन्।
तस्य भावं विदित्वा स नृपतेः कुरुसत्तम। विश्वामित्रस्ततो रक्ष आदिदेश नृपं प्रति। ६७१५
शापात्तस्य तु विप्रर्षेर्विश्वामित्रस्य चाज्ञया। राक्षसः किङ्करो नाम विवेश नृपतिं तदा।
रक्षसा तं गृहीतं तु विदित्वा मुनिसत्तमः। विश्वामित्रो ऽप्यपाक्रामत्तस्माद्देशादरिन्दम।
ततः स नृपतिस्तेन रक्षसान्तर्गतेन च। बलवत्पीडितः पार्थ नान्वबुध्यत किञ्चन।
ददर्शाथ द्विजः कश्चिद्राजानं प्रस्थितं वनं। अयाचत क्षुधापन्नः स मांसं भोजनं तदा।
तमुवाचाथ राजर्षिं द्विजं मित्रसहं तदा। आस्स्व ब्रह्मंस्त्वमत्रैव मुहूर्त्तं प्रतिपालय। ६७२०
निवृत्तः प्रतिदास्यामि भोजनं ते यथेप्सितं। इत्युक्त्वा प्रययौ राजा तस्थौ स द्विजसत्तमः।
ततो राजा परिक्रम्य यथाकामं यथासुखं। निवृत्तोऽन्तःपुरं पार्थ प्रविवेश महामनाः।
ततोऽर्द्धरात्र उत्थाय सूदमानाय्य सत्वरं। उवाच राजा संस्मृत्य ब्राह्मणस्य प्रतिश्रुतं।
गच्छामुष्मिन्वनोद्देशे ब्राह्मणो मां प्रतीक्षते। अन्नार्थी तं त्वमन्नेन समांसेनोपपादय।
॥ गन्धर्व्व उवाच ॥ एवमुक्तस्ततः सूदः सोऽनासाद्यामिषं क्वचित्। निवेदयामास तदा तस्मै राज्ञे व्यथान्वितः। ६७२५
राजा तु रक्षसाविष्टः सूदमाह गतव्यथः। अप्येनं नरमांसेन भोजयेति पुनः पुनः।
तथेत्युक्त्वा ततः सूदः संस्थानं वध्यघातिनां। गत्वा जहार त्वरितो नरमांसमपेतभीः।
स तत्संस्कृत्य विधिवदन्नोपहितमाशु वै। तस्मै प्रादाद्ब्राह्मणाय क्षुधिताय तपस्विने।
स सिद्धचक्षुषा दृष्ट्वा तदन्नं द्विजसत्तमः। अभोज्यमिदमित्याह क्रोधपर्य्याकुलेक्षणः।
॥ ब्राह्मण उवाच ॥ यस्मादभोज्यमन्नं मे ददाति स नृपाधमः। तस्मात्तस्यैव मूढस्य भविष्यत्यत्र लोलुपा। ६७३०
सक्तो मानुषमांसेषु यथोक्तः शक्तिना पुरा। उद्वेजनीयो भूतानां चरिष्यति महीमिमां।
द्विरनुव्याहृते राज्ञः स शापो बलवानभूत्। रक्षोबलसमाविष्टो विसंज्ञश्चाभवन्नृपः।
ततः स नृपतिश्रेष्ठो रक्षसाऽपहृतेन्द्रियः। उवाच शक्तिं तं दृष्ट्वा नचिरादिव भारत।
यस्मादसदृशः शापः प्रयुक्तोऽयं मयि त्वया। तस्मात्त्वत्तः प्रवर्त्तिष्ये खादितुं पुरुषानहं।
एवमुक्त्वा ततः सद्यस्तं प्राणैर्विप्रयुज्य च। शक्तिं तं भक्षयामास व्याघ्रः पशुमिवेप्सितं। ६७३५
शक्तिं तन्तु मृतं दृष्ट्वा विश्वामित्रः पुनः पुनः। वशिष्ठस्यैव पुत्रेषु तद्रक्षः सन्दिदेश ह।
स तान्शक्त्यवरान्पुत्रान्वशिष्ठस्य महात्मनः। भक्षयामास संक्रुद्धः सिंहः क्षुद्रमृगानिव।
वशिष्ठो घातितान्श्रुत्वा विश्वामित्रेण तान्सुतान्। धारयामास तं शोकं महाद्रिरिव मेदिनीं।
चक्रे चात्मविनाशाय बुद्धिं स मुनिसत्तमः। नत्वेव कौशिकोच्छेदं मेने मतिमतांवरः।
स मेरुकूटादात्मानं मुमोच भगवानृषिः। गिरेस्तस्य शिलायान्तु तूलराशाविवापतत्। ६७४०
न ममार च पातेन स यदा तेन पाण्डव। तदाग्निमिद्धं भगवान्संविवेश महावने।
तं तदा सुसमिद्धोऽपि न ददाह हुताशनः। दीप्यमानोऽप्यमित्रघ्न शीतोऽग्निरभवत्ततः।

स समुद्रमभिप्रेक्ष्य शोकाविष्टो महामुनिः। बद्धा कण्ठे शिलां गुर्व्वीं निपपात तदाऽम्भसि।
स समुद्रोर्म्मिवेगेन स्थले न्यस्तो महामुनिः। जगाम स ततः खिन्नः पुनरेवाश्रमं प्रति।
इत्यादिपर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वणि वाशिष्ठे वशिष्ठशोके षट्सप्तत्यधिकशततोऽध्यायः॥१७६॥
॥ गन्धर्व्व उवाच ॥ ततो दृष्ट्वाश्रमपदं रहितं तैः सुतैर्मुनिः। निर्ज्जगाम सुदुःखार्त्तः पुनरप्याश्रमात्ततः। ६७४५
सोऽपश्यत् सरितं पूर्णां प्रावृट्काले नवाम्भसा। वृक्षान्बहुविधान्पार्थ हरन्तीं तीरजान् बहून्।
अथ चिन्तां समापेदे पुनः कौरवनन्दन। अम्भस्यस्यां निमज्जेयमिति दुःखसमन्वितः।
ततः पाशैस्तदात्मानं गाढं बद्धा महामुनिः। तस्या जले महानद्या निममज्ज सुदुःखितः।
अथ छित्त्वा नदी पाशांस्तस्यारिबलसूदन। स्थलस्थं तमृषिं कृत्वा विपाशं समवासृजत्।
उत्ततार ततः पाशैर्व्विमुक्तः स महानृषिः। विपाशेति च नामास्या नद्याश्चक्रे महानृषिः। ६७५०
शोके बुद्धिं तदा चक्रे न चैकत्र व्यतिष्ठत। सोऽगच्छत्पर्व्वतांश्चैव सरितश्च सरांसि च।
दृष्ट्वा स पुनरेवर्षिर्नदीं हैमवतीं तदा। चण्डग्राहवतीं भीमां तस्याः स्रोतस्यपातयत्।
सा तमग्निसमं विप्रमनुचिन्त्य सरिद्वरा। शतधा विद्रुता यस्माच्छतद्रुरिति विश्रुता।
ततः स्थलगतं दृष्ट्वा तत्राप्यात्मानमात्मना। मर्त्तुं न शक्यामीत्युक्ता पुनरेवाश्रमं ययौ।
स गत्वा विविधान् शैलान्देशान् बहुविधांस्तथा। अदृश्यन्त्याख्यया वध्वाऽथाश्रमेऽनुसृतोऽभवत्। ६७५५
अथ शुश्राव सङ्गत्या वेदाध्ययननिस्वनं। पृष्ठतः परिपूर्णार्थं षड्भिरङ्गैरलङ्कृतं।
अनुव्रजति कोऽन्वेष मामित्येवाथ सोऽब्रवीत्। अहमित्यदृश्यन्तीमं सा स्नुषा प्रत्यभाषत। शक्तेर्भार्य्या महाभाग तथा युक्ता तपस्विनी।
वशिष्ठ उवाच॥ पुत्रि कस्यैष साङ्गस्य वेदस्याध्ययनस्वनः। पुरा साङ्गस्य वेदस्य शक्तेरिव मया श्रुतः।
अदृश्यन्त्युवाच। अयं कुक्षौ समुत्पन्नः शक्तेर्गर्भः सुतस्य ते। समा द्वादश तस्येह वेदानभ्यस्यतो मुने।
गन्धर्व्व उवाच। एवमुक्तस्तया हृष्टो वशिष्ठः श्रेष्ठभागृषिः। अस्ति सन्तानमित्युक्ता मृत्योः पार्थ न्यवर्त्तत। ६७६०
ततः प्रतिनिवृत्तः स तया वध्वा सहानघ। कल्माषपादमासीनं ददर्श विजने वने।
स तु दृष्ट्वैव तं राजा क्रुद्ध उत्थाय भारत। आविष्टो रक्षसोग्रेण इयेषात्तुं तदा मुनिं।
अदृश्यन्ती तु तं दृष्ट्वा क्रूरकर्म्माणमग्रतः। भयसंविग्नया वाचा वशिष्ठमिदमब्रवीत्।
असौ मृत्युरिवोग्रेण दण्डेन भगवन्नितः। प्रगृहीतेन काष्ठेन राक्षसोऽभ्येति दारुणः।
तं निवारयितुं शक्तो नान्योऽस्ति भुवि कश्चन। त्वदृतेऽद्य महाभाग सर्व्ववेदविदांवर। ६७६५
पाहि मां भगवन् पापादस्माद्दारुणदर्शनात्। राक्षसोऽयमिहात्तुं वै नूनमावां समीहते
वशिष्ठ उवाच। मा भैः पुत्रि न भेतव्यं राक्षसात्तु कथञ्चन। नैतद्रक्षो भयं यस्मात्पश्यसि त्वमुपस्थितं।
राजा कल्माषपादोऽयं वीर्य्यवान्प्रथितो भुवि। स एषोऽस्मिन्वनोद्देशे निवसत्यतिभीषणः।
गन्धर्व्व उवाच। तमापतन्तं संप्रेक्ष्य वशिष्ठो भगवानृषिः। वारयामास तेजस्वी हुङ्कारेणैव भारत।
मन्त्रपूतेन च पुनः स तमभ्युक्ष्य वारिणा। मोक्षयामास वै शापात्तस्माद्योगान्नराधिपं। ६७७०

स हि द्वादशवर्षाणि वशिष्ठस्यैव तेजसा । ग्रस्त आसीद्ग्रहेणेव पर्व्वकाले दिवाकरः ।
रक्षसा विप्रमुक्तोऽथ स नृपस्तद्वनं महत् । तेजसा रञ्जयामास सन्ध्याभ्रमिव भास्करः ।
प्रतिलभ्य ततः संज्ञामभिवाद्य कृताञ्जलिः । उवाच नृपतिः काले वशिष्ठमृषिसत्तमं ।
सौदासोऽहं महाभाग याज्यस्ते मुनिसत्तम । अस्मिन्काले यदिष्टं ते ब्रूहि किं करवाणि ते ।
वशिष्ठ उवाच ॥ वृत्तमेतद्यथाकालं गच्छ राज्यं प्रशाधि वै । ब्राह्मणांस्तु मनुष्येन्द्र माऽवमंस्थाः कदाचन । ६७७५
राजोवाच ॥ नावमंस्ये महाभाग कदाचिद्ब्राह्मणर्षभान् । त्वन्निदेशे स्थितः सम्यक्पूजयिष्याम्यहं द्विजान् ।
इक्ष्वाकूणाञ्च येनाहमनृणः स्यां द्विजोत्तमः । तत्त्वत्तः प्राप्तुमिच्छामि सर्व्ववेदविदांवर ।
अपत्यमीप्सितं मह्यं दातुमर्हसि सत्तम । शीलरूपगुणोपेतमिक्ष्वाकुकुलवृद्धये ।
गन्धर्व्व उवाच ॥ ददानीत्येव तं तत्र राजानं प्रत्युवाच ह । वशिष्ठः परमेष्वासं सत्यवन्तो द्विजोत्तमः ।
ततःप्रतिययौ काले वशिष्ठः सह तेन वै । ख्यातां पुरीमिमां लोकेष्वयोध्यां मनुजेश्वर । ६७८०
तं प्रजाः प्रतिमोदन्त्यः सर्व्वाः प्रत्युद्गतास्तदा । विपाप्मानं महात्मानं दिवौकस इवेश्वरं ।
सुचिराय मनुष्येन्द्रो नगरीं पुण्यलक्षणां । विवेश सहितस्तेन वशिष्ठेन महर्षिणा ।
ददृशुस्तं महीपालमयोध्यावासिनो जनाः । पुरोहितेन सहितं दिवाकरमिवोदितं ।
स च तां पूरयामास लक्ष्म्या लक्ष्मीवतां वरः । अयोध्यां व्योमशीतांशुः शरत्काल इवोदितः ।
संसिक्तमृष्टपन्थानं पताकाध्वजशोभितं । मनः प्रह्लादयामास तस्य तत्पुरमुत्तमं । ६७८५
तुष्टपुष्टजनाकीर्णा सा पुरी कुरुनन्दन । अशोभत तदा तेन शक्रेणेवामरावती ।
ततः प्रविष्टे राजर्षौ तस्मिंस्तत्पुरमुत्तमं । राज्ञस्तस्याज्ञया देवी वशिष्ठमुपचक्रमे ।
महर्षिः संविदं कृत्वा सम्बभूव तया सह । देव्या दिव्येन विधिना वशिष्ठः श्रेष्ठभागृषिः ।
ततस्तस्यां समुत्पन्ने गर्भे स मुनिसत्तमः । राज्ञाऽभिवादितस्तेन जगाम मुनिराश्रमं ।
दीर्घकालेन सा गर्भं सुषुवे नतु तं यदा । तदा देव्यश्मना कुक्षिं निर्ब्बिभेद यशस्विनी । ६७९०
ततोऽपि द्वादशे वर्षे स जज्ञे पुरुषर्षभः । अश्मको नाम राजर्षिः पौदन्यं यो न्यवेशयत् ।
इत्यादिपर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वणि वाशिष्ठे सौदाससुतोत्पत्तौ सप्तसप्तत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १७७ ॥
॥ गन्धर्व्व उवाच ॥ आश्रमस्था ततः पुत्त्रमदृश्यन्ती व्यजायत । शक्तेः कुलकरं राजन्द्वितीयमिव शक्तिणं ।
जातकर्म्मादिकास्तस्य क्रियाः स मुनिसत्तमः । पौत्त्रस्य भरतश्रेष्ठ चकार भगवान्स्वयं ।
परासुः स यतस्तेन वशिष्ठः स्थापितो मुनिः । गर्भस्थेन ततो लोके पराशर इति स्मृतः ।
अमन्यत स धर्म्मात्मा वशिष्ठं पितरं मुनिं । जन्मप्रभृति तस्मिंस्तु पितरीवान्ववर्त्तत । ६७९५
स तात इति विप्रर्षिं वशिष्ठं प्रत्यभाषत । मातुः समक्षं कौन्तेय अदृश्यन्त्याः परन्तप ।
तातेति परिपूर्णार्थं तस्य तन्मधुरं वचः । अदृश्यन्त्यश्रुपूर्णाक्षी शृण्वती तमुवाच ह ।
मा तात तात तातेति ब्रूह्येनं पितरं पितुः । रक्षसा भक्षितस्तात तव तातो वनान्तरे ।
मन्यसे यन्तु तातेति नैष तातस्तवानघ । आर्य्य एष पिता तस्य पितुस्तव यशस्विनः ।

स एवमुक्तो दुःखार्त्तः सत्यवागृषिसत्तमः। सर्व्वलोकविनाशाय मतिञ्चक्रे महामनाः। ६८१०

तं तथा निश्चितात्मानं स महात्मा महातपाः। ऋषिर्ब्रह्मविदां श्रेष्ठो मैत्रावरुणिरन्यधीः।

वशिष्ठो वारयामास हेतुना येन तच्छृणु। वशिष्ठ उवाच। कृतवीर्य्य इति ख्यातो बभूव पृथिवीपतिः। याज्यो वेदविदां लोके भृगूणां पार्थिवर्षभः।

स तानग्रभुजस्तात धान्येन च धनेन च। सोमान्ते तर्पयामास विपुलेन विशाम्पते।

तस्मिन्नृपतिशार्दूले स्वर्य्यातेऽथ कथञ्चन। बभूव तत्कुलेयानां द्रव्यकार्य्यमुपस्थितं।

भृगूणान्तु धनं ज्ञात्वा राजानः सर्व्व एव ते। याचिष्णवोऽभिजग्मुस्तांस्ततो भार्गवसत्तमान्। ६८०५

भूमौ तु निदधुः केचिद्भृगवो धनमक्षयं। ददुः केचिद्द्विजातिभ्यो ज्ञात्वा क्षत्रियतो भयं।

भृगवस्तु ददुः केचित्तेषां वित्तं यथेप्सितं। क्षत्रियाणां तदा तात कारणान्तरदर्शनात्।

ततो महीतलं तात क्षत्रियेण यदृच्छया। खनताऽधिगतं वित्तं केनचिद्भृगुवेश्मनि।

तद्वित्तं ददृशुः सर्व्वे समेताः क्षत्रियर्षभाः। अवमन्य ततः क्रोधाद्भृगूंस्ताञ्शरणागतान्।

निजघ्नुः परमेष्वासाः सर्व्वांस्तान्निशितैः शरैः। आगर्भादवकृन्तन्तश्चेरुः सर्व्वां वसुन्धरां। ६८१०

तत उच्छिद्यमानेषु भृगुष्वेवं भयात्तदा। भृगुपत्न्यो गिरिं दुर्गं हिमवन्तं प्रपेदिरे।

तासामन्यतमा गर्भं भयाद्दध्रे महौजसं। ऊरुणैकेन वामोरुर्भर्तुः कुलविवृद्धये।

तद्गर्भमुपलभ्याशु ब्राह्मणी या भयार्दिता। गत्वैका कथयामास क्षत्रियाणामुपह्वरे।

ततस्ते क्षत्रिया जग्मुस्तं गर्भं हन्तुमुद्यताः। ददृशुर्ब्राह्मणीं तेऽथ दीप्यमानां स्वतेजसा।

अथ गर्भः स भित्त्वोरुं ब्राह्मण्या निर्जगाम ह। मुष्णन्दृष्टीः क्षत्रियाणां मध्याह्न इव भास्करः। ६८१५

ततश्चक्षुर्व्विहीनास्ते गिरिदुर्गेषु बभ्रमुः। ततस्ते मोहमापन्ना राजानो नष्टदृष्टयः। ब्राह्मणीं शरणं जग्मुर्दृष्ट्यर्थं तामनिन्दितां।

ऊचुश्चैनां महाभागां क्षत्रियास्ते विचेतसः। ज्योतिःप्रहीणा दुःखार्त्ताः शान्तार्चिष इवाग्नयः।

भगवत्याः प्रसादेन गच्छेत्क्षत्रं सचक्षुषं। उपारम्य च गच्छेम सहिताः पापकर्म्मिणः।

सपुत्त्रा त्वं प्रसादं नः कर्त्तुमर्हसि शोभने। पुनर्दृष्टिप्रदानेन राज्ञः सन्त्रातुमर्हसि।

इत्यादिपर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वण्यौर्व्वोपाख्यानेऽष्टसप्तत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १७८॥

॥ब्राह्मण्युवाच॥ नाहं गृह्णामि वस्ताता दृष्टीर्नास्मि रुषान्विता। अयन्तु भार्गवोनूनमूरुजः कुपितोऽद्य वः। ६८२०

तेन चक्षूंषि वस्ताता व्यक्तं कोपान्महात्मना। स्मरता निहतान्बन्धूनादत्तानि न संशयः।

गर्भानपि यदा यूयं भृगूणां घ्नत पुत्त्रकाः। तदायमूरुणा गर्भो मया वर्षशतं धृतः।

षडङ्गश्चाखिलो वेद इमं गर्भस्थमेव ह। विवेश भृगुवंशस्य भूयः प्रियचिकीर्षया।

सोऽयं पितृवधाद्व्यक्तं क्रोधाद्वो हन्तुमिच्छति। तेजसा तस्य दिव्येन चक्षूंषि मुषितानि वः।

तमिमं तात याचध्वमौर्व्वं मम सुतोत्तमं। अयं वः प्रणिपातेन तुष्टो दृष्टीः प्रदास्यति। ६८२५

॥ वशिष्ठ उवाच॥ एवमुक्तास्ततः सर्व्वे राजानस्ते तमूरुजं। ऊचुः प्रसीदेति तदा प्रसादञ्च चकार सः।

अनेनैव च विख्यातो नाम्ना लोकेषु सत्तमः । स और्व्व इति विप्रर्षिरूरुं भित्त्वा व्यजायत ।
चक्षूंषि प्रतिलब्ध्वा च प्रतिजग्मुस्ततो नृपाः । भार्गवस्तु मुनिर्मेने सर्व्वलोकपराभवं ।
स चक्रे तात लोकानां विनाशाय महामनाः । सर्व्वेषामेव कार्त्स्न्येन मनः प्रवणमात्मनः ।
इच्छन्नपचितिं कर्त्तुं भृगूणां भृगुनन्दनः । सर्व्वलोकविनाशाय तपसा महतैधितः । ४८१०
तापयामास तांल्लोकान्सदेवासुरमानुषान् । तपसोग्रेण महता नन्दयिष्यन्पितामहान् ।
ततस्तं पितरस्तात विज्ञाय कुलनन्दनं । पितृलोकादुपागम्य सर्व्वे ऊचुरिदं वचः ।
॥ पितर ऊचुः ॥ और्व्व दृष्टः प्रभावस्ते तपसोग्रस्य पुत्रक । प्रसादं कुरु लोकानां नियच्छ क्रोधमात्मनः ।
नानीशैर्हि तदा तात भृगुभिर्भावितात्मभिः । बधो ह्युपेक्षितः सर्व्वैः क्षत्त्रियाणां विहिंसता ।
आयुषा विप्रकृष्टेन यदा नः खेद आविशत् । तदास्माभिर्व्वधस्तात क्षत्त्रियैरीप्सितः स्वयं । ४८१५
निखातं यच्च वै वित्तं केनचिद्भृगुवेश्मनि । वैरायैव तदा न्यस्तं क्षत्त्रियान्कोपयिष्णुभिः ।
किं हि वित्तेन नः कार्य्यं स्वर्गेप्सूनां द्विजोत्तम । यदस्माकं धनाध्यक्षः प्रभूतं धनमाहरत् ।
यदा तु मृत्युरादातुं न नः शक्नोति सर्व्वशः । तदास्माभिरयं दृष्ट उपायस्तात संमतः ।
आत्महा च पुमांस्तात न लोकाल्लभते शुभान् । ततोऽस्माभिः समीक्ष्यैवं नात्मनात्मा निपातितः ।
न चैतन्नः प्रियं तात यदिदं कर्त्तुमिच्छसि । नियच्छेदं मनः पापात्सर्व्वलोकपराभवात् । ४८२०
मावधीः क्षत्त्रियांस्तात न लोकान्सप्त पुत्रक । दूषयन्तं तपस्तेजः क्रोधमुत्पतितं जहि ।
इत्यादिपर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वण्यौर्व्वाख्याने ऊनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७८ ॥
॥ और्व्व उवाच ॥ उक्तवानस्मि यां क्रोधात्प्रतिज्ञां पितरस्तदा । सर्व्वलोकविनाशाय न सा मे वितथा भवेत् ।
वृथारोषप्रतिज्ञो वै नाहं भवितुमुत्सहे । अनिस्तीर्णो हि मां रोषो दहेदग्निरिवारणिं ।
यो हि कारणतः क्रोधं सञ्जातं क्षन्तुमर्हति । नालं स मनुजः सम्यक् त्रिवर्गं परिरक्षितुं ।
अशिष्टानां नियन्ता हि शिष्टानां परिरक्षिता । स्थाने रोषः प्रयुक्तः स्यान्नृपैः सर्व्वजिगीषुभिः । ४८२५
अश्रौषमहमूरुस्थो गर्भशय्यागतस्तदा । आरावं मातृवर्गस्य भृगूणां क्षत्त्रियैर्व्वधे ।
संहारो हि यदा लोके भृगूणां क्षत्त्रियाधमैः । आगर्भोच्छेदनात्क्रान्तस्तदा मां मन्युराविशत् ।
संपूर्णशोकाः किल मे मातरः पितरस्तथा । भयात्सर्व्वेषु लोकेषु नाधिजग्मुः परायणं ।
तान् भृगूणां यदा दारान्कश्चिन्नाभ्युपपद्यत । माता तदा दधारेयमूरुणैकेन मां शुभा ।
प्रतिषेद्धा हि पापस्य यदा लोकेषु विद्यते । तदा सर्व्वेषु लोकेषु पापकृन्नोपपद्यते । ४८३०
यदा तु प्रतिषेद्धारं पापो न लभते क्वचित् । तिष्ठन्ति बहवो लोकास्तदा पापेषु कर्म्मसु ।
जानन्नपि च यः पापं शक्तिमान्न नियच्छति । ईशः सन्सोऽपि तेनैव कर्म्मणा संप्रयुज्यते ।
राजभिश्चेश्वरैश्चैव यदि वै पितरो मम । शक्तैर्न शकितास्त्रातुमिष्टं मत्वेह जीवितं ।
अत एषामहं क्रुद्धो लोकानामीश्वरो ह्यहं । भवताञ्च वचो नालमहं समभिवर्त्तितुं ।
ममापि चेद्भवेदेवमीश्वरस्य सतो महत् । उपेक्षमाणस्य पुनर्लोकानां किल्बिषाद्भयं । ४८३५

यश्चायं मन्युजो मेऽग्निर्लोकानादातुमिच्छति। दहेदेष च मामेव निगृहीतः स्वतेजसा।
भवताञ्च विजानामि सर्व्वलोकहितेप्सुतां। तस्माद्विधद्ध्वं यच्छ्रेयो लोकानां मम चेश्वराः।
॥ पितर ऊचुः ॥ य एष मन्युजस्तेऽग्निर्लोकानादातुमिच्छति। अप्सु तं मुञ्च भद्रं ते लोका ह्यप्सु प्रतिष्ठिताः।
आपोमयाः सर्व्वरसाः सर्व्वमापोमयं जगत्। तस्मादप्सु विमुञ्चेमं क्रोधाग्निं द्विजसत्तम।
अयं तिष्ठतु ते विप्र यदीच्छसि महोदधौ। मन्युजोऽग्निर्दहन्नापो लोका ह्यापोमयाः स्मृताः। १८९०
एवं प्रतिज्ञा सत्येयं तवानघ भविष्यति। नचैवं सामरा लोका गमिष्यन्ति पराभवं।
॥ वशिष्ठ उवाच ॥ ततस्तं क्रोधसञ्जातं और्व्वोऽग्निं वरुणालये। उत्ससर्ज्ज स चैवाप उपयुङ्क्ते महोदधौ।
महद्धयशिरो भूत्वा यत्तद्वेदविदो विदुः। तमग्निमुद्गिरद्वक्त्रात्पिवत्यापो महोदधौ।
तस्मात्त्वमपि भद्रं ते न लोकान्हन्तुमर्हसि। पराशर परान्लोकाञ्जानन् ज्ञानवतां वर।
इत्यादिपर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वणि और्व्वोपाख्यानेऽशीत्यधिकशतोऽध्यायः॥ १८०॥
॥ गन्धर्व्व उवाच ॥ एवमुक्तः स विप्रर्षिर्व्वशिष्ठेन महात्मना। न्ययच्छदात्मनः क्रोधं सर्व्वलोकपराभवात्। १८९५
ईजे च स महातेजाः सर्व्ववेदविदांवरः। ऋषीराक्षससत्रेण शाक्तेयोऽथ पराशरः।
ततो वृद्धांश्च बालांश्च राक्षसान्स महामुनिः। ददाह वितते यज्ञे शक्तेर्व्वधमनुस्मरन्।
नहि तं वारयामास वशिष्ठो रक्षसां बधात्। द्वितीयामस्य माभाङ्क्षं प्रतिज्ञामिति निश्चयात्।
त्रयाणां पावकानाञ्च सत्रे तस्मिन्महामुनिः। आसीत्पुरस्ताद्दीप्तानाञ्चतुर्थ इव पावकः।
तेन यज्ञेन शुभ्रेण हूयमानेन शक्तिजः। तद्विदीपितमाकाशं सूर्य्येणेव घनात्यये। १९००
तं वशिष्ठादयः सर्व्वे मुनयस्तत्र मेनिरे। तेजसा दीप्यमानं वै द्वितीयमिव भास्करं।
ततः परमदुष्प्रापमन्यैर्ऋषिरुदारधीः। समापिपयिषुः सत्रं तमत्रिः समुपागमत्।
तथा पुलस्त्यः पुलहः क्रतुश्चैव महाक्रतुः। तत्राजग्मुरमित्रघ्न रक्षसां जीवितेप्सया।
पुलस्त्यस्तु बधात्तेषां रक्षसां भरतर्षभ। उवाचेदं वचः पार्थ पराशरमरिन्दमं।
कच्चित्तातापविघ्नं ते कच्चिन्नन्दसि पुत्रक। अजानतामदोषाणां सर्व्वेषां रक्षसां बधात्। १९०५
प्रजोच्छेदमिमं मह्यं नहि कर्त्तुं त्वमर्हसि। नैष तात द्विजातीनां धर्म्मो दृष्टस्तपस्विनां।
शम एव परो धर्म्मस्तमाचर पराशर। अधर्म्मिष्ठं वरिष्ठः सन्कुरुषे त्वं पराशर।
शक्तिञ्चापि हि धर्म्मज्ञं नातिक्रान्तुमिहार्हसि। प्रजायाश्च ममोच्छेदं नचैवं कर्त्तुमर्हसि।
शापाद्धि शक्तेर्व्वाशिष्ठ तदा तदुपपादितं। आत्मजेन स दोषेण शक्तिर्नीत इतो दिवं।
नहि तं राक्षसः कश्चिच्छक्तो भक्षयितुं मुने। आत्मनैवात्मनस्तेन दृष्टो मृत्युस्तदाऽभवत्। १९१०
निमित्तमात्रस्तत्रासीद्विश्वामित्रः पराशर। राज्ञा कल्माषपादश्च दिवमारुह्य मोदते।
ये च शक्त्यवराः पुत्त्रा वशिष्ठस्य महामुनेः। ते च सर्व्वे मुदायुक्ता मोदन्ते सहिताः सुरैः।
सर्व्वमेतद्वशिष्ठस्य विदितं वै महामुने। रक्षसाञ्च समुच्छेद एष तात तपस्विनां।
निमित्तभूतस्त्वं चात्र क्रतौ वाशिष्ठनन्दन। तत्सत्रं मुञ्च भद्रं ते समाप्तमिदमस्तु ते।

॥ गन्धर्व्व उवाच ॥ एवमुक्तः पुलस्त्येन वशिष्ठेन च धीमता। तदा समापयामास सत्रं शाक्तो महामुनिः । ६८८५
सर्व्वराक्षससत्राय सम्भृतं पावकं तदा । उत्तरे हिमवत्पार्श्वे उत्ससर्ज्ज महावने ।
स तत्राद्य पि रक्षांसि वृक्षानश्मन एव च । भक्षयन्दृश्यते वह्निः सदा पर्व्वणि पर्व्वणि ।
इत्यादिपर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वणि और्व्वोपाख्याने एकाशीत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १८१ ॥
॥ अर्ज्जुन उवाच ॥ राज्ञा कल्माषपादेन गुरौ ब्रह्मविदांवरे । कारणं किं पुरस्कृत्य भार्य्या वै सन्नियोजिता ।
जानता वै परं धर्म्मं वशिष्ठेन महात्मना । अगम्यागमनं कस्मात्कृतं तेन महर्षिणा ।
अधर्म्मिष्ठं वशिष्ठेन कृतञ्चापि पुरा सखे । एतन्मे संशयं सर्व्वं छेत्तुमर्हसि पृच्छतः । ६८९०
॥ गन्धर्व्व उवाच ॥ धनञ्जय निबोधेदं यन्मां त्वं परिपृच्छसि । वशिष्ठं प्रति दुर्धर्ष तथामित्रसहं नृपं ।
कथितं ते मया सर्व्वं यथाशप्तः स पार्थिवः । शक्तिना भरतश्रेष्ठ वाशिष्ठेन महात्मना ।
स तु शापवशं प्राप्तः क्रोधपर्य्याकुलेक्षणः । निर्ज्जगाम पुराद्राजा सहदारः परन्तपः ।
अरण्यं निर्ज्जनं गत्वा सदारः परिचक्रमे । नानामृगगणाकीर्णं नानासत्त्वसमाकुलं ।
नानागुल्मलताच्छन्नं नानाद्रुमसमावृतं । अरण्यं घोरसन्नादं शापग्रस्तः परिभ्रमन् । ६८९५
स कदाचित्क्षुधाविष्टो मृगयन्भक्ष्यमात्मनः । ददर्श सुपरिक्लिष्टः कस्मिंश्चिन्निर्ज्जने वने ।
ब्राह्मणं ब्राह्मणीञ्चैवमिथुनायोपसङ्गतौ । तौ तं वीक्ष्य सुवित्रस्तावकृतार्थौ प्रधावितौ ।
तयोः प्रद्रवतोर्व्विप्रं जग्राह नृपतिर्ब्बलात् । दृष्ट्वा गृहीतं भर्त्तारमथ ब्राह्मण्यभाषत ।
शृणु राजन्मम वचो यत्त्वां वक्ष्यामि सुव्रत । आदित्यवंशप्रभवस्त्वं हि लोके परिश्रुतः ।
अप्रमत्तः स्थितो धर्म्मे गुरुशुश्रूषणे रतः । शापोपहतदुर्धर्ष न पापं कर्त्तुमर्हसि । ६९००
ऋतुकाले तु सम्प्राप्ते भर्त्तृव्यसनकर्षिता । अकृतार्था ह्यहं भर्त्रा प्रसवार्थं समागता ।
प्रसीद नृपतिश्रेष्ठ भर्त्ताऽयं मे विसृज्यतां । एवं विक्रोशमानायास्तस्यास्तु स नृशंसवत् । भर्त्तारं भक्षयामास व्याघ्रो मृगमिवेप्सितं ।
तस्याः क्रोधाभिभूताया यान्यश्रूण्यपतन्भुवि । सोऽग्निः समभवद्दीप्तस्तञ्च देशं व्यदीपयत् ।
ततः सा शोकसन्तप्ता भर्त्तृव्यसनकर्षिता । कल्माषपादं राजर्षिमशपद्ब्राह्मणी रुषा ।
यस्मान्ममाकृतार्थायास्त्वया क्षुद्र नृशंसवत् । प्रेक्षन्त्या भक्षितो मेऽद्य प्रियो भर्त्ता महायशाः । ६९०५
तस्मात्त्वमपि दुर्ब्बुद्धे मच्छापपरिविक्षतः । पत्नीमृतावनुप्राप्य सद्यस्त्यक्ष्यसि जीवितं ।
यस्य चर्षेर्व्वशिष्ठस्य त्वया पुत्त्रा विनाशिताः । तेन सङ्गम्य ते भार्य्या तनयं जनयिष्यति ।
स ते वंशकरः पुत्त्रो भविष्यति नृपाधम । एवं शप्त्वा तु राजानं सा तमाङ्गिरसी शुभा । तस्यैव सन्निधौ दीप्तं प्रविवेश हुताशनं ।
वशिष्ठश्च महाभागः सर्व्वमेतदवैक्षत । ज्ञानयोगेन महता तपसा च परन्तप ।
मुक्तशापश्च राजर्षिः कालेन महता ततः । ऋतुकालेऽभिपतितो मदयन्त्या निवारितः । ६९१०
नहि सस्मार स नृपस्तं शापं काममोहितः । देव्याः सोऽथ वचः श्रुत्वा सम्भ्रान्तो नृपसत्तमः । तं शापमनुसंस्मृत्य पर्य्यतप्यद्भृशं तदा ।

एतस्मात्कारणाद्राजा वशिष्ठं संन्ययोजयत्। स्वदारेषु नरश्रेष्ठ शापदोषसमन्वितः।
इत्यादिपर्व्वणि चैत्ररथपर्व्वणि वशिष्ठोपाख्याने द्व्यशीत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १८२ ॥
॥ अर्जुन उवाच ॥ अस्माकमनुरूपो वै यः स्याद्गन्धर्व्व वेदवित्। पुरोहितस्तमाचक्ष्व सर्व्वं हि विदितं तव।
॥ गन्धर्व्व उवाच ॥ यवीयान्देवलस्यैष वने भ्राता तपस्यति। धौम्य उत्कोचके तीर्थे तं वृणुध्वं यदीच्छथ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततोऽर्जुनोऽस्त्रमाग्नेयं प्रददौ तद्यथाविधि। गन्धर्व्वाय तदा प्रीतो वचनं चेदमब्रवीत्। ६९९५
त्वय्येव तावत् तिष्ठन्तु हया गन्धर्व्वसत्तम। कार्य्यकाले ग्रहीष्याम स्वस्ति तेऽस्त्विति चाब्रवीत्।
तेऽन्योऽन्यमभिसंपूज्य गन्धर्व्वः पाण्डवाश्च ह। रम्याद्भागीरथीतीराद्यथाकामं प्रतस्थिरे।
तत उत्कोचकं तीर्थं गत्वा धौम्याश्रमन्तु ते। तं वव्रुः पाण्डवा धौम्यं पौरोहित्याय भारत।
तान् धौम्यः प्रतिजग्राह सर्व्ववेदविदांवरः। वन्येन फलमूलेन पौरोहित्येन चैव ह।
ते समाशंसिरे लब्धां श्रियं राज्यञ्च पाण्डवाः। ब्राह्मणं तं पुरस्कृत्य पाञ्चालींच स्वयम्बरे। ७०००
पुरोहितेन तेनाथ गुरुणा सङ्गतास्तदा। नाथवन्तमिवात्मानं मेनिरे भरतर्षभाः।
स हि वेदार्थतत्त्वज्ञस्तेषां गुरुरुदारधीः। तेन धर्म्मविदा पार्था याज्या धर्म्मविदा कृताः।
वीरांस्तु स हितान्मेने प्राप्तराज्यान्स्वधर्म्मतः। बुद्धिवीर्य्यबलोत्साहैर्युक्तान्देवानिव द्विजः।
कृतस्वस्त्ययनास्तेन ततस्ते मनुजाधिपाः। मेनिरे सहिता गन्तुं पाञ्चाल्यास्तं स्वयम्बरं।
इत्यादिपर्व्वणि धौम्यपुरोहितकरणे त्र्यशीत्यधिकशततोऽध्यायः समाप्तञ्च चैत्ररथपर्व्व॥ १८३ ॥

॥ अथ स्वयम्बरपर्व्व ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततस्ते नरशार्दूला भ्रातरः पञ्च पाण्डवाः। प्रययुर्द्रौपदीं द्रष्टुं तञ्च देशं महोत्सवं। ७००५
ते प्रयाता नरव्याघ्राः सह मात्रा परन्तपाः। ब्राह्मणान्ददृशुर्मार्गे गच्छतः सङ्गतान्बहून्।
त ऊचुर्ब्राह्मणा राजन्पाण्डवान्ब्रह्मचारिणः। क्व भवन्तो गमिष्यन्ति कुतो वाऽभ्यागता इह।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ आगतानेकचक्रायाः सोदर्य्यानेकचारिणः। भवन्तो वै विजानन्तु सह मात्रा द्विजर्षभाः।
॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ गच्छताद्यैव पाञ्चालान्द्रुपदस्य निवेशने। स्वयम्बरो महांस्तत्र भविता सुमहाधनः।
एकसार्थंप्रयाताः स्म वयं तत्रैव गामिनः। तत्र ह्यद्भुतसङ्काशो भविता सुमहोत्सवः। ७०१०
यज्ञसेनस्य दुहिता द्रुपदस्य महात्मनः। वेदीमध्यात्समुत्पन्ना पद्मपत्रनिभेक्षणा।
दर्शनीयाऽनवद्याङ्गी सुकुमारी मनस्विनी। धृष्टद्युम्नस्य भगिनी द्रोणशत्रोः प्रतापिनः।
यो जातः कवची खड्गी सशरः सशरासनः। सुसमिद्धे महाबाहुः पावके पावकोपमः।
स्वसा तस्यानवद्याङ्गी द्रौपदी तनुमध्यमा। नीलोत्पलसमो गन्धो यस्याः क्रोशात्प्रवाति वै।
यज्ञसेनस्य च सुतां स्वयम्बरकृतक्षणां। गच्छामो वै वयं द्रष्टुं तच्च दिव्यं महोत्सवं। ७०१५
राजानो राजपुत्राश्च यज्वानो भूरिदक्षिणाः। स्वाध्यायवन्तः शुचयो महात्मानो यतव्रताः।
तरुणा दर्शनीयाश्च नानादेशसमागताः। महारथाः कृतास्त्राश्च समुपैष्यन्ति भूमिपाः।

ते तत्र विविधान्दायान्विजयार्थं नरेश्वराः । प्रदास्यन्ति धनं गाश्च भक्ष्यं भोज्यञ्च सर्व्वशः ।
प्रतिगृह्य च तत्सर्व्वं दृष्ट्वा चैव स्वयम्वरं । अनुभूयोत्सवं चैव गमिष्यामो यथेप्सितं ।
नटा वैतालिकास्तत्र नर्त्तकाः सूतमागधाः । नियोधकाश्च देशेभ्यः समेष्यन्ति महाबलाः । १९८०
एवं कौतूहलं कृत्वा दृष्ट्वा च प्रतिगृह्य च । सहास्माभिर्महात्मानः पुनः प्रतिनिवर्त्स्यथ ।
दर्शनीयांश्च वः सर्व्वान्देवरूपानवस्थितान् । समीक्ष्य कृष्णा वरयेत्सङ्गत्येकतमं वरं ।
अयं भ्राता तव श्रीमान्दर्शनीयो महाभुजः । नियुज्यमानो विजयेत्सङ्गत्या द्रविणं बहु ।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ परमं भो गमिष्यामो द्रष्टुं चैव महोत्सवं । भवद्भिः सहिताः सर्व्वे कन्यायास्तं स्वयम्वरं ।
इत्यादि पर्व्वणि स्वयम्वरपर्व्वणि पाण्डवगमने चतुरशीत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १८४ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्ताः प्रयातास्ते पाण्डवा जनमेजय । राज्ञा दक्षिणपाञ्चालान्द्रुपदेनाभिरक्षितान् । १९८५
ततस्ते तु महात्मानं शुद्धात्मानमकल्मषं । ददृशुः पाण्डवा वीरा मुनिं द्वैपायनं तदा ।
तस्मै यथावत्सत्कारं कृत्वा तेन च सत्कृताः । कथान्ते चाभ्यनुज्ञाताः प्रययुर्द्रुपदक्षयं ।
पश्यन्तो रमणीयानि वनानि च सरांसि च । तत्र तत्र वसन्तश्च शनैर्जग्मुर्महारथाः ।
स्वाध्यायवन्तः शुचयो मधुराः प्रियवादिनः । आनुपूर्व्व्येण सम्प्राप्ताः पाञ्चालान्पाण्डुनन्दनाः ।
ते तु दृष्ट्वा पुरं तच्च स्कन्धावारञ्च पाण्डवाः । कुम्भकारस्य शालायां निवासञ्चक्रिरे तदा । १९९०
तत्र भैक्ष्यं समाजह्रुर्ब्राह्मीं वृत्तिमाश्रिताः । तान्सम्प्राप्तांस्तथा वीरानज्ज्ञिरे न नराः क्वचित् ।
यज्ञसेनस्य कामस्तु पाण्डवाय किरीटिने । कृष्णां दद्यामिति सदा नचैतद्विवृणोति सः ।
सोऽन्वेषमाणः कौन्तेयं पाञ्चाल्यो जनमेजय । दृढं धनुरनायम्यं कारयामास भारत ।
यन्त्रं वैहायसं चापि कारयामास कृत्रिमं । तेन यन्त्रेण सहितं राजा लक्ष्यं चकार सः ।
॥ द्रुपद उवाच ॥ इदं सज्यं धनुः कृत्वा सज्जैरेभिश्च सायकैः । अतीत्य लक्ष्यं यो वेद्धा स लब्धा मत्सुतामिति । १९९५
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ इति स द्रुपदो राजा स्वयम्बरमघोषयत् । तच्छ्रुत्वा पार्थिवाः सर्व्वे समीयुस्तत्र भारत ।
ऋषयश्च महात्मानः स्वयम्बरदिदृक्षवः । दुर्य्योधनपुरोगाश्च सकर्णाः कुरवो नृप ।
ब्राह्मणाश्च महाभागा देशेभ्यः समुपागमन् । ततोऽर्चिता राजगणा द्रुपदेन महात्मना ।
उपोपविष्टा मञ्चेषु द्रष्टुकामाः स्वयम्बरं । ततः पौरजनाः सर्व्वे सागरोद्धूतनिःस्वनाः ।
शिशुमारशिरः प्राप्य न्यविशंस्ते स्म पार्थिवाः । प्रागुत्तरेण नगराद्भूमिभागे समे शुभे । समाजवाटः शुशुभे भवनैः सर्व्वतो वृतः । २०००
प्राकारपरिखोपेतो द्वारतोरणमण्डितः । वितानेन विचित्रेण सर्व्वतः समलङ्कृतः ।
तूर्य्योघशतसङ्कीर्णः परार्द्ध्यागुरुधूपितः । चन्दनोदकसिक्तश्च माल्यदामोपशोभितः ।
कैलासशिखरप्रख्यैर्नभस्तलविलेखिभिः । सर्व्वतः संवृतः शुभ्रैः प्रासादैः सुकृतोच्छ्रयैः ।
सुवर्णजालसंवीतैर्मणिकुट्टिमभूषितैः । सुखारोहणसोपानैर्महासनपरिच्छदैः ।
अग्राम्यसमवच्छन्नैरगुरूत्तमवासितैः । हंसांशुवर्णैर्बहुभिरायोजनसुगन्धिभिः । २००५

असम्बाधशतद्वारैः शयनासनशोभितैः। बहुधातुपिनद्धाङ्गै र्हिमवच्छिखरैरिव।
तत्र नानाप्रकारेषु विमानेषु स्वलङ्कृताः। स्पर्द्धमानास्तदाऽन्योन्यं निषेदुः सर्व्वपार्थिवाः।
तत्रोपविष्टान्ददृशुर्म्महासत्त्वपराक्रमान्। राजसिंहान्महाभागान् कृष्णागुरुविभूषितान्।
महाप्रसादान् ब्रह्मण्यान् स्वराष्ट्रपरिरक्षिणः। प्रियान्सर्व्वस्य लोकस्य सुकृतैः कर्म्मभिः शुभैः।
मञ्चेषु च परार्द्ध्येषु पौरजानपदा जनाः। कृष्णादर्शनसिद्ध्यर्थं सर्व्वतः समुपाविशन्। १९७०
ब्राह्मणैस्ते च सहिताः पाण्डवाः समुपाविशन्। ऋद्धिं पाञ्चालराजस्य पश्यन्तस्तामनुत्तमां।
ततः समाजो ववृधे स राजन्दिवसान् बहून्। रत्नप्रदानबहुलः शोभितो नटनर्त्तकैः।
वर्त्तमाने समाजे तु रमणीयेऽह्नि षोडशे। आप्लुताङ्गी सुवसना सर्व्वाभरणभूषिता।
मालाञ्च समुपादाय काञ्चनीं समलङ्कृतां। अवतीर्णा ततो रङ्गं द्रौपदी भरतर्षभ।
पुरोहितः सोमकानां मन्त्रविद्ब्राह्मणः शुचिः। परिस्तीर्य्य जुहावाग्निमाज्येन विधिवत्तदा। १९७५
स तर्पयित्वा ज्वलनं ब्राह्मणान् स्वस्ति वाच्य च। वारयामास सर्व्वाणि वादित्राणि समन्ततः।
निःशब्दे तु कृते तस्मिन् धृष्टद्युम्नो विशाम्पते। कृष्णामादाय विधिवन्मेघदुन्दुभिनिःस्वनः। रङ्गमध्ये गतस्तत्र मेघगम्भीरया।
गिरा। वाक्यमुच्चैर्जगादेदं श्लक्ष्णमर्थवदुत्तमं।
इदं धनुर्लक्ष्यमिमे च बाणाः शृण्वन्तु मे भूपतयः समेताः। छिद्रेण यन्त्रस्य समर्पयध्वं शरैः शितैर्व्योमचरैर्दशार्द्धैः।
एतन्महत्कर्म्म करोति यो वै कुलेन रूपेण बलेन युक्तः। तस्याद्य भार्य्या भगिनी ममेयं कृष्णा भवित्री न मृषा ब्रवीमि।
तानेवमुक्त्वा द्रुपदस्य पुत्रः पश्चादिदं तां भगिनीमुवाच। नाम्ना च गोत्रेण च कर्म्मणा च सङ्कीर्त्तयन्भूमिपतीन्समेतान्। १९८०
इत्यादिपर्व्वणि स्वयम्वरपर्व्वणि धृष्टद्युम्नवाक्ये पञ्चाशीत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १८५॥
॥ धृष्टद्युम्न उवाच॥ दुर्य्योधनो दुर्व्विषहो दुर्म्मुखो दुःप्रधर्षणः। विविंशतिर्व्विकर्णश्च सहो दुःशासनस्तथा।
युयुत्सुर्व्वायुवेगश्च भीमवेगरवस्तथा। उग्रायुधो बलाकी च करकायुर्व्विरोचनः।
कुण्डकश्चित्रसेनश्च सुवर्च्चाः कनकध्वजः। नन्दको बाहुशाली च तुहुण्डो विकटस्तथा।
एते चान्ये च बहवो धार्त्तराष्ट्रा महाबलाः। कर्णेन सहिता वीरास्त्वदर्थं समुपागताः।
असङ्ख्याता महात्मानः पार्थिवाः क्षत्रियर्षभाः। शकुनिः सौबलश्चैव वृषकोऽथ बृहद्बलः। १९८५
एते गान्धारराजस्य सुताः सर्व्वे समागताः। अश्वत्थामा च भोजश्च सर्व्वशस्त्रभृतां वरौ।
समवेतौ महात्मानौ त्वदर्थे समलङ्कृतौ। बृहन्तो मणिमांश्चैव दण्डधारश्च पार्थिवः।
सहदेवजयत्सेनौ मेघसन्धिश्च पार्थिवः। विराटः सह पुत्राभ्यां शङ्खेनैवोत्तरेण च।
वार्द्धक्षेमिः सुशर्म्मा च सेनाविन्दुश्च पार्थिवः। सुकेतुः सहपुत्रेण सुनाम्ना च सुवर्च्चसा।
सुचित्रः सुकुमारश्च वृकः सत्यधृतिस्तथा। सूर्य्यध्वजो रोचमानो नीलश्चित्रायुधस्तथा। १९९०
अंशुमांश्चेकितानश्च श्रेणिमांश्च महाबलः। समुद्रसेनपुत्रश्च चन्द्रसेनः प्रतापवान्।
जलसन्धः पितापुत्रौ विदण्डो दण्ड एव च। पौण्ड्रको वासुदेवश्च भगदत्तश्च वीर्य्यवान्।
कलिङ्गस्ताम्रलिप्तश्च पत्तनाधिपतिस्तथा। मद्रराजस्तथा शल्यः सहपुत्रो महारथः।

रुक्माङ्गदेन वीरेण तथा रुक्मरथेन च। कौरव्यः सोमदत्तश्च पुत्त्रश्चास्य महारथः।
समवेतास्त्रयः शूरा भूरिर्भूरिश्रवाः शलः। सुदक्षिणश्च काम्बोजो दृढधन्वा च पौरवः। ६९९५
बृहद्बलः सुषेणश्च शिविरौशीनरस्तथा। पटच्चरनिहन्ता च कारूषाधिपतिस्तथा।
सङ्कर्षणो वासुदेवो रौक्मिणेयश्च वीर्य्यवान्। शाम्बश्च चारुदेष्णश्च प्राद्युम्निः सगदस्तथा।
अक्रूरः सात्यकिश्चैव उद्धवश्च महामतिः। कृतवर्म्मा च हार्दिक्यः पृथुर्व्विपृथुरेव च।
विदूरथश्च कङ्कश्च शङ्कुश्च सगवेषणः। आशावहोऽनिरुद्धश्च समीकः सारिमेजयः।
वीरो वातपतिश्चैव झिल्लीपिण्डारकस्तथा। उशीनरश्च विक्रान्तो वृष्णयस्ते प्रकीर्त्तिताः। ७०००
भगीरथो बृहत्क्षत्त्रः सैन्धवश्च जयद्रथः। बृहद्रथो वाह्लिकश्च श्रुतायुश्च महारथः।
उलूकः कैतवो राजा चित्राङ्गदशुभाङ्गदौ। वत्सराजश्च मतिमान् कोशलाधिपतिस्तथा।
शिशुपालश्च विक्रान्तो जरासन्धस्तथैव च। एते चान्ये च बहवो नानाजनपदेश्वराः।
त्वदर्थमागता भद्रे क्षत्त्रियाः प्रथिता भुवि। एते भेत्स्यन्ति विक्रान्तास्त्वदर्थे लक्ष्यमुत्तमं। विध्येत य इदं लक्ष्यं वरयेथाः
शुभेऽद्य तं।

इत्यादिपर्व्वणि स्वयम्बरपर्व्वणि राजनामकीर्त्तने षडशीत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १८६ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तेऽलङ्कृताः कुण्डलिनो युवानः परस्परं स्पर्द्धमाना नरेन्द्राः। अस्त्रं बलं चात्मनि मन्यमानाः सर्व्वे
समुत्पेतुरुदायुधास्ते। ७००५

रूपेण वीर्य्येण कुलेन चैव शीलेन वित्तेन च यौवनेन। समिद्धदर्पा मदवेगभिन्ना मत्ता यथा हैमवता गजेन्द्राः।
परस्परं स्पर्द्धया प्रेक्षमाणाः सङ्कल्पजेनाभिपरिप्लुताङ्गाः। कृष्णा ममैवेत्यभिभाषमाणा नृपासनेभ्यः सहसोदतिष्ठन्।
ते क्षत्त्रिया रङ्गगताः समेता जिगीषमाणा द्रुपदात्मजां तां। चकाशिरे पर्व्वतराजकन्यामुमां यथा देवगणाः समेताः।
कन्दर्प्पवाणाभिनिपीडिताङ्गाः कृष्णागतैस्ते हृदयैर्न्नरेन्द्राः। रङ्गावतीर्णा द्रुपदात्मजार्थं द्वेष्यं प्रचक्रुः सुहृदोऽपि तत्र।
अथाययुर्द्देवगणा विमानै रुद्रादित्या वसवोऽथाश्विनौ च। साध्याश्च सर्व्वे मरुतस्तथैव यमं पुरस्कृत्य धनेश्वरञ्च। ७०१०

दैत्याः सुपर्णाश्च महोरगाश्च देवर्षयो गुह्यकाश्चारणाश्च। विश्वावसुर्न्नारदपर्व्वतौ च गन्धर्व्वमुख्याः सहसाऽप्सरोभिः।
हलायुधस्तत्र जनार्दनश्च वृष्ण्यन्धकाश्चैव यथाप्रधानं। प्रेक्षां स्म चक्रुर्य्यदुपुङ्गवास्ते स्थिताश्च कृष्णस्य मते महान्तः।
दृष्ट्वा तु तान्मत्तगजेन्द्ररूपान् पञ्चाभिपद्मानिव वारणेन्द्रान्। भस्मावृताङ्गानिव हव्यवाहान् कृष्णः प्रदध्यौ यदुवीरमुख्यः।
शशंस रामाय युधिष्ठिरं स भीमं सजिष्णुं च यमौ च वीरौ। शनैः शनैस्तान्प्रसमीक्ष्य रामो जनार्दनं प्रीतमना ददर्श।
अन्ये तु वीरा नृपपुत्त्रपौत्त्राः कृष्णागतैर्न्नेत्रमनःस्वभावैः। व्यायच्छमाना ददृशुर्न्न तान्वै सन्दष्टदन्तच्छदताम्रनेत्राः। ७०१५
तथैव पार्थाः पृथुबाहवस्ते वीरौ यमौ चैव महानुभावौ। तां द्रौपदीं प्रेक्ष्य तदा स्म सर्व्वे कन्दर्प्पवाणाभिहता बभूवुः।

देवर्षिगन्धर्व्वसमाकुलं तत्सुपर्णनागासुरसिद्धजुष्टं। दिव्येन गन्धेन समाकुलञ्च दिव्यैश्च पुष्पैरवकीर्य्यमाणं।
महास्वनैर्दुन्दुभिनादितैश्च बभूव तत्सङ्कुलमन्तरीक्षं। विमानसम्बाधमभूत्समन्तात्सवेणुवीणापणवानुनादं।

ततस्तु ते राजगणाः क्रमेण कृष्णानिमित्तं कृतविक्रमाश्च। सकर्णदुर्य्योधनशाल्वशल्यद्रौणायनिक्राथसुनीथवक्राः।
कलिङ्गवङ्गाधिपपाण्ड्यपौण्ड्रा विदेहराजो यवनाधिपश्च। अन्ये च नानानृपपुत्त्रपौत्त्रा राष्ट्राधिपाः पङ्कजपत्त्रनेत्राः। ७०२०

किरीटहाराङ्गदचक्रवालैर्विभूषिताङ्गाः पृथुबाहवस्ते। अनुक्रमं विक्रमसत्त्वयुक्ता बलेन वीर्य्येण च नर्दमानाः।
तत्कार्मुकं संहननोपपन्नं सज्यं न शेकुर्म्मनसाऽपि कर्त्तुं। ते विक्रमन्तः स्फुरता दृढेन विक्षिप्यमाणा धनुषा नरेन्द्राः।
विचेष्टमाना धरणीतलस्था यथाबलं शैक्ष्यगुणक्रमाश्च। गतौजसः स्रस्तकिरीटहारा विनिश्वसन्तः शमयाम्बभूवुः।
हाहाकृतं तद्धनुषा दृढेन विस्रस्तहाराङ्गदचक्रवालं। कृष्णानिमित्तं विनिवृत्तकामं राज्ञां तदा मण्डलमार्त्तमासीत्।
सर्व्वान्नृपांस्तान्प्रसमीक्ष्य कर्णो धनुर्द्धराणां प्रवरो जगाम। उद्धृत्य तूर्णं धनुरुद्यतं तत्सज्यं चकाराशु युयोज वाणान्। ७०२५
दृष्ट्वा सूतं मेनिरे पाण्डुपुत्त्रा भित्त्वा नीतं लक्ष्यवरं धरायां। धनुर्धरा रागकृतप्रतिज्ञमत्यग्निसोमार्कमथार्कपुत्त्रं।
दृष्ट्वा तु तं द्रौपदी वाक्यमुच्चैर्जगाद नाहं वरयामि सूतं। सामर्षहासं प्रसमीक्ष्य सूर्य्यं तत्याज कर्णः स्फुरितं धनुस्तत्।

एवं तेषु निवृत्तेषु क्षत्त्रियेषु समन्ततः। चेदीनामधिपो वीरो बलवानन्तकोपमः।
दमघोषसुतो धीरः शिशुपालो महामतिः। धनुरादायमानस्तु जानुभ्यामगमन्महीं।
ततो राजा महावीर्य्यो जरासन्धो महाबलः। धनुषोऽभ्याससमागत्य तस्थौ गिरिरिवाचलः। ७०३०
धनुषा पीड्यमानस्तु जानुभ्यामगमन्महीं। तत उत्थाय राजा स स्वराष्ट्राण्यभिजग्मिवान्।
ततः शल्यो महावीर्य्यो मद्रराजो महाबलः। तदप्यारोप्यमाणस्तु जानुभ्यामगमन्महीं।
तस्मिंस्तु सम्भ्रान्तजने समाजे निक्षिप्तवादेषु जनाधिपेषु। कुन्तीसुतो जिष्णुरियेष कर्त्तुं सज्यं धनुस्तत्सशरं प्रवीरः।
इत्यादिपर्व्वणि स्वयम्वरपर्व्वणि राजपराङ्मुखे सप्ताशीत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १८७॥

॥ वैशम्पायन उवाच॥ यदा निवृत्ता राजानो धनुषः सज्यकर्म्मणः। अथोदतिष्ठद्विप्राणां मध्याज्जिष्णुरुदारधीः।
उदक्रोशन्विप्रमुख्या विधुन्वन्तोऽजिनानि च। दृष्ट्वा सम्प्रस्थितं पार्थमिन्द्रकेतुसमप्रभं। ७०३५
केचिदासन्विमनसः केचिदासन्मुदान्विताः। आहुः परस्परं केचिन्निपुणा बुद्धिजीविनः।
यत्कर्म्म शल्यप्रमुखैः क्षत्त्रियैर्लोकविश्रुतैः। नानतं बलवद्भिर्हि धनुर्व्वेदपरायणैः।
तत्कथं त्वकृतास्त्रेण प्राणतो दुर्ब्बलीयसा। वटुमात्रेण शक्यं हि सज्यं कर्त्तुं धनुर्द्विजाः।
अवहास्या भविष्यन्ति ब्राह्मणाः सर्व्वराजसु। कर्म्मण्यस्मिन्नसंसिद्धे चापलादपरीक्षिते।
यद्येष दर्पाद्धर्षाद्वाऽप्यथ ब्राह्मणचापलात्। प्रस्थितो धनुरायन्तुं वार्य्यतां साधु मागमत्। ७०४०
ब्राह्मणा ऊचुः॥ नावहास्या भविष्यामो न च लाघवमास्थिताः। न च विद्विष्टतां लोके गमिष्यामो महीक्षितां।
केचिदाहुर्युवा श्रीमान्नागराजकरोपमः। पीनस्कन्धोरुबाहुश्च धैर्य्येण हिमवानिव।
सिंहखेलगतिः श्रीमान्मत्तनागेन्द्रविक्रमः। सम्भाव्यमस्मिन्कर्म्मेदमुत्साहाच्चानुमीयते।
शक्तिरस्य महोत्साहा नह्यशक्तः स्वयं व्रजेत्। न च तद्विद्यते किञ्चित्कर्म्म लोकेषु यद्भवेत्। ब्राह्मणानामसाध्यञ्च नृषु संस्थानचारिषु।
अभक्षा वायुभक्षाश्च फलाहारा दृढव्रताः। दुर्ब्बला अपि विप्रा हि बलीयांसः स्वतेजसा। ७०४५
ब्राह्मणो नावमन्तव्यः सदसद्वा समाचरन्। सुखं दुःखं महद्ध्रस्वं कर्म्म यत्समुपागतं।
जामदग्न्येन रामेण निर्जिताः क्षत्त्रिया युधि। पीतः समुद्रोऽगस्त्येन अगाधो ब्रह्मतेजसा।
तस्माद्ब्रुवन्तु सर्व्वेऽत्र वटुरेष धनुर्म्महान्। आरोपयतु शीघ्रं वै तथेत्यूचुर्द्विजर्षभाः।

एवं तेषां विलपतां विप्राणां विविधा गिरः। अर्जुनो धनुषोऽभ्यासे तस्थौ गिरिरिवाचलः।

स तद्धनुः परिक्रम्य प्रदक्षिणमथाऽकरोत्। प्रणम्य शिरसा देवमीशानं वरदं प्रभुं। ७०५०

कृष्णञ्च मनसा कृत्वा जगृहे चार्जुनो धनुः। यत्पार्थिवैरुक्मसुनीथवक्रैराधेयदुर्य्योधनशल्यशाल्वैः। तदा धनुर्व्वेदपरैर्नृसिंहैः कृतं न सज्यं महतोऽपि यत्नात्।

तदर्जुनो वीर्य्यवतां सदर्प्पस्तदैन्द्रिरिन्द्रावरजप्रभावः। सज्यञ्च चक्रे निमिषान्तरेण शरांश्च जग्राह दशार्द्धसङ्ख्यान्।

विव्याध लक्ष्यं निपपात तच्च छिद्रेण भूमौ सहसाऽतिविद्धं। ततोऽन्तरीक्षे च बभूव नादः समाजमध्ये च महान्निनादः।

पुष्पाणि दिव्यानि ववर्ष देवः पार्थस्य मूर्द्ध्नि द्विषतां निहन्तुः।

चैलानि विव्यधुस्तत्र ब्राह्मणाश्च सहस्रशः। विलक्षितास्ततश्चक्रुर्हाहाकारांश्च सर्व्वशः। न्यपतंश्चात्र नभसः समन्तात्पुष्पवृष्टयः। ७०५५

शताङ्गानि च तूर्य्याणि वादकाः समवादयन्। सूतमागधसङ्घाश्च व्यस्तुवंस्तत्र सुस्वराः।

तं दृष्ट्वा द्रुपदः प्रीतो बभूव रिपुसूदनः। सह सैन्यैश्च पार्थस्य साहाय्यार्थमियेष सः।

तस्मिंस्तु शब्दे महति प्रवृद्धे युधिष्ठिरो धर्म्मभृतां वरिष्ठः। आवासमेवोपजगाम शीघ्रं सार्द्धं यमाभ्यां पुरुषोत्तमाभ्यां।

विद्धन्तु लक्ष्यं प्रसमीक्ष्य कृष्णा पार्थञ्च शक्रप्रतिमं निरीक्ष्य। आदाय शुक्लाम्बरमाल्यदाम जगाम कुन्तीसुतमुत्स्मयन्ती।

स तामुपादाय विजित्य रङ्गे द्विजातिभिस्तैरभिपूज्यमानः। रङ्गान्निरक्रामदचिन्त्यकर्म्मा पत्न्या तया चाप्यनुगम्यमानः। ७०६०

इत्यादि पर्व्वणि स्वयम्बरपर्व्वणि लक्ष्यच्छेदने ऽष्टाशीत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १८८॥

॥ वैशम्पायन उवाच॥ तस्मै दित्सति कन्यान्तु ब्राह्मणाय तदा नृपे। कोप आसीन्महीपानामालोक्यान्योन्यमन्तिकात्।

अस्मानयमतिक्रम्य तृणीकृत्य च सङ्गतान्। दातुमिच्छति विप्राय द्रौपदीं योषितांवरां।

अवरोप्येह वृक्षन्तु फलकाले निपात्यते। निहन्मैनं दुरात्मानं योऽयमस्मान्न मन्यते।

नह्यर्हत्येष सन्मानं नापि वृद्धक्रमं गुणैः। हन्मैनं सह पुत्रेण दुराचारं नृपद्विषं।

अयं हि सर्व्वानाहूय सत्कृत्य च नराधिपान्। गुणवद्भोजयित्वाऽन्नं ततः पश्चान्न मन्यते। ७०६५

अस्मिन्राजसमावाये देवानामिव सन्नये। किमयं सदृशं कञ्चिन्नृपतिं नैव दृष्टवान्।

नच विप्रेष्वधीकारो विद्यते वरणं प्रति। स्वयम्बरः क्षत्रियाणामितीयं प्रथिता श्रुतिः।

अथवा यदि कन्येयं नच कञ्चिद्बुभूषति। अग्नावेनां प्रतिक्षिप्य याम राष्ट्राणि पार्थिवाः।

ब्राह्मणो यदि चापल्याल्लोभाद्वा कृतवानिदं। विप्रियं पार्थिवेन्द्राणां नैष वध्यः कथञ्चन।

ब्राह्मणार्थं हि नो राज्यं जीवितं हि वसूनि च। पुत्रपौत्रं च यच्चान्यदस्माकं विद्यते धनं। ७०७०

अवमानभयाच्चैव स्वधर्म्मस्य च रक्षणात्। स्वयम्बराणामन्येषां माभूदेवंविधा गतिः।

इत्युक्त्वा राजशार्दूला हृष्टाः परिघबाहवः। द्रुपदन्तु जिघांसन्तः सायुधाः समुपाद्रवन्।

तान्गृहीतशरावापान् क्रुद्धानापततो बहून्। द्रुपदो वीक्ष्य सन्त्रासाद्ब्राह्मणाञ्छरणं गतः।

वेगेनापततस्तांस्तु प्रभिन्नानिव वारणान्। पाण्डुपुत्रौ महेष्वासौ प्रतियातावरिन्दमौ।

ततः समुत्पेतुरुदायुधास्ते महीक्षितो बद्धतलाङ्गुलित्राः। जिघांसमानाः कुरुराजपुत्त्रावमर्षयन्तोऽर्जुनभीमसेनौ। ७०७५

ततस्तु भीमोऽद्भुतभीमकर्म्मा महाबलो वज्रसमानसारः। उत्पाट्य दोर्भ्यां द्रुममेकवीरो निष्पत्रयामास यथा गजेन्द्रः।
तं वृक्षमादाय रिपुप्रमाथी दण्डीव दण्डं पितृराज उग्रं। तस्थौ समीपे पुरुषर्षभस्य पार्थस्य पार्थः पृथुदीर्घबाहुः।
तत्प्रेक्ष्य कर्म्मातिमनुष्यबुद्धिर्जिष्णुः सहि भ्रातुरचिन्त्यकर्म्मा। विसिस्मिये चापि भयं विहाय तस्थौ धनुर्गृह्य महेन्द्रकर्म्मा।
तत्प्रेक्ष्य कर्म्मातिमनुष्यबुद्धिर्जिष्णोः सहभ्रातुरचिन्त्यकर्म्मा। दामोदरो भ्रातरमुग्रवीर्य्यं हलायुधं वाक्यमिदं बभाषे।
य एष सिंहर्षभखेलगामी महद्धनुः कर्षति तालमात्रं। एषोऽर्जुनो नात्र विचार्य्यमस्ति यद्यस्मि सङ्कर्षण वासुदेवः। ७०८०
यस्त्वेष वृक्षं तरसाऽवभज्य राज्ञां निकारे सहसा प्रवृत्तः। वृकोदरान्नान्य इहैतदद्य कर्त्तुं समर्थः समरे पृथिव्यां।
योऽसौ पुरस्तात्कमलायताक्षस्तनुर्महासिंहगतिर्व्विनीतः। गौरः प्रलम्बोज्ज्वलचारुघोणो विनिःसृतः सोऽच्युत धर्म्मपुत्त्रः।
यौ तौ कुमाराविव कार्त्तिकेयौ द्वावश्विनेयाविति मे वितर्कः। मुक्ता हि तस्माज्जतुवेश्मदाहान्मया श्रुताः पाण्डुसुताः पृथा च।
तमब्रवीन्निर्म्मलतोयदाभो हलायुधोऽनन्तरजं प्रतीतः। प्रीतोऽस्मि दृष्ट्वा हि पितृस्वसारं पृथां विमुक्तां सह कौरवाग्र्यैः।

इत्यादिपर्व्वणि स्वयम्बरपर्व्वणि कृष्णवाक्येऽजननवत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १८८ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ अजिनानि विधुन्वन्तः करकांश्च द्विजर्षभाः। ऊचुस्ते भीर्न कर्त्तव्या वयं योत्स्यामहे परान्। ७०८५

तानेवं वदतो विप्रानर्जुनः प्रहसन्निव। उवाच प्रेक्षका भूत्वा यूयं तिष्ठथ पार्श्वतः।
अहमेनानजिह्माग्रैः शतशो विकिरञ्छरैः। वारयिष्यामि संक्रुद्धान्मन्त्रैराशीविषानिव।
इति तद्धनुरानम्य शुल्कावाप्तं महाबलः। भ्रात्रा भीमेन सहितस्तस्थौ गिरिरिवाचलः।
ततः कर्णमुखान्दृष्ट्वा क्षत्त्रियान्युद्धदुर्म्मदान्। सम्पेततुरभीतौ तौ गजौ प्रति गजानिव।
ऊचुश्च वाचः परुषास्ते राजानो युयुत्सवः। आहवे हि द्विजस्यापि बधो दृष्टो युयुत्सतः। ७०९०
इत्येवमुक्त्वा राजानः सहसा दुद्रुवुर्द्विजान्। ततः कर्णो महातेजा जिष्णुं प्रति ययौ रणे।
युद्धार्थी वासिताहेतोर्गजः प्रतिगजं यथा। भीमसेनं ययौ शल्यो मद्राणामीश्वरो बली।
दुर्य्योधनादयः सर्व्वे ब्राह्मणैः सह सङ्गताः। मृदुपूर्व्वमयत्नेन प्रत्ययुध्यंस्तदाहवे।
ततोऽर्जुनः प्रत्यविध्यदापतन्तं शितैः शरैः। कर्णं वैकर्त्तनं श्रीमान्विकृष्य बलवद्धनुः।
तेषां शराणां वेगेन शितानां तिग्मतेजसां। विमुह्यमानो राधेयो यत्नात्तमनुधावति। ७०९५
तावुभावप्यनिर्द्देश्यौ लाघवाज्जयतां वरौ। अयुध्येतां सुसंरब्धावन्योऽन्यविजिगीषिणौ।
कृते प्रतिकृतं पश्य पश्य बाहुबलञ्च मे। इति शूरार्थवचनैरभाषेतां परस्परं।
ततोऽर्जुनस्य भुजयोर्वीर्य्यमप्रतिमं भुवि। ज्ञात्वा वैकर्त्तनः कर्णः संरब्धः समयोधयत्।
अर्जुनेन प्रयुक्तांस्तान्बाणान्वेगवतस्तदा। प्रतिहत्य ननादोच्चैः सैन्यानि तदपूजयन्।
॥ कर्ण उवाच ॥ तुष्यामि ते विप्रमुख्य भुजवीर्य्यस्य संयुगे। अविषादस्य चैवास्य शस्त्रास्त्रविजयस्य च। ७१००
किं त्वं साक्षाद्धनुर्व्वेदो रामो वा विप्रसत्तम। अथ साक्षाद्धरिहयः साक्षाद्वा विष्णुरच्युतः।
आत्मप्रच्छादनार्थं वै बाहुवीर्य्यमुपाश्रितः। विप्ररूपं विधायेदं मन्ये मां प्रतियुध्यसे।
नहि मामाहवे क्रुद्धमन्यः साक्षाच्छचीपतेः। पुमान्योधयितुं शक्तः पाण्डवाद्वा किरीटिनः।
तमेवं वादिनं तत्र फाल्गुनः प्रत्यभाषत। नाऽस्मि कर्ण धनुर्व्वेदो नास्मि रामः प्रतापवान्।

ब्राह्मणोऽस्मि युधां श्रेष्ठः सर्व्वशस्त्रभृतांवरः। ब्राह्मे पौरन्दरे चास्त्रे निष्ठितो गुरुशासनात्। ७१०५
स्थितोऽस्म्यद्य रणे जेतुं त्वां वै वीर स्थिरो भव ॥ वैशम्पायन उवाच॥ एवमुक्तस्तु राधेयो युद्धात्कर्णो न्यवर्त्तत। ब्राह्मं तेज
स्तदाऽजय्यं मन्यमानो महारथः।
अपरस्मिन्वनोद्देशे वीरौ शल्यवृकोदरौ। बलिनौ युद्धसम्पन्नौ विद्यया च बलेन च।
अन्योन्यमाह्वयन्तौ तु मत्ताविव महागजौ। मुष्टिभिर्जानुभिश्चैव निघ्नन्तावितरेतरं।
प्रकर्षणाकर्षणयोरभ्याकर्षविकर्षणैः। आचकर्षतुरन्योन्यं मुष्टिभिश्चापि जघ्नतुः।
ततश्चटचटाशब्दः सुघोरो ह्यभवत्तयोः। पाषाणसम्पातनिभैः प्रहारैरभिजघ्नतुः। ७११०
मुहूर्त्तं तौ तदाऽन्योऽन्यं समरे पर्य्यकर्षतां। ततो भीमः समुत्क्षिप्य बाहुभ्यां शल्यमाहवे। अपातयत्कुरुश्रेष्ठो ब्राह्मणा
जहसुस्तदा।
तत्राश्चर्य्यं भीमसेनश्चकार पुरुषर्षभः। यच्छल्यं पातितं भूमौ नावधीद्बलिनं बली।
पातिते भीमसेनेन शल्ये कर्णे च शङ्किते। शङ्किताः सर्वराजानः परिवव्रुर्वृकोदरं।
ऊचुश्च सहितास्तत्र साध्विमौ ब्राह्मणर्षभौ। विज्ञायेतां क्वजन्मानौ क्वनिवासौ तथैवच।
को हि राधासुतं कर्णं शक्तो योधयितुं रणे। अन्यत्र रामाद्द्रोणाद्वा पाण्डवाद्वा किरीटिनः। ७११५
कृष्णाद्वा देवकीपुत्रात्कृपाद्वाऽपि शरद्वतः। को वा दुर्य्योधनं शक्तः प्रतियोधयितुं रणे।
तथैव मद्राधिपतिं शल्यं बलवतां वरं। बलदेवादृते वीरात्पाण्डवाद्वा वृकोदरात्।
वीराद्दुर्य्योधनाद्वाऽन्यः शक्तः पातयितुं रणे। क्रियतामवहारोऽस्माद्युद्धाद्ब्राह्मणसम्वृतात्।
ब्राह्मणा हि सदा रक्ष्याः सापराधाऽपि नित्यदा। अथैनानुपलभ्येह पुनर्य्योत्स्याम हृष्टवत्।
तांस्तथा वादिनः सर्व्वान् प्रसमीक्ष्य क्षितीश्वरान्। अथान्यान्पुरुषांश्चापि कृत्वा तत्कर्म संयुगे। ७१२०
वैशम्पायन उवाच ॥ तत्कर्म भीमस्य समीक्ष्य कृष्णः कुन्तीसुतौ तौ परिशङ्कमानः। निवारयामास महीपतींस्तान्धर्मेण
लब्धेत्यनुनीय सर्व्वान्।
एवं ते विनिवृत्तास्तु युद्धाद्युद्धविशारदाः। यथावासं ययुः सर्व्वे विस्मिता राजसत्तमाः।
वृत्तो ब्रह्मोत्तरो रङ्गः पाञ्चाली ब्राह्मणैर्वृता। इति ब्रुवन्तः प्रययुर्ये तत्रासन्समागताः।
ब्राह्मणैस्तु प्रतिच्छन्नौ रौरवाजिनवासिभिः। कृच्छ्रेण जग्मतुस्तौ तु भीमसेनधनञ्जयौ।
विमुक्तौ जनसम्बाधाच्छत्रुभिः परिविक्षतौ। कृष्णयाऽनुगतौ तत्र नृवीरौ तौ विरेजतुः। ७१२५
पौर्णमास्यां घनैर्मुक्तौ चन्द्रसूर्य्याविवोदितौ। तेषां माता बहुविधं विनाशं पर्य्यचिन्तयत्।
अनागच्छत्सु पुत्रेषु भैक्ष्यकालेऽभिगच्छति। धार्त्तराष्ट्रैर्हता न स्युर्विज्ञाय कुरुपुङ्गवाः।
मायान्वितैर्वा रक्षोभिः सुघोरैर्दृढवैरिभिः। विपरीतं मतं जातं व्यासस्यापि महात्मनः।
इत्येवं चिन्तयामास सुतस्नेहावृता पृथा। ततः सुप्तजनप्राये दुर्दिने मेघसंप्लुते।
महत्यथापराह्णे तु घनैः सूर्य्य इवावृतः। ब्राह्मणैः प्राविशत्तत्र जिष्णुर्भार्गववेश्म तत्। ७१३०
इत्यादिपर्व्वणि स्वयम्वरपर्व्वणि पाण्डवप्रत्यागमने नवत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १९० ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ गत्वा तु तां भार्गवकर्म्मशालां पार्थौ पृथां प्राप्य महानुभागौ। तां याज्ञसेनीं परमप्रतीतौ भिक्षेत्यथा वेदयतां नराग्र्यौ।

कुटीगता सा त्वनवेक्ष्य पुत्त्रौ प्रोवाच भुङ्क्तेति समेत्य सर्व्वे। पश्चाच्च कुन्ती प्रसमीक्ष्य कृष्णां कष्टं मया भाषितमित्युवाच।

सा धर्म्मभीता प रिचिन्तयन्ती तां याज्ञसेनीं परमप्रतीतां। पाणौ गृहीत्वोपजगाम कुन्ती युधिष्ठिरं वाक्यमुवाच चेदं।

॥ कुन्त्युवाच ॥ इयन्तु कन्या द्रुपदस्य राज्ञस्तवानुजाभ्यां मयि सन्निसृष्टा। यथोचितं पुत्त्र मयाऽपि चोक्तं समेत्य भुङ्क्तेति नृप प्रमादात्।

मया कथं नानृतमुक्तमद्य भवेत्कुरूणामृषभ ब्रवीहि। पञ्चालराजस्य सुतामधर्म्मो नचोपवर्त्तेत न विभ्रमेच्च। ७१११

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ स एवमुक्तो मतिमान्नृवीरो मात्रा मुहूर्त्तं तु विचिन्त्य राजा। कुन्तीं समाश्वास्य कुरुप्रवीरो धनञ्जयं वाक्यमिदं बभाषे।

त्वया जिता फाल्गुन याज्ञसेनी त्वयैव शोभिष्यति राजपुत्त्री। प्रज्वाल्यतामग्निरमित्रसाह गृहाण पाणिं विधिवत्त्वमस्याः।

॥ अर्ज्जुन उवाच ॥ मा मां नरेन्द्र त्वमधर्म्मभाजं कृथा न धर्म्मोऽयमशिष्टदृष्टः। भवान्निवेश्यः प्रथमं ततोऽयं भीमो महाबाहुर चिन्त्यकर्म्मा।

अहं ततो नकुलोऽनन्तरो मे पश्चादयं सहदेवस्तरस्वी। वृकोदरोऽहञ्च यमौ च राजन्नियञ्च कन्या भवतो नियोज्या।

एवं गते यत्करणीयमत्र धर्म्म्यं यशस्यं कुरु तद्विचिन्त्य। पञ्चालराजस्य हितञ्च यत्स्यात्प्रशाधि सर्व्वे स्म वशे स्थितास्ते। ७११०

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ जिष्णोर्व्वचनमाज्ञाय भक्तिस्नेहसमन्वितं। दृष्टिं निवेशयामासुः पाञ्चाल्यां पाण्डुनन्दनाः।

दृष्ट्वा ते तत्र पश्यन्तीं सर्व्वे कृष्णां यशस्विनीं। सम्प्रेक्ष्यान्योन्यमासीना हृदयैस्तामधारयन्।

तेषान्तु द्रौपदीं दृष्ट्वा सर्व्वेषाममितौजसां। सम्प्रमथ्येन्द्रियग्रामं प्रादुरासीन्मनोभवः।

काम्यं हि रूपं पाञ्चाल्या विधात्रा विहितं स्वयं। बभूवाधिकमन्याभ्यः सर्व्वभूतमनोहरं।

तेषामाकारभावज्ञः कुन्तीपुत्त्रो युधिष्ठिरः। द्वैपायनवचः कृत्स्नं सस्मार मनुजर्षभः। ७११५

अब्रवीत्स हि तान्भ्रातॄन्मिथो भेदभयान्नृपः। सर्व्वेषां द्रौपदी भार्य्या भविष्यति हि नः शुभा।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ भ्रातुर्व्वचस्तत्प्रसमीक्ष्य सर्व्वे ज्येष्ठस्य पाण्डोस्तनयास्तदानीं। तमेवार्थं ध्यायमाना मनोभिः सर्व्वे च ते तस्थुरदीनसत्त्वाः।

वृष्णिप्रवीरस्तु कुरुप्रवीरानाशङ्कमानः सहरौहिणेयः। जगाम तां भार्गवकर्म्मशालां यत्रासते ते पुरुषप्रवीराः।

तत्रोपविष्टं पृथुदीर्घबाहुं ददर्श कृष्णः सहरौहिणेयः। अजातशत्रुं परिवार्य्य तांश्चाप्युपोपविष्टान् ज्वलनप्रकाशान्।

ततोऽब्रवीद्वासुदेवोऽभिगम्य कुन्तीसुतं धर्म्मभृतांवरिष्ठं। कृष्णोऽहमस्मीति निपीड्य पादौ युधिष्ठिरस्याजमीढस्य राज्ञः। ७१२०

तथैव तस्याप्यनु रौहिणेयस्तौ चापि हृष्टाः कुरवोऽभ्यनन्दन्। पितृस्वसुश्चापि यदुप्रवीरावगृह्णतां भारतमुख्य पादौ।

अजातशत्रुश्च कुरुप्रवीरः पप्रच्छ कृष्णं कुशलं विलोक्य। कथं वयं वासुदेव त्वयेह गूढा वसन्तो विदिताश्च सर्व्वे।

तमब्रवीद्वासुदेवः प्रहस्य गूढोऽप्यग्निर्ज्ञायत एव राजन्। तं विक्रमं पाण्डवेयानतीत्य कोऽन्यः कर्त्ता विद्यते मानुषेषु।

दिष्ट्या सर्व्वे पावकाद्विप्रमुक्ता यूयं घोरात्पाण्डवाः शत्रुसाहाः। दिष्ट्या पापो धृतराष्ट्रस्य पुत्त्रः सहामात्यो न सकामोऽभविष्यत्।

भद्रं वोऽस्तु निहितं यद्गुहायां विवर्द्धध्वं ज्वलनाइवैधमानाः। मा वो विदुः पार्थिवाः केचिदेव यास्यावहे शिबिरायैव तावत्।
सोऽनुज्ञातः पाण्डवेनाव्ययश्रीः प्रायाच्छीघ्रं बलदेवेन सार्द्धं। ७१५५

इत्यादिपर्व्वणि स्वयम्बरपर्व्वणि रामकृष्णागमने एकनवत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १८१ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच॥ धृष्टद्युम्नस्तु पाञ्चाल्यः पृष्ठतः कुरुनन्दनौ। अन्वगच्छत्तदा यान्तौ भार्गवस्य निवेशने।
सोऽज्ञायमानः पुरुषानवधाय समन्ततः। स्वयमारान्निलीनोऽभूद्भार्गवस्य निवेशने।
सायञ्च भीमस्तु रिपुप्रमाथी जिष्णुर्यमौ चापि महानुभावौ। भैक्ष्यं चरित्वा तु युधिष्ठिराय निवेदयाञ्चक्रुरदीनसत्त्वाः।
ततस्तु कुन्ती द्रुपदात्मजां तामुवाच काले वचनं वदान्या। त्वमग्रमादाय कुरुष्व भद्रे बलिञ्च विप्राय च देहि भिक्षां।
ये चान्नमिच्छन्ति ददस्व तेभ्यः परिश्रिता ये परितो मनुष्याः। ततश्च शेषं प्रविभज्य शीघ्रमर्द्धञ्चतुर्द्धा मम चात्मनश्च। ७१६०
अर्द्धन्तु भीमाय च देहि भद्रे य एष नागर्षभतुल्यरूपः। गौरो युवा संहननोपपन्न एषो हि वीरो बहुभुक् सदैव।
सा हृष्टरूपेव तु राजपुत्त्री तस्या वचः साधुविशङ्कमाना। यथावदुक्तं प्रचकार साध्वी ते चापि सर्व्वे बुभुजुस्तदन्नं।
कुशैस्तु भूमौ शयनं चकार माद्रीपुत्त्रः सहदेवस्तरस्वी। यथा स्वकीयान्यजिनानि सर्व्वे संस्तीर्य्य वीराः सुषुपुर्द्धरण्यां।
अगस्त्यशास्तामभितो दिशन्तु शिरांसि तेषां कुरुसत्तमानां। कुन्ती पुरस्तात्तु बभूव तेषां पादान्तरे चाथ बभूव कृष्णा।
अशेत भूमौ सह पाण्डुपुत्त्रैः पादोपधानी च कृता कुशेषु। न तत्र दुःखं मनसाऽपि तस्या न चावमेने कुरुपुङ्गवांस्तान्। ७१६५
ते तत्र शूराः कथयाम्बभूवुः कथा विचित्राः पृतनाधिकाराः। अस्त्राणि दिव्यानि रथांश्च नागान् खड्गान्गदाश्चापि परश्वधांश्च।
तेषां कथास्ताः परिकीर्त्यमानाः पञ्चालराजस्य सुतस्तदानीं। शुश्राव कृष्णां च तदा निषण्णां ते चापि सर्व्वे ददृशुर्मनुष्याः।
धृष्टद्युम्नो राजपुत्त्रस्तु सर्व्वं वृत्तं तेषां कथितञ्चैव रात्रौ। सर्व्वं राज्ञे द्रुपदायाखिलेन निवेदयिष्यंस्त्वरितो जगाम।
पाञ्चालराजस्तु विषण्णरूपस्तान्पाण्डवानप्रतिविन्दमानः। धृष्टद्युम्नं पर्य्यपृच्छन्महात्मा क सा गता केन नीता च कृष्णा।
कच्चिन्न शूद्रेण न हीनजेन वैश्येन वा करदेनोपपन्ना। कच्चित्पदं मूर्द्ध्नि न पङ्कदिग्धं कच्चिन्न माला पतिता श्मशाने। ७१७०
कच्चित्सवर्णप्रवरो मनुष्य उद्रिक्तवर्णोऽप्युत एव कच्चित्। कच्चिन्न वामो मम मूर्द्ध्नि पादः कृष्णाऽभिमर्षेण कृतोऽद्य पुत्त्र।
कच्चिच्च पत्ये परमप्रतीतः संयुज्य पार्थेन नरर्षभेण। वदस्व तत्त्वेन महानुभाव कोऽसौ विजेता दुहितुर्ममाद्य।
विचित्रवीर्य्यस्य सुतस्य कच्चित्कुरुप्रवीरस्य ध्रियन्ति पुत्त्राः। कच्चित्तु पार्थेन यवीयसाऽद्य धनुर्गृहीतं निहतञ्च लक्ष्यं।

इत्यादिपर्व्वणि स्वयम्बरपर्व्वणि धृष्टद्युम्नप्रत्यागमने द्विनवत्यधिकशततोऽध्यायः समाप्तञ्च स्वम्बरपर्व्व ॥ १८२ ॥

॥ अथ वैवाहिकपर्व्व ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततस्तथोक्तः परिहृष्टरूपः पित्रे शशंसाथ स राजपुत्रः । धृष्टद्युम्नः सोमकानां प्रवर्हो वृत्तं यथा येन हृता च कृष्णा ।

॥ धृष्टद्युम्न उवाच ॥ योऽसौ युवा व्यायतलोहिताक्षः कृष्णाजिनी देवसमानरूपः । यः कार्मुकाग्र्यं कृतवानधिज्यं लक्ष्यञ्च यः पातितवान्पृथिव्यां । ०१७५

असज्जमानश्च ततस्तरस्वी वृतो द्विजाग्र्यैरभिपूज्यमानः । चक्रामवज्रीव दितेः सुतेषु सर्व्वैश्च देवैर्ऋषिभिश्च जुष्टः । कृष्णा प्रगृह्याजिनमन्वयात्तं नागं यथा नागवधूः प्रहृष्टा । अमृष्यमाणेषु नराधिपेषु क्रुद्धेषु वै तत्र समापतत्सु । ततोऽपरः पार्थिवसंघमध्ये प्रवृद्धमारुज्य महीप्ररोहं । प्रकालयन्नेव स पार्थिवौघान् क्रुद्धोऽन्तकः प्राणभृतो यथैव । तौ पार्थिवानां मिषतां नरेन्द्र कृष्णामुपादाय गतौ नराग्र्यौ । विभ्राजमानाविव चन्द्रसूर्य्यौ बाह्या पुराद्भार्गवकर्मशालां

तत्रोपविष्टार्च्चिरिवानलस्य तेषां जनित्रीति मम प्रतर्कः । तथाविधैरेव नरप्रवीरैरुपोपविष्टैस्त्रिभिरग्निकल्पैः । ०१८०
तस्यास्ततस्तावभिवाद्य पादौ उक्ता च कृष्णा त्वभिवादयेति । स्थिताञ्च तत्रैव निवेद्य कृष्णां भिक्षाप्रचाराय गता नराग्र्याः । तेषान्तु भैक्ष्यं प्रतिगृह्य कृष्णा दत्त्वा बलिं ब्राह्मणसाच्च कृत्वा । ताञ्चैव वृद्धां परिविश्य तांश्च नरप्रवीरान् स्वयमप्यभुङ्क्त ।

सुप्तास्तु ते पार्थिव सर्व्व एव कृष्णा च तेषां चरणोपधाने । आसीत्पृथिव्यां शयनञ्च तेषां दर्भाजिनाग्र्यास्तरणोपपन्नं । ते नर्दमाना इव कालमेघाः कथा विचित्राः कथयाम्बभूवुः । न वैश्यशूद्रौपयिकीः कथास्ता नच द्विजानां कथयन्ति वीराः । निःसंशयं क्षत्रियपुङ्गवास्ते यथा हि युद्धं कथयन्ति राजन् । आशा हि नो व्यक्तमियं समृद्धा मुक्तान् हि पार्थान् शृणुमोऽग्निदाहात् । ०१८५

यथा हि लक्ष्यं निहतं धनुश्च सज्यं कृतं तेन तथा प्रसह्य । यथा च भाषन्ति परस्परन्ते छन्ना ध्रुवं ते प्रचरन्ति पार्थाः । ततः स राजा द्रुपदः प्रहृष्टः पुरोहितं प्रेषयामास तेषां । विद्याम युष्मानिति भाषमाणो महात्मनः पाण्डुसुतास्तु कच्चित् ।

गृहीतवाक्यो नृपतेः पुरोधा गत्वा प्रशंसामभिधाय तेषां । वाक्यं समग्रं नृपतेर्यथावदुवाच चानुक्रमविक्रमेण । विज्ञातुमिच्छत्यवनीश्वरो वः पाञ्चालराजो वरदो वरार्हाः । लक्ष्यस्य वेद्धारमिमं हि दृष्ट्वा हर्षस्य नान्तं प्रतिपद्यते सः । आख्यात च ज्ञातिकुलानुपूर्व्वीं पदं शिरःसु द्विषतां कुरुध्वं । प्रह्लादयध्वं हृदयं ममेदं पाञ्चालराजस्य च सानुगस्य । ०१९०
पाण्डुर्हि राजा द्रुपदस्य राज्ञः प्रियः सखा चात्मसमो बभूव । तस्यैष कामो दुहिता ममेयं स्नुषां प्रदास्यामि हि कौरवाय । अयं हि कामो द्रुपदस्य राज्ञो हृदि स्थितो नित्यमनिन्दिताङ्गाः । यदर्जुनो वै पृथुदीर्घबाहुर्धर्मेण विन्देत सुतां ममैतां । कृतं हि तत्स्यात्सुकृतं ममेदं यशश्च पुण्यञ्च हितं तदेतत् । अथोक्तवाक्यं हि पुरोहितं स्थितं ततो विनीतं समुदीक्ष्य राजा

समीपतो भीममिदं शशास प्रदीयतां पाद्यमर्घं तथाऽस्मै । मान्यः पुरोधा द्रुपदस्य राज्ञस्तस्मै प्रयोज्याऽभ्यधिका हि पूजा । भीमस्ततस्तत्कृतवान्नरेन्द्र तां चैव पूजां प्रतिगृह्य हर्षात् । सुखोपविष्टन्तु पुरोहितं तदा युधिष्ठिरो ब्राह्मणमित्युवाच । ०१९५
पाञ्चालराजेन सुता निसृष्टा स्वधर्मदृष्टेन यथा न कामात् । प्रदिष्टशुल्का द्रुपदेन राज्ञा सा तेन वीरेण तथाऽनुवृत्ता । न तत्र वर्णेषु कृता विवक्षा नचापि शीले न कुले न गोत्रे । कृतेन सज्येन हि कार्मुकेन विद्धेन लक्ष्येण हि विप्रकृष्टा ।

सेयं तथा तेन महात्मनेह कृष्णा जिता पार्थिवसंघमध्ये। नैवं गते सौमकिरद्य राजा सन्तापमर्हत्यसुखाय कर्तुं।
कामश्च योऽसौ द्रुपदस्य राज्ञः स चापि संपत्स्यति पार्थिवस्य। संप्राप्तरूपां हि नरेन्द्रकन्यामिमामहं ब्राह्मण साधु मन्ये।
न तद्धनुर्मन्दबलेन शक्यं मौर्व्या समायोजयितुं तथाऽपि। न चाकृतास्त्रेण न हीनजेन लक्ष्यं तथा पातयितुं हि शक्यं। ७०००
तस्मान्न तापं दुहितुर्निमित्तं पञ्चालराजोऽर्हति कर्त्तुमद्य। नचापि तत्पातनमन्यथेह कर्त्तुं हि शक्यं भुवि मानवेन।
एवं ब्रुवत्येव युधिष्ठिरे तु पाञ्चालराजस्य समीपतोऽन्यः। तत्राजगामाशु नरो द्वितीयो निवेदयिष्यन्निह सिद्धमन्नं।
इत्यादिपर्व्वणि वैवाहिकपर्व्वणि पुरोहितागमने त्रिनवत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १९३ ॥
॥ दूत उवाच ॥ जन्यार्थमन्नं द्रुपदेन राज्ञा विवाहहेतोरुपसंस्कृतञ्च। तदाप्नुवध्वं कृतसर्व्वकार्य्याः कृष्णाच तत्रैव चिरं न कार्य्यं।
इमे रथाः काञ्चनपद्मचित्राः सदश्वयुक्ता वसुधाधिपार्हाः। एतान्समारुह्य परैत सर्व्वे पाञ्चालराजस्य निवेशनं तत्।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः प्रयाताः कुरुपुङ्गवास्ते पुरोहितं तं परियाप्य सर्व्वे। आस्थाय यानानि महान्ति तानि कुन्ती च कृष्णा च सहैकयाने। ७००५
श्रुत्वा तु वाक्यानि पुरोहितस्य तान्युक्तवान्भारतधर्म्मराजः। जिज्ञासयेवाथ कुरूत्तमानां द्रव्याण्यनेकान्युपसंजहार।
फलानि माल्यानि च संस्कृतानि वर्म्माणि चर्म्माणि तथासनानि। गाश्चैव राजन्नथ्चैव रज्जुर्बीजानि चान्यानि कृषीनिमित्तं।
अन्येषु शिल्पेषु च यान्यपि स्युः सर्व्वाणि कृत्यान्यखिलेन तत्र। क्रीडानिमित्तान्यपि यानि तत्र सर्व्वाणि तत्रोपजहार राजा।
वर्म्माणि चर्म्माणि चभानुमन्ति खड्गा महान्तोऽश्वरथाश्च चित्राः। धनूंषि चाग्र्याणि शराश्च चित्राः शक्त्यृष्टयः काञ्चनभूषणाश्च।
प्रासा भुशुण्डाश्च परश्वधाश्च सांग्रामिकञ्चैव तथेह सर्व्वं। शय्यासनान्युत्तमवस्तुवन्ति तथैव वासो विविधञ्च तत्र। ७०१०
कुन्ती तु कृष्णां परिगृह्य साध्वीमन्तःपुरं द्रुपदस्याविवेश। स्त्रियश्च तां कौरवराजपत्नीं प्रत्यर्चयामासुरदीनसत्त्वाः।
तान्सिंहविक्रान्तगतीन्निरीक्ष्य महर्षभाक्षानजिनोत्तरीयान्। गूढोत्तरांसान् भुजगेन्द्रभोगप्रलम्बबाहून्पुरुषप्रवीरान्।
राजा च राज्ञः सचिवाश्च सर्व्वे पुत्राश्च राज्ञः सुहृदस्तथैव। प्रेष्याश्च सर्व्वे निखिलेन राजन् हर्षं समापेतुरतीव तत्र।
ते तत्र वीराः परमासनेषु सपादपीठेष्वविशङ्कमानाः। यथानुपूर्व्वं विविशुर्नराग्र्यास्तथा महार्हेषु न विस्मयन्तः।
उच्चावचं पार्थिवभोजनीयं पात्रीषु जाम्बूनदराजतीषु। दासाश्च दास्यश्च सुमृष्टवेशाः सम्भोजकाश्चाप्युपजह्रुरन्नं। ७०१५
ते तत्र भुक्त्वा पुरुषप्रवीरा यथात्मकामं सुभृशं प्रतीताः। उत्क्रम्य सर्व्वाणि वसूनि राजन् सांग्रामिकं ते विविशुर्नृवीराः।
तल्लक्षयित्वा द्रुपदस्य पुत्रो राजा च सर्व्वैः सह मन्त्रिमुख्यैः। समर्थयामासुरुपेत्य हृष्टाः कुन्तीसुतान् पार्थिव राजपुत्रान्।
इत्यादिपर्व्वणि वैवाहिकपर्व्वणि सांग्रामिकद्रव्यग्रहणे चतुर्नवत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १९४ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तत आहूय पाञ्चाल्यो राजपुत्रं युधिष्ठिरं। परिग्रहेण ब्राह्मेण परिगृह्य महाद्युतिः।
पर्य्यपृच्छददीनात्मा कुन्तीपुत्रं सुवर्चसं। कथञ्जानीम भवतः क्षत्रियान् ब्राह्मणानुत।
वैश्यान्वा गुणसम्पन्नानथवा शूद्रयोनिजान्। मायामास्थाय वा विप्राश्चरतः सर्व्वतो दिशं।
कृष्णाहेतोरनुप्राप्ता देवाः सन्दर्शनार्थिनः। ब्रवीतु नो भवान्सत्यं सन्देहो ह्यत्र नो महान्।
अपि नः संशयस्यान्ते मनःसन्तुष्टिमावहेत्। अपि नो भागधेयानि शुभानि स्युःपरन्तप।

इच्छया ब्रूहि तत्सत्यं सत्यं राजसु शोभते। इष्टापूर्त्तेन च तथा वक्तव्यमनृतं नतु।
श्रुत्वा ह्यमरसङ्काश तव वाक्यमरिन्दम। ध्रुवं विवाहकरणमास्थास्यामि विधानतः।
॥ युधिष्ठिर उवाच॥ मा राजन्विमना भूस्त्वं पाञ्चाल्य प्रीतिरस्तु ते। ईप्सितस्ते ध्रुवः कामः सम्वृत्तोऽयमसंशयं। ७२२५
वयं हि क्षत्रिया राजन् पाण्डोः पुत्त्रा महात्मनः। ज्येष्ठं मां विद्धि कौन्तेयं भीमसेनार्जुनाविमौ।
आभ्यां तव सुता राजन्निर्जिता राजसंसदि। यमौ च तत्र कुन्ती च यत्र कृष्णा व्यवस्थिता।
व्येतु ते मानसं दुःखं क्षत्रियाः स्मो नरर्षभ। पद्मिनीव सुतेयं ते ह्रदादन्यह्रदं गता।
इति तथ्यं महाराज सर्व्वमेतद्ब्रवीमि ते। भवान् हि गुरुरस्माकं परमञ्च परायणं।
॥ वैशम्पायन उवाच॥ ततः स द्रुपदो राजा हर्षव्याकुललोचनः। प्रतिवक्तुं मुदा युक्तो नाशकत्तं युधिष्ठिरं। ७२३०
यत्नेन तु स तं हर्षं संनिगृह्य परन्तपः। अनुरूपं तदा वाचा प्रत्युवाच युधिष्ठिरं।
पप्रच्छ चैनं धर्मात्मा यथा ते प्रद्रुताः पुरात्। स तस्मै सर्व्वमाचख्यावानुपूर्व्व्येण पाण्डवः।
तच्छ्रुत्वा द्रुपदो राजा कुन्तीपुत्त्रस्य भाषितं। विगर्हयामास तदा धृतराष्ट्रं नरेश्वरं।
आश्वासयामास च तं कुन्तीपुत्त्रं युधिष्ठिरं। प्रतिजज्ञे च राज्याय द्रुपदो वदतां वरः।
ततः कुन्ती च कृष्णा च भीमसेनार्जुनावपि। यमौ च राज्ञा सन्दिष्टं विविशुर्भवनं महत्। ७२३५
तत्र ते न्यवसन्राजन्यज्ञसेनेन पूजिताः। प्रत्याश्वस्तस्ततो राजा सह पुत्त्रैरुवाच तं।
गृह्णातु विधिवत्पाणिमद्यायं कुरुनन्दनः। पुण्येऽहनि महाबाहुरर्जुनः कुरुतां क्षणं।
॥ वैशम्पायन उवाच॥ तमब्रवीत्ततो राजा धर्मात्मा च युधिष्ठिरः। ममापि दारसम्बन्धः कार्य्यस्तावद्विशाम्पते।
॥ द्रुपद उवाच॥ भवान्वा विधिवत्पाणिं गृह्णातु दुहितुर्मम। यस्य वा मन्यसे वीर तस्य कृष्णामुपादिश।
॥ युधिष्ठिर उवाच॥ सर्व्वेषां महिषी राजन्द्रौपदी नो भविष्यति। एवं प्रव्याहृतं पूर्वं मम मात्रा विशाम्पते। ७२४०
अहञ्चाप्यनिविष्टो वै भीमसेनश्च पाण्डवः। पार्थेन विजिता चैषा रत्नभूता सुता तव।
एष नः समयो राजन् रत्नस्य सह भोजनं। नच तं हातुमिच्छामः समयं राजसत्तम।
सर्व्वेषां धर्मतः कृष्णा महिषी नो भविष्यति। आनुपूर्व्व्येण सर्व्वेषां गृह्णातु ज्वलने करान्।
॥ द्रुपद उवाच॥ एकस्य बह्व्यो विहिता महिष्यः कुरुनन्दन। नैकस्या बहवः पुंसः श्रूयन्ते पतयः क्वचित।
लोकवेदविरुद्धं त्वं नाधर्मं धर्मविच्छुचिः। कर्त्तुमर्हसि कौन्तेय कस्मात्ते बुद्धिरीदृशी। ७२४५
॥ युधिष्ठिर उवाच॥ सूक्ष्मो धर्मो महाराज नास्य विद्मो वयं गतिं। पूर्व्वेषामानुपूर्व्व्येण यातं वर्त्मानुयामहे।
न मे वागनृतं प्राह नाधर्मे धीयते मनः। एवं चैव वदत्यम्बा मम चैतन्मनोगतं।
एष धर्मो ध्रुवो राजंश्चरैनमविचारयन्। मा च शङ्का तत्र ते स्यात्कथञ्चिदपि पार्थिव।
॥ द्रुपद उवाच॥ त्वञ्च कुन्ती च कौन्तेय धृष्टद्युम्नश्च मे सुतः। कथयन्त्वितिकर्त्तव्यं श्वःकाले करवामहे।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ते समेत्य ततः सर्व्वे कथयन्ति स्म भारत। ७२५०
अथ द्वैपायनो राजन्नभ्यागच्छद्यदृच्छया।
इत्यादिपर्व्वणि वैवाहिकपर्व्वणि द्वैपायनागमने पञ्चनवत्यधिकशतोऽध्यायः॥ १९५ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततस्ते पाण्डवाः सर्व्वे पाञ्चाल्यश्च महायशाः। प्रत्युत्थाय महात्मानं कृष्णं सर्व्वेऽभ्यवादयन्।

प्रतिनन्द्य स तां पूजां पृष्ट्वा कुशलमन्ततः। आसने काञ्चने शुद्धे निषसाद महामनाः।

अनुज्ञातास्तु ते सर्व्वे कृष्णेनामिततेजसा। आसनेषु महार्हेषु निषेदुर्द्विपदां वराः।

ततो मुहूर्त्तान्मधुरां वाणीमुच्चार्य्य पार्षतः। पप्रच्छ तं महात्मानं द्रौपद्यर्थं विशाम्पते। ७२५५

कथमेका बहूनां स्याद्धर्म्मपत्नी न सङ्करः। एतन्नो भगवान्सर्व्वं प्रब्रवीतु यथातथं।

॥ व्यास उवाच ॥ अस्मिन्धर्म्मे विप्रलब्धे लोकवेदविरोधके। यस्य यस्य मतं यद्यच्छ्रोतुमिच्छामि तस्य तत्।

॥ द्रुपद उवाच ॥ अधर्म्मोऽयं मम मतो विरुद्धो लोकवेदयोः। न ह्येका विद्यते पत्नी बहूनां द्विजसत्तम।

न चाप्याचरितः पूर्व्वैरयं धर्म्मो महात्मभिः। न चाप्यधर्म्मो विद्वद्भिश्चरितव्यः कथञ्चन।

ततोऽहं न करोम्येनं व्यवसायं क्रियां प्रति। धर्म्मः सदैव सन्दिग्धः प्रतिभाति हि मे त्वयं। ७२६०

॥ धृष्टद्युम्न उवाच ॥ यवीयसः कथं भार्य्यां ज्येष्ठो भ्राता द्विजर्षभ। ब्रह्मन्समभिवर्त्तेत सद्वृत्तः संस्तपोधन।

न तु धर्म्मस्य सूक्ष्मत्वाद्गतिं विद्मः कथञ्चन। अधर्म्मो धर्म्म इति वा व्यवसायो न शक्यते।

कर्त्तुमस्मद्विधैर्ब्रह्मंस्ततोऽयं न व्यवस्यति। पञ्चानां महिषी कृष्णा भवत्विति कथञ्चन।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ न मे वागनृतं प्राह नाधर्म्मे धीयते मतिः। वर्त्तते हि मनो मेऽत्र नैषोऽधर्म्मः कथञ्चन।

श्रूयते हि पुराणेऽपि जटिला नाम गौतमी। ऋषीनध्यासितवती सप्त धर्म्मभृतां वरा। ७२६५

तथैव मुनिजा वार्क्षी तपोभिर्भावितात्मनः। सङ्गताऽभूद्दश भ्रातॄनेकनाम्नः प्रचेतसः।

गुरोर्हि वचनं प्राहुर्धर्म्म्यं धर्म्मज्ञसत्तम। गुरूणाञ्चैव सर्व्वेषां माता परमको गुरुः।

सा चाप्युक्तवती वाचं भैक्षवद्भुज्यतामिति। तस्मादेतदहं मन्ये परं धर्म्मं द्विजोत्तम।

॥ कुन्त्युवाच ॥ एवमेतद्यथा प्राह धर्म्मचारी युधिष्ठिरः। अनृतान्मे भयं तीव्रं मुच्येऽहमनृतात्कथं।

॥ व्यास उवाच ॥ अनृतान्मोक्ष्यसे भद्रे धर्म्मश्चैष सनातनः। न तु वक्ष्यामि सर्व्वेषां पाञ्चाल शृणु मे स्वयं। ७२७०

यथाऽयं विहितो धर्म्मो यतश्चायं सनातनः। यथा च प्राह कौन्तेयस्तथा धर्म्मो न संशयः।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तत उत्थाय भगवान्व्यासो द्वैपायनः प्रभुः। करे गृहीत्वा राजानं राजवेश्म समाविशत्।

पाण्डवाश्चापि कुन्ती च धृष्टद्युम्नश्च पार्षतः। विविशुर्यत्र तत्रैव प्रतीक्षन्ते स्म तावुभौ।

ततो द्वैपायनस्तस्मै नरेन्द्राय महात्मने। आचख्यौ तद्यथा धर्म्मो बहूनामेकपत्निता।

इत्यादिपर्व्वणि वैवाहिकपर्व्वणि व्यासवाक्ये षण्णवत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १९६ ॥

॥ व्यास उवाच ॥ पुरा वै नैमिषारण्ये देवाः सत्रमुपासते। तत्र वैवस्वतो राजन् शामित्रमकरोत्तदा। ७२७५

ततो यमो दीक्षितस्तत्र राजन्नामारयत्किञ्चिदपि प्रजानां। ततः प्रजास्ता बहुला बभूवुः कालातिपातान्मरणप्रहीणाः।

सोमश्च शक्रो वरुणः कुवेरः साध्या रुद्रा वसवोऽथाश्विनौ च। प्रणेतारं भुवनस्य प्रजापतिं समाजग्मुस्तत्र देवास्तथाऽन्ये।

ततोऽब्रुवन्लोकगुरुं समेता भयात्तीव्रान्मानुषाणां विवृद्धौ। तस्माद्भयादुद्विजन्तः सुखेप्सवः प्रयाम सर्व्वे शरणं भवन्तं।

॥ पितामह उवाच ॥ किं वो भयं मानुषेभ्यः यूयं सर्व्वे यदाऽमराः। मा वो मर्त्यसकाशाद्वै भयं भवितुमर्हति।

॥ देवा ऊचुः ॥ मर्त्या अमर्त्याः संवृत्ता न विशेषोऽस्ति कश्चन। अविशेषादुद्विजन्तो विशेषार्थमिहागताः। ७२८०

॥ भगवानुवाच ॥ वैवस्वतो व्यापृतः सत्रहेतोस्तेन त्विमे न म्रियन्ते मनुष्याः। तस्मिन्नेकाग्रे कृतसर्व्वकार्य्ये तत एषां भवितैवान्तकालः।

वैवस्वतस्यैव तनुर्व्विभूषिता वीर्य्येण युष्माकमुत प्रवृद्धा। सैषामन्तो भविता ह्यन्तकाले न तत्र वीर्य्यं भविता नरेषु।

॥ व्यास उवाच ॥ ततस्ते पूर्व्वजदेववाक्यं श्रुत्वा जग्मुर्यत्र देवा यजन्ते। समासीनास्ते समेता महाबला भागीरथ्यां ददृशुः पुण्डरीकं।

दृष्ट्वा च तद्विस्मितास्ते बभूवुस्तेषामिन्द्रस्तत्र शूरो जगाम। सोऽपश्यद्योषामथ पावकप्रभां यत्र देवी गङ्गा सततं प्रसूता।
सा तत्र योषा रुदती जलार्थिनी गङ्गां देवीं व्यवगाह्य व्यतिष्ठत्। ७२८५
तस्याश्रुबिन्दुः पतितो जले यस्तत्पद्ममासीदथ तत्र काञ्चनं।

तदद्भुतं प्रेक्ष्य वज्री तदानीमपृच्छत्तां योषितमन्तिकाद्वै। का त्वं भद्रे रोदिषि कस्य हेतोर्व्वाक्यं तथ्यं कामयेऽहं ब्रवीहि।

॥ स्त्र्युवाच ॥ त्वं वेत्स्यसे मामिह याऽस्मि शक्र यदर्थं चाहं रोदिमि मन्दभाग्या। आगच्छ राजन् पुरतो गमिष्ये द्रष्टाऽसि तद्रोदिमि यत्कृतेऽहं।

॥ व्यास उवाच ॥ तां गच्छन्तीमन्वगच्छत्तदानीं सोऽपश्यदारात्तरुणं दर्शनीयं। सिंहासनस्थं युवतीसहायं क्रीडन्तमक्षैर्गिरिराजमूर्द्ध्नि।

तमब्रवीद्देवराजो ममेदं त्वं विद्धि विद्वन् भुवनं वशे स्थितं। ईशोऽहमस्मीति समन्युरब्रवीद्दृष्ट्वा तमक्षैः सुभृशं प्रमत्तं। ७२९०
क्रुद्धञ्च शक्रं प्रसमीक्ष्य देवो जहास शक्रञ्च शनैरुदैक्षत। संस्तम्भितोऽभूदथ देवराजस्तेनेक्षितः स्थाणुरिवावतस्थे।
यदा तु पर्य्याप्तमिहास्य क्रीडया तदा देवीं रुदतीं तामुवाच। आनीयतामेष यतोऽहमारान्नैनं दर्पः पुनरप्याविशेत।
ततः शक्रः स्पृष्टमात्रस्तया तु स्रस्तैरङ्गैः पतितोऽभूद्धरण्यां। तमब्रवीद्भगवानुग्रतेजा मैवं पुनः शक्र कृथाः कथञ्चित्।
निवर्त्तयैनञ्च महाद्रिराजं बलञ्च वीर्य्यञ्च तथाऽप्रमेयं। छिद्रस्य चैवाविश मध्यमस्य यत्रासते त्वद्विधाः सूर्य्यभासः।
स तद्विवृत्य विवरं महागिरेस्तुल्यद्युतींश्चतुरोऽन्यान्ददर्श। स तानभिप्रेक्ष्य बभूव दुःखितः कच्चिन्नाहं भविता वै यथेमे। ७२९५
ततो देवो गिरिशो वज्रपाणिं विवृत्य नेत्रे कुपितोऽभ्युवाच। दरीमेतां प्रविश त्वं शतक्रतो यन्मां बाल्यादवमंस्थाः पुरस्तात्।
उक्तस्त्वेवं विभुना देवराजः प्राकम्पतार्त्तो भृशमेवाभिषङ्गात्। स्रस्तैरङ्गैरनिलेनेव नुन्नमश्वत्थपत्रं गिरिराजमूर्द्ध्नि।
स प्राञ्जलिर्व्वै वृषवाहनेन प्रवेपमानः सहसैवमुक्तः। उवाच देवं बहुरूपमुग्रं द्रष्टाऽशेषस्य भुवनस्य त्वं भवाद्य।
तमब्रवीदुग्रवर्च्चाः प्रहस्य नैवंशीलाः शेषमिहाप्नुवन्ति। एतेऽप्येवं भवितारः पुरस्तात्तस्मादेतां दरीमाविश्य शेध्वं।
तत्र ह्येवं भवितारो न संशयो योनिं सर्व्वे मानुषीमाविशध्वं। तत्र यूयं कर्म्म कृत्वाऽविषह्यं बहूनन्यान्निधनं प्रापयित्वा। ७३००
आगन्तारः पुनरिन्द्रलोकं स्वकर्म्मणा पूर्व्वजितं महार्हं। सर्व्वं मया भाषितमेतदेवं कर्त्तव्यमन्यद्विविधार्थयुक्तं।

पूर्व्वेन्द्रा ऊचुः ॥ गमिष्यामो मानुषं देवलोकाद्दुराधरो विहितो यत्र मोक्षः। देवास्त्वस्मानादधीरन् जनन्यां धर्म्मो वायुर्म्मघवानश्विनौ च।

॥ व्यास उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा वज्रपाणिर्व्वचस्तु देवश्रेष्ठं पुनरेवेदमाह। वीर्य्येणाहं पुरुषं कार्य्यहेतोर्दद्यामेषां पञ्चमं मत्प्रसूतं।

विश्वभुग्भूतधामा च शिविरिन्द्रः प्रतापवान्। शान्तिश्चतुर्थस्तेषां वै तेजस्वी पञ्चमः स्मृतः।

तेषां कामं भगवानुग्रधन्वा प्रादादिष्टं सन्निसर्गाद्यथोक्तं। तां चाप्येषां योषितं लोककान्तां श्रियं भार्य्यां व्यदधान्मानुषेषु ॥ ७३०५

तैरेव सार्द्धन्तु ततः स देवो जगाम नारायणमप्रमेयं। अनन्तमव्यक्तमजं पुराणं सनातनं विश्वमनन्तरूपं।

स चापि तद्व्यदधात्सर्व्वमेव ततः सर्व्वे सम्बभूवुर्द्धरण्यां। स चापि केशौ हरिरुद्बबर्ह शुक्लमेकमपरं चापि कृष्णं।

तौ चापि केशौ निविशेतां यदूनां कुले स्त्रियौ देवकीं रोहिणीञ्च। तयोरेको बलदेवो बभूव योऽसौ श्वेतस्तस्य देवस्य केशः। कृष्णो द्वितीयः केशवः सम्बभूव केशो योऽसौ वर्णतः कृष्ण उक्तः।

ये ते पूर्व्वं शक्ररूपा निबद्धाः तस्यां दर्य्यां पर्व्वतस्योत्तरस्य। इहैव ते पाण्डवा वीर्य्यवन्तः शक्रस्यांशः पाण्डवः सव्यसाची।

एवमेते पाण्डवाः सम्बभूवुर्ये ते राजन्पूर्व्वमिन्द्रा बभूवुः। लक्ष्मीश्चैषां पूर्व्वमेवोपदिष्टा भार्य्या यैषा द्रौपदी दिव्यरूपा। ७३१०

कथं हि स्त्री कर्म्मणोऽन्ते महीतलात्समुत्तिष्ठेदन्यतो दैवयोगात्। यस्या रूपं सोमसूर्य्यप्रकाशं गन्धश्चास्याः क्रोशमात्रात्प्रवाति।

इदं चान्यत्प्रीतिपूर्व्वं नरेन्द्र ददानि ते दिव्यमत्यद्भुतञ्च। दिव्यञ्चक्षुः पश्य कुन्तीसुतांस्त्वं पुण्यैर्द्दिव्यैः पूर्व्वदेहैरुपेतान्।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो व्यासः परमोदारकर्म्मा शुचिर्व्विप्रस्तपसा तस्य राज्ञः। चक्षुर्दिव्यं प्रददौ तांश्च सर्व्वान्राजाऽपश्यत्पूर्व्वदेहैर्य्यथावत्।

ततो दिव्यान्हेमकिरीटमालिनः शक्रप्रख्यान्पावकादित्यवर्णान्। बद्धापीडांश्चारुरूपांश्च यूनो व्यूढोरस्कांस्तालमात्रान्ददर्श।

दिव्यैर्व्वस्त्रैररजोभिः सुगन्धैर्म्माल्यैश्चाग्र्यैः शोभमानानतीव। साक्षात्त्र्यक्षान्वा वसूंश्चापि रुद्रानादित्यान्वा सर्व्वगुणोपपन्नान्। ७३१५

तान्पूर्व्वेन्द्रानभिवीक्ष्याभिरूपान्शक्रात्मजं चेन्द्ररूपं निशम्य। प्रीतो राजा द्रुपदो विस्मितश्च दिव्यां मायां तामवेक्ष्याप्रमेयां।

तां चैवाग्र्यां स्त्रियमतिरूपयुक्तां दिव्यां साक्षात्सोमवह्निप्रकाशां। योग्यां तेषां रूपतेजोयशोभिः पत्नीं मत्वा हृष्टवान्पार्थिवेन्द्रः।

स तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्य्यरूपं जग्राह पादौ सत्यवत्याः सुतस्य। नैतच्चित्रं परमर्षे त्वयीति प्रसन्नचेताः स उवाच चैनं।

॥ व्यास उवाच ॥ आसीत्तपोवने काचिदृषेः कन्या महात्मनः। नाध्यगच्छत्पतिं सा तु कन्या रूपवती सती।

तोषयामास तपसा सा किलोग्रेण शङ्करं। तामुवाचेश्वरः प्रीतो वृणु काममिति स्वयं।

सैवमुक्ताऽब्रवीत्कन्या देवं वरदमीश्वरं। पतिं सर्व्वगुणोपेतमिच्छामीति पुनः पुनः।

ददौ तस्यै स देवेशस्तं वरं प्रीतमानसः। पञ्च ते पतयो भद्रे भविष्यन्तीति शङ्करः।

सा प्रसादयती देवमिदं भूयोऽभ्यभाषत। एकं पतिं गुणोपेतं त्वत्तोऽर्हामीति शङ्कर।

तां देवदेवः प्रीतात्मा पुनः प्राह शुभं वचः। पञ्चकृत्वस्त्वयोक्तोऽहं पतिं देहीति वै पुनः।

तत्तथा भविता भद्रे वचस्तद्भद्रमस्तु ते। देहमन्यं गतायास्ते सर्व्वमेतद्भविष्यति। ७३२५

द्रुपदैषा हि सा जज्ञे सुता वै देवरूपिणी। पञ्चानां विहिता पत्नी कृष्णा पार्षत्यनिन्दिता।

स्वर्गश्रीः पाण्डवार्थन्तु समुत्पन्ना महामखे। सेह तप्त्वा तपो घोरं दुहितृत्वं तवागता।

सैषा देवी रुचिरा देवजुष्टा पञ्चानामेका स्वकृतेनेह कर्म्मणा। सृष्टा स्वयं देवपत्नी स्वयम्भुवा श्रुत्वा राजन्द्रुपदेष्टं कुरुष्व

इत्यादिपर्व्वणि वैवाहिकपर्व्वणि पञ्चेन्द्रोपाख्याने सप्तनवत्यधिकशतोऽध्यायः ॥ १९७ ॥

॥ द्रुपद उवाच ॥ अश्रुत्वैवं वचनं ते महर्षे मया पूर्व्वं यतितं संविधातुं। नैव शक्यं विहितस्यापयानं तदेवेदमुपपन्नं विधानं।
दिष्टस्य ग्रन्थिरनिवर्त्तनीयः स्वकर्म्मणा विहितं नेह किञ्चित्। कृतं निमित्तं हि वरैकहेतोस्तदेवेदमुपपन्नं विधानं। ७३३०
यथैव कृष्णोक्तवती पुरस्तान्नैकान्पतीन्मे भगवान्ददातु। स चाप्येवं वरमित्यब्रवीत्तां देवो हि वेत्ता परमं यदत्र।
यदि चैवं विहितः शङ्करेण धर्म्मोऽधर्म्मो वा नात्र ममापराधः। गृह्णन्त्विमे विधिवत्पाणिमस्या यथोपजोषं विहितैषां
हि कृष्णा।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततोऽब्रवीद्भगवान्धर्म्मराजमद्यैव पुण्याहमुत वः पाण्डवेयाः। अद्य पौष्यं योगमुपैति चन्द्रमाः पाणिं
कृष्णायास्त्वं गृहाणाद्य पूर्व्वं।

ततो राजा यज्ञसेनः सपुत्रो जन्यार्थमुक्तं बहु तत्तदग्र्यं। समानयामास सुताञ्च कृष्णामाप्लाव्य रत्नैर्ब्बहुभिर्व्विभूष्य।
ततस्तु सर्व्वे सुहृदो नृपस्य समाजग्मुः सहिता मन्त्रिणश्च। द्रष्टुं विवाहं परमप्रतीता द्विजाश्च पौराश्च यथाप्रधानाः। ७३३५
ततोऽस्य वेश्माग्र्यजनोपशोभितं विस्तीर्णपद्मोत्पलभूषिताजिरं। बलौघरत्नौघविचित्रमाबभौ नभो यथा निर्म्मलतारकाचितं।
ततस्तु ते कौरवराजपुत्रा विभूषिताः कुण्डलिनो युवानः। महार्हवस्त्राम्बरचन्दनोक्षिताः कृताभिषेकाः कृतमङ्गल
क्रियाः।

पुरोहितेनाग्निसमानवर्चसा सहैव धौम्येन यथाविधि प्रभो। क्रमेण सर्व्वे विविशुस्ततः सदो महर्षभा गोष्ठमिवाभिन
न्दिनः।

ततः समाधाय सवेदपारगो जुहाव मन्त्रैर्ज्वलितं हुताशनं। युधिष्ठिरं चाप्युपनीय मन्त्रविन्नियोजयामास सहैव
कृष्णया।

प्रदक्षिणं तौ प्रगृहीतपाणी परीणयामास स वेदपारगः। ततोऽभ्यनुज्ञाय तमाजिशोभिनं पुरोहितो राजगृहाद्विनिर्ययौ। ७३४०
क्रमेण चानेन नराधिपात्मजा वरस्त्रियास्ते जगृहुस्तदा करं। अहन्यहन्युत्तमरूपधारिणो महारथाः कौरववंशवर्द्धनाः।
इदञ्च तत्राद्भुतरूपमुत्तमं जगाद देवर्षिरतीव मानुषं। महानुभावा किल सा सुमध्यमा बभूव कन्यैव गते गतेऽ
हनि।

कृते विवाहे द्रुपदो धनं ददौ महारथेभ्यो बहुरूपमुत्तमं। शतं रथानां वरहेममालिनां चतुर्युजां हेमखलीनमालिनीं।
शतं गजानामपि पद्मिनां तथा शतं गिरीणामिव हेमशृङ्गिणां। तथैव दासीशतमग्र्ययौवनं महार्हवेशाभरणाम्बरस्रजं।
पृथक्पृथग्दिव्यदृशां पुनर्ददौ तदा धनं सौमकिरग्निसाक्षिकं। तथैव वस्त्राणि विभूषणानि प्रभावयुक्तानि महानुभावः। ७३४५
कृते विवाहे तु ततस्तु पाण्डवाः प्रभूतरत्नामुपलभ्य तां स्त्रियं। विजह्रुरिन्द्रप्रतिमा महाबलाः पुरे तु पाञ्चालनृपस्य
तस्य ह।

इत्यादिपर्व्वणि वैवाहिकपर्व्वणि द्रौपदीविवाहे अष्टनवत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १९८॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ पाण्डवैः सह संयोगं गतस्य द्रुपदस्य ह। न बभूव भयं किञ्चिद्देवेभ्योऽपि कथञ्चन।
कुन्तीमासाद्य ता नार्य्यो द्रुपदस्य महात्मनः। नाम सङ्कीर्त्तयन्त्योऽस्याः जग्मुः पादौ स्वमूर्द्धभिः।
कृष्णा च क्षौमसम्वीता कृतकौतुकमङ्गला। कृताभिवादना श्वश्र्वास्तस्थौ प्रह्वा कृताञ्जलिः।
रूपलक्षणसम्पन्नां शीलाचारसमन्वितां। द्रौपदीमवदत्प्रेम्णा पृथाशीर्व्वचनं स्वुषां। ७३५०

यथेन्द्राणी हरिहये स्वाहा चैव विभावसौ । रोहिणी च यथा सोमे दमयन्ती यथा नले ।
यथा वैश्रवणे भद्रा वशिष्ठे चाप्यरुन्धती । यथा नारायणे लक्ष्मीस्तथा त्वं भव भर्तृषु ।
जीवसूर्वीरसूर्भद्रे बहुसौख्यसमन्विता । सुभगा भोगसम्पन्ना यज्ञपत्नी पतिव्रता ।
अतिथीनागतान्साधून्वृद्धान्बालांस्तथा गुरून् । पूजयन्त्या यथान्यायं शश्वद्गच्छन्तु ते समाः ।
कुरुजाङ्गलमुख्येषु राष्ट्रेषु नगरेषु च । अनुत्वमभिषिच्यस्व नृपतिं धर्म्मवत्सला । ७९५
पतिभिर्न्निर्ज्जितामुर्व्वीं विक्रमेण महाबलैः । कुरु ब्राह्मणसात्सर्व्वामश्वमेधे महाक्रतौ ।
पृथिव्यां यानि रत्नानि गुणवन्ति गुणान्विते । तान्याप्नुहि त्वं कल्याणि सुखिनी शरदां शतं ।
यथा च त्वाऽभिनन्दामि वध्वद्य क्षौमसम्वृतां । तथा भूयोऽभिनन्दिष्ये जातपुत्त्रां गुणान्वितां ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततस्तु कृतदारेभ्यः पाण्डुभ्यः प्राहिणोद्धरिः । वैदूर्य्यमणिचित्राणि हैमान्याभरणानि च ।
वासांसि च महार्हाणि नानादेश्यानि माधवः । कम्बलाजिनरत्नानि स्पर्शवन्ति शुभानि च । ७८००
शयनासनयानानि विविधानि महान्ति च । वैदूर्य्यवज्रचित्राणि शतशो भाजनानि च ।
रूपयौवनदाक्षिण्यैरुपेताश्च स्वलङ्कृताः । प्रेष्याः सम्प्रददौ कृष्णो नानादेश्याः स्वलङ्कृताः ।
गजान्विनीतान्भद्रांश्च सदश्वांश्च स्वलङ्कृतान् । रथांश्च दान्तान्सौवर्णैः शुभ्रैः पट्टैरलङ्कृतान् ।
कोटिशश्च सुवर्णञ्च तेषामकृतकं तथा । वीथीकृतममेयात्मा प्राहिणोन्मधुसूदनः ।
तत्सर्व्वम्प्रतिजग्राह धर्म्मराजो युधिष्ठिरः । मुदा परमया युक्तो गोविन्दप्रियकाम्यया । ७८०५
इत्यादिपर्व्वणि वैवाहिकपर्व्वणि ऊननवत्यधिकशततमोऽध्यायः समाप्तञ्च वैवाहिकपर्व्व ॥ १८९ ॥

॥ अथ विदुरागमनपर्व्व ॥ १४ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो राज्ञां चरैराप्तैः प्रवृत्तिरुपनीयत । पाण्डवैरुपसम्पन्ना द्रौपदी पतिभिः शुभा ।
येन तद्धनुरायम्य लक्ष्यं विद्धं महात्मना । सोऽर्ज्जुनो जयतां श्रेष्ठो महाबाणधनुर्द्धरः । यः शल्यं मद्रराजं वै प्रोत्क्षिप्या पातयद्बली ।
त्रासयामास संक्रुद्धो वृक्षेण पुरुषान्रणे । न चास्य सम्भ्रमः कश्चिदासीत्तत्र महात्मनः । भीमो भीमसंस्पर्शः शत्रुसेनाङ्ग पातनः ।
ब्रह्मरूपधरान् श्रुत्वा प्रशान्तान् पाण्डुनन्दनान् । कौन्तेयान्मनुजेन्द्राणां विस्मयः समजायत ।
सपुत्त्रा हि पुरा कुन्ती दग्धा जतुगृहे श्रुता । पुनर्जातानिव च तान् तेऽमन्यन्त नराधिपाः । ७८१०
धिगकुर्व्वंस्तदा भीष्मं धृतराष्ट्रञ्च कौरवं । कर्म्मणाऽतिनृशंसेन पुरोचनकृतेन वै ।
वृत्ते स्वयम्वरे चैव राजानः सर्व्व एव ते । यथागतं विप्रजग्मुर्व्विदित्वा पाण्डवांस्तान् ।
अथ दुर्य्योधनो राजा विमना भ्रातृभिः सह । अश्वत्थाम्ना मातुलेन कर्णेन च कृपेण च ।
विनिवृत्तो वृतं दृष्ट्वा द्रौपद्या श्वेतवाहनं । तन्तु दुःशासनो व्रीडन्मन्दं मन्दमिवाब्रवीत् ।
यद्यसौ ब्राह्मणो न स्याद्विन्देत द्रौपदीं न सः । नहि तं तत्त्वतो राजन्वेद कश्चिद्धनञ्जयं । ७८१५

दैवञ्च परमं मन्ये पौरुषं चाप्यनर्थकं। धिगस्तु पौरुषं तात म्रियन्ते अत्र पाण्डवाः।
एवं सम्भाषमाणास्ते निन्दन्तश्च पुरोचनं। विविशुर्हास्तिनपुरं दीना विगतचेतसः।
त्रस्ता विगतसङ्कल्पा दृष्ट्वा पार्थान्महौजसः। मुक्तान्हव्यभुजश्चैव संयुक्तान्द्रुपदेन च।
धृष्टद्युम्नं तु सञ्चिन्त्य तथैव च शिखण्डिनं। द्रुपदस्यात्मजांश्चान्यान्सर्व्वयुद्धविशारदान्।
विदुरस्त्वथ तां श्रुत्वा द्रौपदीं पाण्डवैर्वृतां। व्रीडितान् धार्त्तराष्ट्रांश्च भग्नदर्पानुपागतान्। ७३८०
ततः प्रीतमनाः क्षत्ता धृतराष्ट्रं विशाम्पते। उवाच दिष्ट्या कुरवो वर्द्धन्त इति विस्मितः।
वैचित्रवीर्य्यस्तु नृपो निशम्य विदुरस्य तत्। अब्रवीत्परमप्रीतो दिष्ट्या दिष्ट्येति भारत।
मन्यते स वृतं पुत्त्रं ज्येष्ठं द्रुपदकन्यया। दुर्य्योधनमविज्ञानात्प्रज्ञाचक्षुर्नरेश्वरः।
अथ त्वाज्ञापयामास द्रौपद्या भूषणं बहु। आनीयतां वै कृष्णेति पुत्त्रं दुर्य्योधनं तदा।
अथास्य पश्चाद्विदुर आचख्यौ पाण्डवान् वृतान्। सर्व्वान् कुशलिनो वीरान् पूजितान्द्रुपदेन ह। ७३८५
तेषां सम्बन्धिनश्चान्यान् बहून् बलसमन्वितान्। समागतान् पाण्डवैस्तैस्तस्मिन्नेव स्वयम्वरे।
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ यथैव पाण्डोः पुत्त्रास्तु तथैवाभ्यधिका मम। यथाचाभ्यधिका बुद्धिर्मम तान् प्रति तच्छृणु।
यत्ते कुशलिनो वीरा मित्रवन्तश्च पाण्डवाः। तेषां सम्बन्धिनश्चान्ये बहवश्च महाबलाः।
कोहि द्रुपदमासाद्य मित्रं क्षत्तः सबान्धवं। न बुभूषेद्भवेनार्थी गतश्रीरपि पार्थिवः।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तं तथा भाषमाणन्तु विदुरः प्रत्यभाषत। नित्यं भवतु ते बुद्धिरेषा राजन् शतं समाः। ७३९०
ततो दुर्य्योधनश्चापि राधेयश्च विशाम्पते। धृतराष्ट्रमुपागम्य वचो ब्रूतामिदं तदा।
सन्निधौ विदुरस्य त्वां दोषं वक्तुं न शक्नुवः। विविक्तमिति वक्ष्यावः किं तवेदं चिकीर्षितं।
सपत्नवृद्धिं यत्तात मन्यसे वृद्धिमात्मनः। अभिष्टौषि च यत् क्षत्तुः समीपे द्विषतां वर।
अन्यस्मिन्नृप कर्त्तव्ये त्वमन्यत्कुरुषेऽनघ। तेषां बलविघातो हि कर्त्तव्यस्तात नित्यशः।
ते वयं प्राप्तकालस्य चिकीर्षां मन्त्रयामहे। यथानो न ग्रसेयुस्ते सपुत्त्रबलबान्धवान्। ७३९५
इत्यादिपर्व्वणि विदुरागमनपर्व्वणि दुर्य्योधनवाक्ये द्विशतोऽध्यायः॥ २०० ॥
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ अहमप्येवमेवैतच्चिकीर्षामि यथा युवां। विवेक्तुं नाहमिच्छामि त्वाकारं विदुरं प्रति।
ततस्तेषां गुणानेव कीर्त्तयामि विशेषतः। नावबुध्येत विदुरो ममाभिप्रायमिङ्गितैः।
यच्च त्वं मन्यसे प्राप्तं तद्ब्रवीहि सुयोधन। राधेय मन्यसे यच्च प्राप्तकालं वदाशु मे।
॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ अद्य तान् कुशलैर्विप्रैः सुगुप्तैराप्तकारिभिः। कुन्तीपुत्त्रान् भेदयामो माद्रीपुत्त्रौ च पाण्डवौ।
अथ वा द्रुपदो राजा महद्भिर्वित्तसञ्चयैः। पुत्त्राश्चास्य प्रलोभ्यन्ताममात्याश्चैव सर्व्वशः। ७४००
परित्यजेद्यथा राजा कुन्तीपुत्त्रं युधिष्ठिरं। अथ तत्रैव वा तेषां निवासं रोचयन्तु ते।
इहैषां दोषवद्वासं वर्णयन्तु पृथक् पृथक्। ते भिद्यमानास्तत्रैव मनः कुर्व्वन्तु पाण्डवाः।
अथवा कुशलाः केचिदुपायनिपुणा नराः। इतरेतरतः पार्थान् भेदयन्त्वनुरागतः।
व्युत्थापयन्तु वा कृष्णां बहुत्वात्सुकरं हि तत्। अथवा पाण्डवांस्तस्यां भेदयन्तु ततश्च तां।

भीमसेनस्य वा राजन् उपायकुशलैर्नरैः । मृत्युर्विधीयतां क्षिप्रं स हि तेषां बलाधिकः । ७४०५
तमाश्रित्य हि कौन्तेयः पुरा चास्मान्न मन्यते । स हि तीक्ष्णश्च शूरश्च तेषाञ्चैव परायणं ।
तस्मिंस्त्वभिहते राजन् हतोत्साहा हतौजसः । यतिष्यन्ते न राज्याय सहि तेषां व्यपाश्रयः ।
अजेयो ह्यर्जुनः संख्ये पृष्ठगोपे वृकोदरे । तमृते फाल्गुनो युद्धे राधेयस्य न पादभाक् ।
ते जानानास्तु दौर्ब्बल्यं भीमसेनमृते महत् । अस्मान् बलवतो ज्ञात्वा न यतिष्यन्ति दुर्ब्बलाः ।
इहागतेषु वा तेषु निदेशवशवर्त्तिषु । प्रवर्त्तिष्यामहे राजन्यथाशास्त्रं निबर्हणं । ७४१०
अथ वा दर्शनीयाभिः प्रमदाभिर्विलोभ्यतां । एकैकस्तत्र कौन्तेयस्ततः कृष्णा विरज्यतां ।
प्रेष्यतां चैव राधेय तेषामागमनाय वै । तैस्तैः प्रकारैः सन्नीय पात्यन्तामाप्तकारिभिः ।
एतेषामप्युपायानां यस्ते निर्दोषवान्मतः । तस्य प्रयोगमातिष्ठ पुरा कालोऽतिवर्त्तते ।
यावद्ध्यकृतविश्वासा द्रुपदे पार्थिवर्षभे । तावदेव हि ते शक्या न शक्यास्तु ततः परं ।
एषा मम मतिस्तात निग्रहाय प्रवर्त्तते । साध्वी वा यदि वाऽसाध्वी किम्वा राधेय मन्यसे । ७४१५

इत्यादिपर्व्वणि विदुरागमनपर्व्वणि दुर्य्योधनवाक्ये एकाधिकद्विशततोऽध्यायः ॥ २०१ ॥

॥ कर्ण उवाच ॥ दुर्य्योधन तव प्रज्ञा न सम्यगिति मे मतिः । नह्युपायेन ते शक्याः पाण्डवाः कुरुवर्द्धन ।
पूर्व्वमेव हि ते सूक्ष्मैरुपायैर्यतितास्त्वया । निग्रहीतुं तदा वीर नचैव शकितास्त्वया ।
इहैव वर्त्तमानास्ते समीपे तव पार्थिव । अजातपक्षाः शिशवः शकिता नैव बाधितुं ।
जातपक्षा विदेशस्था विवृद्धाः सर्व्वशोऽद्य ते । नोपायसाध्याः कौन्तेया ममैषा मतिरच्युता ।
नच ते व्यसनैर्य्योक्तुं शक्या दिष्टकृतेन च । शकितास्चेप्सवश्चैव पितृपैतामहं पदं । ७४२०
परस्परेण भेदश्च नाधातुं तेषु शक्यते । एकस्यां ये रताः पत्न्यां न भिद्यन्ते परस्परं ।
नचापि कृष्णा शक्येत तेभ्यो भेदयितुं परैः । परिद्यूनान्वृतवती किमुताद्य मृजावतः ।
ईप्सितश्च गुणः स्त्रीणामेकस्या बहुभर्तृता । तञ्च प्राप्तवती कृष्णा न सा भेदयितुं क्षमा ।
आर्य्यव्रतश्च पाञ्चाल्यो न स राजा धनप्रियः । न संत्यक्ष्यति कौन्तेयान् राज्यदानैरपि ध्रुवं ।
तथाऽस्य पुत्रो गुणवाननुरक्तश्च पाण्डवान् । तस्मान्नोपायसाध्यांस्तानहं मन्ये कथञ्चन । ७४२५
इदं त्वद्य क्षमं कर्त्तुमस्माकं पुरुषर्षभ । यावन्न कृतमूलास्ते पाण्डवेया विशाम्पते । तावत्प्रहरणीयास्ते तत्तुभ्यं तात रोचतां ।
अस्मत्पक्षो महान्यावद्यावत्पाञ्चालको लघुः । तावत्प्रहरणं तेषां क्रियतां मा विचारय ।
वाहनानि प्रभूतानि मित्राणि च कुलानि च । यावन्न तेषां गान्धारे तावद्विक्रम पार्थिव ।
यावच्च राजा पाञ्चाल्यो नोद्यमे कुरुते मनः । सहपुत्त्रैर्महावीर्य्यैस्तावद्विक्रम पार्थिव ।
यावन्नायाति वार्ष्णेयः कर्षन्यादववाहिनीं । राज्यार्थे पाण्डवेयानां पाञ्चाल्यसदनं प्रति । ७४३०
वसूनि विविधान् भोगान् राज्यमेव च केवलं । नात्याज्यमस्ति कृष्णस्य पाण्डवार्थे कथञ्चन ।
विक्रमेण मही प्राप्ता भरतेन महात्मना । विक्रमेण च लोकांस्त्रीन् जितवान् पाकशासनः ।

विक्रमन्तु प्रशंसन्ति क्षत्रियस्य विशाम्पते। स्वको हि धर्म्मः शूराणां विक्रमः पार्थिवर्षभ।
ते बलेन वयं राजन्महता चतुरङ्गिणा। प्रमथ्य द्रुपदं शीघ्रमानयामेह पाण्डवान्।
नहि साम्ना न दानेन न भेदेन च पाण्डवाः। शक्याः साधयितुं तस्माद्विक्रमेणैव तान् जहि। ७४३५
तान्विक्रमेण जित्वेमामखिलां भुङ्क्ष्व मेदिनीं। अतो नान्यं प्रपश्यामि कार्य्योपायं जनाधिप।
॥ वैशम्पायन उवाच॥ श्रुत्वा तु राधेयवचो धृतराष्ट्रः प्रतापवान्। अभिपूज्य ततः पश्चादिदं वचनमब्रवीत्।
उपपन्नं महाप्राज्ञे कृतास्त्रे सूतनन्दने। त्वयि विक्रमसम्पन्नमिदं वचनमीदृशं।
भूय एव तु भीष्मश्च द्रोणो विदुर एव च। युवाञ्च कुरुतं बुद्धिं भवेद्या नः सुखोदया।
तत आनाय्य तान्सर्व्वान्मन्त्रिणः सुमहायशाः। धृतराष्ट्रो महाराज मन्त्रयामास वै तदा। ७४४०
इत्यादिपर्व्वणि विदुरागमनपर्व्वणि धृतराष्ट्रमन्त्रणे द्व्यधिकद्विशततोऽध्यायः ॥ २०२ ॥
॥ भीष्म उवाच॥ न रोचते विग्रहो मे पाण्डुपुत्त्रैः कथञ्चन। यथैव धृतराष्ट्रो मे तथा पाण्डुरसंशयः।
गान्धार्य्याश्च यथा पुत्त्रास्तथा कुन्तीसुता मम। यथा च मम ते रक्ष्या धृतराष्ट्र तथा तव।
यथा च मम राज्ञश्च तथा दुर्य्योधनस्य ते। तथा कुरूणां सर्व्वेषामन्येषामपि पार्थिव।
एवं गते विग्रहं तैर्नरोचे सन्धाय वीरैर्दीयतामर्द्धभूमिः। तेषामपीह प्रपितामहानां राज्यं पितुश्चैव कुरूत्तमानां।
दुर्य्योधन यथा राज्यं त्वमिदं तात पश्यसि। मम पैतृकमित्येवं तेऽपि पश्यन्ति पाण्डवाः। ७४४५
यदि राज्यं न ते प्राप्ताः पाण्डवेया यशस्विनः। कुत एव तवापीदं भारतस्यापि कस्यचित्।
अथ धर्म्मेन राज्यं त्वं प्राप्तवान्भरतर्षभ। तेऽपि राज्यमनुप्राप्ताः पूर्व्वमेवेति मे मतिः।
मधुरेणैव राज्यस्य तेषामर्द्धं प्रदीयतां। एतद्धि पुरुषव्याघ्र हितं सर्व्वजनस्य च।
अतोऽन्यथा चेत्क्रियते न हितं नो भविष्यति। तवाप्यकीर्त्तिः सकला भविष्यति न संशयः।
कीर्त्तिरक्षणमातिष्ठ कीर्त्तिर्हि परमं बलं। नष्टकीर्त्तेर्मनुष्यस्य जीवितं ह्यफलं स्मृतं। ७४५०
यावत्कीर्त्तिर्मनुष्यस्य न प्रणश्यति कौरव। तावज्जीवति गान्धारे नष्टकीर्त्तिस्तु नश्यति।
तमिमं समुपातिष्ठ धर्म्मं कुरु कुलोचितं। अनुरूपं महाबाहो पूर्व्वेषामात्मनः कुरु।
दिष्ट्या ध्रियन्ते पार्था हि दिष्ट्या जीवति सा पृथा। दिष्ट्या पुरोचनः पापो न सकामोऽत्ययं गतः।
यदा प्रभृति दग्धास्ते कुन्तिभोजसुतासुताः। तदा प्रभृति गान्धारे न शक्नोम्यभिवीक्षितुं।
लोके प्राणभृतां कञ्चिच्छ्रुत्वा कुन्तीं तथागतां। नचापि दोषेण तथा लोको मन्येत्पुरोचनं। तथा त्वां पुरुषव्याघ्र लोको दोषेण गच्छति। ७४५५
तदिदं जीवितं तेषां तव किल्बिषनाशनं। सम्मन्तव्यं महाराज पाण्डवानाञ्च दर्शनं।
नचापि तेषां वीराणां जीवतां कुरुनन्दन। पित्र्योंऽशः शक्य आदातुमपि वज्रभृता स्वयं।
ते सर्व्वेऽवस्थिताः धर्म्मे सर्व्वे चैवैकचेतसः। अधर्म्मेण निरस्ताश्च तुल्ये राज्ये विशेषतः।
यदि धर्म्मस्त्वया कार्य्यो यदि कार्य्यं प्रियञ्च मे। क्षेमञ्च यदि कर्त्तव्यं तेषामर्द्धं प्रदीयतां।
इत्यादिपर्व्वणि विदुरागमनपर्व्वणि भीष्मवाक्ये त्र्यधिकद्विशततोऽध्यायः॥ २०३ ॥

॥ द्रोण उवाच ॥ मन्त्राय समुपानीतैर्धृतराष्ट्र हितैर्नृप । धर्म्यमर्थ्यं यशस्यञ्च वाच्यमित्यनुशुश्रुमः ।
ममाप्येषा मतिस्तात या भीष्मस्य महात्मनः । संविभज्यास्तु कौन्तेया धर्म्म एष सनातनः ।
प्रेष्यतां द्रुपदायाशु नरः कश्चित्प्रियम्वदः । बहुलं रत्नमादाय तेषामर्थाय भारत ।
मिथः कृत्यञ्च तस्मै स आदाय वसु गच्छतु । वृद्धिञ्च परमां ब्रूयात्त्वत्संयोगोद्भवां तथा ।
संप्रीयमाणं त्वां ब्रूयाद्राजन् दुर्य्योधनं तदा । असकृद्द्रुपदे चैव धृष्टद्युम्ने च भारत ।
उचितत्वं प्रियत्वञ्च योगस्यापि च वर्णयेत् । पुनः पुनश्च कौन्तेयान्माद्रीपुत्रौ च सान्त्वयन् । ७४५५
हिरण्मयानि शुभ्राणि बहून्याभरणानि च । वचनात्तव राजेन्द्र द्रौपद्याः संप्रयच्छतु ।
तथा द्रुपदपुत्त्राणां सर्व्वेषां भरतर्षभ । पाण्डवानाञ्च सर्व्वेषां कुन्त्या युक्तानि यानि च ।
एवं सान्त्वसमायुक्तं द्रुपदं पाण्डवैः सह । उक्त्वाऽनन्तरं ब्रूयात्तेषामागमनं प्रति ।
अनुज्ञातेषु वीरेषु बलं गच्छतु शोभनं । दुःशासनो विकर्णश्चाप्यानेतुं पाण्डवानिह ।
ततस्ते पाण्डवाः श्रेष्ठाः पूज्यमानाः सदा त्वया । प्रकृतीनामनुमते पदे स्थास्यन्ति पैतृके । ७४६०
एवं तव महाराज पुत्त्रेषु तेषु चैव हि । वृत्तमौपयिकं मन्ये भीष्मेण सह भारत ।
॥ कर्ण उवाच ॥ योजितावर्थमानाभ्यां सर्व्वकार्य्येष्वनन्तरौ । न मन्त्रयेतां त्वच्छ्रेयः किमद्भुततरं ततः
दुष्टेन मनसा यो वै प्रच्छन्नेनान्तरात्मना । ब्रूयान्निःश्रेयसं नाम कथं कुर्य्यात्सतां मतं ।
न मित्राण्यर्थकृच्छ्रेषु श्रेयसे वेतराय वा । विधिपूर्व्वं हि सर्व्वस्य दुःखं वा यदि वा सुखं ।
कृतप्रज्ञोऽकृतप्रज्ञो बालो वृद्धश्च मानवः । ससहायोऽसहायश्च सर्व्वं सर्व्वत्र विन्दति । ७४६५
श्रूयते हि पुरा कश्चिदम्बुवीच इतीश्वरः । आसीद्राजगृहे राजा मागधानां महीक्षितां ।
स हीनः करणैः सर्व्वैरुच्छ्वासपरमो नृपः । अमात्यसंस्थः सर्व्वेषु कार्य्येष्वेवाभवत्तदा ।
तस्यामात्यो महाकर्णिर्बभूवैकेश्वरस्तदा । स लब्धबलमात्मानं मन्यमानोऽवमन्यते ।
स राज्ञ उपभोग्यानि स्त्रियो रत्नधनानि च । आददे सर्व्वशो मूढ ऐश्वर्य्यञ्च स्वयं तदा ।
तदादाय च लुब्धस्य लाभाल्लोभोऽप्यवर्द्धत । तथाहि सर्व्वमादाय राज्यमस्य जिहीर्षति । ७४७०
हीनस्य करणैः सर्व्वैरुच्छ्वासपरमस्य च । यतमानोऽपि तद्राज्यं न शशाकेति नः श्रुतं ।
किमन्यद्विहिता नूनं तस्य सा पुरुषेन्द्रता । यदि ते विहितं राज्यं भविष्यति विशाम्पते ।
मिषतः सर्व्वलोकस्य स्थास्यते त्वयि तद्ध्रुवं । अतोऽन्यथा चेद्विहितं यतमानो न लप्स्यसे ।
एवं विद्वन्नुपादत्स्व मन्त्रिणां साध्वसाधुतां । दुष्टानाञ्चैव बोद्धव्यमदुष्टानाञ्च भाषितं ।
॥ द्रोण उवाच ॥ विद्म ते भावदोषेण यदर्थमिदमुच्यते । दुष्ट पाण्डवहेतोस्त्वं दोषमाख्यापयस्युत ।
हितन्तु परमं कर्ण ब्रवीमि कुलवर्द्धनं । अथ त्वं मन्यसे दुष्टं ब्रूहि यत्परमं हितं ।
अतोऽन्यथा चेत् क्रियते यद्ब्रवीमि परं हितं । कुरवो वै विनङ्क्ष्यन्ति न चिरेणैव मे मतिः ।
इत्यादिपर्व्वणि विदुरागमनपर्व्वणि द्रोणवाक्ये चतुरधिकद्विशततोऽध्यायः ॥ २०४ ॥

॥ विदुर उवाच ॥ राजन्निःसंशयं श्रेयो वाच्यस्त्वमसि बान्धवैः । न त्वशुश्रूषमाणे वै वाक्यं संप्रति तिष्ठति ।
प्रियं हितञ्च तद्वाक्यमुक्तवान् कुरुसत्तमः । भीष्मः शान्तनवो राजन् प्रतिगृह्णाति तन्न च ।
तथा द्रोणेन बहुधा भाषितं हितमुत्तमं । तच्च राधासुतः कर्णो मन्यते न हितं तव । ७४९०
चिन्तयंश्च न पश्यामि राजंस्तव सुहृत्तमं । आभ्यां पुरुषसिंहाभ्यां यो वा स्यात्प्रज्ञयाऽधिकः ।
इमौ हि वृद्धौ वयसा प्रज्ञया च श्रुतेन च । समौ च त्वयि राजेन्द्र तथा पाण्डुसुतेषु च ।
धर्म्मे चानवरौ राजन्सत्यतायाञ्च भारत । रामाद्दाशरथेश्चैव गयाच्चैव न संशयः ।
न चोक्तवन्तावश्रेयः पुरस्तादपि किञ्चन । न चाप्यपकृतं किञ्चिदनयोर्लक्ष्यते त्वयि ।
तावुभौ पुरुषव्याघ्रावनागसि नृप त्वयि । न मन्त्रयेतां त्वच्छ्रेयः कथं सत्यपराक्रमौ । ७४९५
प्रज्ञावन्तौ नरश्रेष्ठावस्मिंल्लोके नराधिप । त्वन्निमित्तमतो नेमौ किञ्चिज्जिह्मं वदिष्यतः ।
इति मे नैष्ठिकी बुद्धिर्वर्त्तते कुरुनन्दन । नचार्थहेतोर्द्धर्म्मज्ञौ वक्ष्यतः पक्षसंश्रितं ।
एतद्धि परमं श्रेयो मन्येऽहं तव भारत । दुर्य्योधनप्रभृतयः पुत्त्रा राजन्यथा तव । तथैव पाण्डवेयास्ते पुत्त्रा राजन्न संशयः ।
तेषु चेदहितं किञ्चिन्मन्त्रयेयुरतद्विदः । मन्त्रिणस्ते न च श्रेयः प्रपश्यन्ति विशेषतः ।
अथ ते हृदये राजन्विशेषः स्वेषु वर्त्तते । अन्तरस्थं विवृण्वानाः श्रेयः कुर्य्युर्न ते ध्रुवं । ७५००
एतदर्थमिमौ राजन् महात्मानौ महाद्युती । नोचतुर्व्विवृतं किञ्चिन्नह्येष तव निश्चयः ।
यच्चाप्यशक्यतां तेषामाहतुः पुरुषर्षभौ । तत्तथा पुरुषव्याघ्र तव तद्भद्रमस्तु ते ।
कथं हि पाण्डवः श्रीमान्सव्यसाची धनञ्जयः । शक्यो विजेतुं संग्रामे राजन्मघवताऽपि हि ।
भीमसेनो महाबाहुर्नागायुतबलो महान् । कथं स्म युधि शक्येत विजेतुममरैरपि ।
तथैव कृतिनौ युद्धे यमौ यमसुताविव । कथं विजेतुं शक्यौ तौ रणे जीवितुमिच्छता । ७५०५
यस्मिन् धृतिरनुक्रोशः क्षमा सत्यं पराक्रमः । नित्यानि पाण्डवे ज्येष्ठे स जीयेत रणे कथं ।
येषां पक्षधरो रामो येषां मन्त्री जनार्द्दनः । किन्नु तैरजितं संख्ये येषां पक्षे च सात्यकिः ।
द्रुपदः श्वशुरो येषां येषां श्यालाश्च पार्षताः । धृष्टद्युम्नमुखा वीरा भ्रातरो द्रुपदात्मजाः ।
सोऽशक्यताञ्च विज्ञाय तेषामग्रे च भारत । दायाद्यताञ्च धर्म्मेण सम्यक् तेषु समाचर ।
इदं निर्दिष्टमयशः पुरोचनकृतं महत् । तेषामनुग्रहेणाद्य राजन् प्रक्षालयात्मनः । ७५१०
तेषामनुग्रहश्चायं सर्व्वेषाञ्चैव नः कुले । जीवितञ्च परं श्रेयः क्षत्त्रस्य च विवर्द्धनं ।
द्रुपदोऽपि महाराजा कृतवैरश्च नः पुरा । तस्य संग्रहणं राजन् स्वपक्षस्य विवर्द्धनं ।
बलवन्तश्च दाशार्हा बहवश्च विशाम्पते । यतः कृष्णस्ततः सर्व्वे यतः कृष्णस्ततो जयः ।
यच्च साम्नैव शक्येत कार्य्यं साधयितुं नृप । को दैवशप्तस्तत्कार्य्यं विग्रहेण समाचरेत् ।
श्रुत्वा च जीवतः पार्थान्पौरजानपदा जनाः । बलवद्दर्शने हृष्टास्तेषां राजन् प्रियं कुरु । ७५१५
दुर्य्योधनश्च कर्णश्च शकुनिश्चापि सौबलः । अधर्म्मयुक्ता दुःप्रज्ञा बाला मैषां वचः कृथाः ।

उक्तमेतत्पुरा राजन्मया गुणवतस्तव । दुर्योधनापराधेन प्रजेयं वै विनङ्क्ष्यति ।
इत्यादिपर्व्वणि विदुरागमनपर्व्वणि विदुरवाक्ये पञ्चाधिकद्विशततोऽध्यायः ॥ २०५ ॥
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ भीष्मः शान्तनवो विद्वान्द्रोणश्च भगवानृषिः । हितञ्च परमं वाक्यं त्वञ्च सत्यं ब्रवीषि मा ।
यथैव पाण्डोस्ते वीराः कुन्तीपुत्रा महारथाः । तथैव धर्म्मतः सर्व्वे मम पुत्रा न संशयः ।
यथैव मम पुत्राणामिदं राज्यं विधीयते । तथैव पाण्डुपुत्राणामिदं राज्यं न संशयः । ७४१०
क्षत्तरानय गच्छैतान्सह मात्रा सुसत्कृतान् । तया च देवरूपिण्या कृष्णया सह भारत ।
दिष्ट्या जीवन्ति ते पार्था दिष्ट्या जीवति सा पृथा । दिष्ट्या द्रुपदकन्याञ्च लब्धवन्तो महारथाः ।
दिष्ट्या वर्द्धामहे सर्व्वे दिष्ट्या शान्तः पुरोचनः । दिष्ट्या मम परं दुःखमपनीतं महाद्युते ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो जगाम विदुरो धृतराष्ट्रस्य शासनात् । सकाशं यज्ञसेनस्य पाण्डवानाञ्च भारत ।
समुपादाय रत्नानि वसूनि विविधानि च । द्रौपद्याः पाण्डवानाञ्च यज्ञसेनस्य चैव ह । ७४१५
तत्र गत्वा स धर्म्मज्ञः सर्व्वशास्त्रविशारदः । द्रुपदं न्यायतो राजन्संयुक्तमुपतस्थिवान् ।
स चापि प्रतिजग्राह धर्म्मेण विदुरं ततः । चक्रतुश्च यथान्यायं कुशलप्रश्नसंविदं ।
ददर्श पाण्डवांस्तत्र वासुदेवञ्च भारत । स्नेहात्परिष्वज्य स तानपृच्छदनामयं ततः ।
तैश्चाप्यमितबुद्धिः स पूजितो हि यथाक्रमं । वचनाद्धृतराष्ट्रस्य स्नेहयुक्तं पुनः पुनः ।
पप्रच्छानामयं राजंस्ततस्तान् पाण्डुनन्दनान् । प्रददौ चापि रत्नानि विविधानि वसूनि च । ७४२०
पाण्डवानाञ्च कुन्त्याश्च द्रौपद्याश्च विशाम्पते । द्रुपदस्य च पुत्राणां यथा दत्तानि कौरवैः ।
प्रोवाच चामितमतिः प्रश्रितं विनयान्वितः । द्रुपदं पाण्डुपुत्राणां सन्निधौ केशवस्य च ।
॥ विदुर उवाच ॥ राजन् शृणु सहामात्यः सपुत्रश्च वचो मम । धृतराष्ट्रः सपुत्रस्त्वां सहामात्यः सबान्धवः ।
अब्रवीत्कुशलं राजन् प्रीयमाणः पुनः पुनः । प्रीतिमांस्ते दृढञ्चापि सम्बन्धेन नराधिप ।
तथा भीष्मः शान्तनवः कौरवैः सह सर्व्वशः । कुशलं त्वां महाप्राज्ञः सर्व्वतः परिपृच्छति । ७४२५
भारद्वाजो महाप्राज्ञो द्रोणः प्रियसखस्तव । समाश्लेषमुपेत्य त्वां कुशलं परिपृच्छति ।
धृतराष्ट्रश्च पाञ्चाल्य त्वया सम्बन्धमीयिवान् । कृतार्थं मन्यते त्मानं तथा सर्व्वेऽपि कौरवाः ।
न तथा राज्यसंप्राप्तिस्तेषां प्रीतिकरी मता । यथा सम्बन्धकं प्राप्य यज्ञसेन त्वया सह ।
एतद्विदित्वा तु भवान् प्रस्थापयतु पाण्डवान् । द्रष्टुं हि पाण्डुपुत्रांश्च त्वरन्ति कुरवो भृशं ।
विप्रोषिता दीर्घकालमेते चापि नरर्षभाः । उत्सुका नगरं द्रष्टुं भविष्यन्ति तथा पृथा । ७४३०
कृष्णामपि च पाञ्चालीं सर्व्वाः कुरुवरस्त्रियः । द्रष्टुकामाः प्रतीक्षन्ते पुरञ्च विषयाश्च नः ।
स भवान् पाण्डुपुत्राणामाज्ञापयतु माचिरं । गमनं सहदारणामेतदत्र मतं मम ।
निसृष्टेषु त्वया राजन् पाण्डवेषु महात्मसु । ततोऽहं प्रेषयिष्यामि धृतराष्ट्रस्य शीघ्रगान् ।
आगमिष्यन्ति कौन्तेयाः कुन्ती च सह कृष्णया ।
इत्यादिपर्व्वणि विदुरागमनपर्व्वणि विदुरसंवादे षडधिकद्विशततोऽध्यायः समाप्तञ्च विदुरागमनपर्व्व ॥ २०६ ॥

॥ अथ राज्यलाभपर्व्व ॥ १५ ॥

॥ द्रुपद उवाच ॥ एवमेतन्महाप्राज्ञ यथात्थ विदुराद्य मां। ममापि परमो हर्षः सम्बन्धेऽस्मिन् कृते प्रभो। ७५४४
गमनं चापि युक्तं स्याद्दृढमेषां महात्मनां। नतु तावन्मया युक्तमेतद्वक्तुं स्वयं गिरा।
यदा तु मन्यते वीरः कुन्तीपुत्त्रो युधिष्ठिरः। भीमसेनार्जुनौ चैव यमौ च पुरुषर्षभौ।
रामकृष्णौ च धर्म्मज्ञौ तदा गच्छन्तु पाण्डवाः। एतौ हि पुरुषव्याघ्रावेषां प्रियहिते रतौ।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ परवन्तो वयं राजंस्त्वयि सर्व्वे सहानुगाः। यथा वक्ष्यसि नः प्रीत्या तत्करिष्यामहे वयं।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततोऽब्रवीद्वासुदेवो गमनं रोचते मम। यथा वा मन्यते राजा द्रुपदः सर्व्वधर्म्मवित्। ७५५०
॥ द्रुपद उवाच ॥ यथैव मन्यते वीरो दाशार्हः पुरुषोत्तमः। प्राप्तकालं महाबाहुः सा बुद्धिर्निश्चिता मम।
यथैव हि महाभागाः कौन्तेया मम साम्प्रतं। तथैव वासुदेवस्य पाण्डुपुत्त्रा न संशयः।
न तद्ध्यायति कौन्तेयः पाण्डुपुत्त्रो युधिष्ठिरः। यथैषां पुरुषव्याघ्रः श्रेयो ध्यायति केशवः।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततस्ते समनुज्ञाता द्रुपदेन महात्मना। पाण्डवाश्चैव कृष्णश्च विदुरश्च महापते।
आदाय द्रौपदीं कृष्णां कुन्तीं चैव यशस्विनीं। सविहारं सुखं जग्मुर्नगरं नागसाह्वयं। ७५५५
श्रुत्वा चाप्यागतान्वीरान् धृतराष्ट्रो जनेश्वरः। प्रतिग्रहाय पाण्डूनां प्रेषयामास कौरवान्।
विकर्णञ्च महेष्वासं चित्रसेनञ्च भारत। द्रोणञ्च परमेष्वासं गौतमं कृपमेव च।
तैस्ते परिवृता वीराः शोभमाना महाबलाः। नगरं हास्तिनपुरं शनैः प्रविविशुस्तदा।
कौतूहलेन नगरं दीप्यमानमिवाभवत्। तत्र ते पुरुषव्याघ्राः शोकदुःखविनाशनाः।
तत उच्चावचा वाचः पौरैः प्रियचिकीर्षुभिः। उदीरिता अशृण्वंस्ते पाण्डवा हृदयङ्गमाः। ७५६०
अयं स पुरुषव्याघ्रः पुनरायाति धर्म्मवित्। यो नः स्वानिव दायादान् धर्म्मेण परिरक्षति।
अद्य पाण्डुर्महाराजो वनादिव जनप्रियः। आगतः प्रियमस्माकं चिकीर्षुर्नात्र संशयः।
किन्नु नाद्य कृतं तात सर्व्वेषां नः परं प्रियं। यन्नः कुन्तीसुता वीरा नगरं पुनरागताः।
यदि दत्तं यदि हुतं विद्यते यदि नस्तपः। तेन तिष्ठन्तु नगरे पाण्डवाः शरदां शतं।
ततस्ते धृतराष्ट्रस्य भीष्मस्य च महात्मनः। अन्येषाञ्च तदर्हाणां चक्रुः पादाभिवन्दनं। ७५६५
कृत्वा तु कुशलप्रश्नं सर्व्वेण नगरेण च। न्यविशन्ताथ वेश्मानि धृतराष्ट्रस्य शासनात्।
विश्रान्तास्ते महात्मानः कञ्चित्कालं महाबलाः। आहूता धृतराष्ट्रेण राज्ञा शान्तनवेन च।
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ भ्रातृभिः सह कौन्तेय निबोध गदतो मम। पुनर्वो विग्रहो माभूत् खाण्डवप्रस्थमाविश।
न च वो वसतस्तत्र कश्चिच्छक्तः प्रबाधितुं। संरक्ष्यमाणान्पार्थेन त्रिदशानिव वज्रिणा। अर्द्धं राज्यस्य सम्प्राप्य खाण्डवप्रस्थ
माविश।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ प्रतिगृह्य तु तद्वाक्यं नृपं सर्व्वे प्रणम्य च। प्रतस्थिरे ततो घोरं वनं तन्मनुजर्षभाः। ७५७०
अर्द्धं राज्यस्य सम्प्राप्य खाण्डवप्रस्थमाविशन्। ततस्ते पाण्डवास्तत्र गत्वा कृष्णपुरोगमाः।
मण्डयाञ्चक्रिरे तद्वै परं स्वर्गवदच्युताः। ततः पुण्ये शिवे देशे शान्तिं कृत्वा महारथाः।

नगरं मापयामासुर्द्वैपायनपुरोगमाः । सागरप्रतिरूपाभिः परिखाभिरलङ्कृतं ।
प्राकारेण च सम्पन्नं दिवमावृत्य तिष्ठता । पाण्डुराभ्रप्रकाशेन हिमरश्मिनिभेन च ।
शुशुभे तत्पुरश्रेष्ठं नागैर्भोगवती यथा । द्विपक्षगरुडप्रख्यैर्द्वारैः सौधैश्च शोभितं । ७१७५
गुप्तमभ्रचयप्रख्यैर्गोपुरैर्मन्दरोपमैः । विविधैरपिनिर्विद्धैः शस्त्रोपेतैः सुसंवृतैः ।
शक्तिभिश्चावृतं तद्धि द्विजिह्वैरिव पन्नगैः । तल्पैश्चाभ्यासिकैर्युक्तं शुशुभे योधरक्षितं ।
तीक्ष्णाङ्कुशशतघ्नीभिर्यन्त्रजालैश्च शोभितं । आयसैश्च महाचक्रैः शुशुभे तत्पुरोत्तमं ।
सुविभक्तमहारथ्यं देवताबाधवर्ज्जितं । विरोचमानं विविधैः पाण्डुरैर्भवनोत्तमैः ।
तत्त्रिपिष्टपसङ्काशमिन्द्रप्रस्थं व्यरोचत । मेघवृन्दमिवाकाशे विद्धं विद्युत्समावृतं । ७१८०
तत्र रम्ये शिवे देशे कौरवस्य निवेशनं । शुशुभे धनसम्पूर्णं धनाध्यक्षक्षयोपमं ।
तत्रागच्छन् द्विजा राजन्सर्व्ववेदविदाम्वराः । निवासं रोचयन्ति स्म सर्व्वभाषाविदस्तथा ।
वणिजश्चाभ्ययुस्तत्र नानादिग्भ्यो धनार्थिनः । सर्व्वशिल्पविदस्तत्र वासायाभ्यागमंस्तदा ।
उद्यानानि च रम्याणि नगरस्य समन्ततः । आम्रैराम्रातकैर्न्नीपैरशोकैश्चम्पकैस्तथा ।
पुन्नागैर्न्नागपुष्पैश्च लकुचैः पनसैस्तथा । शालतालतमालैश्च बकुलैश्च सकेतकैः । ७१८५
मनोहरैः सुपुष्पैश्च फलभारावनामितैः । प्राचीनामलकैर्ल्लोध्रैरङ्कोलैश्च सुपुष्पितैः ।
जम्बुभिः पाटलाभिश्च कुब्जकैरतिमुक्तकैः । करवीरैः पारिजातैरन्यैश्च विविधैर्द्रुमैः ।
नित्यपुष्पफलोपेतैर्न्नानाद्विजगणायुतैः । मत्तबर्हिणसंघुष्टं कोकिलैश्च सदामदैः ।
गृहैरादर्शविमलैर्व्विविधैश्च लतागृहैः । मनोहरैश्चित्रगृहैस्तथाऽजगतिपर्व्वतैः ।
वापीभिर्व्विविधाभिश्च पूर्णाभिः परमाम्भसा । सरोभिरतिरम्यैश्च पद्मोत्पलसुगन्धिभिः । ७१९०
हंसकारण्डवयुतैश्चक्रवाकोपशोभितैः । रम्याश्च विविधास्तत्र पुष्करिण्यो वनावृताः । तडागानि च रम्याणि वृहन्ति सुबहूनि च ।
तेषां पुण्यजनोपेतं राष्ट्रमाविशतां महत् । पाण्डवानां महाराज शश्वत्प्रीतिरवर्द्धत ।
तत्र भीष्मेण राज्ञा च धर्म्मप्रणयने कृते । पाण्डवाः समपद्यन्त खाण्डवप्रस्थवासिनः ।
पञ्चभिस्तैर्म्महेष्वासैरिन्द्रकल्पैः समन्वितं । शुशुभे तत्पुरश्रेष्ठं नागैर्भोगवती यथा ।
तां निवेश्य ततो वीरो रामेण सह केशवः । ययौ द्वारवतीं राजन् पाण्डवानुमते तदा । ७१९५
इत्यादिपर्व्वणि राज्यलाभपर्व्वणि कृष्णगमने सप्ताधिकद्विशतोऽध्यायः ॥ २०६ ॥
॥ जनमेजय उवाच ॥ एवं सम्प्राप्य राज्यन्तदिन्द्रप्रस्थं तपोधन । अत ऊर्द्धं महात्मानः किमकुर्व्वत पाण्डवाः ।
सर्व्व एव महासत्त्वा मम पूर्व्वपितामहाः । द्रौपदी धर्म्मपत्नी च कथं तानन्ववर्त्तत ।
कथञ्च पञ्च कृष्णायामेकस्यां ते नराधिपाः । वर्त्तमाना महाभागा नाभिद्यन्त परस्परं ।
श्रोतुमिच्छाम्यहं सर्व्वं विस्तरेण तपोधन । तेषां चेष्टितमन्योन्यं युक्तानां कृष्णया सह ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ धृतराष्ट्राभ्यनुज्ञाताः कृष्णया सह पाण्डवाः । रेमिरे खाण्डवप्रस्थे प्राप्तराज्याः परन्तपाः । ७२००

प्राप्य राज्यं महातेजाः सत्यसन्धो युधिष्ठिरः। पालयामास धर्म्मेण पृथिवीं भ्रातृभिः सह।
जितारयो महाप्राज्ञाः सत्यधर्म्मपरायणाः। मुदं परमिकां प्राप्तास्तत्रोषुः पाण्डुनन्दनाः।
कुर्व्वाणाः पौरकार्य्याणि सर्व्वाणि पुरुषर्षभाः। आसाञ्चक्रुर्म्महार्हेषु पार्थिवेष्वासनेषु च।
अथ तेषूपविष्टेषु सर्व्वेष्वेव महात्मसु। नारदस्त्वथ देवर्षिराजगाम यदृच्छया। आसनं रुचिरं तस्मै प्रददौ स्वं युधिष्ठिरः।
देवर्षेरुपविष्टस्य स्वयमर्घ्यं यथाविधि। प्रादाद्युधिष्ठिरो धीमान् राज्यं तस्मै न्यवेदयत्। ७१०५
प्रतिगृह्य तु तां पूजामृषिः प्रीतमनास्तदा। आशीर्भिर्व्वर्द्धयित्वा च तमुवाचास्यतामिति।
निषसादाभ्यनुज्ञातस्ततो राजा युधिष्ठिरः। प्रेषयामास कृष्णायै भगवन्तमुपस्थितं।
श्रुत्वैव द्रौपदी चापि शुचिर्भूत्वा समाहिता। जगाम तत्र यत्रास्ते नारदः पाण्डवैः सह।
तस्याभिवाद्य चरणौ देवर्षेर्धर्म्मचारिणी। कृताञ्जलिः सुसम्वीता स्थिताऽथ द्रुपदात्मजा।
तस्याश्चापि स धर्म्मात्मा सत्यवागृषिसत्तमः। आशिषो विविधाः प्रोच्य राजपुत्र्यास्तु नारदः। गम्यतामिति होवाच भगवांस्तामनिन्दितां। ७११०
गतायामथ कृष्णायां युधिष्ठिरपुरोगमान्। विविक्ते पाण्डवान्सर्व्वानुवाच भगवानृषिः।
॥ नारद उवाच॥ पाञ्चाली भवतामेका धर्म्मपत्नी यशस्विनी। यथा वो नात्र भेदःस्यात्तथा नीतिर्व्विधीयतां।
सुन्दोपसुन्दौ हि पुरा भ्रातरौ सहितावुभौ। आस्तामवध्यावन्येषां त्रिषु लोकेषु विश्रुतौ।
एकराज्यावेकगृहावेकशय्यासनाशनौ। तिलोत्तमायास्तौ हेतोरन्योऽन्यमभिजघ्नतुः।
रक्ष्यतां सौहृदं तस्मादन्योऽन्यप्रीतिभावकं। यथा वो नात्र भेदःस्यात्तत्कुरुष्व युधिष्ठिर। ७११५
॥ युधिष्ठिर उवाच॥ सुन्दोपसुन्दावसुरौ कस्य पुत्त्रौ महामुने। उत्पन्नश्च कथं भेदः कथञ्चान्योऽन्यमघ्नतां।
अप्सरा देवकन्या वै कस्य चैषा तिलोत्तमा। यस्याः कामेन सम्मत्तौ जघ्नतुस्तौ परस्परं।
एतत्सर्व्वं यथावृत्तं विस्तरेण तपोधन। श्रोतुमिच्छामहे ब्रह्मन् परं कौतूहलं हि नः।
इत्यादिपर्व्वणि राज्यलाभपर्व्वणि युधिष्ठिरनारदसंवादे ऽष्टाधिकद्विशतो ऽध्यायः॥ २०८ ॥
॥ नारद उवाच॥ शृणु मे विस्तरेणेममितिहासं पुरातनं। भ्रातृभिः सहितः पार्थ यथावृत्तं युधिष्ठिर।
महासुरस्यान्ववाये हिरण्यकशिपोः पुरा। निकुम्भो नाम दैत्येन्द्रस्तेजस्वी बलवानभूत्। ७१२०
तस्य पुत्त्रौ महावीर्य्यौ जातौ भीमपराक्रमौ। सुन्दोपसुन्दौ दैत्येन्द्रौ दारुणौ क्रूरमानसौ।
तावेकनिश्चयौ दैत्यावेककार्य्यार्थसम्मतौ। निरन्तरमवर्त्तेतां समदुःखसुखावुभौ।
विनाऽन्योऽन्यं न भुञ्जाते विनाऽन्योऽन्यं न जग्मतुः। अन्योऽन्यस्य प्रियकरावन्योऽन्यस्य प्रियंवदौ।
एकशीलसमाचारौ द्विधैवैकोऽभवत्कृतः। तौ विवृद्धौ महावीर्य्यौ कार्य्येष्वप्येकनिश्चयौ।
त्रैलोक्यविजयार्थाय समाधायैकनिश्चयं। दीक्षां कृत्वा गतौ विन्ध्यं तावुग्रं तेपतुस्तपः। ७१२५
तौ तु पूर्व्वेण कालेन तपोयुक्तौ बभूवतुः। क्षुत्पिपासापरिश्रान्तौ जटावल्कलधारिणौ।
मलोपचितसर्व्वाङ्गौ वायुभक्षौ बभूवतुः। आत्ममांसानि जुह्वन्तौ पादाङ्गुष्ठाग्रधिष्ठितौ। ऊर्द्ध्वबाहू चानिमिषौ दीर्घकालं धृतव्रतौ।

तयोस्तपःप्रभावेण दीर्घकालं प्रतापितः। धूमं प्रमुमुचे विन्ध्यस्तदद्भुतमिवाभवत्।
ततो देवा भयं जग्मुरुग्रं दृष्ट्वा तयोस्तपः। तपोविघातार्थमथो देवा विघ्नानि चक्रिरे।
रत्नैः प्रलोभयामासुः स्त्रीभिश्चोभौ पुनः पुनः। नच तौ चक्रतुर्भङ्गं व्रतस्य सुमहाव्रतौ। ७६१०
अथ मायां पुनर्देवास्तयोश्चक्रुर्महात्मनोः। भगिन्यो मातरो भार्य्यास्तयोश्चात्मजनस्तथा।
प्रपात्यमाना वित्रस्ताः शूलहस्तेन रक्षसा। भ्रष्टाभरणकेशान्ता भ्रष्टाभरणवाससः।
अभिभाष्य ततः सर्व्वास्तौ त्राहीति विचुक्रुशुः। न च तौ चक्रतुर्भङ्गं व्रतस्य सुमहाव्रतौ।
यदा क्षोभं नोपयाति नार्त्तिमन्यतरस्तयोः। ततः स्त्रियस्ता भूतञ्च सर्व्वमन्तरधीयत।
ततः पितामहः साक्षादभिगम्य महासुरौ। वरेण च्छन्दयामास सर्व्वलोकहितः प्रभुः। ७६१५
ततः सुन्दोपसुन्दौ तौ भ्रातरौ दृढविक्रमौ। दृष्ट्वा पितामहं देवं तस्थतुः प्राञ्जली तदा।
ऊचतुश्च प्रभुं देवं ततस्तौ सहितौ तदा। आवयोस्तपसाऽनेन यदि प्रीतः पितामहः।
मायाविदावस्त्रविदौ बलिनौ कामरूपिणौ। उभावप्यमरौ स्याव: प्रसन्नो यदि नौ प्रभुः।
॥ ब्रह्मोवाच॥ ऋतेऽमरत्वं युवयोः सर्व्वमुक्तं भविष्यति। अन्यद्वृणीतं मृत्योश्च विधानममरैः समं।
प्रभविष्याव इतियन्महदभ्युद्यतं तपः। युवयोर्हेतुनाऽनेन नामरत्वं विधीयते। ७६२०
त्रैलोक्यविजयार्थाय भवद्भ्यामास्थितं तपः। हेतुनाऽनेन दैत्येन्द्रौ न वाङ्कामं करोम्यहं।
सुन्दोपसुन्दौ ऊचतुः॥ त्रिषु लोकेषु यद्भूतं किञ्चित्स्थावरजङ्गमं। सर्व्वस्मान्नौ भयं न स्यादृतेऽन्योऽन्यं पितामह।
॥ पितामह उवाच॥ यत्प्रार्थितं यथोक्तञ्च काममेतं ददानि वां। मृत्योर्व्विधानमेतच्च यथावद्वां भविष्यति।
॥ नारद उवाच॥ ततः पितामहो दत्त्वा वरमेतत्तदा तयोः। निवर्त्य तपसस्तौ च ब्रह्मलोकं जगाम ह।
लब्ध्वा वराणि दैत्येन्द्रावथ तौ भ्रातरावुभौ। अवध्यौ सर्व्वलोकस्य स्वमेव भवनं गतौ। ७६२५
तौ तु लब्धवरौ दृष्ट्वा कृतकामौ मनस्विनौ। सर्व्वः सुहृज्जनस्ताभ्यां प्रहर्षमुपजग्मिवान्।
ततस्तौ तु जटां भित्त्वा मौलिनौ सम्बभूवतुः। महार्हाभरणोपेतौ विरजोऽम्बरधारिणौ।
अकालकौमुदीं चैव चक्रतुः सार्व्वकालिकीं। नित्यप्रमुदितः सर्व्वस्तयोश्चैव सुहृज्जनः।
भक्ष्यतां भुज्यतां नित्यं दीयतां रम्यतामिति। गीयतां पीयतां चेति शब्दश्चासीद्गृहे गृहे।
तत्र तत्र महानादैरुत्कृष्टतलनादितैः। हृष्टं प्रमुदितं सर्व्वं दैत्यानामभवत्पुरं। ७६३०
तैस्तैर्विहारैर्बहुभिर्दैत्यानां कामरूपिणां। समाः संक्रीडतां तेषामहरेकमिवाभवत्।
इत्यादिपर्व्वणि राज्यलाभपर्व्वणि सुन्दोपसुन्दोपाख्याने नवाधिकद्विशततोऽध्यायः॥ २०९॥
॥ नारद उवाच॥ उत्सवे वृत्तमात्रे तु त्रैलोक्याकाङ्क्षिणावुभौ। मन्त्रयित्वा ततः सेनां तावाज्ञापयतां तदा।
सुहृद्भिरभ्यनुज्ञातौ दैत्यैर्वृद्धैश्च मन्त्रिभिः। कृत्वा प्रास्थानिकं रात्रौ मघासु ययतुस्तदा।
गदापट्टिशधारिण्या शूलमुद्गरहस्तया। प्रस्थितौ सह धर्मिण्या महत्या दैत्यसेनया।
मङ्गलैः स्तुतिभिश्चापि विजयप्रतिसंहितैः। चारणैः स्तूयमानौ तौ जग्मतुः परया मुदा। ७६३५
तावन्तरीक्षमुत्प्लुत्य दैत्यौ कामगमावुभौ। देवानामेव भवनं जग्मतुर्युद्धदुर्मदौ।

तयोरागमनं ज्ञात्वा वरदानञ्च तत्प्रभोः । हित्वा त्रिपिष्टपं जग्मुर्ब्रह्मलोकं ततः सुराः ।
तातिन्द्रलोकं निर्जित्य यक्षरक्षोगणांस्तदा । खेचराण्यपि भूतानि जिघ्नतुस्तीव्रविक्रमौ ।
अन्तर्भूमिगतान्नागान् जित्वा तौ च महारथौ । समुद्रवासिनीः सर्व्वा म्लेच्छजातीर्व्विजिग्यतुः ।
ततः सर्व्वां महीं जेतुमारब्धावुग्रशासनौ । सैनिकांश्च समाहूय सुतीक्ष्णं वाक्यमूचतुः । ०११०
राजर्षयो महायज्ञैर्हव्यकव्यैर्द्विजातयः । तेजोबलञ्च देवानां वर्द्धयन्ति श्रियं तथा ।
तेषामेवं प्रवृत्तानां सर्व्वेषामसुरद्विषां । सम्भूय सर्व्वैरस्माभिः कार्य्यः सर्व्वात्मना वधः ।
एवं सर्व्वान्समादिश्य पूर्व्वतीरे महोदधेः । क्रूरां मतिं समास्थाय जग्मतुः सर्व्वतोमुखौ ।
यज्ञैर्यजन्ति ये केचिद्याजयन्ति च ये द्विजाः । तान्सर्व्वान्प्रसभं हत्वा बलिनौ जग्मतुस्ततः ।
आश्रमेष्वग्निहोत्राणि मुनीनां भावितात्मनां । गृहीत्वा प्रक्षिपन्त्यप्सु विश्रब्धं सैनिकास्तयोः । ०११५
तपोधनैश्च ये क्रुद्धैः शापा उक्ता महात्मभिः । नाक्रामन्त तयोस्तेऽपि वरदाननिराकृताः ।
नाक्रामन्त यदा शापा वाणा मुक्ताः शिलास्विव । नियमान् संपरित्यज्य व्यद्रवन्त द्विजातयः ।
पृथिव्यां ये तपःसिद्धा दान्ताः शमपरायणाः । तयोर्भयात् दुद्रुवुस्ते वैनतेयादिवोरगाः ।
मथितैराश्रमैर्भग्नैर्व्विकीर्णकलशस्रुवैः । शून्यमासीज्जगत्सर्व्वं कालेनेव हतं तदा ।
ततो राजन्नदृश्यद्भिर्ऋषिभिश्च महासुरौ । उभौ विनिश्चयं कृत्वा विकुर्व्वाते बधैषिणौ । ०१२०
प्रभिन्नकरटौ मत्तौ भूत्वा कुञ्जररूपिणौ । संलीनमपि दुर्गेषु निन्यतुर्य्यमसादनं ।
सिंहौ भूत्वा पुनर्व्याघ्रौ पुनश्चान्तर्हितावुभौ । तैस्तैरुपायैस्तौ क्रूरावृषीन् दृष्ट्वा निजघ्नतुः ।
निवृत्तयज्ञस्वाध्याया प्रणष्टनृपतिद्विजा । उत्सन्नोत्सवयज्ञा च बभूव वसुधा तदा ।
हाहाभूता भयार्त्ता च निवृत्तविपणापणा । निवृत्तदेवकार्य्या च पुण्योद्वाहविवर्जिता ।
निवृत्तकृषिगोरक्षा विध्वंस्तनगराश्रमा । अस्थिकङ्कालसंकीर्णा भूर्बभूवोग्रदर्शना । ०१२५
निवृत्तपितृकार्य्यञ्च निर्व्वषट्कारमङ्गलं । जगत्प्रतिभयाकारं दुःप्रेक्ष्यमभवत्तदा ।
चन्द्रादित्यौ ग्रहास्तारा नक्षत्राणि दिवौकसः । जग्मुर्व्विषादं तत्कर्म्म दृष्ट्वा सुन्दोपसुन्दयोः ।
एवं सर्व्वा दिशो दैत्यौ जित्वा क्रूरेण कर्म्मणा । निःसपत्नौ कुरुक्षेत्रे निवेशमभिचक्रतुः ।
इत्यादिपर्व्वणि राज्यलाभपर्व्वणि सुन्दोपसुन्दोपाख्याने दशाधिकद्विशततोऽध्यायः ॥ २१० ॥
॥ नारद उवाच ॥ ततो देवर्षयः सर्व्वे सिद्धाश्च परमर्षयः । जग्मुस्तदा परामार्त्तिं दृष्ट्वा तत्कदनं महत् ।
तेऽभिजग्मुर्जितक्रोधा जितात्मानो जितेन्द्रियाः । पितामहस्य भवनं जगतः कृपया तदा । ०१३०
ततो ददृशुरासीनं सह देवैः पितामहं । सिद्धैर्ब्रह्मर्षिभिश्चैव समन्तात्परिवारितं ।
तत्र देवो महादेवस्तत्राग्निर्व्वायुना सह । चन्द्रादित्यौ च शक्रश्च पारमेष्ठ्यास्तथर्षयः ।
वैखानसा वालिखिल्या वानप्रस्था मरीचिपाः । अजाश्चैवाविमूढाश्च तेजोगर्भास्तपस्विनः । ऋषयः सर्व्व एवैते पितामहमुपागमन् ।
ततोऽभिगम्य ते दीनाः सर्व्व एव महर्षयः । सुन्दोपसुन्दयोः कर्म्म सर्व्व एव शशंसिरे ।
यथा हृतं यथा चैव कृतं येन क्रमेण च । न्यवेदयंस्ततः सर्व्वमखिलेन पितामहे । ०१३५

ततो देवगणाः सर्व्वे तथैव परमर्षयः । तमेवार्थं पुरस्कृत्य पितामहमचोदयन् ।
ततः पितामहः श्रुत्वा सर्व्वेषां तद्वचस्तदा । मुहूर्त्तमिव संचिन्त्य कर्त्तव्यस्य च निश्चयं ।
तयोर्व्वधं समुद्दिश्य विश्वकर्म्माणमाह्वयत् ।
दृष्ट्वा च विश्वकर्म्माणं व्यादिदेश पितामहः । सृज्यतां प्रार्थनीयैका प्रमदेति महातपाः ।
पितामहं नमस्कृत्य तद्वाक्यमभिनन्द्य च । निर्म्ममे योषितं दिव्यां चिन्तयित्वा पुनः पुनः । ७६९०
त्रिषु लोकेषु यत्किञ्चिद्भूतं स्थावरजङ्गमं । समानयद्दर्शनीयं तत्तदत्र स विश्ववित् ।
कोटिशश्चैव रत्नानि तस्या गात्रे न्यवेशयत् । तां रत्नसङ्घातमयीमसृजद्देवरूपिणीं ।
सा प्रयत्नेन महता निर्म्मिता विश्वकर्म्मणा । त्रिषु लोकेषु नारीणां रूपेणाऽप्रतिमाऽभवत् ।
न तस्याः सूक्ष्ममप्यस्ति यद्गात्रे रूपसम्पदा । नियुक्ता यत्र वा दृष्टिर्न्न सज्जति निरीक्षतां ।
सा विग्रहवतीव श्रीः कामरूपा वपुष्मती । जहार सर्व्वभूतानां चक्षूंषि च मनांसि च । ७६९५
तिलं तिलं समानीय रत्नानां यद्विनिर्म्मिता । तिलोत्तमेति तत्तस्या नाम चक्रे पितामहः ।
ब्रह्माणं सा नमस्कृत्य प्राञ्जलिर्व्वाक्यमब्रवीत् । किं कार्य्यं मयि भूतेश येनास्म्यद्येह निर्म्मिता ।
॥ पितामह उवाच ॥ गच्छ सुन्दोपसुन्दाभ्यामसुराभ्यां तिलोत्तमे । प्रार्थनीयेन रूपेण कुरु भद्रे प्रलोभनं ।
त्वत्कृते दर्शनादेव रूपसम्पत्कृतेन वै । विरोधः स्याद्यथा ताभ्यामन्योऽन्येन तथा कुरु ।
॥ नारद उवाच ॥ सा तथेति प्रतिज्ञाय नमस्कृत्य पितामहं । चकार मण्डलं तत्र विबुधानां प्रदक्षिणं । ७७००
प्राङ्मुखो भगवानास्ते दक्षिणेन महेश्वरः । देवाश्चैवोत्तरेणासन् सर्व्वतस्त्वृषयोऽभवन् ।
कुर्व्वत्या तु तया तत्र मण्डलं तत्प्रदक्षिणं । इन्द्रः स्थाणुश्च भगवान्धैर्य्येण प्रत्यवस्थितौ ।
द्रष्टुकामस्य चात्यर्थं गतया पार्श्वतस्तथा । अन्यदञ्चितपक्ष्माग्रं दक्षिणं निःसृतं मुखं ।
पृष्ठतः परिवर्त्तन्त्या पश्चिमं निःसृतं मुखं । गतायाश्चोत्तरं पार्श्वमुत्तरं निःसृतं मुखं ।
महेन्द्रस्यापि नेत्राणां पृष्ठतः पार्श्वतोऽग्रतः । रक्तान्तानां विशालानां सहस्रं सर्व्वतोऽभवत् । ७७०५
एवं चतुर्म्मुखः स्थाणुर्म्महादेवोऽभवत्पुरा । तथा सहस्रनेत्रश्च बभूव बलसूदनः ।
तथा देवनिकायानां महर्षीणाञ्च सर्व्वशः । मुखानि चाभ्यवर्त्तन्त येन याता तिलोत्तमा ।
तस्या गात्रे निपतिता दृष्टिस्तेषां महात्मनां । सर्व्वेषामेव भूयिष्ठमृते देवं पितामहं ।
गच्छन्त्या तु तया सर्व्वे देवाश्च परमर्षयः । कृतमित्येव तत्कार्य्यं मेनिरे रूपसम्पदा ।
तिलोत्तमायां तस्यान्तु गतायां लोकभावनः । सर्व्वान् विसर्ज्जयामास देवानृषिगणांश्च तान् । ७७१०
इत्यादिपर्व्वणि राज्यलाभपर्व्वणि तिलोत्तमाप्रस्थापने एकादशाधिकद्विशततोऽध्यायः ॥ २११ ॥
॥ नारद उवाच ॥ जित्वा तु पृथिवीं दैत्यौ निःसपत्नौ गतव्यथौ । कृत्वा त्रैलोक्यमव्यग्रं कृतकृत्यौ बभूवतुः ।
देवगन्धर्व्वयक्षाणां नागपार्थिवरक्षसां । आदाय सर्व्वरत्नानि परां तुष्टिमुपागतौ ।
यदा न प्रतिषेद्धारस्तयोः सन्तीह केचन । निरुद्योगौ तदा भूत्वा विजह्रातेऽमराविव ।
स्त्रीभिर्म्माल्यैश्च गन्धैश्च भक्ष्यभोज्यैः सुपुष्कलैः । पानैश्च विविधैर्हृद्यैः परां प्रीतिमवापतुः ।

सत्याः पुरवनोद्याने पर्व्वतेषु वनेषु च। यथेप्सितेषु देशेषु विजहातेऽमरामिव। १०१५
ततः कदाचिद्विन्ध्यस्य प्रस्थे समशिलातले। पुष्पिताग्रेषु शालेषु विहारमभिजग्मतुः।
दिव्येषु सर्व्वकामेषु समानीतेषु तावुभौ। वरासनेषु संहृष्टौ सहस्त्रीभिर्निषेदतुः।
ततो वादित्रनृत्याभ्यामुपातिष्ठन्त तौ स्त्रियः। गीतैश्च स्तुतिसंयुक्तैः प्रीत्या समुपजग्मिरे।
ततस्तिलोत्तमा तत्र वने पुष्पाणि चिन्वती। वेशं सा चिप्तमाधाय रक्तेनैकेन वाससा।
नदीतीरेषु जातान्सा कर्णिकारान् प्रचिन्वती। शनैर्जगाम तं देशं यत्रास्तां तौ महासुरौ। १०२०
तौ तु पीत्वा वरं पानं मदरक्तान्तलोचनौ। दृष्ट्वैव तां वरारोहां व्यथितौ सम्बभूवतुः।
तावुत्थायासनं हित्वा जग्मतुर्यत्र सा स्थिता। उभौ च काममत्तावुभौ प्रार्थयतश्च तां।
दक्षिणे तां करे सुभ्रूं सुन्दो जग्राह पाणिना। उपसुन्दोऽपि जग्राह वामे पाणौ तिलोत्तमां।
वरप्रदानमत्तौ तावौरसेन बलेन च। धनरत्नमदाभ्याञ्च सुरापानमदेन च।
सर्व्वैरेतैर्मदैर्मत्तावन्योऽन्यं भ्रुकुटीकृतौ। मदकामसमाविष्टौ परस्परमथोचतुः। १०२५
मम भार्य्या तव गुरुरिति सुन्दोऽभ्यभाषत। मम भार्य्या तव वधूरुपसुन्दोऽभ्यभाषत।
नैषा तव ममैषेति ततस्तौ मन्युराविशत्। तस्या रूपेण सम्मत्तौ विगतस्नेहसौहृदौ।
तस्या हेतोर्गदे भीमे सङ्गृह्णीतावुभौ तदा। प्रगृह्य च गदे भीमे तस्यां तौ काममोहितौ
अहं पूर्व्वमहं पूर्व्वमित्यन्योऽन्यं निजघ्नतुः। तौ गदाऽभिहतौ भीमौ पेततुर्धरणीतले।
रुधिरेणावसिक्ताङ्गौ द्वाविवार्कौ नभश्च्युतौ। ततस्ता विद्रुता नार्य्यः स च दैत्यगणस्तथा १०३०
पातालमगमत्सर्व्वो विषादभयकम्पितः।
ततः पितामहस्तत्र सहदेवैर्महर्षिभिः। आजगाम विशुद्धात्मा पूजयंश्च तिलोत्तमां।
वरेण च्छन्दयामास भगवान् प्रपितामहः। वरं दित्सुः स तत्रैनां प्रीतः प्राह पितामहः।
आदित्यचरितांल्लोकान्विचरिष्यसि भाविनि। तेजसा च सुदृष्टां त्वां न करिष्यति कश्चन।
एवं तस्यै वरं दत्वा सर्व्वलोकपितामहः। इन्द्रे त्रैलोक्यमाधाय ब्रह्मलोकं गतः प्रभुः। १०३५
॥ नारद उवाच ॥ एवं तौ सहितौ भूत्वा सर्व्वार्थेष्वेकनिश्चयौ। तिलोत्तमार्थं संक्रुद्धावन्योऽन्यमभिजघ्नतुः।
तस्माद्ब्रवीमि वः स्नेहात् सर्व्वान् भरतसत्तमाः। यथा वो नात्र भेदः स्यात्सर्व्वेषां द्रौपदीकृते।
तथा कुरुत भद्रं वो मम चेत्प्रियमिच्छथ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्ता महात्मानो नारदेन महर्षिणा। समयं चक्रिरे राजंस्तेऽन्योऽन्यवशमागताः।
समक्षं तस्य देवर्षेर्नारदस्यामितौजसः। द्रौपद्या नः सहासीनानन्योऽन्यं योऽभिदर्शयेत्। १०४०
स नो द्वादशवर्षाणि ब्रह्मचारी वने वसेत्। कृते तु समये तस्मिन् पाण्डवैर्धर्मचारिभिः। नारदोऽप्यगमत्प्रीत इष्टं देशं महामुनिः।
एवं तैः समयः पूर्व्वं कृतो नारदचोदितैः। नचाभिद्यन्त ते सर्व्वे तदाऽन्योऽन्येन भारत।
इत्यादिपर्व्वणि राज्यलाभपर्व्वणि सुन्दोपसुन्दोपाख्याने द्वादशाधिकद्विशतोऽध्यायः। समाप्तञ्च राज्यलाभपर्व्व॥२१२॥

॥ अथार्ज्जुनवनवासपर्व्व ॥ १६ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवं ते समयं कृत्वा न्यवसंस्तत्र पाण्डवाः । वशे शस्त्रप्रतापेन कुर्व्वन्तोऽन्यान्महीक्षितः ।
तेषां मनुजसिंहानां पञ्चानाममितौजसां । बभूव कृष्णा सर्व्वेषां पार्थानां वशवर्त्तिनी ।
ते तया तैश्च सा वीरैः पतिभिः सह पञ्चभिः । बभूव परमप्रीता नागैरिव सरस्वती । ७७४५
वर्त्तमानेषु धर्म्मेण पाण्डवेषु महात्मसु । व्यवर्द्धन् कुरवः सर्व्वे हीनदोषाः सुखान्विताः ।
अथ दीर्घेण कालेन ब्राह्मणस्य विशाम्पते । कस्यचित्तस्करा जह्रुः केचिद्गा नृपसत्तम ।
ह्रियमाणे धने तस्मिन् ब्राह्मणः क्रोधमूर्च्छितः । आगम्य खाण्डवप्रस्थमुदक्रोशत्स पाण्डवान् ।
ह्रियते गोधनं क्षुद्रैर्नृशंसैरकृतात्मभिः । प्रसह्य चास्मद्विषयादभ्यधावत पाण्डवाः ।
ब्राह्मणस्य प्रशान्तस्य हविर्ध्वांक्षैः प्रलुप्यते । शार्दूलस्य गुहां शून्यां नीचः क्रोष्टाऽभिमर्दति । ७७५०
अरक्षितारं राजानं बलिषड्भागहारिणं । तमाहुः सर्व्वलोकस्य समग्रं पापचारिणं ।
ब्राह्मणस्वे हृते चौरैर्धर्म्मार्थे च विलोपिते । रोरूयमाणे च मयि क्रियतां हस्तधारणा ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ रोरूयमाणस्याभ्यासे भृशं विप्रस्य पाण्डवः । तानि वाक्यानि शुश्राव कुन्तीपुत्त्रो धनञ्जयः ।
श्रुत्वैव च महाबाहुर्म्माभैरित्याह तं द्विजं । आयुधानि च यत्रासन् पाण्डवानां महात्मनां । कृष्णया सह तत्रास्ते धर्म्मराजो युधिष्ठिरः ।
सम्प्रवेशाय चाशक्तो गमनाय च पाण्डवः । तस्य चार्त्तस्य तैर्व्वाक्यैश्चोद्यमानः पुनः पुनः । ७७५५
आक्रन्दे तत्र कौन्तेयश्चिन्तयामास दुःखितः । ह्रियमाणे धने तस्मिन् ब्राह्मणस्य तपस्विनः ।
अश्रुप्रमार्जनं तस्य कर्त्तव्यमिति निश्चयः । उपप्रेक्षणजोऽधर्म्मः सुमहान् स्यान्महीपतेः ।
यद्यस्य रुदतो द्वारि न करोम्यद्य रक्षणं । अनास्तिक्यञ्च सर्व्वेषामस्माकमपि रक्षणे ।
प्रतितिष्ठेत लोकेऽस्मिन्नधर्म्मश्चैव नो भवेत् । अनादृत्य तु राजानं गते मयि न संशयः ।
अजातशत्रोर्नृपतेर्म्मयि चैवानृतं भवेत् । अनुप्रवेशे राज्ञस्तु वनवासो भवेन्मम । ७७६०
सर्व्वमन्यत्परिहृतं धर्षणात्तु महीपतेः । अधर्म्मो वै महानस्तु वने वा मरणं मम । शरीरस्य विनाशेन धर्म्म एव विशिष्यते ।
एवं विनिश्चित्य ततः कुन्तीपुत्त्रो धनञ्जयः । अनुप्रविश्य राजानमापृच्छ्य च विशाम्पते ।
धनुरादाय संहृष्टो ब्राह्मणं प्रत्यभाषत । ब्राह्मणागम्यतां शीघ्रं यावत्परधनैषिणः ।
न दूरे ते गताः क्षुद्रास्तावद्गच्छावहे सह । यावन्निवर्त्तयाम्यद्य चौरहस्ताद्धनं तव ।
सोऽनुसृत्य महाबाहुर्द्धन्वी वर्म्मी रथी ध्वजी । शरैर्व्विध्वस्य तांश्चौरानवजित्य च तद्धनं । ब्राह्मणं समुपाकृत्य यशः प्राप च पाण्डवः । ७७६५
ततस्तद्गोधनं पार्थो दत्त्वा तस्मै द्विजातये । आजगाम पुरं वीरः सव्यसाची धनञ्जयः ।
सोऽभिवाद्य गुरून् सर्व्वान् सर्व्वैश्चाप्यभिनन्दितः । धर्म्मराजमुवाचेदं व्रतमादिश मे प्रभो ।

समयः समतिक्रान्तो भवत्सन्दर्शने मया । वनवासं गमिष्यामि समयो ह्येष नः कृतः ।
इत्युक्तो धर्म्मराजस्तु सहसा वाक्यमप्रियं । कथमित्यब्रवीद्वाचा शोकार्त्तः सज्जमानया ।
युधिष्ठिरो गुडाकेशं भ्राता भ्रातरमच्युतं । उवाच दीनो राजा च धनञ्जयमिदं वचः ।   ७०७०
प्रमाणमस्मि यदि ते मत्तः शृणु वचोऽनघ । अनुप्रवेशे यद्वीर कृतवांस्त्वं ममाप्रियं ।
सर्व्वं तदनुजानामि व्यलीकं नच मे हृदि । गुरोरनुप्रवेशो हि नोपघातो यवीयसः । यवीयसोऽनुवेशो ज्येष्ठस्य विधिलोपकः ।
निवर्त्तस्व महाबाहो कुरुष्व वचनं मम । नहि ते धर्म्मलोपोऽस्ति नच ते धर्षणा कृता ।
॥ अर्जुन उवाच ॥ न व्याजेन चरेद्धर्म्ममिति मे भवतः श्रुतं । न सत्याद्विचलिष्यामि सत्येनायुधमालभे ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ सोऽभ्यनुज्ञाप्य राजानं वनचर्य्याय दीक्षितः । वने द्वादशवर्षाणि वासायानुजगाम ह ।   ७०७५
इत्यादिपर्व्वण्यर्ज्जुनवनवासपर्व्वणि अर्ज्जुनतीर्थयात्रायां त्रयोदशाधिकद्विशततोऽध्यायः ॥ २१३ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तं प्रयातं महाबाहुं कौरवाणां यशस्करं । अनुजग्मुर्म्महात्मानो ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
वेदवेदाङ्गविद्वांसस्तथैवाध्यात्मचिन्तकाः । भैक्षाश्च भगवद्भक्ताः सूताः पौराणिकाश्च ये ।
कथकाश्चापरे राजन् श्रमणाश्च वनौकसः । दिव्याख्यानानि ये चापि पठन्ति मधुरं द्विजाः ।
एतैश्चान्यैश्च बहुभिः सहायैः पाण्डुनन्दनः । वृतः श्लक्ष्णकथैः प्रायान्मरुद्भिरिव वासवः ।
रमणीयानि चित्राणि वनानि च सरांसि च । सरितः सागरांश्चैव देशानपि च भारत ।   ७०८०
पुण्यान्यपि च तीर्थानि ददर्श भरतर्षभः । स गङ्गाद्वारमाश्रित्य निवेशमकरोत्प्रभुः ।
तत्र तस्याद्भुतं कर्म्म शृणु त्वं जनमेजय । कृतवान्यद्विशुद्धात्मा पाण्डूनां प्रवरो हि सः ।
निविष्टे तत्र कौन्तेये ब्राह्मणेषु च भारत । अग्निहोत्राणि विप्रास्ते प्रादुश्चक्रुरनेकशः ।
तेषु प्रबोध्यमानेषु ज्वलितेषु हुतेषु च । कृतपुष्पोपहारेषु तीरान्तरगतेषु च ।
कृताभिषेकैर्व्विद्वद्भिर्नियतैः सत्पथेस्थितैः । शुशुभेऽतीव तद्राजन् गङ्गाद्वारं महात्मभिः ।   ७०८५
तथापर्य्याकुले तस्मिन्निवेशे पाण्डवर्षभः । अभिषेकाय कौन्तेयो गङ्गामवततार ह ।
तत्राभिषेकं कृत्वा स तर्पयित्वा पितामहान् । उत्तितीर्षुर्जलाद्राजन्नग्निकार्य्यचिकीर्षया ।
अपकृष्टो महाबाहुर्नागराजस्य कन्यया । अन्तर्जले महाराज उलूप्या काममानया ।
ददर्श पाण्डवस्तत्र पावकं सुसमाहितः । कौरव्यस्याथ नागस्य भवने परमार्च्चिते ।
तत्राग्निकार्य्यं कृतवान् कुन्तीपुत्रो धनञ्जयः । अशङ्कमानेन हुतस्तेनातुष्यद्धुताशनः ।   ७०९०
अग्निकार्य्यं स कृत्वा तु नागराजसुतां तदा । प्रहसन्निव कौन्तेय इदं वचनमब्रवीत् ।
किमिदं साहसं भीरु कृतवत्यसि भाविनि । कश्चायं सुभगे देशः का च त्वं कस्य चात्मजा ।
॥ उलूप्युवाच ॥ ऐरावतकुले जातः कौरव्यो नाम पन्नगः । तस्याऽस्मि दुहिता राजन् उलूपी नाम पन्नगी ।
साऽहं त्वामभिषेकार्थमवतीर्णं समुद्रगां । दृष्ट्वैव पुरुषव्याघ्र कन्दर्पेणाभिमूर्च्छिता ।
तां मामनङ्गग्लपितां त्वत्कृते कुरुनन्दन । अनन्यां नन्दयस्वाद्य प्रदानेनात्मनोऽनघ ।   ७०९५

॥ अर्जुन उवाच ॥ ब्रह्मचर्य्यमिदं भद्रे मम द्वादशवार्षिकं । धर्म्मराजेन चादिष्टं नाहमस्मि स्वयंवशः ।
तव चापि प्रियं कर्त्तुमिच्छामि जलचारिणि । अनृतं नोक्तपूर्व्वञ्च मया किञ्चन कर्हिचित् ।
कथञ्च नानृतं मे स्यात्तव चापि प्रियं भवेत् । न च पीड्येत मे धर्म्मस्तथा कुर्य्या भुजङ्गमे ।
॥ उलूप्युवाच ॥ जानाम्यहं पाण्डवेय यथा चरसि मेदिनीं । यथाच ते ब्रह्मचर्य्यं इदमादिष्टवान् गुरुः ।
परस्परं वर्त्तमानान् द्रुपदस्यात्मजां प्रति । यो नोऽनुप्रविशेन्मोहात्स वै द्वादशवार्षिकं । ७८००
वने चरेद्ब्रह्मचर्य्यमिति वः समयः कृतः । तदिदं द्रौपदीहेतोरन्योऽन्यस्य प्रवासनं ।
कृतवांस्तत्र धर्म्मार्थमत्र धर्म्मो न दुष्यति । परित्राणञ्च कर्त्तव्यमार्त्तानां पृथुलोचन ।
कृत्वा मम परित्राणं तव धर्म्मो न लुप्यते । यदि वाऽप्यस्य धर्म्मस्य सूक्ष्मोऽपि स्याद्व्यतिक्रमः ।
स च ते धर्म्म एवस्याद्दत्त्वा प्राणान्ममार्जुन । भक्ताञ्च भज मां पार्थ सतामेतन्मतं प्रभो ।
न करिष्यसि चेदेवं मृतां मामुपधारय । प्राणदानान्महाबाहो चर धर्म्ममनुत्तमं । ७८०५
शरणञ्च प्रपन्नाऽस्मि त्वामद्य पुरुषोत्तम । दीनाननाथान् कौन्तेय परिरक्षसि नित्यशः । साऽहं शरणमभ्येमि रोरवीमि च दुःखिता ।
याचे त्वां चाभिकामाऽहं तस्मात्कुरु मम प्रियं । स त्वमात्मप्रदानेन सकामां कर्त्तुमर्हसि ।
॥ वैशम्पायन उवाच । एवमुक्तस्तु कौन्तेयः पन्नगेश्वरकन्यया । कृतवांस्तत्तथा सर्व्वं धर्म्ममुद्दिश्य कारणं ।
स नागभवने रात्रिं तामुषित्वा प्रतापवान् । उदितेऽभ्युत्थितः सूर्य्ये कौरव्यस्य निवेशनात् ।
आगतस्तु पुनस्तत्र गङ्गाद्वारं तया सह । परित्यज्य गता साध्वी उलूपी निजमन्दिरं । ७८१०
दत्त्वा वरमजेयत्वं जले सर्व्वत्र भारत । साध्या जलचराः सर्व्वे भविष्यन्ति न संशयः ।
इत्यादिपर्व्वण्यर्ज्जुनवनवासपर्व्वणि उलूपीसङ्गे चतुर्दशाधिकद्विशततोऽध्यायः ॥ २१४ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच । कथयित्वा च तत्सर्व्वं ब्राह्मणेभ्यः स भारतः । प्रययौ हिमवत्पार्श्वं ततो वज्रधरात्मजः ।
अगस्त्यवटमासाद्य वशिष्ठस्य च पर्व्वतं । भृगुतुङ्गे च कौन्तेयः कृतवान् शौचमात्मनः ।
प्रददौ गोसहस्राणि सुबहूनि च भारत । निवेशांश्च द्विजातिभ्यः सोऽददत् कुरुसत्तमः ।
हिरण्यविन्दोस्तीर्थे च स्नात्वा पुरुषसत्तमः । दृष्टवान् पाण्डवश्रेष्ठः पुण्यान्यायतनानि च । ७८१५
अवतीर्य्य नरश्रेष्ठो ब्राह्मणैः सह भारत । प्राचीं दिशमभिप्रेप्सुर्जगाम भरतर्षभः ।
आनुपूर्व्व्येण तीर्थानि दृष्टवान् कुरुसत्तमः । नदीं चोत्पलिनीं रम्यामरण्यं नैमिषं प्रति ।
नन्दामपरनन्दाञ्च कौशिकीञ्च यशस्विनीं । महानदीं गयां चैव गङ्गामपि च भारत ।
एवं तीर्थानि सर्व्वाणि पश्यमानस्तथाश्रमान् । आत्मनः पावनं कुर्व्वन् ब्राह्मणेभ्यो ददौ च गाः ।
अङ्गवङ्गकलिङ्गेषु यानि तीर्थानि कानिचित् । जगाम तानि सर्व्वाणि तीर्थान्यायतनानि च । ७८२०
दृष्ट्वा च विधिवत्तानि धनञ्चापि ददौ ततः । कलिङ्गराष्ट्रद्वारेषु ब्राह्मणाः पाण्डवानुगाः । अभ्यनुज्ञाय कौन्तेयमुपावर्त्तन्त भारत ।
स तु तैरभ्यनुज्ञातः कुन्तीपुत्त्रो धनञ्जयः । सहायैरल्पकैः शूरः प्रययौ यत्र सागरः ।

स कलिङ्गानतिक्रम्य देशानायतनानि च। हर्म्याणि रमणीयानि प्रेक्षमाणो ययौ प्रभुः।
महेन्द्रपर्व्वतं दृष्ट्वा तापसैरुपशोभितं। समुद्रतीरेण शनैर्मणिपूरं जगाम ह।
तत्र सर्व्वाणि तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च। अभिगम्य महाबाहुरभ्यगच्छन्महीपतिं। ७८२५
मणिपूरेश्वरं राजन् धर्म्मज्ञं चित्रवाहनं। तस्य चित्राङ्गदा नाम दुहिता चारुदर्शना।
तां ददर्श पुरे तस्मिन् विचरन्तीं यदृच्छया। दृष्ट्वा च तां वरारोहां चकमे चैत्रवाहिनीं।
अभिगम्य च राजानमवदत्स्वं प्रयोजनं। देहि मे खल्विमां राजन् क्षत्रियाय महात्मने।
तच्छ्रुत्वा त्वब्रवीद्राजा कस्य पुत्त्रोऽसि नाम किं। उवाच तं पाण्डवोऽहं कुन्तीपुत्त्रो धनञ्जयः।
तमुवाचाथ राजा स सान्त्वपूर्व्वमिदं वचः। राजा प्रभञ्जनो नाम कुलेऽस्मिन् संबभूव ह। ७८३०
अपुत्त्रः प्रसवेनार्थी तपस्तेपे सउत्तमं। उग्रेण तपसा तेन देवदेवः पिनाकधृक्।
ईश्वरस्तोषितः पार्थ देवदेव उमापतिः। स तस्मै भगवान् प्रादादेकैकं प्रसवं कुले।
एकैकः प्रसवस्तस्माद्भवत्यस्मिन् कुले सदा। तेषां कुमाराः सर्व्वेषां पूर्व्वेषां मम जज्ञिरे।
एका च मम कन्येयं कुलस्योत्पादनी भृशं। पुत्त्रो ममायमिति मे भावना पुरुषर्षभ।
पुत्त्रिका हेतुविधिना संज्ञिता भरतर्षभ। तस्मादेकः सुतो योऽस्यां जायते भारत त्वया। ७८३५
एतच्छुल्कं भवत्वस्याः कुलकृज्जायतामिह। एतेन समयेनेमां प्रतिगृह्णीष्व पाण्डव।
स तथेति प्रतिज्ञाय तां कन्यां प्रतिगृह्य च। उवास नगरे तस्मिन् तिस्रः कुन्तीसुतः समाः।
तस्यां सुते समुत्पन्ने परिष्वज्य वराङ्गनां। आमन्त्र्य नृपतिं तन्तु जगाम परिवर्त्तितुं।
इत्यादिपर्व्वण्यर्ज्जुनवनवासपर्व्वणि चित्राङ्गदासंगमे पञ्चदशाधिकद्विशततोऽध्यायः॥ २१५ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच॥ ततः समुद्रे तीर्थानि दक्षिणे भरतर्षभः। अभ्यगच्छत्सुपुण्यानि शोभनानि तपस्विभिः।
वर्ज्जयन्ति स्म तीर्थानि तत्र पञ्च स्म तापसाः। आचीर्णानि तु यान्यासन्पुरस्तात्तु तपस्विभिः। ७८४०
अगस्त्यतीर्थं सौभद्रं पौलोमञ्च सुपावनं। कारन्धमं प्रसन्नञ्च हयमेधफलञ्च तत्।
भारद्वाजस्य तीर्थन्तु पापप्रशमनं महत्। एतानि पञ्च तीर्थानि ददर्श कुरुसत्तमः।
विविक्तान्युपलक्ष्याथ तानि तीर्थानि पाण्डवः। दृष्ट्वा च वर्ज्यमानानि मुनिभिर्द्धर्म्मबुद्धिभिः।
तपस्विनस्ततोऽपृच्छत्प्राञ्जलिः कुरुनन्दनः। तीर्थानीमानि वर्ज्यन्ते किमर्थं ब्रह्मवादिभिः।
॥ तापसा ऊचुः॥ ग्राहाः पञ्च वसन्त्येषु हरन्ति च तपोधनान्। तत एतानि वर्ज्यन्ते तीर्थानि कुरुनन्दन। ७८४५
॥ वैशम्पायन उवाच॥ तेषां श्रुत्वा महाबाहुर्व्वार्य्यमाणस्तपोधनैः। जगाम तानि तीर्थानि द्रष्टुं पुरुषसत्तमः।
ततः सौभद्रमासाद्य महर्षेस्तीर्थमुत्तमं। विगाह्य सहसा शूरः स्नानञ्चक्रे परन्तपः।
अथ तं पुरुषव्याघ्रमन्तर्जलचरो महान्। जग्राह चरणे ग्राहः कुन्तीपुत्त्रं धनञ्जयं।
स तमादाय कौन्तेयो विस्फुरन्तं जलेचरं। उदतिष्ठन्महाबाहुर्ब्बलेन बलिनांवरः।
उत्कृष्ट एव ग्राहस्तु सोऽर्ज्जुनेन यशस्विना। बभूव नारी कल्याणी सर्व्वाभरणभूषिता। ७८५०
दीप्यमाना श्रिया राजन् दिव्यरूपा मनोरमा। तदद्भुतं महद्दृष्ट्वा कुन्तीपुत्त्रो धनञ्जयः।

ता उवाच परमप्रीत इदं वचनमब्रवीत्। का वै त्वमसि कल्याणि कुतो वाऽसि जलेचरि।
किमर्थञ्च महत्पापमिदं कृतवती पुरा ॥ वर्गोवाच ॥ अप्सराऽस्मि महाबाहो देवारण्यविहारिणी। इष्टा धनपतेर्नित्यं वर्गा नाम महाबल।
मम सख्यस्तथोऽन्याः सर्व्वाः कामगमाः शुभाः। ताभिः सार्द्धं प्रयाताऽस्मि लोकपालनिवेशनं।
ततः पश्यामहे सर्व्वा ब्राह्मणं शंसितव्रतं। रूपवन्तमधीयानमेकमेकान्तचारिणं। ७८४५
तस्यैव तपसा राजंस्तद्वनं तेजसा वृतं। आदित्य इव तं देशं कृत्स्नं सर्व्वं व्यकाशयत्।
तस्य दृष्ट्वा तपस्तादृग्रूपं चाद्भुतमुत्तमं। अवतीर्णाः स्म तं देशं तपोविघ्नचिकीर्षया।
अहञ्च सौरभेयी च समीची बुद्बुदा लता। यौगपद्येन तं विप्रमभ्यगच्छाम भारत।
गायन्त्योऽथ हसन्त्यश्च लोभयित्वा च तं द्विजं। स च नास्मासु कृतवान्मनो वीर कथञ्चन।
नाकम्पत महातेजाः स्थितस्तपसि निर्म्मले। सोऽशपत् कुपितोऽस्मासु ब्राह्मणः क्षत्रियर्षभ। ग्राहभूता जले यूयं चरिष्यथ शतं समाः। ७८५०

इत्यादिपर्व्वण्यर्ज्जुनवनवासपर्व्वणि तीर्थग्राहविमोचने षोडशाधिकद्विशतोऽध्यायः ॥ २१६ ॥

॥ वर्गोवाच ॥ ततो वयं प्रव्यथिताः सर्व्वा भारतसत्तम। अयाम शरणं विप्रं तं तपोधनमच्युतं।
रूपेण वयसा चैव कन्दर्पेण च दर्पिताः। अयुक्तं कृतवत्यः स्म क्षन्तुमर्हसि नो द्विज।
एष एव वधोऽस्माकं सुपर्य्याप्तस्तपोधन। यद्वयं संशितात्मानं प्रलोब्धुं त्वामिहागताः।
अवध्यास्तु स्त्रियः सृष्टा मन्यन्ते धर्म्मचारिणः। तस्माद्धर्म्मेण वर्द्ध त्वं नास्मान् हिंसितुमर्हसि।
सर्व्वभूतेषु धर्म्मज्ञ मैत्रो ब्राह्मण उच्यते। सत्यो भवतु कल्याण एषवादो मनीषिणां। ७८५५
शरणञ्च प्रपन्नानां शिष्टाः कुर्व्वन्ति पालनं। शरणं त्वां प्रपन्नाःस्म तस्मात्त्वं क्षन्तुमर्हसि।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तः स धर्म्मात्मा ब्राह्मणः शुभकर्म्मकृत्। प्रसादं कृतवान्वीर रविसोमसमप्रभः।
॥ ब्राह्मण उवाच ॥ शतं शतसहस्रन्तु सर्व्वमक्षय्यवाचकं। परिमाणं शतं त्वेतन्नेदमक्षय्यवाचकं।
यदा च वो ग्राहभूता गृह्णन्तीः पुरुषान् जले। उत्कर्षति जलात्तस्मात्स्थलं पुरुषसत्तमः।
तदा यूयं पुनः सर्व्वाः स्वरूपं प्रतिपत्स्यथ। अनृतं नोक्तपूर्व्वं मे हसताऽपि कदाचन। ७८६०
तानि सर्व्वाणि तीर्थानि ततः प्रभृति चैव ह। नारीतीर्थानि नाम्नेह ख्यातिं यास्यन्ति सर्व्वशः। पुण्यानि च भविष्यन्ति पावनानि मनीषिणां।
॥ वर्गोवाच ॥ ततोऽभिवाद्य तं विप्रं कृत्वा चापि प्रदक्षिणं। अचिन्तयामोऽपसृत्य तस्माद्देशात्सुदुःखिताः।
क्व नु नाम वयं सर्व्वाः कालेनाल्पेन तं नरं। समागच्छेम यो न स्वद्रूपमापादयेत्पुनः।
ता वयं चिन्तयित्वैव मुहूर्त्तादिव भारत। दृष्टवत्यो महाभागं देवर्षिमुत नारदं।
सम्प्रहृष्टाः स्म तं दृष्ट्वा देवर्षिममितद्युतिं। अभिवाद्य च तं पार्थ स्थिताः स्म व्रीडिताननाः। ७८६५
स नोऽपृच्छत् दुःखमूलमुक्तवत्यो वयञ्च तं। श्रुत्वा तत्र यथावृत्तमिदं वचनमब्रवीत्।
दक्षिणे सागरानूपे पञ्चतीर्थानि सन्ति वै। पुण्यानि रमणीयानि तानि गच्छत माचिरं।

तत्र शुद्ध पुरुषव्याघ्रः पाण्डवेयो धनञ्जयः । मोक्षयिष्यति शुद्धात्मा दुःखादस्मान्न संशयः ।
तस्य सर्व्वा वयं वीर श्रुत्वा वाक्यमितो गताः । तदिदं सत्यमेवाद्य मोक्षिताऽहं त्वयाऽनघ ।
एतास्तु मम ताः सख्यश्चतस्रोऽन्या जले श्रिताः । कुरु कर्म्म शुभं वीर एताः सर्व्वा विमोचय । ७८८०

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततस्ताः पाण्डवश्रेष्ठः सर्व्वा एव विशाम्पते । तस्माच्छापाददीनात्मा मोचयामास वीर्य्यवान् ।
उत्थाय च जलात्तस्मात्प्रतिलभ्य वपुः स्वकं । तास्तदाऽप्सरसो राजन्नदृश्यन्त यथा पुरा ।
तीर्थानि शोधयित्वा तु तथाऽनुज्ञाय ताः प्रभुः । चित्राङ्गदां पुनर्द्रष्टुं मणिपूरं पुनर्ययौ ।
तस्यामजनयत्पुत्त्रं राजानं बभ्रुवाहनं । तं दृष्ट्वा पाण्डवो राजन् गोकर्णमभितोऽगमत् ।
इत्यादिपर्व्वण्यर्जुनवनवासपर्व्वण्यर्जुनतीर्थयात्रायां सप्तदशाधिकद्विशतोऽध्यायः ॥ २१७ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ सोऽपरान्तेषु तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च । सर्व्वाण्येवानुपूर्व्येण जगामामितविक्रमः । ७८८५
समुद्रे पश्चिमे यानि तीर्थान्यायतनानि च । तानि सर्व्वाणि गत्वा स प्रभासमुपजग्मिवान् ।
प्रभासदेशं सम्प्राप्तं बीभत्सुमपराजितं । सपुण्यं रमणीयञ्च शुश्राव मधुसूदनः ।
ततोऽभ्यगच्छत्कौन्तेयं सखायं तत्र माधवः । ददृशाते तदाऽन्योऽन्यं प्रभासे कृष्णपाण्डवौ ।
तावन्योन्यं समाश्लिष्य पृष्ट्वा च कुशलं वने । आस्तां प्रियसखायौ तौ नरनारायणावृषी ।
ततोऽर्जुनं वासुदेवस्तां चर्य्यां पर्य्यपृच्छत । किमर्थं पाण्डवैतानि तीर्थान्यनुचरस्युत । ७८९०
ततोऽर्जुनो यथा वृत्तं सर्व्वमाख्यातवांस्तदा । श्रुत्वोवाच च वार्ष्णेय एवमेतदिति प्रभुः ।
तौ विहृत्य यथा कामं प्रभासे कृष्णपाण्डवौ । महीधरं रैवतकं वासायैवाभिजग्मतुः ।
पूर्व्वमेव तु कृष्णस्य वचनात्तं महीधरं । पुरुषा मण्डयाञ्चक्रुरुपजह्रुश्च भोजनं ।
प्रतिगृह्यार्जुनः सर्व्वमुपभुज्य च पाण्डवः । सहैव वासुदेवेन दृष्टवान्नटनर्त्तकान् ।
अभ्यनुज्ञाय तान् सर्व्वानर्चयित्वा च पाण्डवः । सत्कृतं शयनं दिव्यमभ्यगच्छन्महामतिः । ७८९५
ततस्तत्र महाबाहुः शयानः शयने शुभे । नदीनां पल्वलानाञ्च पर्व्वतानां तथैव च । आपगानां वनानाञ्च कथयामास सात्वते ।
एवं स कथयन्नेव निद्रया जनमेजय । कौन्तेयोऽपि हृतस्तस्मिन् शयने स्वर्गसन्निभे ।
मधुरेणैव गीतेन वीणाशब्देन चैव ह । प्रबोध्यमानो बुबुधे स्तुतिभिर्म्मङ्गलैस्तथा ।
स कृत्वाऽवश्यकार्य्याणि वार्ष्णेयेनाभिनन्दितः । रथेन काञ्चनाङ्गेन द्वारकामभिजग्मिवान् ।
अलङ्कृता द्वारका तु बभूव जनमेजय । कुन्तीपुत्त्रस्य पूजार्थमपि निष्कुटकेष्वपि । ७९००
दिदृक्षन्तश्च कौन्तेयं द्वारकावासिनो जनाः । नरेन्द्रमार्गमाजग्मुस्तूर्णं शतसहस्रशः ।
अवलोकेषु नारीणां सहस्राणि शतानि च । भोजवृष्ण्यन्धकानाञ्च समवायो महानभूत् ।
स तथा सत्कृतः सर्व्वैर्भोजवृष्ण्यन्धकात्मजैः । अभिवाद्याभिवाद्यांश्च सर्व्वैश्च प्रतिनन्दितः ।
कुमारैः सर्व्वशो वीरः सत्कारेणाभिचोदितः । समानवयसः सर्व्वानाश्लिष्य स पुनः पुनः ।
कृष्णस्य भवने रम्ये रत्नभोज्यसमावृते । उवास सह कृष्णेन बहुलास्तत्र शर्व्वरीः । ७९०५
इत्यादिपर्व्वण्यर्जुनवनवासपर्व्वण्यर्ज्जुनद्वारकागमनेऽष्टादशाधिकद्विशतोऽध्यायः ॥ समाप्तञ्चार्ज्जुनवनवासपर्व्व ॥ २१८ ॥

॥ अथ सुभद्राहरणपर्व्व ॥ १७ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः कतिपयाहस्य तस्मिन्रैवतके गिरौ। वृष्ण्यन्धकानामभवदुत्सवो नृपसत्तम।
तत्र दानं ददुर्वीरा ब्राह्मणेभ्यः सहस्रशः। भोजवृष्ण्यन्धकाश्चैव महेन्द्रस्य गिरेस्तदा।
प्रासादै रत्नचित्रैश्च गिरेस्तस्य समन्ततः। स देशः शोभितो राजन् कल्पवृक्षैश्च सर्व्वशः।
वादित्राणि च तत्रान्ये वादकाः समवादयन्। ननृतुर्नर्त्तकाश्चैव जगुर्गेयानि गायनाः।
अलङ्कृताः कुमाराश्च वृष्णीनां सुमहौजसां। यानैर्हाटकचित्रैश्च चञ्चूर्य्यन्ते स्म सर्व्वशः। ७९१०
पौराश्च पादचारेण यानैरुच्चावचैस्तथा। सदाराः सानुयात्राश्च शतशोऽथ सहस्रशः।
ततो हलधरः क्षीवो रेवतीसहितः प्रभुः। अनुगम्यमानो गन्धर्व्वैरचरत्तत्र भारत।
तथैव राजा वृष्णीनामुग्रसेनः प्रतापवान्। अनुगीयमानो गन्धर्व्वैः स्त्रीसहस्रसहायवान्।
रौक्मिणेयश्च शाम्बश्च क्षीबौ समरदुर्म्मदौ। दिव्यमाल्याम्बरधरौ विजह्रातेऽमराविव।
अक्रूरः सारणश्चैव गदो बभ्रुर्विदूरथः। निशठश्चारुदेष्णश्च पृथुर्व्विपृथुरेव च। ७९११
सत्यकः सात्यकिश्चैव भङ्गकारमहारवौ। हार्द्दिक्य उद्धवश्चैव ये चान्ये नानुकीर्त्तिताः।
एते परिवृताः स्त्रीभिर्गन्धर्व्वैश्च पृथक्पृथक्। तमुत्सवं रैवतके शोभयाञ्चक्रिरे तदा।
चित्रकौतूहले तस्मिन् वर्त्तमाने महाद्भुते। वासुदेवश्च पार्थश्च सहितौ परिजग्मतुः।
तत्र चंक्रममाणौ तौ वसुदेवसुतां शुभां। अलङ्कृतां सखीमध्ये सुभद्रां ददृशुस्तदा।
दृष्ट्वैव तामर्जुनस्य कन्दर्पः समजायत। तं तदेकाग्रमनसं कृष्णः पार्थमलक्षयत्। ७९२०
अब्रवीत्पुरुषव्याघ्रः प्रहसन्निव भारत। वनेचरस्य किमिदं कामेनालोड्यते मनः।
ममैषा भगिनी पार्थ सारणस्य सहोदरा। सुभद्रा नाम भद्रं ते पितुर्मे दयिता सुता।
यदि ते वर्त्तते बुद्धिर्व्वक्ष्यामि पितरं स्वयं। अर्ज्जुन उवाच। दुहिता वसुदेवस्य वासुदेवस्य च स्वसा। रूपेण चैषा सम्पन्ना कमिवैषा न मोहयेत्।
कृतमेव तु कल्याणं सर्व्वं मम भवेद्ध्रुवं। यदि स्यान्मम वार्ष्णेयी महिषीयं स्वसा तव।
प्राप्तौ तु क उपायः स्यात्तं ब्रवीहि जनार्द्दन। आस्थास्यामि तदा सर्व्वं यदि शक्यं नरेण तत्। ७९२५
॥ वासुदेव उवाच ॥ स्वयम्वरः क्षत्रियाणां विवाहः पुरुषर्षभ। स च संशयितः पार्थ स्वभावस्यानिमित्ततः।
प्रसह्य हरणं चापि क्षत्रियाणां प्रशस्यते। विवाहहेतुः शूराणामिति धर्म्मविदो विदुः।
स त्वमर्जुन कल्याणीं प्रसह्य भगिनीं मम। हर स्वयम्वरे ह्यस्याः को वै वेद चिकीर्षितं।
ततोऽर्जुनश्च कृष्णश्च विनिश्चित्येतिकृत्यतां। शीघ्रगान् पुरुषानन्यान्प्रेषयामासतुस्तदा।
धर्म्मराजाय तत्सर्व्वमिन्द्रप्रस्थगताय वै। श्रुत्वैव च महाबाहुरनुजज्ञे स पाण्डवः। ७९३०
इत्यादिपर्व्वणि सुभद्राहरणपर्व्वणि युधिष्ठिरानुज्ञायामूनविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१९ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः संवादिते तस्मिन्ननुज्ञातो धनञ्जयः। गतां रैवतके कन्यां विदित्वा जनमेजय।
वासुदेवाभ्यनुज्ञातः कथयित्वेतिकृत्यतां। कृष्णस्य मतमादाय प्रययौ भरतर्षभः।

रथेन काञ्चनाङ्गेन कल्पितेन यथाविधि। शैव्यसुग्रीवयुक्तेन किङ्किणीजालमालिना।
सर्व्वशस्त्रोपपन्नेन जीमूतरवनादिना। ज्वलिताग्निप्रकाशेन द्विषतां हर्षघातिना।
सन्नद्धः कवची खड्गी बद्धगोधाङ्गुलित्रवान्। मृगयाव्यपदेशेन प्रययौ पुरुषर्षभः। ७९३५
सुभद्रा त्वथ शैलेन्द्रमभ्यर्च्यैव हि रैवतं। दैवतानि च सर्व्वाणि ब्राह्मणान् स्वस्तिवाच्य च।
प्रदक्षिणं गिरेः कृत्वा प्रययौ द्वारकां प्रति। तामभिद्रुत्य कौन्तेयः प्रसह्यारोपयद्रथं।
सुभद्रां चारुसर्व्वाङ्गीं कामबाणप्रपीडितः। ततः स पुरुषव्याघ्रस्तामादाय शुचिस्मितां। रथेन काञ्चनाङ्गेन प्रययौ स्वपुरं प्रति।
ह्रियमाणान्तु तां दृष्ट्वा सुभद्रां सैनिका जनाः। विक्रोशन्तोऽद्रवन् सर्व्वे द्वारकामभितः पुरीं।
ते समासाद्य सहिताः सुधर्म्मामभितः सभां। सभापालस्य तत्सर्व्वमाचख्युः पार्थविक्रमं। ७९४०
तेषां श्रुत्वा सभापालो भेरीं सान्नाहिकीं ततः। समाजघ्ने महाघोषां जाम्बूनदपरिष्कृतां।
क्षुब्धास्तेनाथ शब्देन भोजवृष्ण्यन्धकास्तदा। अन्नपानमपास्याथ समापेतुः समन्ततः।
तत्र जाम्बूनदाङ्गानि स्पर्द्ध्यास्तरणवन्ति च। मणिविद्रुमचित्राणि ज्वलिताग्निप्रभाणि च।
भेजिरे पुरुषव्याघ्रा वृष्ण्यन्धकमहारथाः। सिंहासनानि शतशो धिष्ण्यानीव हुताशनाः।
तेषां समुपविष्टानां देवानामिव सन्नये। आचख्यौ चेष्टितं जिष्णोः सभापालः सहानुगः। ७९४५
तच्छ्रुत्वा वृष्णिवीरास्ते मदसंरक्तलोचनाः। अमृष्यमाणाः पार्थस्य समुत्पेतुरहङ्कृताः।
योजयध्वं रथानाशु प्रासानाहरतेति च। धनूंषि च महार्हाणि कवचानि वृहन्ति च।
सूतानुच्चुक्रुशुः केचिद्रथान्योजयतेति च। स्वयञ्च तुरगान् केचिदायुञ्जन् हेमभूषितान्।
रथेष्वानीयमानेषु कवचेषु ध्वजेषु च। अभिक्रन्दे नृवीराणां तदासीत् तुमुलं महत्।
वनमाली ततः क्षीबः कैलासशिखरोपमः। नीलवासा मदोत्सिक्त इदं वचनमब्रवीत्। ७९५०
किमिदं कुरुथाप्रज्ञास्तूष्णीम्भूते जनार्दने। अस्य भावमविज्ञाय संक्रुद्धा मोघगर्जिताः।
एष तावदभिप्रायमाख्यातु स्वं महामतिः। यदस्य रुचितं कर्त्तुं तत्कुरुध्वमतन्द्रिताः।
ततस्ते तद्वचः श्रुत्वा ग्राह्यरूपं हलायुधात्। तूष्णीम्भूतास्ततः सर्व्वे साधु साध्विति चाब्रुवन्।
समं वचो निशम्यैव बलदेवस्य धीमतः। पुनरेव सभामध्ये सर्व्वे ते समुपाविशन्।
ततोऽब्रवीद्वासुदेवं वचो रामः परन्तपः। किमवागुपविष्टोऽसि प्रेक्षमाणो जनार्दन। ७९५५
सत्कृतस्त्वत्कृते पार्थः सर्व्वैरस्माभिरच्युत। न च सोऽर्हति तां पूजां दुर्बुद्धिः कुलपांसनः।
को हि तत्रैव भुक्तान्नं भाजनं भेत्तुमर्हति। मन्यमानः कुले जातमात्मानं पुरुषः क्वचित्।
इच्छन्नेव हि सम्बन्धं कृतं पूर्व्वञ्च मानयन्। को हि नाम भवेनार्थी साहसेन समाचरेत्।
सोऽवमन्य तथाऽस्माकमनादृत्य च केशवं। प्रसह्य हृतवानद्य सुभद्रां मृत्युमात्मनः।
कथं हि शिरसो मध्ये कृतं तेन पदं मम। मर्षयिष्यामि गोविन्द पादस्पर्शमिवोरगः। ७९६०
अद्य निष्कौरवामेकः करिष्यामि वसुन्धरां। न हि मे मर्षणीयोऽयमर्जुनस्य व्यतिक्रमः।
तं तथा गर्जमानन्तु मेघदुन्दुभिनिस्वनं। अन्वपद्यन्त ते सर्व्वे भोजवृष्ण्यन्धकास्तथा।
इत्यादिपर्व्वणि सुभद्राहरणपर्व्वणि बलदेवक्रोधे विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ समाप्तञ्च सुभद्राहरणपर्व्व॥ २१०॥

॥ अथ हरणाहरणपर्व्व ॥ १८ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ उक्तवन्तो यथावीर्य्यमसकृत्सर्व्ववृष्णयः । ततोऽब्रवीद्वासुदेवो वाक्यं धर्म्मार्थसंयुतं ।

नावमानं कुलस्यास्य गुडाकेशः प्रयुक्तवान् । सम्मानोऽभ्यधिकस्तेन प्रयुक्तोऽयं न संशयः ।

अर्थलुब्धान्न वः पार्थोमन्यते सात्वतान्सदा । स्वयम्बरमनाधृष्यं मन्यते चापि पाण्डवः । १९९५

प्रदानमपि कन्यायाः पशुवत्कोऽनुमन्यते । विक्रयं चाप्यपत्यस्य कः कुर्य्यात्पुरुषो भुवि ।

एतान् दोषांस्तु कौन्तेयो दृष्टवानिति मे मतिः । अतः प्रसह्य हृतवान् कन्यां धर्म्मेण पाण्डवः ।

उचितश्चैव सम्बन्धः सुभद्रा च यशस्विनी । एष चापीदृशः पार्थः प्रसह्य हृतवानिति ।

भरतस्यान्वये जातं शान्तनोश्च यशस्विनः । कुन्तिभोजात्मजापुत्रं को बुभूषेत नार्जुनं ।

नच पश्यामि यः पार्थं विजयेत रणे बलात् । वर्जयित्वा विरूपाक्षं भगनेत्रहरं हरं । १९२०

अपि सर्व्वेषु लोकेषु सेन्द्ररुद्रेषु मारिष । स च नाम रथस्तादृक् मदीयास्ते च वाजिनः ।

योद्धा पार्थश्च शीघ्रास्त्रः को नु तेन समो भवेत् । तमभिद्रुत्य सान्त्वेन परमेण धनञ्जयं । न्यवर्त्तयत संहृष्टा ममैषा परमा मतिः ।

यदि निर्जित्य वः पार्थो बलाद्गच्छेत्स्वकं पुरं । प्रणश्येद्वो यशः सद्यो नतु सान्त्वे पराजयः ।

तच्छ्रुत्वा वासुदेवस्य तथा चक्रुर्जनाधिप । निवृत्तश्चार्जुनस्तत्र विवाहं कृतवान् प्रभुः ।

उषित्वा तत्र कौन्तेयः संवत्सरपराः क्षपाः । विहृत्य च यथाकामं पूजितो वृष्णिनन्दनैः । १९२५

पुष्करे तु ततः शेषं कालं वर्तितवान्प्रभुः । पूर्णे तु द्वादशे वर्षे खाण्डवप्रस्थमागतः ।

अभिगम्य च राजानं नियमेन समाहितः । अभ्यर्च्य ब्राह्मणान् पार्थो द्रौपदीमभिजग्मिवान् ।

तं द्रौपदी प्रत्युवाच प्रणयात्कुरुनन्दनं । तत्रैव गच्छ कौन्तेय यत्र सा सात्वतात्मजा ।

सुबद्धस्यापि भारस्य पूर्व्वबन्धः श्लथायते । तथाबहुविधं कृष्णां विलपन्तीं धनञ्जयः । सान्त्वयामास भूयश्च क्षमयामास चासकृत् ।

सुभद्रां त्वरमाणश्च रक्तकौशेयवासिनीं । पार्थः प्रस्थापयामास कृत्वा गोपालिकावपुः । १९३०

साऽधिकं तेन रूपेण शोभमाना यशस्विनी । भवनश्रेष्ठमासाद्य वीरपत्नी वराङ्गना ।

ववन्दे पृथुताम्राक्षी पृथां भद्रां यशस्विनी । तां कुन्ती चारुसर्व्वाङ्गीमुपाजिघ्रत मूर्द्धनि । प्रीत्या परमया युक्ता आशीर्भिर्युञ्जताऽतुलं ।

ततोऽभिगम्य त्वरिता पूर्णेन्दुसदृशानना । ववन्दे द्रौपदीं भद्रा प्रेष्याऽहमिति चाब्रवीत् ।

प्रत्युत्थाय तदा कृष्णा स्वसारं माधवस्य च । परिष्वज्यावदत्प्रीत्या निःसपत्नोऽस्तु मे पतिः ।

तथैव मुदिता भद्रा तामुवाचैवमस्त्विति । ततस्ते हृष्टमनसः पाण्डवेया महारथाः । १९३५

कुन्ती च परमप्रीता बभूव जनमेजय । श्रुत्वा तु पुण्डरीकाक्षः संप्राप्तं स्वं पुरोत्तमं ।

अर्जुनं पाण्डवश्रेष्ठमिन्द्रप्रस्थगतं तदा । आजगाम विशुद्धात्मा सह रामेण केशवः ।

वृष्ण्यन्धकमहामात्रैः सह वीरैर्महारथैः । भ्रातृभिश्च कुमारैश्च योधैश्च बहुभिर्वृतः ।

सैन्येन महता शौरिरभिगुप्तः परन्तपः । तत्र दानपतिर्द्धीमानाजगाम महायशाः ।

अक्रूरो वृष्णिवीराणां सेनापतिररिन्दमः। अनाधृष्टिर्महातेजा उद्धवश्च महायशाः। ७९९०
साक्षाद्बृहस्पतेः शिष्यो महाबुद्धिर्महामनाः। सत्यकः सात्यकिश्चैव कृतवर्म्मा च सात्वतः।
प्रद्युम्नश्चैव साम्बश्च निशठः शङ्कुरेव च। चारुदेष्णश्च विक्रान्तो झिल्ली विपृथुरेव च। सारणश्च महाबाहुर्गदश्च विदुषाम्बरः।
एते चान्ये च बहवो वृष्णिभोजान्धकास्तथा। आजग्मुः खाण्डवप्रस्थमादाय हरणं बहु।
ततो युधिष्ठिरो राजा श्रुत्वा माधवमागतं। प्रतिग्रहार्थं कृष्णस्य यमौ प्रास्थापयत्तदा।
ताभ्यां प्रतिगृहीतन्तु वृष्णिचक्रं महर्द्धिमत्। विवेश खाण्डवप्रस्थं पताकाध्वजशोभितं। ७९९५
संमृष्टसिक्तपन्थानं पुष्पप्रकरशोभितं। चन्दनस्य रसैः शीतैः पुण्यगन्धैर्निषेवितं।
दह्यताऽगुरुणा चैव देशेदेशे सुगन्धिना। हृष्टपुष्टजनाकीर्णं वणिग्भिरुपशोभितं।
प्रतिपेदे महाबाहुः सह रामेण केशवः। वृष्ण्यन्धकैस्तथा भोजैः समेतः पुरुषोत्तमः।
सम्पूज्यमानः पौरैश्च ब्राह्मणैश्च सहस्रशः। विवेश भवनं राज्ञः पुरन्दरगृहोपमं।
युधिष्ठिरस्तु रामेण समागच्छद्यथाविधि। मूर्द्ध्नि केशवमाघ्राय बाहुभ्यां परिषस्वजे। ८०००
तं प्रीयमाणो गोविन्दो विनयेनाभ्यपूजयत्। भीमञ्च पुरुषव्याघ्रं विधिवत्प्रत्यपूजयत।
तांश्च वृष्ण्यन्धकश्रेष्ठान् कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः। प्रतिजग्राह सत्कारैर्यथाविधि यथागतं।
गुरुवत्पूजयामास कांश्चित्कांश्चिद्वयस्यवत्। कांश्चिदभ्यवदत्प्रेम्णा कैश्चिदप्यभिवादितः।
तेषां ददौ हृषीकेशो जन्यार्थे धनमुत्तमं। हरणं वै सुभद्राया ज्ञातिदेयं महायशाः।
रथानां काञ्चनाङ्गानां किङ्किणीजालमालिनां। चतुर्युजामुपेतानां सूतैः कुशलशिक्षितैः। ८००५
सहस्रं प्रददौ कृष्णो गवामयुतमेव च। श्रीमन्माथुरदेश्यानां दोग्ध्रीणां पुण्यवर्च्चसां।
वडवानाञ्च शुद्धानां चन्द्रांशुसमवर्च्चसां। ददौ जनार्द्दनः प्रीत्या सहस्रं हेमभूषितं।
तथैवाश्वतरीणाञ्च दान्तानां वातरंहसां। शतान्यञ्जनकेशीनां श्वेतानां पञ्चपञ्च च।
स्नानपानोत्सवे चैव प्रयुक्तं वयसाऽन्वितं। स्त्रीणां सहस्रं गौरीणां सुवेशानां सुवर्च्चसां।
सुवर्णशतकण्ठीनामरोमाणां स्वलङ्कृतं। परिचर्य्यासु दक्षाणां प्रददौ पुष्करेक्षणः। ८०१०
पृष्ठ्यानामपि चाश्वानां वाह्लिकानां जनार्द्दनः। ददौ शतसहस्राख्यं कन्याधनमनुत्तमं।
कृताकृतस्य मुख्यस्य कनकस्याग्निवर्च्चसः। मनुष्यभारान् दाशार्हो ददौ दश जनार्द्दनः।
गजानान्तु प्रभिन्नानां त्रिधाप्रस्रवतां मदं। गिरिकूटनिकाशानां समरेष्वनिवर्त्तिनां।
कॢप्तानां पटुघण्टानां चारूणां हेममालिनां। हस्त्यारोहैरुपेतानां सहस्रं साहसप्रियः।
रामः पाणिग्रहणिकं ददौ पार्थाय लाङ्गली। प्रीयमाणो हलधरः सम्बन्धं प्रति मानयन्। ८०१५
स महाधनरत्नौघो वस्त्रकम्बलफेनवान्। महागजमहाग्राहः पताकाशैवलाकुलः।
पाण्डुसागरमाविद्धः प्रविवेश महाधनः। पूर्णमापूरयंस्तेषां द्विषच्छोकावहोऽभवत्।
प्रतिजग्राह तत्सर्व्वं धर्म्मराजो युधिष्ठिरः। पूजयामास तांश्चैव वृष्ण्यन्धकमहारथान्।
ते समेता महात्मानः कुरुवृष्ण्यन्धकोत्तमाः। विजह्रुरमरावासे नराः सुकृतिनो यथा।

तत्र तत्र महानादैरुत्कृष्टतलनादितैः । यथायोगं यथाप्रीति विजह्रुः कुरुवृष्णयः । ८०२०
एवमुत्तमवीर्य्यास्ते विहृत्य दिवसान् बहून् । पूजिताः कुरुभिर्जग्मुः पुनर्द्वारवतीं प्रति ।
रामं पुरस्कृत्य ययुर्वृष्ण्यन्धकमहारथाः । रत्नान्यादाय शुभ्राणि दत्तानि कुरुसत्तमैः ।
वासुदेवस्तु पार्थेन तत्रैव सह भारत । उवास नगरे रम्ये शक्रप्रस्थे महात्मना ।
व्यचरद्यमुनातीरे मृगयां स महायशाः । मृगान् विध्यन् वराहांश्च रेमे सार्द्धं किरीटिना ।
ततः सुभद्रा सौभद्रं केशवस्य प्रिया स्वसा । जयन्तमिव पौलोमी ख्यातिमन्तमजीजनत् । ८०२५
दीर्घबाहुं महोरस्कं वृषभाक्षमरिन्दमं । सुभद्रा सुषुवे वीरमभिमन्युं नरर्षभं ।
अभीश्च मन्युमांश्चैव ततस्तमरिमर्द्दनं । अभिमन्युमिति प्राहुरार्ज्जुनिं पुरुषर्षभं ।
स सात्वत्यामतिरथः सम्बभूव धनञ्जयात् । मखे निर्मथनेनेव शमीगर्भाद्धुताशनः ।
यस्मिन् जाते महातेजाः कुन्तीपुत्त्रो युधिष्ठिरः । अयुतं गा द्विजातिभ्यः प्रादान्निष्कांश्च भारत ।
दयितो वासुदेवस्य बाल्यात्प्रभृति चाभवत् । पितॄणाञ्चैव सर्व्वेषां प्रजानामिव चन्द्रमाः । ८०३०
जन्मप्रभृति कृष्णश्च चक्रे तस्य क्रियाः शुभाः । सचापि ववृधे बालः शुक्लपक्षे यथा शशी ।
चतुष्पादं दशविधं धनुर्व्वेदमरिन्दमः । अर्जुनाद्वेद वेदज्ञः सकलं दिव्यमानुषं ।
विज्ञानेष्वपि चास्त्राणां सौष्ठवे च महाबलः । क्रियास्वपि च सर्व्वासु विशेषानभ्यशिक्षयत् ।
आगमे च प्रयोगे च चक्रे तुल्यमिवात्मना । तुतोष पुत्त्रं सौभद्रं प्रेक्षमाणो धनञ्जयः ।
सर्व्वसंहननोपेतं सर्व्वलक्षणलक्षितं । दुर्द्धर्षमृषभस्कन्धं व्यात्ताननमिवोरगं । ८०३५
सिंहदर्पं महेष्वासं मत्तमातङ्गविक्रमं । मेघदुन्दुभिनिर्घोषं पूर्णचन्द्रनिभाननं ।
कृष्णस्य सदृशं शौर्य्ये वीर्य्ये रूपे तथाकृतौ । ददर्श पुत्त्रं वीभत्सुर्म्मघवानिव तं यथा ।
पाञ्चाल्यपि तु पञ्चभ्यः पतिभ्यः शुभलक्षणा । लेभे पञ्च सुतान्वीरान् श्रेष्ठान्पञ्चाचलानिव ।
युधिष्ठिरात्प्रतिविन्ध्यं सुतसोमं वृकोदरात् । अर्जुनाच्छ्रुतकर्म्माणं शतानीकञ्च नाकुलिं ।
सहदेवाच्छ्रुतसेनमेतान् पञ्च महारथान् । पाञ्चाली सुषुवे वीरानादित्यानदितिर्यथा । ८०४०
शास्त्रतः प्रतिविन्ध्यन्तमूचुर्व्विप्रा युधिष्ठिरं । परप्रहरणज्ञाने प्रतिविन्ध्यो भवत्वयं ।
सुते सोमसहस्रे तु सोमार्कसमतेजसं । सुतसोमं महेष्वासं सुषुवे भीमसेनतः ।
श्रुतं कर्म्म महत्कृत्वा निवृत्तेन किरीटिना । जातः पुत्त्रस्तथेत्येवं श्रुतकर्म्मा ततोऽभवत् ।
शतानीकस्य राजर्षेः कौरव्यस्य महात्मनः । चक्रे पुत्त्रं सनामानं नकुलः कीर्त्तिवर्द्धनं ।
ततस्त्वजीजनत्कृष्णा नक्षत्रे वह्निदैवते । सहदेवात्सुतं तस्माच्छ्रुतसेनेति यं विदुः । ८०४५
एकवर्षान्तरास्त्वेते द्रौपदेया यशस्विनः । अन्वजायन्त राजेन्द्र परस्परहितैषिणः ।
जातकर्म्माण्यानुपूर्व्यात् चूडोपनयनानि च । चकार विधिवद्धौम्यस्तेषां भरतसत्तम ।
कृत्वा च वेदाध्ययनं ततः सुचरितव्रताः । जगृहुः सर्व्वमिष्वस्त्रमर्ज्जुनाद्दिव्यमानुषं ।
दिव्यगर्भोपमैः पुत्त्रैर्व्यूढोरस्कैर्महारथैः । अन्विता राजशार्दूल पाण्डवा मुदमाप्नुवन् ।

इत्यादिपर्व्वणि हरणाहरणपर्व्वणि एकविंशत्यधिकद्विशतोऽध्यायः समाप्तञ्च हरणाहरणपर्व्व ॥ २२१ ॥

॥ अथ खाण्डवदहनपर्व्व ॥ १९ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ इन्द्रप्रस्थे वसन्तस्ते जघ्नुरन्यान् नराधिपान्। शासनाद्धृतराष्ट्रस्य राज्ञः शान्तनवस्य च। ८०५०
आश्रित्य धर्म्मराजानं सर्व्वलोकोऽवसत्सुखं। पुण्यलक्षणकर्म्माणं स्वदेहमिव देहिनः।
स समं धर्म्मकामार्थान् सिषेवे भरतर्षभ। त्रीनिवात्मसमान्बन्धून्नीतिमानिव मानयन्।
तेषां समविभक्तानां क्षितौ देहवतामिव। बभौ धर्म्मार्थकामानां चतुर्थ इव पार्थिवः।
अध्येतारं परं वेदान् प्रयोक्तारं महाध्वरे। रक्षितारं शुभान् लोकान् लेभिरे तं जनाधिपं।
अधिष्ठानवती लक्ष्मीः परायणवती मतिः। वर्द्धमानोऽखिलो धर्म्मस्तेनासीत्पृथिवीक्षितां। ८०५५
भ्रातृभिः सहितो राजा चतुर्भिरधिकं बभौ। प्रयुज्यमानैर्व्वितते वेदैरिव महाध्वरः।
तन्तु धौम्यादयो विप्राः परिवार्य्योपतस्थिरे। बृहस्पतिसमा मुख्याः प्रजापतिमिवामराः।
धर्म्मराजे ह्यतिप्रीत्या पूर्णचन्द्र इवामले। प्रजानां रेमिरे तुल्यं नेत्राणि हृदयानि च।
न तु केवलदैवेन प्रजाभावेन रेमिरे। यद्बभूव मनःकान्तं कर्म्मणा स चकार तत्।
न ह्ययुक्तं नचासत्यं नासह्यं नचवाऽप्रियं। भाषितं चारुभाषस्य जज्ञे पार्थस्य धीमतः। ८०६०
स हि सर्व्वस्य लोकस्य हितमात्मन एव च। चिकीर्षन् सुमहातेजा रेमे भरतसत्तम।
तथा तु मुदिताः सर्व्वे पाण्डवा विगतज्वराः। अवसन् पृथिवीपालांस्तापयन्तः स्वतेजसा।
ततः कतिपयाहस्य वीभत्सुः कृष्णमब्रवीत्। उष्णानि कृष्ण वर्त्तन्ते गच्छावो यमुनां प्रति।
सुहृज्जनवृतौ तत्र विहृत्य मधुसूदन। सायाह्ने पुनरेष्यावो रोचतां ते जनार्दन।
॥ वासुदेव उवाच ॥ कुन्तीमातर्म्ममाप्येतद्रोचते यद्वयं जले। सुहृज्जनवृताः पार्थ विहरेम यथासुखं। ८०६५
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ आमन्त्र्य तौ धर्म्मराजमनुज्ञाप्य च भारत। जग्मतुः पार्थगोविन्दौ सुहृज्जनवृतौ ततः।
विहारदेशं संप्राप्य नानाद्रुमवदुत्तमं। गृहैरुच्चावचैर्युक्तं पुरन्दरपुरोपमं।
भक्ष्यैर्भोज्यैश्च पेयैश्च रसवद्भिर्महाधनैः। माल्यैश्च विविधैर्गन्धैर्युक्तं वार्ष्णेयपार्थयोः।
विवेशान्तःपुरं तूर्णं रत्नैरुच्चावचैः शुभैः। यथोपजोषं सर्व्वश्च जनश्चिक्रीड भारत।
स्त्रियश्च विपुलश्रोण्यश्चारुपीनपयोधराः। मदस्खलितगामिन्यश्चिक्रीडुर्व्वामलोचनाः। ८०७०
वने काश्चिज्जले काश्चित्काश्चिद्वेश्मसु चाङ्गनाः। यथादेशं यथाप्रीति चिक्रीडुः पार्थकृष्णयोः।
द्रौपदी च सुभद्रा च वासांस्याभरणानि च। प्रायच्छतां महाराज स्त्रीणां ते स्म मदोत्कटे।
काश्चित्प्रहृष्टा ननृतुश्चुक्रुशुश्च तथा पराः। जहसुश्च परा नार्य्यः पपुश्चान्या वरासवं।
रुरुधुश्चापरास्तत्र प्रजघ्नुश्च परस्परं। मन्त्रयामासुरन्याश्च रहस्यानि परस्परं।
वेणुवीणामृदङ्गानां मनोज्ञानाञ्च सर्व्वशः। शब्देन पूर्य्यते हर्म्यं तद्वनं सुमहर्द्धिमत्। ८०७५
तस्मिंस्तदा वर्त्तमाने कुरुदाशार्हनन्दनौ। समीपं जग्मतुः कञ्चिद्देशं सुमनोरमं।
तत्र गत्वा महात्मानौ कृष्णौ परपुरञ्जयौ। महार्हासनयोराजंस्ततस्तौ संनिषीदतुः।
तत्र पूर्व्वव्यतीतानि विक्रान्तानीतराणि च। बहूनि कथयित्वा तौ रेमाते पार्थमाधवौ।

तत्रोपविष्टौ मुदितौ नाकपृष्ठेऽश्विनाविव । अभ्यागच्छत्तदा विप्रो वासुदेवधनञ्जयौ ।
बृहच्छालप्रतीकाशः प्रतप्तकनकप्रभः । हरिपिङ्गोज्ज्वलश्मश्रुः प्रमाणायामतः समः । ८०८०
तरुणादित्यसङ्काशश्चीरवासा जटाधरः । पद्मपत्राननः पिङ्गस्तेजसा प्रज्वलन्निव ।
उपसृष्टन्तु तं कृष्णौ भ्राजमानं द्विजोत्तमं । अर्जुनो वासुदेवश्च तूर्णमुत्पत्य तस्थतुः ।
इत्यादिपर्व्वणि खाण्डवदहनपर्व्वणि ब्राह्मणरूपानलागमने द्वाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२२ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ सोऽब्रवीदर्जुनञ्चैव वासुदेवञ्च सात्वतं । लोकप्रवीरौ तिष्ठन्तौ खाण्डवस्य समीपतः ।
ब्राह्मणो बहुभोक्ताऽस्मि भुञ्जेऽपरिमितं सदा । भिक्षे वार्ष्णेयपार्थौ वामेकां तृप्तिं प्रयच्छतां ।
एवमुक्तौ तमब्रूतां ततस्तौ कृष्णपाण्डवौ । केनान्नेन भवांस्तृप्येत्तस्यान्नस्य यतावहे । ८०८५
एवमुक्तः स भगवानब्रवीत्तावुभौ ततः । भाषमाणौ तदा वीरौ किमन्नं क्रियतामिति ।
॥ ब्राह्मण उवाच ॥ नाहमन्नं बुभुक्षे वै पावकं मां निबोधतं । यदन्नमनुरूपं मे तद्युवां सम्प्रयच्छतं ।
इदमिन्द्रः सदा दावं खाण्डवं परिरक्षति । नच शक्नोम्यहं दग्धुं रक्ष्यमाणं महात्मना ।
वसत्यत्र सखा तस्य तक्षकः पन्नगः सदा । सगणस्तत्कृते दावं परिरक्षति वज्रभृत् ।
तत्र भूतान्यनेकानि रक्षतेऽस्य प्रसङ्गतः । तं दिधक्षुर्न शक्नोमि दग्धुं शक्रस्य तेजसा । ८०९०
स मां प्रज्वलितं दृष्ट्वा मेघाम्भोभिः प्रवर्षति । ततो दग्धुं न शक्नोमि दिधक्षुर्दावमीप्सितं ।
स युवाभ्यां सहायाभ्यामस्त्रविद्भ्यां समागतः । दहेयं खाण्डवं दावमेतदन्नं वृतं मया ।
युवां ह्युदकधारास्ता भूतानि च समन्ततः । उत्तमास्त्रविदौ सम्यक् सर्व्वतो वारयिष्यथ ।
॥ जनमेजय उवाच ॥ किमर्थं भगवानग्निः खाण्डवं दग्धुमिच्छति । रक्ष्यमाणं महेन्द्रेण नानासत्त्वसमायुतं ।
नैतत्कारणं ब्रह्मन्नल्पं सम्प्रतिभाति मे । यद्ददाह सुसंक्रुद्धः खाण्डवं हव्यवाहनः । ८०९५
एतद्विस्तरशो ब्रह्मन् श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः । खाण्डवस्य पुरा दाहो यथा समभवन्मुने ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ हन्त ते कथयिष्यामि पौराणीमृषिसंस्तुतां । कथामिमां नरश्रेष्ठ खाण्डवस्य विनाशिनीं ।
पौराणः श्रूयते राजन् राजा हरिहयोपमः । श्वेतकिर्नाम विख्यातो बलविक्रमसंयुतः ।
यज्वा दानपतिर्धीमान् यथा नान्योऽस्ति कश्चन । ईजे च स महायज्ञैः क्रतुभिश्चाप्तदक्षिणैः ।
तस्य नान्याऽभवद्बुद्धिर्दिवसे दिवसे नृप । सत्रे क्रियासमारम्भे दानेषु विविधेषु च । ८१००
ऋत्विग्भिः सहितो धीमानेवमीजे स भूमिपः । ततस्तु ऋत्विजश्चास्य धूमव्याकुललोचनाः ।
कालेन महता खिन्नास्तत्यजुस्ते नराधिपं । ततः प्रचोदयामास ऋत्विजस्तान्महीपतिः । चक्षुर्विकलतां प्राप्ता न प्रपेदुश्च ते क्रतुं ।
ततस्तेषामनुमते तद्विप्रैस्तु नराधिपः । सत्रं समापयामास ऋत्विग्भिरपरैः सह ।
तस्यैवं वर्त्तमानस्य कदाचित्कालपर्य्यये । सत्रमाहर्त्तुकामस्य सम्वत्सरशतं किल ।
ऋत्विजो नाभ्यपद्यन्त समाहर्त्तुं महात्मनः । स च राजाऽकरोद्यत्नं महान्तं ससुहृज्जनः । ८१०५
प्रणिपातेन सान्त्वेन दानेन च महायशाः । ऋत्विजोऽनुनयामास भूयोभूयस्त्वतन्द्रितः ।

ते त्वस्य तमभिप्रायं न चक्रुरमितौजसः। स चाश्रमस्थान् राजर्षिस्तानुवाच रुषाऽन्वितः।
यद्यहं पतितो विप्राः शुश्रूषायां नच स्थितः। आशु त्याज्योऽस्मि युष्माभिर्ब्राह्मणैश्च जुगुप्सितः।
तन्नार्हथ क्रतुश्रद्धां व्याघातयितुमद्य तां। अस्थाने वा परित्यागं कर्त्तुं मे द्विजसत्तमाः।
प्रपन्न एव वो विप्राः प्रसादं कर्त्तुमर्हथ। सान्त्वदानादिभिर्वाक्यैस्तत्त्वतः कार्य्यवत्तया। ८११०
प्रसादयित्वा वक्ष्यामि यन्नः कार्य्यं द्विजोत्तमाः। अथवाऽहं परित्यक्तो भवद्भिर्द्वेषकारणात्।
ऋत्विजोऽन्यान् गमिष्यामि याजनार्थं द्विजोत्तमाः। एतावदुक्त्वा वचनं विरराम स पार्थिवः।
यदा स शेकुराजानं याजनार्थं परन्तपं। ततस्ते याजकाः क्रुद्धास्तमूचुर्नृपसत्तमं।
तव कर्म्माण्यजस्रं वै वर्त्तन्ते पार्थिवोत्तम। ततो वयं परिश्रान्ताः सततं कर्म्मवाहिनः।
श्रमादस्मात्परिश्रान्तान्स त्वं नस्त्यक्तुमर्हसि। बुद्धिमोहं समास्थाय त्वरासम्भावितोऽनघ। ८१११
गच्छ रुद्रसकाशं त्वं स हि त्वां याजयिष्यति। साधिक्षेपं वचः श्रुत्वा संक्रुद्धः श्वेतकिर्नृपः।
कैलासं पर्व्वतं गत्वा तप उग्रं समास्थितः। आराधयन्महादेवं नियतः संशितव्रतः। उपवासपरो राजन् दीर्घकालमतिष्ठत।
कदाचिद्द्वादशे काले कदाचिदपि षोडशे। आहारमकरोद्राजा मूलानि च फलानि च।
ऊर्द्ध्वबाहुस्त्वनिमिषस्तिष्ठन् स्थाणुरिवाचलः। षण्मासानभवद्राजा श्वेतकिः सुसमाहितः।
तं तथा नृपशार्दूलं तप्यमानं महत्तपः। शङ्करः परमप्रीत्या दर्शयामास भारत। ८१२०
प्रीतोऽस्मि नरशार्दूल तपसा ते परन्तप। वरं वृणीष्व भद्रन्ते यं त्वमिच्छसि पार्थिव।
एतच्छ्रुत्वा तु वचनं रुद्रस्यामिततेजसः। प्रणिपत्य महात्मानं राजर्षिः प्रत्यभाषत।
यदि मे भगवान् प्रीतः सर्व्वलोकनमस्कृत। स्वयं मां देवदेवेश याजयस्व सुरेश्वर।
एतच्छ्रुत्वा तु वचनं राज्ञा तेन प्रभाषितं। उवाच भगवान् प्रीतः स्मितपूर्व्वमिदं वचः।
नास्माकमेतद्विषये वर्त्तते याजनं प्रति। त्वया च सुमहत्तप्तं तपो राजन्वरार्थिना। ८१२५
याजयिष्यामि राजंस्त्वां समयेन परन्तप। रुद्र उवाच। समा द्वादश राजेन्द्र ब्रह्मचारी समाहितः। सततं त्वाज्यधाराभिर्यदि तर्पयसेऽनलं।
कामं प्रार्थयसे यं त्वमत्तः प्राप्स्यसि तं नृप। एवमुक्तस्तु रुद्रेण श्वेतकिर्मनुजाधिपः।
तथा चचार तत्सर्वं यथोक्तं शूलपाणिना। पूर्णे तु द्वादशे वर्षे पुनरायान्महेश्वरं।
दृष्ट्वैव च स राजानं शङ्करो लोकभावनः। उवाच परमप्रीतः श्वेतकिं नृपसत्तमं।
तोषितोऽहं नृपश्रेष्ठ त्वयेहाद्येन कर्म्मणा। याजनं ब्राह्मणानान्तु विधिदृष्टं परन्तप। ८१३०
अतोऽहं त्वां स्वयं नाद्य याजयामि परन्तप।
ममांशस्तु क्षितितले महाभागो द्विजोत्तमः। दुर्व्वासा इति विख्यातः स हि त्वां याजयिष्यति।
मन्नियोगान्महातेजाः सम्भाराः संभ्रियन्तु ते। एतच्छ्रुत्वा तु वचनं रुद्रेण समुदाहृतं।
स्वपुरं पुनरागम्य सम्भारान् पुनरार्ज्जयत्। ततः सम्भृतसम्भारो भूयो रुद्रमुपागमत्।
सम्भृता मम सम्भाराः सर्व्वोपकरणानि च। त्वत्प्रसादान्महादेव श्वो मे दीक्षाभवेदिति। ८१३५

एतच्छ्रुत्वा तु वचनं तस्य राज्ञो महात्मनः। दुर्व्वाससं समाहूय रुद्रो वचनमब्रवीत्।
एष राजा महाभागः श्वेतकिर्द्विजसत्तम। एनं याजय विप्रेन्द्र मन्नियोगेन भूमिपं।
बाढमित्येव वचनं रुद्रं त्वृषिरुवाच ह। ततः सत्रं समभवत्तस्य राज्ञो महात्मनः।
यथाकामं यथोक्तञ्च सत्रं सुबहुदक्षिणं। तस्मिन् परिसमाप्ते तु राज्ञः सत्रे महात्मनः।
दुर्व्वाससाऽभ्यनुज्ञाता विप्रतस्थुः स्म याजकाः। ये तत्र दीक्षिताः सर्व्वे सदस्याश्च महौजसः। ८१४०
सोऽपि राजन्महाभागः स्वपुरं प्राविशत्तदा। ततो भगवतो वह्नेर्व्विकारः समजायत।
तेजसा विप्रहीणश्च ग्लानिश्चैनं समाविशत्। स लक्षयित्वा चात्मानं तेजोहीनं हुताशनः।
जगाम सदनं पुण्यं ब्रह्मणो लोकपूजितं। तत्र ब्रह्माणमासीनमिदं वचनमब्रवीत्।
तेजसा विप्रहीणोऽस्मि बलेन च जगत्पते। इच्छेयं त्वत्प्रसादेन आत्मनः प्रकृतिं स्थिरां।
एतच्छ्रुत्वा हुतवहाद्भगवान् सर्व्वलोककृत्। हव्यवाहमिदं वाक्यमुवाच प्रहसन्निव। ८१४५
त्वया द्वादश वर्षाणि वसोर्द्धाराहुतं हविः। उपयुक्तं महाभाग तेन त्वां ग्लानिराविशत्।
तेजसा विप्रहीणत्वात्सहसा हव्यवाहन। मागमस्त्वं यथा वह्ने प्रकृतिस्थो भविष्यसि।
पुरा देवनियोगेन यत्त्वया भस्मसात्कृतं। आलयं देवशत्रूणां सुघोरं खाण्डवं वनं।
तत्र सर्व्वाणि सत्त्वानि निवसन्ति विभावसो। तेषां त्वं मेदसा तृप्तः प्रकृतिस्थो भविष्यसि।
गच्छ शीघ्रं प्रदग्धुं त्वं ततो मोक्ष्यसि किल्बिषात्। एतच्छ्रुत्वा तु वचनं परमेष्ठिमुखाच्च्युतं। ८१५०
उत्तमं जवमास्थाय प्रदुद्राव हुताशनः। आगम्य खाण्डवं दावमुत्तमं जवमास्थितः। सहसा प्राज्वलच्चाग्निः क्रुद्धो वायुसमीरितः।
प्रदीप्तं खाण्डवं दृष्ट्वा ये स्युस्तत्र निवासिनः। परमं यत्नमातिष्ठन् पावकस्य प्रशान्तये।
करैस्तु करिणः शीघ्रं जलमादाय सत्वराः। सिषिचुः पावकं क्रुद्धाः शतशोऽथ सहस्रशः।
बहुशीर्षास्ततो नागाः शिरोभिर्जलसन्ततिं। मुमुचुः पावकाभ्याशे सत्वराः क्रोधमूर्च्छिताः।
तथैवान्यानि सत्त्वानि नानाप्रहरणोद्यमैः। विलयं पावकं शीघ्रमनयन् भरतर्षभ। ८१५५
अनेन तु प्रकारेण भूयो भूयश्च प्रज्वलन्। सप्तकृत्वः प्रशमितः खाण्डवे हव्यवाहनः।
इत्यादिपर्व्वणि खाण्डवदहनपर्व्वणि अग्निपराभवे त्रयोविंशत्यधिकद्विशततोऽध्यायः॥ २२३ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ स तु नैराश्यमापन्नः सदा ग्लानिसमन्वितः। पितामहमुपागच्छत्संक्रुद्धो हव्यवाहनः।
तच्च सर्व्वं यथान्यायं ब्रह्मणे स न्यवेदयत्। उवाच चैनं भगवान्मुहूर्त्तं स विचिन्त्य तु।
उपायः परिदृष्टो मे यथा त्वं धक्ष्यसेऽनघ। खाण्डवं दावमद्यैव मिषतोऽस्य शचीपतेः।
नरनारायणौ यौ तौ पूर्व्वदेवौ विभावसो। संप्राप्तौ मानुषे लोके कार्य्यार्थं हि दिवौकसां। ८१६०
अर्जुनं वासुदेवञ्च यौ तौ लोकोऽभिमन्यते। तावेतौ सहितावेहि खाण्डवस्य समीपतः।
तौ त्वं याचस्व साहाय्ये दाहार्थं खाण्डवस्य च। ततो धक्ष्यसि तं दावं रक्षितं त्रिदशैरपि।
तौ तु सत्त्वानि सर्व्वाणि यत्नतो वारयिष्यतः। देवराजञ्च सहितौ तत्र मे नास्ति संशयः।

एतच्छ्रुत्वा तु वचनं त्वरितो हव्यवाहनः। कृष्णपार्थावुपागम्य यमर्थं त्वभ्यभाषत।
तत्ते कथितवानस्मि पूर्व्वमेव नृपोत्तम। तच्छ्रुत्वा वचनं त्वग्नेर्बीभत्सुर्जातवेदसं। ८१९५
अब्रवीन्नृपशार्दूल तत्कालसदृशं वचः। दिधक्षुं खाण्डवं दावमकामस्य शतक्रतोः।
॥ अर्जुन उवाच॥ उत्तमास्त्राणि मे सन्ति दिव्यानि च बहूनि च। यैरहं शक्नुयां योद्धुमपि वज्रधरान् बहून्।
धनुर्मे नास्ति भगवन् बाहुवीर्य्येण संमितं। कुर्व्वतः समरे यत्नं वेगं यद्विषहेन्मम।
शरैश्च मेऽर्थो बहुभिरक्षयैः क्षिप्रमस्यतः। नहि वोढुं रथः शक्तः शरान्मम यथेप्सितान्।
अश्वांश्च दिव्यानिच्छेयं पाण्डरान् वातरंहसः। रथञ्च मेघनिर्घोषं सूर्य्यप्रतिमतेजसं। ८२००
तथा कृष्णस्य वीर्य्येण नायुधं विद्यते समं। येन नागान् पिशाचांश्च निहन्यान्माधवो रणे।
उपायं कर्म्मसिद्धौ च भगवन्वक्तुमर्हसि। निवारयेयं येनेन्द्रं वर्षमाणं महावने।
पौरुषेण तु यत्कार्य्यं तत्कर्त्तारौ स्व पावक। करणानि समर्थानि भगवन् दातुमर्हसि।
इत्यादिपर्व्वणि खाण्डवदहनपर्व्वणि अर्ज्जुनाग्निसंवादे चतुर्व्विंशत्यधिकद्विशतोऽध्यायः॥ २२४ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच॥ एवमुक्तः स भगवान् धूमकेतुर्हुताशनः। चिन्तयामास वरुणं लोकपालं दिदृक्षया।
आदित्यमुदके देवं निवसन्तं जलेश्वरं। स च तच्चिन्तितं ज्ञात्वा दर्शयामास पावकं। ८२०५
तमब्रवीद्धूमकेतुः प्रतिगृह्य जलेश्वरं। चतुर्थं लोकपालानां देवदेवं सनातनं।
सोमेन राज्ञा यद्दत्तं धनुश्चैवेषुधी च ते। तत्प्रयच्छोभयं शीघ्रं रथञ्च कपिलक्षणं।
कार्य्यञ्च सुमहत्पार्थो गाण्डीवेन करिष्यति। चक्रेण वासुदेवश्च तन्ममाद्य प्रदीयतां।
ददानीत्येव वरुणः पावकं प्रत्यभाषत। तदद्भुतं महावीर्य्यं यशःकीर्त्तिविवर्धनं।
सर्व्वशस्त्रैरनाधृष्यं सर्व्वशस्त्रप्रमाथि च। सर्व्वायुधमहामात्रं परसैन्यप्रधर्षणं। ८२१०
एकं शतसहस्रेण संमितं राष्ट्रवर्धनं। चित्रमुच्चावचैर्व्वर्णैः शोभितं श्लक्ष्णमव्रणं।
देवदानवगन्धर्व्वैः पूजितं शाश्वतीः समाः। प्रादाच्चैव धनूरत्नमक्षय्यौ च महेषुधी।
रथञ्च दिव्याश्वयुजं कपिप्रवरकेतनं। उपेतं राजतैरश्वैर्गान्धर्व्वैर्हेममालिभिः।
पाण्डराभ्रप्रतीकाशैर्मनोवायुसमैर्जवे। सर्व्वोपकरणैर्युक्तमजय्यं देवदानवैः।
भानुमन्तं महाघोषं सर्व्वरत्नमनोरमं। ससर्ज यं सुतपसा भौमनो भुवनप्रभुः। ८२१५
प्रजापतिरनिर्देश्यं यस्य रूपं रवेरिव। यं स्म सोमः समारुह्य दानवानजयत्प्रभुः।
नवमेघप्रतीकाशं ज्वलन्तमिव च श्रिया। आश्रितौ तौ रथश्रेष्ठं शक्रायुधसमावुभौ।
तापनीया सुरुचिरा ध्वजयष्टिरनुत्तमा। तस्यान्तु वानरो दिव्यः सिंहशार्दूलकेतनः।
दिधक्षन्निव तत्र स्म संस्थितो मूर्द्ध्न्यशोभत। ध्वजे भूतानि तत्रासन्विविधानि महान्ति च।
नादेन रिपुसैन्यानां श्रुत्वा संज्ञा प्रणश्यति। स तं नानापताकाभिः शोभितं रथसत्तमं। प्रदक्षिणमुपावृत्य दैवतेभ्यः प्रणम्य च। ८२२०
सन्नद्धः कवची खड्गी बद्धगोधाङ्गुलित्रकः। आरुरोह तदा पार्थो विमानं सुकृती यथा।

तच्च दिव्यं धनुःश्रेष्ठं ब्रह्मणा निर्म्मितं पुरा । गाण्डीवमुपसंगृह्य बभूव मुदितोऽर्जुनः ।
हुताशनं पुरस्कृत्य ततस्तदपि वीर्य्यवान् । जग्राह बलमास्थाय ज्यया च युयुजे धनुः ।
मौर्व्यान्तु योज्यमानायां बलिना पाण्डवेन ह । येऽशृण्वन् कूजितं तत्र तेषां वै व्यथितं मनः ।
लब्ध्वा रथं धनुश्चैव तथाऽक्षय्ये महेषुधी । बभूव कल्यः कौन्तेयः प्रहृष्टः सह्यकर्म्मणि । ८१९९

वज्रनाभं ततश्चक्रं ददौ कृष्णाय पावकः । आग्नेयमस्त्रं दयितं स च कल्योऽभवत्तदा ।
अब्रवीत्पावकश्चैवमेतेन मधुसूदन । अमानुषानपि रणे जेष्यसि त्वमसंशयं ।
अनेन तु मनुष्याणां देवानामपि चाहवे । रक्षःपिशाचदैत्यानां नागानाञ्चाधिकस्तथा ।
भविष्यसि न सन्देहः प्रवरोऽपि निवर्हणे । क्षिप्तं क्षिप्तं रणे चैव त्वया माधव शत्रुषु । हत्वाऽप्रतिहतं संख्ये पाणिमेष्यति ते पुनः ।
वरुणश्च ददौ तस्मै गदामशनिनिःस्वनां । दैत्यान्तकरणीं घोरां नाम्ना कौमोदकीं प्रभुः । ८२००

ततः पावकमब्रूतां प्रहृष्टावर्जुनाच्युतौ । कृतास्त्रौ शस्त्रसम्पन्नौ रथिनौ ध्वजिनावपि ।
कल्यौ स्वो भगवन्योद्धुमपि सर्व्वैः सुरासुरैः । किं पुनर्व्वज्रिणैकेन पन्नगार्थे युयुत्सुना ।
॥ अर्जुन उवाच ॥ चक्रपाणिर्हृषीकेशो विचरन् युधि वीर्य्यवान् । चक्रेण भस्मसात्सर्व्वं विसृष्टेन तु वीर्य्यवान् ।
त्रिषु लोकेषु तन्नास्ति यन्न कुर्य्याज्जनार्दनः ।
गाण्डीवं धनुरादाय तथाऽक्षय्ये महेषुधी । अहमप्युत्सहे लोकान् विजेतुं युधि पावक । ८२०१

सर्व्वतः परिवार्य्यैव दावमेतं महाप्रभो । कामं सम्प्रज्वलाद्यैव कल्यौ स्वः सह्यकर्म्मणि ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तः स भगवान् दाशार्हेणार्जुनेन च । तैजसं रूपमास्थाय दावं दग्धुं प्रचक्रमे ।
सर्व्वतः परिवार्य्याथ सप्तार्चिर्ज्वलनस्तथा । ददाह खाण्डवं दावं युगान्तमिव दर्शयन् ।
प्रतिगृह्य समाविश्य तद्वनं भरतर्षभ । मेघस्तनितनिर्घोषः सर्व्वभूतान्यकम्पयत् ।
दह्यतस्तस्य च बभौ रूपं दावस्य भारत । मेरोरिव नगेन्द्रस्य कीर्णस्यांशुमतोंऽशुभिः । ८२१०

इत्यादिपर्व्वणि खाण्डवदहनपर्व्वणि खाण्डवदाहे पञ्चविंशत्यधिकद्विशततोऽध्यायः ॥ २२५ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तौ रथाभ्यां रथश्रेष्ठौ दावस्योभयतःस्थितौ । दिक्षु सर्व्वासु भूतानां चक्राते कदनं महत् ।
यत्र यत्र च दृश्यन्ते प्राणिनः खाण्डवालयाः । पलायन्तः प्रवीरौ तौ तत्र तत्राभ्यधावतां ।
छिद्रं न स्म प्रपश्यन्ति रथयोराशुचारिणोः । आविद्धाविव दृश्येते रथिनौ तौ रथोत्तमौ ।
खाण्डवे दह्यमाने तु भूतानि शतसंघशः । उत्पेतुर्भैरवान्नादान् विनदन्तः समन्ततः ।
दग्धैकदेशा बहवो निष्टप्ताश्च तथा परे । स्फुटिताक्षा विशीर्णाश्च विप्लुताश्च तथा परे । ८२१५

समालिङ्ग्य सुतानन्ये पितॄन्भ्रातॄनथापरे । त्यक्तुं न शेकुः स्नेहेन तत्रैव निधनं गताः ।
सन्दष्टदशनाश्चान्ये समुत्पेतुरनेकशः । ततस्तेऽतीव घूर्णन्तः पुनरग्नौ प्रपेदिरे ।
दग्धपक्षाक्षिचरणा विचेष्टन्तो महीतले । तत्र तत्र स्म दृश्यन्ते विनश्यन्तः शरीरिणः ।
जलाशयेषु तप्तेषु क्काथ्यमानेषु वह्निना । गतसत्त्वाःस्म दृश्यन्ते कूर्म्ममत्स्याः समन्ततः ।

शरैरग्निपरैर्दीप्तैर्देहवन्त इवाग्नयः। अदृश्यन्त वने तत्र प्राणिनः प्राणसङ्क्षये। ८२१०
कांश्चिदुत्पततः पार्थः शरैः सञ्छिद्य खण्डशः। पातयामास विहगान् प्रदीप्ते कृष्णवर्त्मनि।
ते शराचितसर्व्वाङ्गा निनदन्तो महारवान्। ऊर्द्ध्वमुत्पत्य वेगेन निपेतुः खाण्डवे पुनः।
शरैरभ्याहतानाञ्च सङ्घशः स्म वनौकसां। विरावः शुश्रुवे घोरः समुद्रस्येव मथ्यतः।
वह्नेश्चापि प्रदीप्तस्य खमुत्पेतुर्महार्चिषः। जनयामासुरुद्वेगं सुमहान्तं दिवौकसां।
तेनार्चिषा सुसन्तप्ता देवाः सर्षिपुरोगमाः। ततो जग्मुर्महात्मानः सर्व्व एव दिवौकसः। शतक्रतुं सहस्राक्षं देवेशमसुरार्द्दनं। ८२१५
॥ देवा ऊचुः ॥ किन्न्विमे मानवाः सर्व्वे दह्यन्ते चित्रभानुना। कच्चिन्न सङ्क्षयः प्राप्तो लोकानाममरेश्वर।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा वृत्रहा तेभ्यः स्वयमेवान्ववेक्ष्य च। खाण्डवस्य विमोक्षार्थं प्रययौ हरिवाहनः।
महता रथवृन्देन नानारूपेण वासवः। आकाशं समवाकीर्य्य प्रववर्ष सुरेश्वरः।
ततोऽक्षमात्रा व्यसृजन् धाराः शतसहस्रशः। चोदिता देवराजेन जलदाः खाण्डवं प्रति।
असंप्राप्तास्तु ता धारास्तेजसा जातवेदसः। ख एव समशुष्यन्त न काश्चित् पावकं गताः। ८२२०
ततो नमुचिहा क्रुद्धो भृशमर्च्चिष्मतस्तदा। पुनरेव महामेघैरम्भांसि व्यसृजद्बहु।
अर्च्चिर्द्धाराभिसम्बद्धं धूमविद्युत्समाकुलं। बभूव तद्वनं घोरं स्तनयित्नुसमाकुलं।
इत्यादिपर्व्वणि खाण्डवदहनपर्व्वणि इन्द्रक्रोधे षड्विंशत्यधिकद्विशतोऽध्यायः ॥ २२६ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तस्याथ वर्षतो वारि पाण्डवः प्रत्यवारयत्। शरवर्षेण बीभत्सुरुत्तमास्त्राणि दर्शयन्।
खाण्डवञ्च वनं सर्व्वं पाण्डवो बहुभिः शरैः। प्राच्छादयदमेयात्मा नीहारेणेव चन्द्रमाः।
न च स्म किञ्चिच्छक्नोति भूतं निश्चरितुं ततः। सञ्छाद्यमाने खे बाणैरस्यता सव्यसाचिना। ८२२५
तक्षकस्तु न तत्रासीन्नागराजो महाबलः। दह्यमाने वने तस्मिन् कुरुक्षेत्रं गतो हि सः।
अश्वसेनोऽभवत्तत्र तक्षकस्य सुतो बली। स यत्नमकरोत्तीव्रं मोक्षार्थं जातवेदसः।
न शशाक स निर्गन्तुं निरुद्धोऽर्जुनपत्रिभिः। मोक्षयामास तं माता निगीर्य्य भुजगात्मजा।
तस्य पूर्व्वं शिरो ग्रस्तं पुच्छमस्य निगीर्य्यते। निगीर्य्यमाणा साऽक्रामत् सुतं नागी मुमुक्षया।
तस्याः शरेण तीक्ष्णेन पृथुधारेण पाण्डवः। शिरश्चिच्छेद गच्छन्त्यास्तामपश्यच्छचीपतिः। ८२३०
तं मुमोचयिषुर्व्वज्री वातवर्षेण पाण्डवं। मोहयामास तत्कालमश्वसेनस्त्वमुच्यत।
ताञ्च मायां तदा दृष्ट्वा घोरां नागेन वञ्चितः। द्विधा त्रिधा च खगतान् प्राणिनः पाण्डवोऽच्छिनत्।
शशाप तञ्च संक्रुद्धो बीभत्सुर्जिह्मगामिनं। पावको वासुदेवश्चाप्यप्रतिष्ठो भविष्यसि।
ततो जिष्णुः सहस्राक्षं खं वितत्याशुगैः शरैः। योधयामास संक्रुद्धो वञ्चनां तामनुस्मरन्।
देवराजोऽपि तं दृष्ट्वा संरब्धं समरेऽर्जुनं। स्वमस्त्रमसृजत्तीव्रं छादयित्वाऽखिलं नभः। ८२३५
ततो वायुर्महाघोषः क्षोभयन् सर्व्वसागरान्। वियत्स्थो जनयन् मेघान् जलधारासमाकुलान्।
ततोऽशनिमुचो घोरांस्तडित्स्तनितनिस्वनान्। तद्विघातार्थमसृजदर्जुनोऽप्यस्त्रमुत्तमं।
वायव्यमभिमन्त्र्याथ प्रतिपत्तिविशारदः। तेनेन्द्राशनिमेघानां वीर्य्यौजस्तद्विनाशितं।

जलधाराश्च ताः शोषं जग्मुर्नैवाप्यविच्युताः । क्षणेन चाभवद्व्योम सम्प्रशान्तरजस्तमः ।
सुखशीतानिलवहं प्रकृतिस्थार्कमण्डलं । निष्प्रतीकारहृष्टश्च हुतभुग्विविधाकृतिः । ८२५०
सिच्यमानो वसौघैस्तैः प्राणिनां देहनिःसृतैः । प्रजज्वालाथ सोऽर्च्चिष्मान् स्वनादैः पूरयन् जगत् ।
कृष्णाभ्यां रक्षितं दृष्ट्वा तच्च दावमहङ्कृताः । खमुत्पेतुर्महाराज सुपर्णाद्याः पतत्रिणः ।
गरुत्मान् वज्रसदृशैः पक्षतुण्डनखैस्तथा । प्रहर्त्तुकामो न्यपतदाकाशात् कृष्णपाण्डवौ ।
तथैवोरगसंघाताः पाण्डवस्य समीपतः । उत्सृजन्तो विषं घोरं निष्पेतुर्ज्वलिताननाः ।
तांश्चकर्त्त शरैः पार्थः सरोषाग्निसमुक्षितैः । विविशुश्चापि तं दीप्तं देहाभावाय पावकं । ८२५५
ततोऽसुराः सगन्धर्व्वा यक्षराक्षसपन्नगाः । उत्पेतुर्नादमतुलमुत्सृजन्तो रणार्थिनः ।
अयःकणपचक्राश्मभुशुण्ड्युद्यतबाहवः । कृष्णपार्थौ जिघांसन्तः क्रोधसंमूर्च्छितौजसः ।
तेषामतिव्याहरतां शस्त्रवर्षञ्च मुञ्चतां । प्रममाथोत्तमाङ्गानि वीभत्सुर्निशितैः शरैः ।
कृष्णश्च सुमहातेजाश्चक्रेणारिविनाशनः । दैत्यदानवसंघानां चकार कदनं महत् ।
अथापरे शरैर्विद्धाश्चक्रवेगेरितास्तथा । वेलामिव समासाद्य व्यतिष्ठन्नमितौजसः । ८२६०
ततः शक्रोऽतिसंक्रुद्धस्त्रिदशानां महेश्वरः । पाण्डरं गजमास्थाय तावुभौ समुपाद्रवत् ।
वेगेनाशनिमादाय वज्रमस्त्रञ्च सोऽसृजत् । हताविताविति प्राह सुरानसुरसूदनः ।
ततः समुद्यतां दृष्ट्वा देवेन्द्रेण महाशनिं । जगृहुः सर्व्वशस्त्राणि स्वानि स्वानि सुरास्तथा ।
कालदण्डं यमो राजन् गदाञ्चैव धनेश्वरः । पाशांश्च तत्र वरुणो विचित्राञ्च तथाऽशनिं ।
स्कन्दः शक्तिं समादाय तस्थौ मेरुरिवाचलः । ओषधीर्दीप्यमानाश्च जगृहातेऽश्विनावपि । ८२६५
जगृहे च धनुर्धाता मुषलन्तु जयस्तथा । पर्व्वतञ्चापि जग्राह क्रुद्धस्त्वष्टा महाबलः ।
अंशस्तु शक्तिं जग्राह मृत्युर्देवः परश्वधं । प्रगृह्य परिघं घोरं विचचारार्य्यमा अपि ।
मित्रश्च क्षुरपर्य्यन्तं चक्रमादाय तस्थिवान् । पूषा भगश्च संक्रुद्धः सविता च विशाम्पते ।
आत्तकार्म्मुकनिस्त्रिंशाः कृष्णपार्थौ प्रदुद्रुवुः । रुद्राश्च वसवश्चैव मरुतश्च महाबलाः ।
विश्वेदेवास्तथा साध्या दीप्यमानाः स्वतेजसा । एते चान्ये च बहवो देवास्तौ पुरुषोत्तमौ । कृष्णपार्थौ जिघांसन्तः प्रतीयुर्विविधायुधाः । ८२७०
तत्राद्भुतान्यदृश्यन्त निमित्तानि महाहवे । युगान्तसमरूपाणि भूतसंमोहनानि च ।
तथा दृष्ट्वा सुसंरब्धं शक्रं देवैः महाच्युतौ । अभीतौ युधि दुर्द्धर्षौ तस्थतुः सज्यकार्म्मुकौ ।
आगच्छतस्ततो देवानुभौ युद्धविशारदौ । व्यताडयेतां संक्रुद्धौ शरैर्व्वज्रोपमैस्तदा ।
असकृद्भग्नसङ्कल्पाः सुराश्च बहुशः कृताः । भयाद्रणं परित्यज्य शक्रमेवाभिशिश्रियुः ।
दृष्ट्वा निवारितान् देवान् माधवेनार्ज्जुनेन च । आश्चर्य्यमगमंस्तत्र मुनयो नभसि स्थिताः । ८२७५
शक्रश्चापि तयोर्व्वीर्य्यमुपलभ्यासकृद्रणे । बभूव परमप्रीतो भूयश्चैतावयोधयत् ।
ततोऽश्मवर्षं सुमहद्व्यसृजत् पाकशासनः । भूय एव तदा वीर्य्यं जिज्ञासुः सव्यसाचिनः ।

ततश्शरैरर्जुनो वर्षं प्रतिजघ्ने ऽत्यमर्षितः। विफलं क्रियमाणं तत्समवेक्ष्य शतक्रतुः।
भूयः संवर्द्धयामास तद्वर्षं पाकशासनः।
सोऽश्मवर्षं महावेगैरिषुभिः पाकशासनिः। विलयं गमयामास हर्षयन्पितरं तथा। ८२८०
तत उत्पाद्य पाणिभ्यां मन्दराच्छिखरं महत्। सद्रुमं व्यसृजच्छक्रो जिघांसुः पाण्डुनन्दनं।
ततोऽर्जुनो वेगवद्भिर्ज्वलिताग्रैरजिह्मगैः। शरैर्व्विध्वंसयामास गिरेः शृङ्गं सहस्रधा।
गिरेर्व्विशीर्य्यमाणस्य तस्य रूपं तदा बभौ। सार्कचन्द्रग्रहस्येव नभसः परिशीर्य्यतः।
तेनाभिपतता दावं शैलेन महता भृशं। शृङ्गेण निहतास्तत्र प्राणिनः खाण्डवालयाः।
इत्यादिपर्व्वणि खाण्डवदहनपर्व्वणि देवकृष्णार्ज्जुनयुद्धे सप्तविंशत्यधिकद्विशततोऽध्यायः॥ २२७॥
॥ वैशम्पायन उवाच॥ तथा शैलनिपातेन भीषिताः खाण्डवालयाः। दानवा राक्षसा नागास्तरक्ष्वृक्षवनौकसः। ८२८५
द्विपाः प्रभिन्नाः शार्दूलाः सिंहाः केशरिणस्तथा। समृद्विग्ना विससृपुस्तथान्या भूतजातयः।
ते दावं समुदैक्षन्त कृष्णौ चाभ्युद्यतायुधौ। उत्पातनादशब्देन सन्त्रासित इव स्थिताः।
ते वनं प्रसमीक्ष्याथ दह्यमानमनेकधा। कृष्णमभ्युद्यतास्त्रश्च नादं मुमुचुरुल्वणं।
तेन नादेन रौद्रेण नादेन च विभावसोः। ररास गगनं कृत्स्नमुत्पातजलदैरिव।
ततः कृष्णो महाबाहुः स्वतेजोभास्वरं महत्। चक्रं व्यसृजदत्युग्रं तेषां नाशाय केशवः। ८२९०
तेनार्त्ता जातयः क्षुद्राः सदानवनिशाचराः। निकृत्ताः शतशः सर्व्वा निपेतुरनलं क्षणात्।
तत्रादृश्यन्त ते दैत्याः कृष्णचक्रविदारिताः। वसारुधिरसंपृक्ताः सन्ध्यायामिव तोयदाः।
पिशाचान्पक्षिणो नागान् पशूंश्चैव सहस्रशः। निघ्नंश्चरति वार्ष्णेयः कालवत्तत्र भारत।
क्षिप्तं क्षिप्तं पुनश्चक्रं कृष्णस्यामित्रघातिनः। छित्वा नैकानि सत्त्वानि पाणिमेति पुनःपुनः।
तथातु निघ्नतस्तस्य पिशाचोरगराक्षसान्। बभूव रूपमत्युग्रं सर्व्वभूतात्मनस्तदा। ८२९५
समेतानान्तु सर्व्वेषां देवतानाञ्च सर्व्वशः। विजेता नाभवत्कश्चित्कृष्णपाण्डवयोर्म्मृधे।
तयोर्ब्बलात्परित्रातुं तञ्च दावं यदा सुराः। नाशक्नुवन् शमयितुं तदाऽभूवन् पराङ्मुखाः।
शतक्रतुस्तु संप्रेक्ष्य विमुखानमरांस्तथा। बभूव मुदितो राजन् प्रशंसन् केशवार्जुनौ।
निवृत्तेष्वथ देवेषु वागुवाचाशरीरिणी। शतक्रतुं समाभाष्य महागम्भीरनिस्वना।
न ते सखा सन्निहतस्तक्षको भुजगोत्तमः। दाहकाले खाण्डवस्य कुरुक्षेत्रे गतो ह्यसौ। ८३००
न च शक्यौ युधा जेतुं कथञ्चिदपि वासव। वासुदेवार्जुनावेतौ निबोध वचनान्मम।
नरनारायणावेतौ पूर्व्वदेवौ दिविश्रुतौ। भवानप्यभिजानाति यद्वीर्य्यौ यत्पराक्रमौ।
नैतौ शक्यौ दुराधर्षौ विजेतुमजितौ युधि। अपि सर्व्वेषु लोकेषु पुराणावृषिसत्तमौ।
पूजनीयतमावेतावपि सर्व्वैः सुरासुरैः। यक्षराक्षसगन्धर्व्वनरकिन्नरपन्नगैः।
तस्मादितः सुरैः सार्द्धं गन्तुमर्हसि वासव। दिष्टं चाप्यनुपश्यैतत् खाण्डवस्य विनाशनं। ८३०५
इति वाक्यमुपश्रुत्य तथ्यमित्यमरेश्वरः। क्रोधामर्षौ समुत्सृज्य संप्रतस्थे दिवं तदा।

तं प्रस्थितं महात्मानं समवेक्ष्य दिवौकसः। सहिताः सेनया राजन्ननुजग्मुः पुरन्दरं।
देवराजे तदा यान्ते सह देवैरवेक्ष्य तु। वासुदेवार्जुनौ वीरौ सिंहनादं विनेदतुः।
देवराजे गते राजन् प्रहृष्टौ केशवार्जुनौ। निर्व्विशङ्कं वनं वीरौ दाहयामासतुस्तदा।
स मारुत इवाभ्राणि नाशयित्वाऽर्जुनः सुरान्। व्यधमच्छरसङ्घातैर्देहिनः खाण्डवालयान्। ८२१०
नच स्म किञ्चिच्छक्नोति भूतं निश्चरितुं ततः। संच्छिद्यमानमिषुभिरस्यता सव्यसाचिना।
नाशक्नुवंश्च भूतानि महान्त्यपि रणेऽर्जुनं। निरीक्षितुममोघास्त्रं योद्धुञ्चापि कुतो रणे।
शतञ्चैकेन विव्याध शतेनैकं पतत्रिणां। व्यसवस्ते ऽपतन्नग्नौ साक्षात्कालहता इव।
न चालभन्त ते शर्म्म रोधःसु विषमेषु च। पितृदेवनिवासेषु सन्तापश्चाप्यजायत।
भूतसंघाश्च बहवो दीनाश्चक्रुर्म्महास्वनं। रुरुदुर्व्वारणाश्चैव तथा मृगतरक्षवः। ८२१५
तेन शब्देन वित्रेसुर्गङ्गोदधिचरा झषाः। विद्याधरगणाश्चैव येच तत्र वनौकसः।
नत्वर्जुनं महाबाहो नापि कृष्णं जनार्दनं। निरीक्षितुं वै शक्नोति कश्चिद्योद्धुं कुतः पुनः।
एकायनगता येऽपि निष्पेतुस्तत्र केचन। राक्षसा दानवा नागा जघ्ने चक्रेण तान् हरिः।
ते तु भिन्नशिरोदेहाश्चक्रवेगाद्गतासवः। पेतुरन्ये महाकायाः प्रदीप्ते वसुरेतसि।
समांसरुधिरौघैश्च वसाभिश्चापि तर्प्पितः। उपर्य्याकाशगो भूत्वा विधूमः समपद्यत। ८२२०
दीप्ताक्षो दीप्तजिह्वश्च सम्प्रदीप्तमहाननः। दीप्तोर्द्ध्वकेशः पिङ्गाक्षः पिवन् प्राणभृतां वसां।
तां स कृष्णार्जुनकृतां सुधां प्राप्य हुताशनः। बभूव मुदितस्तृप्तः परां निर्वृतिमागतः।
तथाऽसुरं मयं नाम तक्षकस्य निवेशनात्। विप्रद्रवन्तं सहसा ददर्श मधुसूदनः।
तमग्निः प्रार्थयामास दिधक्षुर्वातसारथिः। शरीरवान् जटी भूत्वा नदन्निव बलाहकः।
जिघांसुर्वासुदेवस्तं चक्रमुद्यम्य धिष्ठितः। स चक्रमुद्यतं दृष्ट्वा दिधक्षन्तञ्च पावकं। ८२२५
अभिधावार्जुनेत्येवं मयस्त्राहीति चाब्रवीत। तस्य भीतस्वनं श्रुत्वा माभैरिति धनञ्जयः।
प्रत्युवाच मयं पार्थो जीवयन्निव भारत। तं न भेतव्यमित्याह मयं पार्थो दयापरः।
तं पार्थेनाभये दत्ते नमुचेर्भ्रातरं मयं। न हन्तुमैच्छद्दाशार्हः पावको न ददाह च।

॥ वैशम्पायन उवाच॥ तद्वनं पावको धीमान् दिनानि दश पञ्च च। ददाह कृष्णपार्थाभ्यां रक्षितः पाकशासनात्।
तस्मिन् वने दह्यमाने षडग्निर्न्न ददाह च। अश्वसेनं मयञ्चैव चतुरः शार्ङ्गकांस्तथा। ८२३०

इत्यादिपर्व्वणि खाण्डवदहनपर्व्वणि मयदानवत्राणे अष्टाविंशत्यधिकद्विशतोऽध्यायः॥ २२८॥

॥ जनमेजय उवाच॥ किमर्थं शार्ङ्गकानग्निर्न्न ददाह तथागते। तस्मिन्वने दह्यमाने ब्रह्मन्नेतत्प्रचक्ष्व मे।
अदाहे ह्यश्वसेनस्य दानवस्य मयस्य च। कारणं कीर्त्तितं ब्रह्मन् शार्ङ्गकाणां न कीर्त्तितं।
तदेतदद्भुतं ब्रह्मन् शार्ङ्गकाणामनामयं। कीर्त्तयस्वाग्निसम्मर्द्दे कथन्ते न विनाशिताः।
॥ वैशम्पायन उवाच॥ यदर्थं शार्ङ्गकानग्निर्न्न ददाह तथागते। तत्ते सर्व्वं प्रवक्ष्यामि यथा भूतमरिन्दम।
धर्म्मज्ञानां मुख्यतमस्तपस्वी संशितव्रतः। आसीन्महर्षिः श्रुतवान्मन्दपाल इतिश्रुतः। ८२३५

स मार्गमाश्रितो राजन्नृषीणामूर्द्ध्वरेतसां। स्वाध्यायवान् धर्म्मरतस्तपस्वी विजितेन्द्रियः।
स गत्वा तपसः पारं देहमुत्सृज्य भारत। जगाम पितृलोकाय न लेभे तत्र तत्फलं।
स लोकानफलान् दृष्ट्वा तपसा निर्ज्जितानपि। पप्रच्छ धर्म्मराजस्य समीपस्थान् दिवौकसः।
॥ मन्दपाल उवाच ॥ किमर्थमावृता लोका ममैते तपसाऽर्ज्जिताः। किं मया न कृतं तत्र यस्यैतत्कर्म्मणः फलं।
तत्राहं तत्करिष्यामि यदर्थमिदमावृतं। फलमेतस्य तपसः कथयध्वं दिवौकसः। ८३४०
॥ देवा ऊचुः ॥ ऋणिनो मानवा ब्रह्मन् जायन्ते येन तच्छृणु। क्रियाभिर्ब्रह्मचर्य्येण प्रजया च न संशयः।
तदपाक्रियते सर्व्वं यज्ञेन तपसा सुतैः। तपस्वी यज्ञकृच्चासि न च ते विद्यते प्रजा।
त इमे प्रसवस्यार्थे तव लोकाः समावृताः। प्रजायस्व ततो लोकानुपभोक्ष्यसि पुष्कलान्।
पुन्नाम्नो नरकात्पुत्त्रस्त्रायते पितरं श्रुतिः। तस्मादपत्यसन्ताने यतस्व ब्रह्मसत्तम।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा मन्दपालस्तु वचस्तेषां दिवौकसां। क्व नु शीघ्रमपत्यं स्याद्बहुलं चेत्यचिन्तयत्। ८३४५
स चिन्तयन्नभ्यगच्छत्सुबहुप्रसवान् खगान्। शार्ङ्गिकां शार्ङ्गिको भूत्वा जरितां समुपेयिवान्।
तस्यां पुत्त्रानजनयच्चतुरो ब्रह्मवादिनः। तानपास्य स तत्रैव जगाम लपितां प्रति।
बालान् सुतानण्डगतान् सह मात्रा मुनिर्व्वने। तस्मिन् गते महाभागे लपितां प्रति भारत।
अपत्यस्नेहसंयुक्ता जरिता बह्वचिन्तयत्। तेन त्यक्तानसन्त्याज्यानृषीनण्डगतान्वने। न जहौ पुत्त्रशोकार्त्ता जरिता खाण्डवे सुतान्।
बभार चैतान् सञ्जातान् स्ववृत्त्या स्नेहविक्लवा। ततोऽग्निं खाण्डवं दग्धुमायान्तं दृष्टवानृषिः। मन्दपालश्चरंस्तस्मिन् वने लपितया सह। ८३५०
तं सङ्कल्पं विदित्वाऽग्नेर्ज्ञात्वा पुत्त्रांश्च बालकान्। सोऽभितुष्टाव विप्रर्षिर्ब्राह्मणो जातवेदसं।
पुत्त्रान् प्रति वदन् भीतो लोकपालं महौजसं।
॥ मन्दपाल उवाच ॥ त्वमग्ने सर्व्वलोकानां मुखं त्वमसि हव्यवाट्। त्वमन्तः सर्व्वभूतानां गूढश्चरसि पावक।
त्वामेकमाहुः कवयस्त्वामाहुस्त्रिविधं पुनः। त्वामष्टधा कल्पयित्वा यज्ञवाहमकल्पयन्।
त्वया विश्वमिदं सृष्टं वदन्ति परमर्षयः। त्वदृते हि जगत्कृत्स्नं सद्यो नश्येद्धुताशन। ८३५५
तुभ्यं कृत्वा नमो विप्राः स्वकर्म्मविजितां गतिं। गच्छन्ति सह पत्नीभिः सुतैरपि च शाश्वतीं।
त्वामग्ने जलदानाहुः खे विषक्तान्सविद्युतः। दहन्ति सर्व्वभूतानि त्वत्तो निष्क्रम्य हेतयः।
जातवेदस्त्वयैवेदं विश्वं सृष्टं महाद्युते। तवैव कर्म्म विहितं भूतं सर्व्वं चराचरं।
त्वयापो विहिताः पूर्व्वं त्वयि सर्व्वमिदं जगत्। त्वयि हव्यञ्च कव्यञ्च यथावत्सम्प्रतिष्ठितं।
त्वमेव दहनो देव त्वं धाता त्वं बृहस्पतिः। त्वमश्विनौ यमौ मित्रः सोमस्त्वमसि चानिलः। ८३६०
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवं स्तुतस्तदा तेन मन्दपालेन पावकः। तुतोष तस्य नृपते मुनेरमिततेजसः।
उवाच चैनं प्रीतात्मा किमिष्टं करवाणि ते। तमब्रवीन्मन्दपालः प्राञ्जलिर्हव्यवाहनं। प्रदहन् खाण्डवं दावं मम पुत्त्रान् विसर्ज्जय।

तथेति तत् प्रतिश्रुत्य भगवान् हव्यवाहनः। खाण्डवे तेन कालेन प्रजज्वाल दिधक्षया।

इत्यादिपर्व्वणि खाण्डवदहनपर्व्वणि शार्ङ्गकोपाख्याने ऊनत्रिंशदधिकद्विशतोऽध्यायः ॥ २२९ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच। ततः प्रज्वलिते वह्नौ शार्ङ्गकास्ते सुदुःखिताः। व्यथिताः परमोद्विग्ना नाधिजग्मुः परायणं।

निशम्य पुत्रकान् बालान् माता तेषां तपस्विनी। जरिता दुःखशोकार्त्ता विललाप सुदुःखिता। ८२११

॥ जरितोवाच ॥ अयमग्निर्दहन् कक्षमित आयाति भीषणः। जगत्सन्दीपयन् भीमो मम दुःखविवर्द्धनः।

इमे च मां कर्षयन्ति शिशवो मन्दचेतसः। अबर्हाश्चरणैर्हीनाः पूर्व्वेषां नः परायणाः।

त्रासयंश्चायमायाति लेलिहानो महीरुहान्। अजातपक्षाश्च सुता न शक्ताः सरणे मम।

आदाय च न शक्नोमि पुत्रांस्तरितुमात्मना। न च त्यक्तुमहं शक्ता हृदयं दूयतीव मे।

कन्नु जह्यामहं पुत्रं कमादाय व्रजाम्यहं। किन्नु मे स्यात्कृतं कृत्वा किं वा मन्यत पुत्रकाः। ८२२०

चिन्तयाना विमोक्षं वो नाधिगच्छामि किञ्चन। छादयिष्यामि वो गात्रैः करिष्ये मरणं सह।

जरितारौ कुलं ह्येतत् ज्येष्ठत्वेन प्रतिष्ठितं। सारिसृक्कः प्रजायेत पितॄणां कुलवर्द्धनः।

स्तम्बमित्रस्तपः कुर्य्यात् द्रोणो ब्रह्मविदाम्वरः। इत्येवमुक्त्वा प्रययौ पिता वो निर्घृणः पुरा।

कमुपादाय शक्येयं गन्तुं कष्टापदुत्तमा। किन्नु कृत्वा कृतं कार्य्यं भवेदिति च विह्वला। नापश्यत् स्वधिया मोक्षं स्वसुतानां तदाऽनलात्।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवं ब्रुवाणं शार्ङ्गास्ते प्रत्यूचुरथ मातरं। स्नेहमुत्सृज्य मातस्त्वं पत यत्र न हव्यवाट्। ८२२४

अस्मास्विह विनष्टेषु भवितारः सुतास्तव। त्वयि मातर्विनष्टायां नातः स्यात् कुलसन्ततिः।

अन्ववेक्ष्यैतदुभयं क्षेमं स्यात् यत्कुलस्य नः। तद्वै कर्त्तुं परःकालो मातरेष भवेत्तव।

मा त्वं सर्व्वविनाशाय स्नेहं कार्षीः सुतेषु नः। न हीदं कर्म्म मोघं स्याल्लोककामस्य नः पितुः।

॥ जरितोवाच ॥ इदमाखोर्ब्बिलं भूमौ वृक्षस्यास्य समीपतः। तदाविशध्वं त्वरिता वह्नेरत्र न वो भयं।

ततोऽहं पांशुना छिद्रमपिधास्यामि पुत्रकाः। एवं प्रतिकृतं मन्ये ज्वलतः कृष्णवर्त्मनः। ८२२८

तत एष्याम्यतीतेऽग्नौ विहर्त्तुं पांशुसञ्चयं। रोचतामेष वो वादो मोक्षार्थञ्च हुताशनात्।

शार्ङ्गा ऊचुः। अबर्हान्मांसभूतान्नः क्रव्यादाखुर्व्विनाशयेत्। पश्यमाना भयमिदं प्रवेष्टुं नात्र शक्नुमः।

कथमग्निर्नो न धक्ष्येत् कथमाखुर्न नाशयेत्। कथं न स्यात्पिता मोघः कथं माता ध्रियेत नः।

बिल आखोर्व्विनाशः स्यादग्नेराकाशचारिणां। अन्ववेक्ष्यैतदुभयं श्रेयान् दाहो न भक्षणं।

गर्हितं मरणं नः स्यादाखुना भक्षिते बिले। शिष्टादिष्टः परित्यागः शरीरस्य हुताशनात्। ८२३४

इत्यादिपर्व्वणि खाण्डवदहनपर्व्वणि जरिताविलापे त्रिंशदधिकद्विशतोऽध्यायः ॥ २३० ॥

॥ जरितोवाच ॥ अस्माद्बिलान्निष्पतितमाखुं श्येनो जहार तं। क्षुद्रं पद्भ्यां गृहीत्वा च यातो नात्र भयं हि वः।

॥ शार्ङ्गा ऊचुः ॥ न हृतं तं वयं विद्मः श्येनेनाखुं कथञ्चन। अन्येऽपि भवितारोऽत्र तेभ्योऽपि भयमेव नः।

संशयो वह्निरागच्छेद्दृष्टं वायोर्निवर्त्तनं। मृत्युर्नो बिलवासिभ्यो बिले स्यान्नात्र संशयः।

निःसंशयात्संशयितो मृत्युर्मातर्विशिष्यते। चर खे त्वं यथान्यायं पुत्रानाप्स्यसि शोभनान्।

जरितोवाच ॥ अहं वेगेन तं यान्तमद्राचं पततामरं । विलादाखुं समादाय श्येनं पुत्रा महाबलं । ८३९०
तं पतन्तं महावेगात्त्वरिता पृष्ठतोऽन्वगां । आशिषोऽस्य प्रयुञ्जाना हरतो मूषिकं बिलात् ।
यो नो द्वेष्टारमादाय श्येनराज प्रधावसि । भव त्वं दिवमास्थाय निरमित्रो हिरण्मयः ।
स यदा भक्षितस्तेन श्येनेनाखुः पतत्त्रिणा । तदाऽहं तमनुज्ञाप्य प्रत्युपायां पुनर्गृहे ।
प्रविशध्वं बिलं पुत्रा विश्रब्धा नास्ति वो भयं । श्येनेन मम पश्यन्त्या हृत आखुर्महात्मना ।
॥ शार्ङ्गा ऊचुः ॥ न विद्महे हृतं मातः श्येनेनाखुं कथञ्चन । अविज्ञाय न शक्यामः प्रवेष्टुं विवरं भुवः । ८३९५
॥ जरितोवाच ॥ अहं तमभिजानामि हृतं श्येनेन मूषिकं । नास्ति वोऽत्र भयं पुत्राः क्रियतां वचनं मम ।
॥ शार्ङ्गा ऊचुः ॥ न त्वं मिथ्योपचारेण मोचयेथा भयाद्धि नः । समाकुलेषु ज्ञानेषु न बुद्धिकृतमेव तत् ।
न चोपकृतमस्माभिर्न चास्मान्वेत्थ ये वयं । पीड्यमाना बिभर्ष्यस्मान् का सती के वयं तव ।
तरुणी दर्शनीयाऽसि समर्था भर्त्तुरेषणे । अनुगच्छ पतिं मातः पुत्रानाप्स्यसि शोभनान् ।
वयमग्निं समाविश्य लोकानाप्स्याम शोभनान् । अथास्मान्न दहेदग्निरायास्त्वं पुनरेव नः । ८४००
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्ता ततः शार्ङ्गी पुत्रानुत्सृज्य खाण्डवे । जगाम त्वरिता देशं क्षेममग्नेरनाश्रयं ।
ततस्तीक्ष्णार्चिरभ्यागात्त्वरितो हव्यवाहनः । यत्र शार्ङ्गा बभूवुस्ते मन्दपालस्य पुत्रकाः ।
ततस्तं ज्वलितं दृष्ट्वा ज्वलनं ते विहङ्गमाः । जरितारिस्ततो वाक्यं श्रावयामास पावकं ।
इत्यादिपर्व्वणि खाण्डवदहनपर्व्वणि शार्ङ्गोपाख्याने एकत्रिंशदधिकद्विशततोऽध्यायः ॥ २३१ ॥
॥ जरितारिरुवाच ॥ पुरतः कृच्छ्रकालस्य धीमान् जागर्ति पूरुषः । स कृच्छ्रकालं संप्राप्य व्यथां नैवैति कर्हिचित् ।
यस्तु कृच्छ्रमनुप्राप्तं विचेता नावबुध्यते । स कृच्छ्रकाले व्यथितो न श्रेयो विन्दते महत् । ८४०५
॥ सारिसृक्क उवाच ॥ धीरस्त्वमसि मेधावी प्राणकृच्छ्रमिदं च नः । प्राज्ञः शूरो बहूनां हि भवत्येको न संशयः ।
॥ स्तम्बमित्र उवाच ॥ ज्येष्ठस्त्राता भवति वै ज्येष्ठो मुञ्चति कृच्छ्रतः । ज्येष्ठश्चेन्न प्रजानाति कनीयान् किं करिष्यति ।
॥ द्रोण उवाच ॥ हिरण्यरेतास्त्वरितो ज्वलन्नायाति नः क्षयं । सप्तजिह्वाननः क्रूरो लेलिहानो विसर्पति ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवं सम्भाष्य तेऽन्योऽन्यं मन्दपालस्य पुत्रकाः । तुष्टुवुः प्रयता भूत्वा यथाऽग्निं शृणु पार्थिव ।
॥ जरितारिरुवाच ॥ आत्माऽसि वायोर्ज्वलन शरीरमसि वीरुधां । योनिरापश्च ते शुक्रं योनिस्त्वमसि चाम्भसः । ८४१०
ऊर्द्ध्वं चाधश्च सर्पन्ति पृष्ठतः पार्श्वतस्तथा । अर्चिषस्ते महावीर्य्य रश्मयः सवितुर्यथा ।
॥ सारिसृक्क उवाच ॥ माता प्रणष्टा पितरं न विद्मः पक्षा जाता नैव नो धूमकेतो । न नस्त्राता विद्यते वै त्वदन्यस्तस्मादस्मांस्त्राहि बालांस्त्वमग्ने ।
यदग्ने ते शिवं रूपं ये च ते सप्त हेतयः । तेन नः परिपाहि त्वमार्त्तान्नः शरणैषिणः ।
त्वमेवैकस्तपसे जातवेदो नान्यस्तप्ता विद्यते गोषु देव । ऋषीनस्मान् बालकान्पालयस्व परेणास्मान् प्रैहि वै हव्यवाह ।
॥ स्तम्बमित्र उवाच ॥ सर्व्वमग्ने त्वमेवैकस्त्वयि सर्व्वमिदं जगत् । त्वं धारयसि भूतानि भुवनं त्वं बिभर्षि च । ८४१५
त्वमग्निर्हव्यवाहस्त्वं त्वमेव परमं हविः । मनीषिणस्त्वां जानन्ति बहुधा चैकधाऽपि च ।
सृष्ट्वा लोकांस्त्रीनिमान् हव्यवाह काले प्राप्ते पचसि पुनः समिद्धः । त्वं सर्व्वस्य भुवनस्य प्रसूतिस्त्वमेवाग्ने भवसि पुनः प्रतिष्ठा ।

॥ द्रोण उवाच ॥ त्वमन्नं प्राणिभिर्भुक्तमन्तर्भूतो जगत्पते । नित्यं प्रवृद्धः पचसि त्वयि सर्व्वं प्रतिष्ठितं ।
सूर्य्यो भूत्वा रश्मिभिर्जातवेदो भूमेरम्भो भूमिजातान् रसांश्च । विश्वानादाय पुनरुत्सृज्य काले दृष्ट्वा दृष्ट्वा भावयसीह शुक्र ।
त्वत्त एताः पुनः शुक्र वीरुधो हरितच्छदाः । जायन्ते पुष्करिण्यश्च शुभश्च महोदधिः । ८४२०
इदं वै सद्म तिग्मांशो वरुणस्य परायणं । शिवस्त्राता भवास्माकं माऽस्मानद्य विनाशय ।
पिङ्गाक्ष लोहितग्रीव कृष्णवर्त्मन् हुताशन । परेण प्रैहि मुञ्चास्मान् सागरस्य गृहानिव ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तो जातवेदा द्रोणेन ब्रह्मवादिना । द्रोणमाह प्रतीतात्मा मन्दपालप्रतिज्ञया ।
॥ अग्निरुवाच ॥ ऋषिर्द्रोणस्त्वमसि वै ब्रह्मैतद्व्याहृतं त्वया । ईप्सितं ते करिष्यामि न च ते विद्यते भयं ।
मन्दपालेन वै यूयं मम पूर्व्वं निवेदिताः । वर्जयेः पुत्रकान्मह्यं दहन् दावमिति स्म ह । ८४२५
यच्च तद्वचनं द्रोण त्वया यच्चेह भाषितं । उभयं मे गरीयस्तु ब्रूहि किं करवाणि ते । भृशं प्रीतोऽस्मि भद्रं ते ब्रह्मन् स्तोत्रेण सत्तम ।
॥ द्रोण उवाच ॥ इमे मार्जारकाः शुक्र नित्यमुद्वेजयन्ति नः । एतान् कुरुष्व दंष्ट्रास्त्वं हुताशन सबान्धवान् ।
तथा तत्कृतवानग्निरभ्यनुज्ञाय शार्ङ्गकान् । ददाह खाण्डवं दावं समिद्धो जनमेजय ।
इत्यादिपर्व्वणि खाण्डवदहनपर्व्वणि शार्ङ्गोपाख्याने द्वात्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३२ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ मन्दपालोऽपि कौरव्य चिन्तयामास पुत्रकान् । उक्त्वाऽपि च स तिग्मांशुं नैव शर्म्माधिगच्छति ।
स तप्यमानः पुत्रार्थे लपितामिदमब्रवीत् । कथं न्वशक्ताः शरणे लपिते मम पुत्रकाः । ८४३०
वर्द्धमाने हुतवहे वाते चाशु प्रवायति । असमर्था विमोक्षाय भविष्यन्ति ममात्मजाः ।
कथन्त्वशक्ता त्राणाय माता तेषां तपस्विनी । भविष्यति हि शोकार्त्ता पुत्रत्राणमपश्यती ।
कथमुड्डयनेऽशक्तान्पतने च ममात्मजान् । सन्तप्यमाना बहुधा वाश्यमाना प्रधावति ।
जरितारिः कथं पुत्रः सारिसृक्कः कथञ्च मे । स्तम्बमित्रः कथं द्रोणः कथं सा च तपस्विनी ।
लालप्यमानं तमृषिं मन्दपालं तथा वने । लपिता प्रत्युवाचेदं सासूयमिव भारत । ८४३५
न ते पुत्रेष्ववेक्षाऽस्ति याननृषीनुक्तवानसि । तेजस्विनो वीर्य्यवन्तो न तेषां ज्वलनाद्भयं ।
तथाऽग्नौ ते परीताश्च स्वयं हि मम सन्निधौ । प्रतिश्रुतं तथा चेति ज्वलनेन महात्मना ।
लोकपालो न तां वाचमुक्त्वा मिथ्या करिष्यति । समर्थो बन्धुकृत्येन तेन ते स्वस्थमानसं ।
तामेव तु ममामित्रां चिन्तयन्परितप्यसे । ध्रुवं मयि न ते स्नेहो यथा तस्यां पुराऽभवत् ।
नहि पक्षवता न्याय्यं निःस्नेहेन सुहृज्जने । पीड्यमान उपद्रष्टुं शक्तेनात्मा कथञ्चन । ८४४०
गच्छ त्वं जरितामेव यदर्थे परितप्यसे । चरिष्याम्यहमप्येका यथा कुपुरुषाश्रिता ।
॥ मन्दपाल उवाच ॥ नाहमेवं चरे लोके यथा त्वमभिमन्यसे । अपत्यहेतोर्विचरे तच्च कृच्छ्रगतं मम ।
भूतं हित्वा च भाव्यर्थे योऽवलम्बेत मन्दधीः । अवमन्येत तं लोको यथेच्छसि तथा कुरु ।
एष हि प्रज्वलन्नग्निर्लेलिहानो महीरुहान् । आलिम्पं हृदि सन्तापं जनयत्यशिवं तथा ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तस्माद्देशादतिक्रान्ते ज्वलने जरिता पुनः । जगाम पुत्रकानेव जरिता पुत्रगृद्धिनी । ८४४५

सा तान् कुशलिनः सर्व्वान् विमुक्तान् जातवेदसः। रोरूयमाणान् ददृशे वने पुत्त्रान्निरामयान्।
अश्रूणि मुमुचे तेषां दर्शनात्सा पुनः पुनः। एकैकशोऽथ तान्सर्व्वान् क्रोशमानाऽन्वपद्यत।
ततोऽभ्यगच्छत्सहसा मन्दपालोऽपि भारत। अथ ते सर्व्व एवैनं नाभ्यनन्दंस्तदा सुताः।
लालप्यमानमेकैकं जरिताञ्च पुनः पुनः। नचैवोचुस्तदा किञ्चित्तमृषिं साध्वसाधु वा।
॥ मन्दपाल उवाच ॥ ज्येष्ठः सुतस्ते कतमः कतमस्तस्य चानुजः। मध्यमः कतमश्चैव कनीयान् कतमश्च ते। ८४५०
एवं ब्रुवन्तं दुःखार्त्तं किं मां न प्रतिभाषसे। कृतवानपि हि त्यागं नैव शान्तिमितो लभे।
॥ जरितोवाच ॥ किन्नु ज्येष्ठेन ते कार्य्यं किमनन्तरजेन ते। किं वा मध्यमजातेन किङ्कनिष्ठेन वा पुनः।
यां त्वं मां सर्व्वतोहीनामुत्सृज्याऽसि गतः पुरा। तामेव लपिताङ्गच्छ तरुणीं चारुहासिनीं।
॥ मन्दपाल उवाच ॥ न स्त्रीणां विद्यते किञ्चिदमुत्र पुरुषान्तरात्। सापत्नकमृते लोके नान्यदर्थविनाशनं।
वैराग्निदीपनं चैव भृशमुद्वेगकारि च। सुव्रता चापि कल्याणी सर्व्वभूतेषु विश्रुता। ८४५५
अरुन्धती महात्मानं वशिष्ठं पर्य्यशङ्कत। विशुद्धभावमत्यन्तं सदा प्रियहिते रतं।
सप्तर्षिमध्यगं वीरमवमेने च तं मुनिं। अपध्यानेन सा तेन धूमारुणसमप्रभा। लक्ष्याऽलक्ष्या नाभिरूपा निमित्तमिव पश्यति।
अपत्यहेतोः संप्राप्तं तथा त्वमपि मामिह। इष्टमेवं गते हि त्वं सा तथैवाद्य वर्त्तते।
नहि भार्य्येति विश्वासः कार्य्यः पुंसा कथञ्चन। नहि कार्य्यमनुध्याति नारी पुत्त्रवती सती।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततस्ते सर्व्व एवैनं पुत्त्राः सम्यगुपासते। स च तानात्मजान् सर्व्वानाश्वासयितुमुद्यतः। ८४६०
इत्यादिपर्व्वणि खाण्डवदहनपर्व्वणि शार्ङ्गोपाख्याने त्रयस्त्रिंशदधिकद्विशतोऽध्यायः॥ २३३ ॥
॥ मन्दपाल उवाच ॥ युष्माकमपवर्गार्थं विज्ञप्तो ज्वलनो मया। अग्निना च तथेत्येवं प्रतिज्ञातं महात्मना।
अग्नेर्व्वचनमादाय मातुर्द्धर्म्मज्ञताञ्च वः। भवताञ्च परं वीर्य्यं पूर्व्वं नाहमिहागतः।
न सन्तापो हि वः कार्य्यः पुत्त्रका हृदि मां प्रति। ऋषीन् वेद हुताशोऽपि ब्रह्म तद्विदितञ्च वः।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमाश्वासितान् पुत्त्रान् भार्य्यामादाय स द्विजः। मन्दपालस्ततो देशादन्यं देशं जगाम ह।
भगवानपि तिग्मांशुः समिद्धः खाण्डवं गतः। ददाह सह कृष्णाभ्यां जनयन् जगतो हितं। ८४६५
वसामेदोवहाः कुल्यास्तत्र पीत्वा च पावकः। जगाम परमां तृप्तिं दर्शयामास चार्ज्जुनं।
ततोऽन्तरीक्षाद्भगवानवतीर्य्य पुरन्दरः। मरुद्गणैर्वृतः पार्थं केशवं चेदमब्रवीत्।
कृतं युवाभ्यां कर्म्मेदममरैरपि दुष्करं। वरं वृणीतं तुष्टोऽस्मि दुर्लभं पुरुषेष्विह।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ पार्थस्तु वरयामास शक्रादस्त्राणि सर्व्वशः। प्रदातुं तच्च शक्रस्तु कालं चक्रे महाद्युतिः।
यदा प्रसन्नो भगवान्महादेवो भविष्यति। तदा तुभ्यं प्रदास्यामि पाण्डवास्त्राणि सर्व्वशः। ८४७०
अहमेव च तं कालं वेत्स्यामि कुरुनन्दन। तपसा महता चापि दास्यामि भवतोऽप्यहं।
आग्नेयानि च सर्व्वाणि वायव्यानि च सर्व्वशः। मदीयानि च सर्व्वाणि ग्रहीष्यसि धनञ्जय।
वासुदेवोऽपि जग्राह प्रीतिं पार्थेन शाश्वतीं। ददौ सुरपतिश्चैव वरं कृष्णाय धीमते।

एवं दत्त्वा वरं ताभ्यां सह देवैर्मरुत्पतिः। हुताशनमनुज्ञाप्य जगाम त्रिदिवं प्रभुः।

पावकश्च तदा दावं दग्ध्वा समृगपक्षिणं। अहानि पञ्च चैकञ्च विरराम सुतर्पितः। ८४७५

जग्ध्वा मांसानि पीत्वा च मेदांसि रुधिराणि च। युक्तः परमया प्रीत्या तावुवाचाच्युतार्ज्जुनौ।

युवाभ्यां पुरुषाग्र्याभ्यां तर्पितोऽस्मि यथासुखं। अनुजानामि वां वीरौ चरतं यत्र वाञ्छितं।

एवं तौ समनुज्ञातौ पावकेन महात्मना। अर्ज्जुनो वासुदेवश्च दानवश्च मयस्तथा।

परिक्रम्य ततः सर्व्वे त्रयोऽपि भरतर्षभ। रमणीये नदीकूले सहिताः समुपाविशन्॥ ८४७९

इति श्रीमहाभारते शतसाहस्र्यां संहितायां वैयासिक्यां आदिपर्व्वणि खाण्डवदाहः समाप्तः चतुस्त्रिंशदधिकद्विशततो ऽध्यायश्च॥ २३४ ॥ समाप्तमादिपर्व्व ॥

आदिपर्व्वणि सप्तविंशत्यधिकद्विशताध्याया द्वितीयाध्याये व्यासेन प्रतिज्ञाता किन्तु पूर्व्वतनलेखकप्रमादेन चतुस्त्रिंशदधिकद्विशताध्याया दृश्यन्ते बहुपुस्तकानां पुनः पाठसाम्यं विद्यत इति कुत्र कुत्राध्यायाधिक्यं जातं तन्निर्णयो न भवति श्लोकसङ्ख्याया अपि वैषम्यं तत्प्रमादेनैवेति॥

श्रीमहाभारतं

सभापर्व्व

नारायणं नमस्कृत्य नरञ्चैव नरोत्तमं। देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत्।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततोऽब्रवीन्मयः पार्थं वासुदेवस्य सन्निधौ। प्राञ्जलिः श्लक्ष्णया वाचा पूजयित्वा पुनः पुनः।

अस्मात्कृष्णात्सुसंरब्धात्पावकाच्च दिधक्षतः। त्वया त्रातोऽस्मि कौन्तेय ब्रूहि किं करवाणि ते।

॥ अर्जुन उवाच ॥ कृतमेव त्वया सर्व्वं स्वस्ति गच्छ महासुर। प्रीतिमान्भव मे नित्यं प्रीतिमन्तो वयञ्च

॥ मय उवाच ॥ युक्तमेतत्त्वयि विभो यथात्थ पुरुषर्षभ। प्रीतिपूर्व्वमहं किञ्चित्कर्त्तुमिच्छामि भारत।

अहं हि विश्वकर्म्मा वै दानवानां महाकविः। सोऽहं वै त्वत्कृते किञ्चित्कर्त्तुमिच्छामि पाण्डव।

॥ अर्जुन उवाच ॥ प्राणकृच्छ्राद्विमुक्तं त्वमात्मानं मन्यसे ऽनघ। एवं गते न शक्ष्यामि किञ्चित्कारयितुं त्वया।

न चापि तव सङ्कल्पं मोघमिच्छामि दानव। कृष्णस्य क्रियतां किञ्चित्तथा प्रतिकृतं मयि।

चोदितो वासुदेवस्तु मयेन भरतर्षभ। मुहूर्त्तमिव सन्दध्यौ किमयं चोद्यतामिति।

ततो विचिन्त्य मनसा लोकनाथः प्रजापतिः। चोदयामास तं कृष्णः सभा वै क्रियतामिति।

यदि त्वं कर्त्तुकामोऽसि प्रियं शिल्पवताम्बर। धर्म्मराजस्य दैतेय यादृशीमिह मन्यसे। १०

यां कृतां नानुकुर्व्वन्ति मानवाः प्रेक्ष्य धिष्ठिताः। मनुष्यलोके सकले तादृशीं कुरु वै सभां।

यत्र दिव्यानभिप्रायान् पश्येम हि कृतांस्त्वया। आसुरान्मानुषांश्चैव सभां तां कुरु वै मय।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ प्रतिगृह्य तु तद्वाक्यं सम्प्रहृष्टो मयस्तदा। विमानप्रतिमाञ्चक्रे पाण्डवस्य शुभां सभां।

ततः कृष्णश्च पार्थश्च धर्म्मराजे युधिष्ठिरे। सर्व्वमेतत समावेद्य दर्शयामासतुर्मयं।

तस्मै युधिष्ठिरः पूजां यथार्हामकरोत्तदा। स तु तां प्रतिजग्राह मयः सत्कृत्य भारत। ११

स पूर्व्वदेवचरितं तदा तत्र विशाम्पते। कथयामास दैतेयः पाण्डुपुत्त्रेषु भारत।

स कालं कञ्चिदाश्वस्य विश्वकर्म्मा विचिन्त्य तु। सभां प्रचक्रमे कर्त्तुं पाण्डवानां महात्मनां।

अभिप्रायेण पार्थानां कृष्णस्य च महात्मनः । पुण्येऽहनि महातेजाः कृतकौतुकमङ्गलः ।
तर्पयित्वा द्विजश्रेष्ठान् पायसेन सहस्रशः । धनं बहुविधं दत्त्वा तेभ्य एव च वीर्य्यवान् ।
सर्व्वर्त्तुगुणसम्पन्नां दिव्यरूपां मनोरमां । दशकिष्कुसहस्रां तां मापयामास सर्व्वतः । २०
इतिश्रीमहाभारते सभापर्व्वणि सभाक्रियापर्व्वणि सभास्थाननिर्णये प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ उषित्वा खाण्डवप्रस्थे सुखवासं जनार्दनः । पार्थैः प्रीतिसमायुक्तैः पूजनार्होऽभिपूजित. ।
गमनाय मतिं चक्रे पितुर्दर्शनलालसः । धर्म्मराजमथामन्त्र्य पृथाञ्च पृथुलोचनः ।
ववन्दे चरणौ मूर्ध्ना जगद्वन्द्यः पितृष्वसुः । स तया मूर्द्ध्न्युपाघ्रातः परिष्वक्तश्च केशवः ।
ददर्शानन्तरं कृष्णो भगिनीं स्वां महायशाः । तामुपेत्य हृषीकेशः प्रीत्या वाष्पसमन्वितः ।
अर्थ्यं तथ्यं हितं वाक्यं लघुयुक्तमनुत्तरं । उवाच भगवान्भद्रां सुभद्रां भद्रभाषिणीं । २५
तया स्वजनगामीनि श्रावितो वचनानि सः । संपूजितस्त्वाप्यसकृच्छिरसा चा भिवादितः ।
तामनुज्ञाय वार्ष्णेयः प्रतिनन्द्य च भामिनीं । ददर्शानन्तरं कृष्णां धौम्यञ्चापि जनार्दनः ।
ववन्दे च यथान्यायं धौम्यं पुरुषसत्तमः । द्रौपदीं सान्त्वयित्वा च आमन्त्र्य च जनार्दनः ।
भ्रातॄनभ्यगमद्विद्वान् पार्थेन सहितो बली । भ्रातृभिः पञ्चभिः कृष्णो वृतः शक्र इवामरैः ।
यात्राकालस्य योग्यानि कर्म्माणि गरुडध्वजः । कर्तुकामः शुचिर्भूत्वा स्नातवान् समलङ्कृतः । ३०
अर्चयामास देवांश्च द्विजांश्च यदुपुङ्गवः । माल्यजाप्यनमस्कारैर्गन्धैरुच्चावचैरपि ।
स कृत्वा सर्व्वकार्य्याणि प्रतस्थे तस्थुषाम्बरः । उपेत्य स यदुश्रेष्ठो वाह्यकक्ष्यां विनिर्गतः ।
स्वस्तिवाच्यार्हतो विप्रान्दधिपात्रफलाक्षतैः । वसु प्रदाय च ततः प्रदक्षिणमथाकरोत् ।
काञ्चनं रथमास्थाय तार्क्ष्यकेतनमाशुगं । गदाचक्रासिशार्ङ्गाद्यैरायुधैरावृतं शुभं ।
तिथावथ च नक्षत्रे मुहूर्ते च गुणान्विते । प्रययौ पुण्डरीकाक्षः शैब्यसुग्रीववाहनः । ३५
अन्वारुरोह चाप्येनं प्रेम्णा राजा युधिष्ठिरः । अपास्य चास्य यन्तारं दारुकं यन्तृसत्तमं ।
अभीषून्संप्रजग्राह स्वयं कुरुपतिस्तदा । उपारुह्यार्जुनश्चापि चामरव्यजनं सितं ।
रुक्मदण्डं बृहद्वाऽऊर्विदधौ च प्रदक्षिणं । तथैव भीमसेनोऽपि यमाभ्यां सहितो बली ।
पृष्ठतोऽनुययौ कृष्णमृत्विक्पौरजनैःसह । स तथा भ्रातृभिः सर्व्वैः केशवः परवीरहा ।
अन्वीयमानः शुशुभे शिष्यैरिव गुरुः प्रियैः । पार्थमामन्त्र्य गोविन्दः परिष्वज्य सुपीडितं । ४०
युधिष्ठिरं पूजयित्वा भीमसेनं यमौ तथा । परिष्वक्तो भृशं तैस्तु यमाभ्यामभिवादितः ।
योजनार्द्धमथो गत्वा कृष्णः परपुरञ्जयः । युधिष्ठिरं समामन्त्र्य निवर्तस्वेति भारत ।
ततोऽभिवाद्य गोविन्दः पादौ जग्राह धर्म्मवित् । उत्थाप्य धर्म्मराजस्तु मूर्द्ध्न्युपाघ्राय केशवं ।
पाण्डवो यादवश्रेष्ठं कृष्णं कमललोचनं । गम्यतामित्यनुज्ञाय धर्म्मराजो युधिष्ठिरः ।
ततस्तैः संविदं कृत्वा यथावन्मधुसूदनः । निवर्त्य च तथा कृच्छ्रात् पाण्डवान्सपदानुगान् । ४५
स्वां पुरीं प्रययौ हृष्टो यथा शक्रोऽमरावतीं । लोचनैरनुजग्मुस्ते तमादृष्टिपथात्तदा ।

मनोभिरभिजग्मुस्ते कृष्णं प्रीतिसमन्वयात्। अलब्धमनसामेव तेषां केशवदर्शने।
क्षिप्रमन्तर्दधे शौरिश्चक्षुषां प्रियदर्शनः। अकामा एव पार्थास्ते गोविन्दगतमानसाः।
निवृत्त्योपययुस्तूर्णं स्वपुरं पुरुषर्षभाः। स्यन्दनेनाथ कृष्णोऽपि त्वरितं द्वारकामगात्।
सात्वतेन च वीरेण पृष्ठतो यायिना तदा। दारुकेण च सूतेन सहितो देवकीसुतः। १०
प्रययौ द्वारिकां शौरिर्गरुत्मानिव वेगवान्।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ निवृत्य धर्म्मराजस्तु सहभ्रातृभिरच्युतः। सुहृत्परिवृतो राजा प्रविवेश पुरोत्तमं।
विसृज्य सुहृदः सर्व्वान् भ्रातॄन् पुत्रांश्च धर्म्मराट्। मुमोद पुरुषव्याघ्रो द्रौपद्या सहितो नृप।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ केशवोऽपि मुदा युक्तः प्रविवेश पुरोत्तमं। पूज्यमानो यदुश्रेष्ठैरुग्रसेनमुखैस्तथा।
आहुकं पितरं वृद्धं मातरञ्च यशस्विनीं। अभिवाद्य बलञ्चैव स्थितः कमललोचनः। ११
प्रद्युम्नशाम्बनिशठांश्चारुदेष्णं गदं तथा। अनिरुद्धञ्च भानुञ्च परिष्वज्य जनार्दनः।
स वृद्धैरभ्यनुज्ञातो रुक्मिण्या भवनं ययौ।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि सभाक्रियापर्व्वणि भगवद्याने द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ अथाब्रवीन्मयः पार्थमर्जुनं जयतांवरं। आपृच्छे त्वां गमिष्यामि पुनरेष्यामि चाप्यहं।
उत्तरेणतु कैलासं मैनाकं पर्व्वतं प्रति। यियक्षमाणेषु पुरा दानवेषु मया कृतं।
चित्रं मणिमयं भाण्डं रम्यं बिन्दुसरःप्रति। सभायां सत्यसन्धस्य यदासीद्वृषपर्व्वणः। १०
आगमिष्यामि तद्गृह्य यदि तिष्ठति भारत। ततः सभां करिष्यामि पाण्डवस्य यशस्विनीं।
मनःप्रह्लादिनीं चित्रां सर्व्वरत्नविभूषितां। अस्ति बिन्दुसरस्युग्रा गदा च कुरुनन्दन।
निहिता भावयाम्येवं राज्ञा हत्वा रणे रिपून्। सुवर्णबिन्दुभिश्चित्रा गुर्व्वी भारसहा दृढा।
सा वै शतसहस्रस्य सम्मिता शत्रुघातिनी। अनुरूपा च भीमस्य गाण्डीवं भवतो यथा।
वारुणश्च महाशङ्खो देवदत्तः सुघोषवान्। सर्व्वमेतत्प्रदास्यामि भवते नात्र संशयः। १५
इत्युक्त्वा सोऽसुरः पार्थं प्रागुदीचीं दिशं गतः। अथोत्तरेण कैलासान्मैनाकं पर्व्वतं प्रति।
हिरण्यशृङ्गः सुमहान्महामणिमयो गिरिः। रम्यं बिन्दुसरो नाम यत्र राजा भगीरथः।
द्रष्टुं भागीरथीं गङ्गामुवास बहुलाः समाः। यत्रेष्टं सर्व्वभूतानामीश्वरेण महात्मना।
आहृताः क्रतवो मुख्याः शतं भरतसत्तम। यत्र यूपा मणिमयाश्चैत्याश्चापि हिरण्मयाः।
शोभार्थं विहितास्तत्र नतु दृष्टान्ततः कृताः। यत्रेष्ट्वा स गतः सिद्धिं सहस्राक्षः शचीपतिः। २०
यत्र भूतपतिः सृष्ट्वा सर्व्वाल्लोकान्सनातनः। उपास्यते तिग्मतेजा स्थितो भूतैः सहस्रशः।
नरनारायणौ ब्रह्मा यमः स्थाणुश्च पञ्चमः। उपासते यत्र सत्रं सहस्रयुगपर्य्यये।
यत्रेष्टं वासुदेवेन सत्रैर्व्वर्षगणान् बहून्। श्रद्दधानेन सततं धर्म्मसम्प्रतिपत्तये।
सुवर्णमालिनो यूपांश्चैत्यांश्चाप्यतिभास्वरान्। ददौ यत्र सहस्राणि प्रयुतानि च केशवः।

किङ्करैः सह रक्षोभिर्यदरक्षन्महद्धनं। तदगृह्णान्मयस्तत्र गत्वा सर्वं महासुरः।
तदाहृत्य च तां चक्रे सोऽसुरोऽप्रतिमां सभां। विश्रुतां त्रिषु लोकेषु दिव्यां मणिमयीं सभां।
गदाञ्च भीमसेनाय प्रददौ प्रवरां तदा। देवदत्तञ्चार्ज्जुनाय शङ्खप्रवरमुत्तमं।
यस्य शङ्खस्य नादेन भूतानि प्रचकम्पिरे। सभा च सा महाराज शातकुम्भमयद्रुमा।
दशकिष्कुसहस्राणि समन्तादायताऽभवत्। यथावह्नेर्यथाऽर्कस्य सोमस्य च यथा सभा। ८०
भ्राजमाना तथाऽत्यर्थं दधार परमं वपुः। प्रतिघ्नतीव प्रभया प्रभामर्कस्य भास्वरां।
प्रबभौ ज्वलमानेव दिव्या दिव्येन वर्चसा। नवमेघप्रतीकाशा दिवमावृत्य विष्ठिता।
आयता विपुला रम्या विपाप्मा विगतक्लमा। उत्तमद्रव्यसम्पन्ना रत्नप्राकारमालिनी।
बहुचित्रा बहुधना निर्म्मिता विश्वकर्म्मणा। न दाशार्ही सुधर्म्मा वा ब्रह्मणो वाथ तादृशी।
सभा रूपेण सम्पन्ना यां चक्रे मतिमान्मयः। तां स्म तत्र मयेनोक्ताः रक्षन्ति च वहन्ति च। ८५
सभामष्टौ सहस्राणि किङ्करा नाम राक्षसाः। अन्तरीक्षचरा घोरा महाकाया महाबलाः।
रक्ताक्षाः पिङ्गलाक्षाश्च शुक्तिकर्णाः प्रहारिणः। तस्यां सभायां नलिनीं चकाराप्रतिमां मयः।
वैदूर्य्यपत्रविततां मणिनालोज्ज्वलाम्बुजां। हेमसौगन्धिकवतीं नानाद्विजगणायुतां।
पुष्पितैः पङ्कजैश्चित्रां कूर्म्मैर्मत्स्यैश्च काञ्चनैः। चित्रस्फटिकसोपानां निष्पङ्कसलिलां शुभां।
मन्दानिलसमुद्धूतां मुक्ताबिन्दुभिराचितां। महामणिशिलापट्टबद्धपर्य्यन्तवेदिकां। ९०
मणिरत्नचितां तान्तु केचिदभ्येत्य पार्थिवाः। दृष्ट्वाऽपि नाभ्यजानन्त तेऽज्ञानात्प्रपतन्त्युत।
तां सभामभितो नित्यं पुष्पवन्तो महाद्रुमाः। आसन्नानाविधा नीलाः शीतच्छाया मनोरमाः।
काननानि सुगन्धीनि पुष्करिण्यश्च सर्व्वशः। हंसकारण्डवोपेताश्चक्रवाकोपशोभिताः।
जलजानाञ्च पद्मानां स्थलजानाञ्च सर्व्वशः। मारुतो गन्धमादाय पाण्डवान्स्म निषेवते।
ईदृशीं तां सभां कृत्वा मासैः परिचतुर्दशैः। निष्ठितां धर्म्मराजाय मयो राजन् न्यवेदयत्। ९५
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि सभाक्रियापर्व्वणि सभानिर्म्माणे तृतीयोऽध्यायः॥ ३॥
॥ वैशम्पायन उवाच॥ ततः प्रवेशनं तस्यां चक्रे राजा युधिष्ठिरः। अयुतं भोजयित्वा तु ब्राह्मणानां नराधिपः।
साज्येन पायसेनैव मधुना मिश्रितेन च। भक्ष्यैर्म्मूलैः फलैश्चैव मांसैर्व्वाराहहारिणैः।
कृशरेणाथ जीवन्त्या हविष्येण च सर्व्वशः। मांसप्रकारैर्व्विविधैः खाद्यैश्चापि तथा नृप।
चोष्यैश्च विविधै राजन् पेयैश्च बहुविस्तरैः। अहतैश्चैव वासोभिर्माल्यैरुच्चावचैरपि।
तर्पयामास विप्रेन्द्रान् नानादिग्भ्यः समागतान्। ददौ तेभ्यः सहस्राणि गवां प्रत्येकशः पुनः। १००
पुण्याहघोषस्तत्रासीत् दिवस्पृगिव भारत। वादित्रैर्व्विविधैर्दिव्यैर्गन्धैरुच्चावचैरपि।
पूजयित्वा कुरुश्रेष्ठो दैवतानि निवेश्य च। तत्र मल्ला नटा झल्लाः सूता वैतालिकास्तथा। उपतस्थुर्महात्मानं धर्म्मपुत्रं युधिष्ठिरं।
तथा स कृत्वा पूजां तां भ्रातृभिः सह पाण्डवः। तस्यां सभायां रम्यायां रेमे शक्रो यथा दिवि।

सभायामृषयस्तस्यां पाण्डवैःसह आसते। आसाञ्चक्रुर्नरेन्द्राश्च नानादेशसमागताः।
असितो देवलः सत्यः सर्प्पमाली महाशिराः। अर्व्वावसुः सुमित्रश्च मैत्रेयः शुनको बलिः। १०५
बको दाल्भ्यः स्थूलशिराः कृष्णद्वैपायनः शुकः। सुमन्तुर्जैमिनिः पैलो व्यासशिष्यास्तथा वयं।
तित्तिरिर्य्याज्ञवल्क्यश्च ससुतो लोमहर्षणः। अप्सुहोम्यश्च धौम्यश्च अणीमाण्डव्यकौशिकौ।
दामोष्णीषस्त्रैबलिश्च पर्णादो वरजानुकः। मौञ्जायनो वायुभक्षः पाराशर्य्यश्च सारिकः।
बलीवाकः सिनीवाकः सत्यपालः कृतश्रमः। जातूकर्णः शिखावांश्च आलम्बः पारिजातकः।
पर्व्वतश्च महाभागो मार्क्कण्डेयो महामुनिः। पवित्रपाणिः सावर्णो भालुकिर्गालवस्तथा। ११०
जङ्घाबन्धुश्च रैभ्यश्च कोपवेगस्तथा भृगुः। हरिबभ्रुश्च कौण्डिन्यो बभ्रुमाली सनातनः।
काक्षीवानौषिजश्चैव नाचिकेतोऽथ गौतमः। पैङ्गो वराहः शुनकः शाण्डिल्यश्च महातपाः।
कुक्कुरो वेणुजङ्घोऽथ कालापः कठ एव च। मुनयो धर्म्मविद्वांसो धृतात्मानो जितेन्द्रियाः।
एते चान्ये च बहवो वेदवेदाङ्गपारगाः। उपासते महात्मानं सभायामृषिसत्तमाः। कथयन्तः कथाः पुण्याः धर्म्मज्ञाः शुचयोऽमलाः।
तथैव क्षत्रियश्रेष्ठा धर्म्मराजमुपासते। ११५
श्रीमान्महात्मा धर्म्मात्मा मुञ्जकेतुर्व्विवर्धनः। संग्रामजिद्दुर्म्मुखश्च उग्रसेनश्च वीर्य्यवान्।
कक्षसेनः क्षितिपतिः क्षेमकश्चापराजितः। काम्बोजराजः कमठः कम्पनश्च महाबलः। सततं कम्पयामास यवनानेक एव यः।
बलपौरुषसम्पन्नानकृतास्त्रानमितौजसः। यथाऽसुरान् कालकेयान्देवो वज्रधरस्तथा।
जटासुरो मद्रकानाञ्च राजा कुन्तिः पुलिन्दश्च किरातराजः। तथाऽङ्गवङ्गौ सह पुण्ड्रकेण पाण्ड्योड्रराजौ च सहान्ध्रकेण।
अङ्गो वङ्गः सुमित्रश्च शैब्यश्चामित्रकर्षणः। किरातराजः सुमना यवनाधिपतिस्तथा। १२०
चाणूरो देवरातश्च भोजो भीमरथश्च यः। श्रुतायुधश्च कालिङ्गो जयसेनश्च मागधः।
सुकर्म्मा चेकितानश्च पुरुश्चामित्रकर्षणः। केतुमान्वसुदानश्च वैदेहोऽथ कृतक्षणः।
सुधर्म्मा चानिरुद्धश्च श्रुतायुश्च महाबलः। अनूपराजो दुर्धर्षः क्रमजिच्च सुदर्शनः।
शिशुपालः सहसुतः करूषाधिपतिस्तथा। वृष्णीनां चैव दुर्धर्षाः कुमारा देवरूपिणः।
आहुको विपृथुश्चैव गदःसारण एव च। अक्रूरः कृतवर्म्मा च सत्यकश्च शिनेः सुतः। १२५
भीष्मकोऽथाकृतिश्चैव द्युमत्सेनश्च वीर्य्यवान्। कैकेयाश्च महेष्वासा यज्ञसेनश्च सौमकिः।
केतुमान्वसुमांश्चैव कृतास्त्रश्च महाबलः। एते चान्ये च बहवः क्षत्रिया मुख्यसम्मताः।
उपासते सभायां स्म कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरं। अर्जुनं ये च संश्रित्य राजपुत्रा महाबलाः। अशिक्षन्त धनुर्व्वेदं रौरवाजिनवाससः।
तत्रैव शिक्षिता राजन् कुमारा वृष्णिनन्दनाः। रौक्मिणेयश्च साम्बश्च युयुधानश्च सात्यकिः।
सुधर्म्मा चानिरुद्धश्च शैब्यश्च नरपुङ्गवः। धनञ्जयसखा चात्र नित्यमास्ते स्म तुम्बुरुः। १३०
चित्रसेनः सहामात्यो गन्धर्व्वाप्सरसस्तथा। गीतवादित्रकुशलाः शम्यातालविशारदाः।
प्रमाणेऽथ लयस्थाने किन्नराः कृतनिश्रमाः। सञ्चोदितास्तुम्बुरुणा गन्धर्व्वसहितास्तदा।
गायन्ति दिव्यतानैस्ते यथान्यायं मनस्विनः। पाण्डुपुत्रानृषींश्चैव रमयन्त उपासते।

तस्यां सभायामासीनाः सुव्रताः सत्यसङ्गराः। दिवीव देवा ब्रह्माणं युधिष्ठिरमुपासते।
इतिश्रीमहाभारतेसभापर्व्वणि सभाक्रियापर्व्वणि सभाप्रवेशोनामचतुर्थोऽध्यायः समाप्तश्चसभाक्रियापर्व्व ॥ ४ ॥

॥ अथ लोकपालसभाख्यानपर्व्व ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ अथ तत्रोपविष्टेषु पाण्डवेषु महात्मसु। महत्सुचोपविष्टेषु गन्धर्व्वेषु च भारत। १३५
वेदोपनिषदां वेत्ता ऋषिःसुरगणार्च्चितः। इतिहासपुराणज्ञः पुराकल्पविशेषवित्।
न्यायविद्धर्म्मतत्त्वज्ञः षडङ्गविदनुत्तमः। ऐक्यसंयोगनानात्वसमवायविशारदः।
वक्ता प्रगल्भो मेधावी स्मृतिमान्नयवित्कविः। परावरविभागज्ञः प्रमाणकृतनिश्चयः।
पञ्चावयवयुक्तस्य वाक्यस्य गुणदोषवित्। उत्तरोत्तरवक्ता च वदतोऽपि बृहस्पतेः।
धर्म्मकामार्थमोक्षेषु यथावत्कृतनिश्चयः। तथा भुवनकोषस्य सर्व्वस्यास्य महामतिः। १४०
प्रत्यक्षदर्शी लोकस्य तिर्य्यगूर्द्ध्वमधस्तथा। सांख्ययोगविभागज्ञो निर्व्विवित्सुः सुरासुरान्।
सन्धिविग्रहतत्त्वज्ञस्त्वनुमानविभागवित्। षाड्गुण्यविधियुक्तश्च सर्व्वशास्त्रविशारदः।
युद्धगान्धर्व्वसेवी च सर्व्वत्राप्रतिघस्तथा। एतैश्चान्यैश्च बहुभिर्युक्तो गुणगणैर्मुनिः।
लोकाननुचरन्सर्व्वानगमत्तां सभां नृप। नारदः सुमहातेजा ऋषिभिः सहितस्तदा।
पारिजातेन राजेन्द्र रैवतेन च धीमता। सुमुखेन च सौम्येन देवर्षिरमितद्युतिः। १४५
सभास्थान्पाण्डवान् द्रष्टुं प्रीयमाणो मनोजवः। जयाशीर्भिस्तु तं विप्रो धर्म्मराजानमार्च्चयत्।
तमागतमृषिं दृष्ट्वा नारदं सर्व्वधर्म्मवित्। सहसा पाण्डवश्रेष्ठः प्रत्युत्थायानुजैः सह।
अभ्यवादयत प्रीत्या विनयावनतस्तदा। तदर्हमासनं तस्मै सम्प्रदाय यथाविधि। गाञ्चैव मधुपर्कञ्च सम्प्रदायार्घ्यमेव च
अर्च्चयामास रत्नैश्च सर्व्वकामैश्च धर्म्मवित्। तुतोष च यथावच्च पूजां प्राप्य युधिष्ठिरात्।
सोऽर्च्चितः पाण्डवैः सर्व्वैर्म्महर्षिर्व्वेदपारगः। धर्म्मकामार्थसंयुक्तं पप्रच्छेदं युधिष्ठिरं। १५०
॥ नारद उवाच ॥ कच्चिदर्थाश्च कल्पन्ते धर्म्मे च रमते मनः। सुखानि चानुभूयन्ते मनश्च न विहन्यते।
कच्चिदाचरितां पूर्व्वैर्नरदेव पितामहैः। वर्त्तसे वृत्तिमक्षुद्रां धर्म्मार्थसहितां त्रिषु।
कच्चिदर्थेन वा धर्म्मं धर्म्मेणार्थमथाऽपि वा। उभौ वा प्रीतिसारेण न कामेन प्रबाधसे।
कच्चिदर्थञ्च धर्म्मञ्च कामञ्च जयताम्बर। विभज्य काले कालज्ञ समं वरद सेवसे।
कच्चिद्राजगुणैःषड्भिः सप्तोपायांस्तथाऽनघ। बलाबलेन सम्यक्त्वंचतुर्द्दश परीक्षसे। १५५
कच्चिदात्मानमन्वीक्ष्य परांश्च जयताम्बर। तथा सन्धाय कर्म्माणि अष्टौ भारत सेवसे।
कच्चित्प्रकृतयः सप्त न लुप्ता भरतर्षभ। आढ्यास्तथा व्यसनिनः स्वनुरक्ताश्च सर्व्वशः।
कच्चिन्न कृतकैर्दूतैर्ये चाप्यपरिशङ्किताः। त्वत्तो वा तव चामात्यैर्भिद्यते मन्त्रितन्तथा।
मित्रोदासीनशत्रूणां कच्चित्वेत्सि चिकीर्षितं। कच्चित्सन्धिं यथाकालं विग्रहं चोपसेवसे। कच्चिद्वृत्तिमुदासीने मध्यमेचानुमन्यसे।

कच्चिदात्मसमा वृद्धाः शुद्धाः सम्बोधनक्षमाः। कुलीनाश्चानुरक्ताश्च कृतास्ते वीर मन्त्रिणः। १६०
विजयो मन्त्रमूलो हि राज्ञो भवति भारत। कच्चित्संवृतमन्त्रैस्ते अमात्यैः शास्त्रकोविदैः। राष्ट्रं सुरक्षितं तात शत्रुभिर्न विलुप्यते।
कच्चिन्निद्रावशं नैषि कच्चित्काले विबुध्यसे। कच्चिच्चापररात्रेषु चिन्तयस्यर्थमर्थवित्।
कच्चिन्मन्त्रयसे नैकः कच्चिन्न बहुभिः सह। कच्चित्ते मन्त्रितो मन्त्रो न राष्ट्रं परिधावति।
कच्चिदर्थान्विनिश्चित्य लघुमूलान्महोदयान्। क्षिप्रमारभसे कर्तुं न विघ्नयसि तादृशान्।
कच्चिन्न सर्व्वे कर्म्मान्ताः परोक्षास्ते विशङ्किताः। सर्व्वे वा पुनरुत्सृष्टाः संसृष्टश्चात्र कारणं। १६५
आप्तैरलुब्धैः क्रमिकैस्ते च कच्चिदनुष्ठिताः। कच्चिद्राजन् कृतान्येव कृतप्रायाणि वा पुनः।
विदुस्ते वीर कर्म्माणि नानवाप्तानि कानिचित्। कच्चित्कारणिका धर्म्मे सर्व्वशास्त्रेषु कोविदाः।
कारयन्ति कुमारांश्च योधमुख्यांश्च सर्व्वशः। कच्चित्सहस्रैर्मूर्खाणामेकं क्रीणासि पण्डितं।
पण्डितो ह्यर्थकृच्छ्रेषु कुर्य्यान्निःश्रेयसं परं। कच्चिद्दुर्गाणि सर्व्वाणि धनधान्यायुधोदकैः।
यन्त्रैश्च परिपूर्णानि तथा शिल्पिधनुर्धरैः। एकोऽप्यमात्यो मेधावी शूरो दान्तो विचक्षणः। १७०
राजानं राजपुत्रं वा प्रापयेन्महतीं श्रियं। कच्चिदष्टादशान्येषु स्वपक्षे दश पञ्च च।
त्रिभिस्त्रिभिरविज्ञातैर्व्वेत्सि तीर्थानि चारकैः। कच्चिद्द्विषामविदितः प्रतिपन्नश्च सर्व्वदा।
नित्ययुक्तो रिपून्सर्व्वान्वीक्षसे रिपुसूदन। कच्चिद्विनयसम्पन्नः कुलपुत्रो बहुश्रुतः।
अनसूयुरसङ्कीर्णः सत्कृतस्ते पुरोहितः। कच्चिदग्निषु ते युक्तो विधिज्ञो मतिमानृजुः।
हुतञ्च होष्यमाणञ्च काले वेदयते सदा। कच्चिदङ्गेषु निष्णातो ज्योतिषः प्रतिपादकः। १७५
उत्पातेषु हि सर्व्वेषु दैवज्ञः कुशलस्तव। कच्चिन्मुख्या महत्स्वेव मध्यमेषु च मध्यमाः।
जघन्याश्च जघन्येषु भृत्याः कर्म्मसु योजिताः। अमात्यानुपधातीतान्पितृपैतामहान् शुचीन्।
श्रेष्ठान् श्रेष्ठेषु कच्चित्त्वं नियोजयसि कर्म्मसु। कच्चिन्नोग्रेण दण्डेन भृशमुद्विजसे प्रजाः।
राष्ट्रं तवानुशासन्ति मन्त्रिणो भरतर्षभ। कच्चित्त्वां नावजानन्ति याजकाः पतितं यथा।
उग्रं प्रतिग्रहीतारं कामयानमिव स्त्रियः। कच्चिद्धृष्टश्च शूरश्च मतिमान्धृतिमान् शुचिः। कुलीनश्चानुरक्तश्च दक्षः सेनापतिस्तव। १८०
कच्चिद्बलस्य ते मुख्याः सर्व्वयुद्धविशारदाः। धृष्टावदाता विक्रान्तास्त्वया सत्कृत्य मानिताः।
कच्चिद्बलस्य भक्तञ्च वेतनञ्च यथोचितं। सम्प्राप्तकाले दातव्यं ददासि न विकर्षसि।
कालातिक्रमणादेते भक्तवेतनयोर्भृताः। भर्तुः कुर्व्वन्ति दौर्गत्यात्सोऽनर्थः सुमहान् स्मृतः।
कच्चित्सर्व्वेऽनुरक्तास्त्वां कुलपुत्राः प्रधानतः। कच्चित्प्राणांस्तवार्थेषु सन्त्यजन्ति सदा युधि।
कच्चिन्नैको बहूनर्थान्सर्व्वशः साम्परायिकान्। अनुशास्ति यथाकामं कामात्मा शासनातिगः। १८५
कच्चित्पुरुषकारेण पुरुषः कर्म्म शोभयन्। लभते मानमधिकं भूयो वा भक्तवेतनं।
कच्चिद्विद्याविनीतांश्च नरान् ज्ञानविशारदान्। यथार्हं गुणतश्चैव दानेनाभ्युपपद्यसे।

कच्चिद्दारान्मनुष्याणां तवार्थे मृत्युमीयुषां। व्यसनं चाभ्युपेतानां बिभर्षि भरतर्षभ।
कच्चिद्भयादुपगतं क्षीणं वा रिपुमागतं। युद्धे वा विजितं पार्थ पुत्रवत्परिरक्षसि।
कच्चित्त्वमेव सर्व्वस्याः पृथिव्याः पृथिवीपते। समश्चानभिशङ्क्यश्च यथा माता यथा पिता। ९०
कच्चिद्व्यसनिनं शत्रुं निशम्य भरतर्षभ। अभियासि जवेनैव समीक्ष्य त्रिविधं बलं।
यात्रामारभसे दिष्ट्या प्राप्तकालमरिन्दम। पार्ष्णिमूलञ्च विज्ञाय व्यवसायं पराजयं। बलस्य च महाराज दत्त्वा वेतनमग्रतः।
कच्चिच्च बलमुख्येभ्यः परराष्ट्रे परन्तप। उपच्छन्नानि रत्नानि प्रयच्छसि यथार्हतः।
कच्चिदात्मानमेवाग्रे विजित्य विजितेन्द्रियः। परान् जिगीषसे पार्थ प्रमत्तानजितेन्द्रियान्।
कच्चित्ते यास्यतः शत्रून् पूर्व्वं यान्ति स्वनुष्ठिताः। साम दानञ्च भेदश्च दण्डश्च विधिवद्गुणाः। ९५
कच्चिन्मूलं दृढं कृत्वा परान् यासि विशाम्पते। तांश्च विक्रमसे जेतुं जित्वा च परिरक्षसि।
कच्चिदष्टाङ्गसंयुक्ता चतुर्व्विधबला चमूः। बलमुख्यैः सुनीता ते द्विषतां प्रतिवर्द्धिनी।
कच्चिल्लवञ्च मुष्टिञ्च परराष्ट्रे परन्तप। अविहाय महाराज निहंसि समरे रिपून्।
कच्चित्स्वपरराष्ट्रेषु बहवोऽधिकृतास्तव। अर्थान्समधितिष्ठन्ति रक्षन्ति च परस्परं।
कच्चिदभ्यवहार्य्याणि गात्रसंघर्षणानि च। घ्रेयाणि च महाराज रक्षन्त्यनुमतास्तव। १००
कच्चित्कोषश्च कोष्ठञ्च वाहनं द्वारमायुधं। आयश्च कृतकल्याणैस्तव भक्तैरनुष्ठितः।
कच्चिदाभ्यन्तरेभ्यश्च बाह्येभ्यश्च विशाम्पते। रक्षस्यात्मानमेवाग्रे तांश्च स्वेभ्यो मिथश्च तान्।
कच्चिन्न पाने द्यूते वा क्रीडासु प्रमदासु च। प्रतिजानन्ति पूर्व्वाह्णे व्ययं व्यसनजं तव।
कच्चिदायस्य चार्द्धेन चतुर्भागेन वा पुनः। पादभागैस्त्रिभिर्व्वाऽपि व्ययः संशोध्यते तव।
कच्चिज्ज्ञातीन् गुरून्वृद्धान् वणिजः शिल्पिनः श्रितान्। अभीक्ष्णमनुगृह्णासि धनधान्येन दुर्गतान्। १०५
कच्चिदायव्यये युक्ताः सर्व्वे गणकलेखकाः। अनुतिष्ठन्ति पूर्व्वाह्णे नित्यमायव्ययं तव।
कच्चिदर्थेषु सम्प्रौढान् हितकामाननुप्रियान्। नापकर्षसि कर्म्मभ्यः पूर्व्वमप्राप्य किल्विषं।
कच्चिद्विदित्वा पुरुषानुत्तमाधममध्यमान्। त्वं कर्म्मस्वनुरूपेषु नियोजयसि भारत।
कच्चिन्न लुब्धाश्चौरा वा वैरिणो वा विशाम्पते। अप्राप्तव्यवहारा वा तव कर्म्मस्वनुष्ठिताः।
कच्चिन्न चौरैर्लुब्धैर्व्वा कुमारैः स्त्रीबलेन वा। त्वया वा पीड्यते राष्ट्रं कच्चित्तुष्टाः कृषीबलाः। ११०
कच्चिद्राष्ट्रे तडागानि पूर्णानि च बृहन्ति च। भागशो विनिविष्टानि न कृषिर्देवमातृका।
कच्चिन्न बीजं भक्तञ्च कर्षकस्यावसीदति। पादिकञ्च शतं वृद्ध्या ददास्यृणमनुग्रहं।
कच्चित्स्वनुष्ठिता तात वार्त्ता ते साधुभिर्जनैः। वार्त्तायां संश्रितस्तात लोकोऽयं सुखमेधते।
कच्चिच्छूराः कृतप्रज्ञाः पञ्च पञ्च स्वनुष्ठिताः। क्षेमं कुर्व्वन्ति संहत्य राजन् जनपदे तव।
कच्चिन्नगरगुप्त्यर्थं ग्रामा नगरवत्कृताः। ग्रामवच्च कृता घोषास्ते च सर्व्वे त्वदर्पणाः। ११५
कच्चिद्बलेनानुगताः समानि विषमाणि च। पुराणि चौराः निघ्नन्तश्चरन्ति विषये तव।
कच्चित् स्त्रियः सान्त्वयसि कच्चित्ताश्च सुरक्षिताः। कच्चिन्न श्रद्दधास्यासां कच्चिद्गुह्यं न भाषसे।

कच्चिदात्ययिकं श्रुत्वा तदर्थमनुचिन्त्य च । प्रियाण्यनुभवन् शेषे न त्वमन्तः पुरे नृप ।
कच्चिद्द्वौ प्रथमौ यामौ रात्रेः सुप्त्वा विशाम्पते । सं चिन्तयसि धर्म्मार्थौ याम उत्थाय पश्चिमे ।
कच्चिद्दर्शयसे नित्यं मनुष्यान्समलङ्कृतः । उत्थाय काले कालज्ञैः सह पाण्डव मन्त्रिभिः । ११०
कच्चिद्रक्ताम्बरधराः खड्गहस्ताः स्वलङ्कृताः । उपासते त्वामभितो रक्षणार्थमरिन्दम ।
कच्चिद्दण्ड्येषु यमवत् पूज्येषु च विशाम्पते । परीक्ष्य वर्त्तसे सम्यगप्रियेषु प्रियेषु च ।
कच्चिच्छारीरमाबाधमौषधैर्नियमेन वा । मानसं वृद्धसेवाभिः सदा पार्थापकर्षसि ।
कच्चिद्वैद्याश्चिकित्सायामष्टाङ्गायां विशारदाः । सुहृदश्चानुरक्ताश्च शरीरे ते हिताः सदा ।
कच्चिन्न लोभान्मोहाद्वा मानाद्वापि विशाम्पते । अर्थिप्रत्यर्थिनः प्राप्तान् न पश्यसि कथञ्चन । ११५
कच्चिन्न लोभान्मोहाद्वा विश्रम्भात्प्रणयेन वा । आश्रितानां मनुष्याणां वृत्तिं त्वं संरुणत्सि वै ।
कच्चित्पौरा न सहिता ये च ते राष्ट्रवासिनः । त्वया सह विरुध्यन्ते परैः क्रीताः कथञ्चन ।
कच्चिन्न दुर्ब्बलः शत्रुर्बलेन परिपीडितः । मन्त्रेण बलवान्कश्चिदुभाभ्याञ्च कथञ्चन ।
कच्चित्सर्व्वेऽनुरक्तास्त्वां भूमिपालाः प्रधानतः । कच्चित्प्राणांस्त्वदर्थेषु संत्यजन्ति त्वया कृताः ।
कच्चित्ते सर्व्वविद्यासु गुणतोऽर्च्चा प्रवर्त्तते । ब्राह्मणानाञ्च साधूनां तव नैःश्रेयसी शुभा । १२०
कच्चिद्धर्म्मे त्रयीमूले पूर्व्वैराचरिते जनैः । यतमानस्तथा कर्त्तुं तस्मिन्कर्म्मणि वर्त्तसे ।
कच्चित्तव गृहेऽन्नानि स्वादून्यश्नन्ति वै द्विजाः । गुणवन्ति गुणोपेतास्तवाध्यक्षं सदक्षिणं ।
कच्चित्क्रतूनेकचित्तो वाजपेयांश्च सर्व्वशः । पुण्डरीकांश्च कार्त्स्न्येन यतसे कर्त्तुमात्मवान् ।
कच्चिज्ज्ञातीन् गुरून्वृद्धान्दैवतांस्तापसानपि । चैत्यांश्च वृक्षान् कल्याणान् ब्राह्मणांश्च नमस्यसि ।
कच्चिच्छोको न मन्युर्वा त्वया प्रोत्पाद्यतेऽनघ । अपि मङ्गलहस्तश्च जनः पार्श्वेऽनुतिष्ठति । १२५
कच्चिदेषा च ते बुद्धिर्वृत्तिरेषा च तेऽनघ । आयुष्या च यशस्या च धर्म्मकामार्थदर्शिनी ।
एतया वर्त्तमानस्य बुद्ध्या राष्ट्रं न सीदति । विजित्य च महीं राजा सोऽत्यन्तं सुखमेधते ।
कच्चिदार्य्यो विशुद्धात्मा चारितश्चौरकर्म्मणि । अदृष्टशास्त्रकुशलैर्न्न लोभाद्बध्यते शुचिः ।
दृष्टो गृहीतस्तत्कारी तज्ज्ञैर्दृष्टः सकारणः । कच्चिन्न मुच्यते स्तेनो द्रव्यलोभान्नरर्षभ ।
उत्पन्नान् कच्चिदाढ्यस्य दरिद्रस्य च भारत । अर्थान्न मिथ्या पश्यन्ति तवामात्या हृता धनैः । १३०
नास्तिक्यमनृतं क्रोधं प्रमादं दीर्घसूत्रतां । अदर्शनं ज्ञानवतामालस्यं क्षिप्तचित्ततां ।
एकचिन्तनमर्थानामनर्थज्ञैश्च चिन्तनं । निश्चितानामनारम्भं मन्त्रस्यापरिरक्षणं ।
मङ्गलाद्यप्रयोगञ्च प्रत्युत्थानञ्च सर्व्वतः । कच्चित्त्वं वर्ज्जयस्येतान्राजदोषांश्चतुर्द्दश ।
प्रायशो यैर्विनश्यन्ति कृतमूलाऽपि पार्थिवाः । कच्चित्ते सफला वेदाः कच्चित्ते सफलं धनं ।
कच्चित्ते सफला दाराः कच्चित्ते सफलं श्रुतं । १३५
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ कथं वै सफला वेदाः कथं वै सफलं धनं । कथं वै सफला दाराः कथं वै सफलं श्रुतं ।
॥ नारद उवाच ॥ अग्निहोत्रफला वेदाः दत्तभुक्तफलं धनं । रतिपुत्रफला दाराः शीलवृत्तफलं श्रुतं ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतदाख्याय स मुनिर्नारदो वै महातपाः । पप्रच्छानन्तरमिदं धर्मात्मानं युधिष्ठिरं ।

॥ नारद उवाच ॥ कच्चिदभ्यागता दूराद्वणिजो लाभकारणात् । यथोक्तमवहार्य्यन्ते शुल्कं शुल्कोपजीविभिः ।

कच्चित्ते पुरुषा राजन्पुरे राष्ट्रे च मानिताः । उपानयन्ति पण्यानि उपधाभिरवञ्चिताः । ११०

कच्चित् शृणोषि वृद्धानां धर्म्मार्थसहिता गिरः । नित्यमर्थविदां तात यथा धर्म्मार्थदर्शिनां ।

कच्चित्ते कृषितन्त्रेषु गोषु पुष्पफलेषु च । धर्म्मार्थञ्च द्विजातिभ्यो दीयते मधुसर्प्पिषी ।

द्रव्योपकरणं किञ्चित्सर्व्वदा सर्व्वशिल्पिनां । चातुर्म्मास्यावरं सम्यङ्नियतं सम्प्रयच्छसि ।

कच्चित्कृतं विजानीषे कर्त्तारञ्च प्रशंससि । सतां मध्ये महाराज सत्करोषि च पूजयन् ।

कच्चित्सूत्राणि सर्व्वाणि गृह्णासि भरतर्षभ । हस्तिसूत्राश्वसूत्राणि रथसूत्राणि वा विभो । ११५

कच्चिदभ्यस्यते सम्यक गृहे ते भरतर्षभ । धनुर्व्वेदस्य सूत्रं वै यन्त्रसूत्रञ्च नागरं ।

कच्चिदस्त्राणि सर्व्वाणि ब्रह्मदण्डश्च तेऽनघ । विषयोगास्तथा सर्व्वे विदिताः शत्रुनाशनाः ।

कच्चिदग्निभयाच्चैव सर्व्वं व्यालभयात्तथा । रोगरक्षोभयाच्चैव राष्ट्रं स्वं परिरक्षसि ।

कच्चिदन्धांश्च मूकांश्च पङ्गून्व्यङ्गानबान्धवान् । पितेव पासि धर्म्मज्ञ तथा प्रव्रजितानपि ।

षडनर्था महाराज कच्चित्ते पृष्ठतः कृताः । निद्रालस्यं भयं क्रोधो मार्द्दवं दीर्घसूत्रता । १२०

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः कुरूणामृषभो महात्मा श्रुत्वा गिरो ब्राह्मणसत्तमस्य । प्रणम्य पादावभिवाद्य तुष्टो राजाऽब्रवीन्नारदं देवरूपं ।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ एवं करिष्यामि यथा त्वयोक्तं प्रज्ञा हि मे भूय एवाभिवृद्धा । उक्त्वा तथा चैव चकार राजा लेभे महीं सागरमेखलाञ्च ।

॥ नारद उवाच ॥ एवं यो वर्त्तते राजा चातुर्व्वर्ण्यस्य रक्षणे । स विहृत्येह सुसुखी शक्रस्यैति सलोकतां ।

इतिश्रीमहाभारते सभापर्व्वणि लोकपालसभाख्यानपर्व्वणि कच्चिदध्यायो नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ संपूज्याथाभ्यनुज्ञातो ब्रह्मर्षेर्व्वचनात्परं । प्रत्युवाचानुपूर्व्व्येण धर्म्मराजो युधिष्ठिरः ।

भगवन्न्याय्यमाहैतं यथावद्धर्म्मनिश्चयं । यथाशक्ति यथान्यायं क्रियतेऽयं विधिर्म्मया । १२५

राजभिर्यद्यथा कार्य्यं पुरा वै तन्नसंशयः । यथान्यायोपनीतार्थं कृतं हेतुमदर्थवत् ।

वयन्तु सत्पथं तेषां यातुमिच्छामहे प्रभो । नतु शक्यं तथा गन्तुं यथा तैर्नियतात्मभिः ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तं तु विश्रान्तमालक्ष्य देवर्षिममितद्युतिं । एवमुक्त्वा स धर्म्मात्मा वाक्यं तदभिपूज्य च ।

मुहूर्त्तात्प्राप्तकालञ्च दृष्ट्वा लोकचरं मुनिं । नारदं सुस्थमासीनमुपासीनो युधिष्ठिरः ।

अपृच्छत्पाण्डवस्तत्र राजमध्ये महाद्युतिः । १३०

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ भवान्सञ्चरते लोकान्सदा नानाविधान्बहून् । ब्रह्मणा निर्म्मितान्पूर्व्वं प्रेक्षमाणो मनोजवः ।

ईदृशी भविता काचिद्दृष्टपूर्व्वा सभा क्वचित् । इतो वा श्रेयसी ब्रह्मंस्तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा नारदस्तस्य धर्म्मराजस्य भाषितं । पाण्डवं प्रत्युवाचेदं स्मयन्मधुरया गिरा ।

॥ नारद उवाच ॥ मानुषेषु न मे तात दृष्टपूर्व्वा नच श्रुता । सभा मणिमयी राजन् यथेयं तव भारत ।

सभां त्वं पितृराजस्य वरुणस्य च धीमतः । कथयिष्ये तथेन्द्रस्य कैलासनिलयस्य च । १७९

ब्रह्मणश्च सभां दिव्यां कथयिष्ये गतक्लमां । दिव्यां दिव्यैरभिप्रायैरुपेतां विश्वरूपिणीं ।
देवैः पितृगणैः साध्यैर्यज्वभिर्नियतात्मभिः । जुष्टां मुनिगणैः शान्तैर्वेदयज्ञैः सदक्षिणैः । यदि ते श्रवणे बुद्धिर्वर्त्तते भरतर्षभ ।
नारदेनैवमुक्तस्तु धर्म्मराजो युधिष्ठिरः । प्राञ्जलिर्भ्रातृभिः सार्द्धं तैश्च सर्व्वैर्द्विजोत्तमैः । नारदं प्रत्युवाचेदं धर्म्मराजो महामनाः ।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ सभाः कथय ताः सर्व्वाः श्रोतुमिच्छामहे वयं । किन्द्रव्यास्ताः सभा ब्रह्मन्किंविस्ताराः किमायताः ।

पितामहञ्च के तस्यां सभायां पर्य्युपासते । वासवं देवराजञ्च यमं वैवस्वतञ्च के । १८०

वरुणञ्च कुवेरञ्च सभायां पर्य्युपासते । एतत्सर्व्वं यथान्यायं ब्रह्मर्षे वदतस्तव । श्रोतुमिच्छाम सहिताः परं कौतूहलं हि नः ।

एवमुक्तः पाण्डवेन नारदः प्रत्यभाषत । क्रमेण राजन्दिव्यास्ताः श्रूयन्तामिह नः सभाः ।

इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि लोकपालसभाख्यानपर्व्वणि सभाजिज्ञासानामषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ नारद उवाच । शक्रस्य तु सभा दिव्या भास्वरा कर्म्मभिर्जिता । स्वयं शक्रेण कौरव्य निर्म्मिताऽर्कसमप्रभा ।

विस्तीर्णा योजनशतं शतमध्यर्द्धमायता । वैहायसी कामगमा पञ्चयोजनमुच्छ्रिता ।

जराशोकक्लमापेता निरातङ्का शिवा शुभा । वेश्मासनवती रम्या दिव्यपादपशोभिता । १८५

तस्यां देवेश्वरः पार्थ सभायां परमासने । आस्ते शच्या महेन्द्राण्या श्रिया लक्ष्म्या च भारत ।

विभ्रद्वपुरनिर्देश्यं किरीटी लोहिताङ्गदः । विरजोऽम्बरश्चित्रमाल्यो श्रीकीर्त्तिद्युतिभिः सह ।

तस्यामुपासते नित्यं महात्मानं शतक्रतुं । मरुतः सर्व्वशो राजन्सर्व्वे च गृहमेधिनः ।

सिद्धा देवर्षयश्चैव साध्या देवगणास्तथा । मरुत्वन्तश्च सहिता भास्वन्तो हेममालिनः ।

एते सानुचराः सर्व्वे दिव्यरूपाः स्वलङ्कृताः । उपासते महात्मानं देवराजमरिन्दमं । १९०

तथा देवर्षयः सर्व्वे पार्थ शक्रमुपासते । अमला धूतपाप्मानो दीप्यमाना इवाग्नयः । तेजस्विनः सोमसुतो विशोका विगतज्वराः ।

पराशरः पर्व्वतश्च तथासावर्णिगालवौ । शङ्खश्च लिखितश्चैव तथा गौरशिरा मुनिः ।

दुर्व्वासा क्रोधनः श्येनस्तथा दीर्घतमा मुनिः । पवित्रपाणिः सावर्णिर्याज्ञवल्क्योऽथ भालुकिः ।

उद्दालकः श्वेतकेतुस्ताण्ड्यो भाण्डायनिस्तथा । हविष्मांश्च गरिष्ठश्च हरिश्चन्द्रश्च पार्थिवः ।

हृद्यश्चोदरशाण्डिल्यः पाराशर्य्यः कृषीवलः । वातस्कन्धो विशाखश्च विधाता काल एव च । १९५

करालदन्तस्त्वष्टा च विश्वकर्म्मा च तुम्बुरुः । अयोनिजा योनिजाश्च वायुभक्षा हुताशिनः । ईशानं सर्व्वलोकस्य वज्रिणं समुपासते ।

सहदेवः सुनीथश्च वाल्मीकिश्च महातपाः । शमीकः सत्यवाक्चैव प्रचेताः सत्यसङ्गरः ।

मेधातिथिर्व्वामदेवः पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः । मरुत्तश्च मरीचिश्च स्थाणुश्चात्रिर्महातपाः ।

कक्षीवान् गौतमस्तार्क्ष्यस्तथा वैश्वानरो मुनिः । मुनिः कालकवृक्षीय आश्राव्योऽथ हिरण्मयः ।

संवर्त्तो देवहव्यश्च विश्वक्सेनश्च वीर्य्यवान् । दिव्या आपस्तथौषध्यः श्रद्धा मेधा सरस्वती । २००

अर्थो धर्म्मश्च कामश्च विद्युतश्चैव पाण्डव । जलवाहास्तथा मेघा वायवस्तनयित्नवः ।

प्राची दिग्यज्ञवाहाश्च पावकाः सप्तविंशतिः । अग्नीषोमौ तथेन्द्राग्नी मित्रश्च सविताऽर्य्यमा ।

भगो विश्वे च साध्याश्च गुरुःशुक्रस्तथैवच । विश्वावसुश्चित्रसेनः सुमनस्तरुणस्तथा ।
यज्ञाश्च दक्षिणाश्चैव ग्रहास्ताराश्च भारत । यज्ञवाहाश्च ये मन्त्राः सर्व्वे तत्र समासते ।
तथैवाप्सरसो राजन् गन्धर्व्वाश्च मनोरमाः । नृत्यवादित्रगीतैश्च हास्यैश्च विविधैरपि । रमयन्ति स्म नृपते देवराजं शतक्रतुं ।१०१
स्तुतिभिर्मङ्गलैश्चैव स्तुवन्तः कर्म्मभिस्तथा । विक्रमैश्च महात्मानं बलवृत्रनिसूदनं ।
ब्रह्मराजर्षयश्चैव सर्व्वे देवर्षयस्तथा । विमानैर्विविधैर्दिव्यैर्दीप्यमाना इवाग्नयः ।
स्रग्विणो भूषिताःसर्व्वे यान्ति चायान्ति चापरे । बृहस्पतिश्च शुक्रश्च नित्यमास्तां हि तत्र वै ।
एते चान्ये च बहवो महात्मानो यतव्रताः । विमानैश्चन्द्रसङ्काशैः सोमवत्प्रियदर्शनाः । ब्रह्मणः सदृशा राजन् भृगुः सप्तर्षयस्तथा ।
एषा सभा मया राजन् दृष्टा पुष्करमालिनी । शतक्रतोर्महाबाहो याम्यामपि सभां शृणु । १६०
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि लोकपालसभाख्यानपर्व्वणि शक्रसभावर्णनं नामसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥
॥ नारद उवाच ॥ कथयिष्ये सभां याम्यां युधिष्ठिर निबोध तां । वैवस्वतस्य यां पार्थ विश्वकर्म्मा चकार ह ।
तैजसी सा सभा राजन् बभूव शतयोजना । विस्तारायामसम्पन्ना भूयसी चापि पाण्डव ।
अर्कप्रकाशा भ्राजिष्णुः सर्व्वतः कामरूपिणी । नातिशीता नचात्युष्णा मनसश्च प्रहर्षिणी ।
न शोको न जरा तस्यां क्षुत्पिपासे न चाप्रियं । नच दैन्यं क्लमो वाऽपि प्रतिकूलं न चाप्युत ।
सर्व्वे कामाः स्थितास्तस्यां ये दिव्या ये च मानषाः । रसवच्च प्रभूतञ्च भक्ष्यभोज्यमरिन्दम । १६५
लेह्यं चोष्यञ्च पेयञ्च हृद्यं स्वादु मनोहरं ।
पुण्यगन्धाः स्रजस्तस्यां नित्यं कामफला द्रुमाः । रसवन्ति च तोयानि शीतान्युष्णानि चैवह ।
तस्यां राजर्षयः पुण्यास्तथा ब्रह्मर्षयोऽमलाः । यमं वैवस्वतं तात प्रहृष्टाः पर्य्युपासते ।
ययातिर्नहुषः पूरुर्म्मान्धाता सोमको नृगः । त्रसदस्युश्च राजर्षिः कृतवीर्य्यः श्रुतश्रवाः ।
अरिष्टनेमिः सिद्धश्च कृतवेगः कृतिर्निमिः । प्रतर्द्दनः शिविर्म्मत्स्यः पृथुलाक्षो बृहद्रथः । १७०
वार्त्तो मरुत्तः कुशिकः साङ्काश्यः साङ्कृतिर्ध्रुवः । चतुरश्वः सदश्वोर्म्मिः कार्त्तवीर्य्यश्च पार्थिवः ।
भरतः सुरथश्चैव सुनीथो निशठो नलः । दिवोदासश्च सुमना अम्बरीषो भगीरथः ।
व्यश्वः सदश्वो वध्र्यश्वः पृथुवेगः पृथुश्रवाः । पृषदश्वो वसुमनाः क्षुपश्च सुमहाबलः ।
वृषद्गुर्वृषसेनश्च पुरुकुत्सो ध्वजी रथी ।
आर्ष्टिषेणो दिलीपश्च महात्मा चाप्युशीनरः । औशीनरिः पुण्डरीकः शर्य्यातिः शरभः शुचिः । १७५
अङ्गोऽरिष्टश्च वेनश्च दुष्मन्तः सृञ्जयो जयः । भाङ्गासुरिः सुनीथश्च निषदोऽथ वहीनरः ।
करन्धमो वाह्लिकश्च सुद्युम्नो बलवान्मधुः । ऐलो मरुत्तश्च तथा बलवान्पृथिवीपतिः ।
कपोतरोमा तृणकः सहदेवार्जुनौ तथा । व्यश्वः साश्वः कृशाश्वश्च शशविन्दुश्च पार्थिवः ।
रामो दाशरथिश्चैव लक्ष्मणोऽथ प्रतर्द्दनः । अलर्कः कक्षसेनश्च गयो गौराश्च एवच ।
जामदग्न्योऽथ रामश्च नाभागसगरौ तथा । भूरिद्युम्नो महाश्वश्च पृथाश्वो जनकस्तथा । १८०

राजा वैन्यो वारिषेण: पुरुजिज्जनमेजय:। ब्रह्मदत्तस्त्रिगर्त्तश्च राजोपरिचरस्तथा।
इन्द्रद्युम्नो भीमजानुर्गौरपृष्ठोऽनलो गय:। पद्मोऽथ मुचुकुन्दश्च भूरिद्युम्न:प्रसेनजित्।
अरिष्टनेमि: सुद्युम्न: पृथुलाश्वोऽष्टकस्तथा। शतं मत्स्या नृपतय: शतं नीपा: शतं हया:।
धृतराष्ट्राश्चैकशतं अशीतिर्ज्जनमेजया:। शतञ्च ब्रह्मदत्तानामीरिणाञ्च शतं तथा।
भीष्माणां द्वे शते सार्द्धे भीमानान्तु तथा शतं। शतञ्च प्रतिविन्ध्यानां शतं नागा: शतं हया:। १३५
पलाशानां शतं ज्ञेयं शतङ्काशकुशादय:। शान्तनुश्चैव राजेन्द्र पाण्डुश्चैव पिता तव।
उशङ्गव: शतरथो देवराजो जयद्रथ:। वृषदर्भश्च राजर्षि र्बुद्धिमान् सह मन्त्रिभि:।
अथापरे सहस्राणि ये गता: शशबिन्दव:। इष्ट्वाऽश्वमेधैर्ब्बहुभिर्म्महद्भिर्भूरिदक्षिणै:।
एते राजर्षय: पुण्या: कीर्त्तिमन्तो बहुश्रुता:। तस्यां सभायां राजेन्द्र वैवस्वतमुपासते।
अगस्त्योऽथ मतङ्गश्च कालो मृत्युस्तथैव च। यज्वानश्चैव सिद्धाश्च ये च योगशरीरिण:। १४०
अग्निष्वात्ताश्च पितर: फेनपाश्चोष्मपाश्च ये। स्वधावन्तो बर्हिषदो मूर्त्तिमन्तस्तथा परे।
कालचक्रञ्च साक्षाच्च भगवान् हव्यवाहन:। नरा दुष्कृतकर्म्माणो दक्षिणायनमृत्यव:।
कालस्य नयने युक्ता यमस्य पुरुषाश्च ये। तस्यां शिंशपपालाशास्तथा काशकुशादय:।
उपासते धर्म्मराजं मूर्त्तिमन्तो जनाधिप। एते चान्ये च बहव: पितृराजसभासद:।
नशक्या: परिसङ्ख्यातुं नामभि: कर्म्मभिस्तथा। असम्बाधा हि सा पार्थ रम्या कामगमा सभा। दीर्घकालं तपस्तप्त्वा निर्म्मिता विश्वकर्म्मणा। १४५
ज्वलन्ती भासमाना च तेजसा स्वेन भारत। तामुग्रतपसो यान्ति सुव्रता: सत्यवादिन:।
शान्ता:सन्न्यासिन: शुद्धा: पूता:पुण्येन कर्म्मणा। सर्व्वे भास्वरदेहाश्च सर्व्वे च विरजोऽम्बरा:।
चित्राङ्गदाश्चित्रमाल्या: सर्व्वे ज्वलितकुण्डला:। सुकृतै: कर्म्मभि:पुण्यै: परिबर्हैश्च भूषिता:।
गन्धर्व्वाश्च महात्मान: संघशश्चाप्सरोगणा:। वादित्रं नृत्यगीतञ्च हास्यं लास्यञ्च सर्व्वश:।
पुण्याश्च गन्धा: शब्दाश्च तस्यां पार्थ समन्तत:। दिव्यानि चैवमाल्यानि उपतिष्ठन्ति नित्यश:। १५०
शतं शतसहस्राणि धर्म्मिणां तं प्रजेश्वरं। उपासते महात्मानं रूपयुक्ता मनस्विन:।
ईदृशी सा सभा राजन्पितृराज्ञो महात्मन:। वरुणस्यापि वक्ष्यामि सभां पुष्करमालिनीं।
इतिश्रीमहाभारते सभापर्व्वणि लोकपालसभाख्यानपर्व्वणि यमसभावर्णनंनामाष्टमोऽध्याय:॥ ८॥
॥ नारद उवाच॥ युधिष्ठिर सभा दिव्या वरुणस्यामितप्रभा। प्रमाणेन यथा याम्या शुभ्रप्राकारतोरणा।
अन्त:सलिलमास्थाय विहिता विश्वकर्म्मणा। दिव्यैरत्नमयैर्वृक्षै: फलपुष्पप्रदैर्युता।
नीलपीतासितश्यामै: सितैर्लोहितकैरपि। अवतानैस्तथा गुल्मै मञ्जरीजालधारिभि:। १५५
तथा शकुनयस्तस्यां विचित्रा मधुरस्वरा:। अनिर्द्देश्या वपुष्मन्त: शतशोऽथ सहस्रश:।
सा सभा सुखसंस्पर्शा न शीता नच घर्म्मदा। वेश्मासनवती रम्या सिता वरुणपालिता।
यस्यामास्ते स वरुणो वारुण्याच समन्वित:। दिव्यरत्नाम्बरधरो दिव्याभरणभूषित:।

स्रग्विणो दिव्यगन्धाश्च दिव्यगन्धानुलेपनाः। आदित्यास्तत्र वरुणं जलेश्वरमुपासते।
वासुकिस्तक्षकश्चैव नागश्चैरावणस्तथा। कृष्णश्च लोहितश्चैव पद्मश्चित्रश्च वीर्य्यवान्। १९०
कम्बलाश्वतरौ नागौ धृतराष्ट्रबलाहकौ। मणिमान्कुण्डधारश्च कर्कोटकधनञ्जयौ।
प्राणिमान्कुण्डधारश्च बलवान्पृथिवीपते। प्रह्लादो मूषिकादश्च तथैव जनमेजयः।
पताकिनो मण्डलिनः फणवन्तश्च सर्व्वशः। एते चान्ये च बहवः सर्पास्तस्यां युधिष्ठिर।
उपासते महात्मानं वरुणं विगतक्लमाः। बलिर्वैरोचनो राजा नरकः पृथिवीञ्जयः।
संह्रादो विप्रचित्तिश्च कालखञ्जाश्च दानवाः। सुहनुर्दुर्मुखः शङ्खः सुमनाः सुमतिस्तनः। १९५
घटोदरो महापार्श्वः क्रथनः पिठरस्तथा। विश्वरूपः स्वरूपश्च विरूपोऽथ महाशिराः।
दशग्रीवश्च वाली च मेघवासा दशावरः। टिट्टिभो विटभूतश्च संह्रादश्चेन्द्रतापनः।
दैत्यदानवसंघाश्च सर्व्वे रुचिरकुण्डलाः। स्रग्विणो मौलिनश्चैव तथा दिव्यपरिच्छदाः।
सर्व्वे लब्धवराः शूराः सर्व्वे विगतमृत्यवः। ते तस्यां वरुणं देवं धर्म्मपाशधरं सदा।
उपासते महात्मानं सर्व्वे सुचरितव्रताः। तथा समुद्राश्चत्वारो नदी भागीरथी च सा। २००
कालिन्दी विदिशा वेण्णा नर्म्मदा वेगवाहिनी। विपाशा च शतद्रुश्च चन्द्रभागा सरस्वती।
इरावती वितस्ता च सिन्धुर्देवनदी तथा। गोदावरी कृष्णवेण्णा कावेरी च सरिद्वरा।
किम्पुना च विशल्या च तथा वैतरणी नदी। तृतीया ज्येष्ठिला चैव शोणश्चापि महानदः। चर्म्मण्वती तथा चैव पर्णाशा च महानदी।
सरयूर्वारवत्या च लाङ्गली च सरिद्वरा। करतोया तथात्रेयी लौहित्यश्च महानदः।
लघन्ती गोमती चैव सन्ध्या त्रिःस्रोतसी तथा। एताश्चान्याश्च राजेन्द्र सुतीर्था लोकविश्रुताः। २०५
सरितः सर्व्वतश्चान्यास्तीर्थानि च सरांसि च। कूपाश्च सप्रस्रवणा देहवन्तो युधिष्ठिर।
पल्वलानि तडागानि देहवन्त्यथ भारत। दिशस्तथा मही चैव तथा सर्व्वे महीधराः।
उपासते महात्मानं सर्व्वे जलचरास्तथा। गीतवादित्रवन्तश्च गन्धर्व्वाप्सरसाङ्गणाः।
स्तुवन्तो वरुणं तस्यां सर्व्व एव समासते। महीधरा रत्नवन्तो रसा येषु प्रतिष्ठिताः।
कथयन्तः सुमधुराः कथास्तत्र समासते। वारुणस्तु तथा मन्त्री सुनाभः पर्य्युपासते। २१०
पुत्रपौत्रैः परिवृतो गोनाम्ना पुष्करेण च। सर्व्वे विग्रहवन्तस्ते तमीश्वरमुपासते।
एषा मया सम्पतता वारुणी भरतर्षभ। दृष्टपूर्व्वा सभा रम्या कुवेरस्य सभां शृणु।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि लोकपालसभाख्यानपर्व्वणि वरुणसभावर्णनं नाम नवमोऽध्यायः॥ ९॥
॥ नारद उवाच॥ सभा वैश्रवणी राजन्शतयोजनमायता। विस्तीर्णा सप्ततिश्चैव योजनानि सितप्रभा।
तपसा निर्ज्जिता राजन्स्वयं वैश्रवणेन सा। शशिप्रभा प्रावरणा कैलासशिखरोपमा।
गुह्यकैरुह्यमाना सा खे विषक्तेव शोभते। दिव्या हेममयैरुच्चैःप्रासादैरुपशोभिता। २१५
महारत्नवती चित्रा दिव्यगन्धा मनोरमा। सिताभ्रशिखराकारा प्लवमानेव दृश्यते।
दिव्या हेममयैरङ्गैर्विद्युद्भिरिव चित्रिता। तस्यां वैश्रवणो राजा विचित्राभरणाम्बरः।

स्त्रीसहस्रैर्वृतः श्रीमानास्ते ज्वलितकुण्डलः। दिवाकरनिभे पुण्ये दिव्यास्तरणसंवृते।
दिव्यपादोपधाने च निषण्णः परमासने। मन्दाराणामुदाराणां वनानि परिलोडयन्।
सौगन्धिकवनानाञ्च गन्धं गन्धवहो वहन्। नलिन्याश्चालकाख्याया नन्दनस्य वनस्य च। शीतो हृदयसंह्लादी वायुस्तमुपसेवते।३९०
तत्र देवाः सगन्धर्व्वाः गणैरप्सरसां वृताः। दिव्यतानैर्महाराज गायन्तिस्म सभागताः।
मिश्रकेशी च रम्भा च चित्रसेना शुचिस्मिता। चारुनेत्रा घृताची च मेनका पुञ्जिकस्थला।
विश्वाची सहजन्या च प्रम्लोचा उर्व्वशी इरा।
वर्गा च सौरभेयी च समीची बुद्बुदा लता। एताः सहस्रशश्चान्या नृत्यगीतविशारदाः।
उपतिष्ठन्ति धनदं गन्धर्व्वाप्सरसाङ्गणाः। अनिशं दिव्यवादित्रैर्नृत्यगीतैश्च सा सभा। ३९५
अशून्या रुचिरा भाति गन्धर्व्वाप्सरसां गणैः। किन्नरा नाम गन्धर्व्वा नरा नाम तथा परे।
मणिभद्रोऽथ धनदः श्वेतभद्रश्च गुह्यकः। कशेरको गण्डकण्डुः प्रद्योतश्च महाबलः। कुस्तुम्बरुः पिशाचश्च गजकर्णो विशालकः।
वराहकर्णस्ताम्रोष्ठः फलकक्षः फलोदकः। हंसचूडः शिखावर्त्तो हेमनेत्रो विभीषणः।
पुष्पाननः पिङ्गलकः शोणितोदः प्रवालकः। वृक्षवास्यनिकेतश्च चीरवासाश्च भारत। एते चान्ये च बहवो यक्षाः शत सहस्रशः।
सदा भगवती लक्ष्मीस्तत्रैव नलकूवरः। अहञ्च बहुशस्तस्यां भवन्त्यन्ये च मद्विधाः। ४००
ब्रह्मर्षयो भवन्त्यत्र तथा देवर्षयोऽपरे। क्रव्यादाश्च तथैवान्ये गन्धर्व्वाश्च महाबलाः। उपासते महात्मानं तस्यां धनदमीश्वरं।
भगवान् भूतसङ्घैश्च वृतः शतसहस्रशः। उमापतिः पशुपतिः शूलभृद्भगनेत्रहा।
त्र्यम्बको राजशार्दूल देवी च विगतक्लमा। वामनैर्विकटैः कुब्जैः क्षतजाक्षैर्महारवैः।
मेदोमांसाशनैरुग्रैरुग्रधन्वा महाबलः। नानाप्रहरणैरुग्रैर्व्वातैरिव महाजवैः।
वृतः सखायमन्वास्ते सदैव धनदं नृप। प्रहृष्टाः शतशश्चान्ये बहुशः सपरिच्छदाः। ४०५
गन्धर्व्वाणाञ्च पतयो विश्वावसुर्हाहाहूहूः। तुम्बुरुः पर्व्वतश्चैव शैलूषश्च तथापरः।
चित्रसेनश्च गीतज्ञः तथा चित्ररथोऽपि च। एते चान्ये च गन्धर्व्वा धनेश्वरमुपासते।
विद्याधराधिपश्चैव चक्रधर्म्मा सहानुजैः। उपाचरन्ति तत्र स्म धनानामीश्वरं प्रभुं।
किन्नराः शतशस्तत्र धनानामीश्वरं प्रभुं। आसते चापि राजानो भगदत्तपुरोगमाः।
द्रुमः किम्पुरुषेशश्च उपास्ते धनदेश्वरं। राक्षसाधिपतिश्चैव महेन्द्रो गन्धमादनः। ४१०
सहयक्षैः सगन्धर्व्वैः सह सर्व्वैर्निशाचरैः। विभीषणश्च धर्म्मिष्ठ उपास्ते भ्रातरं प्रभुं।
हिमवान्पारियात्रश्च विन्ध्यकैलाससमन्दराः। मलयो दर्दुरश्चैव महेन्द्रो गन्धमादनः।
इन्द्रकीलः सुनाभश्च तथा दिव्यौ च पर्व्वतौ। एते चान्ये च बहवः सर्व्वे मेरुपुरोगमाः। उपासते महात्मानं धनानामीश्वरम्प्रभुं।
नन्दीश्वरश्च भगवान् महाकालस्तथैव। शङ्कुकर्णमुखाःसर्व्वे दिव्याः पारिषदास्तथा।
काष्ठः कुटीमुखो दन्ती विजयाच तपोऽधिका। श्वेतश्च वृषभस्तत्र नर्द्दन्नास्ते महाबलः। धनदं राक्षसाश्चान्ये पिशाचाश्च उपासते। ४१५

पारिषदैः परिवृतमुपायाति महेश्वरं । सदा हि देवदेवेशं शिवं त्रैलोक्यभावनं ।
प्रणम्य मूर्द्ध्ना पौलस्त्यो बहुरूपमुमापतिं । ततोऽभ्यनुज्ञां सम्प्राप्य महादेवाद्धनेश्वरः । आस्ते कदाचिद्भगवान् भवो धनपतेः सखा ।
निधिप्रवरमुख्यौ च शङ्खपद्मौ धनेश्वरौ । सर्व्वान्निधीन्प्रगृह्याथ उपास्तां वै धनेश्वरं ।
सा सभा तादृशी रम्या मया दृष्टाऽन्तरीक्षगा । पितामहसभां राजन्कीर्त्तयिष्ये निबोध तां ।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि लोकपालसभाख्यानपर्व्वणि वैश्रवणसभावर्णनंनाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥
॥ नारद उवाच ॥ पितामहसभां तात कथ्यमानां निबोध मे । शक्यते या न निर्द्देष्टुमेवंरूपेति भारत । ४२०
पुरा देवयुगे राजन्नादित्यो भगवान्दिवः । आगच्छन्मानुषं लोकं दिदृक्षुर्विगतक्लमः ।
चरन्मानुषरूपेण सभां दृष्ट्वा स्वयम्भुवः । स तामकथयन्मह्यं दृष्ट्वा तत्त्वेन पाण्डव ।
अप्रमेयां सभां दिव्यां मानसीं भरतर्षभ । अनिर्देश्यां प्रभावेण सर्व्वभूतमनोरमां ।
श्रुत्वा गुणानहं तस्याः सभायाः पाण्डवर्षभ । दर्शनेप्सुस्तथा राजन्नादित्यमिदमब्रुवं ।
भगवन्द्रष्टुमिच्छामि पितामहसभां शुभां । येन वा तपसा शक्या कर्म्मणा वाऽपि गोपते । ४२५
औषधैर्व्वा तथा युक्तैरुत्तमा पापनाशनी । तन्ममाचक्ष्व भगवन्पश्येयं तां सभां यथा ।
स तन्मम वचः श्रुत्वा सहस्रांशुर्दिवाकरः । प्रोवाच भरतश्रेष्ठ व्रतं वर्षसहस्रिकं ।
ब्रह्मव्रतमुपास्स्व त्वं प्रयतेनान्तरात्मना । ततोऽहं हिमवत्पृष्ठे समारब्धो महाव्रतं ।
ततः स भगवान्सूर्य्यो मामुपादाय वीर्य्यवान् । आगच्छत्तां सभां ब्राह्मीं विपाप्मा विगतक्लमः ।
एवंरूपेति सा शक्या न निर्द्देष्टुं नराधिप । क्षणेन हि बिभर्त्त्यन्यदनिर्देश्यं वपुस्तथा । ४३०
न वेद परिमाणं वा संस्थानं चाऽपि भारत । न च रूपं मया तादृग्दृष्टपूर्व्वं कदाचन ।
सुसुखा सा सदा राजन्न शीता न च घर्म्मदा । न क्षुत्पिपासे न ग्लानिं प्राप्य तां प्राप्नुवन्त्युत ।
नानारूपैरिवकृता मणिभिःसा सुभास्वरैः । स्तम्भैर्नच धृता सातु शाश्वती नच सा क्षरा । दिव्यैर्नानाविधैर्भावैर्भासद्भिरमितप्रभैः ।
अति चन्द्रञ्च सूर्य्यञ्च शिखिनञ्च स्वयंप्रभा । दीप्यते नाकपृष्ठस्था भर्त्सयन्तीव भास्करं ।
तस्यां स भगवानास्ते विदधद्देवमायया । स्वयमेकोऽनिशं राजन् सर्व्वलोकपितामहः । उपतिष्ठन्ति चाप्येनं प्रजानां पतयःप्रभुं । ४३५
दक्षः प्रचेताः पुलहो मरीचिः कश्यपःप्रभुः । भृगुरत्रिर्व्वशिष्ठश्च गौतमोऽथ तथाऽङ्गिराः ।
पुलस्त्यश्च क्रतुश्चैव प्रह्लादः कर्द्दमस्तथा । अथर्व्वाङ्गिरसश्चैव बालिखिल्या मरीचिपाः ।
मनोऽन्तरीक्षं विद्याश्च वायुस्तेजो जलं मही । शब्दस्पर्शौ तथा रूपं रसो गन्धश्च भारत ।
प्रकृतिश्च विकारश्च यच्चान्यत्कारणं भुवः । अगस्त्यश्च महातेजा मार्कण्डेयश्च वीर्य्यवान् ।
जमदग्निर्भरद्वाजः संवर्त्तश्च्यवनस्तथा । दुर्व्वासाश्च महाभाग ऋष्यशृङ्गश्च धार्म्मिकः । ४४०
सनत्कुमारो भगवान् योगाचार्य्यो महातपाः । असितो देवलश्चैव जैगीषव्यश्च तत्त्ववित् ।
ऋषभोऽजितशत्रुश्च महावीर्य्यस्तथा मणिः । आयुर्व्वेदस्तथाऽष्टाङ्गो देहवांस्तत्र भारत ।

चन्द्रमा सह नक्षत्रैरादित्यश्च गभस्तिमान्। वायवः क्रतवश्चैव सङ्कल्पः प्राण एव च।
मूर्त्तिमन्तो महात्मानो महाव्रतपरायणाः। एते चान्ये च बहवो ब्रह्माणं समुपस्थिताः।
अर्थो धर्म्मश्च कामश्च हर्षो द्वेषस्तपो दमः। आयान्ति तस्यां सहिता गन्धर्व्वाप्सरसां गणाः। ४४५
विंशतिः सप्त चैवान्ये लोकपालाश्च सर्व्वशः। शुक्रो बृहस्पतिश्चैव बुधोऽङ्गारक एव च।
शनैश्चरश्च राहुश्च ग्रहाः सर्व्वे तथैव च। मन्त्रो रथन्तरश्चैव हरिमान्वसुमानपि।
आदित्याः साधिराजानो नामद्वन्द्वैरुदाहृताः। मरुतो विश्वकर्म्मा च वसवश्चैव भारत।
तथा पितृगणाः सर्व्वे सर्व्वाणि च हवींष्यथ। ऋग्वेदः सामवेदश्च यजुर्व्वेदश्च पाण्डव।
अथर्व्ववेदश्च तथा सर्व्वशास्त्राणि चैव ह। इतिहासोपवेदाश्च वेदाङ्गानि च सर्व्वशः। ४५०
ग्रहा यज्ञाश्च सोमश्च देवताश्चापि सर्व्वशः। सावित्री दुर्गतरणी वाणी सप्तविधा तथा।
मेधा धृतिः स्मृतिश्चैव प्रज्ञा बुद्धिर्यशः क्षमा। सामानि स्तुतिशास्त्राणि गाथाश्च विविधास्तथा।
भाष्याणि तर्कयुक्तानि देहवन्ति विशाम्पते। नाटका विविधाः काव्याः कथाख्यायिककारिकाः।
तत्रतिष्ठन्ति ते पुण्या ये चान्ये गुरुपूजकाः। क्षणा लवा मुहूर्त्ताश्च दिवा रात्रिस्तथैव च।
अर्द्धमासाश्च मासाश्च ऋतवःषट् च भारत। संवत्सराः पञ्चयुगमहोरात्रश्चतुर्व्विधः। ४५५
कालचक्रञ्च तद्दिव्यं नित्यमक्षयमव्ययं। धर्म्मचक्रं तथाचापि नित्यमास्ते युधिष्ठिर। अदितिर्दितिर्दनुश्चैव सुरसा विनता इरा।
कालिका सुरभी देवी सरमा चाथ गौतमी। प्रभा कद्रुश्च वै देव्यौ देवतानाञ्च मातरः।
रुद्राणी श्रीश्च लक्ष्मीश्च भद्रा षष्ठी तथा परा। पृथिवी गाङ्गता देवी ह्रीः स्वाहा कीर्त्तिरेव च।
सुरा देवी शची चैव तथा पुष्टिररुन्धती। संवृत्तिराशा नियतिःसृष्टिर्देवी रतिस्तथा। एताश्चान्याश्च वै देव्य उपतस्थुः प्रजापतिं।
आदित्या वसवो रुद्रा मरुतश्चाश्विनावपि। विश्वेदेवाश्च साध्याश्च पितरश्च मनोजवाः। ४६०
पितॄणाञ्च गणान्विद्धि सप्त वै पुरुषर्षभ। मूर्त्तिमन्तो वै चत्वारस्त्रयश्चाप्यशरीरिणः।
वैराजाश्च महाभागा अग्निष्वात्ताश्च भारत। गार्हपत्या नाकचराः पितरो लोकविश्रुताः।
सोमपा एकशृङ्गाश्च चतुर्व्वेदाः कलास्तथा। एते चतुर्षु वर्णेषु पूज्यन्ते पितरो नृप।
एतैराप्यायितैः पूर्व्वं सोमश्चाप्यायते पुनः। त एते पितरः सर्व्वे प्रजापतिमुपस्थिताः। उपासते च संहृष्टा ब्रह्माणममितौजसं।
राक्षसाश्च पिशाचाश्च दानवा गुह्यकास्तथा। नागाः सुपर्णाःपशवः पितामहमुपासते। ४६५
स्थावरा जङ्गमाश्चैव महाभूतास्तथापरे। पुरन्दरश्च देवेन्द्रो वरुणो धनदो यमः।
महादेवः सहोमोऽत्र सदा गच्छति सर्व्वशः। महासेनश्च राजेन्द्र सदोपास्ते पितामहं।
देवो नारायणस्तस्यां तथा देवर्षयश्च ये। ऋषयो बालिखिल्याश्च योनिजाऽयोनिजास्तथा।
यच्चकिञ्चित्त्रिलोकेऽस्मिन् दृश्यते स्थाणुजङ्गमं। सर्व्वं तस्यां मया दृष्टमिति विद्धि नराधिप।
अष्टाशीतिसहस्राणि ऋषीणामूर्द्ध्वरेतसां। प्रजावताञ्च पञ्चाशदृषीणामपि पाण्डव। ४७०
ते स्म तत्र यथा कामं दृष्ट्वा सर्व्वे दिवौकसः। प्रणम्य शिरसा तस्मै सर्व्वे यान्ति यथागतं।

अतिथीनागतान्देवान्दैत्यान्नागांस्तथा द्विजान्। यक्षान् सुपर्णान्कालेयान् गन्धर्व्वाप्सरसस्तथा।
महाभागानमितधीर्ब्रह्मा लोकपितामहः। दयावान्सर्व्वभूतेषु यथार्हं प्रतिपद्यते।
प्रतिगृह्य तु विश्वात्मा स्वयम्भुरमितद्युतिः। सान्त्वमानार्थसम्भोगैर्युनक्ति मनुजाधिप।
तथा तैरुपयातैश्च प्रतिपद्भिश्च भारत। आकुला सा सभा तात भवति स्म सुखप्रदा। ४७५
सर्व्वतेजोमयी दिव्या ब्रह्मर्षिगणसेविता। ब्राह्म्या श्रिया दीप्यमाना शुशुभे विगतक्लमा।
सा सभा तादृशी दृष्टा मया लोकेषु दुर्लभा। सभेयं राज शार्दूल मनुष्येषु यथा तव।
एता मया दृष्टपूर्व्वाः सभा देवेषु भारत। सभेयं मानुषे लोके सर्व्वश्रेष्ठतमा तव।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि लोकपालसभाख्यानपर्व्वणि ब्रह्मसभावर्णनं नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ प्रायशो राजलोकस्ते कथितो वदताम्वर। वैवस्वतसभायां तु यथा वदसि मे प्रभो।
वरुणस्य सभायां तु नागास्ते कथिता विभो। दैत्येन्द्राश्चापि भूयिष्ठाः सरितः सागरास्तथा। ४८०
तथा धनपतेर्यक्षा गुह्यकाः राक्षसास्तथा। गन्धर्व्वाप्सरसश्चैव भगवांश्च वृषध्वजः।
पितामहसभायां तु कथितास्ते महर्षयः। सर्व्वदेवनिकायाश्च सर्व्वशास्त्राणि चैव ह।
शक्रस्य तु सभायां तु देवाः सङ्कीर्त्तिताः मुने। उद्देशतश्च गन्धर्व्वा विविधाश्च महर्षयः।
एक एव तु राजर्षिर्हरिश्चन्द्रो महामुने। कथितस्ते सभायां वै देवेन्द्रस्य महात्मनः।
किं कर्म्म तेनाचरितं तपो वा नियतव्रत। येनासौ सह शक्रेण स्पर्द्धते सुमहायशाः। ४८५
पितृलोकगतश्चैव त्वया विप्र पिता मम। दृष्टः पाण्डुर्म्महाभागः कथं वाऽपि समागतः।
किमुक्तवांश्च भगवंस्तन्ममाचक्ष्व सुव्रत। त्वत्तः श्रोतुं सर्व्वमिदं परं कौतूहलं हि मे।
॥ नारद उवाच ॥ यन्मां पृच्छसि राजेन्द्र हरिश्चन्द्रं प्रति प्रभो। तत्तेऽहं सम्प्रवक्ष्यामि माहात्म्यं तस्य धीमतः।
स राजा बलवानासीत्सम्राट् सर्व्वमहीक्षितां। तस्य सर्व्वे महीपालाः शासनावनताः स्थिताः।
तेनैकं रथमास्थाय जैत्रं हेमविभूषितं। शस्त्रप्रतापेन जिताः द्वीपाः सप्त जनेश्वर। ४९०
स निर्जित्य महीं कृत्स्नां सशैलवनकाननां। आजहार महाराज राजसूयं महाक्रतुं।
तस्य सर्व्वे महीपाला धनान्याजह्रुराज्ञया। द्विजानां परिवेष्टारस्तस्मिन्यज्ञे च तेऽभवन्।
प्रादाच्च द्रविणं प्रीत्या याचकानां नरेश्वरः। यथोक्तवन्तस्ते तस्मिंस्ततः पञ्चगुणाधिकं।
अतर्पयच्च विविधैर्व्वसुभिर्ब्राह्मणांस्तदा। प्रसर्पकाले सम्प्राप्ते नानादिग्भ्यः समागतान्।
भक्ष्यभोज्यैश्च विविधैर्य्यथाकामपुरस्कृतैः। रत्नौघतर्पितैस्तुष्टैर्द्विजैश्च समुदाहृतं। ४९५
तेजस्वी च यशस्वी च नृपेभ्योऽप्यधिकोऽभवत्। एतस्मात्कारणाद्राजन् हरिश्चन्द्रो विराजते।
तेभ्यो राजसहस्रेभ्यः तद्विद्धि भरतर्षभ। समाप्य च हरिश्चन्द्रो महायज्ञं प्रतापवान्।
अभिषिक्तश्च शुशुभे साम्राज्येन नराधिप। ये चान्ये च महीपाला राजसूयं महाक्रतुं।
यजन्ते ते महेन्द्रेण मोदन्ते भरतर्षभ। ये चापि निधनं प्राप्ताः संग्रामेष्वपलायिनः।
ते तत्सदनमासाद्य मोदन्ते भरतर्षभ। तपसा ये च तीव्रेण त्यजन्तीह कलेवरं। ५००

ते तत्स्थानं समासाद्य श्रीमन्तो भान्ति नित्यशः। पिता च त्वाह कौन्तेय पाण्डुः कौरवनन्दन।
हरिश्चन्द्रे श्रियं दृष्ट्वा नृपतौ जातविस्मयः। विज्ञाय मानुषं लोकमायान्तं मां नराधिप।
प्रोवाच प्रणतो भूत्वा वदेथास्त्वं युधिष्ठिरं। समर्थोऽसि महीं जेतुं भ्रातरस्ते स्थिताः वशे।
राजसूयं क्रतुश्रेष्ठमाहरस्वेति भारत। त्वयीष्टवति पुत्रेऽहं हरिश्चन्द्रवदाशु वै।
मोदिष्ये बहुलाः शश्वत्समाः शक्रस्य संसदि। एवम्भवतु वक्ष्येऽहं तव पुत्रं नराधिपं। ५०५
भूर्लोकं यदि गच्छेयमिति पाण्डुमथाब्रुवं। तस्य त्वं पुरुषव्याघ्र सङ्कल्पं कुरु पाण्डव।
गन्ताऽसि त्वं महेन्द्रस्य पूर्व्वैःसह सलोकतां। बहुविघ्नस्तु नृपते क्रतुरेष स्मृतो महान्।
छिद्राण्यस्यतु वाञ्छन्ति यज्ञघ्ना ब्रह्मराक्षसाः। युद्धञ्च क्षत्रशमनं पृथिवीक्षयकारणं।
किञ्चिदेव निमित्तञ्च भवत्यत्र क्षयावहं। एतत्सञ्चिन्त्य राजेन्द्र यत्क्षेमं तत्समाचर।
अप्रमत्तोत्थितो नित्यं चातुर्व्वर्ण्यस्य रक्षणे। भव एधस्व मोदस्व धनैस्तर्पय च द्विजान्। ५१०
एतत्ते विस्तरेणोक्तं यन्मां त्वं परिपृच्छसि। आपृच्छे त्वां गमिष्यामि दाशार्हनगरीं प्रति।
॥ वैशम्पायनउवाच ॥ एवमाख्याय पार्थेभ्यो नारदो जनमेजय। जगाम तैर्वृतो राजनृषिभिर्यैः समागतः।
गते तु नारदे पार्थो भ्रातृभिः सह कौरवं। राजसूयं क्रतुश्रेष्ठं चिन्तयामास पार्थिवः।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि ब्रह्मसभावर्णनंनाम द्वादशोऽध्यायः समाप्तञ्चलोकपालसभाख्यानपर्व्व ॥ १२ ॥

॥ अथ राजसूयारम्भपर्व्व ॥ ३ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ऋषेस्तद्वचनं श्रुत्वा निशश्वास युधिष्ठिरः। चिन्तयन्राजसूयेष्टिं न लेभे शर्म्म भारत।
राजर्षीणाञ्च तं श्रुत्वा महिमानं महात्मनां। यज्वनां कर्म्मभिः पुण्यैः लोकप्राप्तिं समीक्ष्य च। ५१५
हरिश्चन्द्रञ्च राजर्षिं रोचमानं विशेषतः। यज्वानं यज्ञमाहर्त्तुं राजसूयमियेष सः।
युधिष्ठिरस्ततः सर्व्वानर्चयित्वा सभासदः। प्रत्यर्चितश्च तैः सर्व्वैर्यज्ञायैव मनो दधे।
स राजसूयं राजेन्द्र कुरूणामृषभस्तदा। आहर्त्तुं प्रवणञ्चक्रे मनः सञ्चिन्त्य चासकृत्।
भूयश्चाद्भुतवीर्य्यौजा धर्म्ममेवानुचिन्तयन्। किं हितं सर्व्वलोकानां भवेदिति मनो दधे।
अनुगृह्णन्प्रजाः सर्व्वाः सर्व्वधर्म्मभृतांवरः। अविशेषेण सर्व्वेषां हितं चक्रे युधिष्ठिरः। ५२०
सर्व्वेषां दीयतां देयं मुष्णन्कोपमदावुभौ। साधुधर्म्मेति धर्म्मेति नान्यत्श्रूयेत भाषितं।
एवं गते ततस्तस्मिन्पितरीवाश्वसन्जनाः। न तस्य विद्यते द्वेष्टा ततोऽस्याजातशत्रुता।
परिग्रहान्नरेन्द्रस्य भीमस्य परिपालनात्। शत्रूणां क्षपणाच्चैव बीभत्सोः सव्यसाचिनः।
धीमतः सहदेवस्य धर्म्माणामनुशासनात्। वैनत्यात् सर्व्वतश्चैव नकुलस्य स्वभावतः। अविग्रहा वीतभयाः स्वकर्म्मनिरताः सदा।
निकामवर्षाः स्फीताश्च आसन् जनपदास्तथा। वार्द्धुषी यज्ञसत्त्वानि गोरक्षं कर्षणं वणिक्। ५२५
विशेषात्सर्व्वमेवैतत् संजज्ञे राजकर्म्मणा। अनुकर्षञ्च निष्कर्षं व्याधिपावकमूर्च्छनं।
सर्व्वमेव न तत्रासीद्धर्म्मनित्ये युधिष्ठिरे। दस्युभ्यो वञ्चकेभ्यश्च राज्ञः प्रति परस्परं।

राजवल्लभतश्चैव नाश्रूयत मृषाकृतं । प्रियं कर्त्तुमुपस्थातुं बलिकर्म्म स्वकर्म्मजं ।
अभिहर्तुं नृपाः षट्सु पृथक् जात्यैश्च नैगमैः । ववृधे विषयस्तत्र धर्म्मनित्ये युधिष्ठिरे ।
कामतोऽप्युपयुञ्जानैराजसैर्लोभजैर्जनैः । सर्व्वव्यापी सर्व्वगुणी सर्व्वभाहः स सर्व्वराट् । ४३०
यस्मिन्नधिकृतः सम्राट् भ्राजमानो महायशाः । यत्र राजन् दशदिशः पितृतो मातृतस्तथा । अनुरक्ताः प्रजा आमन्गोपाला द्विजातयः ।
स मन्त्रिणः समानाय्य भ्रातॄंश्च वदतांवरः । राजसूयं प्रति तदा पुनः पुनरपृच्छत ।
ते पृच्छ्यमानाः सहिताः वचोऽर्थ्यं मन्त्रिणस्तदा । युधिष्ठिरं महाप्राज्ञं यियक्षुमिदमब्रुवन् ।
येनाभिषिक्तो नृपतिर्वारुणं गुणमृच्छति । तेन राजाऽपि तं कृत्स्नं सम्राड्गुणमभीप्सति ।
तस्य सम्राड्गुणार्हस्य भवतः कुरुनन्दन । राजसूयस्य समयं मन्यन्ते सुहृदस्तव । ४३५
तस्य यज्ञस्य समयः स्वाधीनः क्षत्रसम्पदा । साम्ना षडग्नयो यस्मिंश्चीयन्ते संशितव्रतैः ।
दर्व्वीहोमानुपादाय सर्व्वानयः प्राप्नुते क्रतून् । अभिषेकञ्च यस्यान्ते सर्व्वजित्तेन चोच्यते ।
समर्थोऽसि महाबाहो सर्व्वे ते वशगा वयं । अचिरात्त्वं महाराज राजसूयमवाप्स्यसि ।
अविचार्य्य महाराज राजसूये मनः कुरु । इत्येवं सुहृदः सर्व्वे पृथक् च सह चाब्रुवन् ।
स धर्म्म्यं पाण्डवस्तेषां वचः श्रुत्वा विशाम्पते । धृष्टमिष्टं वरिष्ठञ्च जग्राह मनसाऽरिहा । ४४०
श्रुत्वा सुहृद्वचस्तच्च जानंश्चाप्यात्मनः क्षमं । पुनः पुनर्मनो दध्रे राजसूयाय भारत ।
स भ्रातृभिः पुनर्धीमानृत्विग्भिश्च महात्मभिः । मन्त्रिभिश्चापि सहितो धर्मराजो युधिष्ठिरः । धौम्यद्वैपायनाद्यैश्च मन्त्रयामास मन्त्रवित् ।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ इयं या राजसूयस्य सम्राडर्हस्य सुक्रतोः । श्रद्दधानस्य वदतः स्पृहा मे सा कथं भवेत् ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तास्तु ते तेन राज्ञा राजीवलोचन । इदमूचुर्वचः काले धर्मराजं युधिष्ठिरं ।
अर्हस्त्वमसि धर्म्मज्ञ राजसूयं महाक्रतुं । अथैवमुक्ते नृपतावृत्विग्भिर्ऋषिभिस्तथा । ४४५
मन्त्रिणो भ्रातरश्चास्य तद्वचः प्रत्यपूजयन् । स तु राजा महाप्राज्ञः पुनरेवात्मनात्मवान् ।
भूयो विममृषे पार्थो लोकानां हितकाम्यया । सामर्थ्ययोगं संप्रेक्ष्य देशकालौ व्ययागमौ ।
विमृश्य सम्यक् च धिया कुर्व्वन्प्राज्ञो न सीदति । न हि यज्ञसमारम्भः केवलात्मविनिश्चयात् ।
भवतीति समाज्ञाय यत्नतः कार्य्यमुद्वहन् । स निश्चयार्थं कार्य्यस्य कृष्णमेव जनार्दनं ।
सर्व्वलोकात्परं मत्वा जगाम मनसा हरिं । अप्रमेयं महाबाहुं कामाज्जातमजं नृषु । ४५०
पाण्डवस्तर्कयामास कर्म्मभिर्द्देवसम्मितैः । नास्य किञ्चिदविज्ञातं नास्य किञ्चिदकर्म्मजं ।
न स किञ्चिन्न विषहेदिति कृष्णममन्यत । स तु तां नैष्ठिकीं बुद्धिं कृत्वा पार्थो युधिष्ठिरः । गुरुवद्भूतगुरवे प्राहिणोद्दूतमञ्जसा ।
शीघ्रगेन रथेनाशु स दूतः प्राप यादवान् । द्वारकावासिनं कृष्णं द्वारवत्यां समासदत् ।
दर्शनाकाङ्क्षिणं पार्थं दर्शनाकाङ्क्षयाऽच्युतः । इन्द्रसेनेन सहित इन्द्रप्रस्थमगात्तदा ।
व्यतीत्य विविधान्देशांस्त्वरावान् क्षिप्रवाहनः । इन्द्रप्रस्थगतं पार्थमभ्यगच्छज्जनार्दनः । ४५५

स गत्वा पितृवद्भ्रात्रा धर्म्मराजेन पूजितः। भीमसेनेन च ततोऽपश्यत्स्वसारं प्रीतिमान्पितुः।
प्रीतः प्रीतेन सुहृदा रेमे स सहितस्तदा। अर्जुनेन यमाभ्याञ्च गुरुवत्पर्य्युपासितः।
तं विश्रान्तं शुभे देशे क्षणिनं कल्यमच्युतं। धर्म्मराजः समागम्याज्ञापयत्स्वं प्रयोजनं।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ प्रार्थितो राजसूयो मे नचासौ केवलेप्सया। प्राप्यते येन तत्ते हि विदितं कृष्ण सर्व्वशः।
यस्मिन्सर्व्वं सम्भवति यश्च सर्व्वत्र पूज्यते। यश्च सर्व्वेश्वरो राजा राजसूयं स विन्दति। ४९०
तं राजसूयं सुहृदः कार्य्यमाहुः समेत्य ते। तत्र मे निश्चिततमं तव कृष्ण गिरा भवेत्।
केचिद्धि सौहृदादेव न दोषं परिचक्षते। स्वार्थहेतोस्तथैवान्ये प्रियमेव वदन्त्युत।
प्रियमेव परीप्सन्ते केचिदात्मनि यद्धितं। एवम्प्रायाश्च दृश्यन्ते जनवादाः प्रयोजने।
त्वन्तु हेतूनतीत्यैतान् कामक्रोधौ व्युदस्य च। परमं यत्क्षमं लोके यथावद्वक्तुमर्हसि।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि राजसूयारम्भपर्व्वणि द्वादशोऽध्यायः॥ १२ ॥
॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ सर्व्वैर्गुणैर्म्महाराज राजसूयं त्वमर्हसि। जानतस्त्वेव ते सर्व्वं किञ्चिद्वक्ष्यामि भारत। ४९५
जामदग्न्येन रामेण क्षत्रं यदवशेषितं। तस्मादवरजं लोके यदिदं क्षत्रसंज्ञितं।
कृतोऽयं कुलसङ्कल्पः क्षत्रियैर्व्वसुधाधिप। निदेशभाग्भिस्तत्ते हि विदितं भरतर्षभ।
ऐलस्येक्ष्वाकुवंशस्य प्रकृतिं परिचक्षते। राजानः श्रेणिबद्धाश्च तथाऽन्ये क्षत्रिया भुवि।
ऐलवंश्याश्च ये राजंस्तथैवेक्ष्वाकवो नृपाः। तानि चैकशतं विद्धि कुलानि भरतर्षभ।
ययातेस्त्वेव भोजानां विस्तरो गुणतो महान्। भजते ऽद्य महाराज विस्तरं स चतुर्दिशं। ५००
तेषां तथैव तां लक्ष्मीं सर्व्वक्षत्रमुपासते। इदानीमेव वै राजन् जरासन्धो महीमतिः। अभिभूय श्रियं तेषां कुलानामभिषेचितः।
स्थितो मूर्द्ध्नि नरेन्द्राणामोजसाक्रम्य सर्व्वशः। सोऽवनिं मध्यमां भुक्त्वा मिथो भेदममन्यत।
प्रभुर्य्यस्तु परो राजा यस्मिन्नेकवशे जगत्। स साम्राज्यं महाराज प्राप्तो भवति योगतः।
तं स राजा जरासन्धं संश्रित्य किल सर्व्वशः। राजन्सेनापतिर्ज्जातः शिशुपालः प्रतापवान्।
तमेव च महाराज शिष्यवत्समुपस्थितः। वक्रः करूषाधिपतिर्मायायोधी महाबलः। ५०५
अपरौ च महावीर्य्यौ महात्मानौ समाश्रितौ। जरासन्धं महावीर्य्यं तौ हंसडिम्भकावुभौ।
दन्तवक्रः करूषश्च करभो मेघवाहनः। मूर्द्ध्ना दिव्यमणिं बिभ्रत्यमद्भुतमणिं विदुः।
मुरुञ्च नरकञ्चैव शास्ति यो यवनाधिपः। अपर्य्यन्तबलो राजा प्रतीच्यां वरुणो यथा।
भगदत्तो महाराज वृद्धस्तव पितुः सखा।, स वाचा प्रणतस्तस्य कर्म्मणा च विशेषतः।
स्नेहबद्धश्च मनसा पितृवद्भक्तिमांस्त्वयि। प्रतीच्यां दक्षिणञ्चान्तं पृथिव्याः प्रति यो नृपः। ५१०
मातुलो भवतः शूरः पुरुजित्कुन्तिवर्धनः। स ते सन्नतिमानेकः स्नेहतः शत्रुसूदनः।
जरासन्धं गतस्त्वेव पुरा यो न मया हतः। पुरुषोत्तम विज्ञातो योऽसौ चेदिषु दुर्म्मतिः।
आत्मानं प्रति जानाति लोकेऽस्मिन्पुरुषोत्तमं। आदत्ते सततं मोहाद्यः स चिह्नञ्च मामकं।
वङ्गपुण्ड्रकिरातेषु राजा बलसमन्वितः। पौण्ड्रको वासुदेवेति योऽसौ लोकेऽभिविश्रुतः।

चतुर्थभाङ्महाराज भोज इन्द्रसखो बली । विद्याबलाद्यो व्यजयत्सपाण्ड्यक्रथकैशिकान् । १८५
भ्राता यस्याकृतिः शूरो जामदग्न्यसमो ऽभवत् । स भक्तो मागधं राजा भीष्मकः परवीरहा ।
प्रियाण्याचरतः प्रह्वान्सदा सम्बन्धिनस्ततः । भजतो न भजत्यस्मानप्रियेषु व्यवस्थितः ।
स कुलं स बलं राजन्नभ्यजानात्तथात्मनः । पश्यमानो यशो दीप्तं जरासन्धमुपाश्रितः ।
उदीच्याश्च तथा भोजाः कुलान्यष्टादशप्रभो । जरासन्धभयादेव प्रतीचीं दिशमास्थिताः ।
शूरसेना भद्रकारा बोधाः शाल्वाः पटच्चराः । सुस्थलाश्च मुकुट्टाश्च कुलिन्दाः कुन्तिभिः सह । १९०
शाल्वायनाश्च राजानः सोदर्य्यानुचरैः सह । दक्षिणा येच पाञ्चालाः पूर्व्वाः कुन्तिषु कोशलाः ।
तथोत्तरां दिशं चापि परित्यज्य भयार्दिताः । मत्स्याः सन्यस्तपादाश्च दक्षिणां दिशमाश्रिताः ।
तथैव सर्व्वपाञ्चाला जरासन्धभयार्दिताः । स्वराज्यं सम्परित्यज्य विद्रुताः सर्व्वतो दिशं ।
कस्यचित्त्वथ कालस्य कंसो निर्म्मथ्य यादवान् । बार्हद्रथसुते देव्यावुपागच्छद्वृथामतिः ।
अस्ति प्राप्तिश्च नाम्ना ते सहदेवानुजेऽबले । बलेन तेन स ज्ञातीनभिभूय वृथामतिः । १९५
श्रैष्ठ्यं प्राप्तः स तस्यासीदतीवापनयो महान् । भोजराजन्यवृद्धैश्च पीड्यमानैर्दुरात्मना ।
ज्ञातित्राणमभीप्सद्भिरस्मत्सम्भावना कृता । दत्त्वाऽक्रूराय सुतनुं तामाहुकसुतां तदा ।
संकर्षणद्वितीयेन ज्ञातिकार्य्यं मया कृतं । हतौ कंससुनामानौ मया रामेण चाप्युत ।
भयेतु समतिक्रान्ते जरासन्धे समुद्यते । मन्त्रोऽयं मन्त्रितो राजन् कुलैरष्टादशावरैः ।
अनारमन्तो निघ्नन्तो महास्त्रैः शत्रुघातिभिः । न हन्यामो वयन्तस्य त्रिभिर्व्वर्षशतैर्बलं । २००
तस्य ह्यमरसङ्काशौ बलेन बलिनाम्वरौ । नामभ्यां हंसडिम्भकावशस्त्रनिधनावुभौ ।
तावुभौ सहितौ वीरौ जरासन्धश्च वीर्य्यवान् । त्रयस्त्रयाणां लोकानां पर्य्याप्ता इति मे मतिः ।
न हि केवलमस्माकं यावन्तोऽन्ये च पार्थिवाः । तथैव तेषामासीच्च बुद्धिर्बुद्धिमताम्बर ।
अथ हंस इति ख्यातः कश्चिदासीन्महान्नृपः । रामेण स हतस्तत्र संग्रामेऽष्टादशावरे ।
हतो हंस इति प्रोक्तमथकेनापि भारत । तच्छ्रुत्वा डिम्भको राजन्यमुनाऽम्भस्यमज्जत । २०५
विना हंसेन लोकेऽस्मिन्नाहं जीवितुमुत्सहे । इत्येतां मतिमास्थाय डिम्भको निधनं गतः ।
तथातु डिम्भकं श्रुत्वा हंसः परपुरञ्जय । प्रपेदे यमुनामेव सोऽपि तस्यां न्यमज्जत ।
तौ स राजा जरासन्धः श्रुत्वाच निधनं गतौ । पुरं शून्येन मनसा प्रययौ भरतर्षभ ।
ततो वयममित्रघ्न तस्मिन् प्रतिगते नृपे । पुनरानन्दिनः सर्व्वे मथुरायां वसामहे ।
यदात्वभ्येत्य पितरं सा वै राजीवलोचना । कंसभार्य्या जरासन्धं दुहिता मागधं नृपं । २१०
चोदयत्येव राजेन्द्र पतिव्यसनदुःखिता । पतिघ्नं मे जहीत्येवं पुनःपुनररिन्दम ।
ततो वयं महाराज तन्मन्त्रं पूर्व्वमन्त्रितं । संस्मरन्तो विमनसो व्यपयाता नराधिप ।
पृथक्त्वेन महाराज संक्षिप्य महतीं श्रियं । पलायामो भयात्तस्य ससुतज्ञातिबान्धवाः ।
इति सञ्चिन्त्य सर्व्वे स्म प्रतीचीं दिशमाश्रिताः । कुशस्थलीं पुरीं रम्यां रैवतेनोपशोभितां ।

ततो निवेशं तस्याञ्च कृतवन्तो वयं नृप। तथैव दुर्गसंस्कारं देवैरपि दुरासदं। ६१५
स्त्रियोऽपि यस्यां युध्येयुः किमु वृष्णिमहारथाः। तस्यां वयममित्रघ्न निवसामोऽकुतोभयाः।
आलोच्य गिरिमुख्यं तं मागधं तीर्णमेव च। माधवाः कुरुशार्दूल परां मुदमवाप्नुवन्।
एवं वयं जरासन्धादभितः कृतकिल्बिषाः। सामर्थ्यवन्तः सम्बन्धाद्गोमन्तं समुपाश्रिताः।
त्रियोजनायतं सद्म त्रिस्कन्धं योजनादधि। योजनान्ते शतद्वारं वीरविक्रमतोरणं।
अष्टादशावरैर्नद्धं क्षत्रियैर्युद्धदुर्मदैः। अष्टादशसहस्राणि भ्रातॄणां सन्ति नः कुले। ६२०
आहुकस्य शतं पुत्रा एकैकस्त्रिदशावरः। चारुदेष्णः सह भ्रात्रा चक्रदेवोऽथ सात्यकिः।
अहञ्च रौहिणेयश्च साम्बः शौरिसमो युधि। एवमेते रथाः सप्त राजन्नन्यान्निबोध मे।
कृतवर्म्मा ह्यनाधृष्टिः समीकः समितिञ्जयः। कङ्कः शङ्कुश्च कुन्तिश्च सप्तैते वै महारथाः।
पुत्रौ चान्धकभोजस्य वृद्धो राजा च ते दश। वज्रसंहनना वीरा वीर्य्यवन्तो महारथाः।
स्मरन्तो मध्यमं देशं वृष्णिमध्ये व्यवस्थिताः। स त्वं सम्राड्गुणैर्युक्तः सदा भरतसत्तम। ६२५
क्षत्रे सम्राजमात्मानं कर्त्तुमर्हसि भारत। न तु शक्यं जरासन्धे जीवमाने महाबले।
राजसूयं त्वयाऽवाप्तुमेषा राजन्मतिर्मम। तेन रुद्धा हि राजानः सर्व्वे जित्वा गिरिव्रजे।
कन्दरे पर्व्वतेन्द्रस्य सिंहेनेव महाद्विपाः। स हि राजा जरासन्धो यियक्षुर्व्वसुधाधिपैः।
महादेवं महात्मानमुमापतिमरिन्दम। आराध्य तपसोग्रेण निर्जितास्तेन पार्थिवाः।
प्रतिज्ञायाश्च पारं स गतः पार्थिवसत्तमः। स हि निर्जित्य निर्जित्य पार्थिवान्पृतनागतान्। ६३०
पुरमानीय बद्ध्वा च चकार पुरुषव्रजं। वयञ्चैव महाराज जरासन्धभयात्तदा।
मथुरां सम्परित्यज्य गता द्वारवतीं पुरीं। यदि त्वेतन्महाराज यज्ञं प्राप्तुमभीप्सति।
यतस्व तेषां मोक्षाय जरासन्धवधाय च। समारम्भो न शक्योऽयमन्यथा कुरुनन्दन।
राजसूयस्य कार्त्स्न्येन कर्त्तुं मतिमताम्बर। इत्येषा मे मती राजन्यथा वा मन्यसेऽनघ। एवं गते ममाचक्ष्व स्वयं निश्चित्य हेतुभिः।

इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि राजसूयारम्भपर्व्वणि कृष्णवाक्ये त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

॥ युधिष्ठिर उवाच॥ उक्तं त्वया बुद्धिमता यन्नान्यो वक्तुमर्हति। संशयानां हि निर्म्मोक्ता त्वं नान्यो विद्यते भुवि। ६३५
गृहे गृहे हि राजानः स्वस्य स्वस्य प्रियङ्कराः। न च साम्राज्यमाप्तास्ते सम्राट्शब्दो हि कृच्छ्रभाक्।
कथं परानुभावज्ञः स्वं प्रशंसितुमर्हति। परेण समवेतस्तु यः प्रशस्यः स पूज्यते।
विशाला बहुला भूमिर्व्वहुरत्नसमाचिता। दूरं गत्वा विजानाति श्रेयो वृष्णिकुलोद्वह।
शममेव परं मन्ये शमात् क्षेमं भवेन्मम। आरम्भे पारमेष्ठ्यन्तु न प्राप्यमिति मे मतिः।
एवमेते हि जानन्ति कुले जाता मनस्विनः। कश्चित्कदाचिदेतेषां भवेच्छ्रेष्ठो जनार्दन। ६४०
वयञ्चैव महाभाग जरासन्धभयात्तदा। शङ्किताः स्म महाभाग दौरात्म्यात्तस्य चानघ।
अहं हि तव दुर्धर्ष भुजवीर्य्याश्रयः प्रभो। नात्मानं बलिनं मन्ये त्वयि तस्माद्विशङ्किते।

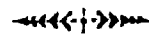
त्वत्सकाशाच्च रामाच्च भीमसेनाच्च माधव । अर्जुनाद्वा महाबाहो हन्तुं शक्यो न वेति वै ।
एवं जानन् हि वार्ष्णेय विमृशामि पुनः पुनः । त्वं मे प्रमाणभूतोऽसि सर्व्वकार्य्येषु केशव । तच्छ्रुत्वा चाब्रवीद्भीमो वाक्यं वाक्य विशारदः ।
॥ भीम उवाच ॥ अनारम्भपरो राजा वल्मीक इव सीदति । दुर्ब्बलश्चानुपायेन बलिनं योऽधितिष्ठति। १४५
अतन्द्रितस्तु प्रायेण दुर्ब्बलो बलिनं रिपुं । जयेत्सम्यक्प्रयोगेन नीत्यार्थानात्मनो हितान् ।
कृष्णे नयो मयि बलं जयः पार्थे धनञ्जये । मागधं साधयिष्याम इष्टिं त्रय इवाग्नयः ।
॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ अर्थानारभते बालो नानुबन्धमवेक्षते । तस्मादरिं न मृष्यन्ति बालमर्थपरायणं ।
हित्वा करान्यौवनाश्विः पालनाच्च भगीरथः । कार्त्तवीर्य्यस्तपोवीर्य्याद्बलात्तु भरतो विभुः ।
ऋद्ध्या मरुत्तस्तान्पञ्च सम्राजस्त्वनुशुश्रुम । साम्राज्यमिच्छतस्ते तु सर्व्वाकारं युधिष्ठिर । १५०
सर्व्वान् वशयाननुसृशन्नेवमेव मतां युगे। निग्राह्यलक्षणं प्राप्तिः धर्मार्थनयलक्षणैः । बार्हद्रथो जरासन्धस्तद्विद्धि भरतर्षभ।
न चैतमनुरुध्यन्ति कुलान्येकशतं नृपाः । तस्मादिह बलादेव साम्राज्यं कुरुते हि सः ।
रत्नभाजो हि राजानो जरासन्धमुपासते। न च तुष्यति तेनापि बाल्यादनयमास्थितः ।
मूर्धाभिषिक्तं नृपतिं प्रधानपुरुषो बलात् । आदत्ते न च नो दृष्टोऽभागः पुरुषतः क्वचित् ।
एवं सर्व्वान्वशे चक्रे जरासन्धः शतावरान् । तं दुर्ब्बलपरो राजा कथं पार्थ उपैष्यति । १५५
प्रोक्षितानां प्रमृष्टानां राज्ञां पशुपतेर्गृहे । पशूनामिव का प्रीतिर्जीविते भरतर्षभ ।
क्षत्रियः शस्त्रमरणो यदा भवति सत्कृतः । ततः स मागधं संख्ये प्रतिबाधेम यद्वयं ।
षडशीतिः समानीताः शेषा राजंश्चतुर्द्दश । जरासन्धेन राजानस्ततः क्रूरं प्रवर्त्स्यते ।
प्राप्नुयात्स यशो दीप्तं तत्र यो विघ्नमाचरेत् । जयेद्यश्च जरासन्धं स सम्राट्नियतं भवेत् ।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि राजसूयारम्भपर्व्वणि कृष्णवाक्ये चतुर्द्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ सम्राड्गुणमभीप्सन्वै युष्मान्स्वार्थपरायणः । कथं प्रहिणुयां कृष्ण सोऽहङ्केवलसाहसात् । १६०
भीमार्जुनावुभौ नेत्रे मनो मन्ये जनार्द्दनं । मनश्चक्षुर्व्विहीनस्य कीदृशं जीवितं भवेत् ।
जरासन्धबलं प्राप्य दुष्पारं भीमविक्रमं । यमोऽपि न विजेताजौ तत्र वः किं विचेष्टितं ।
अस्मिंस्त्वर्थान्तरे युक्तमनर्थः प्रतिपद्यते । तस्मान्न प्रतिपत्तिस्तु कार्य्या युक्ता मता मम ।
यथाऽहं विमृशाम्येकस्तत्तावत् श्रूयतां मम । सन्न्यासं रोचये साधु कार्य्यस्यास्य जनार्द्दन ।प्रतिहन्ति मनो मेऽद्य राजसूयो दुराहरः ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ पार्थः प्राप्य धनुःश्रेष्ठमक्षय्ये च महेषुधी । रथं ध्वजं सभाञ्चैव युधिष्ठिरमभाषत । १६५
॥ अर्जुन उवाच॥ धनुःशस्त्रं शरा वीर्य्यं पक्षो भूमिर्य्यशो बलं । प्राप्तमेतन्मया राजन् दुष्प्रापं यदभीप्सितं ।
कुले जन्म प्रशंसन्ति वैद्याः साधु सुनिश्चिताः । बलेन सदृशं नास्ति वीर्य्यन्तु मम रोचते ।
कृतवीर्य्यकुले जातो निर्व्वीर्य्यः किङ्करिष्यति । निर्व्वीर्य्ये तु कुले जातो वीर्य्यवांस्तु विशिष्यते ।
क्षत्रियः सर्व्वशो राजन्यस्य वृद्धिर्द्विषज्जये । सर्व्वैर्गुणैर्व्विहीनोऽपि वीर्य्यवान्हि तरेद्रिपून् ।

सर्व्वैरपि गुणैर्युक्तो निर्व्वीर्य्यः किं करिष्यति । गुणीभूता गुणाः सर्व्वे तिष्ठन्ति हि पराक्रमे । १०१
जयस्य हेतुः सिद्धिर्हि कर्म्म दैवञ्च संश्रितं । संयुक्तो हि बलैः कश्चित्प्रमादान्नोपयुज्यते ।
तेन द्वारेण शत्रुभ्यः चीयते सबलो रिपुः । दैन्यं यथाऽबलवति तथा मोहो बलान्विते । तावुभौ नाशकौ हेतू राज्ञा त्याज्यौ जयार्थिना ।
जरासन्धविनाशञ्च राज्ञाञ्च परिरक्षणं । यदि कुर्य्याम यज्ञार्थं किन्ततः परमं भवेत् ।
अनारम्भे हि नियतो भवेदगुणनिश्चयः । गुणान्निःसंशयाद्राजन्नैर्गुण्यं मन्यसे कथं ।
काषायं सुलभं पश्चान्मुनीनां शममिच्छतां । साम्राज्यन्तु भवेच्छक्यं वयं योत्स्यामहे परान् । १०५
इतिश्रीमहाभारते सभापर्व्वणि राजसूयारम्भपर्व्वणि जरासन्धवधमन्त्रणे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥
॥ वासुदेव उवाच ॥ जातस्य भारते वंशे तथा कुन्त्याः सुतस्य च । या वै युक्ता मतिः सेयमर्जुनेन प्रदर्शिता ।
न स्म मृत्युं वयं विद्म रात्रौ वा यदि वा दिवा । न चापि कञ्चिदमरमयुद्धेनानुशुश्रुम ।
एतावदेव पुरुषैः कार्य्यं हृदयतोषणं । नयेन विधिदृष्टेन यदुपक्रमते परान् ।
सुनयस्यानपायस्य संयोगे परमः क्रमः । सङ्गत्या जायतेऽसाम्यं साम्यञ्च नभवेद्द्वयोः ।
अनयस्यानुपायस्य संयुगे परमः क्षयः । संशयो जायते साम्याज्जयश्च न भवेद्द्वयोः । ११०
ते वयं नयमास्थाय शत्रुदेहसमीपगाः । कथमन्तं न गच्छेम वृक्षस्येव नदीरयाः । पररन्ध्रे समाक्रान्ताः स्वरन्ध्रावरणे स्थिताः ।
व्यूढानीकैरनिबलैर्न युध्येदरिभिः सह । इति बुद्धिमतां नीतिस्तन्ममापीह रोचते ।
अनवद्या ह्यसम्बुद्धाः प्रविष्टाः शत्रुसद्म तत् । शत्रुदेहमुपाक्रम्य तं कामं प्राप्नुयामहे ।
एको ह्येव श्रियं नित्यं बिभर्त्ति पुरुषर्षभः । अन्तरात्मेव भूतानां तत्क्षयञ्चैव लक्षये ।
अथ वैनं निहत्याजौ शेषेणापि समाहताः । प्राप्नुयाम ततः स्वर्गं ज्ञातित्राणपरायणाः । ११५
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ कृष्ण कोऽयं जरासन्धः किंवीर्य्यः किंपराक्रमः । यस्त्वां स्पृष्ट्वाऽग्निसदृशं न दग्धः शलभो यथा ।
॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ शृणु राजन् जरासन्धो यद्वीर्य्यो यत्पराक्रमः । यथा चोपेक्षितोऽस्माभिर्बहुशः कृतविप्रियः ।
अक्षौहिणीनां तिसृणामासीत्समरदर्पितः । राजा बृहद्रथो नाम मगधाधिपतिर्बली ।
रूपवान्वीर्य्यसम्पन्नः श्रीमानतुलविक्रमः । नित्यं दीक्षाङ्किततनुः शतक्रतुरिवापरः ।
तेजसा सूर्य्यसङ्काशः क्षमया पृथिवीसमः । यमान्तकसमः क्रोधे श्रिया वैश्रवणोपमः । १२०
तस्याभिजनसंयुक्तैर्गुणैर्भरतसत्तम । व्याप्तेयं पृथिवी सर्व्वा सूर्य्यस्येव गभस्तिभिः ।
स काशिराजस्य सुते यमजे भरतर्षभ । उपयेमे महावीर्य्यो रूपद्रविणसंयुते ।
तयोश्चकार समयं मिथः स पुरुषर्षभः । नातिवर्त्तिष्य इत्येवं पत्नीभ्यां सन्निधौ तदा ।
स ताभ्यां शुशुभे राजा पत्नीभ्यां वसुधाधिपः । प्रियाभ्यामनुरूपाभ्यां करेणुभ्यामिव द्विपः ।
तयोर्मध्यगतश्चापि रराज वसुधाधिपः । गङ्गायमुनयोर्मध्ये मूर्त्तिमानिव सागरः । १२५
विषयेषु निमग्नस्य तस्य यौवनमभ्यगात् । न च वंशकरः पुत्त्रस्तस्याजायत कश्चन ।

मङ्गलैर्बहुभिर्होमैः पुत्रकामाभिरिष्टिभिः। नाससाद नृपश्रेष्ठः पुत्रं कुलविवर्द्धनं।
अथ काक्षीवतः पुत्रं गौतमस्य महात्मनः। शुश्राव तपसि श्रान्तमुदारं चण्डकौशिकं।
यदृच्छयागतं तन्तु वृक्षमूलमुपाश्रितं। पत्नीभ्यां सहितो राजा सर्व्वरत्नैरतोषयत्।
तमब्रवीत्सत्यधृतिः सत्यवागृषिसत्तमः। परितुष्टोऽस्मि राजेन्द्र वरं वरय सुव्रत। १००
ततः सभार्य्यः प्रणतस्तमुवाच बृहद्रथः। पुत्रदर्शननैराश्याद्वाष्पसन्दिग्धया गिरा।
॥ राजोवाच ॥ भगवन्राज्यमुत्सृज्य प्रस्थितोऽहं तपोवनं। किं वरेणाल्पभाग्यस्य किं राज्येनाप्रजस्य मे।
॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा मुनिर्ध्यानमगमत्क्षुभितेन्द्रियः। तस्यैव चाम्रवृक्षस्य छायायां समुपाविशत्।
तस्योपविष्टस्य मुनेरुत्सङ्गे निपपात ह। अवातमशुकादष्टमेकमाम्रफलं किल।
तत्प्रगृह्य मुनिश्रेष्ठो हृदयेनाभिमन्त्र्य च। राज्ञे ददावप्रतिमं पुत्रसम्प्राप्तिकारणं। १०५
उवाच च महाप्राज्ञस्तं राजानं महामुनिः। गच्छ राजन्कृतार्थोऽसि निवर्त्तस्व नराधिप।
एतच्छ्रुत्वा मुनेर्व्वाक्यं शिरसा प्रणिपत्य च। मुनेः पादौ महाप्राज्ञः स नृपः स्वगृहं गतः।
यथा समयमाज्ञाय तदा स नृपसत्तमः। द्वाभ्यामेकं फलं प्रादात्पत्नीभ्यां भरतर्षभ।
ते तदाम्रं द्विधा कृत्वा भक्षयामासतुः शुभे। भावित्वादपि चार्थस्य सत्यवाक्यतया मुनेः।
तयोः समभवद्गर्भः फलप्राशनसम्भवः। ते च दृष्ट्वा स नृपतिः परां मुदमवाप ह। ११०
अथ काले महाप्राज्ञ यथासमयमागते। प्रजायेतामुभे राजञ्शरीरशकले तदा।
एकाक्षिबाहुचरणे अर्द्धोदरमुखस्फिचे। दृष्ट्वा शरीरशकले प्रवेपतुरुभे भृशं।
उद्विग्ने सह सम्मन्त्र्य ते भगिन्यौ तदाऽबले। सजीवे प्राणिशकले तत्यजाते सुदुःखिते।
तयोर्धात्र्यौ सुसम्वीते ते कृत्वा गर्भसंप्लवे। निर्गम्यान्तःपुरद्वारात्समुत्सृज्याभिजग्मतुः।
ते चतुष्पथनिक्षिप्ते जरा नामाऽथ राक्षसी। जग्राह मनुजव्याघ्र मांसशोणितभोजना। ११५
कर्त्तुकामा सुखवहे शकले सा तु राक्षसी। संयोजयामास तदा विधानबलचोदिता।
ते समानीतमात्रे तु शकले पुरुषर्षभ। एकमूर्त्तिधरो वीरः कुमारः समपद्यत।
ततः सा राक्षसी राजन्विस्मयोत्फुल्ललोचना। न शशाक समुद्वोढुं वज्रसारमयं शिशुं।
बालस्ताम्रतलं मुष्टिं कृत्वा चास्ये निधाय सः। प्राक्रोशदतिसंरब्धः सतोय इव तोयदः।
तेन शब्देन संभ्रान्तः सहसाऽन्तःपुरे जनः। निर्जगाम नरव्याघ्र राज्ञा सह परन्तप। १२०
ते चाबले परिम्लाने पयःपूर्णपयोधरे। निराशे पुत्रलाभाय सहसैवाभ्यगच्छतां।
तेऽथ दृष्ट्वा तथाभूते राजानं चेष्टसन्ततिं। तञ्च बालं सुबलिनं चिन्तयामास राक्षसी।
नार्हामि विषये राज्ञो वसन्ती पुत्रगृद्धिनः। बालं पुत्रमिमं हन्तुं धार्म्मिकस्य महात्मनः।
सा तं बालमुपादाय मेघलेखेव भास्करं। कृत्वा च मानुषं रूपमुवाच वसुधाधिपं।
॥ राक्षस्युवाच ॥ बृहद्रथ सुतस्तेऽयं मया दत्तः प्रगृह्यतां। तव पत्नीद्वये जातो द्विजातिवरशासनात्। धात्रीजनपरित्यक्ता मयाऽयं परिरक्षितः। १२५

॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ततस्ते भरतश्रेष्ठ काशिराजसुते शुभे। तं बालमभिपद्याशु प्रसवैरभ्यषिञ्चताम्।
ततः स राजा संहृष्टः सर्व्वं तदुपलभ्य च। अपृच्छद्धेमगर्भाभां राक्षसीं तामराक्षसीम्।
॥ राजोवाच ॥ का त्वं कमलगर्भाभे मम पुत्रप्रदायिनी। कामया ब्रूहि कल्याणि देवताप्रतिभाऽसि मे।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि राजसूयारम्भपर्व्वणि जरासन्धोत्पत्तौ षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥
॥ राक्षस्युवाच ॥ जरानामाऽस्मि भद्रं ते राक्षसी कामरूपिणी। तव वेश्मनि राजेन्द्र पूजिता न्यवसं सुखम्।
गृहे गृहे मनुष्याणां नित्यं तिष्ठामि राक्षसी। गृहदेवीतिनाम्ना वै पुरा सृष्टा स्वयम्भुवा। ७१०
दानवानां विनाशाय स्थापिता दिव्यरूपिणी। यो मां भक्त्या लिखेत्कुड्ये सपुत्रां यौवनान्विताम्।
गृहे तस्य भवेद्वृद्धिरन्यथा क्षयमाप्नुयात्। त्वद्गृहे तिष्ठमाना तु पूजिताऽहं सदा विभो।
लिखिता चैव कुड्येऽहं पुत्रैर्बहुभिरावृता। गन्धपुष्पैस्तथा धूपैर्भक्ष्यैर्भोज्यैःसुपूजिता।
साऽहं प्रत्युपकारार्थं चिन्तयाम्यनिशं तव। तवेमे पुत्रशकले दृष्टवत्यस्मि धार्म्मिक।
संश्लेषिते मया दैवात् कुमारः समपद्यत। तव भाग्यान्महाराज हेतुमात्रमहं त्विह। ७१५
मेरुं वा खादितुं शक्ता किं पुनस्तव बालकम्। गृहसंपूजनात्तुष्ट्या मया प्रत्यर्पितस्तव।
॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ एवमुक्त्वा तु सा राजंस्तत्रैवान्तरधीयत। स संगृह्य कुमारं तं प्रविवेश गृहं नृपः।
तस्य बालस्य यत्कृत्यं तच्चकार नृपस्तदा। आज्ञापयच्च राक्षस्या मगधेषु महोत्सवम्।
तस्य नामाकरोच्चैव पितामहसमः पिता। जरया सन्धितो यस्माज्जरासन्धो भवत्वयम्।
सोऽवर्द्धत महातेजाः मगधाधिपतेः सुतः। प्रमाणबलसम्पन्नो हुताहुतिरिवानलः। मातापित्रोर्न्नन्दिकरः शुक्लपक्षे य[illegible] शी।७२०
इतिश्रीमहाभारतेसभापर्व्वणि राजसूयारम्भपर्व्वणि जरासन्धोत्पत्तौसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥
॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ कस्यचित्त्वथकालस्य पुनरेव महातपाः। मागधेषूपचक्राम भगवांश्चण्डकौशिकः।
तस्यागमनसंहृष्टः सामात्यः सपुरःसरः। सभार्य्यः सह पुत्रेण निर्जगाम बृहद्रथः।
पाद्यार्घ्याचमनीयैस्तमर्चयामास भारत। स नृपो राज्यसहितं पुत्रं तस्मै न्यवेदयत्।
प्रतिगृह्य तु तां पूजां पार्थिवाद्भगवानृषिः। उवाच मागधं राजन् प्रहृष्टेनान्तरात्मना।
सर्व्वमेतन्मया ज्ञातं राजन्दिव्येन चक्षुषा। पुत्रस्तु शृणु राजेन्द्र यादृशोऽय भविष्यति। ७२५
अस्य रूपञ्च सत्त्वञ्च बलमूर्जितमेवच। एष श्रिया समुदितः पुत्रस्तव न संशयः।
प्रापयिष्यति तत्सर्व्वं विक्रमेण समन्वितः। अस्य वीर्य्यवतो वीर्य्यं नानुयास्यन्ति पार्थिवाः।
पततो वैनतेयस्य गतिमन्ये यथा खगाः। विनाशमुपयास्यन्ति ये चाऽस्य परिपन्थिनः। देवैरपि विसृष्टानि शस्त्राण्यस्य महीपते।
न रुजं जनयिष्यन्ति गिरेरिव नदीरयाः। सर्व्वमूर्द्धाभिषिक्तानामेष मूर्द्धि ज्वलिष्यति।
प्रभाहरोऽयं सर्व्वेषां ज्योतिषामिव भास्करः। एनमासाद्य राजानः समृद्धबलवाहनाः। विनाशमुपयास्यन्ति शलभा इव पावकम्। ७३०
एष श्रियः समुदिताः सर्व्वराज्ञां ग्रहीष्यति। वर्षास्विवोदीर्णजला नदीर्नदनदीपतिः।
एष धारयिता सम्यक्चातुर्वर्ण्यं महाबलः। शुभाशुभमिव स्फीता सर्व्वशस्यधरा धरा।

अस्याज्ञावशगाः सर्व्वे भविष्यन्ति नराधिपाः। सर्व्वभूतात्मभूतस्य वायोरिव शरीरिणः।
एष रुद्रं महादेवं त्रिपुरान्तकरं हरं। सर्व्वलोकेष्वतिबलः साक्षात् द्रक्ष्यति मागधः।
एवं ब्रुवन्नेव मुनिः स्वकार्य्यमिव चिन्तयन्। विसर्जयामास नृपं बृहद्रथमथारिहन्। ७११
प्रविश्य नगरीञ्चापि ज्ञातिसम्बन्धिभिर्वृतः। अभिषिच्य जरासन्धं मगधाधिपतिस्तदा।
बृहद्रथो नरपतिः परां निर्वृतिमाययौ। अभिषिक्ते जरासन्धे तदा राजा बृहद्रथः।
पत्नीद्वयेनानुगतस्तपोवनचरोऽभवत्। ततो वनस्थे पितरि मात्रोश्चैव विशाम्पते। जरासन्धः स्ववीर्य्येण पार्थिवानकरोद्वशे।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ अथ दीर्घस्य कालस्य तपोवनचरो नृपः। सभार्य्यः स्वर्गमगमत्तपस्तप्त्वा बृहद्रथः।
जरासन्धोऽपि नृपतिर्य्यथोक्तं कौशिकेन तत्। वरप्रदानमखिलं प्राप्य राज्यमपालयत्। ७१०
निहते वासुदेवेन तदा कंसे महीपतौ। जातो वै वैरनिर्व्वन्धः कृष्णेन सह तस्य वै।
भ्रामयित्वा शतगुणमेकोनं येन भारत। गदा क्षिप्ता बलवता मागधेन गिरिव्रजात्।
तिष्ठतो मथुरायां वै कृष्णस्याद्भुतकर्म्मणः। एकोनयोजनशते सा पपात गदा शुभा।
दृष्ट्वा पौरैस्तदा सम्यग्गदा चैव निवेदिता। गदावसानं तत् ख्यातं मथुरायाः समीपतः।
तस्यास्तां हंसडिम्भकावशस्त्रनिधनावुभौ। मन्त्रे मतिमतां श्रेष्ठौ नीतिशास्त्रविशारदौ। ७१२
यौ तौ मया ते कथितौ पूर्व्वमेव महाबलौ। त्रयस्त्रयाणां लोकानां पर्य्याप्ता इति मे मतिः।
एवमेष तदा वीर बलिभिः कुकुरान्धकैः। वृष्णिभिश्च महाराज नीतिहेतोरुपेक्षितः।
इतिश्रीमहाभारते सभापर्व्वणि राजसूयारम्भपर्व्वणि जरासन्धप्रशंसायामष्टादशोऽध्यायः समाप्तश्च राजसूयारम्भपर्व्व ॥ १८ ॥

॥ अथ जरासन्धवधपर्व्व ॥ ४ ॥

॥ वासुदेव उवाच ॥ पतितौ हंसडिम्भकौ कंसश्च सगणो हतः। जरासन्धस्य निधने कालोऽयं समुपागतः।
न शक्योऽसौ रणे जेतुं सर्व्वैरपि सुरासुरैः। प्राणयुद्धेन जेतव्यः स इत्युपलभामहे।
मयि नीतिर्ब्बलं भीमे रक्षिता चावयोर्जयः। मागधं साधयिष्याम इष्टिं त्रय इवाग्नयः। ७७०
त्रिभिरासादितोऽस्माभिर्व्विजने स नराधिपः। स सन्देहो यथा युद्धमेकेनाप्युपयास्यति।
अवमानाच्च लोभाच्च बाहुवीर्य्याच्च दर्पितः। भीमसेनेन युद्धाय ध्रुवमप्युपयास्यति।
अलन्तस्य महाबाहुर्भीमसेनो महाबलः। लोकस्य समुदीर्णस्य निधनायान्तको यथा।
यदि मे हृदयं वेत्सि यदि ते प्रत्ययो मयि। भीमसेनार्जुनौ शीघ्रं न्यासभूतौ प्रयच्छ मे।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तो भगवता प्रत्युवाच युधिष्ठिरः। भीमार्जुनौ समालोक्य संप्रहृष्टमुखौ स्थितौ। ७७१
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ अच्युताच्युत मामैवं व्याहरामित्रकर्षण। पाण्डवानां भवान्नाथो भवन्तं चाश्रिता वयं।
यथा वदसि गोविन्द सर्व्वं तदुपपद्यते। नहि त्वमग्रतस्तेषां येषां लक्ष्मीः पराङ्मुखी।
निहतश्च जरासन्धो मोक्षिताश्च महीक्षितः। राजसूयश्च मे लब्धो निदेशे तव तिष्ठतः।
क्षिप्रमेव यथा त्वेतत्कार्य्यं समुपपद्यते। अप्रमत्तो जगन्नाथ तथा कुरु नरोत्तम।

त्रिभिर्भवद्भिर्हि विना नाहं जीवितुमुत्सहे । धर्म्मार्थकामरहितो रोगार्त इव दुःखितः । ७८०
न शौरिणा विना पार्थो न शौरिः पाण्डवं विना । नाजेयोऽस्त्यनयोर्लोके कृष्णयोरिति मे मतिः ।
अयन्तु बलिनां श्रेष्ठः श्रीमानपि वृकोदरः । युवाभ्यां सहितो वीरः किं न कुर्य्यान्महायशाः ।
सुप्रणीतो बलौघो हि कुरुते कार्य्यमुत्तमं । अन्धं बलं जडं प्राहुः प्रणेतव्यं विचक्षणैः ।
यतो हि निम्नं भवति नयन्ति हि ततो जलं । यतश्छिद्रं ततश्चापि नयन्ते धीवरा जलं ।
तस्मान्नयविधानज्ञं पुरुषं लोकविश्रुतं । वयमाश्रित्य गोविन्दं यतामः कार्य्यसिद्धये । ७८५
एवं प्रज्ञानयबलं क्रियोपायसमन्वितं । पुरस्कुर्व्वीत कार्य्येषु कृष्णं कार्य्यार्थसिद्धये ।
एवमेव यदुश्रेष्ठं यावत्कार्य्यार्थसिद्धये । अर्जुनः कृष्णमन्वेतु भीमोऽन्वेतु धनञ्जयं । नयो जयो बलञ्चैव विक्रमे सिद्धिमेष्यति ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तास्ततः सर्व्वे भ्रातरो विपुलौजसः । वार्ष्णेयः पाण्डवेयौ च प्रतस्थुर्मागधं प्रति ।
वर्चस्विनां ब्राह्मणानां स्नातकानां परिच्छदं । आच्छाद्य सुहृदां वाक्यैर्मनोज्ञैरभिनन्दिताः ।
अमर्षादभितप्तानां ज्ञात्यर्थं मुख्यतेजसां । रविसोमाग्निवपुषां दीप्तमासीत्तदा वपुः । ७९०
हतं मेने जरासन्धं दृष्ट्वा भीमपुरोगमौ । एककार्य्यसमुद्यन्तौ कृष्णौ युद्धेऽपराजितौ ।
ईशौ हि तौ महात्मानौ सर्व्वकार्य्यप्रवर्त्तिनौ । धर्म्मकामार्थलोकानां कार्य्याणाञ्च प्रवर्त्तकौ ।
कुरुभ्यः प्रस्थितास्ते तु मध्येन कुरुजाङ्गलं । रम्यं पद्मसरो गत्वा कालकूटमतीत्य च ।
गण्डकीञ्च महाशोणं सदानीरान्तथैव च । एकपर्व्वतके नद्यः क्रमेणैत्याव्रजन्त ते ।
उत्तीर्य्य सरयूं रम्यां दृष्ट्वा पूर्व्वांश्च कोशलां । अतीत्य जग्मुर्मिथिलां मालाञ्चर्म्मण्वतीं नदीं । ७९५
अतीत्य गङ्गां शोणञ्च त्रयस्ते प्राङ्मुखास्तदा । कुशचीरच्छदा जग्मुर्मागधं क्षेत्रमच्युताः ।
ते शश्वद्गोधनाकीर्णमम्बुमन्तं शुभद्रुमं । गोरथं गिरिमासाद्य ददृशुर्मागधं पुरं ।
इतिश्री महाभारते सभापर्व्वणि जरासन्धवधपर्व्वणि कृष्णपाण्डवमागधयात्रायामूनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥
॥ श्रीवासुदेव उवाच ॥ एष पार्थ महान्भाति पशुमान्नित्यमम्बुमान् । निरामयः सुवेश्माढ्यो निवेशो मागधः शुभः ।
वैहारो विपुलः शैलो वराहो वृषभस्तथा । तथा ऋषिगिरिस्तात शुभाश्चैत्यकपञ्चमाः ।
एते पञ्च महाशृङ्गाः पर्व्वताः शीतलद्रुमाः । रक्षन्तीवाभिसंहत्य संहताङ्गा गिरिव्रजं । ८००
पुष्पवेष्टितशाखाग्रैर्गन्धवद्भिर्मनोरमैः । निगूढा इव लोध्राणां वनैः कामिजनप्रियैः ।
शूद्रायां गौतमो यत्र महात्मा संशितव्रतः । औशीनर्य्यामजनयत्काक्षीवाद्यान्सुतान्मुनिः ।
गौतमस्य क्षयात्तस्मादथाऽसौ तत्र सद्मनि । भजते मागधं वंशं स नृपाणामनुग्रहः ।
अङ्गवङ्गादयश्चैव राजानः सुमहाबलाः । गौतमक्षयमभ्येत्य रमन्ते स्म पुराऽर्जुन ।
वनराजीस्तु पश्येमाः पिप्पलानां मनोरमाः । लोध्राणाञ्च शुभाः पार्थ गौतमौकःसमीपजाः । ८०५
अर्बुदः शक्रवापी च पन्नगौ शत्रुतापनौ । स्वस्तिकस्यालयश्चात्र मणिनागस्य चोत्तमः ।
अपरिहार्य्या मेघानां मागधा मनुना कृताः । कौशिको मणिमांश्चैव चक्राते चाप्यनुग्रहं ।
एवं प्राप्य पुरं रम्यं दुराधर्षं समन्ततः । अर्थसिद्धिन्त्वनुपमां जरासन्धोऽभिमन्यते । वयमासादने तस्य दर्पमद्य हरेम हि ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्त्वा ततः सर्व्वे भ्रातरो विपुलौजसः । वार्ष्णेयः पाण्डवौ चैव प्रतस्थुर्म्मागधं पुरं ।
हृष्टपुष्टजनोपेतं चातुर्व्वर्ण्यसमाकुलं । स्फीतोत्सवमनाधृष्यमासेदुश्च गिरिव्रजं ।
ततो द्वारमनासाद्य पुरस्य गिरिमुच्छ्रितं । बार्हद्रथैः पूज्यमानं तथा नगरवासिभिः । मागधानान्तु रुचिरं चैत्यकान्तरमाद्रवन् ।
यत्र मांसादमृषभमाससाद बृहद्रथः । तं हत्वा माषतालाभिस्तिस्रो भेरीरकारयत् ।
स्वपुरे स्थापयामास तेन चानह्य चर्म्मणा । यत्र ताः प्राणदन्भेर्य्यो दिव्यपुष्पावचूर्णिताः ।
भङ्क्त्वा भेरीत्रयं तेऽपि चैत्यप्राकारमाद्रवन् । द्वारतोऽभिमुखाः सर्व्वे ययुर्न्नानायुधास्तदा ।
मागधानां सुरुचिरं चैत्यकन्तं समाद्रवन् । शिरसीव समाघ्नन्तो जरासन्धं जिघांसवः । ७९५
स्थिरं सुविपुलं शृङ्गं सुमहत्तत्पुरातनं । अर्च्चितं गन्धमाल्यैश्च सततं सुप्रतिष्ठितं ।
विपुलैर्ब्बाहुभिर्व्वीरास्तेऽभिहत्याभ्यपातयन् । ततस्ते मागधं हृष्टाः पुरं प्रविविशुस्तदा ।
एतस्मिन्नेव कालेतु ब्राह्मणा वेदपारगाः । दृष्ट्वा तु दुर्न्निमित्तानि जरासन्धमदर्शयन् ।
पर्य्यग्निकुर्व्वंश्च नृपं द्विरदस्थं पुरोहिताः । ततस्तच्छान्तये राजा जरासन्धः प्रतापवान् ।
दीक्षितो नियमस्थोऽसावुपवासपरोऽभवत् । स्नातकव्रतिनस्ते तु बाहुशस्त्रा निरायुधाः । ८००
युयुत्सवः प्रविविशुर्ज्जरासन्धेन भारत । भक्ष्यमाल्यापणानाञ्च ददृशुः श्रियमुत्तमां ।
स्फीतां सर्व्वगुणोपेतां सर्व्वकामसमृद्धिनीं । तान्तु दृष्ट्वा समृद्धिं ते वीथ्यां तस्यां नरोत्तमाः ।
राजमार्गेण गच्छन्तः कृष्णभीमधनञ्जयाः । बलाद्गृहीत्वा माल्यानि मालाकारान्महाबलाः ।
विरागवसनाः सर्व्वे स्रग्विणो मृष्टकुण्डलाः । निवेशनमथाजग्मुर्ज्जरासन्धस्य धीमतः ।
गोवासमिव वीक्षन्तः सिंहा हैमवता यथा । शालस्तम्भनिभास्तेषां चन्दनागुरुभूषिताः । ८०५
अशोभन्त महाराज बाहवो युद्धशालिनां । तान्दृष्ट्वा द्विरदप्रख्याञ्छालस्कन्धानिवोद्गतान् ।
व्यूढोरस्कान्मागधानां विस्मयः समपद्यत । ते त्वतीत्य जनाकीर्णाः कक्ष्यास्तिस्रो नरर्षभाः ।
अहङ्कारेण राजानमुपतस्थुर्गतव्यथाः । तान्पाद्यमधुपर्क्कार्हान्गवार्हान्सत्कृतिंगतान् ।
प्रत्युत्थाय जरासन्ध उपतस्थे यथाविधि । उवाच चैतान्राजाऽसौ स्वागतं वोऽस्त्विति प्रभुः ।
मौनमासीत्तदा पार्थभीमयोर्जनमेजय । तेषां मध्ये महाबुद्धिः कृष्णो वचनमब्रवीत् । ८१०
वक्तुं नायाति राजेन्द्र एतयोर्न्नियमस्थयोः । अर्व्वाङ्निशीथात् परतस्त्वया सार्द्धं वदिष्यतः ।
यज्ञागारे स्थापयित्वा राजा राजगृहं गतः । ततोऽर्द्धरात्रे सम्प्राप्ते यातो यत्र स्थिता द्विजाः ।
तस्य ह्येतद्व्रतं राजन्बभूव भुवि विश्रुतं । स्नातकान्ब्राह्मणान्प्राप्तान्श्रुत्वा स समितिञ्जयः ।
अप्यर्धरात्रे नृपतिः प्रत्युद्गच्छति भारत । तांस्त्वपूर्व्वेण वेशेन दृष्ट्वा स नृपसत्तमः ।
उपतस्थे जरासन्धो विस्मितश्चाभवत्तदा । ते तु दृष्ट्वैव राजानं जरासन्धं नरर्षभाः । ८१५
इदमूचुरमित्रघ्नाः सर्व्वे भरतसत्तम । स्वस्त्यस्तु कुशलं राजन्निति तत्र व्यवस्थिताः ।
तं नृपं नृपशार्दूल प्रेक्षमाणाः परस्परं । तानब्रवीज्जरासन्धस्तथा पाण्डवयादवान् ।
आस्यतामिति राजेन्द्र ब्राह्मणच्छद्मसंवृतान् । अथोपविविशुः सर्व्वे त्रयस्ते पुरुषर्षभाः ।

सम्पदीप्तास्त्वयो लक्ष्म्या महाध्वर इवाग्नयः। तानुवाच जरासन्धः सत्यसन्धो नराधिपः।
विगर्हमाणः कौरव्य वेशग्रहणवैकृतान्। न स्नातकव्रता विप्रा वहिर्माल्यानुलेपनाः। ८४०
भवन्तीति नृलोकेऽस्मिन्विदितं मम सर्व्वशः। के यूयं पुष्पवन्तश्च भुजैर्ज्याकृतलक्षणैः।
विभ्रतः चात्त्रमोजश्च ब्राह्मण्यं प्रतिजानथ। एवं विरागवसना वहिर्माल्यानुलेपनाः।
सत्यं वदत के यूयं सत्यं राजसु शोभते। चैत्यकस्य गिरेः शृङ्गं भित्त्वा किमिह छद्मना।
अद्वारेण प्रविष्टाःस्थ निर्भया राजकिल्विषात्। वदध्वं वाचि वीर्य्यञ्च ब्राह्मणस्य विशेषतः।
कर्म्म चैतद्विलिङ्गस्थं किं वोऽद्य प्रसमीक्षितं। एवञ्च मामुपास्थाय कस्माच्च विधिनार्हणं। ८४५
प्रणीतान्नानुगृह्णीत कार्य्यं किं वाऽस्मदागमे। एवमुक्ते ततः कृष्णः प्रत्युवाच महामनाः।
स्निग्धगम्भीरया वाचा वाक्यं वाक्यविशारदः।
॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ स्नातकान्ब्राह्मणान्राजन् विद्ध्यस्मांस्त्वं नराधिप। स्नातकव्रतिनो राजन्ब्राह्मणा क्षत्त्रिया विशः।
विशेषनियमाश्चैषामविशेषाश्च सन्त्युत। विशेषवांश्च सततं क्षत्त्रियः श्रियमृच्छति।
पुष्पवत्सु ध्रुवा श्रीश्च पुष्पवन्तस्ततो वयं। क्षत्त्रियो वाहुवीर्य्यस्तु न तथा वाक्यवीर्य्यवान्। ८५०
अप्रगल्भं वचस्तस्य तस्मादार्हद्रथेरितं। स्ववीर्य्यं क्षत्त्रियाणान्तु वाह्वोर्धाता न्यवेशयत्।
तद्दिदृक्षसि चेद्राजन् द्रष्टाऽस्यद्य न संशयः। अद्वारेण रिपोर्गेहं द्वारेण सुहृदो गृहान्।
प्रविशन्ति नरा धीरा द्वाराण्येतानि धर्म्मतः। कार्य्यवन्तो गृहानेत्य शत्रुतो नार्हणां वयं। प्रतिगृह्णीम तद्विद्धि एतन्नः शाश्वतं व्रतं।

॥ इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि जरासन्धबधपर्व्वणि कृष्णजरासन्धसंवादे विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

॥ जरासन्ध उवाच ॥ न स्मरामि कदा वैरं कृतं युष्माभिरित्युत। चिन्तयंश्च न पश्यामि भवतां प्रति वैकृतं।
वैकृते वाऽसति कथं मन्यध्वं मामनागसं। अरिं वै ब्रूत हे विप्राः सतां समय एष हि। ८५५
अर्थधर्म्मोपघाताद्धि मनःसमुपतप्यते। योऽनागसि प्रसृजति क्षत्त्रियो हि न संशयः।
अतोऽन्यथा चरल्लोके धर्मज्ञः सन्महारथः। वृजिनां गतिमाप्नोति श्रेयसोऽप्युपहन्ति च।
त्रैलोक्ये क्षत्त्रधर्म्मो हि श्रेयान्वै साधुचारिणां। नान्यं धर्म्मं प्रशंसन्ति ये च धर्मविदो जनाः।
तस्य मेऽद्य स्थितस्येह स्वधर्म्मे नियतात्मनः। अनागसःप्रजानाञ्च प्रमादादिव जल्पथ।
॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ कुलकार्य्यं महाबाहो कश्चिदेकः कुलोद्वहः। वहते यस्तन्नियोगाद्वयमभ्युद्यतास्त्वयि। ८६०
त्वया चोपहृता राजन् क्षत्त्रिया लोकवासिनः। तदागः क्रूरमुत्पाद्य मन्यसे किमनागसं।
राजा राज्ञः कथं साधून् हिंस्यान्नृपतिसत्तम। तद्राज्ञः सन्निगृह्य त्वं रुद्रायोपजिहीर्षसि।
अस्मांस्तदेनोपगच्छेत् कृतं वार्हद्रथ त्वया। वयं हि शक्ता धर्म्मस्य रक्षणे धर्म्मचारिणः।
मनुष्याणां समालम्भो न च दृष्टः कदाचन। स कथं मानुषैर्देवं यष्टुमिच्छसि शङ्करं।
सवर्णो हि सवर्णानां पशुसंज्ञां करिष्यसि। कोऽन्य एवं यथा हि त्वं जरासन्ध वृथामतिः। ८६५
यस्यां यस्यामवस्थायां यद्यत्कर्म्म करोति यः। तस्यां तस्यामवस्थायां तत्फलं समवाप्नुयात्।

ते त्वां ज्ञातिक्षयकरं वयमार्त्तानुसारिणः । ज्ञातिवृद्धिनिमित्तार्थं विनिहन्तुमिहागताः ।
नास्ति लोके पुमानन्यः क्षत्रियेष्विति चैव यत् । मन्यसे स च ते राजन्सुमहान्बुद्धिविप्लवः ।
को हि जानन्नभिजनमात्मवान् क्षत्रियो नृपः । नाविशत्स्वर्गमतुलं रणानन्तरमव्ययं ।
स्वर्गं ह्येव समास्थाय रणयज्ञेषु दीक्षिताः । जयन्ति क्षत्रिया लोकांस्तद्विद्धि मनुजर्षभ । ८७०
स्वर्गयोनिर्महद्ब्रह्म स्वर्गयोनिर्महद्यशः । स्वर्गयोनिस्तपो युद्धे मृत्युः सोऽव्यभिचारवान् ।
एष ह्यैन्द्रो वैजयन्तो गुणैर्नित्यं समाहितः । येनासुरान्पराजित्य जगत्पाति शतक्रतुः ।
स्वर्गमार्गाय कस्य स्याद्विग्रहो वै यथा तव । मागधैर्विपुलैः सैन्यैर्बाहुल्यबलदर्पितः ।
माऽवमंस्थाः परान्राजन्नस्ति वीर्यं नरे नरे । समस्तेजस्त्वया चैव विशिष्टं वा नरेश्वर ।
यावदेतदसम्बुद्धं तावदेव भवेत्तव । विषह्यमेतदस्माकमतो राजन्ब्रवीमि ते । ८७५
जहि त्वं सदृशेष्वेव मानं दर्पञ्च मागध । मागमः ससुतामात्यः सबलश्च यमक्षयं ।
दम्भोद्भवः कार्त्तवीर्य्य उत्तरश्च बृहद्रथः । श्रेयसो ह्यवमन्येह विनेशुः सबला नृपाः ।
युयुक्षमाणास्त्वत्तो हि न वयं ब्राह्मणा ध्रुवं । शौरिरस्मि हृषीकेशो नृवीरौ पाण्डवाविमौ ।
त्वामाह्वयामहे राजन्स्थिरो युध्यस्व मागध । मुञ्च वा नृपतीन्सर्वान्गच्छ वा त्वं यमक्षयं ।
॥ जरासन्ध उवाच ॥ नाजितान्वै नरपतीनहमादद्मि कांश्चन । अजितः पर्य्यवस्थाता कोऽत्र यो न मया जितः । ८८०
क्षत्रियस्यैतदेवाहुर्धर्म्यं कृष्णोपजीवनं । विक्रम्य वशमानीय कामतो यत्समाचरेत् ।
देवतार्थमुपाहृत्य राज्ञः कृष्ण कथं भयात् । अहमद्य विमुच्येयं क्षात्रं व्रतमनुस्मरन् ।
सैन्यं सैन्येन व्यूढेन एक एकेन वा पुनः । द्वाभ्यां त्रिभिर्वा योत्स्येऽहं युगपत्पृथगेव वा ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्त्वा जरासन्धः सहदेवाभिषेचनं । आज्ञापयत्तदा राजा युयुत्सुर्भीमकर्मभिः ।
स तु सेनापती राजा सस्मार भरतर्षभ । कौशिकं चित्रसेनञ्च तस्मिन्युद्धे उपस्थिते । ८८५
ययोस्ते नामनी राजन् हंसेति डिम्भकेति च । पूर्वं सङ्कथिते पुंभिर्नृलोके लोकसत्कृते ।
तन्तु राजन्विभुः शौरी राजानं बलिनाम्वरं । स्मृत्वा पुरुषशार्दूलः शार्दूलसमविक्रमं ।
सत्यसन्धो जरासन्धं भुवि भीमपराक्रमं । भागमन्यस्य निर्दिष्टमवध्यं मधुभिर्मृधे ।
नात्मनात्मवतां मुख्य इयेष मधुसूदनः । ब्राह्मीमाज्ञां पुरस्कृत्य हन्तुं हलधरानुजः ।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि जरासन्धवधपर्व्वणि जरासन्धयुद्धोद्योगे एकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततस्तं निश्चितात्मानं युद्धाय यदुनन्दनः । उवाच वाग्मी राजानं जरासन्धमधोक्षजः । ८८०
॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ त्रयाणां केन ते राजन्योद्धुमुत्सहते मनः । अस्मदन्यतमेनेह सज्जीभवतु को युधि ।
एवमुक्तः स नृपतिर्युद्धं वव्रे महाद्युतिः । जरासन्धस्ततो राजा भीमसेनेन मागधः ।
आदाय रोचनां माल्यं मङ्गल्यान्यपराणि च । धारयन्नगदान् मुख्यान् निर्वृतीर्वेदनानि च । उपतस्थे जरासन्धं युयुत्सुं वै पुरोहितः ।

कृतस्वस्त्ययनो राजा ब्राह्मणेन यशस्विना। समनह्य जरासन्धः क्षात्रं धर्म्ममनुस्मरन्।
अवमुच्य किरीटं स केशान् समनुगृह्य च। उदतिष्ठज्जरासन्धो वेलातिग इवार्णवः। ८९५
उवाच मतिमान् राजा भीमं भीमपराक्रमः। भीम योत्स्ये त्वया सार्द्धं श्रेयसा निर्जितं वरं।
एवमुक्त्वा जरासन्धो भीमसेनमरिन्दमः। प्रत्युद्ययौ महातेजाः शक्रं बल इवासुरः।
ततः सम्मन्त्र्य कृष्णेन कृतस्वस्त्ययनो बली। भीमसेनो जरासन्धमाससाद युयुत्सया।
ततस्तौ नरशार्दूलौ बाहुशस्त्रौ समीयतुः। वीरौ परमसंहृष्टावन्योन्यजयकाङ्क्षिणौ।
करग्रहणपूर्वन्तु कृत्वा पादाभिवन्दनं। कक्षैः कक्ष्यां विधुन्वानावास्फोटं तत्र चक्रतुः। ९००
स्कन्धे दोर्भ्यां समाहत्य निहत्य च मुहुर्मुहुः। अङ्गमङ्गैः समाश्लिष्य पुनरास्फालनं विभो।
चित्रहस्तादिकं कृत्वा कक्षाबन्धञ्च चक्रतुः। गलगण्डाभिघातेन सस्फुलिङ्गेन चाशनिं।
बाहुपाशादिकं कृत्वा पादाहतशिरावुभौ। उरोहस्तं ततश्चक्रे पूर्णकुम्भौ प्रयुज्य तौ।
करसम्पीडनं कृत्वा गर्ज्जन्तौ वारणाविव। नर्द्दन्तौ मेघसंकाशौ बाहुप्रहरणावुभौ।
तलेनाहन्यमानौ तु अन्योन्यं कृतवीक्षणौ। सिंहाविव सुसंक्रुद्धावाकृष्याकृष्य युध्यतां। ९०५
अङ्गेनाङ्गं समापीड्य बाहुभ्यामुभयोरपि। आवृत्य बाहुभिश्चापि उदरञ्च प्रचक्रतुः।
उभौ कक्ष्यां सुपार्श्वे तु तक्षवन्तौ च शिक्षितौ। अधोहस्तं स्वकण्ठेतूदरस्योरसि चाक्षिपत्।
सर्व्वातिक्रान्तमर्य्यादं पृष्ठभङ्गञ्च चक्रतुः। सम्पूर्णमूर्च्छां बाहुभ्यां पूर्णकुम्भं प्रचक्रतुः।
तृणपीडं यथाकामं पूर्णयोगं समुष्टिकं। एवमादीनि युद्धानि प्रकुर्व्वन्तौ परस्परं।
तयोर्युद्धं ततो द्रष्टुं समेताः पुरवासिनः। ब्राह्मणा वणिजश्चैव क्षत्रियाश्च सहस्रशः। ९१०
शूद्राश्च नरशार्दूल स्त्रियो वृद्धाश्च सर्व्वशः। निरन्तरमभूत्तत्र जनौघैरभिसंवृतं।
तयोरथ भुजाघातान्निग्रहप्रग्रहात्तथा। आसीत्सुभीमः सम्पातो वज्रपर्व्वतयोरिव।
उभौ परमसंहृष्टौ बलेन बलिनां वरौ। अन्योन्यस्यान्तरं प्रेप्सू परस्परजयैषिणौ।
तद्भीममुत्सार्य्य जनं युद्धमासीदुपह्वरे। बलिनोः संयुगे राजन् वृत्रवासवयोरिव।
प्रकर्षणाकर्षणाभ्यामनुकर्षविकर्षणैः। आचकर्षतुरन्योऽन्यं जानुभिश्चावजघ्नतुः। ९१५
ततः शब्देन महता भर्त्सयन्तौ परस्परं। पाषाणसंघातनिभैः प्रहारैरभिजघ्नतुः।
व्यूढोरस्कौ दीर्घभुजौ नियुद्धकुशलावुभौ। बाहुभिः समसज्जेतामायसैः परिघैरिव।
कार्त्तिकस्य तु मासस्य प्रवृत्तं प्रथमेऽहनि। अनाहारं दिवारात्रमविश्रान्तमवर्त्तत।
तद्वृत्तन्तु त्रयोदश्यां समवेतं महात्मनोः। चतुर्द्दश्यां निशायान्तु निवृत्तो मागधः क्लमात्।
तं राजानं तथा क्लान्तं दृष्ट्वा राजन् जनार्दनः। उवाच भीमकर्म्माणं भीमं सम्बोधयन्निव। ९२०
क्लान्तः शत्रुर्न कौन्तेय लभ्यः पीडयितुं रणे। पीड्यमानो हि कार्त्स्न्येन जह्याज्जीवितमात्मनः।
तस्मात्ते नैव कौन्तेय पीडनीयो जनाधिप। सममेतेन युध्यस्व बाहुभ्यां भरतर्षभ।
एवमुक्तः स कृष्णेन पाण्डवः परवीरहा। जरासन्धस्य तद्रूपं ज्ञात्वा चक्रे मतिं बधे।

ततस्तमजितं जेतुं जरासन्धं वृकोदरः । संरब्धं बलिनां श्रेष्ठो जग्राह कुरुनन्दनः ।

इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि जरासन्धवधपर्व्वणि जरासन्धक्रान्तौ द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ भीमसेनस्ततः कृष्णमुवाच यदुनन्दनं । बुद्धिमास्थाय विपुलां जरासन्धबधेप्सया । ८२५

नायं पापो मया कृष्ण युक्तः स्यादनुरोधितुं । प्राणेन यदुशार्दूल बद्धकक्षेण वाससा ।

एवमुक्तस्ततः कृष्णः प्रत्युवाच वृकोदरं । त्वरयन् पुरुषव्याघ्रो जरासन्धवधेप्सया ।

यत्ते दैवं परं सत्त्वं यच्च ते मातरिश्वनः । बलं भीम जरासन्धे दर्शयाद्य तदद्य वै ।

एवमुक्तस्तदा भीमो जरासन्धमरिन्दम । उत्क्षिप्य भ्रामयामास बलवन्तं महाबलः ।

भ्रामयित्वा शतगुणं जानुभ्यां भरतर्षभ । बभञ्ज पृष्ठं संक्षिप्य निष्पिष्य विननाद च । करे गृहीत्वा चरणं द्वेधा चक्रे महाबलः ॥ ८३०

तस्य निष्पिष्यमाणस्य पाण्डवस्य च गर्ज्जतः । अभवत्तुमुलो नादः सर्व्वप्राणिभयङ्करः ।

वित्रेसुर्म्मागधाः सर्व्वे स्त्रीणां गर्भाश्च सुस्रुवुः । भीमसेनस्य नादेन जरासन्धस्य चैव ह ।

किन्नु स्याद्धिमवान्भिन्नः किन्नुस्विद्दीर्य्यते मही । इति वै मागधा जज्ञुर्भीमसेनस्य निःस्वनात् ।

ततो राजकुलद्वारि प्रसुप्तमिव तं नृपं । रात्रौ गतासुमुत्सृज्य निश्चक्रमुररिन्दमाः ।

जरासन्धरथं कृष्णो योजयित्वा पताकिनं । आरोप्य भ्रातरौ चैव मोक्षयामास बान्धवान् । ८३५

तं वै रत्नभुजं कृष्णं रत्नार्हाः पृथिवीश्वराः । राजानश्चक्रुरासाद्य मोक्षिता महतो भयात् । अक्षतः शस्त्रसम्पन्नो जितारिः
सह राजभिः ।

रथमास्थाय तं दिव्यं निर्जगाम गिरिव्रजात् । यः सोदर्य्यवान्नाम द्वियोधः कृष्णसारथिः । अभ्यासघाती संदृश्यो दुर्ज्जयः
सर्व्वराजभिः ।

भीमार्ज्जुनाभ्यां योधाभ्यामास्थितः कृष्णसारथिः । शुशुभे रथवर्य्योऽसौ दुर्ज्जयः सर्व्वधन्विभिः ।

शक्रविष्णू हि संग्रामे चेरतुस्तारकामये । रथेन तेन वै कृष्ण उपारुह्य ययौ तदा ।

तप्तचामीकराभेण किङ्किणीजालमालिना । मेघनिर्घोषनादेन जैत्रेणामित्रघातिना । ८४०

येन शक्रो दानवानां जघान नवतीर्नव । तं प्राप्य समहृष्यन्त रथं ते पुरुषर्षभाः ।

ततः कृष्णं महाबाहुं भ्रातृभ्यां सहितं तदा । रथस्थं मागधा दृष्ट्वा समपद्यन्त विस्मिताः ।

हयैर्दिव्यैः समायुक्तो रथो वायुसमो जवे । अधिष्ठितः स शुशुभे कृष्णेनातीव भारत ।

असक्तो देवविहितस्तस्मिन्रथवरे ध्वजः । योजनाद्ददृशे श्रीमानिन्द्रायुधसमप्रभः ।

चिन्तयामास कृष्णोऽथ गरुत्मन्तं स चाभ्ययात् । क्षणे तस्मिन्स तेनासीच्चैत्यवृक्ष इवोच्छ्रितः । ८४५

व्यादितास्यैर्महानादैः सह भूतैर्ध्वजालयैः । तस्मिन्रथवरे तस्थौ गरुत्मान्पन्नगाशनः ।

दुर्निरीक्ष्यो हि भूतानां तेजसाऽभ्यधिकं बभौ । आदित्य इव मध्याह्ने सहस्रकिरणावृतः ।

न स सज्जति वृक्षेषु शस्त्रैश्चापि न विध्यते । दिव्यो ध्वजवरो राजन्दृश्यते चेह मानुषैः ।

तमास्थाय रथं दिव्यं पर्ज्जन्यसमनिःस्वनं । निर्ययौ पुरुषव्याघ्रः पाण्डवाभ्यां सहाच्युतः ।

यं लेभे वासवाद्राजा वसुस्तस्माद्बृहद्रथः । बृहद्रथात्क्रमेणैव प्राप्तो बार्हद्रथं नृपं । ८५०

स निर्याय महाबाहुः पुण्डरीकेक्षणस्ततः। गिरिव्रजाद्बहिस्तस्थौ समदेशे महायशाः।
तत्रैनं नागराः सर्व्वे सत्कारेणाभ्ययुस्तदा। ब्राह्मणप्रमुखा राजन्विधिदृष्टेन कर्म्मणा।
बन्धनाद्विप्रमुक्ताश्च राजानो मधुसूदनं। पूजयामासुरूचुश्च स्तुतिपूर्व्वमिदं वचः।
नैतच्चित्रं महाबाहो त्वयि देवकिनन्दने। भीमार्जुनबलोपेते धर्म्मस्य प्रतिपालनं।
जरासन्धह्रदे घोरे दुःखपङ्के निमज्जतां। राज्ञां समभ्युद्धरणं यदिदं कृतमद्य वै। ८८
विष्णो समवसन्नानां गिरिदुर्गे सुदारुणे। दिष्ट्या मोक्षाद्यशो दीप्तमाप्तं ते यदुनन्दन।
किङ्कुर्म्मः पुरुषव्याघ्र शाधि नः प्रणतिंस्थितान्। कृतमित्येव तद्विद्धि नृपैर्यद्यपि दुष्करं।
तानुवाच हृषीकेशः समाश्वास्य महामनाः। युधिष्ठिरो राजसूयं क्रतुमाहर्तुमिच्छति।
तस्य धर्म्मप्रवृत्तस्य पार्थिवत्वं चिकीर्षतः। सर्व्वैर्भवद्भिर्विज्ञाय साहाय्यं क्रियतामिति।
ततः सुप्रीतमनसस्ते नृपा नृपसत्तम। तथेत्येवाब्रुवन्सर्व्वे प्रतिगृह्यास्य तां गिरं। ८९०
रत्नभाजञ्च दाशार्हं चक्रुस्ते पृथिवीश्वराः। कृच्छ्राज्जग्राह गोविन्दस्तेषां तदनुकम्पया।
जरासन्धात्मजश्चैव सहदेवो महामनाः। निर्ययौ सजनामात्यः पुरस्कृत्य पुरोहितं।
स नीचैःप्रणतो भूत्वा बहुरत्नपुरोगमः। सहदेवो नृणां देवं वासुदेवमुपस्थितः।
भयार्त्ताय ततस्तस्मै कृष्णो दत्त्वाऽभयं तदा। आददेऽस्य महार्हाणि रत्नानि पुरुषोत्तमः।
अभ्यषिञ्चत तत्रैव जरासन्धात्मजं मुदा। गत्वैकत्वञ्च कृष्णेन पार्थाभ्यां चैव सत्कृतः। ८९५
विवेश राजा द्युतिमान्बार्हद्रथपुरं नृप। अभिषिक्तो महाबाहुर्जारासन्धिर्महात्मभिः।
कृष्णस्तु सह पार्थाभ्यां श्रिया परमया युतः। रत्नान्यादाय भूरीणि प्रययौ पुरुषर्षभः।
इन्द्रप्रस्थमुपागम्य पाण्डवाभ्यां सहाच्युतः। समेत्य धर्म्मराजानं प्रीयमाणोऽभ्यभाषत।
दिष्ट्या भीमेन बलवाञ्जरासन्धो निपातितः। राजानो मोक्षिताश्चैव बन्धनान्नृपसत्तम।
दिष्ट्या कुशलिनौ चेमौ भीमसेनधनञ्जयौ। पुनः स्वनगरं प्राप्तावक्षताविति भारत। ९००
ततो युधिष्ठिरः कृष्णं पूजयित्वा यथार्हतः। भीमसेनार्जुनौ चैव प्रहृष्टः परिषस्वजे।
ततः क्षीणे जरासन्धे भ्रातृभ्यां विहितं जयं। अजातशत्रुरासाद्य मुमुदे भ्रातृभिः सह।
यथावयः समागम्य भ्रातृभिः सह पाण्डवः। सत्कृत्य पूजयित्वा च विससर्ज नराधिपान्।
युधिष्ठिराभ्यनुज्ञातास्ते नृपा हृष्टमानसाः। जग्मुः स्वदेशांस्त्वरिता यानैरुच्चावचैस्ततः।
एवं पुरुषशार्दूलो महाबुद्धिर्जनार्दनः। पाण्डवैर्घातयामास जरासन्धमरिं तदा। ९०५
घातयित्वा जरासन्धं बुद्धिपूर्व्वमरिन्दमः। धर्म्मराजमनुज्ञाप्य पृथां कृष्णाञ्च भारत।
सुभद्रां भीमसेनञ्च फाल्गुणं यमजौ तथा। धौम्यमामन्त्रयित्वा च प्रययौ स्वां पुरीं प्रति।
तेनैव रथमुख्येन मनसस्तुल्यगामिना। धर्म्मराजविसृष्टेन दिव्येनानादयन्दिशः।
ततो युधिष्ठिरमुखाः पाण्डवा भरतर्षभ। प्रदक्षिणमकुर्व्वन्त कृष्णमक्लिष्टकारिणं।
ततो गते भगवति कृष्णे देवकिनन्दने। जयं लब्ध्वा सुविपुलं राज्ञां दत्त्वाऽभयन्तदा। ९१०

संवर्धितं यशो भूयः कर्म्मणा तेन भारत । द्रौपद्याः पाण्डवा राजन्परां प्रीतिमवर्द्धयन् ।
तस्मिन्काले तु यद्युक्तं धर्मकामार्थसंहितं । तद्राजा धर्मतश्चक्रे प्रजापालनकीर्त्तनं ।
इतिश्रीमहाभारते सभापर्व्वणि जरासन्धवधपर्व्वणि जरासन्धवधचयोविंशोऽध्यायः समाप्तश्चजरासन्धवधपर्व्व ॥ २३ ॥

॥ अथ दिग्विजयपर्व्व ॥ ५ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ पार्थः प्राप्य धनुः श्रेष्ठमक्षय्यौ च महेषुधी । रथं ध्वजं सभाञ्चैव युधिष्ठिरमभाषत ।
॥ अर्जुन उवाच ॥ धनुरस्त्रं महावीर्य्यं पक्षो भूमिर्य्यशो बलं । प्राप्तमेतन्मया राजन् दुष्प्रापं यदभीप्सितं ।
तत्र कृत्यमहं मन्ये कोषस्य परिवर्द्धनं । करमाहारयिष्यामि राज्ञः सर्व्वान्नृपोत्तम । ९२५
विजयाय प्रयास्यामि दिशं धनदपालितां । तिथावथ मुहूर्त्ते च नक्षत्रे चाभिपूजिते ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ धनञ्जयवचःश्रुत्वा धर्म्मराजो युधिष्ठिरः । स्निग्धगम्भीरनादिन्या तं गिरा प्रत्यभाषत
स्वस्तिवाच्यार्हतो विप्रान्प्रयाहि भरतर्षभ । दुर्हृदामप्रहर्षाय सुहृदां नन्दनाय च ।
विजयस्ते ध्रुवं पार्थ प्रियं काममवाप्स्यसि । इत्युक्तः प्रययौ पार्थःसैन्येन महता वृतः ।
अग्निदत्तेन दिव्येन रथेनाद्भुतकर्म्मणा । तथैव भीमसेनोऽपि यमौ च पुरुषर्षभौ ।
ससैन्याः प्रययुः सर्व्वे धर्म्मराजेन पूजिताः । दिशं धनपतेरिष्टामजयत्पाकशासनिः ।
भीमसेनस्तथा प्राचीं सहदेवस्तु दक्षिणां । प्रतीचीं नकुलो राजन्दिशं व्यजयतास्त्रवित् ।
खाण्डवप्रस्थमध्यस्थो धर्म्मराजो युधिष्ठिरः । आसीत्परमया लक्ष्म्या सुहृद्गणवृतः प्रभुः ।
इतिश्री महाभारते सभापर्व्वणि दिग्विजयपर्व्वणि दिग्विजयसंक्षेपकथने चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥
॥ जनमेजय उवाच ॥ दिशामभिजयं ब्रह्मन्विस्तरेणानुकीर्त्तय । नहि तृप्यामि पूर्व्वेषां शृण्वानश्चरितं महत् ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ धनञ्जयस्य वक्ष्यामि विजयं पूर्व्वमेव ते । यौगपद्येन पार्थैर्हि निर्जितेयं वसुन्धरा । ९९५
पूर्व्वं कुलिन्दविषये वशे चक्रे महीपतीन् । धनञ्जयो महाबाहुर्नातितीव्रेण कर्म्मणा ।
आनर्त्तान् कालकूटांश्च कुलिन्दांश्च विजित्य सः । सुमण्डलञ्चावजितं कृतवानसहसैनिकं ।
स तेन सहितो राजन्सव्यसाची परन्तपः । विजिग्ये शाकलं द्वीपं प्रतिविन्ध्यञ्च पार्थिवं ।
शाकलद्वीपवासाश्च सप्तद्वीपेषु ये नृपाः । अर्जुनस्य च सैन्यैस्तैर्विग्रहस्तुमुलोऽभवत् ।
स तानपि महेष्वासान् विजिग्ये भरतर्षभ । तैरेव सहितः सर्व्वैः प्राग्ज्योतिषमुपाद्रवत् ।
तत्र राजा महानासीद्भगदत्तो विशाम्पते । तेनासीत्सुमहद्युद्धं पाण्डवस्य महात्मनः ।
स किरातैश्च चीनैश्च वृतः प्राग्ज्योतिषोऽभवत् । अन्यैश्च बहुभिर्योधैः सागरानूपवासिभिः
ततः स दिवसानष्टौ योधयित्वा धनञ्जयं । प्रहसन्नब्रवीद्राजा संग्रामे विगतक्लमं ।
उपपन्नं महाबाहो त्वयि पाण्डवनन्दन । पाकशासनदायादे वीर्य्यमाहवशोभिनि ।
अहं सखा महेन्द्रस्य शक्रादनवरो रणे । न शक्ष्यामि च ते तात स्थातुं प्रमुखतो युधि । १०५
त्वमीप्सितं पाण्डवेय ब्रूहि किं करवाणि ते । यद्वक्ष्यसि महाबाहो तत्करिष्यामि पुत्रक ।

॥ अर्जुन उवाच ॥ कुरूणामृषभो राजा धर्म्मपुत्त्रो युधिष्ठिरः । धर्म्मज्ञः सत्यसन्धश्च यज्वा विपुलदक्षिणः । तस्य पार्थिवतामीप्से करस्तस्मै प्रदीयतां

भवान् पितृसखा चैव प्रीयमाणो मयाऽपि च । ततो नाज्ञापयामि त्वां प्रीतिपूर्व्वं प्रदीयतां ।

॥ भगदत्त उवाच ॥ कुन्तीमातर्यथा मे त्वं तथा राजा युधिष्ठिरः । सर्व्वमेतत्करिष्यामि किञ्चान्यत्करवाणि ते ।

॥ इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि दिग्विजयपर्व्वणि भगदत्तजयेपञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तः प्रत्युवाच भगदत्तं धनञ्जयः । अनेनैव कृतं सर्व्वं भविष्यत्यनुजानता । १०१०

तं विजित्य महाबाहुः कुन्तीपुत्त्रो धनञ्जयः । प्रययावुत्तरां तस्माद्दिशं धनदपालितां ।

अन्तर्गिरिञ्च कौन्तेय तथैव च बहिर्गिरिं । तथैवोपगिरिञ्चैव विजिग्ये पुरुषर्षभः ।

विजित्य पर्व्वतान्सर्व्वान्ये च तत्र नराधिपाः । तान्वशे स्थापयित्वा स धनान्यादाय सर्व्वशः ।

तैरेव सहितः सर्व्वैरनुरज्य च तान्नृपान् । उलूकवासिनं राजन्वृहन्तमुपजग्मिवान् ।

मृदङ्गवरनादेन रथनेमिस्वनेन च । हस्तिनाञ्च निनादेन कम्पयन्वसुधामिमां । १०१५

ततो वृहन्तस्त्वरितो बलेन चतुरङ्गिणा । निष्क्रम्य नगरात्तस्माद्योधयामास फाल्गुनं ।

सुमहान्सन्निपातोऽभूद्धनञ्जयवृहन्तयोः । न शशाक वृहन्तस्तु सोढुं पाण्डवविक्रमं ।

सोऽविषह्यतमं मत्वा कौन्तेयं पर्व्वतेश्वरः । उपावर्त्तत दुर्धर्षो धनान्यादाय सर्व्वशः ।

स तद्राज्यमवस्थाप्य उलूकसहितो ययौ । सेनाबिन्दुमथो राजन्राज्यादाशु समाक्षिपत् ।

मोदापुरं वामदेवं सुदामानं सुसङ्कुलं । उलूकानुत्तरांश्चैव तांश्च राज्ञः समानयत् । १०२०

तत्रस्थः पुरुषैरेव धर्म्मराजस्य शासनात् । किरीटी जितवान् राजन्देशानपञ्च गणांस्ततः ।

स देवप्रस्थमासाद्य सेनाबिन्दोः पुरं प्रति । बलेन चतुरङ्गेण निवेशमकरोत्प्रभुः ।

स तैः परिवृतः सर्व्वैर्विष्वग्श्वं नराधिपं । अभ्यगच्छन्महातेजाः पौरवं पुरुषर्षभं ।

विजित्य चाहवे शूरान्पार्व्वतीयान्महारथान् । जिगाय सेनया राजन् पुरं पौरवरक्षितं ।

पौरवं युधि निर्जित्य दस्यून्पर्व्वतवासिनः । गणानुत्सवसङ्केतानजयत् सप्त पाण्डवः । ततः काश्मीरकान् वीरान् क्षत्त्रियान् क्षत्त्रियर्षभः । व्यजयल्लोहितञ्चैव मण्डलैर्दशभिः सह । १०२५

ततस्त्रिगर्त्ताः कौन्तेयं दार्व्वाः कोकनदास्तथा । क्षत्त्रिया बहवो राजन्नुपावर्त्तन्त सर्व्वशः ।

अभिसारीं ततो रम्यां विजिग्ये कुरुनन्दनः । उरगावासिनञ्चैव रोचमानं रणेऽजयत् ।

ततः सिंहपुरं रम्यं चित्रायुधसुरक्षितं । प्राधमद्बलमास्थाय पाकशासनिराहवे ।

ततः सुह्मं सुमालांश्च किरीटी पाण्डवर्षभः । सहितः सर्व्वसैन्येन प्रामथत्कुरुनन्दनः ।

ततः परमविक्रान्तो वाह्लीकान्पाकशासनिः । महता परिमर्द्देन वशे चक्रे दुरासदान् । १०३०

गृहीत्वा तु बलं सारं फाल्गुनः पाण्डुनन्दनः । दरदान्सह काम्बोजैरजयत्पाकशासनिः ।

प्रागुत्तरां दिशं ये च वसन्त्याश्रित्य दस्यवः । निवसन्ति वने ये च तान्सर्व्वानजयत्प्रभुः ।

लोहान् परमकाम्बोजानृषिकानुत्तरानपि । सहितांस्तान्महाराज व्यजयत्पाकशासनिः ।

ऋषिकेष्वपि संग्रामो बभूवातिभयङ्करः। तारकामयसङ्काशः परस्परूषिकपार्थयोः।
स विजित्य ततो राजनृषिकान् रणमूर्द्धनि । शुकोदरसमांस्तत्र हयानष्टौ समानयत्। १०३५
मयूरसदृशानन्यानुत्तरानपरानपि। जवनानाशुगांश्चैव करार्थं समुपानयत्।
स विनिर्जित्य संग्रामे हिमवन्तं सनिष्कुटं। श्वेतपर्व्वतमासाद्य न्यविशत्पुरुषर्षभः।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि दिग्विजयपर्व्वणि नानादेशजये षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ स श्वेतपर्व्वतं वीरः समतिक्रम्य वीर्य्यवान्। देशं किम्पुरुषावासं द्रुमपुत्रेण रक्षितं।
महता सन्निपातेन क्षत्रियान्तकरेण ह। अजयत्पाण्डवश्रेष्ठः करे चैनं न्यवेशयत्।
तं जित्वा हाटकं नाम देशं गुह्यकरक्षितं। पाकशासनिरव्यग्रः सहसैन्यः समासदत्। १०४०
तांस्तु सान्त्वेन निर्जित्य मानसं सर उत्तमं। ऋषिकुल्यास्तथा सर्व्वा ददर्श कुरुनन्दनः।
सरो मानसमासाद्य हाटकानभितः प्रभुः। गन्धर्व्वरक्षितं देशमजयत्पाण्डवस्ततः।
तत्र तित्तिरिकल्माषान् मण्डूकाख्यान् हयोत्तमान्। लेभे स करमत्यन्तं गन्धर्व्वनगरात्तदा।
उत्तरं हरिवर्षन्तु स समासाद्य पाण्डवः। इयेष जेतुं तं देशं पाकशासननन्दनः।
तत एनं महाशरीरा महाकाया महाबलाः। द्वारपालाः समासाद्य हृष्टा वचनमब्रुवन्। १०४५
पार्थ नेदं त्वया शक्यं पुरं जेतुं कथञ्चन। उपावर्त्तस्व कल्याण पर्य्याप्तमिदमच्युत।
इदं पुरं यः प्रविशेद्ध्रुवं न स भवेन्नरः। प्रीयामहे त्वया वीर पर्य्याप्तो विजयस्तव।
नचात्र किञ्चिज्जेतव्यमर्ज्जुनात्र प्रदृश्यते। उत्तराः कुरवो ह्येते नात्र युद्धं प्रवर्त्तते।
प्रविष्टोऽपि हि कौन्तेय नेह द्रक्ष्यसि किञ्चन। नहि मानुषदेहेन शक्यमत्राभिवीक्षितुं।
अथेह पुरुषव्याघ्र किञ्चिदन्यच्चिकीर्षसि। तत्प्रब्रूहि करिष्यामो वचनात्तव भारत। १०५०
ततस्तानब्रवीद्राजन्नर्ज्जुनः प्रहसन्निव। पार्थिवत्वं चिकीर्षामि धर्म्मराजस्य धीमतः।
न प्रवेक्ष्यामि वो देशं विरुद्धं यदि मानुषैः। युधिष्ठिराय यत्किञ्चित्करपण्यं प्रदीयतां।
ततो दिव्यानि वस्त्राणि दिव्यान्याभरणानि च। क्षौमाजिनानि दिव्यानि तस्य ते प्रददुः करं।
एवं स पुरुषव्याघ्रो विजित्य दिशमुत्तरां। संग्रामान्सुबहून्कृत्वा क्षत्रियैर्दस्युभिस्तथा।
स विनिर्ज्जित्य राज्ञस्तान्करे च विनिवेश्य तु। धनान्यादाय सर्व्वेभ्यो रत्नानि विविधानि च। १०५५
हयांस्तित्तिरिकल्माषाञ्शुकपत्त्रनिभानपि। मयूरसदृशानन्यान्सर्व्वाननिलरंहसः।
वृतः सुमहता राजन् बलेन चतुरङ्गिणा। आजगाम पुनर्वीरः शक्रप्रस्थं पुरोत्तमं।
धर्म्मराजाय तत्पार्थो धनं सर्वं सवाहनं। न्यवेदयदनुज्ञातस्तेन राज्ञा गृहान् ययौ।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि दिग्विजयपर्व्वणि अर्ज्जुनोत्तरदिग्विजये सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतस्मिन्नेव काले तु भीमसेनोऽपि वीर्य्यवान्। धर्म्मराजमनुज्ञाप्य ययौ प्राचीं दिशं प्रति।
महता बलचक्रेण परराष्ट्रावमर्दिना। हस्त्यश्वरथपूर्णेन दंशितेन प्रतापवान्। १०६०
वृतो भरतशार्दूलो द्विषच्छोकविवर्द्धनः। स गत्वा नरशार्दूलः पञ्चालानां पुरं महत्।

पश्चान्नानाविधोपायैः सान्त्वयामास पाण्डवः। ततः स गण्डकान्शूरो विदेहान्भरतर्षभः।
विजित्याल्पेन कालेन दशार्णानजयत्प्रभुः। तत्र दाशार्णको राजा सुधर्म्मा लोमहर्षणं।
कृतवान्भीमसेनेन महद्युद्धं निरायुधं। भीमसेनस्तु तद्दृष्ट्वा तस्य कर्म्म महात्मनः।
अधिसेनापतिं चक्रे सुधर्म्माणं महाबलं। ततः प्राचीं दिशं भीमो ययौ भीमपराक्रमः। १०९५
सैन्येन महता राजन्कम्पयन्निव मेदिनीं। सोऽश्वमेधेश्वरं राजन्रोचमानं सहानुगं।
जिगाय समरे वीरो बलेन बलिनाम्बरः। स तं निर्जित्य कौन्तेयो नातितीव्रेण कर्म्मणा।
पूर्व्वदेशं महावीर्य्यो विजिग्ये कुरुनन्दनः। ततो दक्षिणमागम्य पुलिन्दनगरं महत्।
सुकुमारं वशे चक्रे सुमित्रञ्च नराधिपं। ततस्तु धर्म्मराजस्य शासनाद्भरतर्षभः। शिशुपालं महावीर्य्यमभ्यगाज्जनमेजय।
चेदिराजोऽपि तच्छ्रुत्वा पाण्डवस्य चिकीर्षितं। उपनिष्क्रम्य नगरात्प्रत्यगृह्णात्परन्तपः। १०७०
तौ समेत्य महाराज कुरुचेदिवृषौ तदा। उभयोरात्मकुलयोः कौशल्यं पर्य्यपृच्छतां।
ततो निवेद्य तद्राष्ट्रं चेदिराजो विशाम्पते। उवाच भीमं प्रहसन्किमिदं कुरुषेऽनघ।
तस्य भीमस्तदाचख्यौ धर्म्मराजचिकीर्षितं। स च तं प्रतिगृह्यैव तथा चक्रे नराधिपः।
ततो भीमस्तत्र राजन्नुषित्वा त्रिदशक्षपाः। सत्कृतः शिशुपालेन ययौ स बलवाहनः।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि दिग्विजयपर्व्वणि प्राचीजयेऽष्टाविंशोऽध्यायः॥ २८॥
॥ वैशम्पायन उवाच॥ ततः कुमारविषये श्रेणिमन्तमथाजयत्। कोशलाधिपतिञ्चैव बृहद्बलमरिन्दमः। १०७५
अयोध्यायान्तु धर्म्मज्ञं दीर्घयज्ञं महाबलं। अजयत्पाण्डवश्रेष्ठो नातितीव्रेण कर्म्मणा।
ततो गोपालकच्छञ्च सोत्तरानपि कोशलान्। मल्लानामधिपञ्चैव पार्थिवञ्चाजयत्प्रभुः।
ततो हिमवतः पार्श्वं समभ्येत्य जलोद्भवं। सर्व्वमल्पेन कालेन देशं चक्रे वशं बली।
एवं बहुविधान् देशान् विजिग्ये भरतर्षभः। भल्लाटमभितो जिग्ये शुक्तिमन्तञ्च पर्व्वतं।
पाण्डवः सुमहावीर्य्यो बलेन बलिनां वरः। सकाशिराजं समरे सुबाहुमनिवर्त्तिनं। १०८०
वशे चक्रे महाबाहुर्भीमो भीमपराक्रमः। ततः सुपार्श्वमभितस्तथा राजपतिं क्रथं।
युध्यमानं बलात्सङ्ख्ये विजिग्ये पाण्डवर्षभः। ततो मत्स्यान्महातेजा मलदांश्च महाबलान्।
अनघानभयांश्चैव पशुभूमिञ्च सर्व्वशः। निवृत्य च महाबाहुर्मदधारं महीधरं।
सोमधेयांश्च निर्ज्जित्य प्रययावुत्तरामुखः। वत्सभूमिञ्च कौन्तेयो विजिग्ये बलवान्बलात्।
भर्गाणामधिपञ्चैव निषादाधिपतिं तथा। विजिग्ये भूमिपालांश्च मणिमत्प्रमुखान्बहून्। १०८५
ततो दक्षिणमल्लांश्च भोगवन्तञ्च पर्व्वतं। तरसैवाजयद्भीमो नातितीव्रेण कर्म्मणा।
शर्म्मकान वर्म्मकांश्चैव व्यजयत् सान्त्वपूर्व्वकं। वैदेहकञ्च राजानं जनकं जगतीपतिं।
विजिग्ये पुरुषव्याघ्रो नातितीव्रेण कर्म्मणा। शकांश्च वर्व्वरांश्चैव अजयच्छद्मपूर्व्वकं।
वैदेहस्थस्तु कौन्तेय इन्द्रपर्व्वतमन्तिकात्। किरातानामधिपतीनजयत्सप्त पाण्डवः।
ततः सुह्मानप्रसुह्मांश्च स्वपचानपि वीर्य्यवान्। विजित्य युधि कौन्तेयो मागधानभ्यधाद्बली। १०९०

दण्डञ्च दण्डधारञ्च विजित्य पृथिवीपतीन्। तैरेव सहितः सर्व्वैर्गिरिव्रजमुपाद्रवत्।
जारासन्धिं सान्त्वयित्वा करे च विनिवेश्य ह। तैरेव सहितःसर्व्वैःकर्णमभ्यद्रवद्बली।
स कम्पयन्निव महीं बलेन चतुरङ्गिणा। युयुधे पाण्डवश्रेष्ठः कर्णेनामित्रघातिना।
स कर्णं युधि निर्ज्जित्य वशे कृत्वा च भारत। ततो विजिग्ये बलवान् राज्ञः पर्व्वतवासिनः।
अथ मोदागिरौ चैव राजानं बलवत्तरं। पाण्डवो बाहुवीर्य्येण निजघान महामृधे। १०९५
ततः पुण्ड्राधिपं वीरं वासुदेवं महाबलं। कौशिकीकच्छनिलयं राजानञ्च महौजसं।
उभौ बलभृतौ वीरावुभौ तीव्रपराक्रमौ। निर्ज्जित्याजौ महाराज वङ्गराजमुपाद्रवत्।
समुद्रसेनं निर्ज्जित्य चन्द्रसेनञ्च पार्थिवं। ताम्रलिप्तञ्च राजानं कर्व्वटाधिपतिं तथा।
सुह्मानामधिपञ्चैव ये च सागरवासिनः। सर्व्वान् म्लेच्छगणांश्चैव विजिग्ये भरतर्षभ।
एवं बहुविधान् देशान् विजित्य पवनात्मजः। वसु तेभ्य उपादाय लौहित्यमगमद्बली। ११००
स सर्व्वान् म्लेच्छनृपतीन् सागरानूपवासिनः। करमाहारयामास रत्नानि विविधानि च।
चन्दनागुरुवस्त्राणि मणिमौक्तिककम्बलं। काञ्चनं रजतञ्चैव विद्रुमञ्च महाधनं।
ते कोटिशतसङ्ख्येन कौन्तेयं महता तदा। अभ्यवर्षन्महात्मानं धनवर्षेण पाण्डवं।
इन्द्रप्रस्थमुपागम्य भीमो भीमपराक्रमः। निवेदयामास तदा धर्म्मराजाय तद्धनं।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि दिग्विजयपर्व्वणि भीमप्राचीदिग्विजये ऊनत्रिंशोऽध्यायः॥ २९ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच॥ तथैव सहदेवोऽपि धर्म्मराजेन पूजितः। महत्या सेनया राजन् प्रययौ दक्षिणां दिशं। ११०५
स शूरसेनान्कार्त्स्न्येन पूर्व्वमेवाजयत्प्रभुः। मत्स्यराजञ्च कौरव्यो वशे चक्रे बलाद्बली।
अधिराजाधिपञ्चैव दन्तवक्रं महाबलं। जिगाय करदञ्चैव कृत्वा राज्ये न्यवेशयत।
सुकुमारं वशे चक्रे सुमित्रञ्च नराधिपं। तथैवापरमत्स्यांश्च व्यजयत्स पटच्चरान्।
निषादभूमिं गोशृङ्गं पर्व्वतं प्रवरं तथा। तरसैवाजयद्धीमान् श्रेणिमन्तञ्च पार्थिवं।
नवराष्ट्रञ्च निर्जित्य कुन्तिभोजमुपाद्रवत्। प्रीतिपूर्व्वञ्च तस्यासौ प्रतिजग्राह शासनं। १११०
ततश्चर्म्मण्वतीकूले जम्भकस्यात्मजं नृपं। ददर्श वासुदेवेन शेषितं पूर्व्ववैरिणा।
चक्रे तेन स संग्रामं सहदेवेन भारत। स तमाजौ विनिर्जित्य दक्षिणाभिमुखो ययौ।
सेकानपरसेकांश्च व्यजयत्सुमहाबलः। करं तेभ्य उपादाय रत्नानि विविधानि च।
ततस्तेनैव सहितो नर्म्मदामभितो ययौ। विन्दानुविन्दावावन्त्यौ सैन्येन महता वृतौ।
जिगाय समरे वीरावाश्विनेयः प्रतापवान्। ततो रत्नान्युपादाय पुरं भोजकटं ययौ। १११५
तत्र युद्धमभूद्राजन् दिवसद्वयमच्युत। स विजित्य दुराधर्षं भीष्मकं माद्रिनन्दनः।
कोशलाधिपतिञ्चैव तथा वेण्वातटाधिपं। कान्तारकांश्च समरे तथा प्राक्कोशलान्नृपान्।
नाटकेयांश्च समरे तथा हेरम्बकान्युधि। मारुधञ्च विनिर्जित्य मुञ्जग्राममथो बलात्।
नाचीनानर्व्वुकांश्चैव राजानश्च महाबलः। तांस्तानाटविकान् सर्व्वानजयत्पाण्डुनन्दनः।

वाताधिपञ्च नृपतिं वशे चक्रे महाबलः। पुलिन्दांश्च रणे जित्वा ययौ दक्षिणतः पुरः। ११२०

युयुधे पाण्ड्यराजेन दिवसं नकुलानुजः। तं जित्वा स महाबाहुः प्रययौ दक्षिणापथं।

गुहामासादयामास किष्किन्धां लोकविश्रुतां। तत्र वानरराजाभ्यां मैन्देन द्विविदेन च। युयुधे दिवसान् सप्त नच तौ विक्रतिं गतौ।

ततस्तुष्टौ महात्मानौ सहदेवाय वानरौ। ऊचतुश्चैव संहृष्टौ प्रीतिपूर्व्वमिदं वचः। गच्छ पाण्डवशार्दूल रत्नान्यादाय सर्व्वशः।

अविघ्नमस्तु कार्य्याय धर्म्मराजाय धीमते।

ततो रत्नान्युपादाय पुरीं माहिष्मतीं ययौ। तत्र नीलेन राज्ञा स चक्रे युद्धं नरर्षभः।

पाण्डवः परवीरघ्नः सहदेवः प्रतापवान्। ततोऽस्य सुमहद्युद्धं आसीद्भीरुभयङ्करं। ११२५

सैन्यक्षयकरञ्चैव प्राणानां संशयावहं। चक्रे तस्य हि साहाय्यं भगवान्हव्यवाहनः।

ततो रथा हया नागाः पुरुषाः कवचानि च। प्रदीप्तानि व्यदृश्यन्त सहदेवबले तदा।

ततः सुसम्भ्रान्तमनाः बभूव कुरुनन्दनः। नोत्तरं प्रतिवक्तुञ्च शक्तोऽभूज्जनमेजय।

॥ जनमेजय उवाच ॥ किमर्थं भगवान् वह्निः प्रत्यमित्रोऽभवद्युधि। सहदेवस्य यज्ञार्थं घटमानस्य वै द्विज।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तत्र माहिष्मतीवासी भगवान् हव्यवाहनः। श्रूयते हि गृहीतो वै पुरस्तात् पारदारिकः। ११३०

नीलस्य राज्ञो दुहिता बभूवातीव शोभना। साऽग्निहोत्रमुपातिष्ठद्बोधनाय पितुः सदा।

व्यजनैर्धूयमानोऽपि तावत्प्रज्वलते न सः। यावच्चारुपुटोष्ठेन वायुना न विधूयते।

ततः स भगवानग्निश्चकमे तां सुदर्शनां। नीलस्य राज्ञः सर्व्वेषामुपनीतश्च सोऽभवत्।

ततो ब्राह्मणरूपेण रममाणो यदृच्छया। चकमे तां वरारोहां कन्यामुत्पललोचनां।

तन्तु राजा यथाशास्त्रमशासद्धार्म्मिकस्तदा। प्रजज्वाल ततः कोपाद्भगवान् हव्यवाहनः। ११३५

तं दृष्ट्वा विस्मितो राजा जगाम शिरसाऽवनिं। ततः कालेन तां कन्यां तथैव हि तदा नृपः।

प्रददौ विप्ररूपाय वह्नये शिरसा नतः। प्रतिगृह्य च तां सुभ्रूं नीलराज्ञः सुतां तदा।

चक्रे प्रसादं भगवांस्तस्य राज्ञो विभावसुः। वरेण च्छन्दयामास तं नृपं स्विष्टकृत्तमः।

अभयञ्च स जग्राह स्वसैन्ये वै महीपतिः। ततः प्रभृति ये केचिदज्ञानात्तां पुरीं नृपाः।

जिगीषन्ति बलाद्राजन् ते दह्यन्ते स्म वह्निना। तस्या पुर्य्यां तदा चैव माहिष्मत्यां कुरूद्वह। ११४०

बभूवुरनतिग्राह्या योषितः छन्दतः किल। एवमग्निर्व्वरं प्रादात् स्त्रीणामप्रतिवारणे।

स्वैरिण्यस्तत्र नार्य्यो हि यथेष्टं विचरन्त्युत। वर्जयन्ति च राजानस्तत्पुरं भरतर्षभ।

भयादग्नेर्महाराज तदाप्रभृति सर्व्वदा। सहदेवस्तु धर्म्मात्मा सैन्यं दृष्ट्वा भयार्दितं।

परीतमग्निना राजन् नाकम्पत यथाऽचलः। उपस्पृश्य शुचिर्भूत्वा सोऽब्रवीत् पावकं ततः।

॥ सहदेव उवाच ॥ त्वदर्थोऽयं समारम्भः कृष्णवर्त्मन्नमोऽस्तु ते। मुखं त्वमसि देवानां यज्ञस्त्वमसि पावक। ११४५

पावनात्पावकश्चासि वहनाद्धव्यवाहनः। वेदास्त्वदर्थं जाता वै जातवेदास्ततो ह्यसि।

चित्रभानुः सुरेशश्च अनलस्त्वं विभावसो। स्वर्गद्वारस्पृशश्चासि हुताशो ज्वलनः शिखी।

वैश्वानरस्त्वं पिङ्गेशः प्लवङ्गो भूरितेजसः। कुमारसूस्त्वं भगवान् रुद्रगर्भो हिरण्यकृत्।
अग्निर्ददातु मे तेजो वायुः प्राणं ददातु मे। पृथिवी बलमादध्याच्छिवञ्चापो दिशन्तु मे।
अपांगर्भ महासत्त्व जातवेदः सुरेश्वर। देवानां मुखमग्ने त्वं सत्येन विपुनीहि मां। ११५०
ऋषिभिर्ब्राह्मणैश्चैव दैवतैरसुरैरपि। नित्यं सुहुतयज्ञेषु सत्येन विपुनीहि मां।
धूमकेतुः शिखी च त्वं पापहाऽनिलसम्भवः। सर्व्वप्राणिषु नित्यस्थः सत्येन विपुनीहि मां।
एवं स्तुतोऽसि भगवन् प्रीतेन शुचिना मया। तुष्टिं पुष्टिं श्रुतिं चैव प्रीतिं चाग्ने प्रयच्छ मे।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ इत्येवं मन्त्रमाग्नेयं पठन् यो जुहुयाद्विभुं। ऋद्धिमान् सततं दान्तः सर्व्वपापैः प्रमुच्यते।
॥ सहदेव उवाच ॥ यज्ञविघ्नमिमं कर्त्तुं नार्हस्त्वं हव्यवाहन। एवमुक्त्वा तु माद्रेयः कुशैरास्तीर्य्य मेदिनीं। ११५५
विधिवत्पुरुषव्याघ्रः पावकं प्रत्युपाविशत्। प्रमुखे तस्य सैन्यस्य भीतोद्विग्नस्य भारत।
न चैनमत्यगाद्वह्निर्वेलामिव महोदधिः। तमुपेत्य शनैर्वह्निरुवाच कुरुनन्दनं।
सहदेवं नृणां देवं सान्त्वपूर्व्वमिदं वचः। उत्तिष्ठोत्तिष्ठ कौरव्य जिज्ञासेयं मया कृता।
वेद्मि सर्व्वमभिप्रायं तव धर्म्मसुतस्य च। मया तु रक्षितव्येयं पुरी भरतसत्तम।
यावद्राज्ञो हि नीलस्य कुले वंशधरा इति। ईप्सितन्तु करिष्यामि मनसस्तव पाण्डव। ११६०
तत उत्थाय हृष्टात्मा प्राञ्जलिः शिरसानतः। पूजयामास माद्रेयः पावकं भरतर्षभ।
पावके विनिवृत्ते तु नीलो राजाऽभ्यगात्तदा। पावकस्याज्ञया चैवमर्चयामास पार्थिवः।
सत्कारेण नरव्याघ्रं सहदेवं युधाम्पतिं। प्रतिगृह्य च तां पूजां करे च विनिवेश्य च। माद्रीसुतस्ततः प्रायाद्विजयी दक्षिणां दिशं।
त्रैपुरं स्ववशे कृत्वा राजानममितौजसं। निजग्राह महाबाहुस्तरसा पौरवेश्वरं।
आकृतिं कौशिकाचार्य्यं यत्नेन महता ततः। वशे चक्रे महाबाहुः सुराष्ट्राधिपतिं तदा। ११६५
सुराष्ट्रविषयस्थश्च प्रेषयामास रुक्मिणे। राज्ञे भोजकटस्थाय महामात्राय धीमते।
भीष्मकाय स धर्म्मात्मा साक्षादिन्द्रसखाय वै। स चास्य प्रतिजग्राह ससुतः शासनं तदा।
प्रीतिपूर्व्वं महाराज वासुदेवमवेक्ष्य च। ततः स रत्नान्यादाय पुनः प्रायाद्युधां पतिः।
ततः शूर्पारकञ्चैव तालाकटमथापि च। वशे चक्रे महातेजा दण्डकांश्च महाबलः।
सागरद्वीपवासांश्च नृपतीन् म्लेच्छयोनिजान्। निषादान्पुरुषादांश्च कर्णप्रावरणानपि। ११७०
ये च कालमुखा नाम नरराक्षसयोनयः। कृत्स्नं कोलगिरिञ्चैव सुरभीपट्टनं तथा।
द्वीपं ताम्राह्वयञ्चैव पर्व्वतं रामकं तथा। तिमिङ्गिलञ्च स नृपं वशे कृत्वा महामतिः।
एकपादांश्च पुरुषान् केरलान् वनवासिनः। नगरीं सञ्जयन्तीञ्च पाषण्डं करहाटकं।
दूतैरेव वशे चक्रे करञ्चैनानदापयत्। पाण्ड्यांश्च द्रविडांश्चैव सहितांश्चोड्रकेरलैः।
अन्ध्रांस्तालवनांश्चैव कलिङ्गानुष्ट्रकर्णिकान्। आटवीञ्च पुरीं रम्यां यवनानां पुरं तथा। ११७५
दूतैरेव वशे चक्रे करं चैनानदापयत्। ततः कच्छगतो धीमान् दूतान् माद्रवतीसुतः।
प्रेषयामास राजेन्द्र पौलस्त्याय महात्मने। विभीषणाय धर्म्मात्मा प्रीतिपूर्व्वमरिन्दमः।

स च स्य प्रतिजग्राह शासनं प्रीतिपूर्व्वकं । तच्च कालकृतं धीमानभ्यमन्यत स प्रभुः ।
ततः संप्रेषयामास रत्नानि विविधानि च । चन्दनागुरुकाष्ठानि दिव्यान्याभरणानि च
वासांसि च महार्हाणि मणींश्चैव महाधनान् । न्यवर्त्तत ततो धीमान् सहदेवः प्रतापवान् । ११८०
एवं निर्जित्य तरसा सान्त्वेन विजयेन च । करदान्पार्थिवान् कृत्वा प्रत्यागच्छदरिन्दमः ।
धर्म्मराजाय तत्सर्व्वं निवेद्य भरतर्षभः । कृतकर्म्मा सुखं राजन्नुवास जनमेजय ।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि दिग्विजयपर्व्वणि सहदेवदक्षिणदिग्विजये त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ नकुलस्य तु वक्ष्यामि कर्म्माणि विजयं तथा । वासुदेवजितामाशां यथाऽसावजयत्प्रभुः ।
निर्याय खाण्डवप्रस्थात्प्रतीचीमभितो दिशं । उद्दिश्य मतिमान् प्रायान्महत्या सेनया सह ।
सिंहनादेन महता योधानां गर्ज्जितेन च । रथनेमिनिनादैश्च कम्पयन् वसुधामिमां । ११८५
ततो बहुधनं रम्यं गवाढ्यं धनधान्यवत् । कार्त्तिकेयस्य दयितं रोहीतकमुपाद्रवत् ।
तत्र युद्धं महच्चासीच्छूरैर्म्मत्तमयूरकैः । मरुभूमिं स कार्त्स्न्येन तथैव बहुधान्यकं ।
शैरीषकं महेत्थञ्च वशे चक्रे महाद्युतिः । आक्रोशञ्चैव राजर्षिं तेन युद्धमभून्महत् ।
तान् दशार्णान् स जित्वा च प्रतस्थे पाण्डुनन्दनः । शिबींस्त्रिगर्त्तानम्बष्ठान् मालवान् पञ्च कर्प्पटान् ।
तथा मध्यमकेयांश्च वाटधानान् द्विजानथ । पुनश्च परिवृत्याथ पुष्करारण्यवासिनः । ११९०
गणानुत्सवसङ्केतान्व्यजयत्पुरुषर्षभः । सिन्धुकूलाश्रिता ये च ग्रामणीया महाबलाः ।
शूद्राभीरगणाश्चैव ये चाश्रित्य सरस्वतीं । वर्त्तयन्ति च ये मत्स्यैर्ये च पर्व्वतवासिनः ।
कृत्स्नं पञ्चनदञ्चैव तथैवामरपर्व्वतं । उत्तरज्योतिषञ्चैव तथा दिव्यकटं पुरं ।
द्वारपालञ्च तरसा वशे चक्रे महाद्युतिः । रामठान् हारहूणांश्च प्रतीच्याश्चैव ये नृपाः ।
तान् सर्व्वान् स वशे चक्रे शासनादेव पाण्डवः । तत्रस्थः प्रेषयामास वासुदेवाय भारत । ११९५
स चास्य यादवैः सार्द्धं प्रतिजग्राह शासनं । ततः शाकलमभ्येत्य मद्राणां पुटभेदनं ।
मातुलं प्रीतिपूर्व्वेण शल्यं चक्रे वशे बली । स तेन सत्कृतो राज्ञा सत्कारार्हो विशाम्पते ।
रत्नानि भूरीण्यादाय सम्प्रतस्थे युधाम्पतिः । ततः सागरकुक्षिस्थान् म्लेच्छान् परमदारुणान् ।
पह्लवान् बर्व्वरांश्चैव किरातान् यवनान्शकान् । ततो रत्नान्युपादाय वशे कृत्वा च पार्थिवान् ।
न्यवर्त्तत कुरुश्रेष्ठो नकुलश्चित्रमार्गवित् । करभाणां सहस्राणि कोषं तस्य महात्मनः । १२००
ऊहुर्द्दश महाराज कृच्छ्रादिव महाधनं । इन्द्रप्रस्थगतं वीरमभ्येत्य स युधिष्ठिरं ।
ततो माद्रीसुतः श्रीमान् धनं तस्मै न्यवेदयत् । एवं विजित्य नकुलो दिशं वरुणपालितां ।
प्रतीचीं वासुदेवेन निर्ज्जितां भरतर्षभः ।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि दिग्विजयपर्व्वणि नकुलप्रतीचीविजये एकत्रिंशोऽध्यायः समाप्तश्च दिग्विजयपर्व्व ॥ ३१ ॥

॥ अथ राजसूयिकपर्व्व ॥ ६ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ रक्षणाद्धर्म्मराजस्य सत्यस्य परिपालनात् । शत्रूणां क्षपणाच्चैव स्वकर्म्मनिरताः प्रजाः ।
बलीनां सम्यगादानाद्धर्म्मतश्चानुशासनात् । निकामवर्षी पर्ज्जन्यः स्फीतो जनपदोऽभवत् । १२०५
सर्व्वारम्भाः सुप्रवृत्ताः गोरक्षा कर्षणं वणिक् । विशेषात् सर्व्वमेवैतत् सञ्जज्ञे राजकर्म्मणः ।
दस्युभ्यो वञ्चकेभ्यो वा राजन् प्रति परस्परं । राजवल्लभतश्चैव नाश्रूयन्त मृषा गिरः ।
अवर्षञ्चातिवर्षञ्च व्याधिपावकमूर्च्छनं । सर्व्वमेतत्तदा नासीद्धर्म्मनित्ये युधिष्ठिरे ।
प्रियं कर्त्तुमुपस्थातुं बलिकर्म्म स्वभावजं । अभिहर्त्तुं नृपा जग्मुर्नान्यैः कार्य्यैः कथञ्चन ।
धर्म्म्यैर्धनागमैस्तस्य ववृधे निचयो महान् । कर्त्तुं यस्य न शक्येत क्षयो वर्षशतैरपि । १२१०
स्वकोष्ठस्य परीमाणं कोषस्य च महीपतिः । विज्ञाय राजा कौन्तेयो यज्ञायैव मनो दधे ।
सुहृदश्चैव ये सर्व्वे पृथक् च सहिताब्रुवन् । यज्ञकालस्तव विभो क्रियतामत्र साम्प्रतं ।
अथैवं ब्रुवतामेवं तेषामभ्याययौ हरिः । ऋषिः पुराणो वेदात्मा दृश्यश्चैव विजानतां ।
जगतस्तस्थुषां श्रेष्ठः प्रभवश्चाप्ययश्च ह । भूतभव्यभवन्नाथः केशवः केशिसूदनः ।
प्राकारः सर्व्ववृष्णीनां आपत्स्वभयदोऽरिहा । बलाधिकारे निक्षिप्य संहत्यानकदुन्दुभिं । १२१५
उच्चावचमुपादाय धर्म्मराजाय माधवः । धनौघं पुरुषव्याघ्रो बलेन महता वृतः ।
तं धनौघमपर्य्यन्तं रत्नसागरमक्षयं । नादयन् रथघोषेण प्रविवेश पुरोत्तमं ।
पूर्णमापूरयंस्तेषां द्विषच्छोकावहोऽभवत् । असूर्य्यमिव सूर्य्येण निवातमिव वायुना ।
कृष्णेन समुपेतेन जहृषे भारतं पुरं । तं मुदाभिसमागम्य सत्कृत्य च यथाविधि ।
स पृष्ट्वा कुशलञ्चैव सुखासीनं युधिष्ठिरः । धौम्यद्वैपायनमुखैर्ऋत्विग्भिः पुरुषर्षभः । १२२०
भीमार्जुनयमैश्चैव सहितः कृष्णमब्रवीत् ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ त्वत्कृते पृथिवी सर्व्वा मद्वशे कृष्ण वर्त्तते ।
धनञ्च बहु वार्ष्णेय त्वत्प्रसादादुपार्जितं । सोऽहमिच्छामि तत्सर्व्वं विधिवद्देवकीसुत ।
उपयोक्तुं द्विजाग्र्येभ्यो हव्यवाहे च माधव । तदहं यष्टुमिच्छामि दाशार्ह सहितस्त्वया ।
अनुजैश्च महाबाहो तदनुज्ञातुमर्हसि । तद्दीक्षापय गोविन्द त्वमात्मानं महाभुज ।
त्वयीष्टवति दाशार्ह विपाप्मा भविता ह्यहं । मां वाऽप्यभ्यनुजानीहि सहैभिरनुजैर्व्विभो । १२२५
अनुज्ञातस्त्वया कृष्ण प्राप्नुयां क्रतुमुत्तमं ॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तं कृष्णः प्रत्युवाचेदं वर्णयन् गुणविस्तरं ।
त्वमेव राजशार्दूल सम्राडर्हो महाक्रतुं । संप्राप्नुहि त्वया प्राप्ते कृतकृत्यास्ततो वयं ।
यजस्वाभीप्सितं यज्ञं मयि श्रेयस्यवस्थिते । नियुङ्क्ष्व त्वञ्च मां कृत्ये सर्व्वं कर्त्तास्मि ते वचः ।
युधिष्ठिर उवाच ॥ सफलः कृष्ण सङ्कल्पः सिद्धिश्च नियता मम । यस्य मे त्वं हृषीकेश यथेप्सितमुपस्थितः ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ अनुज्ञातस्तु कृष्णेन पाण्डवो भ्रातृभिः सह । ईजितुं राजसूयेन साधनान्युपचक्रमे । १२३०
ततस्त्वाज्ञापयामास पाण्डवोऽरिनिबर्हणः । सहदेवं युधां श्रेष्ठं मन्त्रिणश्चैव सर्व्वशः ।

अस्मिन् क्रतौ यथोक्तानि यज्ञाङ्गानि द्विजातिभिः। तथोपकरणं सर्व्वं मङ्गलानि च सर्व्वशः।
अधियज्ञांश्च सम्भारान् धौम्योक्तान् क्षिप्रमेव हि। समानयन्तु पुरुषा यथायोगं यथाक्रमं।
इन्द्रसेनो विशोकश्च पुरुश्चार्जुनसारथिः। अन्नाद्याहरणे युक्ताः सन्तु मत्प्रियकाम्यया।
सर्व्वकामाश्च कार्य्यन्तां रसगन्धसमन्विताः। मनोहराः प्रीतिकरा द्विजानां कुरुसत्तम। १२३५
तद्वाक्यसमकालञ्च कृतं सर्व्वं न्यवेदयत्। सहदेवो युधां श्रेष्ठो धर्म्मराजे युधिष्ठिरे।
ततो द्वैपायनो राजन्नृत्विजः समुपानयत्। वेदानिव महाभागान् साक्षान्मूर्त्तिमतो द्विजान्।
स्वयं ब्रह्मत्वमकरोत्तस्य सत्यवतीसुतः। धनञ्जयानामृषभः सुसामा सामगोऽभवत्।
याज्ञवल्क्यो बभूवाथ ब्रह्मिष्ठोऽध्वर्य्युसत्तमः। पैलो होता वसोः पुत्रो धौम्येन सहितोऽभवत्।
एतेषां शिष्यवर्गाश्च पुत्राश्च भरतर्षभ। बभूवुर्होत्रगाः सर्व्वे वेदवेदाङ्गपारगाः। ते वाचयित्वा पुण्याहमूहयित्वा च तं विधिं। १२४०
शास्त्रोक्तं पूजयामासुस्तद्देवयजनं महत्। तत्र चक्रुरनुज्ञाता शरणान्युत शिल्पिनः।
गन्धवन्ति विशालानि वेश्मानीव दिवौकसां। तत आज्ञापयामास स राजा राजसत्तमः।
सहदेवं तदा सद्यो मन्त्रिणं पुरुषर्षभः। आमन्त्रणार्थं दूतांस्त्वं प्रेषयस्वाशुगान् द्रुतं।
उपश्रुत्य वचो राज्ञः स दूतान् प्राहिणोत्तदा। आमन्त्रयध्वं राष्ट्रेषु ब्राह्मणान् भूमिपानथ।
विशश्च मान्यान् शूद्रांश्च सर्व्वानानयतेति च। १२४५
॥ वैशम्पायन उवाच॥ समाज्ञप्तास्ततो दूताः पाण्डवेयस्य शासनात्। आमन्त्रयाम्बभूवुश्च आनयंश्चापरान् द्रुतं। तथापरानपि नरानात्मनः शीघ्रगामिनः।
ततस्ते तु यथाकालं कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरं। दीक्षयाञ्चक्रिरे विप्रा राजसूयाय भारत।
दीक्षितः सतु धर्म्मात्मा धर्म्मराजो युधिष्ठिरः। जगाम यज्ञायतनं वृतो विप्रैः सहस्रशः।
भ्रातृभिर्ज्ञातिभिश्चैव सुहृद्भिः सचिवैः सह। क्षत्त्रियैश्च मनुष्येन्द्रैर्नानादेशसमागतैः।
अमात्यैश्च नरश्रेष्ठो धर्म्मो विग्रहवानिव। आजग्मुर्ब्राह्मणास्तत्र विषयेभ्यस्ततस्ततः। १२५०
सर्व्वविद्यासु निष्णाता वेदवेदाङ्गपारगाः। तेषामावसथांश्चक्रुर्धर्म्मराजस्य शासनात्।
बह्वन्नाच्छादनैर्य्युक्तान् सगणानां पृथक् पृथक्। सर्व्वर्त्तुगुणसम्पन्नान् शिल्पिनोऽथ सहस्रशः।
तेषु ते न्यवसन् राजन् ब्राह्मणा नृपसत्कृताः। कथयन्तः कथा बह्वीः पश्यन्तो नटनर्त्तकान्।
भुञ्जतां चैव विप्राणां वदतां च महास्वनः। अनिशं श्रूयते तत्र मुदितानां महात्मनां।
दीयतां दीयतामेषां भुज्यतां भुज्यतामिति। एवम्प्रकाराः सञ्जल्पाः श्रूयन्ते स्मात्र नित्यशः। १२५५
गवां शतसहस्राणि शयनानाञ्च भारत। रुक्मस्य योषिताञ्चैव धर्म्मराजः पृथग्ददौ।
प्रावर्त्ततैवं यज्ञः स पाण्डवस्य महात्मनः। पृथिव्यामेकवीरस्य शक्रस्येव त्रिविष्टपे।
ततो युधिष्ठिरो राजा प्रेषयामास पाण्डवं। नकुलं हास्तिनपुरं भीष्माय पुरुषर्षभः।
द्रोणाय धृतराष्ट्राय विदुराय कृपाय च। भ्रातॄणाञ्चैव सर्व्वेषां येऽनुरक्ता युधिष्ठिरे।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि राजसूयिकपर्व्वणि राजसूयदीक्षायां द्वात्रिंशोऽध्यायः॥३२॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ स गत्वा हास्तिनपुरं नकुलः समितिञ्जयः। भीष्ममामन्त्रयाञ्चक्रे धृतराष्ट्रञ्च पाण्डवः। १२६०
सत्कृत्यामन्त्रितास्तेन आचार्य्यप्रमुखास्ततः। प्रययुः प्रीतमनसो यज्ञं ब्रह्मपुरःसराः।
संश्रुत्य धर्म्मराजस्य यज्ञं यज्ञविदस्तदा। अन्ये च शतशस्तुष्टैर्मनोभिर्भरतर्षभ।
द्रष्टुकामाः सभाञ्चैव धर्म्मराजञ्च पाण्डवं। दिग्भ्यः सर्व्वे समापेतुः क्षत्रियास्तत्र भारत।
समुपादाय रत्नानि विविधानि महान्ति च। धृतराष्ट्रश्च भीष्मश्च विदुरश्च महामतिः।
दुर्य्योधनपुरोगाश्च भ्रातरः सर्व्व एव ते। गान्धारराजः सुबलः शकुनिश्च महाबलः। १२६५
अचलो वृषकश्चैव कर्णश्च रथिनांवरः। तथा शल्यश्च बलवान् बाह्लिकश्च महाबलः।
सोमदत्तोऽथ कौरव्यो भूरिर्भूरिश्रवाः शलः। अश्वत्थामा कृपो द्रोणः सैन्धवश्च जयद्रथः।
यज्ञसेनः सपुत्रश्च शाल्वश्च वसुधाऽधिपः। प्राग्ज्योतिषश्च नृपतिर्भगदत्तो महारथः।
स तु सर्व्वैः सह म्लेच्छैः सागरानूपवासिभिः। पार्व्वतीयाश्च राजानो राजा चैव बृहद्बलः।
पौण्ड्रको वासुदेवश्च वङ्गः कालिङ्गकस्तथा। आकर्षः कुन्तलश्चैव मालवाश्चान्ध्रकास्तथा। १२७०
द्राविडाः सिंहलाश्चैव राजा काश्मीरकस्तथा। कुन्तिभोजो महातेजाः पार्थिवो गौरवाहनः।
बाह्लिकाश्चापरे शूराः राजानः सर्व्व एव ते। विराटः सहपुत्राभ्यां मावेल्लश्च महाबलः।
राजानो राजपुत्राश्च नानाजनपदेश्वराः। शिशुपालो महावीर्य्यः सहपुत्रेण भारत।
आगच्छत्पाण्डवेयस्य यज्ञं समरदुर्म्मदः। रामश्चैवानिरुद्धश्च कङ्कश्च सहसारणः।
गदप्रद्युम्नशाम्बाश्च चारुदेष्णश्च वीर्य्यवान्। उल्मुको निशठश्चैव वीरश्चाङ्गावहस्तथा। १२७५
वृष्णयो निखिलाश्चान्ये समाजग्मुर्महारथाः। एते चान्ये च बहवो राजानो मध्यदेशजाः।
आजग्मुः पाण्डुपुत्रस्य राजसूयं महाक्रतुं। ददुस्तेषामावसथान् धर्म्मराजस्य शासनात्।
बहुभक्ष्यान्वितान् राजन् दीर्घिकावृक्षशोभितान्। तथा धर्म्मात्मजः पूजां चक्रे तेषां महात्मनां।
सत्कृतास्च यथोद्दिष्टान् जग्मुरावसथान्नृपाः। कैलासशिखरप्रख्यान् मनोज्ञान् द्रव्यभूषितान्।
सर्व्वतः संवृतानुच्चैः प्राकारैः सुकृतैः सितैः। सुवर्णजालसम्वीतान् मणिकुट्टिमभूषितान्। १२८०
सुखारोहणसोपानान् महासनपरिच्छदान्। स्रग्दामसमवच्छन्नानुत्तमागुरुगन्धिनः।
हंसेन्दुवर्णसदृशानायोजनसुदर्शनान्। असम्बाधानसमद्वारानयुतानुच्चावचैर्गुणैः।
बहुधातुनिबद्धाङ्गान् हिमवच्छिखरानिव। विश्रान्तास्ते ततोऽपश्यन् भूमिपा भूरिदक्षिणं।
वृतं सदस्यैर्बहुभिर्धर्म्मराजं युधिष्ठिरं। तत्सदः पार्थिवैः कीर्णं ब्राह्मणैश्च महर्षिभिः।
भ्राजते स्म तदा राजन् नाकपृष्ठं यथामरैः। १२८५
इतिश्रीमहाभारते सभापर्व्वणि राजसूयिकपर्व्वणि निमन्त्रितराजागमने त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः॥ ३३ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ पितामहं गुरुञ्चैव प्रत्युद्गम्य युधिष्ठिरः। अभिवाद्य ततो राजन्निदं वचनमब्रवीत।
भीष्मं द्रोणं कृपं द्रौणिं दुर्य्योधनविविंशती। अस्मिन्यज्ञे भवन्तो मामनुगृह्णन्तु सर्व्वशः।
इदं वः सुमहच्चैव यदिहास्ति धनं मम। प्रणयन्तु भवन्तो मां यथेष्टमभिमन्त्रिताः।

एवमुक्त्वा स तान् सर्वान् दीक्षितः पाण्डवाग्रजः। युयोज स यथायोगमधिकारेष्वनन्तरं।
भक्ष्यभोज्याधिकारेषु दुःशासनमयोजयत्। परिग्रहे ब्राह्मणानामश्वत्थामानमुक्तवान्। १२९०
राज्ञान्तु प्रतिपूजार्थं सञ्जयं संन्ययोजयत्। कृताकृतपरिज्ञाने भीष्मद्रोणौ महामती।
हिरण्यस्य सुवर्णस्य रत्नानां चान्ववेक्षणे। दक्षिणानाञ्च वै दाने कृपं राजा न्ययोजयत्।
तथाऽन्यान्पुरुषव्याघ्रांस्तस्मिंस्तस्मिन्न्ययोजयत्। बाह्लिको धृतराष्ट्रश्च सोमदत्तो जयद्रथः।
नकुलेन समानीताः स्वामिवत्तत्र रेमिरे। क्षत्ता व्ययकरस्त्वासीद्विदुरः सर्व्वधर्म्मवित्।
दुर्य्योधनस्त्वर्हणानि प्रतिजग्राह सर्व्वशः। चरणक्षालने कृष्णो ब्राह्मणानां स्वयं ह्यभूत्। १२९५
सर्व्वलोकसमावृत्तः पिप्रीषुः फलमुत्तमं। द्रष्टुकामः सभाञ्चैव धर्म्मराजं युधिष्ठिरं।
न कश्चिदाहरत्तत्र सहस्रावरमर्हणं। रत्नैश्च बहुभिस्तत्र धर्म्मराजमवर्द्धयत्।
कथन्तु मम कौरव्यो रत्नदानैः समाप्नुयात्। यज्ञमित्येव राजानः स्पर्द्धमाना ददुर्धनं।
भवनैः सविमानाग्रैः सोदर्कैर्ब्बलसंवृतैः। लोकराजविमानैश्च ब्राह्मणावसथैः सह।
कृतैरावसथैर्दिव्यैर्विमानप्रतिमैस्तथा। विचित्रै रत्नवद्भिश्च ऋद्ध्या परमया युतैः। १३००
राजभिश्च समावृत्तैरतीव श्रीसमृद्धिभिः। अशोभत ततो राजन् कौन्तेयस्य महात्मनः।
ऋद्ध्या च वरुणं देवं स्पर्द्धमानो युधिष्ठिरः। षडग्निनाऽथ यज्ञेन सोऽयजद्दक्षिणावता।
सर्व्वान् जनान् सर्व्वकामैः समृद्धैः समतर्पयत्। अन्नवान् बहुभक्ष्यश्च भुक्तवज्जनसंवृतः।
रत्नोपहारसम्पन्नो बभूव स समागमः। इडाज्यहोमाहुतिभिर्मन्त्रशिक्षाविशारदैः।
तस्मिन् हि तत्पुर्देवास्तते यज्ञे महर्षिभिः। यथा देवास्तथा विप्रा दक्षिणान्नमहाधनैः। १३०५
ततृपुः सर्व्ववर्णाश्च तस्मिन्यज्ञे मुदाऽन्विताः।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि राजसूयिकपर्व्वणि यज्ञकरणे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः समाप्तञ्च राजसूयिकपर्व्व ॥ ३४ ॥

॥ अथ अर्घाहरणपर्व्व ॥ ७ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततोऽभिषेचनीयेऽह्नि ब्राह्मणा राजभिः सह। अन्तर्व्वेदीं प्रविविशुः सत्कारार्हा महर्षयः।
नारदप्रमुखास्तस्यामन्तर्व्वेद्यां महात्मनः। समासीनाः शुशुभिरे सह राजर्षिभिस्तदा।
समेता ब्रह्मभवने देवा देवर्षयस्तथा। कर्म्मान्तरमुपासन्तो जजल्पुरमितौजसः।
एवमेतन्न चाप्येवमेवञ्चैतन्नचान्यथा। इत्यूचुर्ब्बहवस्तत्र वितण्डां वै परस्परं। १३१०
कृशानर्थांस्ततः केचिदकृशांस्तत्र कुर्व्वते। अकृशांश्च कृशांश्चक्रुर्हेतुभिः शास्त्रनिश्चयैः। तत्र मेधाविनः केचिदर्थमन्यैरुदीरितं।
विचिक्षिपुर्यथा श्येना नभोगतमिवामिषं।
केचिद्धर्म्मार्थकुशलाः केचित्तत्र महाव्रताः। रेमिरे कथयन्तश्च सर्व्वभाष्यविदांवराः।
सा वेदिर्वेदसम्पन्नैर्देवद्विजमहर्षिभिः। आबभासे समाकीर्णा नक्षत्रैर्द्यौरिवायता।
न तस्यां सन्निधौ शूद्रः कश्चिदासीन्न चाऽव्रती। अन्तर्व्वेद्यां तदा राजन् युधिष्ठिरनिवेशने।

तान्तु लक्ष्मीवतो लक्ष्मीं तदा यज्ञविधानजां । तुतोष नारदः पश्यन् धर्म्मराजस्य धीमतः । १३१५
अथ चिन्ता समापेदे स मुनिर्म्मनुजाधिप । नारदस्तु तदा पश्यन् सर्व्वक्षत्त्रसमागमं ।
सस्मार च पुरावृत्तां कथान्तां पुरुषर्षभ । अंशावतरणे यासौ ब्रह्मणो भवनेऽभवत् ।
देवानां सङ्गमं तन्तु विज्ञाय कुरुनन्दन । नारदः पुण्डरीकाक्षं सस्मार मनसा हरिं ।
साक्षात् स विबुधारिघ्नः क्षत्त्रे नारायणो विभुः । प्रतिज्ञां पालयंश्चेमां जातः परपुरञ्जयः ।
सन्दिदेश पुरा योऽसौ विबुधान् भूतकृत्स्वयं । अन्योन्यमभिनिघ्नन्तः पुनर्लोकानवाप्स्यथ । १३२०
इति नारायणः शम्भुर्भगवान् जगतः प्रभुः । आदिश्य विबुधान् सर्व्वानजायत यदुक्षये ।
क्षिताबन्धकवृष्णीनां वंशे वंशभृतां वरः । परया शुशुभे लक्ष्म्या नक्षत्राणामिवोडुराट् ।
यस्य बाहुबलं सेन्द्राः सुराः सर्व्वे उपासते । सोऽयं मानुषवन्नाम हरिरास्तेऽरिमर्दनः ।
अहो वत महद्भूतं स्वयम्भूर्यदिदं स्वयं । आदास्यति पुनः क्षत्त्रमेवं बलसमन्वितं ।
इत्येतां नारदश्चिन्तां चिन्तयामास सर्व्ववित् । हरिं नारायणं ज्ञात्वा यज्ञैरिज्यन्तमीश्वरं । १३२५
तस्मिन् धर्म्मविदांश्रेष्ठो धर्म्मराजस्य धीमतः । महाध्वरे महाबुद्धिस्तस्थौ स बहुमानतः ।
ततो भीष्मोऽब्रवीद्राजन् धर्म्मराजं युधिष्ठिरं । क्रियतामर्हणं राज्ञां यथार्हमिति भारत ।
आचार्य्यमृत्विजञ्चैव संयुजञ्च युधिष्ठिर । स्नातकञ्च प्रियं प्राहुः षडर्घ्यार्हान् नृपं तथा ।
एतानर्घ्यानभिगतानाहुः सम्वत्सरोषितान् । त इमे कालपूगस्य महतोऽस्मानुपागताः ।
एषामेकैकशो राजन्नर्घ आनीयतामिति । अथ चैषां वरिष्ठाय समर्थायोपनीयतां । १३३०
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ कस्मै भवान् मन्यतेऽर्घमेकस्मै कुरुनन्दन । उपनीयमानं युक्तञ्च तन्मे ब्रूहि पितामह ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो भीष्मः शान्तनवो बुद्ध्या निश्चित्य वीर्य्यवान् । वार्ष्णेयं मन्यते कृष्णमर्हनीयतमं भुवि ।
एष ह्येषां समस्तानां तेजो बलपराक्रमैः । मध्ये तपन्निवाभाति ज्योतिषामिव भास्करः ।
असूर्य्यमिव सूर्य्येण निर्व्वात इव वायुना । भासितं ह्लादितञ्चैव कृष्णेनेदं सदो हि नः ।
तस्मै भीष्माभ्यनुज्ञातः सहदेवः प्रतापवान् । उपजह्रेऽथ विधिवद्वार्ष्णेयायार्घमुत्तमं । १३३५
प्रतिजग्राह तत्कृष्णः शास्त्रदृष्टेन कर्म्मणा । शिशुपालस्तु तां पूजां वासुदेवे न चक्षमे ।
स उपालभ्य भीष्मञ्च धर्म्मराजञ्च संसदि । अवाक्षिपद्वासुदेवं चेदिराजो महाबलः ।
इतिश्री महाभारते सभापर्व्वणि अर्घाभिहरणपर्व्वणि कृष्णार्घदाने पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥
॥ शिशुपाल उवाच ॥ नायमर्हति वार्ष्णेयस्तिष्ठत्स्विह महात्मसु । महीपतिषु कौरव्य राजवत् पार्थिवार्हणां ।
नायं युक्तः समाचारः पाण्डवेषु महात्मसु । यत्कामात्पुण्डरीकाक्षं पाण्डवार्च्चितवानसि ।
बाला यूयं न जानीध्वं धर्म्मः सूक्ष्मो हि पाण्डवाः । अयञ्च स्मृत्यतिक्रान्तो ह्यापगेयोऽल्पदर्शनः । १३४०
त्वादृशो धर्म्मयुक्तो हि कुर्व्वाणः प्रियकाम्यया । भवत्यभ्यधिकं भीष्म लोकेष्ववमतः सतां ।
कथं ह्यराजा दाशार्हो मध्ये सर्व्वमहीक्षितां । अर्हणामर्हति तथा यथा युष्माभिरर्चितः ।
अथ वा मन्यसे कृष्णं स्थविरं कुरुपुङ्गव । वसुदेवे स्थिते वृद्धे कथमर्हति तत्सुतः ।

अथवा वासुदेवोऽपि प्रियकामोऽनुवृत्तवान् । द्रुपदे तिष्ठति कथं माधवोऽर्हति पूजनं ।
आचार्य्यं मन्यसे कृष्णमथवा कुरुनन्दन । द्रोणे तिष्ठति वार्ष्णेयं कस्मादर्चितवानसि । १२४५
ऋत्विजं मन्यसे कृष्णमथवा कुरुनन्दन । द्वैपायने स्थिते वृद्धे कथं कृष्णोऽर्चितस्त्वया ।
भीष्मे शान्तनवे राजन्स्थिते पुरुषसत्तमे । स्वच्छन्दमृत्युके राजन् कथं कृष्णोऽर्चितस्त्वया ।
अश्वत्थाम्नि स्थिते वीरे सर्व्वशास्त्रविशारदे । कथं कृष्णस्त्वया राजन्नर्चितः कुरुनन्दन ।
दुर्य्योधने च राजेन्द्रे स्थिते पुरुषसत्तमे । कृपे च भारताचार्य्ये कथं कृष्णस्त्वयाऽर्चितः ।
द्रुमं किम्पुरुषाचार्य्यमतिक्रम्य त्वयाऽर्चितः । भीष्मके चैव दुर्द्धर्षे पाण्डुवत्कृतलक्षणे । १२५०
नृपे च रुक्मिणि श्रेष्ठे एकलव्ये तथैव च । शल्ये मद्राधिपे चैव कथं कृष्णस्त्वयाऽर्चितः ।
अयञ्च सर्व्वराज्ञां वै बलश्लाघी महाबलः । जामदग्न्यस्य दयितः शिष्यो विप्रस्य भारत ।
येनात्मबलमाश्रित्य राजानो युधि निर्जिताः । तञ्च कर्णमतिक्रम्य कथं कृष्णस्त्वयाऽर्चितः ।
नैव ऋत्विङ्नचाचार्य्यो न राजा मधुसूदनः । अर्चितश्च कुरुश्रेष्ठ किमन्यत्प्रियकाम्यया ।
अथवाऽप्यर्चनीयोऽयं युष्माकं मधुसूदनः । किं राजभिरिहानीतैरवमानाय भारत । १२५५
वयन्तु न भयादस्य कौन्तेयस्य महात्मनः । प्रयच्छामः करान् सर्व्वे न लोभान्नच सान्त्वनात् ।
अस्य धर्म्मप्रवृत्तस्य पार्थिवत्वं चिकीर्षतः । करानस्मै प्रयच्छामः सोऽयमस्मान्नमन्यते ।
किमन्यदवमानाद्धि यदेनं राजसंसदि । अप्राप्तलक्षणं कृष्णमर्घेणार्चितवानसि ।
अकस्माद्धर्म्मपुत्रस्य धर्म्मात्मेति यशो गतं । को हि धर्म्मच्युते पूजामेवं युक्तां नियोजयेत् ।
योऽयं वृष्णिकुले जातो राजानं हतवान् पुरा । जरासन्धं महात्मानमन्यायेन दुरात्मवान् । १२६०
अद्य धर्म्मात्मता चैव व्यपकृष्टा युधिष्ठिरात् । दर्शितं कृपणत्वञ्च कृष्णेऽर्घस्य निवेदनात् ।
यदि भीतास्तु कौन्तेयाः कृपणाश्च तपस्विनः । ननु त्वयाऽपि बोद्धव्यं यां पूजां माधवार्हसि ।
अथवा कृपणैरेतामुपनीतां जनार्दन । पूजामनर्हः कस्मात्त्वमभ्यनुज्ञातवानसि ।
अयुक्तामात्मनः पूजां त्वं पुनर्बहु मन्यसे । हविषः प्राप्य निस्यन्दं प्राशिता श्वेव निर्जने ।
नत्वयं पार्थिवेन्द्राणामपमानः प्रयुज्यते । त्वामेव कुरवो व्यक्तं प्रलम्भन्ते जनार्दन । १२६५
क्लीवे दारक्रिया यादृगन्धे वा रूपदर्शनं । अराज्ञो राजवत्पूजा तथा ते मधुसूदन ।
दृष्टो युधिष्ठिरो राजा दृष्टो भीष्मश्च यादृशः । वासुदेवोऽप्ययं दृष्टः सर्व्वमेतद्यथातथं ।
इत्युक्त्वा शिशुपालस्तानुत्थाय परमासनात् । निर्य्ययौ सदसस्तस्मात्सहितो राजभिस्तदा ।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि अर्घाभिहरणपर्व्वणि शिशुपालक्रोधे षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो युधिष्ठिरो राजा शिशुपालमुपाद्रवत् । उवाच चैनं मधुरं सान्त्वपूर्व्वमिदं वचः ।
नेदं युक्तं महीपाल यादृशं वै त्वमुक्तवान् । अधर्म्मश्च परो राजन् पारुष्यञ्च निरर्थकं । १२७०
न हि धर्म्मं परं जातु नावबुध्येत पार्थिवः । भीष्मः शान्तनवस्त्वेनं माऽवमंस्थास्त्वमन्यथा ।
पश्य चैतान्महीपालान् त्वत्तो वृद्धतरान् बहून् । मृष्यन्ते चार्हणां कृष्णे तद्वत्त्वं क्षन्तुमर्हसि ।

वेद तत्त्वेन कृष्णं हि भीष्मश्चेदिपते भृशं । नैवमेनं तथा वेत्थ यथैनं वेद कौरवः ।
॥ भीष्म उवाच ॥ नास्मै देयो ह्यनुनयो नायमर्हति सान्त्वनं । लोकवृद्धतमे कृष्णे योऽर्हणां नाभिमन्यते ।
क्षत्रियः क्षत्रियं जित्वा रणे रणकृतां वरः । यो मुच्यति वशे कृत्वा गुरुर्भवति तस्य सः । १३७५
अस्यां हि समितौ राज्ञामेकमप्यजितं युधि । न पश्यामि महीपालं सात्वतीपुत्रतेजसा ।
नहि केवलमस्माकमयमर्च्यतमोऽच्युतः । त्रयाणामपि लोकानामर्चनीयो महाभुजः ।
कृष्णेन हि जिता युद्धे बहवः क्षत्रियर्षभाः । जगत्सर्व्वञ्च वार्ष्णेये निखिलेन प्रतिष्ठितं ।
तस्मात्सत्स्वपि वृद्धेषु कृष्णमर्चामि नेतरान् । एवं वक्तुं नचार्हस्त्वं माभूत्ते बुद्धिरीदृशी ।
ज्ञानवृद्धा मया राजन् बहवः पर्य्युपासिताः । तेषां कथयतां शौरेरहं गुणवतो गुणान् । १३८०
समागतानामश्रौषं बहून् बहुमतान् सतां । कर्म्माण्यपि हि यान्यस्य जन्मप्रभृति धीमतः ।
बहुशः कथ्यमानानि नरैर्भूयः श्रुतानि मे । न केवलं वयं कामाच्चेदिराज जनार्दनं ।
न सम्बन्धं पुरस्कृत्य कृतार्थं वा कथञ्चन । अर्चामहेऽर्चितं सद्भिर्भुवि भूतसुखावहं ।
यशः शौर्य्यं जयं चास्य विज्ञायार्चां प्रयुञ्ज्महे । नच कश्चिदिहास्माभिः सुबालोऽप्यपरीक्षितः ।
गुणैर्वृद्धानतिक्रम्य हरिरर्च्यतमो मतः । ज्ञानवृद्धो द्विजातीनां क्षत्रियाणां बलाधिकः । १३८५
वैश्यानां धान्यधनवान् शूद्राणामेव जन्मतः । पूज्यतायाञ्च गोविन्दे हेतू द्वावपि संस्थितौ ।
वेदवेदाङ्गविज्ञानं बलं चाप्यधिकं तथा । नृणां लोके हि कोऽन्योऽस्ति विशिष्टः केशवादृते ।
दानं दाक्ष्यं श्रुतं शौर्य्यं ह्रीः कीर्त्तिर्बुद्धिरुत्तमा । सन्नतिः श्रीर्धृतिस्तुष्टिः पुष्टिश्च नियताऽच्युते ।
तमिमं लोकसम्पन्नमाचार्य्यं पितरं गुरुं । अर्घ्यमर्चितमर्चार्हं सर्व्वे संक्षन्तुमर्हथ ।
ऋत्विग्गुरुर्विवाह्यश्च स्नातको नृपतिः प्रियः । सर्व्वमेतद्धृषीकेशस्तस्मादभ्यर्चितोऽच्युतः । १३९०
कृष्ण एव हि लोकानामुत्पत्तिरपि चाप्ययः । कृष्णस्य हि कृते विश्वमिदं भूतं चराचरं ।
एष प्रकृतिरव्यक्ता कर्त्ता चैव सनातनः । परश्च सर्व्वभूतेभ्यस्तस्मात्पूज्यतमोऽच्युतः ।
बुद्धिर्मनो महद्वायुस्तेजोऽम्भः खं मही च या । चतुर्विधञ्च यद्भूतं सर्व्वं कृष्णे प्रतिष्ठितं ।
आदित्यश्चन्द्रमाश्चैव नक्षत्राणि ग्रहाश्च ये । दिशश्च विदिशश्चैव सर्व्वं कृष्णे प्रतिष्ठितं ।
अग्निहोत्रमुखा वेदा गायत्री छन्दसां मुखं । राजा मुखं मनुष्याणां नदीनां सागरो मुखं । नक्षत्राणां मुखं चन्द्र आदित्यस्तेजसां मुखं । पर्व्वतानां मुखं मेरुर्गरुडः पततां मुखं । १३९५
ऊर्द्ध्वन्तिर्य्यगधश्चैव यावती जगतो गतिः । सदेवकेषु लोकेषु भगवान् केशवो मुखं ।
अयन्तु पुरुषो बालः शिशुपालो न बुध्यते । सर्व्वत्र सर्व्वदा कृष्णं तस्मादेवं प्रभाषते ।
यो हि धर्म्मं विचिनुयादुत्कृष्टं मतिमान्नरः । स वै पश्येद्यथा धर्म्मं न तथा चेदिराडयं ।
सवृद्धबालेष्वथवा पार्थिवेषु महात्मसु । को नार्हं मन्यते कृष्णं को वाऽप्येनं न पूजयेत् ।
अथेमां दुष्कृतां पूजां शिशुपालो व्यवस्यति । दुष्कृतायां यथान्यायं तथाऽयं कर्त्तुमर्हति । १४००
इति श्री महाभारते सभापर्व्वणि अर्घाभिहरणपर्व्वणि भीष्मवाक्ये सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्का ततो भीष्मो विरराम महाबलः। व्याजहारोत्तरं तत्र सहदेवोऽर्थवद्वचः।
केशवं केशिहन्तारमप्रमेयपराक्रमं। पूज्यमानं मया यो वः कृष्णं न सहते नृपः।
सर्व्वेषां बलिनां मूर्द्ध्नि मयेदं निहितं पदं। एवमुक्ते मया सम्यगुत्तरं प्रब्रवीतु सः।
मतिमन्तश्च ये केचिदाचार्य्यं पितरं गुरुं। अर्च्यमर्चितमर्घ्यार्हमनुजानन्तु ते नृपाः।
ततो न व्याजहारैषां कश्चिद्बुद्धिमतां सतां। मानिनां बलिनां राज्ञां मध्ये वै दर्शिते पदे। १४०५
ततोऽपतत्पुष्पवृष्टिः सहदेवस्य मूर्द्धनि। अदृश्यरूपा वाचश्चाप्यब्रुवन् साधुसाध्विति।
सर्व्वसंशयनिर्म्मोक्ता नारदः सर्व्वलोकवित्। उवाचाखिलभूतानां मध्ये स्पष्टतरं वचः।
कृष्णं कमलपत्राक्षं नार्चयिष्यन्ति ये नराः। जीवन्मृतास्तु ते ज्ञेया न सम्भाष्याः कदाचन।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ पूजयित्वा च पूजार्हान् ब्रह्मक्षत्रविशेषवित्। सहदेवो नृणां देवः समापयत कर्म्म तत्।
तस्मिन्नभ्यर्चिते कृष्णे सुनीथः शत्रुकर्षणः। अतिताम्रेक्षणः कोपादुवाच मनुजाधिपान्। १४१०
स्थितः सेनापतिर्योऽहं मन्यध्वं किन्नु साम्प्रतं। युधि तिष्ठाम सन्नह्य समेतान् वृष्णिपाण्डवान्।
इति सर्व्वान् समुत्साह्य राज्ञस्तान् चेदिपुङ्गवः। यज्ञोपघाताय ततः सोऽमन्त्रयत राजभिः।
तत्राहूतागताः सर्व्वे सुनीथप्रमुखा गणाः। समदृश्यन्त संक्रुद्धा विवर्णवदनास्तथा।
युधिष्ठिराभिषेकञ्च वासुदेवस्य चार्हणं। न स्याद्यथा तथाकार्य्यं एवं सर्व्वे तदाऽब्रुवन्।
निष्कर्षान्निश्चयात्सर्व्वे राजानः क्रोधमूर्च्छिताः। अब्रुवंस्तत्र राजानो निर्व्वेदादात्मनिश्चयात्। १४१५
सुहृद्भिर्वार्य्यमाणानां तेषां हि वपुराबभौ। आमिषादपकृष्टानां सिंहानामिव गर्जतां।
तं बलौघमपर्य्यन्तं राजसागरमक्षयं। कुर्व्वाणं समयं कृष्णो युद्धाय बुबुधे तदा।
इति श्री महाभारते सभापर्व्वणि अर्घाभिहरणपर्व्वणि राजमन्त्रणेऽष्टत्रिंशोऽध्यायः समाप्तञ्च अर्घाभिहरणपर्व्व ॥३८॥

अथ शिशुपालवध पर्व्व ॥ ७ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः सागरसङ्काशं दृष्ट्वा नृपतिमण्डलं। रोषात्प्रचलितं सर्व्वमिदमाह युधिष्ठिरः।
भीष्मं मतिमतां मुख्यं वृद्धं कुरुपितामहं। बृहस्पतिं बृहत्तेजाः पुरुहूत इवारिहा।
असौ रोषात्प्रचलितो महान्नृपतिसागरः। अत्र यत्प्रतिपत्तव्यं तन्मे ब्रूहि पितामह। १४२०
यज्ञस्य च न विघ्नः स्यात्प्रजानाञ्च हितं भवेत्। यथा सर्व्वत्र तत्सर्व्वं ब्रूहि मेऽद्य पितामह।
इत्युक्तवति धर्म्मज्ञे धर्म्मराजे युधिष्ठिरे। उवाचेदं वचो भीष्मस्ततः कुरुपितामहः।
माभैस्त्वं कुरुशार्दूल श्वा सिंहं हन्तुमर्हति। शिवः पन्थाः सुनीतोऽत्र मया पूर्व्वतरं वृतः।
प्रसुप्ते हि यथा सिंहे श्वानस्तस्मिन् समागताः। भषेयुः सहिताः सर्व्वे तथेमे वसुधाधिपाः।
वृष्णिसिंहस्य सुप्तस्य तथाऽमी प्रमुखे स्थिताः। भषन्ते तात संक्रुद्धाः श्वानः सिंहस्य सन्निधौ। १४२५
नहि सम्बुध्यते यावत्सुप्तः सिंह इवाच्युतः। तेन सिंहीकरोत्येतान् नृसिंहश्चेदिपुङ्गवः।
पार्थिवान् पार्थिवश्रेष्ठः शिशुपालोऽल्पचेतनः। सर्व्वान् सर्व्वात्मना तात नेतुकामो यमक्षयं।

नूनमेतत्समादातुं पुनरिच्छत्यधोक्षजः । यदस्य शिशुपालस्य तेजस्तिष्ठति भारत ।
विस्फुता चास्य भद्रन्ते बुद्धिर्बुद्धिमताम्वर । चेदिराजस्य कौन्तेय सर्व्वेषाञ्च महीक्षिताम् ।
आदातुञ्च नरव्याघ्रो यं यमिच्छत्ययं तदा । तस्य विप्लवते बुद्धिरेवं चेदिपतेर्य्यथा । १४३०
चतुर्विधानां भूतानां त्रिषु लोकेषु माधवः । प्रभवश्चैव सर्व्वेषां निधनञ्च युधिष्ठिर ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा ततश्चेदिपतिर्नृपः । भीष्मं रूक्षाक्षरा वाचः श्रावयामास भारत ।
इति महाभारतेसभापर्व्वणि शिशुपालवधपर्व्वणि युधिष्ठिराश्वासने ऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥
॥ शिशुपाल उवाच ॥ विभीषिकाभिर्बह्वीभिर्भीषयन् सर्व्वपार्थिवान् । न व्यपत्रपसे कस्माद्वृद्धः सन् कुलपांसनः ।
युक्तमेतत्तृतीयायां प्रकृतौ वर्त्तता त्वया । वक्तुं धर्म्मादपेतार्थं त्वं हि सर्व्वकुरूत्तम ।
नावि नौरिव संबद्धा यथाऽन्धो वाऽन्धमन्वियात् । तथा भूता हि कौरव्या येषां भीष्म त्वमग्रणीः । १४३५
पूतनाघातपूर्व्वाणि कर्म्माण्यस्य विशेषतः । त्वया कीर्त्तयताऽस्माकं भूयः प्रव्यथितं मनः ।
अवलिप्तस्य मूर्खस्य केशवं स्तोतुमिच्छतः । कथं भीष्म न ते जिह्वा शतधेयं विदीर्य्यते ।
यत्र कुत्सा प्रयोक्तव्या भीष्म बालतरैर्नरैः । तमिमं ज्ञानवृद्धः सन् गोपं संस्तोतुमिच्छसि ।
यद्यनेन हता बाल्ये शकुनिश्चित्रमत्र किं । तौ वाऽश्ववृषभौ भीष्म यौ न युद्धविशारदौ ।
चेतनारहितं काष्ठं यद्यनेन निपातितं । पादेन शकटं भीष्म तत्र किं कृतमद्भुतं । १४४०
वल्मीकमात्रः सप्ताहं यद्यनेन धृतोऽचलः । तदा गोवर्धनो भीष्म न तच्चित्रं मतं मम ।
भुक्तमेतेन बह्वन्नं क्रीडता नगमूर्द्धनि । इति ते भीष्म शृण्वानाः परं विस्मयमागताः ।
यस्य चानेन धर्म्मज्ञ भुक्तमन्नं बलीयसः । स चानेन हतः कंस इत्येतन्न महाद्भुतं ।
न ते श्रुतमिदं भीष्म नूनं कथयतां सतां । यद्वक्ष्ये त्वामधर्म्मज्ञं वाक्यं कुरुकुलाधम ।
स्त्रीषु गोषु न शस्त्राणि पातयेद्ब्राह्मणेषु च । यस्य चान्नानि भुञ्जीत यस्य च स्यात्प्रतिश्रयः । १४४५
इति सन्तोऽनुशासन्ति सज्जनं धर्म्मिणः सदा । भीष्म लोके हि तत्सर्व्वं वितथं त्वयि दृश्यते ।
ज्ञानवृद्धञ्च वृद्धञ्च भूयांसं केशवं मम । अजानत इवाख्यासि संस्तुवन् कौरवाधम ।
गोघ्नः स्त्रीघ्नश्च सन् भीष्म त्वद्वाक्याद्यदि पूज्यते । एवम्भूतश्च यो भीष्म कथं संस्तवमर्हति ।
असौ मतिमतां श्रेष्ठो य एष जगतः प्रभुः । सम्भावयति चाप्येवं त्वद्वाक्याच्च जनार्दनः ।
एवमेतत्सर्व्वमिति तत्सर्व्वं वितथं ध्रुवं । न गाथागाथिनं शास्ति बहु चेदपि गायति । प्रकृतिं यान्ति भूतानि भूलिङ्गशकुनिर्य्यथा । १४५०
नूनं प्रकृतिरेषा ते जघन्या नात्र संशयः । अतः पापीयसी चैषां पाण्डवानामपीष्यते ।
येषामर्च्यतमः कृष्णस्त्वञ्च येषां प्रदर्शकः । धर्म्मवांस्त्वमधर्म्मज्ञः सतां मार्गादवप्लुतः ।
को हि धर्म्मिणमात्मानं जानन् ज्ञानविदां वरः । कुर्य्याद्यथा त्वया भीष्म कृतं धर्म्ममवेक्षता ।
अन्यकामा हि धर्म्मज्ञा कन्यका प्राज्ञमानिना । अम्बानामेति भद्रंते कथं साऽपहृता त्वया ।
तां त्वयाऽपहृतां भीष्म कन्यां नैषितवान् यतः । भ्राता विचित्रवीर्य्यस्ते सतां मार्गमनुष्ठितः । १४५५

दारयोर्यस्य चान्येन मिषतः प्राज्ञमानिनः। तव जातान्यपत्यानि सज्जनाचरिते पथि।
को हि धर्मोऽस्ति ते भीष्म ब्रह्मचर्य्यमिदं वृथा। यद्धारयसि मोहाद्वा क्लीबत्वाद्वा न संशयः।
न त्वहं तव धर्मज्ञ पश्याम्युपचयं क्वचित्। न हि ते सेविता वृद्धा य एवं धर्ममब्रवीः।
इष्टं दत्तमधीतञ्च यज्ञाश्च बहुदक्षिणाः। सर्व्वमेतदपत्यस्य कलां नार्हति षोडशीं।
व्रतोपवासैर्बहुभिः कृतं भवति भीष्म यत्। सर्व्वं तदनपत्यस्य मोघं भवति निश्चयात्। १४६०
सोऽनपत्यश्च वृद्धश्च मिथ्याधर्मानुसारकः। हंसवत्त्वमपीदानीं ज्ञातिभ्यः प्राप्नुया बधं।
एवं हि कथयन्त्यन्ये नराः ज्ञानविदः पुरा। भीष्म यत्तदहं सम्यग्वक्ष्यामि तव शृण्वतः।
वृद्धः किल समुद्रान्ते कश्चिद्धंसोऽभवत्पुरा। धर्म्मवागन्यथावृत्तः पक्षिणः सोऽनुशास्ति च।
धर्मं चरत मा धर्म्ममिति तस्य वचः किल। पक्षिणः शुश्रुवुर्भीष्म सततं सत्यवादिनः।
अथास्य भक्ष्यमाजह्रुः समुद्रजलचारिणः। अण्डजा भीष्म तस्यान्ये धर्मार्थमिति शुश्रुम। १४६५
ते च तस्य समभ्याशे निक्षिप्याण्डानि सर्व्वशः। समुद्राम्भस्यमज्जन्त चरन्तो भीष्म पक्षिणः।
तेषामण्डानि सर्व्वेषां भक्षयामास पापकृत्। स हंसः सम्प्रमत्तानामप्रमत्तः स्वकर्म्मणि।
ततः प्रक्षीयमाणेषु तेषु तेष्वण्डजोऽपरः। अशङ्कत महाप्राज्ञः स कदाचिद्ददर्श ह।
ततः स कथयामास दृष्ट्वा हंसस्य किल्विषं। तेषां परमदुःखार्त्तः स पक्षी सर्व्वपक्षिणां।
ततः प्रत्यक्षतो दृष्ट्वा पक्षिणस्ते समीपगाः। निजघ्नुस्तं तदा हंसं मिथ्यावृत्तं कुरूत्तम। १४७०
ते त्वां हंससधर्म्माणमपीमे वसुधाधिपाः। निहन्युर्भीष्म संक्रुद्धाः पक्षिणस्तमिवाण्डजं।
गाथामप्यत्र गायन्ति ये पुराणविदो जनाः। भीष्म यान्ताञ्च ते सम्यक् कथयिष्यामि भारत।
अन्तरात्मन्यभिहते रौषि पत्ररथाशुचि। अण्डभक्षणकर्म्मैतत्तव वाचमतीयते।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि शिशुपालबधपर्व्वणि शिशुपालवाक्ये चत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४०॥
॥ शिशुपाल उवाच ॥ स मे बहुमतो राजा जरासन्धो महाबलः। योऽनेन युद्धं नेयेष दासोऽयमिति संयुगे।
केशवेन कृतं कर्म्म जरासन्धबधे तदा। भीमसेनार्जुनाभ्याञ्च कस्तत्साध्विति मन्यते। १४७५
अद्वारेण प्रविष्टेन छद्मना ब्रह्मवादिना। दृष्टः प्रभावः कृष्णेन जरासन्धस्य भूपतेः।
येन धर्मात्मनात्मानं ब्रह्मण्यमविजानता। नेषितं पाद्यमस्मै तद्दातुमग्रे दुरात्मने।
भुज्यतामिति तेनोक्ताः कृष्णभीमधनञ्जयाः। जरासन्धेन कौरव्य कृष्णेन विकृतं कृतं।
यद्ययं जगतः कर्त्ता यथैनं मूर्ख मन्यसे। कस्मान्न ब्राह्मणं सम्यगात्मानमवगच्छति।
इदं त्वाश्चर्य्यभूतं मे यदीमे पाण्डवास्त्वया। अपकृष्टाः सतां मार्गान्मन्यन्ते तच्च साध्विति। १४८०
अथ वा नैतदाश्चर्य्यं येषां त्वमसि भारत। स्त्रीसधर्म्मा च वृद्धश्च सर्व्वार्थानां प्रदर्शकः।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा रूक्षं रूक्षाक्षरं बहु। चुकोप बलिनां श्रेष्ठो भीमसेनः प्रतापवान्।
तथा पद्मप्रतीकाशे स्वभावायतविस्तृते। भूयः क्रोधाभिताम्रान्ते रक्ते नेत्रे बभूवतुः।
त्रिशिखां भ्रुकुटीं चास्य ददृशुः सर्व्वपार्थिवाः। ललाटस्थां त्रिकूटस्थां गङ्गां त्रिपथगामिव।

ददृशुः सन्दशतस्तस्य कोपाद्दष्टमुखाननं । युगान्ते सर्व्वभूतानि कालस्येव जिघत्सतः । १४८५
उत्पतन्तन्तु वेगेन जग्राहैनं मनस्विनं । भीष्म एव महाबाहुर्म्महासेनमिवेश्वरः ।
तस्य भीमस्य भीष्मेण वार्य्यमाणस्य भारत । गुरुणा विविधैर्व्वाक्यैः क्रोधः प्रशममागतः ।
नातिचक्राम भीष्मस्य स हि वाक्यमरिन्दमः । समुद्वृत्तो घनापाये वेलामिव महोदधिः ।
शिशुपालस्तु संक्रुद्धे भीमसेने जनाधिप । नाकम्पत तदा वीरः पौरुषे स्वे व्यवस्थितः ।
उत्पतन्तन्तु वेगेन पुनःपुनररिन्दम । न स तं चिन्तयामास सिंहः क्रुद्धो मृगं यथा । १४९०
प्रहसंश्चाब्रवीद्वाक्यं चेदिराजः प्रतापवान् । भीमसेनमभिक्रुद्धं दृष्ट्वा भीमपराक्रमं ।
मुञ्चैनं भीष्म पश्यन्तु यावदेनं नराधिपाः । मत्प्रभावविनिर्द्दग्धं पतङ्गमिव वह्निना ।
ततश्चेदिपतेर्व्वाक्यं श्रुत्वा तत्कुरुसत्तमः । भीमसेनमुवाचेदं भीष्मो मतिमतां वरः ।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि शिशुपालवधपर्व्वणि भीमक्रोधे एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ चेदिराजकुले जातस्त्र्यक्ष एष चतुर्भुजः । रासभारावसदृशं रुराव च ननाद च ।
तेनास्य मातापितरौ त्रेसतुस्तौ सबान्धवौ । वैकृतं तस्य तौ दृष्ट्वा त्यागाय कुरुतां मतिं । १४९५
ततः सभार्य्यं नृपतिं सामात्यं सपुरोहितं । चिन्तासंमूढहृदयं वागुवाचाशरीरिणी ।
एष ते नृपते पुत्रः श्रीमान्जातो बलाधिकः । तस्मादस्मान्नभेतव्यमव्यग्रः पाहि वै शिशुं ।
नच वैतस्य मृत्युर्व्वै न कालः प्रत्युपस्थितः । मृत्युर्हन्ताऽस्य शस्त्रेण सचोत्पन्नो नराधिप ।
संश्रुत्योदाहृतं वाक्यं भूतमन्तर्हितं ततः । पुत्रस्नेहाभिसन्तप्ता जननी वाक्यमब्रवीत् ।
येनेदमीरितं वाक्यं ममैतं तनयं प्रति । प्राञ्जलिस्तं नमस्यामि ब्रवीतु स पुनर्व्वचः । १५००
याथातथ्येन भगवान् देवो वा यदि वेतरः । श्रोतुमिच्छामि पुत्रस्य कोऽस्य मृत्युर्भविष्यति ।
अन्तर्भूतं ततो भूतमुवाचेदं पुनर्व्वचः । यस्योत्सङ्गे गृहीतस्य भुजावभ्यधिकावुभौ ।
पतिष्यतः क्षितितले पञ्चशीर्षाविवोरगौ । तृतीयमेतद्बालस्य ललाटस्थं तु लोचनं ।
निमज्जिष्यति यं दृष्ट्वा सोऽस्य मृत्युर्भविष्यति । त्र्यक्षं चतुर्भुजं श्रुत्वा तथा च समुदाहृतं ।
पृथिव्यां पार्थिवाः सर्व्वे अभ्यागच्छन् दिदृक्षवः । तान् पूजयित्वा संप्राप्तान् यथार्हं स महीपतिः । १५०५
एकैकस्य नृपस्याङ्के पुत्रमारोपयत्तदा । एवं राजसहस्राणां पृथक्त्वेन यथाक्रमं ।
शिशुरङ्के समारूढो न तत्प्राप निदर्शनं । एतदेव तु संश्रुत्य द्वारवत्यां महाबलौ ।
ततश्चेदिपुरीं प्राप्तौ सङ्कर्षणजनार्द्दनौ । यादवौ यादवीं द्रष्टुं स्वसारं तौ पितुस्तदा ।
अभिवाद्य यथान्यायं यथाश्रेष्ठं नृपश्च तौ । कुशलामामयं पृष्ट्वा निषण्णौ रामकेशवौ ।
साऽभ्यर्च्चितौ तदा वीरौ प्रीत्या चाभ्यधिकं ततः । पुत्रं दामोदरोत्सङ्गे देवी संन्यदधात्स्वयं । १५१०
न्यस्तमात्रस्य तस्याङ्के भुजावभ्यधिकावुभौ । पेततुस्तच्च नयनं न्यमज्जत ललाटजं ।
तद्दृष्ट्वा व्यथिता त्रस्ता वरं कृष्णमयाचत । ददस्व मे वरं कृष्ण भयार्त्ताया महाभुज ।
त्वं ह्यार्त्तानां समाश्वासो भीतानामभयप्रदः । एवमुक्तस्ततः कृष्णः सोऽब्रवीद्यदुनन्दनः ।

माभैस्त्वं देवि धर्म्मज्ञे न मत्तोऽस्ति भयं तव। ददामि कं वरं किञ्च करवाणि पितृष्वसः।
शक्यं वा यदि वाऽशक्यं करिष्यामि वचस्तव। एवमुक्ता ततः कृष्णमब्रवीद्यदुनन्दनं। १५१५
शिशुपालस्यापराधान् क्षमेथास्त्वं महाबल। मत्कृते यदुशार्दूल विद्ध्येनं मे वरं प्रभो।
॥ कृष्ण उवाच॥ अपराधशतं क्षाम्यं मया ह्यस्य पितृष्वसः। पुत्त्रस्य ते बधार्हस्य मा त्वं शोके मनः कृथाः।
॥ भीष्म उवाच॥ एवमेष नृपः पापः शिशुपालः सुमन्दधीः। त्वां समाह्वयते वीर गोविन्दवरदर्पितः।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि शिशुपालबधपर्व्वणि शिशुपालवृत्तान्तकथने द्विचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४२ ॥
॥ भीष्म उवाच॥ नैषा चेदिपतेर्बुद्धिर्यया त्वाह्वयतेऽच्युतं। नूनमेव जगद्भर्त्तुः कृष्णस्यैव विनिश्चयः।
को हि मां भीमसेनाद्य क्षितावर्हति पार्थिवः। क्षेप्तुं कालपरीतात्मा यथैष कुलपांसनः। १५२०
एष ह्यस्य महाबाहुस्तेजोंशश्च हरेर्ध्रुवं। तमेव पुनरादातुमिच्छत्युत तथा विभुः।
येनैष कुरुशार्दूल शार्दूल इव चेदिराट्। गर्जत्यतीव दुर्बुद्धिः सर्व्वानस्मानचिन्तयन्।
॥ वैशम्पायन उवाच॥ ततो न ममृषे चैद्यस्तद्भीष्मवचनं तदा। उवाच चैनं संक्रुद्धः पुनर्भीष्ममथोत्तरं।
॥ शिशुपाल उवाच॥ द्विषतां नोऽस्तु भीष्मैष प्रभावः केशवस्य यः। यस्य संस्तववक्ता त्वं बन्दिवत्सततोत्थितः।
संस्तवेच मनो भीष्म परेषां रमते यदि। तदा संस्तौषि राज्ञस्त्वमिमं हित्वा जनार्द्दनं। १५२५
दरदं स्तुहि बाह्लीकमिमं पार्थिवसत्तमं। जायमानेन येनेयमभवद्दारिता मही।
वङ्गाङ्गविषयाध्यक्षं सहस्राक्षसमं बले। स्तुहि कर्णमिमं भीष्म महाचापविकर्षणं।
यस्येमे कुण्डले दिव्ये सहजे देवनिर्म्मिते। कवचञ्च महाबाहो बालार्कसदृशप्रभं।
वासवप्रतिमो येन जरासन्धोऽतिदुर्जयः। विजितो बाहुयुद्धेन देहभेदञ्च लम्भितः।
द्रोणं द्रौणिञ्च साधु त्वं पितापुत्त्रौ महारथौ। स्तुहि स्तुत्यावुभौ भीष्म सततं द्विजसत्तमौ। १५३०
ययोरन्यतरो भीष्म संक्रुद्धः सचराचरं। इमां वसुमतीं कुर्य्यान्निःशेषामिति मे मतिः।
द्रोणस्य हि समं युद्धे न पश्यामि नराधिपं। नाश्वत्थाम्नः समं भीष्म नच तौ स्तोतुमिच्छसि।
पृथिव्यां सागरान्तायां यो वै प्रतिसमो भवेत्। दुर्य्योधनं तं राजेन्द्रमतिक्रम्य महाभुजं।
जयद्रथञ्च राजानं कृतास्त्रं दृढविक्रमं। द्रुमं किम्पुरुषाचार्य्यं लोके प्रथितविक्रमं।
वृद्धञ्च भारताचार्य्यं तथा शारद्वतं कृपं। १५३५
अतिक्रम्य महावीर्य्यं किं प्रशंससि केशवं। धनुर्धराणां प्रवरं रुक्मिणं पुरुषोत्तमं।
अतिक्रम्य महावीर्य्यं किं प्रशंससि केशवं। भीष्मकञ्च महावीर्य्यं दन्तवक्रञ्च भूमिपं।
भगदत्तं यूपकेतुं जयत्सेनञ्च मागधं। विराटद्रुपदौ चोभौ शकुनिञ्च बृहद्बलं।
विन्दानुविन्दावावन्त्यौ पाण्ड्यं श्वेतमथोत्तमं। शङ्खञ्च सुमहाभागं वृषसेनञ्च मानिनं।
एकलव्यञ्च विक्रान्तं कालिङ्गञ्च महारथं। अतिक्रम्य महावीर्य्यं किं प्रशंससि केशवं। शल्यादीनपि कस्मात्त्वं न स्तौषि वसुधाधिपाम्। १५४०
स्तवाय यदि ते बुद्धिर्व्वर्त्तते भीष्म सर्व्वदा। किं हि शक्यं मया कर्त्तुं यद्वृद्धानां त्वया नृप। पुरा कथयतां नूनं न श्रुतं धर्म्मवादिनां।

आत्मनिन्दात्मपूजा च परनिन्दा परस्तवः। अनाचरितमार्य्याणामिति ते भीष्म नः श्रुतं।
यदस्तव्यमिदं शश्वन्मोहात्संस्तौषि भक्तितः। केशवं तच्च ते भीष्म न कश्चिदनुमन्यते।
कथं भोजस्य पुरुषे वर्गपाले दुरात्मनि। समावेशयसे सर्व्वं जगत्केवलकाम्यया।
अथ वैषा न ते बुद्धिः प्रकृतिं याति भारत। मयैव कथितं पूर्व्वं भूलिङ्गशकुनिर्य्यथा। १५४५
भूलिङ्गशकुनिर्नाम पार्श्वे हिमवतः परे। भीष्म तस्याः सदा वाचः श्रूयन्तेऽर्थविगर्हिताः।
मा साहसमितीदं सा सततं वाशते किल। साहसं चात्मनाऽतीव चरन्ती नावबुध्यते।
सा हि मांसार्गलं भीष्म मुखात्सिंहस्य खादतः। दन्तान्तरविलग्नं यत्तदादत्तेऽल्पचेतना।
इच्छतः सा हि सिंहस्य भीष्म जीवत्यसंशयं। तद्वत्त्वमप्यधर्म्मिष्ठ सदा वाचः प्रभाषसे।
इच्छतां भूमिपालानां भीष्म जीवस्यसंशयं। लोकविद्विष्टकर्म्मा हि नान्योऽस्ति भवता समः। १५५०
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततश्चेदिपतेः श्रुत्वा भीष्मः सकटुकं वचः। उवाचेदं वचो राजंश्चेदिराजस्य शृण्वतः।
इच्छतां किल नामाहं जीवाम्येषां महीक्षितां। सोऽहं न गणयाम्येनांस्तृणेनापि नराधिपान्।
एवमुक्ते तु भीष्मेण ततः सञ्चुक्रुधुर्नृपाः। केचिज्जहृषिरे तत्र केचिद्भीष्मं जगर्हिरे।
केचिदूचुर्महेष्वासाः श्रुत्वा भीष्मस्य तद्वचः। पापोऽवलिप्तो वृद्धश्च नायं भीष्मोऽर्हति क्षमां।
हन्यतां दुर्म्मतिर्भीष्मः पशुवत्साध्वयं नृपाः। सर्व्वैः समेत्य संरब्धैर्दह्यतां वा कटाग्निना। १५५५
इति तेषां वचः श्रुत्वा ततः कुरुपितामहः। उवाच मतिमान् भीष्मस्तानेव वसुधाधिपान्।
उक्तस्योक्तस्य नेहान्तमहं समुपलक्षये। यत्तु वक्ष्यामि तत्सर्व्वं शृणुध्वं वसुधाधिपाः।
पशुवद्घातनं वा मे दहनं वा कटाग्निना। क्रियतां मूर्द्ध्नि वो न्यस्तं मयेदं सकलं पदं।
एष तिष्ठति गोविन्दः पूजितोऽस्माभिरच्युतः। यस्य वा त्वरते बुद्धिर्मरणाय स माधवं।
कृष्णमाह्वयतामद्य युद्धे चक्रगदाधरं। यावदस्यैव देवस्य देहं विशतु पातितः। १५६०
इतिश्रीमहाभारते सभापर्व्वणि शिशुपालवधपर्व्वणिभीष्मवाक्येत्रयश्चत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४३ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततःश्रुत्वैव भीष्मस्य चेदिराडुरुविक्रमः। युयुत्सुर्व्वासुदेवेन वासुदेवमुवाच ह।
आह्वये त्वां रणं गच्छ मया सार्द्धं जनार्दन। यावदद्य निहन्मि त्वां सहितं सर्व्वपाण्डवैः।
सह त्वया हि मे वध्याः सर्व्वथा कृष्ण पाण्डवाः। नृपतीन् समतिक्रम्य यैरराजा त्वमर्चितः।
ये त्वां दासमराजानं बाल्यादर्चन्ति दुर्म्मतिं। अनर्हमर्हवत्कृष्ण वध्यास्त इति मे मतिः।
इत्युक्त्वा राजशार्दूल तस्थौ गर्ज्जन्नमर्षणः। एवमुक्ते ततः कृष्णो मृदुपूर्व्वमिदं वचः। उवाच पार्थिवान् सर्व्वान् स समक्षञ्च पाण्डवान्। १५६५
एष नः शत्रुरत्यन्तं पार्थिवाः सात्वतीसुतः। सात्वतानां नृशंसात्मा न हितो ऽनपकारिणां।
प्राग्ज्योतिषपुरं यातानस्मान् ज्ञात्वा नृशंसकृत्। अदहद्द्वारकामेष स्वस्रीयः सन्नराधिपाः। क्रीडतो भोजराजस्य एष रैवतके गिरौ।
हत्वा बद्ध्वा च तान् सर्व्वानुपायात् स्वपुरं पुरा। अश्वमेधे हयं मेध्यं उत्सृष्टं रक्षिभिर्वृतं।

पितुर्मे यज्ञविघ्नार्थमहरत्पापनिश्चयः। सौवीरान् प्रतियातांश्च बभ्रोरेष तपस्विनः। भार्य्यामभ्यहरन्मोहादकामां तामितोगतां।
एष मायाप्रतिच्छन्नः कारूषार्थे तपस्विनीं। जहार भद्रां वैशालीं मातुलस्य नृशंसकृत्। १५७०
पितृष्वसुः कृते दुःखं सुमहन्मर्षयाम्यहं। दिष्ट्यात्विदं सर्व्वराज्ञां सन्निधावद्य वर्त्तते।
पश्यन्ति हि भवन्तोऽद्य मय्यतीव व्यतिक्रमं। कृतानि तु परोक्षं मे यानि तानि निबोधत।
इमं त्वस्य न शक्ष्यामि क्षन्तुमद्य व्यतिक्रमं। अवलेपाद्वधार्हस्य समग्रे राजमण्डले।
रुक्मिण्यामस्य मूढस्य प्रार्थनासीन्मुमूर्षतः। न च तां प्राप्तवान् मूढः शूद्रो वेदश्रुतीमिव।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमादि ततः सर्व्वे सहितास्ते नराधिपाः। वासुदेववचः श्रुत्वा चेदिराजं व्यगर्हयन्। १५७५
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा शिशुपालः प्रतापवान्। जहास स्वनवद्धासं वाक्यं चेदमुवाच ह।
मत्पूर्व्वां रुक्मिणीं कृष्ण संसत्सु परिकीर्त्तयन्। विशेषतः पार्थिवेषु व्रीडां न कुरुषे कथं।
मन्यमानो हि कः सत्सु पुरुषः परिकीर्त्तयेत्। अन्यपूर्व्वां स्त्रियं जातु त्वदन्यो मधुसूदन।
क्षम वा यदि ते श्रद्धा मा वा कृष्ण मम क्षम। क्रुद्धाद्वाऽपि प्रसन्नाद्वा किं मे त्वत्तो भविष्यति।
तथा ब्रुवत एवास्य भगवान् मधुसूदनः। मनसाऽचिन्तयच्चक्रं दैत्यगर्व्वनिसूदनं। १५८०
एतस्मिन्नेव काले तु चक्रे हस्तगते सति। उवाच भगवानुच्चैर्व्वाक्यं वाक्यविशारदः।
शृण्वन्तु मे महीपाला येनैतत्क्षमितं मया। अपराधशतं क्षाम्यं मातुरस्यैव याचने।
दत्तं मया याचितञ्च तद्वै पूर्णं हि पार्थिवाः। अधुना वधयिष्यामि पश्यतां वो महीक्षितां।
एवमुक्त्वा यदुश्रेष्ठश्चेदिराजस्य तत्क्षणात्। व्यपाहरत् शिरः क्रुद्धश्चक्रेणामित्रकर्षणः।
स पपात महाबाहुर्व्वज्राहत इवाचलः। ततश्चेदिपतेर्देहात्तेजोऽग्र्यं ददृशुर्नृपाः। १५८५
उत्पतन्तं महाराज गगनादिव भास्करं। ततः कमलपत्राक्षं कृष्णं लोकनमस्कृतं।
ववन्दे तत्तदा तेजो विवेश च नराधिप। तदद्भुतममन्यन्त दृष्ट्वा सर्व्वे महीक्षितः।
यद्विवेश महाबाहुं तत्तेजः पुरुषोत्तमं। अनभ्रे प्रववर्ष द्यौः पपात ज्वलिताशनिः।
कृष्णेन निहते चैद्ये चचाल च वसुन्धरा। ततः केचिन्महीपाला नाब्रुवंस्तत्र किञ्चन।
अतीतवाक्पथे काले प्रेक्षमाणा जनार्द्दनं। हस्तैर्हस्ताग्रमपरे प्रत्यपिंषन्नमर्षिताः। १५९०
अपरे दशनैरोष्ठानदशन् क्रोधमूर्च्छिताः। रहस्तु केचिद्वार्ष्णेयं प्रशशंसुर्नराधिपाः।
केचिदेव सुसंरब्धा मध्यस्थास्त्वपरेऽभवन्। प्रहृष्टाः केशवं जग्मुः संस्तुवन्तो महर्षयः।
ब्राह्मणाश्च महात्मानः पार्थिवाश्च महाबलाः। शशंसुर्निर्वृताः सर्व्वे दृष्ट्वा कृष्णस्य विक्रमं।
पाण्डवस्त्वब्रवीत् भ्रातॄन् सत्कारेण महीपतिं। दमघोषात्मजं वीरं संस्कारयत माचिरं।
तथा च कृतवन्तस्ते भ्रातुर्व्वै शासनं तदा। चेदीनामाधिपत्ये च पुत्त्रमस्य महीपतेः। १५९५
अभ्यषिञ्चत्तदा पार्थः सह तैर्व्वसुधाधिपैः। ततः स कुरुराजस्य क्रतुः सर्व्वसमृद्धिमान्।
यूनां प्रीतिकरो राजन् स बभौ विपुलौजसः। शान्तविघ्नः सुखारम्भः प्रभूतधनधान्यवान्।
अन्नवान् बहुभक्ष्यश्च केशवेन सुरक्षितः। समापयामास च तं राजसूयं महाक्रतुं।

तन्तु यज्ञं महाबाहुरासमाप्तेर्जनार्दनः । ररक्ष भगवाञ्छौरिः शार्ङ्गचक्रगदाधरः ।
ततस्त्ववभृतस्नातं धर्म्मात्मानं युधिष्ठिरं । समस्तं पार्थिवं चत्रमुपगम्येदमब्रवीत् । १६००
दिष्ट्या वर्द्धसि धर्म्मज्ञ साम्राज्यं प्राप्तवानसि । आजमीढाजमीढानां यशः संवर्धितं त्वया ।
कर्म्मणैतेन राजेन्द्र धर्म्मश्च सुमहान् कृतः । आपृच्छामो नरव्याघ्र सर्व्वकामैः सुपूजिताः ।
स्वराष्ट्राणि गमिष्यामस्तदनुज्ञातुमर्हसि । श्रुत्वा तु वचनं राज्ञां धर्म्मराजो युधिष्ठिरः ।
यथाऽर्हं पूज्य नृपतीन भ्रातॄन्सर्व्वानुवाच ह । राजानः सर्व्व एवैते प्रीत्याऽस्मान् समुपागताः ।
प्रस्थिताः स्वानि राष्ट्राणि मामापृच्छ्य परन्तपाः । तेऽनुव्रजत भद्रं वो विषयान्तं नृपोत्तमान् । १६०५
भ्रातुर्व्वचनमाज्ञाय पाण्डवा धर्म्मचारिणः । यथाऽर्हं नृपतीन् सर्व्वानेकैकं समनुव्रजन् । विराटमन्वयात्तूर्णं धृष्टद्युम्नः प्रतापवान् ।
धनञ्जयो यज्ञसेनं महात्मानं महारथं । भीष्मञ्च धृतराष्ट्रञ्च भीमसेनो महाबलः ।
द्रोणन्तु ससुतं वीरं सहदेवो युधांपतिः । नकुलः सुबलं राजन् सहपुत्त्रं समन्वयात् ।
द्रौपदेयाः ससौभद्राः पार्व्वतीयान् महारथान् । अन्वगच्छंस्तथैवान्यान् चत्त्रियान् चत्त्रियर्षभाः ।
एवं सुपूजिताः सर्व्वे जग्मुर्व्विप्राः सहस्रशः । गतेषु पार्थिवेन्द्रेषु सर्व्वेषु ब्राह्मणेषु च । १६१०
युधिष्ठिरमुवाचेदं वासुदेवः प्रतापवान् । आपृच्छे त्वां गमिष्यामि द्वारकां कुरुनन्दन ।
राजसूयं क्रतुश्रेष्ठं दिष्ट्या त्वं प्राप्तवानसि । तमुवाचैवमुक्तस्तु धर्म्मराजो जनार्दनं ।
तव प्रसादाद्गोविन्द प्राप्तः क्रतुवरो मया । चत्त्रं समग्रमपि च त्वत्प्रसादाद्वशे स्थितं ।
उपादाय बलिं मुख्यं मामेव समुपस्थितं । कथं त्वद्गमनार्थं मे वाणी वितरतेऽनघ ।
नह्यहं त्वामृते वीर रतिं प्राप्नोमि कर्हिचित् । अवश्यञ्चैव गन्तव्या भवता द्वारका पुरी । १६१५
एवमुक्तः स धर्म्मात्मा युधिष्ठिरसहायवान् । अभिगम्याब्रवीत्प्रीतः पृथां पृथुयशा हरिः । साम्राज्यं समनुप्राप्ताः पुत्त्रास्तेऽद्य पितृष्वसः ।
सिद्धार्था वसुमन्तश्च सा त्वं प्रीतिमवाप्नुहि । अनुज्ञातस्त्वया चाहं द्वारकां गन्तुमुत्सहे ।
सुभद्रां द्रौपदीञ्चैव सभाजयत केशवः । निष्क्रम्यान्तःपुरात्तस्माद्युधिष्ठिरसहायवान् ।
स्नातश्च कृतजप्यश्च ब्राह्मणान्स्वस्ति वाच्य च । ततो मेघवपुःप्रख्यं स्यन्दनञ्च सुकल्पितं ।
योजयित्वा महाबाहुर्दारुकः समुपस्थितः । उपस्थितं रथं दृष्ट्वा तार्च्यप्रवरकेतनं । १६२०
प्रदक्षिणमुपावृत्य समारुह्य महामनाः । प्रययौ पुण्डरीकाक्षस्ततो द्वारवतीं पुरीं ।
तंपद्भ्यामनुवव्राज धर्म्मराजो युधिष्ठिरः । भ्रातृभिः सहितः श्रीमान् वासुदेवं महाबलं ।
ततो मुहूर्त्तं संगृह्य स्यन्दनप्रवरं हरिः । अब्रवीत्पुण्डरीकाक्षः कुन्तीपुत्त्रं युधिष्ठिरं ।
अप्रमत्तः स्थितो नित्यं प्रजाः पाहि विशाम्पते । पर्जन्यमिव भूतानि महाद्रुमं इव द्विजाः ।
बान्धवास्त्वोपजीवन्तु सहस्राक्षमिवामराः । कृत्वा परस्परेणैव संविदं कृष्णपाण्डवौ । १६२५
अन्योन्यं समनुज्ञाप्य जग्मतुः स्वगृहान् प्रति । गते द्वारवतीं कृष्णे सात्वतप्रवरे नृप ।

एको दुर्य्योधनो राजा शकुनिश्चापि सौबलः। तस्यां सभायां दिव्यायामूषतुस्तौ नरर्षभौ।

इतिश्रीमहाभारते सभापर्व्वणि शिशुपालबधपर्व्वणि शिशुपालबधे चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः समाप्तञ्च शिशुपालबधपर्व्व॥ ४४॥

॥ अथ द्यूतपर्व्व ॥ ८॥

॥ वैशम्पायन उवाच॥ समाप्ते राजसूये तु क्रतुश्रेष्ठे सुदुर्लभे। शिष्यैः परिवृतो व्यासः पुरस्तात्समपद्यत।
सोऽभ्ययादासनात्तूर्णं भ्रातृभिः परिवारितः। पाद्येनासनदानेन पितामहमपूजयत्।
अथोपविश्य भगवान् काञ्चने परमासने। आस्यतामिति चोवाच धर्म्मराजं युधिष्ठिरं। १६१०
अथोपविष्टं राजानं भ्रातृभिः परिवारितं। उवाच भगवान्व्यासस्तत्तद्वाक्यविशारदः।
दिष्ट्या वर्धसि कौन्तेय साम्राज्यं प्राप्य दुर्लभं। वर्धिताः कुरवः सर्व्वे त्वया कुरुकुलोद्वह।
आपृच्छे त्वां गमिष्यामि पूजितोऽस्मि विशाम्पते। एवमुक्तः स कृष्णेन धर्म्मराजो युधिष्ठिरः।
अभिवाद्योपसङ्गृह्य पितामहमथाब्रवीत्। युधिष्ठिर उवाच। संशयो द्विपदां श्रेष्ठ ममोत्पन्नः सुदुर्लभः।
तस्य नान्योऽस्ति वक्ता वै त्वामृते द्विजपुङ्गव। उत्पातांस्त्रिविधान् प्राह नारदो भगवानृषिः। १६३५
दिव्यांश्चैवान्तरीक्षांश्च पार्थिवांश्च पितामह। अपि चैद्यस्य पतनाच्छन्नमौत्पातिकं महत्।
॥ वैशम्पायन उवाच॥ राज्ञस्तु वचनं श्रुत्वा पराशरसुतः प्रभुः। कृष्णद्वैपायनो व्यास इदं वचनमब्रवीत्।
त्रयोदश समा राजन्नुत्पातानां फलं महत्। सर्व्वक्षत्त्रविनाशाय भविष्यति विशाम्पते।
त्वामेकं कारणं कृत्वा कालेन भरतर्षभ। समेतं पार्थिवं क्षत्त्रं क्षयं यास्यति भारत।
दुर्य्योधनापराधेन भीमार्जुनबलेन च। स्वप्ने द्रक्ष्यसि राजेन्द्र क्षपाऽन्ते त्वं वृषध्वजं। १६४०
नीलकण्ठं भवं स्थाणुं कपालिं त्रिपुरान्तकं।
उग्रं रुद्रं पशुपतिं महादेवमुमापतिं। हरं सर्व्वं वृषं शूलिं पिनाकिं कृत्तिवाससं।
कैलासकूटप्रतिमं वृषभेऽवस्थितं शिवं। निरीक्षमाणं सततं पितृराजाश्रितां दिशं।
एवमीदृशकं स्वप्नं द्रक्ष्यसि त्वं विशाम्पते। मा तत्कृते ह्यनुध्याहि कालो हि दुरतिक्रमः।
स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि कैलासं पर्व्वतं प्रति। अप्रमत्तः स्थितो दान्तः पृथिवीं परिपालय। १६४५
॥ वैशम्पायन उवाच॥ एवमुक्त्वा स भगवान् कैलासं पर्व्वतं ययौ। कृष्णद्वैपायनो व्यासः सह शिष्यैः श्रुतानुगैः।
गते पितामहे राजा चिन्ताशोकसमन्वितः। निःश्वसन्नुष्णमसकृत्तमेवार्थं विचिन्तयन्।
कथन्नु दैवं शक्येत पौरुषेण प्रबाधितुं। अवश्यमेव भविता यदुक्तं परमर्षिणा।
ततोऽब्रवीन्महातेजाः सर्व्वान्भ्रातॄन् युधिष्ठिरः। श्रुतं वै पुरुषव्याघ्रा यन्मां द्वैपायनोऽब्रवीत्।
तदा तद्वचनं श्रुत्वा मरणे निश्चिता मतिः। सर्व्वक्षत्त्रस्य निधने यद्यहं हेतुरीप्सितः। १६५०
कालेन निर्म्मितस्तात को ममार्थोऽस्ति जीवतः। एवं ब्रुवन्तं राजानं फाल्गुनः प्रत्यभाषत।
मा राजन् कश्मलं घोरं प्राविशो बुद्धिनाशनं। सम्प्रधार्य्य महाराज यत्क्षेमं तत्समाचर।
ततोऽब्रवीत्सत्यधृतिर्भ्रातॄन् सर्व्वान् युधिष्ठिरः। द्वैपायनस्य वचनं तत्रैव समचिन्तयत्।

अद्य प्रभृति भद्रं वः प्रतिज्ञां मे निबोधत । चयोदशसमास्तात को ममार्थोऽस्ति जीवतः ।
न प्रवक्ष्यामि परुषं भ्रातृनन्यांश्च पार्थिवान् । स्थितो निदेशे ज्ञातीनां योक्ष्ये तत्समुदाहरन् । १६७४
एवं मे वर्त्तमानस्य स्वसुतेष्वितरेषु च । भेदो न भविता लोके भेदमूलो हि विग्रहः ।
विग्रहं दूरतो रक्षन् प्रियाण्येव समाचरन् । वाच्यतां न गमिष्यामि लोकेषु मनुजर्षभाः ।
भ्रातुर्ज्येष्ठस्य वचनं पाण्डवाः सन्निशम्य तत् । तमेव समवर्त्तन्त धर्मराजहिते रताः ।
संसत्सु समयं कृत्वा धर्मराट् भ्रातृभिः सह । पितृंस्तर्प्य यथान्यायं देवताश्च विशाम्पते ।
कृतमङ्गलकल्याणो भ्रातृभिः परिवारितः । गतेषु क्षत्रियेन्द्रेषु सर्व्वेषु भरतर्षभ । १६८०
युधिष्ठिरः सहामात्यः प्रविवेश पुरोत्तमं । दुर्य्योधनो महाराज शकुनिश्चापि सौबलः । सभायां रमणीयायां तत्रैवास्ते नराधिप ।

इतिश्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि युधिष्ठिरसमये पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ वसन् दुर्य्योधनस्तस्यां सभायां पुरुषर्षभः । शनैर्ददर्श तां सर्व्वां सभां शकुनिना सह ।
तस्यां दिव्यानभिप्रायान् ददर्श कुरुनन्दनः । न दृष्टपूर्व्वा ये तेन नगरे नागसाह्वये ।
स कदाचित्सभामध्ये धार्त्तराष्ट्रो महीपतिः । स्फाटिकं स्थलमासाद्य जलमित्यभिशङ्कया ।
स्ववस्त्रोत्कर्षणं राजा कृतवान् बुद्धिमोहितः । दुर्मना विमुखश्चैव परिचक्राम तां सभां । १६८५
ततः स्थले निपतितो दुर्मना व्रीडितो नृपः । निश्वसन्विमुखश्चापि परिचक्राम तां सभां ।
ततः स्फाटिकतोयां वै स्फाटिकाम्बुजशोभितां । वापीं मत्वा स्थलमिव सवासाः प्रापतज्जले ।
जले निपतितं दृष्ट्वा भीमसेनो महाबलः । जहास जहसुश्चैव किङ्कराश्च सुयोधनं ।
वासांसि च शुभान्यस्मै प्रददू राजशासनात् । तथागतन्तु तं दृष्ट्वा भीमसेनो महाबलः ।
अर्जुनश्च यमौ चोभौ सर्व्वे ते प्राहसंस्तदा । नामर्षयत्ततस्तेषामवहासममर्षणः । १६९०
आकारं रक्षमाणस्तु न स तान् समुदैक्षत । पुनर्व्वसनमुत्क्षिप्य प्रतरिष्यन्निव स्थलं ।
आरुरोह ततः सर्व्वे जहसुश्च पुनर्जनाः । द्वारन्तु पिहिताकारं स्फाटिकं प्रेक्ष्य भूमिपः ।
प्रविशन्नाहतो मूर्द्ध्नि व्याघूर्णित इव स्थितः । तादृशं चापरं द्वारं स्फाटिकोरुकपाटकं ।
विघट्टयन्कराभ्यान्तु निष्क्रम्याग्रे पपात ह । द्वारन्तु विततकारं समापेदे पुनश्च सः ।
तद्वृत्तं चेति मन्वानो द्वारस्थानादुपारमत् । एवं प्रलम्भान् विविधान् प्राप्य तत्र विशाम्पते । १६९५
पाण्डवेयाभ्यनुज्ञातस्ततो दुर्य्योधनो नृपः । अप्रहृष्टेन मनसा राजसूये महाक्रतौ । प्रेक्ष्य तामद्भुतामृद्धिं जगाम गजसाह्वयं ।
पाण्डवश्रीप्रतप्तस्य ध्यायमानस्य गच्छतः । दुर्य्योधनस्य नृपतेः पापा मतिरजायत ।
पार्थान्सुमनसो दृष्ट्वा पार्थिवांश्च वशानुगान् । कृत्स्नञ्चापि हितं लोकमाकुमारं कुरूद्वह ।
महिमानं परञ्चापि पाण्डवानां महात्मनां । दुर्य्योधनो धार्त्तराष्ट्रो विवर्णः समपद्यत ।
स तु गच्छन्ननेकाग्रः सभामेकोऽन्वचिन्तयत् । श्रियञ्च तामनुपमां धर्मराजस्य धीमतः । १७००

प्रमत्तो धृतराष्ट्रस्य पुत्रो दुर्य्योधनस्तदा। गान्धभाषत्सुबलजं भाषमाणं पुनः पुनः।
अनेकाग्रन्तु तं दृष्ट्वा शकुनिः प्रत्यभाषत। दुर्य्योधन कुतो मूलं निश्वसन्निव गच्छसि।
॥ दुर्य्योधन उवाच॥ दृष्ट्वेमां पृथिवीं कृत्स्नां युधिष्ठिरवशानुगां। जितामस्त्रप्रतापेन श्वेताश्वस्य महात्मनः।
तञ्च यज्ञं महाभूतं दृष्ट्वा पार्थस्य मातुल। यथा शक्रस्य देवेषु तथा भूतं महाद्युतेः।
अमर्षेण तु सम्पूर्णो दह्यमानो दिवानिशं। शुचिशुक्रागमे काले शुष्येत्तोयमिवाल्पकं। १९८५
पश्य सात्वतमुख्येन शिशुपालो निपातितः। न च तत्र पुमानासीत् कश्चित्तस्य पदानुगः।
दह्यमाना हि राजानः पाण्डवोत्थेन वह्निना। क्षान्तवन्तोऽपराधं ते को हि तत्क्षन्तुमर्हति।
वासुदेवेन तत्कर्म्म यथाऽयुक्तं महत्कृतं। सिद्धञ्च पाण्डुपुत्त्राणां प्रतापेन महात्मनां।
तथाहि रत्नान्यादाय विविधानि नृपा नृपं। उपातिष्ठन्त कौन्तेयं वैश्या इव करप्रदाः।
श्रियं तथागतां दृष्ट्वा ज्वलन्तीमिव पाण्डवे। अमर्षवशमापन्नो दह्यामि नतथोचितः। १९९०
एवं स निश्चयं कृत्वा ततो वचनमब्रवीत्। पुनर्गान्धारनृपतिं दह्यमान इवाग्निना।
वह्निमेव प्रवेक्ष्यामि भक्षयिष्यामि वा विषं। अपो वाऽपि प्रवेक्ष्यामि नहि शक्ष्यामि जीवितुं।
को हि नाम पुमान् लोके मर्षयिष्यति सत्त्ववान्। सपत्नानृध्यतो दृष्ट्वा हीनमात्मानमेव च।
सोऽहं न स्त्री न चाप्यस्त्री न पुमान्नापुमानपि। योऽहं तां मर्षयाम्यद्य तादृशीं श्रियमागतां।
ईश्वरत्वं पृथिव्याश्च वसुमत्ताञ्च तादृशीं। यज्ञञ्च तादृशं दृष्ट्वा मादृशः को न संज्वरेत्। १९९५
अशक्तश्चैक एवाहं तामाहर्त्तुं नृपश्रियं। सहायांश्च न पश्यामि तेन मृत्युं विचिन्तये।
दैवमेव परं मन्ये पौरुषञ्च निरर्थकं। दृष्ट्वा कुन्तीसुते शुद्धां श्रियं तां महतीं यथा।
कृतो यत्नो मया पूर्व्वं विनाशे तस्य सौबल। तच्च सर्व्वमतिक्रम्य संवृद्धोऽप्स्विव पङ्कजं।
तेन दैवं परं मन्ये पौरुषञ्च निरर्थकं। धार्त्तराष्ट्रा हि हीयन्ते पार्था वर्द्धन्ति नित्यशः।
सोऽहं श्रियञ्च तां दृष्ट्वा सभां ताञ्च तथाविधां। रक्षिभिश्चावहासं तं परितप्ये यथाऽग्निना। २०००
स मामभ्यनुजानीहि मातुलाद्य सुदुःखितं। अमर्षञ्च समाविष्टं धृतराष्ट्रे निवेदय।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि दुर्य्योधनसन्तापे षट्चत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४६॥
॥ शकुनिरुवाच॥ दुर्य्योधन न तेऽमर्षः कार्य्यः प्रति युधिष्ठिरं। भागधेयानि हि स्वानि पाण्डवा भुञ्जते सदा।
विधानं विविधाकारं परं तेषां विधानतः। अनेकैरभ्युपायैश्च त्वया न शकिताः पुरा।
आरब्धापि महाराज पुनः पुनररिन्दम। विमुक्ताश्च नरव्याघ्रा भागधेयपुरस्कृताः।
तैर्लब्धा द्रौपदी भार्य्या द्रुपदश्च सुतैः सह। सहायः पृथिवीलाभे वासुदेवश्च वीर्य्यवान्। २००५
लब्धश्च नाभिभूतार्थैः पित्र्योंऽशः पृथिवीपते। विवृद्धस्तेजसा तेषां तत्र का परिदेवना।
धनञ्जयेन गाण्डीवमक्षय्यौ च महेषुधी। लब्धान्यस्त्राणि दिव्यानि तोषयित्वा हुताशनं।
तेन कार्मुकमुख्येन बाहुवीर्य्येण चात्मनः। कृता वशे महीपालास्तत्र का परिदेवना।
अग्निदाहान्मयञ्चापि मोचयित्वा स दानवं। सभां तां कारयामास सव्यसाची परन्तपः।

तेनचैव मयेनोक्ताः किङ्करा नाम राक्षसाः । वहन्ति तां सभां भीमास्तच्च का परिदेवना । १०१२
यच्चासहायतां राजन्नुक्तवानसि भारत । तन्मिथ्या भ्रातरो हीमे तव सर्व्वे वशानुगाः ।
द्रोणस्तव महेष्वासः सह पुत्त्रेण वीर्य्यवान् । सूतपुत्त्रश्च राधेयो गौतमश्च महारथः ।
अहञ्च सह सोदर्य्यैः सौमदत्तिश्च पार्थिवः । एतैस्त्वं सहितः सर्व्वैर्जय कृत्स्नां वसुन्धरां ।
॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ त्वया च सहितो राजन्नेतैश्चान्यैर्महारथैः । एतानेव विजेष्यामि यदि त्वमनुमन्यसे ।
एतेषु विजितेष्वद्य भविष्यति मही मम । सर्व्वे च पृथिवीपालाः सभा सा च महाधना । १०१५
शकुनिरुवाच ॥ धनञ्जयो वासुदेवो भीमसेनो युधिष्ठिरः । नकुलः सहदेवश्च द्रुपदश्च सहात्मजैः ।
नैते युधि पराजेतुं शक्या देवगणैरपि । महारथा महेष्वासाः कृतास्त्रा युद्धदुर्म्मदाः ।
अहन्तु तद्विजानामि विजेतुं येन शक्यते । युधिष्ठिरं स्वयं राजंस्तन्निबोध जुषस्व च ।
॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ अप्रमादेन सुहृदामन्येषाञ्च महात्मनां । यदि शक्या विजेतुं ते तन्ममाचक्ष्व मातुल ।
॥ शकुनिरुवाच ॥ द्यूतप्रियश्च कौन्तेयो न स जानाति देवितुं । समाहूतश्च राजेन्द्रो न शक्ष्यति निवर्त्तितुं । १०२०
देवने कुशलश्चाहं न मेऽस्ति सदृशो भुवि । त्रिषु लोकेषु कौरव्य तं त्वं द्यूते समाह्वय ।
तस्याक्षकुशलो राजन्नादास्येऽहमसंशयं । राज्यं श्रियञ्च तां दीप्तां त्वदर्थं पुरुषर्षभ ।
इदन्तु सर्व्वं त्वं राज्ञे दुर्य्योधन निवेदय । अनुज्ञातस्तु ते पित्रा विजेष्ये तान्न संशयः ।
॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ त्वमेव कुरुमुख्याय धृतराष्ट्राय सौबल । निवेदय यथा न्यायं नाहं शक्ष्ये निवेदितुं ।
इतिश्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि दुर्य्योधनसन्तापे सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ अनुभूय च राज्ञस्तं राजसूयं महाक्रतुं । युधिष्ठिरस्य नृपतेर्गान्धारीपुत्त्रसंयुतः । १०२५
प्रियकृन्मतमाज्ञाय पूर्व्वं दुर्य्योधनस्य तत् । प्रज्ञाचक्षुषमासीनं शकुनिः सौबलस्तदा ।
दुर्य्योधनवचः श्रुत्वा धृतराष्ट्रं जनाधिपं । उपगम्य महाप्राज्ञं शकुनिर्व्वाक्यमब्रवीत् ।
॥ शकुनिरुवाच ॥ दुर्य्योधनो महाराज विवर्णो हरिणः कृशः । दीनश्चिन्तापरश्चैव तं विद्धि मनुजाधिप ।
न वै परीक्षसे सम्यगसह्यं शत्रुसम्भवं । ज्येष्ठपुत्त्रस्य हृच्छोकं किमर्थं नावबुध्यसे ।
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ दुर्य्योधन कुतो मूलं भृशमार्त्तोऽसि पुत्त्रक । श्रोतव्यश्चेन्मया सोऽर्थो ब्रूहि मे कुरुनन्दन । १०३०
अयं त्वां शकुनिः प्राह विवर्णं हरिणं कृशं । चिन्तयंश्च न पश्यामि शोकस्य तव सम्भवं ।
ऐश्वर्य्यं हि महत्पुत्त्र त्वयि सर्व्वं प्रतिष्ठितं । भ्रातरः सुहृदश्चैव नाचरन्ति तवाप्रियं ।
आच्छादयसि प्रावारानश्नासि पिशितौदनं । आजानेया वहन्त्यश्वाः केनासि हरिणः कृशः ।
शयनानि महार्हाणि योषितश्च मनोरमाः । गुणवन्ति च वेश्मानि विहाराश्च यथासुखं ।
देवानामिव ते सर्व्वं वाचि बद्धं न संशयः । स दीन इव दुर्द्धर्ष कस्माच्छोचसि पुत्त्रक । १०३५
॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ अश्नाम्याच्छादये चाहं यथा कुपुरुषस्तथा । अमर्षं धारये चोग्रं निनीषुः कालपर्य्ययं ।
अमर्षणः स्वाः प्रकृतीरभिभूय परं स्थितः । क्लेशान्मुमुक्षुः परजान्स वै पुरुष उच्यते ।
सन्तोषो वै श्रियं हन्ति ह्यभिमानश्च भारत । अनुक्रोशभये चोभे यैर्वृतो नाश्नुते महत् ।

न मां प्रीणाति मद्भुक्तं श्रियं दृष्ट्वा युधिष्ठिरे। अतिज्वलन्तीं कौन्तेये विवर्णकरणीं मम।
सपत्नानृध्यतोऽऽत्मानं हीयमानं निशम्य च। अदृश्यामपि कौन्तेयश्रियं पश्यन्निवोद्यताम्। १०४०
तस्मादहं विवर्णश्च दीनश्च हरिणः कृशः। अष्टाशीतिसहस्राणि स्नातका गृहमेधिनः।
त्रिंशद्दासीक एकैको यान्बिभर्त्ति युधिष्ठिरः। दशान्यानि सहस्राणि नित्यं तत्रान्नमुत्तमं।
भुञ्जते रुक्मपात्रीभिर्युधिष्ठिरनिवेशने। कदलीमृगमोकानि कृष्णश्यामारुणानि च।
काम्बोजः प्राहिणोत्तस्मै परार्द्ध्यानपि कम्बलान्। गजयोषिद्गवाश्वस्य शतशोऽथ सहस्रशः।
त्रिंशतं चोष्ट्रवामीनां शतानि विचरन्त्युत। राजन्या बलिमादाय समेता हि नृपक्षये। १०४५
पृथग्विधानि रत्नानि पार्थिवाः पृथिवीपते। आहरन् क्रतुमुख्येऽस्मिन् कुन्तीपुत्राय भूरिशः।
न क्वचिद्धि मया तादृग्दृष्टपूर्व्वो न च श्रुतः। यादृग्धनागमो यज्ञे पाण्डुपुत्रस्य धीमतः।
अपर्य्यन्तं धनौघं तं दृष्ट्वा शत्रोरहं नृप। शर्म्म नैवाधिगच्छामि चिन्तयानो विशाम्पते।
ब्राह्मणा वाटधानाश्च गोमन्तः शतसंघशः। त्रिखर्व्वं बलिमादाय द्वारि तिष्ठन्ति वारिताः।
कमण्डलूनुपादाय जातरूपमयान् शुभान्। एतद्धनं समादाय प्रवेशं लेभिरे न च। १०५०
यथैव मधु शक्राय धारयन्त्यमरस्त्रियः। तदस्मै कांस्यमाहार्षीत् वारुणं कलशोदधिः।
शैक्यं रुक्मसहस्रस्य बहुरत्नविभूषितं। शङ्खप्रवरमादाय वासुदेवोऽभिषिक्तवान्।
दृष्ट्वा च मम तत्सर्व्वं ज्वररूपमिवाभवत्। गृहीत्वा तत्तु गच्छन्ति समुद्रौ पूर्व्वदक्षिणौ।
तथैव पश्चिमं यान्ति गृहीत्वा भरतर्षभ। उत्तरन्तु न गच्छन्ति विना तात पतत्रिणः।
त्वाऽर्जुनो दण्डमाजह्रारामितं धनं। इदं चाद्भुतमत्रासीत्तन्मे निगदतः शृणु। पूर्णे शतसहस्रे तु विप्राणां परिविश्यतां।।१०५५
स्थापिता तत्र संज्ञाऽभूच्छङ्खो ध्मायति नित्यशः। मुहुर्मुहुः प्रणदतस्तस्य शङ्खस्य भारत।
अनिशं शब्दमश्रौषं ततो रोमाणि मेऽहृषन्। पार्थिवैर्ब्बहुभिः कीर्णमुपस्थानं दिदृक्षुभिः।
अशोभत महाराज नक्षत्रैर्द्यौरिवामला। सर्व्वरत्नान्युपादाय पार्थिवा वै जनेश्वर।
यज्ञे तस्य महाराज पाण्डुपुत्रस्य धीमतः। वैश्या इव महीपाला द्विजातिपरिवेशकाः।
न सा श्रीर्देवराजस्य यमस्य वरुणस्य च। गुह्यकाधिपतेर्व्वाऽपि या श्री राजन्युधिष्ठिरे। १०६०
तां दृष्ट्वा पाण्डुपुत्रस्य श्रियं परमिकामहं। शान्तिं न परिगच्छामि दह्यमानेन चेतसा।
॥ शकुनिरुवाच ॥ यामेतामतुलां लक्ष्मीं दृष्टवानसि पाण्डवे। तस्याः प्राप्तावुपायं मे शृणु सत्यपराक्रम।
अहमक्षेष्वभिज्ञातः पृथिव्यामपि भारत। हृदयज्ञः पणज्ञश्च विशेषज्ञश्च देवने।
द्यूतप्रियश्च कौन्तेयो न च जानाति देवितुं। आहूतश्चैष्यति व्यक्तं द्यूतादपि रणादपि।
नियतं तं विजेष्यामि कृत्वा तु कपटं विभो। आनयामि समृद्धिं तां दिव्यां चोपाह्वयस्व तं। १०६५
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तः शकुनिना राजा दुर्य्योधनस्ततः। धृतराष्ट्रमिदं वाक्यमपदान्तरमब्रवीत्।
अयमुत्सहते राजन् श्रियमाहर्तुमक्षवित्। द्यूतेषु पाण्डुपुत्रस्य तदनुज्ञातुमर्हसि।
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ क्षत्ता मन्त्री महाप्राज्ञः स्थितो यस्यास्मि शासने। तेन सङ्गम्य वेत्स्यामि कार्य्यस्यास्य विनिश्चयं।

स हि धर्मं पुरस्कृत्य दीर्घदर्शी परं हितं। उभयोः पक्षयोर्युक्तं वक्ष्यत्यर्थविनिश्चयं।
॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ निवर्त्तयिष्यति त्वाऽसौ यदि क्षत्ता समेष्यति। निवृत्ते त्वयि राजेन्द्र मरिष्येऽहं न संशयः। १०००
स त्वं मयि मृते राजन्विदुरेण सुखी भव। भोक्ष्यसे पृथिवीं कृत्स्नां किं मया त्वं करिष्यसि।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ आर्त्तवाक्यन्तु तत्तस्य प्रणयोक्तं निशम्य सः। धृतराष्ट्रोऽब्रवीत्प्रेष्यान् दुर्य्योधनमते स्थितः।
स्थूणासहस्रैर्बृहतीं शतद्वारां सभां मम। मनोरमां दर्शनीयामाशु कुर्व्वन्तु शिल्पिनः।
ततः संस्तीर्य्य रत्नैस्तां तक्ष्ण आनाय्य सर्व्वशः। सुकृतां सुप्रवेशाञ्च निवेदयत मे शनैः।
दुर्य्योधनस्य शान्त्यर्थमिति निश्चित्य भूमिपः। धृतराष्ट्रो महाराज प्राहिणोद्विदुराय वै। १०७५
अपृष्ट्वा विदुरं स्वस्य नासीत्कश्चिद्विनिश्चयः। द्यूते दोषांश्च जानन्स पुत्रस्नेहादकृष्यत।
तच्छ्रुत्वा विदुरो धीमान् कलिद्वारमुपस्थितं। विनाशमुखमुत्पन्नं धृतराष्ट्रमुपाद्रवत्।
सोऽभिगम्य महात्मानं भ्राता भ्रातरमग्रजं। मूर्द्ध्ना प्रणम्य चरणाविदं वचनमब्रवीत्।
॥ विदुर उवाच ॥ नाभिनन्दामि ते राजन् व्यवसायमिमं प्रभो। पुत्रैर्भेदो यथा न स्यात् द्यूतहेतोस्तथा कुरु।
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ क्षत्तः पुत्रेषु पुत्रैर्मे कलहो न भविष्यति। यदि देवाः प्रसादन्नः करिष्यन्ति न संशयः। १०८०
अशुभं वा शुभं वाऽपि हितं वा यदिवाऽहितं। प्रवर्त्ततां सुहृद्द्यूतं दिष्टमेतन्नसंशयः।
मयि सन्निहिते द्रोणे भीष्मे त्वयि च भारत। अनयो दैवविहितो न कथञ्चिद्भविष्यति।
गच्छ त्वं रथमास्थाय हयैर्व्वातसमैर्ज्जवे। खाण्डवप्रस्थमद्यैव समानय युधिष्ठिरं।
न वार्य्यो व्यवसायो मे विदुरैतद्ब्रवीमि ते। दैवमेव परं मन्ये येनैतदुपपद्यते।
इत्युक्तो विदुरो धीमान्नेदमस्तीति चिन्तयन्। आपगेयं महाप्राज्ञमभ्यगच्छत् सुदुःखितः। १०८५
इतिश्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि दुर्य्योधनसन्तापे अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४८ ॥
॥ जनमेजय उवाच ॥ कथं समभवद्द्यूतं भ्रातॄणां तन्महात्ययं। यत्र तद्व्यसनं प्राप्तं पाण्डवैर्मे पितामहैः।
के च तत्र सभास्तारा राजानो ब्रह्मवित्तम। के चैनमन्वमोदन्त के चैनं प्रत्यषेधयन्।
विस्तरेणैतदिच्छामि कथ्यमानं तथा द्विज। मूलं ह्येतद्विनाशस्य पृथिव्या द्विजसत्तम।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ शृणु मे विस्तरेणेमां कथां भरतसत्तम। भूय एव महाराज यदि ते श्रवणे मतिः।
विदुरस्य मतं ज्ञात्वा धृतराष्ट्रोऽम्बिकासुतः। दुर्य्योधनमिदं वाक्यमुवाच विजने पुनः। १०९०
अलं द्यूतेन गान्धारे विदुरो न प्रशंसति। नह्यसौ सुमहाबुद्धिरहितं नो वदिष्यति।
हितं हि परमं मन्ये विदुरो यत् प्रभाषते। क्रियतां पुत्र तत्सर्व्वमेतन्मन्ये हितं तव।
देवर्षिर्व्वासवगुरुर्देवराजाय धीमते। यत्प्राह शास्त्रं भगवान् बृहस्पतिरुदारधीः। तदेद विदुरः सर्व्वं सरहस्यं महाकविः।
स्थितस्तु वचने तस्य सदाऽहमपि पुत्रक। विदुरो वाऽपि मेधावी कुरूणां प्रवरो मतः।
उद्धवो वा महाबुद्धिर्वृष्णीनामर्च्चितो नृप। तदलं पुत्र द्यूतेन द्यूते भेदो हि दृश्यते। १०९५
भेदे विनाशो राज्यस्य तत् पुत्र परिवर्ज्जय। पित्रा मात्रा च पुत्रस्य यद्वै कार्य्यं परं स्मृतं।
प्राप्तस्त्वमसि तन्नाम पितृपैतामहं पदं। अधीतवान् कृती शास्त्रे लालितः सततं गृहे।

भ्रातृज्येष्ठः स्थितो राज्ये विन्दसे किं न शोभन । पृथग्जनैरलभ्यं यद्भोजनाच्छादनं परं ।
तत्प्राप्तोऽसि महाबाहो कस्माच्छोचसि पुत्रक । स्फीतं राष्ट्रं महाबाहो पितृपैतामहं महत् ।
नित्यमाज्ञापयन् भासि दिवि देवेश्वरो यथा । तस्य ते विदितप्रज्ञ शोकमूलमिदं कथं । समुत्थितं दुःखकरं तन्मे शंसितु मर्हसि ।　　　　१८००

॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ अश्नाम्याच्छादयामीति प्रपश्यन् पापपूरुषः । नामर्षं कुरुते यस्तु पुरुषः सोऽधमः स्मृतः ।
न मां प्रीणाति राजेन्द्र लक्ष्मीः साधारणी विभो । ज्वलितामेव कौन्तेये श्रियं दृष्ट्वा च विव्यथे ।
सर्व्वाञ्च पृथिवीञ्चैव युधिष्ठिरवशानुगां । स्थिरोऽस्मि योऽहं जीवामि दुःखादेतद्ब्रवीमि ते ।
आवर्ज्जिता इवाभान्ति नीपाश्चित्रककौकुराः । कारस्करा लोहजङ्घा युधिष्ठिरनिवेशने ।
हिमवत्सागरानूपाः सर्व्वे रत्नाकरास्तथा । अन्त्याः सर्व्वे पर्य्युदस्ता युधिष्ठिरनिवेशने ।　　　　१८०५
ज्येष्ठोऽयमिति मां मत्वा श्रेष्ठश्चेति विशाम्पते । युधिष्ठिरेण सत्कृत्य युक्तो रत्नपरिग्रहे ।
उपस्थितानां रत्नानां श्रेष्ठानामर्घहारिणां । नादृश्यत परः पारो नापरस्तत्र भारत ।
न मे हस्तः समभवद्वसु तत् प्रतिगृह्णतः । अतिष्ठन्त मयि श्रान्ते गृह्य दूराहृतं वसु ।
कृतां बिन्दुसरोरत्नैर्म्मयेन स्फाटिकच्छदां । अपश्यन्नलिनीं पूर्णामुदकस्येव भारत ।
वस्त्रमुत्कर्षति मयि प्राहसत् स वृकोदरः । शत्रोर्ऋद्धिविशेषेण विमूढं रत्नवर्ज्जितं ।　　　　१८१०
तत्र स्म यदि शक्तः स्यां पातयेऽहं वृकोदरं । यदि कुर्य्यां समारम्भं भीमं हन्तुं नराधिप ।
शिशुपाल इवास्माकं गतिः स्यान्नात्र संशयः । सपत्नेनावहासो मे स मां दहति भारत ।
पुनश्च तादृशीमेव वापीं जलजशालिनीं । मत्वा शिलासमां तोये पतितोऽस्मि नराधिप ।
तत्र मां प्राहसत् कृष्णः पार्थेन सह सुस्वरं । द्रौपदी च सह स्त्रीभिर्व्यथयन्ती मनो मम ।
क्लिन्नवस्त्रस्य तु जले किङ्करा राजचोदिताः । ददुर्व्वासांसि मेऽन्यानि तच्च दुःखं परं मम ।　　　　१८१५
प्रलम्भञ्च शृणुष्वान्यद्वदतो मे नराधिप । अद्वारेण विनिर्गच्छन् द्वारसंस्थानरूपिणा । अभिहत्य शिलां भूयो ललाटेनास्मि विक्षतः ।
तत्र मां यमजौ दूरादालोक्याभिहतं तदा । बाहुभिः परिगृह्णीतां शोचन्तौ सहितावुभौ ।
उवाच सहदेवस्तु तत्र मां विस्मयन्निव । इदं द्वारमितो गच्छ राजन्निति पुनःपुनः ।
भीमसेनेन तत्रोक्तो धृतराष्ट्रात्मजेति च । सम्बोध्य प्रहसित्वा च इतो द्वारं नराधिप ।
नामधेयानि रत्नानां पुरस्तान्न श्रुतानि मे । यानि दृष्टानि मे तस्यां मनस्तपति तच्च मे ।　　　　१८२०
इतिश्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि दुर्य्योधनसन्तापे एकोनपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

॥ दुर्य्योधन उवाच । यन्मया पाण्डवेयानां दृष्टं तच्छृणु भारत । आहृतं भूमिपालैर्हि वसु मुख्यं ततस्ततः ।
नाविदं मूढमात्मानं दृष्ट्वाऽहं तदरेर्द्धनं । फलतो भूमितो वाऽपि प्रतिपद्यस्व भारत ।
और्णान् वैलान् वार्षदंशान् जातरूपपरिष्कृतान् । प्रावाराजिनमुख्यांश्च काम्बोजः प्रददौ बहून् ।

अश्वांस्तित्तिरिकल्माषांस्त्रिशतं शुकनासिकान् । उष्ट्रवामीस्त्रिशतञ्च पुष्टाः पीलुशमीङ्गुदैः ।
गोवासना ब्राह्मणाश्च दासनीयाश्च सर्व्वशः । प्रीत्यर्थं ते महाराज धर्मराज्ञो महात्मनः । १८२५
त्रिखर्व्वं बलिमादाय द्वारि तिष्ठन्ति वारिताः । ब्राह्मणा वाटधानाश्च गोमन्तः शतसङ्घशः ।
कमण्डलूनुपादाय जातरूपमयान् शुभान् । एवं बलिं समादाय प्रवेशं लेभिरे न च ।
शतं दासीसहस्राणां कार्प्पासिकनिवासिनां ।
श्यामास्तन्व्यो दीर्घकेश्यो हेमाभरणभूषिताः । शूद्रा विप्रोत्तमार्हाणि राङ्कवाण्यजिनानि च ।
बलिञ्च कृत्स्नमादाय मरुकच्छनिवासिनः । उपनिन्युर्महाराज हयान् गान्धारदेशजान् । १८३०
इन्द्रकृष्टैर्व्वर्त्तयन्ति धान्यैर्ये च नदीमुखैः । समुद्रनिष्कुटे जाताः पारेसिन्धु च मानवाः ।
ते वैरामाः पारदाश्च आभीराः कितवैः सह । विविधं बलिमादाय रत्नानि विविधानि च ।
अजाविकं गोहिरण्यं खरोष्ट्रं फलजं मधु । कम्बलान् विविधांश्चैव द्वारि तिष्ठन्ति वारिताः ।
प्राग्ज्योतिषाधिपः शूरो म्लेच्छानामधिपो बली । यवनैः सहितो राजा भगदत्तो महारथः ।
आजानेयान् हयान् शीघ्रानादायानिलरंहसः । बलिञ्च कृत्स्नमादाय द्वारि तिष्ठति वारितः । १८३५
अश्मसारमयं भाण्डं शुद्धदन्तत्सरूनसीन् । प्राग्ज्योतिषाधिपो दत्त्वा भगदत्तोऽव्रजत्तदा ।
द्व्यक्षांस्त्र्यक्षान् ललाटाक्षान्नानादिग्भ्यः समागतान् । औष्णीकानन्तवासांश्च रोमकान् पुरुषादकान् ।
एकपादांश्च तत्राहमपश्यं द्वारि वारितान् । राजानो बलिमादाय नानावर्णाननेकशः ।
कृष्णग्रीवान्महाकायान्रासभान् दूरपातिनः । आजह्रुर्दशसाहस्रान् विनीतान् दिक्षु विश्रुता ।
प्रमाणरागसम्पन्नान् वङ्क्षुतीरसमुद्भवान् । बल्यर्थं ददतस्तस्मै हिरण्यं रजतं बहु । १८४०
दत्त्वा प्रवेशं प्राप्तास्ते युधिष्ठिरनिवेशने । इन्द्रगोपकवर्णाभान् शुकवर्णान्मनोजवान् ।
तथैवेन्द्रायुधनिभान् सन्ध्याभ्रसदृशानपि । अनेकवर्णानारण्यान् गृहीत्वाऽश्वान् महाजवान् ।
जातरूपमनर्घ्यञ्च ददुस्तस्यैकपादकाः । चीनान् शकांस्तथा ओड्रान् वर्व्वरान् वनवासिनः ।
वार्ष्णेयान् हारहूणांश्च कृष्णान् हैमवतांस्तथा । नीपानूपानधिगतान् विविधान् द्वारि वारितान् ।
बल्यर्थं ददतस्तस्य नानारूपाननेकशः । कृष्णग्रीवान्महाकायान्रासभान् शतपातिनः । १८४५
आहार्षुर्दशसाहस्रान् विनीतान् दिक्षु विश्रुतान् । प्रमाणरागसंस्पर्शान् * वङ्क्षुतीरनिवासिनः ।
ऊर्णजं राङ्कवञ्चैव कीटजं पट्टजं तथा । कुटीकृतं तथैवात्र कमलाभं सहस्रशः ।
श्लक्ष्णं वस्त्रमकार्पासमाविकं मृदु चाजिनं । निशितांश्चैव दीर्घासीनृष्टिशक्तिपरश्वधान् ।
अपरान्तसमुद्भूतांस्तथैव परशून् शितान् । रसान् गन्धांश्च विविधान् रत्नानि च सहस्रशः ।
बलिञ्च कृत्स्नमादाय द्वारि तिष्ठन्ति वारिताः । शकास्तुखाराः कङ्काश्च रोमशाः शृङ्गिणो नराः । १८५०
महागजान् दूरगमान् गणितानर्बुदान् हयान् । शतशश्चैव बहुशः सुवर्णं पद्मसम्मितं ।
बलिमादाय विविधं द्वारि तिष्ठन्ति वारिताः । आसनानि महार्हाणि यानानि शयनानि च ।
मणिकाञ्चनचित्राणि गजदन्तमयानि च । कवचानि विचित्राणि शस्त्राणि विविधानि च ।

* वङ्क्षु इति क्वचित् पाठः ।

रथांश्च विविधाकारान् जातरूपपरिष्कृतान्। हयैर्व्विनीतैः सम्पन्नान् वैयाघ्रपरिवारितान्।
विचित्रांश्च परिस्तोमान् रत्नानि विविधानि च। नाराचानर्द्धनाराचान् शस्त्राणि विविधानि च। १८१५
एतद्दत्त्वा महद्द्रव्यं पूर्व्वदेशाधिपा नृपाः। प्रविष्टा यज्ञसदनं पाण्डवस्य महात्मनः।
इतिश्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि दुर्य्योधनसन्तापे पञ्चाशोऽध्यायः॥ ५०॥

॥ दुर्य्योधन उवाच॥ दायन्तु विविधं तस्मै शृणु मे गदतोऽनघ। यज्ञार्थं राजभिर्द्दत्तं महान्तं धनसञ्चयं।
मेरुमन्दरयोर्म्मध्ये शैलोदामभितो नदीं। ये ते कीचकवेणूनां छायां रम्यामुपासते।
खसा एकासनाश्चार्हाः प्रदरा दीर्घवेणवः। पारदाश्च कुलिन्दाश्च तङ्गणाः परतङ्गणाः।
तद्वै पिपीलिकं नाम उद्धृतं यत् पिपीलिकैः। जातरूपं द्रोणमेयमहार्षुः पुञ्जशो नृपाः। १८२०
कृष्णान् ललामांश्चमरान् शुक्लांश्चान्यान् शशिप्रभान्। हिमवत्पुष्पजञ्चैव स्वादु क्षौद्रं तथा बहु।
उत्तरेभ्यः कुरुभ्यश्चाप्यपोढं माल्यमम्बुभिः। उत्तरादपि कैलासादोषधीः सुमहाबलाः।
पार्व्वतीया बलिञ्चान्यमाहृत्य प्रणताः स्थिताः। अजातशत्रोर्नृपतेर्द्वारि तिष्ठन्ति वारिताः।
ये परार्द्धे हिमवतः सूर्य्योदयगिरौ नृपाः। कारूषे च समुद्रान्ते लौहित्यमभितश्च ये।
फलमूलाशना ये च किराताश्चर्म्मवाससः। क्रूरशस्त्राः क्रूरकृतस्तांश्च पश्याम्यहं प्रभो। १८२५
चन्दनागुरुकाष्ठानां भारान् कालीयकस्य च। चर्म्मरत्नसुवर्णानां गन्धानाञ्चैव राशयः।
कैरातकीनामयुतं दासीनाञ्च विशाम्पते। आहृत्य रमणीयार्थान् दूरजान् मृगपक्षिणः।
निचितं पर्व्वतेभ्यश्च हिरण्यं भूरिवर्च्चसं। बलिञ्च कृत्स्नमादाय द्वारि तिष्ठन्ति वारिताः।
कैराता दरदा दर्व्वाः शूरा वैयमकास्तथा। औदुम्बरा दुर्व्विभागाः पारदा वाह्लिकैः सह।
काश्मीराश्च कुमाराश्च घोरका हंसकायनाः। शिविचित्रगर्त्तयौधेया राजन्या मद्रकेकयाः। १८३०
अम्बष्ठाः कौकुरास्तार्क्ष्या वस्त्रपाः पह्लवैः सह। वशातयश्च मौलेयाः सह क्षुद्रकमालवैः।
पौण्ड्रिकाः कुक्कुराश्चैव शकाश्चैव विशाम्पते। अङ्गा वङ्गाश्च पुण्ड्राश्च शाणवत्या गयास्तथा।
सुजातयः श्रेणिमन्तः श्रेयांसः शस्त्रधारिणः। आहार्षुः क्षत्रिया वित्तं शतशोऽजातशत्रवे।
वङ्गाः कलिङ्गा मगधास्ताम्रलिप्ताः सपुण्ड्रकाः। दौवालिकाः सागरकाः पत्रोर्णाः शैशवास्तथा।
कर्णप्रावरणाश्चैव बहवस्तत्र भारत। तत्रस्था द्वारपालैस्ते प्रोच्यन्ते राजशासनात्। १८३५
कृतकालाः सुबलयस्ततो द्वारमवाप्स्यथ।
ईषादन्तान् हेमकक्षान् पद्मवर्णान् कुथावृतान्। शैलाभान्नित्यमत्तांश्चाप्यभितः काम्यकं सरः।
दत्त्वैकैको दशशतान् कुञ्जरान् कवचावृतान्। क्षमावतः कुलीनांश्च द्वारेण प्राविशंस्तथा।
एते चान्ये च बहवो गणा दिग्भ्यः समागताः। अन्यैश्चापि हृतान्यत्र रत्नानीह महात्मभिः।
राजा चित्ररथो नाम गन्धर्व्वो वासवानुगः। शतानि चत्वार्य्यददद्धयानां वातरंहसां। १८४०
तुम्बुरुस्तु प्रमुदितो गन्धर्व्वो वाजिनां शतं। आम्रपत्रसवर्णानामददद्धेममालिनां।
कृती राजा च कौरव्य शूकराणां विशाम्पते। अददद्गजरत्नानां शतानि सुबहून्यथ।

विराटेन तु मत्स्येन बल्यर्थं हेममालिनां। कुञ्जराणां सहस्रे द्वे मत्तानां समुपाहृते।
पांशुराष्ट्राद्वसुदानो राजा षड्विंशतिं गजान्। अश्वानाञ्च सहस्रे द्वे राजन् काञ्चनमालिनां।
जवसत्त्वोपपन्नानां वयःस्थानां नराधिप। बलिञ्च कृत्स्नमादाय पाण्डवेभ्यो न्यवेदयत्। १८८५
यज्ञसेनेन दासीनां सहस्राणि चतुर्द्दश। दासानामयुतञ्चैव सदाराणां विशाम्पते।
अददद्गजरत्नानां शतानि च बहूनि च। गजयुक्ता महाराज रथाः षड्विंशतिस्तथा।
राज्यञ्च कृत्स्नं पार्थेभ्यो यज्ञार्थं वै निवेदितं। वासुदेवोऽपि वार्ष्णेयो मानं कुर्व्वन् किरीटिनः।
अदद‌द्गजमुख्यानां सहस्राणि चतुर्द्दश। आत्मा हि कृष्णः पार्थस्य कृष्णस्यात्मा धनञ्जयः।
यद्ब्रूयादर्ज्जुनः कृष्णं सर्व्वं कुर्य्यादसंशयं। कृष्णो धनञ्जयस्यार्थे स्वर्गलोकमपि त्यजेत्। १८९०
तथैव पार्थः कृष्णार्थे प्राणानपि परित्यजेत्। सुरभींश्चन्दनरसान् हेमकुम्भसमास्थितान्।
मलयाद्दर्दुराच्चैव चन्दनागुरुसञ्चयान्। मणिरत्नानि भास्वन्ति काञ्चनं सूक्ष्मवस्त्रकं।
चोलपाण्ड्यावपि द्वारं न लेभाते ह्युपस्थितौ। समुद्रसारं वैदूर्य्यं मुक्तासंघांस्तथैव च।
शतशश्च कुथांस्तत्र सिंहलाः समुपाहरन्। संवृता मणिचीरैस्तु श्यामास्ताम्रान्तलोचनाः।
ता गृहीत्वा नरास्तत्र द्वारि तिष्ठन्ति वारिताः। प्रीत्यर्थं ब्राह्मणाश्चैव क्षत्त्रियाश्च विनिर्ज्जिताः। १८९५
उपाजह्रुर्व्विशश्चैव शूद्राः शुश्रूषवस्तथा। प्रीत्या च बहुमानाच्चाप्युपागच्छन् युधिष्ठिरं।
सर्व्वे म्लेच्छाः सर्व्ववर्णा आदिमध्यान्तजास्तथा। नानादेशसमुत्थैश्च नानाजातिभिरेव च।
पर्य्यस्त इव लोकोऽयं युधिष्ठिरनिवेशने। उच्चावचानुपग्राहान् राजभिः प्रापितान् बहून्।
शत्रूणां पश्यतो दुःखात् मुमूर्षा मे व्यजायत। भृत्यास्तु ये पाण्डवानां तांस्ते वक्ष्यामि पार्थिव।
येषामामञ्च पक्वञ्च संविधत्ते युधिष्ठिरः। अयुतं त्रीणि पद्मानि गजारोहाः ससादिनः। १९००
रथानामर्ब्बुदञ्चापि पादाता बहवस्तथा। प्रमीयमाणमामञ्च पच्यमानं तथैव च।
विसृज्यमानञ्चान्यत्र पुण्याहस्वन एव च। नाभुक्तवन्तं नापीतं नालङ्कृतमसत्कृतं।
अपश्यं सर्व्ववर्णानां युधिष्ठिरनिवेशने। अष्टाशीतिसहस्राणि स्नातका गृहमेधिनः।
त्रिंशद्दासीक एकैको यान् बिभर्त्ति युधिष्ठिरः। सुप्रीताः परितुष्टाश्च तेऽप्याशंसन्त्यरिक्षयं।
दशान्यानि सहस्राणि यतीनामूर्द्ध्वरेतसां। भुञ्जते रुक्मपात्रीभिर्युधिष्ठिरनिवेशने। १९०५
अभुक्तं भुक्तवद्वापि सर्व्वमाकुब्जवामनं। अभुञ्जाना याज्ञसेनी प्रत्यवैक्षद्विशाम्पते।
द्वौ करौ न प्रयच्छेतां कुन्तीपुत्त्राय भारत। साम्बन्धिकेन पाञ्चालाः सख्येनान्धकवृष्णयः।

इतिश्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि दुर्य्योधनसन्तापे एकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः॥ ५१॥

॥ दुर्य्योधन उवाच॥ आर्य्यास्तु ये वै राजानः सत्यसन्धा महाव्रताः। पर्य्याप्तविद्या वक्तारो वेदान्तावभृथप्लुताः।
धृतिमन्तो ह्रीनिषेवा धर्म्मात्मानो यशस्विनः। मूर्द्धाभिषिक्तास्ते चैनं राजानः पर्य्युपासते।
दक्षिणार्थं समानीता राजभिः कांस्यदोहनाः। आरण्या बहुसाहस्रा अपश्यंस्तत्र तत्र गाः। १९१०
आजह्रुस्तत्र सत्कृत्य स्वयमुद्यम्य भारत। अभिषेकार्थमव्यग्रा भाण्डमुच्चावचं नृपाः।

वाह्लीको रथमाहार्षीज्जाम्बूनदविभूषितं। सुदक्षिणस्तु युयुजे श्वेतैः काम्बोजजैर्हयैः।
सुनीथः प्रीतिमांश्चैव ह्यनुकर्षं महाबलः। ध्वजञ्चेदिपतिश्चैवमाहार्षीत् स्वयमुद्यतं।
दाक्षिणात्यः सन्नहनं स्रगुष्णीषे च मागधः। वसुदानो महेष्वासो गजेन्द्रं षष्टिहायनं।
मत्स्यः स्वचान् हेमनद्धानेकलव्य उपानहौ। आवन्त्यस्त्वभिषेकार्थमापो बहुविधास्तथा। १८१५
चेकितान उपासङ्गं धनुः काश्य उपाहरत्। असिञ्च सुत्सरुं शल्यः शैक्यं काञ्चनभूषणं।
अभ्यषिञ्चत्ततो धौम्यो व्यासश्च सुमहातपाः। नारदञ्च पुरस्कृत्य देवलञ्चासितं मुनिं।
प्रीतिमन्त उपातिष्ठन्नभिषेकं महर्षयः। जामदग्न्येन सहितास्तथाऽन्ये वेदपारगाः।
अभिजग्मुर्महात्मानो मन्त्रवद्भूरिदक्षिणं। महेन्द्रमिव देवेन्द्रं दिवि सप्तर्षयो यथा।
अधारयच्छत्रमस्य सात्यकिः सत्यविक्रमः। धनञ्जयश्च व्यजने भीमसेनश्च पाण्डवः। १८२०
चामरे चापि शुद्धे द्वे यमौ जगृहतुस्तदा। उपागृह्णाद्यमिन्द्राय पुराकल्पे प्रजापतिः।
तमस्मै शङ्खमाहार्षीद्वारुणं कलशोदधिः। शैक्यं निष्कसहस्रेण सुकृतं विश्वकर्म्मणा।
तेनाभिषिक्तः कृष्णेन तत्र मे कश्मलोऽभवत्।
गच्छन्ति पूर्व्वादपरं समुद्रञ्चापि दक्षिणं। उत्तरन्तु न गच्छन्ति विना तात पतत्त्रिभिः।
तत्र स्म दध्मुः शतशः शङ्खान् मङ्गलकारकान्। प्राणदंस्ते समाध्माता स्ततो रोमाणि मेऽहृषन्। १८२५
प्रापतन् भूमिपालाश्च ये तु हीनाः स्वतेजसा। धृष्टद्युम्नः पाण्डवाश्च सात्यकिः केशवोऽष्टमः।
सत्त्वस्था वीर्य्यसम्पन्ना ह्यन्योऽन्यप्रियदर्शनाः। विसंज्ञान् भूमिपान् दृष्ट्वा मां च ते प्राहसंस्तदा।
ततः प्रहृष्टो बीभत्सुः प्रादाद्धेमविषाणिनां। शतान्यनडुहां पञ्च द्विजमुख्येषु भारत।
रन्तिदेवो नाभागो यौवनाश्वो मनुर्न च। न च राजा पृथुर्वैन्यो न चाप्यासीद्भगीरथः।
ययातिर्नहुषो वाऽपि यथा राजा युधिष्ठिरः। यथाऽतिमात्रं कौन्तेयः श्रिया परमया युतः। १८३०
राजसूयमवाप्यैवं हरिश्चन्द्र इव प्रभुः। एतां दृष्ट्वा श्रियं पार्थे हरिश्चन्द्रे यथा विभो।
कथन्तु जीवितं श्रेयो मम पश्यसि भारत। अन्धेनेव युगं नद्धं विपर्य्यस्तं नराधिप। कनीयांसो विवर्द्धन्ते ज्येष्ठा हीयन्त एव च।
एवं दृष्ट्वा नाभिविन्दामि शर्म्म समीक्षमाणोऽपि कुरुप्रवीर। तेनाहमेवं कृशतां गतश्च विवर्णतां चैव सशोकतां च।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि दुर्य्योधनसन्तापे द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः॥ ५२ ॥
॥ धृतराष्ट्र उवाच॥ त्वं वै ज्येष्ठो ज्यैष्ठिनेयः पुत्र मा पाण्डवान् द्विष। द्वेष्टा ह्यसुखमादत्ते यथैव निधनं तथा।
अव्युत्पन्नं समानार्थं तुल्यमित्रं युधिष्ठिरं। अद्विषन्तं कथं द्विष्यात्त्वादृशो भरतर्षभ। १८३५
तुल्याभिजनवीर्य्यश्च कथं भ्रातुः श्रियं नृप। पुत्र कामयसे मोहान्मैवं भूः शाम्य मा शुचः।
अथ यज्ञविभूतिं तां काङ्क्षसे भरतर्षभ। ऋत्विजस्तव तन्वन्तु सप्ततन्तुं महाध्वरं।
आहरिष्यन्ति राजानस्तवापि विपुलं धनं। प्रीत्या च बहुमानाच्च रत्नान्याभरणानि च।
अनार्य्याचरितं तात परस्वस्पृहणं भृशं। स्वसन्तुष्टः स्वधर्म्मस्थो यः स वै सुखमेधते।
अव्यापारः परार्थेषु नित्योद्योगः स्वकर्म्मसु। रक्षणं समुपात्तानामेतद्वैभवलक्षणं। १८४०

विपत्तिष्वव्ययो दक्षो नित्यमुत्थानवान्नरः। अप्रमत्तो विनीतात्मा नित्यं भद्राणि पश्यति।
बाहूनिवैतान्माच्छेत्सीः पाण्डुपुत्रास्तथैव ते। भ्रातृणां तद्धनार्थं वै मित्रद्रोहञ्च मा कुरु।
पाण्डोः सुतान्मा द्विषस्वेह राजंस्तथैव ते भ्रातृधनं समग्रं। मित्रद्रोहे तात महानधर्म्मः पितामहा ये तव तेऽपि तेषां।
अन्तर्वेद्यां ददद्वित्तं कामाननुभवन् प्रियान्। क्रीडन् स्त्रीभिर्निरातङ्कः प्रशाम्य भरतर्षभ।
इतिश्री महाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि दुर्य्योधनसन्तापे त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः॥ ५३॥
॥ दुर्य्योधन उवाच॥ यस्य नास्ति निजा प्रज्ञा केवलन्तु बहुश्रुतः। न स जानाति शास्त्रार्थं दर्व्वी सूपरसानिव।१९७५
जानन् वै मोहयसि मां नावि नौरिव संयता। स्वार्थे किं नावधानं ते उताहो द्वेष्टि मां भवान्।
न सन्तीमे धार्त्तराष्ट्रा येषां त्वमनुशासिता। भविष्यमर्थमाख्यासि सर्व्वदा कृत्यमात्मनः।
परनेयोऽग्रणीर्यस्य स मार्गान् प्रतिमुह्यति। पन्थानमनुगच्छेयुः कथं तस्य पदानुगाः।
राजन् परिणतप्रज्ञो वृद्धसेवी जितेन्द्रियः। प्रतिपन्नान् स्वकार्य्येषु संमोहयसि नो भृशं।
लोकवृत्ताद्राजवृत्तमन्यदाह बृहस्पतिः। तस्माद्राज्ञाऽप्रमत्तेन स्वार्थश्चिन्त्यः सदैव हि। १९८०
क्षत्रियस्य महाराज जये वृत्तिः समाहिता। स वै धर्म्मस्त्वधर्म्मो वा स्ववृत्तौ का परीक्षणा।
प्रकालयेद्दिशः सर्व्वाः प्रतोदेनेव सारथिः। प्रत्यमित्रश्रियं दीप्तां जिघृक्षुर्भरतर्षभ।
प्रच्छन्नो वा प्रकाशो वा योगो योऽरिं प्रबाधते। तद्वै शस्त्रं शस्त्रविदां न शस्त्रं छेदनं स्मृतं।
शत्रुश्चैव हि मित्रञ्च न लेख्यं न च मातृका। यो वै सन्तापयति यं स शत्रुः प्रोच्यते नृप।
असन्तोषः श्रियो मूलं तस्मात्तं कामयाम्यहं। समुच्छ्रये यो यतते स राजन् परमो नयः। १९८५
ममत्वं हि न कर्त्तव्यमैश्वर्य्ये वा धनेऽपि वा। पूर्व्वावाप्तं हरन्त्यन्ये राजधर्म्मं हि तं विदुः।
अद्रोहसमयं कृत्वा चिच्छेद नमुचेः शिरः। शक्रः साऽभिमता तस्य रिपौ वृत्तिः सनातनी।
द्वावेतौ ग्रसते भूमिः सर्प्पो बिलशयानिव। राजानञ्चाविरोद्धारं ब्राह्मणञ्चाप्रवासिनं।
नास्ति वै जातितः शत्रुः पुरुषस्य विशाम्पते। येन साधारणी वृत्तिः स शत्रुर्नेतरो जनः।
शत्रुपक्षं समृध्यन्तं यो मोहात् समुपेक्षते। व्याधिराप्यायित इव तस्य मूलं छिनत्ति सः। १९९०
अल्पोऽपि ह्यरिरत्यर्थं वर्द्धमानः पराक्रमैः। वल्मीको मूलज इव ग्रसते वृक्षमन्तिकात्।
आजमीढ रिपोर्लक्ष्मीर्मा ते रोचिष्ट भारत। एष भारः सत्त्ववतां नयः शिरसि धिष्ठितः।
जन्मवृद्धिमिवार्थानां यो वृद्धिमभिकाङ्क्षते। एधते ज्ञातिषु स वै सद्योवृद्धिर्हि विक्रमः।
नाप्राप्य पाण्डवैश्वर्य्यं संशयो मे भविष्यति। अवाप्स्ये वा श्रियं तां हि शिष्ये वा निहतो युधि।
एतादृशस्य किं मेऽद्य जीवितेन विशाम्पते। वर्द्धन्ते पाण्डवा नित्यं वयन्त्वस्थिरवृद्धयः। १९९५
इतिश्री महाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि दुर्य्योधनसन्तापे चतुःपञ्चाशोऽध्यायः॥ ५४॥
॥ शकुनिरुवाच॥ यां त्वमेतां श्रियं दृष्ट्वा पाण्डुपुत्रे युधिष्ठिरे। तप्यसे तां हरिष्यामि द्यूतेन जयताम्वर।
आहूयतां परं राजन् कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः। अक्षान् क्षिपन्नक्षतः सन् विद्वानविदुषो जयेत्।
ग्लहान् धनूंषि मे विद्धि शरानक्षांश्च भारत। अक्षाणां हृदयं मे ज्या रथं विद्धि समास्तुरं।

॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ अयमुत्सहते राजन् श्रियमाहर्त्तुमक्षवित्। द्यूतेन पाण्डुपुत्रेभ्यस्तदनुज्ञातुमर्हसि।

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ स्थितोऽस्मि शासने भ्रातुर्व्विदुरस्य महात्मनः। तेन सङ्गम्य वेत्स्यामि कार्य्यस्यास्य विनिश्चयं। १९७०

॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ व्यपनेष्यति ते बुद्धिं विदुरो मुक्तसंशयः। पाण्डवानां हिते युक्तो न तथा मम कौरव।

नारभेतान्यसामर्थ्यात् पुरुषःकार्य्यमात्मनः। मतिसाम्यं द्वयोर्न्नास्ति कार्य्येषु कुरुनन्दन।

भयं परिहरन्मन्द आत्मानं परिपालयन्। वर्षासु क्लिन्नकटवत्तिष्ठन्नेवावसीदति।

न व्याधयो नापि यमः प्राप्तुं श्रेयः प्रतीक्षते। यावदेव भवेत् कल्पस्तावच्छ्रेयः समाचरेत्।

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ सर्व्वथा पुत्त्र बलिभिर्विग्रहो मे न रोचते। वैरं विकारं सृजति तद्वै शस्त्रमनायसं। १९७५

अनर्थमर्थं मन्यसे राजपुत्त्र सङ्ग्रन्थनं कलहस्यातिघोरं। तद्वै प्रवृत्तन्तु यथाकथञ्चित् सृजेदसीन्निशितान् सायकांश्च।

॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ द्यूते पुराणैर्व्यवहारः प्रणीतस्तत्रात्ययो नास्ति न संप्रहारः। तद्रोचतां शकुनेर्व्वाक्यमद्य सभां क्षिप्रं त्वमिहाज्ञापयस्व।

स्वर्गद्वारं दीव्यतां नो विशिष्टं तद्वर्त्तिनां चापि तथैव युक्तं। भवेदेवं ह्यात्मना तुल्यमेव दुरोदरं पाण्डवैस्त्वं कुरुष्व।

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ वाक्यं न मे रोचते यत्त्वयोक्तं यत्ते प्रियं तत् क्रियतां नरेन्द्र। पश्चात्तप्स्यसे तदुपक्रम्य वाक्यं नहीदृशं भावि वचो हि धर्म्म्यं।

दृष्टं ह्येतद्विदुरेणैव सर्व्वं विपश्चिता बुद्धिविद्यानुगेन। तदेवैतदवशस्याभ्युपैति महद्भयं क्षत्त्रियजीवघाति। १९८०

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्त्वा धृतराष्ट्रो मनीषी दैवं मत्वा परमं दुस्तरञ्च। शशासोच्चैः पुरुषान् पुत्त्रवाक्ये स्थितो राजा दैवसंमूढचेताः।

सहस्रस्तम्भां हेमवैदूर्य्यचित्रां शतद्वारां तोरणस्फाटिकाख्यां। सभामग्र्यां क्रोशमात्रायतां मे तद्विस्तारामाशु कुर्व्वन्तु युक्ताः।

श्रुत्वा तस्य त्वरिता निर्व्विशङ्काः प्राज्ञा दक्षास्तां तदा चक्रुराशु। सर्व्वद्रव्याण्युपजह्रुः सभायां सहस्रशः शिल्पिनश्चैव युक्ताः।

कालेनाल्पेनाथ निष्ठां गतां तां सभां रम्यां बहुरत्नां विचित्रां। चित्रैर्हैमैरासनैरभ्युपेतामाचख्युस्ते तस्य राज्ञः प्रतीताः।

ततो विद्वान् विदुरं मन्त्रिमुख्यमुवाचेदं धृतराष्ट्रो नरेन्द्रः। युधिष्ठिरं राजपुत्त्रञ्च गत्वा मद्वाक्येन क्षिप्रमिहानयस्व। १९८५

सभेयं मे बहुरत्ना विचित्रा शय्यासनैरुपपन्ना महार्हैः। सा दृश्यतां भ्रातृभिः सार्द्धमेत्य सुहृद्द्यूतं वर्त्ततामत्र चेति।

इतिश्री महाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि युधिष्ठिरानयने पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५५ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ मतमाज्ञाय पुत्त्रस्य धृतराष्ट्रो नराधिपः। मत्वा च दुस्तरं दैवमेतद्राजञ्चकार ह।

अन्यायेन तथोक्तस्तु विदुरो विदुषांवरः। नाभ्यनन्दद्वचो भ्रातुर्व्वचनञ्चेदमब्रवीत्।

॥ विदुर उवाच ॥ नाभिनन्दे नृपते प्रैषमेतं मैवं कृथाः कुलनाशाद्बिभेमि। पुत्त्रैर्भिन्नैः कलहस्ते ध्रुवं स्यादेतच्छङ्के द्यूतकृते नरेन्द्र।

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ नेह क्षत्तः कलहस्तप्स्यते मां न चेद्दैवं प्रतिलोमं भविष्यत्। धात्रानुशिष्टस्य वशे किलेदं सर्व्वं जगच्चेष्टति न स्वतन्त्रं। १९९०

तदद्य विदुर प्राप्य राजानं मम शासनात्। क्षिप्रमानय दुर्द्धर्षं कुन्तीपुत्त्रं युधिष्ठिरं।

इतिश्री महाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि युधिष्ठिरानयने षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः प्रायाद्विदुरोऽश्वैरुदारैर्महाजवैर्बलिभिः साधुदान्तैः । बलान्नियुक्तो धृतराष्ट्रेण राज्ञा मनीषिणां पाण्डवानां सकाशे ।

सोऽभिपत्य तदध्वानमासाद्य नृपतेः पुरं । प्रविवेश महाबुद्धिः पूज्यमानो द्विजातिभिः ।

स राजगृहमासाद्य कुबेरभवनोपमं । अभ्यागच्छत धर्म्मात्मा धर्म्मपुत्त्रं युधिष्ठिरं ।

तं वै राजा सत्यधृतिर्म्महात्मा अजातशत्रुर्व्विदुरं यथावत् । पूजापूर्व्वं प्रतिगृह्याजमीढस्ततोऽपृच्छद्धृतराष्ट्रं सपुत्त्रं । १९९५

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ विज्ञायते ते मनसोऽप्रहर्षः कच्चित् क्षत्तः कुशलेनागतोऽसि । कच्चित् पुत्त्राः स्थविरस्यानुलोमा वशानुगाश्चापि विशोऽथ कच्चित् ।

॥ विदुर उवाच ॥ राजा महात्मा कुशली सपुत्त्र आस्ते वृतो ज्ञातिभिरिन्द्रकल्पः । प्रीतो राजन् पुत्त्रगणैर्व्विनीतैर्व्विशोक एवात्मरतिर्द्दृढात्मा ।

इदन्तु त्वां कुरुराजोऽभ्युवाच पूर्व्वं पृष्ट्वा कुशलञ्चाव्ययञ्च । इयं सभा त्वत्सभातुल्यरूपा भ्रातॄणां ते दृश्यतामेत्य पुत्त्र ।

समागम्य भ्रातृभिः पार्थ तस्यां सुहृद्द्यूतं क्रियतां रम्यताञ्च । प्रीयामहे भवतां सङ्गमेन समागताः कुरवश्चापि सर्व्वे ।

दुरोदरा विहिता ये तु तत्र महात्मना धृतराष्ट्रेण राज्ञा । तान् द्रक्ष्यसे कितवान् सन्निविष्टानित्यागतोऽहं नृपते तज्जुषस्व । २०००

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ द्यूते क्षत्तः कलहो विद्यते नः को वै द्यूतं रोचते बुध्यमानः । किं वा भवान् मन्यते युक्तरूपं भवद्वाक्ये सर्व्व एव स्थिताः स्म ।

॥ विदुर उवाच ॥ जानाम्यहं द्यूतमनर्थमूलं कृतश्च यत्नोऽस्य मया निवारणे । राजा च मां प्राहिणोत्त्वत्सकाशं श्रुत्वा विद्वन् श्रेय इहाचरस्व ।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ के तत्रान्ये कितवा दीव्यमाना विना राज्ञो धृतराष्ट्रस्य पुत्त्रैः । पृच्छामि त्वां विदुर ब्रूहि नस्तान् यैर्द्दीव्यामः शतशः सन्निपत्य ।

॥ विदुर उवाच ॥ गान्धारराजः शकुनिर्व्विशाम्पते राजाऽतिदेवी कृतहस्तो मताक्षः । विविंशतिश्चित्रसेनश्च राजा सत्यव्रतः पुरुमित्रो जयश्च ।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ महाभयाः कितवाः सन्निविष्टा मायोपधा देविताराऽत्र सन्ति । धात्रा तु दिष्टस्य वशे किलेदं सर्व्वं जगत्तिष्ठति न स्वतन्त्रं । २००५

नाहं राज्ञो धृतराष्ट्रस्य शासनान्न गन्तुमिच्छामि कवे दुरोदरं । इष्टो हि पुत्त्रस्य पिता सदैव तदस्मि कर्त्ता विदुरात्थ मां यथा ।

न चाकामः शकुनिना देविताऽहं न चेन्मां जिष्णुराह्वयिता सभायां । आहूतोऽहं न निवर्त्ते कदाचित्तदाहितं शाश्वतं वै व्रतं मे ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्त्वा विदुरं धर्म्मराजः प्रायात्रिकं सर्व्वमाज्ञाप्य तूर्णं । प्रायाच्छ्वोभूते सगणः सानुयात्रः सहस्त्रीभिर्द्द्रौपदीमादि कृत्वा ।

दैवं हि प्रज्ञां मुष्णाति चक्षुस्तेज इवापतत् । धातुश्च वशमन्वेति पाशैरिव नरः सितः ।

इत्युक्त्वा प्रययौ राजा सह क्षत्त्रा युधिष्ठिरः । अमृष्यमाणस्तस्याथ समाह्वानमरिन्दमः । २०१०

वाह्लीकेन रथं यत्तमास्थाय परवीरहा। परिच्छन्नो ययौ पार्थो भ्रातृभिः सह पाण्डवः।
राजश्रिया दीप्यमानो ययौ ब्रह्मपुरःसरः। धृतराष्ट्रेण चाहूतः कालस्य समयेन च।
स हास्तिनपुरं गत्वा धृतराष्ट्रगृहं ययौ। समियाय च धर्म्मात्मा धृतराष्ट्रेण पाण्डवः।
तथा भीष्मेण द्रोणेन कर्णेन च कृपेण च। समियाय यथान्यायं द्रौणिना च विभुः सह।
समेत्य च महाबाहुः सोमदत्तेन चैव ह। दुर्य्योधनेन शल्येन सौबलेन च वीर्य्यवान्। २०११
ये चान्ये तत्र राजानः पूर्व्वमेव समागताः। दुःशासनेन वीरेण सर्व्वैर्भ्रातृभिरेव च।
जयद्रथेन च तथा कुरुभिश्चापि सर्व्वशः। ततः सर्व्वैर्म्महाबाहुर्भ्रातृभिः परिवारितः।
प्रविवेश गृहं राज्ञो धृतराष्ट्रस्य धीमतः। ददर्श तत्र गान्धारीं देवीं पतिमनुव्रतां।
स्नुषाभिः संवृतां शश्वत्ताराभिरिव रोहिणीं।
अभिवाद्य स गान्धारीं तया च प्रतिनन्दितः। ददर्श पितरं वृद्धं प्रज्ञाचक्षुषमीश्वरं। २०२०
राज्ञा मूर्द्धन्युपघ्रातास्ते च कौरवनन्दनाः। चत्वारः पाण्डवा राजन् भीमसेनपुरोगमाः।
ततो हर्षः समभवत् कौरवाणां विशाम्पते। तान् दृष्ट्वा पुरुषव्याघ्रान् पाण्डवान् प्रियदर्शनान्।
विविशुस्तेऽभ्यनुज्ञाता रत्नवन्ति गृहाणि च। ददृशुश्चोपयातांस्तान् द्रौपदीप्रमुखाः स्त्रियः।
याज्ञसेन्याः परामृद्धिं दृष्ट्वा प्रज्वलितामिव। स्नुषास्ता धृतराष्ट्रस्य नातिप्रमनसोऽभवन्।
ततस्ते पुरुषव्याघ्रा गत्वा स्त्रीभिस्तु संविदं। कृत्वा व्यायामपूर्व्वाणि कृत्यानि प्रतिकर्म्म च। २०२५
ततः कृताह्निकाः सर्व्वे दिव्यचन्दनभूषिताः। कल्याणमनसश्चैव ब्राह्मणान् स्वस्ति वाच्य च।
मनोज्ञमशनं भुक्त्वा विविशुः शरणान्यथ। उपगीयमाना नारीभिरस्वपन् कुरुपुङ्गवाः। अनन्तरञ्च तत् प्राप्य प्रीताः परपुरञ्जयाः।
जगाम तेषां सा रात्रिः पुण्या रतिविहारिणां। स्तूयमानाश्च विश्रान्ताः काले निद्रामथात्यजन्।
सुखोषितास्ते रजनीं प्रातः सर्व्वे कृताह्निकाः। सभां रम्यां प्रविविशुः कितवैरभिनन्दिताः।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि युधिष्ठिरसभागमनं सप्तपञ्चाशोऽध्यायः॥ ५७॥

॥ वैशम्पायन उवाच॥ प्रविश्य तां सभां पार्था युधिष्ठिरपुरोगमाः। समेत्य पार्थिवान् सर्व्वान् पूजार्हानभिपूज्य च। २०३०
यथावयः समेयाना उपविष्टा यथार्हतः। आसनेषु पवित्रेषु स्पर्द्ध्यास्तरणवत्सु च।
तेषु तत्रोपविष्टेषु सर्व्वेष्वथ नृपेषु च। शकुनिः सौबलस्तत्र युधिष्ठिरमभाषत।
॥ शकुनिरुवाच॥ उपस्तीर्णा सभा राजन् सर्व्वे त्वयि कृतक्षणाः। अक्षानुप्त्वा देवनस्य समयोऽस्तु युधिष्ठिर।
॥ युधिष्ठिर उवाच॥ निकृतिर्देवनं पापं न क्षात्रोऽत्र पराक्रमः। न च नीतिर्ध्रुवा राजन् किं त्वं द्यूतं प्रशंससि।
नहि मानं प्रशंसन्ति निकृतौ कितवस्य हि। शकुने मैव नो जैषीरमार्गेण नृशंसवत्। २०३५
॥ शकुनिरुवाच॥ यो वेत्ति संख्यां निकृतौ विधिज्ञश्चेष्टास्वखिन्नः कितवोऽक्षजासु। महामतिर्यश्च जानाति द्यूतं स वै सर्व्वं सहते प्रक्रियासु।
अक्षग्लहः सोऽभिभवेत् परं नस्तेनैव दोषो भवतीह पार्थ। दीव्यामहे पार्थिव मा विशङ्कां कुरुष्व पाणञ्च चिरञ्च मा कृथाः।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ एवमाहायमसितो देवलो मुनिसत्तमः । इमानि लोकद्वाराणि यो वै सञ्चरते सदा ।
इदं वै देवनं पापं निकृत्या कितवैः सह । धर्म्मेण तु जयो युद्धे तत्परं नतु देवनं ।
नार्य्या म्लेच्छन्ति भाषाभिर्म्मायया न चरन्त्युत । अजिह्ममशठं युद्धमेतत्सत्पुरुषव्रतं । २०४०
शक्तितो ब्राह्मणार्थाय शिक्षितुं प्रयतामहे । तद्वै वित्तं माऽतिदेवीर्माजैषीः शकुने परान् ।
निकृत्या कामये नाहं सुखान्युत धनानि वा । कितवस्याप्यनिकृतेर्वृत्तमेतन्न पूज्यते ।
॥ शकुनिरुवाच ॥ श्रोत्रियः श्रोत्रियानेति निकृत्यैव युधिष्ठिर । विद्वानविदुषोऽभ्येति नाहुस्तां निकृतिं जनाः ।
अर्थैर्हि शिक्षितोऽभ्येति निकृत्यैव युधिष्ठिर । विद्वानविदुषोऽभ्येति नाहुस्तां निकृतिं जनाः ।
अकृतास्त्रं कृतास्त्रश्च दुर्ब्बलं बलवत्तरः । एवं कर्म्मसु सर्व्वेषु निकृत्यैव युधिष्ठिर । २०४५
एवं त्वं मामिहाभ्येत्य निकृतिं यदि मन्यसे । देवनाद्विनिवर्त्तस्व यदि ते विद्यते भयं ।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ आहूतो न निवर्त्तेयमिति मे व्रतमाहितं । विधिश्च बलवान्राजन् दिष्टस्यास्मि वशे स्थितः ।
अस्मिन् समागमे केन देवनं मे भविष्यति । प्रतिपाणश्च कोऽन्योऽस्ति ततो द्यूतं प्रवर्त्ततां ।
॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ अहं दाताऽस्मि रत्नानां धनानाञ्च विशाम्पते । मदर्थे देविता चायं शकुनिर्म्मातुलो मम ।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ अन्येनान्यस्य वै द्यूतं विषमं प्रतिभाति मे । एतद्विद्वन्नुपादत्स्व काममेवं प्रवर्त्ततां । २०५०
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ उपोह्यमाने द्यूते तु राजानः सर्व्व एव ते । धृतराष्ट्रं पुरस्कृत्य विविशुस्तां सभां ततः ।
भीष्मो द्रोणः कृपश्चैव विदुरश्च महामतिः । नातिप्रीतेन मनसा तेऽन्ववर्त्तन्त भारत ।
ते द्वन्द्वशः पृथक्चैव सिंहग्रीवा महौजसः । सिंहासनानि भूरीणि विचित्राणि विभेजिरे ।
शुशुभे सा सभा राजन् राजभिस्तैः समागतैः । देवैरिव महाभागैः समवेतैस्त्रिपिष्टपं ।
सर्व्वे वेदविदः शूराः सर्व्वे भास्करमूर्त्तयः । प्रावर्त्तत महाराज सुहृद्द्यूतमनन्तरं । २०५५
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ अयं बहुधनो राजन् सागरावर्त्तसम्भवः । मणिर्हारोत्तरः श्रीमान् कनकोत्तमभूषणः ।
एतद्राजन् मम धनं प्रतिपाणोऽस्ति कस्तव । येन मां त्वं महाराज धनेन प्रतिदीव्यसे ।
॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ सन्ति मे मणयश्चैव धनानि सुबहूनि च । मत्सरश्च न मेऽर्थेषु जयस्वैनं दुरोदरं ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो जग्राह शकुनिस्तानचानक्षतत्त्ववित् । जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि द्यूतारम्भे अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५८ ॥
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ मत्तः कैतवकेनैव यज्जितोऽस्मि दुरोदरे । शकुने हन्त दीव्यामो ग्लहमानाः परस्परं । २०६०
सन्ति निष्कसहस्रस्य कुण्डिनो भरिताः शुभाः । कोषो हिरण्यमक्षय्यं जातरूपमनेकशः । एतद्राजन् मम धनं तेन दीव्याम्यहं त्वया ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ कौरवाणां कुलकरं ज्येष्ठं पाण्डवमच्युतं । इत्युक्तः शकुनिः प्राह जितमित्येव तं नृपं ।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ अयं सहस्रसमितो वैयाघ्रः सुप्रतिष्ठितः । सुचक्रोपस्करः श्रीमान् किङ्किणीजालमण्डितः ।
संह्रादनो राजरथो य इहास्मानुपावहत् । जैत्रो रथवरः पुण्यो मेघसागरनिःस्वनः ।
अष्टौ यं कुमुदच्छायाः सदश्वा राष्ट्रसम्मताः । वहन्ति नैषां मुच्येत पदाद्भूमिमुपस्पृशन् । एतद्राजन् धनं मह्यं तेन दीव्याम्यहं त्वया । २०६५

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवं श्रुत्वा व्यवसितो निकृतिं समुपाश्रितः। जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ शतं दासीसहस्राणि तरुण्यो हेमभद्रिकाः। कम्बुकेयूरधारिण्यो निष्ककण्ठ्यः स्वलङ्कृताः।

महार्हमाल्याभरणाः सुवस्त्राश्चन्दनोक्षिताः। मणीन् हेम च बिभ्रत्यश्चतुःषष्टिविशारदाः।

अनुसेवाञ्चरन्तीमाः कुशला नृत्यसामसु। स्नातकानाममात्यानां राज्ञाञ्च मम शासनात्। एतद्राजन् मम धनं तेन दीव्याम्यहं त्वया।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा व्यवसितो निकृतिं समुपाश्रितः। जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत। २०७०

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ एतावन्ति च दासानां सहस्राण्युत सन्ति मे। प्रदक्षिणानुलोमाश्च प्रावारवसनाः सदा।

प्राज्ञा मेधाविनो दान्ता युवानो मृष्टकुण्डलाः। पात्रीहस्ता दिवारात्रमतिथीन् भोजयन्त्युत।

एतद्राजन् मम धनं तेन दीव्याम्यहं त्वया।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा व्यवसितो निकृतिं समुपाश्रितः। जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ सहस्रसङ्ख्या नागा मे मत्तास्तिष्ठन्ति सौबल। हेमकक्षाः कृतापीडाः पद्मिनो हेममालिनः। २०७५

सुदान्ता राजवहनाः सर्व्वशब्दक्षमा युधि। ईषादन्ता महाकायाः सर्व्वे चाष्टकरेणवः।

सर्व्वे च पुरभेत्तारो नवमेघनिभा गजाः। एतद्राजन् मम धनं तेन दीव्याम्यहं त्वया।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ इत्येवं वादिनं पार्थं प्रहसन्निव सौबलः। जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ रथास्तावन्त एवेमे हेमदण्डाः पताकिनः। हयैर्व्विनीतैः सम्पन्ना रथिभिश्चित्रयोधिभिः।

एकैको ह्यत्र लभते सहस्रपरमां भृतिं। युध्यतोऽयुध्यतो वाऽपि वेतनं मासकालिकं। २०८०

एतद्राजन् मम धनं तेन दीव्याम्यहं त्वया।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ इत्येवमुक्ते वचने कृतवैरो दुरात्मवान्। जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत॥

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ अश्वांस्तित्तिरिकल्माषान् गान्धर्व्वान् हेममालिनः। ददौ चित्ररथस्तुष्टो यांस्तान् गाण्डीवधन्वने।

युद्धे जितः पराभूतः प्रीतिपूर्व्वमरिन्दमः। एतद्राजन् मम धनं तेन दीव्याम्यहं त्वया।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा व्यवसितो निकृतिं समुपाश्रितः। जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत। २०८५

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ रथानां शकटानाञ्च श्रेष्ठानाञ्चायुतानि मे। युक्तान्येव हि तिष्ठन्ति वाहैरुच्चावचैस्तथा।

एवं वर्णस्य वर्णस्य समुच्चीय सहस्रशः। तथा समुदिता वीराः सर्व्वे वीरपराक्रमाः।

क्षीरं पिबन्तस्तिष्ठन्ति भुञ्जानाः शालितण्डुलान्। षष्टिस्तानि सहस्राणि सर्व्वे विपुलवक्षसः।

एतद्राजन् मम धनं तेन दीव्याम्यहं त्वया।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा व्यवसितो निकृतिं समुपाश्रितः। जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत। २०९०

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ताम्रलोहैः परिवृता निधयो ये चतुःशताः। पञ्चद्रौणिक एकैकः सुवर्णस्याहतस्य वै।

जातरूपस्य मुख्यस्य अनर्घेयस्य भारत। एतद्राजन् मम धनं तेन दीव्याम्यहं त्वया।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा व्यवसितो निकृतिं समुपाश्रितः। जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत।

इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि देवने एकोनषष्टोऽध्यायः॥ ५९॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवं प्रवर्त्तिते द्यूते घोरे सर्व्वापहारिणि। सर्व्वसंशयनिर्म्मोक्ता विदुरो वाक्यमब्रवीत्।

॥ विदुर उवाच ॥ महाराज विजानीहि यत्त्वां वक्ष्यामि भारत। मुमूर्षोरौषधमिव न रोचेतापि ते श्रुतं। २०९५

यद्वै पुरा जातमात्रो रुराव गोमायुवद्विस्वरं पापचेताः। दुर्य्योधनो भारतानां कुलघ्नः सोऽयं युक्तो भवतां कालहेतुः।

गृहे वसन्तं गोमायुं त्वं वै मोहान्न बुध्यसे। दुर्य्योधनस्य रूपेण शृणु काव्यां गिरं मम।

मधु वै माध्विको लब्ध्वा प्रपातं नैव बुध्यते। आरुह्य तं मज्जति वा पतनञ्चाधिगच्छति।

सोऽयं मत्तोऽक्षद्यूतेन मधुवन्न परीक्षते। प्रपातं बुध्यते नैव वैरं कृत्वा महारथैः।

विदितं मे महाप्राज्ञ भोजेष्वेवासमञ्जसं। पुत्रं सन्त्यक्तवान् पूर्व्वं पौराणां हितकाम्यया। २१००

अन्धका यादवा भोजाः समेताः कंसमत्यजन्। नियोगात्तु हते तस्मिन् कृष्णेनामित्रघातिना।

एवं ते ज्ञातयः सर्व्वे मोदमाना शतं समाः। त्वन्नियुक्तः सव्यसाची निगृह्णातु सुयोधनं।

निग्रहादस्य पापस्य मोदन्तां कुरवः सुखं। काकेनेमांश्चित्रबर्हान् शार्दूलान् क्रोष्टुकेन च। क्रीणीष्व पाण्डवान् राजन् मा मज्जीः शोकसागरे।

त्यजेत् कुलार्थे पुरुषं ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत्। ग्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत्।

सर्व्वज्ञः सर्व्वभावज्ञः सर्व्वशत्रुभयङ्करः। इति स्म भाषते काव्यो जम्भत्यागे महासुरान्। २१०५

हिरण्यष्ठीविनः कांश्चित् पक्षिणो वनगोचरान्। गृहे किल कृतावासान् लोभाद्राजा न्यपीडयत्। सदोपभोग्यलोभान्धो हिरण्यार्थी परन्तप।

आयतिञ्च तदात्वञ्च उभे सद्यो व्यनाशयत्। तदर्थकामः पाण्डवान् मा द्रुहः कुरुसत्तम।

मोहात्मा तप्यसे पश्चात् पक्षिहा पुरुषो यथा। जातं जातं पाण्डवेभ्यः पुष्पमादत्स्व भारत।

मालाकार इवारामे स्नेहं कुर्व्वन् पुनः पुनः। वृक्षानङ्गारकारीव मैनान् धाक्षीः समूलकान्।

मागमः ससुतामात्यः सबलश्च यमक्षयं। समवेतान् हि कः पार्थान् प्रतियुध्येत भारत। मरुद्भिः सहितो राजन्नपि साक्षान्मरुत्पतिः। २११०

इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि विदुरहितवाक्ये षष्टोऽध्यायः॥ ६० ॥

॥ विदुर उवाच ॥ द्यूतं मूलं कलहस्याभ्युपैति मिथो भेदं महतो वै भयाय। तदास्थितोऽयं धृतराष्ट्रस्य पुत्रो दुर्य्योधनः सृजते वैरमुग्रं।

प्रातिपेयाः शान्तनवा भीमसेनाः सवाह्लिकाः। दुर्य्योधनापराधेन कृच्छ्रं प्राप्स्यन्ति सर्व्वशः।

दुर्य्योधनो मदेनैव क्षेमं राष्ट्रादपोहति। विषाणं गौरिव मदात् स्वयमारुजते त्मनः।

यश्चित्तमन्वेति परस्य राजन् वीरः कविः स्वामतिमत्य दृष्टिं। नावं समुद्रे इव बालनेत्रामारुह्य घोरे व्यसने निमज्जेत्।

दुर्य्योधनो ग्लहते पाण्डवेन प्रीयायसे त्वं जयतीति तच्च। अतिनर्म्मा जायते सम्प्रहारो यतो विनाशः समुपैति पुंसां। २११५

आकर्षस्तेऽवाक्फलः सुप्रणीतो हृदि प्रौढो मन्त्रपदः समाधिः। युधिष्ठिरेण कलहस्तवायमचिन्तितोऽभिमतः स्वबन्धुना।

प्रातिपेयाः शान्तनवाः शृणुध्वं काव्यां वाचं संसदि कौरवाणां। वैश्वानरं प्रज्वलितं सुघोरं मा यास्यध्वं मन्दमनुप्रपन्नाः।

यदा मन्युं पाण्डवोऽजातशत्रुर्न संयच्छेदक्षमदाभिभूतः । वृकोदरः सव्यसाची यमौ च कोऽत्र द्वीपः स्यात्तुमुले वस्तदानीं ।
महाराज प्रभवस्त्वं धनानां पुरा द्यूतान् मनसा यावदिच्छेः । बहुवित्तान् पाण्डवांश्चेज्जयस्त्वं किन्ते तत्स्याद्वसु विन्देह पार्थान् ।
जानीमहे देवि । सौबलस्य वेद द्यूते निकृतिं पार्व्वतीयः । यतः प्राप्तः शकुनिस्तत्र यातु मायायुधो भारत पाण्डवेयान् ।　२११०

इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि विदुरवाक्ये एकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥

॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ परेषामेव यशसा श्लाघसे त्वं सदा छन्नः कुत्सयन् धार्त्तराष्ट्रान् । जानीमहे विदुर यत्प्रियस्त्वं बालानिवास्मानवमन्यसे नित्यमेव ।

स विज्ञेयः पुरुषोऽन्यत्रकामो निन्दाप्रशंसे हि तथा युनक्ति । जिह्वा मनस्ते हृदयं व्यनक्ति ज्यायोऽन्तरात्मनमः प्रातिकूल्यं ।
उत्सङ्गे च व्याल इवाहितोऽसि मार्ज्जारवत्पोषकञ्चोपहंसि । भर्त्तृघ्नत्वान्नहि पापीयमाहुस्तस्मात् छन्नः किं न बिभेषि पापात् ।
जित्वा शत्रून् फलमाप्तं महद्वै माऽस्मान् छन्नः परुषाणीह वोचः । द्विषद्भिस्त्वं सम्प्रयोगाभिनन्दी मुहुर्द्वेषं यासि नः सम्प्रमोहात् ।
अमित्रतां याति नरोऽक्षमं ब्रुवन्निगूहते गुह्यममित्रसंस्तवे । तदाश्रितोऽपत्रप किं नु बाधसे यदिच्छसि त्वं तदिहाभिभाषसे । २११५
मा नोऽवमंस्था विद्म मनस्तवेदं शिक्षस्व बुद्धिं स्थविराणां सकाशात् । यशो रक्षस्व विदुर सम्प्रणीतं मा व्यापृतः परकार्य्येषु भूस्त्वं ।

अहं कर्त्तेति विदुर माऽवमंस्था मा नो नित्यं परुषाणीह वोचः । न त्वां पृच्छामि विदुर यद्धितं मे स्वस्ति क्षत्तर्मा तितिक्षून् क्षिणु त्वं ।

एकः शास्ता न द्वितीयोऽस्ति शास्ता गर्भे शयानं पुरुषं शास्ति शास्ता । तेनानुशिष्टः प्रवणादिवाम्भो यथा नियुक्तोऽस्मि तथा भवामि ।

भिनत्ति शिरसा शैलमहिं भोजयते च यः । धीरेव कुरुते तस्य कार्य्याणामनुशासनं । यो बलादनुशास्तीह सोऽमित्रं तेन विन्दति ।

मित्रतामनुवृत्तन्तु समुपेक्षेत पण्डितः । प्रदीप्य यः प्रदीप्ताग्निं प्राक्चिरं नाभिधावति । भस्मापि स न विन्देत शिष्टं क्वचन भारत ।　२१२०

न वासयेत् पारवर्ग्यं द्विषन्तं विशेषतः क्षत्तरहितं मनुष्यं । स यत्रेच्छसि विदुर तत्र गच्छ सुसान्त्विता ह्यसती स्त्री जहाति ।
॥ विदुर उवाच ॥ एतावता पुरुषं ये त्यजन्ति तेषां सख्यमन्तवद्ब्रूहि राजन् । राज्ञां हि चित्तानि परिप्लुतानि सान्त्वं दत्त्वा मुषलैर्घातयन्ति ।

अबालत्वं मन्यसे राजपुत्र बालोऽहमित्येव सुमन्दबुद्धे । यः सौहृदे पुरुषं स्थापयित्वा पश्चादेनं दूषयते स बालः ।

न श्रेयसे नीयते मन्दबुद्धिः स्त्री श्रोत्रियस्येव गृहे प्रदुष्टा । ध्रुवं न रोचेद्भरतर्षभस्य पतिः कुमार्य्या इव षष्टिवर्षः ।
अतः प्रियञ्चेदनुकाङ्क्षसे त्वं सर्व्वेषु कार्य्येषु हिताहितेषु । स्त्रियश्च राजन् जडपङ्गुकांश्च पृच्छ त्वं वै तादृशांश्चैव सर्व्वान् ।　२११५

लभ्यते खलु पापीयान्नरः सुप्रियवागिह । अप्रियस्य हि पथ्यस्य वक्ता श्रोता हि दुर्लभः ।

यस्तु धर्म्मपरश्च स्याद्धित्वा भर्त्तुः प्रियाप्रिये । अप्रियाण्याह पथ्यानि तेन राजा सहायवान् ।

अव्याधिजं कटुकं तीक्ष्णमुष्णं यशोमुषं परुषं पूतिगन्धि । सतां पेयं यन्न पिबन्त्यसन्तो मन्युं महाराज पिब प्रशाम्य ।
वैचित्रवीर्य्यस्य यशो धनञ्च वाञ्छाम्यहं सहपुत्रस्य शश्वत् । यथातथा तेऽस्तु नमश्च तेऽस्तु ममापि च स्वस्ति दिशन्तु विप्राः ।

आशीविषान्नेत्रविषान् कोपयेन्न च पण्डितः । एवं ते ऽहं वदामीदं प्रयतः कुरुनन्दन ॥ २१४०

इति श्री महाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि विदुरहितवाक्ये द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥

॥ शकुनिरुवाच ॥ बहु वित्तं पराजैषीः पाण्डवानां युधिष्ठिर । आचक्ष्व वित्तं कौन्तेय यदि ते ऽस्त्यपराजितं ।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ मम वित्तमसंख्येयं यदहं वेद सौबल । अथ त्वं शकुने कस्माद्वित्तं समनुपृच्छसि ।

अयुतं प्रयुतञ्चैव पद्मं खर्व्वमथार्व्वुदं । शङ्खञ्चैव महापद्मं निखर्व्वं कोटिरेव च ।

मध्यञ्चैव परार्द्धञ्च सपरञ्चात्र पण्यतां । एतन्मम धनं राजंस्तेन दीव्याम्यहं त्वया ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा व्यवसितो निकृतिंसमुपाश्रितः । जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत । २१४५

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ गवाश्वं बहुधेनूकमसंख्येयमजाविकं । यत्किञ्चिदनुपर्णाशां प्राक्सिन्धोरपि सौबल । एतन्मम धनं सर्व्वं तेन दीव्याम्यहं त्वया ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा व्यवसितो निकृतिं समुपाश्रितः । जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ पुरं जनपदो भूमिरब्राह्मणधनैः सह । अब्राह्मणाश्च पुरुषा राजन् शिष्टं धनं मम । एतद्राजन् मम धनं तेन दीव्याम्यहं त्वया ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा व्यवसितो निकृतिं समुपाश्रितः । जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ राजपुत्रा इमे राजन् शोभन्ते येन भूषिताः । कुण्डलानि च निष्काश्च सर्व्वराजविभूषणं । एतन्मम धनं राजंस्तेन दीव्याम्यहं त्वया । २१५०

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा व्यवसितो निकृतिं समुपाश्रितः । जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ श्यामो युवा लोहिताक्षः सिंहस्कन्धो महाभुजः । नकुलो ग्लह एवैको विद्ध्येतन्मम तद्धनं ।

॥ शकुनिरुवाच ॥ प्रियस्ते नकुलो राजन्राजपुत्रो युधिष्ठिर । अस्माकं वशतां प्राप्तो भूयः केनेह दीव्यसे ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्ता तु तानक्षान् शकुनिः प्रत्यपद्यत । जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ अयं धर्म्मान् सहदेवोऽनुशास्ति लोके ह्यस्मिन् पण्डिताख्यां गतश्च । अनर्हता राजपुत्रेण तेन दीव्याम्यहं चाप्रियवत् प्रियेण । २१५५

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा व्यवसितो निकृतिं समुपाश्रितः । जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ।

॥ शकुनिरुवाच ॥ माद्रीपुत्रौ प्रियौ राजंस्तवेमौ विजितौ मया । गरीयांसौ तु ते मन्ये भीमसेनधनञ्जयौ ।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ अधर्म्मं चरसे नूनं यो नावेक्षसि वै नयं । यो नः सुमनसां मूढ विभेदं कर्त्तुमिच्छसि ।

॥ शकुनिरुवाच ॥ गर्त्ते मत्तः प्रपतते प्रमत्तः स्थाणुमृच्छति । ज्येष्ठो राजन् वरिष्ठोऽसि नमस्ते भरतर्षभ ।

स्वप्ने तानि न पश्यन्ति जाग्रतो वा युधिष्ठिर । कितवा यानि दीव्यन्तः प्रलपन्त्युत्कटा इव । २१६०

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ यो नः संख्ये नौरिव पारनेता जेता रिपूणां राजपुत्रस्तरस्वी । अनर्हता लोकवीरेण तेन दीव्याम्यहं शकुने फाल्गुनेन ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा व्यवसितो निकृतिं समुपाश्रितः । जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ।

अयं मया पाण्डवानां धनुर्द्धरः पराजितः पाण्डवः सव्यसाची । भीमेन राजन् दयितेन दीव्य यत् कैतवं पाण्डव ते ऽवशिष्टं ।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ यो नो नेता यो युधि नः प्रणेता यथा वज्री दानवशत्रुरेकः । तिर्य्यक्प्रेक्षी संहतभ्रूर्महात्मा सिंहस्कन्धो यश्च सदाऽत्यमर्षी ।

बलेन तुल्यो यस्य पुमान्न विद्यते गदाभृतामग्र्य इहारिमर्द्दनः । अनर्हता राजपुत्रेण तेन दीव्याम्यहं भीमसेनेन राजन् । २१९५

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा व्यवसितो निकृतिं समुपाश्रितः । जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ।

॥ शकुनिरुवाच ॥ बहुवित्तं पराजैषीर्भ्रातॄंश्च सहयद्विपान् । आचक्ष्व वित्तं कौन्तेय यदि तेऽस्त्यपराजितं ।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ अहं विशिष्टः सर्व्वेषां भ्रातॄणां दयितस्तथा । कुर्य्यामहं जितः कर्म स्वयमात्मन्युपप्लुते ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा व्यवसितो निकृतिं समुपाश्रितः । जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ।

॥ शकुनिरुवाच ॥ एतत् पापिष्ठमकरोर्यदात्मानं पराजये । शिष्टे सति धने राजन् पाप आत्मपराजयः । २१७०

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्त्वा मताक्षस्तान् ग्लहे सर्व्वानवस्थितान् । पराजयल्लोकवीरानुक्त्वा राज्ञां पृथक् पृथक् ।

॥ शकुनिरुवाच ॥ अस्ति ते वै प्रिया राजन् ग्लह एकोऽपराजितः । पणस्व कृष्णां पाञ्चालीं तयात्मानं पुनर्जय ।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ नैव ह्रस्वा न महती न कृशा नातिरोहिणी । नीलकुञ्चितकेशी च तया दीव्याम्यहं त्वया ।

शारदोत्पलपत्राक्ष्या शारदोत्पलगन्धया । शारदोत्पलसेविन्या रूपेण श्रीसमानया ।

तथैव स्यादानृशंस्यात्तथास्याद्रूपसम्पदा । तथास्याच्छीलसम्पत्या यामिच्छेत्पुरुषः स्त्रियं । २१७५

सर्व्वैर्गुणैर्हि सम्पन्नामनुकूलां प्रियंवदां । यादृशीं धर्म्मकामार्थसिद्धिमिच्छेन्नरः स्त्रियं ।

चरमं संविशति या प्रथमं प्रतिबुध्यते । आगोपालाविपालेभ्यः सर्व्वं वेद कृताकृतं ।

आभाति पद्मवद्वक्त्रं सस्वेदं मल्लिकेव च । वेदीमध्या दीर्घकेशी ताम्राक्षी नातिलोमशा ।

तयैवंविधया राजन् पाञ्चाल्याऽहं सुमध्यया । ग्लहं दीव्यामि चार्व्वङ्ग्या द्रौपद्या हन्त सौबल ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्ते तु वचने धर्म्मराजेन धीमता । धिग्धिगित्येव वृद्धानां सभ्यानां निःसृता गिरः । २१८०

चुक्षुभे सा सभा राजन् राज्ञां सञ्जज्ञिरे शुचः । भीष्मद्रोणकृपादीनां स्वेदश्च समजायत ।

शिरो गृहीत्वा विदुरो गतसत्त्व इवाभवत् । आस्ते ध्यायन्नधोवक्त्रो निश्वसन्निव पन्नगः ।

धृतराष्ट्रस्तु संहृष्टः पर्य्यपृच्छत् पुनः पुनः । किं जितं किं जितमिति ह्याकारं नाभ्यरक्षत ।

जहर्ष कर्णोऽतिभृशं सह दुःशासनादिभिः । इतरेषान्तु सभ्यानां नेत्रेभ्यः प्रापतज्जलं ।

सौबलस्त्वभिधायैवं जितकाशी मदोत्कटः । जितमित्येव तानक्षान् पुनरेवान्वपद्यत । २१८५

इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि द्रौपदीपराजये त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥

॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ एहि क्षत्तर्द्रौपदीमानयस्व प्रियां भार्य्यां सम्मतां पाण्डवानां । सम्मार्जतां वेश्म परैतु शीघ्रं तत्रास्तु दासीभिरपुण्यशीला ।

॥ विदुर उवाच ॥ दुर्व्विभाषं भाषितं त्वादृशेन न मन्द सम्बुध्यसि पाशबद्धः । प्रपाते त्वं लम्बमानो न वेत्सि व्याघ्रान् मृगः कोपयसेऽतिबालं ।

आशीविषास्ते शिरसि पूर्णकोपा महाविषाः । माकोपिष्ठाः सुमन्दात्मन्मागमस्त्वं यमक्षयं ।

नहि दासीत्वमापन्ना कृष्णा भवितुमर्हति । अनीशेन हि राज्ञैषा पणे न्यस्तेति मे मतिः ।

अयं धत्ते वेणुरिवात्मघाती फलं राजा धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । द्यूतं हि वैराय महाभयाय मत्तो न बुध्यत्ययमन्तकाले । २१९०

मारुन्तुदः स्यान्न नृशंसवादी न हीनतः परमभ्याददीत । ययाऽस्य वाचा पर उद्विजेत न तां वदेद्रुषतीं पापलोक्यां

समुच्चरन्त्यतिवादाश्च वक्त्राद्यैराहतः शोचति रात्र्यहानि । परस्य नामर्म्मसु ते पतन्ति तान् पण्डितो नावसृजेत् परेषु ।

अजो हि शस्त्रमगिलत् किलैकः शस्त्रे विपन्ने शिरसाऽस्य भूमौ । निकृन्तनं स्वस्य कण्ठस्य घोरं तद्वद्वैरं माकृथाः पाण्डुपुत्रैः ।

न किञ्चिदित्थं प्रवदन्ति पार्था वनेचरं वा गृहमेधिनं वा । तपस्विनं वा परिपूर्णविद्यं भषन्ति हैवं श्वनराः सदैव ।

द्वारं सुघोरं नरकस्य जिह्मं न बुध्यते धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । तमन्वेतारो बहवः कुरूणां द्यूतोदये सह दुःशासनेन । २१९५

मज्जन्त्यलाबूनि शिलाः प्लवन्ते मुह्यन्ति नावोऽम्भसि शश्वदेव । मूढो राजा धृतराष्ट्रस्य पुत्रो न मे वाचः पथ्यरूपाः शृणोति

अन्तो नूनं भविताऽयं कुरूणां सुदारुणः सर्व्वहरो विनाशः । वाचः काव्याः सुहृदां पथ्यरूपा न श्रूयन्ते वर्द्धते लोभ एव ।

इति श्री महाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि विदुरवाक्ये चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ धिगस्तु क्षत्तारमिति ब्रुवाणो दर्पेण मत्तो धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । अवैक्षत प्रातिकामीं सभायामुवाच चैनं परमार्य्यमध्ये ॥

॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ त्वं प्रातिकामिन् द्रौपदीमानयस्व न ते भयं विद्यते पाण्डवेभ्यः । क्षत्ता ह्ययं विवदत्येव भीतो न चास्माकं वृद्धिकामः सदैव ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवमुक्तः प्रातिकामी स सूतः प्रायाच्छीघ्रं राजवचो निशम्य । प्रविश्य च श्वेव हि सिंहगोष्ठं समासदन्महिषीं पाण्डवानां । २२००

॥ प्रातिकाम्युवाच ॥ युधिष्ठिरो द्यूतमदेन मत्तो दुर्य्योधनो द्रौपदि त्वामजैषीत् । सा त्वं प्रपद्यस्व धृतराष्ट्रस्य वेश्म नयामि त्वां कर्म्मणे याज्ञसेनि ।

॥ द्रौपद्युवाच ॥ कथं त्वेवं वदसि प्रातिकामिन् को हि दीव्येद्भार्य्यया राजपुत्रः । मूढो राजा द्यूतमदेन मत्तो ह्यभून्नान्यत् कैतवमस्य किञ्चित् ॥

॥ प्रातिकाम्युवाच ॥ यदा नाभूत् कैतवमन्यदस्य तदाऽदेवीत् पाण्डवोऽजातशत्रुः । न्यस्ताः पूर्व्वं भ्रातरस्तेन राज्ञा स्वयञ्चात्मा त्वमथो राजपुत्रि ॥

॥ द्रौपद्युवाच ॥ गच्छ त्वं कितवं गत्वा सभायां पृच्छ सूतज । किन्नु पूर्व्वं पराजैषीरात्मानमथ वा नु मां ।

एतज्ज्ञात्वा समागच्छ ततो मां नय सूतज । ज्ञात्वा चिकीर्षितमहं राज्ञो यास्यामि दुःखिता । २२०५

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ सभां गत्वा स चोवाच द्रौपद्यास्तद्वचस्तदा । युधिष्ठिरं नरेन्द्राणां मध्ये स्थितमिदं वचः ।

कस्येशो नः पराजैषीरिति त्वामाह द्रौपदी । किन्नु पूर्व्वं पराजैषीरात्मानमथ वाऽपि मां ।

युधिष्ठिरस्तु निश्चेष्टो गतसत्त्व इवाभवत् । न तं सूतं प्रत्युवाच वचनं साध्वसाधु वा ।

॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ इहैवागत्य पाञ्चाली प्रश्नमेनं प्रभाषतां । इहैव सर्व्वे शृण्वन्तु तस्याश्चैतस्य यद्वचः ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ स गत्वा राजभवनं दुर्य्योधनवशानुगः । उवाच द्रौपदीं सूतः प्रातिकामी व्यथन्निव । २२१०

॥ प्रातिकाम्युवाच ॥ सभ्यास्त्वमी राजपुत्र्याह्वयन्ति मन्ये प्राप्तः संक्षयः कौरवाणां । न वै समृद्धिं पालयते लघीयान् यत्त्वां सभां नेष्यति राजपुत्रि ॥

॥ द्रौपद्युवाच ॥ एवं नूनं व्यदधात् संविधाता स्पर्शावुभौ स्पृशतो वृद्धबालौ । धर्म्मन्त्वेकं परमं प्राह लोके स नः शमं धास्यति गोप्यमानः ।

सोऽयं धर्म्मो माऽत्यगात् कौरवान् वै सभ्यान् गत्वा पृच्छ धर्म्म्यं वचो मे । ते मां ब्रूयुर्निश्चितं तत् करिष्ये धर्म्मात्मानो नीतिमन्तो वरिष्ठाः ।

श्रुत्वा सूतस्तद्वचो याज्ञसेन्याः सभां गत्वा प्राह वाक्यं तदानीं । अधोमुखास्ते न च किञ्चिदूचुर्निर्ब्बन्धन्तं धार्त्तराष्ट्रस्य बुद्धा ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ युधिष्ठिरस्तु तच्छ्रुत्वा दुर्य्योधनचिकीर्षितं । द्रौपद्याः सम्मतं दूतं प्राहिणोद्भरतर्षभ । २२१५

एकवस्त्रा त्वधोनीवी रोदमाना रजस्वला । सभामागम्य पाञ्चाली श्वशुरस्याग्रतो भव ।

स गत्वा त्वरितं दूतः कृष्णाया भवनं नृप । न्यवेदयन्मतं धीमान् धर्म्मराजस्य निश्चितं ।

पाण्डवाश्च महात्मानो दीना दुःखसमन्विताः । सत्येनातिपरीताङ्गा नोदीक्षन्ते स्म किञ्चन ।

ततस्तेषां मुखमालोक्य राजा दुर्य्योधनः सूतमुवाच हृष्टः । इहैवैनामानय प्रातिकामिन् प्रत्यक्षमस्याः कुरवो ब्रुवन्तु ।

ततः सूतस्तस्य वशानुगामी भीतश्च कोपाद्द्रुपदात्मजायाः । विहाय मानं पुनरेव सभ्यानुवाच कृष्णां किमहं ब्रवीमि । २२२०

॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ दुःशासनैष मम सूतपुत्रो वृकोदरादुद्विजतेऽल्पचेताः । स्वयं प्रगृह्यानय याज्ञसेनीं किन्ते करिष्यन्त्यवशाः सपत्नाः ।

ततः समुत्थाय स राजपुत्रः श्रुत्वा भ्रातुः शासनं रक्तदृष्टिः । प्रविश्य तद्वेश्म महारथानामित्यब्रवीद्द्रौपदीं राजपुत्रीं ।

एह्येहि पाञ्चालि जिताऽसि कृष्णे दुर्य्योधनं पश्य विमुक्तलज्जा । कुरून् भजस्वायतपद्मनेत्रे धर्म्मेण लब्धाऽसि सभां परैहि ।

ततः समुत्थाय सुदुर्म्मनाः सा विवर्णमामृज्य मुखं करेण । आर्त्ता प्रदुद्राव यतः स्त्रियस्ता वृद्धस्य राज्ञः कुरुपुङ्गवस्य ।

ततो जवेनाभिससार रोषाद्दुःशासनस्तामभिगर्ज्जमानः । दीर्घेषु नीलेष्वथ चोर्म्मिमत्सु जग्राह केशेषु नरेन्द्रपत्नीं । २२२५

ये राजसूयावभृथे जलेन महाक्रतौ मन्त्रपूतेन सिक्ताः । ते पाण्डवानां परिभूय वीर्य्यं बलात् प्रमृष्टा धृतराष्ट्रजेन ।

स तां परामृश्य सभासमीपमानीय कृष्णामतिदीर्घकेशीं । दुःशासनो नाथवतीमनाथवच्चकर्ष वायुः कदलीमिवार्त्तां ।

सा कृष्यमाणा नमिताङ्गयष्टिः शनैरुवाचाथ रजस्वलाऽस्मि । एकञ्च वासो मम मन्दबुद्धे सभां नेतुं नार्हसि मामनार्य्य ।

ततोऽब्रवीत्तां प्रसभं निगृह्य केशेषु कृष्णेषु तदा स कृष्णां । कृष्णञ्च जिष्णुञ्च हरिं नरञ्च त्राणाय विक्रोशति याज्ञसेनी ।

॥ दुःशासन उवाच ॥ रजस्वला वा भव याज्ञसेनि एकाम्बरा वाऽप्यथ वा विवस्त्रा । द्यूते जिता चासि कृताऽसि दासी दासीषु वासश्च यथोपजोषं । २२३०

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ प्रकीर्णकेशी पतितार्द्धवस्त्रा दुःशासनेन व्यवधूयमाना । ह्रीमत्यमर्षेण च दह्यमाना शनैरिदं वाक्यमुवाच कृष्णा ।

॥ द्रौपद्युवाच ॥ इमे सभायामुपदिष्टशास्त्राः क्रियावन्तः सर्व्व एवेन्द्रकल्पाः । गुरुस्थाना गुरवश्चैव सर्व्वे तेषामग्रे नोत्सहे स्थातुमेवं ।

नृशंसकर्म्मंस्त्वमनार्य्यवृत्त मा मां विवस्त्रां कुरु मा विकार्षीः । न मर्षयेयुस्तव राजपुत्राः सेन्द्रादिदेवा यदि ते सहायाः ।

धर्म्मे स्थितो धर्म्मसुतो महात्मा धर्म्मश्च सूक्ष्मो निपुणोपलक्ष्यः । वाचाऽपि भर्त्तुः परमाणुमात्रमिच्छामि दोषं न गुणान् विसृज्य ।

इदन्त्वकार्य्यं कुरुवीरमध्ये रजस्वलां यत् परिकर्षसे मां। न चापि कश्चित् कुरुतेऽत्र कुत्सां ध्रुवं तवेदं मतमभ्युपेतः। २२११
धिगस्तु नष्टः खलु भारतानां धर्म्मस्तथा चत्त्रविदाञ्च वृत्तं। यत्राभ्यतीतां कुरुधर्म्मवेलां प्रेचन्ति सर्व्वे कुरवः सभायां।
द्रोणस्य भीष्मस्य च नास्ति सत्त्वं चत्तुस्तथैवास्य महात्मनोऽपि। राज्ञस्तथा हीममधर्म्ममुग्रं न लचयन्ते कुरुवृद्धमुख्याः।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तथा ब्रुवन्ती करुणं सुमध्यमा भर्त्तॄन् कटाचैः कुपितानपश्यत्। सा पाण्डवान् कोपपरीतदेहान् सन्दीपयामास कटाचपातैः।
हृतेन राज्येन तथा धनेन रत्नैश्च मुख्यैर्न तथा बभूव। यथा त्रपाकोपसमीरितेन कृष्णाकटाचेण बभूव दुःखं।
दुःशासनश्चापि समीच्य कृष्णामवेचमाणां कृपणान् पतींस्तान्। आधूय वेगेन विसंज्ञकल्पामुवाच दासीति हसन् सशब्दं। २२४०
कर्णस्तु तद्वाक्यमतीव हृष्टः सम्पूजयामास हसन् सशब्दं। गान्धारराजः सुबलस्य पुत्त्रस्तथैव दुःशासनमभ्यनन्दत्।
सभ्यास्तु ये तत्र बभूवुरन्ये ताभ्यामृते धार्त्तराष्ट्रेण चैव। तेषामभूद्दुःखमतीव कृष्णां दृष्ट्वा सभायां परिकृष्यमाणां।
॥ भीष्म उवाच ॥ न धर्म्मसौक्ष्म्यात् सुभगे विवेक्तुं शक्नोमि ते प्रश्नमिमं यथावत्। अस्वो ह्यशक्तः पणितुं परस्वं स्त्रियाश्च भर्त्तुर्व्वशतां समीच्य।
त्यजेत सर्व्वां पृथिवीं समृद्धां युधिष्ठिरो धर्म्ममथो न जह्यात्। उक्तं जितोऽस्मीति च पाण्डवेन तस्मान्न शक्नोमि विवेक्तुमेतत्।
द्यूतेऽद्वितीयः शकुनिर्नरेषु कुन्तीसुतस्तेन निसृष्टकामः। न मन्यते तां निकृतिं युधिष्ठिरस्तस्मान्न ते प्रश्नमिमं ब्रवीमि। २२४५
॥ द्रौपद्युवाच ॥ आहूय राजा कुशलैरनार्य्यैर्दुष्टात्मभिर्नैकृतिकैः सभायां। द्यूतप्रियैर्नातिकृतप्रयत्नः कस्मादयं नाम निसृष्टकामः।
अशुद्धभावैर्निकृतिप्रवृत्तैरबुध्यमानः कुरुपाण्डवाग्र्यः। सम्भूय सर्व्वैश्च जितोऽपि यस्मात् पश्चादयं कैतवमभ्युपेतः।
तिष्ठन्ति चेमे कुरवः सभायामीशाः सुतानाञ्च तथा स्नुषाणां। समीच्य सर्व्वे मम चापि वाक्यं विब्रूत मे प्रश्नमिमं यथावत्।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तथा ब्रुवन्तीं करुणं रुदन्तीमवेच्चमाणां कृपणान् पतींस्तान्। दुःशासनः परुषाण्यप्रियाणि वाक्यान्युवाचामधुराणि चैव।
तां कृष्यमाणाञ्च रजस्वलाञ्च स्रस्तोत्तरीयामतदर्हमाणां। वृकोदरः प्रेच्य युधिष्ठिरञ्च चकार कोपं परमार्त्तरूपः। २२५०
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि द्रौपदीप्रश्ने पञ्चषष्टितमोऽध्यायः॥ ६५॥
॥ भीम उवाच ॥ भवन्ति गेहे बन्धक्यः कितवानां युधिष्ठिर। न ताभिरुत दीव्यन्ति दया चैवास्ति तास्वपि।
काश्यो यद्धनमाहार्षीद्द्रव्यं यच्चान्यदुत्तमं। तथाऽन्ये पृथिवीपाला यानि रत्नान्युपाहरन्।
वाहनानि धनञ्चैव कवचान्यायुधानि च। राज्यमात्मा वयञ्चैव कैतवेन हृतं परैः।
नच मे तत्र कोपोऽभूत् सर्व्वस्येशो हि नो भवान्। इमं त्वतिक्रमं मन्ये द्रौपदी यत्र पण्यते।
एषा ह्यनर्हती बाला पाण्डवान् प्राप्य कौरवैः। त्वत्कृते क्लिश्यते चुद्रैर्नृशंसैरकृतात्मभिः। २२५५
अस्याः कृते मन्युरयं त्वयि राजन्निपात्यते। बाहू ते संप्रधच्यामि सहदेवाग्निमानय।
॥ अर्जुन उवाच ॥ न पुरा भीमसेन त्वमीदृशीर्व्वदिता गिरः। परैस्ते नाशितं नूनं नृशंसैर्धर्म्मगौरवं।
न सकामाः परे कार्य्या धर्म्ममेवाचरोत्तमं। भ्रातरं धार्म्मिकं ज्येष्ठं कोऽतिवर्त्तितुमर्हति।
आहूतो हि परैराजा चात्त्रं व्रतमनुस्मरन्। दीव्यते परकामेन तन्नः कीर्त्तिकरं महत्।

॥ भीमसेन उवाच ॥ एवमस्मिन् कृतं विद्यां यदि नाहं धनञ्जय। दीप्तेऽग्नौ सहितौ बाहू निर्दहेयं बलादिव। २२६०

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तथा तान् दुःखितान् दृष्ट्वा पाण्डवान् धृतराष्ट्रजः। क्लिश्यमानाञ्च पाञ्चालीं विकर्ण इदमब्रवीत्।

याज्ञसेन्या यदुक्तं तद्वाक्यं विब्रूत पार्थिवाः। अविवेकेन वाक्यस्य नरकः सद्य एव नः।

भीष्मश्च धृतराष्ट्रश्च कुरुवृद्धतमावुभौ। समेत्य नाहतुः किञ्चिद्विदुरश्च महामतिः।

भारद्वाजश्च सर्व्वेषामाचार्य्यः कृप एव च। कुत एतावपि प्रश्नं नाहतुर्द्विजसत्तमौ।

ये त्वन्ये पृथिवीपालाः समेताः सर्व्वतो दिशः। कामक्रोधौ समुत्सृज्य ते ब्रुवन्तु यथामति। २२६५

यदिदं द्रौपदी वाक्यमुक्तवत्यसकृच्छुभा। विमृश्य कस्य कः पक्षः पार्थिवा वदतोत्तरं।

एवं स बहुशः सर्व्वानुक्तवांस्तान् सभासदः। न च ते पृथिवीपालास्तमूचुः साध्वसाधु वा।

उक्त्वा ऽसकृत्तथा सर्व्वान् विकर्णः पृथिवीपतीन्। पाणौ पाणिं विनिष्पिष्य निश्वसन्निदमब्रवीत्।

विब्रूत पृथिवीपाला वाक्यं मा वा कथञ्चन। मन्ये न्याय्यं यदत्राहं तद्धि वक्ष्यामि कौरवाः।

चत्वार्य्याहुर्नरश्रेष्ठा व्यसनानि महीक्षितां। मृगया पानमक्षाश्च ग्राम्ये चैवातिरक्तता। २२७०

एतेषु हि नरः सक्तो धर्म्ममुत्सृज्य वर्त्तते। तथायुक्तेन च कृतां क्रियां लोको न मन्यते।

तदयं पाण्डुपुत्त्रेण व्यसने वर्त्तता भृशं। समाहूतेन कितवैरास्थितो द्रौपदी पणः।

साधारणी च सर्व्वेषां पाण्डवानामनिन्दिता। जितेन पूर्व्वञ्चानेन पाण्डवेन कृतः पणः।

इयञ्च कीर्त्तिता कृष्णा सौबलेन पणार्थिना। एतत्सर्व्वं विचार्य्याहं मन्ये न विजितामिमां।

एतच्छ्रुत्वा महान्नादः सभ्यानामुदतिष्ठत। विकर्णं शंसमानानां सौबलञ्चापि निन्दतां। २२७५

तस्मिन्नुपरते शब्दे राधेयः क्रोधमूर्च्छितः। प्रगृह्य रुचिरं बाहुमिदं वचनमब्रवीत्।

॥ कर्ण उवाच ॥ दृश्यन्ते वै विकर्णेह वैकृतानि बहून्यपि। तज्जातस्तद्विनाशाय यथाऽग्निररणीप्रजः

एते नकिञ्चिदप्याहुश्चोदिता ह्यपि कृष्णया। धर्म्मेण विजितामेतां मन्यन्ते द्रुपदात्मजां।

त्वन्तु केवलबाल्येन धार्त्तराष्ट्र विदीर्य्यसे। यद्ब्रवीषि सभामध्ये बालस्थविरभाषितं।

न च धर्म्मं यथातत्त्वं वेत्सि दुर्य्योधनावर। यद्ब्रवीषि जितां कृष्णां न जितेति सुमन्दधीः। २२८०

कथं ह्यविजितां कृष्णां मन्यसे धृतराष्ट्रज। यदा सभायां सर्व्वस्वं न्यस्तवान् पाण्डवाग्रजः।

अभ्यन्तरा च सर्व्वस्वे द्रौपदी भरतर्षभ। एवं धर्म्मजितां कृष्णां मन्यसे न जितां कथं।

कीर्त्तिता द्रौपदी वाचा अनुज्ञाता च पाण्डवैः। भवत्यविजिता केन हेतुनैषा मता तव।

मन्यसे वा सभामेतामानीतामेकवाससं। अधर्म्मेणेति तत्रापि शृणु मद्वाक्यमुत्तमं।

एको भर्त्ता स्त्रिया देवैर्व्विहितः कुरुनन्दन। इयं त्वनेकवशगा बन्धकीति विनिश्चिता। २२८५

अस्याः सभामानयनं न चित्रमिति मे मतिः। एकाम्बरधरत्वं वाऽप्यथ वाऽपि विवस्त्रतां।

यच्चैषां द्रविणं किञ्चिद्या चैषा ये च पाण्डवाः। सौबलेनेह तत्सर्व्वं धर्म्मेण विजितं वसु।

दुःशासन सुबालोऽयं विकर्णः प्राज्ञवादिकः। पाण्डवानाञ्च वासांसि द्रौपद्याश्चाप्युपाहर।

ता पाण्डवाः सर्व्वे स्वानि वासांसि भारत। अवकीर्य्योत्तरीयाणि सभायां समुपाविशन्।

ततो दुःशासनो राजन् द्रौपद्या वसनं बलात्। सभामध्ये समाक्षिप्य व्यपाक्रष्टुं प्रचक्रमे। २२९०

॥ वैशम्पायन उवाच॥ आकृष्यमाणे वसने द्रौपद्या चिन्तितो हरिः। गोविन्द द्वारकावासिन् कृष्ण गोपीजनप्रिय।

कौरवैः परिभूतां मां किं न जानासि केशव। हे नाथ हे रमानाथ व्रजनाथार्त्तिनाशन।

कौरवार्णवमग्नां मामुद्धरस्व जनार्द्दन। कृष्ण कृष्ण महायोगिन् विश्वात्मन् विश्वभावन। प्रपन्नां पाहि गोविन्द कुरुमध्येऽवसी

दतीं। इत्यनुस्मृत्य कृष्णं सा हरिं त्रिभुवनेश्वरं। प्रारुदद्दुःखिता राजन् मुखमाच्छाद्य भामिनी।

याज्ञसेन्या वचः श्रुत्वा कृष्णो गह्वरितोऽभवत्। त्यक्त्वा शय्यासनं पद्भ्यां कृपालुः कृपयाऽभ्यगात्।

कृष्णञ्च विष्णुञ्च हरिं नरञ्च त्राणाय विक्रोशति याज्ञसेनी। ततस्तु धर्म्मोऽन्तरितो महात्मा समावृणोद्वै विविधैः सुवस्त्रैः।२२९५

आकृष्यमाणे वसने द्रौपद्यास्तु विशाम्पते। तद्रूपमपरं वस्त्रं प्रादुरासीदनेकशः।

नानारागविरागाणि वसनान्यथ वै प्रभो। प्रादुर्भवन्ति शतशो धर्म्मस्य परिपालनात्।

ततो हलहलाशब्दस्तत्रासीद्घोरनिस्वनः। तदद्भुततमं लोके वीक्ष्य सर्व्वे महीभृतः। शशंसुर्द्रौपदीं तत्र कुत्सन्तो धृतराष्ट्रजं।

शशाप तत्र भीमस्तु राजमध्ये बृहत्स्वनः। क्रोधाद्विस्फुरमाणौष्ठो विनिष्पिष्य करे करं।

॥ भीमसेन उवाच॥ इदं मे वाक्यमादद्ध्वं क्षत्रिया लोकवासिनः। नोक्तपूर्व्वं नरैरन्यैर्न चान्यो यद्वदिष्यति। २३००

यद्येतदेवमुक्त्वाहं न कुर्य्यां पृथिवीश्वराः। पितामहानां पूर्व्वेषां नाहं गतिमवाप्नुयां।

अस्य पापस्य दुर्बुद्धेर्भारतापसदस्य च। नापिवेयं बलाद्वक्षो भित्त्वा चेद्रुधिरं युधि।

॥ वैशम्पायन उवाच॥ तस्य ते तद्वचः श्रुत्वा रौद्रं लोमप्रहर्षणं। प्रचक्रुर्व्बहुलां पूजां कुत्सन्तो धृतराष्ट्रजं।

यदा तु वाससां राशिः सभामध्ये समाचितः। ततो दुःशासनः श्रान्तो व्रीडितः समुपाविशत्।

धिक्शब्दस्तु ततस्तत्र समभूल्लोमहर्षणः। सभ्यानां नरदेवानां दृष्ट्वा कुन्तीसुतांस्तथा। २३०५

न विब्रुवन्ति कौरव्याः प्रश्नमेतमिति स्म ह। सुजनः क्रोशति स्मात्र धृतराष्ट्रं विगर्हयन्।

ततो बाहू समुत्क्षिप्य निवार्य्य च सभासदः। विदुरः सर्व्वधर्म्मज्ञ इदं वचनमब्रवीत्।

॥ विदुर उवाच॥ द्रौपदी प्रश्नमुक्त्वैवं रोरवीति त्वनाथवत्। नच विब्रूत तं प्रश्नं सभ्या धर्म्मोऽत्र पीड्यते।

सभां प्रपद्यते ह्यार्त्तः प्रज्वलन्निव हव्यवाट्। तं वै सत्येन धर्म्मेण सभ्याः प्रशमयन्त्युत।

धर्म्मप्रश्नमतो ब्रूयादार्य्यः सत्येन मानवः। विब्रूयुस्तत्र तं प्रश्नं कामक्रोधबलातिगाः। २३१०

विकर्णेन यथाप्रज्ञमुक्तः प्रश्नो नराधिपाः। भवन्तोऽपि हि तं प्रश्नं विब्रुवन्तु यथामति।

यो हि प्रश्नं न विब्रूयाद्धर्म्मदर्शी सभागतः। अनृते या फलावाप्तिस्तस्याः सोऽर्द्धं समश्नुते।

यः पुनर्व्वितथं ब्रूयाद्धर्म्मदर्शी सभां गतः। अनृतस्य फलं कृत्स्नं स प्राप्नोतीति निश्चयः।

अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनं। प्रह्लादस्य च संवादं मुनेराङ्गिरसस्य च।

प्रह्लादो नाम दैत्येन्द्रस्तस्य पुत्रो विरोचनः। कन्याहेतोराङ्गिरसं सुधन्वानमुपाद्रवत्। २३१५

अहं ज्यायानहं ज्यायानिति कन्येप्सया तदा। तयोर्द्देवनमत्रासीत् प्राणयोरिति नः श्रुतं।

तयोः प्रश्नविवादोऽभूत् प्रह्लादं तावपृच्छतां। ज्यायान् क आवयोरेकः प्रश्नं प्रब्रूहि मा मृषा।

स वै विवदनाद्भीतः सुधन्वानं विलोकयन्। तं सुधन्वाऽब्रवीत् क्रुद्धो ब्रह्मदण्ड इव ज्वलन्।

यदि वै वक्ष्यसि मृषा प्रह्लादाथ न वक्ष्यसि। शतधा ते शिरो वज्री वज्रेण प्रहरिष्यति।
सुधन्वना तथोक्तः सन् व्यथितोऽश्वत्थपर्णवत्। जगाम कश्यपं दैत्यः परिप्रष्टुं महौजसं। २२१०
॥ प्रह्लाद उवाच ॥ त्वं वै धर्म्मस्य विज्ञाता दैवस्येहासुरस्य च। ब्राह्मणस्य महाभाग धर्म्मकृच्छ्रमिदं शृणु।
यो वै प्रश्नं न विब्रूयादितथञ्चैव निर्द्दिशेत्। के वै तस्य परे लोकास्तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः।
॥ कश्यप उवाच ॥ जानन्नविब्रुवन् प्रश्नान् कामात् क्रोधाद्भयात्तथा। सहस्रं वारुणान् पाशानात्मनि प्रतिमुञ्चति।
साक्षी वा विब्रुवन् साक्ष्यं गोकर्णशिथिलश्चरन्। सहस्रं वारुणान् पाशानात्मनि प्रतिमुञ्चति।
तस्य सम्वत्सरे पूर्णे पाश एकः प्रमुच्यते। तस्मात् सत्यन्तु वक्तव्यं जानता सत्यमञ्जसा। २२१५
विद्धो धर्म्मो ह्यधर्म्मेण सभां यत्रोपपद्यते। नचास्य शल्यं कृन्तन्ति विद्धास्तत्र सभासदः।
अर्द्धं हरति वै श्रेष्ठः पादो भवति कर्त्तृषु। पादश्चैव सभासत्सु ये न निन्दन्ति निन्दितं।
अनेना भवति श्रेष्ठो मुच्यन्ते च सभासदः। एनो गच्छति कर्त्तारं निन्दार्हो यत्र निन्द्यते।
वितथन्तु वदेयुर्य्ये धर्म्मं प्रह्लाद पृच्छते। इष्टापूर्त्तञ्च ते घ्नन्ति सप्त सप्त परावरान्।
हृतस्वस्य हि यद्दुःखं हतपुत्त्रस्य चैव यत्। ऋणिनः प्रति यच्चैव स्वार्थाद्भ्रष्टस्य चैव यत्। २२२०
स्त्रियाः पत्या विहीनाया राज्ञा ग्रस्तस्य चैव यत्। अपुत्त्रायाश्च यद्दुःखं व्याघ्राघ्रातस्य चैव यत्।
अध्यूढायाश्च यद्दुःखं साक्षिभिर्व्विहतस्य च। एतानि वै समान्याहुर्दुःखानि त्रिदिवेश्वराः।
तानि सर्व्वाणि दुःखानि प्राप्नोति वितथं ब्रुवन्। समक्षदर्शनात् साक्ष्यं श्रवणाच्चेति धारणात्।
तस्मात् सत्यं ब्रुवन् साक्षी धर्म्मार्थाभ्यां न हीयते। कश्यपस्य वचः श्रुत्वा प्रह्लादः पुत्त्रमब्रवीत्।
श्रेयान् सुधन्वा त्वत्तो वै मत्तः श्रेयांस्तथाङ्गिराः। माता सुधन्वनश्चापि मातृतः श्रेयसी तव। विरोचन सुधन्वाऽयं प्राणानामीश्वरस्तव। २२२५
॥ सुधन्वोवाच ॥ पुत्त्रस्नेहं परित्यज्य यस्त्वं धर्म्मे व्यवस्थितः। अनुजानामि ते पुत्त्रं जीवत्वेष शतं समाः।
॥ विदुर उवाच ॥ एवं वै परमं धर्म्मं श्रुत्वा सर्व्वे सभासदः। यथाप्रश्नन्तु कृष्णाया मन्यध्वं तत्र किं परं।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ विदुरस्य वचः श्रुत्वा नोचुः किञ्चन पार्थिवाः। कर्णो दुःशासनं त्वाह कृष्णां दासीं गृहं नय।
तां वेपमानां सव्रीडां प्रलपन्तीं स्म पाण्डवान्। दुःशासनः सभामध्ये विचकर्ष तपस्विनीं।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि द्रौपद्याकर्षणे षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥
॥ द्रौपद्युवाच ॥ तावत् प्रतीक्ष दुष्प्रज्ञ दुःशासन नराधम। पुरस्तात् करणीयं मे न कृतं कार्य्यमुत्तरं। २२३०
विक्लवाऽस्मि कृताऽनेन कर्षिता बलिना बलात्। अभिवादं करोम्येषां कुरूणां कुरुसंसदि।
न मे स्यादपराधोऽयं यदिदं न कृतं मया।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ सा तेन च समाधूता दुःखेन च तपस्विनी। पतिता विललापेदं सभायामतथोचिता।
॥ द्रौपद्युवाच ॥ स्वयम्वरे याऽस्मि नृपैर्दृष्टा रङ्गे समागतैः। न दृष्टपूर्व्वा चान्यत्र साऽहमद्य सभां गता।
यां न वायुर्नचादित्यो दृष्टवन्तौ पुरा गृहे। साऽहमद्य सभामध्ये दृश्यामि जनसंसदि। २२३५
यां न मृष्यन्ति वातेन स्पृश्यमानां गृहे पुरा। स्पृश्यमानां सहन्तेऽद्य पाण्डवास्तां दुरात्मना।

मृष्यन्ति कुरवश्चेमे मन्ये कालस्य पर्य्ययं। स्नुषां दुहितरञ्चैव क्लिश्यमानामनर्हतीं।
किन्त्वत: कृपणं भूयो यदहं स्त्री सती शुभा। सभामध्यं विगाहेऽद्य क्वनु धर्म्मो महीक्षितां। धर्म्म्यां स्त्रियं सभां पूर्व्वे न नयन्तीति न: श्रुतं।
स नष्ट: कौरवेयेषु पूर्व्वो धर्म्म: सनातन:। कथं हि भार्य्या पाण्डूनां पार्षतस्य स्वसा सती। वासुदेवस्य च सखी पार्थिवानां सभामियां।
तामिमां धर्म्मराजस्य भार्य्यां सदृशवर्णजां। ब्रूत दासीमदासीं वा तत्करिष्यामि कौरवा:। २२५०
अयं मां सुदृढं क्षुद्र: कौरवाणां यशोहर:। क्लिश्नाति नाहं तत् सोढुं चिरं शक्ष्यामि कौरवा:।
जितां वाऽप्यजितां वापि मन्यध्वं मां यथा नृपा:। तथा प्रत्युक्तमिच्छामि तत् करिष्यामि कौरवा:।
॥ भीष्म उवाच ॥ उक्तवानस्मि कल्याणि धर्म्मस्य परमा गति:। लोके न शक्यते ज्ञातुमपि विप्रैर्महात्मभि:।
बलवांश्च यथा धर्म्मं लोके पश्यति पूरुष:। स धर्म्मोऽधर्म्मवेलायां भवत्यभिहत: पर:।
न विवेक्तुञ्च ते प्रश्नमिमं शक्नोमि निश्चयात्। सूक्ष्मत्वाद्गहनत्वाच्च कार्य्यस्यास्य च गौरवात्। २२५५
नूनमन्त: कुलस्यास्य भविता न चिरादिव। तथाहि कुरव: सर्व्वे लोभमोहपरायणा:।
कुलेषु जाता: कल्याणि व्यसनैराहता भृशं। धर्म्म्यान्मार्गान्न च्यवन्ते येषां नस्त्वं वधू: स्थिता।
उपपन्नञ्च पाञ्चालि तवेदं वृत्तमीदृशं। यत् कृच्छ्रमपि संप्राप्ता धर्म्ममेवान्ववेक्षसे।
एते द्रोणादयश्चैव वृद्धा धर्म्मविदो जना:। शून्यै: शरीरैस्तिष्ठन्ति गतासव इवानता:।
युधिष्ठिरस्तु प्रश्नेऽस्मिन् प्रमाणमिति मे मति:। अजितां वा जितां वेति स्वयं व्याहर्त्तुमर्हति। २२६०
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि भीष्मवाक्ये सप्तषष्टितमोऽध्याय: ॥ ६७ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तथा च दृष्ट्वा बहु तत्र देवीं रोरूयमाणां कुररीमिवार्त्तां। नोचुर्व्वच: साध्वथ वाऽप्यसाधु महीक्षितो धार्त्तराष्ट्रस्य भीता:।
दृष्ट्वा तथा पार्थिवपुत्रपौत्रांस्तूष्णीम्भूतान् धृतराष्ट्रस्य पुत्र:। स्मयन्निदं वचनं बभाषे पाञ्चालराजस्य सुतां तदानीं।
॥ दुर्य्योधन उवाच॥ तिष्ठत्वयं प्रश्न उदारसत्त्वे भीमेऽर्ज्जुने सहदेवे तथैव। पत्यौ च ते नकुले याज्ञसेनि वदन्त्वेते वचनं त्वत्प्रसूतं।
अनीश्वरं विब्रुवन्त्वार्य्यमध्ये युधिष्ठिरं तव पाञ्चालि हेतो:। कुर्व्वन्तु सर्व्वे चानृतं धर्म्मराजं पाञ्चालि त्वं मोक्ष्यसे दासभावात्।
धर्म्मे स्थितो धर्म्मसुतो महात्मा स्वयञ्चेदं कथयत्विन्द्रकल्प:। ईशो वा ते ह्यनीशोऽथ वैष वाक्यादस्य क्षिप्रमेकं भजस्व। २२६५
सर्व्वे हीमे कौरवेया: सभायां दु:खान्तरे वर्त्तमानास्तवैव। न विब्रुवन्त्यार्य्यसत्त्वा यथावत् पतींश्च ते समवेक्ष्याल्पभाग्यान्।
॥ वैशम्पायन उवाच॥ तत: सभ्या: कुरुराजस्य तस्य वाक्यं सर्व्वे प्रशशंसुस्तदोच्चै:। चेलावेधांश्चापि चक्रुर्नदन्तो हाहेत्यासीदपि चैवार्त्तनाद:।
श्रुत्वा तु तद्वाक्यमनोहरं तद्धर्षश्चासीत् कौरवाणां सभायां। सर्व्वे चासन् पार्थिवा: प्रीतिमन्त: कुरुश्रेष्ठं धार्म्मिकं पूजयन्त:।
युधिष्ठिरञ्च ते सर्व्वे समुदैक्षन्त पार्थिवा:। किन्नु वक्ष्यति धर्म्मज्ञ इति साचीकृताननाः।
किन्नु वक्ष्यति बीभत्सुरजितो युधि पाण्डव:। भीमसेनो यमौ चोभौ भृशं कौतूहलान्विता:। २२७०

तस्मिन्नुपरते शब्दे भीमसेनोऽब्रवीदिदं। प्रगृह्य रुचिरं दिव्यं भुजं चन्दनचर्चितं।
॥ भीमसेन उवाच॥ यद्येष गुरुरस्माकं धर्म्मराजो महामनाः। न प्रभुः स्यात् कुलस्यास्य न वयं मर्षयेमहि।
ईशो नः पुण्यतपसां प्राणानामपि चेश्वरः। मन्यते जितमात्मानं यद्येष विजिता वयं।
नहि मुच्येत मे जीवन् पदा भूमिमुपस्पृशन्। मर्त्यधर्म्मा परामृश्य पाञ्चाल्या मूर्द्धजानिमान्।
पश्यध्वं ह्यायतौ वृत्तौ भुजौ मे परिघाविव। नैतयोरन्तरं प्राप्य मुच्येतापि शतक्रतुः। २१७५
धर्म्मपाशसितस्त्वेवं नाधिगच्छामि सङ्कटं। गौरवेण निरुद्धश्च निग्रहादर्जुनस्य च।
धर्म्मराजनिसृष्टस्तु सिंहः क्षुद्रमृगानिव। धार्त्तराष्ट्रानिमान् पापान्निष्पिंषेयन्तलासिभिः।
॥ वैशम्पायन उवाच॥ तमुवाच तदा भीष्मो द्रोणो विदुर एव च। क्षम्यतामिदमित्येवं सर्व्वं संभाव्यते त्वयि।
इतिश्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि भीमवाक्ये अष्टषष्टितमोऽध्यायः॥ ६८॥

॥ कर्ण उवाच॥ त्रयः किलेमे अधनाः सभायां भीष्मः क्षत्ता कौरवाणां गुरुश्च। ये स्वामिनं दुष्टतमं वदन्ति वाञ्छन्ति वृद्धिं नच विचिपन्ति।
त्रयः किलेमे ह्यधना भवन्ति दासः पुत्रश्चास्वतन्त्रा च नारी। दासस्य पत्नी त्वधनस्य भद्रे हीनेश्वरे दासधनञ्च सर्व्वं। २१८०
प्रविश्य राज्ञः परिवारं भजस्व तत्ते कार्य्यं शिष्टमादिश्यतेऽत्र। ईशास्तु सर्व्वे तव राजपुत्रि भवन्ति वै धार्त्तराष्ट्रा न पार्थाः।
अन्यं वृणीष्व पतिमाशु भाविनि यस्माद्दास्यं न लभसि देवनेन। अवाच्या वै पतिषु कामवृत्तिर्नित्यं दास्ये विदितं तत्तवास्तु।
पराजितो नकुलो भीमसेनो युधिष्ठिरः सहदेवार्ज्जुनौ च। दासीभूता त्वं हि वै याज्ञसेनि पराजितास्ते पतयो नैव सन्ति।
प्रयोजनं जन्मनि किन्न मन्यते पराक्रमं पौरुषञ्चैव पार्थः। पाञ्चाल्यस्य द्रुपदस्यात्मजामिमां सभामध्ये यो व्यदेवीद्‌ग्लहेषु।
॥ वैशम्पायन उवाच॥ तद्वै श्रुत्वा भीमसेनोऽत्यमर्षी भृशं निशश्वास तदार्त्तरूपः। राजानुगो धर्म्मपाशानुबद्धो दहन्निवैनं क्रोधसंरक्तदृष्टिः। २१८५
॥ भीमसेन उवाच॥ नाहं कुप्ये सूतपुत्रस्य राजन्नेष सत्यं दासभावं प्रविष्टाः। किं विद्विषो वै मामेवं व्याहरेयुर्नादेवीस्त्वं यद्यनया नरेन्द्र।
॥ वैशम्पायन उवाच॥ भीमसेनवचः श्रुत्वा राजा दुर्य्योधनस्तदा। युधिष्ठिरमुवाचेदं तूष्णींभूतमचेतनं।
भीमार्ज्जुनौ यमौ चैव स्थितौ ते नृप शासने। प्रश्नं ब्रूहि च कृष्णां तामजितां यदि मन्यसे।
एवमुक्त्वा तु कौन्तेयमपोह्य वसनं स्वकं। स्मयन्निवैक्ष्य पाञ्चालीमैश्वर्य्यमदमोहितः।
कदलीदण्डसदृशं सर्व्वलक्षणसंयुतं। गजहस्तप्रतीकाशं वज्रप्रतिमगौरवं। २१९०
अभ्युत्स्मयित्वा राधेयं भीमसाधर्षयन्निव। द्रौपद्याः प्रेक्षमाणायाः सव्यमूरुमदर्शयत्।
भीमसेनस्तमालोक्य नेत्रे उत्फाल्य लोहिते। प्रोवाच राजमध्ये तं सभां विश्रावयन्निव।
पितृभिः सह सालोक्यं मा स्म गच्छेद्वृकोदरः। यद्येतमूरुं गदया न भिन्द्यां ते महाहवे।
क्रुद्धस्य तस्य सर्व्वेभ्यः स्रोतोभ्यः पावकार्च्चिषः। वृक्षस्येव विनिश्चेरुः कोटरेभ्यः प्रदह्यतः।
॥ विदुर उवाच॥ परं भयं पश्यत भीमसेनात्तद्बुध्यध्वं पार्थिवाः प्रातिपेयाः। दैवेरितो नूनमयं पुरस्तात् परोऽनयो भरतेषूदपादि। २१९५

अनिर्द्यूतं कृतमिदं धार्त्तराष्ट्रा यस्मात् स्त्रियं विवदध्वं सभायां । योगक्षेमौ नश्यतो वः समग्रौ पापान्मन्त्रान् कुरवो मन्त्रयन्ति ।

इमं धर्म्मं कुरवो जानताशु ध्वस्ते धर्म्मे परिषत् संप्रदुष्येत् । इमाञ्चेत् पूर्व्वं कितवोऽग्लहीष्यदीशोऽभविष्यदपराजितात्मा ।

स्वप्ने यथैतद्विजितं धनं स्यादेवं मन्ये यस्य दीव्यत्यनीशः । गान्धारराजस्य वचो निशम्य धर्म्मादस्मात् कुरवो माऽपयात ।

॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ भीमस्य वाक्ये तद्वदेवार्ज्जुनस्य स्थितोऽहं वै यमयोश्चैवमेव । युधिष्ठिरन्ते प्रवदन्त्वनीशमतो दास्यान्मोक्ष्यसे याज्ञसेनि ।

॥ अर्ज्जुन उवाच ॥ ईशो राजा पूर्व्वमासीद्ग्लहे नः कुन्तीसुतो धर्म्मराजो महात्मा । ईशस्त्वयं कस्य पराजितात्मा तज्जानीध्वं कुरवः सर्व्व एव । २४००

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो राज्ञो धृतराष्ट्रस्य गेहे गोमायुरुच्चैर्व्याहरदग्निहोत्रे । तं रासभाः प्रत्यभाषन्त राजन् समन्ततः पक्षिणश्चैव रौद्राः ।

तं वै शब्दं विदुरस्तत्त्ववेदी शुश्राव घोरं सुबलात्मजा च । भीष्मो द्रोणो गौतमश्चापि विद्वान् स्वस्ति स्वस्तीत्यपि चैवाहुरुच्चैः ।

ततो गान्धारी विदुरश्चापि विद्वांस्तमुत्पातं घोरमालक्ष्य राज्ञे । निवेदयामासतुरार्त्तवत्तदा ततो राजा वाक्यमिदं बभाषे ।

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ हतोऽसि दुर्य्योधन मन्दबुद्धे यस्त्वं सभायां कुरुपुङ्गवानां । स्त्रियं समाभाषसि दुर्व्विनीत विशेषतो द्रौपदीं धर्म्मपत्नीं ।

एवमुक्त्वा धृतराष्ट्रो मनीषी हितान्वेषी बान्धवानामपायात् । कृष्णां पाञ्चालीमब्रवीत् सान्त्वपूर्व्वं विमृश्यैतत्प्रज्ञया तत्त्वबुद्धिः । २४०५

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ वरं वृणीष्व पाञ्चालि मत्तो यदभिवाञ्छसि । वधूनां हि विशिष्टा मे त्वं धर्म्मपरमा सती ।

॥ द्रौपद्युवाच ॥ ददासि चेद्वरं मह्यं वृणोमि भरतर्षभ । सर्व्वधर्म्मानुगः श्रीमानदासोऽस्तु युधिष्ठिरः ।

मनस्विनमजानन्तो मैवं ब्रूयुः कुमारकाः । एष वै दासपुत्रो हि प्रतिविन्ध्यं ममात्मजं ।

राजपुत्त्रः पुरा भूत्वा यथा नान्यः पुमान् क्वचित् । राजभिर्ल्लालितस्यास्य न युक्ता दासपुत्त्रता ।

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ एवं भवतु कल्याणि यथा त्वमभिभाषसे । द्वितीयं ते वरं भद्रे ददानि वरयस्व ह । मनो हि मे वितरति नैकं त्वं वरमर्हसि । २४१०

॥ द्रौपद्युवाच ॥ सरथौ सधनुष्कौ च भीमसेनधनञ्जयौ । यमौ च वरये राजन्नदासान् स्ववशानहं ।

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ तथाऽस्तु ते महाभागे यथा त्वं नन्दिनीच्छसि । तृतीयं वरयास्मत्तो नासि द्वाभ्यां सुसत्कृता । त्वं हि सर्व्वस्नुषाणां मे श्रेयसी धर्म्मचारिणी ।

॥ द्रौपद्युवाच ॥ लोभो धर्म्मस्य नाशाय भगवन्नाहमुत्सहे । अनर्हा वरमादातुं तृतीयं राजसत्तम ।

एकमाहुर्व्वैश्यवरं द्वौ तु क्षत्त्रस्त्रियो वरौ । त्रयस्तु राज्ञो राजेन्द्र ब्राह्मणस्य शतं वराः ।

पापीयांस इमे भूत्वा सन्तीर्णाः पतयो मम । वेत्स्यन्ति चैव भद्राणि राजन् पुण्येन कर्म्मणा । २४१५

इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि द्रौपदीवरलाभे एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥

॥ कर्ण उवाच ॥ या नः श्रुता मनुष्येषु स्त्रियो रूपेण सम्मताः । तासामेतादृशं कर्म्म न कस्याञ्चन शुश्रुम ।

क्रोधाविष्टेषु पार्थेषु धार्त्तराष्ट्रेषु चाप्यति। द्रौपदी पाण्डुपुत्राणां कृष्णा शान्तिरिहाभवत्।
अप्लवेऽम्भसि मग्नानामप्रतिष्ठे निमज्जतां। पाञ्चाली पाण्डुपुत्राणां नौरेषा पारगाऽभवत्।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तद्वै श्रुत्वा भीमसेनः कुरुमध्येऽत्यमर्षणः। स्त्रीगतिः पाण्डुपुत्राणामित्युवाच सुदुर्म्मनाः।
॥ भीम उवाच ॥ त्रीणि ज्योतींषि पुरुष इति वै देवलोऽब्रवीत्। अपत्यं कर्म्म विद्या च यतः सृष्टाः प्रजास्ततः। २४२०
अमेध्ये वै गतप्राणे शून्ये ज्ञातिभिरुज्झिते। देहे त्रितयमेवैतत् पुरुषस्योपयुज्यते।
तन्नो ज्योतिरभिहतं दाराणामभिमर्षनात्। धनञ्जय कथं स्वित्स्यादपत्यमभिमृष्टजं।
॥ अर्ज्जुन उवाच ॥ नचैवोक्ता नवाऽनुक्ता हीनतः परुषा गिरः। भारत प्रतिजल्पन्ति सदा तूत्तमपूरुषाः।
स्मरन्ति सुकृतान्येव न वैराणि कृतान्यपि। सन्तः प्रतिविजानन्तो लब्धसम्भावनाः स्वयं।
॥ भीम उवाच ॥ इहैवैतांस्तुरा सर्व्वान् हन्मि शत्रून् समागतान्। अथ निष्क्रम्य राजेन्द्र समूलान् हन्मि भारत। २४२५
किं नो विवदितेनेह किमुक्तेन च भारत। अद्यैवैतान्निहन्मीह प्रशाधि पृथिवीमिमां।
इत्युक्त्वा भीमसेनस्तु कनिष्ठैर्भ्रातृभिः सह। मृगमध्ये यथा सिंहो मुहुर्म्मुहुरुदैक्षत।
सान्त्वमानो वीक्ष्यमाणः पार्थेनाक्लिष्टकर्म्मणा। स्विद्यत्येव महाबाहुरन्तर्द्दाहेन वीर्य्यवान्।
क्रुद्धस्य तस्य स्रोतोभ्यः कर्णादिभ्यो नराधिप। सधूमः सस्फुलिङ्गार्च्चिः पावकः समजायत।
भ्रुकुटीकृतदुष्प्रेक्ष्यमभवत्तस्य तन्मुखं। युगान्तकाले संप्राप्ते कृतान्तस्येव रूपिणः। २४३०
युधिष्ठिरस्तमावार्य्य बाहुना बाहुशालिनं। मैवमित्यब्रवीच्चैनं जोषमास्वेति भारत।
निवार्य्य च महाबाहुं कोपसंरक्तलोचनं। पितरं समुपातिष्ठद्धृतराष्ट्रं कृताञ्जलिः।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि भीमक्रोधे सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ राजन् किं करवामस्ते प्रशाध्यस्मांस्त्वमीश्वरः। नित्यं हि स्थातुमिच्छामस्तव भारत शासने।
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ अजातशत्रो भद्रं ते अरिष्टं स्वस्ति गच्छत। अनुज्ञाताः सहधनाः स्वराज्यमनुशासत।
इदञ्चैवाववोद्धव्यं वृद्धस्य मम शासनं। मया निगदितं सर्व्वं पथ्यं निःश्रेयसं परं। २४३५
वेत्थ त्वं तात धर्म्माणां गतिं सूक्ष्मां युधिष्ठिर। विनीतोऽसि महाप्राज्ञ वृद्धानां पर्य्युपासिता।
यतो बुद्धिस्ततः शान्तिः प्रशमं गच्छ भारत। नादारुणि पतेच्छस्त्रं दारुण्येतन्निपात्यते।
न वैराण्यभिजानन्ति गुणान् पश्यन्ति नागुणान्। विरोधं नाधिगच्छन्ति ये त उत्तमपूरुषाः।
स्मरन्ति सुकृतान्येव न वैराणि कृतान्यपि। सन्तः परार्थं कुर्व्वाणा नावेक्षन्ते प्रतिक्रियां।
संवादे परुषाण्याहुर्युधिष्ठिर नराधमाः। प्रत्याहुर्म्मध्यमास्त्वेतानुक्ताः परुषमुत्तरं। २४४०
नचोक्ता नैव चानुक्तास्त्वहिताः परुषा गिरः। प्रतिजल्पन्ति वै धीराः सदा तूत्तमपूरुषाः।
स्मरन्ति सुकृतान्येव न वैराणि कृतान्यपि। सन्तः प्रतिविजानन्तो लब्ध्वा प्रत्ययमात्मनः।
असम्भिन्नार्थमर्य्यादाः साधवः प्रियदर्शनाः। तथाचरितमार्य्येण त्वयाऽस्मिन् सत्समागमे।
दुर्य्योधनस्य पारुष्यं तत्तात हृदि मा कृथाः। मातरञ्चैव गान्धारीं माञ्च त्वं गुणकाङ्क्षया।
उपस्थितं वृद्धमन्धं पितरं पश्य भारत। प्रेक्षापूर्व्वं मया द्यूतमिदमासीदुपेक्षितं। २४४५

मित्राणि द्रष्टुकामेन पुत्राणाञ्च बलाबलं । अशोच्याः कुरवो राजन् येषां त्वमनुशासिता ।
मन्त्री च विदुरो धीमान् सर्व्वशास्त्रविशारदः । त्वयि धर्म्मोऽर्जुने धैर्य्यं भीमसेने पराक्रमः ।
श्रद्धा च गुरुशुश्रूषा यमयोः पुरुषाग्र्ययोः । अजातशत्रो भद्रं ते खाण्डवप्रस्थमाविश ।
भ्रातृभिस्तेऽस्तु सौभ्रात्रं धर्म्मे ते धीयतां मनः ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ इत्युक्तो भरतश्रेष्ठो धर्म्मराजो युधिष्ठिरः । कृत्वार्य्यसमयं सर्व्वं प्रतस्थे भ्रातृभिः सह । २४४०
ते रथान् मेघसङ्काशानास्थाय सह कृष्णया । प्रययुर्हृष्टमनस इन्द्रप्रस्थं पुरोत्तमं ।

इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि द्यूतपर्व्वणि खाण्डवप्रस्थप्रस्थाने एकसप्ततितमोऽध्यायः ।७१। समाप्तञ्च द्यूतपर्व्व ॥ ६८ ॥

॥ अथानुद्यूतपर्व्व ॥ ६९ ॥

॥ जनमेजय उवाच ॥ अनुज्ञातांस्तान् विदित्वा सरत्नधनसञ्चयान् । पाण्डवान् धार्त्तराष्ट्राणां कथमासीन्मनस्तदा ।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ अनुज्ञातांस्तान्विदित्वा धृतराष्ट्रेण धीमता । राजन् दुःशासनः क्षिप्रं जगाम भ्रातरं प्रति ।
दुर्य्योधनं समासाद्य सामात्यं भरतर्षभ । दुःखार्त्तो भरतश्रेष्ठ इदं वचनमब्रवीत् ।
॥ दुःशासन उवाच ॥ दुःखेनैतत् समानीतं स्थविरो नाशयत्यसौ । शत्रुसाद्गमयद्द्रव्यं तद्बुध्यध्वं महारथाः । २४४५
अथ दुर्य्योधनः कर्णः शकुनिश्चापि सौबलः । मिथः सङ्गम्य सहिताः पाण्डवान् प्रति मानिनः ।
वैचित्रवीर्य्यं राजानं धृतराष्ट्रं मनीषिणं । अभिगम्य त्वरायुक्ताः श्लक्ष्णं वचनमब्रुवन् ।
॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ न त्वयेदं श्रुतं राजन् यज्जगाद बृहस्पतिः । शक्रस्य नीतिं प्रवदन् विद्वान् देवपुरोहितः ।
सर्व्वोपायैर्निहन्तव्याः शत्रवः शत्रुसूदन । पुरा युद्धाद्बलाद्वापि प्रकुर्व्वन्ति तवाहितं ।
ते वयं पाण्डवधनैः सर्व्वान् संपूज्य पार्थिवान् । यदि तान् योधयिष्यामः किं वै नः परिहास्यति । २४५०
अहीनाशीविषान् क्रुद्धान्दंशाय समुपस्थितान् । कृत्वा कण्ठे च पृष्ठे च कः समुत्स्रष्टुमर्हति ।
आत्तशस्त्रा रथगताः कुपितास्तात पाण्डवाः । निःशेषं वः करिष्यन्ति क्रुद्धा ह्याशीविषा इव ।
सन्नद्धो ह्यर्ज्जुनो याति विधृत्य परमेषुधी । गाण्डीवं मुहुरादत्ते निश्वसंश्च निरीक्षते ।
गदां गुर्व्वीं समुद्यम्य त्वरितश्च वृकोदरः । स्वरथं योजयित्वाशु निर्य्यात इति नः श्रुतं ।
नकुलः खड्गमादाय चर्म्म चाप्यर्द्धचन्द्रवत् । सहदेवश्च राजा च चक्रुराकारमिङ्गितैः । २४५५
ते त्वास्थाय रथान् सर्व्वे बहुशस्त्रपरिच्छदान् । अभिघ्नन्तो हयान्राजन् सेनायोगाय निर्य्ययुः ।
न क्षंस्यन्ते तथाऽस्माभिर्जातु विप्रकृता हि ते । द्रौपद्याश्च परिक्लेशं कस्तेषां क्षन्तुमर्हति ।
पुनर्दीव्याम भद्रन्ते वनवासाय पाण्डवैः । एवमेतान् वशे कर्त्तुं शक्ष्यामः पुरुषर्षभ ।
ते वा द्वादश वर्षाणि वयं वा द्यूतनिर्जिताः । प्रविशेम महारण्यमजिनैः प्रतिवासिताः ।
त्रयोदशञ्च सजनेन अज्ञाताः प्रतिवत्सरं । ज्ञाताश्च पुनरन्यानि वने वर्षाणि द्वादश । २४६०
निवसेम वयं ते वा तथा द्यूतं प्रवर्त्ततां । अक्षानुप्त्वा पुनर्द्यूतमिदं कुर्व्वन्तु पाण्डवाः
एतत् कृत्यतमं राजन्नस्माकं भरतर्षभ । अयं हि शकुनिर्व्वेद सविद्यामक्षसम्पदं ।

दृढमूला वयं राज्ये मित्राणि परिगृह्य च। सारवद्विपुलं सैन्यं सत्कृत्य च दुरासदं।
ते च त्रयोदशं वर्षं पारयिष्यन्ति चेद्व्रतं। जेष्यामस्तान् वयं राजन् रोचतां ते परन्तप।
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ तूर्णं प्रत्यानयस्वैतान् कामं व्यध्वगतानपि। आगच्छन्तु पुनर्द्यूतमिदं कुर्व्वन्तु पाण्डवाः। २४७२
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो द्रोणः सोमदत्तो वाह्लीकश्चैव गौतमः। विदुरो द्रोणपुत्रश्च वैश्यापुत्रश्च वीर्य्यवान्।
भूरिश्रवाः शान्तनवो विकर्णश्च महारथः। मा द्यूतमित्यभाषन्त शमोऽस्त्विति च सर्व्वशः।
अकामानाञ्च सर्व्वेषां सुहृदामर्थदर्शिनां। अकरोत् पाण्डवाह्वानं धृतराष्ट्रः सुतप्रियः।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि अनुद्यूतपर्व्वणि पुनर्युधिष्ठिराह्वाने द्विसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७२ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ अथाब्रवीन्महाराजं धृतराष्ट्रं जनेश्वरं। पुत्त्रहार्द्दाद्धर्म्मयुक्ता गान्धारी शोककर्षिता।
जाते दुर्य्योधने क्षत्ता महामतिरभाषत। नीयतां परलोकाय साध्वयं कुलपांसनः। २४८०
व्यनदज्जातमात्रो हि गोमायुरिव भारत। अन्तो नूनं कुलस्यास्य तन्निबोधत भारत।
मा निमज्जीः स्वदोषेण महाप्सु त्वं हि भारत। मा बालानामशिष्टानामभिमंस्था मतिं प्रभो।
मा कुलस्य क्षये घोरे कारणं त्वं भविष्यसि। बद्धं सेतुं कोऽनुभिन्द्याद्धमेच्छान्तञ्च पावकं।
शमे स्थितान् को नु पार्थान् कोपयेद्भरतर्षभ। स्मरन्तं त्वामाजमीढं स्मारयिष्याम्यहं पुनः।
शास्त्रं न शास्ति दुर्बुद्धिं श्रेयसे चेतराय च। न वै वृद्धो बालमतिर्भवेद्राजन् कथञ्चन। २४८५
त्वन्नेत्राः सन्तु ते पुत्त्रा मा त्वां दीर्णाः प्रहासिषुः। तस्मादयं मद्वचनात्त्यज्यतां कुलपांसनः।
तथा ते न कृतं राजन् पुत्त्रस्नेहान्नराधिप। तस्य प्राप्तं फलं विद्धि कुलान्तकरणाय यत्।
शमेन धर्म्मेण परस्य बुद्ध्या या ते बुद्धिः साऽस्तु ते मा प्रमादीः। प्रध्वंसिनी क्रूरसमाहिता श्रीर्मृदुप्रौढा गच्छति पुत्त्रपौत्त्रान्।
अथाब्रवीन्महाराजो गान्धारीं धर्म्मदर्शिनीं। अन्तः कामं कुलस्यास्तु न शक्नोमि निवारितुं।
यथेच्छन्ति तथैवास्तु प्रत्यागच्छन्तु पाण्डवाः। पुनर्द्यूतञ्च कुर्व्वन्तु मामकाः पाण्डवैः सह। २४९०
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि अनुद्यूतपर्व्वणि गान्धारीवाक्ये त्रिसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७३ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो व्यध्वगतं पार्थं प्रातिकामी युधिष्ठिरं। उवाच वचनाद्राज्ञो धृतराष्ट्रस्य धीमतः।
उपास्तीर्णा सभा राजन्नक्षानुप्ता युधिष्ठिर। एहि पाण्डव दीव्येति पिता त्वाहेति भारत।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ धातुर्नियोगाद्भूतानि प्राप्नुवन्ति शुभाशुभं। न निवृत्तिस्तयोरस्ति देवितव्यं पुनर्यदि।
अक्षद्यूते समाह्वानं नियोगात् स्थविरस्य च। जानन्नपि क्षयकरं नातिक्रमितुमुत्सहे।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ असम्भवे हेममयस्य जन्तोस्तथापि रामो लुलुभे मृगाय। प्रायः समासन्नपराभवानां धियो विपर्य्यस्ततरा भवन्ति। २४९५
इति ब्रुवन्निववृते भ्रातृभिः सह पाण्डवः। जानंश्च शकुनेर्म्मायां पार्थो द्यूतमियात् पुनः।
विविशुस्ते सभां तान्तु पुनरेव महारथाः। कथयन्ति स्म चेतांसि सुहृदां भरतर्षभाः।
यथोपजोषमासीनाः पुनर्द्यूतप्रवृत्तये। सर्व्वलोकविनाशाय दैवेनोपनिपीडिताः।
॥ शकुनिरुवाच ॥ अमुञ्चत् स्थविरो यद्वो धनं पूजितमेव तत्। महाधनं त्वहं लेकं शृणु भो भरतर्षभ।

वयं वा द्वादशाब्दानि युष्माभिर्द्यूतनिर्जिताः। प्रविशेम महारण्यं रौरवाजिनवाससः। २५००

त्रयोदशञ्च सजने अज्ञाताः परिवत्सरं। ज्ञाताश्च पुनरन्यानि वने वर्षाणि द्वादश।

अस्माभिर्निर्जिता यूयं वने द्वादशवत्सरान्। वसध्वं कृष्णया सार्द्धमजिनैः प्रतिवासिताः।

त्रयोदशे च निर्वृत्ते पुनरेव यथोचितं। स्वराज्यं प्रतिपत्तव्यमितरैरथवेतरैः।

अनेन व्यवसायेन सहास्माभिर्युधिष्ठिर। अक्षानुप्त्वा पुनर्द्यूतमेहि दीव्यस्व भारत।

अथ सभ्याः सभामध्ये समुच्छ्रितकरास्तदा। ऊचुरुद्विग्नमनसः संवेगात् सर्व्व एव हि। २५०५

॥ सभ्या ऊचुः ॥ अहो धिग्बान्धवा नैनं बोधयन्ति महद्भयं। बुद्ध्या बुद्ध्येन्नैवाबुद्धोऽयं वै भरतर्षभ।

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ जनप्रवादान् सुबहून् शृण्वन्नपि नराधिपः। ह्रिया च धर्म्मसंयोगात् पार्थो द्यूतमियात्पुनः।

जानन्नपि महाबुद्धिः पुनर्द्यूतमवर्त्तयत्। अप्यासन्नो विनाशः स्यात् कुरूणामिति चिन्तयन्।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ कथं वै मद्विधो राजा स्वधर्म्ममनुपालयन्। आहूतो विनिवर्त्तेत दीव्यामि शकुने त्वया।

॥ शकुनिरुवाच ॥ गवाश्वं बहुधेनूकमपर्य्यन्तमजाविकं। गजाः कोषो हिरण्यञ्च दासीदासाश्च सर्व्वशः। २५१०

एष नो ग्लह एवैको वनवासाय पाण्डवाः। यूयं वयं वा विजिता वसेम वनमाश्रिताः।

त्रयोदशञ्च वै वर्षमज्ञाताः सजने तथा। अनेन व्यवसायेन दीव्याम पुरुषर्षभाः।

समुत्क्षेपेण चैकेन वनवासाय भारत। प्रतिजग्राह तं पार्थो ग्लहं जग्राह सौबलः। जितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत।

इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि अनुद्यूतपर्व्वणि पुनर्युष्ठिरपराजये चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततः पराजिताः पार्था वनवासाय दीक्षिताः। अजिनान्युत्तरीयाणि जगृहुश्च यथाक्रमं।

अजिनैः संवृतान् दृष्ट्वा हृतराज्यानरिन्दमान्। प्रस्थितान् वनवासाय ततो दुःशासनोऽब्रवीत्। २५१५

प्रवृत्तं धार्त्तराष्ट्रस्य चक्रं राज्ञो महात्मनः। पराजिताः पाण्डवेया विपत्तिं परमां गताः।

अद्य देवाः संप्रयाताः समैर्व्वर्त्मभिरस्थलैः। गुणज्येष्ठास्तथा ज्येष्ठा भूयांसो यद्वयं परैः।

नरकं पातिताः पार्था दीर्घकालमनन्तकं। सुखाच्च हीना राज्याच्च विनष्टाः शाश्वतीः समाः।

धनेन मत्ता ये ते स्म धार्त्तराष्ट्रान् प्रहासिषुः। ते निर्जिता हृतधना वनमेष्यन्ति पाण्डवाः।

चित्रान् सन्नाहानवमुञ्चन्तु चैषां वासांसि दिव्यानि च भानुमन्ति। विवास्यन्तां रुरुचर्म्माणि सर्व्वे यथा ग्लहं सौबलस्याभ्युपेताः। २५२०

न सन्ति लोकेषु पुमांस ईदृशा इत्येव ये भावितबुद्धयः सदा। ज्ञास्यन्ति ते त्मानमिहाद्य पाण्डवा विपर्य्यये षण्ढतिला इवाफलाः।

इदं हि वासो यदि वेदृशानां मनस्विनां रौरवमाहवेषु। अदीक्षितानामजिनानि यद्वद्बलीयसां पश्यत पाण्डवानां।

महाप्राज्ञः सौमकिर्य्यज्ञसेनः कन्यां पाञ्चालीं पाण्डवेभ्यः प्रदाय। अकार्षीद्वै सुकृतं नेह किञ्चित् क्लीवाः पार्थाः पतयो याज्ञसेन्याः।

सूक्ष्मप्रावारानजिनोत्तरीयान् दृष्ट्वाऽरण्ये निर्धनानप्रतिष्ठान्। कां त्वं प्रीतिं लप्स्यसे याज्ञसेनि पतिं वृणीष्वेह यमन्यमिच्छसि।

एते हि सर्व्वे कुरवः समेताः क्षान्ता दान्ताः सुद्रविणोपपन्नाः। एषां वृणीष्वैकतमं पतित्वे न त्वां नयेत् कालविपर्य्ययोऽयं। २५२५

यथाऽफला: षण्ढतिला यथा चर्म्ममया मृगा:। तथैव पाण्डवा: सर्व्वे यथा काकयवा इति।

किं पाण्डवांस्त्वं पतितानुपास्य मोघ: श्रम: षण्ढतिलानुपास्य। एवं नृशंस: परुषाणि पार्थानश्रावयद्धृतराष्ट्रस्य पुत्र:।

तद्वै श्रुत्वा भीमसेनोऽत्यमर्षी निर्भर्त्स्योच्चै: सन्निगृह्यैव रोषात्। उवाच चैनं सहसैवोपगम्य सिंहो यथा हैमवत: शृगालं।

॥ भीमसेन उवाच। क्रूर पापजनैर्जुष्टमकृतार्थं प्रभाषसे। गान्धारविद्यया हि त्वं राजमध्ये विकत्थसे।

यथा तुदसि मर्म्माणि वाक्शरैरिह नो भृशं। तथा स्मारयिता तेऽहं कृन्तन्मर्म्माणि संयुगे। २५३०

ये च त्वामनुवर्त्तन्ते क्रोधलोभवशानुगा:। गोप्तार: सानुबन्धांस्तान्नेतास्मि यमसादनं।

॥ वैशम्पायन उवाच॥ एवं ब्रुवाणमजिनैर्व्विवासितं दु:शासनस्तं परि नृत्यति स्म। मध्ये कुरूणां धर्म्मनिबन्धमार्गे गौर्गौरिति स्माह्वयन्मुक्तलज्ज:।

॥ भीमसेन उवाच॥ नृशंस परुषं वक्तुं शक्यं दु:शासन त्वया। निकृत्या हि धनं लब्ध्वा को विकत्थितुमर्हति।

मास्म वै सुकृतान् लोकान् गच्छेत् पार्थो वृकोदर:। यदि वक्षो हि ते भित्त्वा न पिबेच्छोणितं रणे।

धार्त्तराष्ट्रान्रणे हत्वा मिषतां सर्व्वधन्विनां। शमं गन्ताऽस्मि न चिरात् सत्यमेतद्ब्रवीमि ते। २५३५

॥ वैशम्पायन उवाच॥ तस्य राजा सिंहगते: सखेलं दुर्य्योधनो भीमसेनस्य हर्षात्। गतिं स्वगत्याऽनुचकार मन्दो निर्गच्छतां पाण्डवानां सभाया:।

नैतावता कृतमित्यब्रवीत्तं वृकोदर: सन्निवृत्तार्द्धकाय:। शीघ्रं हि त्वां निहतं सानुबन्धं संस्मार्य्याहं प्रतिवक्ष्यामि मूढ।

एवं समीक्ष्यात्मनि चावमानं नियम्य मन्युं बलवान् स मानी। राजानुग: संसदि कौरवाणां विनिष्क्रामन् वाक्यमुवाच भीम:।

॥ भीम उवाच। अहं दुर्य्योधनं हन्ता कर्णं हन्ता धनञ्जय:। शकुनिञ्चाक्षकितवं सहदेवो हनिष्यति।

इदञ्च भूयो वक्ष्यामि सभामध्ये बृहद्वच:। सत्यं देवा: करिष्यन्ति यन्नो युद्धं भविष्यति। २५४०

सुयोधनमिमं पापं हन्ताऽस्मि गदया युधि। शिर: पादेन चास्याहमधिष्ठास्यामि भूतले।

वाक्यशूरस्य चैवास्य परुषस्य दुरात्मन:। दु:शासनस्य रुधिरं पाताऽस्मि मृगराडिव।

॥ अर्जुन उवाच॥ नैवं वाचा व्यवसितं भीम विज्ञायते सतां। इतश्चतुर्द्दशे वर्षे द्रष्टारो यद्भविष्यति।

॥ भीमसेन उवाच॥ दुर्य्योधनस्य कर्णस्य शकुनेश्च दुरात्मन:। दु:शासनचतुर्थानां भूमि: पास्यति शोणितं।

॥ अर्जुन उवाच॥ असूयितारं द्वेष्टारं प्रवक्तारं विकत्थनं। भीमसेन नियोगात्ते हन्ताऽहं कर्णमाहवे। २५४५

अर्ज्जुन: प्रतिजानीते भीमस्य प्रियकाम्यया। कर्णं कर्णानुगांश्चैव रणे हन्ताऽस्मि पत्रिभि:।

ये चान्ये प्रतियोत्स्यन्ति बुद्धिमोहेन मां नृपा:। तांश्च सर्व्वानहं वाणैर्नेताऽस्मि यमसादनं।

चलेद्धि हिमवान् स्थानान्निष्प्रभ: स्याद्दिवाकर:। शैत्यं सोमात् प्रणश्येत मत्सत्यं विचलेद्यदि।

न प्रदास्यति चेद्राज्यमितो वर्षे चतुर्द्दशे। दुर्य्योधनोऽभिसत्कृत्य सत्यमेतद्भविष्यति।

॥ वैशम्पायन उवाच॥ इत्युक्तवति पार्थे तु श्रीमान्माद्रवतीसुत:। प्रगृह्य विपुलं बाहुं सहदेव: प्रतापवान्। २५५०

सौवलस्य वधं प्रेप्सुरिदं वचनमब्रवीत्। क्रोधसंरक्तनयनो निश्वसन्निव पन्नग:।

॥ सहदेव उवाच॥ अक्षान् यान्मन्यसे मूढ गान्धाराणां यशोहर। नैतेऽक्षा निशिता वाणास्त्वयैते समरे वृता:।

यथा चैवोक्तवान् भीमस्त्वामुद्दिश्य सबान्धवं। कर्त्ताऽहं कर्म्मणस्तस्य कुरु कार्य्याणि सर्व्वशः।
हन्ताऽस्मि तरसा युद्धे त्वामेवेह सबान्धवं। यदि स्थास्यसि संग्रामे क्षत्त्रधर्म्मेण सौबल।
सहदेववचः श्रुत्वा नकुलोऽपि विशाम्पते। दर्शनीयतमो नृणामिदं वचनमब्रवीत्। २५५५
॥ नकुल उवाच ॥ सुतेयं यज्ञसेनस्य द्यूतेऽस्मिन् धृतराष्ट्रजैः। यैर्व्वाचः श्राविता रूक्षाः स्थितैर्दुर्य्योधनप्रिये।
तान् धार्त्तराष्ट्रान् दुर्वृत्तान् मुमूर्षून् कालचोदितान्। गमयिष्यामि भूयिष्ठानहं वैवस्वतक्षयं।
निर्देशाद्धर्म्मराजस्य द्रौपद्याः पदवीं चरन्। निर्धार्त्तराष्ट्रां पृथिवीं कर्त्ताऽस्मि न चिरादिव।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवं ते पुरुषव्याघ्राः सर्व्वे व्यायतबाहवः। प्रतिज्ञा बहुलाः कृत्वा धृतराष्ट्रमुपागमन्।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि अनुद्यूतपर्व्वणि धृतराष्ट्रसमीपगमने पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ आमन्त्रयामि भरतांस्तथा वृद्धं पितामहं। राजानं सोमदत्तञ्च महाराजञ्च वाह्लिकं। २५६०
द्रोणं कृपं नृपांश्चान्यानश्वत्थामानमेव च। विदुरं धृतराष्ट्रञ्च धार्त्तराष्ट्रांश्च सर्व्वशः।
युयुत्सुं सञ्जयञ्चैव तथैवान्यान् सभासदः। सर्व्वानामन्त्र्य गच्छामि द्रष्टाऽस्मि पुनरेत्य वः।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ न ते किञ्चिदथोचुस्तं ह्रियासन्ना युधिष्ठिरं। मनोभिरेव कल्याणं दध्युस्ते तस्य धीमतः।
॥ विदुर उवाच ॥ आर्य्या पृथा राजपुत्त्री नारण्यं गन्तुमर्हति। सुकुमारी च वृद्धा च नित्यञ्चैव सुखोचिता।
इह वत्स्यति कल्याणी सत्कृता मम वेश्मनि। इति पार्था विजानीध्वमगदं वोऽस्तु सर्व्वशः। २५६५
॥ पाण्डवा ऊचुः ॥ तथेत्युक्त्वाऽब्रुवन् सर्व्वे यथा नो वदसेऽनघ। त्वं पितृव्यः पितृसमो वयञ्च त्वत्परायणाः।
यथाज्ञापयसे विद्वंस्त्वं हि नः परमो गुरुः। यच्चान्यदपि कर्त्तव्यं तद्विधत्स्व महामते।
॥ विदुर उवाच ॥ युधिष्ठिर विजानीहि ममेदं भरतर्षभ। नाधर्म्मेण जितः कश्चिद्व्यथते वै पराजये।
त्वं वै धर्म्मं विजानीषे युद्धे जेता धनञ्जयः। हन्ताऽरीणां भीमसेनो नकुलस्त्वर्थसंग्रही।
संयन्ता सहदेवस्तु धौम्यो ब्रह्मविदुत्तमः। धर्म्मार्थकुशला चैव द्रौपदी धर्म्मचारिणी। २५७०
अन्योऽन्यस्य प्रियाः सर्व्वे तथैव प्रियदर्शनाः। परैरभेद्याः सन्तुष्टाः को वो न स्पृहयेदिह।
एष वै सर्व्वकल्याणः समाधिस्तव भारत। नैनं शत्रुर्व्विसहते शक्रेणापि समोऽप्युत।
हिमवत्यनुशिष्टोऽसि मेरुसावर्णिना पुरा। द्वैपायनेन कृष्णेन नगरे वारणावते।
भृगुतुङ्गे च रामेण दृषद्वत्याञ्च शम्भुना। अश्रौषीरसितस्यापि महर्षेरञ्जनं प्रति।
कल्माषीतीरसंस्थस्य गतस्त्वं शिष्यतां भृगोः। द्रष्टा सदा नारदस्ते धौम्यस्तेऽयं पुरोहितः। २५७५
माहास्मीः साम्पराये त्वं बुद्धिं तामृषिपूजितां। पुरूरवसमैलं त्वं बुद्ध्या जयसि पाण्डव।
शक्त्या जयसि राज्ञोऽन्यानृषीन् धर्म्मोपसेवया। ऐन्द्रे जये धृतमना याम्ये कोपविधारणे।
तथा विसर्गे कौवेरे वारुणे चैव संयमे। आत्मप्रदानं सौम्यं त्वमद्भ्यश्चैवोपजीवनं।
भूमेः क्षमाञ्च तेजश्च समग्रं सूर्य्यमण्डलात्। वायोर्ब्बलं विद्धि सत्त्वं भूतेभ्यस्त्वात्मसम्पदं।
अगदं वोऽस्तु भद्रं वो द्रष्टाऽस्मि पुनरागतान्। आपद्धर्म्मार्थकृच्छ्रेषु सर्व्वकार्य्येषु वा पुनः। २५८०
यथावत् प्रतिपद्येथाः काले काले युधिष्ठिर। आपृष्टोऽसीह कौन्तेय स्वस्ति प्राप्नुहि भारत।

कृतार्थं स्वस्तिमन्तं त्वां द्रक्ष्यामः पुनरागतं। नहि वो वृजिनं किञ्चिद्वेद कश्चित् पुराकृतं।
॥ वैशम्पायन उवाच॥ एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा पाण्डवः सत्यविक्रमः। भीष्मद्रोणौ नमस्कृत्य प्रातिष्ठत युधिष्ठिरः।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि अनुद्यूतपर्व्वणि युधिष्ठिरवनप्रस्थाने षट्सप्ततितमोऽध्यायः॥ ७६ ॥
॥ वैशम्पायन उवाच॥ तस्मिन् संप्रस्थिते कृष्णा पृथां प्राप्य यशस्विनीं। अपृच्छद्भृशदुःखार्त्ता याश्चान्यास्तत्र योषितः।
यथाऽर्हं वन्दनाश्लेषान् कृत्वा गन्तुमियेष सा। ततो निनादः सुमहान् पाण्डवान्तःपुरेऽभवत्।   २५८५
कुन्ती च भृशसन्तप्ता द्रौपदीं प्रेक्ष्य गच्छतीं। शोकविक्लवया वाचा कृच्छ्राद्वचनमब्रवीत्।
वत्से शोको न ते कार्य्यः प्राप्येदं व्यसनं महत्। स्त्रीधर्म्माणामभिज्ञाऽसि शीलाचारवती तथा।
न त्वां सन्देष्टुमर्हामि भर्त्तॄन् प्रति शुचिस्मिते। साध्वी गुणसमापन्ना भूषितं ते कुलद्वयं।
सभाग्याः कुरवश्चेमे ये न दग्धास्त्वयाऽनघे। अरिष्टं व्रज पन्थानं मदनुध्यानवृंहिता।
भाविन्यर्थे हि सत्स्त्रीणां वैक्लव्यं नोपजायते। गुरुधर्म्माभिगुप्ता च श्रेयः क्षिप्रमवाप्स्यसि।   २५९०
सहदेवश्च मे पुत्त्रः सदाऽवेक्ष्यो वने वसन्। यथेदं व्यसनं प्राप्य नायं सीदेन्महामतिः।
तथेत्युक्त्वा तु सा देवी स्रवन्नेत्रजलाविला। शोणिताक्तैकवसना मुक्तकेशी विनिर्ययौ।
तां क्रोशन्तीं पृथा दुःखादनुवव्राज गच्छतीं। अथापश्यत् सुतान् सर्व्वान् हृताभरणवाससः।
रुरुचर्म्मावृततनून् ह्रिया किञ्चिदवाङ्मुखान्। परैः परीतान् संहृष्टैः सुहृद्भिश्चानुशोचितान्।
तदवस्थान् सुतान् सर्व्वानुपसृत्यातिवत्सला। स्वजमानाऽवदच्छोकात्तत्तद्विलपती बहु।   २५९५
॥ कुन्त्युवाच॥ कथं सद्धर्म्मचारित्रान् वृत्तस्थितिविभूषितान्। अक्षुद्रान् दृढभक्तांश्च दैवतेज्यापरान् सदा।
व्यसनं वः समभ्यागात् कोऽयं विधिविपर्य्ययः। कस्यापध्यानजं चेदमागः पश्यामि वो धिया।
स्यात्तु मद्भाग्यदोषोऽयं याऽहं युष्मानजीजनं। दुःखायासभुजोऽत्यर्थं युक्तानप्युत्तमैर्गुणैः।
कथं वत्स्यथ दुर्गेषु वने ऋद्धिविनाकृताः। वीर्य्यसत्त्वबलोत्साहतेजोभिरकृशाः कृशाः।
यद्येतदेवमज्ञास्यं वने वासो हि वो ध्रुवं। शतशृङ्गान्मृते पाण्डौ नागमिष्यं गजाह्वयं।   २६००
धन्यं वः पितरं मन्ये तपोमेधाऽन्वितं तथा। यः पुत्त्राधिमसंप्राप्य स्वर्गेच्छामकरोत् प्रियां।
धन्याञ्चातीन्द्रियज्ञानामिमां प्राप्तां परां गतिं। मन्ये तु माद्रीं धर्म्मज्ञां कल्याणीं सर्व्वथैव तु।
रत्या मत्या च गत्या च ययाऽहमभिसन्धिता। जीवितप्रियतां मह्यं धिङ्मां संक्लेशभागिनीं।
पुत्त्रका न विहास्ये वः कृच्छ्रलब्धान् प्रियान् सतः। साऽहं यास्यामि हि वनं हा कृष्ण किं जहासि मां।
अन्तवत्यसुधर्म्मेऽस्मिन् धात्रा किं नु प्रमादतः। ममान्तो नैव विहितस्तेनायुर्न जहाति मां।   २६०५
हा कृष्ण द्वारकावासिन् क्वासि सङ्कर्षणानुज। कस्मान्न त्रायसे दुःखान्मां चेमांश्च नरोत्तमान्।
अनादिनिधनं ये त्वामनुध्यायन्ति वै नराः। तांस्त्वं पासीत्ययं वादः स गतो व्यर्थतां कथं।
इमे सद्धर्म्ममाहात्म्ययशोवीर्य्यानुवर्त्तिनः। नार्हन्ति व्यसनं भोक्तुं नन्वेषां क्रियतां दया।
सेयं नीत्यर्थविज्ञेषु भीष्मद्रोणकृपादिषु। स्थितेषु कुलनाथेषु कथमापदुपागता।
हा पाण्डो हा महाराज क्वासि किं समुपेक्षसे। पुत्त्रान् विवासयतः साधून् अरिभिर्द्यूतनिर्जितान्।   २६१०

सहदेव निवर्त्तस्व ननु त्वमसि मे प्रियः। शरीरादपि माद्रेय मां मात्याक्षीः कुपुत्रवत्।
ब्रजन्तु भ्रातरस्तेऽमी यदि सत्याभिसन्धिनः। मत्परित्राणजं धर्ममिहैवत्वमवाप्नुहि।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवं विलपतीं कुन्तीमभिवाद्य प्रणम्य च। पाण्डवा विगतानन्दा वनायैव प्रवव्रजुः।
विदुरश्चापि तामार्त्तां कुन्तीमाश्वास्य हेतुभिः। प्रावेशयद्गृहं क्षत्ता स्वयमार्त्ततरः शनैः।
धार्त्तराष्ट्रस्त्रियस्ताश्च निखिलेनोपलभ्य तत्। गमनं परिकर्षञ्च कृष्णाया द्यूतमण्डले। २६१५
रुरुदुः सुस्वनं सर्व्वा विनिन्दन्त्यः कुरून्भृशं। दध्युश्च सुचिरं कालं करासक्तमुखाम्बुजाः।
राजा च धृतराष्ट्रस्तु पुत्राणामनयं तदा। ध्यायन्नुद्विग्नहृदयो न शान्तिमधिजग्मिवान्।
स चिन्तयन्ननेकाग्रः शोकव्याकुलचेतनः। क्षत्तुः संप्रेषयामास शीघ्रमागम्यतामिति।
ततो जगाम विदुरो धृतराष्ट्रनिवेशनं। तं पर्य्यपृच्छत् संविग्नो धृतराष्ट्रो नराधिपः।
इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि अनुद्यूतपर्व्वणि धृतराष्ट्रप्रश्ने सप्तसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७७॥
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ तमागतमथो राजा विदुरं दीर्घदर्शिनं। सशङ्क इव पप्रच्छ धृतराष्ट्रोऽम्बिकासुतः। २६२०
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ कथं गच्छति कौन्तेयो धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः। भीमसेनः सव्यसाची माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ।
धौम्यश्चैव कथं क्षत्तर्द्रौपदी च यशस्विनी। श्रोतुमिच्छाम्यहं सर्व्वं तेषां शंस विचेष्टितं।
॥ विदुर उवाच ॥ वस्त्रेण संवृत्य मुखं कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः। बाहू विशालौ संपश्यन् भीमो गच्छति पाण्डवः।
सिकता वपन् सव्यसाची राजानमनुगच्छति। माद्रीपुत्त्रः सहदेवो मुखमालिप्य गच्छति।
पांशूपलिप्तसर्व्वाङ्गो नकुलश्चित्तविक्लवः। दर्शनीयतमो लोके राजानमनुगच्छति। २६२५
कृष्णा च केशैः प्रच्छाद्य मुखमायतलोचना। दर्शनीया प्ररुदती राजानमनुगच्छति।
धौम्यो याम्यानि सामानि रौद्राणि च विशाम्पते। गायन् गच्छति मार्गेषु कुशानादाय पाणिना।
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ विविधानीह रूपाणि कृत्वा गच्छन्ति पाण्डवाः। तन्ममाचक्ष्व विदुर कस्मादेवं व्रजन्ति ते।
॥ विदुर उवाच ॥ निकृतस्यापि ते पुत्रैर्हृते राज्ये धनेषु च। न धर्माच्चलते बुद्धिर्धर्मराजस्य धीमतः।
योऽसौ राजा घृणी नित्यं धार्त्तराष्ट्रेषु भारत। निकृत्या भ्रंशितः क्रोधान्नोन्मीलयति लोचने। २६३०
नाहं जनं निर्दहेयं दृष्ट्वा घोरेण चक्षुषा। स पिधाय मुखं राजा तस्माद्गच्छति पाण्डवः।
यथा च भीमो व्रजति तन्मे निगदतः शृणु। बाह्वोर्बले नास्ति समो ममेति भरतर्षभ।
बाहू विशालौ कृत्वाऽसौ तेन भीमोऽपि गच्छति। बाहू विदर्शय राजन् बाहुद्रविणदर्पितः।
चिकीर्षन् कर्म्म शत्रुभ्यो बाहुद्रव्यानुरूपतः। प्रदिशन् शरसम्पातान् कुन्तीपुत्रोऽर्ज्जुनस्तदा।
सिकता वपन् सव्यसाची राजानमनुगच्छति। असक्ताः सिकतास्तस्य यथा संप्रति भारत। २६३५
असक्तं शरवर्षाणि तथा मोक्ष्यति शत्रुषु। न मे कश्चिद्विजानीयान्मुखमद्येति भारत।
मुखमालिप्य तेनासौ सहदेवोऽपि गच्छति। नाहं मनांस्याददेयं मार्गे स्त्रीणामिति प्रभो। पांशूपलिप्तसर्व्वाङ्गो नकुलस्तेन गच्छति।
एकवस्त्रा प्ररुदती मुक्तकेशी रजस्वला। शोणिताक्ताम्बरा...द्रौपदी वाक्यमब्रवीत्।

यत्कृतेऽहमिदं प्राप्ता तेषां वर्षे चतुर्द्दशे। हतपत्यो हतसुता हतबन्धुजनप्रियाः।
बन्धुशोणितदिग्धाङ्ग्यो मुक्तकेश्यो रजस्वलाः। एवं कृतोदका भार्य्याः प्रवेक्ष्यन्ति गजाह्वयं। २६४०
कृत्वा तु नैर्ऋतान् दर्भान् धीरो धौम्यः पुरोहितः। सामानि गायन् याम्यानि पुरतो याति भारत।
हतेषु भारतेष्वाजौ कुरूणां गुरवस्तदा। एवं सामानि गास्यन्तीत्युक्त्वा धौम्योऽपि गच्छति।
हाहा गच्छन्ति नो नाथाः समवेक्षध्वमीदृशं। अहो धिक्कुरुवृद्धानां बालानामिव चेष्टितं।
राष्ट्रेभ्यः पाण्डुदायादांल्लोभान्निर्व्वासयन्ति ये। अनाथाः स्म वयं सर्व्वे वियुक्ताः पाण्डुनन्दनैः।
दुर्व्विनीतेषु लुब्धेषु का प्रीतिः कौरवेषु नः। इति पौराः सुदुःखार्त्ताः क्रोशन्ति स्म पुनः पुनः। २६४५
एवमाकारलिङ्गैस्ते व्यवसायं मनोगतं। कथयन्तश्च कौन्तेया वनं जग्मुर्मनस्विनः।
एवं तेषु नराग्र्येषु निर्यत्सु गजसाह्वयात्। अनभ्रे विद्युतश्चासन् भूमिश्च समकम्पत।
राहुरग्रसदादित्यमपर्व्वणि विशाम्पते। उल्काचाप्यपसव्येन पुरं कृत्वा व्यशीर्य्यत।
प्रत्याहरन्ति क्रव्यादा गृध्रगोमायुवायसाः। देवायतनचैत्येषु प्राकाराट्टालकेषु च।
एवमेते महोत्पाताः प्रादुरासन् दुरासदः। भरतानामभावाय राजन् दुर्म्मन्त्रिते तव। २६५०
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एवम्प्रवदतोरेवतयोस्तत्र विशाम्पते। धृतराष्ट्रस्य राजश्च विदुरस्य च धीमतः।
नारदश्च सभामध्ये कुरूणामग्रतः स्थितः। महर्षिभिः परिवृतो रौद्रं वाक्यमुवाच ह।
इतश्चतुर्द्दशे वर्षे विनङ्क्ष्यन्तीह कौरवाः। दुर्य्योधनापराधेन भीमार्ज्जुनबलेन च।
इत्युक्त्वा दिवमाक्रम्य चिप्रमन्तरधीयत। ब्राह्मीं श्रियं सुविपुलां बिभ्रद्देवर्षिसत्तमः।
॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ततो दुर्य्योधनः कर्णः शकुनिश्चापि सौबलः। द्रोणं द्वीपममन्यन्त राज्यं चास्मै न्यवेदयन्। २६५५
अथाब्रवीत्ततो द्रोणो दुर्य्योधनममर्षणं। दुःशासनञ्च कर्णञ्च सर्व्वानेव च भारतान्।
अवध्यान् पाण्डवानाहुर्द्देवपुत्त्रान् द्विजातयः। अहं वै शरणं प्राप्तान् वर्त्तमानो यथा बलं।
गतान् सर्व्वात्मना भक्त्या धार्त्तराष्ट्रान् सराजकान्। नोत्सहेयं परित्यक्तुं दैवं हि बलवत्तरं।
धर्म्मतः पाण्डुपुत्त्रा वै वनं गच्छन्ति निर्ज्जिताः। ते च द्वादशवर्षाणि वने वत्स्यन्ति पाण्डवाः।
चरितब्रह्मचर्य्याश्च क्रोधामर्षवशानुगाः। वैरं निर्य्यातयिष्यन्ति महद्दुःखाय पाण्डवाः। २६६०
मया च भ्रंशितो राजन् द्रुपदः सखिविग्रहे। पुत्त्रार्थमयजद्राजा बधाय मम भारत।
याजोपयाजतपसा पुत्त्रं लेभे स पावकात्। धृष्टद्युम्नं द्रौपदीञ्च वेदीमध्यादनिन्दितां।
धृष्टद्युम्नस्तु पार्थानां श्यालः सम्बन्धिनो मतः। पाण्डवानां प्रियरतस्तस्मान्मां भयमाविशत्।
ज्वालावर्णो देवदत्तो धनुष्मान् कवची शरी। मर्त्यधर्म्मतया तस्मादद्य मे साध्वसो महान्।
गतो हि पक्षतां तेषां पार्षतः परवीरहा। रथातिरथसंख्यायां योऽग्रणीरर्ज्जुनो युवा। २६६५
सृष्टप्राणो भृशतरं तेन चेत्सङ्गमो मम। किमन्यद्दुःखमधिकं परमं भुवि कौरवाः।
धृष्टद्युम्नो द्रोणमृत्युरिति विप्रथितं वचः। मद्बधाय श्रुतोऽप्येष लोके चाप्यतिविश्रुतः।
सोऽयं नूनमनुप्राप्तस्त्वत्कृते काल उत्तमः। त्वरितं कुरुत श्रेयो नैतदेतावता कृतं।

मुहूर्त्तं सुखमेवैतत्तालच्छायेव हैमनी । यजध्वञ्च महायज्ञैर्भोगानश्नीत दत्त च।

इतश्चतुर्दशे वर्षे महत् प्राप्स्यथ वैशसं । द्रोणस्य वचनं श्रुत्वा धृतराष्ट्रोऽब्रवीदिदं । २१७०

सम्यगाह गुरुः क्षत्तरुपावर्त्तय पाण्डवान्। यदि ते न निवर्त्तन्ते सत्कृता यान्तु पाण्डवाः। सशस्त्ररथपादाता भोगवन्तश्च पुत्त्रकाः।

इतिश्रीमहाभारते सभापर्व्वणि अनुद्यूतपर्व्वणि धृतराष्ट्रवाक्ये अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥

॥ वैशम्पायन उवाच ॥ वनं गतेषु पार्थेषु निर्ज्जितेषु दुरोदरे । धृतराष्ट्रं महाराज तदा चिन्ता समाविशत्।

तञ्चिन्तयानमासीनं धृतराष्ट्रं जनेश्वरं । निश्वसन्तमनेकाग्रमिति होवाच सञ्जयः।

॥ सञ्जय उवाच ॥ अवाप्य वसुसम्पूर्णां वसुधां वसुधाधिपः। प्रव्राज्य पाण्डवान्राज्याद्राजन् किमनुशोचसि।

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ अशोच्यत्वं कुतस्तेषां येषां वैरम्भविष्यति। पाण्डवैर्युद्धशौण्डैर्हि बलवद्भिर्महारथैः। २१७५

॥ सञ्जय उवाच ॥ तवेदं सुकृतं राजन्महद्वैरमुपस्थितं । विनाशो येन लोकस्य सानुबन्धो भविष्यति।

वार्य्यमाणो हि भीष्मेण द्रोणेन विदुरेण च। पाण्डवानां प्रियां भार्य्यां द्रौपदीं धर्म्मचारिणीं।

प्राहिणोदानयेहेति पुत्त्रो दुर्य्योधनस्तव। सूतपुत्त्रं सुमन्दात्मा निर्लज्जः प्रातिकामिनं।

यस्मै देवाः प्रयच्छन्ति पुरुषाय पराभवं। बुद्धिं तस्यापकर्षन्ति सोऽर्वाचीनानि पश्यति।

बुद्धौ कलुषभूतायां विनाशे समुपस्थिते। अनयो नयसङ्काशो हृदयान्नापसर्पति। २१८०

अनर्थाश्चार्थरूपेण अर्थाश्चानर्थरूपिणः। उत्तिष्ठन्ति विनाशाय नूनं तच्चास्य रोचते।

न कालो दण्डमुद्यम्य शिरः कृन्तति कस्यचित्। कालस्य बलमेतावद्विपरीतार्थदर्शनं।

आसादितमिदं घोरं तुमुलं लोमहर्षणं। पाञ्चालीमपकर्षद्भिः सभामध्ये तपस्विनीं।

अयोनिजां रूपवतीं कुले जातां विभावसोः। को नु तां सर्व्वधर्म्मज्ञां परिभूय यशस्विनीं।

पर्य्यानयेत् सभामध्ये विना दुर्द्यूतदेविनं। स्त्रीधर्म्मिणी वरारोहा शोणितेन परिप्लुता। २१८५

एकवस्त्राऽथ पाञ्चाली पाण्डवानभ्यवैक्षत। हृतस्वान् हृतराज्यांश्च हृतवस्त्रान् हृतश्रियः।

विहीनान् सर्व्वकामेभ्यो दासभावमुपागतान्। धर्म्मपाशपरिक्षिप्तानशक्तानिव विक्रमे।

क्रुद्धाञ्चानर्हतीं कृष्णां दुःखितां कुरुसंसदि। दुर्य्योधनस्य कर्णस्य कटुकान्यभ्यभाषतां। इति सर्व्वमिदं राजन्नाकुलं प्रतिभाति मे।

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ तस्याः कृपणचक्षुर्भ्यां प्रदह्येतापि मेदिनी। अपि शेषं भवेदद्य पुत्त्राणां मम सञ्जय।

भरतानां स्त्रियः सर्व्वा गान्धार्य्या सह सङ्गताः। प्राक्रोशन् भैरवं तत्र दृष्ट्वा कृष्णां सभागतां। २१९०

धर्म्मिष्ठां धर्म्मपत्नीञ्च रूपयौवनशालिनीं। प्रजाभिः सह सङ्गम्य ह्यनुशोचन्ति नित्यशः।

अग्निहोत्राणि सायाह्ने न चाहूयन्त सर्व्वशः। ब्राह्मणाः कुपितास्चासन् द्रौपद्याः परिकर्षणे।

आसीन्निष्ठानको घोरो निर्घातश्च महानभूत्। दिव उल्काः पतन्त्यश्च राहुश्चार्कमुपायसत्।

अपर्व्वणि महाघोरं प्रजानां जनयन् भयं। तथैव रथशालासु प्रादुरासीद्धुताशनः

ध्वजाश्चापि व्यशीर्य्यन्त भरतानामभूतये। दुर्य्योधनस्याग्निहोत्रे प्राक्रोशन् भैरवं । २१९५

तास्तदा प्रत्यभाषन्त रासभाः सर्व्वतो दिशः। प्रातिष्ठत ततो भीष्मो द्रोणेन सह स

कृपया मामदत्तस्य वाह्लीकस्य महात्मना:। ततोऽहमब्रुवं तत्र विदुरेण प्रचोदित:।
वरं ददानि कृष्णाये काङ्क्षितं यद्यदिच्छसि। अब्रवीत्तत्र पाञ्चाली पाण्डवानामदासतां।
सरथान् सधनुष्कांश्चाप्यनुज्ञासिषमप्यहं। अथाब्रवीन्महाप्राज्ञो विदुर: सर्व्वधर्म्मवित्।
एतदन्तास्तु भरता यद्व: कृष्णा सभां गता। यैषा पाञ्चालराजस्य सुता सा श्रीरनुत्तमा। १०००
पाञ्चाली पाण्डवानेतान्देवसृष्टोपसर्पति। तस्या: पार्था: परिक्लेशं नचंस्यन्ते ह्यमर्षणा:।
वृष्णयो वा महेष्वासा: पाञ्चाला वा महारथा:। तेन सत्याभिसन्धेन वासुदेवेन रक्षिता:।
आगमिष्यति बीभत्सु: पाञ्चालै: परिवारित:। तेषां मध्ये महेष्वासो भीमसेनो महाबल:।
आगमिष्यति धुन्वानो गदां दण्डमिवान्तक:। ततो गाण्डीवनिर्घोषं श्रुत्वा पार्थस्य धीमत:।
गदावेगञ्च भीमस्य नालं सोढुं नराधिपा:। तत्र मे रोचते नित्यं पार्थै: सामं न विग्रह:। १००५
कुरुभ्यो हि सदा मन्ये पाण्डवान् बलवत्तरान्। तथाहि बलवान्राजा जरासन्धो महाद्युति:।
बाहुप्रहरणेनैव भीमेन निहतो युधि। तस्य ते शम एवास्तु पाण्डवैर्भरतर्षभ।
उभयो: पक्षयोर्युक्तं क्रियतामविशङ्कया। एवं कृते महाराज परं श्रेयस्त्वमाप्स्यसि।
एवं गावल्गणे क्षत्ता धर्म्मार्थसहितं वच:। उक्तवान्न गृहीतं वै मया पुत्त्रहितैषिणा। १००८

इति श्रीमहाभारते सभापर्व्वणि अनुद्यूतपर्व्वणि धृतराष्ट्रचिन्तायां नवसप्ततितमोऽध्याय:। समाप्तमिदमनुद्यूतं पर्व्व ॥ ७९॥

॥ इति सभापर्व्व समाप्तं॥

अत्रापि पूर्व्वपूर्व्वलिपिकरप्रमादादध्यायाधिक्यं श्लोकाधिक्यञ्च दृश्यते कुत्राधिक्यं जातं तन्निश्चयो न भवतीति॥